

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLBİLGİSEL ZAMAN
-OKTAY AKBAL ÖYKÜLERİ ÖRNEĞİ-**

(DOKTORA TEZİ)

Hasene AYDIN

BURSA 2016

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLBİLGİSEL ZAMAN
-OKTAY AKBAL ÖYKÜLERİ ÖRNEĞİ-**

(DOKTORA TEZİ)

Hasene AYDIN

Danışman
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

BURSA 2016

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 710941001 numaralı Hasene AYDIN'ın hazırladığı "Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman –Oktay Akbal Öyküleri Örneği–" konulu doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 17/05/2016 günü 10.30 - 12.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... **BASARILI** ..... (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliğiyle ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Leylâ KARAHAN

Gazi Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

17 / 05 / 2016

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17 / 05 / 2016

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman –Oktay Akbal Öyküleri
Örneği–

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 669 sayfalık kısmına ilişkin, 07 / 05 / 2016 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.05.2016

Adı Soyadı: Hasene AYDIN

Öğrenci No: 710941001

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: _____

Statüsü: Y.Lisans Doktora

ULUDAG UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCE INSTITUTE
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

ULUDAG UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCE INSTITUTE
TO THE DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE and LITERATURE

Date: 17 / 05 / 2016

Thesis Title / Topic: The Tense in Turkey Turkish –The Example of Oktay Akbal’s Stories–

According to the originality report obtained by myself by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 07/05/2016 for the total of 669 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 7 %.

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes excluded
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Uludag University Social Science Institute Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

17.05.2016

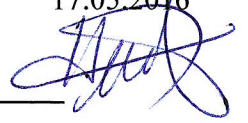
Name Surname: Hasene AYDIN

Student No: 710941001

Department: Turkish Language and Literature

Program: _____

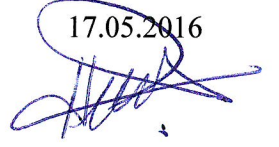
Status: Masters Ph.D.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman –Oktay Akbal Öyküleri Örneği–” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

17.05.2016

Adı Soyadı: Hasene AYDIN

Öğrenci No: 710941001

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: _____

Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hasene AYDIN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Türk Dili
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : XXVI + 684
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2016
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLBİLGİSEL ZAMAN

–OKTAY AKBAL ÖYKÜLERİ ÖRNEĞİ–

Bu çalışmada Türklük Bilgisinin tartışmalı konularından biri olan dilbilgisel zaman kavramı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın derlemine Oktay Akbal'ın öyküleri oluşturmuş, bu bağlamda yazara ait on beş öykü kitabındaki iki yüz yetmiş yedi öykü değerlendirilmiştir. Tezin amacı, zaman çözümlemesi konusunda bir yöntem ortaya koymak, zamanı belirlemede etkili olan unsurları saptayarak zaman işaretleyicilerini ve bunların arasındaki bağlantıları belirlemektir. Bu bakış açısıyla konuya bütüncül olarak yaklaşmış, zaman konusu geniş bir biçimde ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin, metinlerarası ilişkiler bağlamında ayrıntılı bir yöntemle ele alınmış; kılınış - görünüş - kiplik konularından da yararlanılmıştır. Ayrıca zaman çözümlemesi için mutlaka incelenmesi gereken olay zamanı, konuşma zamanı, atıf zamanı ilişkilerine de yer verilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde tezin kapsamı, amacı, önemi, derlemi ile yöntem ve sınırlılıkları açıklanmıştır. “Zaman Kavramı ve Zamanla İlgili Konulara Genel Bir Bakış” başlıklı birinci bölümde gerçek zaman ve dilbilgisel zaman kavramlarıyla ilgili genel bilgiler ve konuyla ilgili bazı çalışmalar verildikten sonra ana hatlarıyla kılınış - görünüş - kiplik konularına değinilmiş, zaman incelemesi nasıl yapılmalıdır sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan inceleme kısmında ilk olarak “Olay Zamanı Odaklı Cümlelerle Konuşma Zamanı Odaklı Cümleler ve Öykülerde Zaman Sırası” konusu işlenmiş, daha sonra “Olay Zamanı, Konuşma Zamanı, Atıf Zamanı İlişkileri” anlatılmış; ardından “Zaman İşaretleyicileri” olarak belirlenen “Zaman Ekleri ve Zaman Ekleriyle Kurulu Yapılar”, “Zaman Belirteçleri”, “Zamanla İlgili Bilgi Veren Diğer Dil Birimleri”, “Dil Dışı Göndermeler”, “Metin İçi Bağlam”, “Metinlerarası İlişkiler” sırasıyla incelenmiştir. Bunların devamında “Zaman Anlatımında Soyuttan Somuta Geçiş” ve “Zaman Anlatımında Vurgu” bölümleriyle inceleme tamamlanmıştır.

Çalışmanın asıl ortaya konduğu bölüm, inceleme bölümüdür. Sonuç bölümünde kısaca incelemeden elde edilen sonuçlardan, bir zaman incelemesi için hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiğinden söz edilmiş ve kaynaklar sunularak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: zaman, dilbilgisel zaman, görünüş, kılınış, kiplik, zaman ekleri, zaman işaretleyicileri, Oktay Akbal.

ABSTRACT

Name and Surname : Hasene AYDIN
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : Turkish Language
Degree Awarded : PhD
Page Number : XXVI + 684
Degree Date : .... / .... / 2016
Supervisor : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

THE TENSE IN TURKEY TURKISH

–THE EXAMPLE OF OKTAY AKBAL’S STORIES–

The tense issue that is one of the contentious issues of Turcology have been examined in this study. The material of the study is Oktay Akbal's stories. Two hundred and seventy-seven stories in fifteen story books of the author have been examined in this context. The aims of the thesis are to put forward a method on examination tense, to determine tense markers and the relationship between them pinpointing elements that are effective in determining the tense. This point the issue has approached in a holistic way. The tense issue has been extensively studied in with a detailed method in the context of suffixes, words, word phrases, sentences, text and intertextual relations. These points have supported with the aktionsart, aspect and modality topics. In addition event time, speech time and reference time topics have been examined.

The scope, purpose, significance, materials, method and andlimitations of the thesis are described in the introduction of the study.

After which general informations about the time, the tense and some works on the subject has been given the aktionsart, aspect and modality topics have been mentioned with the main lines and it has sought to answer the question of how the tense examination should be done in the first chapter titled “Overview of Time Sense and the Topics about Time”.

The second chapter is analysing part and it has been formed in these areas: “Event Time-Oriented Sentences and Speech Time-Oriented Sentences, Time Lines in Stories”, “Relationships between Event Time, Speech Time and Reference Time”, “Tense Markers (Tense Suffixes and Structures That Are Formed with Tense Suffixes, Adverbs of Time, Other Language Units about the Time, Non-linguistic References, Text Context, Intertextual Relationships)”, “The Transition From Abstract to Concrete in Time Expression”, “The Emphasis on Time Expression”.

In conclusion it has been mentioned briefly the results obtained from the analysis and the study has been completed with references.

Keywords: time, tense, aspect, aktionsart, modality, tense suffixes, tense markers, Oktay Akbal.

ÖN SÖZ

Bir oluşun, kılışın, durumun gerçekleşme süreci olan zaman; Türklük Bilgisinin tartışmalı, karmaşık konularından biridir. Dilbilgisel zaman incelemesinin nasıl yapılması gerektiğine dair çalışmalar, son yıllarda artmakla beraber henüz olgunluk düzeyine erişmemiştir. Özellikle zaman eklerinin işlev çeşitliliklerinin değerlendirilmesi konusunda görüş ayrılıkları vardır. İşlev çeşitliliği konusu, pek çok araştırmacı tarafından “zaman kayması” adı altında değerlendirilmektedir. Ancak bu teriminin eleştirisiyle karşılandığı da görülür. Bazı araştırmacılar eklerdeki işlev değişmelerini “görünüş” olarak yorumlamaktadır. Çalışmalarda görünüş ve kılış konularının zaman kavramıyla bağlantısı konusunda da görüş birliği yoktur. Bu kavramlar, zaman konusundan bağımsız değerlendirilebildiği gibi konuyla ilişkili olarak da ele alınabilmektedir. Yine zaman gösteren birimlerin bütünüyle tespit edilememiş olması, Türkiye Türkçesinin zaman ekleri yönünden zengin olmadığı gibi görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dil bilgisinde, genel olarak, geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zamandan söz edilir. Oysa dilde bu dört zamanın çok daha ayrıntılı kullanımlarına rastlanmaktadır. Ancak dil birimlerinin işlevsel değerleri çoğu zaman dikkate alınmadığından zaman konusunda çeşitli tutarsız yorum ve söylemler görülür. Bunların ortadan kaldırılabilmesi için sadece zaman ekleriyle sınırlı kalmayan ayrıntılı bir çalışma gerekmekte; zaman konusu bütün olarak görülüp ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin ve metinlerarası ilişkiler bağlamında geniş bir bakış açısı geliştirilmelidir. Ayrıca zaman incelemesi yapılırken görünüş, kılış, kiplik konuları da göz ardı edilmemeli; “olay zamanı - konuşma zamanı - atıf zamanı ilişkileri” de mutlaka dikkate alınmalıdır.

Dilin tartışmalı konusu zaman, yukarıdaki bakış açısıyla incelenmek istenmiş ve bu çalışma ortaya çıkmıştır. Konu, tez süresince dil bilgisi ve dil bilimi verileri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Derlem olarak Oktay Akbal’ın öyküleri seçilmiş ve on beş öykü kitabındaki iki yüz yetmiş yedi öykü incelenmiştir. Parçadan bütüne doğru bir gidişle, yazarın zaman kullanımından hareket ederek Türkiye Türkçesinde dilbilgisel zaman konusuna yönelik sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır. Ayrıca temel amaç olmamakla birlikte zaman kullanımının bir yazarın üslubunu biçimlendirmede belirleyici olup olmadığını ortaya çıkarmak da hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın bugüne kadar dilbilgisel zamanla ilgili yapılmış çalışmalardan ayrılan yönü, zamanın; kılış, görünüş, kiplik, zaman eki, zaman belirteci gibi terimlerin kapsamında, kodlayıcıların cümle üstü birimlerde ele alınmasıyla belirlenmesi gerektiği biçimindeki bakış açısıyla ortaya konmuş olmasıdır. Bu açıdan bağlam temelli bir yöntem özelliği göstermektedir. Ayrıca zaman eklerinin işlendiği bölümdeki yaklaşım da diğer çalışmalardan oldukça farklıdır. Zaman ekleri, dil bilgisinde işlendiği gibi sadece sabit adlarıyla ve görevleriyle ele alınmamış; zaman kayması, yan işlev gibi anlayışlar eleştirilerek her biçim ait olduğu bütün içinde değerlendirilmiş ve böylece geçmiş zamanı ve diğer zamanları anlatan bütün ek ve yapılar, ilgili zaman başlığının altında toplanmıştır. Zamanları belli eklere bağlamak yerine, o zamanı anlatan bütün ekleri ve yapıları aynı başlık altında toplamak, Türkçenin zaman anlatımıyla ilgili olanaklarını ortaya koymak demektir.

Yine de belirtmelidir ki bu çalışma, eksiksiz ve mükemmel olma iddiasında değildir. Gözden kaçan, değerlendirilemeyen, yanlış ya da eksik yorumlanan noktalar

olabilir. Ancak zaman incelemesi konusunda bir yöntem örneği teşkil edebilir, bundan sonraki çalışmalara ilham verebilirse amaca ulaşılmış olacaktır.

Bu konuyu çalışmam için öncelikle öneri sunan, sonrasında beni her anlamda destekleyen, ufkumu açan, bakış açımı oluşturan, bıkmadan usanmadan her türlü soruma cevap veren, benimle birlikte âdeta tezi yazmışçasına yorulan, hiçbir zaman hakkını ödeyemeyeceğim değerli danışman hocam, Sayın Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'ya çok teşekkür etmek istiyorum. Ancak “teşekkür”, kendisinin emeğini karşılayamıyor, yetersiz kalıyor, biliyorum. Uzun bir süre içinde hazırladığım bu tezde benim payım, incelediklerim ve yazdıklarımın ibaret. Oysa en önemli pay, bunları görmemi ve değerlendirmemi sağlayan, düşüncemin yolunu çizen danışmanıma ait. Bu nedenle kendisine karşı minnet duygum, çok yoğun, çok büyük.

Tez izleme komitemde yer alıp başlangıcından sonuna kadar çalışmamı takip eden, alana yönelik değerli bilgileri ve önerileriyle tezime katkıda bulunan, beni her zaman destekleyen, lisans öğrenimimden bu yana öğrencisi olduğum kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e de ayrıca çok teşekkür ederim.

Yine tez izleme komitemde bulunması dolayısıyla çalışmamı yakından izleyen ve her aşamada yanımda olduğunu hissettiren Sayın Prof. Dr. A.Kadir Çüçen'e çok teşekkür ederim.

Lisans öğrenimimden doktora aşamasına kadar öğrettikleriyle beni geliştiren, bu zamana gelmemde emeği olan değerli bölüm hocalarım Prof. Dr. Coşkun AK, Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU, Doç. Dr. Hülya TAŞ, Doç. Dr. Özlem ERCAN, Doç. Dr. Gülay DURMAZ, Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA ve Yrd. Doç. Dr. Sadettin EĞRİ'ye de ayrı ayrı teşekkür etmeyi borç bilirim.

Mesai arkadaşlarım da bu zorlu süreçte beni yalnız bırakmadılar. Destek oldular, moral verdiler. Hepsine çok teşekkür ederim. Özellikle Arş. Gör. İbrahim KARAHANCI, Arş. Gör. Ebru KUYBU, oda arkadaşlarım Öğr. Gör. Ayşe ENERGIN, Arş. Gör. Zehra ÖZTÜRK; bu tezin yazımı sırasında sürekli sorulara maruz kaldılar. Zaman zaman onlarla yazdıklarımı, düşüncelerimi, kafamdaki soruları ve sorunları paylaştım, zaman zaman görüşlerini aldım. Çok sıkıldıklarında bile yardımcı oldukları için çok teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte varlıklarıyla bana güç veren, hep yanımda olan kıymetli anneme, sevgili eşime ve oğluma da çok teşekkür ederim.

HASENE AYDIN

BURSA / 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZGÜNLÜK RAPORU	iii
ORIGINALITY REPORT	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xxiv
İŞARETLER	xxvi
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN TANITIMI	1
1.1. KAPSAM	1
1.2. AMAÇ ve ÖNEM	3
1.3. DERLEM	5
1.4. YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR	8
BİRİNCİ BÖLÜM	14
ZAMAN KAVRAMI ve ZAMANLA İLGİLİ KONULARA GENEL BİR BAKIŞ	14
1. ZAMAN KAVRAMI ve DİLBİLGİSEL ZAMAN	14
2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLBİLGİSEL ZAMANIN ELE ALINIŞI ve KONUSYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	18
3. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZAMANLA İLGİLİ KONULAR	28
3.1. KILINIŞ	28
3.2. GÖRÜNÜŞ	33
3.3. KİP - KİPLİK	39
4. ZAMAN İNCELEMESİ NASIL YAPILMALIDIR?	43
İKİNCİ BÖLÜM	50
İNCELEME	50
1. OLAY ZAMANI ODAKLI CÜMLELERLE KONUŞMA ZAMANI ODAKLI CÜMLELER ve ÖYKÜLERDE ZAMAN SIRASI	50

1.1.	OLAY ZAMANI ODAKLI CÜMLELERLE KONUŞMA ZAMANI ODAKLI CÜMLELER.....	50
1.2.	ÖYKÜLERDE ZAMAN SIRASI.....	63
2.	OLAY ZAMANI, KONUŞMA ZAMANI, ATIF ZAMANI İLİŞKİLERİ.....	99
2.1.	TANIM, İŞLEV.....	99
2.2.	İNCELEME ve BULGULAR.....	104
2.2.1.	Geçmiş Zaman.....	105
2.2.1.1.	AZ < OZ < KZ.....	105
2.2.1.2.	OZ < AZ < KZ.....	114
2.2.1.3.	OZ = AZ < KZ.....	122
2.2.1.4.	OZ < AZ = KZ.....	132
2.2.2.	Şimdiki Zaman.....	136
2.2.2.1.	OZ = AZ = KZ.....	136
2.2.2.2.	OZ < AZ = KZ.....	139
2.2.3.	Gelecek Zaman.....	144
2.2.3.1.	KZ < AZ < OZ.....	144
2.2.3.2.	KZ < OZ < AZ.....	147
2.2.3.3.	KZ < OZ = AZ.....	149
2.2.3.4.	KZ = AZ < OZ.....	154
3.	ZAMAN İŞARETLEYİCİLERİ.....	162
3.1.	ZAMAN EKLERİ ve ZAMAN EKLERİYLE KURULU YAPILAR.....	162
3.1.1.	Tanım, İşlev.....	162
3.1.2.	İnceleme ve Bulgular.....	188
3.1.2.1.	Geçmiş Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar.....	188
3.1.2.1.1.	Eylem cümlelerinde geçmiş zaman anlatımı.....	191
3.1.2.1.1.1.	Konuşma zamanı odaklı eylem cümlelerinde basit yapılar..	191
3.1.2.1.1.1.1.	-{AcAK}.....	191
3.1.2.1.1.1.2.	-{DI}.....	192
3.1.2.1.1.1.3.	-{mİş}.....	201
3.1.2.1.1.1.4.	-{r} / -{(A)r} / -{(I)r}.....	211
3.1.2.1.1.1.5.	-{sIn} / -{Ø}.....	211
3.1.2.1.1.1.6.	-{yor}.....	212
3.1.2.1.1.2.	Olay zamanı odaklı eylem cümlelerinde basit yapılar.....	214
3.1.2.1.1.2.1.	-{Allm}, -{AyIm}.....	214

3.1.2.1.1.2.2.	-{AcAK}	214
3.1.2.1.1.2.3.	-{DI}	217
3.1.2.1.1.2.4.	-{mAktA}	218
3.1.2.1.1.2.5.	-{mAlI}	218
3.1.2.1.1.2.6.	-{r} / -{(A)r} / -{(I)r}	220
3.1.2.1.1.2.7.	-{sIn} / -{Ø}	223
3.1.2.1.1.2.8.	-{yor}	223
3.1.2.1.1.3.	Konuşma zamanı odaklı eylem cümlelerinde birleşik yapılar	225
3.1.2.1.1.3.1.	-{AcAkmIş}	225
3.1.2.1.1.3.2.	-{AcAktI}	227
3.1.2.1.1.3.3.	-{AcAktIr}	233
3.1.2.1.1.3.4.	-{DIydI}	235
3.1.2.1.1.3.5.	-{mAktAdIr}	236
3.1.2.1.1.3.6.	-{mAdI} değil	236
3.1.2.1.1.3.7.	-{mAktAydI}	236
3.1.2.1.1.3.8.	-{mAlIydI}	237
3.1.2.1.1.3.9.	-{mAlIymIş}	240
3.1.2.1.1.3.10.	-{mAz} değildi	242
3.1.2.1.1.3.11.	-{mIş} değil	242
3.1.2.1.1.3.12.	-{mIş} değildir	243
3.1.2.1.1.3.13.	-{mIşmIş}	243
3.1.2.1.1.3.14.	-{mIştI}	244
3.1.2.1.1.3.15.	-{mIştIr}	250
3.1.2.1.1.3.16.	-{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI}	252
3.1.2.1.1.3.17.	-{rmIş} / -{(A)rmIş} / -{(I)rmIş}	259
3.1.2.1.1.3.18.	-{sIndI}	261
3.1.2.1.1.3.19.	-{yordu}	264
3.1.2.1.1.3.20.	-{yormuş}	273
3.1.2.1.1.3.21.	...- {DI} ...- {AcAktI}	276
3.1.2.1.1.3.22.	...- {mIştI} ...- {yordu}	276
3.1.2.1.1.3.23.	...- {sAydI} ...- {AcAktI}	276
3.1.2.1.1.3.24.	...- {sAydI} ...- {(I)rdI}	277
3.1.2.1.1.3.25.	...- {sAydI} ...- {mIştI}	278

3.1.2.1.1.3.26. ...-{yor} ....-{DI}	278
3.1.2.1.1.3.27. -{AcAK} gibiydi	278
3.1.2.1.1.3.28. -{mAyAyIm} mI	279
3.1.2.1.1.3.29. -{mAz} mI	279
3.1.2.1.1.3.30. -{AcAK} olmuştu	281
3.1.2.1.1.3.31. -{mAyA} başladı	283
3.1.2.1.1.3.32. -{mAyA} başlamıştı	284
3.1.2.1.1.3.33. -{mAyA} başlıyordu	285
3.1.2.1.1.3.34. -{mAyA} koyuldu	285
3.1.2.1.1.3.35. -{mAyA} yüz tutmuştu	286
3.1.2.1.1.3.36. -{mAz} oldu	286
3.1.2.1.1.3.37. -{mAz} olmuş	287
3.1.2.1.1.3.38. -{mAz} olmuştu	287
3.1.2.1.1.3.39. -{mIş} bulundu	287
3.1.2.1.1.3.40. -{mIş} bulunmalıydı	288
3.1.2.1.1.3.41. -{mIş} bulunurdu	288
3.1.2.1.1.3.42. -{mIş} bulunuyordu	289
3.1.2.1.1.3.43. -{mIş } bulurdu	289
3.1.2.1.1.3.44. -{mIş} gibiydi	289
3.1.2.1.1.3.45. -{mIş} olabilirdi	289
3.1.2.1.1.3.46. -{mIş} olacaktı	290
3.1.2.1.1.3.47. -{mIş} oldu	290
3.1.2.1.1.3.48. -{mIş} olmalı	291
3.1.2.1.1.3.49. -{mIş} olmalıydı	291
3.1.2.1.1.3.50. -{mIş} olurdu	292
3.1.2.1.1.3.51. -{r} gibiydi	292
3.1.2.1.1.3.52. -{yor} gibiydi	293
3.1.2.1.1.3.53. -{yor} olmalıydı	293
3.1.2.1.1.4. Olay zamanı odaklı eylem cümlelerinde birleşik yapılar	293
3.1.2.1.1.4.1. ...-{DI} ...-{AcAK}	293
3.1.2.1.1.4.2. -{mAktAdIr}	294
3.1.2.1.1.4.3. -{mIş} olmalı	295
3.1.2.1.1.4.4. -{mIştIr}	295
3.1.2.1.1.4.5. -{yor} olmalı	296

3.1.2.1.2. Ad cümlelerinde geçmiş zaman anlatımı.....	296
3.1.2.1.2.1. Konuşma zamanı odaklı ad cümlelerinde basit yapılar.....	297
3.1.2.1.2.1.1. (i-) + -{DI}.....	297
3.1.2.1.2.1.2. (i-) + -{mİş}.....	300
3.1.2.1.2.2. Konuşma zamanı odaklı ad cümlelerinde birleşik yapılar....	302
3.1.2.1.2.2.1. -{mAK} üzere + (i-) + -{DI}.....	302
3.1.2.1.2.2.2. -{mAK} üzere + (i-) + -{mİş}.....	302
3.1.2.1.2.3. Olay zamanı odaklı ad cümlelerinde basit yapılar.....	303
3.1.2.1.2.3.1. -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{Iz}, -{sInIz}.....	303
3.1.2.1.2.3.2. -{mAK} üzere + -{DIr}.....	304
3.1.2.1.2.3.3. -{mAK} üzere + -{Ø}.....	304
3.1.2.1.2.3.4. -{Ø} (yüklemselleştirici ek).....	304
3.1.2.2. Şimdiki Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar.....	305
3.1.2.2.1. Eylem cümlelerinde şimdiki zaman anlatımı.....	308
3.1.2.2.1.1. Basit yapılar.....	308
3.1.2.2.1.1.1. -{DI}.....	308
3.1.2.2.1.1.2. -{mAktA}.....	310
3.1.2.2.1.1.3. -{mAlI}.....	312
3.1.2.2.1.1.4. -{mİş}.....	312
3.1.2.2.1.1.5. -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}.....	313
3.1.2.2.1.1.6. -{sIn}.....	315
3.1.2.2.1.1.7. -{yor}.....	315
3.1.2.2.1.2. Birleşik yapılar.....	317
3.1.2.2.1.2.1. -{mAktAdIr}.....	317
3.1.2.2.1.2.2. -{mAz} oldu.....	318
3.1.2.2.1.2.3. -{mİştIr}.....	319
3.1.2.2.1.2.4. -{mİş} bulunuyor.....	320
3.1.2.2.1.2.5. -{yordur}.....	320
3.1.2.2.1.2.6. -{yor} olmalı.....	321
3.1.2.2.2. Ad cümlelerinde şimdiki zaman anlatımı.....	321
3.1.2.2.2.1. Basit yapılar.....	321
3.1.2.2.2.1.1. -{Ø} (yüklemselleştirici ek).....	321
3.1.2.2.2.1.2. -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{Iz}, -{sInIz}, -{DIrIAr}.....	322
3.1.2.3. Gelecek Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar.....	324

3.1.2.2.3. Eylem cümlelerinde gelecek zaman anlatımı	329
3.1.2.2.3.1. Basit yapılar	329
3.1.2.2.3.1.1. -{AcAK}	329
3.1.2.2.3.1.2. -{AyIm}, -{Allm}	333
3.1.2.2.3.1.3. -{DI}	334
3.1.2.2.3.1.4. -{mAll}	335
3.1.2.2.3.1.5. -{mIş}	336
3.1.2.2.3.1.6. -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}	336
3.1.2.2.3.1.7. -{yor}	340
3.1.2.2.3.1.8. -{Ø} / -{sIn} / -{In} / -{sInAr}	341
3.1.2.2.3.2. Birleşik yapılar	342
3.1.2.2.3.2.1. -{AcAK} gibi	342
3.1.2.2.3.2.2. -{AcAkmIş}	342
3.1.2.2.3.2.3. -{AcAktIr}	343
3.1.2.2.3.2.4. ...-{DI} ...-{AcAK}	344
3.1.2.2.3.2.5. ...-{DI} ...-{yor}	346
3.1.2.2.3.2.6. -{mAktAdIr}	346
3.1.2.2.3.2.7. -{mIş} olacak	346
3.1.2.2.3.2.8. -{mIştIr}	347
3.1.2.2.3.2.9. -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI}	347
3.1.2.2.4. Ad cümlelerinde gelecek zaman anlatımı	349
3.1.2.2.4.1. Basit yapılar	349
3.1.2.2.4.1.1. -{DIr}, -(I)z	349
3.1.2.2.4.2. Birleşik yapılar	349
3.1.2.2.4.2.1. -{mAk} üzere + -{Ø}, -{mAk} üzere + -{sInIz}	349
3.1.2.4. Geniş Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar	349
3.1.2.4.1. Eylem cümlelerinde geniş zaman anlatımı	354
3.1.2.4.1.1. Basit yapılar	354
3.1.2.4.1.1.1. -{AcAK}	354
3.1.2.4.1.1.2. -{DI}	357
3.1.2.4.1.1.3. -{mAktA}	357
3.1.2.4.1.1.4. -{mAll}	358
3.1.2.4.1.1.5. -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}	359
3.1.2.4.1.1.6. -{sIn} / -{Ø}	368

3.1.2.4.1.1.7. -{yor}	369
3.1.2.4.1.2. Birleşik yapılar	375
3.1.2.4.1.2.1. -{AcAktIr}	375
3.1.2.4.1.2.2. -{mAktAdIr}	376
3.1.2.4.1.2.3. -{mAlIdIr}	376
3.1.2.4.1.2.4. -{mAz} oldu	377
3.1.2.4.1.2.5. -{mIş} değil	378
3.1.2.4.1.2.6. -{mIştIr}	378
3.1.2.4.1.2.7. -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI}	380
3.1.2.4.1.2.8. -{rmIş} / -{(A)rmIş} / -{(I)rmIş}	381
3.1.2.4.1.2.9. -{yordu}	381
3.1.2.4.1.2.10. -{yordur}	382
3.1.2.4.1.2.11. -{yormuş}	382
3.1.2.4.2. Ad cümlelerinde geniş zaman anlatımı	383
3.1.2.4.2.1. Basit yapılar	383
3.1.2.4.2.1.1. -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{lAr}	383
3.1.2.4.2.1.2. i- + -{DI}	387
3.1.2.4.2.1.3. (i-) + -{mIş}	387
3.1.2.4.2.1.4. -{Ø} (yüklemelleştirici ek)	388
3.1.2.4.2.2. Birleşik yapılar	390
3.1.2.4.2.2.1. -{IzdIr}	390
3.2. ZAMAN BELİRTEÇLERİ	391
3.2.1. Tanım, İşlev:	391
3.2.2. Sınıflandırma	396
3.2.3. İnceleme ve Bulgular	401
3.2.3.1. Zaman Odaklı Belirteçler	409
3.2.3.1.1. akşam / sabah / akşam üstü / gece / gündüz / gece yarısı	410
3.2.3.1.2. bugün	411
3.2.3.1.3. cumartesi / salı	413
3.2.3.1.4. demin	413
3.2.3.1.5. dün	413
3.2.3.1.6. erken	414
3.2.3.1.7. henüz	414
3.2.3.1.8. o zaman / o zamanlar	414

3.2.3.1.9. önce / evvel / ilkin / evvelâ	416
3.2.3.1.10. sonra / ardından.....	419
3.2.3.1.11. şimdi.....	424
3.2.3.1.12. vaktiyle.....	427
3.2.3.1.13. yarın	427
3.2.3.1.14. yeni.....	428
3.2.3.1.15. Ad tamlaması kuruluşundaki belirteçler	428
3.2.3.1.15.1. mektep dönüşü.....	428
3.2.3.1.15.2. haziranın ilk on günü	429
3.2.3.1.16. Belirtisiz sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler.....	429
3.2.3.1.16.1. gece vakti / öğle vakti / sabah vakti / ikinci vakti / piyasa vakti	429
3.2.3.1.16.2. pazar günü / hıdrellez günü	430
3.2.3.1.17. Bitmiş cümle kuruluşundaki belirteçler	430
3.2.3.1.18. Durum ekleriyle oluşturulmuş belirteçler	432
3.2.3.1.18.1. ad + -{A}	432
3.2.3.1.18.2. ad + -{DA}	433
3.2.3.1.18.2.1. ad + içinde.....	433
3.2.3.1.18.2.2. bir keresinde / bir defasında	434
3.2.3.1.18.2.3. [bu / şu / o / öyle + ad] + -{DA}	435
3.2.3.1.18.2.4. en yakın zamanda.....	439
3.2.3.1.18.2.5. eylem + -{DİK} / -{AcAK} + iyelik eki + “saat / dem / an / anlar / sıralar / günler” + -{DA}	439
3.2.3.1.18.2.6. ileride	440
3.2.3.1.18.2.7. saat öbeği + -{DA}	440
3.2.3.1.18.2.8. sayı öbeği + -{DA}	441
3.2.3.1.18.2.9. şu anda.....	441
3.2.3.1.18.2.10.yakında / yakınlarda	442
3.2.3.1.18.2.11.zaman adı + -{DA}	442
3.2.3.1.18.2.12.Diğer.....	443
3.2.3.1.18.3. ad + -{DAn}	445
3.2.3.1.18.3.1. birazdan	446
3.2.3.1.18.3.2. erkenden	446
3.2.3.1.18.3.3. önceden	447

3.2.3.1.18.3.4. sonradan	447
3.2.3.1.18.3.5. şimdiden	447
3.2.3.1.18.4. ad + -{IA} , ad + -{IA} + beraber / birlikte	448
3.2.3.1.18.18.5. ad + -{IArIndA}	448
3.2.3.1.18.5. ad + -{leyin}	450
3.2.3.1.18.6. ad + -{n}	450
3.2.3.1.19. Edat öbeği kuruluşundaki belirteçler	451
3.2.3.1.19.1. ad + -{A} + doğru / karşı	451
3.2.3.1.20. İkileme biçimindeki belirteçler	451
3.2.3.1.20.1. bugün yarın	451
3.2.3.1.21. Kalıp yapı biçimindeki belirteçler	452
3.2.3.1.21.1. çok geçmeden	452
3.2.3.1.21.2. derken / ... derken	452
3.2.3.1.21.3. evvelce	454
3.2.3.1.21.4. geçenlerde	454
3.2.3.1.21.5. günün birinde / günlerden bir gün / bir gün	455
3.2.3.1.20.2. güpegündüz	456
3.2.3.1.21.6. ilk olarak	456
3.2.3.1.21.7. neden sonra	456
3.2.3.1.21.8. neredeyse / nerdeyse	457
3.2.3.1.22. Sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler	458
3.2.3.1.22.1. bir ara / bir aralık	458
3.2.3.1.22.2. bir cumartesi günü öğleden sonra / o gün öğleden sonra / ertesi gün öğleden sonra	458
3.2.3.1.22.3. bir defa / bir kere	459
3.2.3.1.22.4. bir gün / bir gece / bir akşamüstü / bir geceyarısı / bir akşam / bir akşamüzeri bir sabah / bir bahar akşamı / bir yaz akşamı / bir şubat gecesi vb.	459
3.2.3.1.22.5. bu defa / bu sefer / bu kez	462
3.2.3.1.22.6. bu gece / bu akşam / bu akşamüstü / bu yıl / bu pazar / bu sabah	462
3.2.3.1.22.7. dün gece	463
3.2.3.1.22.8. ertesi gün / ertesi sabah / ertesi akşam / ertesi yaz / ertesi günler ve geceler	463
3.2.3.1.22.9. geçen gün / sene / yıl / hafta / yaz / akşam	465

3.2.3.1.22.10. gelecek hafta.....	465
3.2.3.1.22.11. ilk günler / ilk akşam	466
3.2.3.1.22.12. o gün / o yıl / o akşam / o sabah / o güz / o gece / o an / o ara	466
3.2.3.1.22.13. o sıra / o sıralar	468
3.2.3.1.22.14. öbür gün.....	468
3.2.3.1.22.15. yarın sabah / yarın akşam / yarın gece.....	469
3.2.3.1.23. Ulaş ekleriyle oluşturulmuş belirteçler	469
3.2.3.1.23.1. [eylem + -{DI}] +[eylem + -{mA} olumsuzluk eki + -{DI}]	469
3.2.3.1.23.2. eylem + -{DI} + kişi eki + mI	469
3.2.3.1.23.3. eylem + -{DIK} / -{AcAK} + iyelik eki + “zaman / an / gün / zamanlar”	471
3.2.3.1.23.4. eylem + -{DIK} + -{DAn} + sonra.....	473
3.2.3.1.23.5. eylem + -{DIK} + iyelik eki + -{DA}	474
3.2.3.1.23.6. eylem + -{InCA}	474
3.2.3.1.23.7. eylem + -{rken} / -{(A)rken} / -{(I)rken}, ad + iken.....	476
3.2.3.1.23.8. [eylem + -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}] + [eylem + -{mAz}]	478
3.2.3.1.23.9. eylem + -{mA} olumsuzluk eki + -{yor} +kişi eki + mI / eylem + -{mAz} + -{mI}.....	478
3.2.3.1.23.10. eylem + -{mAdAn}	479
3.2.3.1.23.11. eylem + -{mAdAn} + önce / evvel	479
3.2.3.2. Sıklık Belirteçleri.....	480
3.2.3.2.1. ara sıra / arada bir / arada / bazan / bazen / zaman zaman / kimi kez / kimi zaman / kâh / kâh kâh.....	481
3.2.3.2.2. asla / hiçbir zaman	483
3.2.3.2.3. bir daha bir daha / bir daha	484
3.2.3.2.4. bir kez daha / bir kere daha.....	485
3.2.3.2.5. daima / hep / sürekli.....	485
3.2.3.2.6. ekseriya / çokluk / sık sık.....	487
3.2.3.2.7. her defasında / her kez / her defa	487
3.2.3.2.8. hiç / hiç mi hiç	488
3.2.3.2.9. ilelebet / sürgit	488
3.2.3.2.10. ilk defa / ilk defa olarak	488
3.2.3.2.11. ne zaman + [eylem + -{sA}].....	489

3.2.3.2.12. pek az	490
3.2.3.2.13. tekrar / tekrardan / yine / gene / yeniden.....	490
3.2.3.2.14. Durum ekleriyle oluşturulmuş belirteçler	492
3.2.3.2.14.1. ad + - {DA}	492
3.2.3.2.14.1.1. ayda bir / yirmi dakikada bir / haftada bir / iki bayramda bir / iki üç dakikada bir / haftada bir gün / haftada iki gün, ayda bir iki defa / günde birkaç defa / günde bir kez / günde bin kez.....	492
3.2.3.2.14.1.2. bazı günlerinde / bazı soğuk gecelerde / bazı anlarda....	493
3.2.3.2.14.1.3. günün yirmi dört saatinde / günün her saatinde	494
3.2.3.2.14.1.4. hayatımda	494
3.2.3.2.14.1.5. her baharda / her geçişimde / her gelişimde/ her bayramda / her ay sonlarında	494
3.2.3.2.14.2. [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}].....	495
3.2.3.2.14.3. [ad + -{lAr}] + -{DA}	495
3.2.3.2.14.4. ad + -{lArI}	495
3.2.3.2.15. İkileme biçimindeki belirteçler	499
3.2.3.2.15.1. sabah akşam / kış yaz / gece gündüz / gündüz gece	499
3.2.3.2.16. Kalıp yapı biçimindeki belirteçler	500
3.2.3.2.16.1. durmadan / durmaksızın / habire / boyuna	500
3.2.3.2.16.2. günü gününe	501
3.2.3.2.16.3. ikide bir.....	501
3.2.3.2.17. Sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler	502
3.2.3.2.17.1. bir gün.....	502
3.2.3.2.17.2. bir kez / birkaç kere / iki kere / bir iki defa / kaç defa / kaç kez	502
3.2.3.2.17.3. çok defa / çok kere / çok zaman / çoğu defa / çoğu kez / çoğu zaman	503
3.2.3.2.17.4. çok geceler / çoğu geceler / birçok akşamlar.....	504
3.2.3.2.17.5. her an	504
3.2.3.2.17.6. her gün / her akşam / her hafta / her sabah / her yıl / her ay / her gün ve her gece / her gece / her Çarşamba günü /	505
3.2.3.2.17.7. her zaman.....	506
3.2.3.2.17.8. kaç gece, kaç akşamüstü / kaç akşam	507
3.2.3.2.17.9. kimi sabahlar / kimi geceler / kimi cumartesiler / bazı günler / bazı akşam üstleri bazı zamanlar / bazı anlar / kimi gece.....	507
3.2.3.2.18. Ulaş ekleriyle oluşturulmuş belirteçler	508

3.2.3.2.18.1. eylem + -{DlkçA}	508
3.2.3.3. Süreç Belirteçleri	509
3.2.3.3.1. ad + boyunca / ad +boyu.....	509
3.2.3.3.2. ad + -{Dlr} / ad + -{lAr} + -{Dlr}	511
3.2.3.3.3. biraz	515
3.2.3.3.4. bir zamanlar / bir vakitler / vaktiyle.....	515
3.2.3.3.5. çoktan / çoktandır.....	516
3.2.3.3.6. daha / henüz	516
3.2.3.3.7. hâlâ.....	517
3.2.3.3.8. kısa	518
3.2.3.3.9. önceleri / daha önceleri / ilk önceleri / sonraları.....	519
3.2.3.3.10. Ad tamlaması kuruluşundaki belirteçler	520
3.2.3.3.10.1. bir çigara içimi.....	520
3.2.3.3.10.2. geceler gündüzler dolusu	520
3.2.3.3.10. Durum ekleriyle oluşturulmuş belirteçler	520
3.2.3.3.10.1. ad + -{A}	520
3.2.3.3.10.2. ad + -{CA}	521
3.2.3.3.10.3. ad + -{CIK}	521
3.2.3.3.10.4. ad + -{DA}	522
3.2.3.3.10.4.1. ad + içinde.....	523
3.2.3.3.10.4.2. son aylarda / son zamanlarda	525
3.2.3.3.10.5. ad + -{DAn}	525
3.2.3.3.10.5.1. çocukluktan / daha ilk akşamdan / çocukluğundan.....	525
3.2.3.3.10.5.2. eskiden	525
3.2.3.3.10.6. [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}].....	526
3.2.3.3.10.7. ad + -{lA}	526
3.2.3.3.10.8. ad + -{lArcA}	527
3.2.3.3.11. Edat öbeği kuruluşundaki belirteçler	529
3.2.3.3.11.1. ad + -{A} + kadar / ad + -{A} + dek:.....	529
3.2.3.3.11.2. ad + -{DAn} + beri:.....	532
3.2.3.3.11.3. ad + için	534
3.2.3.3.12. İkileme biçimindeki belirteçler	535
3.2.3.3.12.1. [ad + -{Dan}] + [ad + -{A}].....	535
3.2.3.3.12.2. sabah sabah	535

3.2.3.3.12.3.	yıl yıl / an an	537
3.2.3.3.13.	Kalıp yapı biçimindeki belirteçler	537
3.2.3.3.13.1.	an be an	537
3.2.3.3.13.2.	bugünlerde / günümüzde / şimdilerde	537
3.2.3.3.13.3.	giderek / gitgide	538
3.2.3.3.13.4.	o gün bugün	538
3.2.3.3.13.5.	ötedenberi	538
3.2.3.3.13.6.	şimdilik	539
3.2.3.3.13.7.	yıllar yılı	540
3.2.3.3.14.	Sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler	540
3.2.3.3.14.1.	bir an	540
3.2.3.3.14.2.	bir süre / bir zaman / bir müddet / bir fasıl	540
3.2.3.3.14.3.	beş saat / bir hafta / üç ay / birkaç dakika / bir iki gün vb....	541
3.2.3.3.14.4.	bütün gece / bütün gün	543
3.2.3.3.14.5.	uzun seneler / uzun zaman / uzun süre	543
3.2.3.3.15.	Ulaş ekleriyle oluşturulmuş belirteçler	544
3.2.3.3.15.1.	eylem + -{AII}	544
3.2.3.3.15.2.	eylem + -{DİkçA}	545
3.2.3.3.15.3.	eylem + -{IncAyA} + kadar / eylem + -{AnA} + kadar, eylem + -{IncAyA} + dek / eylem + -{AnA} + dek	546
3.2.3.4.	Tamamlama Belirteçleri	547
3.2.3.4.1.	bir anda	547
3.2.3.4.2.	bir an önce	547
3.2.3.4.3.	birdenbire / ansızın / birden	548
3.2.3.4.4.	bundan böyle / artık	548
3.2.3.4.5.	derhal / hemen	550
3.2.3.4.6.	en son	550
3.2.3.4.7.	ergeç / er geç	551
3.2.3.4.8.	son defa	551
3.2.3.4.9.	son olarak	551
3.2.3.4.10.	sonunda / nihayet	551
3.3.	ZAMANLA İLGİLİ BİLGİ VEREN DİĞER DİL BİRİMLERİ	553
3.3.1.	Sözcükler	554
3.3.2.	Sözcük Öbekleri	555

3.3.3. Cümleler	563
3.4. DİL DIŞI GÖNDERMELER	569
3.4.1. Tanım, işlev	569
3.4.2. İnceleme ve Bulgular	571
3.5. METİN İÇİ BAĞLAM.....	581
3.6. METİNLERARASI İLİŞKİLER.....	624
3.6.1. Tanım, İşlev	624
3.6.2. İnceleme ve Bulgular	625
4. ZAMAN ANLATIMINDA SOYUTTAN SOMUTA GEÇİŞ	642
5. ZAMAN ANLATIMINDA VURGU	650
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	656
SONUÇ	656
KAYNAKLAR	669
ÖZ GEÇMİŞ	682

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AZ	atıf zamanı
bk.	bakınız
bs.	baskı, basım
C.	cilt
DZ	durum zamanı
e.t.	erişim tarihi
GTS	Güncel Türkçe Sözlük
KZ	konuşma zamanı
No	numara
OZ	olay zamanı
s.	sayfa
S.	sayı
ss.	sayfadan sayfaya
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	Türk Dil Kurumu
vd.	ve diğerleri

Taranan Eserlere Ait Kısaltmalar

Kısaltma	Eser Adı
Aİ	Aşksız İnsanlar
BA	Berber Aynası
BD	Bizans Definesi
BR	Bulutun Rengi
EGKÜK	Ey Gece Kapını Üstüme Kapat
HK	Hücrede Karmen
HVT	Hey Vapurlar Trenler
İÇ	İki Çocuk
İD	İlkyaz Devrimi
İS	İstinye Suları
KK	Karşı Kıyıları
L	Lunapark
ÖEB	Önce Ekmekler Bozuldu
TÖ	Tarzan Öldü
YBY	Yalnızlık Bana Yasak

İŞARETLER

İşaret	Anlamı
<	zaman sırasında önce geleni gösterir
>	zaman sırasında sonra geleni gösterir
=	zaman sırasında eş zamanlılığı gösterir
X	karşıt anlamlı birimleri gösterir
-Ø	sıfır biçimbirim (yüzey yapıda yer almayıp derin yapıda kalan eki gösterir)
+	dil birimlerinin bağlantı yerlerini gösterir

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN TANITIMI

1.1. KAPSAM

Bir oluşun, kılışın, durumun gerçekleşme sürecini gösteren zaman, tarihin her döneminde merak uyandırmış; felsefenin ilgi alanına girmiş, ayrıca çeşitli bilim dallarında da araştırmacılara inceleme konusu olmuştur. Zaman içinde dil biliminde de kavram sorgulanmış ve zaman, gerçek zaman - dilbilgisel zaman olarak ayrılmıştır. Gerçek zaman, maddî olarak yaşanan süre, akan giden bir kavram olarak algılanırken dilbilgisel zaman, gerçek zamanın dilde kodlanmasıyla ilgilidir. Dil bilimi ve dil bilgisi çalışmalarında zamanın nasıl kodlandığı, hangi unsurlarla anlatıldığı incelenmiştir ve incelenmeye devam etmektedir.

Türkiye Türkçesi için de zamanın kodlanması, dil bilgisi kitaplarında kurallarla belirlenmiştir. Ancak çalışmalar son bulmuş değildir. Konu, güncelliğini yitirmemekte; çeşitli çalışmalarla tekrar tekrar sorgulanmakta ve işlenmektedir. Çünkü zaman, oldukça karmaşık, geniş bir konudur. Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarında zaman işaretleyicileri olarak genellikle zaman ekleri ve zaman belirteçleri verilir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda zamanın tespitinin sadece bunlarla mümkün olamayacağı; bağlam, eylemlerin anlamsal özellikleri, görünüş, kılış gibi başka pek çok unsurun da dikkate alınması gerektiği söylenmekte ve bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde zaman gösteren birimlerin bütünüyle tespit edilememiş olması, Türkçenin zaman anlatımı yönünden zengin olmadığı gibi görüşlerin ortaya çıkmasına neden olur. Çalışmalarda zaman eklerine sabit adlar verilmesi; eklerin çok işlevliliğinin zaman kayması, anlam kayması, işlev değişikliği, yan işlev gibi söylemlerle açıklanmaya çalışılması; zaman anlatan pek çok yapının zaman ekleri sınıflandırmasına dâhil edilmemesi, çalışmalarda eksik noktaların kalmasına yol açar.

Dil bilgisinde, genel olarak, geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zamandan söz edilir. Oysa dilde bu dört zamanın çok daha ayrıntılı kullanımına rastlanmakta, bu zamanlar kendi içinde kullanılan yapılara bağlı olarak çeşitli anlamsal

özelliklerle çeşitlenmektedir. Anlamsal farklılıkları tespit edebilmek, zamanın ayrıntılarını ortaya koyabilmek için sadece zaman ekleriyle sınırlı kalmayan ayrıntılı bir çalışma gerekmekte; zaman konusu bütün olarak görülüp ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin ve metinlerarası ilişkiler çerçevesinde geniş bir bakış açısı geliştirilmelidir. Bu nedenle üzerinde çalışmaların eksik kaldığı düşünülen bir konu çalışılmak istenmiş ve zaman konusu seçilmiştir. Bu konu, tez süresince dil bilgisi ve dil bilimi verileri ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Dilin bir sistem olduğu, dil birimlerinin ait oldukları bütünler içinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi, zaman konusuna paralel biçimde yaklaşmayı gerektirir. Temel bakış açısı, zaman konusunun ve zamanı anlatmaya yarayan bütün dil birimleri ve unsurların ait oldukları bütünler içinde değerlendirilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Tezde bu görüş çerçevesinde inceleme ve değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda dil bilgisi çalışmalarında ele alınan zaman ekleri ve zaman belirteçleri, işlevsel bir yaklaşımla değerlendirilmiş; zaman eklerinin işlevleri incelenirken görünüş, kılınış, kiplik konularından da yeri geldikçe yararlanılmıştır. Dilde zaman konusu incelenirken sadece bunlarla yetinilmemesi, zamanın netleşmesi için kimi zaman daha büyük birimlere, daha geniş bağlamlara ulaşılması gerektiği düşüncesi savunularak zaman belirteci olmadığı hâlde zaman anlatımına katkıda bulunan sözcük, sözcük öbeği, cümle gibi dil birimleri; dil dışı göndermeler; metin içi bağlamdan ulaşılan ipuçları; metinlerarası ilişkiler de incelenmiş; böylece zamanda soyuttan somuta nasıl geçildiği gösterilmek istenmiştir. ¹ İletişimde esas olan, tarafların birbirini anlamasıdır. Eğer iletide netlik yoksa sağlıklı bir iletişim kurulamaz. Zaman anlatımı için de bu durum geçerlidir. Vericinin söyleminde zamana yönelik bütün ipuçları değerlendirilmelidir ki alıcıyla verici aynı noktada buluşabilsin.

Tezin derlemine, Oktay Akbal'ın öyküleri oluşturmaktadır. Öyküleri oluşturan cümleler tek tek incelenerek zamanın nasıl ve nelerle anlatıldığı incelenmiştir. Çalışmada bir yazarın eserlerinin derlem olarak kullanılmasının iki nedeni vardır. Öncelikle konuya daha iyi hâkim olmak istenmiştir. Genel inceleme sırasında görülemeyen örnekler olabileceği düşünüldüğünden bir yazarın bütün eserlerini ele almak daha uygun bulunmuş, böylelikle seçilen yazarı bütün olarak değerlendirerek

---

¹ Çalışmada “soyut” sözcüğü, “kapalı, belirsiz”; “somut” ise “net, belirli” anlamlarında kullanılmıştır.

onun zaman konusundaki kullanımlarını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Böylece parçadan bütüne doğru bir gidişle yazarın zamanla ilgili kullanımlarından hareket ederek Türkiye Türkçesinde zaman konusunda genel sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmüştür. İkinci olarak da temel amaç olmamakla birlikte zaman kullanımının bir yazarın üslubunu biçimlendirmede belirleyici olup olmadığını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Yazar olarak Oktay Akbal'ın tercih edilmesinin nedeni, 1940'lı yıllardan beri öykü yazan Akbal'ın Türkiye Türkçesini yetkin, özenli kullanabilen, dilin sunduğu anlatım yöntemlerinden ustalıkla yararlanabilen sanatçılardan biri olmasıdır. Özellikle ilk dönem öykülerinde otobiyografik unsurlar kullanması (Aslan, 2006: 123-124) ve modern yaşamın yarattığı değişimden dolayı karamsar, umutsuz bir ruh hâliyle geçmişle bağlarını koparmayarak öykülerinde “nostalji”den yararlanması (Aslan, 2006: 129), tez için seçilen “zaman” konusunda destekleyici olmaktadır. Gündüz, Akbal'ın öykülerinde yaşam öyküsüyle kurmaca dünyanın birbirine karıştığını, hatta çoğu öykünün anıya dönüştüğünü ifade eder (2003: 41). Bu bakımdan metinler, Türkçenin zaman anlatımı açısından zenginliğini ortaya koyacak çok sayıda malzeme sunmaktadır.

1.2. AMAÇ ve ÖNEM

Çalışmanın amacı, şu maddelerle özetlenebilir:

- Oktay Akbal'ın öykülerinde dilbilgisel zamanın nasıl anlatıldığını dil bilgisi ve dil bilimi verileri ışığında incelemek,
- Ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin ve metinlerarası ilişkiler bağlamında zaman konusunu bütüncül biçimde değerlendirmek,
- Zamana yönelik dil birimlerinin işlevlerini bağlam içinde değerlendirmenin zorunluluğunu ortaya koymak,
- Dil bilgisi çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirerek zaman konusunda eksikliği görülen noktaları aydınlatmak ve öneriler sunmak,
- Zaman çözümlemesi için bir yöntem oluşturmak,
- Zaman kullanımının üslup belirlemede etkili olup olmadığını tespit etmek,

• Öykülerden elde edilen verilerden hareketle Türkiye Türkçesinde zaman konusu hakkında genel yargılara ulaşmak.

Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

➤ Türkiye Türkçesinde zaman konusundaki tartışmalar, hangi noktalarda yoğunlaşmaktadır?

➤ Oktay Akbal'ın öykülerinde zaman bildiren dilsel göstergeler nelerdir ve bunlar, zamanı ne kadar somutlaştırmaktadır?

➤ Zaman konusu ve zaman işaretleyicilerinin işlevleri neden bağlam içinde değerlendirilmelidir?

➤ Öykülerde zamanın netleşmesi hangi yollarla olmaktadır?

➤ Zaman konusu, metinlerin birbirine bağlanmasında nasıl bir rol oynamaktadır?

➤ Yazar, zamanı verirken hangi anlatım özelliklerinden yararlanmıştır?

➤ Yazarın zaman kullanımı, üslubunu nasıl biçimlendirir?

➤ Öykülerden hareketle Türkiye Türkçesinde zaman konusunda neler söylenebilir?

Bu çalışmanın önemi, zaman incelemesini cümle üstü birimlere dayandıran bağlam odaklı bir yöntem ortaya koymasıdır. Bu yöntem uygulanırken zaman konusu bütüncül biçimde ele alınmış ve bütün zaman işaretleyicileri, işlevsel bir bakış açısıyla bağlam içinde değerlendirilerek incelenmiş; “Zaman; kılınış, görünüş, kiplik, zaman eki, zaman belirteci ve diğer kodlayıcıların cümle üstü birimlerde, dil birimlerinin birbirleriyle ilişkileri dikkate alınarak incelenmesiyle belirlenmelidir.” yaklaşımına dayandırılmıştır. Bu açıdan bugüne kadar yapılan çalışmalardan ayrılmaktadır. Özellikle zaman eklerinin incelendiği bölümde Türkiye Türkçesinin zaman anlatmaya yarayan ek ve yapılarının zenginliği gösterilmek istenmiştir. Burada zaman kayması, anlam kayması, işlev değişmesi terimleri eleştirilerek eklere sabit adlar vermek yerine, işlevlerine göre ait oldukları zaman ulamı içinde ele alma düşüncesi öne çıkarılmış ve buna göre bir sınıflandırma önerisi sunulmuştur. Dil bilgisinde standart olarak verilen zaman ekleri; zaman anlatmaya yarayan özel yapılarla ve işlevci bir yaklaşımla

değerlendirilen eklerle birleşince zengin bir liste ortaya çıkmıştır. Ancak hem terim kargaşası yaratmamak hem de eklerin tek başına değil bağlam içinde anlamlı olduğuna dikkat çekmek için eklere ad verilmemiş, işlevleri açıklanmıştır.

Çalışmanın asıl ortaya konduğu, açıklamaların yapılab örneklerin sunulduğu ve görüşlerin tartışıldığı bölüm, inceleme bölümüdür. Burada hem zaman inceleme yöntemi verilmekte hem de kavramlar değerlendirilerek örneklendirilmektedir.

Özetlemek gerekirse bu çalışma, dilbilgisel açıdan zaman incelemesi nasıl olmalıdır sorusuna cevap bulmayı hedeflemekte, konuyla ilgili bir yöntem ve sınıflandırma denemesi özelliği taşımaktadır.

1.3. DERLEM

Bu çalışmanın derlemine, Oktay Akbal'ın öyküleri oluşturmaktadır. Yazarın, on beş öykü kitabı değerlendirilmiş ve toplam iki yüz yetmiş yedi öykü üzerinde inceleme yapılmıştır. İncelenen öykü kitapları, basım tarihlerine göre şöyledir:

1. Önce Ekmekler Bozuldu (1946)
2. Aşksız İnsanlar (1949)
3. Bizans Definesi (1953)
4. Bulutun Rengi (1954)
5. Berber Aynası (1958)
6. Yalnızlık Bana Yasak (1967)
7. Tarzan Öldü (1967)
8. İstinye Suları (1973)
9. İlkyaz Devrimi (1977)
10. İki Çocuk (1979)
11. Karşı Kıyıları (1979)
12. Hey Vapurlar Trenler (1981)
13. Lunapark (1983)

14. Ey Gece Kapını Üstüme Kapat (1988)

15. Hücrede Karmen (1998)

Kitapların, ilk baskıları esas alınmış ve çalışmanın ilk aşamasında bütün öyküler, bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu süreçte tez derlemiyle ilgili bazı saptamalar yapılmıştır:

1. Yazarın kimi öyküleri, birden fazla kitapta görülebilmektedir. Bunların bazıları farklı adlarla, bazıları da aynı adla yayımlanmıştır. Bazı öykülerde hiçbir değişiklik görülmezken kimilerindeyse küçük değişiklikler yapılmıştır:

- *Karlı Günlerde* (Hücrede Karmen) / *Güneşli Günleri Özleyerek* (Ey Gece Kapını Üstüme Kapat)

- *Geçip Giden Yazlarda* (Hücrede Karmen) / *Geçip Giden Yazlarda* (Ey Gece Kapını Üstüme Kapat)

- İki Çocuk'taki bazı öyküler; İstinye Suları, Tarzan Öldü ve Yalnızlık Bana Yasak adlı kitaplarda da yer almaktadır (bazı noktalama ve sözcük değişiklikleriyle): *İki Çocuk* (İstinye Suları), *Turgut'u Örnek Alsak* (İstinye Suları), *Bayram Günü* (İstinye Suları); *Hayri Bey'li Üsküdar* (Tarzan Öldü), *Ak Kartal Buck Jones* (Tarzan Öldü); *1935'te Bir Akşam* (Yalnızlık Bana Yasak), *Fehmiye Hanımla Oğlu* (Yalnızlık Bana Yasak).

2. Yazarın iki kitabında daha çok düzyazıyı andıran ancak dizeler hâlinde olduğu için şiir sayılabilecek bazı parçalar tespit edilmiştir: *Sensiz Yok Hiçbir Şey* (Ey Gece Kapını Üstüme Kapat), *Şiir Değil* (Hücrede Karmen), *Bugün Gibi Dünler* (Hücrede Karmen), *Yoksun Sen* (Hücrede Karmen), *Bir Dorukta Erimek* (Hücrede Karmen). Oktay Akbal'ın öykücülüğünü inceleyen Gündüz, bunları “öykü-şiir” başlığı altında “serbest şiir formunda yazılmış öykücükler” olarak değerlendirmektedir (2003: 89). Tezin derlemine öyküler oluşturduğu için şiir formatındaki bu metinler, incelemeye dâhil edilmemiştir.

3. Bazı öyküler, kitapların ilk baskılarında yer alırken, daha sonraki baskılarda çıkarılmıştır. Bunun dışında ilk baskıda olmayıp sonraki baskılarda karşılaşılan kimi öyküler de vardır. Bu nedenle bazı kitapların diğer baskılarında görülen öyküler de değerlendirilmiştir. Örneğin “Karşı Kıyıları” adlı kitabın ilk baskısına, daha önce

yayımlanmış olan “Tarzan Öldü” kitabı da alınmıştır. Ancak “Tarzan Öldü”nün ilk baskısında olmayan sekiz öykü, “Karşı Kıyıları”daki bölüme eklenmiştir. İncelemede “Tarzan Öldü”nün ilk baskısı esas alınmış olup “Karşı Kıyıları”daki sekiz öykü de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunun gibi eklenen ve çıkarılan öykülere ait tablo aşağıda verilmiştir:

Öykü Kitabı	İlk baskıda olup sonra çıkarılan öyküler	İlk baskıda olmayıp sonra eklenen öyküler
<i>Önce Ekmekler Bozuldu</i>	1. Gariplerin Geceleri 2. Bir Mektuptan Üç Parça	(2000) 1. Son Vapur 2. Diojen Kendini Arıyor 3. Anıların Aynası 4. Yağmur Ahmakları Islatıyordu 5. Şeytan Geçti 6. Herkes Gibi Bir İnsan 7. Sineğin Kızı ve İnsanlar 8. Sen, Uzaktaki
<i>Aşksız İnsanlar</i>	1. Zülfü ve Garipler	---
<i>Tarzan Öldü</i>	---	(<i>Karşı Kıyıları-1979</i>) 1. Otel Odaları 2. İnsanlar da Eski 3. Araba Sevdası 4. Sabah Düşünceleri 5. Kar Düşünceleri 6. Bu Telâş Öldürecek 7. O da Ölmek mi Dersin 8. Kara Önlükler
<i>Hey Vapurlar Trenler</i>	1. Yaşamda İlkler	---
<i>Hücrede Karmen</i>	1. Karlı Günlerde 2. Diojen Kendini Arıyor 3. Ziya Bey 4. Geçip Giden Yazlarda 5. Bugün Gibi Dünler	(2. basım-2003) 1. Deniz’le Che 2. Yalnızlık, Gittiğin Yoldan 3. Birdenbire Başka Biri 4. Bir Büyük Adam 5. Bir Oyun muydu Saklambaç 6. Bir Kapı Önü

Kitaplarda yer alan aynı öyküler ve şiir parçaları çıkarıldıktan sonra incelemeye derlem oluşturacak öykülerin sayısı, iki yüz yetmiş yedi olarak belirlenmiştir.

1.4. YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın bölümleri; “Giriş”, “Zaman Kavramı ve Zamanla İlgili Konulara Genel Bir Bakış”, “İnceleme”, “Sonuç” olarak belirlenmiştir. Giriş bölümünde çalışmanın kapsamı, amacı ve önemi açıklandıktan sonra derlem hakkında bilgi verilmiş ve tezin yöntemi açıklanarak bazı sınırlılıklara değinilmiştir.

Birinci bölümde zaman ve zamanla ilgili konular, gerçek zaman - dilbilgisel zaman ayrımı, dilbilgisel zamanın Türkiye Türkçesinde işlenişi ve konuyla ilgili yapılan çalışmalar ana hatlarıyla ele alınarak inceleme bölümü için kuramsal alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tezin konusunun asıl değerlendirildiği kısım, inceleme bölümüdür. Burada öykülerden elde edilen verilerden hareketle zaman incelemesi için bir yöntem örneği oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma yapılırken ilk olarak bilgisayar ortamına aktarılan öyküler tek tek, cümle cümle ve her cümle, ait olduğu bağlam içinde incelenmiş ve değerlendirilen konularla ilgili örnekler, ait oldukları bölüm başlıkları altında toplanarak bir fişleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Ardından çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında toplanan malzemeler düzenlenmiştir. Daha sonra bölüm başlıklarının sırası belirlenmiştir. Bunun için öncelikle cümlelerin konuşma zamanı ya da olay zamanı odaklı oluşunun değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Çünkü zaman anlatan eklerin ve diğer dil birimlerinin değerlendirilmesinde bu konu, çatı görevini üstlenmektedir. Bunun için çeşitli örneklerle olay zamanı odaklı cümleler ve konuşma zamanı odaklı cümleler incelenmiştir. Ardından öykülerde zaman sırasına değinilmiş; zamanda ileri gitmeler, geri gelmeler; zamanı hızlandırma ya da yavaşlatma gibi anlatım özellikleri örnekler verilerek ele alınmıştır. İnceleme bölümünün ikinci kısmında cümlelerde özellikle birleşik yapıların üstlendikleri işlevleri açıklama konusunda önemli rolü bulunan olay zamanı, konuşma zamanı ve atıf zamanı ilişkilerine yer verilmiştir. Daha sonra zaman eklerinin ve zaman belirteçlerinin incelendiği bölümde sık sık anılacak bu kavramların en başta verilmesi uygun görülmüştür. Bu bölümde söz konusu konular arasında öykülerden tespit edilen on farklı ilişki türü, çeşitli eklerin ve belirteçlerin yer aldığı örneklerle açıklanmıştır. Bu ilişkiler, geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman bağlamında değerlendirilmiştir. Bundan sonraki kısım, dilsel

zaman işaretleyicilerine ayrılmıştır. Çalışmada zaman işaretleyicileri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar
2. Zaman belirteçleri
3. Zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri
4. Dil dışı göndermeler
5. Metin içi bağlam
6. Metinlerarası ilişkiler

İlk olarak zaman anlatmaya yarayan ekler ve yapılar incelenmiştir. Giriş kısmında zaman ekleriyle ilgili sınıflandırmalara, çeşitli görüşlere ve çalışmalara değinilmiş; ardından teze yön veren bakış açısı (Türkçede biçimleri -gösterenleri- aynı, işlevleri -gösterilenleri- farklı dil birimlerinin olduğu gerçeğinden hareketle dil birimlerinin işlevlerinin bağlam içinde belirlenmesi) belirtilerek öykülerden tespit edilen ekler ve eklerle kurulu yapılar sunulmuştur. Bu doğrultuda geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman başlıkları altında bu zamanlara gönderme yaptığı düşünülen bütün ek ve özel yapılar değerlendirilmiş; eylem cümleleri ve ad cümlelerinde kullanılan yapılar birbirinden ayrılarak bunlar, basit ya da birleşik olmaları yönüyle sınıflandırılmıştır. Eklerin işlevlerinin bağlam içinde belirlenmesine özen gösterilmiş; zaman kayması, anlam kayması, işlev değişmesi gibi terimler eleştirilerek her ek, ait olduğu yerde üstlendiği işlev göz önünde tutularak gönderme yaptığı zaman başlığının altına alınmıştır. Dolayısıyla işlev çeşitliliğine sahip birçok ek, birden fazla başlık altında değerlendirilmiştir. İşlevler tespit edilirken kılınış, görünüş, kiplik konularından da yararlanılmıştır. Çünkü bunların zaman konusuyla ilgili olduğu, kesin sınırlarla birbirinden ayıramayacağı düşünülmektedir. İşlevlerin anlaşılmasını sağlamak için örnek sayısı fazla tutulmuş, bu nedenle her örnek için açıklama yapılmamıştır. Ekler, çok işlevli olduğu için terim kargaşasına yol açmamak adına adlandırma yapmaktan kaçınılmış; -{yor} eki, -{miş} eki, -{AcAktI} eki gibi adlarla işlevlerin açıklanması yoluna gidilmiştir. Ekler değerlendirilirken dil bilgisinde zaman eki olarak alınmayan ancak çeşitli zamanlara gönderme yaptığı görülen bazı eylem ve sözcüklerle birleşen eklerin oluşturduğu yapılar da ele alınmıştır.

“Zaman Belirteçleri” başlığı altında genel olarak zaman belirteçlerinin işlevleri ve özellikleri açıklandıktan sonra dört grup oluşturulmuştur: zaman odaklı belirteçler, sıklık belirteçleri, süreç belirteçleri, tamamlama belirteçleri. Tıpkı zaman eklerinde olduğu gibi belirteçler de bağlam içinde ele alınmıştır. Birden fazla işlev üstlenebilen bazı belirteçler, ait oldukları başlıklar altında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Her bir belirteç için önce açıklama yapılmış, ardından örnekler verilmiştir. Belirteçlerin farklı zaman ekleriyle kullanımlarını öne çıkarmak amaçlandığından örnek sayısı fazla tutulmuştur.

Zaman belirteci olmadığı hâlde zaman anlamına katkıda bulunan sözcük, sözcük öbeği, cümle görünümündeki dil birimleri, “Zamanla İlgili Bilgi Veren Diğer Dil Birimleri” başlığı altında incelenmiştir. Bunların zamana nasıl katkı sağladığı, hangi tür birimlerin böyle bir işlevi olduğu örneklerle incelenmiştir.

“Dil Dışı Göndermeler” bölümünde hangi birimlerin dil dışı gönderme olduğu, bunların zamanı nasıl netleştirdiği, zaman incelemesinde nasıl kullanılması gerektiğine dair bilgiler verilerek çeşitli örnekler sunulmuştur.

“Metin İçi Bağlam” bölümünde bir öykü metninde zamanla ilgili dil birimlerinin birbirleriyle ilişkilerine yer verilmiştir. Örneklerle bunların nasıl incelenmesi gerektiği anlatılmıştır.

“Metinlerarası İlişkiler” bölümü, on beş öykü kitabında yer alan öykülerin karşılaştırmalı incelemesine dayanmaktadır. Metinlerde işlenen ortak konular tespit edilerek zamanın somutlaşması izlenmiştir.

“Zaman Anlatımında Soyuttan Somuta Geçiş” bölümünde bütün zaman işaretleyicileri göz önünde tutularak zamanın soyuttan somuta doğru nasıl bir yol izlediği, zamanın nasıl netleştiği açıklanmıştır.

İnceleme kısmı, “Zaman Anlatımında Vurgu” bölümüyle sona ermektedir. Bu son bölümde vericinin zamanı vurgulama yöntemleri, örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmış ve bunlar, yazarın üslubunu belirleyen özellikler olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde incelemeyi hareketle ulaşılan sonuçlara maddeler hâlinde yer verilmiş, çeşitli öneriler sunulmuştur.

Kaynaklar bölümünde çalışma sürecinde yararlanılan kaynaklar sıralanmıştır. Ancak bunlar, sadece metin içinde gönderme yapılan kaynaklardan oluşmaktadır. Bunların dışında doğrudan gönderme yapılmadığı için kaynakçaya alınmayan ancak bakış açısı geliştirmeye, alt yapı oluşturmaya yarayan daha pek çok yayının değerlendirildiği belirtilmelidir.

İncelemede sadece temel önermelerin yüklemeleri dikkate alınmış, yan önerme çeşitlerinden de sadece iç cümlelerle ki'li yan cümle görünümünde olan yapılar değerlendirmeye tabi tutularak temel önermeye bağlı biçimde incelenmiştir. Bunun dışında yan önerme ve yan cümlelerde zaman konusu işlenmemiştir. Bunlardan ancak zaman belirteci durumunda olduklarında atıf zamanını belirlemek için zaman yönünden söz edilmiştir. Ayrıca yüklemsiz kesik cümleler, bağlam içinde zaman anlamına kavuşması yönüyle değerlendirilmiştir. Bunların içinde bazı yan önerme çeşitleri görülebilmektedir.

Çalışmada istatistiksel sonuçlara ulaşmak hedeflenmemiştir. Bu nedenle zaman anlatımına katkı sağlayan dil birimleri, konunun anlaşılmasını sağlamak üzere ve bunun için yeterli sayıda olacak biçimde örnekseme yoluyla seçilmiş; eklerin, belirteçlerin ve diğer dil birimlerinin kullanılma sıklıklarına değinilmeyerek zaman işaretleyicilerinin bağlam içindeki işlevleri öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Örnekler, en az cümle bazında seçilmiş; bazen anlamın daha iyi anlaşılması için cümleler, kendinden önceki ya da sonraki cümleleri de içine alacak şekilde bir bağlam içinde verilmiş ve bunlar, tırnak içinde gösterilmiştir. Çalışmanın hacmini artırmaması için her örnek, bağlam içinde sunulmamış ancak bütün dil birimlerinin işlevleri, ait oldukları bütünler içinde değerlendirilerek açıklanmıştır. Örneklerin geçtiği yer; parantez içinde öykü kitabının adı, öykünün adı, sayfa numarası biçiminde yazılmıştır: “*Sonunda telefonla konuştum.*” (KK, Ordan Burdan, s. 35) vb. Öykü kitabının adı, kısaltma yapılarak verilmiş, kısaltmalar bölümünde kitap adları belirtilmiştir. Bazen örneği kısaltmak adına bütün cümleler alınmadığında “(..)” işaretiyle alınmayan bölümler vurgulanmıştır.

Öyküler incelenirken yazım ve noktalama hataları, basımdan kaynaklanan yanlışlıklar, dönemle ilgili yazım özellikleri vb. olduğu gibi bırakılmış, metin tamiri yoluna gidilmemiştir. Böylelikle kitapların ilk baskı olduğu göz önünde tutularak zaman

içinde yazımda ve noktalamada meydana gelen değişmelerin, kurguyla ilgili özelliklerin izlenebilmesi amaçlanmıştır. Bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

“Önce karın yağmasıyle güvertenin zevki kalmadı.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53)

“Onu da ellerinden çekip almalydım. Tavlayı kaçırdığım gibi onu da kaçırmalydım. Bir insanın, yitip gitmiş bir insanın olanca anlarıyla silinip kaybolmasına engel olmalıydım. Evin içinde sesi, gülüşü, bağırışıyla babamın, biraz da bütün bu eşyalarda bulunduğunu bilmeli-**y-di-k**, onun böylesine binki bütün izleriyle hâlâ odalarda çınlayan kahkahası,lerce parçaya bölünerek yokoluvermesine, elimizden gitmesine razı olmamalydık.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68)²

“veya onu bulmak, sarsak adımlarımla gezmek, bir gazinodan denizi seyretmek rüzgârda dağılan saçlarının tellerine bakmak, onları okşamak, öpmek...” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 69)

“Hep bana yaklaşmak isterdi gibiydi.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 42)

“Artık sigaralar tadsız,” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 63)

Öykülerde aynı belirtecin yazımıyla ilgili farklı kullanımlar dikkati çekmektedir. Örneğin “gece gündüz” ikilemesi, aşağıda görüldüğü üzere üç farklı öyküde üç farklı biçimde kullanıma çıkmıştır: *gece gündüz, gece - gündüz, gecegündüz.*

“Kent gece gündüz bombalandı.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 26)

“Gece - gündüz sokak sokak dolaşp çöplüklerden çıkarırlar bu tenekeleri, bu kutuları, bu kırık dökükleri, bu kumaş parçalarını, kâğıtları, akla hayale gelmez binbir şeyi!..” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 55)

“Tek o kadınla sen beraber ol, ya da o kadın seninle olsun. Gecegündüz...” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 32)

Aşağıdaki örneklerde de “beri” edatının ayrı ve birleşik yazımı görülmektedir. Örnekler, metnin aslına uymak için olduğu gibi alınmıştır:

“Bunca zamandanberi sahil bana böyle sevimli görünmemiştii.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52)

---

² Derin yapıda kalan dil birimleri, koyu renkle yazılmıştır.

“İlk görüşümden beri onunla beni bağlayan eski bir aşinalığa inanmışım. İlk görüşümden beri sezmişim aramızda bir şey olduğunu.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 38-39)

Örneklerde yüzey yapıda yer almayıp derin yapıda bırakılan dil birimleri, ilgili yerlerde koyu yazılarak incelenmiştir: “Bugün varsınız, bugün yaşıyorsunuz.” (İS, Sana Bana Ölüm Var, s. 89) vb. Ancak bütün eksilteler gösterilmemiş, ilgili yerler hedef alınmıştır.

Çalışmada anlatı zamanı, konuşma zamanı, anlatı anı, konuşma anı ifadeleri; eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Yazınsal metinler için tek bir zaman söz konusudur: geçmiş zaman. Çünkü her şey yazılıp bittiği için anlatılanların tümü, geçmişte kalmıştır. Çalışmada bu gerçek, göz ardı edilmemiş, yeri geldikçe belirtilmiş ancak örnekler, öykünün anlatma zamanı konuşma zamanıymiş gibi düşünülerek değerlendirilmiştir. Böylelikle şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman kullanımları da saptanmak istenmiştir. Bu nedenle konuşma zamanı terimi, anlatma zamanı terimiyle eş anlamlı biçimde kullanılmıştır.

Tezde incelenmek istenen temel konu, zamandır. Bu nedenle zaman konusuyla yakından ilgili olan görünüş, kılınış, kiplik kavramları; zaman eklerinin anlamına yaptıkları katkıları çerçevesinde eklerin işlevleri açıklanırken yeri geldikçe değerlendirilmiş; sınırları kesin çizgilerle ayıramadığından ayrı ayrı inceleme konusu yapılmamıştır.

Öykülerde değerlendirmeye tabi tutulan hususlar, inceleme bölümünde örneklendirilirken kavramlarla ilgili açıklamalara da yer verilmiştir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünü oluşturan “Zaman Kavramı ve Zamanla İlgili Konular” kısmında söz konusu kavramlar, ayrıca açıklanmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAMAN KAVRAMI ve ZAMANLA İLGİLİ KONULARA GENEL BİR BAKIŞ

1. ZAMAN KAVRAMI ve DİLBİLGİSEL ZAMAN

Zaman kavramı, soyut yapısıyla tarih boyunca hep ilgi çekici bir konu olmuş; insanoğlunun yüzyıllardır sorguladığı, düşündüğü, tanımlamaya ve anlamaya çalıştığı kavramların başında gelmiştir. Kavramın felsefe, sosyoloji, gök bilimi, fizik, dil bilimi, dil bilgisi, psikoloji gibi pek çok alanda inceleme konusu olması, insanın bilmediğini öğrenme merakının, çabasının bir göstergesidir.

Özellikle felsefe alanında ilk çağlardan beri sorgulanan kavram, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde "*Felsefe kavramı olarak: oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi; dönüşü olmayan bir doğrultuda birbiri ardından gitme. // Zaman, sürüp giden doğru bir çizgi olarak düşünülebilir; geriye doğru sonsuza değin uzanır (geçmiş), aynı zamanda ileriye doğru (geleceğe) akıp gider.*" (Akarsu, 1984: 202) biçiminde tanımlanır. O hâlde, zaman evrendeki değişimlerle ilgilidir. Topakkaya, bu anlayışı "*Zamanın sürekli etkileşim içinde olduğu oluş, geçmişi, şimdiyi ve geleceği içine alan sürekli bir şekil değiştirmedir ve bu süreklilik aynı zamanda zamanın 'sınırsızlığına' da işaret etmektedir. Bu anlamda zaman bir bütün olarak anlaşılır ve bu bütünlük içinde sürekli birbiriyle karşılıklı etkileşim içinde olan momentumlar vardır.*" (2012: 222) şeklinde ifade eder.

Değişimlerle birlikte geleceğe doğru sürekli bir akış hâlinde olan fiziksel zaman, insan tarafından anlaşılabilme için sınırlandırılmış ve bölümlenmiştir. Bergson felsefesindeyse zaman, "süre" kavramıyla açıklanır. Ona göre matematiksel olarak bölümlenen zaman, gerçek zaman değildir. Gerçek zaman, insanın sezgileriyle kavradığı süredir. O, süreyi geçmişin devamlı olarak şimdiye katılması olarak görür. (Öztürk, 2007: 75) Ancak zamanın sınırlandırılması, toplumsal hayatın getirdiği bir zorunluluktur. Okumuş tarafından bu durum, "*Esasen zaman, toplumun, toplumsal hayatın kaderidir. Toplum, zaman içinde, dünya zamanı içinde var olur, varlığını sürdürür. Bu bağlamda toplumların, medeniyetlerin ve kültürlerin bir zamansal kapasitelerinden veya alanlarından söz edilebilir. Toplumlar, medeniyetler, kültürler, toplumsal varlıklar, örneğin aileler, dinî grup ve cemaatler, siyasal gruplar, ekonomik*

organizasyonlar, uluslar, meslek grupları vs., hayatlarını, sosyal zaman veya sosyo-zamansal düzen içinde düzenlerler.” (2010: 124) biçiminde dile getirilmiştir.

Erkman-Akerson, zamanın bölümlenme anlayışını şöyle şemalaştırır (2007: 262):

Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman
Başı sonu belli olmayan bir akış	Başı sonu belli olan aralıklar

Zaman felsefesiyle ilgili olarak kendinden sonraki filozoflara ilham veren Aristo, zamanı “şimdi” noktasını temel alarak incelemektedir (Topakkaya, 2012: 224-225). “*Şimdilerin sayılması ile anlaşılan zaman, Aristoteles’in zaman tanımıdır. Aristoteles’e göre, zaman, önceki ve sonrakinin sayılmasıdır.*” (Çüçen, 2000: 69) Bu anlayış, daha sonraki çalışmalara yön vermiş ve zaman; çoğunlukla, geçmiş-şimdi-gelecek bağlamında dilimlere ayrılmıştır. Böylece insanoğlu, geçmişi şimdiden ayırıp geleceği tasarlayarak dünya işlerini düzenleme yoluna gitmiştir (Erkman Akerson, 2007: 262). Çüçen, zamanın kendisinin sayılamaz ve tarih sırasına konamaz nitelikte olduğunu; şimdilerin sayılmasıyla ölçülen zamanınsa kamu zamanı olduğunu belirtir (2000: 69).

İnsanın gerçek hayatta yaşadığı zaman, araştırmacılar tarafından “fiziksel zaman”, “gerçek zaman”, “ontolojik zaman” gibi terimlerle verilir. Buna karşılık bir de gerçek zamanın dilde var oluşunu, dil içinde gösterimini, sembolleştirilmesini ifade eden “dilbilgisel zaman”dan söz edilir. Buna göre zaman kavramı, iki boyutta değerlendirilmelidir:

1. Fiziksel-gerçek zaman
2. Dilbilgisel zaman

Çetintaş Yıldırım, zamanı doğa olaylarına bağlı olarak hissettiğimizi belirtir ve “*Fizik kuralları göz önünde tutulduğunda, zaman tek yönlü ve sürekli bir gerçekleşme gösterir. Bu süreklilik, iki parçası olan bir doğruyla (zaman doğrusu) temsil edilir. Doğrudaki parçalar ise, şu an ile ayrılan geçmiş ve gelecekte oluşur. Şu an, geçmişi ve geleceği birbirinden ayıran, kendi içinde yayılımı olmayan bir noktadır ve zaman*

doğrusu üzerinde yine tek yönlü bir şekilde sürekli olarak ilerler. Aslında soyut olan zaman kavramı, dili konuşanlar tarafından, kendi zaman algıları çerçevesinde, dilbilgisel araçlarla somutlaştırılır.” (2011: 18) der.

Demirci de zamanın “*dilbilgisel zaman*” ve “*kavramsal zaman*” olarak iki temel açıdan incelenebileceğini ifade eder (2015: 147). İngilizcedeki kavramsal zamana işaret eden “*time*” kavramına “*vakit*” derken, “*tense*” ile anlatılan kavramın dilbilgisel zaman olduğunu belirtir ve aralarındaki farkı şöyle açıklar: “*Türkçede vakit İngilizce time kelimeleriyle düşünürsek karşımıza çok geniş bir süre olgusunun çıktığını görürüz. (...) Hâlbuki dilbilgisel zaman alabildiğine geniş olan zaman içerisinde, morfolojik unsurlarla yapılan işaretlemelerden biridir. Dilbilgisel zaman, var olduğu kabul edilen bir çizgi üzerinde işaretleme yapar. Dilbilgisel anlamda zaman fiilin meydana geldiği, işin, oluşun veya durumun gerçekleştiği noktayı / süreyi / vakti / gösteren dilsel kategoridir. (...) İngilizce, genişlik bildiren ‘time’ kelimesi karşısında ‘sıkışık’ olan ‘tense’ kelimesine dilbilgisel zamanı temsil etme görevi vererek geniş zaman içerisinde daha dar olan dilbilgisel zamanı işaretleme yolunu tercih etmiştir. Bu tercih, genel zamanı dilbilgisel zamandan ayırmayı kolaylaştırıp ikisinin arasındaki farkın mantığını kavramaya yardımcı olmaktadır. Genel zaman, zaman zarfları gibi leksikal unsurlarla veya zarf tümleçleri gibi daha büyük yapılar olan kelime gruplarıyla ifade edilirken dilbilgisel zamanı temsil etme yahut somutlaştırma işi fiiller üzerinden daha küçük morfolojik unsurlarla yürütülür. Zamanım yok ifadesine karşılık Babam geldi ifadesini düşünürsek ikinci örnekte genel zaman içinde -di ekiyle noktasal bir işaretleme yapıldığını görürüz. Birleşik zaman çekimleri için de aynı şey geçerlidir. Time-tense ilişkisini deniz-damla ilişkisindeki gibi küll-cüz (bütün-parça) münasebetine benzetebiliriz.” (2015: 147-148)*

Aslan Demir de çalışmalarda zamanın “*ontolojik zaman*” ve “*gramatikal zaman*” olarak ikiye ayrıldığını belirterek “*Ontolojik zaman geleneksel olarak geçmiş, gelecek ve şimdi biçiminde sınıflandırılır. (...) Gramatikal zaman ontolojik zaman kadar karmaşık değildir; olayların sırasını belirlemek için çeşitli dilbilgisi öğeleri üzerine kodlanır. Gerçekte tecrübe edilen zaman ontolojik zamandır; gramatikal zaman, ontolojik zamanda tecrübe edilenlerin sırasını göstermek için kullanılır.” (2008: 35) der.*

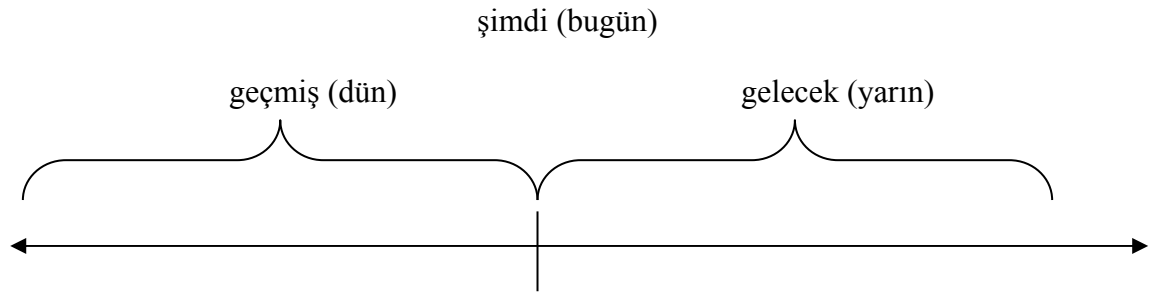
Malkoç, dilbilgisel zaman için “*Topik zamanın doğal zaman içerisinde konuşma zamanına göre önce (TTTU) ve olayın konuşulduğu, yani eş zamanda (TT= TU) yerleştirme vazifesini gören dilsel zaman, çekimli bir fiil kategorisinden başka bir şey değildir.*” der ve zaman kipleri sınıflandırılırken eylemlerin çekimli hâlleri ve anlamlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder (2011: 1080).

Uğurlu, dilbilgisel zamanı şöyle verir: “(…) bir dildeki ‘zaman sistemi’ni (*Tempussystem*) açıklamak; ‘olay’ [O] ile ‘konuşma’nın (*Sprechereignis*) [K] ilişkilerini, ‘eş zamanlı’ (*Gleichzeitigkeit*) [=] veya ‘ard arda’ (*Reihenfolge*) [/] olma bakımından kurmak ve metin bağlamına göre ‘zaman çizgisi’ üzerinde ‘zaman dilimi’ni [Z] belirlemektir.” (2003: 127)

Canbulat, “*Zamansallık (temporality) olgu ve durumları zamanla ilişkilendiren ve zaman çizgisinde gösteren tüm dilsel öğelerdir.*” dedikten sonra Wingender’e dayalı olarak bu dilsel kodlamanın haber kipleri, görünüş, kılınış ile olgu ve olayları zaman çizgisinde sabitlemeye yarayan sözcüklerle gerçekleştirildiğini bildirir (2004: 569).

Aksan, dilbilgisel zamanı “(…) *gösterici bir ulam olan zaman (tense) sözcüde belirtilen oluş anının, konuşanın konuşma anına bağlanmasıdır.*” (2003: 68) biçiminde tanımlar.

Buna göre dilbilgisel zaman, geçmişten geleceğe uzanan bir zaman çizgisi üzerinde “şimdi” yani konuşma zamanının odak noktası alındığı ve bu noktada gerçekleşenleri, bunun öncesinde olanları ya da sonrasında olacakları kodlayan dil birimlerini kapsayan bir kavramdır. “Şimdi”nin öncesi “geçmiş”i, sonrası “gelecek”i verir:

Dilbilgisel zaman kavramı, Comrie tarafından “mutlak zaman” ve “göreceli zaman” olarak kendi içinde de ikiye ayrılmış durumdadır (1976: 1-6). Genelde geçmiş

ve gelecek ayrımı yapılırken “şimdi” noktası merkeze alınır. Çalışmalarda bu zaman kodlanışı, “mutlak zaman” olarak adlandırılmaktadır. Bunun dışında bir de geçmiş ya da gelecek içinde “şimdi” dışında bir başka gönderim noktası olabilir. Bu durum, “göreceli zaman” biçiminde ifade edilmektedir. Göreceli zamanda, olayın ya da durumun ikinci bir gönderim noktasına göre anlatımı söz konusudur. Yazıcı Ersoy, bu durumu açıklarken “*Böylece gösterici merkezli, geçmiş, şimdi ve gelecekte ibaret olan zaman ayırımlarına, gönderim noktası şimdiden farklı olarak, bağlam vasıtasıyla ulaşılabilecek zamanlar da eklenmiştir.*” (2014: 52) der. Örneğin “*Dün kitap okudum.*”³ cümlesinde odak noktası, konuşma zamanıdır ve bu noktaya göre *kitap oku-* eylemi “şimdi”nin öncesinde yer aldığı için geçmişe yerleşir. Ancak “*Dün oğlum, yemeğini yerken ben kitap okuyordum.*” cümlesinde “şimdi” dışında ikinci bir gönderim noktası daha vardır: oğlanın yemek yediği zaman. *Kitap oku-* eylemi, burada da konuşma zamanının öncesine yerleşerek geçmiş zamana ait olmakla birlikte ikinci bir hareketin zamanıyla karşılaştırılarak da verilir. Buna göre gönderim noktasını oluşturan *yemek ye-* ile konuşma zamanına göre geçmişte kalan *kitap oku-* eylemi, eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Olay ya da durumların ikinci gönderim noktasıyla olan ilişkisi, buradaki gibi eş zamanlı olabilirken öncelik ya da sonralık biçiminde de görülebilir. Çalışmanın inceleme kısmının “Olay Zamanı, Konuşma Zamanı, Atıf Zamanı İlişkileri” başlıklı ikinci bölümünde bu konu, ayrıntılarıyla incelenmiş ve öykülerden seçilen çeşitli örneklerle anlatılmıştır.

Dilbilgisel zaman işaretleyicileri, her dilin kendi kuralları çerçevesinde belirlenmektedir. Bu çalışmada da Oktay Akbal’ın öykülerinde zamanın dilbilgisel olarak nasıl kodlandığı incelenerek Türkiye Türkçesinde zaman ile ilgili bazı sonuçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE DİLBİLGİSEL ZAMANIN ELE ALINIŞI ve KONUyla İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Yazıcı Ersoy, dil bilgisi ve dil bilimi çalışmalarında dilbilgisel zamanın genel olarak geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç bölüme ayrıldığını belirtir. Demirci de bunu “*Dillerde zaman adlandırmaları genellikle çizgisel (lineer) bir düzlem üzerinde*

³ Kaynağı gösterilmeyen cümleler, yazar tarafından oluşturulmuştur.

yapılmıştır. Yani zamanı başlangıcı ve bitişi olan bir çizgi olarak algılayıp adlandırmalar da ona göre yapılmıştır. Çizgi üzerinde şimdiki zaman ortada bir nokta olarak alınınca sol taraf geçmişini sağ taraf ise geleceği gösterir. Dillerin çoğunda geçmiş (*past, mâzi*), gelecek (*future, müstakbel, âti*) ve şimdi (*present, hâl, hâl-i hazır*) olmak üzere üç ana zaman vardır.” (2015: 148) biçimindeki sözleriyle ifade eder. Ancak Türkiye Türkçesine yönelik çalışmalarda araştırmacıların farklı görüşlerine de rastlanmaktadır.

Kimi araştırmacılar tarafından geçmiş ve geçmiş dışı olarak iki zaman algısının kabul edildiği görülür. Çetintaş Yıldırım, bunu şöyle ifade eder: “*Zaman doğrusu üzerinde, geçmiş alanı, sözcenin üretilme anından önce yer alan zaman dilimini kapsar. Geçmiş-dışı (şu an) alanı ise, sözcenin üretilme anını da kapsayarak, üretimden sonra yer alan zaman dilimini içerir. Dilbilgisel yapılar (zaman, görünüş ve kip ekleri), dilbilgisel zaman aktarımları bakımından ya geçmiş alanda ya da geçmiş-dışı alanda yer alırlar.*” (2011: 18-19)

Uzun da zamanı bu şekilde ikiye ayırır ve Türkçede sadece -{DI} ekinin zaman bildirdiğini, onun da geçmişini anlattığını, bunun dışında kalan tüm birimlerin görünüş ya da kip eki olup geçmiş-dışı zamana dolaylı olarak gönderme yaptığını bildirir: “*O hâlde, Türkçede yalnızca iki zaman belirleyicisi bulunmaktadır, biri geçmiş zamanı sunan -(y)TI, diğeri geçmiş-dışı zamanı sunan -Ø’dır.*” (1998b: 12)

Turan da paralel biçimdeki görüşünü şöyle ifade etmiştir: “*Fiil çekimini yapan zaman eki iki türden ibarettir: Geniş ve geçmiş. Her çekimli fiilde yani cümlede, bunlardan sadece biri yer bulabilir;*” (2013: 134)

Üstünova ise şimdiki zamanın anlık oluşundan, geçmişle gelecek arasında bir köprü işlevi üstlendiğinden dolayı, sadece geçmiş ve gelecek zamanın varlığının düşünülebileceğini ifade eder: “*Bu yüzden yalnız iki zamanın varlığı düşünülebilir: Biri, gerçekten yaşanmış olan, geride bırakılan ‘geçmiş zaman’; diğeri, henüz yaşanmamış, ama yaşanması tasarlanan ‘gelecek zaman’dır.*” (2005: 188)

Geleneksel olarak yapılan geçmiş-şimdi-gelecek biçimindeki üçlü sınıflandırmaya Türkiye Türkçesinde araştırmacılar tarafından dördüncü bir dilim daha

eklenmiştir: geniş zaman. ⁴ Bu sınıflandırma, dil bilgisi çalışmalarında genel kabul görmüş bir sınıflandırmadır.

Örneğin Erkman Akerson, Türkçede dilbilgisel zamanı, “geçmiş, şimdi, zaman dışı, gelecek” biçiminde belirler (1994: 81). Aşağıdaki çizelgeler (2007: 262-263), yazarın dilbilgisel zaman algısını yansıtmaktadır:

Merkez: Şimdi - şu an (konuşma zamanı)				
	Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	[-İr], [-Er]	[-Dİ], [-mİş]	[-yor]	[-EcEk]

Merkez: Geçmişteki bir an (anlatı zamanı)				
	Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	[-İrdİ] [-İrmİş]	[-Dİydİ] [-mİştİ] [-mİşmİş]	[-yordu] [-yormuş]	[-EcEktİ] [-EcEkmİş]

⁴ Benzer, Bergamalı Kadri (1530) ve Şemseddin Sami (1892)'nin ilk dil bilgisi kitaplarında zamanın geçmiş, gelecek, şimdi olarak üçe ayrıldığını, geniş zamanın şimdiki zaman içinde değerlendirildiği bilgisini verir (2012: 23).

Merkez: Gelecekteki bir an (anlatı zamanı)				
	Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	[-İr] olacak; [-yor] olacak	[-mİş] olacak	[-yor] olacak	-----

Pek çok çalışmada geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman sınıflandırması kabul edilmekle birlikte bazı çalışmalarda geçmiş zaman da kendi içinde ikiye ayrılmış durumdadır:

Banguoğlu, ana zamanlar ve yan zamanlar ayrımı yapıp geçmişi ikiye ayırarak beş zamandan söz eder:

Ana zamanlar:

“1. *bil-di* geçmiş (*passé*).

2. *bil-iyor* şimdiki zaman (*présent*).

3. *bil-ecek* gelecek (*futur*).” (2007: 442)

Yan zamanlar:

“1. *bil-miş* dolaylı geçmiş (*dubitatif*).

2. *bil-ir* geniş zaman (*aoriste*).” (2007: 442)

Bunun dışında dil bilgisi kitaplarında [(Ergin, 2002: 289), (Koç, 1996: 71), (Bilgegil, 2014: 239-243), (Eker, 2003: 299), (Korkmaz 2003a: 570), (Adalı, 2004: 46-47), (Hengirmen, 1997: 218), (Ediskun, 2003: 174)] yaygın olarak görülen zaman sınıflandırması şöyledir:

- Belirli / görülen / bilinen / -di’li geçmiş zaman
- Belirsiz / duyulan / öğrenilen / -miş’li geçmiş zaman
- Şimdiki zaman

- Gelecek zaman
- Geniş zaman

Dil bilgisi kitaplarında ve geleneksel dil bilgisi anlayışıyla yapılan çalışmalarda zaman, eylem çekimi içinde ele alınmış ve zaman / kip eklerine bağlanmış bir konudur. Çalışmalarda zaman ve kip konusunun kimi zaman birbirine karıştığı görülmektedir. Zaman ve kipi eş anlamlı olarak kullanan araştırmacılar vardır. Ancak çoğu çalışmada kip konusu, eylemin girdiği biçim olarak değerlendirilmekte ve zaman, kip içinde bir ulam olarak görülmektedir.⁵ Buna göre eylem kipleri, genel olarak bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olarak iki grupta ele alınır. Tasarlama kipleri içinde değerlendirilen şart (-{sA}), istek (-{A}, -{AyIm}, -{Allm} ⁶), gereklilik (-{mAll}) ve emir şekilleri (-{Ø}, -{sIn}, -{In} / -{InIz}, -{sInAr}); zaman göstermeyip tarz (emir, gereklilik, niyet, istek, koşul vb.) bildiren biçimler olarak verilirken bildirme kipleri, zaman gösteren asıl şekiller olarak değerlendirilir ve bildirme kipleri içinde yukarıda görüldüğü üzere duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman olmak üzere beş zaman olgusundan söz edilir.⁷ Zaman ekleri, bu zamanlara göre belirlenmiş; her gruba belli ekler atfedilmiştir. Örneğin duyulan / öğrenilen / belirsiz geçmiş zaman için -{mIş}; görülen / bilinen / belirli geçmiş zaman

⁵ Konu, çalışmanın 3.3. “Kip-Kiplik” bölümünde değerlendirilmiştir.

⁶ -{AyIm} ve -{Allm} ekleri, araştırmacılar tarafından emir kipi ve istek kipi içinde değerlendirilebilmektedir. Konuyla ilgili tartışmalar ve farklı görüşler için bk. ERCİLASUN Ahmet Bican, “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları, Bildiriler, Birleştirilmiş 1. bs.*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, ss. 61-66; TÜRKYILMAZ Fatma, *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, s. 15-18; KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara, 2003a, s. 648-652; ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, 2002, s. 305-308.

⁷ bk. ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, 2002, s. 288-289; KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003a, s. 569, 583, 584; TÜRKYILMAZ Fatma, *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, s. 8; YAMAN Ertuğrul, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 730, 1999, s. 23-25; ATABAY Neşe, KUTLUK İbrahim, ÖZEL Sevgi, *Sözcük Türleri*, (yöneten ve yayıma hazırlayan: Prof. Dr. Doğan Aksan), 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983, s. 239-249 (Bu çalışmada tasarlama kipleri, “isteme kipleri” olarak işlenmiştir.); EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi*, 8. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s. 174 (Ediskun, tasarlama kipleri yerine “dilek kipleri” terimini kullanır.); BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, s. 442-443 (Banguoğlu, bildirme kiplerini “asıl zaman kipleri”; tasarlama kiplerini “uyarı kipleri” olarak ele alır.). Adalı’da bildirme kiplerinin adı “birincil zaman ardılları”, tasarlama kiplerinininki “istem ardılları”dır (2004: 46-47). Bilgegil, kipleri “haber kipleri” ve “dilek kipleri” olarak ikiye ayırdıktan sonra şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zamanı haber kipleri; istek, gereklilik ve emir ifade eylemleri dilek kipleri olarak sayar. Dilek-şart kipininse dilek anlatması durumunda dilek kipi, şart ifade ettiğinde haber kipi sayılması gerektiğini belirtir (2014: 238). Gencan, Türkçede dokuz eylem kipi sayar: “-di’li geçmiş zaman kipi = kesin geçmiş, -miş’li geçmiş zaman kipi = sanılı geçmiş, şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi, geniş zaman kipi, gereklilik kipi, istek kipi, dilek-koşul kipi, buyuru kipleri.” (2001: 304-325)

için -{DI}; şimdiki zaman için -{yor}, -{mAktA}, -{mAdA}; gelecek zaman için -{AcAK}; geniş zaman için -{r} / -{(I)r} / -{(A)r} ekleri kullanılır. Eklerin, kendi işlevleri dışına çıkıp farklı görevler üstlenmeleriyle dil bilgisinde zaman kayması, anlam kayması, işlev değişmesi gibi terimlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Yaman'ın “*Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*” kitabı (1999), zaman eklerinin çok işlevliliğini “zaman kayması” olarak anlatan bir eserdir.⁸

Tasarlama kipleri olarak değerlendirilen şart, istek, gereklilik ve emir şekillerinin zaman bildirip bildirmediği konusunda araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları vardır. Ergin (2002: 289), Ediskun (2003: 174) gibi bazı araştırmacılar bu eklerin zaman bildirmediğini belirtirken Korkmaz (2003a: 647), Gencan (2001: 325) gibi bazı bilim adamlarıysa bunlarda dolaylı ya da belirsiz bir gelecek veya şimdiki zaman olduğunu ifade eder. Özdemir, bu doğrultuda “‘Uyu-yor-u-m’, ‘gel-ecek-sin’ şekillerinde şimdiki zaman ve gelecek zaman kavramı salt olarak bellidir. Bu fiillerin, ‘uyu-sa-m, gel-meli-sin’ şekillerinde ise zaman kavramı açık ve salt olarak belirmemekle beraber yine eylemi bir zamana bağımlı olarak verdikleri sezilir. Böyle salt bir zamana bağlı olmıyan (modal) şekillerin zamanı kullanışta birtakım zarflarla açıklanır: ‘Hemen gelmelisin’, ‘Şimdi uyusam’, ‘Yarın yapsam’ gibi. O halde bütün çekimli fiillerde zaman unsuru vardır.” (1989: 178) demektedir. Üstünova, konu hakkında “Her dil birimi, bir diğerinin bildirdiği bilgiyi desteklemek üzere vardır. Bu nedenle dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerde, onların kurdukları cümlelerde, zaman ifade eden sözcükler / sözcük öbekleri olsun olmasın bir zaman diliminden söz edilebilir. Hem de belirsiz değil; belirli zaman diliminden. Bu; gelecek zamandır.” (2004a: 683) diyerek bu eklerin gelecek zaman bildirdiklerini söyler. Aynı görüşü Şahin de paylaşır (2003: 167). Banguoğlu, -{mAlI}, -{A} eklerini gelecek zaman, -{AyIm} / -{Ø} / -{sIn} / -{AlIm} / -{In} / -{InIz} / -{sInIAr} eklerini de şimdiki zaman içinde sayar (2007: 443). Türkyılmaz da “Gerçekten de ilgili bölümlerde görüleceği gibi emir, istek, şart ve gereklilik kiplerinde gelecek zaman işlevini tespit edebiliyoruz. Hatta

---

⁸ Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. DİZDAROĞLU Hikmet, *Tümcebilgisi*, 1. bs., Ankara, TDK Yayınları, 1976, s.178; GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, 1. bs., Ankara, Ayraç Yayınevi, 2001, s. 407; KOÇ Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, 2. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996, s.260; ACARLAR Kevser, “‘Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri’”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. XX, S. 213, Ankara, TDK Yayınları, 1969, ss. 250-254.

örnek sayısı az olsa da, geçmiş zaman ifadesi, tasarlama kiplerinde görülür.” (1999: 10) der.

Ayrıca dil bilgisi kitaplarında birden fazla zaman ekinin bir araya geldiği durumlarda hikâye, rivayet ve şart olmak üzere “birleşik zaman”dan söz edilir.⁹ Gülsevin, her eylemde tek bir zaman kavramı bulunduğu gerçeğinden hareketle “birleşik zaman” terimini eleştirmiş ve bunun düzeltilmesi gerektiğini bildirmiştir (2000: 217). Pek çok araştırmacı da bu görüştedir; bu nedenle “birleşik çekim” terimi, yaygın bir tercihtir.¹⁰ Birleşik çekimle ilgili olarak Korkmaz, “*Birleşik kipli fiiller, olumlu ya da olumsuz bir esas fiilin genellikle yalnız kip eki almış ve çekime girmemiş olan biçimine, i- ek-fiilinin çekimli şekillerinin eklenmesi ile oluşur. (...) Çekim sırasında i- ek-fiili çok kez eriyip kaybolmuştur. Buna göre birleşik zamanlı bir fiilin çekim biçimi: esas fiil + kip eki + i- ek-fiili + ikinci kip eki (zaman gösterme eki) + şahıs eki olarak çekilebilir. (...) Birleşik zamanlı fiillerde i- ek-fiili yalnız görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart kipi ekleri olabilir. Ek-fiilin bu özelliği dolayısıyla, birleşik zamanlı fiiller kendi içlerinde: 1. hikâye birleşik kipleri, 2. rivayet birleşik kipleri ve 3. şart birleşik kipleri olmak üzere üç gruba ayrılır.*” (2003a: 732-733) bilgisini vermektedir.

Delice, iki zaman ekinin bir araya geldiği birleşik yapılar için şu açıklamayı yapar: “*Kip ekleri basit ve birleşik fiile geldikleri zaman dizge içinde görünüşlerini değiştirecek fiilin zamanını belirleyici zarf gibi biçimbirimler yoksa aslî işlevlerinde kullanılır; kiplik için kurulan öbek-fiillerde ise aslî işlev için yardımcı fiile ulanır; asıl fiile gelen kip ekleri ise fiilin tabanında var olan kılınış başlama, sürerli ve bitiş anlamlarını netleştirmek ve pekiştirmek için kullanılır.*” (2002: 203)

---

⁹ bk. KORKMAZ, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, 2003b, s. 48: “*birleşik zamanlı kip*”; KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, 2003a, s. 730: “*birleşik kipli fiiller*”; EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi*, 8. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 195: “*bileşik zamanlı fiiller*”; GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, 1. bs., Ankara, Ayraç Yayınevi, 2001, s. 384: “*bileşik zamanlı eylemler*”; HENGİRMEN Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, 1. bs., Ankara, Engin Yayınevi, 1997, s. 229: “*bileşik zamanlı eylemler*”; KOÇ Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, 2. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996, s. 247: “*bileşik zaman*”; ATABAY Neşe, KUTLUK İbrahim, ÖZEL Sevgi, *Sözcük Türleri*, (yöneten ve yayıma hazırlayan: Prof. Dr. Doğan Aksan), 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 235: “*bileşik zamanlı eylemler*”.

¹⁰ bk. BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, s. 448: “*birleşik çekimlerin oluşması*”; ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, İstanbul, 2002, s. 319: “*fiillerin birleşik çekimleri*”.

Delice, bir başka çalışmasında “*Değişik bir ifadeyle söyleyecek olursak kip kavramı içinde birbirinden ayrılması gereken iki farklı ‘zaman’ bulunmaktadır: Bunlardan birincisi içinde yaşadığımız ‘dün, şimdi, yarın’ sözcükleriyle sınırını çizebildiğimiz ve dil bilgisel kategori olarak ‘geçmiş, şimdiki, geniş ve gelecek’ sözcükleriyle karşılığını bulan doğrudan kişiyle ilintili ‘zaman’; ikincisi ise ‘başlayan, süren ve bitmiş olan’ sözcükleriyle sınırları çizilebilen ve ‘kılınış’ terimiyle karşılanan doğrudan fiilin gerçekleşme süresiyle ilintili olan ‘zaman’dır. (...) -hangi birleşik zaman çekimi diye adlandırılan kipleri irdeleyecek olursak olalım- durum, ‘zaman eki’ diye adlandırılan eklerin birinin gerçek zaman diğerinin kılınış zamanı bildirdiği gerçeğini gösterecektir.” der ve durumu “‘Okumaktaydım.’ denildiğinde ‘-mAkTA’ kılınış zamanını; ‘-DI’ ise ‘dün, şimdi, yarın’ anlamındaki gerçek zamanı karşılamaktadır. İkisinin birlikteliği ‘kip’ kavramı ile ifade edilmelidir.” örneğiyle açıklar (2012).*

Adalı, konuyu “*ikincil zaman ardılları*” başlığı altında incelemiş ve “*İkincil zaman ardılları çağdaş Türkiye Türkçesinde tek başına kullanımı olmayan ‘İ-’ eyleminin belirli, belirsiz [-DI / -MIŞ] ardıllarıyla oluşturduğu ‘idi’, ‘imış’ biçimlerinden ‘İ-’ eyleminin düşmesiyle oluşur.*” (2004: 49) açıklamasını yapmıştır.

Uzun ise bir yapıda iki kipi birlikteliğini kabul etmez ve “*Çift kip muammasından kurtulmanın basit bir yolu bulunmaktadır. Bu durumda yapmamız gereken tek şey, -dı ekinin kip eki olmadığını söylemektir. Çünkü, gitmeliydi’deki konuşucu tutumu ile gitmeli’deki konuşucu tutumu aynıdır ve aralarında yalnızca zamansal bir fark bulunmaktadır. Öyleyse -meliydi yapısında aktarılan kipi gereklilik, -dı ile yapıları da zaman aktarma olarak görmemiz gerekir.*” (1998a: 122) der. Böylece o, iki ekin bir araya gelmesini durumunda eklerden birinin zaman, diğerinin görünüş ya da kip eki olduğunu kabul etmektedir.

İ- ek eyleminden sonra iki ekin bir araya geldiği durumlarsa “katmerli birleşik çekim”, “katmerli birleşik zaman”, “katmerli bileşik kipler” olarak ele alınmış ve hikâye ve rivayetin şartı biçiminde değerlendirilmiştir [(Ergin, 2002: 328), (Gencan, 2001: 389;), (Bilgegil, 2014: 247), (Korkmaz 2003a: 776-780), (Ediskun, 2003: 211-218)].

Zaman, eylemlere özgü bir konu olarak ele alınmış gibi görünse de ek eylem (i-) konusu altında adların i- eylemiyle yüklem olma koşulları değerlendirilirken ek eyleme

getirilen zaman ekleriyle aslında ad cümlelerinde zamanın da incelenmiş olduğu düşünülmektedir. Korkmaz tarafından işlevi “*i- ek-fiilinin dildeki görevi, ad soylu kelimeleri fil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktır.*” (2003a: 702) biçiminde açıklanan ek eylem için Ediskun, “*İmek mastarının dilimizdeki kipleri şunlardır: Şimdiki ya da geniş zaman, -di’li geçmiş zaman, -miş’li geçmiş zaman, şart kipi. Bileşik zamanları da şunlardır: -di’li geçmişin şartı, -miş’li geçmişin şartı.*” (2003: 187) der. Korkmaz ise ek eylemin diğer eylemlerden farklı olarak “*geniş zaman (şimdiki) zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, şart kipi*” olmak üzere bildirme niteliğinde dört kipi olduğunu söyler. Ek eylemin geniş zaman (şimdiki zaman) kipi eklerinin “*bildirme ekleri*” olarak da adlandırıldığını belirten Korkmaz, bildirme eklerini şöyle verir:

“*Teklik Çekimi*

Çokluk Çekimi

1. şah.: -Im / -Um

1. şah.: -Iz / -Uz

2. şah.: -sIn / -sUn

2. şah.: -sInIz / -sUnUz

3. şah.: -DIr / -DUr

3. şah.: -DIrIAr / -DUrIAr” (2003a: 703)

Görülen geçmiş zaman kipinin -{DI}, duyulan geçmiş zaman kipinin -{mIş}, şart kipinin de -{sA} ekiyle yapıldığını ifade eder (2003: 706-712).

Üstünova’nın “*Yüklem çekimine giren ad soylu birimler, zaman kavramını ek eylem (idi, imiş, ise), ya da bildirme ekleri (-İm, -sİn, -DIr, -İz, -sİnİz, -DIrIeR)nden alırlar. Bu durumda yüklemde var olan soyut zaman, tıpkı çekimli eylemlerde olduğu gibi zaman bildiren birimlerle somutlaştırılacaktır. Ad soylu birimleri yüklem çekimine sokan, bugün sözlüksel anlam taşımayan ek-eylemin geçmişte er- eylemi olduğu göz önünde tutulduğunda ad soylu yüklemde zaman kavramının nasıl yüklendiği ortaya çıkar. Dolayısıyla ad soylu yüklemde var olan soyut zaman, tıpkı çekimli eylemlerde olduğu gibi, zaman ifade eden dil birimleriyle desteklenerek somut zamana çevrilebilir.*” (2005: 197) biçimindeki sözleriyle de belirttiği gibi ad cümlelerinde de ek eyleme getirilen zaman ekleri aracılığıyla cümlede anlatılan durumun zamanı verilmektedir.

Görüldüğü gibi dil bilgisi kitaplarında ve geleneksel dil bilgisi anlayışıyla yapılan yayınlarda zaman konusu, genellikle eylem çekimi içinde ele alınmış ve zaman

eklerine bağlanmış bir konudur. Ancak zaman kavramı, son yıllarda farklı açılardan da incelenmeye başlamıştır. Aşağıda konuyla ilgili bazı çalışmalardan söz edilmektedir:

Gülsevin, “*Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*” başlıklı bildirisinde i- eylemiyle kurulu birleşik yapıların yanında ol- eylemiyle kurulan yapıların da olduğunu, bunların zaman ve kip çekimi tablolarına alınmasını gerektiğini belirtmiştir (2000: 215-224).

Efendioğlu ve Solmaz da “*Birleşik Zamanlar Üzerine*” başlıklı yazılarında Türkçede zaman ve kip konusuna ol- yardımcı eylemiyle kurulmuş yapıların da eklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır (2007: 58).

Dil bilimindeki çalışmalardan yararlanılarak farklı bakış açıları da geliştirilmiştir. Özellikle görünüş, kılınış, kiplik konularının dil bilgisi alanına girmesiyle incelemelerin boyutu değişmiştir. Bu kavramlar, çalışmalara çeşitli açılardan konu olmaktadır:

Akçataş (2005), “*Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman - Bakışta Kılınış-*” adlı çalışmasında zaman konusunu görünüş ve kılınış kavramlarıyla birlikte değerlendirir.

Aydemir (2010) de zamanı görünüşle birlikte değerlendiren araştırmacılardan biridir. Bu konuda kaleme aldığı “*Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*” adlı çalışmasında Johanson’un görüşleri doğrultusunda Türkçedeki görünüşle iç içe geçmiş zaman sistemini açıklamaya çalışır.

Dolunay, “*Türkiye Türkçesinde Zaman*” kitabında konuyu sadece morfolojik açıdan ele almadığını, belirteçlerle sağlanan zaman kavramını da işlediğini belirtmektedir (2012: 17).

Benzer (2012), “*Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*” kitabında zaman ekleri olarak bilinen eklerin görünüş ve kiplik işlevleri olduğunu da savunur. Kitabında bu kavramlarla ilgili yaptığı geniş açıklamaların yanında ekleri zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini ortaya koyarak inceler ve örneklendirir.

Torun (2013), “*Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*” adlı kitabında Türkçedeki gelecek zaman eklerini, kiplik özellikleriyle incelemiştir.

Zamanın; olay zamanı, konuşma zamanı, atıf zamanı biçiminde üç boyutunun olduğu düşüncesi de çalışmalara yön vermiştir. Akşehirli'nin (2010) “*Türkçe’de Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri*” adlı makalesi, eklerin işlevlerini bu bağlamda değerlendirmesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu yeni çalışmalar da gösteriyor ki dil bilgisi kitaplarında sadece eklerle sınırlı tutulan dilbilgisel zaman kavramı, araştırmacıların dikkatini çekmeye devam ederek her geçen gün daha kapsamlı incelemelere konu olmakta ve bu karmaşık konunun sınırları, bağlantılı olduğu kavramlar, farklı bakış açılarıyla değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

3. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZAMANLA İLGİLİ KONULAR

3.1. KILINIŞ

Gramer Terimleri Sözlüğü’nde “*Fiil kök ve gövdelerinin, dil mantığı ve zamanla olan bağlantı açısından gösterdikleri özellik; fiil kök ve gövdelerindeki kılınış sürecinin zaman bakımından birbirlerine oranla taşıdıkları ayrılıklar.*” (Korkmaz, 2003b: 146) biçiminde tanımlanan kılınış, çekimsiz eylemlerin doğasında olan gerçekleşme sürecini, tarzını yansıtan bir kavramdır. “*Filde anlatılan olayın gerçekleşme sürecinde belli nokta ya da noktalar önemlidir. Bu önemli noktalar fiilden fiile değişerek ‘sınır’ veya ‘sürek’ olabilir. ‘Kılınış’ (‘sözlüksel görünüş’, ‘aktionsart’, ‘actionality’, ‘manner’ of action’, ‘actional content’), fiil tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibariyle zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmamasıdır. Daha kısa söyleyişle kılınış, bir fiilin iç zamanıdır.*” (Karadoğan, 2009: 6-7)

Karadoğan’ın (2009) “*Türkiye Türkçesinde Kılınış*” adlı kitabı, konuyu ayrıntılı olarak değerlendiren bir eserdir. Bacanlı (2014) tarafından yazılan “*Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*” adlı eserde de kılınış kavramı, geniş biçimde anlatılmaktadır.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında işlenmemiş bir konu olan kılınışı anlattığı 1974 tarihli çalışmasında Dilâçar, yakın tarihlere kadar kılınış ve görünüşün birbirinin yerine kullanılan terimler olduğunu ancak temelde bunların, farklı ulamlar olduğunu belirtir. Kılınışın eylem mastarının bildirdiği başlama, süre, bitirme, yineleme vb. gibi nesnel bir durum olduğunu; görünüşünse çekimlenmiş eylemin öznel bir bakışla

değerlendirmesi olduğu açıklamasını yapar (1974: 161). Malkoç da görünüş ve kılınış konularını incelediği çalışmasında “*Görünüş morfolojik, kılınış ise leksikolojiktir.*” (2013: 366) diyerek aralarındaki ayrılığı ortaya koyar. Benzer ise kılınış konusunu görünüş türlerinden biri olan “*aşama görünüşü*” biçiminde vermiştir (2012: 98).

Çalışmalarda eylemlerin kılınış özellikleriyle ilgili çeşitli sınıflandırmalar görülür. Johanson, eylemleri genel olarak son dönüşümlü, başlangıç dönüşümlü ve son dönüşümlü olmayanlar olmak üzere üç kılınış tipi içinde ele almıştır (1971).¹¹ Dilâçar ise şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

“I. Kesiksiz (non-interrompu)

A. Sürekli (continu): aramak

1. oluşlu (virtuel): kızarmak

a . girişmeli (inchoatif): yeşermek

b . bırakmalı (décessif): soysuzlaşmak

c. süregelmeli (perduratif): çayıtlamak (Çağataycada= casusluk etmek)

a. olmalı (existentiel): gözetlemek

b. kapsamlı (possessionnel): parıldamak

2. edişli (agentiel): dövmek

a. etmeli (factitif): ufalamak

b. yapmalı (effectif): duvar örmek

c. uğraşmalı (tractatif): kuşlamak (lehçelerde: = kuş avlamak)

ç. etkilemeli (affectif): korkutmak

d. donatmalı (équatatif): ağaçlandırmak

e. yoksunlamalı (privatif): silâhsızlandırmak

f. araçlamalı (instrumentatif): fırçalamak

---

¹¹ Bu çalışmada Lars Johanson’un “Aspekt im Türkischen” adlı eserinden yapılan atıflarda, Prof. Dr. Nurettin Demir’in, ilgili eserin Türkçeye çevrilmesi yönünde devam eden çalışmasından yararlanılmıştır.

B . Süreksiz (momentané): bulmak

1. başlamalı (ingressif): yola koyulmak

2. bitirmeli (terminatif): erişmek

II. Kesikli (interrompu)

A. üstüsteli (itératif): damlamak

B. yinelemeli (fréquentatif): atıştırmak

1. yeğinlemeli (intensif): şaşalamak

2. yeğnilmeli (diminutif): gülümsemek” (1971: 110)

Akçataş, kılınışla ilgili olarak “*Fiillerin başlangıç, süreklilik ve bitiş bakımından zaman bakımından değerlendirilmesi, kılınışla belirlenir.*” (2005: 48) der ve eylemleri kılınışa göre incelerken şöyle bir sınıflandırma yapar:

“3.1. Basit Fiillerde Kılınış

3.1.1. Kesintisiz-Sürekli-Oluş Fiilleri

3.1.2. Kesintisiz-Sürekli-Kılış Fiilleri

3.1.3. Kesintisiz-Süreksiz-Oluş Fiilleri

3.1.4. Kesintisiz-Süreksiz-Kılış Fiilleri

3.1.4.1. Başlangıç Fiilleri

3.1.4.2. Bitmiş Fiiller

3.1.5. Kesintili-Oluş Fiilleri

3.1.5.1. Tekrar Fiilleri

3.1.5.2. Üst Üste Fiiller

3.1.6. Kesintili-Kılış Fiilleri

3.1.6.1. Tekrar Fiilleri

3.1.6.2. Üst Üste Fiiller

3.2. Birleşik Fiillerde Kılınış

3.2.1. Kesintisiz-Sürekli Oluş Fiilleri

3.2.2. Kesintisiz-Sürekli-Kılış Fiilleri

3.2.3. Kesintisiz-Süreksiz-Oluş Fiilleri

3.2.3.1. Başlangıç Fiilleri

3.2.3.2. Bitmiş Fiiller

3.2.4. Kesintisiz-Süreksiz-Kılış Fiilleri

3.2.4.1. Başlangıç Fiilleri

3.2.4.2. Bitmiş Fiiller

3.2.5. Kesintili-Kılış Fiilleri

3.2.5.1. Tekrarlı Fiiller

3.2.5.2. Üst Üste Fiiller” (2005: 49-53)

Konuyu kapsamlı biçimde ele alan Karadoğan ise çekimlenmemiş eylemleri kılınış bakımından, Johanson’un sınıflandırmasına uygun olarak, son sınırı vurgulayanlar, sınır vurgulamayanlar, ön sınırı vurgulayanlar olarak üç grupta inceler (2009: 6-25).

Bu çalışmada da zaman ekleri ve belirteçler incelenirken eylemlerin kılınış özellikleri konusunda Johanson ve Karadoğan’ın önerdiği üçlü sınıflandırma kabul edilmiş ve eylemler; bitiş bildirenler (son sınırı vurgulayanlar), başlangıç bildirenler (ön sınırı vurgulayanlar) ve süreklilik bildirenler (sınır vurgulamayanlar) olarak değerlendirilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki çalışmanın amacı, eylemlerin kılınış özelliklerini belirlemek olmadığından bu özellikler, zaman eklerinin ve zaman belirteçlerinin işlevlerini açıklamakta yardımcı unsur olarak -araç olarak- kullanılmıştır.

Bitiş bildiren eylemlerin gerçekleşmiş olabilmesinin koşulu, son sınır denilen bir noktanın aşılmış olmasıdır. Örneğin *öl-*, *evlen-*, *bul-*, *aç-*, *al-*, *uyan-* vb. eylemler, bitiş bildirir. Eylemin gerçekleşmesi için “kritik nokta”, hareketin tamamlandığı noktadır (Karadoğan, 2009: 10). Johanson, bu eylemlerin

“‘*x-di mi?*’

‘*Evet, x-di ve de hâlâ x-iyor.*’” formülü içinde kullanılmayacağını belirtir (1971). Ancak Karadoğan, “(...) [+SS]’lerin bir kısmı sonuçsal yorumlara açık veya

sonuçsallık bildiren yapılarla kullanılmaya uygun fiillerdir.” (2009: 12-13) der. Yani “*Öldü ve hâlâ ölüyor.*”, “*Bozuldu ve hâlâ bozuluyor.*” denemez ama eylemin ortaya çıkardığı durum, “*Öldü ve hâlâ ölü.*”, “*Bozuldu ve hâlâ bozuk.*” biçiminde ifade edilebilir. Çalışmada zaman ekleri ve zaman belirteçleri incelenirken eylemin son sınırına mı vurgu yapıldığı yoksa sonuçsal duruma mı işaret edildiğine dikkat edilmiştir. Örneğin “*Filmdeki o hayat, o serüven, o aşk, beş dakika için kesiliverir.*” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25) cümlesinde *kesil-* eylemi bitiş bildirir ancak burada “*beş dakika için*” belirteciyle eylemin sonucu olan “kesik olma durumu”nun süresi anlatılmıştır.

Başlangıç bildiren eylemlerdeyse gerçekleşmiş olmak için ön sınırın aşılması gerekir. Bu noktadan sonra durağan bir olay başlar. Örneğin *uyu-* eylemi, böyle bir kılınış özelliğine sahiptir. Gerçekleşmiş olması için *uykuya dal-* eylemi olmalıdır. Bundan sonraysa süreç, *uykuda ol-* eylemiyle devam eder. *Otur-, yat-, dur-* vb. eylemler de bu özelliكتedir. Johanson, bunların ön sınırının “*-maya başla-*” yapısıyla anlatılamayacağını belirtir (1971). “*Saat 1’de x-di, ve on dakika sonra hâlâ x-iyordu. X-di, demek ki şimdi x-iyor.*” yapılarında ise kullanılabilirler (1971).

Süreklilik bildiren yani sınır vurgulamayan eylemlerdeyse herhangi bir sınır noktası yoktur. “*Bu tip fiillerdeki olayın gerçekleşme biçiminde önemli olan ‘sürek’tir. (...) Bu yüzden [-SV]’ler Türkçedeki -mAYa başla- ve -mAYa devam et- yapılarıyla uyumludur.*” (Karadoğan, 2009: 15-16) *Çalış-, oku-, konuş-, söyle-, yaşa-, düşün-* vb. eylemler, bu özelliكتedir.

Kılınış, eylemin doğasında var olan özelliği anlatır ancak bu özellik, bazı koşullarda değişebilmektedir. Aksan, bu durumu “*Eylemin doğal olarak sahip olduğu bu iç yapı birlikte olduğu tümleçler, belirteçler, görünüş ekleri vb. yoluyla değişime uğrar.*” (2003: 68) diyerek açıklar. Karadoğan da özellikle zaman belirteçleri ve ulaçların kılınış tipleri üzerinde etkili olduğunu ifade eder (2009: 41). Örneğin *yaşa-* eylemi, kılınış bakımından süreklilik bildiren bir eylem özelliği gösterirken, “*Dedemin evinde on yıl yaşadık.*” gibi bir cümle içinde tamamlanmış bir eylem olarak yer alır ve böylece bağlam içinde son sınırı vurgulayanlar grubuna geçer. Yine bitiş bildiren bir eylem olarak görülen *kırıl-*, “*Tabaklar birer birer kırılıyorlar.*” cümlesinde hareketin

tekrarlanmasıyla yoluyla süreklilik özelliği kazanır ve sınır vurgulamayanlar yani süreklilik bildiren eylemler grubuna geçer.

Konuyla ilgili çalışmalardan hareketle zaman incelemesinin kılınış konusundan bağımsız yapılamayacağı, yapılmaması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Zaman eklerinin gönderme yaptığı zamanın sağlıklı biçimde belirlenmesinde, zaman belirteçlerinin işlevlerinin açıklanmasında eylemlerin kılınış özellikleri de etkilidir. Örneğin -{yor} eki, bitiş bildiren eylemlerde geleceğe gönderme yapar. “*Adam ölüyor, yardım çağırın.*” cümlesinde bu, açıkça görülür. Ancak “*Gencecik evlatlarımız, birer birer ölüyor.*” cümlesinde bağlamdan hareketle eylemin kılınış tipi değişir ve eylem, tekrarlanma biçiminde süreklilik özelliği kazanır. Başlangıç bildiren bir eyleme gelen -{yor} eki de farklı anlamlar yansıtabilir. “*Biraz alçak sesle konuşun, çocuk uyuyor.*” derken eylemin başlangıcından sonraki süreğine gönderme yapılır ve şimdiki zaman anlatılırken “*Kaç defa dedin, tamam, birazdan uyuyorum.*” örneğinde eylemin henüz başlangıç sınırının aşılmadığı, gelecekte yapılmak üzere planlandığı anlatılır; dolayısıyla -{yor} eki, burada gelecek zaman bildirir. Süreklilik bildiren eylemlerde de bağlam içinde farklılık olabilir. “*Yemeğini yedi, şimdi kitap okuyor.*” cümlesi, şimdiki zamanı anlatırken “*Birazdan kitabımı okuyorum.*” cümlesinde gelecek zaman anlamı yansıtılır. Bu nedenle zaman konusu değerlendirilirken kılınış kavramı göz ardı edilmemiştir.

3.2. GÖRÜNÜŞ

Geleneksel anlayışla hazırlanmış dil bilgisi kitaplarında zaman ve kipten söz edilirken genellikle görünüş konusuna değinilmez. Dil bilimi çalışmalarındaysa zaman ve kip kavramlarının yanında görünüş konusuna da yer verilmiştir.

Türkiye Türkçesinde görünüşle ilgili çalışmalar, henüz doygunluk düzeyine ulaşmamıştır. Araştırmacılar arasında da konuya bakışta ayrılıklar olduğu görülür. Görünüş kavramı, genel olarak dört farklı şekilde yorumlanmaktadır:

1. Dilâçar (1974: 164-165); Korkmaz (2003a: 576-583), Delice (2002: 202) gibi bazı araştırmacılar, kavramı, zaman eklerindeki işlev değişmesi, zaman kayması olarak görmektedir.

2. Banguoğlu tarafından görünüş, eylem tabanlarının eylem çekiminden önce aldığı değişik şekiller olarak tanımlanır ve eylemin bu çeşitlenmesi, “*filin çatısı*” olarak adlandırılır. Yazar, eylem çatısının altı görünüşten oluştuğunu söyler:

- “1. *Yalın Görünüş*   *döv-mek*
2. *Olumsuz Görünüş*   *döv-me-mek*
3. *Edilgen Görünüş*   *döv-ül-mek*
4. *Dönüslü Görünüş*   *döv-ün-mek*
5. *Karşılıklı Görünüş*   *döv-üş-mek*
6. *Ettiren Görünüşü*   *döv-dür-mek*” (2007: 411)

3. Aksan, görünüşü, vericinin öznel bir değerlendirmesi olarak tanımlar ve “*Gidip çarşıdan meyva alacağım; getirip yıkayacağım; önünüze koyacağım; siz de yiyeceksiniz; yağma mı var?*” örneğinde eylemlerin bağlam içinde yansıttığı olumsuzluk anlamını bu çerçevede değerlendirir. Örnek için “*(...) burada anlatılan almayacağım, yıkamayacağım... gibi olumsuzluk gösteren, söyleyenin bir işi yapmadığını düşünmediğini, kabul etmediğini anlatan bir görünüşü yansıtır.*” (2007: 102) der. Sözcük Türleri kitabında da konu, benzer biçimde ele alınır (1983: 208-210).

4. Dil bilimi çalışmalarındaysa konunun, eylemin gerçekleştiği noktaya öznel bakış anlamında değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle Johanson’un 1971 tarihli *Aspekt im Türkischen* adlı kitabı, Türkçedeki görünüş sistemini açıklayan başlangıç niteliğinde önemli bir eserdir. Daha sonra pek çok araştırmacı tarafından konu işlenmiştir ve işlenmeye de devam etmektedir. Aşağıda bu görüşlere ve çalışmalara dair bazı açıklamalar sunulmuştur:

Johanson’un görüşlerini açıklamayı hedefleyen Uğurlu, konuyla ilgili çalışmasında “*bakış*” terimiyle karşıladığı kavramı, “*‘Bakış’ kavramının temelini, ‘olay’ın, ‘başlangıç sınırı’, ‘bitiş sınırı’ veya ‘sürekliliğe yönelik bakış açısı teşkil etmektedir. Bir başka deyişle ‘bakış’ın, bir ‘olay’ın gerçekleşmesindeki safhalardan birine yönelmesi, odaklanması söz konusudur.*” (2003: 129) diyerek açıklar ve Türkçede “*sınırlararası bakış*”, “*sınır ötesi bakış*” ve “*öngörülü bakış*” olmak üzere üç görünüş türünün varlığından söz eder (2003: 129).

Aslan Demir, “bakış açısı değerleri”ni iki ana başlık altında değerlendirmiş ve bunları da kendi içinde gruplandırmıştır:

“ 1. Sınıra duyarlı (terminal) bakış açıları

- Sınırlararası bakış
- Sınır sonrası bakış
- Sınıra bakış
- Sınır öncesi bakış

2. Sınıra duyarlı olmayan bakış açıları

- Sözde bitmişlik
- Genel öngörülülük” (2014: 32-35)

Erguvanlı Taylan, “Bir eylemin ifade ettiği olay / iş / durumun zamansal iç yapısı onun ‘görünüş’üdür.” (1997: 2) biçiminde açıkladığı görünüşü bitmişlik, bitmemişlik, sürme olarak ele almaktadır.

Benzer, görünüşü “sözlüğe dayalı görünüş”, “dil bilgisine dayalı görünüş” ve “aşamalı görünüş” olarak üçe ayırır ve konu hakkında şunları söyler: “Dil bilgisine dayalı görünüşü karar vermede yükleme gerek zarf gerek edat gerekse sıfatların etkisi olsa da en önemli unsur fiile eklenen eklerdir. Sözlüğe dayalı görünüşün dil bilgisine dayalı görünüşten ayrılan en önemli özelliği zaman eki olarak bilinen eklerin sözlüğe dayalı görünüş türünü atamada etkilerinin cümle içindeki zarfın, edatın yanında çok az olmasıdır. (...)

Özetle; sözlüğe dayalı görünüş bilgisi yalnızca cümlenin fiile eklenen eklere bağlı değildir. Cümle içindeki birçok yönlendirici (Cümlenin anlamını etkileyen zarf, edat gibi işlevli kelimeler.) cümlenin sözlüğe dayalı görünüşünü tespit etmede etkilidir. Bu sebeple sözlüğe dayalı görünüşü tespit etmek, dil bilgisine dayalı görünüşü tespit etmeğe göre daha zordur.” (2012: 57-58)

“Aşama görünüşü (kılınış düşüncesi) bilgisi Türkçede kökün ve gövdenin ve aynı zamanda kök ve gövdeye eklenen eklerin görünüş değeri ile ilgili bilgi verir. (...)

Aşama görünüşü ile bir vaka ve durumun gerçekleşme aşamaları verilir. Bu aşamalar başlangıç ve bitiş noktalarının belirlilik ve belirsizliğiyle ilgilidir. ” (2012: 88)

“Aşama görünüşü, kelimenin kök veya gövde hâlindeyken bir tür görünüş değerine sahip olduğu varsayımına dayanır; çünkü kök veya gövdeye eklenen ekler mevcut görünüş değeriyle etkileşime girer. -(I)yordu eki ‘O koşuyordu.’ cümlesinde ‘O koştu.’yu gerektirirken ‘O daire çiziyordu.’da ise ‘O daire çizdi.’yi; yani tamamlanmışlığı gerektirmez. Türkçede çalışmalar aşama görünüşünün ek düzleminde değil de kök ve gövde özellikleri üzerinde gelişmiştir.” (2012: 98)

Benzer, kılınış konusunun son yıllardaki çalışmalarda daha çok sözlüğe dayalı görünüş konusuyla birleştirildiğini, bunun nedeninin kılınışın sözcüklerin sözlükte taşıdıkları anlam üzerine yapılan incelemelerden oluşması olduğunu ancak dil biliminde sözlüğe dayalı görünüş adı altında işlenen konuyla kılınışın bir bağlantısının bulunmadığını belirtir ve çalışmasında dil bilgisine dayalı görünüş, sözlüğe dayalı görünüş ve aşama görünüşü olarak üç görünüş türü üzerinden inceleme yaptığını ifade eder (2012: 92-93).

Benzer, Smith’in dil bilgisine dayalı görünüş sınıflandırmasında yer alan yansız görünüş türüne çalışmasında yer vermediğini, bunun yerine “sürme” görünüşünü ekleyerek Türkçede dil bilgisine dayalı görünüşün üç türü bulunduğunu ifade eder: *“Türkçede ekler dil bilgisine dayalı olarak bitmişlik, bitmemişlik ve sürme görünüş özelliklerine göre incelenmiştir. Yansız bakış noktası görünüşü SMITH (1997: 77-78)’in de belirttiği gibi biçim bilgisine dayalı bir ek kullanılmadığı için incelemenin kapsamı dışında bırakılmıştır.”* (2012: 55)

Erkman Akerson, *“Görünüş, bir olayın süreye nasıl yayıldığını gösteriyor, ancak bunu yaparken, konuşma ya da anlatı zamanı dediğimiz bir noktayı temel almıyor, genel olarak bir olayın süre boyutuyla olan ilişkisini gösteriyor.”* biçiminde açıkladığı görünüşü *“biterlik”* ve *“bitmezlik”* bağlamlarında değerlendirmiştir (2007: 265-267).

Doğan ve Usta, zaman ve görünüş kavramlarının birbirinden ayrı ulamlar olduğunu söyler: *“Görünüş ile zamanın birbirinden ayrı olduğu örneklerle gösterilebilir: ‘Arda uyuyor.’ ve ‘Arda uyuyordu.’ cümlelerinde aynı görünüş fakat*

farklı zamanlar söz konusudur. İlk cümlede, şimdiki zaman; ikincisinde geçmiş zaman vardır. İlk cümlede de ikincide de eylem başlangıç ve bitiş sınırları arasında, yani süreçinde gözlenmektedir. Bu nedenle görünüş, sınırlar arası bakış açısı değerindedir. 'Ağacı kesecekti.' ve 'Ağacı kesmişti.' cümlelerinde ise aynı zaman, yani geçmiş zaman işaretlenmiştir. Ancak farklı görünüşler mevcuttur. İlk cümlede eylem, gelecek projeksiyonuyla sunulmaktadır. Yani öngörülülük bakışı hâkimdir. İkincisinde ise eylemin kritik sınırının aşıldığı bir evre gözlenmektedir. Yani sınır sonrası bakış işaretlenmiştir.” (2015: 173-174)

Bu görüşe karşılık zaman ve görünüş, çoğu araştırmacı tarafından birbiriyle ilgili ulamlar, birbirini tamamlayan konular olarak görülmektedir. Pek çok çalışmada Türkçede zaman ve görünüş ulamlarının iç içe olduğu, zaman bildiren eklerin aynı zamanda görünüş de ifade ettiği söylenmektedir. Johanson, Türkçedeki bu yapıyı “*aspektotemporal sistem*” olarak açıklar ve görünüşü zamanla birlikte değerlendirir: “*Sistemin tanımlanmasında temporal tasavvurların tek başına hüküm sürmesine karşı çıkmak, temporal tasavvurları tamamen inkar etmek anlamına gelmez. Bizim sistemimizdeki birliklerin aspektuel ve temporal niteliklerinin birbirine bağımlılığı, daha incelemenin başında sistemde hangi temporal idelerin etkin olduğunu belirlemeyi gerekli kılmaktadır.*” (1971)

Benzer de bu durumu “*Zaman kavramı nokta ya da belli bir aralıktaki vaka ve durumun gerçekleştiği dilim hakkında bilgi verir. Görünüş kavramı ise fiil zamanı ile edinilen nokta ya da aralık boyunca gerçekleşmiş, gerçekleşen, gerçekleşecek vaka ve durumun bu süreçte bitmişlik mi bitmemişlik mi yoksa sürüyor mu bilgisini verir. İki kavram birbirinin zıttı değil birbirini tamamlayan bütünüün parçalarıdır.*” (2012: 41) diyerek ifade eder.

Uzun’un “*Örneğin, bir olay geçmişte gerçekleşmekle geçmiş zaman ait olur ama bu olayın geçmişte sözgelimi anlık olarak mı yoksa süremsel olarak mı gerçekleştiğini görünüş belirler.*” (1998a: 110) biçimindeki sözleri de zaman ve görünüşün birbirini tamamladığını göstermektedir.

Malkoç da aynı görüştedir: “*Zaman şekillerini incelerken farklı aspekt tiplerini de unutmamak lazım. Öyle ki birçok dilde zaman ve aspekt içiçedir. Bundan dolayı*

Johanson Türkiye Türkçesi'ndeki fiil zaman sistemini Aspektotempora diye tanımlıyor." (2006: 108)

Aynı düşünceyi Erkman-Akerson'da da görmek mümkündür: "Görünüş, olayların süre içindeki yayılımını gösterir ama, bu yayılımın konuşma ya da anlatı noktasına göre bir yere yerleştirilmesi, zaman işlevi aracılığıyla olur. (...) Görünüş işleviyle zaman işlevi aynı eklerle gösterilir." (2007: 266)

Aslan Demir, görünüşle zamanı ayrı ulamlar olarak gördüğünü "Temelde zaman ve görünüş ayrı kategorilerdir. Söz gelimi *Ayşe geldi ve Ayşe geliyordu* cümleleri gramatikal zaman bakımından aynıdır. İkisi de geçmişini bildirir. İkisi arasındaki fark görünüş kategorisiyle ilgilidir. *Ayşe geliyorduda, Ayşe geldiden* farklı olarak, olayın süreği önemsenmiştir. Bu ikisi sınırlararasılık görünüşü açısından zıtlaşırlar." (2012: 14) sözleriyle belirtirken "Ancak bu yönde bir çabaya rağmen görünüş ve zaman, 'birinin diğerini ima edebilmesi' (sıklıkla görünüşsel olanın zamansal olanı ima edebilmesi) ve belirli noktalarda 'işbirliği içinde olabilme' gibi doğal bir ilişkiler dizisine sahiptir." (2014: 35) diyerek yine de bunların iç içe olduğu gerçeğini yadsımaz.

Bütün bu görüşlerin ve açıklamaların ışığında bu çalışmada görünüşle ilgili olarak şu sonuca ulaşılmıştır: Görünüş, öznel; vericinin olay ya da duruma hangi noktadan baktığıyla ilgilidir. Örneğin geçmiş zamanda gerçekleşmiş *ye-* eylemi, iki farklı kişi tarafından tanık olunan noktadan sunulabilir. Eylemin tamamlandığını gören kişi, bunu "*Ali, yemeğini yedi ve dışarı çıktı.*" diye ifade edebilirken eylemin tamamlandığını görmeyen ve hareketi devam eden bir noktadan izleyen bir başka kişi, "*Eve geldiğimde Ali yemek yiyordu. Selam verip odama çıktım ve sonra yorgunluktan hemen uyumuşum.*" diyebilir. Dolayısıyla ilk cümle, harekete sınır ötesinden bakıldığını, hareketin tamamlandığını anlatırken ikinci söylemde sınırlararası bakış söz konusudur, eylemin geçmişte tanımlanan bir atıf noktasında (*eve gel-*) sürmekte olduğu anlatılır. Çetintaş Yıldırım'ın "*Dilbilgisel zaman göstericidir. Bir başka deyişle, olay konuşma anına göre bir zaman doğrusu üzerinde bir noktaya yerleştirilir. Öte yandan görünüş, bir olayın iç sürerliğine işaret etmekte ve bu sürerliği farklı bakımlardan kısıtlamaktadır.*" (2011: 19) biçimindeki sözleri, bu düşünceleri açıklamaktadır.

Ayrıca zaman ve görünüşün birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna da ulaşılmıştır. Çünkü bu kavramlar, kesin sınırlarla birbirinden ayrılamayacak biçimde iç içedir. Zaman ekleri, olay ve durumların, zaman çizgisi üzerindeki yerlerini saptamayı sağlarken görünüş kavramı, aynı zaman diliminde (geçmişte, şimdide ya da gelecekte) gerçekleşen hareketlerin birbirinden bitmişlik, süreklilik ya da öngörülülük bağlamında ayrılmasını sağlamaktadır. Örneğin -{DI} ekiyle -{yordu} ekini sadece geçmiş zaman eki olarak almak, zamanı açıklamak için yeterli değildir. Eklerin ortaya çıkardığı zamanla ilgili anlamsal farkı ortaya koymak için görünüş konusunun da zaman içinde ele alınması gerekir. Böylece -{DI} ekinin geçmiş içinde bağlama göre bitmişlik bildirdiği, -{yordu} ekinin de geçmişte süreklilik bildirdiği söylenerek geçmiş zaman anlamı çeşitlendirilebilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki görünüş, sadece eklerin biçimlerine bakılarak karar verilmemesi gereken bir konudur. Örneğin geçmiş zamanda süreği izlenen bir eylem, daha sonra tamamlanmış olabilir: “*Yağmur yağıyordu durdu işte!*” (EGKÜK; Bir Yalnızlıkta Dağıtmak Kendini, s. 59) Konuşma anında devam ediyor da olabilir: “*Kapalı kalmak eskisi gibi asabımı perişan etmiyordu.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67) (Bağlamda *perişan etme*- eyleminin sona erdiğine dair bilgi verilmemektedir.) Bu nedenle görünüş konusunun da bağlamdan hareket edilerek açıklanması gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada zaman eklerinin işlevleri açıklanırken görünüş kavramı Uğurlu'nun sınıflandırmasına (2003: 129) uygun olarak bitmişlik (sınır ötesi bakış), bitmemişlik / sürme (sınırlararası bakış), öngörülülük (öngörülü bakış) bağlamlarında zaman anlamına katkılarıyla göz önünde bulundurulmuştur. Ancak temelde görünüş konusunu incelemek hedeflenmediği için bağımsız bölüm olarak değerlendirilmemiş, bundan yardımcı unsur olarak yararlanılmıştır.

3.3. KİP - KİPLİK

Kip ve kiplik terimleri, kimi zaman birbirinin yerine kullanılan kimi zaman da farklı kavramlara göndermeler yapan terimler olarak görülmektedir. Kiplik, kipe göre yerleşmiş bir tanıma sahiptir ve araştırmacılar tarafından vericinin duygu durumunu, tutumunu gösteren bir kavram olarak kullanılmaktadır. Yazıcı Ersoy'un “*Kiplik, konuşucunun cümlesindeki oluş ya da kılışın gerçek olup olmama durumu karşısında*

takındığı tutumunu, görüşünü, bakış açısını, değerlendirmesini gösteren bir anlam bilimi kategorisidir.” (2014: 45) biçiminde tanımladığı kavram, Kerimoğlu (2011) tarafından “Kiplik İncelemeleri ve Türkçe” adlı eserde geniş biçimde ele alınmıştır. Kerimoğlu, kesin bir kiplik sayısından söz etmenin mümkün olmayacağını ifade eder (2011: 294). Taylan (1997: 2), Benzer (2012: 112) gibi araştırmacılar da kiplik terimini aynı anlamda kullanmaktadırlar.

Kipliğin bu kabulüne karşın çalışmalarda kip terimine dört farklı açıdan yaklaşıldığı görülmektedir:

1. Bazı araştırmacılar, kip ile vericinin tutumunu anlatmakta, bunu kiplik terimiyle eş anlamlı olarak kullanmaktadır.

Erkman Akerson, kip konusunun yorumunun güç olduğunu belirttikten sonra “‘Kip’, işlevini konuşmacının aktardığı içerik karşısındaki tutumu olarak tanımlıyoruz.” (1994: 82) der. Ozil ve Akerson da kipi, “Konuşmacının kurduğu tümcelere kattığı istek, niyet, olasılık, zorunluluk, tanık olma / olmama vb. gibi bakış açıları dilbilimde kip olarak adlandırılır. (...) Kip gösteren ‘belki’, ‘mutlaka’, ‘kesinlikle’ vb. gibi belirteçler de tümcelerin kipsel anlatımını pekiştiren öğelerdir.” (1998: 55) biçiminde tanımlamaktadır. 1971 yılında yazdığı makalesinde Dilâçar da kiple ilgili olarak “Fiilin bir başka gramatikal ulamı ‘kip’ tir, yani fiilin gösterdiği süreç’in (vetire, procès) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam.” demektedir ve kip konusunun zamanla hiç ilgisinin olmadığını, bu nedenle herhangi bir biçimbirime bağımlı olmadığını belirtmektedir (1971: 106-107).

2. Vericinin tutumunun çekim ekleriyle yansıtıldığı durumu kip terimiyle karşılayan araştırmacılar da vardır.

Aslan Demir, kip ile kiplik terimlerini ayırırken eylemdeki ruh hâlini, tarzı yansıtanın kip değil kiplik olduğunu; kiplik teriminin anlambilimle, kiplik biçimbilimle ilgili olduğunu söyler ve kip için “Kipler emir, istek, gereklilik-zorunluluk, koşul vb. anlamların ifadesini sağlayan, biçimsel açıdan gramatikalleşmiş, morfolojik kategorilerdir ve fiil çekim paradigmalarıyla ifade edilir.” (2008: 17) der. Uzun da eklerle sağlanan verici tutumunu yansıtan durumları “kip”le açıklarken kiplik ifadesinin

cümlenin tamamından çıkarılacağını söyler ve kipliği bağlam, dünya bilgisi, konuşma ortamı gibi etmenlerin devrede olduğu bir ulam olarak görür (1998b: 20).

3. Kip ve zaman, birbirinin yerine kullanılabilen terimler olarak görülebilmektedir.

Banguoğlu, fiil çekiminde fiilde zaman ve fiilde tarz konularını ele alırken zaman ve kipi eş anlamlı olarak kullanır: “*Fiil çekiminde zaman esastır. Çekim kipleri aslında zaman bölümlerine göre adlandırılırlar (geçmiş kipi gelecek kipi). Bu sebeple kip yerine zaman terimini de kullanırız. Ama dikkat edelim, aşağıda göreceğimiz gibi biz Türkçede her zaman içinde dört kip sayarız. (...) Türkçede basit, bildirme tarzında 9 zaman, dolayısıyla 9 kip vardır, deriz: 1. geçmiş, 2. şimdiki zaman, 3. gelecek, 4. dolaylı geçmiş, 5. geniş zaman, 6. dilek-şart, 7. istek, 8. gereklilik, 9. buyuru. Bunlardan ilk beşi asıl zaman kipleri, son dördü uyarı kipleri olur.*” (2007: 442-443)

4. Çalışmalarda sıklıkla rastlanan durumsa kipin eylem çekimini gösteren bir ulam olarak alınması ve zaman konusunun bu ulam içinde değerlendirilmesidir. Buna göre bildirme kipleri ve tasarlama kipleri biçiminde bir ayrıma gidilmekte, bildirme kiplerinde zaman anlatımının da olduğu belirtilmektedir.

Ergin, “gramer kategorileri”ni verirken zaman ve kipi ayırıp “şekil ve şekil ekleri” başlığı altında “*Kip yahut şekil fiil kök veya gövdesinin ifâde ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisidir. (...) Fiil kiplerinin hepsi yalnız kip veya şekil göstermez; bunlardan bazıları aynı zamanda zaman da ifâde ederler. Yani fiil kipleri kip kategorisinden başka zaman kategorisini de karşılarlar. Fiil kök ve gövdelerinden fiil kip ve şekillerini yapan ekler fiillerin kip veya şekil ekleridir.*” (2002: 133) biçiminde kipten, “zaman ve zaman ekleri” başlığı altında da “*Zaman fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifâde eden gramer kategorisidir. (...) zaman kategorisi fiil kök ve gövdelerinin ayrı bir çekim şekli ile değil kip şekillerinin bir kısmı ile ifâde edilir. Kip eklerinin bir kısmı da aynı zamanda zaman ekleridir. Şu halde fiillerin iki kategorisinin, yani kip ve zaman kategorilerinin ekleri ayrı ayrı değil müşterektir. Şekil ekleri yalnız şekil ifâde eden, zaman ekleri ise hem şekil hem zaman ifâde eden kip ekleridir.*” (2002: 133-134) diyerek zamandan söz etmiştir.

Korkmaz, kip konusunda gramerlerimizdeki bilgilerin bulanık ve karışık olduğunu belirttiikten sonra kipin zamanla doğrudan ilgili olmadığını söyler ve “*Kip, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.*” (2003a: 569) tanımını yapar. Ancak o da Türkçede iki anlatım kalıbı yani iki ana kip bulunduğunu, bunların bildirme ve tasarlama kipleri olduğunu belirterek fiildeki kipin, kendini ancak zaman ekiyle ortaya koyabildiğini, bu nedenle kipin şekil+zaman biçiminde formüleştirebileceğini ifade eder (2003a: 569-570).

Adalı, kip konusunda şu bilgileri verir: “*Eylemin zaman ve kişi kavramı veren biçimine kip denilmektedir. Kip eylemin ne gibi bir ruh durumu ile ilgili olduğunu belirtir. Bir ardıla bağlı olarak beliren kipler genellikle ortaya çıkan ya da çıkacak olan bir eylemi belirten bildirme kipleri ya da tasarlanan bir eylemi gösteren isteme kipleri olarak iki öbekte incelenir. Bildirme kipleri zamanla bağımlıdır. Bir başka deyişle, bildirimi sağlayan, zaman ardıllarıdır. İsteme kiplerinde ise istem adı altında verdiğimiz ardıllar yer alır.*” (2004: 45)

Yaman da aynı görüştedir: “*Bütün bu alıntı ve gruplandırmalardan sonra, ‘kip’in ‘zaman, kişi, teklik-çokluk, olumluluk-olumsuzluk, nasıllık-nicelik’ gibi kavram ve durumları da içine alan geniş bir dil bilgisi kavramı olduğunu söyleyebiliriz. Geleneksel olarak ‘zaman ekleri’ diye bilinen eklerin, aslında birer kip eki olduğu da anlaşılmaktadır.*” (1999: 13-14)

Sözcük Türleri kitabında da zaman ve kip, birbiriyle ilişkili olarak verilir: “*Eylemler, zamanla birlikte, kişi kavramlarını da belirleyerek, kişiye bağlı olarak biçimlenirler. Bu biçimleniş de kipleri oluşturur. Kiplerin bir bölümü zamanı, bir bölümü de istek, dilek-koşul, gereklik, buyrum gibi duyguları belirtir.*” (1983: 232)

Yukarıdaki açıklamalardan görülüyor ki kip konusu, karışık ve üzerinde uzlaşma sağlanamamış bir konudur.

Bu çalışmada vericinin tutumunu, duygularını yansıtan ulamı vermek için kiplik terimi tercih edilmiştir. Zaman eklerinin işlevleri tespit edilirken bu ulamın da göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü farklı eklerin, aynı zamana gönderme yapabildiği durumlarda vericinin tutumunu yansıtabilecek eki tercih ettiği

görülmekte ve böylece zaman konusunun içine kiplik konusu da dâhil olmaktadır. Örneğin verici, gelecek zamanı anlatmak üzere, -{AcAK}, -{yor}, -{r} gibi eklerden yararlanabilir. Bu noktada vereceği duyguyu, tutumunu ön planda tutarak bir tercih yapar. Geleceğe yönelik konuşma zamanında ortaya çıkan bir durumu bildirecekse; bir tahminde, varsayımda bulunacaksa -{r} ekini kullanır: “*Akşama bir şişe rakı açar, kızartır balıkları, oh!...*” (TÖ, Köprüde Bir Adam, s. 86) Gelecekle ilgili konuşma zamanından önce planlanmış bir durumuysa kesinlik bildirmek üzere -{AcAK} ekiyle verebilir: “*Yarın pazartesi yola düşeceğim saat yedi buçukta.*” (İD, Anlamı Yok, s. 79) Burada bir niyet söz konusudur. -{yor} da planlı geleceğin, tasarıdan öte kesin olarak gerçekleşecek hareketleri anlatmak üzere tercih edilir: “*O da bu yıl başlıyor okula.*” (TÖ, 2. bs., Kara Önlükler, s. 157)

Zaman eklerinin incelendiği bölümde konuya dair çeşitli örnekler verilmiştir. Kip terimiye çalışmada kullanılmamış, tasarlama ve bildirme kipleri adı altında verilen ekler, zaman ekleri olarak işlenmiştir.

4. ZAMAN İNCELEMESİ NASIL YAPILMALIDIR?

Malkoç, Comrie'nin dilbilgisel zamanla ilgili olarak yaptığı “*Tense is grammaticalised expression of location in time.*” (1985: 9) şeklindeki tanımın tercümesini “*Fiil zaman, bir olayın fiziksel zaman içerisinde konuşlandırılmış gramatikal ifadedir.*” (2011: 1077) biçiminde verir ve “*gramatikal*” ifadesini “*(...) gramatikalleştirme, yani fiil ilgili dilde morfolojik olarak çekime uğramalı; ikincisi ise fiil çekimi mecburi olmalıdır.*” (2011: 1077) diyerek yorumlar. Ancak bugün, zaman konusu incelenirken geleneksel dil bilgisinde olduğu üzere sadece eklerin ele alınmasının yetmediği, zamanın geniş bir konu olduğu, pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir:

“*Anlatıdaki zamanlar yalnızca eylemlerle belirtilmemektedir. Zaman belirteçleri de önemli göstergelerdir.*” (Günay, 2007: 101)

“*Söylemde dilbilgisel zaman ilişkileri, zaman-görünüş-kip işlemcileri, belirteçler ve bağlayıcılar gibi birçok değişik dilbilgisel yapıyla düzenlenir ve belirginleştirilir.*” (Çetintaş Yıldırım: 2011: 19)

“Zaman ve kip yalnız belli kalıp ve eklere sınırlanmaz. Dil, mantığa bağlı olarak ‘yapılmış, bitmiş’ bir varlık değil, psikolojiye bağlı bir ‘etkinlik’ olduğu, yapı ekleri tek bir işe uygun birer alet sayılamadığı, bir ekin birçok görevle yüklenebileceği için, dilbilgisinde şekillere kölecesine bağlı kalmak, dilin ruha bağlı kıvraklığını anlamamış olmak demektir.” (Dilâçar, 1974: 171)

“Türkçe’de konuşucunun bir olayı ya da durumu dile getirirken konuşma, olay ve bu ikisinin dışındaki referans zamanını ifade etmek için sahip olduğu imkanlar, zamanı ifade eden biçimbilimsel öğelerin sayısından çok daha fazladır.” (Akşehirli, 2010: 70)

Günay da sadece zaman eklerinin işlevlerinin çözümlenmesinin bir cümlenin zamanını ortaya koymaya yetmediğini ifade ettikten sonra çekimli bir eylemin zamanını belirleme konusunda şu unsurların da değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

a) Zaman ekinin eklendiği fiilin kılınış / görünüş özellikleri;

b) Çekimli fiilin anlam değerine ve istemine bağlı olarak kullanılan yer, durum, zaman zarflarının, işaret sıfatlarının ve zamirlerin cümleye kazandırdığı zaman anlamı;

c) Edimbilimsel etkenler;

d) Sözdizimsel ve söylemsel bağlam;

e) Metin tipleri.” (2012: 299)

Türkmen Türkçesinde söylem ve zaman ilişkisini inceleyen Pilten, zaman kavramını ayrıntılı biçimde ortaya koyma konusunda bağlamın önemine şu sözleriyle değinir: “Zaman konusunu sadece fiil zamanlarıyla sınırlı olarak ele almak ise bir takım belirsizliklerle sebep olmaktadır. Bir cümle söylemden bağımsız olarak, tek başına, ele alındığında olayların hangi zaman aralığında meydana geldiği kesin olarak belirlenemez. Aşgaba:t şäherine gelip giden Garrı a:ga cuda: i:r gelmesi bilen ba:zarda ö:zünden başka bir a:dam hem görmedi. (H 16) (Aşgabat şehrine gelip giden Garrı Ağa, çok erken geldiğinden pazarda kendisinden başka adam görmedi.) veya Görse düşü bolup çıktı. (H 18) (Düşünün gerçekleştiğini gördü.) gibi cümleler yüklemelerinin gösterdiği gönderim noktasından hareketle geçmiş zamana yerleştirilir. Fakat bu cümlelerde ifade edilen olayların zaman çizgisinde kesin olarak nerede bulunduğu, olayların başlangıç ve bitiş noktaları tam olarak bilinemez. Ancak cümleler

dizisi bir bütün olarak ele alındığında, gönderim noktaları ve zaman aralıkları kesinlik kazanabilir.” (2010: 119-120)

Turgunbayer, Kırgız Türkçesinde eylemlerin kılınış özelliklerinden, cümle bağlamından ve zaman belirteçlerinden hareketle eklerin farklı zamanlara gönderme yapabildiği konusunu ele aldığı çalışmasının özet bölümünde şu açıklamayı yapar: “*Bu çalışmamızda Kırgız Türkçesindeki fiillerdeki kılınışa, cümle bağlamı içerisinde yer alan zaman belirteçlerine ve nesneye ait kimi özelliklerinin, geniş zaman eki olarak adlandırdığımız [-A/-O/-y] ve geçmiş zamana ait [-GAn], [-D°] ve [-°pt°r] gibi eklerde yarattığı görünüş değişimlerine ne şekilde etki ettiği incelenmeye çalışılmıştır.” (2014: 59)*

Dolunay, çalışmasında hem çeşitli işlevlerini örneklendirerek zaman eklerine yer vermiş hem de zaman belirteçleri için geniş bir bölüm oluşturmuştur. Ayrıca ortaçlarda zamanı da incelemiştir (2012).

Zaman incelemesinin nasıl yapılması gerektiğine dair yöntem geliştiren ve öneren araştırmacılardan biri de Akçataş’tır. “*Bugün Türkiye’de eğitimin değişik kademelerinde zaman denildiği zaman, sadece eklerle belirlenen zaman akla geliyor. Bunun dışında zaman ifâde eden başka unsurlar, gözden kaçmaktadır. Sonuçta dil eğitiminde gramerin zaman konusu, öğrencilere kavratılamamakta, konuların ayrıntıları açıklanamamaktadır.*

Dilde zamanın ifâde edilmesini anlamak ve yorumlamak için, bugün zaman tasnifinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.” (2015: 26) diyen Akçataş, zaman çözümlemesinin cümle boyutunda olması gerektiğini, ekler dışında diğer dil birimlerinin, ayrıca kılınış ve görünüş kavramlarının incelenme zorunluluğunu dile getirmiş ve çalışmasında değerlendirilmesi gereken zaman bildiren unsurları şöyle belirtmiştir:

“1. Zaman Belirleyici Unsur Olarak Ekler:

1.1. Yükleme Zaman Ekleri, 1.2. Olumsuzluk Eki, 1.3. Sıfat Fiil Ekleri, 1.4. Zarf Fiil Ekleri.

2. Zaman Belirleyici Unsur Olarak Kelimeler:

2.1. İsimler, 2.2. Fiiller, 2.3. Sıfatlar, 2.4. Sıfat-fiiller, 2.5. Zarflar, 2.6. Zarf Fiiller

2.7. Olumsuzluk Edatı.

3. Zaman Belirleyici Unsur Olarak Kelime Grupları:

3.1. İsim Tamlamaları, 3.2. Sıfat Tamlamaları, 3.3. Sıfat Fiil Grupları, 3.4. Zarf Fiil Grupları, 3.5. Edat Grupları, 3.6. İkilemeler.

4. Zaman Belirleyici Diğer Unsurlar:

4.1. Cümleler, 4.2. Metin Bağlamı.” (2015: 69)

Zamanın cümle düzeyinde incelenmesinin de sağlıklı bir çözümleme için her zaman yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Çünkü bir metni ya da söylemi oluşturan cümleler ve cümle toplulukları, bağımsız parçalar değildir; bunlar, bir araya gelerek söylem bütünü oluşturmaktadır. Bu nedenle her dil birimi, ait olduğu bütün yani bağlam içinde değerlendirilmeli, böylece yetkin zaman anlamına ulaşmaya çalışılmalıdır. Günay, cümlelerin, bağlam içinde değer kazandıklarını ve söylem çözümlemesinde anlamın sözce içinde belirlediğini şöyle açıklar:

“Sözce tümceden ayrıdır. Sözce iletişim amacıyla bir kişi tarafından söylenir ya da yazılır. Halbuki tümce dilbilgisi bağlamında ele alınan soyut ve bağlam dışı bir örnektir. Yine tümce, dilbilgisi kuralına göre bir ad dizimi ve eylem diziminden oluşan bir yapı olarak hazırlanmalıdır. Halbuki belli bir iletişim bağlamında üretilmiş bir sözce, bitmemiş bir yapı da olabilir. Yani, dilbilgisi açısından eksik bir tümce, hatta yanlış bir kullanım da sözce olarak değerlendirilebilir.

Geçmişten süregelen olaylar da şimdiki zaman kipiyle anlatılır.

İki yıldan beri kitap yazıyor.

Yıllardır Fransızcaya çalışıyorum.

On gündenden beri kar yağıyor.

Tahir Necat GENCAN (1979) Dilbilgisi, Ankara: TDK Yay. s. 279.

Bu tümceler belli bir bağlam içinde üretilmemiştir. Bu nedenle sözceleme durumuyla ilgili bilgilere okuyucu (alıcı) sahip değildir. Örneğin ‘iki yıldan beri’, ‘yazıyor = o’, ‘çalışıyorum = ben’, ‘yıllardır’, ‘on gündenden beri’ gibi sözceleme

belirleyicilerinin konuşan özneye bağlı olarak bir anlamı olacaktır. Ancak buradaki tümceler, böyle bir bağlamdan yoksundur ve dilbilgisinin belirttiği biçimde düzenlenmiş dilsel yapılardır. Aynı tümceler, belli bir özne tarafından belli bir uzam ve zaman içinde söylenmesi durumunda sözceye (söylem ya da anlatı) dönüşür. Konuşmak ya da yazmak, bir sözceleme edimi yapmak ve bir sözce üretmek demektir.” (2002: 20-21)

Böylece görülmektedir ki zaman değerlendirmesi yapabilmek için sadece zaman eklerine bakmak yetmemekte; zaman eklerinin işlevlerini belirleyen eylemlerin kınınış ve anlam özellikleri, görünüş, kiplik gibi konuların; zaman belirteçleri, zaman bildiren diğer dil birimleri, dil dışı göndermeler, metin, metinlerarası ilişkiler gibi pek çok kavramın da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dilbilgisel zaman, her ne kadar eklerle anlatılan zaman kavramı olarak anlaşılrsa da ekler, zaman kavramını net biçimde anlatmak için her zaman yeterli olamamakta; bunların soyut şekilde sunduğu zaman anlamı, daha büyük bağlamlar, metin, metinlerarası ilişkiler gibi bütünlerde netleşmektedir.

Bu çalışmada zaman incelemesinde izlenecek bir yöntem denemesi yapılmıştır. Buna göre incelenecek cümlelerin öncelikle bağlam içinde, dil birimlerinin birbirleriyle kurdukları bağlantılar dikkate alınarak konuşma zamanı ya da olay zamanı odaklı oluşu belirlenir. Çünkü zaman ekleri ve zaman bildiren diğer birimler, bu bağlam içinde yorumlanacaktır. Bu aşamada zamanda nasıl bir sıra izlendiği, zamanın nasıl sunulduğu incelenir. Zamanda ileri gitme, geri gelme, hızlandırma, yavaşlatma gibi özellikler ele alınır. Daha sonra olay zamanı, konuşma zamanı, atıf zamanı ilişkileri tespit edilir; geçmiş, şimdi, gelecek zaman biçimindeki zaman dilimlerinin nasıl sunulduğu görülür ve zamanın konuşma zamanı dışında başka bir nokta odak alınarak verilip verilmediği değerlendirilir. Bu konu, özellikle birleşik eklerin işlevlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Zaman bilgisi veren unsurlar da şu başlıklar hâlinde incelenir:

1. Zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar
2. Zaman belirteçleri
3. Zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri
4. Dil dışı göndermeler

5. Metin içi bağlam

6. Metinlerarası ilişkiler.

Zaman ekleri ve eklerle kurulu yapılar incelenirken görünüş, kılınış, kiplik konuları da göz önünde bulundurulur ve Türkçede biçimleri aynı, işlevleri farklı eklerin bulunduğu kuralı göz önünde tutularak her ek, bağlam içinde üstlendiği işlevine göre sınıflandırılır; eklerin görevleri, ait oldukları bütünler çerçevesinde açıklanır. Zaman belirteçleri de işlevlerine göre gruplandırılır, anlama katkıları değerlendirilir. İnceleme bölümünde bu değerlendirmelerin nasıl yapıldığı ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Daha sonra da bu zaman işaretleyicileri dikkate alınarak zamanın soyuttan somuta nasıl geçtiği izlenebilir. Çalışmanın inceleme bölümü, bu yöntem üzerine kurulmuştur.

Bu çalışmayı dilbilgisel zamanla ilgili diğer çalışmalardan farklı kılan, yukarıda görüldüğü üzere bağlam temelli bir yöntem örneği olmasıdır. Örneğin $\{-r\}$ / $\{-(I)r\}$ / $\{-(A)r\}$ ekleri; hangi zamana gönderme yaparsa o zaman başlığı altında ele alınır. Ek, “*Ailece gezintilere gittiğimizde hep Nimet’i her şeyde birinci olan. Koşarız, o kazanır. İp atlarız, o. Saklanırsınız, o bulur. Bizse onu bir türlü bulamıyoruz.*” (L, Lunapark, s. 6) söyleminde geçmiş zamanı; “*Dolmuş, otobüs, minibüs duraklarında taşıt beklerken hep bu düzeyi mırıldanırım.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 65) örneğinde geniş zamanı; “*Şimdi Boğaz rüzgârı vız gelir onlara!..*” (İD, Gidiyoruz Hep Birlikte, s. 110) cümlesinde şimdiki zamanı; “*Akşama bir şişe rakı açar, kızartır balıkları, oh!..*” (TÖ, Köprüde Bir Adam, s. 86) ifadesindeyse gelecek zamanı anlatır. O zaman bu eke geleneksel dil bilgisindeki gibi geniş zaman eki demek yerine gönderme yaptığı zamanı anlatan ek demek daha doğru olacaktır.

Kılınış, görünüş, kiplik özellikleri de bağlama bağlıdır. “*Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey bozuldu.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 5) örneğinde bitiş bildiren *bozul-* eyleminin bağlam içinde birden fazla kez tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Bitip tekrar olma söz konusudur. Hareketler, kendi içlerinde bitmişlik özelliği gösterirken bağlam içinde bir süreklilik, bitmemişlik anlamı kazanır.

“*Sinek gelip burnuma konmaz mı? Sonra gitti defterin üstüne çıktı.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78) örneğinde şaşkınlık, beklenmezlik anlatan “ $\{-mAz\}$

mi” yapısı, “*Üç hayır evet sayılmaz mı?*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115) cümlesinde bu anlamlara sahip olmayıp geniş zamana ait bir soru bildirir.

Zaman belirteçleri de bağlam içinde gerçek anlamını bulur. “*Zil henüz çalınmıştır,*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6) cümlesinde zaman odaklı belirteç olarak kullanılan “*henüz*”, çok yakın bir geçmişe işaret ederken “*Pencerelerden henüz birşey anlaşılmıyor.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 72) cümlesindeyse aynı belirteç, süreç bildirmekte; geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden bir sürekliliğe işaret etmekte ve süreç belirteci olarak görev almaktadır.

Metin içinde zaman bilgisi veren bir sözcüğün, sözcük öbeğinin, cümlenin ya da dil dışı göndermenin başka cümlelerin zamanı hakkında bilgi vermesi de bağlam içinde değerlendirmeye görülebilmektedir. Örneğin “*Sıcak, rüzgârsız günlerden biridir.*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 45) biçimindeki bir cümle, öyküde anlatılanları zaman bakımından kapsayıcı niteliğe sahiptir.

Öyküler arasındaki ortak konuların ortaya çıkardığı metinlerarasılık da bağlamın değerini ortaya koyar. Bir öyküde net olarak belirlenemeyen bir zaman, aynı konuya değinen bir başka metinde varlık bulabilir. Örneğin “*Bu taa 1929 Ağustos ’unda başladı bende. İlkokula girdiğim yıl.*” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 50) ifadesindeki somut zaman bilgisi, aynı konuyu işleyen başka metinler için ipucu olmaktadır.

Görüldüğü gibi çalışma, “Zaman; kılınış, görünüş, kiplik, zaman eki, zaman belirteci ve diğer kodlayıcıların cümle üstü birimlerde, dil birimlerinin birbirleriyle ilişkileri dikkate alınarak incelenmesiyle belirlenmelidir.” yaklaşımına dayanmakta ve bu yönüyle pek çok çalışmadan ayrılmaktadır. İlgili bölümlerde bu yaklaşımın ayrıntıları örneklerle açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1. OLAY ZAMANI ODAKLI CÜMLELERLE KONUŞMA ZAMANI ODAKLI CÜMLELER ve ÖYKÜLERDE ZAMAN SIRASI

1.1. OLAY ZAMANI ODAKLI CÜMLELERLE KONUŞMA ZAMANI ODAKLI CÜMLELER

Çetişli, roman ve öykü gibi kurgusal metinlerde olay zamanı ve anlatma zamanı olmak üzere iki farklı zamanın bulunduğunu ifade eder. Anlatılan olay ya da durumların gerçekleştiği, olduğu zaman, olay zamanını; vericinin bunları anlattığı zamansa konuşma zamanını verir.¹² “*Bir başka ifadeyle hikâye ve roman, vak’a zamanı ile anlatma zamanının, sanatkâra has estetik terkiibinden doğar.*” (2004: 73) diyen Çetişli, bu zamanların sunumunun vericiye bağlı olduğunu belirtir. Olay zamanı ve konuşma zamanını kendi tercihleri doğrultusunda alıcıya yansıtan verici, çoğu zaman odak noktası olarak konuşma zamanını yani “şimdi” yi esas alır ve bu noktadan geçmişe ya da geleceğe bakar.

Çalışmada incelenen örneklerden hareketle bir anlatı metni için aslında tek bir zaman olduğu sonucuna varılmıştır, o da geçmiş zamandır. “*Türkçedeki zamanların birçoğu öykülerde kullanılabilir. Öykülemenin geçmişte olduğunu varsaydığımız bir olaylar bütünü olduğunu düşündüğümüzde, kullanılan tüm zamanları geçmiş bağlamında değerlendirmek doğru olacaktır.*” (Günay, 2007: 97) Verici, bir nokta belirleyerek onun etrafında öykülerini anlatır. Bu noktanın önü gelecek, arkası geçmiş, tam o noktaysa şimdiki zamandır. Buna rağmen öyküde aslında tek bir zaman vardır: geçmiş. Çünkü her şey yazılıp bitmiş, konuşma zamanı da geçmişin bir parçası hâline gelmiştir. Olaylar, konuşma zamanından önce olmuş, onlar da geçmişte kalmıştır. Ancak verici, her zaman her şeyi geçmişte kalmış gibi anlatma yolunu seçmez çünkü bu durum, anlatıda bir monotonluk yaratır. Anlatıcı, akıcılığı sağlamak, okuru da peşinden sürükleyerek metnin içine dâhil etmek, yaşananların âdeta onun gözünün önünde

---

¹² Bu çalışmada olayların ya da durumların anlatıldığı, öykülendiği zamanı ifade etmek için “konuşma zamanı” terimi, olay ya da durumların gerçekleşme zamanını anlatmak üzere “olay zamanı” terimi tercih edilmiştir.

cereyan ettiği hissini uyandırmak için bazen olay zamanıyla konuşma zamanını bütünleştirek anlatımını sürdürebilir. Bu nedenle zaman çizgisi üzerinde konuşma zamanının öncesine yerleşerek geçmiş zamanda gerçekleşmiş, olmuş olay ya da durumların anlatıldığı cümlelerde odak noktası olarak her zaman konuşma zamanının yani “şimdi”nin tercih edilmediği görülür. Kimi zaman verici, geçmişini canlı tutmak, o anı yeniden yaşatırcasına anlatabilmek için geriye dönüşler yaparak geçmişin içine girer ve yaşanmış, bitmiş olay ya da durumları, konuşma zamanında gerçekleşiyormuşçasına anlatabilir. Dolayısıyla “*Monotonluğu kırmak, alıcıyı olayın ya da durumun içine çekebilmek için anlatıcı, anlamsal olarak birbirine bağlı olan ardışık cümlelerin birinde geçmiş zamanı verip diğer cümleleri geçmiş içinde gezdirilebilmektedir.*” (Aydın, 2014: 793) Bu durumda olay zamanıyla konuşma zamanının iç içe geçtiği ve örtüştüğu görülür. Konuşma zamanını yansıtan eklerin, zaman belirteçlerinin ve zaman ifade eden diğer yapıların geçmiş zamanı anlatmak için kullanıldığı bu yapılarda bağlamın dikkate alınması kaçınılmazdır. Çünkü “*anlatıda sözü edilen olayların zamanını kestirebilmek ve zaman eklerinin işlevini saptayabilmek, ancak cümlelerin birlikte değerlendirilmesiyle mümkün olabilmektedir.*” (Aydın, 2014: 793)

Temel olarak konuşma zamanına yani şimdiki zamana hizmet eden eklerin ve yapıların geçmişini anlatmak için kullanılmasının amacını Aydemir ve Erkal, “*Geçmişe ait bir hadisenin şimdiki zaman ekleriyle anlatılması, eserdeki gerçeklik duygusunu kuvvetlendirmeye hizmet eder.*” (2013: 80) biçiminde açıklarken Jahn, konuyla ilgili olarak “*Fiil zamanının değişmesi normalde bir kuvvetlendirme ya da uzaklaşma etkisi (odağa yaklaşmak / odaktan uzaklaşmak) ve bir bakış açısı değişimi yaratmak için kullanılır.*” (2012: 96) der. Yine Jahn tarafından “*Anlatıdaki ‘ŞİMDİ-öykü’ü ön plana çıkarır ve ‘ŞİMDİ-söylem’i arka plana atar.*” (2012: 96) biçiminde açıklanan bu durumu, geçmişini alıcının gözünde yeniden canlandırma olarak görmek mümkündür.

Akbal’ın öykülerinde anlatıcı, olay ya da durumları iki farklı bakış açısıyla anlatır. Bunlardan biri, konuşma zamanıyla olay zamanının bütünleştiği durumdur. Anlatıcı, âdeta elinde kalemi gördüklerini, duyduklarını sıcağı sıcağını aktarır durumdadır. Bunlarda şimdiki zaman hâkim görünmektedir ve konuşma zamanı odak alınmıştır: “Sabah Düşünceleri” (TÖ, 2. bs.), “Kar Düşünceleri” (TÖ, 2. bs.), “İstinye Suları” (İS), “Kanlıca Yağmuru” (İS), “Bayram Günü” (İS), “Bay Thoreau ile Yolculuk” (İD), “Çok Bilmişlik” (KK), “Bir Otobüs Yolculuğu” (L) gibi öykülerde

böyle bir anlatım görülür. “İstinye Suları” adlı öyküsünde anlık izlenimleri aktardığını şu cümlelerle açıkça belirtmiştir: “*Siz bir İstinye akşamında bir İstanbul insanının bir anlık izlenimlerini duyduysanız, sevdiyseniz kendinizi onun yerine koyduysanız, bir mutlu anda bulduysanız kendinizi, yeter.*” (İS, İstinye Suları, s. 11)

İkinci tür öykülerdeyse konuşma zamanıyla olay zamanı farklı zaman dilimlerini işaret eder. Olay zamanı, konuşma zamanından öncedir. Yani anlatı sırasında olaylar ve durumlar yaşanmış, geçmişte kalmıştır. “Evden Kaçış” (BA), “Önce Ekmekler Bozuldu” (ÖEB), “Sefertası” (HK), “Mahmut Beyin Gazetesi” (Aİ), “1935 de Bir Akşam” (YBY), “Hayri Bey’li Üsküdar” (İÇ) gibi öyküler de böyle bir özellik gösterir. Ancak bu öykülerde olay ve durumlar, her zaman konuşma zamanı odak alınarak geçmişte kalmış gibi anlatılmaz. Bazen verici, olay zamanını odak noktası olarak belirleyip geçmişte yaşananları konuşma zamanında oluyormuş gibi sunabilir. Bu durumda geçmişi, kendine “şimdi” olarak belirlemiştir denebilir. Johanson, bu durumu “*söylem tipi karışması*” olarak görür ve konuyla ilgili olarak “*Son alıntılanan örnek söylem tiplerinin bir karışmasına, yani anlatı biçimlerinin temporal açıdan nedensiz kümelenmesine sahiptir. Bu, -tematik sürekliliğin açıkça mevcut olduğu durumlarda da- özellikle günlük konuşmalara ait ifadelerde ve subjektif edebi eserlerde ortaya çıkar.*” (1971) der. Tiken de “*Romanda yer yer dikkat çeken şimdiki zamanlı cümlelerle, eşsüremlili bir öyküleme yapılı. Öykü zamanıyla öyküleme zamanının çakıştığı bu bölümlerde okur, roman kişileri ve olaylarla daha yakın iletişim kurar.*” diyerek olay zamanının odak noktası olarak alınmasını “*eşsüremlili öyküleme*” olarak adlandırır ve bu yöntemin kişi ve olaylara daha yakın olmak için kullanıldığından söz eder (2009: 47).

Aydemir, “*anlatılan dünya*” ve “*konusulan dünya*” ayırımına dikkat çekerek anlatılan dünya söz konusu olduğunda göreceli bir zaman ifadesinin ortaya çıktığını belirtir: “*Bu ‘anlatılan dünya’da olaylar, hiçbir zaman ‘gerçek zaman’ bağlamında aktarılmaz; sadece gerçek zamana uyarlanarak, yani bir nevi güncelleştirilerek verilirler.*” (2010: 16) Buna göre geçmişte yaşanmış bir olayın anlatımında -{yor}, -{mı}, -{DI}, -{(I)r}, -{(A)r} biçimbirimlerinin kullanılabileceğini söyleyerek bu durumda bunların birer anlatım tabanı olarak işlev üstlendiğini ve geçmişte yaşanmış olayları güncelleştirmek için kullanıldığını ifade eder (2010: 16-17). Buna bağlı olarak Akbal’ın yukarıda belirtildiği biçimde iki farklı türde yazdığı göz önünde tutulursa şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Akbal’ın sığağı sığağına yaşadıklarını anlattığı

öykülerinde bir çeşit konuşulan dünyadan söz edilebilir. Bu öykülerde şimdiki zaman; konuşulan ana aittir. Ancak Aydemir'in belirttiğinden farklı olarak öykü türüne ait başka bir konuşulan dünya olması gerektiği anlaşılır. Geçmişte yaşananları sonradan anlattığı öykülerindeyse anlatılan dünya söz konusudur. Ama her ne olursa olsun öykülerde anlatılan olaylar, genelgeçer durumlar dışında, geçmişte kalmıştır.

Aşağıda konuyla ilgili çeşitli örnekler verilmektedir:

“Bir öğle sonrasıydı. Onu odada bıraktım. Uyuyor. Gazinoya indim. Bara oturdum. Bir soğuk bira, biraz patates. Bir dilim peynir... Birden gittim çok çok gerilere. Onu ilk gördüğüm güne. Sevgi dolu bir bakış, bir konuşma. Yaşamımın en güzel günüydü.” (HK, Birdenbire Başka Biri, s. 82) örneğinde verici, geçmişte yaşadıklarını anlatır. Konuşma zamanı odaklı *“Bir öğle sonrasıydı.”* cümlesiyle yakın geçmişe işaret eder. Sonra yakın geçmişte gerçekleşen *uyu-* eylemini geçmişin içine girip olay zamanıyla konuşma zamanını birleştirerek *“Uyuyor.”* diye verir ve olay zamanına odaklanır. Bu cümlede *-{yor}* ekinin geçmiş içinde şimdikiyi anlattığı söylenebilir. *“Birden gittim çok çok gerilere.”* cümlesiyle de uzak geçmişe gider.

Aşağıdaki metinde de, altı çizili cümleler hariç, olay zamanı odaklı anlatım söz konusudur. Geçmiş, âdeta yeniden canlandırılmaktadır. Altı çizili cümlelerdeyse konuşma zamanı odaklı anlatıma geçilmiştir. Buralarda sanki araya girilerek ek bilgi verme havası sezilir:

“Kevork dürtüyor. Prim bu tarafa bakıyor. Ben ise önümdeki kitaba.. Bir gelse, yakalasa!... Kürsüden indi, geliyor mu!... Karatahtaya bir kelime yazdı. Şiirde geçen bir kelime bu. Anlatıyor. Şimdi bana tekrar ettirirse. Sık sık başvurduğu bir şeydi bu. Dalga geçtiğini anladığı bir öğrenciye hemen anlattığı konuyu tekrar ettirirdi. Zil çalsa ne olur sanki. Pencereden dışarda balkon... Bir kadın masa örtüsünü silkeliyor. Yağmur yağacak gibi.” (BA, Yabancı Okulda, s. 27)

“Uzak Bir Temmuz” adlı öyküde de geçmişte yaşadıklarını olay anına dönerek anlatır ve geçmiş içindeki “şimdi”yi odak noktası olarak alır: *“Sokaktan çığlıkları geliyordu. Alkışlar, ‘yaşa’ sesleri... Sonra davulla zurna çalmaya başladılar. Pencere kapandı, perdeler inik, yine de ses doluyor odaya. Annem ‘Ne yapmalı?’ diyor, üzülüyordu. Bitmez tükenmez bir gürültü. Saatlerdir sürüyor. Merak içindeyim. Ah, bir kalksam, pencereye kadar gidebilsem! Sokakta olup bitenleri görsem! Ama 40 derece*

ateşle yatıyorum cibinliğin altında. Gözlerim kapanıyor zaman zaman. Düşler görüyorum. Neler neler! Sonra açıyorum, bakıyorum, tanıdık yüzler, sisler içinde beliriyor. Arkadaşlar, tanıdıklar, sevdiğim insanlar. En başta da annem...” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25)

Metinde önce “*Sokaktan çığlıkları geliyordu. Alkışlar, ‘yaşa’ sesleri geliyordu. Sonra davulla zurna çalmaya başladılar.*” cümlelerinde kullandığı -{DI} ve -{yordu} ekleriyle anlatılanların geçmişte kaldığı, bunların konuşma zamanından geçmişe bakılarak anlatıldığı hissettirilir. Ardından verici, geçmişe döner ve olay zamanı odaklı cümlelerde yüklemselleştirici eklerle (-{Ø}) ve -{yor} ile geçmiş içinde şimdiki anlatır: “*Pencereler kapanık-Ø, perdeler inik-Ø, yine de ses doluyor odaya.*” Bunlardan sonra yine -{yordu} ekini kullanarak “*Annem ‘Ne yapmalı?’ diyor-du, üzülüyordu.*” cümleleriyle konuşma zamanına döner. Araya sıkıştırılan bu cümlelerin ardından tekrar olay zamanı odaklı cümleler devreye girer: “*Bitmez tükenmez bir gürültü. Saatlerdir sürüyor. Merak içindeyim. Ah, bir kalksam, pencereye kadar gidebilsem! Sokakta olup bitenleri görsem! Ama 40 derece ateşle yatıyorum cibinliğin altında. Gözlerim kapanıyor zaman zaman. Düşler görüyorum. Neler neler! Sonra açıyorum, bakıyorum, tanıdık yüzler, sisler içinde beliriyor. Arkadaşlar, tanıdıklar, sevdiğim insanlar. En başta da annem...”*”

“Haliç İskelesi” adlı öyküden alınan aşağıdaki bölümde de olay zamanı, konuşma zamanı ilişkileri gösterilmektedir:

*“her halde bir mağazada tezgâhtar **olmalıydı***

konuşma zamanı (geçmişte tahmin)

*veya bir terzide çırak **olmalıydı***

konuşma zamanı (geçmişte tahmin)

*her sabah ilk vapurla Balattan köprüye geliyor-**du**,*

konuşma zamanı (geçmişte alışkanlık)

yeşil mantosuna bürünmüş, ayağında ince ipek çorapları ile Beyoğlundaki işine koşuyordu

konuşma zamanı (geçmişte alışkanlık)

sabahları ve akşamları vapurda ona laf atanlar vardır

olay zamanı (geçmiş içinde geniş zaman / tahmin)

kalabalık arasında sıkıştırılanlar vardır

olay zamanı (geçmiş içinde geniş zaman / tahmin)

semtinin belki en güzel kızdır

olay zamanı (geçmiş içinde geniş zaman / tahmin)

onun için deli olanlar mevcuttur

olay zamanı (geçmiş içinde geniş zaman / tahmin)

her gece penceresi altından geçenler mevcuttur

olay zamanı (geçmiş içinde geniş zaman / tahmin)

yolunu bekleyenler mevcuttur”

olay zamanı (geçmiş içinde geniş zaman / tahmin)

(Aİ, Haliç İskeleyi, s. 45-46)

“Boğazımı sıkıyor örtü. Yutkunamıyorum. Berberin demindenberi bana birşeyler anlattığını yeni fark ettim: ‘Ne maçtı beyefendi’ diyor. ‘Ne maçtı! ‘Lefter kaçırır mı penaltıyı hiç.. Asıldığı gibi kalede...’ Sesler uzaklaştı. Örtü sıkıyordu beni.”

(BA, Berber Aynası, s. 7)

Yukarıdaki örnekte, altı çizili bölümlerde görüldüğü üzere, anlatıcı, aynı zamana gönderme yapan ve aynı hareketi anlatan cümleleri, hem konuşma zamanı odaklı (*Örtü sıkıyordu beni.*) hem de olay zamanı odaklı (*Boğazımı sıkıyor örtü.*) biçimde kurgulamıştır. Anlatımda yaptığı bu geçişlerle monotonluğu kırmak, alıcuyu geçmişe götürmek istemiş olabileceği düşünülmektedir.

“Sakallı taşralı başını çevirmiş bakıyordu. Korkunç bir ilgisizlik var bu gözlerde.” (BR, Boşluk, s. 17) biçiminde sıralanan iki cümlenin ilki, konuşma zamanı odaklıyken ikincisinin olay zamanı odaklı kurgulandığı görülmektedir.

Geçmişte kalmış olayların ve durumların anlatıldığı aşağıdaki örnekte de konuşma zamanı ve olay zamanı iç içe verilmiştir. Altı çizili cümlelerin konuşma zamanı odaklı, diğerlerinin ise olay zamanı odaklı olduğu görülmektedir:

“Genç adam yatağına uzanmış, onu düşünüyor... Şimdi o yukarıdadır, tam üstteki odada. Neyle meşguldür? Onu kendi mahremiyeti içinde görmek istiyordu. Şimdi yavaş adımlarla merdivenden, basamakları hafifçe gıcırdatarak üst kata çıksa, onun kapısını aralasa, onu seyretse.. Muhakkak bir petrol lâmbası vardır, onun ışığında örgü mü örer, kitap mı okur? Belki de kiracılardan birinin dostudur, beraber yatmışlardır, başı omuzunda, elleri boynundadır.” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 82)

Geçmişin içine girme, aşağıdaki altı çizili cümlelerde de görülür:

“Yılların ardındayım. Ali’yi görüyorum o günlerdeki haliyle. Bembeyaz dişleri, kapkara saçları. Elinde dergiler, kitaplar. Yanında genç bir kızla geliyor çalıştığım gazeteye. Esmer, ince bir kız. ‘Sevim’ diyor. Yemeğe gidişimiz, köfteler, ayranlar. Sirkeçiden Köprüye kadar yürüyüşümüz. Beyoğluna çıkıp sinemaya gideceğiz. Sevim ‘Dolmuşla gidelim’ diyor. Atlıyoruz eski zaman kalyonlarının küçültülmüşüne benzeyen bir dolmuş kayığına. Onar kuruş veriyoruz... Kaç yıl geçti? Belki on, belki yüz. Bu gece karıştırıyorum yılları, kişileri, olayları. Hepsini.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 83)

Konuşma zamanı ile olay zamanının iç içe geçtiği bir başka örnek, aşağıdaki gibidir. Altı çizili cümleler, olay zamanı odaklıdır. Cümlelerdeki -{r} / -{(I)r} / -{(A)r} eki, hem olay zamanına dikkat çekiyor hem de bu hareketlerin sürekliliğini ifade ediyor:

“Saat beşe doğru kalabalıktan bir alkış kopar. Derken meşhur soytarı malûm şarkısına bilmem kaçınıcı defa başlar: ‘Sevdim tatlı dilini - Rumba da rumba’. Çadırın içinden çatlak bir plâk ötmeye koyulur. Dikkat kesilirdik.” (BD, Cambazlar, s. 32)

Aşağıdaki örnekteyse verici, rüyasını anlatmaktadır. Anlatılanların hepsi, geçmişte kalmıştır ancak rüya anlatımında oldukça farklı eklerden yararlanıldığı dikkat çekmektedir:

“Bir düş görmüştüm, onu hatırladım. Bir dağın tepesine, daha doğrusu bir uçurumun hemen yanına bir uzay aracı inmiş. İnsanlar çıkıyorlar içinden. Uçuruma düştü düşecekler. Ben uzaktan, başka bir tepeden bakıyorum içim titreyerek. Bir tanesi uçuruma kaydı birden, ötekiler koşuştular elinden yakaladılar. Derken üçü dördü daha kaydı o yana. Sonra beşi onu. Uçuruma düşmemek için çırpınan bir insan yığını birikti. Yüzlerce kişi. Görüyorum o kara yığını, karıncalar gibi birbirlerine yapışmışlar. Sonra oldu olan; o insan yığını koptu tepeden, yitip gitti uçurumun içinde...” (İS, Uçurumun Kenarında, s. 136)

Akbal, geçmişini anlatırken o anın içine girerek anlatma yolunu çok sık seçiyor. Aşağıdaki altı çizili cümlelerde de geçmişte düşünölenler, o an oluyormuş gibi veriliyor. Sanki cümlelerdeki kişiler, konuşma zamanında onun karşısındadır:

“İşte bu saatlerde aşksız ve aşkla dolu insanları birer birer seçerdim. (...) Şu kendi hâlinde yürüyen, başı yerden kalkmayan yeni bir aşktan kurtulmuştur; şu elindeki çantayı sallayıp koşan kız aşkı hiç tanımaz; şu ıslığı unutanın hâlini Beyoğlu sinemalarına sormalı, şu sigara alanın macerasını tanınmış bir hikâyeci kaç defa yaşamıştır; şu kahvenin içinde tavla oynayanların her zar atışında talihe meydan okudukları, aşktan bihaber oldukları belli; şu genç talebe birisini beklemekte; ilerden geçen aşkı romanlardan ve filmlerden öğrenmiştir; ötekisi ise hiç hatırlamaz.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61-62)

“Ertesi akşam gözüm yoldaydı. Babam köşeyi döndü dönecek. Kimi zaman geç kalır. Beyazıt'taki Küllük kahvesinde tavlaya ya da dominoya dalar.” (L, Kırmızı Yoyo, s. 63) örneğinde de altı çizili cümleler, olay zamanı odaklıdır.

“Küçük Kadın” öyküsü de olay zamanına dönüş yapılarak yazılmıştır ve bir sigara içimi zamanda tanık olunanları aktarmaktadır:

“Yok, bir şikâyetim yok’ diyor. ‘Bir oğlumuz oldu, sekiz aylıkken öldü.’ Yanında babası, ya da dedesi yaşında bir adam, ak pak, traşsız. Çok hafif bir sesle konuşuyor, o küçük kadının kulağına. Fısıf fısıf. Bir yere gidecekler. Bu dolmuş götürecekt onları bir yere, bir amaca, bir çıkmaz bir çıkar yola. Dinliyoruz küçük kadının öyküsünü.” (İS, Küçük Kadın, s. 48)

(...)

“Bir dolmuş öyküsü size. Küçük bir kadının, Zeliha'nın bir sigara içimlik zamanda yaşadığım alın yazısı, varlık serüveni işte.” (İS, Küçük Kadın, s. 50)

Aşağıdaki örnekte de geçmişe dönüyor ve bunu olay zamanı odaklı cümlelerle anlatıyor. Sadece altı çizili cümle, konuşma zamanı odaklıdır ve bundan hareketle konuşma zamanından geçmişe bakıldığı anlaşılır:

“İlk gün. Önce savcılıkta. Kalabalık bir odaydı. Fotoğrafçılar, muhabirler, polisler. Şak şak resimler çekiliyor. Elimde bir çanta. İçinde bir pijama, yatak örtüsü, kitaplar, gazeteler, bir de tükenmez kalem. Kimse bir şey sormuyor. Bakıyorlar baki-

yorlar. Savcı ekip mi çağırdı, nedir bu görevli çokluğu? Öyleymiş. Bir gazete muhabiri yaklaşıyor. Hep tartıştığım birinin akrabasıymış. Seviniyor mu, yoksa bir üzüntü mü duyuyor, anlamıyorum. Konuşuyoruz. Resmimi çekiyor. Varsın çeksin. Götürüp göstereyim de. İşte başına gelen, ne kadar iyi oldu desinler! Derken bir görevli geliyor, avukatlarım da, arkadaşlarım da. Bir araba, uzun karışık yollar, kalabalıklar, tanklar dizilmiş. Benim için değil. Yarından sonra bayram var, ona hazırlık. Ordan burdan atlayıp geçtik. Cezaevinin koca kapısı. Kucaklaşmalar. Ayrılıklar. Bundan sonrası bir başka dünyadır. Bir başka yaşam. Bir başka insan olmam gerek o çizginin gerisinde. Suç işlemiş biri, öyle sayılan, yasaların mahkûm ettiği. Yasaların mı, yoksa bir yasa bekçisinin yorumu mu? Kayıtlar, konuşmalar. Sonra bir gardiyanla kapı kapı kapı üstüne yollar, koridorlar geçip hücreme gelmek. Bir asma yolu aşmak da var. Mazgal deliklerinden görünen koşullar, uzanmış insanlar. Bir de koku! Ne kokusu? Hiç çıkmayacak bir koku. Yapışan, bulaşan, belki aylarca gitmeyecek olan.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 9)

Yukarıdaki metinde, konuşma zamanı odaklı olarak kurgulanmış bir cümlenin varlığı, olay zamanı odaklı diğer cümlelerde anlatılanların geçmişe ait olduğunun bir ipucudur. Böylelikle olay zamanıyla konuşma zamanının farklı olduğu anlaşılabilir. Ancak kimi öykülerde anlatılanların konuşma zamanı ya da olay zamanı odaklı oluşunu kestirmek çok kolay olmamaktadır. Bazı cümlelerde anı yaşayıp anlatıyor gibi görünürken bazılarında ise geçmişe ait izlenimleri öykülüyor gibidir. “Turgut’u Örnek Alsak” böyle bir öyküdür:

“‘Sen taç atmayı bilmiyorsun Turgut. Oyundan çık.’ Kaledeki çocuk çığlık çığlığa. ‘Sen çık oyundan, çık, maç oynamayı bilmiyorsun’ diye bağırıyor. Turgut dedikleri ufacık bir çocuk. Hepsinin en küçüğü. Üçü bir yanda üçü öte yanda çift kale oynamıyorlar cadde üstünde. Otomobiller geçtikçe oyuna ara veriliyor, sonra gene başlıyorlar lâstik topa vurmaya.

‘Sen çık’ dedikleri bir süre sustu kaldı. Utangaç, üzgün. Sonra kaldırırma doğru yürüdü, bir bahçe duvarına yaslandı. Öyle yıkılmış ki, öyle yalnız ki! Dokunsak Turgut’a ağlayacak. Oyun da durdu bir süre. Çocuklar çekiştiler. ‘O daha küçük’ dedi takım arkadaşı. ‘Taçı nasıl attı görmedin mi?’ Taç nasıl atılır hemen koşup gösterdi.

Kaldırdı kollarını geriye attı, ayakları kıpırdamadan vücudunu geriye bükerek. ‘İşte böyle atılır, o bilmiyor oynamasını.’ (İS, Turgut’u Örnek Alsak, s. 125)

“Bugün Şeker Bayramı... Şu bayram sözünde bile bir sevinç var. İnsanın içi bir hoş oluyor, çocuklaşıyor, eski günlerine dönüyor. Otuz kırk yıl önceki bayram yerlerine gidiyor düşlerinde... Çamurlar içinde bir yağmurlu günü hatırlıyorum. Bayram yeri vıcık vıcık. O yeni giysiler sırlıslam olmuş. Bir kuklacı dükkânına giriyoruz bir iki arkadaş. Sonra atlıkarıncaya binmek, sonra ata...” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 111)

Yukarıdaki metinde konuşma zamanında şeker bayramının yaşandığı anlaşılmaktadır. Verici, buradan hareketle geçmişteki bir bayram gününü anımsar ve *“Bayram yeri vıcık vıcık. O yeni giysiler sırlıslam olmuş. Bir kuklacı dükkânına giriyoruz bir iki arkadaş. Sonra atlıkarıncaya binmek, sonra ata...”* cümleleriyle olay zamanı odaklı bir anlatımı tercih ederek alıcıyı, o güne götürür. Gündüz, *“Anılara geçişte geriye dönüş tekniği kullanılır. Bu tekniğin kullanılışı farklı yollarla gerçekleşir. Bazı öykülerde zamanda atlamalar olur. Okuyucuya içinde bulunulan zaman ile ilgili birtakım betimlemeler yapıldıktan, öykü kişinin ruhsal durumu ve olay yeri hakkında bilgi verildikten sonra aniden anılara geçilir. Öyle ki okuyucu bu ani sıçramayı fark etmez bile.”* (2003: 239) diyerek Akbal’ın konuşma zamanındaki bazı olaylar ve kavramlardan hareketle geçmişe gittiğini belirtir. Aynı durumu *“Öykülerin büyük bir bölümünde şimdiye ait bir durumdan geçmişe gidilir. Geçmişte çocukluk ve ilk gençlik yıllarında yaşanan bir olaydan, anımsanan ve düş gücüyle zenginleştirilen bir anıdan yola çıkılarak geçmiş ile şimdi arasında bir karşılaştırma yapılır. Ya da şimdiye ait gözleme dayalı bir durumdan hareket edilerek olması gerekene dair düşsel bir dünya kurulur. (...) Geçmişte yaşananlar yazar anlatıcının zihninden geçirilerek okura yansıtılır.”* (2003: 238-239) biçimindeki sözleriyle tekrarlar.

“Bağdat Caddesi, temmuz güneşinin sıcaklığında idi. Uzun bir yürüyüş. Birbirlerine dokunmadan. İsterdi elini tutmayı, parmaklarını sıkmayı. Neye yarar? O karlı şubat akşamında olsaydı... Taksim’den Maçka’ya yürümüşlerdi. Bir sinema çıkışıydı. Kadın bekliyor muydu seni sevdim demesini... Aldırışsızdı, umursamazdı. Yağmur hızlıydı.

(...) Bağdat Caddesi biter gibi değildi. Tıpkı o savaş yıllarında Taksim’den Maçka’ya yağmurdaki yürüyüş gibi.” (HK, Bir Kapı Önü, s. 92-93)

Yukarıdaki öyküde de verici, yakın geçmişte, sıcak bir temmuz gününde yaşananları, bir kadınla birlikte yaptığı yürüyüşü anlatırken uzak geçmişe gider. Savaş yıllarında karlı bir şubat akşamında yağmurda yanındaki kadınla yürüdüklerini hatırlar. Sonra yine olay zamanına döner. Aklından geçenleri verir. Ardından geçen zaman içinde kadınla ilgili düşündüklerini aktarır. Sonuçta uzak geçmişte kadının adamı beklediği zamanları anlatarak öyküyü bitirir. Burada Akbal, yine yaşadığı andan yola çıkarak geçmişi hatırlama ve anlatma yolunu tercih etmiştir. Olay zamanında kadınla yaptığı uzun yürüyüş, onda yıllar önce yapılan bir başka yürüyüşün anılarını uyandırmıştır.

Aslankara, sık sık geçmişe dönen Akbal'ın bir benlik arayışı içinde olduğu için zaman içinde dolaştığını ve geçmişin onun için önemli bir işlev üstlendiğini şöyle ifade eder: *“Anlatıcı; kendi ben'ini ararken, başkasının ben'ine, ötekilerin ben'ine yönelir. Ama biz, öykülerde, doğal olarak yalnızca anlatıcının serüvenine tanıklık ederiz. Kendisini yaratırken, bu doğrultuda ötekileri de yaratmayı çalışır o. (...) Gerek kendi ben'i, gerekse başkasının ben'i için, anlatıcı bir arayışa girecek; bu tanıma sürecinde kaçınılmaz biçimde yolculuklarla savrulacaktır.*

Bu, anlatıcının 'zaman' içinde dolaşımıdır kuşkusuz.

Arayışa ve tanımaya yönelik dolaşımın, ille, geçmiş zaman doğrultusunda yapılabileceği düşünülmemeli! Nitekim Akbal'ın anlatıcısı, ben'i aramasını, geçmişte sürdürmüyor yalnızca: (...)

Anlatıcı için de, başka ben'ler için de biricik yol, biricik eylem vardır: Kendi ben'ini aramak! Elbette bu arayış, çeşitli zamanlara, çeşitli uzamlara yayılacaktır. Bundan doğal ne olabilir? Eş deyişle dekor değişecek, farklı zamanlarda, arayış yine sürecektir. Bu arayışta, geçmiş zamanın büyük yer tutuşuna bakarak aldanmamalı! Akbal, eskiye döner, ama Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963) ya da Ziya Osman Saba (1910-1957) gibi eskiyi 'amaç' haline getirmez. Oktay Akbal için eski-geçmiş, anlatıcının aramakta olduğu ben'in, dolaysız biçimde ortaya çıkabileceği uzamdır yalnızca. (...)

Oktay Akbal öykücülüğü, geriye gidişin, geçmişi yüceltmenin, eskiye özlem duymanın öykücülüğü değildir yoksa. Ama ben'i arayışı sırasında çocukluğunu tekrar bulur anlatıcı. Bu arada anne-kadın-cinsellik üçgeninin labirentine dalar yeniden. Bu

anlamda 'geçmiş', bütünlenme sürecini tamamlayan bir öge olarak, Akbal öykücülüğünde önemli bir işleve sahiptir." (Aslankara, 2000: 120-121)

"Kara Kargalar Gibi" adlı öyküde geçmişte yaşananlar anlatılmaktadır. Bazen konuşma zamanı bazen olay zamanı odaklı anlatımın kullanıldığı bu öyküde yer yer yakın geçmiş ve uzak geçmişin iç içe geçtiği gözlenir. Verici, yakın geçmişi anlatırken olay zamanına dönüp oradan uzak geçmişe gidebilmektedir. Aşağıda bu durum örneklendirilmiştir:

Yakın geçmişin anlatıldığı konuşma zamanı odaklı cümleler:

"Birgün de yargıcı, daktilosu, mübaşiri, tellâlinin ardı sıra o kapkara kılıklı, ceplerinde tomarla para taşıyan, gözleri etrafta dört dönen bir takım insanlar evimize doluverdiler. Babamın terekesiydi bu. Ne varsa satılacaktı haraç mezat. Hepsi benden, bizlerden birer parça olan, yıllardır sesimizle, kokumuzla, nefesimizle sanki bir parçacıkta biz olmuş o eşyalar yabancı ellere geçecek, evimizden birer birer kopartılıp götürülecekti." (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 66)

Yakın geçmişin anlatıldığı olay zamanı odaklı cümleler:

"Zarı fırlatıp atıyorum: şeş yek, dü beş, ciharidü... Bir gölgeyle, bir hayalle oynuyormuş gibi, kapılar alıyor, pullar kırıyorum. Babam, sanki karşıma uzanmış alaycı bakışıyla beni seyrediyor: Hey acemi oğlan, öyle mi oynanır dü se., kırıyor beni, yek kapısına gele atıyorum, kapatıyor yek kapısını. Topluyor, topluyor. Kaç defa olduğu gibi. Bu odada hatta. Bir kere daha marsın yolunu tutmuşken oyun yarıda kalıyor... Aşağıdan bağırmalar geliyor. Tavlayı yükün görünmiyecek bir yerine gizledim. Merdivenlere koştum. Mutfaktaki satış bitmemiş henüz. Tavalar, havagazı ocağı, tencereler... Mutfağın yer yer oynayan zemin taşlarına basa basa havagazı ocağının yanına vardım. Şimdi o satılacak.. Pamuk, ayaklar altında kaçıp pencerenin kenarına sığınmış. Yabancı ürkek gözlerle bakıyor etrafa. Belki otuz kırk kişi var burada. Eski zaman mutfağı bu. Ama hepsinde de umduğunu bulamamış bir insan hali var. Neler bekliyorlardı gelirken kimbilir? Tellâl bir sürü tencereyi satıyor... 'Yok mu artıran, yok mu?' Aylarca önceki bir pazar gününü yaşamaya başlıyordum birden. Çevremdeki yabancı yüzler siliniyor, ortalıkta kimseler kalmıyor. Alt üst edilmiş eşyalar yerli yerine gidiyor." (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 66-67)

Uzak geçmişin anlatıldığı olay zamanı odaklı cümleler:

“Havagazi fırını yıllardır durduğu yerde, üstünde iki kaynıyan tencere, fırında da pişmek üzere bir börek tepsisi... Babam, etrafını alan biz çocuklara birşeyler anlatarak eserinin olmasını bekliyor. Bu pazar böreğidir. O kadar alışık olduğumuz, bize herşeyden daha tatlı, daha güzel gelen pazar böreği. Sabah olur olmaz mutfağı zapteden babam tek başına günün bütün yemeklerini yapmış, sonunda da ünlü böreğini pişirmektedir. Konu komşu, dost, akraba çocukları davetlisidir o gün. Nar gibi kızarmış çıtır çıtır börek dilimlerini bizler atıştırırken, o dünyanın en dertsiz, en gamsız insanının neşeli kahkahalarını atacaktır. Ne annem, ne hizmetçi kadın o gün mutfağa adım bile atamazlar. Yasaktır onlara... Ancak öğleden sonra bir savaş meydanına dönmüş mutfağa girebilecek, o tarife sığmaz dağınıklığı düzeltebilmek için saatlerce didineceklerdir. Ama, bahçeye bakan yemek odasında babamın eliyle pişirdiği, eliyle kesip dağıttığı o böreği yiyenler onu bir daha unutmıyacaklardır. Her ısırılan lokma çocukluğun bütün saadetiyle birlikte ağızda erir.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

Yakın geçmişin anlatıldığı konuşma zamanı odaklı cümleler:

“Ama artık ne o börek kalmıştı, ne de o pişiren insan! Havagazi ocağı bile sonunda o korkunç bakışlı yabancılardan birine satılmıştı. Alan adamla bir arkadaşı ocağı elleriyle kaldırdılar, biraz ötede bir yığın halinde biriktirdikleri eşyaların arasına götürdüler. Onu da ellerinden çekip almalydım. Tavlayı kaçırdığım gibi onu da kaçırmalydım. Bir insanın, yitip gitmiş bir insanın olanca anlarıyla silinip kaybolmasına engel olmalıydım. Evin içinde sesi, gülüşü, bağırışıyla babamın, biraz da bütün bu eşyalarda bulunduğunu bilmeli, onun böylesine binki bütün izleriyle hâlâ odalarda çınlayan kahkahası, lerce parçaya bölünerek yokoluvermesine, elimizden gitmesine razı olmamalydık. Ne var ki kimse dinlemezdi, kimse durdurulamazdı. Düşmanların eline geçen bir ülkede, onların bize aldırış bile etmediklerini, görerek dolaşmaktan başka yapacak şey yoktu. Ufacık bir çocuktum. İlk o yıl uzun pantolon giyiyordum. Hayatın katılığını daha duymuyordum. Herşey, her olay bana yalan gibi geliyordu. Hep bu hayatı böyle süreceğimi düşünmüştüm. Buna kendimi inandırmıştım. İlk o gün, o tereke günü, birer birer odalarımıza girilip, teker teker dolaplarımızın, sandıklarımızın açıldığı, herşeyin ortalık yere döküldüğü, babamın birkaç gün önce üzerinde taşıdığı elbiseye, kıravata, gömleğe, kaleme, saate, para çantasına kadar nesi

varsa hepsinin haraç mezat, o karga insanlar sürüsünün yağmasına bırakıldığı gün, kafama bir şey dank deyivermişti. Değer verdiğim nesnelere, bitmiyeceğine, tükenmiyeceğine inandığım şeylerin ne kadar boş ve çürük olduğunu anlamıştım, görmüştüm. Ne eşyalar, ne insanlar, ne de binlerce anı bir ise yarardı. Tıklım tıklım eşya ile yüklü, binlerce anısı olan bu kocaman ev hamalların sırtında bir iki saat içinde boşalıverecek, etiyle kemiğiyle değil, canıyla, ruhuyla da çırılçıplak kalacaktı. Şu mutfağın, şu yemek odasının eşyasız hali. Yillardır ortada duran şu masanın, sandalyelerin, büfenin yok oluşu o odada bir zamanlar bir takım kişilerin yaşadıklarını, orada bir çeşit saadet bulduklarını ispatlayan bütün tanıkları da ortadan kaldırıyor. Belki bu eve başkaları gelecek, yeni izler, yeni anılar, yeni insanlarla burası bambaşka bir ev olacaktı. Belki yıllar sonra bir gün kapısından içeri kaçamak bir göz attığımızda bu sofayı, odaları, pencereleri tanımayacak, bir zamanlar burada yaşadığımızı kendimizi bile inandıramıyacaktık.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67-69)

1.2. ÖYKÜLERDE ZAMAN SIRASI

Öykülerde olayların anlatımında zaman bakımından ardışık bir sıra her zaman görülmemektedir. Bazen zaman sırası değişebilmekte, ileri gidişler ya da geriye dönüşler yaşanabilmektedir. Gündüz, Akbal’ın öykülerinde zamanın kullanımıyla ilgili olarak “Olayların akışı, zamansal olarak aynı ve düz bir çizgide devam etmez. Çağımızın insanının ruhsal durumuna paralel olarak zamanda da kırılmalar, kopuşlar, parçalanmalar ve yer değiştirmeler olur. Zamanın kullanılışıyla ilgili kırılmalar, biraz da yazarın bakış açısıyla ilgilidir. Bununla yazar, bulunduğu durumdan, zamandan ve yaşadıklarından zevk alamayan öykü kişilerinin can sıkıntısını, tereddütlerini, yalnızlığını ve yaşama azabını vermeye çalışır.” (2003: 243) der.

Örneğin “Sonra Tren Kalktı” adlı öyküde sondan başa doğru bir gidiş vardır. Anlatıcı, gerçekleşen bir eylemi anlatırken onun öncesine dönüyor. Öykü, bir tren istasyonunda iki kişinin ayrıldığını anlatarak başlıyor. Sonra ayrılık zamanına kadar neler yapıldığı anlatılıyor. Daha sonra tekrar ayrılıktan sonrasına dönülüyor. Zamanda ileri ve geri gidişlerle anlatım sağlanıyor. Öykü, “sonra” zaman belirteciyle başlıyor. Her sonranın bir öncesi olması gerekir. Burada önce yaşananlar, “sonra”nın ardından verilmiştir. Zaman sırasında ters bir diziliş görülmektedir. Yani olay zamanının

öncesinde yaşananların yeri, öykünün başı olmalıdır. Öyküde öncenin anlatıldığı bölümden sonra yeniden “sonra”ya dönüş yapılmıştır. Anlatıcı, ayrılık sonrası anlattıklarını âdeta aralamış, araya istasyona gelmeden yaşadıklarını yerleştirmiştir. Anlatımda da bir renklilik göze çarpmaktadır. Olay zamanında yaşananlar kimi zaman konuşma zamanı odaklı verilirken bazen de konuşma zamanı ile olay zamanı birleştirilerek geçmişe dönülmekte, âdeta o anlar yeniden yaşanmaktadır:

Olay zamanı:

“Sonra tren kalktı. Trençkotlu adam önce kampananın çınlayışını, sonra silindirlerin sesini işitti. Elini, uzaklaşan bir kompartımanın penceresinde ona bakan bir hayale doğru uzattı. Mahzun bir yüz istasyonunun donuk ışıkları altında yavaş yavaş silindi, kaybolduğu ana kadar bir el trenin penceresinden rüzgâra karşı bir kuş kanadı gibi çırpındı. Ekspresin rüzgârı son defa trençkotlu adamın yüzüne çarptı. Banliyö istasyonunun heyecanı bir an içinde silindi. Trenin kaybolmasıyla beraber orada duran insanlar kendi âlemlerine dalıverdiler. Birkaç asker bir yana çömelivermiş, iki köylü torbalarını önlerine koymuş, kararan istasyonu seyrediyordu. Simit, su, ayran satan sırt çiplak ayaklı çocuklar birden ortadan kayboluverdi. Uzaktan ekspresin, o anda genç adama acı bir insan çığlığından farksız gelen sesi titredi, rüzgârlı havada yokoluverdi.

Şu anda o acı çığlık senin içine de böyle bir özlemlerle mi doluyor?. Hâlâ pencerede misin? Başını arkaya dayamış, geçtiğin yerleremi bakıyorsun? Yoksa elindeki küçük dergiye mi? Karşında neşesi, kederi anlaşılamayan insanlar... Koridorlarda yolculuğun mutlak gürültüleri...

‘Ağam Tuzlaya tiren var mı?’

Tuzla? Neresiydi Tuzla? Masmavi bir çift bakış, loşluk içinde ta gözlerinin içine dikilmiş.. Sirtında kocaman bir torba. Yaşlı mı, genç mi, belli değil.

‘Bilmiyorum, memura soruver...’

Trençkotun yakalarını kaldırdı. Rüzgâr arttı mı nedir? Acaba ona, son görünüşünde nasıldı? Demindenberi hep aynı vaziyette mi durmuştu: böyle bir ayağı önde, biri geride, şaşkın, bitkin haliyle. Saçları dağınık, kravatı dışarda. Ne yapacağını bilmez bir hal içinde... Ya gözleri, neyse ki karanlıkta farkedilmiyor, Ya bu tuhaf sıcaklık, bu nem, boğazına tikanan şu yumruk, içinde birdenbire açılıveren

başdöndürücü derinlik, boşluk? Hâlâ şu karanlığın ötesinden, o bozkır ortasında koşan ekspresten düdüğü sesi duyuluyordu sanki.. Bir canavar gibi mesafeleri yutan o kırk ayaklı devden.” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 60-61)

Olay zamanı öncesi (Olay zamanı, “sonra” ile başlıyor. Ardından burada bunun öncesini anlatıyor.):

1. İstasyonda yaşananlar:

“Gene buluşacağız, dedin. Dedin ve şehrin bu son banliyösündeki durakta birbirimizden koparcasına ayrıldık.” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 61)

2. İstasyona gelmeden yaşananlar:

“O büyük gardan buraya kadar, rüzgârlı pencere önünde sana ne çok şeyler söylemek, neler anlatmak istemiştin! O kalabalık, küstah gülüşler, o mânasız telâş ortasında, ikimiz el ele, baş başa ne kadar gariptik. Ortaçağ sevdalıları gibi. Uzaktan nasıl görünüyorduk başkalarına... Benim yüzüm pek fazla mı solgundu, sigara içişim mi sinirliydi, kim bilir. Ya sen, dudaklarının ucunda gizliyemediğin itiraflar, gözlerinin parlamışında yalnız benim anlayabileceğim mânalar.. Başını pencereden çıkarıyordun, saçların gözlerinin üstüne yapışıyor, tel tel dağılıveriyordu. Onları, birer birer düzeltmek istiyor, yapamıyordum. Benden ayrılacağın, beni o uzak, ufacık istasyonda terkedip gidebileceğin düşüncesine kıızıyordum; dünyaya, insanlara düşman oluyordum. Talihsizliğime, acı kadere hızlı koşan trene, ardı ardına geride bıraktığımız istasyonlara, kompartımanındaki insanlara... Bu yolculuk yarım saat bile sürmiyecekti, biliyordum. Bu ekspresle şehrin hududunu geçmek bana yasaktı. Seni ancak son banliyö istasyonuna kadar götürebilirdim. O, rüyadaki gibi geçen kısa zaman parçası içinde, sana, uçuşan saçlarının tellerine, ufacık sayfiye köşklerine baktıkça ağlamaklı oluyordum. Sen yanı başımda, sisli bir rüya içinde görülen solgun ve mahzun bir insan gibiydin. Son istasyonda, bir pencereden elini sallıyarak, uzaklara, dağlara, tepeler ötesine, o bozkır şehrine doğru kaçiverecektin.” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 61-62)

Olay zamanına geri dönüş:

“Akşamın ilk karanlığıyla beraber bütün dükkânlar kapanmış, sokaklar boşalmıştı. Bir fırının kepengi gürültüsüyle birden iniverdi. Bir kahvenin camı ardında bir sürü insan duman içinde kaybolmuş gibiydiler. Boğuk bir radyonun sesi derinden

duyuluyordu. Bu sokak sahile doğru uzanır, orada birkaç yazlık gazino vardır. Köyün sokaklarında köpekler havlıyor, sesleri yakınlaşıp uzaklaşıyor... Trençkotlu adam solgun bir fenerin ışığı altında önüne düşen gölgesini gördü, içinden soğuk bir rüzgâr geçti, geri döndü. Ne yapmalı? Kafasında durmadan dönen bir tren tekerleği, işliyen bir lokomotif silindiri. Ya durmadan kesik kesik bağırان şu tren düdüğü!

Derinden gelen bir kadın kahkahası sanki ona atılmış bir tokattı. Uzaktan görünen gölgeler onun peşinden gelir gibiydiler. Her sokak, her ev, her köşe feneri ona yabancı, düşmandı. Sıcak, kalabalık bir yere gitmeli, bol gürültülü, şarkılı, küfürlü bir yere... İstasyona doğru yürüdü, orada birtakım insanlar birbirini arkasına dizilmiş, gişeden bilet alıyorlardı. O da peşlerine takıldı. Birisi yandan girip önüne geçti. Ardında iki kişi konuşuyordu:

‘Yağmur yağacak mı dersin?’

‘Vallahi bilmem.’

Biletini aldı. Tren bir saat sonra. Biraz ileriden bir şarkı geliyordu. Yürüdü o yana doğru. Dumanlı, şarkılı bir istasyon büfesi, öteye beriye dağınık birkaç masa... Plâkta tanıdık bir kadın sesi: ‘Sensiz geçen her gün gecelerden de siyahtır’ diyordu.. Ve bu sözü, orada ancak o, o yalnız ve mahzun, saçları dağınık trençkotlu adam anlayabilirdi.

İşte bir ufacık masa, bir bardak şarap - hem de çatlak bir bardak -, biraz peynir, ekmek, domates salatası.. Bir paket de sigara. Sağımda solumda masalar dolu, taşralı erkekler, genç hovardalar, başı dumanlanmış insanlar. Tezgâh başında bir adam, bir kadın, küçük bir çırak. Birinci bardak, ikinci bardak, üçüncü bardak. Ses hep söylüyor, ta içimde akisler bırakıp kayboluyor: ‘... gecelerden de siyahtır...’ Şu şarap gibi mi? Yok, bu siyah değil, kırmızı. Bir şair dostum renkli şarap karaciğere dokunur mu demişti? Evet, Beyoğlu’ndaki o küçük lokantada. Şimdi Orta Anadolu’da hangi şehirdeydi arkadaşım!. Yan masalardan birinde biri feryadı bastı: ‘Yaşa be aslan’ Üç delikanlı hararetle tartışıyorlar: ‘Fener’in Vefa’yı yenmesi yüzde yüz.’ ‘Bugünkü maç ne oldu?’ ‘Cihat oynayacak mıydı?’ Öteden yüzünü seçemediğim bir gölge treni soruyor: ‘Saat kaçta?’ ‘On buçukta.’

Demek benim bineceğim tren çoktan gitti ha!. Demek on buçuğa kadar... Niye trençkotu çıkarmadım sırtımdan? Şu birinci sigaralar da ne kadar berbat! Kibrit de

kalmamış... 'Ahab sigaranı lütfeder misin?' 'Eyvallah.' Şu gençlerle konuşsam mı? Vefa'yla da Fener'le de bir ilgim yok, yok ama Cihad'ı methedebilirim, uçan kalecidir, müthiştir diye... Ya, şu tek başına kederli kederli rakı içen taşralı. Muhakkak Orta Anadolu'dandır, Konyalı, Niğdeli.. Onlarla da ahab olabilirim... Ekmeğin fiyatından, Vişinski'nin nutkundan, D.P.nin kongresinden, seçimlerden... Yine o şişman kadın, aynı plâğı mı koydu nedir? Kafamın içinde bir dalgalanma var.. Birtakım sözler itiyor hayallerimi, itiyor, itiyor... 'Sensiz geçen her gün...' Yahu başka plâk yok mu? Bir parça da 'Gönül yaresine çare bulunmaz'ı koysan, ne olur! Bir de sandviç ver.

Trençkotu birden sandalyeden yere düştü. Garson hemen koşup kaldırdı. Genç adam orali olmadı. Küçük çocuk, üzgün, kederli delikanlının masanın üzerindeki ekmek dilimini seyrettiğini, masanın üzerinde anlaşılmaz bir şeyler karaladığını görerek şaşırıldı. Genç adam ekmek dilimini tutmuş, dakikalardır seyrediyordu. Dudaklarında çoktandır sönmüş bir sigara parçası.

Şimdi sen elindeki dergiyi karıştırıyorsun. Ardında bıraktığın, talihten, saadetten nasibi olmıyan genç adamı, o banliyö istasyonunda terk ettiğin andaki haliyle, hayalinde dondurdun. Onun sana gülümsemiye çalışan, kimsesiz, ürkek haliyle içinde götürüyorsun. Gece vakti, uzandığın kanepede, komşularının rahat ve huzurlu horultularını dinliye dinliye o bozkır şehrine doğru giderken o mahzun delikanlı için sakladığın bir damla yaş var mı? Şu, elimdeki ekmek dilimini koca bir arazi farzediyor, üzerine çatalın uciyle bir demiryolu çiziyorum. Burada bir köprü var.. Geçenlerde yıkılmıştı, ama yaptırıldılar. Oradan geçiyorsunuz şimdi. Yol arkadaşlarından bir tanesi esnedi, derhal ötekiler de. Adamcağız biraz sıkılıyor, erkenden yatacağı için, ama ne yapsın. Ceketini de çıkardı, hiç sıkılmadı. 'Şu kuşetleri açsak, saat onu geçti' diyor. Sen dışarı çıktın, pencereden, camın üzerinde yüzünün hayalini ve o hayalin ardında geçtiğin yerleri seyrediyorsun. Kendi gözlerin sana bir şeyler söylüyor değil mi? O gözlerden derinlere doğru bir şeyler iniyor mu? Bu anın ölmeyeceğini hisset, yeter. Şimdi, şu yarı taşra yarı şehir havasını taşıyan köyde, külüstür bir istasyon büfesinde dört şarap bardağını devirmiş, bir dilim ekmek üzerinde koca bir yolculuğun plânını çizebilmiş, eski bir âvare, eski bir nasipsiz olan genç adamı görüyor musun? Bu haliyle.. Bu haliyle..

'Hesap iki yüz kırk kuruş' dediler. Nasıl oldu bu karar, anlıyamadı. Dört bardak şarap, vesaire vesaire.. Al dedi garsona, on beş kuruş verdi. Garson trençkotu tuttu, giydirdi. Ayakları biraz halsizdi, galiba başı dönüyordu. Sigarasını garson tutuşturdu.

'Haydarpaşa treni ne zaman?'

'On dakika sonra, fakat istasyonda duruyor, gidip oturabilirsiniz.'

Rüzgâr da rüzgârdı hani. Sarhoş değildi, ama başında bir ağrı, bir ağırlık... İçinde garip bir sam fırtınası esiyordu sanki. Trene koşan tek tük insanlar yanından geçiyorlardı, bir tanesi koluna çarptı, özür dilemeden yürüdü. Trençkotun kuşağı yerde sürükleniyordu, saçları da rüzgârın elinde...

Gene o telgraf direkleri birbiri ardınca geçip gidiyor. Ama bu defa aksi istikamette, geri geri. Yarım saat içinde, bir masal içindeymiş gibi geçip gittiğimiz yol bu defa sona ermiyor bir türlü. Pencereden esen nemli bir deniz rüzgârı kafamın içindeki ağırlığı söküp uçurdu sanki. Şimdi ise içerimde kocaman bir yelken kabarıyor, kabarıyor, garip bir rüzgâr onu şişiriyor, şişiriyor.. Yarı yarıya uzandığım kanepede, kimse görmesin diye yüzümü ellerimle örtüyorum... Bir şeyler birikiyor içimde, bir sel yükseliyor, taşacak, boşanıverecek. Utanmıyacak mısın sen, sen trençkotlu adam.. Şu telgraf direklerinden, تنها banliyö treninden, kimsesiz sahil gazinolarından, çok uzaklarda parıldayan adalardan, bu güzel şehirdeki eşi, benzeri olmıyan hâtıralarından; içinde boyuna seninle konuşan, seninle yaşıyan o esmer hayalden.. Kaldır trençkotunun yakalarını, çevir karanlıklara doğru gözlerini.. çevir..

Geri sıralarda otran delikanlı, dakikalardır hafif sesle söylediği iç titreten şarkıyı kesti. Trençkotlu adamın oturduğu yerde uyukladığını görünce yanındaki kıza yaklaştı, kompartımanın loşluğunda birbirlerine sokuldular. Oysaki o anda genç adam hayalindeki ekspresi İzmit civarında bir küçük istasyonda durdurmuş, kendini o istasyonda, bir kenarda durmuş şaşkın şaşkın treni seyreden küçük bir köylü çocuğun yerine koyarak, o aydınlık pencerelerde omuzlarına dökülen saçları ve iri parlak gözleriyle, şehrin son banliyö durağında elinden kaçırdığı bir insanı görmek, bulmak istiyor, ama bir türlü bulamıyordu." (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 62-66)

Bazı öykülerde yaşanan olayların benzerliği vurgulanarak özellikle uzak geçmişe gidilir:

“O Ağustos akşamını yeniden yaşıyordum. Çam kokusu bahçeyi sarmıştı. Meyva doluydu ağaçların hepsi.” (TÖ, Düş Sevi, s. 28)

“İki yıl öncesinin bir sonbahar akşamını yaşıyordum. O geceki telâşın, korkunun yanında bu neydi ki? Gene böyle okuldan döndüğüm bir gündü. Evi birbirine girmiş buldum.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

“Çok zaman geçti o banklara oturmaya. Gene böyle bir haziran geldi dirildi. Haziran içinde bir gece. Bir dost, bir kadın. Üç kişiydik bir bankta. Gece yarısıydı.” (TÖ, Haziran Öğlesi, s. 44)

“Evden Kaçış” adlı öyküde de geriye dönüşler yapılmıştır. Olay zamanıyla açılıp olay zamanıyla kapanan öykünün ara yerlerine olay zamanından önce yaşananlara dair cümleler ve bilgiler serpiştirilmiştir. Dolayısıyla yakın geçmiş-uzak geçmiş ayrımı yapılabilir. Buradan aynı ek kullanılsa bile bağlamdan hareketle bunun farklı bölümlerde farklı zaman dilimlerine gönderme yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu da metin bütünlüğü esas alınmadan eklerin gönderme yaptığı zaman dilimini kestirebilmenin mümkün olmadığı anlamına gelir.

Aşağıda öyküde anlatılan zamanlar, maddelenerek sunulmuş, zaman sırası gösterilmeye çalışılmıştır:

1. İlk olarak “o gece” biçiminde verilen soyut bir geçmiş zamanda (olay zamanı) yaşananlar anlatılmıştır. Buna yakın geçmiş denebilir:

“Babamla büyük ağabeyim o gece saat on birde geldiler. Annemle pencere önündeydik. Ablam soğuyan yemekleri tekrar ateşe koymuştu. Sedirin üstüne diz çökmüştük. Bembeyaz sokağı, gelip geçen karaltıları seyrediyorduk. Anahtarın kilidi çevirmesinin sesi koca evin sessizliği içinde yayıldı, üst kattan bile duyuldu. Pencereden geldiklerini görememiştik. Onları merdivenin başında karşıladık. Nasıl da sinirliydiler! İkisinde de bütün konuşacaklarını konuşmuş, sözlerini tüketmiş bir hal vardı. Babam ıslak paltosunu çıkarıp attı. Ağabeyim de. Soba yanan odaya girdiler. Ellerini ısıtmaya başladılar. Soru soran yoktu. Ne de ağzını açan. Ablam sofada sofranın başında, annem babamın arkasında, ben de dergilerim, kitaplarımla sedirin ucunda. İki yıl öncesinin bir sonbahar akşamını yaşıyordum. O geceki telâşın, korkunun yanında bu neydi ki?” (BA, Evden Kaçış, s. 40-41)

2. Olay zamanından geriye dönüş yapılmış ve iki yıl öncesinin bir sonbahar akşamına gidilmiştir. Bu da olay zamanına göre uzak geçmiştir:

“Gene böyle okuldan döndüğüm bir gündü. Evi birbirine girmiş buldum. Kimsenin ağzı açılmıyordu. Herkes düşünceliydi. Ara sıra babam beceremediği bir takım küfürleri ağzında geveliyor, ablam ağlıyordu. Küçük ağabeyim yoktu ortada. Ne olduğunu kimse bana uzun boylu anlatmadı. Ama belliydi: küçük ağabeyim o gece eve gelmemişti. Gelmiyeceğini, artık okula gitmiyeceğini, Bursadaki akrabaların yanına gittiğini bir arkadaşına bıraktığı bir mektupla bildirmişti. Bütün eşyasını, elbiselerini, bu arada eline ne geçerse, hattâ babamın yeni ayakkabılarını bile çantasına sokup götürmüştü. Kaybolan bir iki yüzük de vardı. Annem dolabı, çekmeceleri aramış bulamamıştı. O gece ablamla birlikte yattığımız küçük odada, yanyana duran karyolalarımızda, birbirimize belli etmeden, sabahı bulmuştuk. Hep ağabeyimi düşünmüştüm. Vapurda mıydı şu anda? Yalnız mı? Parası var mı? Herhalde Boğaz vapurlarından biraz daha büyücek olan o küçük gemilerden biriydi. Sonbahar gecesinde Marmarada yolculuk ne güzeldi kimbilir! Güneşin batışı, camiler, minare dizileri! Nasıl bir serüveni atıldığı.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

3. Uzak geçmiş içinde bir önceki bölümde anlatılanlardan bir gün sonrasına gidilir:

“Ablamın o sabah gözleri ıslaktı. Annem üzgün, babam hiddetli. Büyük ağabeyim alaycı: ‘Tilkinin döneceği yer...’ diye darbimeseller söylüyordu kahvaltıda...” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

4. Uzak geçmiş içinde iki ay sonrası anlatılır:

“Gerçekten öyle olmuştu. İki ay sonra bir ikindi vakti babam süklüm püklüm, bitkin bir halde küçük ağabeyimle eve geliverdi.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

5. Ardından olay zamanına kadar geçen belirsiz bir süreçten söz edilir:

“Günlerce hikâyesi evde bir eski zaman masalı gibi anlatıldı. Önce iç sızlatan bir serüven gibiydi, sonra mahiyeti değişti, aramızda şaka, alay konusu oldu. Kendisi bile bu konuşmalara katılıyor, vapurda, Bursa’da, amcazadelerin evinde gördüğü, duyduğu şeyleri, tanıdığı insanları binbir hokkabazlıkla anlatıyordu. Kahkahayı basıyorduk hepimiz. Ama bunlar hep babamdan gizli oluyordu. O varken küçük

ağabeyim ağzını açmaz, hep önündeki ders kitabını seyrederdi. O sayfalar üzerinde hendese şekilleri, tarih bahisleri yerine, çekiciliğine karşı konulmaz kaçışların heyecanını yaşıyor gibi gelirdi bana. Alıp götürdüğü yükte hafif nesnelere kimse ondan sormadı. Lüzum da yoktu ki! Onlar gitmişlerdi malûm olan yerlere. Yalnız kıymetli, antika bir yüzüğün ne olduğunu annem dayanmamış sormuştu. Epey para para ettiğini sanarak... On beş liraya sattığını duyunca deli oldu, günlerce acındı durdu.” (BA, Evden Kaçış, s. 41-42)

6. Olay zamanına yani yakın geçmişe (uzak geçmişin iki yıl sonrası) geri dönülür:

“Daha bu eski kaçışın şiirini çocuk hayallerimin genişliği içinde yaşatıp dururken küçük ağabeyimin yeniden ortadan kaybolması, kimbilir hangi eşsiz saydığı serüvenin ardı sıra atılması...” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

7. Abinin eve dönmesinden olay zamanına kadar geçen süreç:

“Bir daha böyle şey yapmaz sanıyorlardı.” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

8. Olay zamanı:

“Neydi sebebi? Gene okul mu?” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

9. Uzak geçmişle yakın geçmiş arasında olay zamanına yakın bir geçmiş:

“Geçenlerde babama liseden gelen mektupta ‘Mahdumunuz 39 Sahir efendinin tekdiri aleniye’ çarpıldığı yazılıydı. Babam ağabeylerimin odasında esaslı bir konferans vermişti, okul, vazife, ahlâk, aile, şeref, namus kelimelerini bol bol kullanarak... Kapının ardından konuşulanları gizlice dinlemiştim. O sessiz, neşeli adam nasıl kıpkırmızı oluvermişti! Odadan bir çıkış çıktı!.. Ardından büyük ağabeyim de kardeşine verip_veriştirmişti. Bu yıl da çakarsa belge alacağını hatırlatmış, öteki de ‘Ya babam senin yaptıklarını bilseydi.’ diye söylenince üstüne yürümüştü. Neyse ki bu sözünü çabuk değiştirdi, kimse de duymadı. İşi fazla uzatmadan kesmişlerdi.” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

10. Olay zamanına yani “o gece”ye dönüş:

“Gece yarısına doğru babamla ağabeyim yemek masasına oturdular. Ben erkenden bir şeyler atıştırmıştım, annemle ablam da açlıklarını unutmuşlardı. Ablam

yarı ısınmış yarı ısınmamış sahanları getirdi. Babam anneme ‘Bir daha bu eve adım atmayacak, emin ol. Ulan, yıllardır dargın olduğum kimselerin yanına insan gidermi gene... Bu defa başka bir serseriyle beraber..’ Ağabeyim sessizce köfteleri yedi. Birkaç bardak su içti: ‘Sarı saçlı çocuk, Unkapanında oturuyorlar. Hiç öyle bir hali yoktu.’ Annem bir şey sormaktan ürkerken dinliyor, seyrediyordu. Bir ara babam, uyku akar gözlerimle kendilerini seyrettiğimi gördü: ‘Yatırın şu çocuğu, bacak arasında ne işi var?’ Ben uyuyabilir miydim ama? Oturmak, herşeyi babamın ağabeyimin ağzından bir daha dinlemek istiyordum.” (BA, Evden Kaçış, s. 42-43)

11. Olay zamanından öncesi:

“Tanyordum o sarı saçlı çocuğu. Recepti adı, Sahirin sınıf arkadaşıydı. Sık sık bize gelirdi. Odaya kapanıp sözde ders çalışırlardı. Masmavi gözleri, ince parmakları vardı. Pencere önüne sandalye atıp bahçeye bakan penceresinde şarkı söyleyen komşu kızını seyrederlerdi. Kapıyı iyice örterlerdi, ne yaptıklarını kimse görmesin diye. Bazen beni de yanlarına alırlardı, bana önem vermezlerdi. Birşeyin farkında değilim sanırlardı. Kız da seyredildiğini, beğenildiğini bilen her hoppa mahalle kızı gibiydi. Cilveler yapar, yanındaki küçük kardeşine bağıırır, takılır, türlü laflar söylerdi. Bu şarkısı vardı, o zamanlar pek dillerde gezen.. ‘Adaların ıssız تنها yolları...’ Ona hep birlikte katılırdık. Kız penceresinde kıpır kıpır kıpraşır, gülüşürdü. Annesinin evde olmadığını şarkılarından, saçlarının taranış şeklinden anlardı bizimkiler. Aralarında bir parola gibiydi o şarkı. Duyar duymaz koşardık pencereye. Ağabeyimle Recep bana duyurmadan bir şeyler mırıldanırlardı. ‘İpek de çorap varsın düşsün dizlere’.. Ilık bahar ikindilerinde beni, ağabeyimin ve esmer komşu kızının dolaştıkları bir dünyaya sürüklerdi. Öyle sanırım ki, o kızla bizim ağabey hiçbir vakit iki kelime konuşmamıştır. Nedense o kıza ben de hiç rastlamadım, onu hiç yürürken görmedim. Ama Recep, ağabeyim kadar hayalci değildi. Kızın halleri, şarkıları, bakışı gülüşü ve türlü oyunlarından çok kollarını, uzaktan uzağa seçtiğimiz göğüs kabarıklığını, dudaklarını, daha çok ilgiye değer buluyordu. Benim duyamayacağımı sandığı bir sesle: ‘Çıtırdayan bir dudak öpmenin, o kolları okşamanın, o bele koluyla sarılmanın’ tasvirini yapıyor, coşup coşup kızın şarkısına katılıyordu: ‘Hoş yaratmış Allah, sevdim seni billah.’” (BA, Evden Kaçış, s. 43-44)

12. Olay zamanı:

“Ablam da uyumuyordu, anlıyordum. Sofanın ışığı kapının altından incecik bir çizgi halinde sızıyor. Dışarıya kar iri tanecikler halinde yağıyor olmalı. Başımı yastıktan kaldırıp yırtık perdenin altından bakıyorum. Karşı ev karanlık, Atiye hanım, kızı ve yeğeni çoktan yatmışlardır. Kiracıların kısmında bir tek oda aydınlık. Bu kızların odasıdır. Kimbilir Füsün hangi dersi hazırlıyor.” (BA, Evden Kaçış, s. 44)

13. Geçmişle ilgili genel bilgiler:

“Kıvr kıvr saçları vardı. Füsün'un. Uzun boyu, edalı bir yürüyüşü. Güzel havalarda bahçelerine gider voleybol oynardık. Semih ağabeyim ona Almanca dersi verirdi. Aralarında gözle görülür garip bir yakınlık vardı. Bunun hep farkındaydık. Sahir de onlara bakıp tuhaf tuhaf gülerdi. Öteki kız şişman, tombul vücutluysa. Penceresinde hep dikiş dikerdi. Ablamla iyi dosttular.” (BA, Evden Kaçış, s. 44)

14. Olay zamanı:

“Işık hâlâ sönmedi. Yoksa onlar da bizim evdeki olağanüstü hali farkettiler mi?” (BA, Evden Kaçış, s. 44)

15. Olay zamanından önceye dair bilgiler:

“Belki Semih ağabeyim Füsün'a anlatmıştır. Sık sık buluştuklarını mahalle çocuklarından duymuştum. Geziyorlarmış hep! Nerelere giderlerdi bilmem ki! Ne yaparlardı, ne ederlerdi? Hep gezmekten yorulmazlar mıydı? Neler konuşurlardı? O ciddi, ağır, hep Almanca kitaplar okuyan Semih, bizim yanımızda Füsün'la ağabeyce konuşurdu. Tenhada, başbaşa oldukları zaman nasıl başka bir insan olurdu? Ne derdi, ne yapardı? Ya siyah önlüğüyle tertemiz sabah akşam liseye giden o öğrenci kız, geceleri evlerine gittiğimizde ya kimya, ya hendese çalışırken gördüğümüz, arka sokaktaki şarkı söyleyen o hoppa kıza hiç benzemeyen, Sahir'e ders öğreten, cebir meselelerini çözmesine yardım eden bu kız da ağabeyimle nasıl konuşurdu, nasıl bakardı gözlerine!” (BA, Evden Kaçış, s. 44-45)

16. Konuşma zamanı:

“Hayallerim ordan oraya atlıyor. Yıllarca öteye, yıllarca sonraya. Okula, bahçeye, sokağa, arkadaşlara, öğretmenlere.” (BA, Evden Kaçış, s. 45)

17. Anlatıcı için en uzak geçmiş:

“Ben bu odada doğmuşum. Annemin yatağı tam buradaymış. Bu duvarlar, her yıl badanalanan, çocukluk karalamalarını taşıyan bu duvarlar, bu kapı, beni yumruk kadarken tanımış görmüş.. Annemin göğsünde yatmışım ilkin, sonra kanapeye koymuşlar, az kalsın babam sevincinden, heyecanından üstüme oturuyormuş! Doğuşumdan da belliymiş. Babam açıklar ağası, memleket karma karışık, düşman elinde. Ben ise sütlaç yüzlü bir mahlûk. Çilesini doldurmaya, dert, üzüntü içinde nefes alıp, adım atmaya koşan.. Herkes gibi, öksüz neslimin öteki çocukları gibi...” (BA, Evden Kaçış, s. 45)

18. Olay zamanı odaklı cümlelerle “o gece”ye dönülür ve öykü sonlandırılır:

“Bu biçim şeyler düşünüyorum karanlıkta. Issız bir gecenin ortasında kaybolmuş. Kapının altında ışık yok Ablamın uyuyup uyumadığını kim bilebilir? Hangi rüyaların peşinde eğer daldıysa.. Herkes yatmış olmalı, karşığı ışık da sönmüş. Demek ben biraz evvel uyumuş, uyanmışım.. Yarın gene okul, öbür gün pazar neyse. Pazarın saadeti dolduruyor içimi. Kaçan ağabeyimi unuttum, onun için üzülmemeli. O şu anda hepimizden daha mutludur. Vapurda mı, yoksa vardı mı yerine. Alışılmış bir hayatın dışındaki başıboşluğa kendini kaptırılmış uçuyordur. Ne evi, babası, kardeşleri, komşu kızı, şarkısı, baygın bakışı, gülüşü... Ben de bir düş boyunca olsun onun kaçıp gittiği yerlerde yaşayabilsem vapurla, trenle sonsuz mesafeler, değişik havalar, yepyeni gökler, rüzgârlar, insanlarla içimi yıkayabilsem...”

Karanlık gözlerimi korkutuyor. Ablamın karyolası çok gıcırdayıyor. Bekliyorum, şimdi gene gıcırdayacak.. İşte gene. Herhalde yayları bozulmuş olmalı... Muhakkak.” (BA, Evden Kaçış, s. 45)

Aşağıdaki örnekte de zamanlar iç içedir:

1. Geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir olay, önce konuşma zamanı odaklı cümlelerle veriliyor:

“Dönüp dolaşıp tekrar o parka geldi. Etrafta yağmur sonrasının serin rüzgârı vardı. Gökyüzünde kopuk kopuk bulutlar uçuşuyordu. Ağaçlardan titrek damlalar, otlar, yapraklar, kanapeler üzerine düşüyordu. (...)” (BD, Parktaki Kanepe, s. 47)

Sonra geçmişin içine giriliyor ve olay zamanı odaklı bir anlatım tercih ediliyor:

“Şimdi bakışları ufka kadar gidiyor. Kızkulesi, Sarayburnu, liman, köprü, kuleler, saraylar üzerinden aşıyor. Bu vapur Köprüye doğru gitmekte. Ufacık bir Boğaz vapuru. Bir de kocaman şilep duruyor açıkta. Bayrağı ufacık. İsveç’ten mi geliyor, İtalya’dan mı? Adam ayak ayak üstüne attı. Niye park bu kadar ıssız.. Soğuk da değil o kadar hava. (...) Her şey, her şey yıllarca önceki o eylül günündeki gibi, o eylül gününün geç bir saatindeki gibi tekrardan dirilebilir... Hele şükür, insan olarak görünürde ihtiyar bir bahçıvan var... Biriyle konuşuyor. (...) İçine bir şeylerin doluverdiğini, gözlerinin önünde duygularının birer canlı varlıkmiş gibi renk, şekil aldığını, uzaklarda kaybolmuş hâtıraların etrafında oynadığını elle tutulurcasına görmeye başlıyor...” (BD, Parktaki Kanepeler, s. 48-49)

Ardından uzak geçmişe gidiliyor:

“Şu küçük yollardan ilk defa bu parka girdikleri akşam... Hiç değişiklik yok zaten. Yalnız bâzı çiçekler kurumuştur, ama, ağaçlar yerli yerinde. Asfalt yoktu tırmanmışlardı. Kolkolaydılar, tek bir insan, tek bir gölge gibi. Geceydi, ama, saat şimdiki saatti. Yalnız o günlerde hava erkenden kararıyordu. Mevsim icabı. Uzak bir yoldan yürüyerek geçmişlerdi. Keten bir elbisesi vardı onun sırtında. Beyaz pabuçları. Telâşlı, ürkek hali. Seker gibiydi her adımda. Avuçları iç içe. Aysız bir gece, şehri yutmuştu, denizi, tepeleri, binaları, insanlarıyla. Bir an hiçbir şey seçmeden oldukları yerden Boğazı seyretmişlerdi.... (...) Önce hiç konuşmamışlardı. Gelip geçen otomobil seslerini, uzaklaşan şarkıları, tâ ötelere, sisler, bulutlar ardından gelirmişçesine dinlemişlerdi. Sonra görünmeyen bir el onları birbirine itivermişti. Bir an sonra başka birer insan oldular. (...)” (BD, Parktaki Kanepeler, s. 50)

En son tekrar yakın geçmişe dönülüyor ve bazen konuşma zamanı bazen de olay zamanı odaklı cümlelerle anlatım sağlanıyor:

“Adam başını kaldırdığı zaman karşısında dost ve düşman geceyi buldu. Yanmış bütün ışıklariyle şehri buldu. Kâh yakın, kâh uzak şehri, parıltılı haliyle uzak semtleri, uzak caddeleri buldu. Sonra da ufacık parkı, ağaçları, kanapeyi.. Sonra hâtıraların derinliği içinde kendini aradı. Ne kendini, ne de hiçbir aydınlığa benzemiyen iç ışığının altında tanıdığı insanı bulamadı. Birdenbire bir şeyler söndü. Bir şeyler yok oldu. Bu elle tutulur bir şey değildi. Bu yüzden onun kaybolmasına şaşmak da lüzumsuz.

İnanmamalı gözle görülmiyen şeylere. O ışık, onun içinde de yanıyordu. Peki, ne oldu? Onu söndüren nedir?

Parkın bekçisi feneriyle geziniyordu. Adamakıllı kararmıştı ortalık. Bekçi fenerini öteye beriye tutuyor. Kimleri yakalamak istiyor, birtakım gölgeleri mi? Gecenin havasında gizli bir fısıldaşma, etrafta uçup silinen gölgeler var sanki. Belki de en gizli, en saklı kanapeye gelip tek başına oturduğu için ona kızan genç delikanlılar, kızlar vardır. Bir gölge gibiydi kanapenin üstünde. (...)

Bir otobüs yokuşu tırmanıyor. Buharlı camları ardında sıkışmış bir kalabalık. Şehrin göbeğine gidiyordu otobüs. Uzaktaydı şehir. (...)

Sarhoş gibi kalktı. İleri doğru üç adım attı. Dönüp kanapeye baktı. Düz, basbayağı bir nesneydi bu. Cansız, ölü, tahta parçası. Hiçbir mânası yok. İnsanın hayatına girebilir mi? Uzaklaştı, ağacın dalları ardından onu yine seyretti. (...)

Asfalta çıktı. Bir dolmuş bulmalı. Nereye giderse gitsin. Onu bir tarafa götürsün yeter. (...) Oysaki kanape eski yerinde kendisinden kaçanın dönüp dolaşıp tekrar oraya döneceğini biliyor, bekliyordu.” (BD, Parktaki Kanepe, s. 51-53)

“Sinemanın Arka Kapısı” adlı öyküde de geçmiş içinde yolculuk yapılmakta, uzak geçmişten yakın geçmişe ya da yakın geçmişten uzak geçmişe geçişler gözlenmektedir:

1. Yakın geçmiş

“Bir gece içinde, koskoca sinema nasıl yanıp kül oldu,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

2. Konuşma zamanı

“Hâlâ şaşarım. O karlı, fırtınalı geceyi hatırlıyorum.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

3. Yakın geçmiş

“Galiba tipi de vardı. Nice anularımı saklayan o kocaman binanın tutuştuğunu duyar duymaz, uzak kenar semtindeki evimden nasıl dışarı fırlamıştım! Kızıl alev dilleri içinde can çekişen, yıkılıp giden binanın bu halini görmek ne acıydı. Sanki bir çocukluk arkadaşını kaybediyormuşum gibi derin bir hüznü duymuştum. O büyük balkon, o daima

gürültü içindeki paradi, o içine girenlerin gözden kaybolduğu ufacak localar, daracık koridor, geniş merdivenler miydi alevden sütunlar halinde yıkılanlar.. Dondurucu, karlı gece içinde, itfaiye erleri ve bir avuç seyirci arasında, öyle sanıyorum ki bu yanan binayı eski bir dost, unutulmıyan bir aşına gibi kendine yakın bulan benden başka kimse yoktu.

Ertesi sabah sinemanın yeri bir harabeden farksızdı, hâlâ yer yer duman tüten bir yığın... Etrafını çeviren itfaiye erlerinin çemberi dışında durarak onu son defa seyrettim. Güzelim renk renk afişlerin asılı durduğu antre, tertemiz beyaz perde, localardaki ufacak aynalar ne olmuştu? Sevdiğim hiç bir parçası da kalmamış mıydı? Ama birden bir parçasının ayakta durduğunu gördüm. Bu sinemanın arka sokağa açılan iki kanatlı kapısıydı. Kapının tahtası üzerinde mahalle çocuklarının yazdıkları küfürlerle beraber.

İri parçalar halinde düşen kar taneleri itfaiyecilerin sesleri, meraklı kalabalığının konuşmaları semt insanlarının telaşlı gidip gelmeleri içinden birden sıyrılıp kendimi çok eski, çok uzak bir bahar mevsiminde buluverdim. Sanki anlaşılmıyan bir sihirle, bir nefes sigara içimi zamanda kar, yangın, harabe, rüzgâr değişivermişti.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30-31)

4. Uzak geçmiş

“Ortalık bahardı. Bir Nisan günü. Savaştan yıllar önce.. Bu sokakların eski halini, sırtına takdığı çantasiyle okuldan dönen mahzun, küçük sevinçlerle kendini oyalamak istiyen bir çocuğu görür gibi oldum. Her akşam eve dönerken mahalle arkadaşlarımın sinemanın arka kapısının veya karşıdaki evin önünde oturup bilye oynadıklarını, ara sıra da sinemanın arka kapısını gözetlediklerini bilirdim, ben de onlara katılırdım. Bu kapı ancak sinema boşalırken açılır, bazan aralık kalırsa gizlice içeri dalıverirdik. Oynıyan filmi kaç defa görürsek o kadar kârlı sayardık kendimizi.. Bunun için daima kapının civarında dolaşır, çene çalardık. Ayrıca, en önemlisi, akşam karanlığında bu kapıdan çıkan çiftleri seyredip, arkalarından açık saçık sözler söylemek az eğlenceli şey miydi? Hele Cumartesi ve pazarları seyre doyum olmazdı. Korkak ve çekingen, sağa sola bakarak, ürkek kapıdan dışarı çıkan başı örtülü kızlar, ciddiliklerini bozmak istemiyen üniversite öğrencileri, kenar semt hovardaları, işini bilen pişkin piyasa kadınları, acemi sevdalılar, boy boy önümüzden geçerdiler.

Bu arka kapıyı herkes bilmezdi. Yalnız loca sakinleri kimsenin kendilerini görmeyeceği bu sokağa arka kapıdan çıkarlardı. Binanın içi öyle karışık, dolambaçlı idi ki bilmiyen kaybolurdu. Ama locaların koridoru dosdoğdu kapıya uzanırdı. Koltuk ve balkon müşterileri içinde ancak pek aşına olanlar arka kapının yolunu bulabilirlerdi. Bu yüzden localarda bir iki saat kapanan sevdalılar kimseye görünmeden arka sokağa çıkar, alaca karanlıkta kaybolabilirlerdi. Onları yalnız bizler, mahallenin haylaz avare çocukları seyrederdik. Önümüzden geçenler hakkında türlü tahminler yürütürdük; şu esmer kız geçen defa da yanındaki oğlanla sinemaya gelmişti, tanırdık.. Baş örtülü taze tam fındıkçıydı, her defa bir başkasiyle.. Kızıl saçlı tombul kadını ise bilmiyen yoktu, ver iki buçuğu al istediğin yere götür.. Liseli kızla genç tıbbiyeli daima sessiz sedasız bu sokaktan geçip giderlerdi, bir defa peşlerine düşmüş, ta Fatihe kadar takip etmiş, orada el sıkışıp ayrıldıklarını görmüştük. Her zaman görülmiyen, bir belirip kaybolan simalar da vardı. Onlar, çıktıkları sokağa bir yabancılik duyarlar, aşağıdan mı yukardan mı gideceklerini kestiremezlerdi.. İriyarı sinemacı son müşterinin ardından dışarı bir göz atar, kapıyı örterdi. Bazan da kapı aralık kalırdı, o zaman teker teker içeri dalar, karanlık salonda gizlice buluşur, iri yarı adam bizi yakalamasın diye elektrikler yanınca ya sıraların altına, ya seyircilerin arkalarına saklanırdık.

Arka kapının önünde çok eğlenceli, çok heyecanlı sahneler seyrederdik. Bir defasında uzun boylu, kırmızı suratlı bir adam bütün gün sokak boyunca gezip dolaşmış, arka kapıyı gözetlemiş, nihayet yanımıza yaklaşmış, lâcivert mantolu sarışın bir kadını sinemadan çıkarken nihayet yanımıza yaklaşmış, lâcivert mantolu sarışın bir kadını sinemadan çıkarken hiç görüp görmediğimizi sormuştu. Her birimiz bir şeyler söylemiştik. Galiba o kadını bir iki defa görmüştük. Adam eğer o kadını görürsek takip etmemizi, kendisine gelip haber vermemizi - Küçükpazarda bir dükkânı vardı - söylemişti. İki günde bir uğruyor, haber soruyordu. Biz bu hafiyelik oyunundan pek hoşlanmış, arka kapıdan çıkan her kadın acaba o kadın mı, mantosu lâcivet mi, değil mi, diye heyecan içinde bekler dururduk. Günlerce o sarışın kadını bekledik, göremedik. Onu sanki hepimiz tanıyorduk. Sık sık bu kapıdan çıktığını görmüş gibiydik.

Birkaç gün sonra çok heyecanlı bir olay bütün semti altüst etti. Bir akşamüstü sinemada bir rezalet çıktı. Polislerin koşuşmasıyla millet ayaklandı. Sözde içerde birini vurmuşlardı. Biz heyecan içinde bir caddeye, bir arka sokağa koşuşup duruyor, bir şey anlıyamıyorduk. Derken, arka kapıdan iki polis bir adamı kollarından sımsıkı tutarak

dışarı çıkardılar. Ardından baygın bir kadın, en sonra da bıyıklı bir herif.. Polislerin yakaladığı adam, bize para veren adamdı, kadınsa lâcivert mantolu, sarışın.. Bıyıklı herifin kim olduğunu söylemeye lüzum yok. İşi hemen anlamıştık. Demek biz olmadan da uzun boylu adam karısını yakalamıştı, hem de sinemanın içinde, o daracık locada... Herkes birşey söylüyordu, sözde adam bıçak çekmiş, ama vuramamış.. Ne heyecan, ne telâştı bizdeki.. O sıralarda gazetelerde savaşın adı sanı geçmezdi, bunun için günlerce sinemadaki hâdiseyi uzun uzun yazdılar, resimler bastılar.. Ama bizleri, bu olayın başlıca kahramanları, şahitleri olan bizleri kimse hatırlamadı.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 31-34)

5. Yakın geçmiş

“İşte sinemanın arka kapısını, o müthiş yangının sabahında, çocukluğumdaki gibi sağlam, eski haliyle, görünce bu eski serüvenler içimde canlanıverdi. O sokaklar, o evler yıkılmıştı, sinema da bir eski hayal oluvermişti artık. Yalnız aşına kapı yıllarca tek başına dayandı, yıkılmadı. Yağmurda, karda, rüzgârda, kanatları kopuk, felâketzede haliyle uzak aşk dolu günleri yâd eder gibiydi. Bizlere, uzak günlerin şiirini tattırır dururdu sanki.

Geçen yıl o arsaya yeni bir sinema yaptılar. Bu daha küçük bir bina. Arkadaki kapıyı kaldırdılar, yerine bir duvar ördüler. Böylece benim eski dostumun son parçasını da yokettiler. Ama hiç değilse arka kapısız bir sinema olamayacağını hiç düşünmediler mi? Ya genç sevdaluların, âşıkların, serüven düşkünlerinin ne yapacakları akıllarına da mı gelmedi?” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34-35)

6. Konuşma zamanı

“Bilmiyorum.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 35)

7. Konuşma zamanı sonrası (gelecek)

“Bilmiyeceğim de. Çünkü o sinemaya hiç gitmiyeceğim.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 35)

“Anıların Aynası” adlı öyküde anlatıcı, anılarını not ettiği defteri karıştırırken geçmişe dönüyor ve yaşadıklarını anımsıyor. Bunları aktarırken -{mİştI} ve -{DI} eklerini birlikte kullanıyor. -{mİştI} eki, genelde geçmiş ilk anımsadığında, -{DI} ise

devamında yaşananların aktarımında kullanılıyor. Artık anlatıcı, geçmişin içine girmiştir ve yaşadıklarını hiç unutmamış gibi bir anlatmaktadır:

“Bir kez önümdeki koltuğa oturmuştu. Arkasında oturanın ben olduğumu karanlıkta anlayamadı. Yakından görmek istediğim gözlerini arkadaşlarına çeviriyor, filmin akışına göre ya kahkahalar atıyor, ya sessizce iç çekiyordu. Film bitene kadar elimle saçlarını okşamamak için kendimi zor tuttuğumu yazmıştım. Yoksa okşamış mıydım kumral bukleleri de deftere yazmamış mıyım?

Arkadaşım Tuğrul birden önümüzde oturan kızları gördü. Ama H’yi tanıyamıyordu. Ben de ona H’nin yıllardan beri sevdiğim, ama bir eski kızgınlık yüzünden konuşmamakta anlamsızca direndiğim kız olduğumu söylememiştim. Tuğrul, Donjuan rolüne çıkmaya heveslenen bir çeşit Donkişot’tu. Her gördüğü kızı takılmayı bir üstünlük sayan, beylik cümlelerle arkadaşlık kurmak isteyen bir tip!

Kolumu dürttü:

‘Şu bebeklere bak,’ dedi.

Sesini yükseltip kızların duymasını istiyordu. Hisya, (daha o günlerde ona bu adı takmıştım) başını birden geriye çevirince karanlıkta göz göze geldik. Beni tanıyordu. Bir şeyler söylemek gerekiyordu, ama ben birden Tuğrul’a dönüp bir şeyler söylemeye başladım.

Ne yapacağımı şaşırılmıştım, Tuğrul’a kolaylıkla anlamayacağı şeyleri anlatmaya çalıştım.

Sinemadan çıkarken yan yana düştük. Ama ben bir yabancıymış gibi başımı öte yana çevirdim. İstiyordum ki önce o bana gelsin, benimle ilkin o konuşsun!.. Bu, bir türlü olmadı. İkimiz de epey gururlu imişiz!..

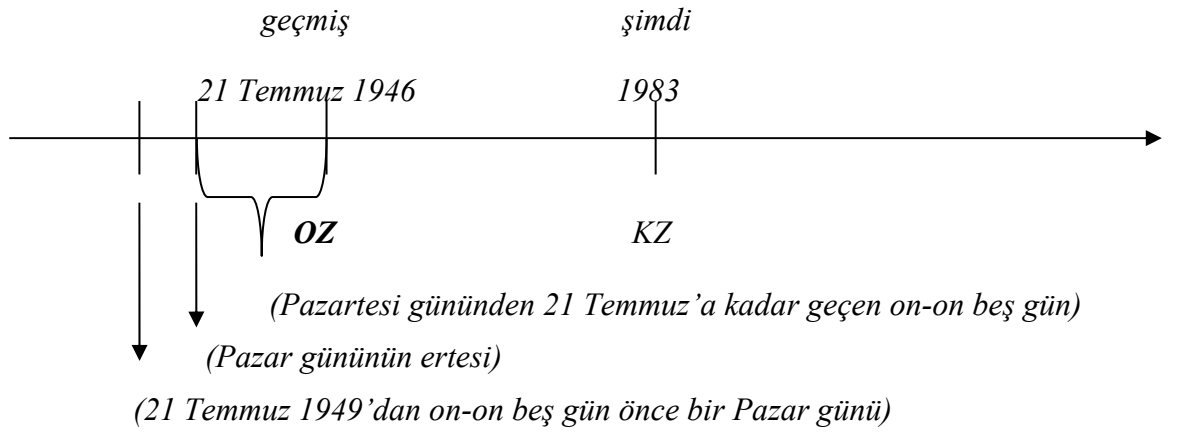
Bir gün de bir kız arkadaşla sinemaya gitmişim, uzaktan beni görmüştü, ya da ben öyle sandım. Öyle şaşırılmıştım ki, yanımdaki kızın sorularına yanıt bulamamıştım.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 70-71)

“Yıl 1946. Bir temmuz günü... Sıcak mı sıcak. Belki de benim ateşimden... Tifo geçirmişim, tam iyileşti derken, ateş yine yükselmiş. Doktor ‘Tifo yeniden başlamış’ demiş. Annem karpuzun suyunu, üzümün suyunu vermemiş, ama bir tortu kaçmış, bağırsaklar alevlenmiş. Ölümle kalım arasındayım. Yirmi üç yaşında bir genç yazar, ya

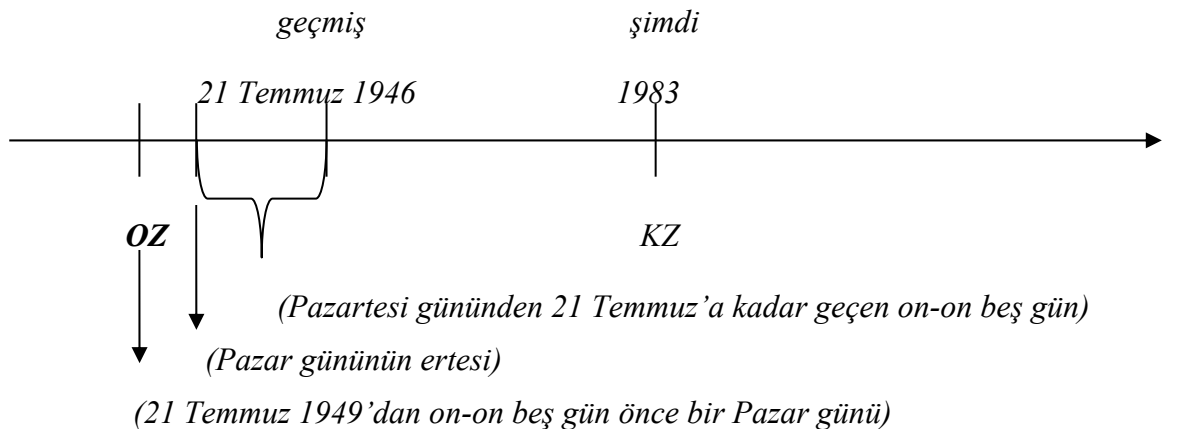
da yazarlık heveslisi... Ne kısa bir yaşantım var, okullar, ilk uyanışlar, ilk yazılar, yayınlanmış ilk kitap: 'Önce Ekmekler Bozuldu.' Derken bir tifo!.." (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25)

Yukarıda bir bölümü verilen "Uzak Bir Temmuz" adlı öyküde verici, zamanda sıçramalar yapar. Önce geçmişte hastalandığı zamanı anlatır, buna yakın geçmiş denebilir. Daha sonra hastalanmadan önce yaptıklarını anlatır. Bu da uzak geçmiştir. Daha sonra yeniden hastalık gününe döner. Öyküde olay zamanı ve konuşma zamanı da net olarak verilmektedir: "Kaç yıl geçti? 1946'dan 1983'e!" (L, Uzak Bir Temmuz, s. 27) Metin, zaman yönünden çizelgelerle aşağıdaki gibi bölümlenebilir:

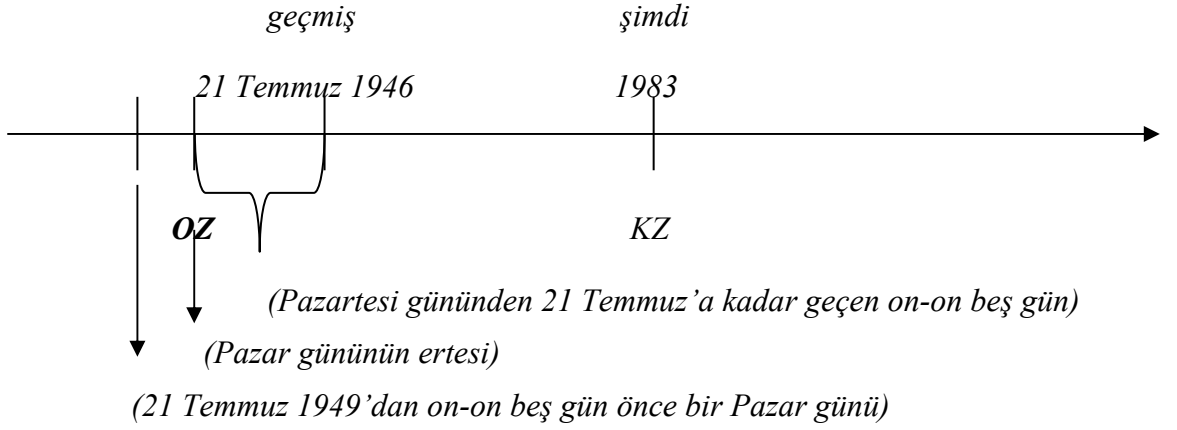
1. bölüm

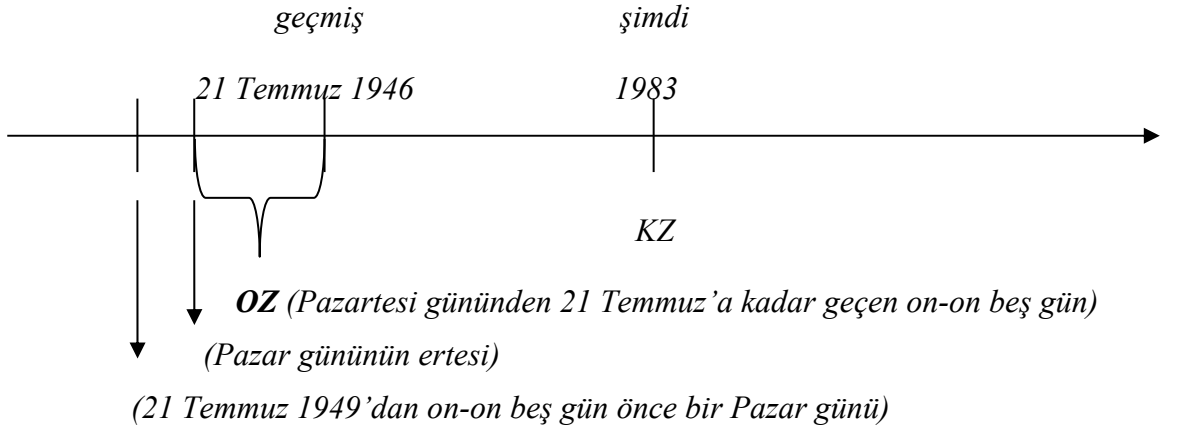
2. bölüm:

3. bölüm:

4. bölüm:

Böylece zamanda ileri ve geri gitmeler yapılarak öykü, aynı zamanla başlamış ve kapanmış olmaktadır. Yani asıl anlatılan olayın arasına uzak geçmişe dair cümleler yerleştirilmiştir.

“Haziran Öğlesi” adlı öyküde de yakın geçmiş ve uzak geçmiş anlatımı görülür. Alıcı, bu zamanlar içinde gezdirilmektedir. Aşağıda öyküyü oluşturan cümlelerin sınırları belirlenmiş ve bu cümleler, zaman bakımından tek bir çizelge üzerinde gösterilmeye çalışılmıştır:

“evden kaçarcasına çıktım (1)

biri bağıryordu arkamdan (2)

dinlemedim bile (3)

<i>sıcaktı hava</i>	(4)
<i>otobüs gelmek bilmedi</i>	(5)
<i>beş on yirmi otuz dakika</i>	(6)
<i>durak boş</i>	(7)
<i>hem nereye gidecektim</i>	(8)
<i>cebimde on beş lira</i>	(9)
<i>uzaktan bir tanıdık geliyor</i>	(10)
<i>konuşmak</i>	(11)
<i>dertleşmek gerek</i>	(12)
<i>hele politika konusu bir açılmasın</i>	(13)
<i>partiler, öğrenciler, fiili durumlar</i>	(14)
<i>iri yarı</i>	(15)
<i>bıyıklı</i>	(16)
<i>emekli gümrük komisyoncusu</i>	(17)
<i>komisyoncunun emeklisi olur mu</i>	(18)
<i>otobüs çıkıyor yokuşu</i>	(19)
<i>adamdan önce gelse otobüs</i>	(20)
<i>adam koşuyor</i>	(21)
<i>otobüs çıkıyor</i>	(22)
<i>otobüs ondan önce geldi</i>	(23)
<i>atladım</i>	(24)
<i>kalktık</i>	(25)
<i>bıyıklı kaldı ardımızda elini sallayarak</i>	(26)
<i>nereye gidiyorum?</i>	(27)
<i>pencere kenarı esintili</i>	(28)

<i>yollar bildik</i>	(29)
<i>bahçeler, ağaçlar</i>	(30)
<i>şehre yaklaştık</i>	(31)
<i>inmeli</i>	(32)
<i>niye</i>	(33)
<i>inmeli işte</i>	(34)
<i>inmezsem ne olacak</i>	(35)
<i>inmeli</i>	(36)
<i>mağaza vitrinleri oyalar kişiyi</i>	(37)
<i>oyalar mı</i>	(38)
<i>hayır arttırır derterleri daha da</i>	(39)
<i>yürümek iyi</i>	(40)
<i>sıcakta daha iyi</i>	(41)
<i>kimse yürümez</i>	(42)
<i>ceketi çıkartıp, attım sırtıma</i>	(43)
<i>işte kentin meydanı</i>	(44)
<i>anıt, çiçekler</i>	(45)
<i>gene bir fabrika işçileri gelmişler anıttaki tunç adamdan yardım dilemişler</i>	(46)
<i>tunç adam baktı mı</i>	(47)
<i>acıdı mı onlara</i>	(48)
<i>sonra sinemalı cadde</i>	(49)
<i>filmler</i>	(50)
<i>çoğunu kışın gördüm</i>	(51)
<i>bir bira içmeli önce</i>	(52)
<i>pasajda bir köşe</i>	(53)

<i>bir, iki, üç bira, beyin tava, börek, domates</i>	(54)
<i>serin burası</i>	(55)
<i>kent dışıymış gibi</i>	(56)
<i>haziran ötesindeyiz sanki</i>	(57)
<i>kimse yok</i>	(58)
<i>saat on bir otuz</i>	(59)
<i>garson bile isteksiz</i>	(60)
<i>gazeteyi açtım</i>	(61)
<i>yıl 69</i>	(62)
<i>ne sanıyordum</i>	(63)
<i>çok önceki yıllarda olduğumu mu</i>	(64)
<i>ayna yok görünürde</i>	(65)
<i>kendimi göremeyeceğim</i>	(66)
<i>haberler eski mi eski</i>	(67)
<i>ne denli düne ait olsa da</i>	(68)
<i>biralar iyi</i>	(69)
<i>az sonra on iki matinesi başlar bir sinemada</i>	(70)
<i>beş dakika var</i>	(71)
<i>koşmalıyım</i>	(72)
<i>nedeni yok bunun</i>	(73)
<i>haziran öğlesinden kurtulmanın tek yolu</i>	(74)
<i>beyoğlu caddesi</i>	(75)
<i>gömlekli erkekler</i>	(76)
<i>kısa kollu kadınlar</i>	(77)
<i>etekleri ta yukarda kızlar</i>	(78)

<i>yürüdüm Taksime dek</i>	(79)
<i>tanıyan yok</i>	(80)
<i>tek bir kişi bile çıkmadı</i>	(81)
<i>durdum</i>	(82)
<i>leblebi aldım</i>	(83)
<i>hep severim sakız leblebisini</i>	(84)
<i>birini yer</i>	(85)
<i>birini fırlatırım baş parmağım la havaya</i>	(86)
<i>kuşlar görsem veririm hepsini onlara</i>	(87)
<i>gezi parkına gitmeli</i>	(88)
<i>bir bank</i>	(89)
<i>tek başıma benim olan</i>	(90)
<i>kuşlar toplanır ağır ağır</i>	(91)
<i>korkak sıçrayışlarla dört yandan</i>	(92)
<i>kaparlar leblebileri tek tek</i>	(93)
<i>park uzakta şimdi</i>	(94)
<i>kanapeleri görüyorum</i>	(95)
<i>azalmış sayıları</i>	(96)
<i>çok zaman geçti o banklara oturmayalı</i>	(97)
<i>gene böyle bir haziran geldi dirildi</i>	(98)
<i>haziran içinde bir gece</i>	(99)
<i>bir dost, bir kadın</i>	(100)
<i>üç kişiydik bir bankta</i>	(101)
<i>gece yarısıydı</i>	(102)
<i>kadın birimizi istiyordu</i>	(103)

<i>hangimiz olursa olsun</i>	(104)
<i>ben gitmeliydim</i>	(105)
<i>ya da o</i>	(106)
<i>sigaralarımız bitmişti</i>	(107)
<i>biri gidip bir paket sigara almalıydı</i>	(108)
<i>konuşmuyorduk</i>	(109)
<i>kıpırdamıyorduk</i>	(110)
<i>bir elini ben tutmuştum</i>	(111)
<i>arkadaşım kadının çıplak omzunu okşuyordu</i>	(112)
<i>koptu birden anılar</i>	(113)
<i>karşıdan bir bildik yaklaşıyor</i>	(114)
<i>daldım gene pasaja</i>	(115)
<i>ter akıyordu her yanımdan</i>	(116)
<i>sıcaktı burası bile</i>	(117)
<i>herkes gömlekli</i>	(118)
<i>kollar sıvalı</i>	(119)
<i>bir kaynaşma oldu ortalarda</i>	(120)
<i>iki kişi yakalamış birini dövüyordu</i>	(121)
<i>sonra bir masadan orta boylu bir bıyıklı fırladı</i>	(122)
<i>ana avrat sövdü</i>	(123)
<i>birine atıldı</i>	(124)
<i>tuttular</i>	(125)
<i>ittiler</i>	(126)
<i>oturttular</i>	(127)
<i>gene fırladı</i>	(128)

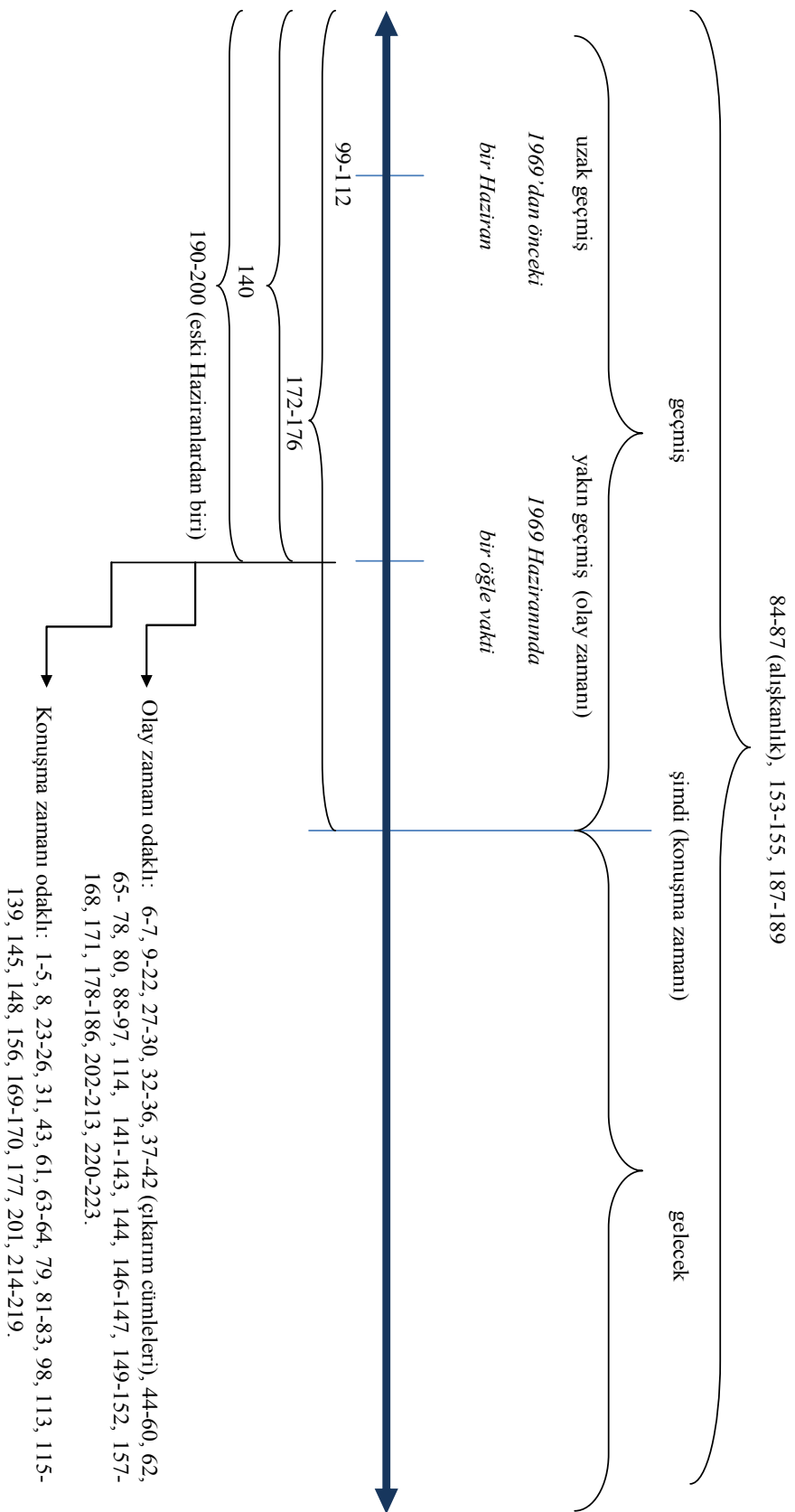
<i>öteden bir garson geldi elini öptü</i>	(129)
<i>biraları diktim gene üstüste</i>	(130)
<i>heryer kalabalıktı</i>	(131)
<i>tatsız sözler duyuyordum</i>	(132)
<i>sıktı beni insanlar</i>	(133)
<i>anlamsızdı burda oturup içmek</i>	(134)
<i>masama geldi çöktü üç kişi</i>	(135)
<i>'beyamca sizi rahatsız ettik' dedi biri</i>	(136)
<i>rakı ismarladılar</i>	(137)
<i>gazetemi tuttum önüme</i>	(138)
<i>bir haber okudum o anda</i>	(139)
<i>Almanya'dan gelmiş karısını vurmuş</i>	(140)
<i>sekiz satırda bir yaşam</i>	(141)
<i>bir değil üç yaşam</i>	(142)
<i>öyküleri bir roman tutar</i>	(143)
<i>içiyorlar</i>	(144)
<i>derken bir kavga daha koptu</i>	(145)
<i>adam garsonu dövecek</i>	(146)
<i>'anam avradım olsun' diyor</i>	(147)
<i>kaçarcasına çıktım burdan da</i>	(148)
<i>gene cadde</i>	(149)
<i>sıcak</i>	(150)
<i>bir sinema içi</i>	(151)
<i>resimlerde dostlar</i>	(152)
<i>hep ben görürüm onları</i>	(153)

<i>benim dostlarım</i>	(154)
<i>ben onların dostu değilim yalnız</i>	(155)
<i>daldım balkona</i>	(156)
<i>yanda bir yer</i>	(157)
<i>çevrem boş</i>	(158)
<i>film başlamış bile</i>	(159)
<i>bir iyi adam</i>	(160)
<i>bir kötü</i>	(161)
<i>ama belli değil hiç iyi olduğu o iyi adamın</i>	(162)
<i>kötüyle eş yaptıkları şeyler</i>	(163)
<i>vurur</i>	(164)
<i>öldürür</i>	(165)
<i>döver</i>	(166)
<i>çıkarcını düşünür</i>	(167)
<i>burası daha da sıcak dışardan</i>	(168)
<i>haziran sinemadaydı</i>	(169)
<i>hatta perdedeydi</i>	(170)
<i>kimse yok önümde ardımda</i>	(171)
<i>hep böyle yerleri seçerdim</i>	(172)
<i>dört yöremde insan olmayacak</i>	(173)
<i>o zaman filmde yaşırdım</i>	(174)
<i>herşeyden uzakta</i>	(175)
<i>o filmdeki haziranı tadarak</i>	(176)
<i>ceketimi çıkardım gene</i>	(177)
<i>serüvene dalamıyorum ne yapsam</i>	(178)

<i>atlar koşuyor</i>	(179)
<i>tabancalar patlıyor</i>	(180)
<i>boşuna</i>	(181)
<i>şu ana bağlayan bir şey yok beni</i>	(182)
<i>eski haziranlara gidiyorum ister istemez</i>	(183)
<i>şehzadebaşı sinemalarında yaşanan yaz filmlerine</i>	(184)
<i>izi bile kalmadı o filmlerin</i>	(185)
<i>insanların da</i>	(186)
<i>bazı dergiler otuz yıl öncenin resimlerini basar</i>	(187)
<i>ben de bir sokağı, bir alanı, bir sinemanın önünü gençlik yıllarıdaki gibi görmek isterim</i>	(188)
<i>salon kararınca kendimi çocukluğumda, ilk gençliğimde sanırım</i>	(189)
<i>bir yaz öğlesidir</i>	(190)
<i>annemin havagazı fırınından yeni çıkardığı kekleri doldurup cebime gelmişim</i>	(191)
<i>Ferah'a</i>	(191)
<i>derken 32 kısımlık bir Afrika filmi</i>	(192)
<i>seyret seyret bitmez kekler biter de</i>	(193)
<i>bitince de bir aydınlık çöker</i>	(194)
<i>pis</i>	(195)
<i>iğrenç</i>	(196)
<i>pis, iğrenç yüzler</i>	(197)
<i>ben</i>	(198)
<i>yararsızdır sinema da</i>	(199)
<i>atlar delice koşar hep perdede</i>	(200)
<i>çıktım sokağa</i>	(201)
<i>öğle sıcağı yitmemiş daha</i>	(202)

<i>kendimi nereye atmalı</i>	(203)
<i>gene pasaja</i>	(204)
<i>gene o köşe</i>	(205)
<i>gelsin bira</i>	(206)
<i>şimdi sessizlik var</i>	(207)
<i>kavgacılar yok ortada</i>	(208)
<i>herkes rakısı, birası, votkasını dost bulmuş kendine</i>	(209)
<i>tek başına içenler çok</i>	(210)
<i>kadehleriyle başbaşa</i>	(211)
<i>leblebi, peynir, domates</i>	(212)
<i>bazan da sigara</i>	(213)
<i>haziran öğlesi yitip gitti</i>	(214)
<i>gölgeler yürüdü</i>	(215)
<i>önce masalara</i>	(216)
<i>sonra insanlara</i>	(217)
<i>bir karabasandı öğle sığağı</i>	(218)
<i>bir kurtulmuşluk duydum ikindinin inişiyile</i>	(219)
<i>vitrinlerde birazdan ışıklar yanacak</i>	(220)
<i>kent haziran dışına çıkacak</i>	(221)
<i>yarına, yarının öğlesine dek</i>	(222)
<i>sonra gene o korku, o bıkkınlık, o kaçış, o sığınak arayış, o haziran telâşi”</i>	(223)

(TÖ, Haziran Öğlesi, s. 43-46)

(TÖ, Haziran Öğlesi)

“İlkyaz Devrimi” adlı öyküde de verici, konuşma zamanı odaklı bir anlatımla başlayıp çeşitli zaman dilimlerine sıçramalar yapıyor. Oturduğu yerden baktığı bir bina, onu on yıl öncesine götürüyor ve alışkanlıklarını anlatıyor: *“On yıl önceydi. Yakamı kaldırıp dolaşırdım burda.”* (İD, İlkyaz Devrimi, s. 5) Bunu yaparken arada bir özele inip bir sabah ya da bir gece yaşadıklarını özetliyor. Hatta bir gece yaşadıklarını anlatırken o gece uzak geçmişe ait başka bir anıyı hatırladığını da belirtip yakın geçmişin içinden uzak geçmişin sunumunu da yapıyor: *“Birden hatırlardım bir geceyarısı böyle bir balkona çıktığımı. Bir koca ırmak akıyordu önümde. Sabah olmak üzereydi. Bir araba vapuru geliyordu karşı yakadan.”* (İD, İlkyaz Devrimi, s. 8-9) Sonra yine yaşadığı ana geri dönüyor ve bu anlattıklarının hepsinin uydurma olduğunu, kendi düşlerinde yaşattığı özelemler olduğunu belirtiyor: *“Hayır ben bu otelde hiç yaşamadım. Her parçası uydurma bir düştü bu.”* (İD, İlkyaz Devrimi, s. 10) Bütün bu zaman sıçramaları arasında bir de kendisinin yaşama dair düşüncelerini, geniş zamana ait olan çıkarımlarını da sergilediği dikkat çekmektedir: *“İnsanların içinde de çiçekler açar kimi zaman. Bir devrim doğar birden.”* (İD, İlkyaz Devrimi, s. 9-10)

Akbal’ın öykülerinde olay anlatımı olsa bile öykünün bütünü olayı anlatarak geçmez. Pek çok öyküde olay ya da durum anlatımı sürdürülürken aralara geniş zamana gönderme yapan düşünceler, öneriler, çıkarımlar serpiştirilmiş; sorular sorulmuştur. Örneğin “Denizde Bir Adam” öyküsünde çeşitli düşünceler içinde denize girdiğini ve etrafında gördüklerini aktaran verici, hayata dair düşüncelerini de dile getirir:

“Sen ezmezsen seni ezerler. Sen üste çıkmazsan, seni altlarına alırlar. Sen başkalarının tepesine çıkacaksın, yoksa akla gelmedik kimseler senin tepene çıkıverirler!..” (İS, Denizde Bir Adam, s. 43)

“Toplum da bir denizdir. Dünyamızın sorunları iri iri dalgalar halinde gelip vurur bu denize. Bazen yerinden oynatır, kaldırıp kaldırıp iter dibe doğru. Çaresiz bir durumdur bu, çağdaş bir dünyada yaşayan insanlarız. Kaçamayız geriye, başka yere, kuma kafamızı sokamayız. Kıyıda kalıp kurtuluşu arasak, bulsak da o dalgalar kıyıları da kaplar bazan. Büsbütün batır gideriz sonra... Çağımızı yaşamak duymak gerekir. Çaresiz bu toplum denizine açılacağız, sorunlarla çarpışacağız, tehlikeleri göze alacağız, yeneceğiz, üstün çıkacağız. Tek yol budur. Öteki boğuluktur, batıştır, yok oluşturdur.” (İS, Denizde Bir Adam, s. 44)

“Bir Araba Karpuz” adlı öyküde verici, uzak geçmişte yaşanmış bir eylemi anlatarak başlar: “*İnanmamıştım ilk gördüğümde... Karpuz dilimlerini naylonlara sarmışlar, tek tek satıyorlardı.*” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 26) Sonra “*Yılların ötesinde buldum kendimi birden. Elimde karpuz dilimi bir park sırasına oturup daldım geçmişe...*” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 26) cümlelerinden anlaşıldığı üzere yakın geçmişten daha uzak geçmişi, çocukluğunu hatırlar. Geçmişe gidildiği bilgisini sunan bu cümlelerin ardından daha uzak bir geçmişi, çocukluğunda eve gelen bir araba dolusu karpuzu ve o gün yaşananları anlatır: “*Bir sıcak öğle sonuydu. Yalnızdım evde. Bahçede oynuyordum. Komşu çocuklar da vardı. Saklambaç, sonra hırsız-poliscilik, en sonra da otomobilcilik... Hepsini denedik, bıktık, usandık. Vakit geçmek bilmiyordu. Sıcak iyiden iyiye bastırıyordu. Birer ağaç altı bulup uzandık, Hasan, Selim ve Ayşe...*” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 26) Çocukluğuna dair bu anısını paylaşan verici, “*Biri dokundu elime. Silkinip kendime geldim. Bir İtalyan, çöp tenekesini gösteriyordu.*” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 29) cümleleriyle yeniden yakın geçmişe döner ve öykü geniş zamana gönderme yapan cümlelerle sona erer: “*Ne zaman bir karpuz arabası görsem bizim eve mi gidiyor diye bir umuda kaptırırım kendimi. Bir an sürer bu. Sonra anlarım o eski güzel günlerin geçmişte kaldığını... Yine de bir süre arkasından yürürüm o karpuz arabasının... Palabıyıklı karpuzcuların sesi bana o geçmiş yılların içinden koparak gelir: ‘Kan kırmızı bunlar, elini mi kestini arkadaş, kan kırmızı kan kırmızı’...*” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 30)

Aynı zaman diliminde gerçekleştiği söylenen eylem ve durumlar, kendi içinde bir öncelik-sonralık ilişkisi içerebilir. Bu ilişki, kimi zaman “önce” ve “sonra” sözcükleriyle somutlaştırılır: “*Önce hiç konuşmamışlardı. Önce gelip geçen otomobil seslerini, uzaklaşan şarkıları, tâ ötelere, sisler, bulutlar ardından gelirmişçesine dinlemişlerdi. Sonra görünmeyen bir el onları birbirine itivermişti.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 50) Bu örnekte “önce”yle verilen konuşma- ve dinle- eylemlerinin eş zamanlı olduğu anlaşılmaktadır. Bazen öncelik ya da sonralık bağıyla bir araya gelen cümlelerin kendi içinde de bir sıra izlediği görülür. “*Geçen zaman içinde neler de olmuyordu! Annemin hastalıkları, sonra babamın ölüm denen bir kapıdan çıkıp gidişi, evimizin yıkılışı, çocukluğun birden kopuşu. Hepsi sanki bir anda oldu.*” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 21) örneğinde böyle bir durum vardır. Altı çizili bölümde verilenler, “sonra” sözcüğünden hareketle aşağıdaki gibi bir öncelik-sonralık karşıtlığı içerirler.

“*Sonra*”yla anlatılanlar durumlarsa birbiri ardına gerçekleşmiştir. Önce baba ölmüş; babanın ölümünden sonra ev, mecazi anlamda yıkılmış ve ardından da çeşitli zorluklardan dolayı anlatıcının çocukluğu sona ermiştir:

önce annemin hastalıkları 1

X

sonra babamın ölüm denen bir kapıdan çıkıp gidişi 1

sonra evimizin yıkılışı 2

sonra çocukluğun birden kopuşu 3

} 2

“*Önce şaşar, sonra kızar, sonra da anlarsınız.*” (KK, Ordan Burdan, s. 36) örneğinde de zaman sırası, özel olarak belirtilmiştir, böylece *şaş-*, *kız-*, *anla-* eylemlerinin ardışık olduğu anlaşılır. *Kız-* ve *anla-* eylemleri, her ne kadar “sonra”yla bağlanıyor gibi görünse de bunlar da kendi içinde sıralıdır. Önce *kız-*, ardından *anla-* gerçekleşir.

Bazen “*ardından, çok geçmeden, en sonunda*” vb. ifadeler de öncelik- sonralık ilişkisi yaratabilir:

“*Önce tombul bacaklarını titreterek Madam Anjel ortaya çıkar-dı, sonra iki tarafa selâm verir. Ardından Mösyö Aleksî fırlardı.*” (BD, Cambazlar, s. 32)

“*Yıllar yılı aynı noktada çakılı kalmak önce yeşertir, sonra soldurur, en sonunda da kurutur, yok eder.*” (İD, Köprünün Orta Yeri, s. 56)

“*Lâkin Zülfü ve coşmuş olanlardan iki kişi onu kolundan tuttıkları gibi bir sandelyeye oturturlar, önüne de bol şekerli bir fincan kahve dayarlar. Çok geçmeden bücür bekçi boyuna bosuna bakmadan şarkılara karışmaya koyulur,*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38) söyleminde geçen “*çok geçmeden*” yapısının ortaya koyduğu “*Kısa bir süre sonra*” (Güncel Türkçe Sözlük, e.t. 07.05.2015) anlamıyla daha önce belirtilen bir zamanın sonrasına gönderme yapılarak iki eylem arasındaki sürenin kısalığının belirtildiği görülür. Böylece *oturt-* ve *kahve daya-* eylemlerinden kısa bir süre sonra *şarkılara karışmaya koyul-* hareketinin gerçekleştiği anlaşılır.

Bazen de eylem ve durumlar, ardışıktır ancak bu durum, “*önce, sonra*” gibi sözcüklerle belirtilmemiştir. “*Tren istasyona şimdi girdi. Kumral saçlı kız aşağı atladı.*”

Etrafına baktı.” (ÖEB, İstasyon, s. 51) örneği, böyle bir durum sergiler. Hareketler, kendi içinde sıralı olmasına rağmen bu sıra, herhangi bir sözcükle ya da sözcüklerle ortaya konmamıştır. Önce tren, istasyona girmiş, sonra kız aşağı atlamış, ardından da etrafına bakmıştır.

“*Şu cümle ile her şey belirlendi: ‘Sizden bana çok bahsettiler.’*” (Akbal, 1946, s. 79) örneğinde yer alan cümlelerin her ikisinde de -{DI} eki kullanılmıştır ve ikisi de geçmiş zamanı işaret eder. Ancak iki cümle birlikte değerlendirildiğinde bunların geçmişte aynı zaman dilimine gönderme yapmadıkları, birinin uzak geçmişi anlatırken diğerinin daha yakın geçmişe işaret ettiği, dolayısıyla aralarında bir öncelik-sonralık ilişkisi olduğu görülmektedir. “*Sizden bana çok bahsettiler.*” cümlesinde, “*Şu cümle ile her şey belirlendi.*” cümlesindeki hareketten daha önce gerçekleşmiş bir eylem anlatılmaktadır. Bahsetme işi, belirlenme işinden önce gerçekleşmiştir. Bu nedenle, ilk cümledeki -{DI} yakın geçmişi, ikinci cümledekiyse uzak geçmişi anlatıyor denebilir. “*Şu cümle ile her şey belirlendi.*” cümlesi, konuşma anına aittir. Yani olay, yaşanıp bitmiştir ve bu, okura sonradan aktarılmaktadır. “*Sizden bana çok bahsettiler.*” cümlesiyse olay anında söylenmektedir. Ancak bu cümle, olay anı odaklı değildir. Bu da olay anından önce gerçekleştiği için olay anında konuşma anına ait bir cümle olarak kalmıştır.

Öykülerde cümle toplulukları arasında zaman bakımından ardışıklık görülse bile her zaman her olayın ya da durumun tek tek anlatılmadığı, bazılarının atlandığı, bazılarının da kısaca verilerek geçildiği ya da kimilerinin tüm ayrıntılarıyla sunulduğu dikkat çeker. Bunlar, anlatıcının belirlediği önem derecelerine göre öyküde yerini bulur. Örneğin “*Sonra, aylar geçti; mevsimler birkaç kere değişti, paltolar tekrar giyildi, tekrar atıldı.*” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 62) ifadesinde geçen birkaç yıl hızlandırılarak bir iki cümle içinde verilmiştir.

Kıranlar, anlatı metinlerinde zamanın sunulma yöntemlerini “*Bir anlatıda, zaman aynı biçimde ve tekdüze geçmez. Anlatıcı olayları özetleyebilir, anlatının ritmini / hızını düşürebilir ya da yükseltebilir. Yazar, anlatısında ritmi gerçekleştirmek için, dört değişik anlatısal yol kullanır. Bunlar duraklama, sahne, özetleme, ve eksiltidir.*” (2007: 227) diyerek açıklar. Yukarıda bu yöntemlerden eksiltinin tercih edildiği görülmektedir. “*Bu tür anlatımda, bazı olaylar geçiştirilerek bir olayın hızlandırılması*

söz konusudur. ‘Ertesi gün’, ‘ertesi hafta’, ‘on yıl sonra’ gibi anlatım biçimleriyle gerçekleştirilen, zaman içindeki sıçramaya eksilteli anlatım denir.” (Kıran - Eziler Kıran, 2007: 230) Böylece anlatıcı, zamanı hızlandırmış, mevsimlerin değiştiğini söylemekle yetinip zamanı ilerletmiş, geçen zaman içinde yaşananları atlamıştır. Benzer bir anlatım, “O bahar böyle akıp gitti, yaz da **böyle akıp gitti**, sonbahar da **böyle gitti**. Soğuk kış günlerinde yolumu değiştirip daha kestirmeden gidip geldiğim için uzun zaman havuzlu evi ve mesut sakinlerini kendi âlemlerine terk etmiş-**ti-m**,” (BD, Havuzlu Ev, s. 57) örneğinde de görülmektedir.

Aşağıdaki örneklerde de zaman anlatımında eksilti yöntemine başvurulmuş, geçen zaman içinde yaşananlar atlanmış, eksiltiye bırakılmıştır:

“Aylar, yıllar, gene aylar, gene yıllar geçti.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 38)

“Yıllar aktı böylece. Bir gün yolum Üsküdar’a düştü nasılsa. Büyümüştüm artık.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 22)

“Derken yıllar geçti geçti geçti.” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 93)

“Kış geçti, ilkyaz geldi, sonra yaz. Yahya Kemal benim için bir düş kenti hâlâ.” (İS, Yahya Kemal’e Gidelim, s. 114)

“Ama o yoldan bir daha öylesine geçemedi. Çünkü o yol hergünkü yolu oldu. Bir, iki, üç, dört yıl. Sokağın iki yanı doldu. Evler, apartmanlar, bir karış boş yer kalmadı.” (BR, Boşluk, s. 19)

Bir anlatı metninin hızını ya da temposunu belirlemek için söylem zamanıyla öykü zamanının karşılaştırılması gerektiğini belirten Jahn, bunun sonucunda “eşzamanlı / eşsüreli / eşit sunum”, “hızlandırma / ivme kazandırma durumu”, “yavaşlatma durumu”, “eksilti / atma / çıkarma” ve “duraklama”nın ortaya çıktığını ifade eder (2012: 100-102). Yukarıdaki örnek, Jahn’ın “Söz konusu bölümün söylem zamanı öykü zamanından oldukça kısadır. Hızlandırılmış sunum özellikle ‘özet’ ya da ‘panoramik’ tarzda anlatımda karşımıza çıkar.” (2012: 101) biçiminde açıkladığı “hızlandırma / ivme kazandırma durumu”na da uygundur. Sokağın iki yanının evlerle dolması, dört yıl sürmüştür. Ancak verici, bunu birkaç cümle içinde aktarıp zamanı hızlandırmıştır.

“Selim bir daha eve gelmedi. Hep annesi gelirdi, yalnız. Yatılı okuldaydı, asker olacaktı, subay olacaktı. Oldu da. Yıllar geçti aradan. Bir gün karşılaştık. Boynuma sarıldı. Ordan burdan konuştuk. Aramızda bir kedi yavrusu vardı hep. Ölü. Bir tekmeyle yaşamdan gitmiş. Sonra yine yıllar geçti. Annesinin cenazesinde gördüm. Yıldızları artmıştı omzunda. Elimi sıktı yalnız. Hiç bir şey demedi. Bir daha da görüşemedik.” (İD, Bir Kediye Öldürmek, s. 132)

Yukarıdaki bölüm, özetleme yöntemi örneği olarak düşünülebilir. Bu, öykünün zamanı en hızlı olan bölümdür. Yılların geçtiği, hızlıca ve özetlenerek verilmiştir. Oysa bundan önceki bölümde belki bir iki saat süren çocuklukta oynanan bir oyun ve sonrasında öldürülen bir kedinin öyküsü uzun uzadıya anlatılmıştır. Burada önemsenen bilginin ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü vericinin asıl anlatmak istediği, çocukluk arkadaşı Selim’in bazı duygularla bir kediye öldürmesidir. Öykü bunun üzerine kurulduğu için olay zamanı bilinçli olarak ayrıntılı biçimde verilmiştir.

2. OLAY ZAMANI, KONUŞMA ZAMANI, ATIF ZAMANI İLİŞKİLERİ

2.1. TANIM, İŞLEV

Filizok, dil bilimindeki gelişmelerin ışığında ortaya çıkan ve her cümlede incelenmesi gereken üç ayrı zamandan söz eder:

1. Konuşma zamanı
2. Olay zamanı
3. Atıf zamanı ¹³ (<http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1642>, e.t. 17.02.2015)

Bacanlı, Reichenbach'a kadar yapılan çalışmalarda cümledeki zamanın “konuşma noktası” ve “olay (veya durum) noktası” olarak iki merkezli biçimde değerlendirildiğini ancak Reichenbach'ın zaman değerlendirmesinde bu iki unsurun yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle bunlara ek olarak bir de “atıf noktası”nın varlığını ortaya koyduğunu bildirmektedir (2008: 3).

Dil biliminin iletişimi inceleyen edim bilimi kolundaki çalışmaların ilerlemesiyle ortaya atılan sözceleme kuramına göre “*Her sözce belli bir konuşma ortamı içinde üretilir. Bu üretim süreci o sözcenin sözceleme aşamasıdır. Yani her sözce, boşlukta durmaz, belli bir bağlam (sözceye ait bir bağlam) içinde üretilir.*” (Günay, 2013: 86) Buna göre bir ileti, belli bir bağlam içinde zaman, kişi, yer bilgisi içermektedir. Bu zaman bilgisi, alıcıya vericinin “şimdi”yi odak noktası almasıyla verilmektedir. Çünkü “*Yukarıda da söylediğimiz gibi sözceleme kuramına göre dil, bir konuşan öznenin ‘ben-şimdi-burada’ ekseninde gerçekleştirdiği bir etkinliktir. Konuşucunun dile getirdiği her şey bu eksenin merkez alınmasıyla bir değer kazanır. Hem günlük hayatımızda hem de dilbilgisinde çokça kullandığımız şimdi, geçmiş ve gelecek kavramları bu noktada bütünüyle konuşucuya ve konuşma zamanına bağlıdır. Geçmiş zaman ve gelecek zaman konuşucunun, zamanı, dünyayı, olayları, olguları algıladığı ‘şimdi’ye göre belirlenir.*”

---

¹³ Bu zamanlar, araştırmacılar tarafından farklı terimlerle adlandırılmıştır. Filizok, konuşma zamanı için “sözceleme zamanı”, atıf zamanı için “referans zamanı” terimlerini kullanırken (<http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1642>, e.t. 17.02.2015) Akşehirli, “konuşma zamanı, olay zamanı, referans zamanı” terimlerini tercih eder (2010: 15-73). Bacanlı’da bunlar, “konuşma zamanı, olay zamanı, atıf zamanı” (2008: 1-24) biçimindedir. Demirgüneş ise ilgili çalışmasında “konuşma / sözceleme anı, durum anı, gönderim anı” (2008: 278-293) terimlerine yer verir. Karadoğan da dilsel zamanın üç unsuru olduğunu ifade ederek bunları “konuşma zamanı, olay zamanı, atıf zamanı” (2009: 2) olarak sıralar. Malkoç ise çalışmasında Klein’a (1994) dayalı olarak “konuşulan zaman, olay zamanı, topik zaman” terimlerini kullanır (2004: 108). Bu çalışmada “konuşma zamanı, olay zamanı, atıf zamanı” terimleri tercih edilecek ve bunlar, kısaltmalarla şu şekilde gösterilecektir: KZ (konuşma zamanı), OZ (olay zamanı), AZ (atıf zamanı).

Yani bir bilinç merkezi olan konuşucunun 'şimdi' dediği an, konuştuğu andır ve 'şimdi' dedikten hemen sonra, eski 'şimdi', 'geçmiş'e dönüşür.' (Akşehirli, 2010: 19-20) Buna göre bir cümledeki iletinin dile getirildiği zaman, "konuşma zamanı"dır (KZ). Sözceleme kuramına göre konuşma zamanı, vericinin belli bir bağlam içinde odak aldığı "şimdi"yi gösterir. Bu "şimdi", ancak bağlam içinde anlamlandırılabilir bir zamandır.

Akşehirli'nin "*Dilsel zaman kategorileri, zamanın (time) evrenselliğine karşın her dilin kendi dünya algısı sonucunda geliştirdiği bir dilbilgisi kategorisidir.*" (2010: 21) biçiminde ifade ettiği dilbilgisel zaman, cümlelerde dile getirilen olay ya da durumların zaman ekseninde bir noktaya yerleştirilme zorunluluğuyla ilgilidir. (Akşehirli, 2010: 21) Çünkü her eylemin ve durumun mutlaka bir gerçekleşme zamanı vardır. Buna olay zamanı (OZ) adı verilir. İşte bu zamanı ortaya koymak üzere değerlendirilen olay zamanı, konuşma zamanı ve atıf zamanı ilişkileri ve bunların kendi içindeki sıralanışı; geçmiş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zaman dilimlerinin belirlenmesini sağlar. Sözceleme kuramına göre konuşma zamanı olarak "şimdi" esas alındığında eğer olay zamanı konuşma zamanından önceyse ($OZ < KZ$) geçmiş zamandan; sonraysa ($KZ < OZ$) gelecek zamandan söz edilir. Bunların eş zamanlı olması durumundaysa ($OZ = KZ$) şimdiki zaman kastedilir. Atıf zamanı (AZ) ise olay ya da durumun gerçekleştiği zamanın zaman çizgisi üzerinde işaretlenen bir başka noktaya göre belirlenmesini sağlar. Akşehirli, konuyla ilgili olarak "*Yukarıda da belirtildiği gibi, bir sözcenin üretim ânı, konuşucu açısından 'şimdi'dir; geçmiş ve gelecek zaman bu 'şimdi'nin referans alınmasıyla belirlenir ve buna konuşma zamanı denir. Ancak konuşucu, geçmişteki ya da gelecekteki bir olayı anlatmak için, geçmişteki ya da gelecekteki bir zaman noktasını yahut aralığını 'konuşma zamanı' olarak seçebilir. Geçmişteki bir olay, bu olaydan önce, sonra ya da olayla eş zamanlı bir zaman noktasından anlatılabilir. İşte 'referans zamanı', ya da 'referans noktası' gerçek konuşma zamanının dışındaki bu kurmaca zaman noktasına verilen isimdir.*" (2010: 26) der. Aslan da Johanson'a dayalı olarak verdiği bilgide bu durumu "*Birincil yönelim noktası, 'konuşma anı' yani 'hâlihazırdaki dünya/şimdi'dir (Y^k); ancak konuşma anıyla dolaylı olarak bağlantılı ya da söylem tarafından kurgulanmış ikincil bir yönelim noktası tarafından da ikame edilebilir (Y^2) (Johanson 2000: 34).*" (2012: 12) biçiminde açıklar. Yine Aslan Demir, eylemin ya da durumun zamanının konuşma zamanına göre belirlenmesi durumunda mutlak zamandan söz ederken mutlak zamana göre zaman

çizgisine yerleşen bir başka zamanı göreceli zaman olarak adlandırır ve “*Dün geldi cümlesi konuşma zamanına göre geçmiş, Yarın gelecek cümlesi gelecek bildirir. İşte geliyor cümlesinde ise konuşma zamanı ile eylem zamanı örtüşmektedir. (...) Göreceli zamansa genellikle yardımcı cümlelerde yer alır ve ana cümlelerin yüklemine kodlanan mutlak zamana göre değer kazanır. Örneğin Sen geldiğinde Ayşe gitmişti cümlesinde, sen geldiğinde öbeğinin ifade ettiği zaman, gitmişti yüklemine kodlanan mutlak zamana göre zaman eksenine oturmaktadır. Mutlak zamanla göreceli zaman arasında öncelik, sonralık ve eş-zamanlılık ilişkisi bulunabilir.*” (2008: 36) der.

Akşehirli, “*Referans noktası için iki ihtimal söz konusudur. Referans noktasında asıl olayın dışında ikinci bir olay gerçekleşebilir; ya da referans noktası sadece bir zamana işaret eder.*” der ve bazı durumlarda atıf zamanını belirleyen başka olayların da gündeme geldiğini belirtir ve buna örnek olarak “*Ahmet uyandığında kardeşi gitmişti.*” cümlesinde Ahmet’in uyanma eyleminin atıf zamanını belirlediğini söyler (2010: 26).

“(b) *Yolda yürüyordum.*

gibi bir cümlede ‘yürümek’ eyleminin dışında ikinci bir eylem yoktur; bu cümlede konuşucu kendisi için geçmişte kalmış bir eylemi, eylemin gerçekleşmekte olduğu bir zaman noktasını referans olarak anlatmaktadır. Bunu varsayıma dayalı bir referans noktası olarak da düşünebiliriz.” (2010: 26-27) derken de atıf zamanının olaya dayalı olarak özel olarak belirtilmediği durumlarda varsayılan bir atıf noktası olduğunu ifade eder. Yazarın, “*Özellikle basit zamanlarda olay zamanının dışında ayrı bir referans zamanı yoktur.*” (2010: 34) biçimindeki sözlerinden özel olarak belirtilmediği sürece atıf zamanıyla olay zamanının örtüştüğü anlaşılmaktadır. Yine de atıf zamanı gösterilmek istenirse olay zamanıyla eş zamanlı olarak gösterilebileceğini belirtir (2010: 34). Bu durumda gönderim noktası tektir ve o da konuşma zamanıdır. Smith de basit zaman adını verdiği yapılarda referans zamanıyla durum zamanının eş zamanlı olduğunu, belirteçlerin genellikle referans zamanını belirlediğini bildirir (2005: 9).

Fleischman ise “*Yesterday I went to bed early*” (*Dün yatağa erken gittim.*) gibi bir cümlede olay zamanını konuşma zamanının öncesine yani geçmişe yerleştirirken atıf zamanını konuşma zamanıyla birlikte “*şimdi*” noktasında gösterir (1990: 16). Bu durumda onun atıf noktasının herhangi bir şekilde belirtilmediği durumlarda gönderim zamanı olarak konuşma zamanını aldığı anlaşılmaktadır. Aslan Demir de “*Ali geldi.*”

cümlesinde gösterim noktasının konuşma anı olduğunu, atıf zamanıyla konuşma zamanının aynı nokta üzerinde bulunduğunu belirtir (2012: 14).

Bu çalışmada Fleishchman'ın yaptığı gibi, özellikle basit yapılı zaman eklerinin kullanıldığı ve atıf noktası belirtilmeyen örneklerde gönderim noktası, “şimdi” alınmış ve atıf zamanıyla konuşma zamanı birlikte gösterilmiştir. Bunun nedeni, olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen olay ya da durumların oluşturduğu atıf zamanlarının diğerlerinden ayrılmasıdır.

Aslan Demir, özellikle birleşik yapılarda atıf noktasına göre zaman belirlemenin gerekliliğini “*Reichenbach'ın temel deiktik merkez olan 'bura ve şimdi'ye ek olarak tasarladığı referans noktası, asıl yöntemsel başarısını göreceli zamanların çözümünde göstermiştir. İngilizce past perfect tense, future perfect tense vb., Türkiye Türkçesi -mişti, -acaktı, -miş olacak, -acak oldu vb. yapılarla anlatılan zamanların çözümünde, birincil gösterim merkezinin yeterli olmaması nedeniyle, ikinci deiktik merkez olan referans noktası, çözüm için kritik bir basamak oluşturabilmektedir.*” (2013b: 1100) sözleriyle vurgulamıştır. Akşehirli de atıf zamanı kavramının genel olarak birleşik çekim söz konusu olduğunda değerlendirildiğini “*Birleşik zaman adı verilen çekimlerde yer alan iki ayrı zaman ekinden biri, söz konusu olayın konuşma zamanına göre, diğeri ise referans zamanına göre konumunu ifade etmektedir.*” (2010: 71) biçimindeki sözleriyle ifade ederken Türkçede bazen basit zamanlarda da atıf zamanı gösterilebileceğini belirtir (2010: 70).

Pilten Özel, zaman belirteçlerinin atıf zamanını belirlemekte etkin rol oynadıklarını, özellikle gönderim noktası olarak şimdinin alınamayacağı göreceli zamanlarda zaman belirteçlerinin bir gönderim noktası belirlediklerini ifade eder (2007: 111). Dolayısıyla çoğu kez, atıf noktasını zaman belirteçleri vermektedir. Bazen de atıf zamanı, metin içi bağlamda belirlenir.

Akşehirli, evrensel önerme adı verilen, geçerliliği zamana ve yere bağlı olmayan olay ve durumların geniş zamanda anlatıldığını, bu örneklerde olay ya da durum zaman çizgisinin tümüne yayıldığı için bir kesitten söz edilemeyeceğini belirterek geniş zamana gönderme yapan örneklerde konuşma zamanı, olay zamanı, atıf zamanı ilişkilerinin belirlenmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir (2010: 37).

Reichenbach, olay zamanı, atıf zamanı ve konuşma zamanı ilişkilerine göre dokuz ana zaman formülü çıkarmıştır. Konuşma zamanıyla atıf zamanı arasındaki ilişkilere göre geçmiş, şimdi ve gelecekte söz ederken olay zamanıyla atıf zamanı arasındaki ilişkilerden hareketle önce gelen, basit, sonra gelen ayrımı yapar ve bunların eşleşmesiyle dokuz zaman formülü ortaya çıkar. Eğer atıf zamanı, konuşma zamanından önceyse geçmiş, sonraysa gelecek; bunlar eş zamanlıysa şimdi söz konusudur. Olay zamanı, atıf zamanından önceyse önceki, sonraysa sonraki zaman ayrıntıları öne çıkarken bunların eş zamanlı olması durumunda basit zamanlardan bahsetmiştir. Dolayısıyla aşağıdaki formüller ortaya çıkmıştır:

Structure	New Name	Traditional Name
E—R—S	Anterior past	Past perfect
E, R—S	Simple past	Simple past
R—E—S	Posterior past	—
R—S, E		
R—S—E		
E—S, R	Anterior present	Present perfect
S, R, E	Simple present	Present
S, R—E	Posterior present	Simple future
S—E—R	Anterior future	Future perfect
S, E—R		
E—S—R		
S—R, E	Simple future	Simple future
S—R—E	Posterior future	— (2005: 77)

Buradan hareketle atıf zamanının olay zamanıyla üç tür ilişki içinde olabildiği görülmektedir:

1. Atıf zamanıyla olay zamanı eşit olabilir. ¹⁴

¹⁴ Akşehirli, bu noktada eşitlik ya da özdeşlik olasılıklarından söz eder. Eğer geçmişteki ya da gelecekteki bir olay anlatılırken bu olayla eş zamanlı bir başka olaydan daha söz ediliyorsa olay zamanıyla atıf

2. Atıf zamanı, olay zamanından önce olabilir.
3. Atıf zamanı, olay zamanından sonra olabilir. (2010: 32)

Filizok, “Yukarıda örnek olarak ele aldığımız Türkçe’nin on zamanı içinde Reichenbach’in tespit ettiği dokuz temel formdan beşi bulunmaktadır. Bunlar: 1) *S,R,O* , 2) *R,O-S* , 3) *O-R-S* , 4) *S-R,O* , 5) *R-O-S* formlarıdır.” (<http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1642>, e.t. 17.02.2015) demektedir ancak ayrıntılı bir incelemeyle diğer formlara da ulaşılabileceğini belirtmektedir.

2.2. İNCELEME ve BULGULAR

Akbal’ın öykülerini oluşturan cümlelerde olay zamanı, konuşma zamanı ve atıf zamanı ilişkileri; -konuyla ilgili çalışmaların ışığında- zaman ekleri, zaman belirteçleri, zamanla ilgili bilgi veren diğer diğer birimler (zaman belirteci dışındaki sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler) ve bağlam dikkate alınarak aşağıdaki biçimde belirlenmiştir:

1. *AZ < OZ < KZ*
  2. *OZ < AZ < KZ*
  3. *OZ = AZ < KZ*
  4. *OZ < AZ = KZ*
- } *geçmiş zaman*

5. *OZ = AZ = KZ*
  6. *OZ < AZ = KZ*
- } *şimdiki zaman*

7. *KZ < AZ < OZ*
  8. *KZ < OZ < AZ*
  9. *KZ < OZ = AZ*
  10. *KZ = AZ < OZ*
- } *gelecek zaman*

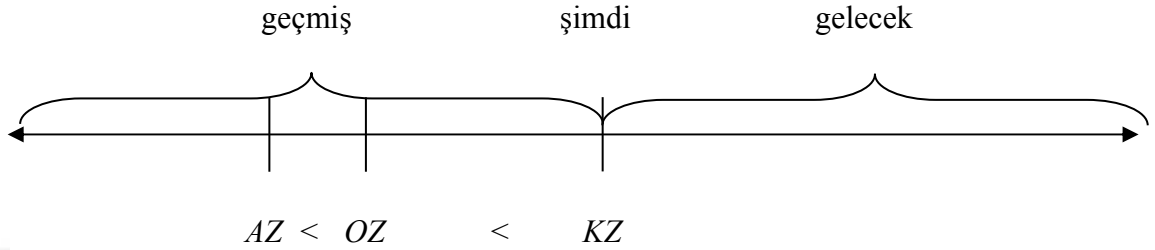
---

zamanı arasında eşitliğin söz konusu olduğunu; başka bir olay anılmıyorsa atıf noktasının varsayıma dayandırılarak olay zamanıyla özdeş tutulduğunu ifade eder (2010: 32). Her iki durumda da olay zamanıyla atıf zamanı zaman çizgisi üzerinde aynı noktada belirtilir. Bu çalışmada atıf zamanının özel olarak belirtilmediği durumlarda atıf zamanı konuşma zamanıyla eş tutulmuş ve buna göre gösterilmiştir.

Bu ilişkiler, seçilmiş cümlelerle aşağıda örneklendirilmiştir. Burada öykülerden tespit edilen eklerin hepsi, tek tek bütün işlevleriyle gösterilmemiş, duruma uygun örnekler seçilerek formül verilmeye çalışılmıştır:

2.2.1. Geçmiş Zaman

2.2.1.1. $AZ < OZ < KZ$

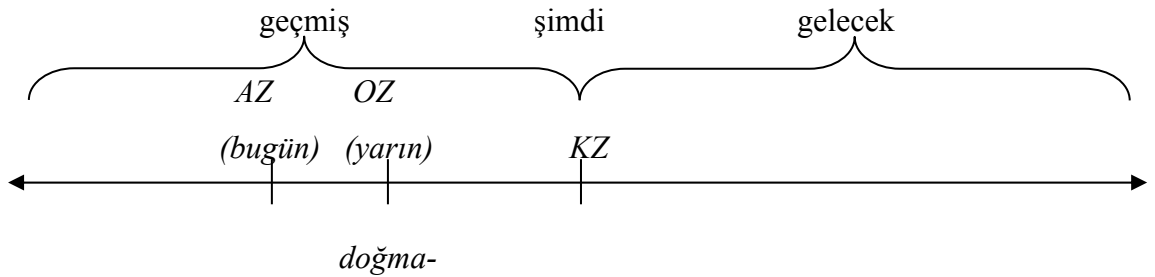

“Yarın güneş de doğmayacaktı.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 34) cümlesinde geçmiş içinde gelecekte gerçekleşecek bir eylemden söz edilmektedir. “Yarın” belirtecinden hareketle *doğma-* eyleminin atıf zamanı, bu eylemden bir gün öncesi olarak anlaşılmaktadır. Olaya bu zamandan bakıldığında “*yarın*” belirtecinin kullanımı anlam kazanır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde yarından bir önceki gün, bugün

OZ: yarın (geçmiş içinde doğ- eyleminin gerçekleşeceği zaman)

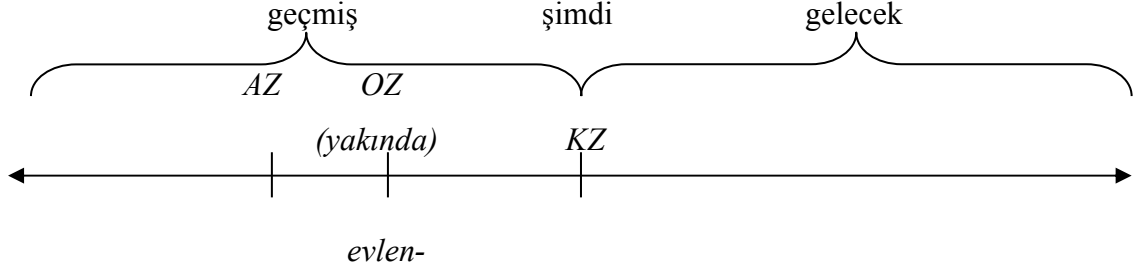

“Yakında evlenecekti.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 51) örneğinde geleceğe yönelik bir eylem anlatılmaktadır. Bu eylem için atıf noktası, *evlen-* eyleminin gerçekleşmesinden önceki bir zaman olarak belirlenir. Buna göre *evlen-* eylemi, gelecekte gerçekleşecektir. Cümlede atıf zamanıyla olay zamanı arasındaki zaman ilişkisi, “*yakında*” belirteciyle verilmiştir. Dolayısıyla -{AcAK} eki, olayın zamanını atıf noktasına göre belirleyip verirken -{DI} ekiyle konuşma zamanına göre geçmişte kalmış bir olaydan söz edilmektedir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde evlen- eyleminin gerçekleşmesinden önceki bir zaman

OZ: yakında (geçmiş içinde evlen- eyleminin gerçekleşeceği zaman)

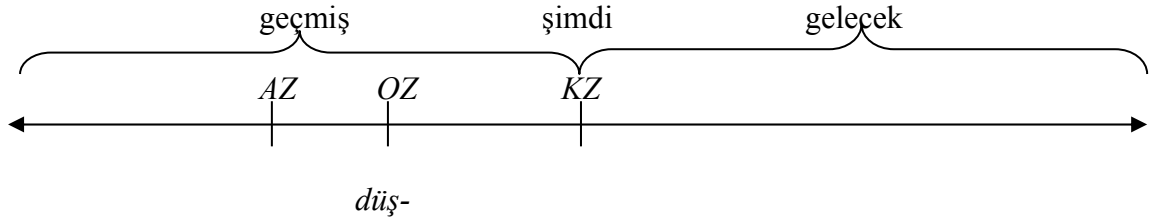

“O damla da düştü düşecekti.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31) örneğinde de geçmişteki bir atıf noktasından çok yakın geleceğe bakılmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde düş- eyleminin gerçekleşmesinden çok kısa bir süre öncesi

OZ: geçmiş içinde düş- eyleminin gerçekleşeceği zaman

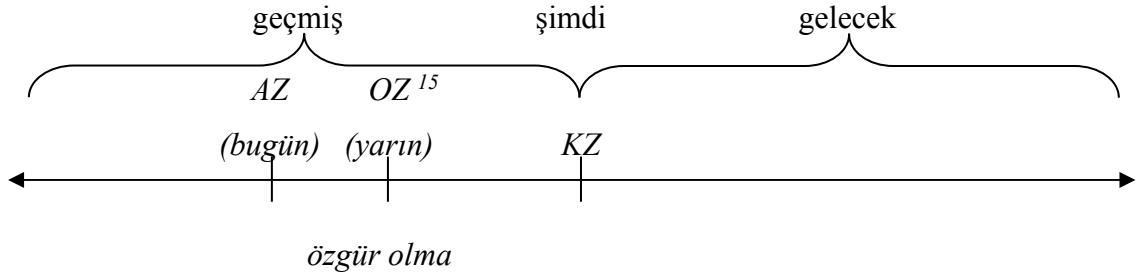

“Yarın özgürdüm ya!” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 119) örneğinde de benzer şekilde geçmişte bir “bugün”ün atıf zamanı olarak alındığı ve özgür olma durumuna bu noktadan bakılarak bunun “yarın” gerçekleşmesinin beklendiği görülmektedir. Dolayısıyla geçmiş içinde geleceğe gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Gerçekleşip gerçekleşmediğiyle bağlamdan anlaşılacakla birlikte örnekte -{DI} ekinin kullanılmış olması, durumun gerçekleştiği ve bunun sonradan anlatıldığını düşündürmektedir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde yarından bir gün öncesi, bugün

OZ: yarın (geçmiş içinde özgür olunacak zaman)

Günay da bu yapıyla ilgili olarak bakış noktasının önemine şöyle işaret eder: “‘yarın Hakan Ankara’ya gidecek’ sözcesindeki, ‘yarın’ kavramı konuşma zamanına göre bir belirlemedir. Ama ‘Ertesi günü Hakan Ankara’ya gidecekti / gitti’ biçimindeki kullanımda, ‘ertesi günü’ zamansal belirleyicisi, daha önce merkez olarak alınan ‘o gün, o günü’ zamanına göre kullanımı belirtir.” (2013: 239) Ayrıca zaman belirleyicilerini bu özelliklerine göre belirleyici ve belirleyici olmayan biçiminde ikiye ayırır: “Belirleyicilerde (fr. *dèictique*) yani kullanılan zaman belirleyicisi sözcemelele anı ile üst üste gelir. Dün, bugün, yarın gibi kavramlar belirleyicidir ve sözcemelelele anıyla ilgilidir. Belirleyici olmayanlarda (fr. *non- dèictique*) çıkış, sözcemelelele anı ile çakışmaz. Sözcemelele anı içindeki bir nokta yardımı ile anlaşılana zaman belirleyicilerine belirleyici olmayan denir. Örneğin ertesi günü, o gün, arkadaşımın gelmesinden önceki gün vb. (...) Bu son durumda çıkış, sözcemelelele anından öncesindeki ya da sonraki bir zamansal durumu belirtir.” (2013: 239) Ancak Doğan’ın verdiği bilginin aksine yukarıdaki örnekte görülenen “yarın” belirteci, konuşma anına göre bir belirlemeyi imkânsız kılmaktadır çünkü olaya geçmişteki başka bir noktadan bakılmaktadır. Bu nedenle belirteç, “belirleyici olmayan” bir nitelik gösterir.

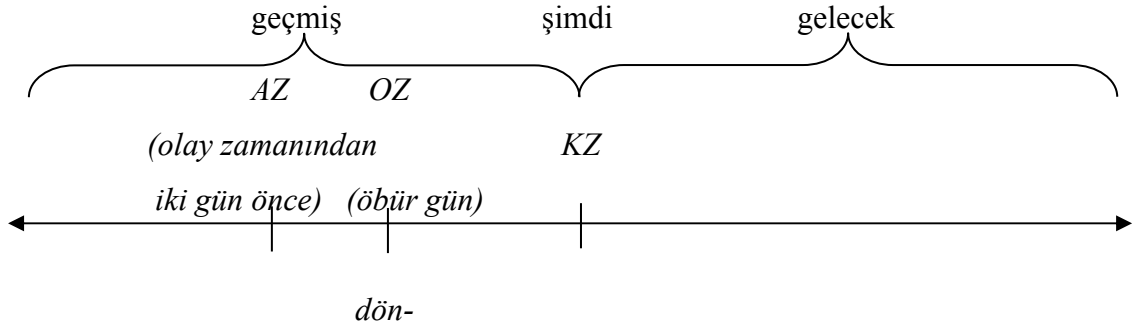
“Olsun, öbür gün dönüyoruz nasıl olsa.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 41) örneğinde anlatıcı, geçmişte yaşadıklarının hayalini kurmaktadır. Dolayısıyla bu cümle de geçmiş bağlamında değerlendirilmelidir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde öbür gün biçiminde verilen zamandan iki gün öncesi

OZ: öbür gün (geçmiş içinde dön- eyleminin gerçekleşeceği zaman)

¹⁵ Burada bir olay değil durum söz konusudur. Ancak bu da OZ kısaltmasıyla gösterilmiştir. Çalışmada bu tür örnekler için aynı kısaltma kullanılmıştır.

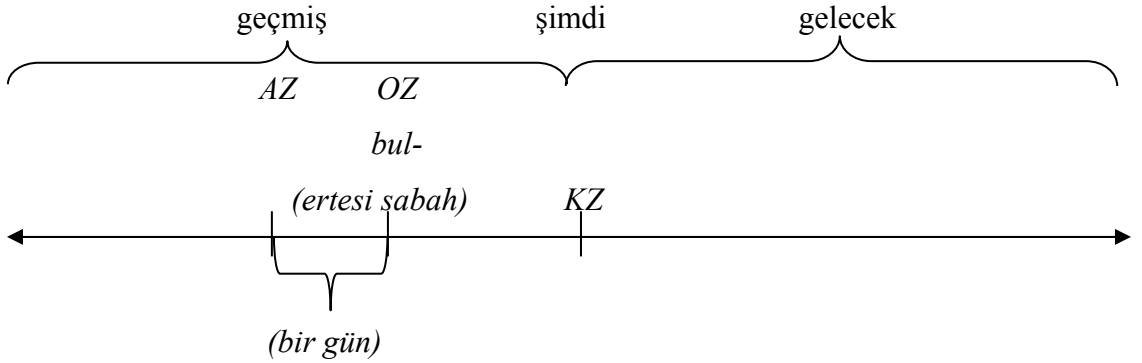

“Keçiyi *ertesi sabah* fasulya ve domates sırtıklarının içinde bulduk.” (BD, Keçi, s. 77) cümlesinde de atıf zamanı, *bul-* eyleminin gerçekleşmesinden bir gün önce olarak belirlenmektedir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde ertesi sabah biçiminde verilen zamandan bir gün öncesi

OZ: ertesi sabah (bul- eyleminin gerçekleştiği zaman)

“Yataktan ayağa kalkınca, odadan dışarı çıkınca, elbisemi giyinince, sokakta bir iki titrek adım atınca herşey bitmiş **olacaktı**, halledilmiş olacaktı.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67) örneğindeki “-{mİş} olacaktı” yapısıyla *geçmişin geleceğinde bitmişlik* (Aslan: 2012: 20) anlatılmaktadır. Yani geçmişteki bir atıf noktasından ileriye bakılmakta, yine geçmiş içinde olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşecek *yataktan kalk-*, *odadan dışarı çık-*, *elbise giy-*, *sokakta adım at-* eylemleriyle birlikte *bit-* ve *halledil-* eylemlerinin gerçekleşeceği ve daha sonrasında bunlarla ilgili durağan duruma geçileceği belirtilmektedir. Bu örnekte üç atıf noktası bulunduğu düşünülmektedir. Birincisi, uzak geçmişten ileriye bakılan ve *bit-*, *halledil-* eylemlerinin gerçekleşmiş olacağının düşünüldüğü zaman; ikincisi *bit-* ve *halledil-* eylemleriyle eş zamanlı gerçekleşecek *yataktan kalk-*, *odadan dışarı çık-*, *elbise giy-*, *sokakta adım at-*

eylemlerinin zamanı; üçüncüsüye *bit-* ve *halledil-* eylemlerinin gerçekleşmesinin ardından ortaya çıkan sonuçsallığa işaret eden atıf zamanıdır. Ancak bu zamanlar, geçmiş içinde olmakla birlikte örnekte net biçimde belirtilmemiştir:

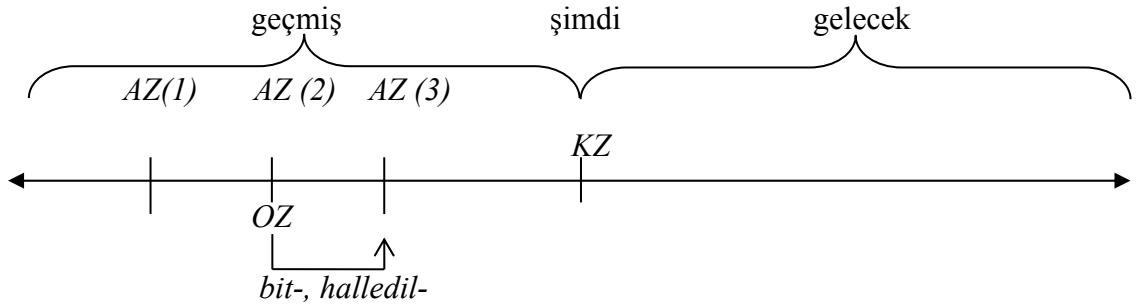
KZ: şimdi

AZ (1): geçmiş içinde uzak geçmişten geleceğin düşünüldüğü zaman

AZ (2): geçmiş içinde birinci atıf zamanından sonraki olay zamanıyla eş zamanlı bir zaman (yataktan kalk-, odadan dışarı çık-, elbise giy-, sokakta adım at- eylemlerinin gerçekleşme zamanı)

AZ (3): geçmiş içinde olayın gerçekleşmesinden sonraki bir zaman (bit- ve halledil- eylemlerinin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan sonuçsallığa, yani bitmiş ve halledilmiş olma durumlarına işaret eden zaman)

OZ: geçmiş içinde ikinci atıf noktasıyla eş zamanlı bir zaman (bit- ve halledil- eylemlerinin gerçekleşme zamanı)

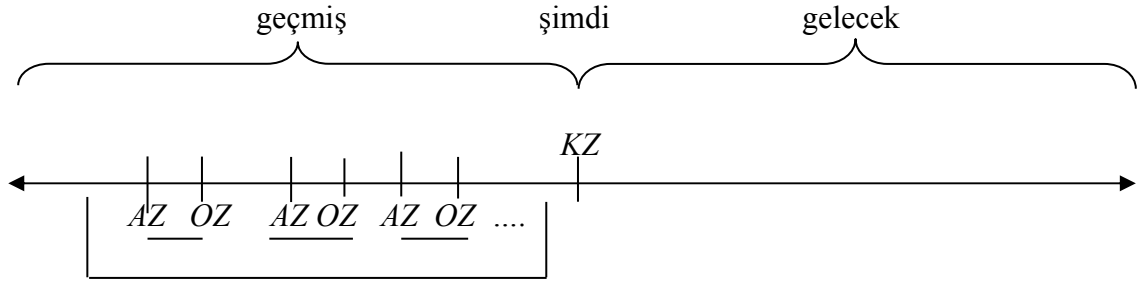
“Ancak tramvay caddesine çıktuktan sonra hayâllerimize koyulurduk.” (BD, Ester ile Roza, s. 24) örneğinde geçmişte belirsiz bir süre içinde tekrarlanan *çık-* eyleminin yapılmasına bağlı *hayallere koyul-* eylemi anlatılırken bu eylemin her defasında gerçekleşmesine yönelik bir atıf zamanı da belirtilmiştir. *Hayallere koyul-* eylemi, atıf zamanını veren *çık-* eyleminin ardından gerçekleşmekte ve bu ilişki, her defasında tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla temel önermedeki hareket (*hayallere koyul-*), yan önermedeki hareketin (*çık-*) gerçekleşmesine bağlıdır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde çık- eyleminin gerçekleştiği zaman

OZ: geçmiş içinde çık- eyleminden sonra gerçekleşen hayallere koyul- eyleminin gerçekleştiği zaman

“Varsın-**dı** yıkılsındı ne varsa.” (YBY, Dar Oda, s. 13) cümlesinde bir söz aktarımı görülmektedir. Çoğunlukla -{mİş} ekinin üstlendiği aktarım işlevi söz konusu olduğunda aktarılan sözdeki olaya ya da duruma ait atıf zamanının yanında bir de aktarılan sözün öğrenildiği anı gösteren ve konuşma zamanından önceye karşılık gelen bir başka atıf zamanı daha alınmaktadır. Akşehirli, -{mİş} ekinin aktarım işleviyle kullanıldığı örnekleri açıklarken bu durumu aktarılan sözün de bir olay hâline gelerek zaman çizgisine yerleşmesi biçiminde ifade eder (2010: 43). Dolayısıyla örnekteki olayın geçmiş içinde yer aldığı zaman, sonra bunun öğrenilmesi ve en son da vericinin daha önce iletilmiş olan bilgiyi aktarması biçiminde bir zaman sıralaması söz konusudur. Aktarılan söylemin öğrenilme zamanı da konuşma zamanına ait atıf zamanı olarak kabul edilmektedir.

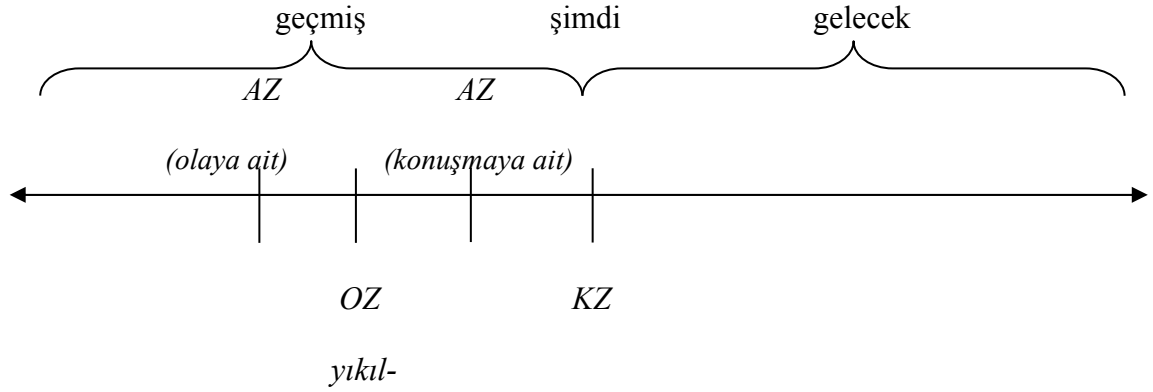
Yukarıdaki örnek incelendiğinde önce geçmiş içinde geleceğe yönelik bir istek olarak “Varsın yıkılsın ne varsa.” cümlesinin söylendiği, daha sonra bunun verici tarafından öğrenildiği, en son da vericinin bu bilgiyi aktardığı görülmektedir. Dolayısıyla olay zamanının atıf zamanından sonra geldiği, atıf zamanı olarak alınan bir noktadan ileriye bakılıp geleceğe yönelik istekte bulunulduğu anlaşılır. Bağlam içinde bütün bunların geçmişte kaldığı anlaşılmaktadır. Aktarım söz konusu olduğu için bir de yine geçmiş içinde kalan konuşmaya ait atıf zamanı yani aktarılan sözün öğrenildiği zaman alınmalıdır:

KZ: şimdi

AZ (konuşmaya ait): aktarılan sözün geçmiş içinde öğrenildiği zaman

AZ (olaya ait): geçmiş içinde aktarılan sözün (Varsın yıkılsın ne varsa.) dile getirildiği zaman (yıkıl- eyleminin gerçekleşmesinin istendiği zaman)

OZ: geçmiş içinde aktarılan sözün zamanı (yıkıl- eyleminin gerçekleşeceği zaman)

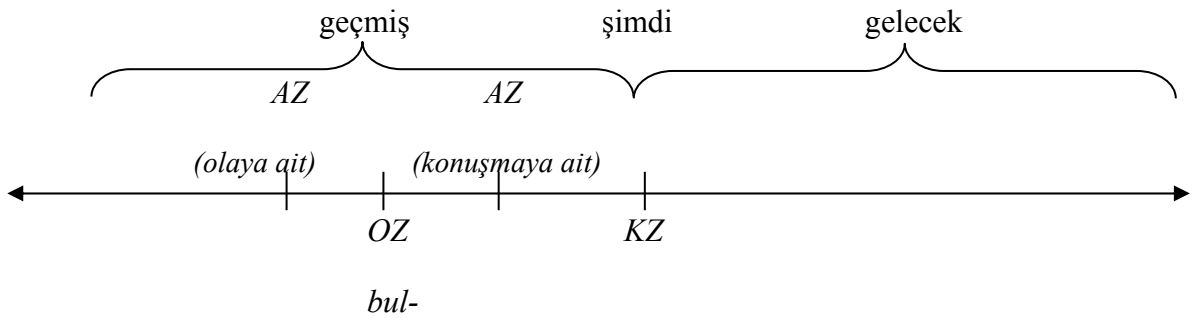
“Günün birinde prensesin tabutunu da hazineyle birlikte bulacaktınız..” (BD, Bizans Definesi, s. 10) cümlesinde de -{mİş} ekiyle sağlanan bir aktarım vardır. Aktarılan cümledeki *bul-* eylemi, geçmişteki bir atıf noktasından sonra gerçekleşmesi öngörülen bir eylemdir. Yani -{AcAK} eki geçmiş içinde geleceğe gönderme yapar. -{mİş} ekiyse geçmiş içinde söylenen bu cümlenin verici tarafından aktarıldığını ifade etmektedir. Bu durumda bütün zamanlar, konuşma zamanından önceye, yani geçmişe aittir:

KZ: şimdi

AZ (konuşmaya ait): aktarılan sözün geçmiş içinde öğrenildiği zaman

AZ (olaya ait): geçmiş içinde aktarılan sözün (Günün birinde prensesin tabutunu da hazineyle birlikte bulacaksınız.) dile getirildiği zaman

OZ: günün birinde (geçmiş içinde aktarılan sözün yani bul- eyleminin gerçekleşeceği zaman)

Bir ad cümlesi olan “Vaktiyle eline toplu bir para geçtiğinde Beyoğlundan güzelce bir piyano almak üzereymiş,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44) örneğinde de aynı durum vardır. Aktarılan söylem, geçmişte yakın geleceğe yönelik bir harekettir. Örnekten bitiş bildiren *al-* eyleminin gerçekleşmesi için geçmiş içinde harekete

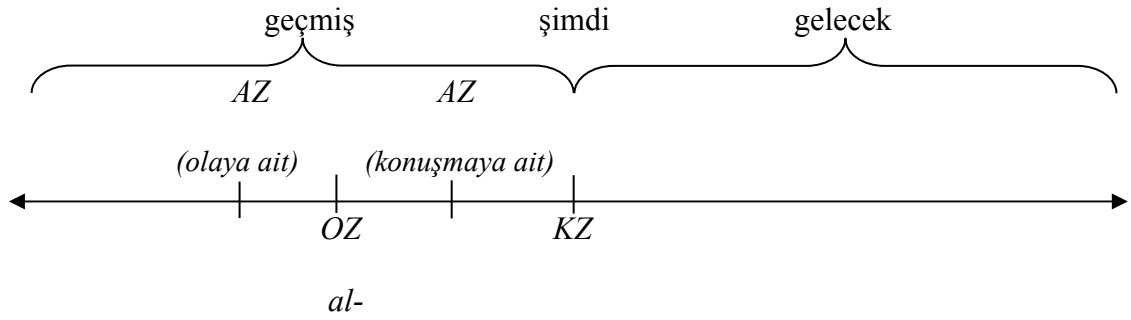
geçildiği, eylemin çok yakın bir gelecekte son sınıra ulaşacağı anlaşılmaktadır. Bunun aktarıldığı zaman da geçmişte kalmıştır. Dolayısıyla cümlede biri olaya, diğeri konuşmaya ait iki atıf zamanı söz konusudur:

KZ: şimdi

AZ (konuşmaya ait): aktarılan sözün geçmiş içinde öğrenildiği zaman

AZ (olaya ait): geçmiş içinde aktarılan sözün yani al- eyleminin gerçekleşmesinden önceki bir zaman

OZ: vaktiyle (geçmiş içinde aktarılan sözün yani al- eyleminin gerçekleşeceği zaman)

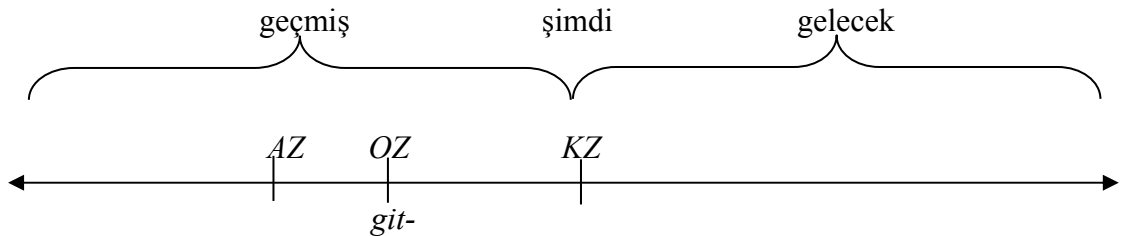

“Roza gitmek üzereydi.” (BD, Ester ile Roza, s. 26) biçimindeki ad cümlesinde de geçmiş içinde yakın geleceğe gönderme yapılır. Ancak burada aktarma olmadığı için tek bir atıf noktası vardır, o da olay anından öncedir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde git- eyleminin gerçekleşmesinden çok kısa bir süre öncesi

OZ: geçmiş içinde git- eyleminin gerçekleşeceği zaman

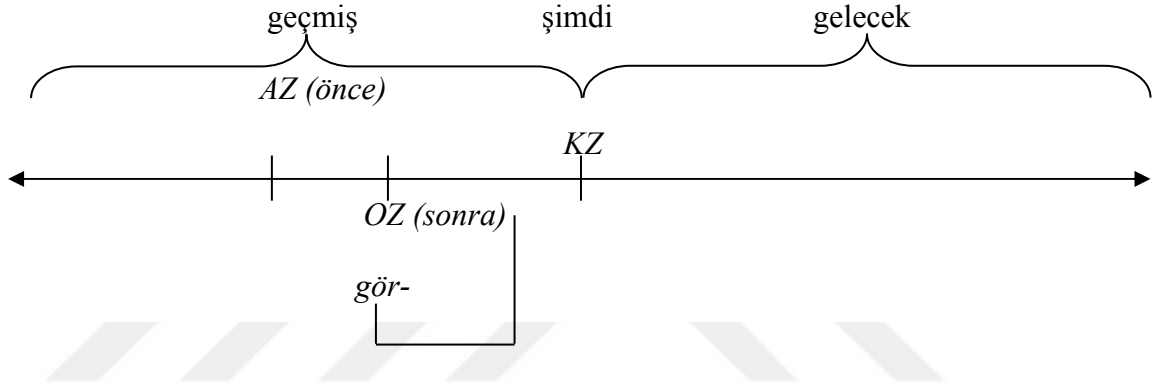
“Sonra onu her sabah aynı yerde görmeye başladım.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52) cümlesinde “- {mAyA} başladı” yapısıyla geçmişte başlayan ve bir süre devam eden bir hareket (gör-) anlatılmıştır. Bağlamdan bu hareketin konuşma zamanından önce sona

erdiği anlaşılır. Hareketin başlangıcı için belirlenecek atıf noktasıysa bundan önceki cümlelerden çıkar. “*Sonra*” belirtecinin karşıtlık ilgisiyle bağ kurduğu önceyi anlatan cümlelerde verilen eylemler, *gör-* eyleminin başlangıcı için atıf noktası oluşturmaktadır: “*İşte o simsiyah saçlıyı serin sonbahar sabahlarından birinde tanıdım. (...) Henüz Eylülün ilk günlerindeydik, hava sıcak, yakalar açıldı. (...) Onu ilk görüşümden hatırimda bunlar kaldı.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51-52):

KZ: şimdi

AZ: önce (geçmiş içinde gör- eyleminden önce gerçekleşen eylemlerin zamanı)

OZ: sonra (geçmiş içinde gör- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman)

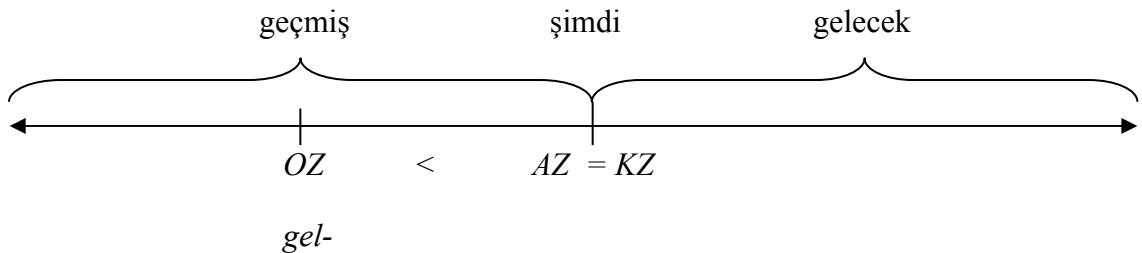

-{yor} ekinin geçmiş zamana gönderme yaptığı olay zamanı odaklı bazı örneklerde de $OZ < AZ = KZ$ sıralaması görülür. Örneğin “*İki yabancı kıtalar ötesinden geliyorlar, Martha'nın evrenine giriyorlar, bir Anadolu kızını orada bırakıyorlar, düşler kuruyorlar, sabaha karşı karlı caddelerde yitip gidiyorlar.*” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 39) söyleminde -{yor} eki, geçmişte gerçekleşmiş, olmuş, bitmiş eylemlerin anlatımını üstlenmiştir. İlk cümle için zaman çizgisi aşağıdaki gibidir:

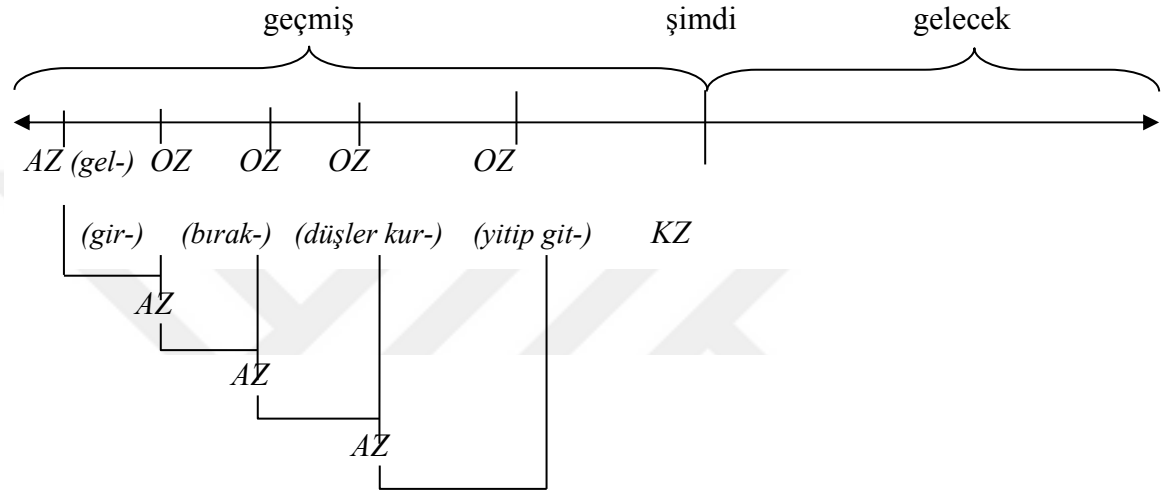
KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

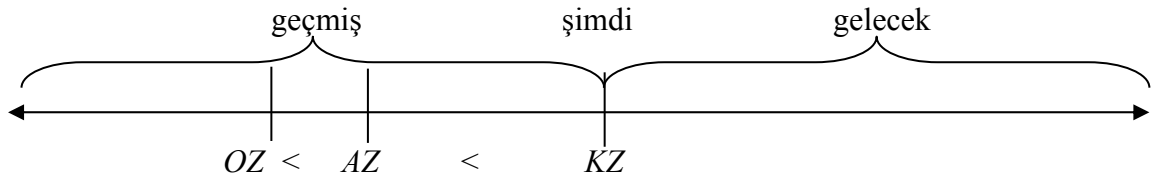
OZ: geçmiş içinde gel- eyleminin gerçekleştiği zaman

Yukarıdaki örnekte cümleler, tek başlarına ele alındıklarında özel olarak verilmeyen atıf zamanı dolayısıyla $OZ < AZ = KZ$ ilişkisi düşünülebilir. Ancak cümlelerdeki eylemlerin zamanı ardışıklık göstermektedir. Biri olduktan sonra diğeri gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu ifadede her cümle için atıf zamanı, bir önceki cümledeki eylemin zamanı olarak belirlenebilir. Yani bir cümle içindeki eylemin zamanı olay anını verirken bu, diğeri için atıf noktasını oluşturmaktadır. Bu durumda $AZ < OZ < KZ$ sıralaması geçerli olacaktır. Tüm cümleler, zaman çizgisinde şöyle gösterilebilir:

2.2.1.2. $OZ < AZ < KZ$

“Babam bir yıl evvel ölmüş-**tü**, çocukluk hülyalarım uçmuş-**tu**, ümitlerim kaybolmuştu. Bütün kurduğum alem çöküvermişti. Nuhun Gemisine yakın olan evimiz satılmış-**ti**, uzak bir semte taşınmıştık.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 57)

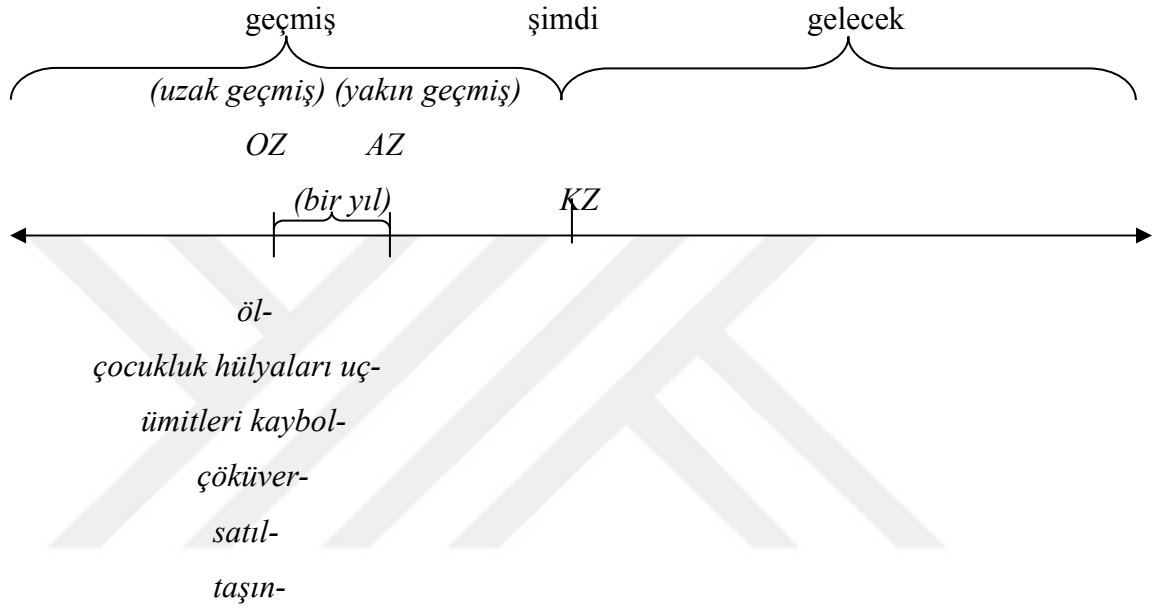
Yukarıdaki örnekte uzak geçmişte yaşanmış eylemlerden (öl-, çocukluk hülyaları uç-, ümitleri kaybol-, çöküver-, satıl-, taşın-) söz edilmektedir. Burada ilk cümledeki “bir yıl evvel” belirtecinin atıf zamanına işaret ettiği görülmektedir. Söz konusu eylemler, gerçekleşmesinden bir yıl sonra anlatılmaktadır. Dolayısıyla bunlar, uzak geçmişe gönderme yaparken bir yıl sonrası yakın geçmiş olarak düşünülebilir. Bu durumda -{mİştI} yapısındaki -{mİş} ekinin uzak geçmişi yani olay zamanını anlattığı,

-{DI} ekininse konuşma zamanını öne çıkararak hareketin geçmişte kaldığını anlatmaya yardımcı olduğu söylenebilir. Her cümle için zaman çizgisi, aşağıdaki gibidir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından bir yıl sonrası

OZ: geçmiş içinde atıf zamanından bir yıl öncesi (öl-, uç-, kaybol-, çöküver-, satıl-, taşın- eylemlerinin gerçekleştiği zaman)

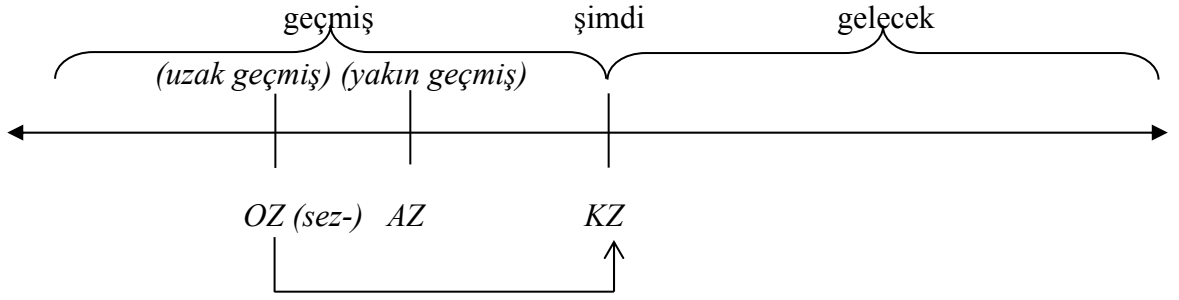

“Ama ben bu tür yazuların ‘edebiyat’la ilgisiz şeyler olduğunu sezmeye başlamıştım.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58) cümlesinde de benzer bir durum olmakla birlikte “-{mAyA} başlamıştı” yapısıyla uzak geçmişte başlayan ve daha sonrasında da devam eden bir eylemin başlangıcına dikkat çekilmiştir. Bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla bu eylem, konuşma anında da devam etmektedir; geleceğe taşınıp taşınmadığıysa belli değildir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından sonraki bir zaman

OZ: geçmiş içinde atıf zamanından önce sez- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

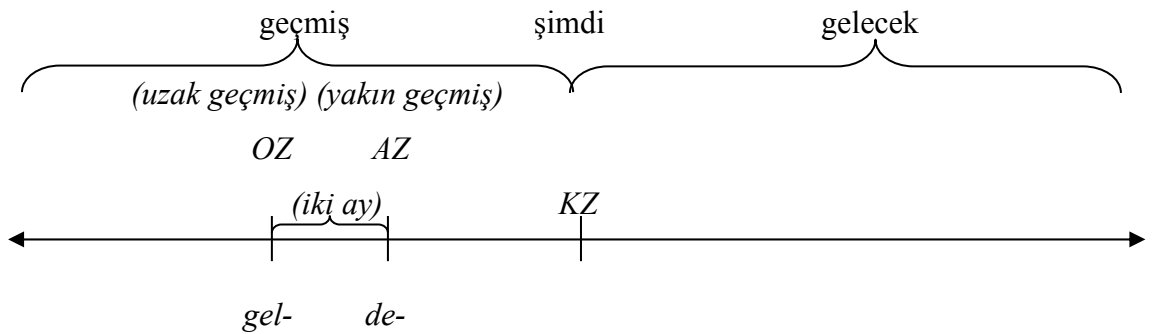

“‘Söyleyecek çok bir şey yok’ dedi. Çalışıyorum işte. Bir kaç yıldır İstanbul’dan uzaktaydım. İki ay önce geldik. Yerleştik, yaşıyoruz.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10) örneğinde *de-* eylemine bağlanan iç cümlelerdeki eylem ve durumlar değerlendirildiğinde “İki ay önce geldik.” yan önermesindeki *gel-* eyleminin zamanının yine geçmişte gerçekleşen *de-* eyleminin zamanına göre değerlendirilmesi gerektiği anlaşılır. Çünkü bu cümle için atıf zamanını *de-* eyleminin gerçekleştiği, yakın geçmiş olarak nitelendirilebilecek zaman dilimi oluşturmaktadır. Buna göre *gel-* eyleminin temel önermedeki *de-* eylemine göre daha uzak bir geçmişe gönderme yaptığı görülür ve iç cümledeki eylemin zamanı (olay zamanı), temel cümledeki eylemin zamanının atıf noktası olarak alınmasıyla anlaşılır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde de- eyleminin gerçekleştiği zaman (olay zamanından iki ay sonrası)

OZ: iki ay önce (geçmiş içinde atıf zamanından iki ay önce önce gel- eyleminin gerçekleştiği zaman)

“Sanki küçükü küçülüvermişim. On üç yaşındaydım. Futbol oynarken topumuz arka sokağa kaçmıştı. Duvardan atlamışım gizlice. O tehlikeli sokaklara giden yok inivermişim. Karşımda ufacık bir ahşap ev vardı. Penceresindeki kız birden bana

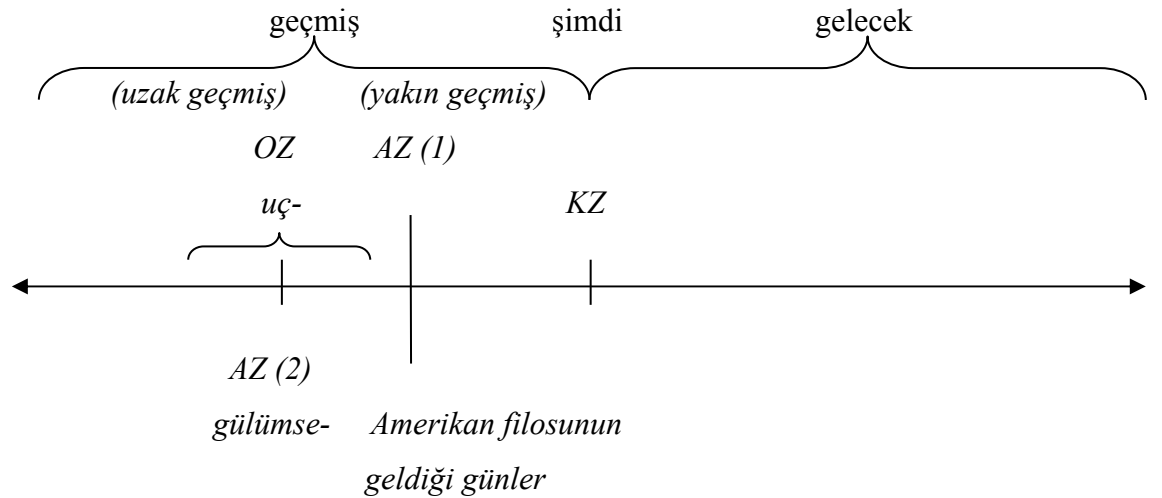
gülümsemişti. Saçları uçuyordu rüzgârda.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 41) örneğindeyse altı çizili cümlede bağlamdan çıkarılan bir uzak geçmiş anlamı vardır. Burada verilenler, geçmişte “*İstanbul’a gene bir Amerikan filosofunun geldiği günlerdeydi.*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 39) cümlesinde verilen zamanda vericinin aklından geçenlerdir. Yani geçmiş içinde geçmişe gidiş söz konusudur. Altı çizili cümlede verilen *saçları uç-* eylemi için -{yordu} ekinde kaynaklanan iki farklı atıf noktasından söz edilebilir. Birincisi, yakın geçmişten uzak geçmişe bakmaktan kaynaklanan bir atıf zamanı; diğeryse -{yor} ekinin bildirdiği sürekliliğin bağlam içinde dayandırılabilceği ikinci bir atıf noktasıdır. Buna göre *saçları uç-* eylemi, İstanbul’a Amerikan filosofunun geldiği güne göre geçmişte kalmıştır. Ayrıca bu eylem, uzak geçmişte penceredeki kızın gülümsemesiyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Ancak belirtmelidir ki *saçları uç-* eylemi, *gülümse-* eyleminin gerçekleşmesinden önce başlamıştır:

KZ: şimdi

AZ (1): geçmiş içinde Amerikan filosofunun geldiği günler (yakın geçmiş)

AZ (2): uzak geçmişte gülümse- eyleminin gerçekleştiği zaman (olay zamanıyla eş zamanlı, uzak geçmiş)

OZ: uzak geçmişte uç- eyleminin gerçekleştiği zaman

“*Nice anılarımı saklayan o kocaman binanın tutuştuğunu duyar duymaz, uzak kenar semtindeki evimden nasıl dışarı fırlamıştım!*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

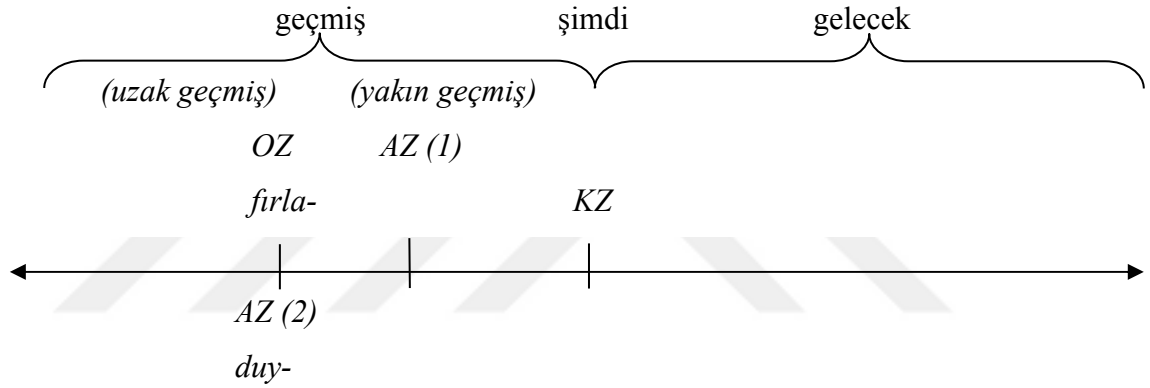
Yukarıdaki örnekte de iki farklı atıf noktası söz konusudur. Biri, *fır-la-* eyleminin konuşma anına uzak geçmişte kaldığını ifade eden ve yakın geçmişle örtüşen birinci atıf noktası, diğeri de “*nice anılarımı saklayan o kocaman binanın tutuştuğunu duyar duymaz*” belirtecinin ifade ettiği ve *fır-la-* eylemiyle eş zamanlı gerçekleşen ikinci atıf noktasıdır:

KZ: şimdi

AZ (1): geçmiş içinde olay zamanından sonraki bir zaman (yakın geçmiş)

AZ (2): uzak geçmişte olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen duy-eyleminin zamanı

OZ: uzak geçmişte fır-la- eyleminin gerçekleştiği zaman

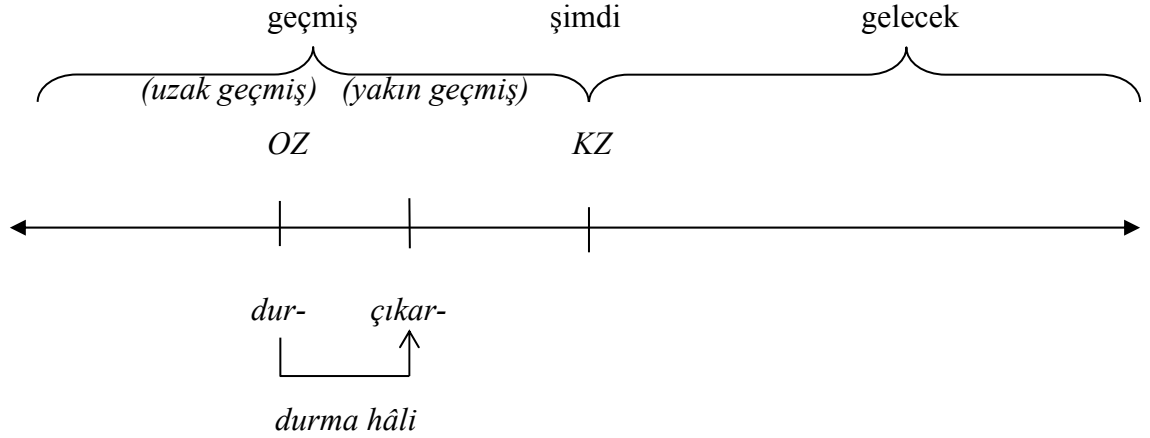

“*Cebimden saatimi çıkardım. Kulübenin içine, pencereden ince bir dal gibi uzanıp kalmış olan son güneş ışığının altında, zamanı anlamaya gayret ettim. Fakat zahmetim boşa çıktı; saat durmuştu.*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 21) örneğinde de konuşma zamanına göre uzak geçmişte gerçekleşen bir eylem söz konusudur. Vericinin ilk cümlede ifade ettiği saatini cebinden çıkardığı an, yakın geçmişte gerçekleşmiştir. Saatin durması ise bundan daha önce uzak geçmişte olmuştur. Ancak bitiş ifade eden *dur-* eyleminin son sınıra ulaşması, uzak geçmişe aittir. Eylemin bitiş sınırına ulaşmasının ardından ortaya çıkan sonuç yani durma hâliyse yakın geçmişte sürmektedir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından sonra saati çıkar- eyleminin gerçekleştiği ve olay zamanında gerçekleşen dur- eyleminin fark edildiği zaman (yakın geçmiş)

OZ: uzak geçmişte dur- eyleminin gerçekleştiği zaman

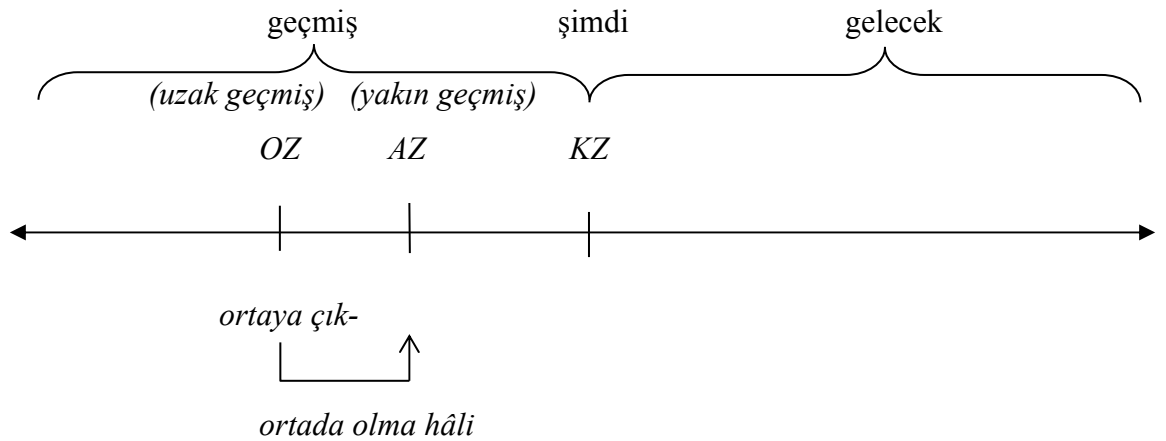

“Kısa bir zamanda bugünkü meydan ortaya çıkmış oldu.” (ÖEB, Meydan,s. 59) örneğinde geçen “-{mİş} oldu” yapısı da zaman bakımından $OZ < AZ < KZ$ biçiminde bir sıralama yapılmasını sağlar. Aslan, bu yapıyla eylemin dinamik evresinden bununla ilgili olan durağan evresine geçildiğini ve böylece bir sonuçsallığa işaret edildiğini belirtir (2012: 16). Bu durumda uzak geçmişte gerçekleştiği düşünülen eylemin sonucu, o andan başlayarak atıf zamanına kadar uzanmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından sonra ortada olma hâlinin dile getirildiği zaman (yakın geçmiş)

OZ: uzak geçmişte ortaya çık- eyleminin gerçekleştiği zaman

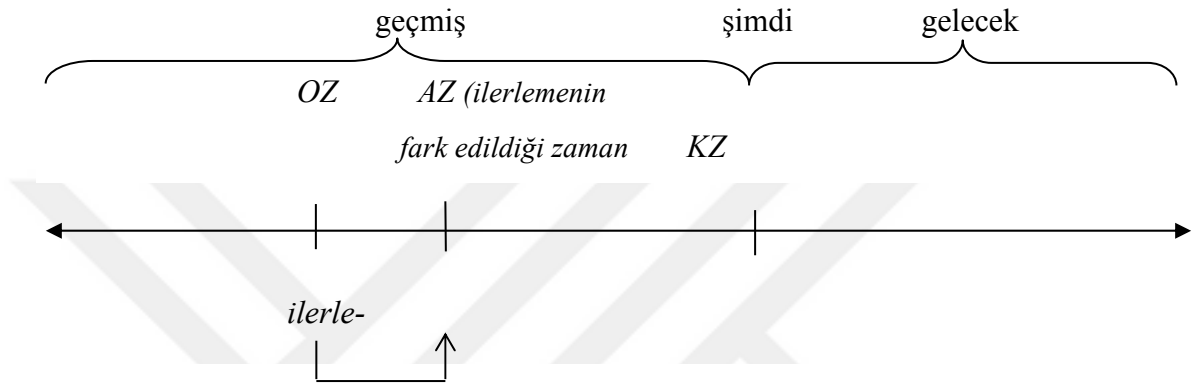
“Bir gök gürültüsüyle kendimizi caddede yeni bir hayata, yeni bir mücadeleye doğru ilerliyor bulduk.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 40) cümlesindeki “-{yor} bulduk” yapısıyla

geçmişteki bir hareketin başlamasının farkına varılmadığı ancak atıf zamanında sürmekte olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından sonra ilerle- hareketinin fark edildiği zaman (yakın geçmiş)

OZ: uzak geçmişte ilerle- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

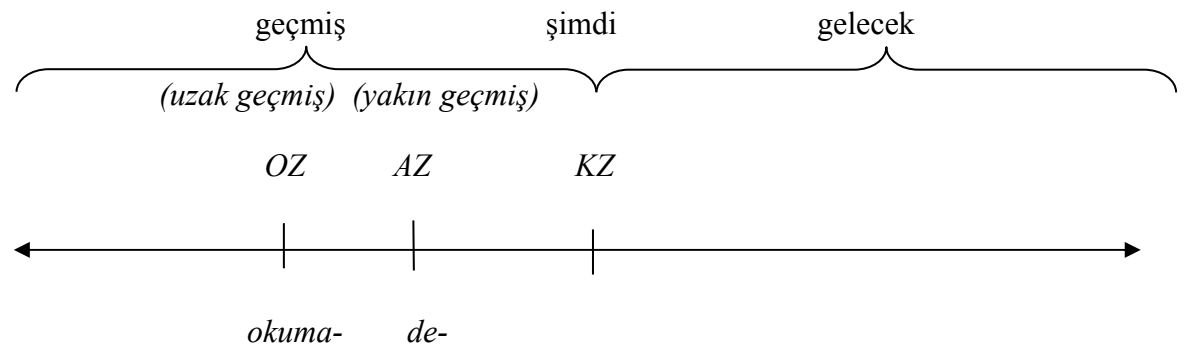

“*Sen Yusuf ile Züleyha'yı okumadındı, onu al, o kitap sana göre değil.*’ dedi.” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 88) örneğinde altı çizili iç cümle içinde yer alan -{DIYDI} ekinin de uzak geçmişe gönderme yaptığı görülmektedir. Temel önermede geçen ve geçmiş zamana gönderme yapan *de-* eylemine göre *okuma-* eylemi daha uzak bir geçmişte kalmıştır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde de- eyleminin gerçekleştiği zaman (yakın geçmiş)

OZ: uzak geçmişte okuma- eyleminin gerçekleştiği zaman

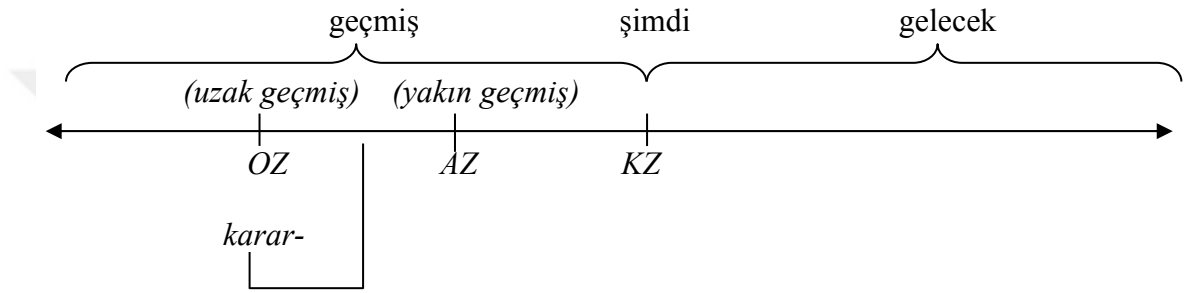

“Meydan kararmaya yüz tutmuştu.” (ÖEB, Meydan, s. 62) örneğindeyse uzak geçmişte gerçekleşmeye başlamış, bir süre sonra tamamlanmış *karar-* eylemi anlatılır. Yani bitiş bildiren eylem, olay anında henüz son sınıra ulaşmamıştır ancak eylemin hazırlık aşaması başlamıştır. Bu anlam, cümlede “-{mAyA} yüz tutmuştu” yapısıyla verilmiştir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından sonraki bir zaman (yakın geçmiş)

OZ: uzak geçmişte karar- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

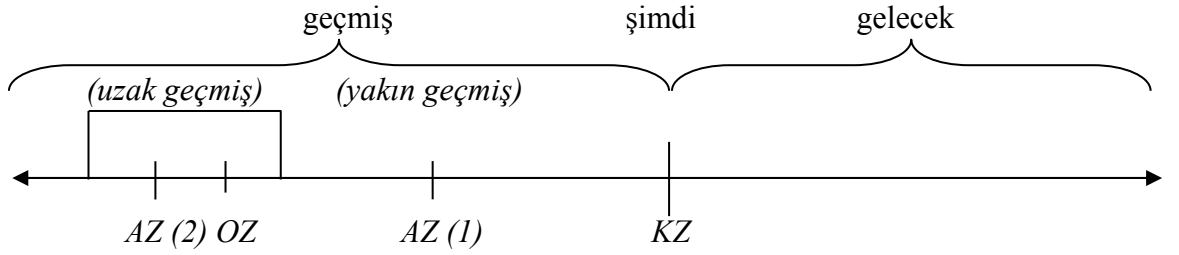
“Bir aralık ‘Niye elektrik yok’ diye soracak olmuştu, sonra vazgeçmişti.” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79) örneğinde görülen “-{AcAK} olmuştu” yapısı, uzak geçmişte geleceğe yönelik niyet bildirir. Bu nedenle bu yapılar da iki atıf noktası vardır. Birincisi, uzak geçmişe bakmayı sağlayan yakın geçmiş olarak alınabilecek atıf zamanı, ikincisiyse uzak geçmişte geleceğe bakılan atıf zamanıdır:

KZ: şimdi

AZ (1): geçmiş içinde olay zamanından sonraki bir zaman (yakın geçmiş)

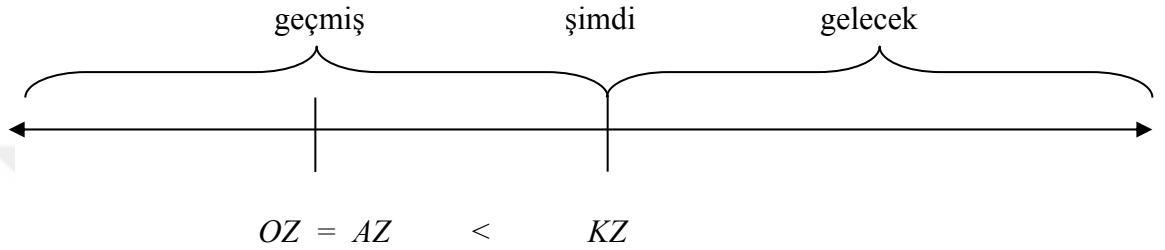
AZ (2): uzak geçmişte olay zamanından önceki bir zaman (sor- eylemine niyetlenen zaman)

OZ: uzak geçmişte sor- eyleminin gerçekleşeceği zaman

sor-

2.2.1.3. OZ = AZ < KZ

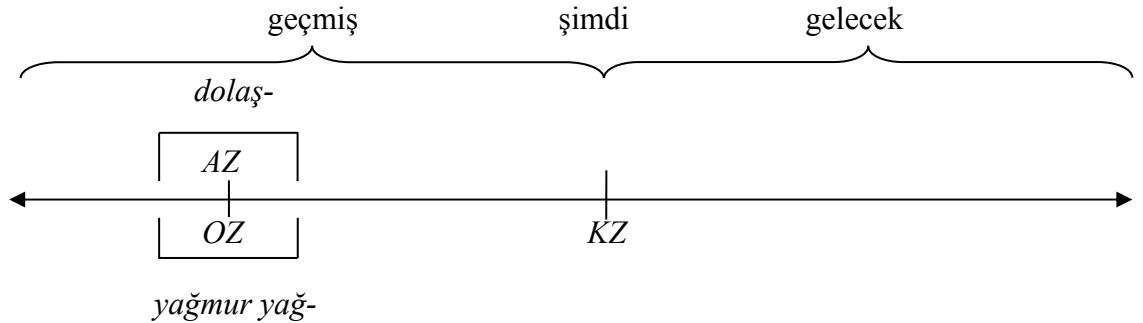
“Hafif hafif yağmur yağıyordu semt sokaklarında sabah dolaşırken.” (HVT, Haziran Gülleri, s. 9)

Yukarıdaki örnekte atıf zamanı “sabah dolaşırken” ile verilmiş, atıf zamanıyla örtüşen bir olay anında gerçekleşmekte olan yağmur yağ- eyleminden söz edilmiştir. Konuşma anıysa atıf zamanı ve olay zamanından sonradır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen dolaş- eyleminin zamanı

OZ: geçmiş içinde yağmur yağ- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman

Akşehirli, “Aslında -yor-du biçimbirimi birbiri ile zamandaş olan iki eylemin sonradan anlatımında kullanılır. Zamandaş olan iki eylemden, yüklem belirtiği asıl

olay, yüklem nedeniyle cümlede zorunlu olarak yer alır. Ancak referans noktasını gerektiren ikinci olay bazen söz konusu cümlede değil, önceki yahut sonraki cümlelerde yer alır.” (2010: 50-51) diyerek atıf zamanının bazen metin içi bağlamda belirlenebileceğini ifade eder. Aşağıda bu durum örneklendirilmiştir:

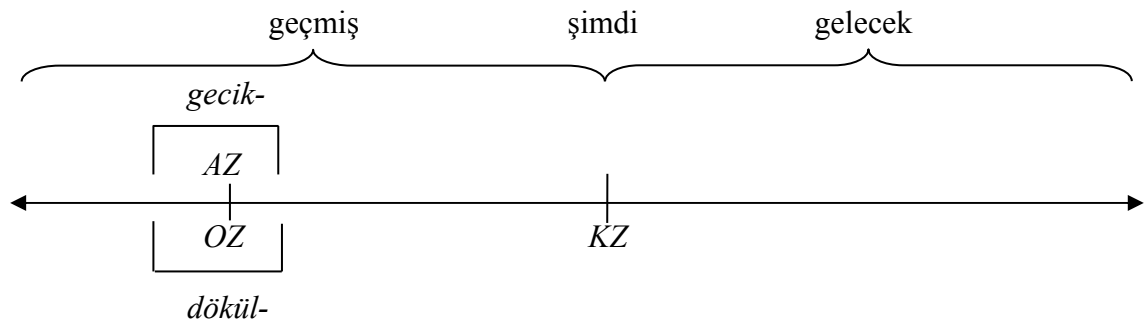
“Ama bir gün işin rengi değişti. Hafif bir yağmur şehrin üstündeydi. O günkü yağmur şimşeksiz, gürültüsüzdü. Hain hain bulvara dökülüyordu. Günün biçimsiz bir saati olduğundan durak bomboştu, bir ben vardım, bir de bir kızla bir delikanlı. Onlar bir yanda ben bir yandaydım. Otobüs geciktikçe gecikti.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.32)

Yukarıdaki örnekte yağmurun bulvara dökülmesi, olay zamanını yansıtırken bir başka cümlede olay zamanıyla aynı anda gerçekleşen ve atıf zamanı sayılabilecek otobüsün geciktikçe gecikmesi hareketi vardır. Aralarındaki ilişki, “Otobüs geciktikçe gecikti. [O sırada yağmur] hain hain bulvara dökülüyordu.” bağlantısı kurulduğunda daha iyi anlaşılmaktadır. Bu durumda -{yordu} ekini taşıyan eylem, atıf zamanında gerçekleşen ya da gerçekleşmekte olan bir olay ya da durum sırasında sürmekte olan bir hareketi anlatmaktadır. Dolayısıyla -{yor} eki, *gecik-* eyleminin gerçekleştiği sırada süren bir eylemi, -{DI} ekiyse konuşma zamanına göre geçmişte kalmış bir hareketi bildirmektedir. Bu hareketin tamamlanıp tamamlandığı bilgisine de bağlamdan ulaşılır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen *gecik-* eyleminin zamanı

OZ: geçmiş içinde *dökül-* eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman

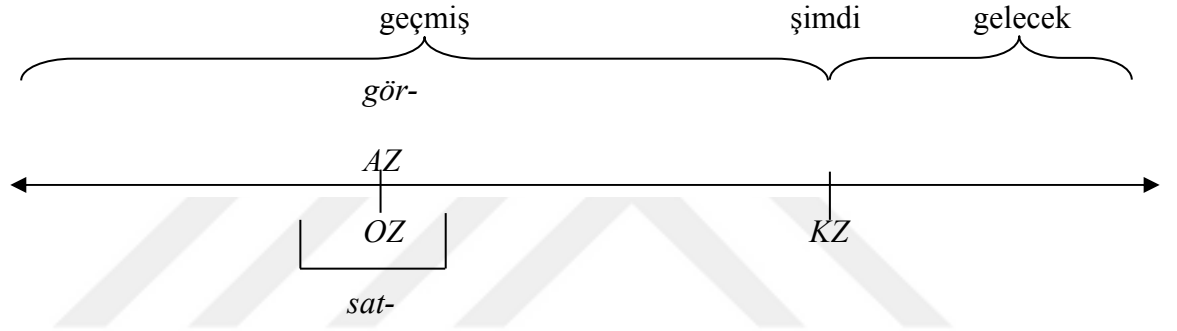
“İnanmamıştım ilk gördüğümde... Karpuz dilimlerini naylonlara sarmışlar, tek tek satıyorlardı.” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 26)

Yukarıdaki örnekte “ilk gördüğümde” sözü, atıf zamanını verir. *Karpuz dilimlerini sat-* ise anlatılan olaydır. Konuşma anına göre geçmişte kalmış bu olay, atıf zamanına ait olayın gerçekleştiği sırada sürmektedir. Yani olay, atıf zamanından önce bilinmeyen bir geçmişte başlamış, *gör-* hareketinin gerçekleştiği sırada sürmektedir. Hareketin konuşma anına taşınıp taşınmadığı, ne kadar sürdüğü bu cümleden anlaşılamamaktadır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen gör- eyleminin zamanı

OZ: geçmiş içinde sat- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman

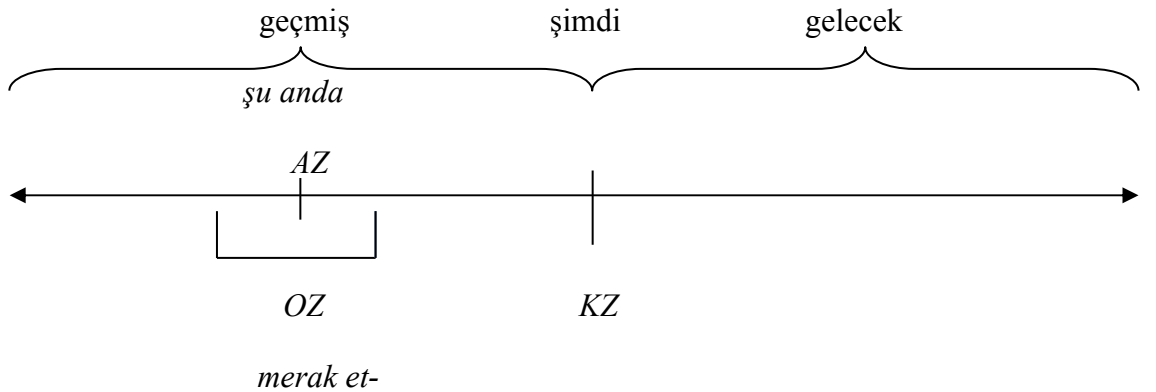

“*Şu anda onun nerde olduğunu merak etmekteydim*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 27) örneğinde de geçmişte bir süre devam eden *merak et-* eylemi anlatılmıştır:

KZ: şimdi

AZ: şu anda (geçmiş içinde)

OZ: geçmiş içinde merak et- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman

“Bugün cumartesiydi birden hatırladım.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 122) örneğinde de “Bugün cumartesiydi” cümlesinde yer alan “bugün”, atıf zamanını vermektedir. Anlamsal olarak, konuşma zamanına gönderme yapması ve içinde bulunulan günü anlatması beklenen bu belirteç, olay ya da durum zamanının konuşma zamanından önce geldiği yapılarda geçmişte olayın ya da durumun ait olduğu günün atıf noktası olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Günay, bu tür belirteçlerin sözcelemeyle ilgili zaman belirleyicisi değil bağlama göre kullanılan zaman belirleyicileri olduğunu, bunların yer aldığı yapılarda sözceleme durumu dışındaki bir zamansal noktaya bağlı bir belirlemenin söz konusu olduğunu belirtir (2013: 239). Buna göre yukarıdaki cümledeki durum, geçmişteki söz konusu cumartesi günü odak noktası alınarak sunulmuştur. Durum zamanıyla atıf zamanının örtüştüğü örnekte -{DI} eki de bunların geçmişe ait olduğunu anlatmaktadır. Uzun, zaman bildiren sözcüklerin kip, zaman ya da görünüş kategorilerinden biriyle etkileşime girebileceğini ifade eder (1998: 17). Yukarıdaki örnekteyse belirtecin doğrudan -{DI} ekine hizmet ettiği görülmediğinden bu tür belirteçlerin cümlelerde atıf zamanını belirleyici rol oynadıkları düşünülmektedir.

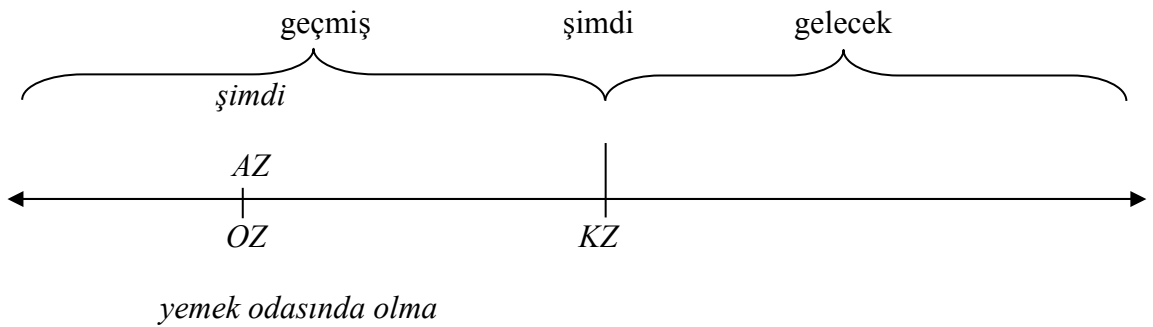
Bağlamdan geçmişe gönderme yaptığı anlaşılan “Sıcak, rüzgârsız günlerden biridir.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 45) cümlesinde de sıralama, OZ = AZ < KZ biçimindedir.

“Annem şimdi yemek odasındaydı.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 125) örneğinde de geçmişteki, bir duruma “şimdi”yle verilen atıf noktasından bakılmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: şimdi (geçmiş içinde)

OZ: geçmiş içinde yemek odasında olma durumunun geçerli olduğu zaman

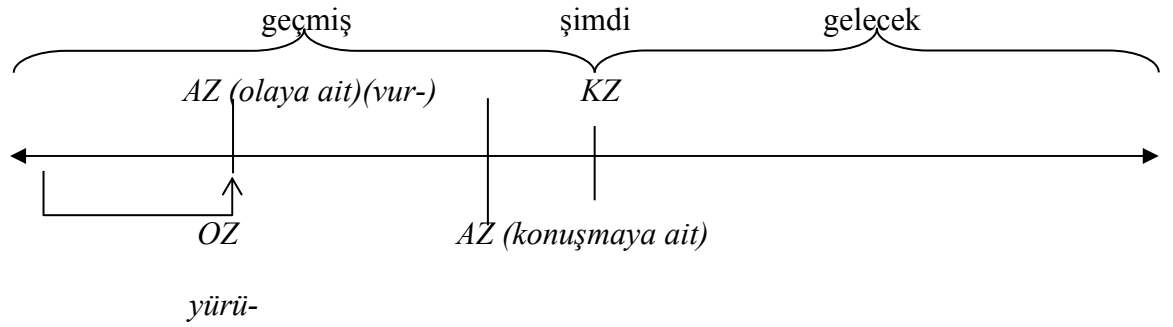
“Bu yolda birini vurdular bir süre önce. Bu ağaçların altına saklanmışlar. Sabahmış. Yaşlı hoca elinde çantası her zamanki yolunda yürüyormuş.” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 54) cümlesinde altı çizili cümlede geçen -{yormuş} eki, geçmişte süren bir hareketin başkasından öğrenildiğini anlatır. Öğrenme zamanı, konuşmaya ait atıf zamanı olarak cümleye girerken olaya ait atıf zamanı da bağlamdan çıkar. *Vur-* anında *yürü-* hareketi sürmektedir:

KZ: şimdi

AZ (konuşmaya ait): geçmiş içinde aktarılan söylemin öğrenildiği zaman (olay zamanından bir süre sonra)

AZ (olaya ait): geçmiş içinde olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen vür-eyleminin zamanı

OZ: geçmiş içinde yürü- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman

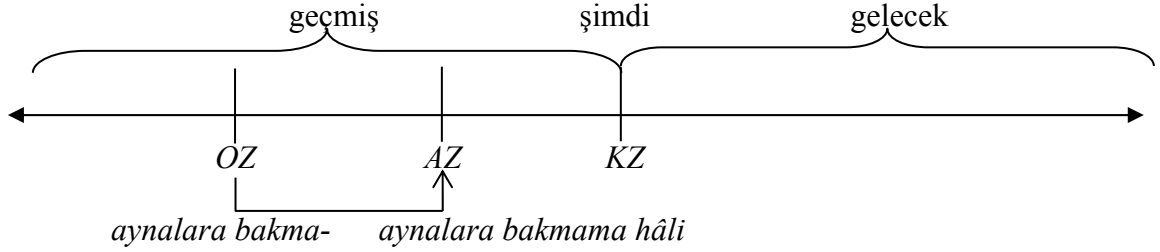

Olay zamanı odaklı olan “Giderek aynalara bakmaz oldum.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 7) cümlesinde görülen “-{mAz} oldu” yapısı, konuşma zamanı odaklı cümlelerde yakın geçmişte başlayan ve konuşma anında devam eden alışkanlıkları anlatır. Bu durumda olay zamanı geçmişte kalıp etkileri sürerken atıf zamanıyla konuşma zamanı örtüşür. Ancak olay zamanı odaklı cümlelerde atıf zamanı da olay zamanı da geçmişte kalmıştır. Hareket, olay zamanından atıf zamanına uzanır. Atıf zamanında söz konusu olan, hareketin sonucu ya da etkisidir. Örneğin yukarıdaki cümlede olay, aşama aşama gerçekleşen *aynalara bakma-* eylemidir; atıf zamanındaysa devam eden, aynalara bakmama hâlidir. Konuşma anında hareketin sürüp sürmediği ancak bağlamdan anlaşılır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanından sonra aynalara bakmama hâlinin devam ettiği bir zaman

OZ: geçmiş içinde aynalara bakma- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

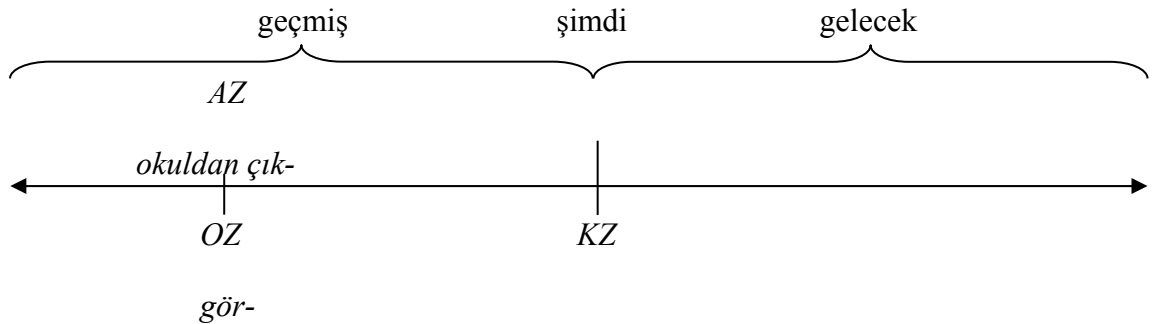
“Yılların sayısı hatırlanmaz oldu bir gün.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 12) örneğindeyse aynı yapı görülmekle birlikte “bir gün” belirteciyle alıcının olay zamanına yani durumun başlangıcına odaklanması sağlanmıştır.

“Bir akşam okuldan çıkarken eski sefertasımı Jozef’in elinde görmeyeyim mi!” (HK, Sefertası, s. 43) cümlesinde atıf zamanındaki *okuldan çık-* eylemiyle eş zamanlı olarak gerçekleşen *gör-* eyleminin anlatımı söz konusudur. Temel önermedeki “-{AyIm} ml” yapısıyla, geçmiş zamanda gerçekleşen bir eylemin yarattığı şaşkınlık ifade edilmiştir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen çık- eyleminin zamanı

OZ: geçmiş içinde gör- eyleminin gerçekleştiği zaman

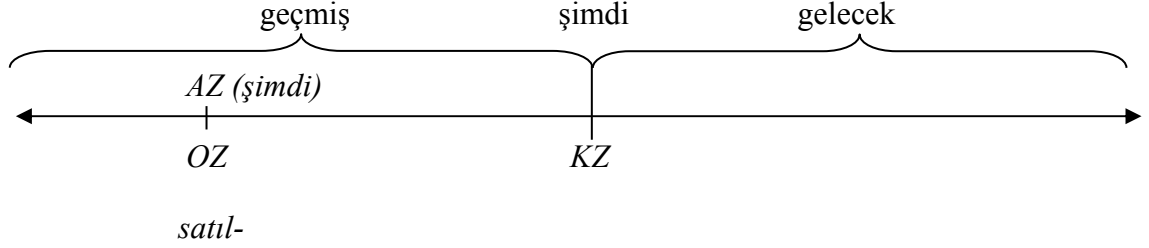
“Şimdi o satılacak.. .” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 66) cümlesi, olay anı odaklı bir cümledir ve geçmişte gerçekleşen bir eylemi, o ana dönerek canlı bir biçimde anlatmaktadır. Bu nedenle “şimdi” belirteci ve -{AcAK} eki, geçmiş içinde değerlendirilmelidir. Belirtecini en yakın geleceği anlatması, hatta eylemin

hazırlıklarının atıf zamanı içinde başlamasından dolayı atıf zamanıyla olay zamanı birlikte alınmıştır:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanına denk bir zaman (şimdi)

OZ: geçmiş içinde satıl- eyleminin gerçekleştiği zaman

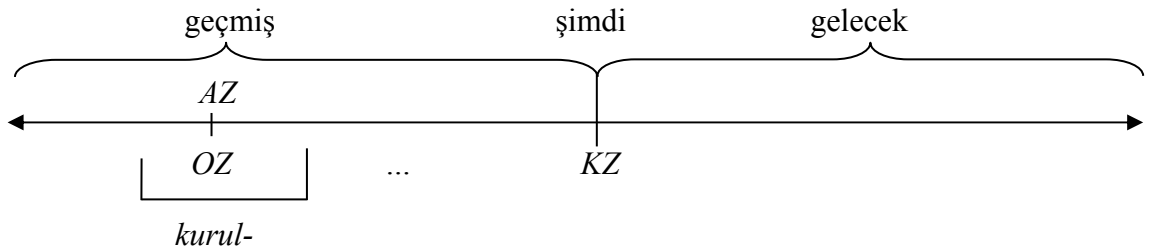

“On beş yıl önce nasılsa öyleydi. Bayram yeri gene her yıl burada kuruluyor olmalıydı.” (BA, Nelerden Sonra, s. 57) örneğinde altı çizili cümlede yer alan “-{yor} olmalıydı” yapısıyla geçmişte düzenli aralıklarla tekrarlanarak devam eden *kurul-* eyleminin gerçekleşmesi, tahmine dayalı olarak anlatılmıştır. Atıf zamanının varsayıma dayalı olduğu görülür. Zaman çizgisi aşağıdaki gibidir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde kurul- eyleminin aralıklarla gerçekleşmeye devam ettiği zaman

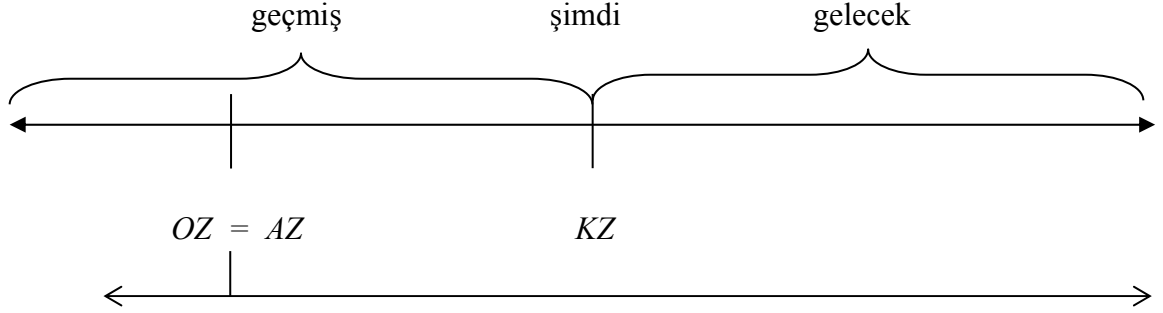

“Tanıyordum o sarı saçlı çocuğu. Recepti adı,” (BA, Evden Kaçış, s. 43) örneğindeki “*Recepti adı*” cümlesinde geçmişe ait bir durum anlatılıyor gibidir. Ancak cümledeki anlam düşünüldüğünde kişinin adının daha sonra değişmiş olabileceği, çok küçük bir olasılık olarak görülmektedir. Dolayısıyla burada geçmişte bir atıf noktasında öne çıkarılan durumun konuşma zamanına ve sonrasına da taşınabileceği anlaşılır.

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanına denk bir zaman

OZ: geçmişte başlayıp konuşma zamanına kadar uzanan ve geleceği de içine alan adın Recep olması durumuna ait zaman

Kerimoğlu, yukarıdaki cümleye benzer bir örnek üzerinden konuyla ilgili şu açıklamayı yapar: “Örneğin ‘Güzel bir şarkıydı ama İngilizceydi.’ cümlesi geçmiş zamanda işaretlenmiştir ancak şarkı gerçek dünyada şimdi de hâlâ şarkı ve İngilizcedir. Dolayısıyla geçmiş ile şimdi arasında ikili bir karşıtlık koyma yani ya geçmiş ya da şimdidir demek mümkün değildir. W. Klein konu zamanı kavramıyla bu sorunu çözer. Buna göre dil bilimsel zaman, zaman çizgisi üzerindeki bir olayı işaretlemez; daha çok konu zamanını işaretlet. Konu zamanı, dil bilimsel zaman işaretleyicileri (örn. -mIş, -DI vb.) tarafından zamansal eksen üzerine konumlandırılır. Konuşur olay zamanını işaretlemez, olayın yalnızca belli bir bölümünü, odaklandığı parçasını işaretler.” (2011: 74)

“Annemin yatağı tam buradaymış.” (BA, Evden Kaçış, s. 45)

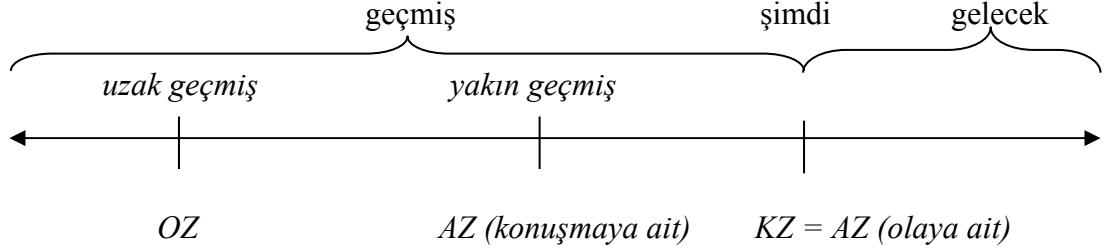
Burada geçmişe ait bir durumun öğrenilmesi ve ardından aktarılması söz konusudur. Yani uzak geçmişte annenin yatağı, burada denen yerdedir. Sonra biri, vericiye “Annemin yatağı tam buradaydı.” (aktarılan söz) demiştir. Verici de bunu konuşma anında “Annemin yatağı tam buradaymış” (aktaran söz) biçiminde aktarmaktadır. Bu durumda geçmişte iki aşamalı bir durum vardır: Hem durumun geçerli olduğu an hem de buna dair bilginin verildiği an, geçmişte kalmıştır. Bunların zamanı ardışık bir sıra izler:

KZ: şimdi

AZ (konuşmaya ait): geçmiş içinde aktarılan sözün öğrenilme zamanı

AZ (olaya ait): konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde annenin yatağının burada olduğu zaman

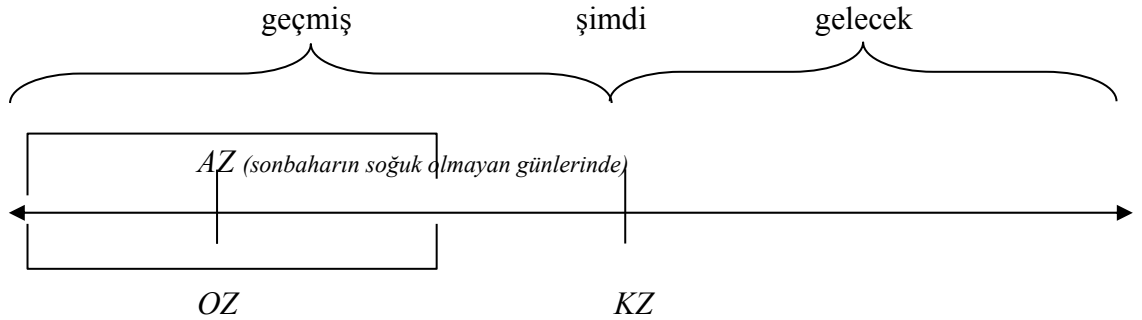

“Sonbaharın soğuk olmayan günlerinde güverteye çıkardım.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51) örneğinde geçmişte alışkanlık hâlinde tekrarlandığı için süreklilik özelliği kazanmış *güverteye çık-* eylemi anlatılır. Bu hareketin konuşma anına taşınmadığı, sona erdiği, bağlamdan anlaşılmaktadır: “Şimdi, uzun yıllardan sonra yandan çarklıyı hayallerimi yıkan bir düşman olarak hatırlıyorum. Sanki benim bütün güzel hatıralarımı, o güz sabahlarının hüznünü ve bu dünyanın sakini olmayan o esmer güzelini yüklenip uzak denizlere açıldı ve bir daha onları geri getirmedi.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 54) Dolayısıyla bu örnekte zaman ilişkileri, zaman çizgisi üzerinde şöyle gösterilebilir:

KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanına denk bir zaman (sonbaharın soğuk olmayan günlerinde)

OZ: geçmiş içinde güverteye çık- eyleminin aralıklarla gerçekleştiği zaman)

güverteye çık-

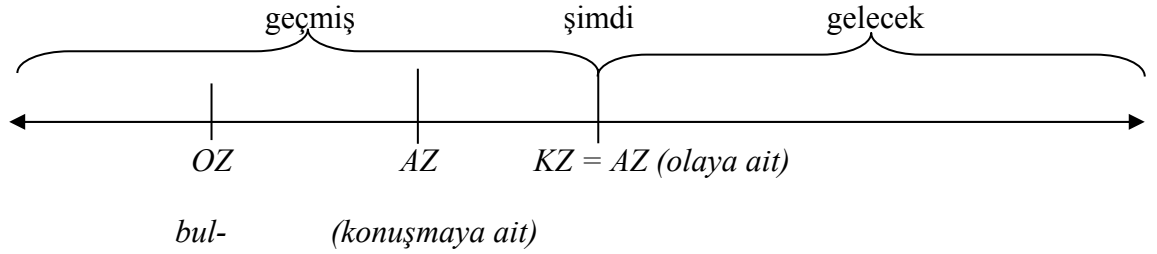
Yukarıdaki gibi geçmişte alışkanlık hâlinde bir süre devam eden hareketlerin başkasından duyulması durumundaysa aktarma söz konusu olur. Bu durumda zaman çizgisi, yine yukarıdaki gibidir. Ancak bir de konuşma anından önce aktarılan söylemin

AZ (konuşmaya ait): geçmiş içinde aktarılan söylemin öğrenildiği zaman

AZ (olaya ait): konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde bul- eyleminin gerçekleştiği zaman

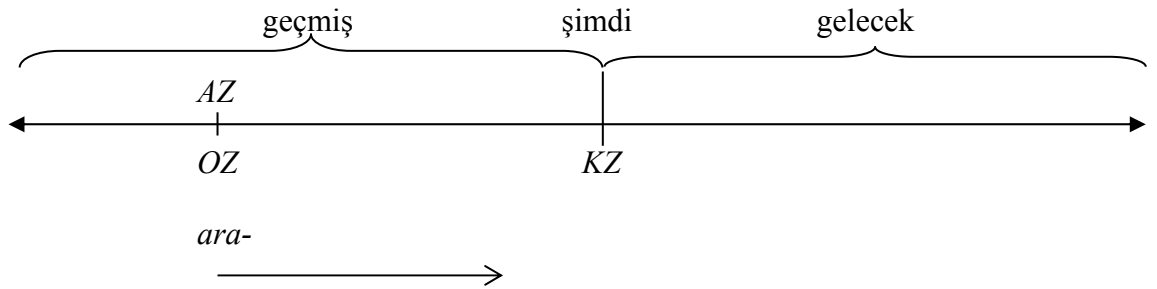

“Yeniden mağarada Bizans prensesini ve hazinesini, o sıralarda oynayan esrarengiz bir filmdeki gibi, heyecan ve korkuya rağmen aramaya koyulduk.” (BD, Bizans Definesi, s. 10) cümlesinde “-{mAyA} koyuldu” yapısıyla geçmişte başlayan ve bir süre devam eden bir eylemin başlangıç anına dikkat çekilmiştir. Eylemin ne zaman tamamlandığı bağlamdan anlaşılır:

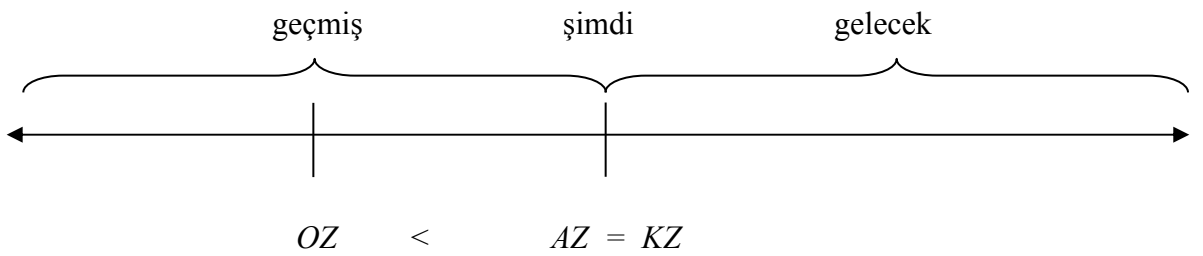
KZ: şimdi

AZ: geçmiş içinde olay zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde ara- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

2.2.1.4. $OZ < AZ = KZ$

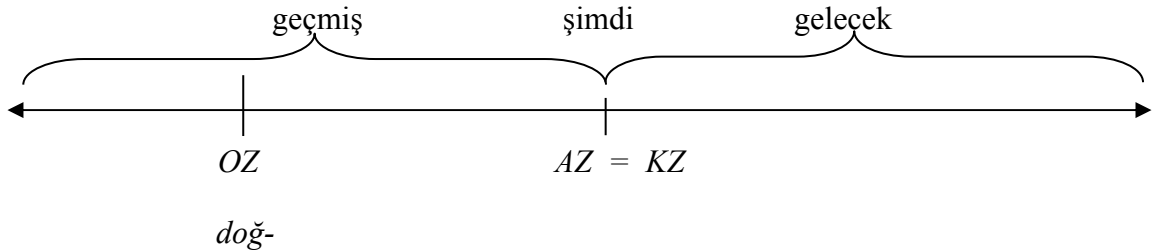
Herhangi bir zaman belirteciyle atıf zamanının özel olarak verilmediği, olay zamanının konuşma zamanının öncesinde yer aldığı ve genellikle basit yapıli zaman ekleriyle çekimlenmiş yüklemlerle kurulan örnekler, bu grupta değerlendirilmiş; konuşma zamanı tek gönderim noktası olarak düşünülmüştür.

“Elimde doğdu.” (TÖ, Yitip Giden, s. 47) cümlesinde geçmiş zamanda gerçekleşmiş *doğ-* eylemi, konuşma zamanı gönderim noktası alınarak anlatılmıştır. Atıf zamanı konuşma zamanına eş biçimde gönderim noktasını oluşturmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde doğ- eyleminin gerçekleştiği zaman

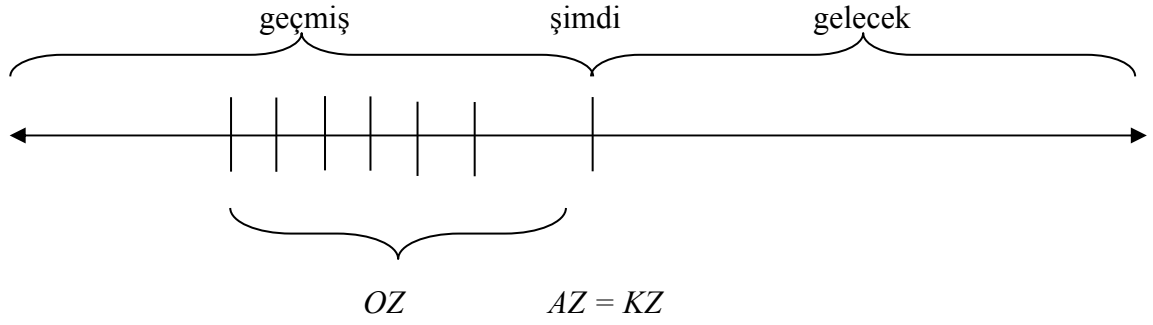
“Bugüne dek ne çok hapisane öyküsü okudum.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 10) örneğinde de -{DI} eki ve “bugüne dek” belirtecinin yardımıyla geçmişin bilinmeyen bir diliminde başlayıp aralıklarla tekrarlanarak konuşma anına kadar süren *oku-* eyleminden söz edilmiştir. Eylem, konuşma anında gerçekleşmemektedir ancak geleceğe taşınabilir, bu da bağlamdan anlaşılır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde konuşma zamanına kadar oku- eyleminin gerçekleştiği zamanlar

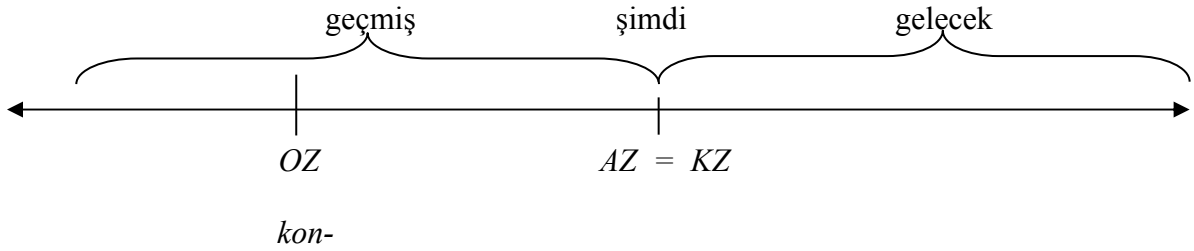

“*Sinek gelip burnuma konmaz mı? Sonra gitti defterin üstüne çıktı.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78) örneğinde bağlam içinde değerlendirilen altı çizili cümlede “-{mAz} ml” yapısıyla soru anlamı verilmemiş, geçmişte gerçekleşen bir eylemin olmasından dolayı ortaya çıkan şaşkınlık ifade edilmiştir:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde kon- eyleminin gerçekleştiği zaman

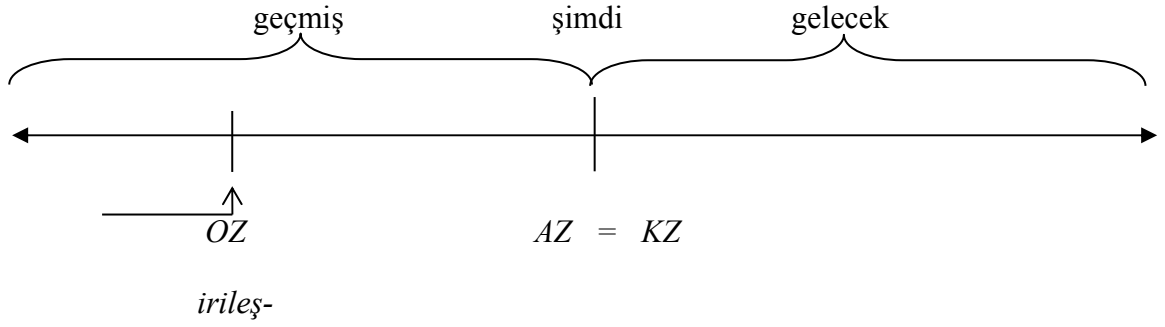

“*Gün geçtikçe keçi irileştikçe irileşti.*” (BD, Keçi, s. 71) cümlesinde geçmişte bir eylemin (*ilerle-*) süreç içinde derece derece ilerleyerek son sınıra ulaşması söz konusudur:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geçmiş içinde irileş- eyleminin gerçekleştiği zaman

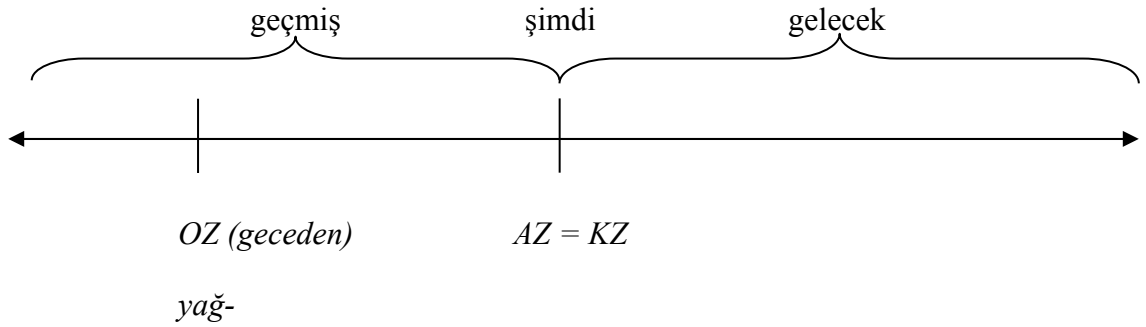
“*Ne olduysa öne ben geçmiş bulundum.*” (HK, Surların Üstünde, s. 75) örneğinde de $OZ < AZ = KZ$ sıralaması görülmektedir. “-{mIş} bulundu” yapısı, eylemin geçmişte tamamlanıp bittiğini anlatırken cümleye pişmanlık anlamı katar.

“*Yağmur geceden yağmış; kokusu var, ıslaklığı var, rüzgârı var.*” (İD, Anlamı Yok, s. 76) örneğindeyse -{mIş} eki, aktarma işlevi üstlenmiyor; eylemin geçmişte gerçekleştiğinin görülmediğini ancak sonradan sonuçlarına bakıp gerçekleştiğinin anlaşıldığını bildiriyor. Bu nedenle tek bir gönderim zamanı söz konusudur, konuşma zamanıyla atıf zamanı, aynı noktadadır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: geceden (geçmiş içinde yağ- eyleminin gerçekleştiği zaman)

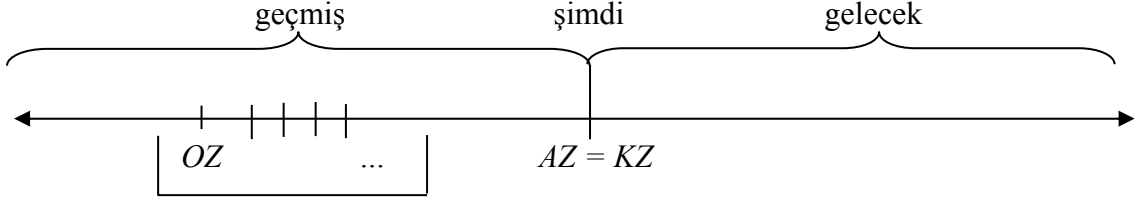
“*Gazete koleksiyonları yatağıydı geceleri... (...) Yıllar geçmiş böyle... (...) Sabah erkenden kalkacak, bir gazete alacak, ona buna takılacak, atlayıp tramvay’a Eyüp’e inecek...*” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 55)

Yukarıdaki örnekte altı çizili cümlelerde yer alan -{AcAK} eklerinin, bağlam içinde geçmiş zamanda gerçekleştiği anlaşılan eylemlerin alışkanlık hâlinde tekrarlandığını anlatma işlevini üstlendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her bir cümle için zaman çizgisi, aşağıdaki gibidir:

KZ: *şimdi*

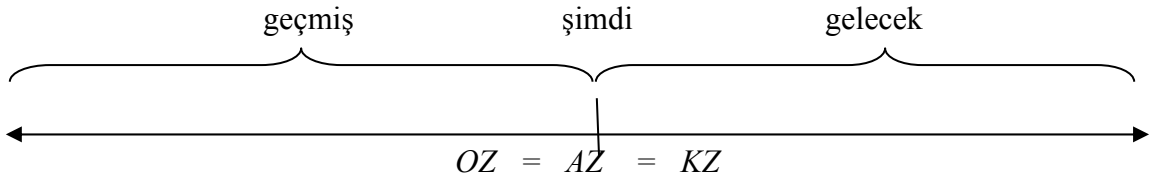
AZ: *konuşma zamanına denk bir zaman*

OZ: *geçmiş içinde kalk-, al-, takıl-, in- eylemlerinin gerçekleştiği zamanlar*

2.2.2. Şimdiki Zaman

2.2.2.1. OZ = AZ = KZ

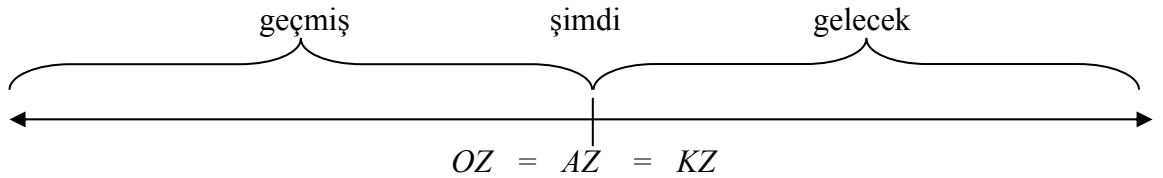

“Yığın yığın insan, kişelerin önlerinde dalgalanırken sen ellerin cebinde ve dudaklarına yapışmış bir sigara ile bir kompartıman penceresini gözlüyorsun.” (ÖEB, İstasyon, s. 50) örneğinde temel önermede yer alan *gözle-* eylemi, olayı yansıtırken yan önermede geçen *dalgalan-* eylemiyse olay zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen ve atıf zamanını gösteren bir hareketi ifade etmektedir:

KZ: *şimdi*

AZ: *şimdi (dalgalan- eyleminin gerçekleştiği zaman)*

OZ: *şimdi (gözle- eyleminin gerçekleştiği zaman)*

gözle- = dalgalan-

“Yağmur yağıyor iskelenin rıhtım taşlarına.” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87) cümlesinde konuşma zamanında gerçekleşen bir eylemden (*yağmur yağ-*) söz edilmekte

dolayısıyla konuşma zamanı (*şimdi*), olay zamanı (*şimdi*) ve atıf zamanı (*şimdi*) örtüşmektedir.

“*Sana evleneceğimizi bildirdiğim günü hatırlar mısın?*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 42) örneğinde de konuşma zamanı odaklı bir sorgulama söz konusu olduğundan zaman ilişkisi, OZ (*şimdi*) = AZ (*şimdi*) = KZ (*şimdi*) biçimindedir.

“*Onlara gülerek - halbuki içimden ağlıyorum - bakmaktayım.*” (ÖEB, İstasyon, s. 49) cümlesinde -{mAktA} ekiyle konuşma anında sürmekte olan bir olaydan söz edildiği için konuşma zamanıyla olay zamanı ve atıf zamanı örtüşmektedir (*şimdi*).

“*Belki de çocukça bir sevinç duyuyordur dürbününden ötürü!*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12) cümlesindeyse tahmin söz konusudur, -{Dİr} ekiyle konuşma anında gerçekleştiği düşünülen bir eylem (*sevinç duy-*) dile getirilmiştir. Yine OZ (*şimdi*) = AZ (*şimdi*) = KZ (*şimdi*) ilişkisi görülür.

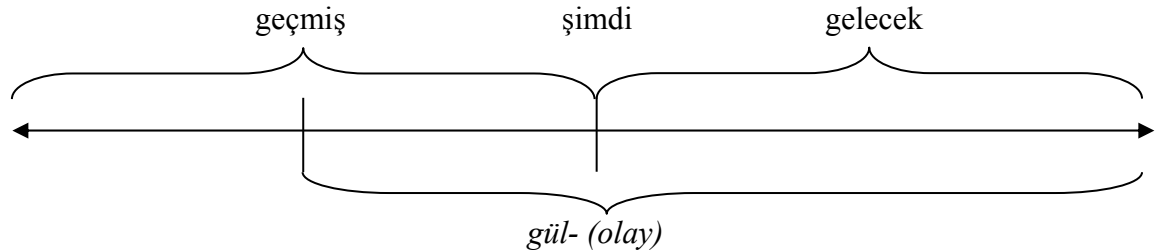
“*Kirli bir odadayım. Badanaları dökülmüş bir sarı duvar. Bir de resim var. Çok güzel bir kız gülüyor.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

Yukarıdaki örnekte altı çizili cümlede bir resimdeki hareketin iletilmesi söz konusudur. Hareket, resmin yapıldığı anda olmuş bitmiştir. Ancak geçmiş zaman, resimle şimdiye taşınmakta, olay anı anlatı anına taşınarak her anlatı anı için sabitlenmektedir:

KZ: şimdi

AZ: şimdi

OZ: şimdi (gül- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman)

OZ = AZ = KZ

“*Bir sigara içmek istiyorum, yok. Kimseler de yok sağda solda. Varsın olmasın sigaram, bakarım ben de denize, İstinye sularına.*” (İS, İstinye Suları, s. 10) örneğinde

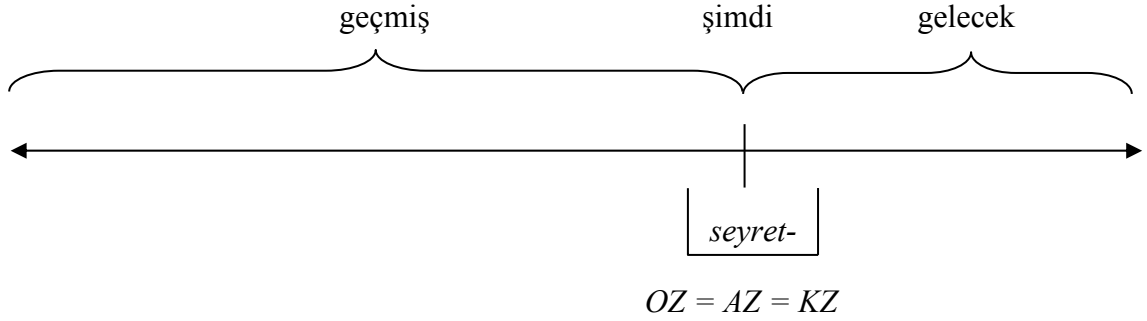

“Beni parmaklıkların ardından seyrediyor olmalı.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 43)

KZ: şimdi

AZ: şimdi

OZ: şimdi (seyret- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman)

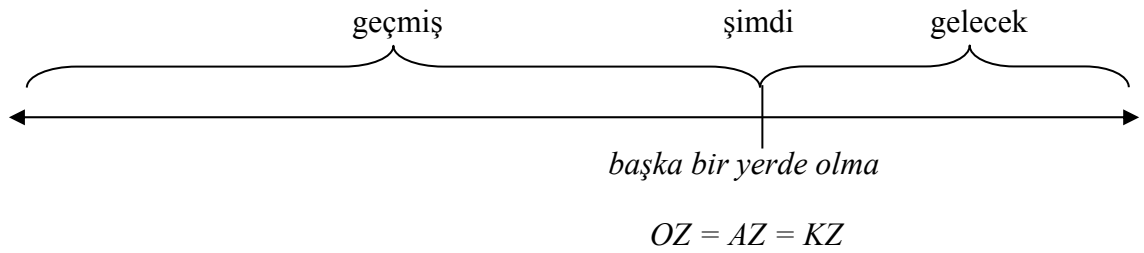

“Şimdi başka bir yerdeyim.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 96) biçimindeki ad cümlesinde sözü edilen *başka bir yerde olma* durumu için de aynı formül geçerlidir:

KZ: şimdi

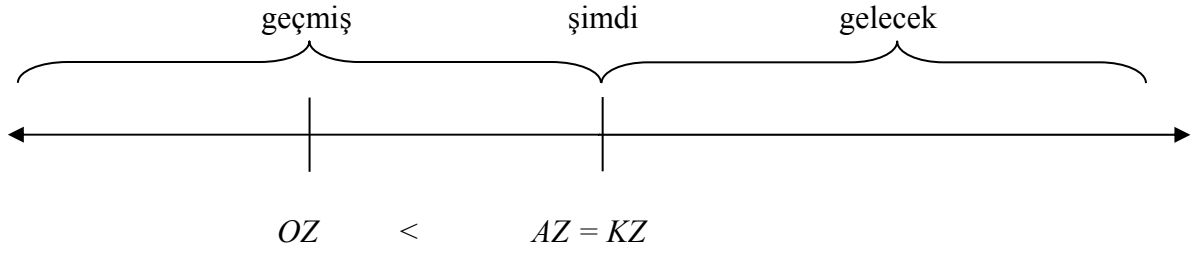
AZ: şimdi

OZ: “şimdi” (başka bir yerde olma durumunun geçerli olduğu zaman)

2.2.2.2. $OZ < AZ = KZ$

Olay ya da durumun başlangıcının geçmişte kaldığı ancak buna konuşma anından bakılan durumlarda ya da geçmişte gerçekleşmiş bir olayın konuşma anında da etkisinin sürmesi hâlinde bu formül geçerli olmaktadır. Yani, olay ya da duruma bakılan atıf noktası, konuşma anıyla örtüşür. Olayın gerçekleşmesi değil sonucu ya da etkisi söz konusu edilmektedir:

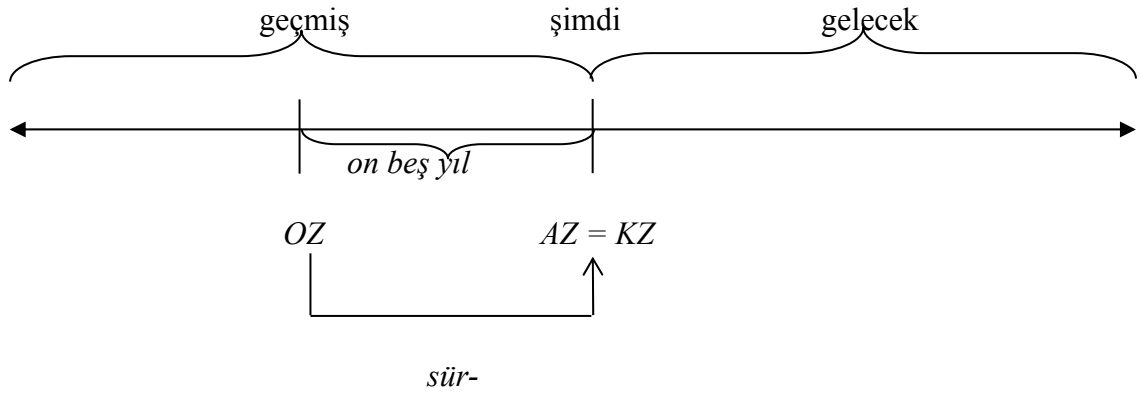

“On beş yıldır sürüyor bu, sabah gitmek akşam dönmek, çilesi.” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108) örneğinde konuşma anından on beş yıl önce başlayan ve konuşma anında devam eden *sür-* eyleminden söz edilmiştir. Dolayısıyla başlangıcı geçmişte kalan ve konuşma anında sürmekte olan eylemlerde konuşma zamanı, olay zamanı, atıf zamanı ilişkileri, $OZ < AZ = KZ$ biçiminde görülür ¹⁶:

KZ: şimdi

AZ: şimdi (sür- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman)

OZ: on beş yıldır (sür- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman, atıf zamanından on beş yıl önce)

“Bunları düşünürken o daracık sokağı hatırlayıverdim. Buralarda bir yerdeydi. Şu kaldırım taşlarının bittiği yerde, bir çeşmenin önünde başlardı, bir iki ev, bir apartuman, sonra yine birkaç ev, nihayet tramvay caddesine çıkılırdı. Şimdi ise toz duman havalara yükseliyor.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 17- 18) örneğinde geçen altı çizili cümlede de bağlamdan hareketle geçmişteki bir durumla karşılaştırma yapıldığı ve geçmişte olmayan bir hareketin konuşma anından önce başlayıp o anda devam ettiği anlaşılmakta, “şimdi” belirtecinin “şimdilerde” anlamı taşıdığı

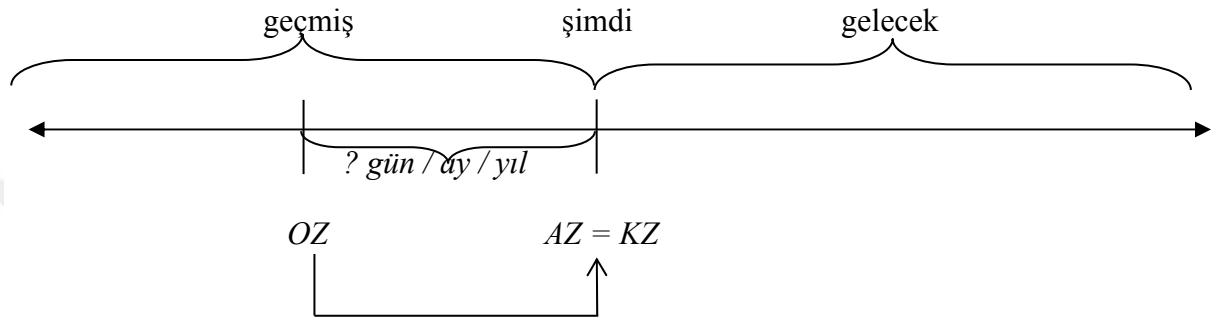
¹⁶ Akşehirli, bu tür örneklerde $OZ, AZ < KZ$ biçiminde bir ilişki olduğundan söz eder (2010: 37). Ancak bunlarda asıl söylenmek istenenin konuşma anındaki durum olduğu düşünüldüğünden bu örnekler, şimdiki zaman başlığı altına alınmış ve konuşma zamanıyla atıf zamanı eş tutulmuştur.

sezilmektedir. Böylece cümlede anlık bir durum değil geçmişte belli bir zamanda başlamış, konuşma anında gerçekleşmeye devam eden, geleceğe taşınması olası bir hareket anlatılmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: “şimdi” (yükseleyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman)

OZ: yükseleyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

“Şimdi bitirmişler bütün aşkları, sevinçleri.” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 105)

Yukarıdaki örnekte *bit-* eylemi, geçmişte kalmıştır. Ancak bitiş bildiren eylemin son sınıra ulaşmasından sonra ortaya çıkan bitik olma durumu devam etmektedir. Cümlede olay yerine bu durum ifade edilmiştir. *Bit-*, kılımış özelliği olarak bitiş ifade eder. *-{mİş}* eki, eylemin son sınıra ulaştığı ana tanık olunmadığını anlatırken bir anlamda tahmin bildirir. Ancak vericinin bildiği, gördüğü, eylemin son sınıra ulaşmasından sonra ortaya çıkan “*bitik olma durumu*” konuşma anında sürmektedir. “*Şimdi*” belirteci, bu duruma gönderme yapmaktadır. Yani atıf zamanı ile konuşma zamanı örtüşür, *bitir-* eylemine konuşma zamanına gönderme yapan “*şimdi*” noktasından bakılmaktadır. Bu noktada da eylemin geçmişte son sınıra ulaşmasından sonra ortaya çıkan durum sürmektedir:

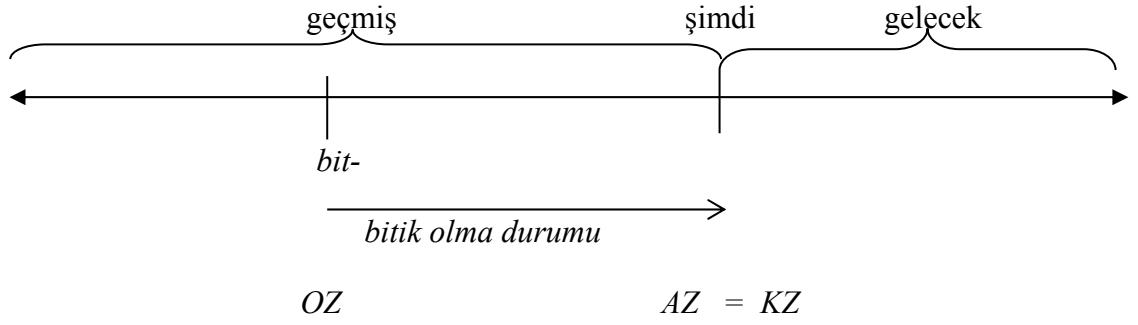
Şimdi bitirmişler bütün aşkları, sevinçleri. (= Şu an bütün aşklar, sevinçler bitik.)

KZ: şimdi

AZ: “şimdi” (bitik olma durumunun geçerli olduğu zaman)

OZ: bitik olma durumunun başladığı zaman

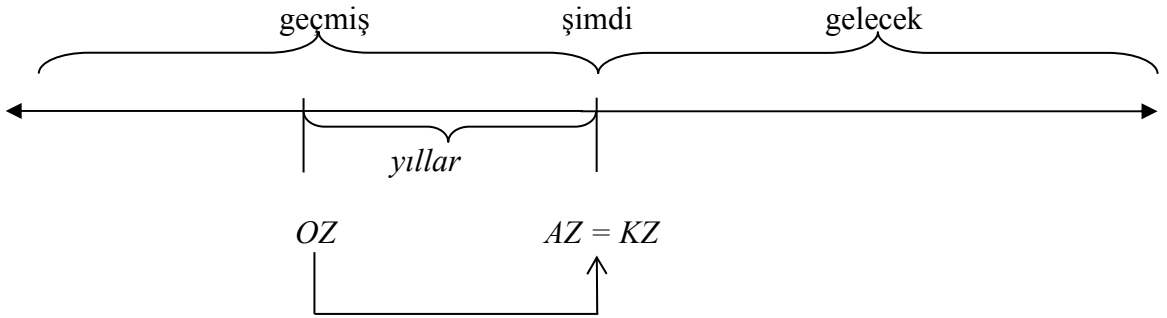

“İki duvarda eski zaman adamları yıllardan beri hep aynı anı yaşamakta.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25) örneğinde de yukarıdaki zaman çizgisine uygun olarak geçmişte başlamış, konuşma anında devam eden, geleceğe de taşınması beklenen bir hareket anlatılmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: şimdi (yaşa- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman)

OZ: atıf zamanından yıllar önce yaşa- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

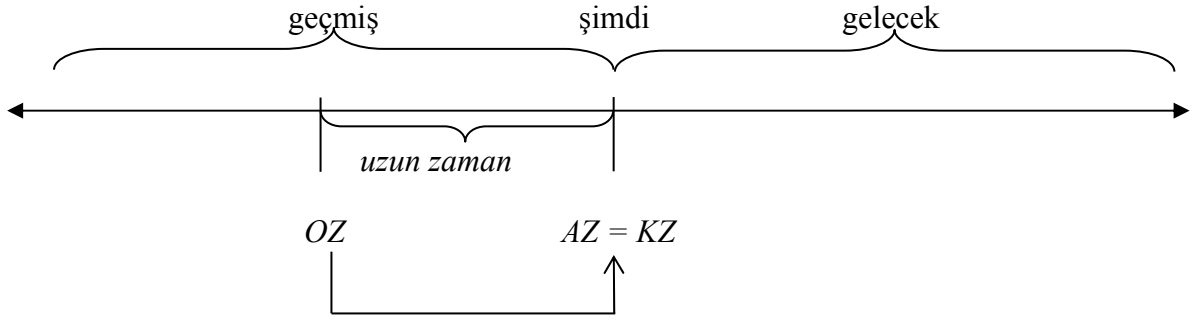

“Uzun zamandır düşlerime de gelmez oldu.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13) örneğinde “-{mAz} oldu” yapısıyla geçmişte gerçekleşmeye başlayan bir hareketin konuşma anında da devam ettiği anlatılmıştır. -{DI} ekiyle hareketin başlangıcının geçmişte kaldığı anlaşılırken -{mAz} biçimbirimiyle de bunun alışkanlık hâlinde sürdüğü anlaşılır:

KZ: şimdi

AZ: şimdi (gelme- eyleminin gerçekleşmeye devam ettiği zaman)

OZ: atıf noktasından uzun zaman önce gelme- eyleminin gerçekleşmeye başladığı zaman

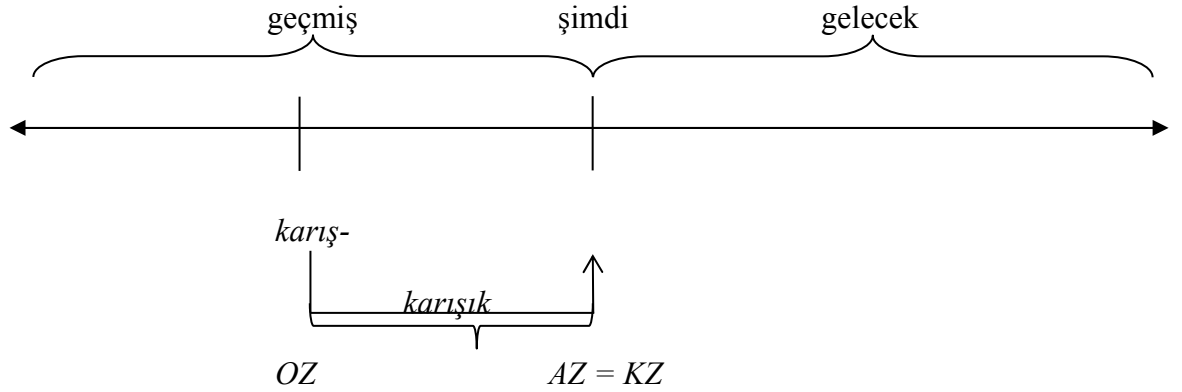

“Onlar, artık gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karışmış bulunuyor.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12) cümlesinde geçen “-{mIş} bulunuyor” yapısının da benzer bir ilişki yansıttığı düşünülmektedir. Cümlede sözü edilen *karış-* eylemi geçmişte olmuş, bitmiştir. Ancak bu eyleme gerçekleşme anından değil konuşma anından bakılmakta dolayısıyla konuşma anında eylemin devam eden sonucu yani karışık olma durumu ifade edilmektedir. Bu nedenle konuşma zamanıyla atıf zamanı eş zamanlı olarak alınmıştır:

KZ: şimdi

AZ: şimdi (karışmış olma hâlinin devam ettiği zaman)

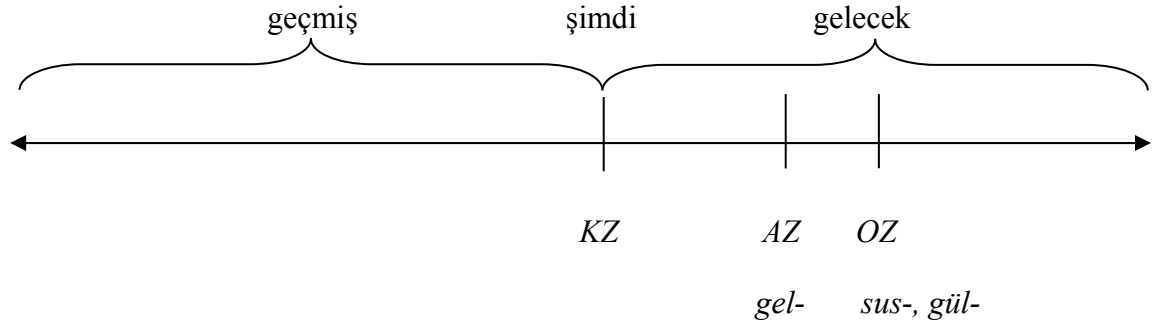
OZ: atıf zamanından önce karış- eyleminin gerçekleştiği zaman

“Bir zamanlar bilirlerdi belki, şimdi unutmuşlardır **belki!**” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 73)

Yukarıdaki örnekte, bitiş ifade eden *unut-* eyleminin sona ermesinden sonra ortaya çıkan duruma (*unutmuş olma hâli*) “şimdi” ile gönderme yapılmaktadır. Yani *unut-* eyleminin son sınıra ulaşması geçmişte kalsa da eylemin etkisi sürmektedir. *-{mIş}lR* ekiyle bu eylemin gerçekleşip gerçekleşmediğinin tam olarak bilinmediği, verilen bilginin bir tahmin olduğu ifade edilmekte; ilk cümlede yüzey yapıda, ikinci

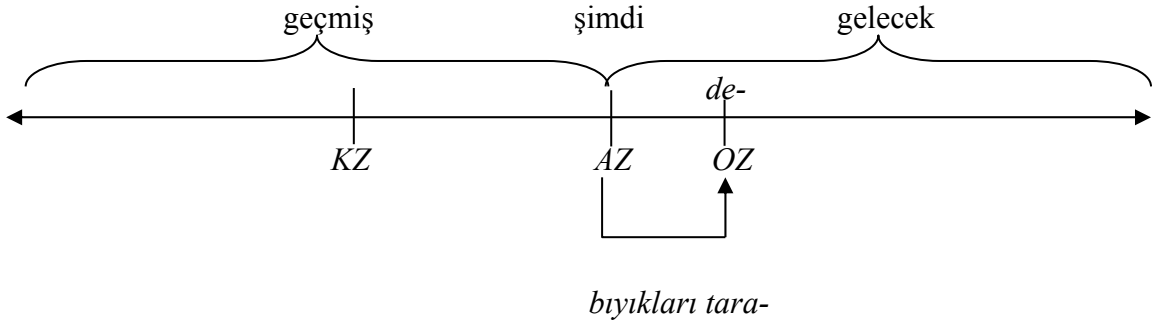
“İnce, uzun boylu posta müdürü kara bıyıklarını tararken ben elimdeki mektubu üzüm gözlü memur bayana uzatıp ‘Şehir,’ diyeceğim.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

Yukarıdaki örnekteyse konuşma zamanından sonra gerçekleşmesi beklenen *bıyıkları tara-* eylemi, asıl olay olan *de-* eyleminden önce başlayıp olay zamanında devam edecektir:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte olay zamanından önce başlayıp olay anında da devam edecek olan tara- eyleminin zamanı

OZ: gelecekte de- eyleminin gerçekleşeceği zaman

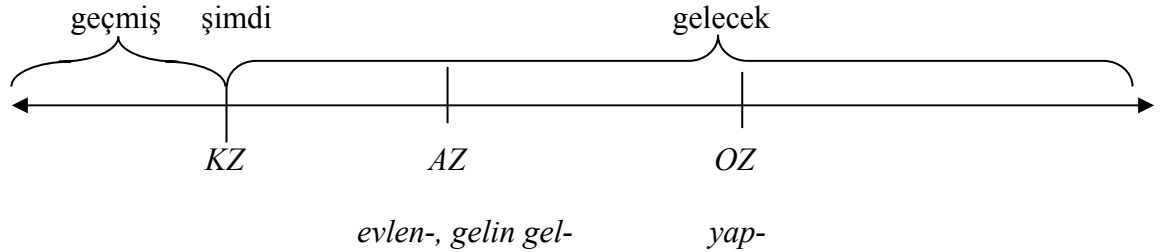
bıyıkları tara-

Kimi örneklerde de atıf zamanı, metin içinde ortaya çıkmaktadır. “Oğlum evlenecek, eve gelin gelecek... Ben ne yapacağım o zaman.” (TÖ, Yitip Giden, s. 48) örneğinde gelecek zamanda gerçekleşecek ardışık üç eylem vardır: 1. *evlen-* 2. *gelin gel-* 3. *yap-*. Bunlardan ilk ikisi eş zamanlıdır ve üçüncü eylem için atıf zamanını vermektedir. Üçüncü eylemin gerçekleşmesi, ilk ikisinin gerçekleşmesinden itibaren sorgulanmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte olay zamanından önce evlen-, gelin gel- eylemlerinin gerçekleşeceği zaman

OZ: gelecekte yap- eyleminin gerçekleşeceği zaman

“Haydi, biraz sabır, saat beş olsun, elektrik gelsin, küçük soba yanar, ben de azıcık ısınırım. Ama saat üç zaman geçmiyor ne yapsan!” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 21)

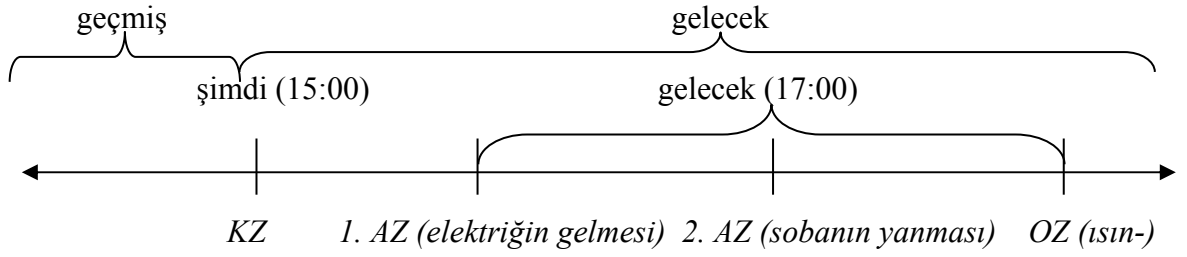
Yukarıdaki örnekte de metin bağlamının dikkate alınması gerekmektedir. Burada konuşma zamanı, saat üç olarak verilmiştir ve gelecekte gerçekleşmesi beklenen eylemler söz konusudur. Verici, saatin beş olmasını, elektriğin gelmesini, küçük sobanın yanmasını ve azıcık ısınmayı beklemektedir. Birbirine bağlı olarak gerçekleşmesi beklenen bu eylemleri sıralayan vericinin asıl iletmek istediği, yani asıl olay, *ısın-* eylemidir. Diğerleri, bu eylemin gerçekleşmesini sağlayacak koşullardır. Verici, saat beşte sobanın yanacağını daha önceki deneyimlerinden kestirebiliyor. Bu örnekte konuşma zamanıyla olay (*ısın-*) zamanı arasında iki saatlik bir zaman vardır. Elektriğin gelmesi, sobanın yanması için, sobanın yanması da *ısın-* için atıf zamanı olarak belirlenebilir. Dolayısıyla *ısın-* hareketinin öncesinde iki atıf zamanı düşünülebilir. Her ne kadar bütün bunların saat beşte gerçekleşeceği düşünülse de bunların kendi arasında da öncelik sonralık ilişkisi vardır:

KZ: şimdi (saat üç)

AZ (1): gelecekte ısın- eyleminden önce gerçekleşecek elektriğin gelmesi hareketinin zamanı (saat beş)

AZ (2): gelecekte ısın- eyleminden önce gerçekleşecek sobanın yanması hareketinin zamanı (saat beş)

OZ: gelecekte ısın- eyleminden gerçekleşeceği zaman (saat beş)

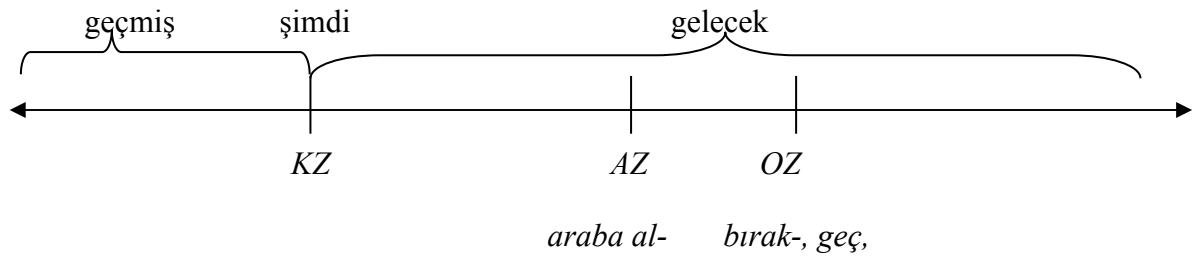
“Haydi araba aldınız, nerye bırakacaksınız, nerden geçeceksiniz, hangi yoldan?” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 84)

Yukarıdaki örnekte atıf zamanı, *araba al-* eyleminin zamanı; olay zamanı da *bırak-* ve *geç-* eylemlerinin gerçekleştiği zamandır. İkisi de geleceğe, konuşma anından sonrasına işaret eder. Atıf zamanına gönderme yapan *araba al-* eyleminin -{DI} ekini aldığı görülmektedir. Bu biçimbirim ve “*haydi*” sözcüğünün iş birliğiyle cümleden eylemin gerçekleşmesinin varsayıma dayandırıldığı anlaşılmaktadır:

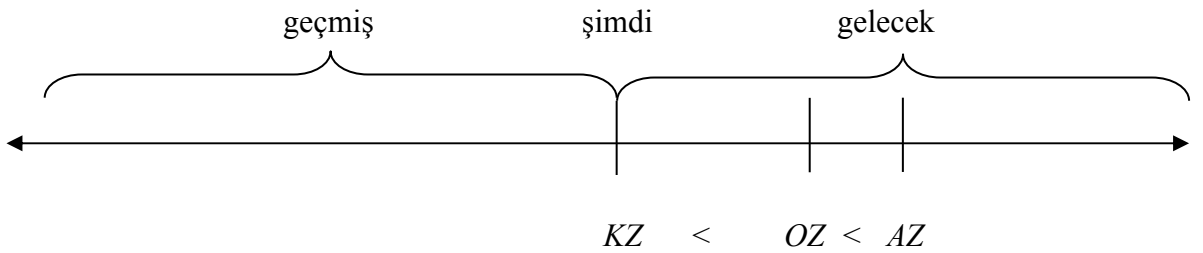
KZ: şimdi

AZ: gelecekte bırak-, geç- eylemlerinden önce gerçekleşecek araba al- eyleminin zamanı

OZ: gelecekte bırak-, geç- eylemlerinin gerçekleşeceği zaman

2.2.3.2. KZ < OZ < AZ

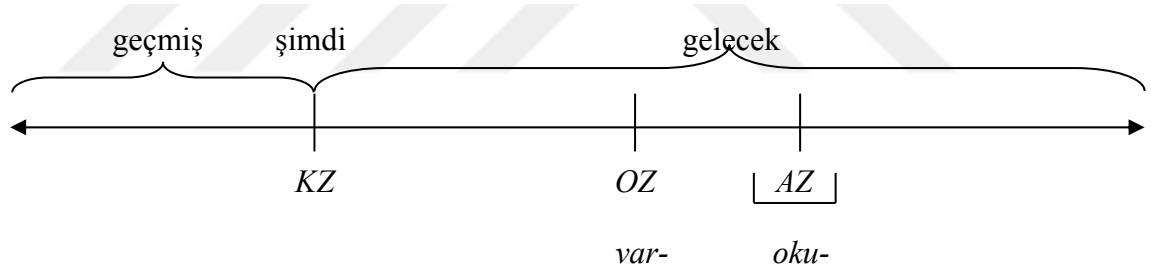
“Siz bu satırları okurken ben çoktan o gideceğim yere varmış olacağım.”
(EGKÜK, Kendi Kendime, s. 82)

Aslan, “-{mİş} olacak” yapısının kullanıldığı bu tür örneklerle ilgili olarak “Eyleme sınırötesi perspektifle bakılan nokta konuşma anı değil; gelecekte gerçekleşmesi beklenen eylemin sınırötesindeki ikincil bir yönelim noktasıdır.” der ve bu yapıyla gelecekte bitmişlik anlatıldığını ifade eder (2012: 19-20). Bu bağlamda yukarıdaki örnekte de *oku-* eyleminin gerçekleşme zamanı, bir atıf noktası olarak belirlenmekte; asıl anlatılmak istenen eyleme yani *var-* hareketine bu noktadan bakılmaktadır. Buna göre olay zamanı, atıf zamanının önündedir. Yani atıf zamanındaki olay gerçekleşmekteyken asıl hareket geçmişte kalmış, bitmiş olacaktır. Örnek, zaman çizgisinde şöyle belirtilebilir:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte var- eyleminden sonra gerçekleşecek olan oku- eyleminin devam edeceği zaman

OZ: gelecekte var- eyleminin gerçekleşeceği zaman

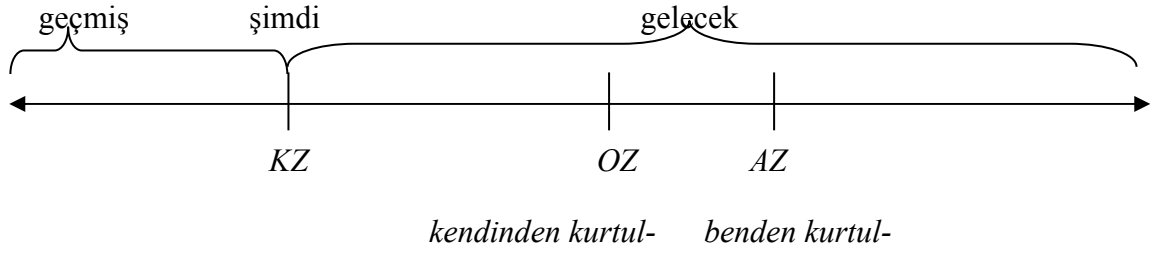

“Benden kurtulmak için önce kendinden kurtul.” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 56)
örneğindeyse yan önerme ve temel önermede yer alan iki eylemin gelecek içinde zaman bakımından sırası verilir. Temel önermede verilen *kendinden kurtul-* eyleminin, yan önermede verilen ve atıf zamanına gönderme yapan *benden kurtul-* eyleminden önce gerçekleşmesi söz konusudur:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte benden kurtul- eyleminin gerçekleşeceği zaman

OZ: gelecekte kendinden kurtul- eyleminin gerçekleşeceği zaman

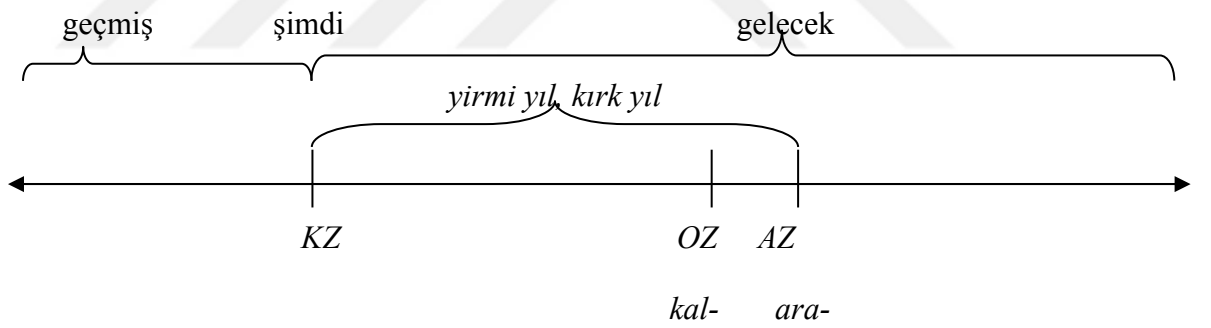

“Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir. Kaçı kalmıştır? Kaçı yaşlılığın son sınırında çırpınmaktadır?” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13) örneğinde altı çizili cümlede yer alan -{mİştİr} eki, *kal-* eyleminin gelecekte atıf zamanından önce gerçekleşmiş olacağını anlatmakta, ayrıca anlatıma tahmin anlamı katmaktadır:

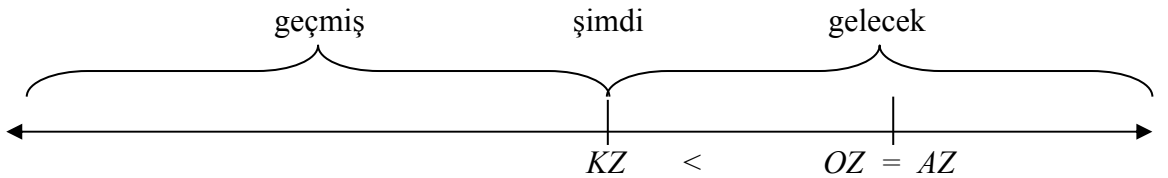
KZ: şimdi

AZ: gelecekte (konuşma zamanından yirmi yıl, kırk yıl sonra) kal- eyleminin gerçekleşmesinden sonra ara- eyleminin gerçekleşeceği zaman

OZ: gelecekte (konuşma zamanından yirmi yıl, kırk yıl sonra) kal- eyleminin gerçekleşeceği zaman

2.2.3.3. $KZ < OZ = AZ$

Bu forma sahip yapılarda konuşma zamanından sonra gerçekleşeceği öngörülen olay ya da durumlar, olay zamanıyla eş zamanlı olan bir atıf noktasından anlatılır.

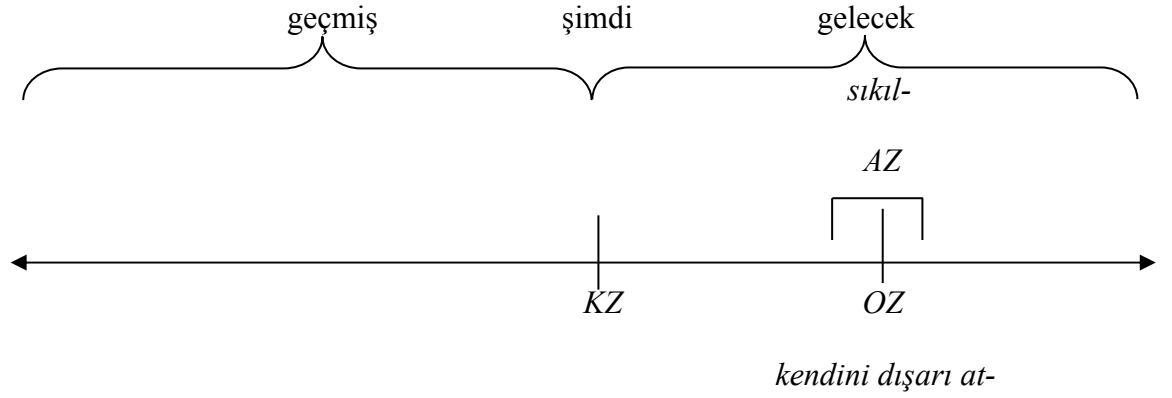

“Üzüm gözlü kızın bakışları altında sıkılarak kendimi birden dışarı atabilirim.” (ÖEB, Diojen Kendini Arıyor, s. 68) cümlesinde gelecekte gerçekleşmesi düşünülen *kendini dışarı at-* hareketi, yan önermede atıf zamanına gönderme yapan *sıkıl-* eylemiyle eş zamanlı olarak gerçekleşecektir. *Sıkıl-* eylemi, kılınış özelliği dolayısıyla bir süreklilik içerirken *at-* eylemi bitiş ifade eder ve bir anda olup bitme anlatır. Bu nedenle atıf zamanında gerçekleşmekte olan hareket sırasında olay gerçekleşecektir:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte olay zamanıyla eş zamanlı olarak sıkıl- eyleminin devam edeceği zaman

OZ: gelecekte kendini dışarı at- eyleminin gerçekleşeceği zaman

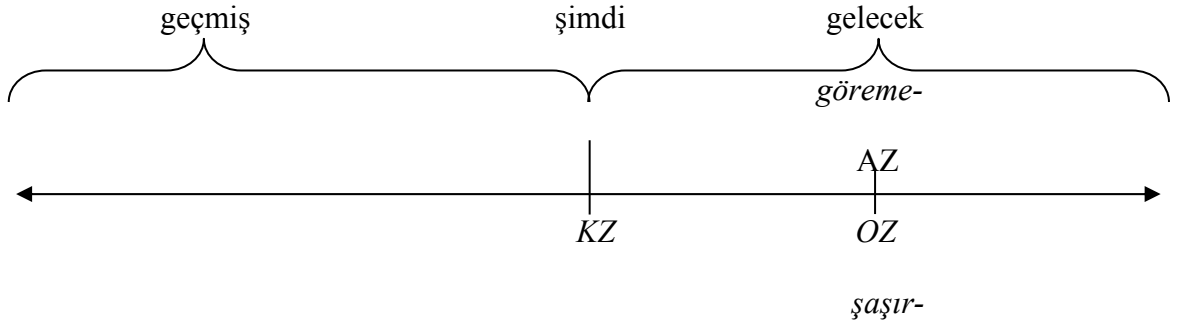

“Beni göremeyince nasıl şaşıracaktır.” (ÖEB, İstasyon, s. 51) örneğinde atıf zamanı ve olay zamanının gelecek içinde örtüştüğü görülür. *Göreme-* eyleminin gerçekleştiği sırada *şaşır-* eyleminin de gerçekleşmesi beklenmektedir. -{AcAktır} yapısındaki -{Dİr} biçimleriyle eyleme tahmin anlamı katılmıştır:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte olay zamanıyla eş zamanlı olarak görememe- eyleminin gerçekleşeceği zaman

OZ: gelecekte şaşır- eyleminin gerçekleşeceği zaman

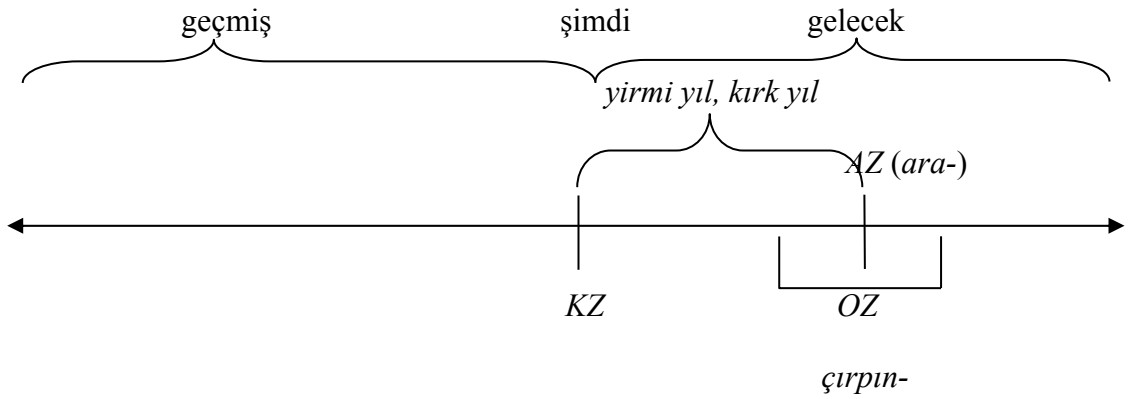
Aşağıdaki örnekteyse gelecekte süreklilik anlatılmaktadır. -{mAktAdIr} ekiyle, bağlam çerçevesinde, gelecekte odak alınan bir noktada hareketin sürüyor olacağının tahmin edildiği görülür. *Çırpın-* eylemi için atıf zamanı bağlam içinde belirlenir. Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip arandığı zaman onlar, çırpınıyor olacaklardır:

“Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir. Kaçı kalmıştır? Kaçı yaşlılığın son sınırında çırpınmaktadır?” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)

KZ: şimdi

AZ: gelecekte (konuşma zamanından yirmi yıl, kırk yıl sonra) olay zamanına denk bir zaman (ara- eyleminin zamanı)

OZ: gelecekte (konuşma zamanından yirmi yıl, kırk yıl sonra) çırpın- eyleminin gerçekleşmeye devam edeceği zaman

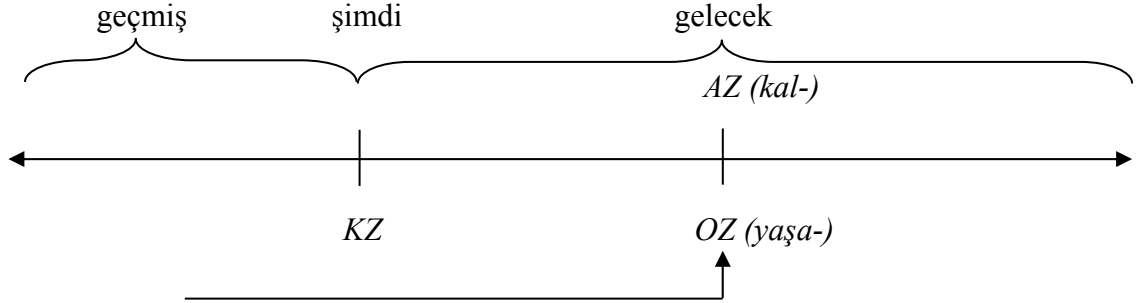

“Boğaz kaldıkça bu şiirler de yaşayacak.” (İS, İstinye Suları, s. 10) cümlesinde *yaşa-* eylemi, *kal-* eylemiyle zamanda örtüşür durumdadır. Her iki eylemin oluş zamanı aynıdır. Ancak burada söz konusu eylemlerin geçmişte başladığı, konuşma anında sürdüğü görülmekte, cümlede bu hareketlerin gelecekte de koşula bağlı olarak devam edeceği söylenmektedir. Yani burada geleceğe odaklanma söz konusudur:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte olay zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte yaşa- eyleminin gerçekleşmeye devam edeceği zaman

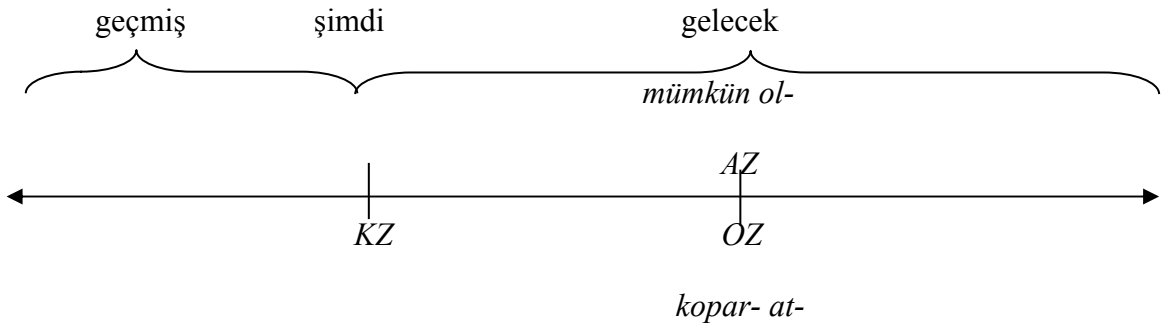
“Mümkün olsa bütün pazarları takvimlerden teker teker koparır-**dı-m** atardım.”

örneğindeyse geçmişten gelen ve konuşma anında devam eden bir istek hâlinde olan ancak kişinin gücü yetmediği için hiçbir zaman gerçekleşmeyecek durumdaki bir eylemin anlatımında -{IrdI} ekinin kullanıldığı görülmektedir. *Pazarları takvimlerden kopar- at-* eylemi, gerçekleşmediği için sürekli geleceğe dönük bir plan hâlinindedir. Bu eylemin gerçekleşmesi *mümkün ol-* şartına bağlanmıştır. Bu da olay zamanıyla eş zamanlı biçimde atıf zamanını vermektedir:

KZ: şimdi

AZ: gelecekte olay zamanına denk bir zaman (mümkün ol- eyleminin zamanı)

OZ: gelecekte kopar- at- eyleminin gerçekleşeceği zaman

Gelecekte gerçekleşmesi beklenen bir durumun ya da olayın başkasından öğrenilerek aktarıldığı durumlarda olay zamanıyla atıf zamanı, yine konuşma anından sonradır. Ancak bu aktarma yapılarında bir de konuşma zamanına ait atıf zamanı vardır ki bu da aktarılan söylemin öğrenildiği zamana gönderme yapar. Konuşmaya ait bu atıf

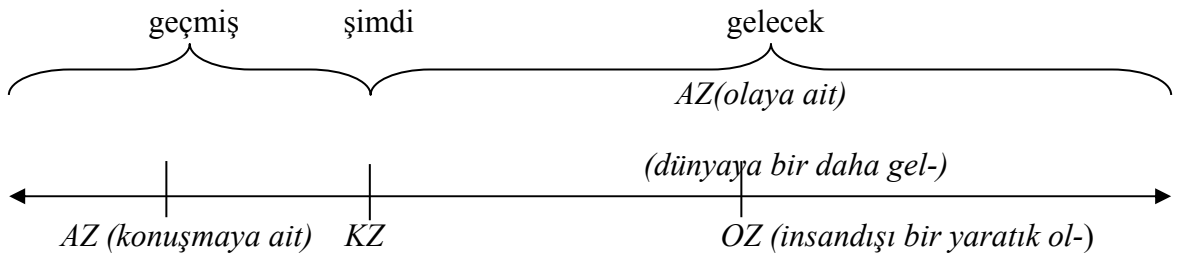
zamanı her zaman konuşma anından önce yani geçmiştir. Örneğin “*Hani insanlar bir daha dünyaya gelirlirse insan dışı bir yaratık olacaklarmış.*” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 78) cümlesinde -{AcAK} ve -{mİş} eklerinin varlığı, iki zamanı düşündürmektedir. -{mİş} eki, aktarma bildirir. Üzerine geldiği cümlede anlatılan hareketin bir başkası tarafından söylendiğine işaret eder. Bu söyleme hareketi; olmuş, bitmiş, geçmişte kalmıştır ve alıcı tarafından, verici sıfatıyla okura aktarılmaktadır. Aktarılan cümledeyse asıl anlatılan, geleceğe yönelik bir harekettir ve bu da -{AcAK} ekiyle verilmiştir. Yani burada -{AcAK} eki, zaman eki olarak görev yaparken -{mİş} eki, başkasından duyma bildirmektedir. Ancak aktarma eyleminde geçmişte iletilmiş bir bilgi olduğu için buradan bir geçmiş zaman anlamına da ulaşılabilir. Dolayısıyla insanların bir daha dünyaya gelirlirse insan dışı bir yaratık olmaları, henüz gerçekleşmemiştir, geleceğe dönüktür ancak bu bilginin iletildiği an geçmişte kalmıştır. Olaya ait atıf zamanı olarak verilen *bir daha dünyaya gel-* eylemi, olayın gerçekleşmesini koşula bağlayarak olay zamanıyla eş zamanlı bir görünüm sergiler:

KZ: şimdi

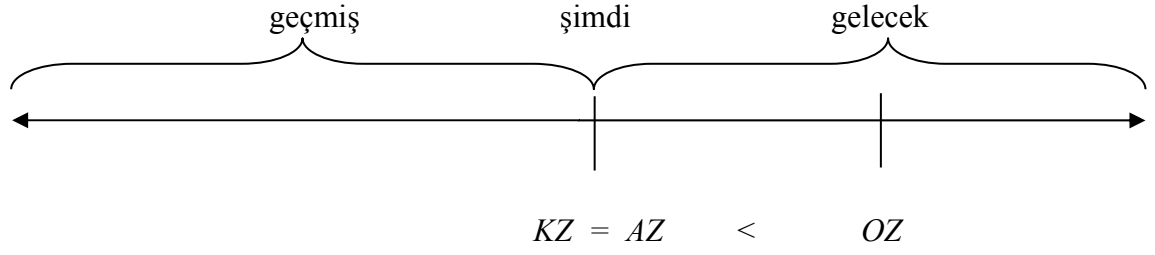
AZ (konuşmaya ait): geçmişte aktarılan söylemin öğrenildiği zaman

AZ (olaya ait): gelecekte olay anıyla eş zamanlı olarak gerçekleşecek dünyaya bir daha gel- eyleminin zamanı

OZ: gelecekte insandışı bir yaratık ol- eyleminin gerçekleşeceği zaman

2.2.3.4. $KZ = AZ < OZ$

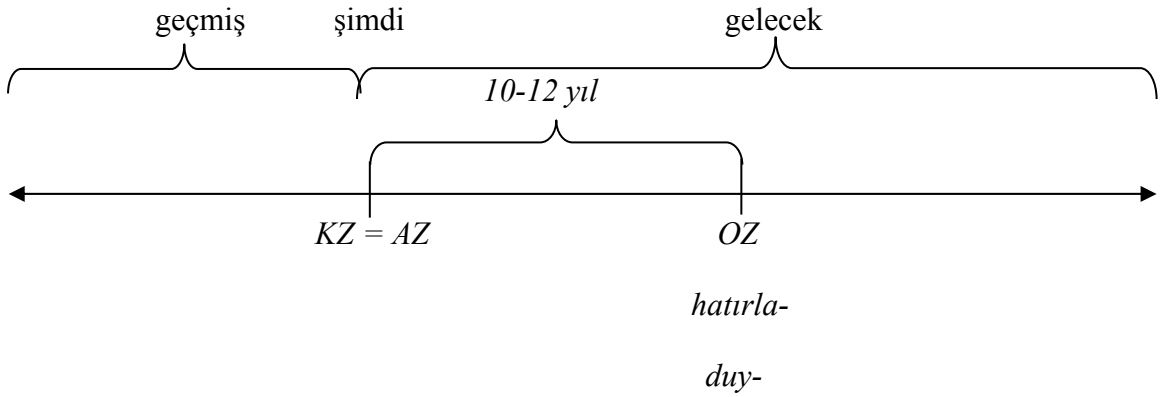
Konuşma zamanından sonra gerçekleşmesi kesin ya da olasılık hâlinde olan, beklenen, istenen ya da zorunluluk olarak görülen olayların anlatıldığı cümlelerde olay zamanı, konuşma zamanından sonradır. Atıf zamanının özel olarak belirtilmediği durumlarda konuşma zamanıyla atıf zamanı örtüşür.

“Başkaları da on, on iki yıl sonra kendi serüvenlerini bu şarkılarla hatırlıyacak. Başkaları da on, on iki yıl sonra kendi serüvenlerini bu şarkılarla duyacak.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12) örneği için konuşma zamanıyla olay zamanı arasındaki süre bellidir:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte (konuşma zamanından on - on iki yıl sonra) hatırla-, duy-eylemlerinin gerçekleşeceği zaman

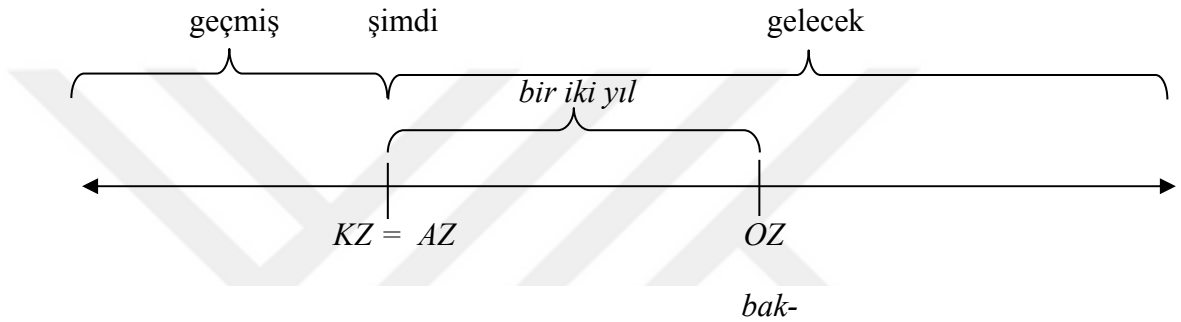
“Onu bir daha ne zaman bulurum?” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 28) cümlesinde -{(I)r} eki, geleceğe gönderme yapmakta ve olay zamanını, konuşma zamanının ardına yerleştirmektedir. Atıf zamanı da konuşma zamanıyla aynı nokta olarak belirlenir.

“Bakmışsın ki bir - iki yıl sonra iki yumurcakla gelmiş sana.” (L, Trende Bir Iago, s. 33) cümlesinde -{mİş} eki, *bak-* eyleminin geleceğe yönelik varsayım hâlinde olduğunu anlatma görevini üstlenmiştir. Dolayısıyla konuşma zamanıyla atıf zamanı, eş zamanlı olarak yine olay zamanından öncedir:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte (konuşma zamanından bir - iki yıl sonra) bak- eyleminin gerçekleşeceği zaman

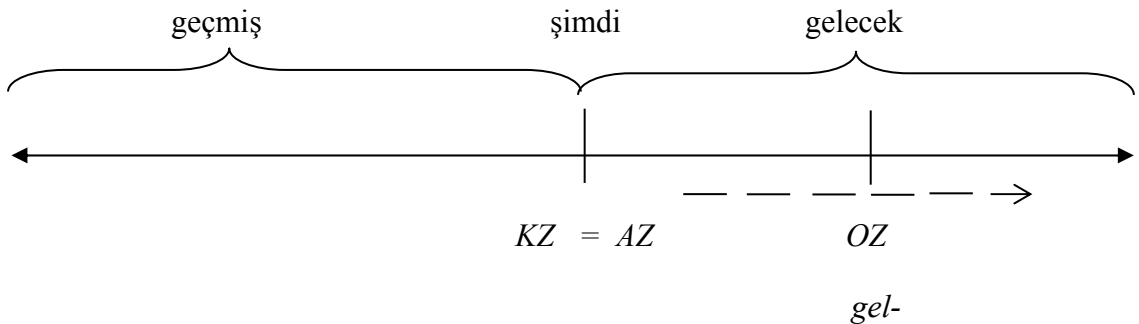

“Kişi arada bir gelmeli Boğazın bu küçük köylerine.” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 86) örneğinde -{mAll} ekinin kullanıldığı yüklemde verilen *gel-* eyleminin gelecekte gerçekleşmesine dair bir öneri sunulduğu görülür. Özel olarak belirtilmeyen atıf zamanının konuşma zamanıyla örtüştüğü bu örnekte “arada bir” belirtecinin belirttiği üzere eylemin gelecekte aralıklarla sürmesi söz konusudur:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte gel- eyleminin aralıklarla gerçekleşeceği zamanlar

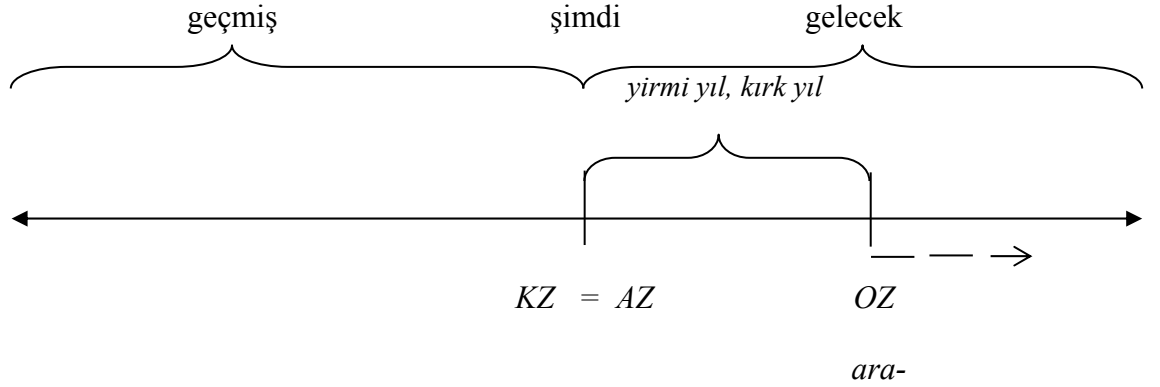

“Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13) örneğindeyse konuşma zamanıyla olay zamanı arasındaki zaman aralığı, “yirmi yıl, kırk yıl sonra” belirteciyle verilir. Bu örnekte de atıf zamanıyla konuşma zamanı örtüşür. Yine “bir bir” ifadesinden öneri biçiminde sunulan *ara-* hareketinin gelecekte birden çok kez gerçekleşeceği anlaşılır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte (konuşma zamanından yirmi yıl, kırk yıl sonra) ara- eyleminin başlayacağı zaman

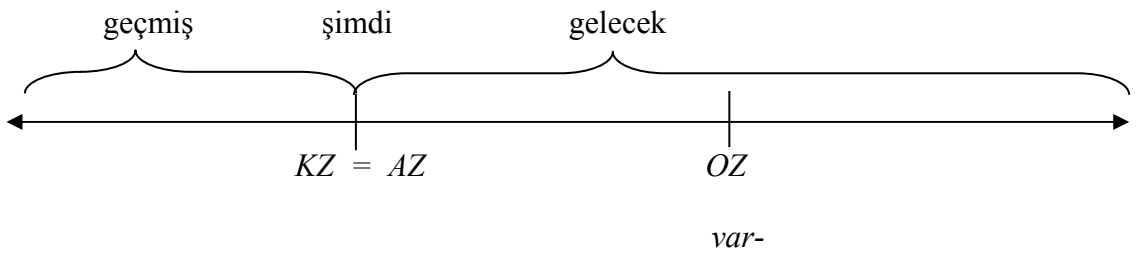

“Ekspres son hızla yıkık bir bir köprüye varmak üzere.” (BA, Film Koptu, s. 12) biçimindeki ad cümlesinde “- {mAK} üzere-Ø” yapısıyla çok yakın gelecekte gerçekleşecek bir hareket anlatılmaktadır. Örnek için atıf zamanıyla konuşma zamanı örtüşür; harekete konuşma zamanından bakılmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte var- eyleminin gerçekleşeceği zaman

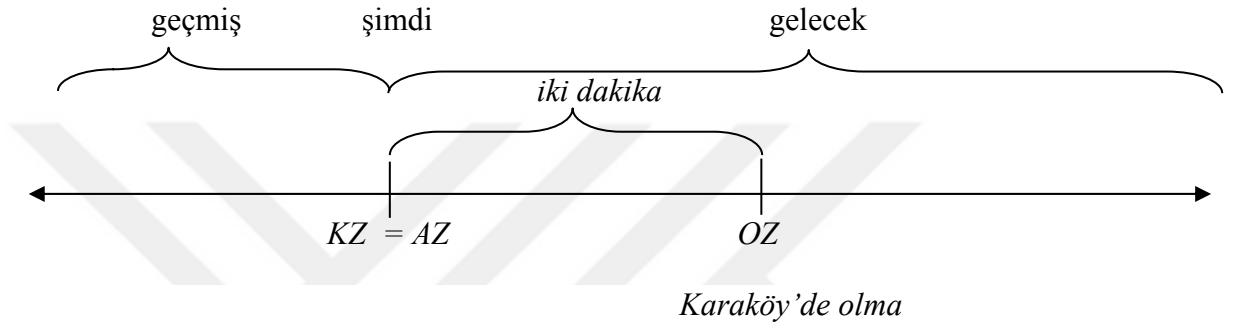

Yine “iki dakika sonra Karaköydeyiz.” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 83) cümlesi için de aynı tablo geçerlidir. Bu örnekte konuşma zamanıyla olay zamanı arasındaki mesafe, “iki dakika sonra” belirteciyle verilir:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: gelecekte (konuşma zamanından iki dakika sonra) Karaköy’de olma durumunun geçerli olacağı zaman

Reichenbach, “In the sentence ‘Now I shall go’ the simple future has the meaning S, R—E; this follows from the principle of the positional use of the reference point. However, in the sentence ‘I shall go tomorrow’ the same principle compels us to interpret the future tense in the form S—R, E.” (2005: 76) [Çeviri: “Şimdi gideceğim” cümlesinde basit gelecek, S (konuşma), R (atıf) - E (olay) dizilimini ifade eder; bu durum, atıf noktasının duruma bağlı kullanım ilkesinden kaynaklanmaktadır. Ancak “Yarın gideceğim” cümlesinde aynı ilke, bizi gelecek zamanı S (konuşma) - R (atıf), E (olay) formülüyle yorumlamaya zorlar.] biçimindeki sözleriyle zaman belirteçlerinin atıf noktasını belirlemedeki rolüne dikkat çeker. Ona göre gelecek zamana gönderme bir cümlede “şimdi” belirteci en yakın geleceği anlatırken atıf zamanını konuşma zamanıyla eşitler. Aynı yapıda kullanılan “yarın” belirteciyse atıf zamanının olay zamanıyla birlikte değerlendirilmesini sağlar. Bu çalışmadaysa “Yarın gideceğim.” biçimindeki cümlelerde yan önermeler devreye girmediği için atıf zamanı, konuşma zamanıyla aynı noktada alınmıştır. Ancak “Yarın sen gelince gideceğim.” gibi bir yapıda *git-* eylemi, *gel-* eyleminin zamanına bağlı olarak anlatıldığı için atıf zamanı, olay zamanıyla eş zamanlı olarak verilmiştir. Bunun dışında Reichenbach’ın “Şimdi gideceğim.” örneğinde verdiği $KZ = AZ < OZ$ formülü, konuşma anında gerçekleşmesi için harekete geçilmiş örnekleri anlatan cümlelerde kullanılmıştır.

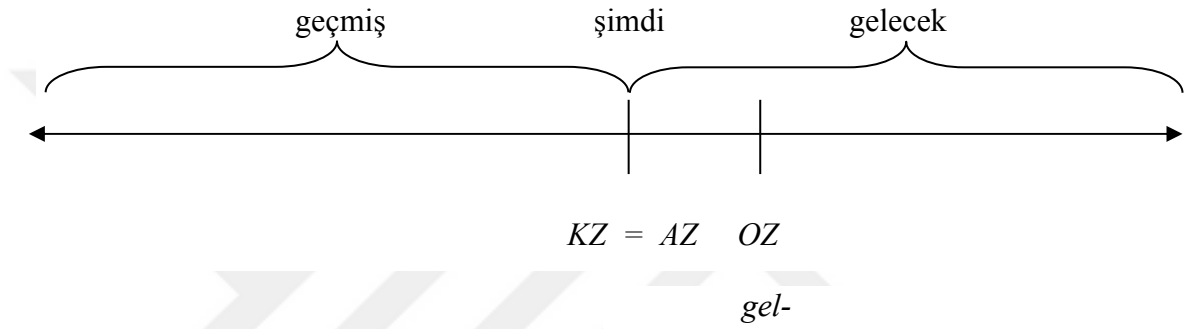

Buna göre “*Şimdi bana bütün bu eski şarkıları ve geceler, geceler ardında kalmış haziran günlerini hatırlatan insana gelelim.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 14) cümlesinde “*şimdi*” belirteciyle konuşma anına gönderme yapıldığı ve atıf zamanı olarak da bu noktanın belirlenerek olayın (*gel-*) en yakın zamanda gerçekleşeceğinin anlatıldığı görülür:

KZ: şimdi

AZ: “şimdi”

OZ: en yakın gelecekte gel- eyleminin gerçekleşeceği zaman

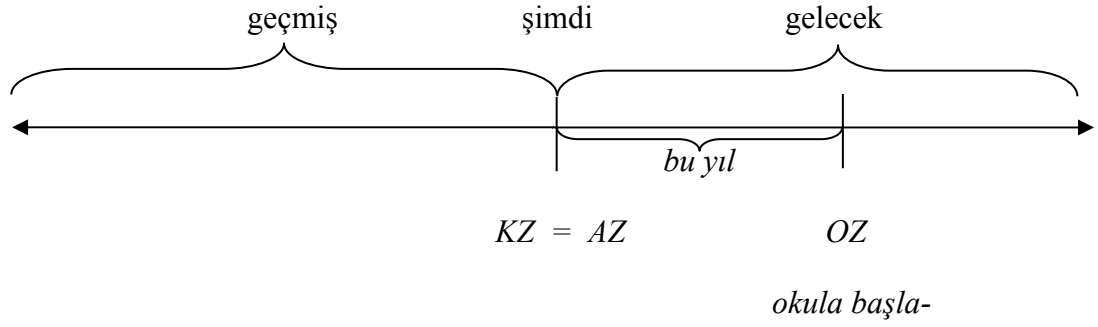

“*Kardeşi bu yıl okula başlıyor.*” (TÖ, 2. bs., Kara Önlükler, s. 157) örneğinde de -{yor} ekiyle, konuşma zamanından sonra gerçekleşmesi beklenen bir olayın anlatımı görülmektedir. “*Bu yıl*” belirteci, konuşma zamanıyla atıf zamanının eş zamanlı olarak alınması gerektiğini düşündürmüştür. *Başla-* eylemi, bitiş bildirir yani gerçekleşmesi için son sınıra ulaşılması gerekir. Ancak bazı eylemlerde bu son aşamadan önce bir hazırlık aşamasının olduğu, eylemin bir anda olup bitmediği görülür. Burada da konuşma zamanıyla olay zamanı aynı yıla aittir. Dolayısıyla konuşma zamanında okula başlama eyleminin hazırlığının başladığı düşünüldüğünden atıf zamanı konuşma zamanıyla bir alınmıştır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman (bu yıl)

OZ: hazırlıkları başlamış ve en yakın gelecekte gerçekleşecek olan okula başla-eyleminin zamanı

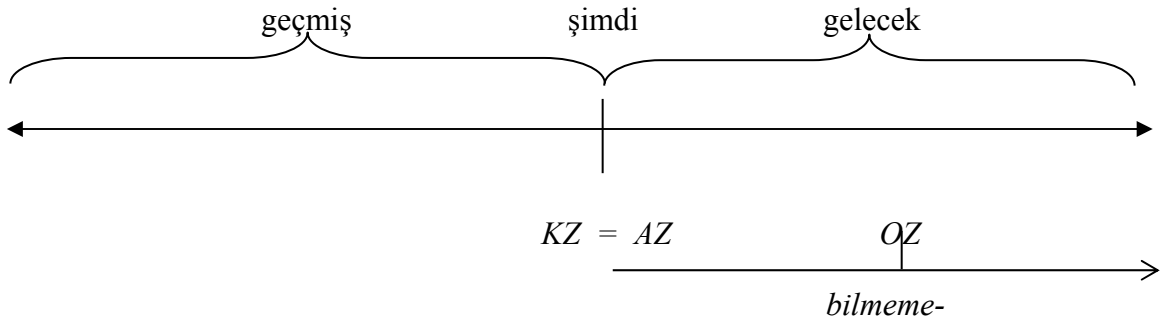

“*Sen hiç bir zaman şu anda kazandığın değeri bilmiyeceksin;*” (ÖEB, Gölge Durak, s. 35) cümlesinde “*şu anda*” belirteciyle konuşma anında başladığı anlatılan eylemin “*hiçbir zaman*” belirteciyle geleceğe taşınması söz konusudur. Bu nedenle atıf zamanıyla konuşma zamanı örtüşür, olay zamanı da konuşma zamanında başlayıp geleceğin bütününe yayılır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: atıf zamanında başlayıp geleceğe taşınacak bilmeme- eyleminin zamanı

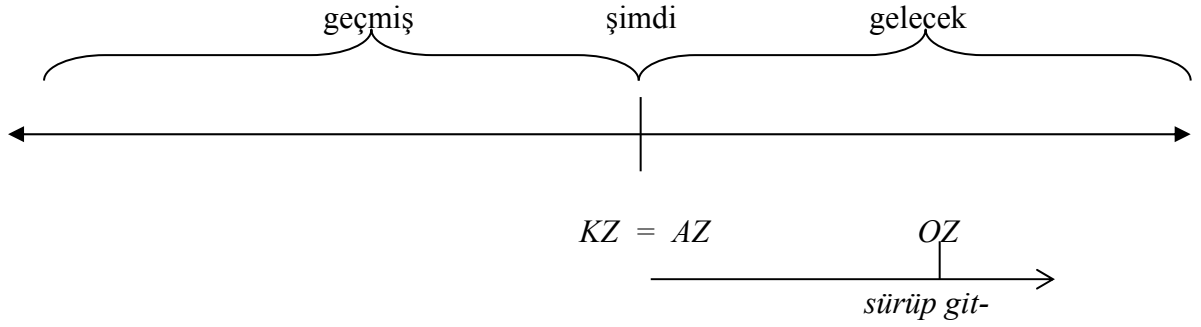

“*Kurşun rengi bulutlar, kül rengi günler sürüp gidecek daha.*” (İD, Bütün Susmalar, s. 122) örneğinde de konuşma anında gerçekleşmekte olan eylemin gelecekte de gerçekleşmeye devam edeceği anlatılmaktadır:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: atıf zamanında başlayıp geleceğe taşınacak sürüp git- eyleminin zamanı

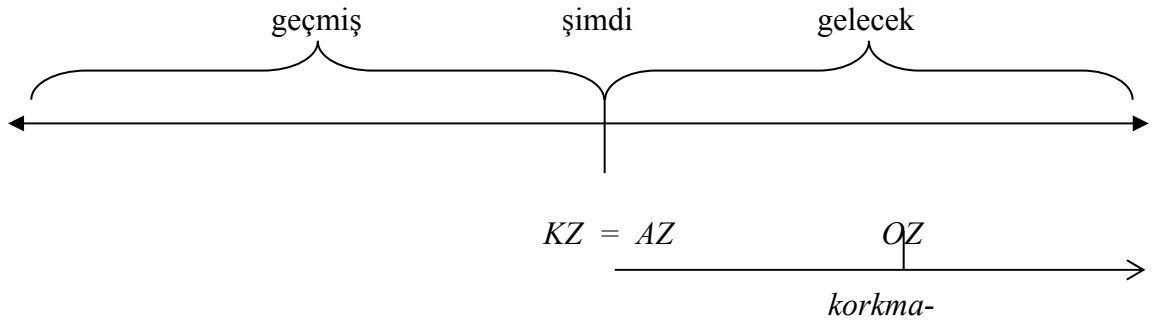
“Artık hislerimin ihtilâlinden, onların sana karşı ayaklanmasından korkmamalısın.” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

Yukarıdaki örnekte *korkma-* eylemi, konuşma anında başlayıp geleceğe taşınması istenen bir hareket olarak sunulmakta; bu anlam, “artık” belirteciyle verilmektedir.

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: atıf zamanında başlayıp geleceğe taşınacak korkma- eyleminin zamanı

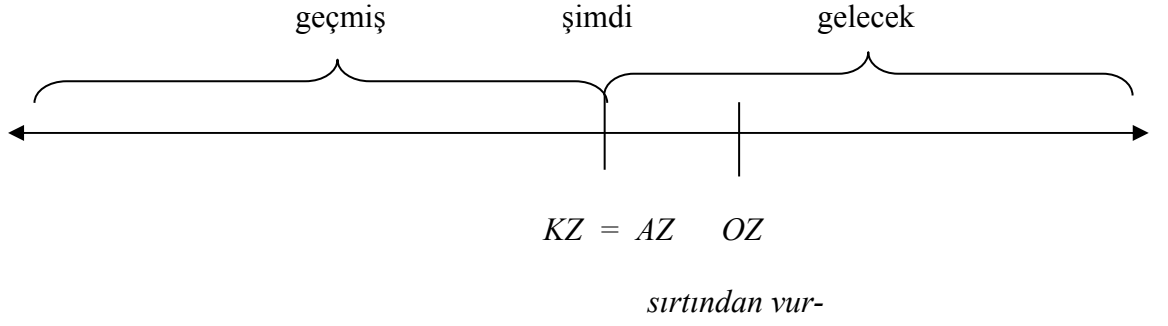

“Ölüm yanubaşımızda yürüyen bir dost gibi, öyle bir dost ki, hançeri çekmiş, sırtımızdan vurdu vuracak...” (HVT, Ölümüne Koşan Adam, s. 24) örneğinde de “...- {DI} ...- {AcAK}” yapısıyla en yakın zamanda gerçekleşmesi beklenen *sırtından vur-* eylemi verilmektedir. Bitiş bildiren bu eylem, henüz son sınıra ulaşmamıştır ancak “hançeri çekmiş” ifadesinden hazırlık aşaması içinde bulunduğu ve eylemin en yakın gelecekte gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle atıf zamanıyla konuşma zamanı eş zamanlı olarak değerlendirilmiştir:

KZ: şimdi

AZ: konuşma zamanına denk bir zaman

OZ: hazırlık aşamasında olan ve en yakın zamanda gerçekleşecek sırtından vuruşunun zamanı

3. ZAMAN İŞARETLEYİCİLERİ

3.1. ZAMAN EKLERİ ve ZAMAN EKLERİYLE KURULU YAPILAR

3.1.1. Tanım, İşlev ¹⁷

Saussure’le başlayan yapısalcılık akımı, dile bir sistem olarak bakmakta ve dilin birbiriyle ilişkili birimlerden oluştuğunu savunmaktadır. Buna göre dil denen dizge, bazı göstergelerle çalışmaktadır. Bu göstergeler; ses, ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, cümleden büyük birlik gibi çeşitli dil birimleridir. Bunlardan birinin eksikliği, iletişimde aksamaya neden olmaktadır.

Tek başlarına iletişimi sağlamada yetersiz kalan dil birimlerinin sistem içinde birlikte hareket etme zorunluluğu vardır. Bu da her birimin ait olduğu bütün içinde değer kazandığı ve bu nedenle birlikte değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir. Üstünova da bu konuda “ (...) dil birimleri, varlık nedenlerini diğer dil birimlerine borçludurlar. En küçüğünden, en büyüğüne hiçbir dil birimi, tek başına varlık gösteremez. Üstelik bütünden kopuk ele almak, yanlış tanımlamalara da neden olabilir.” (2012: 40) der. Örneğin “beyaz” sözcüğünün sistem içinde sıfat görevini alabilmesi, bunun bir adı nitelemesine bağlıdır. Ancak “beyaz gömlek” biçimindeki bir yapı, “beyaz”a sıfat demeyi sağlar. “Beyazı severim.” biçimindeki bir cümledeyse sözcük, ad görevindedir. Ekler için de aynı durum geçerlidir. Örneğin -{AcAK} eki de kullanıldığı yere göre farklı işlevler üstlenip farklı adlar alabilmektedir. Ek; “Ayşe yarın gelecek.” cümlesinde eylemi işleme sokan bir zaman eki; “Geleceğinizi garanti altına almak için yatırım yapmalısınız.” yapısında kalıcı ad yapan bir türetme eki, “Gelecek günler neler getirir bilinmez.” cümlesindeyse bir ortaç eki olarak kullanıma çıkmıştır. Dolayısıyla dil birimini değerlendirebilmek, adını koyabilmek ve işlevini belirleyebilmek için onun ilişki kurduğu diğer dil birimlerini göz önünde bulundurmamak kaçınılmazdır. Bu da dil incelemelerinde bağlam konusunu gündeme getirmektedir.

Aksan’ın “Kısaca belirtmek gerekirse, bir gösterge, öteki öğelerle birlikte ve onlarla bütünleşerek, onların da yardımıyla bir kavramı yansıtmaktadır ki, göstergelerin bağlı bulunduğu bu öğelerin oluşturduğu bu bütüne bağlam adını

¹⁷ Bu bölümün yazılmasında şu bildirden yararlanılmıştır: AYDIN Hasene, “Türkiye Türkçesinde Zaman Ekleri ve Bağlam İlişkisi Üzerine”, VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 4-7 Aralık 2013, Uludağ Üniversitesi - Bursa, C. 1, Bursa, Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti., 2014, ss. 787-799.

veriyoruz.” (2007: 200) biçiminde tanımladığı bağlam, dil birimlerinin ait olduğu bütüne verilen addır ve dil incelemelerinde birimlerin anlamlandırılması konusunda vazgeçilmez bir role sahiptir. Bağlam, bazen bir sözcük, bazen bir cümle, bazen de metin olabilmektedir.

Çetin vd. tarafından “Bağlam dilde anlamın kaynağıdır. Dilde anlam her aşamada bağlama ihtiyaç duyar.” (2011: 1370) biçiminde gerekliliği belirtilen bağlam kavramının, eklemeli bir yapıya sahip olan Türkçede zaman eklerinin işlevlerinin belirlenmesi konusunda da önemli bir yeri ve rolü vardır.

Zaman ekleri, hareket ve durumların gerçekleşme / olma zamanlarını bildiren, bunları zaman çizgisi üzerinde bir noktaya yerleştiren biçimbirimlerdir. “Bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmek için iki şeye ihtiyacı vardır. Bunlardan biri zaman, diğeri hareketi yapacak olandır. Ancak eylemde bulunması gereken zaman ve kişi kavramı çok soyut konumdadır. (...) Zaman eklerinin işlevi, eylemde var olan zamanı bir ölçüde somutlaştırmak, belirgin kılmak, geçmiş-şimdi-gelecekte oluşan zaman çizgisi içinde bir yere oturtmaktır.” (Üstünova, 2004a: 679)

Türkçede her eylemin / durumun / oluşun bir yapıma, olma zamanı vardır. İşleme girmemiş eylem ve yüklem olmaya aday ad kökü ya da gövdelerindeki bu zaman, çok soyut ve sınırsızdır. Eylem işletimine giren eylemlerin ve yüklem işletimine giren adların aldıkları zaman ekleri sayesinde bunların barındırdıkları zaman kavramı, biraz daha netleşir. Ancak eylem işletme ekleri olan zaman ekleri de zaman kavramını yetkin bir biçimde açıklamak için yeterli olmamakta; eklerin işlevleri bağlam içindeki zaman belirteci gibi diğer dil birimleriyle desteklenmektedir.

Dil bilgisi kitaplarında zaman ekleri, birinci bölümde belirtildiği üzere duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman olarak dilimlenen zaman olgularına göre belirlenmiş; her grup için ek ya da ekler belirlenmiştir. Benzer, bu durumu “Türkçede her bir fiil zamanın eki belirlidir; geçmiş zaman için -DI, -mİş, şimdiki zaman için -(I)yor, -mAktA, -mAdA, gelecek zaman için -AcAK ve geniş zaman için -Ar/Ir eki kullanılır.” (2012: 24) biçiminde açıklar. Bu eklerin ait oldukları ulamın dışına çıkıp farklı bir zamana gönderme yaptığı durumlardaysa “zaman kayması”, “işlev değişmesi”, “anlam kayması” gibi kavramlardan söz edilmektedir. Yaman, zaman kayması terimini “Zaman kayması, dilde

kendisine zaman bildirme görevi yüklenen bazı eklerin, dilin genel işleyişi içinde, asıl işlevlerinin dışında farklı bir zamanı ifade eder duruma gelmeleridir.” (1999: 31) biçiminde tanımlar. Bu durumun gerekçesini de Türkçenin zamanlar bakımından yaygın olarak konuşulan diğer dillerden daha zengin olmasına rağmen bazen meramı anlatmada yetersiz kalabildiği için bu eksikliği yeni zamanlar ortaya çıkarmak yerine mevcut zamanlarda bazı kaymalar ve işlev değişiklikleri yaparak giderme yoluna gitmesi olarak gösterir (1999: 31). Dizdaroğlu, konuyu “Eylemlerde Zaman ve Anlam Kayması” başlığı altında ele alırken (1978: 178) Gencan, bundan “Eylem Kiplerinde Anlam Kayması” adıyla söz eder (2011: 407). Koç ise “Kiplerin Birbirinin Yerine Kullanılması” başlığıyla ele aldığı konunun anlam değişimi ya da anlam kayması konularıyla hiçbir şekilde ilişkisinin olmadığını belirtir (1996: 260). Adalı, “*Eylemin gösterdiği zamanla, gerçek zaman, her zaman özdeş değildir. Bu durumda zamanlar arasında bir kayma söz konusudur.*” (2004: 47) der. Acarlar da eylemlerde anlam kayması olarak adlandırdığı konunun sebebini “*Zaman, öncesiz ve sonsuz bir kavramdır. Bu kavramı yine her biri çok geniş süreleri kaplayan, geçmiş, şimdi, gelecek diye üç bölümde sınırlandırmak, anlam ayrımlarını belli sayıdaki kiplere sığdırmak olanaksızdır. Zarf ve zarf gibi kullanılan kelimeler de bu sınırsızlıktaki boşluğu dolduramamış. İşte bu nedenle gereklikçe bir zaman kipini başka bir zaman kipiyle değiştirerek açıklık kapatılmak istenmiştir.*” (1969: 250) diyerek dile getirir. Bazı araştırmacılar da zaman kayması, anlam kayması biçiminde açıklanan durumu, “görünüş” terimiyle birlikte değerlendirmişlerdir.¹⁸ Örneğin Kırgız Türkçesinde geniş zaman eklerinin görünüş değerlerinin eylemin kılınış özelliklerine göre değişimini inceleyen Turgunbayer, zaman kayması terimini kabullenmiş, görünüş değişiminin zaman kaymasına yol açtığını “*Geniş zaman [-r] eki, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde görünüş itibarıyla sadece geniş zamanı değil, kimi durumlarda şimdiki kimi durumlarda gelecek zaman bildirebilmesi, eski ve sıkça görülen bir durum ki bu durum Eski Türkçe döneminden (Gabain, 2007:80; Eraslan, 2012:334) beri bilinmektedir. Zaman kaymasına neden olan bu görünüş değişiminin Türkçenin Eski*

---

¹⁸ bk. DİLÂÇAR Agop, “Türk Fiilinde ‘Kılınış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, *TDAY Belleten 1973-74*, Ankara, TDK Yayınları, 1974, s. 164-165; KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003a, s. 576-583 vb.

Uygurca dönemine ait aşağıdaki örneklerden de açıkça görebiliriz.” (2014: 60) biçiminde dile getirmiştir. İyi ve Kötü Prens Öyküsüne ait bir örnek vererek “ (...) yorı-, kör-, ölür- fiilleri (<yorı-y-ur; <kör-ür; < ölür-ür) geniş zaman ekiyle çekimlenmesine rağmen aynen Kırgızcada olduğu gibi görünüş itibarıyla şimdiki zamanı ifade ederek Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman [-Iyor] ekiyle karşılanmaktadır.” (2104: 61) der. Yılmazoğlu, “Zaman işaretleyicilerinin farklı bir zamanı ifade edecek şekilde kullanılması ise ‘Zaman Kayması’ olarak adlandırılmıştır. Aslında bu durum eklerin görünüşünden kaynaklanmaktadır.” (2013: 64) diyerek eklerin farklı işlevde kullanılmasını görünüşe bağlar. Delice, benzer biçimde şöyle der: “Yüklem in kiplik durumu sözdizimini ilgilendirdiği için dizge içindeki herhangi bir biçimbirim yükleme etki edip onun kiplik içeriğini değiştirebilmektedir. Bu durumda dilbilimcilerin adına görünüş dedikleri kip göstergelerinin aslı işlev dışında kullanımı da ortaya çıkabilmektedir. ‘Mehmet bize geliyor.’ dizgesindeki şimdiki zaman yoluyla bildirme kipliği, dizgeye ilave edilen bir yarın zarfıyla ‘Mehmet yarın bize geliyor.’ cümlesindeki gibi geliyor şimdiki zaman kipi, gelecek zaman yoluyla bir bildirim kipliğine dönüştürülebilmektedir.” (2002: 202) Erguvanlı Taylan ise çeşitli örneklerle -{DI} ekinin zaman, görünüş, kiplik işlevlerini inceler. Geçmiş zaman dışındaki kullanımları, görünüş ya da kiplik bağlamında ele alır. Örneğin “Sen hangi takımda oynuyordun?” cümlesini bağlama göre değerlendirir ve birinin eskiden basketbol oynadığı durumda “-IDP” ekinin geçmiş zaman bildirdiğini ancak konuşma anında takımın hatırlanmaması üzerine sorulan bir soruda aynı ekin kiplik göstergesi olacağını söyler. Ya da “Haydi ben gittim.” gibi bir cümlede hareket henüz gerçekleşmediği için -{DI} ekinin geçmiş zamanı göstermediğini, gitme kararının başlangıç noktasını belirtmesi bakımından görünüş anlamı taşıdığını bildirir (1997: 7-9).

Bu açıklamalar yapılırken aslında Türkiye Türkçesinin eklerle ilgili çok önemli yapısal özelliklerinden birinin göz ardı edildiği dikkati çekmektedir. Üstünova, “Türkçe, biçimleri aynı işlevleri farklı ekler bakımından çok zengindir. Bir ek farklı işlevlerde karşımıza çıktığı gibi, farklı ulamlarda da görülmektedir.” (2012: 33) diyerek Türkçede eklerin çok işlevli olduğunu belirtir. Dolayısıyla diğer dil birimleri gibi eklerin de ait olduğu bütünler içinde ele alınarak işlevlerinin belirlenmesi, adlarının konması gerekmektedir. Zaman eklerinin gönderme yaptığı zamanın doğru biçimde belirlenebilmesi, ekin yer aldığı cümlenin, hatta metnin göz önünde bulundurulmasına

bağlıdır. Çünkü zaman ekleri için bağlamı, sıklıkla metin oluşturmakta; bu konuda cümle, kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. “*Dilin zamanı algılama ve ifade etme biçimi, derin yapıya ait bir olgudur. Dolayısıyla bu analizde sadece zaman ekleri değil, bu eklerin, kullanıldıkları cümlenin içinde yer aldığı bağlamda hangi zamansal ilişkiyi ifade ettiği de önemlidir. Bazı cümlelerin ifade ettiği zaman, o cümlenin içinde yer aldığı dil içi ve dil dışı bağlamla anlaşılabilir.*” (Akşehirli, 2010: 33) biçimindeki sözler de eklerin aslında bütün dil birimlerinde olduğu gibi tek başlarına varlık gösteremediklerini, ancak ait oldukları bütün içinde değer kazanabildiklerini ifade etmektedir. Turan, ekleri sınıflandırırken karşılaşılan problemlerin sebeplerinden biri olarak eklerin işlevlerinin en çok hangi işlevde kullanıldığına bakılarak belirlenmesi olduğunu söyler ve “*Meselâ bir ekin sınıfı, ‘yapım eki’, ‘çekim eki’, ‘fülimsi eki’... gibi örneklerden bağımsız olarak isimlendirilmeli ve yapısı, fonksiyonu bakımından izah edilerek belirtilmelidir. Ancak, hiçbir ek örneği, kullanıldığı yerden tecrit edilerek, tek başına, bu kategorik isimlerle anılmamalıdır. Çünkü bir ek örneğinin ait olduğu kategori, ancak kullanıldığı yer itibarıyla ve kullanım hâlinde hükme bağlanabilir.*” (2007: 1835-1836) der. Bu nedenle zaman anlatımıyla ilgili sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için sadece zaman eklerini tek başlarına ve alışlagelmiş işlevleriyle değerlendirmek yerine zaman yönünden incelenen dil birimini oluşturan bütün yapıları birbiriyle kurduğu ilişkileri göz önünde bulundurarak ele almak gerekmektedir. Çünkü zaman ekleri, sınırlı ve belirsiz bir zaman ifadesi sunar; zaman kavramı, bağlamda yer alan diğer dil birimleriyle netlik kazanır.

Akçataş da “*Zaman ayrıntıları, cümle içi ve dışı zaman unsurları arasındaki ilişkilere göre incelenmeli diye düşünüyoruz. Cümle düzeyinde tespit edilen formüller, metnin diğer cümlelerine ve metnin tamamına göre yorumlanarak zaman belirlenirse daha çok ayrıntı tespit edebiliriz.*” (2005: 223) demektedir.

Bu nedenle örneğin -{yor} ekine daima şimdiki zaman eki demek doğru değildir. Çünkü bu ek, kimi durumlarda farklı işlevlerde kullanılarak şimdiki zamandan çok ayrı başka bir zamana gönderme yapabilir:

“*Yağmur yağıyor iskelenin rıhtım taşlarına.*” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87) cümlesinde konuşma zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşen *yağmur yağ-* eyleminden söz edilmiştir. Eylem, yakın bir geçmişte başlamıştır ve konuşma anında sürmektedir.

“*Yalnız yaşıyor şu son aylarda.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108) cümlesinde de yine konuşma anında gerçekleşmekte olan *yaşa-* eylemi vardır. Ancak bu eylemin başlangıcı, “*son aylar*” denerek ilk cümledeki biraz daha uzak bir geçmişe çekilmiştir. Dolayısıyla bu ekleri, bağlam içinde şimdiki zamanı anlatan ekler olarak almak mümkündür.

“*Her sabah vapurda yüzlere bakıyorum bakmıyor görünüp.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 107) cümlesindeyse *bak-* eylemi, “*her sabah*” belirtecinin desteğiyle, her sabah gerçekleşmekte olan bir alışkanlık biçiminde sunulmuştur. Bu hareketi, zaman çizgisi üzerinde tek bir noktaya yerleştirmek mümkün değildir. Bu nedenle *-{yor}* ekinin, burada geniş zamanı anlatan bir ek olduğunu söylemek gerekir.

“*Olsun, öbür gün dönüyoruz nasıl olsa.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 41) ifadesinde “*öbür gün*” ifadesi, ekin işlevi konusunda yol gösterici durumdadır. Cümlede konuşma zamanından sonra yani gelecekte gerçekleşmesi beklenen *dön-* eylemi anlatılmaktadır. O hâlde *-{yor}* eki, burada gelecek zamanı anlatan bir ektir.

“*Sakallı taşralı başını çevirmiş bakıyordu. Korkunç bir ilgisizlik var bu gözlerde. Etrafındakiler, konuşanlar ona düşman sanki.. Sanki istilâ edilmiş bir şehirde bir o kalakalmış. Sinema dergilerini okuyan gencin sorusunu öteki delikanlı cevaplandırdı. (...)*”

“*Tarlalar başladı. Hafif bir yağmur camlara düşüyor.*” (BR, Boşluk, s. 17-18) örneğindeyse tek başına “*Hafif bir yağmur camlara düşüyor.*” cümlesi içinde ele alındığında konuşma zamanına gönderme yaptığı düşünülebilecek ekin, bağlam içinde ele alındığında aslında geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir hareketi anlattığı, olay zamanı odaklı bir anlatımla alıcıyı geçmişin içine çekerek olay zamanıyla konuşma zamanını birleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu eke de geçmişte şimdiki zamanı anlatan ek denebilir.

“*Eşikte bekliyor! Kapıyı ne zaman açsam orda. Hiçbir şey demiyor. Bakıyor yalnızca...*” (HK, Kediler Üstüne, s. 45) örneğinde tek başına ele alındığında konuşma zamanında devam eden hareketleri anlattığı söylenebilecek *-{yor}* eklerinin, “*Kapıyı ne zaman açsam orda.*” cümlesinden hareketle aslında geniş zamana gönderme yaptıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunlar, söz konusu bağlamda geniş zamanı anlatan ekler olarak alınmalıdır.

Aşağıda *-{AcAK}* ekinin farklı kullanımları da örneklendirilmiştir:

“Birazdan bu gölgeli durak yerinden uzaklara gideceksin.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 35) cümlesindeki ek, “birazdan” belirteci sayesinde konuşma zamanından sonrasına gönderme yapar; gelecek zamanı anlatan bir ektir.

“Bir el uzanıp tavlayı karıştırarak, pulları şaklatacak, zarı atacak olursa dayanamiyacağım... (...) zarları eline aldı, attı... Duramıyorum, birden koşup tavlayı kaptığım gibi odadan dışarı fırlıyorum.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 64) cümlesinde bağlamdan geçmişin anlatıldığı ve cümlenin olay zamanı odak noktası olarak alınarak kurgulandığı anlaşıldığı için geçmişte gelecek zamanı anlatan ek olarak yer almıştır.

“Ama bu dünya döndükçe her on iki saatte bir gelecek gece.” (İS, Bir Sabahtı, s. 16) ifadesindeyse her ne kadar geleceğe gönderme yapıyor gibi görünse de aslında her gün olan bir eylemi anlatır. Dolayısıyla geniş zamanı anlatan bir ektir.

-{r} / -(A)r / -(I)r eki de geçmiş zaman eki, gelecek zaman, şimdiki zaman eki ya da geniş zaman eki olarak kullanıma çıkabilir:

“Akşama bir şişe rakı açar, kızartır balıkları, oh!...” (TÖ, Köprüde Bir Adam, s. 86) cümlesinde geleceğe gönderme vardır; hareket konuşma zamanında henüz gerçekleşmemiştir, “akşama” gerçekleşecektir. Dolayısıyla altı çizili ekler, gelecek zamanı anlatan eklerdir.

“Şimdi Boğaz rüzgârı vız gelir onlara!..” (İD, Gidiyoruz Hep Birlikte, s. 110) örneğindeyse ekin “şimdi” sözcüğünden hareketle konuşma zamanına gönderme yaptığı ve şimdiki zamanı anlatan bir ek olarak kullanıldığı görülür.

“Günün ilk saatlerinde karşımızdaki evin üst penceresindeki perdeleri acele ve ihmalci bir el sıyrır.” (ÖEB, Semt, s. 15) ifadesindeki sıyrır- eyleminin “günün ilk saatlerinde” her zaman gerçekleştiği anlaşıldığından ek, geniş zamanı anlatan bir ek olarak alınmalıdır.

“Kâğıtlar masanın üzerine savrulur, yanyana dizilir, kupa kızı gider karamaça oğlanının tepesine çıkar. Yorum başlar hemen ‘Başına taç ediyor seni.’” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 65) örneğinde anlatılanların, geçmiş zamana ait alışkanlıklar olduğu, daha sonra bunların terk edildiği, öykünün bütününden anlaşılmaktadır [“Melihâ öğretmenle bir daha balkonda oturup düş kuramadık. Birlikte roman okumak, sinemaya gitmek, caddede dolaşmak geçmişte kalmıştı. Okullar açıldı. Annesiyle uzak

bir ilçeye gittiler.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 71)]. Bu nedenle -{r} / -{(A)r} / -{(I)r} ekleri, geçmişte geniş zamanı anlatan ekler olarak alınmalı; sözü edilen hareketler, tekrarlanan alışkanlık olarak değerlendirilmelidir.

Dil bilgisinde genel olarak geçmiş zaman ekleri olarak alınan -{DI} ve -{mİş} ekleri de aslında bağlam içinde farklı ulamlara dâhil olabilmektedir:

“*Atladınız bir taşıta sormadan öğrenmeden. Götürür bir yere bırakır sizi.*” (İS, Anlamı Var mı?, s. 46) örneğinde -{DI} eki varsayıma dayanan bir eylemi anlatır. Bağlam içinde bu eylemin her zaman gerçekleşmesi olası bir eyleme koşul oluşturduğu görülür. Yani “*Atlarsanız götürür.*” anlamı olduğu için ek, bağlam içinde geniş zaman işlevini üstlenmiştir.

“*Haydi araba aldınız, nereye bırakacaksınız, nereden geçeceksiniz, hangi yoldan?*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 84) örneğindeyse gelecekte gerçekleşmesi varsayıma dayandırılan bir hareketi anlattığı için -{DI} eki, gelecek zamanı anlatan bir ektir.

“*Yazıları bir daha bir daha okudum.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 19) cümlesinde geçmişte bitmişlik anlatır, geçmiş zamana gönderme yapan bir ektir.

“*Bakmışsın ki bir - iki yıl sonra iki yumurcakla gelmiş sana.*” (L, Trende Bir İago, s. 33) örneğindeki -{mİş} eki de geleceğe yönelik varsayım bildirdiği için bu bağlam içinde gelecek zamanı anlatan bir ek olarak alınmalıdır.

“*O çocuk şimdi ellisini aşmış!*” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67) örneğindeyse kılınış konusuna dayandırılarak konuşma zamanında alınması gereken bir durum söz konusudur. *Ellisini aş-* eylemi, bitiş bildirir. Yani eylemin gerçekleşmesi için son sınıra ulaşılmıştır. Bu, geçmişte olmuştur. Ancak konuşma zamanında bu eylemin sonucu yani ellisini aşmış olma hâli sürmektedir. “*Şimdi*” belirteciyle hareketin geçmişte tamamlandığı anın değil konuşma zamanında etkisi süren sonucunun vurgulandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla -{mİş} ekini, şimdiki zaman işlevli olarak görmek gerekir.

“*O beni görmemiştir, ama ben onu görürüm.*” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 24) bağlamında -{mİştİr} biçiminde her zaman gerçekleştiği söylenen bir eylemi anlatır ve geniş zamanı anlatan bir ektir.

“*Beni tanımadın mı’ diye mırıldamışım.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 58) cümlesindeyse geçmiş zaman işlevlidir.

Aslan Demir, gramatikal zamanın, ontolojik zamanda yaşananların sırasını dilsel unsurlarla gösterdiğini belirttikten sonra “*Bu sıra her zaman ontolojik zamanı yansıtmayabilir. (Fleischman 1982: 8) Örneğin bir kasaba söylediğimiz Bir kilo kıyma alacaktım cümlesi gerçekte geçmişi göstermemektedir.*” (2008: 35-36) der. Bu da -{AcAktI} ekinin her zaman geçmiş zaman eki olarak alınmaması gerektiğini gösterir bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Dolunay, eklerin farklı bağlamlar içindeki farklı işlevlerini tespit etmeye çalışmış ancak ekleri, gelenekselleşmiş adlarla tanımlamayı sürdürmüştür. Örneğin şimdiki zaman başlığı altında -{yor} ekini alır ve işlevleri arasında “*geniş zaman*”, “*geçmişteki olayları aktarma*”, “*gelecek zaman*” konularını da sayar (2012: 89-94). Hatta “*Şimdiki zaman eki -yor, ‘biraz sonra, az sonra, yarın, bir ay sonra’ gibi zaman anlamı veren zarflarla kullanıldığında gelecek zaman ifade eder.*” (2012: 94) biçimindeki sözleriyle eklerin adını sabit kullandığı görülmektedir. Bu durum, söylemde bir çelişki yaratır. Aynı çelişki, çalışmasının sonuç bölümünde “*-yor ekiyle ifade edilen şimdiki zamanın ‘geniş zaman’, ‘nitelikte devamlılık’, ‘geçmişteki olayları aktarma’ ve ‘gelecek zaman’ olmak üzere dört fonksiyonu tespit edilmiştir.*” (2012: 256) biçiminde tekrarlanır. Benzer bir söylem, -{AcAK} eki için verilir: “*-AcAk ekiyle ifade edilen gelecek zamanın ‘belirsiz gelecek zaman’, ‘gereklilik bildiren gelecek zaman’, ‘niyet ve istek bildiren gelecek zaman’, ‘emir bildiren gelecek zaman’, ‘tavsiye, nasihat, ihtar bildiren gelecek zaman’ ‘ümit, temenni, hayal bildiren gelecek zaman’ ve ‘geçmiş zaman bildiren -AcAk eki’ olmak üzere yedi fonksiyonu tespit edilmiştir.*” (2012: 257) Gencan’da da “*Geniş zaman kipinin, gelecek zaman kipi anlamında kullanıldığı da görülür.*” (2001: 312), “*Böylece geçmiş zaman kipi yerine kullanılan geniş zaman kipleri anlatıma canlılık katmaktadır.*” (2001: 312) gibi ifadelerle karşılaşılabilmektedir. Ergin, geniş zamanı anlatırken “*Geniş zaman ekleri, üç zaman içinde en çok gelecek zamanı ifade ederler.*” (2002: 292) der. Banguoğlu, -{yor} ekini şimdiki zaman kipi olarak kabul ederken “*Şimdiki zaman kipini ivedilik anlatımı ile yakın gelecek (futur proche) içinde kullanırız.*” (2007: 464) ifadesini kullanır. Oysa şimdiki zaman ekinin gelecek zamanı ya da geçmiş zamanı anlatması söz konusu olamaz. Ya da gelecek zaman ekinin geçmiş zaman, geniş zaman ekinin gelecek zaman bildirmesi mümkün

değildir. Bu durumda o ek, hangi zamanı anlatıyorsa o zamana ait bir ek olarak kabul edilmelidir. Böylece biçimleri aynı, işlevleri farklı ekler ortaya çıkmış olur. Yani Türkçede örneğin bir -{yor} eki olmalı; bu ek, geniş zaman bildiriyorsa geniş zaman eki, gelecek zaman anlatıyorsa gelecek zaman eki, şimdiki zamana gönderme yapıyorsa şimdiki zaman eki olarak adlandırılmalıdır. Ercilasun, “*Bir kip eki veya herhangi bir ek çok çeşitli işlevler ifade edebilir, ediyor da. Burada da bir prensipte anlaşmamız gerekiyor. Araştırırken bu işlevleri belirleyeceğiz. İsimlendirirken her işlev için ayrı bir isim vermeyeceğiz. Yani -yor ekinin yerine göre geçmiş zamanı, yerine göre şimdiki zamanı, yerine göre yakın gelecek zamanı ifade ettiğini biliyoruz, ama ‘şimdiki zaman eki’ diyoruz. O zaman bu ismi verirken niye şimdiki zamanı tercih ediyoruz. En yaygın, baskın işlevi esas alıyoruz.*” (1999: 92) diyerek bu adlandırma yöntemine karşı çıkar ve her eke en çok üstlendiği işlevi göz önünde tutularak ad verilmesi gerektiğini söyler. Korkmaz, buna uygun olarak -{yor} ekinin temel işlevinin şimdiki zaman bildirmek olduğunu söyler ve “*-(I)yor ekindeki işlev farkları da genellikle zaman kaymasından doğan farklardır.*” (2003a: 611) diyerek zaman kayması terimini kabullenir. Aksan da ekleri, tek bir adla adlandırıp önce adının yansıttığı görevi temel işlev olarak vermiş, sonra diğer işlevlerini sıralamıştır. Ancak onun için geleceğe gönderme yapan -{yor} ekinin adı da “şimdiki zaman biçimbirimi”dir (2009: 183-198). Oysa zaman kayması terimini kullanmak ya da eke tek bir ad verip farklı görevlerinden söz etmek yerine işlevi ön planda tutan bir anlayışla biçimleri aynı işlevleri farklı olan ekleri farklı zaman ulamlarında ele almak, “*-{yor}, şimdiki zaman ekidir ama bu örnekte gelecek zaman ya da geniş zaman anlatmaktadır.*” vb. biçimde öğretimi güçleştirici açıklamaların ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Bu nedenle zaman eklerinin işlevleri tespit edilerek yeni sınıflamalar yapılması ve bir eke işlevine bakılmadan tek bir ad vermenin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Eklere sabit adlar vermek, birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Uğurlu, konuyla ilgili olarak “*En yeni gramer çalışmalarında bile, meselâ ‘geçmiş zaman’ bildirdiği ileri sürülen şekillerin arasındaki farklar, bütün yönleriyle ortaya konulamamıştır. Bu farklar, ya ‘belirli’ : ‘belirsiz’ geçmiş zaman gibi, gerçekte hiçbir şey açıklamayan bazı terimlerin arkasına sığınılarak ya da metin bağlamına göre sezgiye dayalı açıklamalarla geçiştirilmeye çalışılmıştır.*” (2003: 125) der.

Johanson, bu durumu “Bağlamsal modal nüansların ortaya çıkışını tam olarak kaydetmek yerine, bazı gramerciler bu nüanslardan bir tanesini genel anlam olarak açıklama eğilimindedirler ki bu her zaman çekilere neden olmuştur.” (1971) biçimindeki sözleriyle eleştirir.

Karahan, konuyla ilgili görüşlerini ve önerilerini “Gramer kitaplarımızda sizlerin de bildiği gibi önce bir başlık vardır. Görülen geçmiş zaman. Altında -dı ekini verebilirsiniz. Bu ekin görülen geçmiş zaman dışında başka fonksiyonları da o başlık altında anlatılır. Meselâ görülen geçmiş zaman kategorisi sadece -dı ekiyle değil başka eklerle, başka formlarla, başka kalıplarla da ifade edilir. O hâlde kip başlığı altında bir eki vermek yerine o kip başlığı altında o kipi karşılayan ve dilimizde bulunan birden fazla form, ek, ve kalıbı başlığın altına koyabiliriz. Böylece Türkçenin anlatım gücünü de göstermiş oluyoruz bu metotla. Ben mevcut metot anlayışını tenkit etmişim. Gramer kitaplarımızda bu şekilde anlatılıyor. Meselâ geçmiş zaman başlığı altında -dı ekini görebilirsiniz. Çünkü asıl form -dı ekidir. Onun yanında başka ekler de geçmiş zaman ifade edebilir bir cümle içinde. Sadece kipi oluşturan ekler değil kipi oluşmasına yardımcı olan başka unsurlar da var. Onları da gözden uzak tutmamak gerekir.” (1999: 96) biçiminde dile getirir ve “‘Fiillerde anlam kayması’, ‘fiillerde zaman kayması’, ‘zarf’ gibi ayrı başlık altında ele alınan konular kip konusu ile telif edilmediği sürece Türkçenin ifade gücünü göstermek mümkün olmayacaktır.” (1999: 54) der.

Dilâçar, eskiden sadece bitmişlik ve bitmemişlik biçiminde iki tür zaman biçimi olduğunu, daha sonra bunların geçmişlik, şimdikilik ve geleceklik olarak üçe ayrıldığını; bununla da kalınmayıp zamanla geniş zaman, süreklilik, geçmiş öncesi, gelecek öncesi, salt zaman, görelî zaman gibi kavramların türediğini belirtir ve bir anlamda zaman kayması diye bir durumun olmadığına işaret eder biçimde zamanı belli kalıplara sokmamak gerektiğini şu sözlerle ifade eder: “Bunları zorunlu olarak, -di, -miş gibi eklerle bağlamak, buna karşılık bu eklerle birer belli görev yüklemek, isim çekimi eklerinde gördüğümüz gibi, dilbilim ilkelerine göre, doğru olmayacaktır. Önemli olan nokta zaman eklerini külçeleşmiş bir şekil olarak tanımak değil, fiilde zaman kavramını ve zaman bölümlerini tanımaktır; önce zaman kavramının ayrıntılarını, sonra ekleri ve onların türlü görevlerini ayırt etmek (bk. G. Guillaume: ‘Temps et verbe’ Paris 1930) gerekir.” (1971: 111)

Dilâçar, eylemlerin başlıca zamanlarını on beş maddeyle belirlemiştir.

“ 1. Saltık zamansızlık (aoriste absolu): Yer güneşin etrafında döner.

2. Alışkı geniş zamanı (aoriste consuétudinal ya da habituel): Her sabah çay içerim.

3. Şimdikilik, sürekli şimdikilik (présent progressif ya da continu): Bahçede bir adam dolaşüyor, dolaşmakta.

4. Tamamlanmış şimdikilik (Ing. Present perfect, Fr. [eski değeriye] passé indéfini, passé composé): Babam gelmiştir (= şimdi burada); Saatimi kaybetmişim (= şimdi saatsizim).

5. Tamamlanmış geçmişlik (passé défini, passé simple): Dün posta kutusuna bir mektup bıraktım.

6. Alışkı geçmişliği (passé consuétudinal ya da habituel): Çocukluğumda zorla yemek yerdim.

7. Geçmişte süreklilik (passé progressif ya da continu): Dün bu saatte kâğıt oynuyorduk.

8. Tümlenişli geçmiş öncesi (plus-que-parfait): Dün geldiğinde yazımı bitirmiştim.

9. Geçmiş öncesi sürekliliği (passé antérieur progressif): Dün senden ayrıldıktan az önce onu gördüm, kardeşine mektup yazıyordu.

10. Geçmiş gelecekliliği (futur du passé): Adam köye gideceğini söyledi.

11. Geçmişte gelecek öncesi (futur antérieur dans le passé): Adam, siz yola çıkmadan önce dönmüş olacağını söyledi.

12. Geleceklik (futur simple): Yarın okula gideceğim.

13. Gelecek öncesi (futur antérieur): Yarın geldiğinde yazımı bitirmiş olacağım.

14. Gelecekte süreklilik (futur progressif): Yarın geldiğinde ben uyumakta olacağım.

15. *Gelecek gelecekliliği (futurité de futur): Yarın geldiğinde bu işin ne olacağını öğreneceksin.*” (1971: 111-112)

Bu bölümün ardından “*Bu ‘zaman’ları zorunlu ve koşulsuz olarak belli eklerle bağlamak doğru olmayacaktır, çünkü, yukarda açıklandığı gibi, eklerin görevleri çeşitlidir.*” (1971: 111-112) diyerek yine biçimciliğe karşı çıkmıştır.

Erkman Akerson, “*Olayı tersyüz edebilirsek, başka bir deyişle biçimbirimlerden değil de işlevlerden yola çıkabilirsek, çizelge daha anlamlı olacaktır, ayrıca takıların çokişlevliliği daha açık bir şekilde görülecektir.*” (1994: 79) diyerek benzer biçimde görüşlerini ifade eder. Zaman-görünüş-kip çerçevesi içinde ele aldığı takıların temel işlevleri ve yan işlevleri olduğunu söyleyip bağlama göre yan işlevlerde değişiklik olabileceğini belirtir (1994: 87).

Aslan Demir de eklerin farklı bağlamlarda farklı işlevler üstlenebildiğini şöyle ifade eder: “*-(X)yor, -A/(X)r ve -mAktA eklerinin semantik özellikleri ne tür bileşenlerden oluşmalıdır ki geçmiş eylemleri anlatmada da kullanılabilsin ya da -DX ne tür bir semantik içeriğe sahip olmalıdır ki hâl ve geleceği de anlatabilsin? Biçimbirimlerin bu tür işlevsel açılımlarında bağlamsal koşullar oldukça önemlidir; bununla birlikte öncesinde, işlevsel açılımlara izin veren, belirli bağlamlarda belirli işlevlerin ortaya çıkışını düzenleyen temel semantik değerleri anlayabilmek gerekir. Bağlam, bir biçimbirimin semantik yapısında var olan bir özelliği ortaya çıkaran, hazırlayıcı, tetikleyici, tipikleştirici bir ögedir. Bağlam-işlev ilişkisi belirli bir semantik temel ekseninde gelişir, rastgele değildir.*” (2013b: 1102)

Akerson’un “*Bir eki tek bir işleve bağlamanın anlamsızlığı, tüm eklerin çok işlevli olduğu, seçilecek işlevi ise ağırlıklı olarak bağlamın belirlediği anlaşılıyor.*” (2007: 270) biçimindeki sözleri de göstermektedir ki bağlam, bütün dil birimlerinde olduğu gibi zaman ekleri incelemesinde de dikkate alınması gereken bir konudur. Üstünova da konuyla ilgili olarak “*Dil birimlerinin birbirlerinin varlık nedeni olduğu, birbirlerine can verdiği, ruh verdiği tezinden yola çıkarak işlevlerinin sağlıklı olarak belirlenmesi için, ait olduğu bütün içinde ele alınmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Ekleri sözcükler içinde ele alıp değerlendirmek, beklenen sonucu vermeyebilir. Eklerin değerlendirileceği dil biriminin en az cümleyle sınırlı olması gerekmektedir. Hatta bazen cümle bile, bir dil biriminin gerçek anlamına ulaşmada*

yetersiz kalmaktadır.” (2012: 39) demektedir. Bu bakış açısı, işlevsel dil bilgisi anlayışıyla örtüşür. Erden, işlevsel dil bilgisine dair şu bilgileri verir: “Dilbilgisi araştırmalarının biçimsellikten ziyade işlevsel olması gerektiğini savunan M.A.K. Halliday’a göre işlevsel dilbilgisinin üç özelliği vardır: (1985:XIV)

1. Dilbilgisi dilin nasıl kullanıldığını açıkladığı ölçüde işlevseldir, çünkü her metin durumsal bağlam sonucu ortaya çıkan bir dil kullanım örneğidir. (...)

2. Sözcük, sözcük öbeği, tümcecik ve tümce gibi her dil birimini, onun dil dizgesinin bütünü içindeki işlevine gönderimde bulunarak, izah etmek olasıdır.” (2002: 89-90) Buna göre zaman ekleri konusuna işlevci bir bakış açısıyla yaklaşım ekleri sistem içinde anlamlandırmanın, hem eklerin işlevlerinin doğru biçimde belirlenmesini sağlayacağı hem de kullanıma göre adlandırma yapılacağı için ezberciliğin önüne geçilmesini sağlayarak öğrenimi kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Benzer, çalışmasında bu yöntemi uygulamaya çalışmıştır. Zaman kayması terimini eleştiren yazar, bu konuyu eklerin farklı zaman dilimlerinde kullanılması biçiminde almayı tercih ettiğini belirtir (2012: 31). Çalışmasında eklere sabit adlar vermeyen Benzer, yöntemini “(...) Bu sebeple çalışmada zaman ekleri yalnızca herhangi bir anlamına dayanarak adlandırılmamıştır. Örneğin şimdiki zaman eki olarak bilinen -(I)yor eki, çalışmada şimdiki zamanı anlatan ek olarak değil -(I)yor eki şeklinde yer almıştır.

Zaman bakımından ekler birincil olarak kullanıldıkları zaman diliminde sahip oldukları anlam farklılıkları ve ikincil olarak kullanıldıkları zaman dilimindeki anlam farklılıkları olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.” (2012: 126-127) biçimindeki sözleriyle açıklar. Yine de yazar, geleneksel yönetime bir anlamda bağlı kalmıştır. Çünkü eklerin zaman işleviyle kullanılmasını anlatırken önce temel işlevini anlatmış, sonra da örneğin “-miş ekiyle farklı zamanların anlatımı” biçimindeki başlıklarla eklere temel işlev, yan işlevler bağlamında yaklaşmıştır.

Akçataş, eklerin işlevinin tek başına belirlenemeyeceğini, “Cümlede zamanı düzenleyen asıl unsur olarak bilinen zaman ekleri, diğer zaman belirleyici unsurlarla birlikte ve onları yöneterek işler. Bu bakımdan zaman bilgisi, önce bu eklerle sonra onların anlamını ve işlevini tamamlayan, açıklayan, sınırlayan diğer unsurlara bakılarak elde edilir.” (2005: 26-27) biçimindeki sözleriyle ifade eder ve inceleme

bölümündeki adlandırmaları dil birimlerinin birlikte değerlendirilmesine bağlı olarak yaparak “belirsiz geçmişte rivâyet sürekliliği”, “uzak geçmişte uzun süreklilik” gibi başlıklar kullanır (2005: 110-111). Yine de giriş bölümünde eklerin işlevlerinden söz ettiği kısımda geleneksel yaklaşımı benimseyerek ekleri temel işlevlerinin altında sıralamayı tercih eder. Buna göre geçmiş zaman eklerinin işlevlerini sıralarken -{DI}, -{mİş}, -{mİşDIr}, -{mİşDI}, -{DI(y)dI}, -{mİşmİş}, -{yordu}, -{yormuş}, -{(A)rdI}, -{(A)rmİş}, -{AcAktI}, -{mİş} olacaktı, -{AcAkmİş} eklerinden söz eder. (2005: 27-33)

Akkuş da yüksek lisans tezinde eklerin işlevine göre adlandırılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır: “‘Yarın Ankara’ya gidiyorum.’ örneğine bakacak olursak, fiilin gelecekte yapılacağı kesindir. Dolayısıyla surf ekin adından dolayı zaman kaymıştır demektense ekin fonksiyonuna göre adlandırmak daha doğrudur. Sözelimi bir ‘bir şahıs (Cengiz) babasının yanında oğul, oğlunun yanında baba, öğrencilerinin yanında öğretmen, sahaya iner ve maç yönetirse hakemdir. Cengiz bütün bu görevleri üstlenebilir. Bir ek de aynı şekilde farklı eklerin görevlerini üstlenebilir. Zaman eki adını cümlelerin tam olarak değerlendirilmesinden sonra verilmesi gerektiği sonucuna ulaşıldı.” (2006: 158)

Sözer, daha 1979 yılında bir öneri sunar ve eklerin, adını aldığı sınıfın dışına çıkıp başka zamanları da anlatabilmesinden dolayı gerçek zamanla biçimsel zamanın ayırt edilmesi gerektiğini belirtir: “Çekimli eylemlerin biçimlerini, ‘gerçek zaman’ açısından değil de, dilbilgisindeki ‘biçimsel zaman’ açısından ele almak daha doğru olurdu. Özellikle Türkçe bu bakımdan çok elverişli bir dildir. Biçimsel zamanı anlatan belirli ve değişmez birimleri, ‘biçimbirimleri’ vardır. Bunlara dayanılarak, Türkçenin eylemleri, -di’li biçim

-miş’li biçim

-yor’lu biçim

-ir’li biçim

-cek’li biçim

diye adlandırılıp, ‘gerçek zaman’ anlamıyla nitelendirilmese, acaba bazı kolaylıklar sağlanamaz mıydı?” (1979: 12)

Kimi zaman da ekler, aynı zaman ulamında yer alsalar bile bağlam içinde anlamsal olarak farklılık gösterebilmektedir. Örneğin “*İşi hemen anlamıştı. Demek biz olmadan da uzun boylu adam karısını yakalamıştı.*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34) biçiminde verilen ardışık cümlelerdeki -{mİştI} ekleri, eklerin çok işlevlilik özelliğine sahip olduğunun bir kanıtıdır. Her iki cümlede ek, farklı bir gönderimde bulunmaktadır. Zaman, her ikisinde uzak geçmiştir. Ancak anlamsal olarak ilk cümlede olayın geride kaldığı, sonradan hatırlandığı bilgisi verilirken ikincide uzak geçmişte tanık olunmayan sonucuna bakıp karar verilen bir eylemin anlatımı söz konusudur.

“*On beş yıldır sürüyor bu, sabah gitmek akşam dönmek, çilesi.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108) örneğinde konuşma zamanından on beş yıl önce başlamış ve konuşma zamanında devam etmekte olan bir eylemi anlatan -{yor} eki, geçmişten şimdiye uzanan bir süreklilik bildiren şimdiki zaman eki durumundayken “*Yağmur yağıyor iskelenin rıhtım taşlarına.*” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87) örneğinde konuşma zamanında sürmekte olan bir eylemi anlatmaya yöneliktir; burada süreklilik, şimdiye aittir.

“*Sen başkalarının tepesine çıkacaksın, yoksa akla gelmedik kimseler senin tepene çıkıverirler!..*” (İS, Denizde Bir Adam, s. 43) örneğindeki -{AcAK} eki, geleceğe yönelik zorunluluk bildirirken “*Yağmur yağacak! Yağıyor belki de hafiften.*” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87) örneğinde gelecekle ilgili bir beklenti anlatır.

Bu nedenle aynı ulamdaki eklerin farklı anlamsal işlevlerinin değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada zaman eklerinin işlevlerinin bağlam içinde zaman bildiren diğer dil birimleriyle birlikte bütüncül bir biçimde ele alınma zorunluluğu konusunda farkındalık yaratmak, eklerin tek başına değerlendirilmesiyle görevlerinin net olarak ortaya çıkamayacağını göstermek, bunun için cümle ya da metin bağlamında değerlendirilmelerinin gerekliliğini ortaya koymak, yapılacak adlandırma ve sınıflandırmalarda eklerin bağlam çerçevesinde üstlendikleri işlevlerinin göz önünde tutulması gerektiğini vurgulamak hedeflenmiştir. Dilâçar’ın (1971: 111) deyişiyle ekler, külçeleşmiş şekiller olarak görülmeden zamanı çeşitli yönleriyle ortaya koyan yapılar biçiminde ele alınıp farklı görevleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken özellikle “zaman kayması” teriminin yanlışlığı ortaya konmakta; Türkçede biçimleri aynı, işlevleri farklı eklerin bulunduğu gerçeğinden hareketle zaman eklerinde de bu kuralın

işletilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmakta, böylece her ekin üstlendiği işlevine göre adlandırılması zorunluluğu vurgulanmaktadır. Buna göre Türkiye Türkçesi için zaman ekleri konusunda yeni bir sınıflandırma önerisi sunulmaktadır. Zaman bildiren ekler, bağlam içinde gönderme yaptığı zamana göre birden fazla ulam içinde yer alabilir. Örneğin -{yor} eki, gelecek zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve geçmiş zaman başlıkları altında görülmektedir. -{DI} ekiyse geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman eki olarak kullanılabilir. Bu durumda biçimleri aynı, ulamları farklı ekler ortaya çıkar. Zamanları belli eklerle bağlamak yerine, o zamanı anlatan bütün ekleri ve yapıları aynı başlık altında toplamak, Türkçenin zaman anlatımıyla ilgili olanaklarını ortaya koymak demektir.

Örneğin dil bilgisinde gelecek zaman eki olarak genellikle sadece -{AcAK} eki verilmektedir. Oysa aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinde gelecek zamanı anlatmaya, gelecek zaman içinde çeşitli anlamsal ayrıntıları ortaya koymaya yarayan başka ekler ve yapılar da vardır:

“Olsun, öbür gün dönüyoruz nasıl olsa.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 41)

“Çeksem parmaklarımı azıcık gerisini de duysam. Kendimden kurtulmanın yolunu öğretir belki.” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 54)

“En yakın zamanda onu bulmalıyım, konuşmalıyım.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79)

“Kızlarla konuştu konuşacak.” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 35)

“Haydi araba aldınız, nerye bırakacaksınız, nerden geçeceksiniz, hangi yoldan?” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 84)

“Bakmışsın ki bir - iki yıl sonra iki yumurcakla gelmiş sana.” (L, Trende Bir Iago, s. 33)

“Siz bu satırları okurken ben çoktan o gideceğim yere varmış olacağım.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 82)

“Acını bilsem istediklerini yapardım.” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 76)

“Anılar iskeletleşince bırak-Ø şu dünyayı, öl-Ø ¹⁹!..” (İD, Anlamı Yok, s. 81)

“O kendi kendine düşünüp benden ayrılmadan, ben koparayım onu yerinden.” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 149)

“Eylül de yaz kapsamına girecek gibi...” (EGKÜK, Yaz Biterken, s.77)

“İşte uykuya dalmak üzeresiniz.” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

Bu bağlamda dil bilgisinde tasarlama kipleri içinde değerlendirilen -{mAll}, -{AyIm}, -{Allm}, -{Ø}, -{sIn}, -{In}, -{InIz}, -{sInAr} ekleri de ele alınmış, sadece -{sA} eki, temel önerme kurmadığından inceleme dışında bırakılmıştır. Giriş bölümünde belirtildiği üzere kimi araştırmacılar, bu biçimlerin gelecek veya geniş zaman yansıtabileceklerini bildirmiştir. Bu çalışmada da söz konusu eklerin bir zorunluluk, istek, emir, rica, yasak, tahmin, olasılık gibi anlam özellikleri yansıtmasının yanı sıra bağlam içinde zaman da gösterebildiği saptanmış ve bunlara zaman anlatan ekler içinde yer verilmiştir.

Çalışmada zaman eklerinin yanı sıra eklerin de içinde bulunduğu, zaman bildirmeye yarayan “-{mİş} bulundu”, “-{mAz} oldu”, “...-{DI} ...-{AcAK}”, “-{mAyA} yüz tutmuştu”, “-{mAyA} koyuldu”, “-{AcAK} gibi”, “...-{sAyDI} ...-{AcAktI}” gibi yapılar da değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Oktay Akbal’ın öykülerinden seçilen örneklerle zaman anlatımını sağlayan ekler ve yapılar, bütüncül bir biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle Türkiye Türkçesinde kullanılan zaman ekleri sınıflandırması konusunda bir taslak özelliği göstermektedir.

Sınıflandırma yapılırken öncelikle ad cümleleri ve eylem cümleleri ayırımına gidilmiş, bu başlıklar altında zaman bildiren ekler ve yapılar, basit ya da birleşik olmalarına göre ayrılarak değerlendirilmiştir. Basit yapılar içinde zaman anlatmaya yarayan ek ya da yapıların birleşmediği örnekler değerlendirilmiş ²⁰, birleşik yapıları ise birden fazla ekin bir araya gelerek oluşturduğu birleşik ekler ve *ol-* eylemiyle diğer bazı eylemlerin ve sözcüklerin zaman ekleriyle birlikte yer aldığı kalıplar oluşturmuştur. Terim kargaşası yaratmamak ve eklerin anlamlarının bağlam içinde ortaya çıktığını göstermek için eklere üstlendiği görev doğrultusunda özel adlar verilmemiş ancak

¹⁹ -{Ø}: emir kipi ikinci tekil kişi eki.

²⁰ Örneğin -{AcAK}, -{mAll} gibi biçimbirimler, birleşik ek görünümünde olsalar bile zaman anlatmaya yarayan eklerin birleşmemesinden dolayı basit yapılar içinde incelenmiş; -{yordu}, -{AcAktI} gibi birimlerse birden fazla zaman eki barındırdıkları için birleşik sayılmıştır.

işlevleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu işlevler değerlendirilirken kiplik, görünüş ve kılınış konularından destek alınmıştır. Çünkü bu özellikler, eklerin görevlerinin çeşitlenmesini sağlamaktadır.

Bugün pek çok çalışmada ele alınan zaman konusundaki değerlendirmeler, özellikle zaman, görünüş, kılınış, kip, kiplik konuları etrafında yoğunlaşmaktadır. Bazı araştırmacılar, zaman eklerinin hem zaman hem görünüş hem de kiplik bildirme işlevlerinin olduğunu savunmaktadır. Johanson, görünüş konusuna dikkat çekerek ekleri zaman-görünüş çerçevesinde ele almıştır (1971). Benzer de eklerin bu üç işlevi üzerinde durur. Zaman işlevini anlatırken ekin temel işlevine değinir, daha sonra bu ekle farklı zamanların anlatımını verir (2012). Aydemir de konuya benzer şekilde yaklaşır. “Yüklemleştirici” adını verdiği zaman anlatan dil birimlerinin dil bilgisinde sadece zaman bildirme yönüyle ele alındığını ancak bunların Johanson’un belirttiği gibi zaman-görünüş çerçevesi içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder (2010: 10-12). Çalışmasında da zaman bildiren ekleri; kipsellik işlevi, zaman işlevi, görünüş işlevi başlıkları altında değerlendirmiş, ayrıca bunların anlatım tabanı olarak üstlendiği görevlere de değinmiştir. Kerimoğlu da aynı düşünceleri paylaşır ve Türkçede zaman eki olarak kabul edilen biçimlerin, hem görünüş hem de kiplik bildiren ögeler olarak kullanıldığını belirtir (2010: 79). Ozil ve Akerson’un çalışmasında da eklerin zaman, kip ve görünüşü anlatma işlevine sahip buldukları, ancak eylemde bunlardan hangisinin anlatıldığının belirlenmesi için bağlama ihtiyaç olduğu belirtilmektedir: “*Dikkati çeken bir başka nokta da, özellikle, temel cümlede zaman, görünüş ve kip işlevlerini aynı fiil çekim eklerinin göstermeleridir. Bu ekler çok işlevlidir! Ancak, bağlam aracılığıyla gerçek değerlerine kavuşurlar. Ayırdedici özellikleri bağlama bağlı olarak kayar.*” (1998: 311) Yine Erkman Akerson, Türkçede çekimli eylemin, mutlaka zaman, kip, görünüş bildirdiğini, bunların, eyleme gelen eklerle olduğunu; bazen ekler arasında iş bölümü yapıldığını, bazen de tek bir ekin bütün işlevleri yerine getirdiğini, tek ekli durumlarda kimi zaman bağımsız sözcüklerle cümlenin desteklendiğini bildirir (1994: 80). Şu eklemeyi de yapar: “*Gene de her takının öncelikli olarak gönderme yaptığı bir temel işlev vardır. /miş/’ın temel işlevi ‘kip’ göstermedir. /r/ ve /yor/’un temel işlevi ‘görünüş’tür. /EcEk/ ‘zaman’ işlevi ile belirlenmiştir. /dl/ hem ‘zaman’ hem ‘kip’ işlevi açısından belirtilidir. Ne var ki, bu temel belirlenmeler bile, çevre koşulları ve takıların takımlaşması durumunda değişebilir.*” (1994: 83) Erguvanlı Taylan da

eylem çekim eklerinin zaman, görünüş, kiplik bildirdiğini dolayısıyla birden fazla anlamı aktarabildiğini belirtir (1997: 1). Uzun ise bu görüşte değildir. Ona göre Türkçede sadece geçmiş zaman ifade eden $\text{-}\{y\}T\text{I}\}$ ve geçmiş-dışı zamana gönderme yapan $\text{-}\{\emptyset\}$ ekleri zaman bildirmektedir; diğer biçimlerde görünüş ya da kip ekidir (1998b: 105-129). Demirgüneş de “zaman kayması” terimini eleştirerek işlev değişikliklerinin “görünüş” başlığı altında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder ve $\text{-}\{yor\}$ ekiyle ilgili olarak ekin farklı zamanları işaretleyebilmesi dolayısıyla bunun bir zaman eki olarak değil görünüş biçimi olarak ele alınmasının daha doğru olacağını söyler (2007: 86, 89).

Bu çalışmadaysa zaman ekleri ve eklerle kurulu yapıların işlevleri değerlendirilirken zaman, kiplik, görünüş ve kılınış olguları iç içe geçmiş konular olarak görülüp birlikte değerlendirilmiştir. Çünkü söz konusu ulamların birbirine bağlı olduğu düşünülmektedir. Ancak çalışmanın amacı; görünüş, kılınış, kiplik konularını değerlendirmek olmayıp öykülerde zaman eklerinin kullanımını incelemek olduğu için bu ulamlar, zaman eklerinin işlevlerini ortaya çıkarırken destek alınan konular olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla kiplik, görünüş ve kılınış; eklerin işlevleri açıklanırken bağımsız bölümler olarak alınmamış, ekin zaman anlatımına sağladıkları katkıları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Vericinin ruh durumunu yansıtan kiplik ulamının, zaman eki tercihinde önemli olduğu düşünülmektedir. Örneğin “*Sinek gelip burnuma konmaz mı? Sonra gitti defterin üstüne çıktı.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78) örneğinde “ $\text{-}\{mAz\} mI$ ” yapısı, bağlam içinde geçmiş zamanda bitmişlik anlatır. Verici, bunu “Sinek gelip burnuma kondu.” biçiminde $\text{-}\{DI\}$ ekini kullanarak da söyleyebilirdi. Ancak “ $\text{-}\{mAz\} mI$ ” yapısıyla, eylemin gerçekleşmesinden dolayı ortaya çıkan beklenmezliğin yarattığı şaşkınlık duygusu öne çıkarılmıştır.

Gerçekleşmesi mümkün olmayan, vericinin gücünün yetmediği isteklerin anlatımında $\text{-}\{(I)rdI\}$ / $\text{-}\{(A)rdI\}$ ekinin tercih edildiği görülmektedir: “*Mümkün olsa bütün pazarları takvimlerden teker teker koparır-dı-m atardım.*”

“*Eylül de yaz kapsamına girecek gibi...*” (EGKÜK, Yaz Biterken, s.77) cümlesindeyse “ $\text{-}\{AcAK\}$ gibi” yapısıyla gelecek zamana yönelik bir tahmin anlatılır. “*Evet, o yollara sapmamalıydım, o yanlışlara düşmemeliydim. O kitabı kapatmalı-y-dı-*

m, başka kitabı açmalıydım. Yeni yönlerle doğru koşmalıydım.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 6) örneklerindeyse gerçekleşmemesi gerektiği hâlde geçmişte gerçekleşmiş eylemlerden duyulan pişmanlık vurgusu vardır ki bu durum, -{mAllydI} ekiyle verilmiştir.

“*Onlar, artık gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karışmış bulunuyor.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12) örneğinde konuşma zamanına göre geçmişte kalmış bir hareketten söz edilmektedir. *Karış-* işi olmuş bitmiş, geçmişte kalmıştır. Cümlede konuşma anındaki durumu gözden geçirme, konuşma anıyla geçmişi karşılaştırma biçiminde bir görüntü vardır. Bakılıyor ve karar veriliyor. O an için *onlar* (eski şarkılar; radyolar, gramofonlar, sahil kahvelerinin hoparlörlerinin çalınması) eski zamanlarda kalmış, gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karışmış, konuşma anında artık geçerliliğini kaybetmiş durumdadır. Burada “-{mIş} bulunuyor” yapısıyla eylemin geçmiş zamanda gerçekleşme anı değil konuşma zamanındaki *karışmış olma* durumu vurgulanmak istenmiştir. -{DI} ekiyle kurgulanabilecek “*Onlar, artık gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karıştı.*” söylemindeyse hareketin gerçekleşme anının öne çıkarılması söz konusudur. “-{mIş} bulunuyor” yapısıyla oluşturulan söylemde, -{DI} ekinin kullanıldığı cümleden farklı olarak bir özlem duygusu hissedilmektedir. Anlatıcı, eski şarkıların olmamasını üzüntüyle karşılıyor ve eski günleri özliyor. Dolayısıyla “-{mIş} bulunuyor” yapısı, geçmişte bitmiş bir eylemin konuşma anında yaratmış olduğu üzüntü ve özlemi anlatıyor denebilir.

Gelecek zamanı anlatmak için -{AcAK} eki de -{r} / -{(A)r} / -{(I)r} da kullanılabilir. Ancak iki yapı, farklı kiplik özellikleri sergiler. Aşağıdaki örnekte açıkça görülmektedir ki -{AcAK} ile planlanan bir gelecekte söz edilirken -{(I)r} ekiyle beklentinin dile getirilmesi söz konusudur:

“*Yakında doğum yıl dönümünü kutlayacakmış. Annesi kocaman bir pasta alacakmış. Bir sürü armağan... ‘Hepinizi çağıracağım. Ne kadar eğleniriz kimbilir’ diyordu.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 102)

“*‘Yarın gelin’ dedi kahveci ‘Güzel bir çay yapayım’ Yarın geleceğim. Gelmeliyim. Gelebilir miyim? Gelip geçiyoruz işte. Her yerden. Yaşamdan. Aştan. Yalnızlıktan. Yalnız olmayıştan. Her şeyden.*” (İS, Paris Sokakları, s. 61)

Yukarıdaki örnekte de -{AcAK}, -{mAll}, -{(I)r} ekleri, gelecek zamana gönderme yapar. Ancak her biri farklı bir anlam özelliğine sahiptir. -{AcAK}, plan bildirirken -{mAll} geleceğe yönelik zorunluluk, -{(I)r} ise olasılık bildirmektedir.

Kaya, “*Bildirme kiplerinin dilbilgisel belirleyicileri, sadece kip ekleri değildir. Kip eki almış bir fiilin yanı sıra, edatlar ve zarflar, çekimlenmiş bir fiilin anlamında etken olan önemli öğelerdendir. Ayrıca bildirme kiplerinin dar anlamda cümle, geniş anlamda metine ve bağlama dayalı anlamsal çözümlenmeleri yapılmalıdır. Salt biçimsel işaretler, çekimler, kiplerin anlamını çözümlenmek için yeterli değildir.*” (2004: 97-98) biçimindeki sözleriyle bağlamın önemine dikkat çekmiş, çeşitli dil birimlerinin anlama kesinlik, gereklilik, yeterlik, olasılık, sitem gibi kipsel özellikler kattığından söz etmiştir.

Zaman ve kiplik kavramlarının eylemle ilişkili konular olduğunu belirten Kerimoğlu, her iki ulamın işaretleyicilerinin ortak olduğunu belirtir. Bunu “*Ali derhal buraya gelecek.*” cümlesi üzerinden açıklayarak -{AcAK} ekinin kiplik ulamı içinde emir bildirdiğini ancak olay, henüz gerçekleşmediği için cümlenin gelecek zamana yönelik olduğunu ifade eder. Ayrıca zaman bölümlenmelerinin kiplik anlamlarındaki rolünün, tartışılan bir diğer konu olduğunu söyleyerek zaman dilimlerinin belli kiplik anlamlara yakınlığını dile getirir (2011: 75). Dolayısıyla kiplik ve zaman kavramları, birlikte değerlendirilmesi gereken konular olarak dikkati çekmektedir. Bu nedenle ek tercihi konusunda kiplik konusunun göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Çalışmada eklerin işlevleri açıklanırken yeri geldikçe vericinin öne çıkarmak istediği duygu da dile getirilmiştir.

Uğurlu’nun (2003: 126) eylem çekimi yorumlanırken ihmal edilmemesi gereken bir ulam olarak gördüğü görünüş konusu da yine zamanla birlikte değerlendirilmiş, bu konu ayrı bir başlık hâlinde değil yine eklerin işlevlerinden söz edilirken Uğurlu’nun sınıflandırmasına (2003: 129) uygun olarak bitmişlik (sınır ötesi bakış), bitmemişlik / sürme (sınırlararası bakış), öngörülülük (öngörülü bakış) bağlamlarında ele alınmıştır. Örneğin “*Şaşırmışımdır hep. Nasıl da kimseler görmez onları! Geçip giderler kendi dünyalarına insanlar. Tepelerinde kaynaşan yüzlerce kuşun panik havasına aldırmadan...*” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 73-74) ifadesinde ilk cümledeki -{mİştIr} eki, bağlam içinde geçmişte süreklilik gösteren, aksi bir durum olmadıkça gelecekte de sürmesi beklenen bir hareketi anlatır.

“*Yanıbaşıma uzanmış.*” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 53) cümlesindeki -{mİş} ekiyse başlangıcı geçmişte kalan ve buna tanık olunmayan ancak konuşma anında devam eden bir eylemi anlatmak için kullanılmıştır, dolayısıyla sürme bildirir.

Bitmişlik ya da bitmemişlik olgusu, bazen diğer cümlelerle birlikte değerlendirilmektedir. Örneğin “*Sonbaharın soğuk olmayan günlerinde güverteye çıkardım.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51) cümlesinde -{(A)rdI} ekinin geçmişte alışkanlık hâlinde tekrar edilen bir eylemi anlattığı görülürken bağlamdan [“*Şimdi, uzun yıllardan sonra yandan çarklıyı hayallerimi yıkan bir düşman olarak hatırlıyorum. Sanki benim bütün güzel hatıralarımı, o güz sabahlarının hüznünü ve bu dünyanın sakini olmayan o esmer güzelini yüklenip uzak denizlere açıldı ve bir daha onları geri getirmede.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 54)] bu eylemin geçmişte bir süre tekrarlandığı ve bittiği, konuşma zamanına taşınmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bitmişlik ya da bitmemişlik değerlendirilirken her zaman cümle bazında değerlendirme yapılmaması gerektiği düşünülmektedir.

“*Doğrusu bu hikâyeyi kimsenin duymasını istemezdim.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 17) örneğindeyse *isteme-* eylemi, geçmişte kalmamıştır; konuşma anında da devam etmektedir. Dolayısıyla sürme bildirir.

“*Geçip giden zamanı kimse duymazdı bile. Zamansa onların farkına varmalarını zaten beklemezdi.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 11) cümlelerinde de geçmişten konuşma zamanına taşınan, hatta geleceğe de gönderme yapan genellemeler vardır. Bunlarda da bir bitmişlikten söz etmek mümkün değildir. Eylemler, sürme özelliği gösterir.

“*Bir gün bir el kapısını çalacak...*” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 46) cümlesindeyse konuşma zamanından sonra gerçekleşeceği düşünülen bir eylem vardır. Dolayısıyla hareket, öngörülü bir bakışla verilmiştir.

Zaman eklerinin işlevlerinin sağlıklı biçimde değerlendirilmesi ve ifade edilebilmesi için eylemlerin kök ya da gövde hâlindeyken taşıdıkları kılınış özelliklerinin de dikkate alınması gerektiği görülmüştür. Örneğin “*kadın kirayı alıp çıkarken ‘Birkaç gündür elektrikler bozuldu’ demişti.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79) söyleminde *bozul-* eyleminin zamanı ve “*birkaç gündür*” belirtecinin hangi duruma gönderme yaptığı konusunda eylemin kılınış özelliği belirleyicidir. *Bozul-* eylemi, kılınış olarak bitiş, sona erme ifade eder. Bu eylem, -{DI} ekiyle anlatılan belirsiz geçmiş içinde gerçekleşmiştir. Ancak eylemin son sınıra ulaşmasından sonra *bozuk*

olma durumu ortaya çıkar ki örnekte “*birkaç gündür*” belirteci, bitiş bildiren *bozul-* eylemine değil, bu eylemin sonucunda ortaya çıkan duruma yani “*bozuk*” olma durumuna işaret eder. Birkaç gündür, bozuk olma hâli sürmektedir.

“*Az daha otomobil ona çarpıyordu.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 75) örneğinde de -{yordu} ekinin işlevinin belirlenmesi konusunda *çarp-* eyleminin kılınış özelliği ve “*az daha*” belirteci etkilidir. *Çarp-* eylemi, bitiş ifade etmektedir. Ancak cümle içinde hareketin gerçekleşmesi için gerekli olan son sınıra ulaşamadığı, dolayısıyla eylemin gerçekleşmemiş olduğu, sadece eylemin hazırlık aşamasının tamamlandığı görülmektedir. Böylece -{yordu} ekinin, “*az daha*” ifadesiyle birlikte hareketin gerçekleşmesine çok az kala gerçekleşmediğini anlatmaya yaradığı anlaşılmaktadır.

“*Kapıyı hep o kadın açıyordu.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 80)

“*Tren gidiyordu hep.*” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 11)

Yukarıdaki iki örnekte aynı ek (-{yordu}) ve aynı zaman belirteci (*hep*) kullanılmıştır. İkisinin ortak yanı, geçmiş zamana gönderme yapmasıdır ancak aralarında süre bakımından farklılıklar bulunmaktadır. İlk örnekte alışkanlık hâline gelmiş bir hareketten söz edilmektedir. Bu hareket, geçmişte pek çok kez tekrarlanmış ve aynı biçimde sonuçlanmıştır. Kapıyı açan kişi, her defasında kadındır. İkinci örnekteyse geçmişte başlamış ve kesintiye uğramadan bir süre devam etmiş bir hareketten söz edilmektedir. Yani burada tekrar yoktur, başlayan ve devam eden bir eylem vardır. Eylemlerin kılınış özelliğine bakıldığında bu anlam daha da netleşmektedir. Açmak eylemi bitiş ifade eder, her defasında yapılır ve biter. Burada -{yordu} ekinde yer alan -{yor}’la eyleme süreklilik kazandırılmış, eylemin tekrarlandığı ayrıntısı katılmıştır. “*Hep*” belirteci de bu tekrar durumlarına gönderme yapmaktadır. İkinci örnekteki *git-* ise zaten kılınış özelliği olarak süreklilik bildirir. -{yor} ve “*hep*”, bu sürekliliği artırmıştır.

“*Yarın okul açılıyordu.*” (L, Lunapark, s. 8) cümlesindeki -{yordu} ekiyse yukarıdaki örneklerin aksine geçmişte süreklilik bildirmemekte geçmişte geleceğe gönderme yaparak olay anında henüz gerçekleşmemiş bir eyleme işaret etmektedir. Örnekte okulun açılması, geçmiş içinde henüz gerçekleşmemiş bir hareket olarak verilmekte, bunun “*yarın*” denen zamanda gerçekleşeceği bilgisi sunulmaktadır. Burada *açıl-* eyleminin kılınış özelliği olan bitiş bildirmenin etkisi görülmektedir. Okul açılacak ve daha sonra açık kalacaktır. Örnekte -{yor} ekiyle, açık kalma hâlinin sürekliliği değil

açıl- eyleminin henüz gerçekleşmediği, gelecekte gerçekleşeceği anlatılmaktadır. Dolayısıyla burada geçmiş içinde geleceğe gönderme yapılmakta, gelecek bilgisi “yarın” belirteciyle somutlaştırılmaktadır.

Turgunbayer, eylemin kılınış özelliklerinin eklerin anlattığı zaman kavramını etkilediğini şu cümlelerle belirtir: “*Bu çalışmamızda söz konusu ekin hangi durumlarda hangi zaman dilimini karşıladığını irdelemeye çalıştık. Yaptığımız tespitlere göre bu zamanları ifade etmede yerine göre kılınış, yerine göre kılınış üzerinde etki eden isim durum ekleri, zaman belirteçleri, nesne gibi cümle bağlamında yer alan diğer unsurlar ön plana çıkmaktadır.*” (2014: 66)

Akçataş, çalışmasında zamanı kılınış ve görünüşle birlikte ele almıştır: “*Türkçede cümle içinde zaman, bakış ve kılınış arasındaki bağ, fiilin zaman ekleri ve diğer zaman belirleyici unsurlar arasındaki ilişkilere göre belirlenir.*” (2005: 48) Ancak o, kılınış hareketin gerçekleşme süresi olarak görür ve bunun da görünüş gibi eklerle belirtildiğini ifade eder: “*Türkçede bakış ve kılınış aynı eklerle gösteriliyorsa, bu durumda bakış tasnifi ile kılınış, bize göre birbirinden ayrılmamalıdır. Bu yüzden Türkçede bunların ayrı başlıklar altında ele alınması yerine, cümle cümle zaman formülleri elde edilmesi, daha uygun olabilir. Bu formüller, dilin zaman başlığı altında ele alınabilir.*” (2005: 8) Ayrıca sürenin yani kılınışın bakıştan önce belirlendiğini dile getirir: “*Süre, belirleyici unsurla önce belirlenir, sonra zamanda bulunulan noktaya göre bir yere yerleştirilir.*” (2005: 8) Yani çekimsiz eylemde bulunan soyut sürenin cümle içinde zaman ekleri ve zaman belirleyicileriyle şekillenmesi söz konusudur: “*Fiiller tek başlarına başlangıç, süreç ve bitiş bakımından nesnel zaman bilgileri taşırlar (kılınış). Cümledeki diğer zaman belirleyiciler, fiilin süre bilgisini öznel olarak sözün söylendiği bakış noktasına göre değerlendirir. Böylece bakış noktasında fiilin kapladığı süre ve bu sürenin yer aldığı geçmiş, bulunulan an, gelecek veya sınırsızlık tespit edilerek ayrıntılı bir zaman bilgisi elde edilir.*” (2005: 24)

Akçataş, “*Arkadaşı on ikide gelecekti.*” cümlesi için zamana yönelik açıklamaları yaptıktan sonra şu bilgileri verir:

“*Cümle içi ilişkilerle belirlenen zamanın işlev olarak ayrıntıları, cümle dışı tamamlayıcılara ihtiyaç duyar. Örneğin planlanan fiilin gerçekleşip gerçekleşmediği, metnin diğer cümlelerince belirlenir. Cümle ‘Fakat gelmedi.’ şeklinde devam ederse, bitmemişlik; ‘Şimdi gelir.’ diye tamamlanırsa sonuca yaklaşma; ‘İşte geldi.’ olursa*

bitmiş zaman işlevini buluruz. İşte bu cümleler arasındaki tamamlama işlevi, bağımlı bir zaman belirleme özelliğini gösterir.

Belirli gelecekte bağımlı bitiş bildirme işlevi, zaman tamamlayıcıları yardımıyla işletilerek, basit görünen bir yapıda derin sistemi kurmuştur.” (2005: 72)

Buradan da anlaşılmaktadır ki eylem kök ve gövdelerindeki kılınış özelliği, zaman ekleriyle biçimlenmekte, bitmişlik ya da bitmemişlik bağlamında da görünüş devreye girmektedir. (Üstünova, 2005-2006 akademik yılı TDE 4034 Cümle Tahlilleri IV ders notları)

Aydemir, Türkçede zaman sistemi belirlenirken “anlatılan olay” / “anlatılan dünya” ile “konuşulan olay” / “konuşulan dünya” ayrımının yapılması gerektiğini belirtir ve konuşulan dünya kavramıyla gerçek zamanın, anlatılan dünya kavramıyla öykü dünyasında yer alan göreceli zamanın ifade edildiğini söyler (2010: 15) ve “*Bu ‘anlatılan dünya’da olaylar, hiçbir zaman ‘gerçek zaman’ bağlamında aktarılmaz; sadece gerçek zamana uyarlanarak, yani bir nevi güncelleştirilerek verilirler.*” (2010: 16) der. Buradan hareketle aslında öyküde tek bir zaman olduğu sonucuna ulaşılabilir. O da geçmiş zamandır. Çünkü her şey olmuş, bitmiş, yazılıp anlatılmıştır. Ancak bu bilgi, inceleme yapılırken bir yanda tutulmuş; zaman ekleri, gerçek dünyadaki “şimdi” esas alınarak değerlendirilmiştir.

Zaman ekleri incelenirken bazı sınırlılıklara da gidilmiştir. Bunun için sadece yüklemdeki ekler ve yapılar dikkate alınmış yani temel önermelerle yan önermelerden sadece iç cümle ve ki’li yan cümle görünümünde olanlar değerlendirilmiştir. Ad cümlesi, eylem cümlesi ayrımı bağlamında adı yüklem çekimine sokan eklerle eylem çekim ekleri ve bu işlevdeki yapılar incelenmiştir.

Amaç, eklerin işlevlerini incelemek olduğu için eklerin etimolojileriyle ilgili görüşler değerlendirilmemiştir.

“İnceleme ve Bulgular” bölümünde yukarıda belirtilen bakış açısıyla zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar sınıflandırılmış, gerekli açıklamalarla bunların işlevleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1.2. İnceleme ve Bulgular

3.1.2.1. Geçmiş Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar

Zaman çizgisi üzerinde konuşma zamanının öncesine yerleşen bütün olay ve durumlar, geçmiş zaman içerisinde ele alınır. Bu özelliğinden dolayı Aydemir, geçmiş zamanı “*öncekilik*” olarak değerlendirmektedir (2010: 20).

Dil bilgisi kitaplarında -{DI} ve -{mİş} ekleriyle verilen geçmiş zaman, ikiye ayrılmış durumdadır. Araştırmacılar tarafından farklı terimler kullanılsa da aynı düşünceyle ayırım yapılmıştır. Aşağıda bu görüşlerden bazılarına yer verilmiştir:

Ergin, -{DI} ekiyle yapılan geçmiş zamana “*görülen geçmiş zaman*”, -{mİş} ekiyle yapılabildiğini “*öğrenilen geçmiş zaman*” der ve görülen geçmiş zamanı, hareketin konuşanın gözü önünde yapılması bakımından diğerinden ayırır. Öğrenilen geçmiş zamandaysa konuşan, hareketi görmemiş; sonradan duymuş, öğrenmiş veya eylemin farkına varmıştır (2002: 298-300). Hikâye ve rivayet olarak ele aldığı birleşik çekim yapılarında -{DI} ekiyle yapılan hikâye birleşik çekiminin de görülen geçmiş zaman bildirdiğini ifade eder (2002: 321-322).

Korkmaz da “*görülen geçmiş zaman kipi*” ve “*duyulan geçmiş zaman kipi*” olarak ayırım yapmıştır. -{DI} ekiyle yapıldığını söylediği görülen geçmiş zaman için “*Bu zaman kesimindeki oluş ve kılışın bitmişliğine, konuşan ya tanık olmuştur; bitmişlik onun gözleri önünde gerçekleşmiştir. Yahut da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır. Bu bakımdan konuşan tarafından görülmemiş olsa da gerçekleştiği görülmüş kadar kesin olarak bilinen ve kaynaklarda tarihe geçmiş bulunan belgeler bu kiple karşılanır.*” (2003a: 584) der. -{DI} ekiyle verilen farklı anlamlarıysa zaman kayması olarak değerlendirir (2003a: 596-599). Öğrenilen geçmiş zamanın da, tıpkı Ergin gibi, hareketi konuşanın görmediği, bilmediği, başkasından duyduğu ya da sonradan fark ettiği durumlarda -{mİş} ekiyle yapıldığını bildirir. -{mİş} eki için de zaman kayması adı altında farklı işlevler anlatır (2003a: 600-610). Ayrıca hikâye birleşik çekiminin de geçmişteki oluş ve kılışları anlattığını belirtir (2003a: 733).

Banguoğlu ise “*geçmiş*” ve “*dolaylı geçmiş*” ifadelerini kullanır. Geçmiş için -{DI}, dolaylı geçmiş için -{mİş} eklerini verir ve -{DIyDI} “*geçmişin anlatması*”, -{DIysA} “*geçmişin şartı*”, -{mİştI} “*dolaylı geçmişin anlatması*”, -{mİşmİş} “*dolaylı*

geçmişin söylentisi”, -{mİşsA} “*dolaylı geçmişin şartı*” yapılarından da söz eder (2007: 458-461).

Basit çekimlerle ilgili olarak diğer dil bilgisi kitaplarında şu adlandırmalara rastlanır:

Gencan, “*-di’li geçmiş zaman kipi = kesin geçmiş*” ve “*-miş’li geçmiş zaman kipi = sanılı geçmiş*” olarak iki geçmiş zaman belirtir (2001: 304-307).

Koç, -{DI} ekini “*bilinen (belirli) geçmiş zaman kipi*”, -{mİş} ekini “*bilinmeyen (belirsiz) geçmiş zaman kipi*” için kullanır (1996: 71).

Bilgegil, “*di’li geçmiş zaman (= şuhudî mâzî)*” ve “*miş’li geçmiş zaman (= naklî mâzî)*” terimlerini tercih eder (2014: 240-241).

Ediskun da kullanılan ekleri yansıtır biçimde “*-di’li geçmiş zaman*” ve “*-miş’li geçmiş zaman*” ifadelerini kullanır (2003: 175-177).

Hengirmen (1997: 220), Eker (2003: 301) ve Adalı (2004: 46) “*belirli geçmiş zaman*” ve “*belirsiz geçmiş zaman*” der ve sırasıyla -{DI} ve -{mİş} eklerini gösterirler.

Boz da Ergin gibi “*görülen geçmiş zaman: -{DI}*”, “*öğrenilen geçmiş zaman: -{mİş}*” terimlerini tercih eder (2013: 68-69).

Bazı araştırmacılar, geçmiş zaman için farklı ek ve yapılardan da söz ederler:

Deniz Yılmaz, geçmiş zamanı “*birincil kerterize (şimdiki zaman kesiti soyut imgesine) ait zaman ulamları alt dizgesi*” başlığı altında ele alır ve bunun alt başlığı olan “*Eylemin şimdiki zaman kesitinden önce gerçekleştiğini bildiren ulamlar (Geçmiş zaman ulamları)*” içinde değerlendirerek -{DI} ve -{mİş} ekleri yanında -{mİştİr} ekinden de söz eder:

a) *Görülen (basit) geçmiş zaman ulamı (-Dİ)*

b) *Perfekt ulamı (-mİştİr)*

c) *Öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman ulamı (-mİş+Ø)*” (2012: 117)

Daha sonra “*İkincil kerterize (geçmiş zaman kesiti soyut imgesine) ait zaman ulamları alt dizgesi*” başlığı altında geçmiş zamanı anlatan birleşik yapıları verir:

“2.1. Eylemin geçmiş zaman kesitinden önce gerçekleştiğini bildiren ulamlar (Geçmişte geçmiş zaman ulamları):

a) Geçmişte basit geçmiş zaman ulamı (-Dİ + idi)

b) Geçmişte perfekt ulamı (-mİş + idi)

2.2. Eylemin geçmiş zaman kesiti içinde gerçekleştiğini bildiren ulamlar:

a) Geçmişte geniş zaman ulamı $-(E/\dot{I})r/- mEz + idi$

b) Geçmişte I. şimdiki zaman ulamı $-(\dot{I}) yor + idi$

c) Geçmişte II. şimdiki zaman ulamı $-(mEktE + idi)$

2.3. Eylemin geçmiş zaman kesitinden sonra gerçekleştiğini bildiren ulamlar (Geçmişte gelecek zaman ulamları):

a) Geçmişte gelecek zaman ulamı $-(y) EcEk + idi$

b) Geçmişte yakın gelecek zaman ulamı $-(mEk üzere + idi)$ ” (2012: 118)

Dolunay, $-\{DI\}$ ekiyle verdiği “belirli geçmiş zaman” için “belirli yakın geçmiş zaman”, “tahmin bildiren geçmiş zaman”, “gerçekleştiğine şahit olunmamış olayları bildiren geçmiş zaman”, “gerçekleşmesi muhtemel olayları bildiren geçmiş zaman” işlevlerini sayar. “Belirsiz geçmiş zaman” için de $-\{mİş\}$ ekini verir ve bu başlık altında “duyulan geçmiş zaman”, “sonradan farkına varılan geçmiş zaman”, “sonucuna şahit olunan geçmiş zaman”dan söz eder. Bunları “basit kipler” içinde vermiştir. “Birleşik kipler” içindeyse çeşitli işlevleriyle $-\{mİştIr\}$, $-\{mİş\}$ olacak, $-\{mİştI\}$, $-\{DIyDI\}$, $-\{mİşmİş\}$, $-\{yordu\}$, $-\{mAktAydI\}$, $-\{mAdAydI\}$, $-\{yormuş\}$, $-\{mAktAymİş\}$, $-\{(A)rdI\}$, $-\{rdı\}$, $-\{(A)rmİş\}$, $-\{rmİş\}$, $-\{AcAktI\}$, $-\{AcAkmİş\}$ yapılarını ele alır (2012: 36-87).

Benzer, geçmiş zaman için $-\{DI\}$ ve $-\{mİş\}$ eklerinin kullanıldığını, bunların arasındaki farklılığın eklerin kiplik özelliklerinden kaynaklandığını belirtir (2012: 24). Bu eklerin yanında $-\{mİşmİş\}$, $-\{mİş\}$ oldu, $-\{mİştI\}$, $-\{DIyDI\}$, $-\{yor\}$, $-\{yordu\}$, $-\{yormuş\}$, $-\{mAktAydI\}$, $-\{mAktaymİş\}$, $-\{AcAktI\}$, $-\{AcAkmİş\}$, $-\{AcAK\}$ olmuş, $-\{AcAK\}$ oldu, $-\{(A)r\} / -\{(I)r\}$, $-\{(A)rdI\} / -\{(I)rdI\}$, $-\{(A)rmİş\} / -\{(I)rmİş\}$, $-\{(A)r\} / -\{(I)r\}$ olmuş, $-\{DIr\}$, $-\{mİştIr\}$ yapılarını da zaman-görünüş bağlamında geçmiş zamanla ilişkilendirmiştir (2012: 138-210).

Akçataş, geçmiş zaman eklerinin işlevlerini açıklarken çeşitli anlamsal işlevleri öne çıkararak $\{-DI\}$, $\{-mİş\}$, $\{-mİştİr\}$, $\{-mİştİ\}$, $\{-DIyDI\}$, $\{-mİşmİş\}$, $\{-yordu\}$, $\{-yormuş\}$, $\{-{A}rdİ\}$, $\{-{A}rmİş\}$, $\{-AcAktİ\}$, $\{-mİş\}$ olacaktı, $\{-AcAkmİş\}$ eklerinden söz etmiştir (2005: 27-33).

Bağlam temelli bir inceleme yapıldığında Türkiye Türkçesinde pek çok ek ve yapının geçmiş zamanı anlatabildiği görülmektedir. Geleneksel dil bilgisinde verilen $\{-DI\}$ ve $\{-mİş\}$ ekleriyle hikâye ve rivayet olarak adlandırılan birleşik çekimlerle oluşturulan yapılar yanında farklı anlamsal katkılarla başka dil birimleri de geçmiş zaman işlevi üstlenebilmektedir. Öykülerden seçilen örneklerle bu durum, aşağıda değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken geçmiş zamanı anlatan cümleler, olay zamanı odaklı ya da konuşma zamanı odaklı olarak ayrılmıştır. Olay zamanı odaklı cümlelerde geçmişin şimdiye çekilmesi, canlandırılması söz konusudur. Bu nedenle yaşanmış, bitmiş olay ve durumlar, sanki konuşma anında oluyor gibi verilmiştir. Bu cümleler, bağlamdan bağımsız olarak değerlendirildiklerinde geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman gibi anlam özellikleri taşırlar ancak metin içinde bunların geçmişe bağlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle söz konusu söylemler; geçmişte şimdi, geçmişte gelecek, geçmişte geniş zaman biçiminde ele alınmıştır.

Dikkat çekici bir özellik de öykülerde en fazla geçmiş zamanı yansıtan söylemlerin bulunmasıdır. Akbal'ın öykülerinde geçmişle bağlarını koparmayan bir anlatıcı vardır. Şimdinin anlatıldığı öykülerde bile bir vesileyle geçmişe dönüşler yapılmış, bu da öykülerin geçmiş zaman yoğunluklu olmasını sağlamıştır. Aslına bakılırsa yazınsal metinler için tek bir zaman söz konusudur: geçmiş zaman. Çalışmada bu gerçek, göz ardı edilmemiş ancak ekler, öykünün anlatma zamanı konuşma zamanıymiş gibi düşünülerek değerlendirilmiştir.

3.1.2.1.1. Eylem cümlelerinde geçmiş zaman anlatımı

3.1.2.1.1.1. Konuşma zamanı odaklı eylem cümlelerinde basit yapılar

3.1.2.1.1.1.1. $\{-AcAK\}$

• **Geçmiş zamanda gerçekleşmiş eylemlere, gerçekleşmeden önce yani sınır öncesinden bakılan durumlarda $\{-AcAK\}$ eki kullanılabilir. Ancak bağlam içinde bunların olup bittiği, bu nedenle bitmişlik görünüşüne sahip olduğu görülür:**

“Ufacık bir adam alıp götürecek hepsini zamanların dışına, geleceğe.” (YBY, Bursa’da Toulouse Lautreç, s. 56)

Yukarıdaki cümlede afiş sanatını öne çıkaran ressam Toulouse Lautreç’in resimlerine gönderme yapılır. Vericinin Bursa’da kaldığı yıllarda sürekli gittiği bir meyhanenin duvarında gördüğü Jane Avril, La Goulue, Valentin, Can can oyuncularına ait Toulouse Lautreç’in yaptığı resimler, onu geçmişe sürüklemekte, kendini o dansların, şarkıların içinde duymasını sağlamaktadır. Yukarıdaki cümle de bu zamanlara ait olup gelecekte birinin bu yaşananları ölümsüzleştireceğini ifade eder. Ancak, bu gelecekte gerçekleşmesi öngörülen bir eylem değildir. Çünkü anlatıcı, bu resimler yapıldıktan sonra onlardan hareketle hayaller kurmaktadır. Dolayısıyla -{AcAK} eki, gerçekleşmiş hareketlerin gerçekleşmeden önceki anlatımını üstlenmiştir.

“Orada duracaksın sen bir genç kadınla el ele, denize bakacaksın, ta ortasına, sonra karşı kıyılara, bulutlara, vapurlara, belki de geçen bir uçağa. Donup kalacak o an. Buzlaşacak, taşlaşacak. Geçip gideceksiniz, eller çözülecek bağlanacak, başka eller girecek, onların sıcaklığı, soğukluğu...” (İD, Köprünün Orta Yeri, s. 57)

Yukarıdaki örnekte anlatılanlar, aslında vericinin geçmişte yaşadıklarıdır. Aynı yere yıllar sonra baktığında bir başkasının da aynı şeyleri yaşayacağı konusundaki hayallerini aktarmaktadır.

3.1.2.1.1.1.2. -{DI}

Johanson, -di’li anlatının söylem tipleri içinde en ayrıntılı ifade aracı olduğunu belirtir (1971). Aşağıda -{DI} ekinin işlevleri, geçmiş zamana yönelik olarak örneklendirilmiştir:

• Geçmiş zamanda yaşanıp bitmiş, söz söyleyenin de tanık ya da olayın parçası olduğu durumlarda -{DI} eki kullanılır. Tek başına belirsiz bir geçmiş ifadesi sunar. Somut zaman bilgisi, zamana yönelik dil birimleri aracılığıyla sağlanır:

Hareketler, anlık ya da bir seferlik olabilir:

“Elimde doğdu.” (TÖ, Yitip Giden, s. 47)

“Babam bize para pul bırakmadan öldü.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38)

“Sabaha karşı uyandım birden.” (İS, Uçurumun Kenarında, s. 136)

“Cebimden saatimi çıkardım.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 21)

“Araba bir an durdu. Ne bitmez bir zaman parçasıydı o! Bir yıl, beş yıl kadar sürdü sanki.” (KK, Gazi’yi Gördün mü, s. 51)

Yukarıdaki örnekte “bir an” belirteci, *dur-* eyleminin süresini vermektedir. *Dur-*, kılınış özelliği olarak başlangıç ifade eder. Başlangıcın geçmişte kaldığı, -{DI} ile verilmekle birlikte bağlamdan hareketin sona erdiği anlaşılmaktadır. Ancak *dur-* eyleminin başlangıcından bitişine kadar geçen süre, vericiye bir yıl, beş yıl kadar uzun gelen “bir an”dır.

“Beylerbeyi’nin tepesinde o geniş arsayı satamadan zorluk içinde öldü.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)

“Bir şiir yayınladım 1940’da kendi adımla.” (İD, Anılar da Ölür, s. 23)

-{DI} ekinin bildirdiği belirsiz geçmiş anlamı, cümledeki “1940’da” belirteciyle netleşmektedir.

“Geçen akşam TV’de seyrettik ‘Kara Orfe’ filmini...” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 66)

“İkinci Dünya savaşı’nda kaldı gençliğim. Üssüne geri dönmeyen savaş pilotları bombalarıyla yok etti gençliğimi.” (İD, Anlamı Yok, s. 79)

Yukarıdaki örnekte -{DI} eki, bitiş ifade eden *yok et-* eyleminin geçmişte kaldığını soyut olarak anlatırken “İkinci Dünya Savaşı” ifadesi, zaman belirteci görevinde olmasa da, dil dışı gönderme yoluyla hareketin gerçekleşme zamanını somutlaştırmıştır. Eylemin özelliği olan bitmişlik ifade etme, diğer dil birimleriyle değişmemiş, aynen kalmıştır. Hareket, İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşmiş ve bitmiştir.

Aşağıdaki örnekte “bugünlerde” sözcüğü, yakın geçmiş anlamı vermektedir:

“Bugünlerde bir arkadaşla konuştum buna benzer şeyleri...” (KK, Herşeye sıfırdan Başlamak, s. 19)

“Önümdeki defterin yapraklarını çeviriyorum. (...) Yakın geçmişimin anıları bu yapraklarda... (...) Daldım geçmişin seyrine.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 69)

örneğinde bilinçli bir dalma söz konusudur. Anlatıcı, not defterini karıştırırken geçmişe dalıyor. Bunun farkında olduğu için de “*dalmışım*” yerine “*daldım*” diyor.

“*Daldım gittim.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 18) örneğindeyse *git-* eyleminden kaynaklanan bir oldu bitti anlamı vardır. *Gel-* ve *git-* eylemlerinin birleşik yapılardaki durumlarını inceleyen Şahin, bu eylemlerin çekimli bir eylemden sonra gelmesi durumunda harekete süreklilik, tezlik, umursamazlık, kolaylık, yeterlilik, gayriihtiyarîlik gibi anlamsal ayrıntılar kattığını belirtir (2007: 1648-1650). Guzev ise Türkiye Türkçesindeki kılınış ve görünüş şekilleri içinde bu yapıyı “*dönüşü olmayan bitmişlik*” olarak tanımlar (2007: 700).

Başlayıp devam etme biçiminde kesintisiz süreklilik anlamı olabilir. Ancak bu süreklilik, geçmiş içinde bir yerde sona ermiştir:

“*Ama üç yıl odalara kapandım.*” (HK, İnsanlar Arasında, s. 58)

Yukarıdaki örnekte *odalara kapan-* biçiminde verilen eylemin, geçmiş içinde üç yıl sürdüğü anlaşılmaktadır.

“*Bakıyorum çocukluğumun Ramazanlarını anlatmaya başlamışım farkında olmadan. O 1930’ların Ramazanları çok mu başkaydı şimdikinden? Şehzadebaşı’nda geçti çocukluk yıllarım.*” (İS, Ramazan Baklavası, s. 134)

“*Kendi sorunlarım arasında Müzeyyen ablayı unuttum bir süre.*” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 36)

“*Hatta yaşamımca sürüp gitti okul korkusu.*” (HVT, O Haziran Günü, s. 49)

Yukarıdaki örnekteyse “*yaşamımca*” sözcüğü, konuşma anına da taşınan bir eylemi anlatmalıdır. Oysa örnekte verici, okul yıllarından söz etmektedir. Dolayısıyla *sürüp git-* eyleminin kapsadığı zaman dilimi, vericinin okul yıllarına denk gelir.

“*Anlamsız bir evrende anlam aradım yıllarca.*” (İD, Anlamı Yok, s. 81)

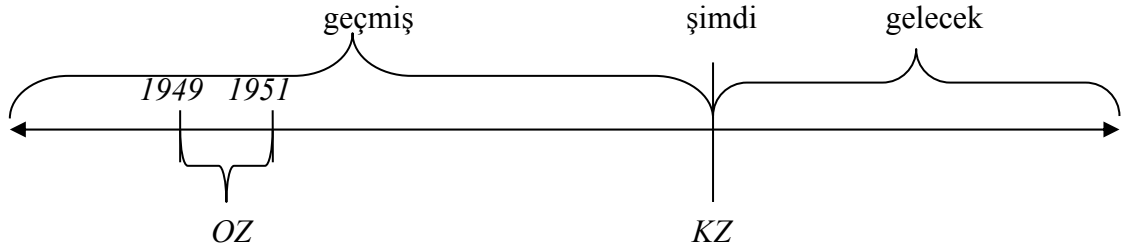
Ara- kılınış özelliği olarak süreklilik bildiren bir eylemdir. -{DI} ekiyse bu sürekliliği sonlandırır, hareketin geçmişte tamamlandığı anlatır. “*Yıllarca*” sözcüğüyle de geçmişte bu eylemin ne kadar sürdüğü anlatılmıştır.

“*Günlerce o sarışın kadını bekledik,*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 33) örneğindeki *bekle-* eylemi de “*günlerce*” sürmüştür.

“Erenköy’deki köşkün büyük bahçesinde dolaşım durdum bütün gün.” (EGKÜK, Babam Çıkıp Gelecek, s. 71) örneğinde bir gün boyunca süren ve sona eren *dolaş-* eyleminden söz edilir. Zaten süreklilik kılınış özelliğine sahip *dolaş-* eyleminin sürekliliği *dur-* yardımcı eylemiyle güçlendirilmiştir. -{DI} ekiyse bu hareketin geçmiş içinde sonlandığını anlatır.

“Ankara’da 1949-51 arasında yaşadım.” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80)

Yukarıdaki örnekte olay zamanı, “1949-51”ifadesiyle netleşmektedir. Buna göre süreklilik bildiren *yaşa-* eylemi, söz konusu tarihler içinde kesintisiz devam etmiş ve 1951’de sona ermiştir. Buna rağmen konuşma zamanı, net tarih olarak bilinmemektedir. Ancak öyküde geçen bir cümle, bunu az da olsa bilinir kılar. “Şimdi Paris Büyükelçimiz olan Bulak’ın kulakları çınlasın...” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80) cümlesinden hareketle dil dışı göndermeler yardımıyla öykünün anlatı zamanı belirlenebilmektedir. Cümlede sözü edilen Adnan Bulak, 26.11.1970-11.03.1974 yılları arasında büyükelçilik yapmıştır (<http://tunus.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, e.t. 17.11.2014). Dolayısıyla öyküde konuşma zamanı, 1970-74 yılları arasında olmalıdır:

“...-{DIkçA} ...-{DI}” yapısıyla da harekete bir süreklilik anlamı katılır:

“Otobüs geciktikçe gecikti.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.32)

Süreç, bağlamdan anlaşılır: “Ama, yirmi dakikadır görünürde yoktu.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.32)”

“Aksine havalar ısındıkça ısındı.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 8)

“Gece yolcuları azaldıkça azaldı.” (BA, Nelerden Sonra, s. 56)

Tekrarlanma biçiminde bir süreklilik olabilir. Geçmiş içinde birden fazla kez gerçekleşmiş eylem, bir noktada sonlanmış olmalıdır:

“Yazıları bir daha bir daha okudum.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 19)

Örnekte -{DI} eki, tekrarlanma biçiminde süreklilik bildiren bir hareketin (*oku-*) sonlandığını bildiriyor. *Oku-* eyleminin sürekliliğini pekiştiren, “*bir daha bir daha*” ifadesidir. -{DI} ekinin sürekliliğe katkısı yoktur; ek, sürekliliği sonlandırma işlevi üstlenmiştir.

“*Bugüne dek ne çok hapisane öyküsü okudum.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüne Kapat, s. 10)

“*Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey bozuldu.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 5) örneğinde de bitiş bildiren *bozul-* eyleminin bağlam içinde birden fazla kez tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Bitip tekrar olma söz konusudur. Hareketler, kendi içlerinde bitmişlik özelliği gösterirken bağlam çerçevesinde bir süreklilik anlamı kazanır.

“*İlk defa Roza'yı o akşam gördüm.*” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

Yukarıdaki örnekte aslında geçmişte tek seferde gerçekleşen bir eylem anlatılmaktadır. Ancak cümledeki “*ilk defa*” belirteci, bu hareketin daha sonra tekrarlandığına gönderme yapar. Yani hareket, bağlam içinde tekrar özelliğine sahip olur.

“*O günden sonra aşk avcılığına çıktık.*” (ÖEB, Semt, s. 13) örneğinde de sanki bir seferlik *çık-* eyleminden söz ediliyor gibi görünse de hareketin belli bir noktada (*o gün*) başladığı ve birçok kez aşk avcılığına çıkıldığı anlaşılmaktadır [“*Ben de aşk peşinde semtin her mahallesini, her sokağını dolaştım. Aşk peşinde taban teptim.*” (ÖEB, Semt, s. 14)].

“*O günden sonra Mahmut beyin gazetesinin sadık bir okuyucusu oldum.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21)

Yukarıdaki örnekte de *okuyucu ol-* eyleminin geçmişte başladığı nokta bellidir (Bağlamdan Mahmut Bey'in hikâyesini öğrendikten sonra başladığı anlaşılır.) “*O günden sonra*” ifadesi, bu anlamda cümleye katkı sağlıyor. Ancak hareket, konuşma anına taşınmamış, sona ermiştir: “*Bir gün geldi, ne Mahmut bey, ne kestaneci, ne ev ne sokak kaldı. Bütün bu macera uzak ve uydurma bir masala benzedi. Şimdi bile gerçekten bilmiyorum.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

“Yıllarca bu dar, tozlu sokaklardan geçip döndüm,” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30) örneğinde hareketin tekrar tekrar yapıldığı anlaşılıyor. Bu tekrarlanma, “yıllarca” sürmüştür.

“Biz birçok evlere taşındık durduk.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 41)

Taşınma işi, birden fazla kez gerçekleşmiştir. *Dur-* eylemiyle bu tekrar durumu vurgulanmıştır.

“Bizim ağabeyler geceleri bahçeye bakan odalarında başları yorganlarının içinde uzun geceler boyunca hep Bizans prensesinden bahsettiler.” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

Örnekte *bahset-* eylemi, geceleri tekrarlanan bir eylem olarak görülmektedir.

“İstanbul’un taşı toprağı altın’dır inancı ile değil, bir ekmek, bir iş diye, geldiler geldiler Anadolu insanları.” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 125)

Gel- eylemi, bitiş ifade eder. -{DI} eki de hareketin bittiğine, geçmişte gerçekleştiğine göndermede bulunur. Burada “geldiler geldiler” iki sözcüklü yüklemiyle harekete süreklilik katılmış, eylemin tekrarlanarak birçok kez gerçekleştiği vurgulanmıştır. Bu da harekete süreklilik kazandırma yollarından biri olarak dikkat çekmektedir.

“Sabaha karşı gittim hep onu seyrettim.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 20)

Seyret- eylemi, “sabaha karşı” “hep” yapılan bir eylem olarak kesintisiz tekrar özelliğine sahiptir.

Aşağıdaki örnekteki *dinle-* eylemi de geçmiş içinde tekrarlanmış ve sonlanmıştır:

“O şarkıyı yüzlerce defa dinledim,” (BR, Bulutun Rengi, s. 75)

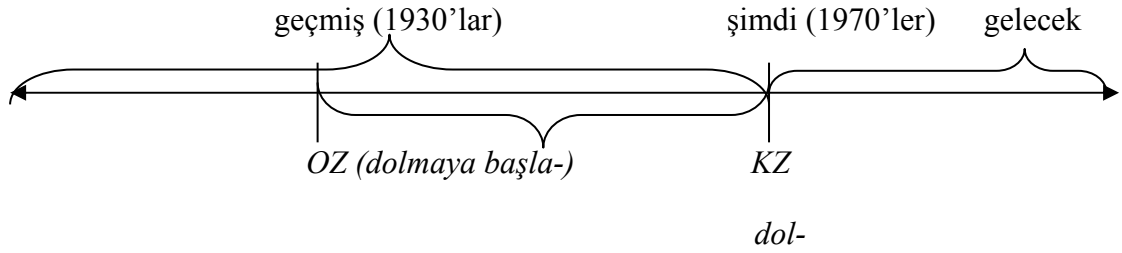
Bitiş bildiren eylemler, bir süre içinde tamamlanmış olabilir:

“Gazeteler, dergiler, kitaplar. Kitaplar, dergiler, gazeteler... Bir de filmler, oyunlar... Tüm yaşamı bunlar doldurdu. Ta 1930’lardan bu güne kırk yıldan çok..”. (HVT, Yanardı Çini Soba, 20)

Yukarıdaki örnekte bitiş ifade eden *dol-* eylemi vardır. Eylemin gerçekleşebilmesi için son sınıra ulaşması gerekmektedir. Örnekte son sınıra ulaşıldığı

anlaşılmakta, hatta bunun zamanı da verilmektedir. Hareket, 1970'lerde tamamlanmıştır ve konuşma zamanında eylemin sonucu yani dolu olma hâli geçerlidir. *Dol-* eyleminin bir hazırlık aşamasına ihtiyacı vardır. Bu aşama 1930'larda başlamış ve eylem, son sınırına 1970'lerde ulaşmıştır. Bu süre içinde tekrar tekrar gazete, dergi, kitap, film ve oyunlarla uğraşmıştır:

“*Aşk romanları yavaş yavaş azaldı;*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9) örneğinde de *azal-* eylemi, bir süre içinde son sınırına ulaşmış; bu süre anlamı, “*yavaş yavaş*” ifadesiyle verilmiştir.

Aşağıdaki örneklerde de süreç içinde tamamlanan eylemler söz konusudur:

“*Seneden seneye boyumla beraber dünyayı görüşüm de değişti.*” (ÖEB, Semt, s. 12)

“*Böylece sinema gitgide tadını kaybetti.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

“*Üç dört yağız amele tembel tembel çalışarak on gün içinde bu ufacak yeri kuruverdiler.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s. 31)

“*Ben her yıl biraz daha dünyayı ve insanları tanıdım.*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 41)

• **Hareketin gerçekleşmesine tanık olunmadığını anlatır. Verici, eylemleri başka kaynaklardan öğrenmiştir ya da sonuca bakıp karar vermektedir:**

“*Demek benim bineceğim tren çoktan gitti ha!*” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 64)

Yukarıdaki örnekte anlatıcı, yanındakilerin konuşmasından trenin gitmiş olduğunu anlıyor. Kendisi bunu görmemiştir.

“*Gérard de Nerval'in yaşamı buna en iyi örnek: Hiç de sağlam bir yapıda değildir büyük ozanın yaşamı... Rüzgârın sürüklediği yerlerde duydu, buldu kendini... Tutkuları, sevileri, özlemleri de yarıda kaldı. Sonunda da kendini bir sokak fenerine*

astı... Bir roman gibi bitti, bir roman sağlamlığında kuramadığı yaşamı...” (L, Yaşam Bir Roman Gibi, s. 50) söyleminde de öğrenilen eylemler söz konusudur.

Aşağıdaki cümlelerde -{DI} ekinin, farkında olmama, sonradan fark etme anlamı verdiği görülür. Bu konuda *kendini bul-* eyleminin de katkısı bulunmaktadır. Vericinin her iki cümlede de nereye gittiğinin farkında olmadığı anlaşılıyor. Kendine geldiğinde Beyazıt Meydanı / Gedikpaşa Yokuşu’nda olduğunu fark ettiğini söylüyor. Dolayısıyla burada -{DI} eki, *kendini bul-* eylemiyle birlikte sonradan fark etme biçiminde bir işlev üstlenmiştir.

“*İkide Beyazıt Meydanı’nda buldum kendimi...*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 80)

“*Bir anda kendimi Gedikpaşa Yokuşu’nda buldum.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 81)

• **Geçmişte gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmeyen eylemlerle ilgili tahmin bildirir:**

“*Belki de o İstinyeli kız ile Küçüküsu’lu bey evlendiler, çocukları oldu. Bir gün kızları nasılsa Halit Ziya’nın o romanını açtı, o kuru yaprakları buldu. Kokladı. Ya güldü, ya da eski bir serüveni kendince yaşadı. Çağımızda bir karanfilin kişinin aşkında yeri kalmadığını duyarak üzüldü. Ya da bir karanfile aşkta verilen gereksiz anlamı düşünerek eğlendi içinden...*” (BA, Avuntu, s. 62)

“*Belki*” sözcüğü, tahmin anlamını güçlendirir:

“*Belki de halatı koptu, açıldı denize.*” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 82)

“*O çocuklar, o iki kız belki ilkokulu bile bitiremedi.*” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 65)

“*Belli, Mercedes’li adam işine giden bir tüccar, bir sanayici, kısacası yükünü tutmuş biri. Apartimanından inmiş tek başına arabasına kurulup bu yağmurda işine gitmek herkesin ıslandığını seyretmek, hattâ hızlı geçmek olanağını bulduğunda kaldırımda telâşla yürüyenleri bir güzel ıslatmak hayalleri içinde binmiş arabasına, geçmiş direksiyona... Ama üç beş adım öteden bir komşu, yoksul bir komşu; bir yerlerde, bir işlerde çalışan bir kadın kesiverdi yolunu.*” (İD, Mercedes’te Giden Kadın, s. 62)

Yukarıdaki örnekte verici, tanık olmadığı için tahmin niteliğindeki hareketleri anlatırken -{mİş} ekini kullanmış ancak son cümlede -{DI} ekini tercih etmiştir.

“*Yoksa varisleri ne buldularsa sobaya atıp yaktılar mı?*” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 91)

“*Acaba salı ne yaptım?*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

“*Belki de uyanmadı daha.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

Burada *uyanma*- eyleminin ve bu hâlin devam etmesi söz konusudur. Bağlamda söz konusu kişinin uyanmış olabileceğine dair bilgi verilse de [*Bir yorgan sıyrıldı. Uyandı galiba.* (YBY, Pencere Önleri, s. 72)] öykü boyunca kesin olarak uyanmanın gerçekleştiği bildirilmemekte, dolayısıyla hareket süreklilik göstermektedir.

• **Çeşitli belirteçlerle geçmişte bir noktada gerçekleşen ve konuşma anına da taşınan eylemin, başlangıcına işaret edebilir:**

“*Ben gözümü açtığım dan beri onu yerli yerinde gördüm, dünyayı anlamaya başladığımdan beri onu yerli yerinde gördüm.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

Hareketin başlangıç noktası, geçmişte dünyayı anlamaya başladığı andır. Eylem, sözün söylendiği ana kadar devam eder. Geleceğe de taşınması gerekir ancak örnekte bitmiş gibi gösteriliyor.

Aynı durum aşağıdaki örnekte de vardır:

“*İki tekerlek üzerinde yuvarlanmadan gidişine tâ çocukluğumdan beri şaşır kaldım,*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 42)

“*Bu artık uzun, çok uzun yılların, o çocukluğun uzak, çok uzak, bir rüyada görülmüşe benzeyen günlerinde, ve gecelerinde unutuldu kaldı.*” (BD, Bizans Definesi, s. 11)

Yukarıdaki cümlede iki sözcüklü yüklem içinde görülen “...-{DI} ...-{DI}” yapısıyla bir süreklilik anlamı verilirken söyleme hayıflanma biçiminde bir kiplik anlamı da katılmaktadır. Cümlede hak etmediği hâlde unutuldu anlamı vardır.

• **Konuşma anında sonucu devam eden bitiş bildiren eylemlerin geçmiş içinde son sınıra ulaştığı ana işaret eder:**

“*Kocasından ayrıldı.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

Yukarıdaki örnekte hareket (*ayrıl-*) tamamlanmıştır ancak ayrı olma durumu sürmektedir.

“*İlk uzun pantolonu 1935’te giydim, ilkokul son sınıfa geçtiğimde..*” (KK, O Eski Sevinçler, s. 11)

Örnekte bitiş ifade eden *giy-* eyleminin son sınır noktası, kesin olarak verilmiştir. Ancak bağlamdan ve cümlenin anlamından hareketin konuşma anında da sürdüğü bilgisine ulaşılmaktadır. Bu sürme, kesintisiz değildir. 1935’ten sonra çok kez uzun pantolon giyilmiştir. Hareket, geleceğe de taşınır.

“*Rüzgâr da durdu dünden beri.*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

Yukarıdaki örnekteyse değişik bir kullanım görülür. *Dur-* eyleminin son sınıra ulaştığı nokta, “*dün*”dür. “*Dünden beri*” belirteci, hem eylemin sınırına işaret etmekte hem de eylemin sonucunu öne çıkararak (durma eylemi) bunun ne kadar süredir devam ettiğini ve olay zamanıyla konuşma zamanı arasındaki süreyi belirtmektedir.

- “***Şimdi***” belirteciyle birlikte en yakın geçmişe işaret eder:

“*Bir de baktım trençkotlunun alt düğmesi sarkıvermiş. Şimdi mi oldu?*” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 149) cümlesinde en yakın geçmiş vurgusu yapılmakla birlikte bağlamdan tanık olunmadığı için emin olmama biçiminde bir kiplik anlamı da çıkmaktadır.

3.1.2.1.1.1.3. *-{mİş}*

Malkoç, araştırmalarda çoğu kez *-{mİş}* eki ile imiş yapısının karıştırıldığını belirterek imiş yapısının işlevinin *-{mİş}* ekine yüklendiğini söyler (2004: 115). Buradan da anlaşılmaktadır ki her *-{mİş}* eki, başkasından duyma, rivayet bildirmemektedir.

Zeyrek, *-{mİş}* ekinin Türkçede zaman değil kip göstergesi olduğunu belirtir ve “yükümlenmeme kipi” olduğunu ifade eder (1990: 80).

Aşağıda geçmiş zamana işaret eden *-{mİş}* ekinin eylemlerin kılınış özellikleriyle görünüş ve kiplik kavramlarından kaynaklanan farklı kullanımları örneklendirilmiştir:

• Gerçekleşmesine tanık olunmayan, sonradan fark edilen, sonucuna bakıp karar verilen olayları anlatmak için kullanılır:

“*Kar yağmış geceleyin. Sabahın ilk saatlerinde bembeyazdı ortalık.*” (TÖ, 2.b., Kar Düşünceleri, s. 139)

“*Bu binalar eskiden yoktu. Ne çabuk yerden bitivermişler.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 72)

“*Bu dağınık albüm ne kadar eskimiş!*” (Aİ, Soluk Resimler, s. 86)

“*Sakalları uzamış gene.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 48)

“*Berber aynasında kendimle başbaşa kaldım. Bu defa yarı yabancı, yarı bildik bu yüze iyice baktım. Saçlardan çeneye kadar. Epeyce seyrekleşmiş saçlarım. Şakaklarım ağarmış.*” (BA, Berber Aynası, s. 6-7)

Bu örneklerde verici, geçmiş zaman içinde gerçekleşen bitiş bildiren *seyrekleş-*, *ağar-* eylemlerini doğrudan gözlemlememiştir. Sonradan sonucu görmektedir. Yani konuşma zamanında saçlar seyrek, şakaklar aktır. Ancak -{mİş} ekiyle alıcıyı sonuca değil gerçekleşme anına odaklamak istiyor ve eylemlerin gerçekleşme anını görmediğini ifade ediyor.

“*Beyaz elbiseli bir şişman kişi kendisine çok benzeyen başka bir beyaz elbiseliyle dalmış söyleşiye.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 81)

Yukarıdaki örneğin geçmiş zaman içinde değerlendirilmesinin nedeni, hareketin gerçekleşme anına tanık olunmaması ve bu anın geçmişte kalmasıdır. Aslında dalıp gitme hâli, yani eylemin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan sonucu, konuşma anında devam etmektedir. Sadece gerçekleşme anı görülmemiştir.

“*Takvimdeki günlerin yarısını kırmızı bir kalem çizmiş.*” (BA, Berber Aynası, s. 6)

“*Uyanıverdim: Otobüsteydim. Üstteki pencereden imbat rüzgarı doluyordu alabildiğine. İzmir’e gidiyorduk. Ayvalık’ı geçmişiz.*” (HVT, Bir Romanda Yaşarcasına, s. 45)

“*Yahya Kemal de Boğaziçi ile ilgili şiirlerinde hep hüzne başvurmuş, hüzne batırmış kalemini...*” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 86)

Yukarıdaki örnekte geçmiş zaman anlamı, bağlamdan anlaşılmaktadır. Çünkü Yahya Kemal'in şiirlerini kaleme almasının geçmişte kaldığı bilinmektedir.

“*Demek ki*”, “*demek*” ifadeleri de sonradan fark etme anlamını güçlendirir:

“*Demek hiçbir şey olmamış! Olmuş gibi görünmüş.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 52)

“*Karşiki kızın penceresine baktım. Oradaydı. Okulu asmış demek.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79)

“*Demek ki bir şey yapmışım, ama ne?*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 35)

• **Konuşma zamanının öncesine yerleşen eylemin gerçekleştiğinin farkında olmamayı anlatmak için -{mİş} ekinden yararlanılabilir:**

Aşağıdaki örneklerde verici, daldığının farkında değildir; bu hareketi bilinçli olarak gerçekleştirmemiştir:

“*Kirli bir camın ardından sokağı seyre dalmışım.*” (ÖEB, Gölge Durak, s. 33)

“*Öyle dalmışım ki az daha imzayı atıyordum.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 80)

“*Şişedeki şarap ta bitmiş. Farkında değil.*” (L, Paris'te Bir Sabah, s. 28)

“*İlk defa onunla nasıl tanıştım, unutmuşum.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

Örnekteki *unut-* eylemi, konuşma anında da devam etmektedir.

“*Yalnız bir tanesinin adı kalmış belleğimde: 'Niçin İslâmım.'*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 34)

Yukarıda sözü edilen *bellekte kal-* hareketinin başlangıcı geçmişte kalmıştır. Anlatı anında hareket sürmektedir. -{mİş}, burada daha önce düşünülmeyen ancak anlatı anında düşünüldüğünde geçerliliğinin farkına varılan bir hareketi anlatmaktadır.

“*'Beni tanımadın mı' diye mırıldamışım.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 58)

“*Şaşkınlıktan hemen çukurdan fırlamışım.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 15)

- **Geçmişte yaşandığı unutulmuş, görünce hatırlanan hareketleri anlatır:**

“İşte onunla Çamlıca 'da ailece çektiğimiz resim.. Büyük bir ağacın altına bir hasır sermişiz, üstüne uzanmışız,” (Aİ, Soluk Resimler, s. 84)

“1965'in falanca günü ne yapmışım, ne düşünmüşüm? Açar okurum arada.” (İS, Güneşli Sabah, s. 124)

“Ölümünden sonra bir yazımda şöyle demişim.” (HK, Ziya Bey, s. 50)

- **Geçmiş zamanda gerçekleşen eylemlerin başkasından duyulduğunu, öğrenildiğini anlatır; aktarma bildirir:**

-{mİş} eki kullanılarak yapılan aktarımlarda üç tür zamandan söz etmek gerektiği düşünülmektedir. Bunlardan biri aktarımın yapıldığı konuşma zamanı, diğeri aktarılan söylemin vericiye bildirildiği zaman, üçüncüsü de aktarılan söylemde yer alan olayın ya da durumun gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği zamandır. Aktarımın yapıldığı zaman, konuşma anı dolayısıyla “şimdi”yi yansıtırken ikinci zaman olan aktarılan söylemin öğrenildiği an, geçmişte kalmıştır ve her zaman konuşma anının önünde olmak zorundadır. Ancak aktarılan cümledeki olay ya da durum bilgisi, kimi zaman geçmişe gönderme yaparken henüz gerçekleşmemiş, geleceğe dönük eylem ya da durum bilgisi de verebilir.

Aşağıdaki örneklerde aktarılan söylemdeki eylemler de geçmişe aittir:

“Tahmin ettiğim gibi Mahmut bey'i işinden atmışlar, o da bir tuhaf olmuş, bir meşhur hastanede tedavi altına alınmış.. Aylarca orada kalmış. Sonunda karısı ve kızı onu eve getirmişler, ama başa çıkamamışlar.. Önce pencereden halka nutuk vermeye kalkışmış, bu olmayınca bir sabah erkenden kalkmış, eve bir merdiven dayayıp, elinde tebeşirle ver yansın etmiş yazıları, tefrikaları, açık mektupları... Sabah olunca karısı ve kızı hemen o yazıları silmişler, ama ertesi sabah aynı yazıları yine yerli yerinde bulmuşlar.. Bir türlü başa çıkamamışlar.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Hastalığın bir devresini hiç hatırlamıyorum. Ateş 41 e çıkmış, eş dost ümidi kesmiş, annem çıldırmak raddelerine gelmiş, mahalleliden beni sevenler Tanrı'ya dualar yollamışlar, ben kendimi kaybedip, bitkin yatarmışım... İşte o da bu sıralarda uzaktan gelmiş, yatağımın ucuna oturmuş, beni seyretmiş, eliyle alınma, yüzüme değmiş; bunları sonradan öğrendim.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65-66)

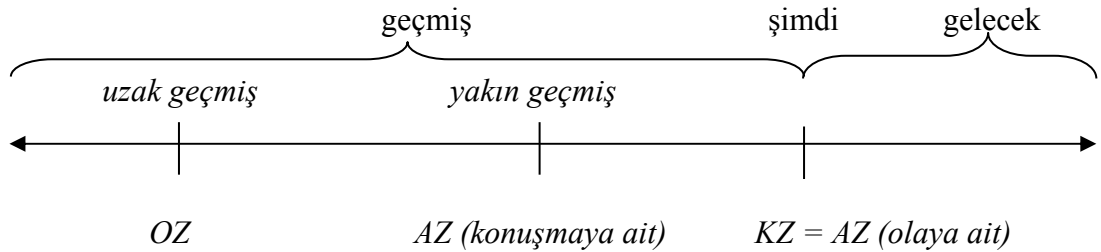
“Ailemiz kaç nesil boyunca bu defneyi aramış! En korkak olanlar bile kazma küreği sırtlayıp, insana ürperti veren mağarayı altüst etmişler. Arasına bir şeyler bulmuş, ev halkını heyecana düşürmüşler ama, netice daima sıfır olmuş.” (BD, Bizans Definesi, s. 6)

“Ortayı bitirmiş.” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

Bu tür durumlarda Akşehirli'nin de belirttiği gibi hem olaya ait bir atıf zamanından hem de aktarılan söyleme ait zamandan söz etmek gerekmektedir. “Aktarılan sözcenin zamanı, konuşmaya ait referans zamanıdır (Rk); bir başka deyişle bu referans zamanı iki ayrı sözce arasındaki zamansal ardışıklığı gösterir.” (Akşehirli, 2010: 42) Yukarıdaki cümlede üç olay söz konusudur:

1. Ortayı bitirme (Olaya ait atıf zamanıyla konuşma zamanı örtüşür.)
2. Birinin “Ortayı bitirdi.” demesi (Aktarılan söylemin zamanı, konuşulan ana ait atıf zamanıdır.)
3. Vericinin bunu “Ortayı bitirmiş.” olarak aktarması.(Konuşma zamanıdır.)

Dolayısıyla bu örneklerde zaman sıralaması şöyledir:

“Özetle söylemek gerekirse -miş biçim birimi söz aktarımı için kullanıldığında, aktarılan sözün kendisi de bir olay hâline gelir ve zaman eksenine yerleşir.” (Akşehirli, 2010: 43)

“Dediklerine göre, iki yıl önceye kadar tecrübesiz, saf bir kız olan Nelli meğer geçen sene birisini sevmiş,” (BD, Cambazlar, s. 34) örneğinde -{miş} eki, uzak geçmiş anlatmaktadır. “Geçen sene” dediği zaman, bilginin geçmiş içinde öğrendiği zamana göre geride kalmıştır.

“Herkes birşey söylüyordu, sözde adam bıçak çekmiş, ama vuramamış..” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

“‘Boş ver kızı mızı’ dedi.

Gelmemiş kız. Üzerinde durmadık.” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 64)

Yukarıdaki örnekte de başkasından öğrenilen bir eylemin aktarımı söz konusudur. Burada okurun da içinde olduğu üç kişilik bir durum vardır. Verici, alıcı konumundaki kişiye kızın gelmediğini söyler. Alıcı, *gelme-* hareketine tanık değildir. Ardından alıcı, bu defa verici konumuna geçer ve aldığı bu bilgiye okura aktarır. Aktarma işlevini -{mİş} eki üstlenir. Ancak geçmiş zaman anlamı, bağlamdan anlaşılmaktadır.

• **Tanık olunmadığı için gerçekleştiğinden emin olunamayan hareketleri, tahmin anlamıyla anlatır:**

“Kaş göz arasında o şeyleri nerden bulmuş, ..” (BD, Keçi, s. 76)

“Belki de yıllardır kimse çıkmamış.” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

“Hep çocuktuk o zamanlar. Bugün rastladığım o çökük vücutlu, ak saçlı insanlar hep çocuk. İnanılmaz bir şey bu. Nasıl, nasıl olur? Bu çirkin çirkin erkekler, o boyalı boyalı kadınlar nasıl çocuk olabilmüşler?” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 7-8)

“Belki İstanbul dışından gelip resim çektirmişler burada. Fotoğrafçı da bu iki güzel insanı birbirine yakıştırmış, resimlerini yan yana yerleştirmiş.” (HK, Ziya Bey, s. 51)

“Bu insanlar hiç gülmemiş mi acaba?” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 82)

“Elimde tutuyordum, herhalde nereye atacağını düşünen bir yabancı demiş, yardım etmek istemiş...” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 29-30)

• **Gerçekliği olmayan, uydurma hareketleri, farzedilen eylemleri anlatır:**

“Sözde o hazine ile bir Bizans prensesi de oraya gömülüymüş, filmlerdeki gibi, babasının düşmanı olan bir adamı sevmiş diye o prensese bu cezayı vermişler, onu bütün servetiyle birlikte oraya gömmüşler..” (BD, Bizans Definesi, s. 9)

Bu cümlelerde ek, aynı zamanda başkasından duymayı da anlatır. “Sözde” sözcüğü de eylemlerin gerçek olmadığını gösterir.

“Sanki istilâ edilmiş bir şehirde bir o kalakalmış.” (BR, Boşluk, s. 17)

“İki yıldır şehre dönmemiş. Bir kadınla ilk defa yatmış. Sokakta veya lokantada, en iyisi mahallenin alçak tavanlı sinemasında karşılaşmışlar. İki defa bakışmak yetmiş anlaşmalarına.” (YBY, Dar Oda, s. 13)

Yukarıdaki cümlelerde anlatılanlar, vericinin hayalleridir.

“Doğa'nın ilk günü sanki. Dünya daha yeni yaratılmış. Uygarlık diye bir şey yok! İnmişim ormanlardan, dağlardan yalınayak. Su ile ilk kez karşılaşmışım. Nedir bu su denilen şey, demişim. Önce parmaklarımı, sonra ayaklarımı değdirmişim. Soğuk gelmiş, kaçmışım. Sonra hoşlanmışım bu serinlikten, bu ıslaklıktan. Başka bir duygu uyandırmış bende. Hiç bilmediğim, tanımadığım. Bırakmışım kendimi, içine atıvermişim. Batmışım birden, bu su dost olduğu kadar da düşman, boğuyor, soluğumu kesiyor. Tuzlu, acı bir tadla... Ama vücudumu saran deniz yabancı izlenimler yaratmış bende. Dost olmuşum onunla...” (İS, Denizde Bir Adam, s. 42)

“Sanki onları da açık artırmaya koymuşlar da birisinin üstünde kalmışlar,” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 65) örneğinde verici, olay anına dönmüştür. Cümleler, uzak geçmişe gönderme yapmaktadır.

Geçmişte yaşanmamış durumlar anlatılırken bağlam içinde alay etme, küçümseme, aşağılama anlamları da katılabilir:

“Hani ‘Ben Atatürk gibi düşünmüyorum’ diyen kişiler var. Sanki Atatürk'ün yaptığını yapmışlar, bir devlet kurmuşlar, bir ulusu kurtarmışlar!” (KK, Ordan Burdan, s. 37)

• **Kılınış özelliği olarak başlangıç bildiren eylemlerin başlama anına tanık olunmadığını anlatır. Konuşma anında bu eylemlerin devam ettiği görülebilir. Cümlede eylemin başlangıç anının mı yoksa süren eylemin mi vurgulandığı bağlamdan anlaşılır:**

“Ama bir adam kalkmış erkenden, almış dürbünüünü koşmuş kıyıya. Kumsalda tek başına oturmuş dürbünüyle bakıyor uzaklara...” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

Yukarıdaki örnekte başlangıç bildiren *otur-* hareketi geçmişte başlamıştır ve anlatıcı, buna tanık olmamıştır. “*Bakıyor*” eylemindeki *-{yor}* ekinden hareketle konuşma anında *otur-* eyleminin de sürdüğü düşünülebilir. Ancak burada verici, hareketin devam ettiğini vurgulamaktan öte *kalk-*, *koş-*, *otur-* eylemlerinin

gerçekleştiğini görmediğini ifade etmek istemiştir. Süren eylemin vurgusu için genellikle konuşma anını öne çıkaracak “*şimdi*” belirtecinden yararlanılmaktadır. Zaten metnin devamında *otur-* hareketinin de sonlandığı anlaşılır: “*Koydu dürbünü torbasına, denize koştu.*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 14)

Uğurlu, görünüş terimini açıklarken buna benzer bir örneği (“*Evet, sayın dinleyiciler. Şu anda, Cumhurbaşkanımız oturmuş, çay içiyorlar. Sayın dinleyiciler....*”) “*“sınır ötesi bakış”* bağlamında değerlendirir ve “*“sınır ötesi bakış’ta, ‘olay’, ‘görülen nokta’dan kaybolmuştur; ancak tesirleri hâlâ devam edebilir. Burada, ‘olay’ın ‘önemli nokta’yi geçmiş olması yeterlidir. Yukarıda belirtildiği üzere bu nokta, ‘son sınırı vurgulayanlar’ ve ‘sınır vurgulamayanlar’da, ‘bitiş sınırı’; ‘ön sınırı vurgulayanlar’da ‘başlangıç sınırı’dır. ‘Sınır ötesi bakış’, ‘konuşma’ya göre ‘geçmiş’ olarak yorumlanabilir. Bu yüzden bu bakışla ‘geçmiş zaman’ bildiren şekiller arasında yakın bir ilgi vardır.*” (2003: 131) biçiminde açıklar.

Aşağıdaki örnekte de benzer bir durum söz konusudur:

“*Yanıbaşımaya uzanmış. Aynı yastıkta başlarımız. Kıpırdamıyorum.*” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 53)

“*İki kanepede ötede uyuklayan ihtiyar, pabuçlarını çıkarıp ayaklarını almış altına, kanepeye yarı yarıya uzanmış. Ay bile saklanmış. Yeni binen iki delikanlı karşılıklı kanepelere uzanmışlar.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 63)

Bu dört cümlede de -{mİş} eki, geçmişte başlamış ve geleceğe taşınması zorunlu olan hareketleri anlatıyor. Bunlar, sözün söylendiği anda devam ediyor gibi algılanıyor. Ancak burada anlatılanların geçmişte kaldığı, sona erdiği bağlamdan anlaşılıyor.

• **Geçmişte kalmış ve görülen, tanık olunan olayların anlatımında da kullanılır:**

“*Saat beşte buluşmak için sözleşmişiz.*” (TÖ, Gençlik Karları, s. 97)

“*Biz beceremedik kendi dünyamızı güzel yapmayı. Kaçtırdık elimizden her şeyi. İşte gelmişiz şu Silivri’nin gazinesuna bir güneş batımı, bira içerek, denizi seyrederek birşeyler arıyoruz.*” (İS, İrep İçin, s. 55)

Yukarıdaki örnekte bir boşvermişlik, pişmanlık sezilmektedir.

“Bilmem hangi takımın maçından çıkmışız.” (İD, Futbolcuyuz Futbolcu, s. 142)

Bacanlı, -{mİş} ekinin bitmişlik anlattığı bu tür örneklerde daha sonra anlatılacaklar için bir arka plan oluşturulduğunu ifade eder: “Ayrıca -miş eki örnekte, tıpkı diğer geçmişteki bitmişlik işaretleyicileri gibi aslında esas anlatılmak istenen değil, biraz sonra anlatılacak olan olay (metnin akışına göre ‘yangın’) için bir fon, bir arka plan niteliğindeki, yani talî önemdeki olayları iletmektedir.” (2008: 17)

• **Geçmişteki yaşanmışlıkların hayal edildiğini anlatır:**

“Bir Beyoğlu akşamıdır. Sinemadan çıkmışım. Unutmuşum hemen filmi. Silinmiş belleğimden her şey. Filmden öncesi filmden sonrası. Hepsi karışmış, yok etmiş birbirini. Boşalmışım, tükenmişim. Bir başkası olmuşum. Derken onlar gelirler çılgık çılgıca..” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 73)

“Çini soba yanardı çıtır çıtır. Pamuk, yavrularıyla yan gelmiş sıcakta. Sedirde açmışım önüme çocuk dergilerini, ‘Philips 1933’ radyoda bir alaturka hava. Sokaktan gelen sesler. Geçen satıcılar. Akşam karanlığının kente ağır ağır çöküşü...” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 19)

“Her ulusal bayram günü, hele hele her 23 Nisan günü geçmişteki o güne dönerim. Olduğu gibi kurarım Şehzadebaşı caddesini. Naşit’in tiyatrosu ile, berberleri, pastacıları, çinili fırını ile... O geçmiş yaşamda yer alan yakınlarımla, babam, annem, evimiz, ağaçlarım, arkadaşlarımla... Koşmuşum köşeye, o dört köşe taksilerin durdukları durağa, orada görmüşüm onu... Bir araba geldi durdu ve geçti. İçinde Gazi.” (KK, Gazi’yi Gördün mü, s. 54)

• **“Sanki” sözcüğüyle birlikte bizzat tanık olduğu hâlde kimi nedenlerden dolayı yaşandığından kuşkulanan hareketleri anlatır:**

“Sanki o beyaz pantolonlu çocuk yaz öğlelerinin sıcağı, durgunluğu, neşesizliği içinde sinemaların karşılıklı sıralandığı sokakta dalgın ve avare dolaşmamış, bol haydutlu, gürültülü bir filmin heyecanını resimleri seyrederken yaşamamış.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5)

Burada -{mİş} eki, geçmişte yaşandığı hâlde konuşma anında âdeta rüya gibi hatırlanan, yaşandığı unutulmuş hareketleri anlatmak için kullanılmıştır. Aslında bu eylemler, geçmişte yaşanmıştır. Ancak zamanın ilerlemesi, görüşlerin değişmesi gibi

nedenlerden dolayı bunların gerçekleştiğine dair bir kuşku vardır. Bağlamda yer alan “*Hikâyemin bugünün insanlarına bir masal gibi geleceğini biliyorum.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5) cümlesi, bu yaşananların bir masal gibi değerlendirildiğini, konuşulan zamanda bu hareketlerin eskidiğini ve artık gerçekleşmediğini göstermektedir. Cümlelerdeki “*sanki*” sözcüğü, bu kuşkuyu güçlendirmiştir. Olumsuz olan bu cümleler, “*sanki*”den hareketle olumluluk kazanmakta, söz konusu hareketlerin yaşandığı anlaşılmaktadır.

- **Geçmişte kişinin iradesi dışında gerçekleşen hareketleri anlatır:**

“*Yaşamı sırtımıza yüklemişiz bir kez doğmakla.*” (İS, Bir Sabahtı, s. 15)

“*Bizler çakılmışız bu kente, hepimiz, işten eve evden işe...*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 72)

“*Doğa böyle kurmuş yarasını.*” (İS, Güneşli Sabah, s. 122)

- **Resim, film, fotoğraf gibi unsurlarda görülen, geçmiş zamanda gerçekleşmiş ve donmuş hareketlerin anlatımında kullanılır:**

“*Eski bir gazeteden koparılmış bir resim var şimdi önümde. Bir kese kâğıdından belki de. Ya da bir paketten... İslâmköy İlkokulunun birinci sınıfı. Otuz altı öğrenci. İçlerinde yalnız ikisi kız. Hele en öndeki kızın gözlerinde zekâ kıvılcımları yanıyor. Süleyman, üçüncü sıranın başında. Arkadaşları gibi o da objektifin tâ içine bakmış. Ama bir farkla, elindeki okuma kitabını göstermeyi unutmadan... Atatürk'ün bir resmi var elindeki kitapta. Bağına nasıl da sıkı sıkı basmış! Nasıl da Ata'sıyla birlikte çıksın istemiş resmi!*” (İÇ, Sülü'nün Sınıfı, s. 64)

“*Yıl 1933. Bir ilkyaz günü. Babamla Orhangazi'ye geliyoruz. Alana bakan bir kahvede, onun Adliye'den dönüşünü bekleyişim. Bir sıcaklık, bir ter... Başımda kasket, ayağымda golf pantolon. Bir de resim çektirmiştik. Ayakayak üstüne atmış, kasketi yana yıkmışım. Bir elim masada, bir elim sandalyenin arkasında. Babamsa, arkasına dayanmış. Masanın üstünde bir çift kiraz. Belli ki babam dönene kadar ben o kirazları yiyip bitirmişim.*” (L, Orhangazi'de Bir Çocuk, s. 43-44)

“*Başka bir resimde babamla bir masa başındayız, kiraz yiyoruz. Sırtımda golf elbisem var, ayak ayak üstüne atmışım. Artık büyümüş, kravat da takmışım.*” (Aİ, Soluk Resimler, s. 85)

- **Rüya anlatımlarında görülür:**

“Ateş kırka çıkınca hep aynı düşü görürdüm çocukluğumda. Düş değil, bir karabasan. Ama hep aynı olay, aynı korku. Dünya ötesine, yaşam öncesine dönmüşüm, doğumdan öncesine.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 14)

3.1.2.1.1.1.4. $-\{r\} / -\{(A)r\} / -\{(I)r\}$

- **Bu ek, geçmişte yaşanmışlıkları anlatabilir:**

Ekin geçmiş zamanı anlattığı durumlar için Günay, “Tarihi anlatılarda, biyografilerde, bilimsel metinlerde, yasa ve yönetmeliklerde, atasözlerinde dini metinlerde geniş zaman bilgi kipliği değerindedir.” (2014: 537) açıklamasını yapar ve ekle zaman değil kiplik anlamının vurgulandığını belirtir. Ancak bazı örneklerde ek, geçmiş zamana ait eylemlerin anlatımını üstlenebilmektedir.

“Ailece gezintilere gittiğimizde hep Nimet’i her şeyde birinci olan. Koşarız, o kazanır. İp atlarız, o. Saklanırız, o bulur. Bizse onu bir türlü bulamayız.” (L, Lunapark, s. 6)

Burada geçmişte yaşanan hareketler, tekrarlanma biçiminde hep aynı şekilde sonuçlandığı için $-\{r\} / -\{(A)r\} / -\{(I)r\}$ eklerinden yararlanılmıştır.

3.1.2.1.1.1.5. $-\{sIn\} / -\{\emptyset\}$

- **Dil bilgisinde emir kipi ekleri olarak adlandırılan bu ekler, geçmişte gerçekleştiği kesin olarak bilinen ancak gerçekleşmesinden rahatsızlık duyulan, kabullenilemeyen eylemleri anlatabilir:**

“Yargıç karşısındaki ufak çocuklara bakmış, işledikleri suça bakmış, bu sonuca varmış: Bunlar insan değildir. Öyle elbet, bir insan nasıl yapar bunu, sen on bir yaşındaki bir çocuğu al-Ø, ırzına geç-Ø, sonra as-Ø, daha sonra usturayla doğra-Ø, daha daha sonra göm-Ø. Bütün bunları da büyük bir soğukkanlılıkla, tam bir bilinçsizlikle yap-Ø! On beş, on iki, dokuz yaşlarında üç çocuktur karşımızdakiler. ‘İnsan olmayan’lar bunlar işte. Üç çocuk ne yapmışlar? Başka bir çocuğu öldürmüşler en iğrenç işleri yaptıktan sonra. Duygular isyan eder buna. Akıl dayanamaz.” (İS, İnsan mısınız?, s. 120)

“Bir kez tek pantolonla gitmiştim Ankara’ya. Otelin önünde düşünce pantolon yırtıldı. Haydi otele koş-Ø, odaya kapan-Ø, terziye gönder-Ø.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 80)

“Kimbilir belki de yalan söylüyor. Üç defa niye hayır desin. Bir hayır yeterdi. Üç hayır evet sayılmaz mı?” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

• Geçmişte gerçekleşme olasılığına sahip, olabilirliği kabul edilebilen eylemleri soru yoluyla anlatabilir:

“Acaba onun dosyası var mıydı? Niye olmasın?” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 118)

3.1.2.1.1.1.6. -{yor}

• Vericinin geçmiş zamanda yaşadıkları, gördükleri -{yor} ekiyle verilebilir. Amaç, alıcıyı olay anına odaklayabilmektir:

“1930’larda bir bayram sabahı diriliyor birden. Dut ağacına bağlı bir koç. İpin uzunluğunca saldırıyor yaklaşına... Sonra durup bakıyor, oyun yapıyorum sana dercesine... Bu, babamın aldığı kurbandır. Eli bıçaklı bir adam yaklaşıyor. Koşup itiyorum, bağıriyorum, ağlıyorum. Alıyor içeri sokuyorlar beni. Kıyameti koparıyorum. Yararsız, sonuçsuz. Yaşamımın acı bir sabahı. Yağmurlu, kurşun rengi bir sabahı...” (HVT, Şu Bayram Sabahında, s. 59)

-{yor} ekinin geçmiş zaman işlevi üstlenebildiği, Banguoğlu tarafından “Öbüryandan bazan da bu kip hikâyede üslup gereği geçmiş için kullanılır.” (2007: 464) biçiminde ifade edilmektedir. Aydemir de bu işlevdeki -{yor} ekinin, bir “anlatım tabanı” olarak kullanıldığını söyler ve “Dolayısıyla burada mutlak zaman anlamında gerçek bir zaman değil, sadece anlatılan dünyada geçerli olan göreceli zaman söz konusudur.” (2010: 34) der.

“İki yabancı kıtalar ötesinden geliyorlar, Martha’nın evrenine giriyorlar, bir Anadolu kızını orada bırakıyorlar, düşler kuruyorlar, sabaha karşı karlı caddelerde yitip gidiyorlar.” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 39)

“Oturuyorum bir sokak kanapesine, kendimi deniyorum. Belki gelmez yanıma diye. Belki unuttu diye. Eski yalnızlığımı yeniden tadarım diye. Denizi gören bir sıra var ağaçların altında, Oraya. Sağa sola bakıyorum. Evrenden kopup kendimi dinliyorum. Yok, yok ortalıkta. Açıyorum kitabımı Bir sayfa okuyorum içimden. Başımı

kaldırıyorum. Tekrar çevreme bakıyorum. Yok, yok. Düşmanım yok. Dost geçinen o düşmanım yok... Gözlerim denizde kayan bir vapura ilişiyor. Dumanlar sarıyor maviliğe. Ufacık, minicik. Nereye gider bu duman, havada ne olur? 'O duman senin içinde' diyor biri. Kapkara dumanlar sarıyor çevremi. Gene o karmakarışık konular, geçmişin olanca tozu, yanılmalar, aldanmalar birer kitap sayfası gibi açılı açılıveriyor. Yanıbaşım gelip yerleşmiş. Ayak ayak üstüne atmış. Tıpkı bir dişi. Düşmanlığı dostluğu anlaşılmıyan bir sevgili. Yasak bana yalnızlık. Hiç bitmeyecek bir yasak. Çaresiz kalkıyorum. Onu koluma takıyorum. Geçmişin karanlık yollarına doğru ağır ağır yürüyorum.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 8-9)

Burada anlatılanlar, aslında anlatıcının daha önce yaşadıklarıdır. Hatta sık sık buna benzer durumlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla burada -{yor} eki, geçmiş zamana göndermede bulunarak yaşananları aktarma görevini üstlenmiştir.

Sebzecioğlu, -{yor} ekinin zaman bildirmeyip görünüş eki olduğunu şu sözlerle belirtir: “Ayrıca bu çalışmanın sonunda -yor’la ilgili şu iki özelliğin daha belirgin bir hale geldiği söylenebilir: Birincisi -yor’un zaman değil, sürerlilik bildiren görünüş kategorisi içinde yer aldığıdır. İkinci özelliği ise, -yor’un bildirme gibi genel bir kip türünün altında yer alan bir zaman ögesi değil, çok daha başka kipteki tümceler içinde yer alabilen bir görünüş ögesi olduğudur.” (2004: 32)

• **Rüya anlatımlarında da kullanılabilen -{yor} eki, geçmişte kalmış eylemleri anlatır:**

“Ateş kırka çıkınca hep aynı düşü görürdüm çocukluğumda. Düş değil, bir karabasan. Ama hep aynı olay, aynı korku. Dünya ötesine, yaşam öncesine dönmüşüm, doğumdan öncesine. Alıp beni annemin içine sokuyorlar, rahmin ta dibine!.. Kıyametler koparıyorum, ben oraya sığmam diye. Sıcak, karanlık, birtakım güzel seslerin duyulduğu bir yerdeyim. Gurul gurul inceli kalınlı bir makine çalışıyor. Bekliyorum yeniden doğmayı. Bilincim işliyor, dünyadaki yaşantılarımı anımsıyorum.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 14)

Yukarıda anlatılanlar; geçmişte, vericinin çocukluk yıllarında, birden fazla kez görülmüş rüyaya ait parçalardır.

- **Tarihî bilgileri aktarabilir:**

“Yıl 1935. Faşist birlikleri Adisebaba’ya girdi girecek. Uçaklar Habeşleri zehirli gazla yola getiriyor. Haile Selasiye, kahramanca çarpışıyor. Ülkesi zaptedilince de bırakmıyor direnişi. Gidiyor Cenevre’ye Uluslar Derneği’nin toplantısında siyah harmanisine bürünüp kürsüye çıkıyor, faşizme meydan okuyor. Faşist eğilimlerin ‘yuha’larına aldırmadan!..” (HK, Bir Yaz Sabahı, s. 80)

- **Geçmiş zamanda söylenmiş, yazılmış sözleri anlatabilir:**

“‘Uzun ince bir yoldayım — Gidiyorum gündüz gece’ diyor Veysel.” (İS, Ortak Yazgı, s. 72)

“Montaigne yazıyor, bir günde doğup büyüyen, akşama doğru ölen böcekler varmış.” (İD, Odamda Ağustosböceği, s. 100)

-{yor} ekinin bu işlevle kullanımı için Johanson, “literaturik şimdiki zaman” ifadesini kullanır ve daha önce söylenmiş bu sözlerin konuşma zamanında verici tarafından konuşuyor biçimde algılanıp algılanmamasına göre zamansal veya zamandışı bir kullanım olabileceğini söyler (1971).

3.1.2.1.1.2. Olay zamanı odaklı eylem cümlelerinde basit yapılar

3.1.2.1.1.2.1. -{Allm}, -{AyIm}

- **Dil bilgisinde tasarlama kipleri içinde ele alınan ve bazı araştırmacılar tarafından istek kipi, bazıları tarafından da emir kipi olarak adlandırılan -{AyIm}, -{Allm} ekleri, olay zamanı odaklı cümlelerde geçmiş içinde geleceğe yönelik istek bildirir:**

“Oturalım mı şuraya? Vapur kalkmıştı. Tenhaydı güverte.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 8)

“Bir taksiye bindireyim tramvay yoluna çıkınca. Evine götüreyim. Yarın da alayım onu o evden. Trene bindirip Ali’nin yanına yolcu edeyim. (...) Sönük bir sokak fenerinin dibindeydik. Avuçları terlemiş avuçlarımın içinde. Dudakları büyüdü gecede. Saçları süründü gene yüzüme.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 87)

3.1.2.1.1.2.2. -{AcAK}

- **Geçmişte geleceğe yönelik planlı eylemleri anlatır:**

“‘Yarın cuma’ dedi. ‘Sabah kayınvaldenin kömürü alınacak. Öğleden sonra Cuma namazına Eyüb’e gideceğim. Hem orada biriyle buluşacağım. Yani yani...’ dedi” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 118)

• **Geçmiş içinde gelecekte gerçekleşme olasılığı bulunan eylemleri anlatır:**

“Bir taş yağmuru başladı. Küfürler, bağırmalar. Nerdeyse yüksek duvara tırmanıp beni yakalamaya gelecekler. Kendimi yere bıraktım. Koşa koşa sokağa fırladım. Bizimkiler cami avlusundaydılar. Burası kesinlikle bizim alanımızdı. Çift kale oynuyorlar... Anlattım durumu. Oracıktaki taşlar toplandı, dallar sopa haline getirildi, arsamıza ‘marş marş’la bir koşu başladı.” (L, Son Taş Kavgası, s. 37-38)

Yukarıdaki örnekte “nerdeyse” sözcüğüyle geçmiş içinde en yakın gelecekte gerçekleşme olasılığı bulunduğu vurgulanan hareketin gerçekleşmediği yani bitiş bildiren *gel-* eyleminin son sınıra ulaşmadığı, bağlamdan anlaşılmaktadır.

“Sirkeci’deki lokantadaydım. İki duble biradan sonra buharlı bakışlarla Almanya’ya giden işçileri seyrediyordum. (...) Belli ki yeni gelmişler kente. Yorganlarıyla. Bir bekledikleri var; gecekondulardan birine gidecekler, bir akraba yanı. Sonra bir gecekonda da onlar oturtacaklar kentin bir ucuna. Yorganı çekip üstlerine mutlu uykularını uyuyacaklar.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84-85)

Yukarıdaki eylemler, vericinin deneyimlerinden hareketle gelecek zamanda olacıklara dair düşünceleridir.

“Bana öyle gelmişti ki bu an hep böyle devam edecek; o yanımda, elimle dokunacağım kadar yakında, rüyalara giren, hayallere karışan aydınlık bakışı ve saçlarıyla bir adım ötemde olacak.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66) örneğinde ki’li yan cümlelerde (*bu an hep böyle devam edecek; o yanımda, elimle dokunacağım kadar yakında, rüyalara giren, hayallere karışan aydınlık bakışı ve saçlarıyla bir adım ötemde olacak*.) yer alan -{AcAK} eki, geçmişte gelecekte gerçekleşmesi istenen hareketleri anlatır. Ancak bunlar gerçekleşmemiş, anlatıcının dilekleri olarak kalmıştır: “Ama şimdi o günkü dünyayı, hayatı seven, aşka, ümide inanan saf insana bir daha rastgelmeyeceğimi biliyorum. O içimde bir rüzgârdı, esti ve geçti.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 71)

- **Geçmiş içinde gelecekte koşula bağlı olarak gerçekleşmesi beklenen hareketleri anlatır:**

“İçinde o ne olduğu belirsiz şeyleri elde etmek isteği vardı. Sanki o kâğıtlardan birine kavuşsa dünyalar onun olacak.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 85)

- **Geçmişte alışkanlık hâlinde gerçekleşen eylemlerin gelecek içinde yine gerçekleşeceğini bildirir:**

“Bir karabasandı öğle sığağı. Bir kurtulmuşluk duydum ikindinin inişiyle. Vitrinlerde birazdan ışıklar yanacak. Kent haziran dışına çıkacak.” (TÖ, Haziran Öğlesi, s. 46)

- **Geçmişte geleceğe yönelik tahmin anlatır. Tahmin anlamı, bağlamdan çıkar:**

“Büzüldüm köşeye, düşsüz, hayalsiz. Geldiler birer birer. Bir şişman adam, iki kişilik yer aldı. Bir kadın herhalde bir evde çamaşıra, işe gidecek.” (İD, Anlamı Yok, s. 77-78)

- **Geçmişte şimdiye yönelik tahmin bildirir:**

“Bu şapkalardan biri muhakkak benim olacak. Severdim çünkü şapka giymesini.” (BA, Berber Aynası, s. 6)

Yukarıdaki örnekte “olacak” eylemiyle sunulan bir tahmin söz konusudur. “Muhakkak” sözcüğüyse kesinlik anlatır. Verici, şapkanın kendisine ait olup olmadığından emin değildir. Ancak ipuçlarından hareketle kendisine ait olmasının güçlü bir olasılık olduğunu ifade eder.

- **Geçmişte geleceğe yönelik zorunluluk, emir ifade eder:**

“Babam anneme ‘Bir daha bu eve adım atmayacak, emin ol. Ulan, yıllardır dargın olduğum kimselerin yanına insan gidermi gene... Bu defa başka bir serseriyle beraber..’ Ağabeyim sessizce köfteleri yedi.” (BA, Evden Kaçış, s. 42-43)

“Her gün koca Gedikpaşa yokuşunu iner çıkardım, sonra da Beyazıt Meydanı’nu geçer, Şehzadebaşı’na inerdim. Her sabah, her akşam, sabah sekizde okulda olacaksın, akşam dörtte çıkıp eve döneceksin.” (L, Güz Rüzgârında, s. 87-88)

- **Geçmişte alışkanlık anlatır:**

“Gazete koleksiyonları yatağıydı geceleri... Ayın son günleri koleksiyonlar kabarık olurdu. Üç beşini yanyana dizerdi masanın üstüne. ‘İyi geceler’ der dalardı uykuya. Bir gece değil, on değil, yüz değil. Yıllar geçmiş böyle... Sabaha karşı ikide, üçte, herkes işini bitirip evine gittikten sonra makine dönmeye başlar başlamaz dalmış uykusuna. Ninni gibi gelirmiş Rotatifin sesi, önce yavaştan, sonra hızlanan hızlanan bir dev... Sabah erkenden kalkacak, bir gazete alacak, ona buna takılacak, atlayıp tramvay’a Eyüp’e inecek...” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 55)

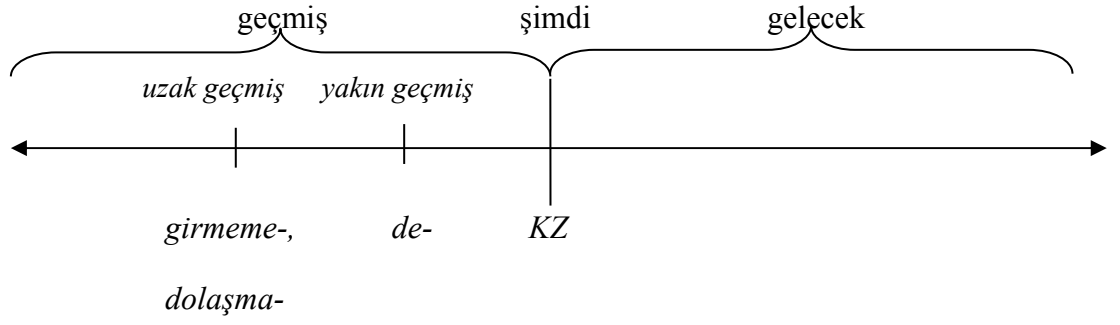
3.1.2.1.1.2.3. -{DI}

- **Olay zamanı odaklı cümlelerde uzak geçmiş anlatır. Yani geçmiş içinde geçmiş söz konusudur:**

“Bir kere son buluşmalarından beri neler olmadı, bir kere son buluşmalarından beri neler geçmedi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10) örneğinde cümleler, geçmişte atıf noktası oluşturan bir zamandan önceye gönderme yapmaktadır. -{DI} ekinin anlattığı geçmiş zamanın başlangıç ve bitiş noktası burada bellidir. Öyküdeki kişilerin uzak geçmişteki son buluşmalarından yakın geçmiş olarak alınabilecek bir zamandaki buluşmalarına kadar geçen bir uzak geçmişten söz edilmekte, bu zaman dilimi içinde olanlara gönderme yapılmaktadır. Şu cümleler, söz konusu uzak geçmişin içindedir: “Evlendi, çocukları oldu. Karısını sevdi. Ötekini unuttu. Hatırlamadı. Yıllarca. Bazan bir tatlı esin gibi hatıraların rüzgârı eski yaprakları açıveriyordu. Onu nedense bir düşman gibi değil, bir vazgeçilmez yakını imiş gibi hatırlıyordu. Bunca olaylara, yanılmalara, aldanmalara rağmen.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10) Dolayısıyla belirtilen örnek, olay zamanı odaklı olarak alındığında yakın geçmiş, atıf zamanı olur. “Ad + -{DAn} beri” yapısındaki zaman belirteci, eylemin başlangıç zamanına gönderme yapar, süreç anlatır.

“Niye niye o odalara girmediñ, masalar önünde dolaşmadın? dediler.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

Yukarıdaki cümle, zaman çizgisi üzerinde şöyle gösterilebilir:

“‘*Sen katil oldun şimdi.*’ **dedim**” (İD, Bir Kediye Öldürmek, s. 130)

Yukarıdaki örnekte *de-* eyleminden önce gerçekleşen *katil ol-*, eylemler zaman sırasına sokulduğunda uzak geçmiş içinde değerlendirilebilir. Ancak burada *katil ol-*, Bacanlı’nın bildirdiği başlangıç dönüşümlü *ol-* eylemini barındırmaktadır. Buna göre eylem, hem başlangıç dönüşümünü (eylemin gerçekleşmesi) hem de dönüşüm sonrası ortaya çıkan durumu (katil olma durumu) bildirir (2014: 50). Bu örnekte atıf zamanı yani bakış noktası “*şimdi*”dir, bu da dönüşüm sonrası ortaya çıkan katil olma durumuna işaret eder.

3.1.2.1.1.2.4. *-{mAktA}*

• **Geçmişe geri dönüşlerde eylemlerin geçmiş içinde devam ettiğini anlatır, olay anı vurgusu yapar. Ancak geçmiş içinde şimdi söz konusudur:**

“*Dönüp dolaşıp tekrar o parka geldi. Etrafta yağmur sonrasında serin rüzgârı vardı. Gökyüzünde kopuk kopuk bulutlar uçuşuyordu. (...) Bu vapur Köprüye doğru gitmekte.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 47-48)

“*Yolumu büyük bir sinema afişi kesti. Yağmur suları altında boyalar meşhur yıldızın dudaklarından aşağıya akıyor; jönprömiyenin baygın gözlerinden renkli yaşlar durmadan dökülmekte.*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 30)

3.1.2.1.1.2.5. *-{mAll}*

• **Geçmişte şimdide tahmin bildirir. Bunun için *ol-* eyleminden yararlanır:**

“*Gece yarısı vapurunun güverte yolcuları bunlardı. Olsa olsa ikincinin güvertesinde birkaç kişi daha... (...) Öteki iki genç kadından birinin elinde kâğıt bir külâh var, bir şeyler çıkarıp atıştırıyor, galiba şamfıstığı. Çenesi durmadan oynuyor, kabukları denize fırlatıyor. Arkadaşının elinde bir kitap, hem fıstık yiyor, hem heyecanla*

okuyor. *Nasıl bir kitap acaba elindeki? Aşk romanı olmalı diyorum.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 60-61)

-{mAll} ekinin, yukarıdaki örnekte yer alan “*Aşk romanı olmalı.*” biçimindeki iç cümlede geniş zamana işaret ettiği görülmektedir. Anlatıcı, vapurda yolculuk ederken karşısında oturan bir genç kadının kitap okuduğunu görüyor ve bunun ne kitabı olduğunu sorguluyor. Sonra sorusunu kendisi yanıtlayarak aşk romanı olabileceğini söylüyor. Burada -{mAll} eki, anlatıcının tahminini de belirtmektedir. Anlatıcı, birtakım yaşantılardan hareketle (Daha önce vapurda genç kadınların aşk romanı okuduklarını görmüş olabilir ya da söz konusu devirde o yaştaki kadınlar, genellikle aşk romanı okuyor olabilirler.) genç kadının elinde tuttuğu kitabın aşk romanı olması gerektiğini söylüyor. Bu, -{mAll} eki sayesinde güçlü bir tahmin olarak görülmektedir. Bu durumda “*Aşk romanı olabilir.*” biçiminde bir cümle de kullanılabilirdi. “*Aşk romanı olmalı.*” sözü, diğer cümleye göre bir kesinlik, tahminden eminlik içermektedir. Yaşantılara dayandığı için geçmiş zamana gönderme yapmasının yanında geleceğe de taşınabilir olması, -{mAll} ekinin geniş zaman işlevli kullanıldığını göstermektedir. Yani dün de genç kadınların okuduğu kitaplar aşk romanıdır, vapurda bulunulan anda da böyle bir durum söz konusudur, gelecekte de böyle olacağı varsayılmaktadır. Ancak -{mAll} ekinin yer aldığı iç cümle, geçmiş zamana gönderme yapan bir temel önermeye hizmet etmektedir. (Temel önermedeki -{yor} ekinin, bağlamdan hareketle geçmiş zaman içinde olay zamanı odaklı bir anlatıma hizmet ettiği anlaşılır.) Dolayısıyla iç cümledeki geniş zaman da geçmiş içinde değerlendirilebilir. Aslında bunun günümüze taşınabilecek bir söylem olduğu da düşünülebilir. Çünkü söz konusu kitap, aşk romanıysa o, hep aşk romanı olarak kalacaktır. Ancak burada şu da düşünülmelidir: Anlatıcı, dönem itibarıyla bunun aşk romanı olduğunu düşünmüş olabilir. Dolayısıyla bu özelliğin günümüze taşınması, genç kadınların vapurda aşk romanı okumalarının günümüz için genelleştirilmesi pek doğru olmayabilir. Bu durumda buradaki zamanı temel önermeye bağlı olarak geçmiş zaman içinde değerlendirmek daha uygundur.

Aşağıdaki cümlede de geçmiş içinde tahmin edilen bir durum söz konusudur:

“*Bir kenara çekilip garı seyre daldım. Sabahtı. (...) Sağ tarafta bir tartı makinesi. Bozuk olmalı.*” (BD, Gar, s. 36-37)

- **Geçmiş içinde şimdiye ait zorunluluk bildirir:**

“Şarkının tek mısraı içinde yankılandı. Aslı’yı sevmesi bir avuntu muydu? Bir bahane miydi? Kendi yarattığı bir kişi, bir sevgili. Gerçekte yaşamıyan bir yaratık. Anılarda yaşaması Aslı’nın gerçekliğini ispata yeter mi? Aslı eğer gerçekse şu anda burada olmalı.” (BA, Avuntu, s. 64)

- **Geçmiş içinde geleceğe yönelik zorunluluk, istek bildirir:**

“Parkın bekçisi feneriyle geziniyordu. Adamakıllı kararmıştı ortalık. (...) Kalkıp gitmeli artık. Gidip o gazinoda gelmiyecek bir keten elbiseli kızı beklemeli.” (BD, Parktaki Kanape, s. 51-52)

“Boşunaydı bu konuşmayı uzatmak. Yitirilmiş şeyleri hatırlamak, hatırlatmak. Eski bağlardan kopmalı, bizi yeni tanıyanlarla dostluk etmeli, sevişmeli, gezmeli. Eski aşklar sevgiler, yalnız rüyalarda kalmalı.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 13)

“Bir süre ara vermelilerdi hükümet kurma işlerine, pazarlıklarına, hesaplarına... Eylül'e kadar Meclis'i tatil etmeli.” (KK, Odamdaki Serçe, s. 15)

“Kahvede iki arkadaşla, kahveci madamdan başka kimse kalmadı. Sokak, ana caddeye taşan insanlarla dohuydu. (...) İyisi mi şu dört yol ağzına bakan tozlu camın ardında geceyi, gece insanlarını, karşı apartmanın içini seyretmeli...” (BR, Matmazel Mathilda, s. 39)

3.1.2.1.1.2.6. -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}

- **Geçmişte şimdide gerçekleştiği tahmin edilen eylemleri anlatabilir:**

“Evi düşünüyordum. Nasıl sıcaktı kimbilir! Çini soba çıtır çıtır yanar, Pamuk minderde uyur” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101-102)

“‘Hayri Bey üç bin lira ikramiye almış’ dedi babam. (...) Zeliha hanım uçar şimdi sevinçten.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 15,17)

“Yatağında saatlerce ağabeyimin kaçtığı evi hayalimde kurmaya çalıştım. Şimdi kızın yanında mıydı? Acaba bu gece bir odada mı yattılar?. Küçük kız kapının anahtar deliğinden içeriyi seyreder mi?” (BD, Keçi, s. 76-77)

- **Geçmişte geleceğe yönelik olarak gerçekleşme olasılığı bulunan eylemleri anlatır:**

“Demek benim bineceğim tren çoktan gitti ha!. Demek on buçuğa kadar. (...) Şu gençlerle konuşsam mı? Vefa'yla da Fener'le de bir ilgim yok, yok ama Cihad'ı methedebilirim, uçan kalecidir, müthiştir diye... Ya, şu tek başına kederli kederli rakı içen taşralı. Muhakkak Orta Anadolu'dandır, Konyalı, Niğdeli.. Onlarla da ahbab olabiliyim...” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 64-65)

“‘Benim de romanlarım var’ dedi o hanım ‘Hiç okumadın değil mi? Ama bir iki yıl geçsin hepsini okursun’ dedi o hanım” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 88)

Bazı cümlelerde eylemin gerçekleşmesi, koşula bağlanır:

“Yine o şişman kadın, aynı plâğı mı koydu nedir? Kafamın içinde bir dalgalanma var.. Birtakım sözler itiyor hayallerimi, itiyor, itiyor... ‘Sensiz geçen her gün...’ Yahu başka plâk yok mu? Bir parça da ‘Gönül yaresine çare bulunmaz’ı koysan, ne olur!” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 65)

- **Geçmişte geleceğe yönelik istek bildirir:**

“İşte o evi alacaktı babam. Yepyeni kayıkhanesi, balkonu, ‘Sofrayı kurarız balkona. Gelip geçen vapurlara bakarız. Oltamızı takarız parmaklığa. Balıklar kendiliğinden yakalanır. Lüferler, mercanlar. Sonra güneş ufukta kızarıırken atlarız gondola...” (YBY, Gondol, s. 64)

- **Geçmişte geleceğe yönelik tahmin bildirir:**

“Hep hatırlıyorum: O yağmurlu, yağmursuz, güneşli, karanlık günleri.. Yıllar, yıllar öteden bir çocuk şu yağmurun düştüğü, şu sokaktan, şu meydandan sırtında o ufak çantasıyla geçiyor... Saat dördür. O uzun yokuşu, sert rüzgâra karşı aşmış, köşede arkadaşlarından ayrılmıştır. Rüzgâra ragmen en kestirme yoldan evine gidecek.. Belki bir pencere açılır karşı evlerde o geçerken..” (BR, Tedirgin, s. 79)

- **Geçmiş içinde geniş zaman anlatabilir:**

“Tatil günlerinde, hele sıcak yaz öğle sonlarında, uzak semtimizden yola çıkar, tramvay yolu boyunca şehrin akışına kendimizi kaptırırerdik. Sıcak, rüzgârsız

günlerden biridir. Şehir uyuşmuştur. Tramvaylar yokuşlardan inliyerek çıkar, (...) Bir oyuncak tren bir yandan öbür yana geçer.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 4445)

Örnekte geçmişteki bir güne dönüş vardır. Anlatıcı, daha önce deneyimlediği ve her zaman aynı biçimde gördüğü bu durumu, söz konusu gün için genelleyerek veriyor. Daha sonra bunun geçmişte alışkanlık bildirdiğini kanıtlayan şu cümleler gelmektedir: *“Köşede birer soğuk limonata içer, üstümüze biraz çeki düzen verirdik.”* (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 45)

“Yemekhane uzun, rutubetli, loş bir salondur. (...) Père André, genç papaz Dubois görünürlerdi. Derken öteki öğretmenler de gelirlerdi. Matmazel Anna, Mösyö Bovy, Père Duschesne ve Prim. Onların masası soba önündedir. Peçeteler, bardaklar dizilidir, şarap sürahisi de daima dopdolu durur.” (BA, Yabancı Okulda, s. 28)

“Tren gidiyordu hep. Kimse yok kompartımanda. Bir küçük yazı makinesi kucağımda. Tüy kadar hafif. Yarıya kadar dolmuş bir kâğıt. (...) Bir yerde yayımlanacak bu yazı. Kimsenin görmediği bir gazetede. Ben bile görmeyeceğim bu yazıyı basılmış olarak! Akşamları başkent bulvarlarında satılır bu gazete.” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 11-12)

“Annem hep bir piyano özlemi içindeydi. Vaktiyle eline toplu bir para geçtiğinde Beyoğlundan güzelce bir piyano almak üzereymiş, büyük babam evdeki iki piyanonun ne olacağını sormuş... Öyle ya evde iki tane durup dururken para verip başkasını almak akıl mı? Annem de vazgeçmiş, nasıl olsa ikisinden biri benimdir diye. Büyük babam bu, hiç inan olur mu?” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

Olay zamanı odaklı bu cümlede *“Büyükbabama inanılmaz.”* anlamı vardır. Geçmiş içinde geniş zamana paralel olarak dünü, bugünü ve yarını içine alan ve karakteristik özellik bildiren bir kullanım söz konusudur. Eylem, bağlam içinde (*“hiç”* belirteci ve -{mI} soru ekiyle birleşerek) olumsuzluk ifade ediyor. Büyükbaba, geçmişte öldüğü için bu ifade, geçmişte geniş zaman anlatmakta; *“şimdi”*ye taşınmamaktadır.

• **Geçmişte geniş zamana yayılan yasak bildirir:**

“Bir gün ne demişti? ‘Yasaktır, girilmez o odaya. Ben bile bir kere kapıdan baktım ancak.’” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 118)

3.1.2.1.1.2.7. -{sIn} / -{Ø}

- **Geçmişte geleceğe yönelik istek bildirir:**

“Yan masalardan birinde biri feryadı bastı: ‘Yaşa-Ø be aslan’” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 64)

“Bitsin bu serüven. Dinsin bu Haliç rüzgârı, esmesin bir daha. Sönük bir sokak fenerinin dibindeydik. Avuçları terlemiş avuçlarımın içinde. Dudakları büyüdü gecede. Saçları süründü gene yüzüme.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 87)

“Şimdi” belirteciyle geçmiş içinde en yakın gelecek vurgulanabilir:

“Dönüp dolaşıp tekrar o parka geldi. Etrafta yağmur sonrasının serin rüzgârı vardı. (...) Uzaktaydı şehir. Orada insanlar, gürültü, biralar, rakılar, şaraplar, feryatlar, şarkılar.. İnsan yalnız olamazdı istese de. (...) Ama şimdi herşey silinsin. ...” (BD, Parktaki Kanape, s. 47,52)

3.1.2.1.1.2.8. -{yor}

- **Geçmişte şimdiye işaret eder, sürmekte olan eylemi anlatır:**

“Nasıl sözler fuzuli, boş. Ne deneceği bilinemiyor. Bakıyorlar birbirlerine. ‘Oturalım mı şuraya?’ Vapur kalkmıştı. Tenhaydı güverte.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 8)

“Tarlalar başladı. Hafif bir yağmur camlara düşüyor. Daha sabahtan belliydi zaten. Soğuk, ıslak bir sabahı. Tarlaların ötesinde biri çift sürüyor. Daha ötede gökyüzü aydınlanıverdi. Bir vâdiye inilmişti, daracık bir geçitten geçerek... Yağmur hep düşüyor.” (BR, Boşluk, s. 18)

“Kış olmalı. Cumartesi, pazar değil, herhangi bir gün. Belki perşembe. Saat dörtten biraz fazla. Okul öğrencileri tramvay bekliyor çünkü. Berber bıyıklarımı usturayla aldı. Önümden çekildi.” (BA, Berber Aynası, s. 6)

“Yine o şişman kadın, aynı plâğı mı koydu nedir? Kafamın içinde bir dalgalanma var.. Birtakım sözler itiyor hayallerimi, itiyor, **birtakım sözler itiyor hayallerimi itiyor...**” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 65)

-{yor} eki, bağlam içinde değerlendirildiğinde, yukarıdaki örnekte geçmişte şimdiyi anlatmakta ve *it-* eyleminin sürekliliğini ifade etmektedir. Bu süreklilik, cümlelerin tekrarlanmasıyla artırılmıştır.

Aşağıdaki örnekte de -{yor} eki ve cümle tekrarıyla *yaklaş-* eyleminin sürekliliğine ve aşama aşama gerçekleşmesine dikkat çekilmiştir:

“*Gişe açıldı. Yataklının kibar yolcuları gittiler. (...) Genç yaşta çökmüş bir adam yanıma yaklaşıyor, Genç yaşta çökmüş bir adam yanıma yaklaşıyor.*” (BD, Gar, s. 40)

• **Geçmişte geniş zaman işleviyle her zaman ya da aralıklarla gerçekleşen eylemleri anlatabilir:**

“*Dönüp dolaşıp tekrar o parka geldi. Etrafta yağmur sonrasında serin rüzgârı vardı. (...) Hele şükür, insan olarak görünürde ihtiyar bir bahçıvan var... (...) Sakalları uzamış gene. Hep aynı mı bu adam? Hiç mi tıraş olmuyor yoksa?*” (BD, Parktaki Kanape, s. 47-48)

Aşağıdaki örnekte verici, hapisaneyeye girdiği ilk günü anlatmaktadır. Dolayısıyla geçmiş zamana gönderme yapar. Ancak bunun için olay zamanı odaklı bir anlatım tercih etmiştir. Örnekte -{yor} eki, aralıklı süreklilik bildirir. Her defasında eylem gerçekleşip bitmekte, daha sonra yeniden tekrarlanmaktadır:

“*Elimde bir kitap: Pavese'nin 'Güzel Bir Yaz'ı. Okuyabilirsen oku! Başlıyorum; okuduğumu sanıyorum. Sonra yeni baştan. Hiçbir şey anlamamışım. Bıraktım, 'Express' dergisini aldım, resimlerine baktım.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 10)

“*Bu sırada bakışlarım bir demet kumral saç yığınınına ve ardından renkleri tayin edilemeyen iki göze çarptı. Birkaç masa ötede anası ve küçük kardeşiyle oturan bu kız, bana hiç de yabancı değil. Onu muhakkak bir yerden tanıyorum.*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 45)

• **Geçmişte gelecekte gerçekleşmesi planlanan eylemleri anlatabilir:**

“*Dalıyorum, çıkıyorum yolculuklara. Bırakıp gazeteleri kitapları. Gözlerimi yumdum. (...) Birbirini izliyor anımsamalar. Yine geldim işte, yine onunla. Ama şimdi yalnızım burada, o evde bekliyor beni... On gündür Londra'dayız, bir küçük evde. (...) Olsun, öbür gün dönüyoruz nasıl olsa.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 40-41)

• **Kitap, resim, fotoğraf, film karesi gibi kaynaklardaki donmuş hareketlerin anlatımında kullanılır:**

“Bir resmi çıkmıştı gazetede, saçlarını sıfır numara traş etmişler, bir kentten başka kente götürüyorlar trenle.” (İD, Tanımsız Acı, s. 90)

“Bir resmimi buldum geçen gün. Yatakta yatıyorum, baş ucumda bir elektrik lambası.” (Lunapark, Hasta Çocuk, s. 83)

3.1.2.1.1.3. **Konuşma zamanı odaklı eylem cümlelerinde birleşik yapılar**

Şahin, birleşik çekimlere bakıldığında sadece geçmiş zaman anlatımının söz konusu olduğunu belirtir (2003: 164). Ancak çalışmada bağlam çerçevesinde geçmiş zamanın dışına çıkan örneklerle de rastlanmıştır. Örneğin “Geleceğin neler getireceğini önceden bilmek yeni yeni bilmeceleri çözmek isterdim.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78) söyleminde -{A}rdI} ekiyle geçmiş zamana gönderim yapılmamakta, vericinin gerçekleştirmeye gücünün yetmediği, dolayısıyla sürekli geleceğe dönük bir istek biçiminde algılanması gereken bir eylem anlatılmaktadır.

Aşağıda ek + ek, ek + sözcük birleşmeleriyle meydana gelmiş birleşik yapılar, geçmiş zaman bağlamında değerlendirilmiştir:

3.1.2.1.1.3.1. **-{AcAkmIş}**

• **Geçmiş zaman içinde bir atıf noktasından gelecekte gerçekleşmesi beklenen, tasarlanan, umulan, emredilen, istenen eylemlerin anlatıldığı cümlelerin aktarımı için -{AcAkmIş} eki kullanılabilir:**

“Bitirmemişim işi o zaman. Başka odalara girecekmişim. Daha başka imzalar attıracakmişim. Aradılar buldular, hesap sordular. Niye niye o odalara girmedin, masalar önünde dolaşmadın? dediler.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

Örnekte -{AcAkmIş} yapısı içindeki -{AcAK} eki, geleceğe yönelik zorunluluk anlatırken -{mIş} eki, bu zorunluluğu başkalarının bildirdiğini ortaya koymakta, aktarma ifade etmektedir. Hareketin yani söz konusu zorunluluğun geçmişte kaldığı, bağlamdan anlaşılır. Gelecekte zorunlu olarak yapılması beklenen hareketler de yapılmamıştır.

Uzun, -{mİş} ekinin ikinci ek konumunda olduğu birleşik yapılarda konuşucunun tutumunu yansıtan bir kip eki olduğunu söyledikten sonra -{AcAkmİş} yapısıyla ilgili şunları söyler: “Acaba -acak ile aktarılan tutum, gerçekten de konuşucuya mı aittir? Yani Ali eve gelecekmış dendiğinde Ali’nin eve gelmesi beklentisi içinde olan konuşucu mudur? Hayır. -acakmış yapısında konuşucu kendisinin değil, başkasının beklentisini aktarmaktadır. Böyle bir beklenti, (sözgelimi Ali eve gelecek biçiminde verilebilecek sözlerle) başkası tarafından daha önce ortaya konulmuş olmalıdır söylemde. (...) Türkçe dilbilgisine biri başka kişinin, diğeri konuşucunun tutumunu aktaran iki ayrı kip kategorisi sokuldu mu, o zaman, -mıştı yapısının, -mışmış ve -dıydı yapılarında daha belirgin olan gösterimsellik olgusundan hareketle ulaşılan açıklama da etkisini yitirir. Çünkü, ilgili kipsel özellikler yeterince belirgin olmasa da, bu yapıları oluşturan eklerden birinci sırada olanların kip anlattığını kabul edip, ikinci sıradaki eklerden -dı’nın salt zaman eki, -mış’ın ise bir başka kip eki olduğunu söyleme durumuna geçmiş bulunuruz. Böylece gösterimsel kaynaklı bir yineleme değil, her biri asli kategorilere ait eklerin yanyana gelmesi söz konusu artık.” (1998: 127-128)

Aşağıdaki örnekte de ek, aynı işlevdedir:

“Almamışlar yuvaya. Yanlışlık var demişler. Geri gideceklermiş.” (İS, İki Çocuk, s. 21)

“Günün birinde prensesin tabutunu da hazineyle birlikte bulacakmışız..” (BD, Bizans Definesi, s. 10) örneğinde de geçmişte geleceğe yönelik hareket anlatılır. Başkasından duyma söz konusudur. Cümle, aktarılan bir ifadedir. Bağlamdan bul-eyleminin gerçekleşmediği anlaşılır.

Aşağıdaki örnekte de gelecekte gerçekleşeceği bilgisinin başkasından duyulduğu bir eylem söz konusudur. Aslında bu, gelecek zamana yöneliktir. -{mİş} eki burada geçmiş zamanı değil başkasından duymayı bildirmektedir. Örneğin geçmiş zaman içinde değerlendirilmesinin nedeni, bağlam içinde bu cümlenin geçmiş içinde söylenmiş olmasıdır:

“İşte Aşk Şiirleri Antolojisi. Çelebi simsiyah saçları olan bir Kunala’yı anlatıyor. Bu etler bir gün dökülecekmiş!” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 92)

- **Geçmiş içinde bir atıf noktasından geleceğe yönelik varsayım anlatabilir:**

“Sanki hep Bursa’daydım. Burda doğdum, burda yaşadım. Sanki hep burda kalacaktım.” (YBY, Bursa’da Toulouse Lautreç, s. 57)

Yukarıdaki örnekte eylemin gerçekleşmeyeceği bilinmektedir. Hareket, varsayım niteliği taşır.

3.1.2.1.1.3.2. -{AcAktI}

Delice, dil bilgisi kitaplarında gelecek zamanın hikâyesi olarak adlandırılan bu yapıyı “*olmayası plânlı geçmiş*” biçiminde adlandırır (2002: 205). Gülsevin ise “*geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet kipi*” terimini önerir (2000: 219). Bu terim, ekin işlevini yansıtmak bakımından doğru olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü eylem, geçmiş zamana gönderme yapmaktadır ancak hareketin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinemez. Şahin ise ekin işlevini iki açıdan değerlendirir: “*Birleşik çekimde zaman kavramını -DI eki gelecek zaman eki birlikte kullanıldığında kimi zaman fiilin anlattığı hareketin, kimi zaman da fiilin ifade ettiği hareketle ilgili niyetin geçmişte gerçekleşmediğini anlatır. Böyle olduğu için karşımıza iki ayrı durum çıkar. Birincisinde hareket geçmişte kalmış, iş yapılmamıştır. İkincisinde hareketle ilgili niyet geçmişte kalmıştır ancak hareketin yapılacağı zaman henüz gelmediği için işin yapılıp yapılmayacağı belli değildir. Bu duruma bağlı olarak böyle cümlelerde de pişmanlık, üzüntü sevinç gibi ruh halleri doğrudan kendini gösterir.*” (2003: 162)

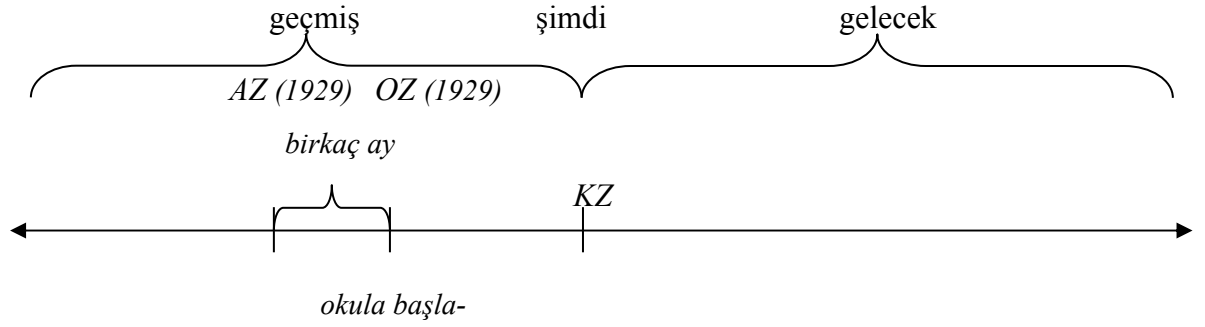
Ekin, işlevleri şöyle belirlenmiştir:

- **Geçmiş içinde belirlenen bir atıf noktasına göre gelecekte gerçekleşmesi düşünülen, hayal edilen, umulan, beklenen, planlanan hareketleri anlatabilir. Bunların gerçekleşip gerçekleşmediği bağlamdan anlaşılır:**

- **Geçmişte geleceğe yönelik tasarlanan eylemler, gerçekleşmiş olabilir:**

“Zaman akıp geçmiş 1929’dan bu yana... İlkokula bir kaç ay sonra başlayacaktım.” (İS, İstinye Suları, s. 10-11)

Yukarıdaki örnekte geçmiş içinde 1929 yılında belirlenen bir atıf noktasından birkaç ay sonraya bakılmakta, o zamanda ilkokula başlanacağı söylenerek atıf zamanına bağlı biçimde olay zamanı verilmektedir. Eylem, konuşma anında gerçekleşmiş, bitmiş durumdadır. Bu durum, zaman çizgisi üzerinde şöyle gösterilebilir:

“Yaşlı müdürümüz sınıfı geçenleri, derecelerini, öğrencilerin, anaların, babaların önünde bildirecekti.” (HVT, O Haziran Günü, s. 51) cümlesinde geçmiş içinde tasarlanan *bildir-* hareketi söz konusudur ve bunun gerçekleştiği; geçmişte son sınıra ulaştığı bilgisi, başka cümlelerde verilir: “Müdür ağır ağır konuştu: ‘Dereceleri bildiriyorum. Bu yıl birinci iki kişidir.’” (HVT, O Haziran Günü, s. 51)

“Fal bakacaklardı çünkü. Bilmiyorlardı ya, atmışlardı kahve telvesinin kabartularına bakarak.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 9) örneğinde de geçmiş içinde geleceğe yönelik planlanan fal bakma işi gerçekleşmiştir.

“Yatılı okuldaydı, asker olacaktı, subay olacaktı. Oldu da.” (İD, Bir Kediye Öldürmek, s. 132)

“Varacağımız yer masallardaki gibiydi, oraya varınca yanımdaki insan bir buhar gibi uçacaktı.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 24) örneğinde -{AcAktI} eki, vericinin hayalinde yarattığı geçmişte geleceğe yönelik bir hareketi anlatıyor. Hayal olduğu için gerçekleşmesi de mümkün değildir. Ancak burada birinin yanından ayrılma söz konusudur. Buhar olup uçma olmasa da gerçek hayatta iki kişinin bir vapur yolculuğundan sonra şehir merkezinde ayrıldıkları görülüyor. Dolayısıyla geçmişte geleceğe dair öngörülen bir harekettir denebilir. “Ama vapur hayalî bir iskeleye, bir masal adasına değil, gider şehrin en işlek, en kalabalık bir iskelesine yanaşırdı. (...) onun hızlı adımlarını, uçuşan eteğini, beyaz çantasını, ayakkabısını, karanlık içinde görürdüm, derken aramıza insanlar girerdi. İşte o zaman masalın içinden çıkıp gerçeğe karşı karşıya kala kalırdım.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 24-25)

Bazı örneklerdeyse yaşanmışlıklardan hareketle olması beklenen eylemlerin kesin olarak gerçekleşeceği bilinmektedir:

“Sabaha kadar geceye hâkim olacaktı bu ses. İlk tramvaylar, ilk otobüsler, şehrin ilk yolcuları ile beraber vızıltısı kaybolup gidecekti. Kimse duymayacaktı, onu. Belki de söndüdüreceklerdi. Ertesi akşam ilk karanlıkla beraber gene yanacaktı, ama kalabalık meydanın gürültüsü içinde onun içten içe vızıldanışını kim duyacaktı. Ancak gece yarısı olunca, sokaklar boşalınca meydan onundu. Neon lâmbasının sesi geceye doğru yükselecekti. Gece içinde geçip dönen yolcular bu arı vızıltısının nereden geldiğini ilkin anlamayacaklardı. Anlayınca şaşacaklardı bir neon ışığının içten içe ağlamasına.” (BA, Gece Korsanları, s. 19)

Burada yaşanmışlıklardan hareketle geleceğe yönelik bir beklenti söz konusudur. Verici, bütün bunları daha önce yaşamıştır.

Aynı durum aşağıdaki örnekte de vardır. “Gene” sözcüğü, söz konusu eylemin sürekli tekrarlandığını bildirir. Bu nedenle geçmişte geleceğe yönelik kuvvetli bir tahmin vardır:

“Geçmişten konusacaktık gene.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 121)

Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere -{AcAktI} eki, iç cümle konumunda oldukları için bağlamdan hareketle geçmişe yerleştirilen yapılarda (burada “Bakkaliyeden yüz paralık helva alacaktım” cümlesinde) söz konusu hareketin geçmişte planlandığını anlatır, niyet konuşma anında dile getirilmektedir, hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, konuşma anından sonra belirlenir. Konuşma zamanı cümlelerde bu yapı, geleceğe göndermede bulunur:

“‘Bakkaliyeden yüz paralık helva alacaktım, geç kaldım galiba’ dedim.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 22)

➤ **Geçmişte geleceğe yönelik tasarlanan hareketler, gerçekleşmemiş olabilir:**

“Şimdi yirmi altı yaşında olacaktı. Belki sevdiğiyle evlenecekti, çocukları olacaktı.” (HK, Bir Büyük Adam, s. 87) cümlesinde geçmişte konuşma zamanına yönelik bir beklenti anlatılmıştır. Ancak bunların olmadığı anlaşılır çünkü sözü edilen kişi ölmüştür.

“Şimdi, çocukluğumun seneler ve seneler ardında kalan ve yağmurlu bir sabah son defa olarak çıktığım o sokağa girecektim. (...) O sırada arkadaşım kolumdan çekip,

‘Bırak şu tozlu sokağı, caddeden gidelim’ dedi. Böylece senelerdir bende aziz bir emanet halinde yaşayan o ahşap evi temelinden sarsarak yıktığını ve çocukluğundan yadigâr olarak kalan o masal dünyasını bir cümlede param parça ettiğini bilemedi.’ (Aİ, Ahşap Ev, s. 42)

“Yaşam budur işte!... Geçip giden bir şey... Bir değer, diyeycektim, diyemedim.” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 54)

“O gün tabut yerlere düşecekti. Büyük babam çıkacaktı ortaya. Belki de dirilirdi yeniden. Her yağmurda bu anı canlanır bir daha bir daha. Boş bir anı bu. Anlamsız.” (İD, Anlamı Yok, s. 80)

“Hani yağmur da yüzüme düşmese ayakta rüya gördüğüme inanacaktım, hani ara sıra gök gürlenirse ayakta rüya gördüğüme inanacaktım.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 19)

“İki kapılı olacaktı, sinemamız. Bir de büyük holü olacaktı. (...) Daima iki film bir arada oynatacaktık.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

Yukarıdaki cümlelerde geçmişte geleceğe yönelik hayaller söz konusudur. Bağlamdan bunların gerçekleşmediği anlaşılır: *“İlk gençlik yıllarıydı. Savaşın yalnız adı vardı. Sokaklar kalabalık, vitrinler ışıklı, dopdolu. İçimizde sebebini hâlâ anlıyamadığımız, her şeyin bizim olduğuna inandıran garip bir duygunun sevinci, saadeti... İlk sevdaların belirsizcesine yanan ateşi... Çabuk yanan, kül olan bir ateş... Hattâ külü bile kalmıyan.”* (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

Bazı cümlelerde hareketin gerçekleşebilirliği, -{sA} ekiyle kurulan bir yan önerme aracılığıyla koşula bağlanmıştır. Ancak bağlamdan koşulun da asıl eylemin de gerçekleşmediği anlaşılır:

“Elimi uzatsam ona dokunacaktım.” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 46)

“Vakit bulsa ne konferanslar verecekti!” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 35)

“Sanki bir iki adım daha atsa o da bu cümbüşün içine katılacaktı.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 84)

“Sanki” sözcüğünün kullanıldığı yapılarda verici de, eylemin gerçekleşmeyeceğini, beklentisinin boşa çıkacağını bilmektedir:

“İncecik bilekleri kırılacaktı sanki.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 84)

“Sanki var oluşun son günüydü, akşama kıyamet kopacaktı. Ya bir tufan, ya bir kasırga, bir deprem, bir ihtilâl, bir savaş çıkıverecekti. Alışılmış sıkıntılı, huzursuz düzenler, düzensizlikler, duygular, duygusuzluklar, yaşayışlar yaşamayışlar son bulacaktı.” (BA, Film Koptu, s. 13)

“Sanki bir daha barış yeryüzüne dönmeyecek-ti, **sanki** bu siyahlık silinmiyecek-ti, **sanki** şehrin ışıkları her zamankinden parlak olarak bir daha yanmayacaktı.” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 15)

“Neredeyse, tam, az kaldı” gibi ifadeler, eylemin gerçekleşmediğinin anlatılmasına yardımcı olurken çok yakın gelecek vurgusu yapar, gerçekleşmek üzere olan eylemin gerçekleşmediğini anlatır:

“Nerdeyse can sıkıntısı yakama yapışacaktı.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.32)

“Nerdeyse gelecekti yanıma, serüvenini anlatacaktı.” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 77)

“Tam soracaktım, bir otobüs durdu: ‘Yahya Kemal’ diye bağırdılar, adam koştu atladı.” (İS, Yahya Kemal’e Gidelim, s. 113)

“Biliyor, korktuğumu, bir kez bindim, geçen yıl, az kaldı düşecektim, bir daha mı!.” (İD, İpek Çorap Varsın Düşün, s. 86)

➤ **Geçmişte geleceğe yönelik eylemler tahmin ediliyor olabilir:**

“Ya yüksekaldırımından **bahsedecekti**, ya Galata köprüsünden **bahsedecekti**, ya Burgaz adasından **bahsedecekti**. Güzel kadınları komuşturacaktı, güzel bacakları yürütecekti. Anlattığı, yaşattığı her insan ona aşına, tanıdığı, sevdiği, kendinden, hülyasından bir parça olacaktı. Bir an hikâyesindeki kahramaniyle merhabalaşacak-tı, ayak üstü gevezelik edecek-ti, güzel bir kızın ardından köprüyü geçecek-ti, kalabalık caddelerin vitrinlerinde teselli arıyacaktı.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 92-93)

Bu cümlelerde anlatılanlar, vericinin düşünceleridir. Geçmişte Sait Faik’le otururken Sait Faik, bir şeyler yazmaktadır. O da onun nelerden söz edeceği konusunda yukarıdaki gibi tahminlerde bulunur.

“Belki” sözcüğü, tahmin anlamını vermeye yardımcı olur:

“Belki de yarın mahallenin arka sokakları da olacaktı.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104) cümlesinde söz edilen eylemin gerçekleşip gerçekleşmediği bağlamdan anlaşılammaktadır.

“Belki onunla da evlense sonuç gene böyle olacaktı.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10)

➤ **Geçmişte geleceğe yönelik zorunlu olarak gerçekleşmesi beklenen, istenen hareketler anlatılabilir:**

“Sonunda bir akşam üstü babamın sevgili dut ağacına tırmanmıya, yapraklarını kemirmeye kalkışınca artık katî karar verildi: Keçi akşama kadar odunlukta kapalı duracak-tı, akşam üstleri de benim tarafımdan civardaki cami avlusunda ve sur dibindeki çimenlikte gezdirilip, otlatılacaktı..” (BD, Keçi, s. 69)

Burada emir söz konusudur. Hareketler gerçekleşmiştir.

“Bu doğada hiç bir gücü olmayan insanoğlu elbette korkacaktı, elbette çevresindeki düşmanlardan ürkecekti, korkuyu kendine en yakın dost bilecekti. Zekâsını kullanarak korkudan kurtulmanın yollarını arayacaktı. Yaptı da, başardı da...” (İS, Korkudan Yana Olmamak, s. 68)

• **Geçmişte yaşanmış, bitmiş eylemler; geçmiş içinde henüz gerçekleşmemiş gibi verilebilir:**

“Geceler gündüzler dolusu yaşıyacaktım. Yollar tepecektim. Yorulacaktım, acıyacaktım, sevecektim, üzülecektim. Yıllar geçirecektim. Hep birşeyler istiyecektim. Bir şeyler arıyacaktım. Geceler gündüzler dolusu yaşıyacaktım.” (BA, Gece Korsanları, s. 21-22)

“Ama bir gün havuzlu eve ve sakinlerine, bilhassa çatık kaşlı adama ait haftalardır bütün semtin ağzında dolaşan gerçek benim de kulağıma gelecek-ti, bütün hayallerimi altüst edecekti.” (BD, Havuzlu Ev, s. 59)

“Son istasyonda, bir pencereden elini sallıyarak, uzaklara, dağlara, tepeler ötesine, o bozkır şehrine doğru kaçiverecekti.” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 62)

Yukarıdaki örnekte verilen *kaçıver-* eylemi, gerçekleşmiştir. Bunu geriye dönüşle veriyor. Öykü, söz konusu kişinin anlatıcısından ayrılmasını anlatarak başlıyor. Sonra ayrılık zamanına kadar neler yapıldığı söyleniyor. Dolayısıyla burada -{AcAktI}

ekinin kullanıldığı cümle, geride kalmıştır. Söz konusu hareketin gerçekleştiği, en başta verilmiştir. Yani uzak geçmişte niyet hâlinde olan hareket, yakın geçmişte gerçekleşmiş durumdadır. Gittiği, şu cümlelerden anlaşılır: “*Sonra tren kalktı. (...) Hâlâ şu karanlığın ötesinden, o bozkır ortasında koşan ekspresten düdüğü sesi duyuluyordu sanki.. Bir canavar gibi mesafeleri yutan o kırk ayaklı devden. Gene buluşacağız, dedin. Dedin ve şehrin bu son banliyösündeki durakta birbirimizden koparcasına ayrıldık. (...) Gece vakti, uzandığın kanepede, komşularının rahat ve huzurlu horultularını dinliye dinliye o bozkır şehrine doğru giderken o mahzun delikanlı için sakladığın bir damla yaş var mı?*” (BD, *Sonra Tren Kalktı*, s. 60-65)

“*Güzide Hanıma öteki hanımların, en başta annemin neden bu denli saygı gösterdiklerini, her dediğini neden önemle dinlediklerini daha sonra anlayacaktım.*” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 90)

• **Geçmişe ait durumla ilgili tahmin bildirir:**

“*Şuralarda sokak içinde bir de çeşme olacaktı.*” (BA, *Nelerden Sonra*, s. 54)

• **Geçmişte geleceğe yönelik düşünülenlerin aktarımını sağlar:**

“*İçinde başı ezilmez bir duygu yetmez diyordu, seviye yetmez bunlar, sevi olamaz, sevi yaratılmaz bu kadarcıkla. Kişi yetinemez bu kadarcık şeyle. O senin olmalı. Gece gündüz. Hep. Süresiz. Ya öyle, ya hiç. Bileceksin, her yönüyle tanıyacaksın. Sabahları nasıl kalkacaktı yataktan? Gözlerini nasıl uğuşturacaktı? Yorganın kenarından sarkan sol bacağı loş odanın içinde nasıl görünecekti? Saçları ilk güneş ışınları altında nasıl yanıp yanıp sönecekti?. Bilmek gerek bunları. Yaşamak gerek. Tatmak gerek.*” (YBY, *Aslı Çıkması*, s. 75)

Bu örneklerde görüldüğü üzere -{DI} ekinin düşünce aktarımı işlevini üstlenebildiği düşünülmektedir.

3.1.2.1.1.3.3. -{AcAktIr}

Ergin, kuvvetlendirme ya da olasılık eki olarak bilinen -{Dİr}’ın birleşik çekimde kullanıldığını şöyle belirtir: “*İsim fiilinin üç şekli ile yapılan hikâyeye, rivayet ve şart birleşik çekimleri yanında onun ek hâlindeki şimdiki zamanının bir eki ile yapılan fiil çekimini de dördüncü birleşik çekim olarak alabiliriz. Gerçekten isim fiilinin ek hâlindeki şimdiki zamanının teklik üçüncü şahsındaki -dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur,*

-tür eki fiil çekimlerine de katılmakta, böylece onları arka arkaya iki çekim eki almış bir birleşik çekim durumuna sokmaktadır. (...) Gerçi kattığı bu mânâ her zaman hikâye, rivayet ve şart şekillerindeki kadar belirli değildir. Gerçi bu ek fiil kiplerinin bütün şahıslarına değil, çeşitli kiplerin bir kısım şahıslarına getirilir. Fakat fiil çekiminin yapısında ve mânâsında tuttuğu yer bu eki de birleşik çekim yapan bir ek saymak gerektiğini gösterecek durumdadır. (...) Onun için biz bu eki alan fiil çekimlerini de bir birleşik çekim sayıyor, şimdiye kadar fiillerde kuvvetlendirme eki diye geçen bu ekle yapılan şekillerin isim fiilinin şimdiki zamanı ile kurulan birleşik çekimden başka bir şey olmadığını belirtmek istiyoruz.” (2002: 330) Ayrıca -{Dİr}'in “kuvvetlendirme ve ihtimal birleşik çekimi”nde kullanıldığını ve bu birleşik çekimin zaman çekiminden çok şekil çekimi hâlinde olduğunu ifade eder (2002: 331).

Yıldız vd. tarafından hazırlanan “Biçimbirimler” kitabında -{Dİr} ekiyle kurulan birleşik yapılar, “genelleştirici kiplik belirticisi (durum birleşik zaman)” başlığı altında alınmış ve “{-Dİr} ardılı diğer zaman ardıllarıyla birlikte kullanıldığında bağlama ve tümcede kullanılan diğer kipsel sözcüklere göre çeşitli anlamlar yüklenir. Bu anlamlar tahmin, kesinlik, olasılık, beklenti, öneri anlamları olup aşağıdaki beş biçimde kullanılırlar. Bu ardıl ile zaman ve kip ardılları arasına kişi ardılları girebilmektedir.” (2014: 68) açıklaması yapılmıştır. Çalışmada -{mİştİr} yapısının kesinlik, beklenti, tahmin ve olasılık bildirdiği ifade edilir (2014: 68). Ruhi vd. de “mutlaka, herhalde, belki” kiplik belirteçlerinin -{mİştİr} ekiyle bağdaştığını söylemekte, bunun sebebini “(...) -Dİr ekinin tümceye getirdiği belirtme edimi ile birlikte tümceye nesnellik kazandırmasıdır.” (1997: 108) biçiminde dile getirmektedir.

-{Dİr} ekiyle ilgili olarak Korkmaz da “-Dİr /-DUr bildirme eki, çekimli durumdaki bazı kiplerin bütün şahısları üzerine de gelerek, bunlara kullanım özelliklerine göre, yine ya ‘kesinlik’ ve ‘pekiştirme’ ya da ‘belki’, ‘ihtimal ki’, ‘umulur ki’ anlamlarıyla tahmin ve beklentiyi güçlendirme işlevi kazandırır.” (2003a: 728) der.

Balyemez de bildirme eki olan -{Dİr}'in çekimli eylemlere gelerek kesinlik ya da olasılık anlamı kattığını belirtmektedir (2012: 340).

-{AcAK} ekiyle -{Dİr} ekinin oluşturduğu -{AcAktİr} birleşik yapısının işlevleri, aşağıda örneklendirilmiştir:

• Geçmişte gerçekleşmiş eylemler, henüz gerçekleşmemiş gibi -{AcAktIr} ekiyle verilebilir. -{DIr} eki; anlatılanlar yaşandığı, bittiği, bu yüzden bilindiği için kesinlik bildirir:

“Nar gibi kızarmış çıtır çıtır börek dilimlerini bizler atıştırırken, o dünyanın en dertsiz, en gamsız insanının neşeli kahkahalarını atacaktır.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

“Ancak öğleden sonra bir savaş meydanına dönmüş mutfağa girebilecek-ler-dir, ancak öğleden sonra o tarife sığmaz dağınıklığı düzeltebilmek için saatlerce didineceklerdir.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

3.1.2.1.1.3.4. -{DIydI}

Öykülerde çok fazla rastlanmayan -{DIydI} ekiyle ilgili olarak Korkmaz, “Her ne kadar fiil konusunu inceleyen eserlerde ve gramerlerimizde genellikle bu çekim kalıbı verilmiş ise de bunların kullanımdaki örnekleri üçü beşi geçmeyecek kadar seyrek. Üstelik, daha çok ağızlara yatkın anlatımlarda ve nispeten uzak geçmiş zaman kavramında göze çarpar.” (2003a: 734) der ve ekin kullanımının sınırlı olduğunu, günümüzde bu ekin yerine uzak geçmişe gönderme yapmak üzere -{mİştI} ekinin tercih edildiğini ifade eder (2003: 736).

Demir, -{mİştI} ve -{DIydI} eklerini karşılaştırdığı çalışmasında -{DIydI} ekinin Türkçede deneyimli bitmişliği anlatmaya yatkın bir ek olduğunu şu sözleriyle belirtir: “Türkçede deneyimli bitmişliği anlatan müstakil bir ekin olmadığı belirtilmekle birlikte -DIydI eki aslında böyle bir işlevde kullanılmaya oldukça yatkın görünmekte, bir bakıma hatırla(t)ma odaklı deneyimli bitmişlik işlevini yerine getirmektedir.” (2015: 112)

• Bu ek, geçmiş içinde bir atıf noktasından önce gerçekleşen eylemleri anlatmak, uzak geçmiş anımsatmak amacıyla kullanılır:

“‘Sen Yusuf ile Züleyha’yı okumadındı, onu al, o kitap sana göre değil.’ dedi.” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 88)

“Yıllarca onu ölü belledikti biz eski arkadaşları.” (İS, Osman Ölmez, s. 35)

“Üçüncüsünü unuttum, ama bu kez kesin olarak öldü, dedilerdi.” (İS, Osman Ölmez, s. 35)

3.1.2.1.1.3.5. *-{mAktAdIr}*

- **Bu ek, geçmiş zamanda gerçekleşmiş eylemleri öykülemekte kullanılır:**

Aydemir, anlatım tabanı olarak kullanılan ve geçmişe gönderme yapan bu yapıyla ilgili olarak “*Burada, yüklemleştircinin mutlak zamanı gösterme anlamında bir işlevi değil, sadece bir anlatı biçimi (Erzählform) olarak kullanımı söz konusudur. Diğer bir ifadeyle -mAktA[dIr], ‘konuşulan dünya’daki bir zamanı değil, ‘anlatılan dünya’daki göreceli bir zamanı göstermektedir. Ekin bu tür kullanımı bir tarz olup, özellikle tiyatro ve film senaryolarında olayların ve durumların betimlenişinde tercih edilmektedir. Ayrıca resim betimlemelerinde de -mAktA[dIr] biçiminin bu kullanımı söz konusudur. Bu betimlemelerde olaylar, ‘güncelleştirilerek’ günümüze aktarılmaktadır.’*” (2010: 36) der.

“*İşte Gauguin’in öyküsü: Kırk yaşını geçmiş bir iş adamı birdenbire resim yapmağa kalkışır. Evini, ailesini, karısını, çoluk çocuğunu bırakır, sanat dünyasına atar kendini. Düzenini yıkmıştır, para pul kazanma hırsından, toplumun belirli düzeydeki insanlara gösterdiği o sevgisiz saygıdan kopmuştur, her şeyi yeniden yapmak, her şeye yeniden bakmak, her şeyi yeni bir insanın gözleriyle görmek istemektedir. Yeni aşklar, yeni dostluklar, yeni izlenimler, heyecanlar, duygular, düşünceler...*” (İS, Birdenbire, s. 29)

3.1.2.1.1.3.6. *-{mAdI} değil*

- **Bu yapıyla geçmişte gerçekleşen eylemler anlatılır:**

“*Hoşuma da gitmedi değil.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 23)

Bu yapıda iki olumsuzluktan bir olumluluk ortaya çıkmıştır. *-{mA}* olumsuzluk ekiyle “*değil*” olumsuzluk koşacı birleşmiş ve cümleden “*Hoşuma gitti.*” anlamının çıkarılması sağlanmıştır. Burada sanki “*Hoşuna gitmedi.*” biçimindeki bir söyleme itiraz söz konusudur. Bu anlamsal özelliği katabilmek için iki olumsuzluk yapısı, bir araya getirilmiştir.

3.1.2.1.1.3.7. *-{mAktAydI}*

- **Geçmiş zamanda bir atıf zamanındaki olay ya da olaylarla eş zamanlı olarak gerçekleşen, bu atıf noktasında sürme özelliği gösteren eylemleri anlatır. Hareketlerin ne kadar devam ettiği, sona erip ermediği bağlamdan anlaşılır:**

“Bana, bir şey okumaktaydı.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66)

“İstanbul’dan gelen yataklının yolcuları eşyalarını hamallara yükletmekteydiler.” (BD, Gar, s. 36)

“Şu anda onun nerde olduğunu merak etmekteydim ve şu anda onun ne düşündüğünü merak etmekteydim.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 27)

“Sürü sürü insan daracak yokuştan aşağı inmekteydi.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 94)

“Neler düşünmekteydi,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 58) örneğinde eylemin sorgulandığı, tahmine dayandırıldığı görülür.

• Bazı örneklerde geçmiş içinde bir geniş zaman anlamı sezilir. Anlatılan eylemler, geçmiş içinde sadece bir “şimdi” noktasında değil geniş bir zaman aralığında alışkanlık hâlinde sürmektedir. Bunların hangi sıklıkta yapıldığı ya da ne zaman sona erdiği, bağlamdan çıkar:

“Her ay sonlarında karne dağıtma töreni eskisi gibi yapılmaktaydı.” (HVT, O Haziran Günü, s. 50)

“İkide bir ‘Birlikte çikalım surlara’ demekteydi. Bense korkuyordum.” (HK, Surların Üstünde, s. 74)

“Muhakkak ki hepsi de kendi hayatını benim gibi, Sait gibi, Kenan gibi yaşamaktaydı.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 94)

“Kitaplarının bir kısmını yine alt odadaki dolabın içinde tozlar içinde durmaktaydı.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 28)

3.1.2.1.1.3.8. -{mAllydI}

Dil bilgisinde gereklilik kipinin hikâyesi terimiyle verilen -{mAllydI} eki, Delice tarafından “olmayası istenen geçmiş” biçiminde adlandırılmaktadır (2002: 205). Bu yapı, aşağıda çeşitli işlevleriyle örneklendirilmiştir.

• Geçmişle ilgili durumun tahmin edildiğini bildirir. Bu anlam verilirken ol- eyleminden yararlanır:

“Gece olmalıydı,” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.33)

“Her halde bir mağazada tezgâhtar olmalıydı veya bir terzide çırak olmalıydı.” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 45)

“Anlaşamadıkları herhalde bir cebir dâvası olmalıydı.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 98)

“Soğuk olmalıydı hava. Camın önünden geçip dönen herkes paltolu, trençkotlu.” (BA, Berber Aynası, s. 6)

“Remington’un ilk ürünlerinden olmalıydı.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 38)

Yukarıdaki cümlede anlatılan durum, verici tarafından kesin olarak bilinse “Remington’un ilk ürünlerindendi.” biçiminde bir cümle kurulurdu. Ancak tahmin olduğu için “olmalıydı” eyleminden destek alınmış, kesinlik bildiren cümle ad cümlesiyken tahmin anlatımında eylem cümlesi kullanılmıştır.

“Herhalde” sözcüğüyle tahmin anlamı vurgulanabilir:

“Seviştikleri günler herhalde çok güzel olmalıydı.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 11)

“Şu dünya herhalde çok büyük olmalıydı.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 83)

• Çeşitli eylemlere gelen **-{mAllydI}** ekiyle geçmiş içinde gelecekte gerçekleşmesi gerekli olan, yapılması zorunlu görülen hareketler, istekler anlatılabilir. Bunların gerçekleşip gerçekleşmediği de bağlamdan anlaşılır:

Bazı örnekler geçmişte belli bir noktadan sonra sürekli gerçekleşmesi istenen hareketleri anlatır:

“Saat onikiye gelmeli-y-di, caddelerde kimseler kalmamalı-y-di, bekçi düdükləri işitilmeliydi sadece.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 27)

Bağlamdan hareketin gerçekleştiği öğrenilir: “İşte sokağımıza böyle kimseye kendimi göstermeden girer-**di-m**, (...) Bazan bekçi ile karşılaşır selâmlaşırđık,” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 27)]

“Onların hayalleri artık hakikatten bir parça olmalıydı.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100)

Yukarıdaki örnekte verilen *hakikatten bir parça ol-*, “artık” sözcüğünden hareketle sözün söylendiği andan sonra gerçekleşmesi beklenen bir eylemdir.

“Artık insanların yüzlerinden, dış görünüşlerinden, bir iki bakışta tanınmayacağını öğrenmeliydim.” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

“Şu bulvar boyunca anlatılan aşk maceralarını, bir ıslıkla, bir bakışla kollarına aldığı, duvar oyuklarında tatlı anlar yaşadığı esmerleri, sarışınları, onlarla birlikte elinden giden o ele geçmez zamanı zalimcesine hatırlatmalıydım...” (BD, Kızırgan Haydar, s. 19)

Eylem gerçekleşmemiştir: “Ama dedim ya, o şarkılar artık öldü. Bizim içimizde de birtakım şeylerle beraber..” (BD, Kızırgan Haydar, s. 19)]

“Oturup sayfalar, sayfalar doldurmalıydım.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 26) örneğindeki eylem de gerçekleşmemiştir: “Ama köprü biter bitmez bunu unutturdum.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 26)]

“Uzak, uzak şehirlere gitmeliydi. Babacan. Hele İstanbula kadar bir uzanmalıydı. Pendik, Erenköy, Haydarpaşa ve deniz... Denizi görmeliydi Babacan. Korkarmıydı o sudan? Ömründe o kadar çok su görmüşmüydü?” (BR, Lokomotifler, s. 58)

Yukarıdaki örnekte vericinin olmasını istediği eylemler vardır. -{mAllydI} eki, anlatı anında dün, bugün ve yarına yönelik zorunluluk olarak görülen isteklerin, hayallerin gerçekleşmesinin olanaksızlığını anlatıyor.

Bazı örneklerdeyse geçmişteki noktadan sonra gelecekte bir defa gerçekleşmesi istenen eylemler vardır:

“**Bir gece kahvesini içerken ben bir köşeden onu seyretmeliydim.**” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

Yukarıdaki örnekte verilen seyret- eyleminin gerçekleşmediği, bağlamdan anlaşılmaktadır: “Bir iki hafta sonra bu maceraya kanıksadım mı nedir, Mahmut beyin gazetesini ihmal etmeye başladım. (...) Bir gün geldi, ne Mahmut bey, ne kestaneci, ne ev ne sokak kaldı. Bütün bu macera uzak ve uydurma bir masala benzedi.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

“Bu gece onu evine kadar ben götürmeliydim.” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

Örnekteki hareketin gerçekleşip gerçekleşmediği belli değildir.

“Hani bir defa da ben görmeliydim bu manzarayı...” (BD, Keçi, s. 75) örneğindeki eylemse gerçekleşmiştir: “Ertesi akşam küçük kızla birlikte, yine ortadan kaybolan kumral kızla ağabeyimin peşine düşerek onları surun dibinde bir yerde başbaşa yakaladık. Bu defa öpüşmüyorlardı, ağabeyimin suratı asık, kızın dediklerini dinliyor, boyuna sigarasını dertli dertli çekiştiriyordu.” (BD, Keçi, s. 75)

• **Geçmişte gerçekleşmesinden ya da gerçekleşmemesinden pişmanlık duyulan eylemleri anlatır. Anlamın sağlanmasında -{mA} olumsuzluk ekinden de yararlanır:**

“Yirmi dört saatini belirli sınırlarla çevreleyen bir hayatı yaşamamalıydı, belirli saatlerde belirli duyguları olmamalı-y-di, belirli sözleri söylememeliydi, hep alışageldiği yollardan geçmemeli-y-di, hep önceden bilinen duyguları kelimeleri, anlamları yaşamamalıydı.” (BR, Boşluk, s. 19)

“Evet, o yollara sapmamalıydım, o yanlışlara düşmemeliydim. O kitabı kapatmalı-y-di-m, başka kitabı açmalıydım. Yeni yönlere doğru koşmalıydım.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 6)

Yukarıdaki örneklerde olan ya da olmayan eylemlerden dolayı duyulan pişmanlık öne çıkarılmıştır.

• **Bu yapıyla geçmiş zamanda söylenmiş zorunluluk, öneri gibi anlamsal özellik taşıyan cümlelerin aktarımı da sağlanabilir. -{mAlI} eki, aktarılan söylemdeki kiplik anlamlarını yansıtırken geleceğe gönderme yapar; -{DI} eki de bu cümlelerin aktarım işlevini üstlenir:**

“Aslı yakınlığını, dostluğunu, açıklıyan bir konuşma yaptı. Hep böyle kalmalılardı. Böyle yakın, dost. Sevilerin çıkmazına kendilerini kaptırmamalılardı. Çıkmazdan kim kurtulabilirdi.” (YBY, Aslı Çıkmazı, s. 78)

3.1.2.1.1.3.9. -{mAlIymIş}

• **Bu yapı, geçmiş zamanda söylenmiş zorunluluk içeren cümlelerin aktarımını sağlar:**

“Her an yanımıza biri geliyordu. Onuncu sınıfla maçımız varmış, biz de alanda olmalıymışız. Cengiz’i santrhaf seçtiler.

‘Yok, bugün oynamam, canım istemiyor’ dedi.” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 60)

Örnekte geçmiş zaman anlamı, bağlamdan anlaşılmaktadır. -{mİş} eki, başkasından duyma bildirir. İki kişi arasında geçen konuşmanın aktarımı söz konusudur. Verici, bir başkasının kendisine söylediği, zorunluluk bildiren *“Biz de alanda olmalıyız.”* cümlesini aktarmaktadır. Dolayısıyla burada zamanı ortaya koyan, ek değil bağlamdır. Yani burada geçmiş zaman anlamını veren, doğrudan -{mİş} eki değildir. Aslında sözü edilen hareket de henüz gerçekleşmemiştir, geleceğe yöneliktir. Alanda olmak, gelecekte gerçekleştirilmesi gereken bir zorunluluk olarak verilmiştir. Başkası tarafından bildirilen bu zorunluluk, verici tarafından okura aktarılmaktadır. Geçmiş anlamı, sadece aktarılan sözün geçmişte ifade edilmiş olmasıyla verilebilir. Yoksa hareketin gerçekleşmesiyle ilgili bir geçmiş zaman anlamı yoktur. Bir de bu, bir öykü olduğu ve vericinin geçmişte yaşadıkları anlatıldığı için alıcı, bunların geçmiş zamana ait olduğunu çıkarmaktadır.

Burada -{mİş} eki, sadece -{mAll} ekinin üzerine gelmemekte, ekin kapsama alanına aktarılan cümlenin tamamı girmektedir. Yukarıdaki metin, diyalog hâline geldiğinde şöyle bir görünüm ortaya çıkar:

Biri: *Onuncu sınıfla maçımız var, siz de alanda olmalısınız. Cengiz’i santrhaf seçtiler.*

Cengiz: *Yok, bugün oynamam, canım istemiyor.*

Onuncu sınıfla maçımız varmış, (1)

biz de alanda olmalıymışız. (2)

Cengiz’i santrhaf seçtiler. (3)

‘Yok, bugün oynamam, canım istemiyor’ dedi. (4)

Yukarıdaki dört cümlede de aktarım söz konusudur ancak farklı yollarla yapılmıştır. 1 ve 2’de aktarım, -{mİş} ekiyle sağlanmıştır. Bu yapı, Gülmez tarafından *“özgür dolaylı anlatım”* olarak adlandırılır: *“Özgür dolaylı anlatımı öteki aktarma biçimlerinden ayıran noktalardan biri de sınırlarının, dahası varlığının ancak bağlam içinde ele alındığında belirlenebilmesidir. (...) Nitekim, metnin sonundaki, ikisi kesik, dört soru tümcesinin dışında tüm tümcelerin hikâye bileşik zaman çekimli olması, ilk bakışta öykülemekten ÖDA’ya geçişi belirleyebilmemizi güçleştiriyor. Ancak, yalnızca*

ÖDA tümcelerindeki mantıksal gereklik ve olasılık kipliklerinin yani, ‘başlamalıydı’ (gereklik kipinin hikâyesi) ve ‘anlatılır mıydı, derlerdi, anlatabilirdi’ (gelecek değerindeki geniş zamanın hikâyesi) biçimlerinin varlığı, bu sözcelerde anlatıcı-yazarın bakış açısıyla birlikte roman kişinin söyleminin izlerini bulabilmemizi sağlıyor.” (1988: 486, 487)

3.1.2.1.1.3.10. -{mAz} değildi

• Bu yapı, geçmişte gerçekleşen eylemlerin sürekliliğini anlatır:

Türkçede olumsuzluğu işlediği çalışmasında Türkçede eylem cümlelerinde olumsuzluk anlatmaya yarayan -{mA} eki ve “değil” biçimi üzerinde duran Erk Emeksiz, “Ayrıca, ‘değil’ bireysel deneyim beklentilerinin olumsuzlanmasına duyarlı iken -mE hem bireysel hem de genel deneyimle ilgili beklentilerin olumsuzlanmasında kullanılabilir.” (2010: 45) der. Aşağıdaki örnekte de bireysel bir ifade vardır. Ancak burada hem -{mA} olumsuzluk eki hem “değil” birlikte kullanılmış, iki olumsuzluktan bir olumluluk ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla burada aslında “İçeriye girip fiyatlarını sormak aklımıza gelirdi ama cesaret edemedik.” anlamı vardır. Beklenti, içeriye girip fiyatları sormanın akla gelmesi yönündedir. Burada beklentiye olumsuzlamaktan öte iki olumsuzluk ifadesi kullanılarak beklentinin gerçekleştiği belirtilmiş, buna karşın bağlamla birlikte fiyat sorma hareketinin gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Yani fiyat sorma akla gelmesine rağmen eylem, hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bu durumu, Erk Emeksiz’in “‘değil’ daha çok ‘rağmen’ ilişkisi kurarken -mE ‘karşıtlık’ ilişkisi ile ortaya çıkmaktadır.” (2010: 46) biçimindeki sözleri de desteklemektedir.

“İçeriye girip fiyatlarını sormak aklımıza gelmez değildi, ama, cesaret edemedik.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

3.1.2.1.1.3.11. -{mİş} değil

• Yaşandığı hâlde gerçekleştiğinden kuşku edilen hareketleri anlatır:

“Oysaki ilk defa karşılaşmış gibiydiler. Yer üstünde bu gözleri, saçları, dudağın şu kıvrık halini sanki binlerce defa seyretmiş değil. Geceler, gündüzler dolusu onu yaşamış değil.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 7-8)

3.1.2.1.1.3.12. -{mIş} değildir

- Geçmişte gerçekleşmediği düşünülen bir eylemi anlatan bu yapıyla bir önceki söyleme itiraz biçiminde bir kullanım hedeflenir:

Aşağıdaki örnekte sözü edilen kişi yeni yerler tanıdığı, yeni insanlar gördüğü, yeni hayalleri ve düşünceleri olduğu için sanki eskiden yaşadığı şehri unutmuş gibi görünmektedir. “-{mIş} değildir” yapısıyla bu düşünceye karşı çıkılır. “*Her ne kadar böyle olduğu düşünülse de masmavi şehrimizin hatıraları seni terketmedi.*” anlamı verilir. -{DIR} eki de durumun kesinliğini vurgulamaktadır:

“*Yeni yerler tanıyor, yeni insanlar görüyorsun. Yepyeni düşüncelerin, hayallerin mevcut Halbuki masmavi şehrimizin hatıraları seni terketmiş değildir.*” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52)

3.1.2.1.1.3.13. -{mIşmIş}

Dil bilgisinde duyulan geçmiş zamanın rivayeti olarak adlandırılan bu ekin işlevi için Korkmaz, şu bilgileri verir: “*Bu birleşik kipte, duymaya veya sonradan farkına varmaya dayanan iki -mIş ekinin üst üste gelmiş olması, kipteki oluş ve kılışa kayan bir şüphe veya küçümseme ifadesi de katmıştır.*” (2003a: 755) Banguoğlu da ekin şüpheli geçmiş anlamı taşıdığını söyler ve “*Kılışı şüpheli göstermeye, kinaye ile çürütmeye ve dolayısıyla yalanlamaya yarar.*” (2007: 461) der.

- Bu yapıda ilk -{mIş}, geçmiş zamana ait bir cümlenin aktarımını sağlamakta, ikinci -{mIş} ise zaman anlamına sahip olmayıp inanmamaya dayalı bir küçümseme bildirerek kiplik işlevi üstlenmektedir:

Aşağıdaki cümlede geçmiş zaman içinde önce biri, vericiye “*Bir anda ne kadar çok insanın öldürmenin yolunu buldum.*” demiştir. Bunu geçmiş içinde öğrenen verici de -{mIş} ekini kullanarak okura aktarır: “*Bir anda ne kadar çok insan öldürmenin yolunu bulmuş.*” Ancak bu eylemin gerçekliğine inanmadığı için hareketi küçümsemek, bununla alay etmek amacıyla ikinci bir -{mIş} ekinden yararlanır. Söylemdeki “*neymiş*” sözcüğü de bu kiplik özelliğini pekiştiren bir dil birimi olarak dikkat çekmektedir.

“*Neymiş, bir anda ne kadar çok insan öldürmenin yolunu bulmuşmuş!*” (İS, Hep İnsan için, s. 73)

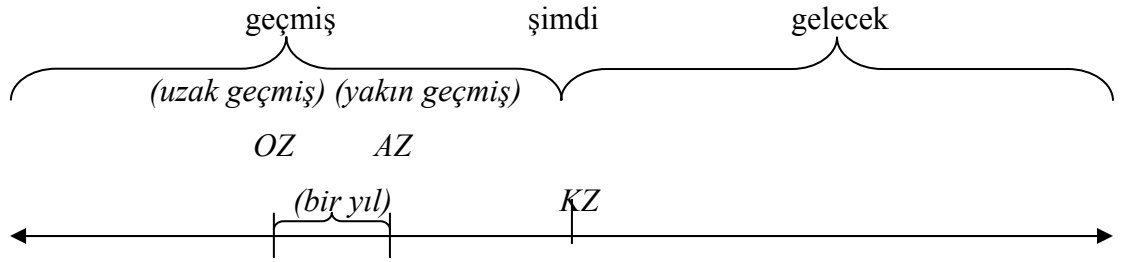
3.1.2.1.1.3.14. {-mİştI}

- **Konuşma zamanı odaklı cümlelerde geçmişte bir atıf noktasından önce gerçekleşmiş, sona ermiş vericinin tanık olduğu eylemleri anlatır. Bu hâliyle uzak geçmişe işaret eder:**

Akşehirli, {-mİştI} ekinin kullanıldığı cümlelerde atıf zamanının belirleyici olduğunu şu sözlerle vurgular: “-mİştI Türkçe’de referans zamanının en belirgin olduğu biçimbirimlerden biridir. Bu yapı içerisinde -mİş eki öğrenilen ya da rivayet edilen bir olayı anlatma görevinin büyük ölçüde dışına çıkararak ardışık iki eylemden, yüklem belirtiği ana eylemi ifade eder; -dI ise konuşma zamanı ile yüklem belirtiği eylem arasındaki bir referans zamanını belirtir.” (2010: 54)

“Babam bir yıl evvel ölmüş-tü, çocukluk hülyalarım uçmuş-tu, ümitlerim kaybolmuştu. Bütün kurduğum alem çöküvermişti. Nuhun Gemisine yakın olan evimiz satılmış-tı, uzak bir semte taşınmıştık.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 57)

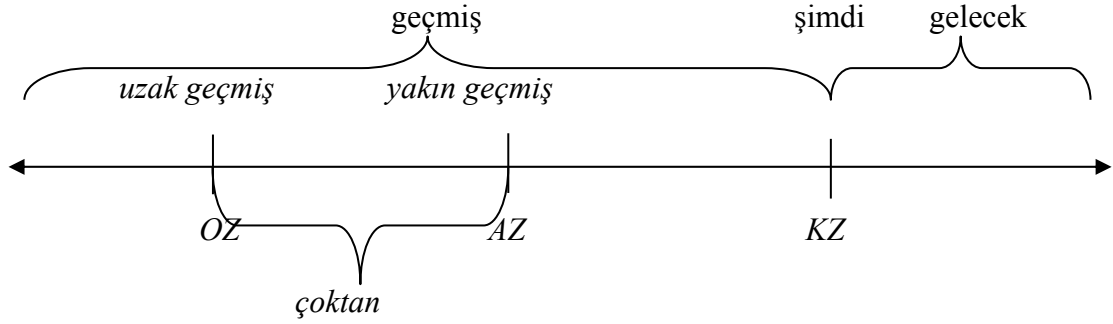
Yukarıdaki cümlelerde anlatılanlar, bunların yaşanmasından bir yıl sonraki bir zaman içinden bakılarak verilmektedir. Yani atıf zamanı, bunların bir yıl sonrasıdır. Atıf zamanı, yakın geçmiş olarak alınırsa olay zamanı, uzak geçmişe işaret eder. Anlatıcı, eylemlere bizzat tanıktır:

“Sonra ne oldu? Ne oldular? Ne olduk hepimiz? Suzan okudu mu, mutlu oldu mu? Neri, Peri evlenip çocuk çocuğa karışmış olmalıydılar. Biz o mahalleden çıkıştık çoktan.” (HVT, Sizler Yaşadınız mı, s. 17)

Yukarıdaki örnekte olay (*mahalleden çık-*), uzak geçmişte gerçekleşmiştir. Yakın geçmiş denen bir zamandaysa *oku-*, *mutlu ol-*, *evlen-*, *çoluk çocuğa karış-* eylemlerinin olup olmadığı sorgulanmakta, atıf noktası olarak bunların zamanı alınmaktadır. Konuşma zamanı bütün bunların hepsinden sonradır. Geçmişte yaşanmış olaylar, sonradan, “şimdi” de aktarılmaktadır. Son cümlede geçen “çoktan” sözcüğü de

uzak geçmişle yakın geçmiş yani olay zamanıyla atıf zamanı arasındaki mesafenin çokluğuna işaret etmektedir:

Aşağıdaki örnekte de uzak geçmişin söz konusu olduğu cümlelerde -{mİştI} eki kullanılmıştır. Bu cümlelerdeki hareketlerin daha önce gerçekleştiğini anlatmak için ayrıca “önce” belirtecinden yararlanılmıştır. Yakın geçmişe yani atıf zamanına gelindiğinde “sonra” sözcüğü kullanılmıştır ve bu cümlede -{mİştI} yerine -{DI} eki yer almaktadır:

“Önce aldırış etmemiştim. Bir iki gün sonra sokağa çıkacağımı **sanmıştım**, denize bakan gazinoda dostların yanısıra olacağımı **sanmıştım**. Tanıdık bir doktor gelmiş-ti, bazı ilâçlar vermişti. Yatağa sırtüstü **uzanmış-tı-m** eski mecmuaları karıştırmıştım. Sonra, günler ve geceler geçtikçe, olup bitenleri birbirine karıştırmaya başladım.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

“Bu kahveyi üç sene evvel açmıştı.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 105) cümlesinde de olay (kahveyi aç-), atıf zamanından üç sene önce gerçekleşmiştir.

“O büyük gardan buraya kadar, rüzgârlı pencere önünde sana ne çok şeyler söylemek **istemistim**, neler anlatmak **istemistim!**” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 61)

Yukarıdaki örneğin yer aldığı bağlamda iki kişinin bir tren istasyonunda ayrılması söz konusudur. Konuşma zamanı, bu ayrılığın yaşanmasından sonradır. Olay zamanı, ayrılığın gerçekleşmesinin ardından istasyonda kalan kişinin yaşadıklarını kapsar. Yukarıdaki cümleyse olay anından önceye, ayrılmanın gerçekleşmesine kadar yaşananlara gönderme yapıyor. Bu nedenle uzak geçmişi anlatmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde de -{mİştI} ekinin kullanıldığı cümlelerde uzak geçmişe işaret edilir:

“Bu hayaller beni daha uzak yıllara doğru uçurur, tâ babamla yine buna benzer bir sinema işletme tasavvurları ile başbaşa tatlı anlar yaşadığımız günlere götürürdü. O sinemayı da Beyazıt'ta kurmayı düşünmüştük.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 44)

“Yeni yapılmıştı, birkaç yıllıktı henüz.” (BD, Parktaki Kanape, s. 47)

“O gün öğleden sonra mektep tatildi. Ağabeyimle sinemaya gitmemiz için babam para vermişti bize.” (BD, Keçi, s. 76)

• **Uzak geçmişte gerçekleştiği başkasından duyulan ya da sonradan fark edilen, gerçekleşmesine tanık olunmayan bitmişlik özelliği gösteren eylemleri anlatır:**

“Radyo birçok şeyler söylüyordu, ama anlayan kim!. Neyse Giritli ustabaşı onlara olup biteni anlatıyordu. Alman'la İngiliz kapışmışlardı, Polonya çiğnenmiş-ti, harp kopmuştu.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 106)

Yukarıdaki cümlelerde anlatılanlar, vericinin radyodan öğrendikleridir.

“Bu arada bizim mahallenin bir sokağına yeni bir ev yapılmıştı.” (BD, Havuzlu Ev, s. 56) örneğinde bağlamdan eylemin gerçekleştiğinin görülmediği anlaşılıyor: “Doğrusu harpten sonra öyle inşaat var ki insan hiçbiriyle ilgilenemiyor.” (BD, Havuzlu Ev, s. 56)

“Demek biz olmadan da uzun boylu adam karısını yakalamıştı,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

Yukarıdaki cümledeyse uzak geçmişle ilgili bir sonuca varma, sonuca bakıp karar verme söz konusudur. “Demek” sözcüğü, sonuca varmayı anlatır.

Aşağıdaki cümlelerde anlatılanlar da başka kaynaklardan edinilen bilgilerdir:

“Babam bu ele geçmiyen defineden bahsederken: ‘Bu define sonunda, Nihat bey amcanın hayatına mal oldu’ derdi. (...) Babamın amca oğlu Nihat Bey korkaklığına, zayıflığına, medrese talebesi oluşuna bakmadan, işini gücünü, derslerini, medresesini bir yana bırakmış-ti, yıllarca Bizans definesi peşinde koşmuş-tu, hayal içinde yaşamaktan bir baltaya sap olma vakti bulamamıştı.” (BD, Bizans Definesi, s. 6-7)

“Bir akşamüstü sinemada bir rezalet çıktı. Polislerin koşuşmasıyla millet ayaklandı. Sözde içerde birini vurmuşlardı.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

• **Uzak geçmişte gerçekleşip gerçekleşmediğinden emin olunmayan hareketlerin anlatımında kullanılır, geçmişe dayalı tahmin bildirir:**

Aşağıdaki örnekte anlatıcı, geçmiş içinde belirlenen bir atıf noktasına göre dün dediği bir zamanda sineğin uçuşunu izleyip izlemediğinin farkında değildir. Tereddüdünü anlatmak için -{mIştI} ekinden yararlanmıştır. Ancak tahmin anlamını veren sadece ek değildir, cümledeki “*belki*” sözü de bu anlamı güçlendirmiştir. Bu kullanımda -{mIş} ve -{DI} eklerinin iş bölümü yaptığı görülür. -{DI}, hareketin geçmişte kaldığını anlatırken -{mIş} ise farkında olmamayı belirtir:

“*Dün de belki bu sineğin uçuşunu izlemiştim,*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

Tahmin anlamı için “*galiba, sanki*” sözcüklerinden de yararlanır:

“*Galiba pencereye gidip, perdeyi kaldırmış-tı, karşı evlerin simsiyah hayaletlerini görmüştü.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79)

“*Sanki şu esmerle bir tren istasyonunda tanışmıştım,*” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 89)

Soru yoluyla da bilinmezlik öne çıkarılır:

“*Yol mu tıkanmıştı, bir arabaya mı çarpmıştı, adam mı çiğnemişti, ne olmuştu bilmem.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.32)

“*Prensese canlı canlı mı gömmüşlerdi, yoksa mumyalanmışlar mıydı?*” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

• **Uzak geçmişte başlamış, yakın geçmişte hâlâ devam eden hareketleri anlatır:**

“*Yıllardır huzursuzluğu en yakın dost olarak bilmişti.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 74)

Yukarıdaki cümlede atıf zamanıyla olay zamanı arasındaki süre, “*yıllardır*” belirteciyle verilmiştir. *Dost bil-* eylemi, olay zamanı olan uzak geçmişten atıf zamanı olan yakın geçmişe kadar “*yıllardır*” sürmektedir.

“İkisi de aşkı bir yaşama avuntusu saymışlardı. Sayıyorlardı.” (BA, Avuntu, s. 64) örneğinde eylemin atıf zamanında da devam ettiği, “Sayıyorlardı.” cümlesiyle vurgulanmıştır.

“Bunca yıldır büyük bir şehirde yaşamışlardı,” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100) cümlesinde de eylemin sürmesi söz konusudur. Ancak konuşma zamanında devam edip etmediği bağlamdan anlaşılır.

• **Uzak geçmişte gerçekleştiği zamana tanık olunmayan bitmiş eylemlerin yakın geçmişte sonuçlarının ya da etkisinin devam ettiğini anlatabilir. Bu cümlelerde odak noktası, yakın geçmiştir:**

“Şimdi yüzlerindeki gülümseme silinmişti.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100) örneğinde uzak geçmişte *silin-* eyleminin gerçekleşmesine tanık olunmamıştır. Ancak verici, “şimdi”yle verilen yakın geçmişte bu eylemin sonucuna yani silinmiş olma durumuna tanıktır.

“İri bir burun gölgesi duvara vurmuştu.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 23)

Yukarıdaki cümlede gölgenin duvara vurması, atıf zamanından önce gerçekleşmiştir. Ancak eylemin sonucu atıf zamanında devam etmektedir. Vericinin tanık olduğu durum, eylemin sonucudur. Atıf zamanında duvardaki gölgeyi görmektedir.

“Yanlarına vardığımda erkek susmuştu.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 56) örneğinde de susma hâli sürmektedir.

“Tanımadığım insanlar etrafımı almıştı.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 65) cümlesinde de *etrafı al-* eylemi bitmiş olmasına rağmen eylemin sonucu olarak etrafta insanların olduğu görülmektedir.

“Meydan tilki uykusuna yatmıştı.” (ÖEB, Meydan, s. 63)

“Kapının boyası sararmıştı.” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 73)

Ekin bu özelliğiyle ilgili olarak Akşehirli şunları söyler: “Aslında bu cümle, betimleme bölümlerinde sıkça kullanılan *-yordu eki ile de kurulabilecek bir betimleme cümlesidir. Bu cümlede anlatıcı bitmiş bir olayı/durumu değil, devam etmekte olan bir*

olayı/durumu betimlemektedir. Yani anlatıcının bu olaya şahit olma zamanı, olay zamanının dışında değildir.” (2010: 55)

• **Geçmişte yaşanan, araya zaman girdiği için unutilan, bir uyarın sonucunda hatırlanan hareketleri anlatırken -{mİştI} ekinden yararlanılmaktadır:**

“Birden anımsadım, tamirciye vermiştim.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68) ifadesinde -{mİştI} eki, uzak geçmişe gönderme yapmaktadır. Burada geçmiş zamanda yapıldığı unutilan bir hareketin anımsanması söz konusudur. Bu anlamı veren, -{mİş} ekidir. “Birden anımsadım.” cümlesi de bu anlamı doğrulamakta, güçlendirmektedir. Verici, saatini daha önce tamirciye bırakmıştır. Ancak bunun farkında değildir, çünkü unutilmuştur. Daha sonra saatini aramaya kalkınca birden onun tamirde olduğunu hatırlıyor. Unutiltuğunu, sonradan hatırladığını anlatmak için de -{mİştI} ekinden yararlanıyor.

“Bir gün de bir kız arkadaşıla sinemaya gitmiştim, uzaktan beni görmüştü, ya da ben öyle sandım. Öyle şaşırmışım ki, yanımdaki kızın sorularına yanıt bulamamışım.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 71)

Yukarıdaki örneklerde anlatılanlar, anlatıcının yaşadıklarını not ettiği bir defteri karıştırmaları sonucu anımsanmıştır.

“‘Hatırladın mı, nasıl kızmıştın bana! Yalan mıymış? Daha iyisini bulunca..’ dedi” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 84)

“Yalnız şu apartmanı çocukluk senelerinden hatırlıyorum. Arka sokağa bakan penceresindeki camı topla kırılmıştık.” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 72)

“Nice anılarımı saklayan o kocaman binanın tutuştuğunu duyar duymaz, uzak kenar semtindeki evimden nasıl dışarı fırlamışım!” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

“Aslı yok. Evinden çıkmadı belki de. Okulda belki. Belki sinemada. Belki de bir erkekle. Geçen gün ‘Kavak yelleri esiyor başımda’ demişti telefonda.” (BA, Avuntu, s. 62)

3.1.2.1.1.3.15. -{mİştİr}

Delice (2012) tarafından “varsayımlı geçmiş zaman kipi” olarak adlandırılan, -{mİş} ve -{Dİr} ekinin birleşiminden oluşmuş -{mİştİr} yapısı, çeşitli işlevleriyle aşağıda incelenmiştir:

• **Geçmişte gerçekleştiği kesin olarak bilinen hareketleri anlatır. Kesinlik anlamı, -{Dİr} ekinden kaynaklanır:**

“Çoğu defa o dapdaracak, pis, karışık sokaklara, onların kalabalığına, korkulu, endişeli bir insan haliyle girmiş-im-dir o insanların sebebi anlaşılmiyan, belki de içinde buldukları ânı bütün duygularıyla yaşamaktan gelen bir çeşit sevincin bana da yapıştığını duyarak çıkılmışımdır. O küçücük kızların göz açıp kapayana kadar kabuklarını kırıp birden açılıverdiklerini görmüşümdür, ayrı ayrı birer hayat iksiri gibi yeryüzüne kendilerini bırakıverdiklerini görmüşümdür. İçimde birdenbire bir utanç, bir küçülme duygusu belirivermiştir.” (BD, Ester ile Roza, s. 21)

“Ama insanların canlı olmayan nesnelere, meselâ bir sokakla, bir evle, bir kitapla, bir ceketle, bir ayakkabı ile dostlukları görölmüştür.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

“Ahşap evde geçirdiğim son gece çok defa rüyalarım girmiştir.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 39)

“İşten, okuldan çıkış saatidir dört. Ne çok zaman umutla beklemiştir saatin dördü vurmasını!” (EGKÜK, Şubat'ta Bir Sabah, s. 63)

“Saba, hep ölüm düşüncesini, bu gelip geçiciliği işlemiştir şiirlerinde.” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 114)

“Bu kişiler Avrupalara gitmişlerdir, iyi kötü belirli öğrenim koşullarından geçmişlerdir, az çok yabancı diller de öğrenmişlerdir, ama kötü beğeniler, alışkanlıklar, ilkel, anlamsız yaşantılardan vazgeçemezler bir türlü.” (TÖ, 2. bs., O da Ölmek mi Dersin, s. 147)

“Köpekse, insana dostluğu yüzünden az mı hakaret görmüştür.” (HK, Kediler Üstüne, s. 46) örneğindeyse köpeğin çok hakaret gördüğü bilinmesine rağmen bunu bilmezlikten gelme söz konusudur. Soru eki -{mİ}, -{mİş} ve -{Dİr} ekleri, hep birlikte anlama katkıda bulunmuştur.

• **Geçmişte gerçekleştiği tam olarak bilinmeyen, tahmin edilen hareketleri anlatır:**

Şüphe, emin olmama anlamı, hem -{mİş} hem de -{Dİr} ekiyle sağlanırken bazı cümlelerde “*belki, herhalde, öyle sanırım ki, kimbilir, sanırım*” gibi ifadelerle de pekiştirilir.

Bazı örneklerde eylemin geçmişte tamamlanmış olduğu ifade edilir:

“*Belki bir sinemada yan yana oturmuşuzdur, dizlerimiz birbirine temas etmiştir.*” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 47)

“*Her halde uzun seneler geçmiştir.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

“*Öyle sanırım ki, o kızla bizim ağabey hiçbir vakit iki kelime konuşmamıştır.*” (BA, Evden Kaçış, s. 43)

“*Oysa o tombul hanım Mercedes’li beyfendinin komşusu olmanın coşkusu içindedir, dairede, işyerinde kimbilir nasıl da övgüyle anlatmıştır!..*” (İD, Mercedes’te Giden Kadın, s. 62)

“*Hiç kuşkunuz olmasın, Yahya Kemal, mahallesini görmemiştir.*” (İS, Yahya Kemal’e Gidelim, s. 115)

Her ne kadar “*Hiç kuşkunuz olmasın.*” dese de buna tanık olmadığı için söylediği, tahminden öteye gidememektedir.

“*Dairede üzülmiştir.*” (TÖ, Yitip Giden, s. 49)

Yukarıdaki örnekte verici, gördüklerinden hareketle bu sonuca varıyor. Tahmin söz konusudur.

Soru yoluyla da şüphe anlamı sağlanır:

“*Hiç yağmurlu, rüzgârlı, fırtınalı günleri olmamış mıdır? Temsiller hiç tehir edilmemiş midir? Bunları hiç düşünmedim.*” (BD, Cambazlar, s. 32)

Bazı örneklerdeyse konuşma anında eylemlerin sonucu sürmektedir:

“*Sanırım bazı insanlar anılarını bile unutmuşlardır.*” (İD, Anlamı Yok, s. 78)

Yukarıdaki örnekte *unut-*, bitiş ifade eden bir eylemdir. -{mİş} eki, eylemin gerçekleştiğine anlatıcının tanık olmadığını anlatır. -{Dİr} eki de bunun tahmin olduğu

bilgisini verir. Burada eylem, son sınıra ulaşmıştır ancak sonucu yani unutma durumu sürmektedir. Karadoğan bu konuda “*Ancak [+SS]’lerin bir kısmı sonuçsal yorumlara açık veya sonuçsallık bildiren yapılarla kullanılmaya uygun fiillerdir. Bu tip [+SS]’lerde olay gerçekleşip bittikten sonra da anlam bakımından olayın durağan ve ya sonuçsal durumu devam eder.*” (2009: 12-13) der. Dolayısıyla süreklilik vardır denebilir.

“*Şu anda eli dışarı sarkmıştır. Bacakları tortopdur. Sırtı da azıcık terlemiştir.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

Yukarıdaki örneklerde konuşma anındaki durumlara dikkat çekilir. Kılınış özelliği olarak başlangıç bildiren *sark-* eyleminin başlangıç sınırı geçmişte aşılmıştır. “*Şu anda*” belirteciyle bu eylemin konuşma anında devam eden süreklilik durumuna işaret edilir. El, dışarıya sarmaya devam etmektedir. *Terle-* eylemiyse bitiş bildirir ancak konuşma anında terli olma durumu da sürmektedir. Verici, konuşma anındaki bu durumlara gönderme yapmak ister ancak bunların geçerli olup olmadığından emin değildir.

3.1.2.1.1.3.16. *-{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI}*

Dil bilgisinde geniş zamanın hikâyesi olarak adlandırılan bu ek, Delice’nin “*sürerli geçmiş*” olarak adlandırdığı yapılardan biridir: “*Geçmişte uzun bir zaman dilimi içinde devam etmiş; yahut, sıklıkla işlenmiş veya eşzamanlı olarak işlenişine şahit olunmuş bir eylemi daha sonra dillendirmek durumunda bu kipliğe başvurulur. Bu kipte asıl fiil -yor-, -mAktA veya -r-, -Ar-; -Ir- biçimbirimlerini, yardımcı fiil -DI- ve -mİş- biçimbirimlerini alır: gidiyorDUk; yüzErdik; bakıyormuş; ağlamAktAyDI. gibi.*” (2002: 205)

Gülsevin, bu yapıya “*geçmiş zamanın terk edilmiş alışkanlık kipi*” demeyi önerir (2000: 219).

Aşağıda ekin kullanımı çeşitli örneklerle incelenmiştir:

• **Geçmişte tekrarlanan hareketleri, alışkanlıkları anlatır. Hareketlerin ne sıklıkta veya hangi düzende yapıldığı, ne kadar sürdüğü, konuşma anına taşınıp taşınmadığı bağlamdan anlaşılır:**

“*On yıl önceydi. Yakamı kaldırıp dolaşırdım burda. Kar yağardı, yağmur düşerdi.*” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 5)

Hareketlerin zaman çizgisine yerleştirilmesinde, başlangıç ve bitiş noktalarının belirlenmesinde bağlamın olduğu kadar eylemin kendisinin de önemi bulunmaktadır. Yukarıdaki örnekte “*on yıl önce*” ifadesi, alışkanlık niteliğindeki hareketlerin zamanını vermektedir. Ancak hareketin içeriğine bakıldığında yakayı kaldırıp dolaşmak hareketinin on yıl önce alışkanlık hâlinde yapıldığı, sonradan bittiği anlaşılırken aynı yorumu diğer cümlelerdeki eylemler için de yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü karın yağması ve yağmurun düşmesinin on yıl önce olduğu ama sonradan bittiği düşünülemez. Dolayısıyla burada bağlamdan ilk cümledeki hareketin bitiş noktası anlaşılmakta, diğer eylemlerinse sürdüğü sonucuna varılmaktadır.

“*Öğleden evvel mahalle aralarında dolaşırlar-dı, bir kahvede tavla oynar-lar-dı ahbaplık ederler-di, öğleden sonra da ödevlerinin başına koşarlardı.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 9)

Yukarıdaki örnekte sözü edilen hareketler, geçmişte alışkanlık hâlinde bir süre devam etmiş, bağlamdan anlaşıldığına göre sona ermiştir: “*İlk yağmurlarla beraber dondurmacı ve şerbetçi sellere kapılıp bilinmeyen yerlere doğru uzaklaşmışlardı.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 10)

“*Ziye Bey’le 1947-50 arasında birlikte olduk. Milli Eğitim Basimevi’nin Düzeltme Bürosu şefiydi. O sıralar ben de Tercüme Bürosu’nun Klasik yayınlarında görevliydim. Haftanın üç dört günü çoğunlukla aynı odada çalışırdık. Öğle vakti birlikte çıkardık Sultanahmet’e.*” (HK, Ziya Bey, s. 50)

Örnekte 1947-50 yılları arasında alışkanlık hâlinde gerçekleşen eylemler anlatılmıştır. *Çalış-* eylemi, üç yıl boyunca haftanın üç dört günü; *çık-* eylemi de her öğle vakti gerçekleşmiştir. Dolayısıyla burada geçmişin belli bir diliminde düzenli aralıklarla sürekli gerçekleşen eylemler söz konusudur.

“*Ta lisenin son sınıfındayken bir fötr şapkam vardı. Öyle gider-di-m gelirdim okula. Kapıdan girerken şapkayı paltomun içine saklardım. Sınıfta ise sıramın kitap gözüne saklardım.*” (BA, Berber Aynası, s. 6)

Ek burada, sınırlı bir zaman için geçerli olan alışkanlıkları anlatmıştır. “*Ta lisenin son sınıfındayken*” belirteci, bu sınırlandırmayı somutlaştırmıştır.

“*Sık sık gelirdim Yayın Kolu Başkanı Ataç’la görüşmeye.*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81) örneğinde *görüş-* eyleminin geçmiş zamanda sıklıkla yapıldığı söylenmektedir. Ancak bu, bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla geçmişin bir dönemiyle sınırlıdır: “*Ankara’da 1949-51 arasında yaşadım.*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80)

“*Kirli maviliğe doğru yayılan dumanın peşinden yandan çarklının düdüğü kesik kesik birkaç kere öksürürdü.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 50-51) örneğinde *öksür-* eyleminin her gün gerçekleştiği bağlamdan anlaşılmaktadır: “*Kaç defa o rüzgârlı, yağmurlu, karlı, güneşsiz sabahlarda, hergün tekrar edegelen bu hali gördüm!*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51)

“*Ufak bir mangalın üstüne eğilip o Ağustos sıcağında mısırları kızartır-di.*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 25)

Bu cümlede her akşam olan bir hareketten söz ediliyor. Ancak bunun her yıl Ağustos ayında olup olmadığına dair bağlamdan elde edilen bir bilgi yoktur. Sadece söz konusu yılın Ağustos’una ait olabilir.

“*Kışları kabuğuna çekilir-di.*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102) cümlesinde geçmişte her kış yapılan bir alışkanlıktan söz edilir.

Bazı cümlelerde iki tür süreklilik vardır:

“*Güneş açınca bekleyenler terler-ler-di dururlardı.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

1. Her güneş açığında terleme işinin olması şeklinde süreklilik,
2. Güneş olduğu sürece terleme işinin devam etmesi biçimindeki süreklilik.

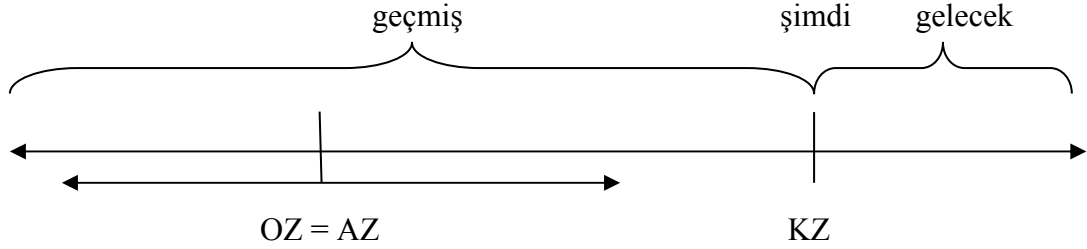
Örnekte kullanılan *dur-* eylemi de süreklilik anlamını artırmıştır.

“*Ester boyuna ikinci mevki biletleri satardı.*” (BD, Ester ile Roza, s. 23)

Kimi cümlelerde koşula bağlı alışkanlıklar söz konusudur. Koşul gerçekleştiğinde eylem de gerçekleşmektedir:

“*Hele mutfakta börek pişirmekteyse, sesi daha güzelleşirdi.*” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 35)

Örnekte geçmişte börek pişirme eylemi söz konusu olduğunda düzenli olarak gerçekleşen bir hareketten söz edilmektedir. *Güzelleş-* olaya, *börek pişir-* atıf noktasına işaret eder ve ikisinin zamanı örtüşür. Eylemin ne kadar sürdüğü cümleden anlaşılammakta, konuşma anında devam edip etmediği bilinmemektedir. Öykünün devamında eylemin sonlandığı anlaşılır: “*Yıllar sonra bir daha gördüm Müzeyyen ablayı. İki çocuğuyla Fatih’teki evimize gelmişti. Kavgacı gürültücü çocuklardı. Biri kız bir oğlan. Şişmanlamış, iri yarı, kalın sesli bir tanınmaz Müzeyyen hanım olmuş...*” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38)

“*Vapurun iskeleye yanaşması, yolcuların binmesi, sonra çarklarını döndürerek uzaklaşması, bütün alışılmış şeyler gibi, farkına varılmadan olur-du biterdi.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51)

Yukarıdaki örnekte alışkanlık hâlinde devam eden eylemin her defasında çok hızlı, farkına bile varılmadan gerçekleştiği anlatılmıştır. Bu anlamın verilmesinde “*olurdu biterdi*” iki sözcüklü yüklemi etkilidir.

• **Geçmişin bir bölümünde veya tamamında sürekli geçerli olan alışkanlık olarak görülemeyecek durumları anlatır. Bunların konuşma anına taşınıp taşınmadığı bağlamdan anlaşılır:**

“*Şu kaldırım taşlarının bittiği yerde, bir çeşmenin önünde başlardı.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 17)

Bağlamdan *başla-* eyleminin sona erdiği anlaşılıyor: “*Tanıdığım, sevdiğim yerler alt üst olmuş, evler, apartmanlar silinmiş,*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 17)

“*İki ufak odamızdan biri caddeye bakardı, diğeri arka arsaya bakardı.*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 40) örneğindeki eylemlerin nerede sonlandığına dair metinde bilgi yoktur.

“*Şimal sokağına güneş girmezdi.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 78)

Öyküde anlatıcının belli bir dönemde Şimal Sokağı'nda olduğu anlaşılıyor. O dönem boyunca güneş girmeme durumu geçerlidir. Bunun sonraya taşınıp taşınmadığıyla ilgili bilgi verilmemiştir.

“*Sur dibindeki mağara bana korku verirdi.*” (BD, Bizans Definesi, s. 6)

Artık define aramadıkları için vericinin korkusu yoktur: “*Bu artık uzun, çok uzun yılların, o çocukluğun uzak, çok uzak, bir rüyada görülmüşe benzeyen günlerinde, ve gecelerinde unutuldu kaldı. Umudunu, hayalini, tesellisini bana verecek ne bir Bizans definesi, ne de onun heyecaniyle titriyen o günlerin insanları var...*” (BD, Bizans Definesi, s. 11)

“*Ben eskiden onların hepsini birbirinin eşi, benzeri sanırdım.*” (BR, Lokomotifler, s. 55)

Bağlamdan eylemin konuşma anına taşınmadığı anlaşılıyor: “*Hayatımda bu kadar çok lokomotif bir arada görmedim. Meğer ne çok çeşidi varmış!.*” (BR, Lokomotifler, s. 55)

“*İnsan nereye gitse bir boşluktan, etrafını çepeçevre saran bir yokluk, bir hiçlik duygusundan kurtulamazdı.*” (BR, Çamurlu Yol, s. 52)

“*Çocukluğumda da trenleri çok severdim.*” (BR, Lokomotifler, s. 56) örneğinde “*da*” bağlacı, eylemin konuşma anında da geçerli olduğunu anlatıyor.

“*Eskiden tünele girer girmez, tatlı bir ısınma duyardık.*” (TÖ, Şubat Sabahı, 81)

Bazı örneklerde bu eylemlerin tahmin edildiği görülür; bu anlamın sağlanmasında “*herhalde, sanki*” gibi sözcüklerden yararlanılır:

“*Bilirlerdi herhalde onlar gondolun ne olduğunu.*” (YBY, Gondol, s. 64)

“*Onu sanki yıllardır tanırdım.*” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

• **Geçmişte geleceğe dair olasılık hâlinde olan, tasarlanan, istenen eylemleri anlatır. Olasılık anlamı için *bil-* eyleminden de yararlanılmaktadır. Hareketin gerçekleşip gerçekleşmediği, bağlamdan anlaşılır:**

Bazı eylemler, geçmiş zamanda bir atıf noktasında ileriye bakılarak gelecekte gerçekleştirilmek üzere tasarlanmaktadır:

“Duvarlara gelecek programın, pek yakında oynayacak filmlerin afişlerini, fotoğraflarını asardık.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

Burada geçmişte geleceğe yönelik gerçekleşmemiş bir hayal söz konusudur. Gerçekleşmediği bağlamdan anlaşılır: “İlk gençlik yıllarıydı. Savaşın yalnız adı vardı. Sokaklar kalabalık, vitrinler ışıklı, dopdolu. İçimizde sebebini hâlâ anlıyamadığımız, her şeyin bizim olduğuna inandıran garip bir duygunun sevinci, saadeti... İlk sevdaların belirsizcesine yanan ateşi... Çabuk yanan, kül olan bir ateş... Hattâ külü bile kalmıyan.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

“Denize bakan alt salona yerleştirirdik.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 49) örneğinde geçmişte bir piyano hayali kurulduğu, onu alt salona yerleştirmenin planlandığı ancak piyano alınmadığı için bu eylemin gerçekleşmediği görülmektedir.

“Hayalen merdivenlerinden iner, **hayalen** localarına kurulur, **hayalen** film seyreder, **hayalen** her akşam da hâsılatı cebe atardık.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 44) örneğindeyse “*hayalen*” sözcüğü, eylemlerin gerçekleşmediğini anlatmaktadır.

Bazı eylemlerin gerçekleşme olasılığı, koşula bağlanmıştır:

“En iyisi ev almak bu parayla. Belki oturdukları evi akrabaları satar-dı. Böylece her ay on lira ödemekten kurtulurlardı.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 17)

Yukarıdaki örnekte “*belki*” sözcüğünün de katkısıyla *sat-* eylemi olasılık biçiminde sunulmuştur. Hayri Beylerin oturdukları evin kendilerine satılma olasılığı ve bu durumda onların her ay on lira ödemekten kurtulacakları üzerinde durulmaktadır. *Kira ödemekten kurtul-* eylemi de bir olasılıktır ancak bunun gerçekleşmesi, evin kendilerine satılmasına bağlanmıştır.

“Bir zincir olmalıydı elimde, sallamalıydım. Sıkıntımı alırdı, vakit geçirtirdi.” (TÖ, Düş Sevi, s. 26) örneğinde de *sıkıntımı al-*, *vakit geçirt-* eylemleri, vericinin elinde zincir olmasına bağlanmış; bu koşul gerçekleştiğinde olabilecek eylemler biçiminde verilmiştir.

• **Geçmiş zamanda geleceğe yönelik gerçekleşmesi olanaksız olan istekleri anlatır:**

“Boyacı onun içinden geçenleri düşünüyordu. Şimdi o başıboş bu sokaklarda dolaşmak isterdi, bir otobüse binmek isterdi, kalabalığın arasına katılmak isterdi, parka

gitmek **isterdi**, radyo dinlemek **isterdi**. Dünyanın cümbüşlü akışı içinde bir anlığına yerini almak **isterdi**. Evdeki bulaşıktan, süpürge, çocuk bezinden, azardan, silleden, tokattan kurtulmak **isterdi**. Bir saat için **isterdi**. Yarım saat için **isterdi**. Boyacı seslendi: ‘Çok çıkma caddeye’ dedi” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 87-88)

Olanaksızlığın farkında olduğunda -{(I)rdı} yapısını kullanılıyor. Örnekte “şimdi” ile bu isteğin geçmişte sözün söylendiği andan sonrası için olduğu görülüyor. Bir sınırlandırma vardır ve en yakın gelecek işaret edilmektedir.

“‘Biraz büyük olsaydım keşke,’ derdim. Meliha öğretmeni yalnızlığından kurtarırdım belki. Erkek olarak bir şeyler verebilirdim ona. Fallardaki erkek uzaktaydı. Oysa yanındaki erkek ben olurum onun için...” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 69) örneğinde de olanaksız istekler vardır.

- **Geçmiş içinde geleceğe yönelik tahmin anlatır:**

“Herhalde, Tanrı bilir, belki” gibi ifadelerle tahmin anlamına dikkat çekilir:

“Böyle bir sokakta annemin günde bilmem kaç saat Schumanın çalması nasıl karşılanırdı Tanrı bilir!” (BR, Hayaller Hayaller, s. 46)

“Dünyası istediği biçime girerdi belki.” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 50)

“Herhalde atlı arabayla gelemezdi.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

“Bazan annemin sofadaki hayalî piyanosunun başına geçip neler çalacağını düşünürdüm. Her halde müthiş bir gürültü olurdu. Belki de konu komşu şikâyete başlıyacaktı.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 46)

Yukarıdaki örnekte tahmin edilen hareketin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

- **Geçmişle ilgili genelleme anlatabilir:**

“Bir patlıcan kebabı şu anda kişioglunun yaşama sebebi olabilirdi.” (BR, Boşluk, s. 21)

“Bu da işe yarar parçalar çalınarak öğrenilebilirdi,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 45)

“Uzaktan baktım sadece, Gittim, pencerenin önünde çömeldim. Isıkla bir şarkı tutturmak geldi içimden. ‘Mazi kalbimde bir yaradır’. Mazi neydi? Geçmiş denecek şey-

ler o kadar yakındaydı ki! ‘Mazi’ derken anladığım geçen yıld, haydi bir de daha önceki yıl, bulanık zaman parçaları. Yara olacak bir geçmiş yoktu. Ne zaman olurdu yaralı geçmişler?” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 42) örneğinde -{(I)rdI} eki, sorgulamanın geçmişte kaldığını ancak sorgulanan hareketin genele yayıldığını anlatıyor.

- **Geçmişte pek çok defa gerçekleşen hareketlerin yapıldığı bir zamana dikkat çekerek o için söz konusu olan sürekliliği anlatır:**

“Arkadaşım bakar-dı, arkadaşım bakar-dı, yutkunur, kendi bisikletiyle bunların arasındaki farkı anlatırdı.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

Örnekte “...bakardı, ... bakardı” ifadesindeki -{(A)rdI} yapısı, geçmişte eylemin bir süre devam ettiğini anlatıyor. Cümlenin tekrarıyla bu süreklilik, ivme kazanmıştır. Aslında *bak-*, geçmişte pek çok kez tekrarlanmış, alışkanlık hâline gelmiş bir harekettir. Ama burada söz konusu hareketin yapıldığı herhangi bir zamandaki sürekliliğine dikkat çekilmiştir. *Bak-* eyleminin bünyesinde barındırdığı süreklilik, -{(A)r} ekiyle güçlendirilmiştir.

- **Geçmişte geleceğe yönelik söylenmiş ifadelerin aktarımını sağlar:**

“Başladım söylenmeye, hiç olur muydu, bu kafayla nasıl çıkardım insan içine.” (L, Lunapark, s. 5)

“Bir daha romanın sözünü etmedik. Aramadık da. Nasıl olsa kopyası vardı elde. Belki bir gün anlayan birinin eline geçerdi, yayınlanırdı. Ama o dergide Tedirgin Geceler hiç bir zaman çıkmadı.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 70)

Yukarıdaki örnekte -{(A)r} / -{(I)r} eki, geleceğe dair beklenti anlatır. -{DI} ise geçmişte kişinin içindeki bu beklentinin okura aktarımını sağlamaktadır.

3.1.2.1.1.3.17. -{rmIş} / -{(A)rmIş} / -{(I)rmIş}

- **Geçmişte süreklilik gösteren ve başkasından duyulan hareketleri anlatır. Hareketin konuşma anında da devam edip etmediği, ne kadar sürdüğü, hangi sıklıkta yapıldığı bağlamdan anlaşılır:**

Bu yapıda -{r} / -{(A)r} / -{(I)r} ekleri, alışkanlık ve süreklilik bildirirken -{mIş} eki aktarım işlevindedir. Geçmiş zaman anlamıysa bağlamdan çıkar.

“*Babam o zamana kadar gerçekten bir define var sanırmış,*” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

Örnekte *san-* eylemi, “*o zaman*” denen bir noktaya kadar kesintisiz olarak devam etmiş ve bu noktada sona ermiştir. [*fakat amca oğlunun yıllar yılı süren gayretinin neticesiz kalmasından sonra bu masalı aklından çıkarmış,* (BD, Bizans Definesi, s. 7)]

“*Çocukken ölen Hasan, Balkan savaşında şehit düşen Nizamettin, Çöl savaşlarında kulağı sağır olan Kenan. Hepsi dayılarımdı...*

(...) *Bir de oyuncak kutusu vardı. Hasan bunu çok severmiş,*” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 23-24)

Burada da geçmişin bir diliminde kesintisiz süreklilik anlamı vardır.

“*O zamanlar tiyatrodan oynarmış...*” (BD, Cambazlar, s. 33)

Başkasından öğrenilen *oyna-* eylemi, sadece “*o zamanlar*” denen bir zaman süresince devam etmiştir. Bilginin kaynağı, “*Bunları konuda komşudaki ihtiyar hanımlar, kızgın ve nefretli sesleriyle anlatırlardı.*” (BD, Cambazlar, s. 33) cümlesiyle verilir.

“*Arkadaşım babasıyla birlikte gişede oturur-muş, bilet kesermiş...*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

Bağlamdan konuşma zamanında artık gişede oturulmadığı, bilet kesilmediği ve sinemanın eskiden var olduğu anlaşılmaktadır: “*Vaktiyle babasının bilmem hangi taşra şehrinde işlettiği büyük bir sineması varmış, hep onu anlatırdı. (...) Sonra ne olmuşsa olmuş, ne sinema kalmış ellerinde, ne de başka bir şey.*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“*Bayramları sinema dolar-muş dolar-muş taşarmış...*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“*Bayramları*” belirteciyle sunulan aralıklı bir süreklilik anlamı içeren *dol- taş-* eylemi, bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla konuşma zamanına taşınmamıştır: “*Sonra ne olmuşsa olmuş, ne sinema kalmış ellerinde, ne de başka bir şey.*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“Üstelik de beceremez zarar edermiş! Dolandırıcılar sahtekârlar onu sürekli aldatır-mış, iş mahkemelere düşürmüş. Sorunu çözümlmek babama kalırmış!” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 25)

Yukarıdaki örnekte, uzak geçmiş içinde düzenli olarak gerçekleşen hareketlerin geçmiş içinde başkasından duyulduğu ve bunların konuşma anında okura aktarıldığı anlaşılmaktadır.

• **Geçmişte sürekli gerçekleştiği düşünülen ama bundan emin olunamayan eylemleri anlatır. “Belki” sözcüğü, anlamın sağlanmasında etkilidir:**

“Belki eskidenmiş o, eskiden belki olurmuş böyle saflıklar.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 129)

• **Geçmişte geleceğe yönelik olarak gerçekleşebilme olasılığı bulunan eylemlerin başkasından öğrenildiğini anlatır:**

“Hiç bir zaman annemin olmamış o ev! Ama olabilirmiş! Annemin beş altı yüz altını varmış 1914’lerde, sonra altının yerine kâğıt para vermiş banka... ‘Ah o küçük köşkü alsaydım’ der dururdu.” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 12)

Burada aktarılan bir söylem vardır. Anne tarafından verici konumundaki çocuğuna “O ev benim olabilirdi.” biçiminde söylenen cümle, verici tarafından -{mİş} eki kullanılarak aktarılmaktadır. Bu durumda aktarılan söylem, “O ev benim olabilirdi.” iken aktaran söylem “Ama olabilirmiş.” biçimindedir.

“‘Yorulma’ dedi babam. Yarın oynarmışım.” (L, Hasta Çocuk, s. 85)

3.1.2.1.1.3.18. -{sIndI}

• **Bu yapıyla geçmiş zamanda dile getirilmiş istekler aktarılabilir:**

“Varsın-dı yıkılsındı ne varsa. Varsın-dı dünyada kimsecikler kalmasın-dı. Varsın-dı bu ev de çöksün-dü.” (YBY, Dar Oda, s. 13)

Akbal’ın geleneksel dil bilgisinde emir kipi adı verilen -{sIn} ekiyle -{DI} hikâye ekini bir araya getirmesi, dil bilgisi kurallarına aykırı bir durum oluşturmaktadır. Çünkü geleneksel dil bilgisinde emir kipinin hikâye çekimi bulunmamaktadır. Ergin, emirin hitap kipi olduğunu ve konuşma anında ortaya çıktığını, bu nedenle emirin hikâye edilmesinin söz konusu olmadığını belirtir. Ancak Türkiye Türkçesinde

olmamasına rağmen Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “*bilsün idi*” gibi bazı örneklerin bulunduğunu ifade eder (2002: 323). Banguoğlu da “*Buyurunun bildirme kipi, bir tek kipi vardır. Demek ki onun öbür üç tarzı, anlatması, söylentisi, şartı olmaz.*” (2007: 473) diyerek emir kipinin hikâyesinin olmadığını söyler. Korkmaz da aynı görüştedir: “*Tasarlama kipleri arasında yer alan emir kipi, söyleniş anında kesin olarak gerçekleşmesi istenen ve beklenen bir oluş ve kılışı karşıladığı için, bu kipin geçmiş zamana aktarılarak anlatılması söz konusu değildir. Bu nedenle de emir kipinin hikâyesi yoktur.*” (2003a: 754) Adalı da emir kipinin hikâye ve rivayet çekiminin olmadığını söyler (2004: 50).

Ancak yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi emir kipinin üçüncü kişi çekimlerinde -{DI} ve -{MIŞ} eklerine rastlanabilmektedir. Aydın, bunun sadece üçüncü kişilerde görülen bir durum olduğunu belirterek “*Türkçede herhangi bir yapı içinde görülen kip ya da zaman ekleri söz konusu yapının sadece belirli kişi/sayı çekimlerinde değil, tüm kişi/sayı çekimlerinde görülebilmektedir. Sözelimi, Türkçede -DI ya da -MIŞ ekleri, gereklilik kipinin sadece bazı kişi/sayı çekimine değil, tüm kişi/sayı çekimlerine eklenebilmektedir: gelmeliydim, gelmeliydin, gelmeliydi, gelmeliydik, gelmeliydiniz, gelmelilerdi vb. Ancak buyrum tümcelerinin çekiminde bunun böyle olmadığı görülmektedir. İkinci kişi buyrum yapılarında -DI ya da -MIŞ eklerine izin verilmezken, üçüncü kişi buyrum yapılarında bu eklerin yer aldığı (18) ve (19)’daki örneklerde görülebilmektedir.*” (2007: 157) der. 1993’teki Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı’nda Çelik de emir kipinin üçüncü tekil ve çoğul kişilerinde özel bir kullanım olduğunu belirterek “*gel-sin-di, gel-sin-miş*” gibi örnekleri hatırlatır ve bunların nasıl adlandırılması gerektiğini sorgular. Buna cevap olarak Karahan, “*Gel-sin-miş örneğinde, gel-sin’e verilen değer isim değeridir. Gel-sin-miş, hasta-y-miş... örneklerinde i-miş bana göre ek fiil.*” (2004: 71) diyerek emir kipiyle çekimlenen eylemin kurduğu cümleyi bir ad cümlesi olarak kabul ettiğini belirtir. Abik de benzer örnekleri incelediği çalışmasının sonunda “*Tanık cümlelerimize göre bugün Türkiye Türkçesinde emrin hikâye birleşik çekimi üçüncü tekil kişide en yaygın, üçüncü çoğul kişilerde daha az, emrin rivayeti üçüncü tekil kişide çok az olarak kullanılmaktadır. Tanıklarımızda birinci çoğul kişi emrin hikâyesine bir kez rastlanmıştır. Bu yapının çok nadir olduğu görülmektedir. Bu kullanımları emir çekimli şekillerin kalıplaşması ve isim gibi kullanılmaları olarak değerlendirmek mümkün olabilir.*” (2000: 76)

biçimindeki sözleriyle emrin hikâyesi ve rivayetinin olduğunu belirtir ve bu yapıların kalıplaşarak ad gibi kullanıldıklarını düşündüğünü ifade eder. Ancak bu kullanımların birinci kişiye ait bir iç konuşmayı ya da anlatıcının bakış açısını aktaran yapılar olabileceğine de dikkati çekerek konuyla ilgili daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerektiğini dile getirir (2000: 76).

Yukarıdaki örneklerde herhangi bir emir söz konusu değildir. *Var-* eylemiyle sağlanmış bir umursamazlık anlaşılmaktadır. Cümlelerin yer aldığı bağlamda verici, kaldığı bir odada daha önce kalmış olanları hayal ederek onlar hakkında yorumlar yapmaktadır. Yani cümlelerde verilenler, hayaldeki kişilerin aklından geçenlerdir. Bunlar da geçmiş zamana ait olduğu için *-{DI}* ekinden yararlanılmıştır. Ancak burada *-{DI}* eki, görülüp duyulan eylemleri değil varsayılan, hayal edilen eylemleri aktarmak için kullanılmıştır. Bu bakımdan daha çok *-{MIŞ}* ekinde karşımıza çıkan gerçekliği olmayan eylemleri anlatma işlevini üstlenmektedir. Bu cümleler, “*Varsın yıkılsın ne varsa. Varsın dünyada kimsecikler kalmasın. Varsın bu ev de çöksün’ diye düşünmüşlerdi.*” biçiminde algılanmaktadır.

Burada bağımsız dolaylı düşünce aktarımına örnek olabilecek bir kullanım söz konusudur. Araştırmalarda bu aktarım türüyle ilgili olarak şu bilgilere rastlanmaktadır:

Arslantaş, “*deyiştirilmiş dolaylı anlatım*” başlığı altında “*Bu tür dolaylı anlatımlarda aktarma eylemi yerine -DI geçmiş zaman eki kullanılır. Bilinen dolaylı anlatım türünde iletilen konuşma biçimlerinin hepsi deyiştirilmiş dolaylı anlatımlarda bulunabilir. Anlatıcının kendi deyişi, konuşmacının gerçek deyişine baskındır. Onun deyişinin yerine geçmiştir.*” (2002: 50) açıklamasını yapar.

Özünü, konuyla ilgili olarak “*Bağımsız dolaylı konuşma ve bağımsız dolaylı düşünce aktarımlarına gelince; dilbilim yönünden bu ikisi arasında tümce yapıları bakımından ayırım yoktur, ama anlam ve yorumlama yönünden değişiklik gösterirler: Bağımsız dolaylı konuşma yazar ve anlatıcıya dönüktür, bu yüzden yergilemeye çok uygundur. Bağımsız dolaylı düşünce aktarımı ise romanın içindeki kişilere dönük olduğu için yazarın değil de, olayın içinde bulunan kişilerin kişisel düşünce ve duygularını doğrudan doğruya yansıtır. Başka bir deyişle, bağımsız dolaylı düşünce aktarımı, olaydaki kişilerin içlerine tutulmuş bir aynadır.*” (2001: 179) der.

Dolayısıyla -{DI} ekiyle de aktarım yapılabildiği, örnekte geçmişe ait düşüncelerin aktarıldığı görülür.

3.1.2.1.1.3.19. -{yordu}

-{yordu} yapısını sürerli geçmiş olarak adlandıran Delice, “*Geçmişte uzun bir zaman dilimi içinde devam etmiş; yahut sıklıkla işlenmiş veya eşzamanlı olarak işlenişine şahit olunmuş bir eylemi daha sonra dillendirmek durumunda bu kipliğe başvurulur.*” (2002: 205) diyerek bu ekin kullanım alanını açıklar.

Ekin işlevleri, aşağıda örneklerle incelenmiştir:

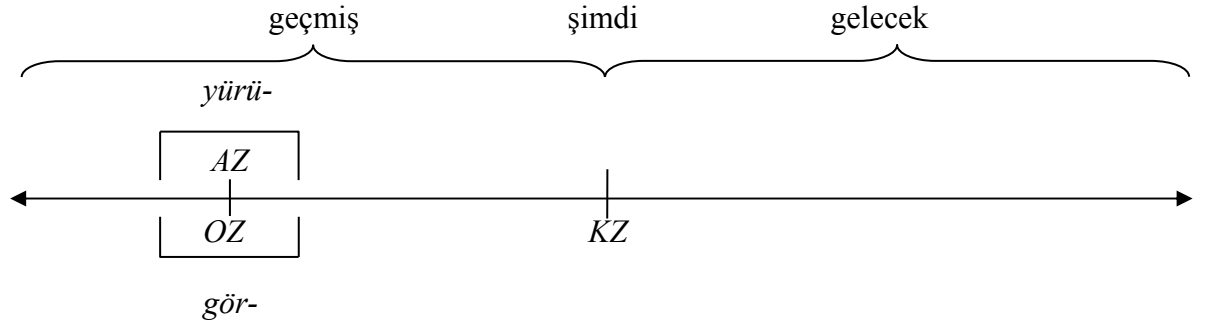
- **Geçmişte belirlenen bir atıf noktasında sürmekte olan eylemleri anlatır.**

Dolayısıyla geçmiş içinde bir “şimdi”yi işaret eder. Hareketin tamamlanıp tamamlanmadığı, ne kadar sürdüğü, bağlamdan anlaşılır:

-{yordu} ekinin kullanıldığı yapılarda konuşma zamanına göre geçmişte kalmış bir hareketin gerçekleşmekte olduğu bir ana dikkat çekilmektedir. Geçmiş içinde bir atıf noktasına göre yapılan bu incelemede -{yordu} ekini taşıyan eylem, atıf zamanında devam etmektedir. Akşehirli, geçmişteki bir “şimdi”nin merkez alınmasıyla -{yor}’un görünüş işlevinin ortaya çıktığını belirterek “*Bir başka deyişle olayın bitmemişlik şeklinde görülebileceği bir zaman noktası gerekmektedir. İşte, herhangi bir görünüşün geçerli olduğu bu zaman noktası referans zamanıdır.*” (2010: 50) der. Dolayısıyla bir atıf zamanına göre değerlendirildiğinde -{yordu} ekini taşıyan eylem, henüz bitmemiştir. Bitmişlik bilgisine bağlamdan ulaşılabilir.

“*Gece yarısı, ıssız bir köprünün biricik yolcusu olarak yürürken, gözümün önünde o soluk fotoğrafları görüyordum sanki.*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 41)

Yukarıdaki örnekte yan önermede (*ıssız bir köprünün biricik yolcusu olarak yürürken*) verilen yürü- eyleminin geçmiş içinde gerçekleştiği zaman, temel önermedeki gör- eylemi için atıf noktasını oluşturmaktadır. Yürü- eylemi gerçekleşirken gör- eylemi de gerçekleşir. Yani olay, atıf zamanıyla eş zamanlıdır; atıf zamanında sürmektedir. Zaman çizgisinde bu durum, şöyle gösterilebilir:

Şimdi sinsi sinsi yağmur yağıyordu.” (İD, Bir Gün Başlayacak, s. 118) cümlesinde geçmişteki odak noktası, “*şimdi*” ile verilir. Bu, konuşma zamanına ait değil olayın gerçekleştiği geçmişte gerçekleşmeye devam ettiği zamana ait bir “*şimdi*”dir.

“Karanlık yavaş yavaş yer yüzüne iniyordu.” (ÖEB, Meydan, s. 63)

Örnekte hareketin geçmiş içinde bir noktada sürdüğü anlatılmıştır. *İN-* eylemi, bitiş bildirir. Eylem, izlenen noktasında hazırlık aşaması içindedir. Henüz son sınıra ulaşılmamıştır. Ancak bağlam içinde değerlendirildiğinde bir noktada tamamlanacaktır.

“Yağmur yağıyordu durdu işte!” (EGKÜK; Bir Yalnızlıkta Dağıtmak Kendini, s. 59)

Yukarıdaki örnekte süreklilik bildiren *yağ-* eyleminin geçmiş içinde devam ettiği bir nokta esas alınmıştır. Erguvanlı Taylan, geçmişteki bir olayı bitmemişlik görünüşü içinde anlatmanın mümkün olduğunu söyler ve “(...) *örneğin, Biraz önce postacı bize mektup getiriyordu tümcesinde olay geçmiş zamandadır ama mektubun getirilip getirilmediği belli değildir, yani olay bitmemişlik görünüşündedir.*” (1997: 5) der. Yukarıdaki örnekte de sadece “*yağmur yağıyordu*” cümlesi ele alındığında böyle bir anlamsal özellikten söz edilebilirse de cümlenin devamındaki “*durdu*” söylemi, harekete bitmişlik kazandırmaktadır. O hâlde görünüş özelliği de bağlam içinde belirir.

“Herkes uyuyordu,” (L, Lunapark, s. 12)

Uyu- gibi başlangıç bildiren eylemlerde iki olay vardır. Bunlardan biri, eylemin başlaması, diğeryse eylemden sonra ortaya çıkan sonuçtur. Dolayısıyla burada bir *uyu-* eyleminin başlamasından bir de eylemin sürekliliğini anlatan uyuma hâlinen söz etmek gerekmektedir. Örnekte -{yor} eki süreklilik bildirme işleviyle kullanılmış, eylemin sonucuna yani uyuma hâlinin devamlılığına gönderme yapmıştır. -{DI} eki de bu

durumun geçmişle olan bağlantısına dikkat çeker. Metinde verilmemiştir ancak dil dışı göndermelerden bu eylemin sonlandığı anlaşılmaktadır.

“*Yine yalnız olacağımız boş bir adaya gidiyorduk,*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 24)

Yukarıdaki örnekte verilen *git-* eylemi, bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla bitmemiştir: “*Ama vapur hayalî bir iskeleye, bir masal adasına değil, gider şehrin en işlek, en kalabalık bir iskelesine yanaşırdı.*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 24-25) Aslında burada hayalî bir durum söz konusudur. Yani boş bir adaya doğru yol alma hareketi hiç başlamamıştır. Bu, sadece anlatıcının zihninde canlandırdığı bir hayaldir.

“*Kendimi yatakda bulduğum zaman ateşten yanıyordum.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

Hareket bitmiştir: “*Mevsim sonbahara döndüğü günlerde ateşim düştü.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 68)

“*Yükseklere çıkıyorduk, çok yükseklere. Gözlerimi kapattım.*” (L, Lunapark, s. 5)

Örnekte süreklilik bildiren *çık-* eyleminin geçmişte bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Karadoğan, “*Buna göre, [-SV]’ler -yor ile çekimlendiğinde olayın konuşma zamanından önce gerçekleşmeye başladığı, konuşma zamanında gerçekleşmeye devam ettiği ve konuşma zamanından sonra da bir süre devam edeceği sonucu çıkarılır.*” (2009: 29) diyerek süreklilik bildiren eylemlerde -{yor} ekinin bu sürekliliği devam ettirdiğini açıklar. Örnekte olay zamanıyla atıf zamanı özdeşdir ve bu anda geçmişte gerçekleşmekte olan bir eylem söz konusudur. Hareketin bitip bitmediği bağlamdan anlaşılır.

“*Ağaçlardan titrek damlalar, otlar, yapraklar, kanapeler üzerine düşüyordu.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 47) örneğindeyse bitiş bildiren *düş-* eyleminin atıf zamanında tekrarlanma biçiminde sürekliliği söz konusudur.

“*Zaten haftada bir gün yaşıyoruz **diyordu.***” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

Yukarıdaki örnekte geçmiş içinde bir “*şimdi*” esas alınmıştır. Burada kişinin tek bir cümle söylediği görülür. Örnekte “*dedi*” yerine “*diyordu*” kullanılması iki durumu düşündürür:

1. Vericinin olaya dolaylı yoldan tanık olduğu durumlarda, duyulanları aktarmak amacıyla kullanılabilir;

2. Konuşmada birden fazla söz söylendiği durumlarda kullanılabilir.

Johanson da “*diyordu*” söyleminin cümleye “*bu ve benzeri*” anlamı kattığını ifade etmiştir (1971).

Aşağıdaki örnekte birden fazla cümle söylendiği için “*diyordu*” kullanıldığı açıkça görülmektedir. *De-* eylemi, tekrarlanma biçiminde süreklilik gösterir:

“*‘Birini vurdum’ dedi. Borcu varmış, vermemiş, ayrıca eğlenmiş onunla. İnsanlığımla eğlendi, diyordu kahveci.*” (EGKÜK, Hep O Dar Kapı, s. 48)

“*Söylüyordu*” için de aynı durum geçerlidir. Yüzey yapıda verilmese bile birden fazla söz söylendiği anlaşılır. Dolayısıyla bu yapılarda -{yordu} eki, hem geçmişte anlık bir noktaya işaret eder hem de hareketin tekrarlanarak sürdüğünü anlatır:

“*Yalnız annem bir daha tek başıma beni yangın yerine göndermeyeceğini söylüyordu.*” (BD, Keçi, s. 70)

“*Bir mektubunda soruyordu. ‘Ben ilerde çok kötü bir insan olsam, sen gene beni bugünkü gözünle görür müsün?’*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 52)

Burada *sor-* eylemi, geçmişte gerçekleşmiş ve sona ermiştir. *Sor-*, bitiş ifade eden, süreklilik bildirmeyen bir eylemdir.²¹ Ancak örnekte -{yor} ekinin harekete bir süreklilik kattığı görülür. Bu süreklilik anlamı, hareketin başlayıp bir süre kesintisiz devam etmesi biçiminde olmayıp kişinin *sor-* eylemini birden fazla kez tekrarlamasıyla ilgilidir ve aralıklı süreklilik biçiminde değerlendirilebilir. Yani -{yordu} ekiyle geçmişte birçok defa *sor-* eyleminin tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Zaten bağlamda da anlatıcının söz konusu kişiyle bir süre mektuplaştığı bilgisi verilir: “*Ağabeyisi ile bir yıl Bursa’da kalmıştı. Onuncu sınıftaydı. Ben son sınıftaydım. Mektup yazardık birbirimize.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 45) Demek ki kişi, geçmişte yazdığı mektuplarında pek çok kez sorular sormuştur. Ancak yukarıdaki örnekte bu sorulardan birinin zamanı odak alınmıştır.

²¹ Akçataş, eylemleri kılınmış özelliklerine göre sınıflandırırken *sor-* eylemini hem “kesintisiz - sürekli - oluş fiilleri” içinde hem de “kesintisiz - süresiz - kılış fiilleri” altında “bitmiş fiiller”den biri olarak vermiştir (2005: 49,51). *Sor-* eyleminin kılış bildirdiği göz önünde tutulduğunda yazarın sınıflamada bir hata yaptığı anlaşılmaktadır. Eylem; süreklilik bildirmeyen, bitiş ifade eden bir kılış eylemidir. Dolayısıyla yazarın “kesintisiz - süresiz - kılış fiilleri” altındaki değerlendirmesi geçerli olmalıdır.

“Babamın bu son resmi o kadar çok şey anlatıyordu ki!” (Aİ, Soluk Resimler, s. 87)

Anlat- işi, geçmişte bir süre olmuş, bitmiştir. Cümlede bu süre verilir. Ancak resim olduğu sürece bu eylem, geleceğe taşınacaktır.

“Gidip resimlere baktı. Güzel kızlar yan yana bacaklarını sallıyorlardı.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 84)

Bu örnekte de anlık bir duruma işaret edilse de aslında resim olduğu için sona ermeyen, geleceğe de taşınan bir hareket vardır.

-{yordu}'nun bildirdiği süreklilik, bazen diğer dil birimleriyle desteklenir. Bunun için “...-{Ip} dur-” yapısından, -{DIkçA} ekinden, “boyuna, durmadan” sözcüklerinden yararlanılabilir:

“Yanımda uzun boylu ağabeyim başına bir de keçi çobanlığı çıkmasından ötürü kızgın kızgın bir şeyler söylenip duruyordu.” (BD, Keçi, s. 71)

“Ağaçların gölgesi altında arabalar tramvaylar koşup duruyorlardı.” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 73)

“O durmadan ufacık kâğıtlara ucu sivri bir kalemle bir şeyler yazıyordu.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 92)

“Şarkıları karanlık gece içinde uzadıkça uzuyordu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

“Bunaldıkça bunalıyordum.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 28)

“Boyuna sıçrıyıp duruyordu olduğu yerde.” (BD, Keçi, s. 68) örneğinde “boyuna” sözcüğü aralıksız süreklilik anlamı vermekle birlikte bağlamdan eylemin tekrar edilerek sürdüğü anlaşılır.

• **Geçmişte aşama aşama gerçekleşerek süreklilik özelliği gösteren eylemleri anlatır:**

Akçataş, bu yapıları “*artan süreklilik*” bağlamında değerlendirmektedir (2005: 142-143). Örneklerde eylemin zaman içinde iyileşmesi, kötüleşmesi vb. söz konusudur. Anlık bir noktaya işaret edilmez, süreç anlatılır:

“Yavaş yavaş buralara neden geldiğimiz daha belli oluyordu.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 80)

“Gün geçtikçe gözle görülür bir şekilde büyüyor-du.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104)

“Kelimelerimiz, hislerimiz, hareketlerimiz, kılığımız değişiyordu.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9)

“Gün geçtikçe resimler ve yazılar duvarı kirletiyor-du.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.31)

- Geçmişte geniş zaman anlamıyla sürekli geçerli olan eylemleri anlatır.

Ancak bu eylemlerin süresi, belirteçler ve bazı dil birimleriyle sınırlandırılabilir:

“O zamanlar Nuhun Gemisi demiyordum,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55) örneğinde *deme-* eylemi geçmişte “o zamanlar” denen bir süre içinde devam etmiş ve bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla daha sonra sona ermiştir.

“Akluma korkunç düşünceler, acayip hayaller geliyor-du,” (Aİ, Ahşap Ev, s. 39)

Örnekte belli bir süre devam eden bir hareketten (*aklına gel-*) söz edilir. Bağlamdan bunun bir gece sabaha kadar olduğu anlaşılır: “*ancak gece yarısına doğru yatabilmiştik. Bir türlü uyuyamıyordum; gözlerimi kapıyor, uyumaya çalışıyordum, olmuyordu.*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 39)

“Vapur köprüye gelinceye kadar onun, hayatına, maceralarına kadar bütün hikâyesini içimde yaşatıyordum.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52) örneğindeki *yaşat-* eylemi, belli bir süre içinde (Eylül başlarından kar yağmaya başlayıncaya kadar) her gün düzenli olarak gerçekleşmiş bir harekettir. Ama sona ermiştir. “*Yandan çarklıya, insanlarına, düdüğüne, dumanına, sahillere, esmer güzeline öylesine alışmıştım ki bir gün bütün bunları kaybedeceğim aklıma bile gelmiyordu. Önce karın yağmasıyla güvertenin zevki kalmadı. Dar ve dumanlı bir kamarada sabahları gazete okuyarak şehre inmek tadsız bir hal almıştı. Sahili, bulutları seyredemiyor o esmer güzelini göremiyordum. Birdenbire yok oluvermişti.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53)

“Berber de, bakkal da, saatin altında sergi kurmuş olan gazeteci de onun hakkında fazla bir şey bilmiyordu.” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

Örnekte sözü edilen bilmeme işi sona ermiştir. Çünkü bir süre sonra söz konusu kişi hakkında bilgiye sahip olmuşlardır. “*Ama bir gün havuzlu eve ve sakinlerine, bilhassa çatık kaşlı adama ait haftalardır bütün semtin ağzında dolaşan gerçek benim de kulağıma gelecek, bütün hayallerimi altüst edecekti: Bu purolu herifin dolandırıcının biri olduğu, girmediği iş kalmadığı, hapiste bile yattığı, emlak komisyonculuğu ederken, temiz ve zengin bir aile kızını baştan çıkardığı, onunla evlenip nesi var nesi yoksa cebine indirdiği...*” (BD, Havuzlu Ev, s. 59)

“*Ben de Serçe Sokakta oturuyordum.*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81)

Örnekte *otur-* eyleminin geçmiş zamanda ne kadar sürdüğünün bilgisine metin içinde bir başka cümleden ulaşılabilmektedir: “*Ankara’da 1949-51 arasında yaşadım.*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80)

“*Artık şehrin ışıkları yanmıyordu.*” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 11)

Yukarıdaki örnekte “*artık*” belirteci, belli bir noktadan itibaren süreklilik kazanan bir harekete işaret etmektedir. Johanson, “*artık*” belirtecinin bir dönüm noktası anlattığını belirtir (1971).

“*Kapalı kalmak eskisi gibi asabımı perişan etmiyordu.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67) cümlesinde belli bir zamandan sonra kazanılan süreklilik söz konusudur.

“*Yalnız o günlerde hava erkenden kararıyordu.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

“*Bir kenar semt bahçe sinemasının gişesinde çalışıyorlardı.*” (BD, Ester ile Roza, s. 21)

“*Fakat mahalle daima yaşıyordu.*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104)

• **Geçmişte alışkanlık hâline gelmiş eylemlerin sürekliliğini anlatır:**

Buradaki alışkanlık, -{rdI} ekinin verdiği anlamdan biraz farklıdır. -{rdI} ekiyle verilen alışkanlıklar, daha çok başlangıcı net olmayan hareketlerdir. -{yordu} ise genellikle eskiden olmayıp sonradan herhangi bir nedenle ortaya çıkan yeni alışkanlıkları anlatmaktadır. Bir başka deyişle -{rdI}, daha kesin alışkanlıkları; -{yordu}, sonradan kazanılan alışkanlıkları anlatır.

“Benim uzun savaş yıllarında; karanlık gecelerde, ekmezsiz fırınların önünde, insanlardan, onların büyüklüğünden, iyiliğinden ümidimi kestiğim, yaşamaya olan sevgimin eksildiğini duyduğum anlarımda; geçip gitmiş uzak günlerin izlerini, çocukluğumun renkli dünyasında yer etmiş büyük balkonlu, o geniş sinemanın yaşayan hatırası ile avunduğum oluyordu.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5-6)

Burada geçmiş içinde zaman sınırlandırılmıştır. Geçmişte süreklilik vardır ama bu süreklilik, sadece “savaş yılları”nı kapsar. Bu yıllarda verici, bazen eski bir sinemanın hatırasıyla avunduğunu belirtiyor. Burada kullanılan “avunduğum oluyordu” ifadesi, avunma işinin savaş yılları boyunca durmaksızın olduğunu değil, savaş yıllarında bazen gerçekleştiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla -{yordu} eki, geçmişte belli bir dönemde aralıklı olarak tekrarlanan bir hareketi bildirir.

“Kumral saçlarını rüzgâr ara sıra dalgalandırıyordu.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 97) örneğinde eylem, düzensiz aralıklarla tekrarlanmaktadır. Bu anlamı veren, “ara sıra” belirteçidir.

“İki günde bir uğruyor-du.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 33) örneğindeyse geçmişte “iki günde bir” gerçekleşen eylem, düzenli bir tekrar özelliği gösterir.

“Dudaklarımda cigara dakikalarca karşı kaldırımında durup yeni yazıları, havadisleri, tefrikanın devamını okuyordum.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21)

Yukarıdaki örnekte alışkanlık hâline gelen *oku-* eyleminin geçmişte nerede başladığı bellidir: “O günden sonra Mahmut beyin gazetesinin sadık bir okuyucusu oldum.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21) Hareketin sonlandığı da kesindir: “Bir iki hafta sonra bu maceraya kanıksadım mı nedir, Mahmut beyin gazetesini ihmal etmeye başladım. (...) Bir gün geldi, ne Mahmut bey, ne kestaneci, ne ev ne sokak kaldı. Bütün bu macera uzak ve uydurma bir masala benzedi.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

Bu örnekte -{yor} eki, iki tür süreklilik bildirmektedir:

1. Hem okuma işinin düzenli olarak yapıldığını anlatır,
2. Hem de hareketin yapılması sırasında bir süre devam ettiğini anlatır.

“Dakikalarca” sözcüğü de bu sürekliliğe katkıda bulunmaktadır.

“Gerçek kişiliğimin aksini yarım saat, bir saat karşı aynadan seyrediyordum.” (BA, Berber Aynası, s. 8)

Burada da ek, hem bir defalık seyretme işinin sürekliliğini (*yarım saat, bir saat*) hem de seyretme işinin geçmişte alışkanlık hâlinde birçok kez tekrarlandığını anlatır. Dolayısıyla cümlede iki tür süreklilikten söz edilebilir.

“*Her gün otobüse binmeden önce, sıkılmadan, utanmadan duvarları araştırıyor-du-m,*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.34) örneğinde de düzenli bir tekrar görülür.

• **Geçmişte tekrarlanarak süreklilik özelliği kazanan, alışkanlık olmayan hareketleri anlatır:**

“*İnsanlar sebebini bilmeden ölüyorlardı*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 5)

• **Geçmişte geleceğe yönelik planlanan, beklenen hareketleri anlatır:**

“*Bir gün babam sevinç içinde eve geldi. Yepyeni bir kuyruklu piyano bulmuştu. Pazarlığını da yapmıştı, parası da vardı. Hemen yarın eve getirecekti. Bir Alman madamından alıyordu.*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 47)

Al- eylemi, geçmişte henüz tamamlanmamıştır. Satıcıyla anlaşıldığı için hazırlık aşamasına girilmiş ama eylem, sona ermemiştir. Bağlamdan hiçbir zaman gerçekleşmediği anlaşılmaktadır: “*Babam artık konuştu: ‘Piyano meselesi ne yazık olmadı’ dedi. ‘Kadın fiatı birden bire arttırdı, galiba başka bir müşteri bulmuş.’*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 49)

“*Hava kararıyordu nerdeyse.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

Burada da bitiş ifade eden bir eylemin (*karar-*) henüz son sınıra ulaşmadığı vurgulanmaktadır. Yani *karar-* eylemi, henüz hazırlık aşamasındadır. Gerçekleşmesi gelecekte olacaktır.

• **Geçmişteki bir durumla ilgili tahmin bildirir:**

“*Tam yolun ortasına geldiğimizde kocaman bir çukur gördük. Herhalde bir mağaraya iniyordu.*” (HK, Surların Üstünde, s. 75)

• **Geçmişte sonuca varmayı anlatır:**

“*Demek mizaç da cüsseye bağlıydı. Onunla birlikte değişiyordu.*” (BA, Gece Korsanları, s. 18)

Burada bakarak sonuca karar verme özelliği söz konusudur. Dolayısıyla -{yordu} ekindeki -{yor}, süreklilik bildirir; -{DI}, yaşanmışlıklardan hareketle sonuca karar verme işlevine sahiptir.

• **Geçmişte yapılacak olan ancak son anda fark edilip yapılmayan hareketleri anlatmak için kullanılabilir:**

“Öyle dalmışım ki az daha imzayı atıyordum.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 80)

Burada -{DI} eki, hareketin geçmişte kaldığını, söz söyleyenin olayın parçası olduğunu anlatırken -{yor} eki, bu işin yapılmadığını anlatmaktadır. Hareketin gerçekleşmediğini ifade etmek için -{yor} ya da -{AcAK} ekine ihtiyaç vardır. Cümlelerin “Öyle dalmışım ki az daha imzayı atacaktım.” biçiminde söylenmesi de mümkündür. Her iki biçimde de imzanın atılmadığı anlaşılmaktadır. -{yordu} eki, “az daha” ifadesiyle birlikte hareketin gerçekleşmesine çok az kala gerçekleşmediğini anlatmaya yaramaktadır.

“Az daha otomobil ona çarpıyordu.” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 75) örneğinde de eylem gerçekleşmemiştir.

Bacanlı, kılımış konusunu değerlendirirken eylemlerin bağlam içinde yüklendikleri anlamlara göre kılımış özelliklerinin de değişebileceğine değinir ve “*Dil dışı nedenlerle bazı (+bitd) fiiller, anlık olan veya olmayan şekilde nitelenebilir. ölmek fiili tasniflerde başarı veya erişim fiili olarak yer değiştirebilir. (...) Eğer ÖLME eylemi ‘son nefesini vermek’ olarak kavramlaştırılırsa Ölüyordu ama doktor son anda kurtardı gibi bir cümlede bu eylemin hazırlık aşaması belirtilmiş olur.*” (2014: 66) der. Böylece yukarıdaki örneklerde bitiş bildiren eylemlerin hazırlık aşaması içinde bulunduğu ancak tamamlanmadığı anlatılmaktadır.

3.1.2.1.1.3.20. -{yormuş}

Bu örneklerde -{mİş} eki, doğrudan geçmiş zaman ifade etmez. Ekin işlevi, başkasından duyma bildirmektir. Yani söz aktarımını sağlar. Demir, aktarım üstlenen “imiş” ile ilgili olarak “*Biz burada imiş’in zaman ifade etmediğine, bilginin dolaylı olarak (inderekt) elde edildiğini bildirdiğine -ki bu başkasından duyma, doğrudan tespit, elde edilen izlerden veya genel tecrübeden hareketle kabul etme vb. olabilir- işaret*

etmekle yetinelim.” (2007: 427) der. Bu tarz örneklerde geçmiş zaman anlamı, bağlamdan çıkarılmaktadır.

• **Geçmiş zamanda bir atıf noktasıyla eş zamanlı olarak süreklilik gösteren, bir süre devam eden ve başkasından duyulan hareketleri anlatmak için kullanılır. Hareketin konuşma anında da devam edip etmediği, bağlamdan anlaşılır:**

“*Zaten günde birkaç defa aynı şeyleri başkalarına da anlatıyormuş.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

Yukarıdaki örnekteki *anlat-* hareketinin bittiği bağlamdan anlaşılmaktadır: “*Önce şunu söylüyeyim, şimdi o sokak, o ev ve belki de o insan yer yüzünde mevcut değil. Sokak kayboldu, ev yıkıldı, O ise kimbilir ne oldu! Geçen gün o civardan geçtim de bunları hatırladım. Tanıdığım, sevdiğim yerler alt üst olmuş, evler, apartmanlar silinmiş, bayağı üzüldüm.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 17) Semt değiştiği için bunları söyleyen kestaneci de olmamalıdır. Ayrıca artık Mahmut Bey, evinin üzerine yazılar yazmadığı için onun bunu açıklamasına da gerek yoktur. Dolayısıyla geçmişte her gün birkaç defa yapılan anlatma işi sona ermiştir.

“*İki yıldır sinemada çalışıyormuş.*” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

Bağlamdan çalışmanın sona erip ermediği anlaşılmıyor. Anlatıcı, bir süre sonra söz konusu kişiyle bağlantısını kesmiştir.

“*Annem yanıma geldi. Niye öteki çocuklarla oynamadığımı sordu, neden yabancı gibi duruyormuşum? Oysa, düğünlerde herkes eğlenirmiş...*” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 87)

Yukarıdaki örnekte, annenin cümlesinin aktarımı söz konusudur.

“*Bu yolda birini vurdular bir süre önce. Bu ağaçların altına saklanmışlar. Sabahmış. Yaşlı hoca elinde çantası her zamanki yolunda yürüyormuş.*” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 54)

- **Geçmişte bir atıf noktasıyla eş zamanlı olarak süreklilik gösteren eylemlerin sonradan fark edildiğini anlatır:**

“Demirel’in, o zamanki adıyla Dolaksızoğlu Süleyman Sami’nin, köydeki adıyla Çoban Sülü’nün yazgısı İslâmköy’de dolarken benimki de İstanbul’da doluyormuş!” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 63)

“Çoban Sülü’nün yazgısı İslâmköy’de dolarken” yan önermesinin atıf noktasını oluşturduğu yukarıdaki örnekte, temel önermede yer alan ve atıf zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleştiği bildirilen *dol-* eylemi, bitiş ifade eder. Burada *-{yor}* ekiyle son sınıra ulaşılamadığı, sözü edilen zamanda henüz eylemin hazırlık aşamasında bulunduğu anlaşılmakta, *-{miş}* ekiyle de bu bilginin sonradan edinildiği belirtilmektedir. Bağlamdan daha sonra eylemin tamamlandığı, sona erdiği anlaşılmaktadır.

“Nerdeydi o? Nereye gitti? Masadan çoktan inmiş, balkon kapısına doğru yürüyormuş. Sanki özgürlüğe gitmenin yolunu biliyor.” (HVT, Özgür Karınca, s. 42)

- **Geçmiş zamanda gerçekleşmeye çok az kala fark edilip gerçekleştirilmeyen eylemlerin başkasından duyulduğunu anlatır. “Az kalsın” ifadesiyle hareketin gerçekleşmediği anlatılır. *-{yor}* eki, gelecek zaman anlamı verirken, *-{miş}* rivayet bildirir. Geçmiş zaman anlamıysa bağlamdan çıkar:**

“Az kalsın babam sevincinden, heyecanından üstüme oturuyormuş!” (BA, Evden Kaçış, s. 45)

- **Geçmiş zamanda geleceğe yönelik planlanan hareketlerin başkasından öğrenildiğini anlatır:**

Aşağıdaki örnekte, gelecek zamanda yapılması planlanan bir hareketin başkasından duyulması ve aktarılması söz konusudur. Ancak bunun geçmiş zamana ait olduğu, bağlamdan anlaşılmaktadır:

“Bir mektup daha almıştı Öğretmen Muhtar bey İstanbul’a geliyormuş.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 70)

“Bir iki yıl geçti geçmedi bir davetiye geldi anneme. Müzeyyen abla. bir davetiye geldi anneme. Müzeyyen abla, Üsküdar Halkevinde evleniyormuş. Gitmeliydik, gittik de...” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38)

“Köylerine geri dönmeleri gerekiyormuş şimdi.” (İS, İki Çocuk, s. 22)

- **Geçmiş zaman içinde gerçekleştiği fark edilen bir eylemi anlatabilir:**

“Bir şeyler söyledi, ‘Sen konuşamıyorsun’ derken. Konuşuyormuş! Kendi dilinde!” (İS, İrep İçin, s. 54) örneğinde geçmişte geniş zamana yayılabilecek konuş-eyleminin sonradan fark edilmesi söz konusudur.

3.1.2.1.1.3.21. ...-{DI} ...-{AcAktI}

- **Bu yapı, geçmiş zaman içinde belirlenen bir atıf noktasından geleceğe bakılan ve en yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenen hareketleri anlatır:**

“O damla da düştü düşecekti.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31)

3.1.2.1.1.3.22. ...-{mİştI} ...-{yordu}

- **Bu yapının kullanıldığı örneklerde geçmişte birinin gerçekleşmesine tanık olunmayan diğeri ise görülen iki eylemin anlatımı söz konusudur:**

Aşağıdaki örnekte verici, geçmiş içinde bir atıf noktasında birinin sigara tütürdüğünü görmektedir. Bunu -{yordu} ekiyle anlatır. Çünkü sürekliliği devam eden eyleme tanıktır. Ancak uzak geçmişte gerçekleşen sigarayı yakma eylemini görmemiştir. Dolayısıyla tanık olmadığını anlatmak için -{mİştI} ekinden yararlanır.

“Gene o kocaman purolardan birini yakmış-tı tütürüyordu.” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

3.1.2.1.1.3.23. ...-{sAydI} ...-{AcAktI}

Banguoğlu, bu yapıyı açıklarken “Geleceğin anlatması özellikle olmayası şartın ceza cümlesini kurmaya yarar.” (2007: 466) der.

- **Yapı, geçmişte geleceğe dönük bir koşula bağlanmakla beraber hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği bilinen eylemleri anlatır. Bu örneklerde sadece bir varsayım söz konusudur:**

“Ya bugünlerde yaşayıp da günde yirmi dört saat yayın yapıp ne denli saçma, budalaca, işe yaramaz söz, şarkı, gürültü varsa tümünü insanların gözlerine kulaklarına akıtan TV’leri, radyoları tanısaydı, ne diyecekti?” (HK, Bir Yaz Sabahı, s. 80)

Örnekte aslında geçmiş içinde geleceğe dönük bir soru vardır. Ancak eylemin gelecekte gerçekleşebilmesi mümkün değildir. Verici, varsayımı sorgulamaktadır.

“Keşke birbirlerine hiç rastlamamış olsalardı. Hiç değilse bu kötü anın hatırası kalmayacaktı.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

Yukarıdaki örnekte birbirine rastlama işi gerçekleşmiş, buna bağlı olarak da bu kötü anın hatırası kalmıştır. Verici, geçmişte gerçekleşmiş bu hareketten duyulan pişmanlığı anlatıyor. Ancak geri dönüş mümkün değildir. Sadece bu mümkün olsa ortaya çıkacak durumu dile getirmektedir.

Guzev, buradaki $\{-AcAktI\}$ ve benzer biçimde kullanılan $\{(A / I)rdI\}$ ekini “*konyunktif kipi*” olarak değerlendirir; bunları dil bilgisinde gelecek zamanın hikâyesi ve geniş zamanın hikâyesi olarak değerlendirilen eklerden ayrı tutarak bilim adamlarının bu kipi görmezden geldiklerini ifade eder: “*(...) bu ulamın anlamı, eylemin gerçekleşmesinin mümkün, gerekli veya olabilecek olduğunu, gerçekte ise, hiç gerçekleşmediğini bildirir: Onunla konuşsaydık o bunu yapmazdı; Seni görmeseydim hemen gidecektim örneklerinde bu ulam, -Ezdî ve -(y)EcEktİ bileşik eklerince temsil edilmektedir. Bunlara -Erdİ ekini ilâve edersek, söz konusu ulamın esas terkiibini göstermiş oluruz. Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, Türkçedeki konyunktivin ekleri birincil unsurlar değil, iki ekten oluşmuş olan birer ikincil bileşik ektir. İşte bu husus, bizce Türkologların başka dilllerde mevcudiyeti olağan sayılan bu kategoriyi Türkçede görmelerine engel teşkil etti. Ne var ki, gelecek zaman ile geçmiş zaman anlamının kaynaştırılması, konyunktif modalitesi anlamının doğmasının ön koşullarından biridir. Sıraladığımız bileşik ekler, bir taraftan bildirme kipi zaman kategorisinin birer zaman ulamının, yani genel zaman kategorisini oluşturan ulamlar sırasının üyeleri olan geniş ve gelecek zamanın hikâyesinin, öte taraftan konyunktif ulamının ekleridir. Söz konusu zaman ulamlarıyla konyunktif ulamı arasında fark gözetmemek, Türk dil sisteminin gerçek durumunu belirsiz kılar.”* (2007: 702)

3.1.2.1.1.3.24. ...- $\{sAydI\}$ ...- $\{(I)rdI\}$

• Bu yapı da “...- $\{sAydI\}$ ...- $\{AcAktI\}$ ” yapısı gibi geçmişle ilgili bir varsayım bildirir. Geçmişte bir koşula bağlı olarak gerçekleşme olasılığı bulunan eylemleri anlatır. Ancak koşulun da olayın da gerçekleşmediği bilinmektedir:

“Biz de bir gün çıkabilseydik o tepelere! Kimbilir kent ne güzel görünürdü ordan!” (HK, Surların Üstünde, s. 74)

3.1.2.1.1.3.25. ...-*{sAydI}* ...-*{mİştI}*

• Uzak geçmişte koşula bağlı olarak gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen hareketlerin anlatımında bu yapı kullanılabilir:

“Ben de Nihat Bey gibi yapsaydım, yanmıştık’ derdi.” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

3.1.2.1.1.3.26. ...-*{yor}* ....-*{DI}*

• İki sözcüklü yüklem oluşturan bu yapı, vericinin geçmiş içinde gerçekleşmeye devam eden bir hareketin gerçekleştiğinin sonradan farkına vardığını anlatır:

“Bir gök gürültüsüyle kendimizi caddede yeni bir hayata, yeni bir mücadeleye doğru ilerliyor bulduk.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 40)

3.1.2.1.1.3.27. -*{AcAK}* gibiydi

Dil bilgisi çalışmalarında “-*{AcAK}* gibi” yapısına dair farklı görüşlerin yer aldığı görülmektedir. ²² Korkmaz (2003a: 975), Banguoğlu (2007: 438-440) gibi bazı araştırmacılar, -*{AcAK}* ekini ortaç eki sayarak bunun “gibi” edatıyla bir edat öbeği oluşturduğunu belirtir. Bazılarıysa yapıyı ulaç eki olarak alır. Örneğin Gençan’a göre zaman eki+edat kurgusunda bir ulaç ekidir (2001: 437). Ediskun da “kıyaslama ulaçları” adı altında değerlendirir (2003: 568). Üstünova ise yüklem olarak görev alan birimlerdeki yapıyla ilgili şu sonuca varır: “Bizim verdiğimiz örnek cümlelerdeki kullanımda olan ve yüklem olarak görev alan birimlerdeki {-EcEK}, {-mİş}, {-yor}, {-EcEkmİş} vb. yapıları bugün Türkiye Türkçesinde üstlendikleri zaman bildirme işlevini dikkate alarak zaman eki / eylem çekim eki saymak gerekir. Gibi edatı, soru ekini örnekseyip görev değişikliğine uğramış; kendini bir ek gibi algılayıp zaman ekiyle kişi eki arasına girmiştir. Dolayısıyla tıpkı soru edatı gibi eylem çekim eklerinin bir parçası haline gelmiştir.” (2006: 57) Böylece Üstünova’nın söz konusu yapıyı barındıran cümleleri eylem cümlesi olarak aldığı görülmektedir. Bu çalışmada da belirtilen görüş

²² Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, “-EcEkmİş gibiyim Yapısının Düşündürdükleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 27, İstanbul, Maestro Danışmanlık A.Ş., 2006, ss. 49-60.

doğrultusunda “-{AcAK} gibi” yapısı, eylem cümlelerinde kullanılan zaman bildiren birleşik yapılar arasında alınmıştır.

- **Bu yapı, geçmiş içinde gelecekte gerçekleşmesine kuşkuyla yaklaşılan eylemleri anlatabilir:**

“-{AcAK} gibi” yapısıyla çekimlenen eylemler, geleceğe gönderme yapar ancak eylemin gelecekte gerçekleşeceği kesin değildir. Bu yapılarda kuşku anlamı vardır. Yapıya -{DI} ekinin eklenmesiyle gelecek, geçmiş içine taşınır ve bu birleşik yapı, geçmiş içinde gelecekte gerçekleşmesine kuşkuyla yaklaşılan eylemleri anlatır:

“Yaşam hep böyle gidecek gibiydi.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 26)

- **“Nerdeyse” sözcüğüyle birlikte geçmiş içinde en yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenen hareketleri de anlatır:**

“Nerdeyse öpüşecek gibiydik.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 86)

3.1.2.1.1.3.28. -{mAyAyIm} mI

- **-{AyIm} ekinin -{mA} olumsuzluk eki ve -{mI} soru ekiyle birleşmesi sonucu ortaya çıkan yapı, bağlam çerçevesinde, söyleme geçmişte gerçekleşen harekete tanık olmanın vericide şaşkınlık yarattığı anlamını katmaktadır:**

“Bir akşam okuldan çıkarken eski sefertasını Jozef’in elinde görmeyeyim mi!” (HK, Sefertası, s. 43)

3.1.2.1.1.3.29. -{mAz} mI

- **Geçmişte umulmadık şekilde gerçekleşen hareketlerin anlatımında bu yapı kullanılabilir:**

“Sinek gelip burnuma konmaz mı? Sonra gitti defterin üstüne çıktı.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere beklenmediği hâlde gerçekleşen olayların anlatımında “-{mAz} mI” yapısı kullanılabilir. Geleneksel dil bilgisinde geniş zamanın üçüncü tekil kişinin olumsuzluğu olarak adlandırılan -{mAZ} ekiyle -{mI} soru eki birleşerek yeni bir ek ortaya çıkmakta ve bu ek, artık başka bir zamana gönderme yapmaktadır. Burada bağlamdan geçmiş zamana işaret edildiği anlaşılıyor. Ayrıca -{mAZ} ekindeki olumsuzluk anlamı, -{mI} ile bütünleştiğinde ortadan kalkmakta,

cümle, olumluluk özelliği kazanmaktadır. Yukarıdaki örnek de bu nedenle alıcı tarafından “*Sinek gelip burnuma kondu.*” biçiminde anlaşılıyor.

“*Sinek gelip burnuma konmaz mı?*” cümlesi, tek başına ele alındığında bir soru cümlesi özelliği göstermektedir. Ancak kendinden sonraki cümleyle birlikte yani bağlam içinde değerlendirildiğinde bunun bir soru anlamı taşımadığı, geçmişte gerçekleşen ve bu nedenle vericinin şaşkınlık içinde kaldığı bir eylemi anlatmak üzere kullanıldığı görülür. Üstünova’nın “*cevap istemeyen soru cümleleri*” başlığı altında değerlendirdiği bu tür cümlelerde amaç, soru sorarak bilgi almak değil cümleye onaylama, dikkat çekme, şaşırma, imkânsızlık, küçümseme gibi anlamsal özellikler katmaktır.²³ Burada da söz konusu yapıdan yararlanılarak sineğin burna konmasının yarattığı şaşkınlık anlatılmıştır.

“-{mAz} mI” yapısı, sadece geçmiş zamanı anlatmaz. Bağlam bu konuda çok önemlidir. Örneğin bir anne, “*Beni kardeşim kadar sevmiyorsun.*” diyen oğluna “*Canım oğlum, seni sevmez miyim?*” diye karşılık veriyor. Burada da “{-{mAz} mI” kullanılmıştır ancak ekin geçmişe gönderme yaptığı söylenemez. Örnekte “*Canım oğlum, seni seviyorum.*” anlamı vardır ve geniş zamana işaret edildiği görülür. Bu nedenle ekin, yer aldığı bütün içinde değerlendirilmesi, işlevini ve adını belirleme konusunda son derece önemlidir.

Geçmiş zaman anlamı, aşağıdaki örneklerde de görülür:

“*Babam bir de demez mi, ‘Beyazıt’tan Nimet’i ve Nihal’i de alalım.’ Tamamdı şimdi.*” (L, Lunapark, s. 5)

“*Dönüp bana bakmaz mı birden! Hişt diye bağırdım kaçtı.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 33)

“*Bir de rüzgâr çıkmaz mı! Derken yağmur! Geriye dönmeliydik.*” (HK, Surların Üstünde, s. 75)

“*Gittim, öteki arabalara çarparak Nihal’i kurtardım, birlikte yola çıktık ama Nimet bırakır mı gelip gelip çarptı hem de olanca hızıyla.*” (L, Lunapark, s. 6)

²³ Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, “Soru ve Cevap Cümlelerinin Çözümü”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 853, 2004b, ss. 425-433.

örneğindeyse olumlu soru yoluyla olumsuzluk verilmiş, “bırakmaz” anlamı geçmişe gönderme yapılarak sezdirilmiştir.

3.1.2.1.1.3.30. -{AcAK} olmuştu

Dil bilgisinde -{AcAK}, -{mİş}, -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}, -{mAz} eklerini almış eylemlerle bir araya gelen *ol-* eylemi, yardımcı eylem olarak değerlendirilmiş; ekler de ortaç eki olarak alınıp ortaya çıkan yapı “*karmaşık fiiller*” başlığı altında incelenmiştir. Örneğin Korkmaz, “-{mİş} ol-” yapısını “*bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller*” başlığı altında “*öncelik fiilleri*”nden biri olarak alır ve bunun işlev bakımından iki yönlü olduğunu belirterek bu yapıyı alan eylemin *ol-* yardımcı eyleminin çekimlendiği zamana göre bir tamamlanmışlık bildirdiğini ifade eder (2003a: 801-802). Banguoğlu da aynı yapıya “*karmaşık fiiller*” başlığı altında yer verir ve o da Korkmaz gibi bunu “*öncelik fiilleri*”nden sayarak “*Geçmiş sıfatfiili (-miş sıfatfiili) ile yapılırlar ve yardımcı fiilin aldığı zamanın öncesinde kılışın ve oluşun bitmiş, tamamlanmış olduğunu anlatırlar.*” (2007: 482) açıklamasını yapar. Dil biliminde ise yapı için “*perifrastik işaretleyiciler*” terimiyle karşılaşılabilmektedir (Aslan, 2012: 12).

Aynı yapının -{yor} ve -{mAktA} ekleriyle de kurulabilmesi nedeniyle (-{yor} ol-, -{mAktA} ol-) buradaki eklerin ortaç eki olup olmadığı, zaman eki olabileceği konusunun tartışılması gerektiği düşünülmektedir. -{yor} ve -{mAktA} eklerinin zaman eki olmasından dolayı burada çekimli iki eylemin bir araya gelmesi mi söz konusudur? *Ol-* eyleminden önceki eylem, asıl unsur; *ol-* eylemiyse ek birleşmesini sağlaması bakımından yardımcı unsur olarak alınabilir mi? Çünkü burada söylenmek istenen ilk eylemde anlatılandır. İlk eylem ve *ol-* eyleminin aldığı ekler de Aslan’ın deyimiyle “*(...) eylemin başlangıç sınırı, sürek ve bitiş sınırından oluşan iç yapısına, farklı yönelim noktalarından bakılabilmesi ve farklı görünüş-zaman ilişkilerinin ifade edilebilmesi yönünde işlevler üstlenirler.*” (2012: 11-12) Benzer, birleşik zaman ifadesinin dil bilgisinde yanlış bir terim olarak algılandığını ve artık bu terimin kullanılmayıp yerine birleşik yapı ve katmerli yapı terimlerinin tercih edildiğini anlatırken birleşik yapı ve katmerli yapı ifadelerini şöyle açıklar: “*Birleşik yapı, zaman eki olarak adlandırılan iki ekin bir araya gelmesiyle oluşan yapılardır. Katmerli yapı ise birleşik yapıya benzer biçimde iki ekin ol- fiili ile birleşmesi sonucu oluşan biçimlerdir.*” (2012: 122) Delice de konuyla ilgili görüşlerini “*Fiilin taban anlamını*

zaman ve dilek-istek kavramları dışında daha değişik anlam ilgileri katarak genişletmek istediğimiz durumlarda öbek-fiiller kullanılır. Asıl fiile gelen kip eki bildiğimiz anlamda kip göstergesi değildir. Kip göstergeleri öbek-fiillerde sadece yardımcı fiillere gelir. Asıl fiile gelen kip ekleri, fiilin kılınış göstergesi olarak kullanılır ve fiil tabanına fiilin işleniş zamanı dışında değişik kiplik anlam ilgileri katar.” (2002: 203) biçiminde dile getirir. Özmen, konuyla ilgili çalışmasında yapıya yönelik ayrıntılı açıklamalar yapmış, ol- eyleminden önce gelen eylemin aldığı ekin ortaç eki mi zaman eki mi olduğunu sorgulamış ve şu sonuca ulaşmıştır:

“Sonuç olarak, ol- fiilinin üzerine geldiği ekin sıfat-fiil eki mi yoksa çekim eki mi olduğunu, diğer bir deyişle, bir ekin ne olup ne olmadığını, eklerin kökenleri değil işlevleri belirler. ol-, isimlerin üzerine geldiğine, ol-’dan önce gelen ekler de, sıfat-fiil kökenli olduklarına göre, bu yapılar sıfat-fiillerle kurulmuş birleşik fiillerdir demek yerine, oluşan yapıya ve işleve göre değerlendirme yapmak daha uygun olacaktır.

Bu fiil şekillerinde, ol- fiilinin işlevi, üzerine geldiği unsuru fiilleştirmek değildir. Bu unsurlar zaten fiil şekilleridir. Bir fiil şeklini yeniden fiilleştirmeye gerek de yoktur. Dolayısıyla, burada ol- fiilinin görevi, üstüne geldiği isim unsurunu fiilleştirmek değil, zaten fiil olan bir unsurun üzerine ikinci, üçüncü fiil çekim ekinin gelmesine vesile olmaktan ibarettir. ol- fiili, üzerine geldiği fiil şekline bağlı cümle ögeleriyle değil, bizzat üzerine geldiği çekimli fiille ilgilidir. ol- üzerine geldiği fiil şekliyle birlikte fiil + fiil çekim eki + ol- + fiil çekim eki biçiminde bir anlam birimi oluşturmakta, zaman ve görünüş ilişkisini, asıl fiil, ol- yardımcı fiili ve bunların üzerlerine gelen fiil çekim ekleri birlikte oluşturmaktadır.” (2007: 1425) Gülsevin de ol- eylemiyle kurulan yapıların da zaman ve kiplerle ilgili tablolara alınması gerektiğini belirtirken ol- eylemiyle i- eylemini karşılaştırır ve “‘ol- fiili’ müstakil bir fiildir, ama i- (<er-) fiili de tıpkı ‘ol-’ gibi (hem de olmak anlamında) müstakil bir fiildir.” (2000: 220) der.

Buna göre “-{AcAK} olmuştu” yapısında -{AcAK}, -{mİş} ve -{DI} eklerinin ol- eylemiyle bir araya geldiği dolayısıyla ol- eyleminin, ekleri birbirine bağlayıcı rol oynadığı düşünülmektedir.

Ol- eyleminin aldığı ek, önceki eylemin zamanını, zaman çizgisi üzerinde geçmiş, gelecek, şimdi bağlamında bir noktaya yerleştirir. İlk eylemin aldığı ekse yapıya bitmemişlik (gelecek), sürme (şimdi, geniş zaman), bitmişlik (geçmiş) biçiminde

anlamsal ayrıntı katar. Buna göre Aslan tarafından “geçmişin geçmişinde öngörülülük” ya da “geçmişin geçmişinin geleceği” (2012: 19) olarak, Delice tarafından “olmayası plânlı geçmiş” (2002: 205) biçiminde adlandırılan “-{AcAK} olmuştu” yapısı, uzak geçmişte geleceğe dönük niyet bildirir. Uzak geçmiş anlamını -{mİştI} eki verirken geleceğe dönük niyeti -{AcAK} eki sunmaktadır:

“Bir aralık ‘Niye elektrik yok’ diye soracak olmuş-tu, sonra vazgeçmişti.” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79)

3.1.2.1.1.3.31. -{mAyA} başladı

• Karahan tarafından “‘başla-, çalış-, iste-’ gibi aslında yardımcı fiil olmayan bazı fiiller, ‘-mAyA başla-, -mAk iste-, -mAyA çalış-’ kalıpları içinde yardımcı fiil olarak da kullanılır ve birlikte kullanıldığı hareket isimlerini tasvir eder.” (2004: 79) biçiminde açıklanan “-{mAyA} başla-” yapısı, -{DI} ekiyle birleştiğinde başlangıcı geçmişte kalan bir eylemin kesintisiz ya da tekrarlanarak devam ettiğini anlatabilir. Bu yapıda amaç, alıcıyı başlangıca odaklamaktır: ²⁴

“Koskoca bir salonda yalnız başıma filim seyretmek bana korku vermeye başladı.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

Cümlede geçmişte başlayıp devam eden bir hareket anlatılıyor. Burada hareketin başlama anı geride kalmıştır; eylemin tamamlanıp tamamlanmadığı, konuşma anında hâlâ devam edip etmediği belli değildir. “-{mAyA} başladı” yapısı, hareketin başlangıcının geçmişte kaldığını anlatır. Cümlede sözü edilen koskoca bir salonda yalnız başına film seyretmenin korku vermesi, bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla geçmiş içinde bir süre (birkaç hafta) devam etmiş ve sona ermiştir: “Bu hal büyük sinemaya birkaç hafta uğramama için bir sebep oldu. Uzunca bir ayrılıktan sonra bir gün sinemaya koştum. (...) O sıcak yaz günlerinin birbirine benzeyen akışı içinde birden sanki her şey değişivermişti. Dondurmak sinema içime bir huzur, hayallerime genişlik getirmişti.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

“(…) -mAyA başla- biçimbirimiyle kullanılan [-SV]’ler [+ÖS]’lere daha yakındır. Zaten -mAyA başla-, fildeki sürekle ilgili bir değişiklik yapmamakta veya

²⁴ “-{mAyA} başla-” yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ACAR Kenan, “A Başla-”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 21-31.

sürek'in son noktasına herhangi bir sınır getirmemektedir. Tersine olayın başlangıcına vurgu yaptığı için [+ÖS]'lerde olduğu gibi adeta iki aşamalı bir olay ortaya çıkmaktadır.” (Karadoğan, 2009: 43)

“-{mAyA} başladı” yapısı, yukarıdaki özelliği dolayısıyla ayrıca eskiden olmayan sonradan ortaya çıkan alışkanlıkları da anlatabilmektedir.

“Bulvardaki durak, duvarlarındaki yazılarıyla bana bir dost gibi gelmeye başladı.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.34) cümlesinde de “Eskiden gelmiyordu, artık geliyor.” anlamı vardır.

“Bir tomar anahtar. Hangisi benim hücrenin kilitini açan? Başladı bir bir denemeye. (...) Bir bir deniyor.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 21)

Yukarıdaki örnekte bitiş bildiren ve tekrarlanarak devam eden *dene-* eyleminin başlangıcına dikkat çekilmiştir.

“Sonra onu her sabah aynı yerde görmeye başladım.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52) cümlesindeki hareket de bir süre devam etmiş ve bitmiştir (Bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla Eylül başlarından kar yağmasına kadar sürmüştür.): “Yandan çarklıya, insanlarına, düdüğüne, dumanına, sahillere, esmer güzeline öylesine alışmışım ki bir gün bütün bunları kaybedeceğim aklıma bile gelmiyordu. Önce karın yağmasıyla güvertenin zevki kalmadı. Dar ve dumanlı bir kamarada sabahları gazete okuyarak şehre inmek tatsız bir hal almıştı. Sahili, bulutları seyredemiyor o esmer güzelini göremiyordum. Birdenbire yok oluvermişti.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53)

*“Derken semti yıkılmaya başladılar, bütün uzak hatıralarımı taşıyan yerleri silip süpürmeye başladılar. Bir gün geldi, ne Mahmut bey, ne kestaneci, ne ev ne sokak kaldı.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22) örneğindeki *yık-* eylemi de tekrarlanarak devam eden ve bir noktada sona eren bir bitiş eylemidir. “-{mAyA} başladı” yapısı, ilk yıkma eylemine dikkat çekerek bunun devam ettiğini bildirir.*

3.1.2.1.1.3.32. -{mAyA} başlamıştı

• **Bu yapıyla geçmişte bir atıf noktasından önce belirlenen bir zamanda (uzak geçmişte) söz konusu eylemin gerçekleşmeye başladığı anlatılır:**

Aşağıdaki örnekte süreklilik bildiren *sez-* eyleminin ilk gerçekleşmeye başladığı noktanın, geçmiş içinde bir atıf noktasından önce gelen uzak geçmiş olduğu

anlaşılır. Uzak geçmiş anlamını -{mİştI} eki verirken “-{mAyA} başla-” yapısıyla da eylemin bu noktada başladığı vurgulanır:

“*Ama ben bu tür yazıların ‘edebiyat’la ilgisiz şeyler olduğunu sezmeğe başlamıştım.*” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58)

3.1.2.1.1.3.33. -{mAyA} başlıyordu

• **Bu yapı, geçmişte bir atıf noktasında gerçekleşmeye başlayan eylemleri anlatır. Başlangıca vurgu yaparak anlık durum bildirir:**

“*Bir saat önce cansız olan meydan yavaş yavaş kıpırdamaya başlıyor-du.*” (ÖEB, Meydan, s. 60)

3.1.2.1.1.3.34. -{mAyA} koyuldu

• **Bu yapı da eylemlerin geçmiş içindeki başlangıcına dikkat çeker. Eylemin geçmiş içinde tamamlanıp tamamlanmadığı bağlamdan anlaşılır:**

“*Yeniden mağarada Bizans prensesini ve hazinesini, o sıralarda oynayan esrarengiz bir filmdeki gibi, heyecan ve korkuya rağmen aramıya koyulduk.*” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

Yukarıdaki örnekte anlatılan süreklilik içeren *ara-* eylemi, geçmişte bir süre devam etmiş ve bitmiştir: “*Çocukluk yıllarım boyunca süren bu telâşlı, heyecanlı, umut içindeki didinmelerimizi şimdi acı bir sevinçle hatırıma getiriyorum.*” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

“*Fakat uzaktan beliren bir mahalle arkadaşının eliyle ‘Hemen kaç’ işaretini verdiğini görünce, inatçı keçiyi çeke çeke bizim sokağa açılan kapıya doğru önce yavaş adımlarla, sonra hızlı bir koşu ile ilerlemeğe koyuldum.*” (BD, Keçi, s. 70) örneğinde de süreklilik bildiren *ilerle-* eyleminin başladığı belirtilmiştir. Ancak geçmiş içinde bir süre devam eden bu eylem de sonlanmış olmalıdır.

“*İlk heveslerimi telâşla çıkarmaya koyuldum.*” (ÖEB, Semt, s. 14) cümlesindeki *çıkır-* ise bitiş bildirir. Ancak bağlamdan, hareketin bitip yeniden olma biçiminde bir tekrar gösterdiği anlaşılır. Burada “-{mAyA} koyul-” yapısı, hareketin geçmişte ilk yapılışına göndermede bulunur.

3.1.2.1.1.3.35. -{mAyA} yüz tutmuştu

• Bu yapıyla geçmişte bir atıf noktasından önce belirlenen bir zamanda (uzak geçmişte) söz konusu eylemin gerçekleşmeye başladığı anlatılır. Hareketin bitmişliği, bağlamdan anlaşılır:

“Meydan kararmaya yüz tutmuştu.” (ÖEB, Meydan, s. 62)

Yaman, verdiği “Bütün dünyanın bir birine açıldığı yüzyulumuzda Batı dışı düşünce ve inanışlar yeniden önem kazanmağa yüz tuttu.” biçimindeki örnek cümlede -{DI} ekinin gelecek zaman ifade ettiğini belirtmektedir (1999: 58). Ancak burada geleceğe gönderme yapma konusunda -{DI} ekinin tek başına işlev üstlenmediği, bunu yüz tut- birleşik eylemiyle birlikte yaptığı dikkate alınmalıdır. Akbal’ın kullandığı cümlede de geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir hareket anlatılmaktadır. -{mİştI} eki bunu bildirir. Burada hareketin başlaması geçmişte kalmıştır (Tam olarak hareket gerçekleşmemiş ancak etkileri görülmeye başlamıştır.) Tamamlanma işi, gelecekte olacaktır. Bunu anlatansa yüz tut- eylemidir. Havanın mutlaka kararacağı düşünüldüğünde atıf zamanından önce uzak geçmiş denecek bir noktada gerçekleşmeye başlayan bu eylemin tamamlandığı anlaşılmaktadır.

3.1.2.1.1.3.36. -{mAz} oldu

• “-{mAz} oldu” yapısı sayesinde geçmiş içinde eskiden olmayan, sonradan ortaya çıkan bir hareket anlatılmakta; geçmişte bir geniş zaman anlamı verilmektedir. Ancak alışkanlık hâlinde süren hareket tamamlanmış olabilir, bu da bağlamdan anlaşılır:

“Aksine havalar ısındıkça ısındı. Kimse sinemalı sokaktan geçmez oldu, aşklı, maceralı filmlerin semtine uğramaz oldu.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 8)

Korkmaz’ın (2003a: 803-806) “alışkanlık fiilleri” konusu içinde verdiği yapılardan biri olan “-{mAz} oldu” yapısı, yukarıdaki örnekte sonradan ortaya çıkan bir hareketi anlatmaktadır. Burada bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla hareket; geçmişte, sıcak havalarda bir süre devam etmiş ancak yağmurların başlamasıyla birlikte sona ermiştir. Yani eylem, geçmişte kalmış; konuşma anına taşınmamıştır. “İlk yağmurlarla beraber dondurmacı ve şerbetçi sellere kapılıp bilinmeyen yerlere doğru uzaklaşmışlardı. Eşsiz

bir masalın yaşandığını ve bittiğini bilmeyen insanlar sinemayı doldurmaya başladılar.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 9)

“En cesurumuz olan küçük ağabeyim bile geceleri su çekmek için bahçeye adım atmaz oldu, kömür taşımak için bahçeye adım atmaz oldu.” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

Yukarıdaki örnekteki *adım atma-* eyleminin de geçmiş içinde bir süre devam ettiği ve sona erdiği bağlamdan anlaşılır: “Ama gün geçtikçe, bu çekingenlik ve ürkme duyguları hafifledi,” (BD, Bizans Definesi, s. 90)

“Mektep helâlarının duvarlarında görülen açık saçık yazılar ve garip garip şekilleri otobüs bekleyenler görmemek için o tarafa bakmaz oldular.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.31) örneğinde hareketin bir süre sonra tamamlanmış olabileceği sezilir.

3.1.2.1.1.3.37. -{mAz} olmuş

• Bu yapı, eskiden olmayan, sonradan ortaya çıkan ve süreklilik gösteren bir eylemin başkasından duyulduğunu anlatır. -{mAz} yapısı, sürekliliği vurgularken -{mİş} eki, aktarım işlevi üstlenir:

“Sonra yıllar önce gördüğü bir Arap filmini anlattı. Caddelerden tramvay geçemez olmuş. Öylesine kalabalıkmiş sinemanın önü.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 118)

3.1.2.1.1.3.38. -{mAz} olmuştu

• “-{mAz} olmuştu” yapısı, uzak geçmişte sonradan ortaya çıkan bir alışkanlığı anlatır. Bu eylemin ne kadar sürdüğü bağlamdan anlaşılır:

“Bugün yarın defineyi bulup zengin olacağı ümidiyle evden çıkamaz olmuştu,” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

“Hele günün birinde cami avlusuna bir küçük kuzu ile iki kız çıkageldikten sonra, gözüm o kuzudan ve sahiplerinden başkasını görmez olmuştu.” (BD, Keçi, s. 72)

3.1.2.1.1.3.39. -{mİş} bulundu

• Bu yapıyla, gerçekleşmesinden ya da gerçekleşmemesinden pişmanlık duyulan eylemler anlatılır:

Delice, dil bilgisinde birleşik eylem olarak görülen bu yapıları *et-* eylemiyle kurulu birleşiklerle karşılaştırır ve şöyle der: “(...) gelmiş bulunmak fiili gramerde

birleşik fiil olarak tanımlanır ve cümle çözümlemesinde yüklem olarak gösterilir; ancak, aynı kategoride değerlendirilen yardım etmek fiilinden işlev olarak da ayrılır. Her ikisi de yapıcı öbek-fiildir; ama, yardım etmek yabancı bir kelimenin içerdiği anlam ile birlikte yüklem oluşunu sağlarken, gelmiş bulunmak öbek-fiili gelmek eyleminin pişmanlık kipliğini göstermektedir.” (2002: 202-203) Bu yapılar, Delice tarafından “iradedışı yahut istemedışı geçmiş” olarak adlandırılır (2002: 205).

“-miş bulun-” yapısını değerlendiren ve bu yapının konuşma dilinde yaygın olarak kullanıldığını belirten Bayraktar da konuyla ilgili olarak “*Edebi eserlerde de rastlanan ancak konuşma dilinde oldukça yaygın olan kullanım ise -miş bulunmak yapısının pişmanlık, geri dönüşü olmayan sıkıntı verici bir durumu anlatmak için kullanılmasıdır. İfadenin yönlendiricisi olarak da ‘maalesef’, ‘ne çare ki’, ‘ne yazık ki’ gibi ifadeler yer almaktadır.*” (2009: 705) demektedir.

“*Ahmet en gerideydi. Ne olduysa öne ben geçmiş bulundum. Oysa içim titriyordu.*” (HK, Surların Üstünde, s. 75)

Yukarıdaki örnekte de *öne geç-* eyleminin isteyerek yapılmadığı ve bundan pişmanlık duyulduğu görülmektedir.

3.1.2.1.1.3.40. -{mİş} bulunmalıydı

• **Bu yapı, geçmiş zamanda tamamlanmış olması beklenen eylemin tahmin edildiğini bildirir:**

“*Herkes işinden gücünden evine dönmüş bulunmalıydı, yemek masasına oturmuş bulunmalıydı.*” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 43)

Yukarıdaki örnekte verici, akşam olmasından dolayı *eve dön-* ve *yemek masasına otur-* eylemlerinin geçmişin o noktasında tamamlanmış olduğunu düşünüyor. Ancak bunları görmediği için sadece deneyimlerine dayanarak tahmin ediyor.

3.1.2.1.1.3.41. -{mİş} bulunurdu

• **Bu yapıyla geçmişte belirlenen bir atıf noktasında tamamlanmış durumda olan eylemin sonucu ifade edilirken “*bulunurdu*” sözcüğündeki -{(I)rdI} ekiyle bunun geçmişte alışkanlık olma durumu da anlatılır:**

“Ekseriya bu hayaller akşam üstleri kurulurdu. (...) mekteplerin boşanma saati gelmiş bulunurdu.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

Yukarıdaki örnekte geçmiş içinde bir atıf noktası (*akşamüstleri hayal kurulan zaman*) belirlenmiştir. Bu noktada verici, söz konusu bir durumun da gerçekleştiğinden söz ediyor: *mekteplerin boşanma saatinin gelmesi*. Bu eylem, belirlenen atıf noktasında tamamlanmış olarak veriliyor. Bitmişlik ifadesi, *-{mIş}* ekiyle veriliyor. Yani o anda sözü edilen, bitmiş eylemin sonucudur. Bu sonucun ortaya çıkardığı durumu anlatıyor. *-{(I)rdI}* ekiyle de bu durumun geçmişte düzenli olarak görüldüğünü ifade ediyor.

3.1.2.1.1.3.42. *-{mIş}* bulunuyordu

• **Bu yapı, geçmiş içinde belirlenen bir atıf noktasında tamamlanmış olan eylemin ortaya çıkardığı sonucun sürekliliğini vurgular:**

“Beş dakika içinde yağmur selleri bütün şehri baş tan başa katetmek için tekrardan yola çıkmış bulunuyordu.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

Örnekte geçmişte belirlenen bir noktada yağmurun yola çıkması gerçekleşmiştir. Ancak yolda olma hâli sürmektedir. Cümlede bu hâlin sürekliliği anlatılır.

3.1.2.1.1.3.43. *-{mIş}* bulurdu

• “*-{mIş}* bulurdu” yapısı, geçmişte tamamlanan eylemin son sınıra ulaştığını vericinin görmediğini, eylemin sonucuna tanık olduğunu ve bu durumun geçmişte alışkanlık biçiminde tekrarlandığını anlatır:

“Başını çevirdi mi, her şey olur biterdi. Kum saatini boşalmış bulurdu.” (L, Kum Saati, s. 11)

3.1.2.1.1.3.44. *-{mIş}* gibiydi

• **Geçmişte gerçekleşmiş olan eyleme benzetme, tahmin anlamı katar:**

“Birkaç gün içinde beş on yaş ihtiyarlamış gibiydim.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38)

3.1.2.1.1.3.45. *-{mIş}* olabilirdi

• “*-{mIş}* ol-” yapısı, yeterlik eylemi *bil-* ve *-{(I)rdI}* ekiyle birleştiğinde geçmişte gerçekleşmiş olabileceği tahmin edilen eylemleri anlatır. Tahmin anlamı, *bil-* yardımcı eylemiyle ortaya çıkmaktadır:

“Komiser gelmiş olabilirdi.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 121)

3.1.2.1.1.3.46. -{mİş} olacaktı

• **Bu yapı, geçmişte bir atıf noktasından geleceğe bakıldığını ve gelecekte sözü edilen eylemin tamamlanmış olacağına beklendiğini anlatır:**

Buna göre “-{mİş} olacaktı” yapısını alan eylemin, -{AcAktI} ekinden hareketle geçmiş içinde gelecek zamanda işaretlenen bir noktada tamamlanmış olması beklenmektedir. Olay, geleceğe dönük olduğu için bir varsayım biçiminde sunulur. Bu durumu Aslan, “(...) -mXş olacaktı yapısı ise, geçmiş zamanda eylemin tamamlanmışlığına yönelik varsayım bildirmektedir.” (2012: 21) diyerek dile getirir. Bu durumda “-{mİş} olacaktı” yapısının, geçmiş içinde gelecekte tamamlanması beklenen hareketleri anlattığı söylenebilir. Aslan, yapının işlevini “geçmişin geleceğinde bitmişlik” olarak terimleştirmiştir (2012: 20).

Guzev, “-{mİş} ol-” yapısını “eylemi olup bitmiş bir hadise, bir bütünlük halinde gösteren postterminal görünüş anlamı”yla açıklar (2007: 700).

“Yataktan ayağa kalkınca, odadan dışarı çıkınca, elbisemi giyince, sokakta bir iki titrek adım atınca herşey bitmiş olacaktı, halledilmiş olacaktı.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67)

Yukarıdaki örnekte *bitmiş ol-*, *halledilmiş ol-* eylemleri, geçmişte geleceğe dönük hareketler olarak görülmekte ve geçmiş içinde bir gelecek zamanda bunların tamamlanmış olacağı beklentisi öne çıkarılmaktadır.²⁵

3.1.2.1.1.3.47. -{mİş} oldu

• **Geçmişte farkına varılmadan, bir sebebe bağlı olarak kendiliğinden gerçekleşen eylemler, bu yapıyla anlatılır:**

-{mİş}, sonuca bakıp değerlendirilme yapıldığını anlatırken “*oldu*” eylemindeki -{DI} da söz söyleyenin sonuca tanık olduğunu gösterir. Johanson, zamansal açıdan örtüşen eylemlerin bu yapıyla verilebileceğini ifade eder (1971).

“*Şarkının son kelimesi kulağımda erirken sahil kahvesiyle tanışmış oldum.*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 43) örneğinde şarkının son kelimesinin erimesiyle verici, sahil

²⁵ Örnekle ilgili olay zamanı, konuşma zamanı, atıf zamanı ilişkileri, s. 108-109’da ilgili bölümde açıklanmıştır.

kahvesiyle tanışmıştır. Ancak bu tanışma işi, *eri-* eyleminin sonucu olarak kendiliğinden gerçekleşmiştir.

“*Kısa bir zamanda bugünkü meydan ortaya çıkmış oldu.*” (ÖEB, Meydan, s. 59) örneğinde de *ortaya çık-* eylemi, kendiliğinden gerçekleşir.

3.1.2.1.1.3.48. *-{mIş} olmalı*

• **Geçmişte gerçekleştiği görülmeyen, sonucu değerlendirilen eylemin gerçekleştiğinin tahmin edildiğini anlatır:**

Bitmişlik ve geçmiş zaman anlamı, *-{mIş}* ekiyle; tahmin anlamı “*olmalı*” eylemiyle verilir:

“*Şeytan odama girmiş olmalı.*” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 77)

“*Sülü’nün sınıfı da hemen hemen aynı günlerde çektirmiş olmalı bu resmi.*” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 64-65)

“*Bir İtalyan kentinden almış olmalı.*” (L, Kum Saati, s. 11)

3.1.2.1.1.3.49. *-{mAlI} olmalıydı*

Ahmed, *-{mAlI}* ekinin morfosentaksını incelediği çalışmasında çekimli bir eylemden sonra gelen *ol-* eyleminin *-{mAlI}* ekini aldığı örnekleri birleşik yapılar olarak değerlendirir ve “*Devamdaki örneklerde, ‘olmalı’ kelimesinden sonra gösterilmeyen, ancak mutlaka ek-fiilin (i-) bir çekimi vardır. Bu çekim, bazen basit çekim, bazen de birleşik kipli fil biçimindedir.*” (2014: 19) açıklamasını yapar. Bu tür örneklerde asıl söylenmek istenenin *ol-* eyleminden önce gelen eylem olduğu, *ol-* eyleminin aldığı *-{mAlI}* ekinin harekete tahmin anlamı kattığı görülmektedir.

Örneğin “*Duvardaki resim yeni bir alevle parıldadı. Ocağa yeni bir kütük daha atılmış olmalıydı.*” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 51) ifadesinde asıl eylem, “*atıl-*”tır ve *-{mIş}* ekinin bağlam içinde üstlendiği işlevden hareketle bunun uzak geçmişte gerçekleştiği anlaşılır. *Ol-* eyleminin aldığı *-{DI}* eki de *atıl-* eylemine geçmişin bir başka noktasından bakıldığını anlatır. İlk cümleye göre bu, *parıl-da-* eyleminin gerçekleştiği zamandır. *-{mAlI}* ekiyse *atıl-* eylemine tahmin anlamı yüklemektedir. Verici, kütüğün atıldığını görmemiş, *parıl-da-* eyleminin gerçekleştiği anda sonuca bakıp karar vermiştir. Bu noktada *ol-* eyleminin, sözü edilen üç ekin bir araya gelmesine

hizmet ettiği düşünülmektedir. Aynı cümle, -{mAlI} eki kullanılmadan “*Ocağa yeni bir kütük daha atılmıştı.*” biçiminde de söylenebilir. Bu söylem de yine uzak geçmiş anlatır ancak -{mAlI} ekinin kattığı tahmin anlamı, burada yoktur. Sadece eylemin uzak geçmişte gerçekleştiğinin görülmediği ya da uzak geçmiş hatırlatma gibi işlevlerin bulunduğu görülür. Dolayısıyla “-{mIş} olmalıydı” yapısının, uzak geçmişte gerçekleştiği tahmin edilen hareketleri anlattığı söylenebilir.

“*Tramvay caddesinin tam arkasına düşen bu sapa sokağa hiç yolum düşmemiş olmalıydı.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 18) örneğindeyse yine uzak geçmiş gönderme yapılır. -{mAlI} eki, eylemin gerçekleşmesinden rahatsız olduğunu, pişmanlık içinde bulunduğunu anlatırken söylemin, eylemin gerçekleşmemiş olmasına yönelik bir istek olduğu anlaşılmaktadır. Bu istek, zorunluluk biçiminde verilmiştir.

“*Sonra ne oldu? Ne oldular? Ne olduk hepimiz? Suzan okudu mu, mutlu oldu mu? Neri, Peri evlenip çocuk çocuğa karışmış olmalıydılar. Biz o mahalleden çıkmıştık çoktan.*” (HVT, Sizler Yaşadınız mı, s. 17) örneğinde de geçmişe ait bir eylemin tahmini söz konusudur.

3.1.2.1.1.3.50. -{mIş} olurdu

• “-{mIş} olurdu” yapısı, geçmişte bir atıf noktasında vericinin sonucuna tanık olduğu eylemin sürekli tekrarlandığını anlatır:

“*Kadın çoktan bir bahane ile yanımızdan sıvışmış olurdu.*” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 15)

Örnekte *sıvışmış ol-* eyleminin geçmişte alışkanlık hâlinde tekrarlandığı anlaşılıyor. Ancak verici, bitiş bildiren *sıvış-* eyleminin son sınıra ulaştığı anı görmez. Onun tanık olduğu, atıf zamanındaki *sıvışmış olma* durumudur. Tekrar anlamı, -{(I)rdI} ekiyle sağlanmaktadır.

3.1.2.1.1.3.51. -{r} gibiydi

• Geçmişte bir süre devam eden harekete benzetme, tahmin anlamı katar:

“*Gelecek yılların neler sakladığını örtmek ister gibiydik.*” (BD, Kızkıran Haydar, s. 14)

3.1.2.1.1.3.52. -{yor} gibiydi

• **Bu yapı, geçmişte bir atıf noktasında süren eylemlere tahmin anlamı katar:**

Yapı, -{yordu} ekiyle aynı zaman anlamını verir ancak “gibi” edatıyla eylemin benzetme yoluyla sunulması sağlanır. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere eylemler; gerçekten olmayan, vericinin benzetme yoluyla sunduğu hareketlerdir:

“*Sigaram yoktu, elim cebimde eski ve uzak bir takım hayalleri arıyor gibiydim.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s. 35)

“*Yağmur yalnız ahmakları değil, en akıllıları bile rezil rüsva edebileceğini ispat etmek istiyor gibiydi.*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

“*Hoşuma gitmiyordu kavga dövüş, ama bir film çeviriyor gibiydim.*” (L, Son Taş Kavgası, s. 38)

3.1.2.1.1.3.53. -{yor} olmalıydı

• **Geçmişte belli bir süreç içinde gerçekleşen, geçmiş içinde geniş zaman anlamı veren ve tahmin içeren, emin olunmayan hareketlerin anlatımında kullanılır:**

-{yor} eki süreklilik bildirirken “olmalı” eylemi tahmin anlatır, -{DI} eki de hareketi geçmiş zamana yerleştirir:

“*Sinemalardan, kahvelerden içeri daha başka bir ciddilikle giriyor olmalıydım.*” (BA, Berber Aynası, s. 6)

“*On beş yıl önce nasılsa öyleydi. Bayram yeri gene her yıl burada kuruluyor olmalıydı.*” (BA, Nelerden Sonra, s. 57)

3.1.2.1.1.4. Olay zamanı odaklı eylem cümlelerinde birleşik yapılar

3.1.2.1.1.4.1. ...-{DI} ...-{AcAK}

• **Tek başına ele alındığında konuşma zamanının sonrasına gönderme yapan bu yapı, olay zamanı odaklı cümlelerde geçmiş içinde hareketin en yakın gelecekte gerçekleşeceğini bildirir:**

“Boğazın kendi rengi yoktu bugün. Yağmur yağdı yağacak, ama yağmıyor nedense.” (İS, Rumelihisarı İskelesi, s. 26)

“Kıpırdıyamıyordum düştüm düşeceğim.” (İD, Bir Kediyi Öldürmek, s. 128)

“Yıl 1935. Faşist birlikleri Adisebaba'ya girdi girecek.” (HK, Bir Yaz Sabahı, s. 80)

“Üç katlı kâgir bir yapı, ikinci katta denize uzanan bir balkon. Evden nerdeyse koptu kopacak. Denize düşüp bir motor gibi enginlere yol alacak! Bir basımevinin sahibi oturuyordu.” (YBY, Gondol, s. 64)

“Günlerce gezdim Paris'i. (...) Altmışlık karı kocalar eski tutkunluklarını sürdüren âşıklar pozunda. Önümde oturuyorlar, nerdeyse dudakları değdi degecek birbirine.” (İS, Paris Sokakları, s. 62)

Yukarıdaki örnekte “nerdeyse” sözcüğü ile “...-{DI} ...-{AcAK}” yapısı, aynı anlamı vermektedir.

3.1.2.1.1.4.2. -{mAktAdIr}

• Olay zamanı odaklı cümlelerde geçmiş içinde şimdiki anlatır:

“Tenteli bir arabaya binerdik. İstasyonun önünde sıra sıra dururlardı. Atları mavili kırmızılı kordelerle süslü... Tren yolculuğu uzun sürerdi. Yoksa bana mı öyle gelirdi? Bir bayram sabahıdır, Şehzadebaşı'nda kırmızı bir tramvay bizi Köprüye götürmüştür. Bir vapur bizi beklemektedir.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 21)

“Aylarca önceki bir pazar gününü yaşamaya başlıyordum birden. (...) Sabah olur olmaz mutfağı zapteden babam tek başına günün bütün yemeklerini yapmış, sonunda da ünlü böreğini pişirmektedir.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

“Evi düşünüyordum. Nasıl sıcaktı kimbilir! Çini soba çıtır çıtır yanar, Pamuk minderde uyur Ağabeylerim okuldan dönmek üzeredir. Babam kimbilir hangi davanın ardında. Ya annem? Köşe penceresine beyaz alnını dayamış, eliyle buharı silip sokağı seyretmektedir.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101-102)

• Geçmiş içinde şimdi noktasında gerçekleştiği tahmin edilen bir eylemi anlatabilir. Tahmin anlamı, {-Dİr} ekiyle sağlanırken “belki” vb. sözcüklerden de destek alınır:

“Başımı çevirene dek uçtu gitti pencereden. Evrenin bir parçası oldu yeniden. Baktım görünürde yok, yitip gitmiş, karışmış doğaya. Belki karşı apartmanın damından gözetlemektedir.” (KK, Odamdaki Serçe, s. 15)

“Oturduğumuz yerden şehrin bu karanlık dünyasında neler olup bittiğini düşünürdük. Belki birkaç sokak ötede bir cinayet işlenmekte-dir, ıssız bir köşede bir insan soyulmaktadır.” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 15)

3.1.2.1.1.4.3. {-mİş} olmalı

• Öyküde geriye dönüşle olay zamanına gidilen ve geçmişin içine girilen cümlelerde geçmişte tamamlanmış olduğu tahmin edilen eylemleri anlatır:

“Ama beni asıl şaşırtan bu değildi. Onun surların üstünde kızla sevişmesi.. Bir sürü serserinin dolaştığı o yangın yerinde.. Bizans surlarının üstünde, bir sürü dikenler, yılanlar, akrepler, böcekler arasında.. Ya sinema gibi öpüşmeler!. Kız anlaşılan onları birçok defa seyretmiş olmalı!” (BD, Keçi, s. 75)

“Annesi oturuyordu, o ayaktaydı. Sonra karşımda bir yer açıldı geldi ilişti. Her an ayağa fırlayıp kaçmaya hazır... Kazlıçeşme'den binmiş olmalılar.” (KK, Bir Ana, Bir Kız, s. 44)

Yukarıdaki örnekteki *bin-* hareketi geçmişte gerçekleşmiştir. Bunun bir olasılık olduğu, vericinin görmediği “olmalılar” sözcüğüyle verilir. *Bin-* eylemi, bitiş bildirir. Hareket, son sınıra ulaşmış; bitmiş; geçmişte kalmıştır. Ancak geçmiş içindeki konuşma anında hareketin sonucu (*aracın içinde olma*) devam etmektedir. İnme bilgisi verilene kadar da bu durum sürecektir. Öykünün sonunda bu gerçekleşir: “Kalabalıkta iniyoruz kente. Annesinin koluna yapışmış koşuyor.” (KK, Bir Ana, Bir Kız, s. 46-47)

3.1.2.1.1.4.4. {-mİştİr}

• Geçmişte yaşanmış olaya dönme ve konuşma anıyla olay anını bütünleştirme durumlarında deneyimlerden yola çıkarak geçmişte şimdiki genelleştirerek verir:

-{mİş} eki, olaylar anlatıcı tarafından görülmediği için tahmin bildirmekte,
-{Dİr} eki de bu anlamı güçlendirmektedir.

“Mektepte ders öğleyin kesilir, talebeler yemeğe evlerine giderlerdi. Bense caddedeki fırına koşar, beş kuruşa koca bir francala alır, içine yüz paralık peynir doldurturdum, sonra tekrar sokağa çıkardım. Sinemaların karşılıklı sıralandığı cadde avareler içindir. Vakit geçirmek isteyen insanlar resimlerin önlerinde toplanmışlardır.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 8)

“Tatil günlerinde, hele sıcak yaz öğle sonlarında, uzak semtimizden yola çıkar, tramvay yolu boyunca şehrin akışına kendimizi kaptırırerdik. Sıcak, rüzgârsız günlerden biridir. Şehir uyuşmuştur.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 44-45)

“Hep hatırlıyorum: O yağmurlu, yağmursuz, güneşli, karanlık günleri.. Yıllar, yıllar öteden bir çocuk şu yağmurun düştüğü, şu sokaktan, şu meydandan sırtında o ufak çantasıyla geçiyor... Saat dördür. O uzun yokuşu, sert rüzgâra karşı aşmış-tır, köşede arkadaşlarından ayrılmıştır.” (BR, Tedirgin, s. 78-79)

Bu hareketler, vericinin geçmişte sürekli yaşadıklarıdır.

3.1.2.1.1.4.5. -{yor} olmalı

• Bu yapıyla, olay zamanı odaklı cümlelerde geçmiş içinde sürdürdüğü tahmin edilen eylemler anlatılır:

“Ablam da uyumuyordu, anlıyordum. Sofanın ışığı kapının altından incecik bir çizgi halinde sızıyor. Dışarıda kar iri tanecikler halinde yağıyor olmalı.” (BA, Evden Kaçış, s. 44)

3.1.2.1.2. Ad cümlelerinde geçmiş zaman anlatımı

Delice, ad cümleleri için şu açıklamayı yapar: “Tamamen özel bir işlevle ek hükmüne girmiş olan ermek ve turmak fiillerinin isim yerine geçen biçimbirimlere ulanması yoluyla kurulan yüklemeldir; ki, bu tür cümlelerde ek öncesindeki kelimeler, kendi anlamlarını koruyarak cümleye katıldıkları için bir bildiri taşımak durumundadırlar. Böyle cümleler bildiri cümleleridir. Ek-fiil öncesindeki kelime, ek-fiili aldığı zaman dilbilgisel olarak isim sayılmaktadır. Bu nedenle gramer kitapları bu tür cümlelere isim cümlesi demektedir.” (2002: 201)

Buna göre i- eylemiyle yüklem görevini üstlenen adların kurduğu cümlelerde geçmiş zaman anlamı veren ek ve yapılar, aşağıda incelenmiştir:

3.1.2.1.2.1. Konuşma zamanı odaklı ad cümlelerinde basit yapılar

3.1.2.1.2.1.1. (i-) + {-DI}

- Geçmişte şimdide anlık durumları anlatabilir:

“Şu anda koca şehirde yalnızım.” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 43)

“Başka biri vardı şimdi...” (BD, Kızırgan Haydar, s. 18)

“Mevsim de bahardı.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 105)

“Evler, apartımanlar bayramlık elbiselerini giymişler gibi sevimli idiler.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

Bu cümlede dönem özelliği olarak “*idi*” kullanımı görülmekte, ek eylem korunmaktadır.

“Atatürk yoktu artık.” (KK, Gazi’yi Gördün mü, s. 53)

“Artık” sözcüğü, yok olma anına işaret eder, durumun başlangıcını bildirir. Aslında sözü edilen andaki durum dile getirilse de bu, konuşma zamanına da taşınır.

- Geçmişte kalmış durumları, geçmişte bir şimdi noktasını vurgulamadan, genelleyerek anlatabilir:

“Bir 1960 nisanında Paris’in bir sinemasında gördüğüm bir filmdi o.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 66)

- Geçmişte bir süre geçerli olan durumları anlatır:

“Sonra, öldü o arkadaş. Esmerdi, çok esmerdi.” (HVT, İlkyaz Tutsaklığı, s. 62)

Esmer olma durumu, konuşma anı için hiçbir koşulda geçerli değildir; kişi öldüğü zaman durum sona ermiştir.

“Küllük Kahvesi 30’u, 40’lı yıllarda İstanbul aydın tabakasının buluşma görüşme yeriydi.” (HK, Derken Gazeteler Geldi, s. 38) örneğindeki durum (kahvenin buluşma, görüşme yeri olması), “30’lu 40’lı yıllar” için geçerlidir.

“Benim bütün hülyalarım ve dünyamın hudutları bu evin içi ve bahçesinden ibaretti.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38)

Yukarıdaki örnekteki durum, vericinin babası ölüp evleri satılıncaya kadar geçerlidir: “Babamın ölümüne kadar bu evin başkalarının olabileceğini **aklıma bile getirmemiştim**, bizim bir başka evde oturabileceğimizi aklıma bile getirmemiştim. (...) Fakat artık ahşap ev satılmış-**tı**,” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38)

“Ben barış günlerinde mektep talebesiydim.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“İlk kez 1960’da Yönetim Kuruluna seçildim, Nadir Nadi, Bülent Ecevit, Suut Kemal Yetkin, Behçet Kemal Çağlar da vardı kurulda...” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81)

“O yaz ayları korkunç derecede sıcaktı.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 6)

“Artık dünya benim için başka biçimdeydi.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21)

Örnekteki durumun geçmişte başladığı nokta bellidir (Bağlamdan Mahmut Bey’in hikâyesini öğrendikten sonra başladığı anlaşılır). “Artık” sözcüğü, bu anlamda cümleye katkı sağlıyor. Ancak hareket, konuşma anına taşınmamış, sona ermiştir: “Bir gün geldi, ne Mahmut bey, ne kestaneci, ne ev ne sokak kaldı. Bütün bu macera uzak ve uydurma bir masala benzedi. Şimdi bile gerçekten bilmiyorum.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

• **Çıkarım cümlelerinde geçmişte geniş zaman anlamıyla sürekli ya da sık sık geçerli olduğu düşünülen durumları anlatabilir:**

“Fakat kumar oyuncularını yakalamak güç işti.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 108)

“Her ev benim için bir kapalı kutuydu.” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 12)

“Her zaman bu kadar zalimdi o.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 8)

Örnekte sözü edilen zalim olma durumu, konuşma zamanına da taşınıyor: “‘Hiç değişmemişsin’ ‘Sen değişmişsin ama’ Her zaman bu kadar zalimdi o. Sözüünü saklamazdı.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 8)

- **Bildirim cümlelerinde geçmişte sürekli geçerli durum bilgisi anlatır:**

“Arada yıkık çeşmeler, cami harabeleri, yarısı kopuk minareler, tozlu meydanlar vardı.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

“Eskiden, yani bir kaç yıl önce bizim taraflar böyle değildi.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

“Komşu mahallelerin çocukları ile Gariplerinkiler daimi bir boğuşma halindeydi.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104-105)

“Bayram günlerinden başka zamanlarda ne işe yarardı dükkân acaba? Belki de kahveydi, ya da hallaç dükkânı-y-dı.” (BA, Nelerden Sonra, s. 57)

Yukarıdaki cümlede dükkânın kahve ya da hallaç dükkânı olduğu düşüncesi, “belki” sözcüğünden yararlanılarak tahmin biçiminde sunulmuştur.

- **Bağlam içinde uzak geçmişe gönderme yapabilir:**

“On üç yaşındaydım. Futbol oynarken topumuz arka sokağa kaçmıştı. Duvardan atlamaştım gizlice. O tehlikeli sokaklara giden yok inivermişim. Karşımda ufacık bir ahşap ev vardı.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 41)

- **Geçmişte bir durumu sonradan fark etmeyi anlatır:**

“Neresiydi burası? Ne arıyordum? Birden bir ses ‘Ankara Postası’ demişti. Gazete satıyordu küçük bir çocuk. Ankaradaydım. Bir berber salonunda. Beni traş eden berber Ankara’nın sağlam soğuşundan bahsediyordu. Ben de ‘Bu kış gene hafif geçti. Ya geçen yıl?’ diyordum. Demek yıllardır buradaydım ben. Bu yabancı şehirde yaşamıştım! Sonra bir bir hatırladım hepsini.” (BA, Berber Aynası, s. 9)

“Demek mizaç da cüsseye bağlıydı. Onunla birlikte değişiyordu.” (BA, Gece Korsanları, s. 18)

“Demek” sözcüğü, sonuca bakıp karar verme, sonradan farkına varma anlamını desteklemektedir.

- **Geçmişte başkasına ait bir ifadeyi aktarır:**

“Sonra yavaşça benden yüz lira istedi. Acele gerekliydi. Sormadım neden gerekli olduğumu.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 119)

“Çift makineli, otuz kısımlı filmler oynatan bir sinemaydı bu.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

Buradaki -{DI} eki de başkasından duyulan bir durumu aktarmak üzere kullanılmıştır: “Vaktiyle babasının bilmem hangi taşra şehrinde işlettiği büyük bir sineması varmış, hep onu anlatırdı.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“Ona göre aşk, bir kızın penceresinden gülüp içeriye kaçması-**y-dı**” (ÖEB, Semt, s. 13) cümlesinde de “o” denen kişiye ait bir düşüncenin aktarımı söz konusudur.

“Dediğine göre eşraf oğullarından biri gece yarısı eve girmeye kalkmıştı. İş büyümüştü. Sözde Meliha öğretmend*đ* oğlanı ayartan.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 67-68)

- **Geçmişte tanık olunmayan durumları anlatır:**

“İçlerinde eski harflerle doldurulmuş bir defter var mıydı?” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 91)

3.1.2.1.2.1.2. (i-) + -{mİş}

- **Geçmiş zamanda sonradan farkına varılan bir durumu anlatabilir:**

“Bizim sokaktan haftada bir geçen kalın sesli gazete satıcısı önemli gerçeği bana öğrettin, bugün pazar... Radyo sekiz buçukta yayına başlamakta haklıymış!” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

Bu örnekte -{mİş} eki, geçmiş zamanda sonradan farkına varılan bir durumu anlatmaktadır. Anlatıcı, hangi gün olduğunu düşünmediği bir zamanda radyoyu açıyor. Radyo, o gün sekiz buçukta yayına başlıyor. Önce buna anlam veremeyen anlatıcı, daha sonra sokaktan haftada bir (Pazar günleri olmalı) geçen gazete satıcısının sesini duyarak o günün Pazar olduğunu fark ediyor ve radyonun yayına neden sekiz buçukta başladığını anlıyor. Demek ki Pazar günleri, radyo o saatte yayına başlamaktadır. Ancak bunu, daha sonra yaşadığı gelişmeler sonucunda fark ediyor.

“Ama sonraları anladım ki, o sıralarda biri keçiyi alıp götürse bizim birader buna mâni sesini olacak yürekte değilmiş!.. **ama sonraları anladım ki**, herhalde sigara tütürmesi, arasına etrafa tükürmesi, cakalı yürüyüşü kendine bir cesaret vermek içinmiş...” (BD, Keçi, s. 71) örneğinde de sonradan farkına varma anlamı, “sonraları anladım” ifadesiyle verilmiştir.

“Meğer” sözcüğü de anlamı destekler:

“Meğer dişi güvercinmiş aşk saldırısına geçeni.” (L, Ne Yazmalı Derken, s. 71)

“Şimdi içerimde izi bile kalmadığına göre ona karşı tutkum bir yalnızlık vehmi, isteği imiş.” (BA, Gece Korsanları, s. 20)

Bu örnekte de i- eylemi korunmuştur.

“Hemen hemen aynı yıllarda aynı sınıflardaymışız!” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 63)

- **Başkasından duyma anlatır, söz ya da düşünce aktarımı işlevi üstlenir.**

Ancak cümlelerde sözü edilen durumlar, geçmişte sona ermiştir:

“Köşe başına gidip caddeye çıkan kaldırımın kenarındaki kestaneceğinin önünde durdum, adamcağıza öyle acayip bakmışım ki elindeki maşayı sallıyarak: ‘Şaşkın mı beyim’ dedi. Sonra sormadan anlattı. (...) Bu gazetesinin bilmem kaçınıcı sayıyımış..” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Başladılar konuşmaya. Daha doğrusu hep başladık söyleyişe. Boş kutu çorap dolu imiş dört gün önce.” (HVT, Bir Romanda Yaşarcasına, s.45)

“Suçum ağırılmış. Öyle dediler.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

Yukarıdaki örnekte -{mİş} eki, durumun geçmişte kaldığını değil başkasından öğrenildiğini bildirmektedir. Geçmiş zaman anlamı, bağlamdan çıkarılır.

“İki kızı vardı. İlk hanımdan. ‘Haklıydı kadın benden ayrılmakta’ derdi. Kızları görmüyordu. Aramıyorlardı onu. Kızgınmışlar, bağışlamamışlar babalarını. Oysa ünlü bir Fransız kız kolejinde öğrenim yapmışlar. Sonra da birer hariciyeci ile evlenmişler, yıllardır yabancı ülkelerde imişler..” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 56)

Örnekte geçmiş zamanda başkasından duyulan bilgilerin aktarımı vardır. Duyma işi geçmişte kaldığından örnekler, geçmiş zamanda verilmiştir ancak eylem ve durumların sürmesi de söz konusu olabilir. Öyküde bunlara dair şu bilgiler verilmiştir: “Yıllarca görmedim Hocayı. Cağaloğlu’nda karşılaştık bir gün. Damatları çağırmış onu Avrupa’da bir kente. Bunca yıldan sonra bir araya gelmişler. Yoksul, ünsüz, garip babayla büyük büyük görevlere yükselmiş hariciyeciler, ömrü hep dış ülkelerde geçmiş eşleri, yani Hocanın kızları... Sıkılmış o yaşama, dayanamamış. ‘Ellerinden geleni yaptılar’ diyordu.” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 57) Dolayısıyla kızgın olma,

sona ermiştir. Ancak konuşma anında kızların hâlâ yurt dışında olup olmadıkları bilgisi verilmemektedir. Ancak “*Bir ilân gördüm gazetelerde, bir ölüm ilânı. Hocanın kızlarından biri Avrupa’nın bir kentinde ölmüş.*” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 57) ifadesinde hiç değilse kızlardan birinin yurt dışında olduğu anlaşılır.

- **Rüya anlatımlarında kullanılır:**

“*O gece düşlerime girdi. Askermişim, bir savaş varmış.*” (KK, Gazi’yi Gördüm mü, s. 52)

- **Fotoğraf anlatımlarında görülür:**

“*Kiraz küfeleri yanımızdaymış o resimde.*” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 45)

Burada geçmişte yaşanan anı unutma, fotoğrafa bakınca hatırlama biçiminde bir anlam özelliği de görülmektedir.

3.1.2.1.2.2. **Konuşma zamanı odaklı ad cümlelerinde birleşik yapılar**

3.1.2.1.2.2.1. **-{mAK} üzere + (i-) + {-DI}**

Doğan ve Usta, “*x-mAK üzere*” yapısını, eylemlerde sınır öncesi bakışı yani öngörülülüğü işaretleyen bir biçim olarak gösterir ve “*kritik sınırının hemen öncesindeki evresine odaklanan bir yapı*” olduğunu belirtirler (2015: 175).

- **Bu yapı, geçmiş içinde en yakın geleceği anlatır:**

“*Roza gitmek üzereydi.*” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“*Yokuşun tepesine ulaşmak üzereydik.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101)

“*Baktık, Maçka tramvayıydı gelen. Elimi sıkıp, o ünlü ‘Allahısmarladık’ını söyleyemeden koştu, basamağa atladı. Tramvayın tipi ortasında bir kayışı vardı! Camın ardından Mişel gülümsüyordu bana. (...) Sultanahmet’e varmak üzereydi şimdi.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 103) örneğinde bir tahmin de söz konusudur.

3.1.2.1.2.2.2. **-{mAK} üzere + (i-) + {-mIş}**

- **Geçmişte en yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenen ve başkasından duyulan hareketleri anlatır:**

“*Vaktiyle eline toplu bir para geçtiğinde Beyoğlundan güzelce bir piyano almak üzereymiş,*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

Örnekteki hareket, gerçekleşmemiştir: “Annem de vazgeçmiş, nasıl olsa ikisinden biri benimdir diye.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

3.1.2.1.2.3. Olay zamanı odaklı ad cümlelerinde basit yapılar

3.1.2.1.2.3.1. -{Im}, -{sIn}, -{Dİr}, -{Iz}, -{sInIz}

Dil bilgisinde adları yüklem çekimine sokan ve genel olarak bildirme kipleri olarak adlandırılan bu ekler, Korkmaz tarafından “ek- fiilin kipleri” içinde “geniş zaman (şimdiki zaman) kipi” olarak değerlendirilmiştir (2003a: 703).

Baydar, -{Dİr} ekinin tahmin bildirme işlevine yönelik olarak bu biçimin geldiği yapıyı yüklemleştirmekle değil onlara bazı anlamsal katkılar sağlamakla görevli olduğunu belirtir ve şöyle der: “Bizim kanaatimize göre üçüncü kişilerde bildirme ekinin kullanılmasının önemli nedenleri vardır. Bunlardan biri şudur: ben, sen, o; biz, siz, onlar şahıs zamirlerinin gramerdeki ifadeleri şöyledir: ben söz söyleyen kişi, sen söz söylenen (muhatap) kişi, o ise sözü edilen / yani ben ve senin yanında olmayan kişi. Çoklukları da aynı şekildedir. Şimdi ben iyiyim, senin iyi olduğuna da şahidim; ancak onun için böyle bir şahitliğim söz konusu değil. Bu yüzden de o iyidir ya da o da iyidir diye düşünülüyor olabilir.” (2012: 45)

• Bu eklerle geçmişte şimdi anlatılabilir:

“Uzaktan ekspresin, o anda genç adama acı bir insan çığığından farksız gelen sesi titredi, rüzgârlı havada yokoluverdi. Şu anda o acı çığığlık senin içine de böyle bir özlemle mi doluyor?. Hâlâ pencerede mişin?” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 60-61)

“Ablam da uyumuyordu, anlıyordum. Sofanın ışığı kapının altından incecik bir çizgi halinde sızıyor. Dışarıya kar iri tanecikler halinde yağıyor olmalı. Başımı yastıktan kaldırıp yırtık perdenin altından bakıyorum. Karşı ev karanlık, Atiye hanım, kızı ve yeğeni çoktan yatmışlardır. Kiracıların kısmında bir tek oda aydınlık. Bu kızların odasıdır. Kimbilir Füsün hangi dersi hazırlıyor.” (BA, Evden Kaçış, s. 44)

Yukarıdaki örnek, bağlam çerçevesinde tahmin bildirmektedir.

“Bana öyle gelirdi ki bu yemekhanede tek başıma kalamazdım. Neyse börekler bitti. Yemekhane boşalıyor. (...)Mermer merdivenlerde onunla karşılaşıyoruz. Bahçeye çıkıyoruz. Halûk elindeki Afacan’ı açıyor. (...) Ben şimdi Kevork’la ablasının hayal ettiğim serüveni içindeyim.” (BA, Yabancı Okulda, s. 31)

“*Telâşlısınız dedi*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

• **Geçmişte geleceğe de gönderme yapılabilir:**

“*‘Yazın bize gelir misin?’ dedi. ‘Bostancı’da olacağız. Babamın yaptırdığı ev bitecek yazıya kadar.’*

“*Biz de Caddebostandayız. Gelir misin sen de?’*” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 124)

3.1.2.1.2.3.2. *-{mAK} üzere + {-Dİr}*

• **Olay zamanı odaklı anlatımda geçmiş içinde en yakın geleceğe işaret eder.**

***-{Dİr}* ekiyle söyleme olasılık, tahmin anlamı katılır:**

“*Evi düşünüyordum. Nasıl sıcaktı kimbilir! Çini soba çıtır çıtır yanar, Pamuk minderde uyur Ağabeylerim okuldan dönmek üzere*dir.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101-102)

3.1.2.1.2.3.3. *-{mAK} üzere + {-Ø}*²⁶

• **Olay zamanı odaklı anlatımda geçmiş içinde en yakın geleceğe işaret eder:**

“*Hızlı hızlı yürüyordum. Otobüsü kaçırmıştım. Görünürde bir taksi de yoktu. Gecikmiştim. Koşmalı mı? Akşamın ilk karanlığı basmak üzere-Ø.*” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 90)

3.1.2.1.2.3.4. *-{Ø}* (yüklemselleştirici ek)

“*Türkçede adların yüklem olabilmesi için yüklem çekimine girmesi gerekmektedir. Bunun üç yolu vardır: ek eylem, bildirme eki ve yüklemselleştirici ek. Yüklem olan adın yüzey yapıda ek almaması durumunda yüklemselleştirici ekten söz edilir. Ad, görünüşte ek almamıştır ama onu yüklem çekimine sokan ve sıfır biçimbirimle gösterilen bir ek varsayılır. İşte bu, yüklemselleştirici ektir.*” (Aydın, 2012: 179)

• **Bu ek, olay zamanı odaklı anlatımda geçmişte şimdiyi anlatır, anlık durumu gösterir:**

²⁶ *-{Ø}*: yüklemselleştirici ek

“Bir kenara çekilip garı seyre daldım. Sabahtı. (...) Önumde gazete sergisi var-Ö.” (BD, Gar, s. 36-37)

“Ama, şimdi kanapeler boş-Ö, şimdi park تنها-Ö... Bütün bu manzara, ağaçları, gemileri, minareleri, otomobilleriyle yalnız onundu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 48)

“Oturduğum sıradan öğretmene belli etmeden balkonu seyredebilirdim. (...) Kimse yok-Ö balkonda... Hava kapalı-Ö, bulutlu-Ö.” (BA, Yabancı Okulda, s. 25-26)

3.1.2.2. Şimdiki Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar

Bu ekler, sözü edilen olayın ya da durumun konuşma zamanında yapılmakta olduğunu, sürdüğünü, geçerli olduğunu anlatmaktadır. Gerçek anlamda şimdiki zaman, çok kısa, anlık bir süreyi gösterir. Üstünova, bununla ilgili olarak “Şimdiki zaman ise, çok kısadır. Sadece o anı, içinde bulunulan anı gösterir. Geçmiş ile gelecek arasında bir köprüdür. Bir eli geçmişte, bir eli gelecektedir; geçmişle geleceğe aktarma işlevi üstlenir. Geçmişte başlayıp gelecekte devam edecek hareketleri anlatmada kullanılır. Bir yandan da süreklilik ifade eder.” (2005: 188) der.

Korkmaz tarafından “Şimdiki zaman kipi fiilin gösterdiği oluş ve gelişin içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir.” (2003a: 610-611) biçiminde tanımlanan şimdiki zaman için de dil bilgisi kitaplarında bazı ekler belirlenmiş durumdadır. Bugün Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman ekleri, genel olarak -{yor}, -{mAktA} ve -{mAdA} olarak verilir.

Bazı araştırmacılar (Korkmaz, 2003a: 611; Ergin, 2002: 296-298; Boz, 2013: 70) üç eki de şimdiki zaman eki sayarken bazıları (Banguoğlu, 2007: 465; Bilgegil, 2014: 239-240) -{yor} ve -{mAktA}'yı, bazıları da (Hengirmen, 1997: 219; Adalı, 2004: 47; Ediskun, 2003: 177; Gencan, 2001: 308; Koç, 1996: 71) sadece -{yor}'u verir.

Şahin, Türkçede belli bir döneme kadar müstakil bir şimdiki zaman eki görülmediğini, Eski Türkçe evresinden Orta Türkçe evresine kadar bugün Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki olarak adlandırılan -{r}, -{(A)r}, -{(I)r} eklerinin kullanıldığını belirtir. -{yor} ekinin ilk örneğinin XVI. yüzyılda görüldüğünü ve daha sonraki yüzyıllarda yaygınlaştığını ifade ederken -{mAktA} ve -{mAdA} eklerininse

XV. yüzyıl metinlerinden takip edilebildiğini bildirir. Söz konusu eklerin Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman ekleri olduğunu söyler (2009: 3491-3492).²⁷

Özdemir de bugün şimdiki zamanı göstermek üzere kullanılan -{yor} ekinin Osmanlı Türkçesi devresinde ortaya çıktığını, Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zamanın “-a, -e” ile karşılandığını, -{yor} eki yerine önceleri geniş zaman ekinin kullanıldığını ifade eder. Şimdiki zamanı gösteren bir diğer yapıyı “(...) ‘de’ haline girmiş mastarlara ek fiil getirilerek yapılan başka bir kullanılış” biçiminde açıklayarak “*gelmekteyim, gitmekteisin, gelmektedir, gelmekteyiz*” örneklerini verir. Bu kullanılıştta -{yor} ekine göre daha belirli ve kesin bir şimdiki zaman anlamı olduğunu belirtir (1989: 180).

Uzun, -{yor} ekini incelediği yüksek lisans tezinde “*Bu zamansal türlerden şimdiki zaman, yaşanan anı temsil etmektedir. Yaşanılan anın, dolayısıyla şimdiki zamanın, insanoğlunun düşünce düzleminde ayrı bir yere yerleştiği açıktır. Çünkü bu zaman kesiti, diğerlerinin aksine canlı ve gerçek bilgiyi gözler önüne sererek, olaylara görsellik kazandırmaktadır. Şimdiki zaman, insanoğlunun müdahalede bulunabildiği ve olabilirliğini sorgulayabildiği (belki de tek) zaman kesiti biçimindedir.*” (2009: 497) der ve bu zamanı anlatan ekleri “*Türkçede şimdiki zamanı karşılamak için -(°)yor, -mAktA ve -mAdA ekleri kullanılmaktadır.*” (2009: 498) biçiminde belirtir.

Eker, şimdiki zamanı “*şimdiki zaman*” ve “*sürekli şimdiki zaman*” biçiminde ikiye ayırmak gerektiğini söyler. -{yor} ekiyle yapılanı, şimdiki zaman olarak adlandırırken “*eylem + -mAktA + kişi eki*” formülüyle kurulduğunu söylediği sürekli şimdiki zamanı “*İngilizcedeki present perfect continuous tense’e benzer bir işlevi olan sürekli şimdiki zaman, geçmişte başlayıp hâlâ süren ve en azından bir süre daha devam edecek kesintisiz bir oluş, iş, eylem vb.’ni anlatır.*” (2003: 300-301) biçiminde tanımlar.

Türk, Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman için şunları söylemektedir: “*Türkiye Türkçesiyle ilgili yazılmış bütün dil bilgisi kitaplarında şimdiki zaman eki yor olarak gösterilir. Bu doğru olmakla beraber eksiktir. Çünkü şimdiki zaman ifadesinde hâlâ, bir ata mirası olarak, geniş zaman ekleri ve -mada / -mede, -makta / -mekte şekilleri de*

²⁷ Eski Türkçeden günümüze kadar şimdiki zaman kavramıyla ilgili olarak bk. TÜRK Vahit, “Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri”, *TDAY Belleten-1996*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, ss. 291-340.

kullanılmaktadır. Bazı durumlarda ise *şimdiki zaman eki ile geniş zaman ifade edildiğini görmekteyiz.*” (1999: 309)

“Sonuç olarak; Türkçenin gelişimi boyunca mevcut *şimdiki zaman eki -(I)yor* artık anlatım ve aktarım aşamasında Türkçenin ihtiyaçlarına tamamen cevap verememekte; *şimdiki ana yönelik atıfta bulunurken gerek kiplik gerekse görünüş aktarımında farklı ekler kullanım alanına girmektedir.*” (2012: 180) diyen Benzer, Türkiye Türkçesinde *-{mIş}*, *-{mIş}* oluyor, *-{DI}*, *-{yormuş}*, *-{AcAK}*, *-{(A)r}* / *-{(Ir)}*, *-{(A)r}* / *-{(Ir)}* oldu vb. ek ve yapıları da *şimdiki zamanla ilişkilendirmiştir* (2012: 129, 139, 143, 144, 166, 182, 196, 204).

Dolunay, *şimdiki zamanı basit kipler ve birleşik kipler olarak değerlendirmiş*; basit kipler olarak *-{yor}*, *-{mAktA}*, *-{mAdA}*’yı; birleşik kipler içinde de *-{yordur}* ve *-{yormuş}*’u incelemiştir (2012: 89-99).

Şimdiki zamanı kabul etmeyen Uzun, “gidiyor” ile “gidiyordu” söylemlerini karşılaştırarak sonuca varmaya çalışır. “Gidiyordu”da anlatılanın geçmiş zaman olduğunu, burada “gitti”den farklı olarak işin sürdüğünün anlatıldığını belirtir. Buradan hareketle -{yor}’un zaman değil görünüş anlatan bir ek olduğunu söyler (1998: 112-113).

Akaslan ise *-{yor}* ve *-{mAktA}*’nın bağlam içinde konuşucunun tutumuna göre bir anlam (mesafe koyma / koymama, kurumsal söylem, akademik söylem, olay anlatımı-konu anlatımı, belirlilik-belirsizlik vb.) yansıttığını, bunların *şimdiki zaman bildirmediğini*, iki farklı sözceleme belirticisi olarak sözceleme kipliği olduklarını bildirir (2011: 347; 2012: 47-73).

Aydemir, “*Türkçede şimdiki zaman için kullanılan -(X)r / -(A)r, -(X)yor ve -mAktA ekleri, prensipte intraterminallik belirtir.*” (2010: 18) diyerek *şimdiki zaman eklerini görünüş ulamıyla ilişkilendirir*. Konuşma zamanına gönderme yapan *şimdiki zamanı “odaksız şimdiki zaman” olarak adlandırırken “odaksız olmayan, genel şimdiki zaman”ı “sürekli şimdiki zaman” ve “alışkanlık içeren şimdiki zaman” olarak verir*. Bunların *-{(A)r}* / *-{(Ir)}* ve *-{yor}* ekleriyle verildiğini ifade eder (2010: 19). Böylelikle onun, geniş zamanı *şimdiki zaman içinde “genel şimdiki zaman” olarak değerlendirdiği* görülmektedir.

Akçataş; -{yor}, -{mAktA} / -{mAdA}, -{yordur}, -{yormuş} eklerini şimdiki zaman eki olarak sayar. -{yor}'un işlevlerini üçe ayırır: “1. bulunulan an, 2. sınırsız (geniş) zaman, 3. sürekli nitelik.” -{mAktA} / -{mAdA}'nın işlevini “kesin başlamış süreklilik” olarak değerlendirir. -{yordu}'nun “ihtimalî şimdiki zaman” bildirdiğini ifade ederken -{yormuş}'un işlevlerini “duyulan şimdiki zaman” ve “sonradan fark edilen şimdiki zaman” biçiminde verir (2005: 33-35).

Deniz Yılmaz ise gelecek zamanı “birincil kerterize (şimdiki zaman kesiti soyut imgesine) ait zaman ulamları alt dizgesi” başlığı altında ele alır ve bunun alt başlığı olan “Eylemin şimdiki zaman kesiti içinde gerçekleştiğini bildiren ulamlar (Şimdiki zaman ulamları)” içinde inceler. -{yor}'la yapılan şimdiki zamanı, “I. şimdiki zaman ulamı”; -{mAktA}'yla yapıları “II. şimdiki zaman ulamı” olarak değerlendirir (2012: 117).

Çalışmalarda şimdiki zaman için de genel olarak belirlenmiş ekler olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından başka ek ve yapıların da şimdiki zamanı anlattığı söylene de hiçbir zaman bunlar doğrudan şimdiki zamanı anlatan yapılar olarak değerlendirilmez ve şimdiki zamanı anlatma işlevleri, yan işlev olarak görülür. Oysa öykülerin incelenmesi sonucunda görülmüştür ki bağlam çerçevesinde konuşma zamanına gönderme yapan cümlelerde -{yor}, -{mAktA} / -{mAdA} ekleri dışında çeşitli ek ve yapılar kullanılabilir. Bunların cümleye kattığı anlamsal özellikler, birbirinden farklıdır. Aşağıda bu yapılar, örneklerle incelenmiştir:

3.1.2.2.1. Eylem cümlelerinde şimdiki zaman anlatımı

3.1.2.2.1.1. Basit yapılar

3.1.2.2.1.1.1. -{DI}

Ergüvanlı Taylan, konuşma anına işaret eden -{DI} ekinin görünüş işlevi olduğunu belirtir: “Sözlüksel anlamları bir durumu içeren beğenmek, benzemek, bıkmak vb. gibi eylemlerle kullanıldığında -DI biçimi, eylemin ifade ettiği duruma geçişin başlangıç noktasını belirtmektedir; bu nedenle bir görünüş göstergesidir. Bir başka deyişle -DI, beğenme, benzeme, bıkmak gibi bir duruma geçerken farkına/bilincine varılan değişim noktasından itibaren süregelen yeni durumu yansıtmaktadır. Yeni oluşan duruma geçişteki değişim noktasını içermesi dolayısıyla da -DI biçimi burada

zamandan ziyade bir görünüştür. Bir uç noktanın belirlenmiş olması da onu bitmişlik görünüştü yapmaktadır.” (1997: 6)

• **Konuşma zamanına gönderme yapan -{DI} eki, yakın geçmişte tamamlanmış bitiş bildiren eylemlerin konuşma anındaki sonucuna işaret eder:**

“*Şarkılar da değişti artık.*” (EGKÜK, İnsan Olmanın Onuru, s. 83)

Yukarıdaki örnekte “*artık*” sözcüğünün de desteğiyle bitiş bildiren *değiş-* eyleminin geçmişte gerçekleştiği zamana değil eylemin sonucuna yani konuşma anında geçerli olan değişik olma durumuna gönderme yapılmaktadır. *Değiş-* hareketi, geçmiş zamanda belli bir süreç içinde gerçekleşip tamamlanmıştır. “*Artık*”la yakın geçmişte tamamlanan bu sürecin konuşma anındaki sonucuna dikkat çekilmekte, bunun geleceğe dönük olduğunun ipucu da verilmektedir.

“*Şimdi herşey değişti.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30) örneğindeki *değiş-* hareketi de en yakın geçmişte bitmiştir. Bu, “*şimdi*” belirteci sayesinde anlaşılmaktadır. Hareketin olumlu ya da olumsuz sonuçları geleceğe taşınabilir ama bu, hareketin geleceğe taşındığı anlamına gelmez. Değişme işi, geçmişte kalmıştır ancak değişimin etkileri, konuşma anında sürmektedir.

Aşağıdaki örnekte, sözün söylendiği anda gece sürmekte, dolayısıyla *az gel-* eylemi de devam etmektedir:

“*Nezleyim. Boğazım yanıyor. Bir pastil alıp emiyorum. Battaniye az geldi bu gece.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 32)

“*Şimdi ne oldu o kanarya?*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 36) örneğinde, kanaryanın konuşma anındaki durumu sorgulanmaktadır. Bağlamdan öldüğü anlaşılır ama bu da sadece vericinin tahminidir: “*Bir akşamüstü kafesin kapağını açtım salıverdim. Önce kaçmak istemedi, çekine çekine odada dolaştı, sonra balkona çıktı, derken pırr dedi uçtu. Hemen öldürmüştür serçeler.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 36)

Aşağıdaki örneklerde de konuşma anında en yakın geçmişte tamamlanmış hareketlerin etkilerinin sürdüğü anlatılmaktadır:

“*Şimdi aklıma geldi.*” (BR, Boşluk, s. 17)

“Şimdi, gözleri karşılaştı.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 61)

“İşte şimdi aynı istasyonu, gözlerimin önünde; saati lokomotif, vagonları, düdüğü, bekleme sıraları, yolcuları, kampanası ve bütün hüznü ile olduğu gibi kurdum.” (ÖEB, İstasyon, s. 49)

3.1.2.2.1.1.2. -{mAktA}

Demirci, Eski Türkçe döneminde şimdiki zaman eki olmadığını, geniş zaman ekiyle bu zamanın da karşılandığı ancak zamanla yürü- eyleminden -{yor} ekinin ortaya çıktığını belirtir ve “Bu ek, devam eden ve daha geniş bir şimdiki zamanı gösterdiği hâlde yetersiz kalmıştır, buna ilâveten daha noktasal bir şimdiki zaman gösteren -mAdA ve -mAktA ekleri de kullanılmaya başlamıştır. Morfolojik ayrıntıya inilince gelmekteyim çekimi aslında fiil çekimi değil isim çekimidir. Fiilden isim yapma eki olan -mA eklendiği kelimeyi (fiili) morfolojik olarak isim yapar. Sonra bu isim zaten bir isim çekim eki olan bulunma hal eki -dA morfemiyle birleşir. -mAdA ekinin oluşumunda gerçekleşen tipik türetim ve çekim durumu işlev açısından türetim değil çekim olarak kullanılmaktadır. Aslında isim çekimi fonksiyon olarak fiil çekimi olmuştur. Bunun sebebi, yetersiz görülen dilbilgisel bir zamanı daha da detaylandırıp takviye etmektir.” (2015: 149) diyerek -{mAktA} ve -{mAdA} eklerinin şimdiki zamanı anlatmak üzere kullanıma çıkma gerekçelerini ve yapılarını açıklar.

Şahin, -{yor} ekiyle -{mAktA} eklerinin anlamsal farklılığını şöyle dile getirir: “-mAktA eki, söz konusu işin şu anda içinde bulunduğunu, -yor eki ise işin şu anda yapıldığını vurgulaması açısından birbirinden ayrılır. Bu aktarma yönündeki fark belki çalışmaktayım ve çalışıyorum örnekleri göz önüne alındığında daha rahat görülebilir. Birincisinde çalışma işinin içinde bulunduğu anlatılırken, diğerinde çalışma işinin gerçekleştiği ifadesi daha baskındır. Bir başka deyişle birinde bulunma, diğerinde hareket önemlidir.” (2009: 3494)

-{mAktA} ekini almış cümlelerin ad cümlesi olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır.²⁸

Aşağıdaki şimdiki zaman işlevli -{mAktA} eki örneklendirilmiştir:

²⁸ bk. ERTEN Münir, “Kip de İfade Eden Fiil +Makta, Fiil +Mada (Şimdiki Zaman) ve Fiil +Ma + İyelik Gerek, Fiil + Şart Gerek, Gerek Fiil + İstek (Gereklik) Yüklemler Cümlelerin Tahlili Üzerine”, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-25 Ekim 2008), C. 2, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1067 / 2, 2013, ss. 1699-1703.

- **Konuşma anında gerçekleşmekte olan eylemleri anlatır. Hareketin geleceğe taşınıp taşınmadığı, bitmişliği ya da ne kadar sürdüğü, bağlamdan anlaşılır:**

“Onlara gülerek - halbuki içimden ağlıyorum - bakmaktayım.” (ÖEB, İstasyon, s. 49)

“Hareket etmeye hazır tren sanki seni bekler gibi kalkmasını geciktirmekte.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

- **Geçmişte belli bir noktada başlayan, konuşma anında hâlâ devam eden hareketleri anlatır. Bu örneklerde verici, konuşma anını öne çıkarır:**

“İki duvarda eski zaman adamları yıllardan beri hep aynı anı yaşamakta.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25)

- **Bildirim cümlelerinde her zaman gerçekleşen eylemleri, bir tekrarlanma anını odak noktası olarak anlatabilir:**

“Radyo heyecanlı bir sesle son ajans haberlerini yaymakta.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 44)

“Hâlâ öbek öbek birikmiş avareler havadan sudan lâf etmekte.” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52)

“İşte artık bütün mahalle uyumakta.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 41)

- **Çıkarım cümlelerinde her zaman gerçekleştiği düşünülen hareketleri, bir tekrarlanma anını odak noktası olarak anlatır:**

“Semtin açık hava sinemasından dönmekte olan bir çift; filmdeki büyük beyaz köşkü, deniz kadar geniş karyolayı, ipek atlastan yorganı, kuş tüyü yastıklı yatağı hayallerinden geçirmekte.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

Yukarıdaki örnek, çıkarım cümlesi olduğu için anlatılanlar görecelidir. Bunlar, verici tarafından her zaman görülmesi gereken zorunluluk biçiminde sunulmuştur. Sözü edilen hareketlerin, farklı kişiler tarafından sürekli yaşandığı düşünülüyor. Dolayısıyla cümlelerde, zorunlu olan alışkanlıklardaki süreklilik ifade ediliyor. Bu örnekte -{mAktA} ekinin işlevi, şimdiki zaman odaklı geniş zaman olarak tanımlanabilir.

Verici, her zaman gerçekleştiğini düşündüğü eylemi, özele indirgeyerek bir çift üzerinden anlatmıştır.

3.1.2.2.1.1.3. *-{mAlI}*

• ***Ol-* yardımcı eylemine eklenen *-{mAlI}* eki, konuşma anında birleşik eylemde anlatılan durumun tahmin edildiğini bildirir:**

“Türk işçileri bunlar. Almanyaya gidecekler. Bu yüzden mutlu olmalılar! Bakıyorum, mutluluk yok bu yüzlerde.” (İD, Gidenler Gidecek, s. 35)

Yukarıdaki cümlede, konuşma anına ait bir tahmin ya da zorunluluk görülmektedir. Geleceğe dönük bir durum yoktur. O an için olması gereken durumdan (*mutlu olma*) söz edilmiştir.

3.1.2.2.1.1.4. *-{mIş}*

• **Şimdiki zamana gönderme yapan *-{mIş}* eki, konuşma anında bitiş bildiren eylemlerin sonuçlarını, başlangıç bildiren eylemlerin de başlangıç sınırından sonra devam eden sürecini anlatır. Konuşma anının vurgulandığının anlaşılmasında “*şimdi*” belirteci de etkili olmaktadır. Verici, eylemlerinin başlangıç ya da bitiş sınırının aşıldığı noktaya tanık olmamıştır, sınırlar aşıldıktan sonraki durumları dile getirir:**

“Burdaydı o kahve. Buracıktaydı. Şu durduğum yerde! Arnavut kaldırımlydı o resimdeki yer. Şimdi değişmiş.” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 44)

Örnekte *değiş-* eylemi, bitiş ifade eder. Burada eylem, geçmişte gerçekleşmiştir. Verici, buna tanık olmadığı için *-{mIş}* ekinden yararlanır. Ancak burada hareketin geçmişte gerçekleştiği an değil eylemin sonucunun konuşma anında sürdüğü, öne çıkarılmaktadır. Yani resimdeki yer, geçmişte değişmiştir; konuşma anında değişik olma durumu devam etmektedir. Cümledeki “*şimdi*” belirteci, alıcının hareketin sonucuna odaklanmasını sağlar.

Aşağıdaki örnekteyse başlangıç bildiren *otur-* eyleminin başlangıç zamanı değil hareketin gerçekleşmeye devam etmesi vurgulanmıştır:

“Ben oturmuşum. Güneş yandan bastırıyor. Siyah gözlüklerimi taktım. Dışarısını seyrediyorum.” (L, Bir Otobüs Yolculuğu, s. 68)

Johanson, “oturmuş” ile “oturuyor” ifadelerinin nesnel olarak aynı olduğunu belirtir (1971).

“Hiç de uzak olmayan o barış günlerinin maceraları şimdi sisli ve karışık hatıralar arasında kaybolmuş;” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5) örneğinde de bitiş bildiren *kaybol-* eylemi gerçekleşmiştir ancak kayıp olma, konuşma anında sürmektedir.

Aşağıdaki örnekte, “çocuk”un konuşma zamanındaki yaşı verilmiştir:

“O çocuk şimdi ellisini aşmış!” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67)

3.1.2.2.1.1.5. *-{r} / -{(A)r} / -{(I)r}*

• **Konuşma anında gerçekleşen, geleceğe taşınması beklenmeyen eylemleri anlatır. Bu cümlelerde o anda gerçekleşen hareketler dile getirilir:**

“Hatırlarım, kiminin babası doktor, kiminin avukat, kiminin tüccardı.” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 64)

“Uzun yıllar boyunca semt caddesinde sık sık gördüğüm sarışın kadınla; berberde, tramvayda, bakkal dükkânında daima karşılaştığım o pürolu, çatık kaşlı adamı, yeni yapılmış o evde bir arada görünce hayli şaşırdığımı itiraf ederim.” (BD, Havuzlu Ev, s. 54)

• **Konuşma anında gerçekleştiği tahmin edilen, gerçekleştiğinden emin olunmayan eylemleri anlatırken kullanılır:**

“Şimdi Boğaz rüzgârı vız gelir onlara!..” (İD, Gidiyoruz Hep Birlikte, s. 110)

“Esmer bir delikanlı var yanımda, gazetesindeki tefrikayı bıraktı, daldı gitti. Neler geçer aklından, belki de bu köprüünün orta yerinden ta aşağıya oltasını sarkıtmayı düşünür şu anda. Belki de sevgilisiyle birlikte dayanıp tepedeki parmaklığa bir sigara tütürmeyi düşünür şu anda...” (TÖ, 2. bs., Araba Sevdası, s. 95)

“Bakıyorum, iskeleye doğru gelen bir ihtiyar var yağmurda. Niye gelir bu saatte? Ne arar?” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 88)

Yukarıdaki örnekte her ne kadar *gel-* ve *ara-* eylemleri genele yayılmış gibi görünse de aslında verici, ihtiyarı konuşulan o anda görüyor ve bunları sorguluyor. Geniş zaman diyebilmek için onu daha önce de görmüş olması gerekir ancak öyküde buna ipucu olabilecek herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

“Sana evleneceğimizi bildirdiğim günü hatırlar mısın?” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 42)

• **Konuşma anında gerçekleşmeye başlayıp geleceğe taşınan eylemleri anlatır:**

“Akşam oldu, gece oldu, geceyarısı oldu. Hüzün hafif kalır artık. Hiç kalır.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 44)

Örnekte “artık” belirteci, konuşma zamanıyla geçmiş arasındaki değişikliği vurgulamakta, konuşma zamanından itibaren geçerli olan hareketi anlatmaktadır.

• **Geçmişte başlamış ve konuşma anında da devam eden hareketleri anlatır:**

Eylemlerin ne kadar sürdüğü, başlangıç zamanı bağlamdan anlaşılırken bu yapılarla hareketin gelecekte de devam edeceği sezilmektedir. Bu bakımdan bir geniş zaman anlamı sezilse de verici, alıcıyı konuşma anındaki duruma odaklamak istemektedir.

“Ölü bir kedi yavrusu kırk yıldır yaşar durur belleğimde.” (İD, Bir Kediyi Öldürmek, s. 133) örneğinde konuşma zamanından kırk yıl önce başlayan eylemin konuşma anında sürdüğü anlatılır. Süreklilik anlamı, *dur-* yardımcı eylemi kullanılarak artırılmıştır.

“O güzelim eski zaman mangalları! Bugün zengin evlerinin ‘şark odaları’nda süs diye durur!” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 20)

“Bu yaz uzun süreceğe benzer.” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 77)

“Bir gece içinde, koskoca sinema nasıl yanıp kül oldu, hâlâ şaşarım. O karlı, fırtınalı geceyi hatırlıyorum.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

• **Konuşma anını vurgulamakla birlikte konuşma anının öncesini ve sonrasını da içine alarak “bugünlerde, şimdilerde” anlamı verecek şekilde kullanılır:**

“Günler kısaldı. Ne yapar şimdi Kanlıca’nın ihtiyarları?” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 86)

Yukarıdaki örnekte “şimdi” belirteciyle “bugünlerde” dendiği anlaşılmaktadır.

3.1.2.2.1.1.6. -{sIn}

• **Konuşma anındaki durumun, olayın umursanmadığı; bu ekle anlatılabilir. Ancak anlamı sağlayan, sadece ek değil ekin içinde yer aldığı yapıdır. Aşağıdaki örnekte “varsın olmasın” ifadesiyle bu anlam verilmiştir:**

“Bir sigara içmek istiyorum, yok. Kimseler de yok sağda solda. Varsın olmasın sigaram, bakarım ben de denize, İstinye sularına.” (İS, İstinye Suları, s. 10)

• **Soru kalıbı içinde konuşma anında emin olunmayan, bilinmeyen eylem ortaya konabilir:**

“Sahi, böyle bir gece yolculuğumuz oldu mu seninle? Yoksa bunu da mı ben yaratıyorum. Bu da sakın tedirgin bir insana yağmur damlalarının cam üstüne çizdiği bir boş hayal olmasın. Hep olageldiği gibi...” (BR, Tedirgin, s. 81)

Örnekte konuşma anına ait bir hareket vardır. Anlatıcı, o an yarattığı bir hayalin boş olup olmadığını sorgulamaktadır.

3.1.2.2.1.1.7. -{yor}

• **Konuşma anında gerçekleşen eylemleri anlatır:**

“Arka hücreye yeni gelen sesleniyor, gardiyanı çağırıyor.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 43)

“Geniş yapraklı çınarın gölgesi altında tramvay bekleyen insanları seyrediyorum.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 33)

“Yığın yığın insan, kişelerin önlerinde dalgalanırken sen ellerin cebinde ve dudaklarına yapışmış bir sigara ile bir kompartıman penceresini gözliyorsun.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

“Resimlerin tozunu siliyorum.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 85)

“Bana mı el sallıyorlar ‘gel’ diye?” (TÖ, Yitip Giden, s. 48)

“Yağmur yağıyor iskelenin rıhtım taşlarına.” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87)

“Kirlili bir odadayım. Badanaları dökülmüş bir sarı duvar. Bir de resim var. Çok güzel bir kız gülüyor.” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

Yukarıdaki örnekte geçmiş zaman, resimle şimdiye taşınıyor.

- **Konuşma anını vurgulamakla birlikte konuşma anının öncesini ve sonrasını da içine alarak “bugünlerde, şimdilerde” anlamı verecek şekilde kullanılır:**

“*Bugünlerde bir gazetede Nazım Hikmet’le ilgili bir yazı dizisini okuyorum.*” (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 26)

Yukarıdaki örnekte *oku-* eylemi, süreklilik ifade eder. -{yor} ekiyle bu süreklilik devam etmiştir. Yani eylem, geçmişte başlamış, konuşma anında [*“İşte size bir ekim akşamüstünün darmadağınık ama sizde bir şeyler değiştirmeye yönelik izlenimleri, duygulanmaları...”* (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 27)] devam etmektedir; gelecekte sona erecektir. Dolayısıyla alışkanlık içermeyen sınırlı bir geniş zamandan söz edilebilir. “*Bugünlerde*” sözcüğü de eylemin zamanını sınırlar, hareketin yakın bir geçmişte başladığını belirtir. Burada hareket, konuşma anında aktif olarak gerçekleşmemektedir. Söylemde eylemin, konuşma anının dâhil olduğu günü de kapsadığına ve günün herhangi bir anında yapıldığına işaret edilir.

“*Şimdi ise toz duman havalara yükseliyor.*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 18)

Burada da anlık bir olay değil belli bir zaman diliminde başlamış, geleceğe de taşınacak bir hareket anlatılıyor. “*Şimdi*” sözcüğü, “şimdilerde” anlamı taşıyor.

- **Geçmişte başlamış, konuşma anında devam eden hareketleri anlatır. Eylemin ne kadar sürdüğü, başlangıç zamanı, kimi zaman bağlamda belirteçlerle verilir:**

“*On beş yıldır sürüyor bu, sabah gitmek akşam dönmek, çilesi.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

“*Yalnız yaşıyor şu son aylarda.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

“*Çoktandır düşünmüyorum.*” (İD, Anlamı Yok, s. 74)

“*Beş dakikadır arabanın kalkmasını bekliyorum.*” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 81)

- **Geçmişte başlamış, konuşma anında devam eden, gelecekte de bir süre devam edeceği ve sonlanacağı düşünülen hareketleri anlatır. Bunlarda sınırlı bir geniş zaman anlamı sezilebilir:**

“Bugün bilemiyoruz, duyamıyoruz, ama yarın bütün bu anlamsızlıkların taşıdığı anlamı göreceğiz karşımızda...” (İS, Anlamı Var mı?, s. 47)

Yukarıdaki “bugün” sözcüğü, yirmi dört saatlik bir zaman dilimini değil yaşanan dönemi anlatmakta, “bugünlerde” ifadesine karşılık gelmektedir. “Yarın” da ertesi gün için değil gelecek günler için kullanılmıştır.

“Bugün varız, bugün yaşıyoruz, bugün konuşuyoruz, yazıyoruz, buyuruyoruz, boyun eğiyoruz, karşı koyuyoruz, iç çekiyoruz, üzülüyoruz, seviniyoruz, kızıyoruz, ağlıyoruz, bağıyoruz. Yalnız bugün oluyor bütün bunlar. Bugün, yarın, bir yıl, on yıl, yirmi yıl, haydi haydi otuz yıl.” (İD, Hep Geçip Gidilecek, s. 139)

Yukarıdaki örnekte de “bugün” ile konuşma anı ve civarından söz edilmiştir. Sözü edilen eylemler, bilinmeyen ama çok da uzak olmayan bir geçmişte başlamıştır ve konuşma anında sürmektedir. Gelecekte de gerçekleşeceği beklentisinin olduğu görülmektedir. Bağlamda gelecek için bir sınır koyulduğu görülür. En çok otuz yıl daha bu hareketlerin gerçekleşeceği düşünülmektedir.

• **Geçmişte gerçekleşmiş ancak konuşma anında göz önünde canlandırılan hareketleri anlatabilir:**

“Sonra korkunç sahneler birbirini kovalıyor: Koskoca bir çukurda dev gibi bir goril. Tarzan’ı itiyorlar o çukura. Tepesinde cüce vahşiler. Ellerindeki uzun okları Tarzan’a batırıyorlar.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 10)

3.1.2.2.1.2. Birleşik yapılar

3.1.2.2.1.2.1. -{mAktAdIr}

• **Konuşma anında gerçekleştiğinden emin olunmayan hareketleri anlatabilir. -{DIR}’ın katkısıyla tahmin anlamı öne çıkar:**

“Şu anda ise sen bir büyük yokuşu tırmanmaktasındır.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 95)

• **Bildirim cümlelerinde her zaman tekrarlanarak gerçekleşen, bu özelliğiyle alışkanlık hâlini alması gereken eylemleri, bir gerçekleşme anını odak noktası olarak anlatabilir.**

Bu tür örneklerde âdeta geniş zaman içinde bir şimdiki zaman söz konusudur.

-{Dİr} eki, söyleme kesinlik anlamı katar. Aşağıdaki cümlelerde sözü edilen hareketler, vericinin tekrar tekrar yaşadıkları, gördükleridir. Ancak bunları, herhangi bir tekrar anını odak noktası olarak anlatmıştır:

“İşte bizim bekâr memur elinde paketle gelmektedir.” (ÖEB, Semt, s. 18)

“Küçük gazete müvezzileri bütün şehre tarihin en müthiş cinayetinin işlendiğini avaz avaz bağırılmaktadırlar,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“Sık sık geçirim üstünden. Kimi zaman dayanır parmaklıklara, seyredirim bir trenin gelip geçmesini. Çok bekletmezler, gelirler. Akşam saatidir, hele yazsa, kapılarından salkım saçak insanlar sarsmaktadır.” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 14)

• **Çıkarım cümlelerinde her zaman gerçekleştiği düşünülen eylemleri, bir olay anını odak noktası olarak anlatabilir:**

“Kadın çorap ve tütün işçileri ile erkek yapı ve fabrika amelelerinin elleri rüyalarında da çalışmaktadır,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“Gemiler yanmıştır geride kalan, sular kaplamıştır geçtiğimiz yolları. Ya da bir yangın gelmektedir gerilerden.” (İS, Bir Adım Daha, s. 77)

3.1.2.2.1.2.2. -{mAz} oldu

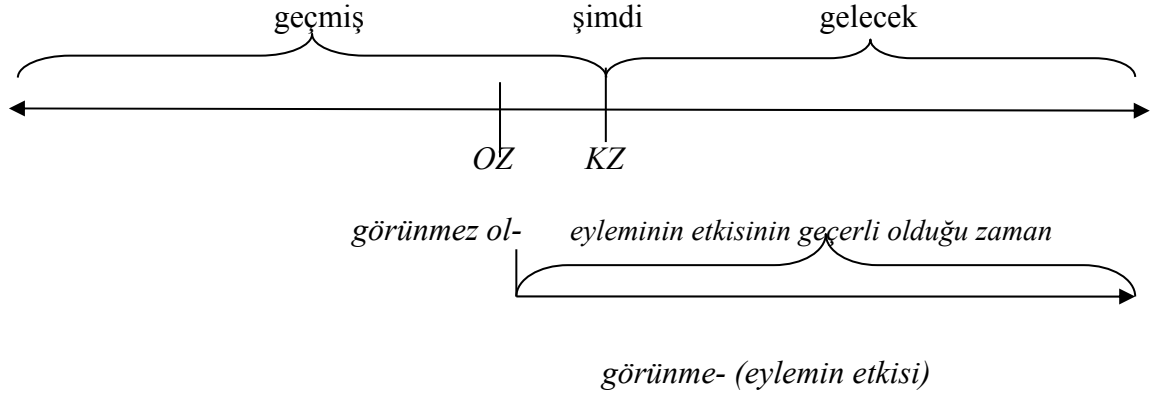
• **Konuşma zamanından kısa bir süre önce gündeme gelen olayların ya da bu olayların etkisinin konuşma zamanında sürdüğünü ve geçmişle şimdi arasındaki farkı anlatmak için “-{mAz} oldu” yapısı kullanılabilir:**

Yapının -{yor} ekine benzeyen bir kullanımı vardır. Bu ekin yer aldığı cümlede anlatılan hareket, yakın geçmişte başlamıştır ya da eylem, geçmiş içinde tamamlanmıştır ama etkisi sürmektedir. Dolayısıyla ek sayesinde hareketin konuşma anında devam ettiği vurgulanmakta, hareketin ya da hareketin sonucunun geleceğe taşınacağı ipuçları verilmektedir.

“Sokağın görüntüsü değişti, gölgeler görünmez oldu.” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 84)

Yukarıdaki örnekte eylem (görünmez ol-), konuşma zamanından önce tamamlanmıştır ancak sözün söylendiği anda eylemin sonucu sürmektedir. Konuşma

zamanında gölgeler artık görünmemektedir ve gelecekte de görünmeyecektir. Yani eylemin etkisi, geleceğe taşınacaktır. Bu durum, şöyle bir çizelgeyle gösterilebilir:

“*Kitabı okuyamaz oldum.*” (İD, Bay Thoreau ile Yolculuk, s. 43)

Konuşma zamanıyla olay zamanının aynı olduğu yukarıdaki cümlede, *okuyama-* eylemi başlamış ve sürmektedir.

Bu nedenle “-{mAz} oldu” yapısı, alışkanlık hâlinin geçmiş-şimdi-gelecek üçgenine yayıldığını, geçmişte başlayan olayın ya da etkisinin şimdide gerçekleştiğini ve gelecekte sürdürülebilir olduğunu kodlar.

3.1.2.2.1.2.3. -{mİştİr}

• **Geçmişte tamamlanmış eylemlerin ardından ortaya çıkan ve konuşma anında geçerli olan durumlara işaret eder:**

Dilâçar, bu yapıyı “*tamamlanmış şimdikilik*” olarak adlandırır ve “*Babam gelmiştir.*” cümlesi için yabancı dillerdeki karşılıklarını da örnek göstererek şu açıklamayı yapar: “*Örneğin, babam gelmiştir’in anlamı İngilizcede ve Almancada olduğu gibi, geçmişi düşünmeden, gelme, erişme zamanını da hatıra getirmeden, babam şimdi burada’dır.*” (1971: 113-114)

“*Belki yukarıdadır kitapseverler. Bu soğukta üst güvertenin boş bir köşesini seçmiş, kitabının derinliğinde yitip gitmiştir.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

Yitip gitme hareketi, geçmişte gerçekleşmiştir ancak konuşma anında sonucu hâlâ sürmektedir. Bağlamdan bunun tanık olunan bir eylem değil tahmin olduğu anlaşılmaktadır. Tahmin anlamının öne çıkmasında “*belki*” sözcüğü kadar -{Dİr} eki de etkilidir.

“Saat yedi. Gazeteler gelmiştir Remzi’ye.” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 68) örneğinde konuşma anında gazeteler gelmiş durumdadır. Ancak bu bilgi, olasılık biçiminde sunulmuştur.

3.1.2.2.1.2.4. *-{mİş} bulunuyor*

• Geçmişte gerçekleşmiş bir eylemin konuşma anında devam eden sonucu ortaya konurken hareketin gerçekleşmesinden dolayı duyulan pişmanlık, üzüntü ve eskiye özlem duygularını öne çıkarmak için bu yapı kullanılabilir:

“Onlar, artık gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karışmış bulunuyor.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12)

Yukarıdaki örnekte konuşma zamanına göre geçmişte kalmış bir hareketten söz edilmektedir. Burada *bul-* eylemi, bir yardımcı eylem gibi görev yapmaktadır. Cümlede asıl olan hareket, “*karış-*”tır. Karışma işi, olmuş bitmiş, geçmişte kalmıştır. Cümlede konuşma anındaki durumu gözden geçirme, konuşma anıyla geçmişi karşılaştırma biçiminde bir görüntü vardır. Bakılıyor ve karar veriliyor. O an için onlar (eski şarkılar; radyolar, gramofonlar, sahil kahvelerinin hoparlörlerinin çalınması), eski zamanlarda kalmış, gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karışmış, konuşma anında artık geçerliliğini kaybetmiş durumdadır. Konuşma anında eylemin sonucu yani karışık olma durumu sürmektedir. Anlatıcı, eski şarkıların olmamasını üzüntüyle karşılıyor ve eski günleri özliyor. Dolayısıyla “*-{mİş} bulunuyor*” yapısı, geçmişte bitmiş bir eylemin konuşma anında devam eden sonucunun yaratmış olduğu üzüntü ve özlemi anlatıyor denebilir. Ayrıca geçmişte kalmış eylemin bir daha tekrarlanmama özelliği görülmekte, geriye dönüşün mümkün olmadığı da anlatılmaktadır.

3.1.2.2.1.2.5. *-{yordur}*

• Konuşma anında gerçekleşmekte olan hareketlerle ilgili tahmin bildirir. Tahmin anlamı, *-{Dİr}* ekiyle olduğu kadar “*belki*” vb. sözcüklerle de sağlanır:

“*Belki de çocukça bir sevinç duyuyordur dürbününden ötürü!*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

“*İnsanlar akıyordur yollarda.*” (İS, Bir Sabahtı, s. 17)

“Belki annesi de karşı evlerin penceresinden içi titreyerek bakıyordur.” (İS, Turgut’u Örnek Alsak, s. 126)

3.1.2.2.1.2.6. *-{yor} olmalı*

• **Konuşma zamanında devam eden bir eylemin gerçekleştiğinden emin olunmayan durumlarda kullanılır, tahmin bildirir:**

“Beni parmaklıkların ardından seyrediyor olmalı.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 43)

3.1.2.2.2. *Ad cümlelerinde şimdiki zaman anlatımı*

3.1.2.2.2.1. *Basit yapılar*

3.1.2.2.2.1.1. *-{Ø} (yüklemselleştirici ek)*

• **Bildirim cümlelerinde konuşma anındaki durumları anlatır:**

“Bu anda herşey benden uzak-Ø.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 44)

“Az önce bomboştu bahçe. Şimdi her yanda onlar var-Ø gene.” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 78)

“Bugün Ramazan’ın ilk günü-Ø.” (İS, Ramazan Baklavası, s. 135)

“Eski bir gazeteden koparılmış bir resim var-Ø şimdi önümde.” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 64)

• **Özellikle “şimdi” ve “artık” belirteçlerinin kullanıldığı bazı örneklerde dar kapsamlı bir geniş zaman anlatımının yanı sıra geçmişle konuşma zamanını karşılaştırma söz konusudur. Anlatılan durum, sadece konuşma zamanındaki anlık durumun saptamasını yapmaz; geçmişten şimdiye uzanma vardır. “Şimdi” belirteciyle “bugünlerde, şimdilerde” anlamı verilir:**

“Oysa bir vakitler baston satan özel dükkânlar vardı. Şimdi böyle yerler yok-Ø.” (L, Baston ve Şapka, s. 55)

“Herkes gibi olmak daha iyi-Ø bu günlerde...” (L, Baston ve Şapka, s. 56)

“Aşk artık yok-Ø.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Aşkın yine var olduğunu söyleyenler var-Ø.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Hiç de uzak olmayan o barış günlerinin maceraları şimdi sisli-Ø.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5)

“Bugün o çizgiler yok-Ø.” (YBY, Dar Oda, s. 13)

“Onun bu çabasını öven, sayan, yüreklendiren, ölmezleştiren şairleri de yok-Ø şimdilik. Ama olacak, hepsi hepsi olacak.” (İS, Yahya Kemal’e Gidelim, s. 115)

Yukarıdaki örnekte konuşma anında var olmayan bir durumdan söz edilmiş, bunun gelecekte gerçekleşeceği bilgisi verilmiştir. “Ama olacak, hepsi hepsi olacak.” ifadesinin yanında “şimdilik” sözcüğü de gelecekte durumun değişeceği bilgisi ve beklentisini içermektedir. Dolayısıyla “şimdilik” sözcüğünün yer aldığı yapılarda konuşma anında var olan ancak gelecekte tersine dönmesi beklenen hareket ve durumlar anlatılmaktadır.

• **Çıkarım cümlelerinde vericinin konuşma anındaki düşüncelerini, duygularını ifade eder:**

“Dünyayı ve insanları kirli bir kahve camının ardından seyretmek ne tuhaf-Ø.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 34)

Ruhi vd., “Ayşe çok aptal!” örneği için “A'nın, tümcesinde kullandığı ad kökenli eylemlilik, herhangi bir çekim eki almaması nedeniyle, anlık bir düşünceyi ifade etmektedir.” derken “Ayşe çok aptaldır!” örneğini nesnel bir yargı olarak değerlendirmektedir (1997: 107-108). Dolayısıyla eksiz görünmekle birlikte yüklemleştirici ek adı verilen yapıyla çekimlendiği varsayılan adlar, anlık durumları dile getirir.

Aşağıdaki örnekte, başlangıcı geçmişte kalan, konuşma anında hâlâ geçerli olan bir durumdan söz edilmektedir:

“Ölü bir noktada-Ø sanki doğa **dünden beri**.” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

3.1.2.2.1.2. **-{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{Iz}, -{sInIz}, -{DIrIAr}**

• **Bildirim cümlelerinde konuşma anındaki durumları anlatır:**

“Dostum, bugün her zamankinden berbat bir haldeyim sebepsiz.” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

“*Sen şimdi benim bilmediğim, tanımadığım bir şehirdesin.*” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52)

“*Şimdi de seninle, mavi kentimizin herhangi bir sokağındaız.*” (ÖEB, 2000, Sen, Uzaktaki, s. 86)

“*Bugün varsınız,*” (İS, Sana Bana Ölüm Var, s. 89)

“*Nuhun Gemisi hâlâ eski yerindedir.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“*Yaşamın bambaşka bir yanının içindeyim şimdi. Geceler boyu...*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 44)

Yukarıdaki örnekte “*şimdi*” belirteci, geçmişte olmayan ama konuşma anında ortaya çıkan bir durumu anlatır. Bağlamdan bunun, konuşma anından önce başladığı anlaşılmaktadır. “*Geceler boyu*” ise bu durumun süresini sınırlar.

• **Bildirim cümlelerinde konuşma anında tam olarak bilinmeyen, tahmin edilen durumları anlatır. Tahmin anlamı; soru yoluyla ya da “belki” vb. sözcüklerle desteklenir:**

“*Belki yukarıdadır kitapseverler.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

“*Güneş nasıl da güçlü şu şubat gününde. İstanbul böyleyse, güney nasıldır?*” (EGKÜK, Şubat’ta Bir Sabah, s. 64)

“*Tarık nerededir şimdi?..*” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67)

“*Belki otuz kırk yıl öncenin o taze karanfili şimdi eski bir romanın sayfaları arasındadır.*” (BA, Avuntu, s. 61)

• **Çıkarım cümlelerinde konuşma anında kesin olarak bilinen durumları anlatır:**

“*Üzüldükleri de yoktur. Gençtirler, kuvvetlidirler.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“*Onlar için her yatak müsavidir.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“*Eski günlerin, yıllar ve yıllar ötesinin insanları da artık yoktur...*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 72)

Örneklerde konuşma anında kesin olarak bilinen ve alışkanlığa dönüşebilecek durumlar anlatıldığı için geleceğe taşınma söz konusu olmaktadır. “*Üzüldükleri de yoktur.*” cümlesinden “*Şu an ve bir süre daha üzülmeyebilirler.*” anlamı çıkmaktadır. Bu, gelecekte olasılık olabilir. “*Gençtirler, kuvvetlidirler.*” cümleleriyle ilgili olarak da şimdi ve gelecekte bir süre genç, kuvvetli kalacakları, dil dışı göndermeler aracılığıyla kesin bir dille söylenebilir.

3.1.2.3. *Gelecek Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar*

Bu yapılar, cümlede sözü edilen hareketin ya da durumun konuşma zamanında henüz gerçekleşmediğini, bu zamandan sonra gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi için planladığını, beklenti içinde olduğunu, buna niyet edildiğini, önerildiğini, yasaklandığını ya da tahmin edildiğini bildirir. Konuşma zamanında gerçekleşme söz konusu olmadığı ve gelecekte gerçekleşme durumu sadece varsayıma dayandığı için gelecek zamana gönderme yapan cümlelerde verilen olaylar, görünüş bakımından öngörülülük özelliği göstermektedir.

Dil bilgisinde genel bir görüş olarak -{AcAK} eki, gelecek zaman eki olarak kabul edilir. Aşağıda çeşitli araştırmacıların gelecek zamanla ilgili görüşleri verilmiştir:

Ergin, geniş zaman eki olarak aldığı -{r}, -{(A)r} ekleriyle ve şimdiki zaman eki dediği -{yor} ekiyle de gelecek zaman bildirildiğini ancak bugün Türkçede gelecek zaman eki olarak -{AcAK} ekinin kullanıldığını belirtir ve bu ekle diğerleri arasında anlamsal farklılık olduğunu şöyle açıklar: “*Geniş zaman eklerinin bildirdiği gelecek zaman ihtimalî bir gelecek zaman, şimdiki zaman ekinin bildirdiği gelecek zaman çok yakın, daha doğrusu şimdiki zamanla birleşmiş bir gelecek zamandır. Asıl gelecek zaman eklerinin bildirdiği gelecek zaman ise niyetli, istekli, belirli gelecek zamandır. Bu gerçek gelecek zamanda ihtimal değil, kesinlik vardır. Hareketin olabileceği değil, olacağı bildirilir.*” (2002: 302)

Banguoğlu da gelecek zaman eki olarak -{AcAK} ekini alır ve “*Geniş zamanın gereklik anlatımına karşılık (bkz s 391 Çiçekleri hergün sularsın.) gelecek kipi kesin buyuru anlatımı ile kullanılır.*” (2007: 465) der.

Korkmaz, gelecek zaman kipinin -{AcAK} ekiyle karşılandığını, bu ekle eylemin gelecekte mutlaka gerçekleşeceğini anlatıldığını ifade eder. Kapsamı çok geniş olduğu için zaman kavramının sınırlarının zaman belirteçleriyle belirlendiğini söyler. Ayrıca çeşitli bağlamlar içinde gereklilik, tahmin, olasılık, şaşkınlık, sitem, şüphe, kabullenme gibi işlev kaymalarının ortaya çıktığını belirtir. -{AcAK} ekinin başka zamanları anlattığı durumlarıysa zaman kayması olarak değerlendirir (2003a: 623-636).

Bilgegil, gelecek zaman içinde anlattığı -{AcAK} ekini hem kip hem de zaman eki olarak kabul eder ve bu ekle ortaya çıkan anlamları şöyle verir:

“a) Bu kip, eylemin, sözün söylenmesinden sonra vuku bulacağını ifade eder: ‘İnci, iki sene sonra Avrupa’ya gidecek.’

b) Tahmine delâlet eder: ‘Şu gelen, Avni olacak.’

c) Emir, gereklilik, istek anlamlarında kullanılır: ‘Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!’ (T. Fikret).

d) Şartlı cümlelere ceza olur: ‘İzmir’e gidersem, Milli Kütüphane’ye uğrıyacağım.’

e) Üçüncü, tekil şahsına, ek fiilin geniş zamanının aynı şahsı ilâve edilirse, anlamı pekiştirilmiş olur: ‘Dersi dinliyenler, sınıfı geçecektir.’” (2014: 242)

Özdemir, gelecek zaman eki olarak “-acak, -ecek” eklerini kabul eder ve bunların Osmanlıca devresinin başında görülmeye başladığını belirtir (1989: 182). Geniş zaman eki olarak aldığı “-r, -ar, -er” ekleriyle, şimdiki zaman eki olarak adlandırdığı -{yor} ekinin kimi durumlarda gelecek zaman anlattığını ifade eder ancak bunlarla -{AcAK} arasında anlamsal farklılık olduğunu dile getirir: “*Fakat geniş zamanın gelecek zaman ifadesinden bir ihtimal, şimdiki zamanınkinde ise bir yakınlık vardır. Bu yönden gelecek zamanda ise gelecek kavramı sınırlı, belirlidir.*” (1989: 182)

Ediskun da -{AcAK} ekiyle anlatıldığını belirttiği gelecek zamanın anlamını “1) Eylemin konuşma anından sonra yapılacağını, 2) Sonsuzluğa uzanan bir gelecek zamanın herhangi bir anında bir eylemi yapmaya niyetli oluşu bildirir.” (2003: 179) diyerek açıklamıştır. Ekin özel kullanılışlarını da tek başına ya da başka dil birimleriyle

birlikte üstlendiği gereklilik, olasılık, kesinlik, oranlama, ısrar gibi işlevlerden söz ederek verir (2003: 180).

Eker (2003: 301), Hengirmen (1997: 221-222), Gencan (2001: 309-310), Koç (1996: 240-241), Adalı (2004: 47) Boz (2013: 71), Yıldız vd. (2014: 63), Atabay vd. (1983: 234) de gelecek zamanın ekini -{AcAK} olarak vermektedir.

Aydemir, “*Sonrakilik anlamında gelecek zaman, Türkçede öncelikle -(y)AcAK ekiyle gösterilmektedir.*” derken bu ekin bir öngörü bildirdiği için ayrıca bir kipsellik de içerdiğini söyler (2010: 20-21).

Torun, Türkçede gelecek zamanı ele aldığı çalışmasında Türk dillerinde kullanılan gelecek zaman eklerini inceler ve “*Türkçede Gelecek Zaman Eklerinin Çeşitliliği ve Değişkenliği*” başlığı altında şu sözlere yer verir: “*Türkçenin tarihî gelişimi göz önünde bulundurulduğunda da gelecek zaman eklerinin çokluğu, dikkat çeken bir durum olarak kendini göstermektedir. (...) Türkçede gelecek zamanın boyutları düşünüldüğünde, bildirme kiplerinden şimdiki zaman ve geniş zaman gelecek zaman bildirebilmektedir; tasarlama kiplerinde de örtük bir gelecek zaman kavramının olması aslında gelecek zaman anlayışının boyutlarının genişliğini ortaya koymaktadır. Geleceğin tasarlama kavramıyla olan ilişkisi, Türkçenin gelecek zaman bildiren eklerinin daha çok bugün tasarlama kiplerinin anlam alanına yönelik eklerden gelişmesi ve bu ekler arasındaki geçişler, Türkçede, soyut / sanal bir zamanı gösteren geleceğe yönelik dilsel yapıların da sayıca çok olması sonucunu doğurmuştur.*” (2013: 34-35) Yazar, Türkçedeki gelecek zaman eklerini; -{DAçI}, -{çI}, -{sIk}, -{gU}, -{gAy}, -{IsAr}, -{AsI}, -{AcAK} olarak sıralarken -{A}, -{mAIU}, -{sA} gerek birimlerini de gelecek zaman bildiren diğer birimler olarak vermiştir (2013: 41).

Akçataş, gelecek zaman eklerinin işlevlerini açıklarken -{AcAK} (*belirsiz gelecek, gerekli gelecek, niyet - istek gelecek, emir gelecek, ihtar gelecek, temenni gelecek*); ...-{DI} ...-{AcAK} (*yakın gelecek*); ha ...-{DI}, ha ...-{AcAK} (*çok yakın gelecek*); -{AcAkmIş} (*duyulan gelecek / gelecek rivayeti*); -{AcAktI} (*gelecek hikâyesi: niyet - tasarlanan gelecek, hayal gelecek*); -{mAk} üzere (*yakın gelecek*); -{mAk} üzeredir (*kesin gelecek*) eklerinden söz eder (2005: 36-39). Böylece onun, gelecek zaman eki olarak sadece -{AcAK} ekini almadığı görülmektedir.

Dolunay da gelecek zaman eklerini anlatırken basit kipler içinde belirsiz gelecek bildiren $\{-AcAK\}$ ekini gereklilik, niyet ve istek, emir, tavsiye, nasihat, uyarı, ümit, temenni, hayal gibi kipsel özellikleriyle verir ve ardından yakın gelecek zaman için kullanılan $\dots\{-DI\}$ $\dots\{-AcAK\}$, ha $\dots\{-DI\}$, ha $\dots\{-AcAK\}$, $\{-mAk\}$ üzere yapılarından söz eder. Birleşik kipler içindeyse $\{-AcAktIr\}$, $\{-AcAktI\}$, $\{-AcAkmIş\}$ eklerini anlatır (2012: 113-130).

Benzer, gelecek zamanın bilinemez olduğundan şart niteliğine sahip olduğunu, bu nedenle geçmiş ve şimdiki zamandan farklı olarak kiplik sezdiriminde bulunduğunu ifade eder ve bugün gelecek zaman için $\{-AcAK\}$ ekinin kullanıldığını söyler (2012: 28). Ancak çalışmasında eklerle farklı zamanların anlatımı başlıkları altında ve çeşitli yerlerde $\{-mIş\}$, $\{-mIş\}$ olacak, $\{-mIş\}$ olur, $\{-DI\}$, $\{-yor\}$, $\{-yor\}$ olacak, $\{-mAktA\}$, $\{-mAktA\}$ olacak, $\{-mAdA\}$, $\{-AcAkmIş\}$, $\{-AcAK\}$ oluyor, $\{-A\}$ / $\{-I\}$, $\{-DIr\}$ eklerinin gelecek zaman işlevlerinden söz etmiştir (2012: 130, 140, 141, 144, 156, 167, 171, 177, 178, 191, 192, 193, 196, 197, 206).

Deniz Yılmaz ise gelecek zamanı “*birincil kerterize (şimdiki zaman kesiti soyut imgesine) ait zaman ulamları alt dizgesi*” başlığı altında ele alır ve bunun alt başlığı olan “*Eylemin şimdiki zaman kesitinden sonra gerçekleştiğini bildiren ulamlar (Gelecek zaman ulamları)*” içinde değerlendirir. Gelecek zaman için iki ekten söz eder:

“a) *Gelecek zaman ulamı (-y)EcEk*: *Bilirim, sen kendin gidip istemeyecek-sin. (SF, K/KA, 20) vb.*

b) *Yakın gelecek zaman ulamı (-mEk üzere)*: *Sayın yolcularımız! Ankara’dan gelip İstanbul istikametine hareket etmekte olan otobüsünüz kalkmak üzere-dir. vb.”* (2012: 117-118)

Güler, yüksek lisans tezinde gelecek zamanı belirli gelecek ve belirsiz gelecek olarak incelemiş ve bu zamanların eklerin farklı olması gerektiğini “*Konuşma anından (içinde bulunulan an) sonra gerçekleşecek fiillerin anlatımında ‘gelecek zaman’ ekleri kullanılır. ‘Gelecek zaman’ eki yerine ‘gelecek zaman ekleri’ dememizin sebebi, konuşma anından sonra gerçekleşecek fiillerin içinde bulunulan ana ve konuşana olan uzaklık yakınlığındaki farklılıktır. Geçmiş algılayıp anlatmada belirli ve belirsiz olmak üzere iki yol izleniyorsa geleceği yakınlık uzaklık, belirlilik belirsizlik, kesinlik vb. yönünden sınıflandırmada da farklı adlar kullanılmalıdır. Zira içinde bulunduğumuz*

günden bir günden sonra geleceğini kesin olarak bildiğimiz arkadaşımızın yapacağı fiili anlatırken kullanılan ek ile hafta sonunda bizi ziyaret edeceğini umduğumuz arkadaşımızın gerçekleştireceğini düşündüğümüz fiili anlatırken kullanılan ek birbirinin aynı olmayacaktır.” (2006: 18) sözleriyle dile getirmiştir. Yazar, belirli gelecek için -{AcAK} ekini, belirsiz gelecek içinse -{(A / I) r} ekini verir ve “Bu yönüyle {-(A/I)r} gelecekte belirsizlik eki ya da belirsiz gelecek eki olarak anılmalıdır.” (2006: 20) der.

Aslan Demir, -{AcAK} ekini görünüş kategorisi içinde “sınıra duyarlı olmayan bakış açıları” başlığı altında ele alır ve Türkçede bu başlık altında değerlendirilebilecek iki bakış açısı olduğunu, bunların “sözde bitmişlik” ve “genel öngörülülük” biçiminde ortaya çıktığını belirtir. Türkçede gelecek zamanı anlatan -{AcAK} ekinin, genel öngörülülük görünüşünü yansıttığını ifade eder (2014: 34-35). Ancak kritik sınıra çok yaklaşıldığını anlatan “...-{DI} ...-{AcAK}” gibi yapıları, “sınır öncesi bakış” bağlamında değerlendirmektedir (2014: 34). Kapı çalındığında söylenen “Geldim geldim.” gibi bir cümlede -{DI} ekinin deiktik olmayan (“bura” ve “şimdi”nin merkez alınmadığı) bir kullanımla sözde bitmişlik yansıtabileceğini belirtir (2014: 130).

Uzun, geçmiş zaman dışındaki zamanları kabul etmediği için -{AcAK} ekinin dolaylı biçimde geçmişdışı zamanı anlattığını, bu ekin asıl işlevinin kip bildirmek olduğunu ifade eder ve “Ne var ki, -yor’a karşılık -acak, -ar, tabii -malı, -a, -sa ekleri ile anlatılanın salt bir görünüş olduğunu, bunun da -yor’da aktarılanın zıttı olmak üzere [-sürme] olduğunu söylemek imkansız değilse de yetersizdir.

İşin yetersizliği, -yor’da belirsiz olmasına karşın bu eklerde son derece belirgin kipsel anlamların bulunmasıdır. Bunların ‘isteme kipleri’ adıyla anılanları zaten bilindiktir. Bunlara burada bir de -acak ve -ar katılmıştır. Yani kavramsal tabanlarda -yor’un bir kip aktarmaktan çok görünüş aktardığı olgusu karşısında, diğerlerinin de bir görünüş aktarmaktan çok kip aktardığı olgusu bulunmaktadır.” (1998: 120) der.

Yukarıda görüldüğü üzere bazı çalışmalarda gelecek zamanla ilgili farklı kullanımlar ve eklerden söz edilse de genel olarak -{AcAK} ekinin gelecek zaman eki olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Oysa bağlam çerçevesinde yapılacak incelemelerde çeşitli anlamsal özelliklerini yansıtır biçimde -{AcAK} dışındaki başka eklerin ve yapıların da gelecek zamana gönderme yapabildiği görülür. Aşağıda öykülerden seçilen örneklerde gelecek zamanı yansıtan ekler değerlendirilmiştir:

3.1.2.2.3. Eylem cümlelerinde gelecek zaman anlatımı

3.1.2.2.3.1. Basit yapılar

3.1.2.2.3.1.1. -{AcAK}

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılmaya başlayan -{AcAK} eki (Torun, 2013: 143), dil bilgisi kitaplarında gelecek zaman eki olarak işlenmektedir.

Erkman Akerson, -{AcAK} ekinin tek başına görünüş konusunda yani biterlik ya da bitmezlik anlamında ipucu vermediğini belirtir (1994: 81). Bu da eklerin, bağlam içinde ilişki kurduğu diğer dil birimleriyle anlamlandırılması zorunluluğundan kaynaklanır.

Aslan Demir, -{AcAK} ekinin kiplik bildirdiği, zaman bildirmediği yönündeki görüşlere “*Türkiye Türkçesinde -AcAk biçim birimi, bir takım kiplik anlatımlarını karşılayabilmektedir. Ancak -AcAk’ın niyet, olasılık, tahmin, çıkarım, tasarı, plan, emir vb. geniş bir kiplik yelpazesine sahip olması, zaman bildirdiği gerçeğini ötelememelidir. (...) Kiplik ve zaman kategorileri Türkçede aynı morfolojik öge üzerine eş zamanlı olarak kodlanabilir. Bu da, söz konusu eklerin işlevsel bulanıklığına değil çok işlevliliğine işaret eder. -AcAk, eylem zamanının konuşma zamanına göre sonralığını belirtmekle ‘gelecek zaman’ işlevini ötelemekten, bir yandan da olayın gerçekleşme potansiyeli ile ilgili emretme, tahmin etme, niyet etme, öngöründe bulunma, tasarlama vb. tarzları yansıtan kiplik işlevini yerine getirir.*” (2013a: 1210) diyerek eleştiriler getirir ve ekin kiplik bildirirken zaman işlevi üstlendiğini de söyler.

Aşağıda gelecek zamana gönderme yapan -{AcAK} eki, anlamsal işlevleri açıklanarak örneklendirilmiştir:

• **Bildirim cümlelerinde ipuçlarından hareketle kesin olarak gerçekleşeceği düşünülen hareketleri anlatır:**

“*Yağmur yağacak! Yağıyor belki de hafiften.*” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87)

“*Bir gün bir şeyler olacak elbet. Ankara ekspresi akşamın ılıkliğinde bahçenin önünde duruverecek. Bir saatlik bir onarım, bir bekleyiş. Yolcular inecekler, doğru benim bahçeme gelecekler, çam ağacının dibinde düşlerimin kızıyla oturacağız, konuşacağız, bana adresini verecek, bir gün buluşma umuduyla birlikte... Sonra trenine binip gidecek; pencereden mendilini sallayarak...*” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 13)

- **Çıkarım cümlelerinde gelecekle ilgili beklenti, kişisel görüş anlatır:**

“*Ama bir zaman geçecek.. Kimbilir hangi dönemde içinde varlığını duyduğu, ne olduğunu bilmediği şey, sessizcesine çekilip gidecek gene. Dağlara o koca koca bulut gölgeleri nasıl ağır ağır düşerse, öylesine içine kapkara bir gölge, bir inanmazlık, bir şüphe, aldatılmış insanın ruh hali, bir duman, bir zehir gibi iniverecek, yayılverecek.. Sonra o ölmez canavarın, kendi canavarının bir deniz anası gibi bir açılıp bir kapandığını duymaya başlayacak. Bu hep böyle sürüp gidecek.. Hep böyle, ölümle hayat arasında, daha doğrusu her an kopması beklenen bir ip üstünde imiş gibi **sürüp gidecek... Hep böyle ölümle hayat arasında, daha doğrusu her an kopması beklenen bir ip üstünde imiş gibi sürüp gidecek...***” (BR, Boşluk, s. 22)

Yukarıdaki cümleler, çıkarım cümleleridir. Bunların gerçekleşip gerçekleşmediği belli değildir; öykünün son cümleleri olduğu için bağlamdan herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak verici, devam etmesini arzuladığı hareketin sonlanacağını söylüyor. Daha önceki deneyimlerinden hareketle bunu dile getiriyor. Demek ki gerçekleşme olasılığı kuvvetlidir.

“*Başkaları da on, on iki yıl sonra kendi serüvenlerini bu şarkılarla hatırlıyacak. Başkaları da on, on iki yıl sonra kendi serüvenlerini bu şarkılarla duyacak.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

“*Ama o dev gibi deniz anası içimizde birden uyanacak.. Bir açılıp, bir kapanacak.*” (BR, Boşluk, s. 18)

“*Bir gün gene aynı koltuğa gelip oturacak, beni elleriyle arayacak, bulacak da. Bir daha hiç bırakmayacak. Belki o bu günkü insan değil de bir başkası olacak.*” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 28-29)

“*Biliyorum bizim patronun gemisi nasıl bataklığın ortasında çakılıp kaldıysa, bu da öyle olacak.*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 42)

“*Hyde Park için bu övgülerin ne denli yetersiz olduğunu anlayacaksınız orada...*” (İS, Hyde Park’a Övgü, s. 154)

- **Bildirim cümlelerinde geleceğe yönelik tasarlanmış, kesinlik bildiren hareketleri anlatır:**

“*Vapur altıyı on geçecek*” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87)

“Birazdan bu gölgeli durak yerinden uzaklara gideceksin.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 35)

“Az sonra mektubu cebime koyup sokağa çıkacağım.” (ÖEB, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

• **Çıkarım cümlelerinde gelecekle ilgili olasılık anlatır. Aslında geleceğe dönük bütün eylemler, olasılık hâindedir. Çünkü kesin olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinemez. Ancak bazı cümlelerde “belki, kimbilir, sanki” ifadelerinden yararlanılarak hareketin beklentiden öte tahmin olduğu anlatılır:**

“Belki ceza diye önüne bir kucak saman da koymayacaklar.” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 97)

“Belki de bir daha hatırlamayacağım. Bu meydana ait başka anılar daha ağır basacak.” (BA, Gece Korsanları, s. 20-21)

“Ama kimbilir yarının yazarları, daha doğrusu konuşucuları, elle, kalemle, makineyle yazmaktan büsbütün vazgeçecekler, kaldırıp atacaklar bu tür nesnelere.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 40)

“Sanki elimi uzatsam onlara dokunamayacağım,” (ÖEB, Gölge Durak, s. 34)

• **Koşul anlamı veren yan önermeler içeren yapılarda koşula bağlı olasılık anlatır:**

“Bir an bir çift göz beni seyretse belki hoşlanacak, sevecek. Bir şeyler bulacak bende. (...) Saçlarıma bir el değse, zerrelere kadar aşk ve saadet duyacak.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 26) örneğinde -{sA} ekiyle verilen “bir an bir çift göz beni seyretse” ve “saçlarıma bir el değse” yan cümleleri, hoşlan-, sev-, bir şeyler bul-, aşk ve saadet duy- eylemleri için koşul olarak verilmiştir. Koşulda belirtilen hareketler de temel önermelerdeki eylemler de geleceğe dönük olasılık hâindedir.

“Beklesem, saatlerce sonra, günlerce sonra kımıldayacak.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 25)

Yukarıdaki örnekteyse gerçekleşmeyeceği bilindiği hâlde olasılık biçiminde sunulan bir hareket (kımıl-da-) söz konusudur.

“Annesi gelince susacak, gülecek.” (TÖ, Darmadağınık, s. 91) örneğinde de *sus-* ve *gül-* eylemlerinin gerçekleşmesi, annenin gelmesine bağlanmıştır.

Aşağıdaki örnekte temel önerme başta verilmiş, ardından burada söz edilen *anla-* eyleminin gerçekleşme koşulları -{sA} ekiyle kurulan yan cümlelerde sıralanmıştır:

“Bir gün kuşların, balıkların, tüm hayvanların, belki de bitkilerin sözlerini anlayacağız. Şu, silahlanma, ölme öldürme yarışını bir bıraksak... Şu silah fabrikalarının tepesine atom bombaları atarak hepsini ortadan kaldırsak!.. Dünyanın bir yerinde bitirip başka yerlerinde başlattıkları, silah satıp para kazanmak amacıyla başlattıkları iç-dış savaflara son verebilirsek! Gerçek ‘insan’ olsak!” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 70-71)

“Bir uyusanız sorun kalmayacak!” (İS, Gece Canavarı, s. 111) cümlesinde gelecekte *uyu-* eyleminin gerçekleşmesi, sorun kalmamasını sağlayacaktır.

Yukarıdaki örneklerde yan önermelerde verilen hareketlerin, temel önermelerde sunulan olaylar için atıf zamanı oluşturduğu görülmekte, atıf zamanıyla olay zamanının eş zamanlı olduğu dikkat çekmektedir.

“Boğaz kaldıkça bu şiiirler de yaşayacak.” (İS, İstinye Suları, s. 10) örneğindeyse *yaşa-* eylemi, aslında geçmişten geleceğe uzanan bir harekettir. Ancak cümlede gelecekteki devam koşuluyla öne çıkarılmıştır. -{DİkçA} ekiyle yapılan yan önermedeki *kal-* eylemi gelecekte gerçekleştiği sürece *yaşa-* eylemi de gerçekleşecektir.

• **Çıkarım cümlelerinde geleceğe yönelik zorunluluk anlatır. Bu söylemlerde öğüt, öneri gibi özellikler de öne çıkmaktadır:**

“Sen başkalarının tepesine çıkacaksın, yoksa akla gelmedik kimseler senin tepene çıkıverirler!” (İS, Denizde Bir Adam, s. 43)

• **Bildirim ve çıkarım cümlelerinde “nerdeyse” sözcüğüyle birlikte hareketin en yakın gelecekte gerçekleşeceğini bildirir. Hareketin gerçekleşip gerçekleşmediği bağlamdan anlaşılır:**

“Sokakta loşluk artıyor, nerdeyse lâmbalar yanacak.” (TÖ, Yitip Giden, s. 49)

“Nerdeyse yanındaki adama, o sağcı bir gazeteyi büyük bir dikkatle, nerdeyse kutsal bir saygıyla okuyan odama uzatacak ‘Cumhuriyet’i... Al oku da, gerçekleri öğren diyecek. Yapmadı, kıvırdı çantasına koydu.” (KK, Sabah Sesleri, s. 49)

“Nerdeyse, gerçek özgürlük ölümle başlar diyeceğim.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 38)

• **Deneyimlerden hareketle geleceğe dönük kesinlik bildirir. Bu tür örneklerde verici, anlattıklarını daha önce yaşamış ya da görmüştür:**

“Beyoğlu’ndan Karaköy’e inecekler. Dağılacaklar orada dört yöne.” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 82)

“Yarın pazartesi yola düşeceğim saat yedi buçukta.” (İD, Anlamı Yok, s. 79)

“Sonra korkunç sahneler birbirini kovalıyor: Koskoca bir çukurda dev gibi bir goril. Tarzan’ı itiyorlar o çukura. Tepesinde cüce vahşiler. Ellerindeki uzun okları Tarzan’a batırıyorlar. Bir yanda dev goril, bir yanda cüce vahşiler. (...) Tarzan, ölümsüz insan. Belki film bitmeden o en kötüsü, o pis bıyıklı kılavuz gene bir kalleşliğe kalkışacak. Bilmem ne dağındaki defineyi tek başına elde etmek için. Gene de Tarzan kıymayacak ona. Ayağı takılıp ya uçuruma yuvarlanacak, ya da timsahlarını ırmağına. Tarzan gorille, cücelerle boğuşurken bir çığlık atacak, filler, su başında yıkanan o dost filler koşacaklar ağaçları devirerek Tarzan’ı kurtarmaya. Bir anda cüceler çil yavrusuna dönecek. Tarzan’la arkadaşları fillerin sırtında uzaklaşacaklar tehlikeden...” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 10)

• **Çıkarım cümlelerinde geleceğe dönük olarak her zaman geçerli olmasının beklendiği istek bildirir:**

“Bunu önleyecek tek yol, işinize yakın bir yerde oturmaktır. Yürüye yürüye gidip geleceksin. Kalabalıklara girmeden, dolmuş, otobüs beklemeden...” (TÖ, 2. bs., Bu Telâş Öldürecek, s. 143)

3.1.2.2.3.1.2. -{AyIm}, -{Allm}

• **-{AyIm}, -{Allm} ekleri, istek anlamını verirken konuşma anında henüz gerçekleşmemiş eylemleri anlattığı için geleceğe gönderme yapar:**

“Sait Faik ödülüne gelen öykü kitaplarını bir daha gözden geçireyim. Birbirine hem benzer, hem benzemez evrenlerde gezeyim biraz...” (HVT, İlk yaz Tutsaklığı, s. 63)

“Ama yalnız ben olayım sevilen...” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 22)

“Plâklar çala dursun, kitaplara döneyim biraz da.” (TÖ, Darmadağınık, s. 90)

“O kendi kendine düşüp benden ayrılmadan, ben koparayım onu yerinden.” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 149)

“Saat durmuş mu yine? Bir de kalem saate bakayım. Tamam, doğru, 3.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüne Kapat, s. 26)

Aşağıdaki örnekte bağlamdan “evrenimden çıkman” anlamı çıkarılmaktadır. Böylece soru yoluyla olumsuzluk bildirilmekte, hareketin yapılmamasına yönelik istek ifade edilmektedir:

“Madem ki ‘bugün herkes evinde odasında kalacak’ dendi, niye çıkayım evrenimden?...” (HVT, İlk yaz Tutsaklığı, s. 62)

• “**Şimdi**” belirteciyle birlikte en yakın geleceğe işaret eder. Bu örneklerde atıf zamanı, konuşma anıdır:

“Şimdi bana bütün bu eski şarkıları ve geceler, geceler ardında kalmış haziran günlerini hatırlatan insana gelelim.” (BD, Kızkıran Haydar, s. 14)

3.1.2.2.3.1.3. -{DI}

• Bu yapıyla gelecekte gerçekleştiği varsayılan hareketler anlatılır:

Aslan Demir (2014: 130) tarafından gelecek zamana gönderme yaptığı durumlarda “sözde bitmişlik” görünüşü çerçevesinde değerlendirilen -{DI} eki, öykülerden derlenen örneklerde konuşma anında henüz gerçekleşmemiş, gerçekleştiği varsayılan durumları anlatır. Bu nedenle varsayım cümlelerinde görülür:

“Haydi araba aldınız, nerye bırakacaksınız, nereden geçeceksiniz, hangi yoldan?” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 84)

Yukarıdaki örnekte *al-* eylemi, gelecekte gerçekleşmesi olası bir varsayım olarak verilmiştir. Dolunay, -{DI} ekinin söz konusu işlevi yüklendiği durumları “gerçekleşmesi muhtemel olayları bildiren geçmiş zaman” başlığı altında

değerlendirmiş ve “-DI eki, gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan olay ve durumları bildirmek için de kullanılmaktadır.” (2012: 40) açıklamasını yapmıştır. Oysa burada ekin geçmiş zaman bildirmediği yani hareketin henüz gerçekleşmediği, cümlede geleceğe gönderme yapıldığı çok açıktır.

“Anılar birbirini izledi mi yandın, artık hepsini gözlerinin önünde canlandıracaksın bir bir!..” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81) örneğinde de *yan-* eyleminin varsayıma dayalı olarak sunumu söz konusudur. Hatta bu eylemin gerçekleşmesi, bir başka eylemin gerçekleşmesine bağlanmıştır. Anılar birbirini izlerse kişi yanacaktır.

3.1.2.2.3.1.4. -{mAlI}

- **Gelecekte zorunluluk bildirir, eylemin yapılması gerektiğini anlatır:**

“En yakın zamanda onu bulmalıyım, en yakın zamanda konuşmalıyım.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79)

“Yarın yenilerini almalı.” (İS, Mum Işığında, s. 102)

“Gitmeli. Yalnız bir eve çıkmalı.” (TÖ, Yitip Giden, s. 48)

“Aşkı, sevdayı artık başkalarına, meselâ şairlere bırakmalıyım.” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

“Ne yapsınlar, denecek, herkes öyle yapınca, sen de, senin sevdiğin, beğendiğin lider de, parti de öyle yapacak!.. Hayır yapmayacak, yapmamalı...” (KK, Ordan Burdan, s. 36)

“Şimdi” belirteciyle birlikte en yakın gelecekte gerçekleştirilmesi istenen hareketlere zorunluluk anlamı katar:

“Kalkmalı, bugünü yazmalı şimdi.” (İS, Güneşli Sabah, s. 124)

- **Vericinin geleceğe yönelik önerisini, düşüncesini belirtir. Ancak bunlarda da zorunluluk anlamı sezilir:**

“Artık hislerimin ihtilâlden, onların sana karşı ayaklanmasından korkmamalısın.” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

“Şu ışığını unutanın hâlini Beyoğlu sinemalarına sormalı,” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

“*Bunları yastığa, yorgana, sandalyelere, masaya ve kitaplara sormalı!*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

“*Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)

3.1.2.2.3.1.5. *-{mIş}*

- ***-{mIş}* eki, gelecekte gerçekleştiği varsayılan hareketleri anlatabilir:**

Aşağıdaki örneklerde *-{mIş}* ekiyle geleceğe yönelik varsayım hâlinde olan eylemlerin anlatıldığı görülmektedir. Cümlelerde vericinin söyleminden gelecekte bitmişliğin varsayıldığı anlaşılır yani hareketler, gerçekleşmiş gibi düşünülmektedir. Ancak gerçek bir tamamlanma söz konusu olmadığı için bunların da öngörülü bir bakış açısıyla verildiği kabul edilmiştir:

“*Bakmışsın ki bir - iki yıl sonra iki yumurcakla gelmiş sana.*” (L, Trende Bir Iago, s. 33)

“*Ama nereye gitsek, madem ki kendimizi de götürüyoruz, öyleyse neye yarar? Ha odanın içinde, kitaplarının, yazılarının ortasında yapmışsın bu yolculuğu, ha uzak denizlerde, sonsuz ufuklarda... Ne farkeder ki!*” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 53)

3.1.2.2.3.1.6. *-{r} / -{(A)r} / -{(I)r}*

-{r} / -{(A)r} / -{(I)r} eklerini geniş zaman ekleri olarak alan ve “*Geniş zaman ekleri, üç zaman içinde en çok gelecek zamanı ifade ederler.*” (2002: 292) diyen Ergin, bu eklerle anlatılan gelecek zamanın kesin değil ihtimalî bir gelecek olduğunu belirtir (2002: 291). Korkmaz da gelecek zaman anlatan *-{r}* ekinin yakın geleceğe işaret ettiğini, kesin olarak gerçekleşeceği bilinmeyen, olasılık dâhilinde olan olayların anlatımında kullanıldığını; bu anlatım kalıbında istek, olasılık, tahmin, vaat gibi işlevlerin olduğunu dile getirir (2003a: 644).

Aşağıda ekin işlevleri, öykülerden seçilen örneklerle verilmeye çalışılmıştır:

- **Yaşanmışlıklardan hareketle gelecekte de yaşanacağı tahmin edilen hareketleri anlatır. Dolayısıyla bu cümlelerde gelecek zaman anlamının yanında geniş zaman anlamı da sezilir:**

“Birazdan çocuklar, gençler kadınlar, kızlar, delikanlılar, yaşlılar, zayıflar, göbekliler, ufaklar, iriler dolarlar buraya. O zaman kaçarım ben de...” (İS, Denizde Bir Adam, s. 43) örneğinde anlatılanlar, vericinin daha önce yaşadıklarıdır. Dolayısıyla deneyimlerinden hareketle aynı eylemlerin gelecekte de yaşanacağını düşünmektedir. Ayrıca ikinci cümlede (O zaman kaçarım ben de.) anlatılan hareket, olasılık hâlinindedir. Ancak bunun gerçekleşmesi, ilk cümledeki eylemin gerçekleşmesine bağlıdır. Dolayısıyla ikinci cümle, aynı zamanda geleceğe dönük koşula bağlı olasılık da bildirmektedir.

Aşağıdaki örnekte olabirliğe dayalı varsayım anlatılmaktadır. Aslında buralarda anlatılanlar, anlatıcının daha önce yaşadıklarıdır. Bunları her zaman yaşanabilecek hareketler olarak sunmuş, geleceğe gönderme yaparken aynı zamanda her zaman bunların olabileceğini düşündürerek geniş zamanı da vurgulamıştır:

“Çıkmalı yola akşam karanlığında Yeniköy’e doğru yürümeli. Yarım saat, bir sat sonra Tarabya... Girersin bir kıyı gazinosuna iki tek atarsın kendi kendine. Kazırsın belleğini mısralar hatırlamak için ‘Hülya tepeler, hayal ağaçlar’ diye mırıldanarak, bakıp karşı kıyılara.” (İS, İstinye Suları, s. 11)

Aşağıdaki örneklerde verilen eylemler de, daha önce deneyimlenmiştir:

“Sabah belki yakındır, güneş birazdan doğar, Boğazın karşı tepelerinden, önce kıpkızıl bir çizgi, sonra büyüyen bir ateş beliriverir. Hergünkü kişiliğimi bulurum, sabah gazeteleri gelir, dünyama kavuşurum. İç evrenim silinir giderir, kendi içimde bir yere saklanır o kuşular, korkular, umutlar, yenilgiler, çatışmalar, çelişkiler...” (İD, Sabaha Doğru, s. 53)

“Şu anda eli dışarı sarkmıştır. Bacakları tortopdur. Sırtı da azıcık terlemiştir. Bir tutam saç gözlerine düşmüş. Uyanır uyanmaz ilkin kaşlarını çatarar. Sonra güler birden.” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

• Koşula bağlı olasılık anlatır. Bu örneklerde -{sA} eki taşıyan yüklemelerin kurduğu yan önermeler, koşul anlamı içerir. Temel önermelerde -{r} eki kullanılarak geleceğe gönderme yapılan eylemler, yan önermedeki koşulun yerine getirilmesi durumunda gerçekleşme olasılığına sahiptir:

“Gitsem Paris’e Cour de la Reine’de dolaşsam rastlar mıyım Matmazel de Galais’ye?” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 70) örneğinde *rastla-* eyleminin gerçekleşmesi, Paris’e gitmeye, Cour de la Reine’de dolaşmaya bağlanmıştır. Ancak bu koşullar yerine getirilse bile *rastla-* eylemi gerçekleşmeyebilir. Hareket, sadece bir olasılıktır.

“Gidip sorsam ‘Ne arıyorsun, ne bekliyorsun’ desem, ne yanıt verir?” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

“Şu mektubu H. yerine ona göndersem, ne der.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

Yukarıdaki örneklerdeyse gelecekte gerçekleşme olasılığı bulunan hareketler sorgulanmaktadır.

“Şimdi bir yangın çıksa, şimdi bir deprem olsa, şimdi ne bileyim beklenilmedik bir felâketle karşılaşsak herkes kendi canını kurtarmaya bakar, ezer çiğner ötekileri...” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 82) örneğinde de koşulun gerçekleşmesi durumunda olabileceklerden söz edilmektedir.

“Karşiki otelin penceresinden baksalar görürler.” (YBY, Pencere Önleri, s. 70)

“Bu insanlarımızı iyi bir eğitimden, bir sanat ve kültür eğitiminden geçirirsek; okumak, öğretmek, ama iyi, güzel, yararlı şeyler okutmak öğretmek olanağına kavuşarak, tüm gecekondu mahallelerini kaldırabilesek, Çetin Altan’ın yazdığı gibi her köye, mahalleye, bir tenis kortu değilse de bir kitaplık, bir sanat, kültür evi —yani eski Halkevlerini— kurabilesek, belki, uzun bir uğraşma sonucu halkımızı bu çirkinlik deryasından çekip çıkarabiliriz...” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 75-76)

Bazı örneklerde olasılık anlamı, “belki” sözcüğüyle güçlendirilir:

“Tarık Dursun K.’nin ‘Ömrüm Ömrüm’ kitabını okusalar, yalnız şu küçük kitaptaki öyküleri okusalar, o politikacı bozuntuları yer üstünde adaylık kavgasından, hırsından daha üstün ‘bir şeyler’ olduğunu belki anlarlar.” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 68-69)

“Çeksem parmaklarımı azıcık gerisini de duysam. Kendimden kurtulmanın yolunu öğretir belki.” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 54)

- **Geleceğe dönük koşulsuz olasılık anlatır:**

“İki üç yolcu ya alır ya almaz.” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 87)

“Ben bakıyor bakıyor hatırlamak istiyorum eski yılları, şöyle bir çeyrek yüzyıl öncesini. Bir bardak bira birşeyler getirir belki.” (İD, Anlamı Yok, s. 78)

“Fakat bu benim de şarkım olabilir.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 46)

“Hikâyemi, bir masala, bir rüyaya benzetenler olabilir,” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 17)

“Bir iki gün kullanırım ben bu eski makineyi. Sonra, ya bir yeri takılır, ya başka bir yeri bozulur.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 40) örneğinde ilk cümlede (*Bir iki gün kullanırım ben bu eski makineyi.*) belirtilen planın ardından gelen cümlelerde makinenin durumuyla ilgili olasılıklar (*bir yerinin takılması, bir yerinin bozulması*) dile getirilmiştir.

- **Gelecekle ilgili varsayım anlatır:**

“Akşama bir şişe rakı açar, kızartır balıkları, oh!...” (TÖ, Köprüde Bir Adam, s. 86) örneğinde verici, balık tutan birini seyretmekte ve onun sekiz adet balık yakaladığını görmektedir. Dolayısıyla yukarıda görüldüğü üzere geleceğe dönük bir varsayımda bulunur. Gelecek de belirsiz değildir; “akşama” belirteciyle zaman vurgulanmıştır.

- **Gelecekle ilgili tahmin anlatır:**

“Belki de yazar olur İrep. Dedesinin yolundan yürür. Hepimizi geçer. Yeni bir dünya yaratır.” (İS, İrep İçin, s. 56)

“Belki eski halini almaz,” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 11)

“Bizi kim bundan kurtarabilir..” (BR, Boşluk, s. 18) örneğinde soru yoluyla tahmin anlatılmıştır.

- **Geleceğe dönük plan anlatır:**

“Bir iki gün kullanırım ben bu eski makineyi.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 40) cümlesinde verici, elindeki makineyi bir iki gün kullanmayı planlamaktadır.

- **Geleceğe yönelik öneri, teklif anlatır:**

“İstersen içeri gidip karnımızı doyurabiliriz. (...) Sonra ağaçlı yol boyunca en uzak bir semte kadar yürür-üz, her adımda bir şeyler keşfederek, sevdiğimiz şairlerden dizeler okuyarak, dünyaya aldırış etmeyerek, fındık üzüm atıştırma atıştırma yürüyebiliriz.” (ÖEB, 2000, Sen,Uzaktaki, s. 87)

3.1.2.2.3.1.7. -{yor}

Benzer, gelecek zamana gönderme yapan -{yor} ekiyle planlı eylem ve durumların anlatıldığını belirtir (2012: 156). Bu görüşe paralel olarak Göksel ve Kerslake, -{yor} ekinin ifade ettiği gelecek zamanın, bir kesinlik içerdiğini, harekete güçlü bir olasılık anlamı kattığını dile getirir (2005: 287). Aydemir de gelecek zaman için kullanılan -{yor} ekinin “planlanırlık” işlevinden söz eder ve “-(X)yor yüklemleştircisi, her zaman K noktası itibariyle oluş sürecinde olan olayları değil, bazen de ‘planlanmış’ olan ve belli bir süre sonra olacak olan olayları bildirmektedir.” (2010: 32) der.

“Bu ekin bir olaya doğru akışı ifade edebilen doğasının ve kimi fiillerin kılınışının etkisiyle sınır öncesi bakış işaretleme işlevini üstlenebildiği görülmektedir. Bağlamın da bu noktadaki rolü unutulmamalıdır.” (Doğan ve Usta, 2015: 179) Örneğin -{yor} eki, kılınış özelliği olarak bitiş ifade eden eylemlere geldiğinde eylemin henüz son sınıra ulaşmadığını, dolayısıyla gelecekte gerçekleşeceğini anlatır. “Yetişin, ölüyorum.” söyleminde böyle bir kullanım söz konusudur. Bazı bağlamlarda başlangıç bildiren eylemlerde de geleceğe gönderme yapmaktadır (Karadoğan, 2009: 30). “Birazdan yatıyorum.” cümlesinde henüz eylemin başlangıç sınırının aşılmadığı anlaşılır.

Aşağıda gelecek zamana gönderme yapan -{yor} ekinin bağlam içinde yansıttığı anlamlar incelenmiştir:

- **Gelecekte gerçekleşmesi planlanan, kesin olarak gerçekleşeceği bilinen eylemleri anlatır:**

“Kardeşi bu yıl okula başlıyor. Arkalarından küçük bir kız, ürkek ürkek bakarak evin pencerelerine, geçti aynı yoldan. O da bu yıl başlıyor okula.” (TÖ, 2. bs., Kara Önlükler, s. 157)

Bu örnekte, kesin olarak gerçekleşeceği bilinen *okula başla-* eylemi verilmiştir. Kişinin okula başlayacağı zaman, kestirilebilir olduğundan *-{yor}* eki örnekte kesinlik bildirir. Ayrıca “*bu yıl*” belirteci de konuşma zamanında *okula başla-* eyleminin gerçekleşeceği yıl içinde olunduğunu, hareketin hazırlık aşaması içinde bulunduğunu anlatmaktadır.

“*Akşamüstü oluyor.*” (EGKÜK, Şubat’ta Bir Sabah, s. 63)

Örnekteki eylemde bitmemişlik söz konusudur. *Ol-* bitiş ifade eder. Burada henüz akşamüstü olmamış yani eylem son sınıra ulaşmamıştır. Konuşma anında hareket, hazırlık aşamasındadır.

• **Varsayım bildiren söylemlerde gelecekte gerçekleşeceği varsayılan eylemleri anlatır:**

“*Diyelim ki, öğrenimin ilk adımındasınız, kendinizde birtakım yetenekler görüyorsunuz, o yolda gelişmek, o yolda ilerlemek özlemindesiniz. Bakalım, ananız, büyükleriniz! Daha ilk günlerde hevesiniz, coşkunuz kırılmayacak mı? Vazgeçmeyecek misiniz, o denli tutkunu olduğunuz çabadan, uğraştan?*” (L, Yaşam Bir Roman Gibi, 49)

3.1.2.2.3.1.8. *-{Ø}* / *-{sIn}* / *-{In}* / *-{sInAr}*

• **Geleceğe dönük istek anlatır:**

“*İnsanlar gülmesini tekrar öğrensin, ağlamasını tekrar öğrensin.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 11)

“*Sersemce bir aşkın kurbanı olduğumu da tarih yazsın.*” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

“*Bir kurtarıcı bekliyor. Gene öyle tutukun bir genç. Gelsin onu kurtarsın. Götürsün ana caddedeki eski mağazasına. Sinemalardan çıkanlar onu seyretsınler. Erkekler iç geçirsınler. Türlü düşlere dalsınlar. Kadınlar üzerindeki elbiselerle ilgilensınler. O elbiseleri kendileri giyinmiş sansınlar. İsteği bu.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 23)*

“*Şöyle bir şeyler yazmış muhtar: Bu çocuklar kimsesizdir, yuvaya alınsınlar.*” (İS, İki Çocuk, s. 22)

- “Şimdi” belirteciyle birlikte konuşma anı için en yakın geleceği ifade eder, o anda yapılması istenen bir eylemi anlatır:

“Şimdi bir düşünün yıllar önce ölüp gitmiş yakınlarınızı,” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 113)

- Bağlam içinde geçmişte başlamış bir eylemin gelecekte de devam edeceğini anlatır:

“İnmiş tüm yolcular, bekliyorlar başka bir otobüs gelsin onları alsın. Sabahın yedi buçuğu. Bekle-Ø bekle-Ø dur-Ø!” (HVT, Hey Vapurular, Trenler, s. 74)

Örnekte *bekle-* eyleminin gelecekte uzun süreceği, hem eylemin tekrarıyla hem de *dur-* eyleminden destek alınarak belirtilmiştir. Bağlamdan hareketin geçmişte başladığı, konuşma anında devam ettiği, gelecekte de süreceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “*Bekle bekle dur!*” cümlesinde henüz gerçekleşmemiş bir eylem anlatılmamakta, konuşma anında gerçekleşen bir eylemin gelecekte de devam edeceği ve uzun süreceği vurgulanmaktadır.

“Dünkü kişiliğiniz beklesin dursun sizi o çıkmazda.” (İS, Bir Adım Daha, s. 77) örneğinde de benzer bir kullanım vardır.

3.1.2.2.3.2. Birleşik yapılar

3.1.2.2.3.2.1. -{AcAK} gibi

- “-{AcAK} gibi” yapısı, gelecekte gerçekleşeceği tahmin edilen eylemleri anlatır. Harekete olasılık anlamı katar:

“-{AcAK} gibi” yapısıyla çekimlenen eylemlerin kurduğu cümlelerde yüklemdeki hareketin konuşma zamanından sonra gerçekleşmesi söz konusudur ama “gibi” sözcüğünden kaynaklanan bir şüphe, olasılık anlamı ortaya çıkar. Yani gelecekle ilgili bir kesinlik görülmez:

“Eylül de yaz kapsamına girecek gibi...” (EGKÜK, Yaz Biterken, s.77)

3.1.2.2.3.2.2. -{AcAkmİş}

- Bu yapı, konuşma anından sonra yani gelecekte gerçekleşecek eylemin başkasından duyulduğunu anlatır:

Delice tarafından “*bitişli gelecek zaman*” (2002: 206) terimiyle verilen, dil bilgisi kitaplarında (Ergin, 2002: 324; Korkmaz, 2003a: 758 vb.) genellikle “*gelecek zamanın rivayeti*” olarak adlandırılan bu yapının kullanıldığı örneklerde öğrenme, duyma işi geçmişte kalmış olmasına rağmen cümlede anlatılan hareket, konuşma zamanında henüz gerçekleşmemiştir. Şahin, aktarımın söz konusu olduğu birleşik yapılarda -{mİş} ekinin zaman değil rivayet bildirdiğini söyler ve “*Bir hareketin duyulup başkasına aktarılması için o hareketin geçmişte kalması gerekmektedir. Ancak böyle örneklerde geçmişi aktarmaktan ziyade öğrenileni aktarmak ön plandadır.*” (2003: 160) der. Dolayısıyla -{AcAkmlş} birleşik yapısında ekler arasında iş bölümü vardır: -{AcAK} eki, gelecek zaman bildirirken -{mİş} eki, -{AcAK} ekiyle gelecekte gerçekleşeceği düşünülen hareketin bilgisinin konuşma zamanından önce bir başka kaynaktan edinildiğini anlatır. Bu nedenle aktarılan söylemin öğrenildiği an, geçmişte kalmıştır. Bu an, konuşmaya ait atıf zamanı olarak konuşma zamanının öncesinde yani geçmişte yer alır. Ancak aktarılan söylemdeki hareket, geleceğe yöneliktir. Olaya ait atıf zamanı, konuşma zamanına denk ya da gelecek zaman içinde bir noktada olabilir.

“*Bir gün gelecek yollar taşıyla dolup tıkanacakmış, sonra bir çok silindir geçirilecekmiş bu taşıtların üstünden, hepsi dümdüz edilecekmiş! Eninde sonunda bu iş böyle bitecekmiş. Böyle yazıyor uzmanlar!*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 84) örneğinde *tıkan-*, *geçiril-*, *dümdüz edil-*, *bit-* eylemleri, öngörülü bir bakış açısıyla geleceğe gönderme yapılarak verilir. Bunların gelecekte tamamlanması beklenmektedir. Ancak sözü edilenler, vericinin düşünceleri değildir. Verici, bunları “*uzmanlar*”dan öğrenmiştir.

“*Hani insanlar bir daha dünyaya gelirlerse insan dışı bir yaratık olacaklarmış.*” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 78) örneğinde daha önce biri vericiye, “*Hani insanlar bir daha dünyaya gelirlerse insan dışı bir yaratık olacaklar.*” demiştir. Verici de bunu -{mİş} ekini kullanarak aktarmaktadır.

3.1.2.2.3.2.3. -{AcAktIr}

Delice, bu ek için “*varsayımlı gelecek kipi*” terimini kullanır (2012).

Ekin, öykülerden tespit edilen işlevleri şöyledir:

- **Genelgeçer hareketlerin gelecekte de gerçekleşeceğinin kesin olduğuna gönderme yapar:**

“Güneş hep doğacaktır, en umulmaz zamanda bile.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 68)

“Yaşam ağır basmalı her zaman. Nasıl olsa basacaktır!” (KK, Herşeye Sıfırdan Başlamak, s. 19)

- **Bağlamdan hareketle geleceğe yönelik tahmin bildirir:**

“Senin istediğin, bu güzel Mayıs gününde taranmış saçları, ütülü elbisesiyle caddelerde dolaşan, kendisi için gülen, kendisi için ağlayan, herhangi bir insan olacaktır.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 95) örneğinde geçmiş zamanda geleceğe yönelik bir tahmin vardır.

- **Gelecekte gerçekleşmesi olası hareketleri anlatır. Bunlar, gerçekleşme olasılığı yüksek tahmin olarak nitelendirilebilir:**

“Öyle sanıyorum ki, bir biz, semtin haylaz çocukları bir o işsiz güçsüzler, bir o kötü boyanmış hizmetçiler, tombul göğüslü evlâtlık kızlar bu hikâyeyi hatırlayacaklardır.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 10)

“Bir gün, bu hızlı yaşamının, bu anlamsız koşuşmanın arasında kendi kendilerine kaldıkları bir gün, ‘ne yararsız geçmiş bütün bu yıllar’ diyeceklerdir.” (TÖ, 2. bs., Kar Düşünceleri, s. 140)

“Ne zaman bir minibüse binsem, hemen koyarlar bandı, ‘Kapat’ diyen çıkmaz, hele bir çıksın, şoförle bir olacak kimi yolcular, ‘Git taksi tut beyim’ diyeceklerdir.” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 75)

- **Koşula bağlı olasılık ya da tahmin anlatır:**

“Hızla hepsini geçip arabayı depoya bir bıraksa, yokuşu on dakikada aşıp, evine varacaktır.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“Beni göremeyince nasıl şaşıracaktır.” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

3.1.2.2.3.2.4. ...-**{DI}** ...-**{AcAK}**

- “...-**{DI}** ...-**{AcAK}**” yapısı, konuşma zamanından çok kısa bir süre sonra gerçekleşmesi beklenen hareketleri anlatır:

Bu yapıyı sınır öncesi bakış işaretleyicilerinden biri sayan Doğan ve Usta, “-(y)AcAK, eylemin kritik sınırına vurgu yapmasa da sınır öncesindeki bir kesite bakış sunan bir işaretleyicidir. -DI ise temelde geçmiş zaman ve sözde bitmişlik kodlayıcısıdır. Ancak -DI’nın başka zaman ve görünüşleri işaretleyebildiği de görülmektedir. Bu görevlerden biri de (1)’de örneklendiği gibi sınır öncesi bakış kodlamasıdır. Bu görevde, -DI’nın eylemin bitmişliğine dair içerdiği anlam yükünün etkili olduğu söylenebilir. Bu anlam yükünün henüz gerçekleşmemiş eylemin gerçekleşeceğine dair bir kesinlik bilgisine dönüştüğü, bu kesinliğin de eylemin sınırına yakın olmayı gerektirdiği söylenebilir. Neticede -DI ve -(y)AcAK eklerinin birlikteliği, içerdikleri anlam yüklerinin etkisiyle sınır öncesi bakış için özelleşmiş bir yapının üretilmesi ile sonuçlanmıştır.” (2015: 176) der.

Dolayısıyla bu yapıyla, gelecekte gerçekleşeceği düşünülen eylemler anlatılır. Ancak bu gelecek, çok yakın bir gelecektir. Belki eylemin sınıra ulaşması için hazırlık aşaması içine girilmiştir. Aslan Demir, bu ekle eylemin kritik sınırına çok yakın bir kesitin gözlemlendiğinin anlatıldığını ve ekin, sınır öncesi görünüşü yansıttığını belirtir (2014: 34).

“Ölüm yanibaşımızda yürüyen bir dost gibi, öyle bir dost ki, hançeri çekmiş, sırtımızdan vurdu vuracak...” (HVT, Ölümüne Koşan Adam, s. 24) örneğinde eylemin gerçekleşmesine ne kadar az bir zaman kaldığı, “hançeri çekmiş” ifadesinden anlaşılmaktadır. Sırtından vur- eyleminin gerçekleşmesi için hazırlıklar tamamlanmış görülmektedir.

Aşağıdaki örneklerde de konuşma zamanından çok kısa bir süre sonra gerçekleşeceği öngörülen eylemlerin “...-{DI} ...-{AcAK}” yapısıyla sunulduğu görülmektedir:

“O da bir memurluk yaşamının son yıllarında. Emeklilik geldi gelecek.” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

“Geldi gelecek o ses!” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

“Binlerce anı üşüştü üşüşecek.” (L, Zaman Denzinde Çağaloğlu, s. 66)

“Yağmur yağdı yağacak.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 82)

Bazen bu yapı, “ha ...-{DI} ha ...-{AcAK}” biçiminde de görülebilir:

“*Ha yağdı, ha yağacak, ha açtı ha açacak!*” (İD, Bütün Susmalar, s. 120)

3.1.2.2.3.2.5. ...-*{DI}* ...-*{yor}*

• Bu yapıyla eylemin gerçekleşmesine çok az kalındığı anlatılırken en yakın geleceğe işaret edilir:

“*Çoğu tomurcuk halinde, bugün yarın geldik geliyoruz der gibiler.*” (İD, Mayıs'ta Güller Açar, s. 70)

Yukarıdaki örnekte iç cümlede (*bugün yarın geldik geliyoruz*) en yakın gelecek, hem “...-*{DI}* ...-*{yor}*” yapısıyla hem de “*bugün yarın*” belirteciyle vurgulanmıştır. Her iki yapı da aslında en yakın geleceğe işaret etme bakımından işlev olarak örtüşür. “*Bugün yarın*” söylemi, eklerin anlattığı gelecek zamanın en yakına taşınmasına hizmet eder. Ancak bu cümlede “...-*{DI}* ...-*{yor}*” yapısı, zaten bu işlevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla en az çaba ilkesine aykırı bir durum oluşturan bu örnekte aynı işlevli yapıların bir arada kullanılmasının amacının, zamanda vurgulama olduğu düşünülmektedir.

3.1.2.2.3.2.6. -*{mAktAdIr}*

• Bu yapı, gelecekle ilgili öngörülen hareketin gelecekte belirlenen bir atıf noktasında sürdüğünü anlatır:

“*Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir. Kaçı kalmıştır? Kaçı yaşlılığın son sınırında çırpınmaktadır?*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13) örneğinde -*{mAktAdIr}* ekiyle, bağlam çerçevesinde, gelecekte odak alınan bir noktada hareketin sürüyor olacağının tahmin edildiği görülür.

3.1.2.2.3.2.7. -*{mİş}* olacak

• “-*{mİş}* olacak” yapısı, eylemin gelecekte belirlenen bir atıf noktasından önce tamamlanmış olma öngörüsünü anlatır:

Bu yapının kullanıldığı örneklerde olay zamanı, atıf zamanından öncedir. Aslan, -*{mİş}* olacak birimiyle gelecekte bitmişliğin ifade edildiğini söyler (2012: 19-20). Ancak burada tam anlamıyla bir bitmişlik söz konusu değildir. Çünkü hareket, konuşma zamanında henüz gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla bu örneklerde gelecekte bitmişlik tahmin edilmektedir, bitmişlik beklentisi vardır.

“Siz bu satırları okurken ben çoktan o gideceğim yere varmış olacağım.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 82) cümlesinde yan önermede (*Siz bu satırları okurken*) anlatılan *oku-* hareketi, gelecekte gerçekleşecektir. Bu eylemin zamanı, atıf noktasını belirler. Temel önermedeki *var-* eyleminin zamanıysa olay zamanını verir ve bu eylem de gelecekte gerçekleşecektir. Ancak verici, bu eyleme atıf noktasından bakmakta, atıf zamanında *oku-* eylemi gerçekleşirken *var-* eyleminin daha önce tamamlanmış olacağını bildirmektedir.

3.1.2.2.3.2.8. *-{mİştIr}*

• **Bu ek, gelecekte bir atıf zamanından önce gerçekleşecek eylemleri anlatabilir:**

“Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir. Kaçı kalmıştır? Kaçı yaşlılığın son sınırında çırpınmaktadır?” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13) örneğinde *-{mİştIr}* eki, *kal-* eyleminin gelecekte bir atıf zamanından (*ara-* eyleminin yapılacağı zaman) önce gerçekleşmiş olacağını anlatmakta; ayrıca *-{Dİr}* ekiyle anlatıma tahmin anlamı katılmaktadır.

3.1.2.2.3.2.9. *-{rdI}* / *-{(A)rdI}* / *-{(I)rdI}*

• **Bu yapı, geçmişten gelen ve konuşma zamanında hâlâ devam eden ancak kişinin gerçekleştirmeye gücünün yetmediği istekleri, eylemleri anlatmak için kullanıldığında gelecek zaman ifade eder:**

Bu istekler, gerçekleşme olanağı bulunamadığı için sürekli geleceğe dönük bir plan hâlinindedir. Yani geçmişte yapılmak istenen ama yapılamayan hareketlerdir. Gerçekleştirme isteği, konuşma anında devam eder. Ancak eylemlerin gelecekte de gerçekleşmesi olanaksızdır.

Deniz Yılmaz, bunu “gerçekleştirilmeyen olanak kipi” olarak alır (2012: 121-122).

Benzer, “İmkânım olsa seni de yanımda götürürdüm.” örneğinde *-{(I)rdI}* ekinin istek kipliğinde kullanıldığını, biçimin “kiplik + zaman” şeklinde oluştuğunu söyler (2012: 202). Dolayısıyla bu tür örneklerde geleceğe dönük istek söz konusudur.

“Yeni, başka yağmur damlaları düşüyor cama. Bir tanesinin akmasına, kaybolmasına engel olmak **isterdim**, onu hep orada, düştüğü yerde, birşey bekler

*durumda durdurmak **isterdim**, akıp gitmesini önlemek isterdim.*” (BR, Tedirgin, s. 79) örneğinde de geleceğe yönelik güçlü bir istekler vardır. Ancak vericinin, bunları gerçekleştirmeye gücü yetmemektedir.

“Geleceğin neler getireceğini önceden bilmek yeni yeni bilmeceleri çözmek isterdim.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

“Tarık nerededir şimdi?.. Çok isterdim şu bahçede, sabah ezanı, horoz sesleri arasında onu yanımda bulmak...” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67)

“Mahmut beyi yakından görmeyi ne kadar isterdim.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21-22)

“Binlerce defa büyüyen arı kimbilir nasıl bir şey olurdu. Bir uçan kaleye ya da PAN Amerikan uçağına benzerdi. Vızıltısı kulakları sağır ederdi.” (BA, Gece Korsanları, s. 18-19) örneğinde istek söz konusu değildir. Ancak gerçekleşmesi olanaksız eylemlerden söz edilmektedir.

Bazı örneklerde eylemin gerçekleşmesi koşula bağlanmıştır. Koşul da gerçekleşmesi olanaksız olduğu için geleceğe dönüktür:

“Mümkün olsa bütün pazarları takvimlerden teker teker koparır-dı-m atardım.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

“Acını bilsem istediklerini yapardım.” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 76)

“Şu apartıman biraz kısa olsaydı, erik ağaçları görünürdü bile.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 56)

“Yok, Toulouse-Lautrec yok şimdi. Bursa’da yok bir Toulouse-Lautrec. (...) Bir Toulouse-Lautrec olsa kalırdı bugünden birşeyler yarına.” (YBY, Bursa’da Toulouse Lautreç, s. 61)

“Bakın hayvanlara, sürekli aynı yerde aynı yörede dururlar, dönüp dolaşırlar belirli bölgede. Başını alıp gitmek diye bir duygu yok hayvanlarda. Önce imge diye bir şey bilmiyorlar, görünenin ötesini, derinini göremiyorlar. Görseler, duysalar, bunu bize de kanıtlarlardı.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 79)

3.1.2.2.4. Ad cümlelerinde gelecek zaman anlatımı

3.1.2.2.4.1. Basit yapılar

3.1.2.2.4.1.1. *-{Dir}, -(I)z*

- Dil bilgisinde bildirme ekleri olarak verilen bu eklerle, bağlam içinde, gelecekte gerçekleşecek durumlar anlatılabilir:

“*Bakarsınız ve görürsünüz ki yarın akşam minibüstedir.*” (İD, Mercedes’te Giden Kadın, s. 64)

“*İki dakika sonra Karaköydeyiz.*” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 83)

3.1.2.2.4.2. Birleşik yapılar

3.1.2.2.4.2.1. *-{mAk} üzere + -{Ø}, -{mAk} üzere + -{sInIz}*

- “*mAk üzere*” yapısının yüklemleştirici ek ya da bildirme ekleriyle birleştiği bu yapılarda ad cümlesi olarak kurgulanan cümlede verilen hareketin en yakın gelecekte gerçekleşeceği, gerçekleşmesine çok az kaldığı anlatılır:

“*Ekspres son hızla yıkık bir köprüye varmak üzere-Ø.*” (BA, Film Koptu, s. 12)

“*İşte uykuya dalmak üzeresiniz.*” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

Aslında bu cümlelerde konuşma zamanında içinde bulunulan durum anlatılır. Bu durum, eyleme çok yaklaşma biçiminde ortaya çıkmaktadır.

3.1.2.4. Geniş Zamanı Anlatan Ekler ve Eklerle Kurulu Yapılar

Ergin, geniş zaman kavramını “*Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır.*” (2002: 291) biçiminde tanımlar. Dolayısıyla bu zaman kavramının, zaman çizgisinin herhangi bir noktasına yerleştirilemeyen, çizginin bütününe yayılan eylem ve durumların ifadesinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yani geçmişte gerçekleşmiş olan, konuşma anında devam eden, geleceğe de taşınacak olan, bu yönüyle her zaman gerçekleştiği söylenebilecek, alışkanlık hâlinde devam eden hareket ve durumlar, geniş zamana gönderme yapmaktadır.

Gelecek zaman bölümünde belirtildiği üzere gelecek zamanın henüz yaşanmamış oluşu, gelecekte gerçekleşeceği düşünülen hareketlere, durumlara plan görüntüsü verir. Dolayısıyla bunlar, gelecekte plan, program olarak değerlendirilebilir. Geniş zamanın dünü, bugünü, yarını kapsamı da böyledir. Geniş zamanda geçmişteki yaşanmışlıklara bakılarak gelecekte de bunların olacağını tahmin etme söz konusudur. Ayrıca zorunluluk ve alışkanlıkları anlatmak için de geniş zaman kullanılabilir. Örneğin “*Güneş doğar.*” ifadesinde bir zorunluluk söz konusudur. Dolayısıyla geniş zamanda gerçekleşen hareketler, öznel de nesnel de olabilir.

Banguoğlu, “*Geniş zamanın bildirme kipi (indicatif de l’aoriste) üç zaman bölümünden şimdiki zamana ait sayılmakla birlikte Eski Türkçeden beri her üçü arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanılışa sahiptir.*” (2007: 462) diyerek bu kipin, kullanılışa göre belirsiz şimdiki, geçmiş, gelecek, gereklilik, alışkanlık, süreklilik, karakter gibi anlamları yansıttığını belirtir. Hatta bu geniş zaman anlatımından dolayı genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizeler, atasözleri gibi ifadelerin anlatımında kullanıldığını söyler. Bu kipin eki olarak da $-{r}$, $-{(A)r}$ / $-{(I)r}$ eklerini aldığı görülmektedir (2007: 462).

Ergin de bugün Türkiye Türkçesinde $-{r}$, $-{(A)r}$ / $-{(I)r}$ olmak üzere iki çeşit geniş zaman eki olduğunu ifade eder (2002: 292). O da Banguoğlu gibi geniş zamanın asıl işlevinin “her zaman”ı göstermek olduğunu ancak geniş zaman eklerinin bundan başka zamanları da gösterdiğini “*Demek ki geniş zaman ekleri üç çeşit zaman ifade ederler: 1. her zaman, 2. geçmiş zamanla şimdiki zamanı içine alan bir zaman, 3. gelecek zaman.*” (2002: 291) biçiminde dile getirir.

Korkmaz da aynı düşünceleri paylaşır ve geniş zaman ekleri olarak aldığı $-{r}$, $-{(A)r}$ / $-{(I)r}$ eklerinin geniş zaman dışındaki görülen geçmiş zamanı, duyulan geçmiş zamanı, şimdiki zamanı, gelecek zamanı gösterme ve emir kipinde kullanılma işlevlerini zaman kayması olarak değerlendirir (2003a: 637-646).

Ediskun, geniş zamanı “*Geniş zaman, eylemin başlayıp devam ettiğini ve edeceğini gösterir. Geniş zamanda hiçbir sınırlama ve kesinlik yoktur; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan bir zamandır.*” (2003: 180) biçimindeki sözleriyle anlatırken geniş zamanın zaman çizgisinin bütününe yayıldığına gönderme yapar. O da bu zamanın eki olarak $-{r}$ ’yi alır ve bunun ses uyumları gereğince $-{(I)r}$ / $-{(A)r}$

olabileceğini söyler; geniş zaman dışındaki kullanımlarını “*özel kullanılışları*” olarak verir (2003: 180-181).

Gencan’da da durum farklı değildir. $-{r}$, $-{(A)r}$ / $-{(I)r}$ eklerini geniş zaman eki olarak alır ve bu eklerin işlevlerini, eylemin her zaman yapıldığını, yapılacağını bildirmek; alışkanlıkları anlatmak; genel gerçekleri dile getirmek, gelecek zaman anlatmak, geçmiş zaman ifade etmek vb. olarak sıralar (2001: 311-315).

Benzer, $-{r}$ / $-{(A)r}$ / $-{(I)r}$ ekleriyle ilgili olarak “*Ekin kapsam genişliği belirsizliğini de artırmıştır. Bir ekin kapsamı ne kadar dar ise o kadar belirli bir zaman dilimine atıfta bulunur.*” (2012: 194) der.

Adalı, geniş zamanı “*Eylemin her zaman gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini bildiren zamandır.*” biçiminde tanımlayarak “/a/, /ı/-[-R-] [-r-]” eklerinden söz eder. (2004: 46).

Yıldız vd. tarafından da “geniş zaman ardılı” olarak “-(A) / (I)r” ekleri verilir (2014: 63).

Hengirmen, “*Eylemin belirttiği işin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu, gelecekte de yapılacağını bildirir. Bu yönden bir bakıma geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı da bir arada kapsar.*” biçiminde açıkladığı geniş zaman için “-r (-ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür)” ekini verir (1997: 222).

Koç da “-r” ekini geniş zaman eki olarak alır ve değişik biçimleri olarak “-ir, -ır, -ür, -ar” eklerini gösterir (1996: 71). “Sözcük Türleri” kitabında da geniş zaman eki, böyle verilir (1983: 234).

“ $-{(A/I)r}$ ” ekini geniş zaman eki olarak gösteren Boz, “*Eylemin geniş zamanda yapıldığını / olduğunu bildirir. Geniş zaman kavramından; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan anlam genişliğini anlıyoruz.*” (2013: 68) der.

Geniş zaman eki olarak adlandırdığı “-r, -ar, -er” eklerinin Türkçenin tarihî gelişimi içinde daha çok şimdiki zaman ifade ettiğini belirten Özdemir, geniş zamanla ilgili olarak “*Fülin karşıladığı eylemin bütün zamanlar içerisinde ortaya çıkacağını ya da çıktığını karşılayan bir zaman bölümüdür. Bu yönden geniş zaman çokluk çeşitli zamanlar yerine kullanılır. Geçmişte başlayıp şimdi de devam eden eylemler için bu*

zaman kullanıldığı gibi gelecekte ortaya çıkacak durum ve olaylar için de kullanılmaktadır.” (1989: 179) der.

Dolunay, geniş zamanı anlatırken basit ve birleşik kiplerden söz eder. Basit kipler başlığı altında “-Ar / -r” eklerini verirken “-Armış, -rmış” eklerini birleşik kipler içinde ele alır. Daha sonra bu ekleri, anlamsal işlevlerine göre inceler (2012: 101-111). Ancak şimdiki zaman konusu içinde -{yor} ekinin geniş zaman anlattığını da belirtir (2012: 93).

Benzer de “*Türkçede geniş zaman için -Ar/İr eki kullanılır.*” (2012: 29) diyerek geniş zaman işlevini tek bir eke yüklemiş görünmektedir. Ancak -{yor}, -{AcAK}, -{DI}, -{mİş}, -{mAktA} eklerini incelerken “*farklı zamanların anlatımı*” başlığı altında bu eklerin de geniş zaman bildirdiklerini ifade eder (2012: 130, 144, 145, 156, 157, 171, 182).

Yaman, geniş zaman eklerinin “(-r) / (-İr), (-Ar)” olduğunu belirtir. Bu eklerin bildirdiği hareketlerin bütün zamanları kapsayan geniş zamanda ortaya çıktığını, yani hareketlerin geçmişte, şimdide ve gelecekte olabileceğini, dolayısıyla zaman kavramının bu kipte sınırsız olduğunu söyler (1999: 115). Geniş zamanın ifade ettiği zaman bölümlerini altı gruba ayırır: 1. *Her zamanı kapsayan geniş zaman*, 2. *Yalnızca geçmiş bildiren geniş zaman*, 3. *Yalnızca şimdiki zamanı ifade eden geniş zaman*, 4. *Geçmiş ve şimdiki zamanı ifade eden geniş zaman*, 5. *Geleceği ifade eden geniş zaman*, 6. *Şimdiki ve gelecek zamanı ifade eden geniş zaman* (1999: 116-117). Kitabında zaman kayması adı altında -{DI}, -{yor}, -{mAktA}, -{AcAK} eklerinin geniş zaman işlevine değinir (1999: 59, 77-82, 89, 98-99).

Deniz Yılmaz, geniş zamanı, “*birincil kerterize (şimdiki zaman kesiti soyut imgesine) ait zaman ulamları alt dizgesi*” başlığı altında ele alır ve bunun alt başlığı olan “*eylemin şimdiki zaman kesiti içinde veya kesitin geleceğe yönelik sınırını keserek gerçekleştiğini bildiren ulam (geniş zaman ulamı)*” içinde “*geniş zaman ulamı -(E/İ)r/-mEz*” biçiminde değerlendirir (2012: 117).

Günay, geniş zamanla ilgili görüşlerini şöyle açıklar: “*Kanaatimizce, öznenin fiile dayalı niteliğini aktaran geniş zamanlı fiil, öznenin varlığına bağlı bir sürerlik görünüşü içerir. Bu sürerlik görünüşü, prototipik okumalarda geniş zamanın her zamanı kapsadığı biçimde değerlendirilmesine etken olmaktadır. Hâlbuki zamanın*

sınırı zikredilen öznenin varlığının sınırına ve eylemin görünüşüne bağlı bir alanı kapsar. Başka bir ifadeyle geniş zamanlı cümle, zikredilen mevcut özne ve fiilin içinde bulunduğu zamana göre anlamlandırılır. Geniş zamanın ifade noktası şimdiki zamanda odaklanır. Geçmişe gönderim yapılmaz, gelecek de varsayım ya da olasılık dâhilinde anlam alanına alınır. Bu da doğal olarak zamanda ve anlamda bir belirsizlik algısına neden olur. Geniş zaman “her zaman, çoğu zaman, kimi zaman, sık sık” gibi belirteçlerle uyumludur. Bunun nedeni bu fiil yapılarının her zamanı kapsamamasından değil, sonuna geldiği fiilin kılınısını sürerlik biçimine dönüştürmesindedir. Bu sürerlik de içinde bulunduğumuz anda algıladığımız öznenin varlığına ve eyleme bağlıdır.” (2014: 535) Geniş zaman çekimli eylemlerle kurulu cümlelerde kiplik anlamı olduğunu vurgular: “Bu biçimbirim ile çekimlenen geniş zamanlı fiiller (aorist), göreceli zaman çizgisinde belirli bir zaman noktasına gönderiminde bulunmaz. Bu fiiller şimdiki zaman referans noktasından, eyleyici ve fiil arasındaki bağı ifade eden kiplik bildiriminde kullanılır. Bu bağlamda, geniş zamanlı yapılarda, fiilin ne zaman gerçekleştiği değil, eyleyicinin ne yaptığı vurgulanır.” (2014: 542)

Sadece -{DI} ekini zaman eki kabul eden Uzun, geniş zaman terimiyle ilgili olarak “Geniş zamanın geçmişte olan, şimdi olmakta olan ve gelecekte de olacak olan olaylara gönderimde bulunması, yani bütün zamanlara gönderimde bulunabilmesi, gerçekte, onun bu üç zamanın hiçbirine doğrudan gönderimde bulunmadığını gösterir.” (1998: 118) açıklamasını yapar. Dil bilgisinde geniş zaman anlattığı belirtilen -(A)r ekinin doğrudan zaman anlatmadığını, bu ekin anlamsal özellikler taşıyan bir kip eki olduğunu ve ancak olumsuz ve karşıtsal anlatımla saptanabilecek bir geçmişdışı zamanı aktardığını belirtir (1998: 118, 119, 120).

Uzun’un farklı görüşleri bir yana bırakılırsa dil bilgisinde geniş zaman anlatımının tek bir eke (-{r} / -{(A)}r / -{(I)r}) bağlandığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda diğer eklerin geniş zaman işlevinden söz edilse de bunlar hiçbir zaman geniş zaman ekleri olarak değerlendirilmez. Oysa biçimleri aynı, işlevleri farklı eklerin olduğu görüşü dikkate alındığında -{r} / -{(A)}r / -{(I)r} eklerinden başka geniş zamanı anlatmaya yarayan daha birçok ek ve yapının olduğu görülür. Zaman kayması, anlam kayması, farklı işlevde kullanılma gibi düşüncelerden sıyrılarak yapılacak bir sınıflandırmada dil birimlerinin bağlam içinde üstlendikleri işlevleri göz önünde tutulunca Türkiye Türkçesinin geniş zamanı anlatmaya yarayan ek ve yapılarının

zenginliği ortaya konmuş olacaktır. Aşağıda geniş zamana gönderme yaptığı düşünölen ekler ve yapılar incelenmiştir:

3.1.2.4.1. Eylem cümlelerinde geniş zaman anlatımı

3.1.2.4.1.1. Basit yapılar

3.1.2.4.1.1.1. -{AcAK}

• Geçmişteki yaşantılardan yola çıkılarak gelecekte de beklenen hareketlerin anlatımında kullanılır:

“Eğer her zamankinden ayrı bir hareket yapsa, meselâ aşağı yola gitmeyip öte tarafa doğru ilerlese, veya köşe başında burnunu silmese muhakkakki üzüleceğim,” (ÖEB, Semt, s. 16)

Örnekte gelecek zamana yönelik bir tahminde bulunmaktadır. Verici, daha önce söz konusu koşullar gerçekleştiğinde (*her zamankinden ayrı bir hareket yapsa, meselâ aşağı yola gitmeyip öte tarafa doğru ilerlese, veya köşe başında burnunu silmese*) üzölmüştür. Dolayısıyla bunlar gerçekleştiğinde gelecekte de üzöleceğini varsaymaktadır. Bu nedenle geçmişten geleceğe uzanan çizgide geniş zaman anlatımı sezilir.

“Hayır, yapacak. On yıl, yirmi yıl öncenin karışık öyküsünü duyuracak. Yanlışlıklar mı yapmışım, ters bir adım mı atmışım, bir çıkmaza mı girmişim, ille ille hatırlatacak!” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 6) örneğinde de yaşananlar hep aynı olduğu için bunların gelecekte de olacağını kestirebiliyor.

“Yanımdaki öğrenci de kesik kesik öksürecek ille.” (YBY, Dar Oda, s. 12)

Yukarıdaki hareket (*öksür-*), her defasında aynen tekrarlanmaktadır. Bu nedenle öyküde verilen koşullar gerçekleştiğinde bu hareketin gerçekleşeceği de kesin olarak bilinmektedir. Yani cümlede her zaman gerçekleşen bir eylemin gerçekleşmeden önceki sunumu söz konusudur.

Aşağıdaki örnekte de verici, gelecekte yaşanacakları söylüyor gibi görünse de anlatılanlar, aslında kişinin her gün yaşadıkları, gördükleridir:

“Sabah olunca kalkacağız, yollara düşeceğiz taşıt ardında koşuşarak, itişerek, durmaksızın sürekli bir öfkenin ateşinde canlı tutarak...” (TÖ, 2. bs., Bu Telâş Öldürecek, s. 145)

“Artık hiç sevmiyorum o güvercinleri!... Beleşçi yaratıklar, asalak, çıkarıcı, dalkavuk! Bir avuç yem serpeceksiniz, yiyecekler. Göbek şişirecekler, köşe bucağ aramadan öpüşecekler, yol ortasında ayıp işler becerecekler.” (İS, Ağustos Pazarı, s. 39) örneğinde de her zaman görülen eylemlerden söz edilmiştir.

“Belki bu yağmur havası uygundur anılara dalmaya... Dalmayıp ne yapacaksın? Gömül onların içine!..” (TÖ, Kara Önlükler, s. 159) örneğinde -{AcAK} eki, soru cümlesi içinde geniş zaman işlevi yüklenmiştir ve cümleden olumsuz bir anlam çıkmaktadır: *Dalmayıp bir şey yapamazsın (dalarsın).*

Diğer örnekler şöyledir:

“‘Hey vapurlar, trenler beni burdan götürün’ der, Baudelaire bir şiirinde... Dolmuş, otobüs, minibüs duraklarında taşıt beklerken hep bu dizeyi mırıldanırım. Upuzun kuyruklarda insanlar dururlar sessizce. Başkaldırma diye bir şey yoktur onlar için. Boyun eğmişler yazgılarına. Bir otobüs gelecek onları alıp götür^{ecek} eninde sonunda, ya da bir minibüs fırtına gibi yanaşıp bir bir toplayacak yolcuları, belki de iyiliksever bir dolmuş!..” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 65)

“Ne der şu turist kız yanındaki delikanlıya?. Kimbilir hangi fakülte mezunu ya da öğrencisi? Dönüşte unuta^{cak} bu kalabalık alanda kirden kapkara olmuş ayaklarla dolaştığını, yanına yaklaşılmayacak kadar pis koktuğunu, Türkiye’de insan yoksulluğunu, terkedilmişliğini, yalnızlığını anlata^{cak}.” (İS, Ağustos Pazarı, s. 40)

• **Nesnel ifadeler için kullanılır:**

Aşağıdaki cümlede aslında gelecekteki gecelerden söz ediliyor. Ancak bu, genelgeçer bir durum, nesnel bir ifade olduğu için geniş zaman içinde değerlendirilebilir:

“Ama bu dünya döndükçe her on iki saatte bir gele^{cak} gece.” (İS, Bir Sabahtı, s. 16)

Aşağıdaki örnekte de durum aynıdır:

“Güneş gelecek gün doğacak Bir gün daha. Yaşanacak bir yirmidört saat, yarısı aydınlık, yarısı karanlık.” (İS, Güneşli Sabah, s. 122)

“Yaşarsan yıllar geçecek...” (İD, Tanımsız Acı, s. 90) örneğinde de nesnel bir ifade, koşula bağlı olarak anlatılmıştır.

- **Çıkarım cümlelerinde koşula bağlı genelleme anlatır:**

Bu örneklerde koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak her zaman gerçekleşen eylemler anlatılmış; bunlar, genelgeçer yargı niteliğinde sunulmuştur:

“Siz de çekilin bir pencere önüne, bakın gökyüzüne, bakın sokağa, bakın insanlara, çıkın dolaşın yollarda, caddelerde... Herşey geçip gidecek. Herşey ‘yok’ olacak. Herşey yaşanmamışa dönecek..” (KK, O Eski Sevinçler, s. 13)

- **Her zaman zorunlu olarak gerçekleşmesi gereken hareketleri anlatır:**

“Kravatı incecik bağlanmış eski okul müdürünün yakasında bir beyaz mendil. Hep duracak yan cepte o mendil! Kirlense de, duracak. Belki de içten iğnelidir de öyle düzgün durur, bilinmez!” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 69)

“Nedense hep beni bulur bu banliyö treni. Ben burdayım ya, ya sağdan ya soldan bir tren gelip geçecek, rüzgârını yiyeceğim.” (EGKÜK, Şubat’ta Bir Sabah, s. 62-63)

“İlle de kendilerine benzeyecek o seven kişi!” (İS, Seviye Övgü, s. 20)

“Kadın erkeğe ‘yamanmayacak’, onu bir geçim kapısı, bir çıkar yolu bilmeyecek. Asalak olmayacak kısacası. Kendini o erkeğe verirken aklını kullanacak, ama duygusuyla eş olarak, aynı oranda... Erkek de o kadının kendini seçerken çıkar hesapları yapmadığına güvenecek.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 130)

“Demek insan bir şeyi çok, ama çok isterse başarıya ulaşır. Yani istediği gibi yapar kendini... Ama yalnız onu düşüneceksin, yalnız onu düşleyeceksin. Başka özlem, başka tutku, başka heves, başka hesap yok, olmayacak! Bir yaşam olacak sana, o istediğin meslek, sanat...” (L, Yaşam Bir Roman Gibi, s. 50-51)

- **Varsayım bildirir:**

“Fakat ‘sevilmek isteyip, sevmemeyi özlemek.’ Bunu anlamak güç. Sen kafanı işleteceksin, sevgiye kaptırmayacaksın kendini. Karşısındaki ise yanıp kül olacak, senin

en küçük yakınlığın, en ufak sözünle mutlu sayacak kendini. Çok sürmez bu budalalığı, çok sürmez.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 129)

3.1.2.4.1.1.2. *-{DI}*

• **Geçmişte başlamış, konuşma zamanında devam eden, geleceğe de taşınan hareketleri anlatır:**

*“Ben gözümü açtığımdan beri onu yerli yerinde **gördüm**, dünyayı anlamaya başladığımdan beri onu yerli yerinde **gördüm**.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)*

Yukarıdaki örneklerde *gör-* eyleminin başlangıcı bellidir: *dünyaya gözünü açtığımdan beri*. Hareketin konuşma anında da devam ettiği bağlamdan anlaşılıyor: *“Nuhun Gemisi hâlâ eski yerindedir.”* (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59) Gelecekle ilgili herhangi bir ipucu yoktur ancak geleceğe de taşınacağına beklentisi sezilir.

• **Varsayım bildiren cümlelerde görülür:**

Aşağıdaki cümlede *“atladınız”* birimi, âdeta *“atlarsanız”* anlamıyla kullanılmıştır; bir varsayım söz konusudur. İkinci cümledeki *“götürür”* eyleminde görülen *-{(I)r}* eki de bunu kanıtlar. Cümleden bir taşıta sormadan öğrenmeden atlarsanız, sizi bir yere götürür bırakır anlamı çıkmaktadır.

“Atladınız bir taşıta sormadan öğrenmeden. Götürür bir yere bırakır sizi.” (İS, Anlamı Var mı?, s. 46)

3.1.2.4.1.1.3. *-{mAktA}*

• **Bildirim cümlelerinde geçmişten geleceğe uzanan çizgide her zaman gerçekleşen eylemleri anlatır:**

Bazı örneklerde kesintisiz bir süreklilik vardır:

*“Bende her insan gibi gelişigüzel yaşamakta-**y-ım**,” (ÖEB, Meydan, s. 60)*

“Her gün trafiğe çıkan taşıt sayısı geometrik oranda artmakta. Ehliyetli ehliyetsiz araba kullananlar çığ gibi çoğalmakta.” (HVT, Hey Vapurular, Trenler, s. 83)

Bazılarındaysa kesintili süreklilik, tekrarlanarak devam etme söz konusudur:

“Çoğu kez dinlenme yerleri kentlerden gelen kalabalık kaçakları ile dolarak gene tıklım tıklım olmaktadır. Kentte karşılaştıklarınızla bu kez o dinlenme köyünde karşılaşmaktasınız!” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 105)

• **Çıkarım cümlelerinde süreklilik anlatır:**

“Oysa nice kıyametler her an kopmakta.” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 14)

3.1.2.4.1.1.4. -{mAll}

Sebzecioğlu, -{mAll} ekinin geniş zaman anlatabileceğini şöyle açıklar: “Geleneksel kip anlayışına göre tasarlama biçimbirimlerinin her biri birer kip bildirir. Bu iddia kabul edilebilir bir gerçektir; fakat bunların zaman bildirmediği iddiası birkaç örnek tümceyle bile kolayca eleştirilip çürütülebilir:

ç. Herkes sağlığına dikkat etmeli. (Herkes sağlığına dikkat etmelidir)

d. Keşke söyleneni yapsan. (Keşke söyleneni yapacak olsan)

Tasarlama biçimbirimlerinin ç tümcesinde geniş, d tümcesinde ise gelecek bir zamana gönderme yaptığı görülmektedir.” (2004: 23)

• **Geniş zamana yönelik zorunluluklar, her zaman gerçekleşmesi gerektiği düşünülen hareketler anlatılırken -{mAll} eki kullanılabilir:**

“Tek başıma kalamıyorum. İkinci bir kişi beliriyor birden. Hem bildik biri, hem yabancı. Hem dost, hem düşman. Çevremi boş bulunca gelip yerleşiyor yanıma. Oturuyorsam, karşı koltukda. Sokaktaysam, bir adım önümde. Koluma giriyor. Yüzüme gülüyor. Kaşlarını çatıyor. Hemen kalabalığa dalmalıyım. Hemen radyoyu açmalıyım. Hemen biriyle konusmalıyım. İlk karşılaştığım adamdan ateş istemeliyim, yol sormalıyım. Bir kadına bakmalıyım. Bir kahveye, bir sinemaya dalmalıyım...” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 5)

Yukarıdaki örneğin yer aldığı öyküde her zaman yaşanan bir durumdan söz edilir. Bu durum ortaya çıktığında yukarıda sözü edilen eylemlerin yapılma zorunluluğu doğmaktadır. Dolayısıyla bunlar, geniş zaman içinde değerlendirilmiştir.

“Lâmbalar yanmamalı sinemalarda, hiç ara verilmemeli. Filmler hep sürmeli, giren girmeli, çıkan çıkmalı. Sabah girmeliyim ben, gece çıkmalıyım. Karanlıktan karanlığa geçmeliyim. Ama yanar ışıklar az sonra.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s.

25) örneğinde sözün söylendiği andan sonraki zaman dilimini (gelecek) içine alan bir ifadeler vardır. Bunlar, vericinin beklentileridir. Beklentilerin sürekliliği söz konusu olduğu için bunlar, genelgeçer istek hâlini alır.

“Eşyasız bir odada oturmalı.” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 91)

Yukarıdaki örnekte sunulan da geniş zamanı kapsayacak biçimde dile getirilen ve zorunluluğu öne çıkarılan bir istektir.

“İlle de hüzün olmalı bir şüirde, ille de hüzün olmalı!” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 86) örneğinde zorunluluk anlamı, “ille de” ifadesiyle vurgulanır.

Aşağıdaki örnekler de benzer anlamlar taşır:

“Yalnızlık bana yasak. Hep insanların arasında olmalıyım. Kalabalıkta bile tek başıma kalmamalıyım.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 8)

“İnanmamalı gözle görülmiyen şeylere.” (BD, Parktaki Kanape, s. 51)

“Bir yere gelmişse, tükenmiş olmalı. Bir yaşa, bir noktaya varmışsa, yeni bir aşamaya girişmemeli. Yeni bir atılım yapmamalı. Görevler, ödevler, bağlar, kayıtlar, kuşklar, toplum baskıları hepsi hepsi o sevenin karşısına dikilmeli.” (İS, Seviye Övgü, s. 20)

“Gariptir, kişi ölmeli, aramızdan çekilmeli ki onu bütün boyutlarıyla tanıyabilelim, anlayabilelim.” (İS, Sana Bana Ölüm Var, s. 89)

“Politikacı Demirel’e bir şeyler, hayır çok, pek çok şeyler anlatmalı bu resim. O çünkü arkadaşlarının bugün ne olduklarını düşündürmeli. Niye yarı yolda kaldılar, niye okuyamadılar?” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 65)

“Korkuları büyütmek... En çok bundan korkmalıyız. Bundan kaçmalıyız.” (İS, Korkudan Yana Olmamak, s. 69)

3.1.2.4.1.1.5. $-{r}$ / $-{A}r$ / $-{I}r$

Dil bilgisinde geniş zamanı anlatan biçimbirimler olarak verilen bu ekler, her zaman yapılan eylemleri anlatmakla birlikte içinde yer aldıkları yapılar, bağlam çerçevesinde çeşitli anlamsal ayrıntılarla alıcıya sunulmaktadır.

Aşağıda eklerin işlevleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Örneklerdeki hareketler, zaman çizgisinin tamamına yayıldığı için cümlelerin görünüş açısından sürme özelliği gösterdiği söylenebilir:

• **Ek, bildirim cümlelerinde alışkanlık hâlinde tekrarlanan hareketleri anlatabilir:**

Geçmişten geleceğe uzanan çizgide düzenli olarak yinelenen eylemlerin tekrarlanma sıklıkları, çoğu zaman belirteçlerle vurgulanır. Hareketlerin gelecekte gerçekleşeceği kesin değildir; geçmişte olduğu ve konuşma anında da devam ettiği için gelecekte de gerçekleşeceği tahmin edilir.

“Günün ilk saatlerinde karşımızdaki evin üst penceresindeki perdeleri acele ve ihmalcı bir el sıyrır. İki uykulu göz sokağı, semayı süzer. İri bir ağız açılıp, kapanır. Bakışlarımı ve bütün tecessüsümü o pencereden içeri gönderirim, o odaya dalarım. Yavaş ve sessiz adımlarla yürür, elbiselerini giyer, saçlarını tarar. Tekrar pencereye yaklaşır, camın buharını elile siler. Açılan berrak delikten benim pencereye bakar, bazan beni görürse güler. Ve geri çekilir, kaybolur.” (ÖEB, Semt, s. 15-16)

Yukarıdaki örnekte yer alan eylemlerin her sabah gerçekleştiği bilgisi, ilk cümledeki “günün ilk saatlerinde” belirteciyle verilmiştir. Belirteç, diğer cümlelerde dilde en çaba ilkesini işletmek amacıyla yüzey yapıda yer almasa da varlığını hissettirmektedir. Dolayısıyla örnekte verilen bütün hareketler, sabahları düzenli tekrarlanma açısından süreklilik gösterir. Sadece “bazan beni görürse güler” cümlesinde “bazan” belirtecinden dolayı gül- eyleminin her sabah gerçekleşmediği, düzensiz bir hareket olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bitip yeniden başlama özelliği gösterdiğinden hareketler, süreklilik görünüşüne sahiptir.

“Dolmuş, otobüs, minibüs duraklarında taşıt beklerken hep bu dizeyi mırıldanırım.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 65) cümlesinde “hep” belirteci, sürekliliği yansıtırken “dolmuş, otobüs, minibüs duraklarında taşıt beklerken” söylemi, mırıldan- eyleminin hangi koşullarda tekrarlandığını anlatır. Koşulun gerçekleştiği, her zaman eylemin tekrarlandığı anlaşıldığından eylem, alışkanlık olarak düşünülmüştür.

Aşağıdaki cümlelerde de belirteçlerin ifade ettiği düzenli aralıklarla tekrarlanan alışkanlıklardan söz edilir:

“Onu mırıldanır mırıldanmaz, mahallemin tam on yıl önceki hali içinde kendimi bir ortaokul öğrencisi kılığıyla hissediverim.” (BD, Kızırcan Haydar, s. 12)

“İlkyaz gelip yakalayınca içlerinden, en derin yerlerinden, o zaman şaha kalkarlar işte böyle.” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 94)

“Her ulusal bayram günü, hele hele her 23 Nisan günü geçmişteki o güne dönerim.” (KK, Gazi’yi Gördün mü, s. 54)

“İşim olmadığı zamanlar, avarelik olsun diye köprüye doğru giderim.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 56)

“Sabahları semtin birbirine girifti olan sokaklarından çıkan insan yığınları, muttasıl bir surette caddeye doğru akar.” (ÖEB, Semt, s. 15)

“Ve ben akşam üstleri bütün bu insanlarla karşı karşıya gelirim.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 54)

“Hiç şaşmadan dergisi her ay eve gelir.” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 41)

“Güneş ışıklarını yeryüzünden yavaş yavaş toplarken semt yeniden dirilir.” (ÖEB, Semt, s. 17)

“Güzel havalarda sandalyalar sokağı boydan boya kaplar.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“Her gün yeni bir aşka başlanır.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“Kışın ufacık soba güürül güürül yanar.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“Bense daima sol kaldırımında gider gelirim.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

“Bu kahvede, akşam üzerleri insanı çileden çıkaran hüünlü plaklar çalınır.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 42)

“Bir gün sağdakini tercih ederler, bir gün soldakini tercih ederler.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

“Sabah gardan geçersin, akşam tren yollarından geçersin.” (BD, Gar, s. 38)

“Kestirme yol olduğundan küçük memurlar da sabah akşam köprüünün kalabalığına karışırlar.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 54)

“İstanbul’da trenler halkımızı Küçükçekmece’den Sirkeci’ye; Pendik’ten Haydarpaşa’ya götürüp getirir her gün akşamlara dek.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 66)

Yukarıdaki cümlede iki farklı belirteç kullanılmıştır. “Her gün” sıklık belirteçidir ve götürüp getir- eyleminin hangi sıklıkla tekrarlandığını anlatır. “Akşamlara dek” ise süreç bildirir ve eylemin bir gün içinde tekrarlanmasının ne kadar sürdüğünü anlatır. Getir- bitiş bildirir; eylem, gün içinde akşama kadar tekrarlanarak sürmektedir.

• **Bildirim cümleleri içinde alışkanlık hâlini almamış eylemlerin sürekliliğini bildirir:**

Bu örneklerde geçmişteki yaşantılardan yola çıkarak genelleme yapıldığı ve eylemlerin sürekliliğinin anlatıldığı görülür. Bunların gelecekte gerçekleşeceği kesin değildir; olasılıktan ibarettir. Geleceğe yönelik bir tasarı, plan söz konusu değildir.

“Hayallerimin karşılığı ve dolambaçlılığı arasında lokomotifin de yer aldığı, bir görülüp kaybolduğu hatıralarımı nasıl unutabilirim?” (BR, Lokomotifler, s. 56) cümlesinden “hatıralarımı unutamam” anlamı çıkar. Verici, hatıralarını geçmişte unutmamıştır, konuşma anında da hatırlamaktadır. Bunun geleceğe de taşınacağını tahmin eder.

“Onun bütün hayatını, maceralarını bir an içinde yaşayabilir-im, onun için ağlayabilir-im, gülebilir-im, üzülebilir-im.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 34)

Yukarıdaki örnekte yaşa-, ağla-, gül- üzü- eylemlerinin gerçekleşmesi, olasılık biçiminde geniş zamana yayılarak verilir. Verici, her an bu eylemleri gerçekleştirme gücüne sahiptir. Yani burada eylemler için gücün yetmesinin sürekliliği vurgulanır.

“Yine taraçadan Marmara görünür,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“Bu sokak sahile doğru uzanır,” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 62)

“Tepemizde o kocaman avizeler yanar durur.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 26)

“Yolum, her sabah her akşam gidip geldiğim yol, bir bozkır şehrinin tren hattı boyunca uzanır. Rayların, üzerinden, kenarından geçer.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“Ben onu hayal meyal hatırlarım,” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

“Bilmem ağabeyimin macerasını babam nasıl halletti.” (BD, Keçi, s. 77)

“Şimdi bile onu hatırladıkça gözümün önüne bomboş bir pencere gelir.” (BR, Bulutun Rengi, s. 74)

Yukarıdaki örnekte “şimdi” belirteci konuşma anını öne çıkarmakla birlikte cümledeki “onu hatırladıkça” belirtecinden hareketle gözünün önüne gel- eyleminin koşula bağlı olarak tekrarlandığı anlatılmaktadır. Yani, gözünün önüne gel- eylemi, geçmişte hatırla- eylemine bağlı olarak pek çok kez gerçekleşmiştir. “Şimdi”yle bu eylemin konuşma anında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Yaşanmışlıklardan hareketle gelecekte de gerçekleşeceği beklenir.

Aynı durum, aşağıdaki örnekte de vardır:

“Şimdi bile yolum düşüp önünden geçerken bir tuhaf olduğumu hissed^{erim}.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

Aşağıdaki örneklerdeyse eylemler, alışkanlık hâlini almadan düzensiz aralıklarla tekrarlanmaktadır; bu anlam, “ara sıra, bazan, kimi sabahlar” gibi belirteçlerle sağlanmıştır:

“Ben ara sıra Nuhun Gemisini hatırlarım,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“Teşekkür eder bazan da.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 24)

“Kimi sabahlar vakit geçsin diye yoldan geçen taşıtları sayarım.” (L, Bir Otobüs Yolculuğu, s. 69)

“Eski Eylülleri sık sık hatırlarım nedense.” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104)

“İnsanlar da saat gibi arada onarıma giderler mi?” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

“Çoğu zaman bu depoların önünde o lokomotiflerin en çirkini durur.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

Şu örneklerde de süreklilik durumu gözlenir:

“Ev kadınları çarşıya pazara çıkar. Sokaklar, mahalleler, evler, yani semt boşalır.” (ÖEB, Semt, s. 17)

“Aydınlıkta kimse yüzüme bakmaz. Film başlayınca benim dünyam ışıklanır. Hemen elektrik fenerimi yakar, kapı önünde dururum. Olduğum yerden perde yandan görünür. Anlarım ama ne olduğunu.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 23)

“Meselâ ben, bir müddet kitap okur bir fasıl hayale dalar bazı insanları odama hayalen davet eder ve bu hayalî misafirlerimle dereden tepeden konuşurum.” (ÖEB, Semt, s. 17)

Yukarıdaki örnekte hareketlerin sebebi “Yalnızlığın acısını çeken benim gibi insanlar, dertlerini unutmak için türlü meşgaleler ararlar.” (ÖEB, Semt, s. 17) cümlesiyle açıklanmaktadır. Buradan söz konusu hareketlerin dertlerin unutulmak istendiği zamanlarda yapıldığı anlaşılrsa da bu zamanlar öyküde net olarak verilmez.

“Türlü yönlerden, yollardan sürüngenliğin önemini, değerini, vazgeçilmezliğini anlatır dururlar.” (İS, Yerde Sürünen, s. 132)

Anlat-, süreklilik isteyen bir eylemdir. -{I}r} ekiyle bu süreklilik artırılmış, *dur-* eylemiyle de güçlendirilmiştir. Ancak burada başlayıp devam eden bir hareket değil aralıklarla başlayıp devam etme biçiminde tekrarlanan *anlat-* eylemleri söz konusudur.

“Filmdeki o hayat, o serüven, o aşk, beş dakika için duruverir, **filmdeki o hayat, o serüven, o aşk, beş dakika için kesiliverir.**” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25)

“Kahve belli olmıyan bir müddet için kapatılır.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

Yukarıdaki örneklerde de iki tür süreklilik vardır:

1. Bitiş bildiren eylemlerden sonra ortaya çıkan durumların süresi (Bu durum, örneklerde belirteçlerle verilmiştir. *Dur-* eyleminin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan durma hâli ve *kesil-* eylemiyle oluşan kesik olma durumu beş dakika, *kapat-* eylemiyle ortaya çıkan kapalı olma durumu ise belli olmayan bir müddet sürmektedir.),

2. Bitiş bildiren eylemlerin her defasında tekrarlanmasıyla ortaya çıkan süreklilik.

“Günler boyunca yüklerini boşaltırlar.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

Yukarıdaki cümlede de iki tür süreklilik vardır:

1. Bir defalık boşaltma işinin sürekliliği (*günler boyunca*),

2. Bir süreç içinde gerçekleşen boşaltma hareketinin sürekli tekrarlanması.

• **Geçmişteki deneyimlerden yola çıkarak geleceğe dönük tahmin bildirir:**

“Benimse gözlerimde uyku yok. Gelmesini beklesem hiç gelmez.” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 76)

Örnekte *gel-* hareketi, geniş zamana gönderme yapmakla birlikte bunun içinde gelecek zaman anlamı da vardır. Çünkü geleceğe dönük bir tahmin söz konusudur. Verici, uykusunun gelmeyeceğini geçmişe dayanarak söylüyor. Daha önce bunu yaşamış ve uykusunun gelmediğini deneyimlemiştir. Dolayısıyla *-{r}* eki, buradaki gibi geçmişteki deneyimlerden yola çıkıp gelecekte yaşanması olası alışkanlıkları yorumlama söz konusu olduğunda da kullanılır.

• **Çıkarım cümlelerinde genelleme anlatır:**

“Yalnızlığın acısını çeken benim gibi insanlar, dertlerini unutmak için türlü meşgaleler ararlar.” (ÖEB, Semt, s. 17)

“Günün ilk dersi daima iyi dinlenir.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Sanki Eylül ayı Ağustos’un ortasından Eylül ayının ortasına kadar sürer.” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104)

Burada *sür-* eylemi, süreklilik bildirir. Bu sürecin ne kadar olduğu, “Ağustos’un ortasından Eylül ayının ortasına kadar” öbeğiyle verilmiştir. Ancak bağlamdan bunun her yıl tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Yani burada da iki tür süreklilikten söz edilebilir: 1. *Sür-* eyleminin tekrarlanmasıyla oluşan süreklilik, 2. *Sür-* eyleminin gerçekleştiği tek bir zamana ait süreklilik.

“Seven insan, diğer insanları daha iyi tanır.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

“Meyhaneler insanı çağırır.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 89)

“İnsan çok defa merak eder saadetlerinin sebebini o kenar semt Musevi kızlarının!...” (BD, Ester ile Roza, s. 20-21)

“**Kenar semtin** insanları hep birbirine benzer.” (BD, Havuzlu Ev, s. 54)

“Hayat sevişenleri daima ayırır, diyordu, ‘deniz siler izlerini ayrılmış aşıkların...’ **diyordu**” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

Yukarıdaki örnekte yan önerme olan iç cümlenin geniş zamana gönderme yapan eylemler (*ayırır, siler*) içerdiği görülmektedir. Temel önermenin geçmiş zamana gönderme yapması, yan önermeyi etkilememektedir. Çünkü iç cümlede verilen, bir şarkı sözüdür.

“*Birbirinin ardına geçip giden sabahların akşamların sona ermez akışı, sevilen bir varlığı nasıl olur da bu hale getirebilir?*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 13) örneğinde geniş zamana gönderme yapılmakla birlikte bir kabullenememe anlamı ön plana çıkmaktadır.

“*Büyük kentlerde yalnızlık derinden duyulur.*” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 8)

“*Her eşyada bir parçamız kalır. Biz öldükten sonra da taşırılar damgamızı. Hattâ yaşarken birine verdiğimiz bir kazağı, bir gömleği, bir pabucu sokakta görsek, başkasının sırtında ya da ayağında, kendi yansımamızı buluruz birden.*” (TÖ, 2. bs., İnsanlar da Eskir, s. 89)

“*Kısa sürer bayram mutlulukları, sevinçleri. Hem de çok kısa! Bir iki günlüktür. Hatta bir iki saatlik!*” (KK, Bayram Düşünceleri, s. 31)

Yukarıdaki örnekte *sür-* eylemi, hem başlayıp bitme arasındaki süreç anlamında hem de aralıklarla tekrarlanma anlamında süreklilik ifadesi taşır. Genel olarak her bayram tekrarlandığı için kesintili bir süreklilik gösterirken özel olarak bir bayramda bir iki gün ya da bir iki saat biçiminde kesintisiz süreklilik özelliği göstermektedir.

Aşağıdaki örnekte biçimce olumlu soru cümlesi olmasına rağmen anlamca olumsuzluk içermektedir ve cümle şöyle anlaşılır: “*Hep çirkinlikler içinde yaşamış, çirkinlikleri görmüş, yaşamı çirkin bir ortamda geçen kişi, güzelliğin ne olduğunu bilmez.*” Dolayısıyla yine geniş zamana yönelik bir çıkarım cümlesi görülmektedir.

“*Hep çirkinlikler içinde yaşamış, çirkinlikleri görmüş, yaşamı çirkin bir ortamda geçen kişi, bilir mi güzelliğin ne olduğunu?*” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 75)

- **Nesnel hareketleri anlatır:**

Ekin bu işlevini Dolunay, her zaman geçerli olan ve herkesin kabul ettiği gerçeklerin anlatımında kullanılan “*genel hüküm bildiren geniş zaman*” başlığını altında verir (2012: 106). Aşağıdaki cümlede, dürbünün kullanım amacı açıklandığı için nesnel bir ifade görülmektedir:

“*Neye yarar dürbün? Uzakları görmeye yarar, ayrıntılarıyla, büyüterek, elle tutulurcasına yakına getirerek eşyaları, insanları, doğa görüntülerini...*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

Akbal’ın öykülerinde geniş zamana gönderme yapan nesnel cümleler, sayıca azdır. Geçmişte yaşananları öykülemek için kullanılan bildirim cümleleri dışında daha çok çıkarım cümlelerine rastlanır. Yazarın, yaşantılarından yola çıkarak öznel cümleler kullanması dikkat çekicidir. O; gördüklerinden, duyduklarından, yaşadıklarından hareketle ders verir, düşüncelerini genelleştirir, öneriler sunar ve içindekileri okurla paylaşır.

- **Kişiye ait özellik bildirir:**

“*Ben bu meydanın geceyarısından sonraki halini iyi bilirim.*” (BA, Gece Korsanları, s. 21)

“*Ben ürkerim karanlıktan, insansız yerlerden.*” (BR, Tedirgin, s. 80)

“*Beyoğlu’nda pazar gezmesini severim.*” (İD, Anlamı Yok, s. 78)

“*... Ve o da beni iyi tanır.*” (ÖEB, Semt, s. 20)

Yukarıdaki cümlelerde, kişilere ait özellikler görülmektedir.

“*-Bugün his’den ne kadar uzakta yaşadığımızı muallim bey bilmez mi?*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7) örneğindeyse “*bugün*” belirtecinden dolayı konuşma anı odaklı gibi görünen cümlede, başlangıcı konuşma anına yakın bir geçmiş olarak belirlenebilecek bir özelliğin geniş zamana yayılarak anlatımı söz konusudur.

- **Kitap, resim, fotoğraf, film karesi gibi kaynaklardaki donmuş hareketlerin anlatımında kullanılır:**

“*Köyünden kaçır Rio’nun Favella’sına gelir, ölüm maskeli adam da ardından gelir...*” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 67)

Bu örnekte aslında anlatıcı, ilk kez 1960 Nisan’ında seyrettiği, ardından geçen akşam televizyonda izlediği bir filme ait hareketleri sunmaktadır. Bu açıdan geçmiş zaman gibi görünse de aslında bu filmde her zaman aynı şeyler görüleceği için eylemler, geniş zamana yönelik olarak değerlendirilmiştir. Hareketler, âdeta film karesinde ölümsüzleşmiştir.

“En iyisi plâk dinlemek. Pikapta Gershwin’in Rapsodyin Blues’u. Canavar düdüklere gibi. Eşyaları korkutuyor neyse. Beni alıyor götürüyor. Gershwin’e ait bir film görmüştüm eskiden. Bu rapsodiyi nasıl bestelediğini gösteriyordu. Bir kız seviyordu, oysa kız onu sevmiyordu. Başka bir kız vardı onu seven, ama o da kız sevmiyordu. Ne diye o kız sevmes de sosyete dilberinin ardından koşar, ne diye?” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 92)

“‘Beyaz Yele’ filminde bu yeryüzünde gerçek mutluluğun bulunmadığını anlayan atla çocuk birlikte giderler ölüme.” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 96)

3.1.2.4.1.1.6. -{sIn} / -{Ø}

Dil bilgisinde emir kipi olarak verilen -{sIn} / -{Ø} ekleri de bağlam içinde her zaman gerçekleşen eylemlere gönderme yapabilmektedir.

• **Bildirim cümlelerinde her zaman düzenli olarak gerçekleşen alışkanlık hâlini almış eylemleri anlatabilir:**

“Sabah kalk-Ø, koş-Ø, birtakım uğraşlar ardında yıprat-Ø kendini. Akşam yorgun bitkin seril-Ø uykuya, o ölümün kardeşi olan uykuya...” (İS, Bir Sabahtı, s. 15)

“Gündelik yaşam nedir? Koşuşma, didişme, çalışma, bir dişlinin sürekli dönüşü... Sabah kalk-Ø, sokağa fırla-Ø, taşıtlar, kalabalıklar, ana cadde, bir işyeri, bir masa, bir tezgâh, kâğıtlar, bilmem neler...” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58)

• **Çıkarım cümlelerinde genelleme anlatabilir. Olumsuz soru formatındaki cümlelerde olumlu, olumlu soru formatındaki cümlelerde olumsuz anlam vardır:**

“Bayram ne yap^{sın} gündelik olayların boğuculuğunda dünyası karararlara?” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 114)

Yukarıdaki cümle, biçimce geleceğe yönelik bir soru barındırır da anlam olarak genel bir çıkarım anlatan olumsuz cümledir. Cümleden anlaşılan “Bayram gündelik olayların boğuculuğunda dünyası karararlara bir şey yapamaz.”dır.

“Anlam niye şairin karnında ol^{sun}?” (İD, Bütün Susmalar, s. 121)

Yukarıdaki örnekte de şaşkınlıkla karşılanan bir duruma itirazın soru yoluyla ifadesi söz konusudur. Cümleden anlaşılan, “Anlam şairin karnında değil.”dir. Soru formatındaki cümlede şaşkınlık ve itiraz kiplik anlamları sezilir.

“Daha gözünü açar açmaz böyle şarkılar, ah’lar of’lar, ‘kader’ler bilmenin nelerle dolu şarkılarla gündelik sıkıntının acıcılarıyla ezilen kişi, çirkin - güzel ayrımı nasıl yap^{sın}? (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 75) örneğinde de “ayrım yapamaz” anlamı çıkmaktadır.

“Bir Rumen ozanı ‘Dokunmayın bana — Gözyaşı doluyum — Şimdi beni yalnız bitkiler anlar’ diye yazmış... Niye anlamas^{ın}? Niye bir gül, bir karanfil insanları duymas^{ın}, anlamas^{ın}, sevmesⁱⁿ, ya da kızmas^{ın}, tiksinesⁱⁿ?” (HVT, Haziran Gülleri, s. 7-8)

Yukarıdaki örnekte -{sIn} ekiyle çekimlenmiş eylemlerin kurduğu cümlelerde “Anlar. Bir gül, bir karanfil insanları duyar, anlar, sever, ya da kızar, tiksindir.” biçiminde genelleme ifade eden bir çıkarım sezilmektedir.

“Bir belleği olmalı onun... Bitkilerin varmış! Eşyaların da niye olmas^{ın}?” (HK, 2. bs., “Yalnızlık, Gittiğin Yoldan...”, s. 77) cümlesinde de itirazla birlikte “Eşyaların da belleği olabilir.” biçiminde tahmine dayalı bir genelleme vardır.

3.1.2.4.1.1.7. -{yor}

Uzun, “Görünüşsel salt zaman özellikleri bakımından ele alınan -(°)yor şimdiki zamanın, en çok geniş zaman yerine kullanıldığı görülmektedir.” (2009: 468) biçimindeki sözleriyle dil bilgisi çalışmalarında şimdiki zaman eki olarak alınan -{yor} biçimbiriminin temel işlevinin dışında en çok geniş zamanı anlattığını dile getirir. Gerçekten de -{yor} eki, incelenen öykülerde pek çok cümlede geniş zamana gönderme yapar durumdadır.

Özdemir, ekin bu işleviyle ilgili olarak “alışkı geçmişliği” ifadesini kullanır (1989: 180).

İncelenen öykülerde geniş zamanı anlattığı tespit edilen -{yor} eki, aşağıda çeşitli işlevleriyle açıklanarak örneklendirilmiştir:

• **Bildirim cümlelerinde geçmişte başlangıcı belli bir andan itibaren geçerli olan alışkanlık hâline gelmemiş hareketlerin sürekliliğine işaret eder. Bu süreklilik, kesintili ya da kesintisiz olabilir:**

Aynı işlev, -{r} ekinde de görülür. -{yor} ekinin -{r} ekinden farkı, hareketi konuşulan zaman odaklı anlatmasıdır. Bu özellik, -{r} ekinde yoktur. Ama ikisi de

geçmiş, şimdi ve geleceği içine alır; hareketin gelecekte de gerçekleşeceği kesin değildir.

“*Ahşap evi bir Haziran yağmuru altında terkedişimizi hatırlıyorum.*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38) örneğinde -{yor} eki, bir anda hatırlamayı anlatmaz. Bu, içinde bulunulan zamanda, bir anda hatırlanmış bir olay değildir. -{yor} eki, vericinin ahşap evi terkedişi bugüne kadar hep hatırladığını anlatır. Ek, süreklilik bildirir; birdenbire hatırlamayı anlatmaz. Hatırlama eyleminin geçmişte zaman zaman olduğu anlaşılmaktadır. Hareketin başlangıcı bellidir, evden ayrıldıkları zamanda başlamıştır. Ama ne zamana kadar devam edeceği belirsizdir. “*Haziran*” sözcüğü, evi terk etme zamanını yani hatırlama hareketinin başlangıç zamanını kısmen netleştirmiştir. Ama geçmiş içinde hangi yılın Haziran ayı olduğu net değildir.

“*Onu, dalgalı saçları, gece içinde parıldayan ateşli gözbebekleri, yıpranmış ama ütüsü düzgün elbisesi ile gözümün önüne getiriyorum.*” (BD, Kızkıran Haydar, s. 15) cümlesinde de konuşma zamanı odaklı verilen *gözünün önüne getir-* eylemi, bağlamdan geçmişte de gerçekleştiği anlaşılan bir hareket olarak algılanmaktadır. Verici, onu geçmişte de böyle hatırlamıştır. Gelecekte de böyle hatırlayacağı beklenebilir.

“*Yalnız şu apartmanı çocukluk senelerinden hatırlıyorum.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 72) cümlesinde de *hatırla-* eylemi, geniş zamana yayılan bir harekettir.

“*Geçen yıl o arsaya yeni bir sinema yaptılar. Bu daha küçük bir bina. Arkadaki kapıyı kaldırdılar, yerine bir duvar ördüler. Böylece benim eski dostumun son parçasını da yokettiler. Ama hiç değilse arka kapısız bir sinema olamayacağını hiç düşünmediler mi? Ya genç sevdalıların, âşıkların, serüven düşkünlerinin ne yapacakları akıllarına da mı gelmedi? Bilmiyorum. Bilmeyeceğim de. Çünkü o sinemaya hiç gitmiyeceğim.*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 35)

Yukarıdaki örnekte, konuşma anına göre bir yıl önce başlayan *bilme-* eyleminin konuşma anında devam ettiği anlatılır. Geniş zamanda eylemlerin gelecekte gerçekleşeceği kesin değildir. Ancak burada hareketin geleceğe taşınacağı kesinliği, bir sonraki cümlede “*Bilmeyeceğim.*” ifadesiyle verilmiştir. Dolayısıyla burada da -{yor} eki, geniş zamanı anlatan bir ek olarak alınmalıdır.

“*O korkunç günler içinde yaşadığım en güzel anın tadını hâlâ duyuyorum.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66) örneğinde “*hâlâ*” belirteci, konuşma anında

gerçekleşen hareketin geçmişte de gerçekleştiğini vurgular. Gelecek kesin olmamakla birlikte cümlede geniş zaman anlamı vardır.

“*O yaz akşamlarını, birdenbire çöküveren karanlığı, tek başıma oturduğum kanapeyi, ıslıkla film havaları çalan gece avarelerini, karşı sahilin fakir evlerinde yanan solgun ışıkları, bir paket sigarayı yarılışımı hep hatırlıyorum.*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 25) örneğinde “*hep*” belirteciyle geniş zaman vurgulanmıştır.

Bazı örneklerde geçmişle karşılaştırma yapıldığı ve geçmişin bir noktasından itibaren değişerek devam eden hareketlerin “*şimdi*” ve “*artık*” belirteçleriyle verildiği görülür:

“*Bir şarkıydı bu. Bulutun renginden bahseden bir şarkı. Şimdi kimse söylemiyor. Doğrusu ya çok çabuk unutuldu.*” (BR, Bulutun Rengi, s. 71)

“*Artık çınar gölgesindeki insanlara bakamıyorum.*” (ÖEB, Gölgeyi Durak, s. 36)

“*Nice tanıdığım insanlar var ki, şimdi hepsi bana yabancı gibi geliyor.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 10)

“*Şimdi ne radyolar çalıyor, ne gramofonlar çalıyor, ne de sahil kahvelerinin hoparlörleri çalıyor.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12)

“*Bugün yine kimya, cebir derslerinde aynı formülleri öğretmiyorlar mı?*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7) cümlesinde hareketin geçmişten beri süregeldiği anlatılmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde eylemlerin sıklığı, “*ara sıra, bazan*” belirteçleriyle verilmiş, hareketlerin düzensiz aralıklarla sürdüğü anlatılmıştır:

“*Ara sıra hatırlıyorum;*” (BD, Bizans Definesi, s. 5)

“*Bazan vagonlarını bırakıp geri geri gidiveriyor.*” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“*Bâzı akşam üstleri radyoyu açıyorlar.*” (BD, Havuzlu Ev, s. 59)

Bazen hareket, kesintisiz bir süreklilik taşıyabilir. “*Onu hiç unutamıyorum.*” (BD, Keçi, s. 76) örneğinde “*hiç*” belirteciyle böyle bir anlam verilmiştir.

“*Evet uzaktaki insan, sen bende sokaklar boyunca sigara içerek, arada bir gülüşerek dolaşan halinle benimle yaşıyorsun...*” (ÖEB, 2000, Sen,Uzaktaki, s. 88) cümlesinde de kesintisiz bir süreklilik vardır.

“Onu, hep ‘Mehtaplı bir gece’ ve ‘Kemanımla ona bir ses’ tangolariyle birlikte düşünüyorum.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 14) örneğindeyse “hep” belirteci, düşün-eyleminin aynı koşullarda tekrarlandığını anlatır.

“Burayı çocuk yaşından beri tanıyorum. Biliyorum.” (YBY, Dar Oda, s. 12) örneğinde kesintisiz süreklilik gösteren *tanı-* ve *bil-* eylemlerinin başlangıç zamanı verilmiştir: *çocuk yaştan beri*.

“Babam şimdi o soluk resimlerde yaşıyor.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 84) örneğinde “şimdi” belirteci, konuşma anına gönderme yapmaktan öte, geçmiş içinde bir zamanda başlayıp (babanın öldüğü zaman) konuşma anında devam eden, geleceğe de taşınacak bir hareketi anlatır. Dolayısıyla *-{yor}* eki de geniş zaman anlatan bir biçimbirimdir.

“Eşikte bekliyor! Kapıyı ne zaman açsam orda. Hiçbir şey demiyor. Bakıyor yalnızca...” (HK, Kediler Üstüne, s. 45) söyleminde “Kapıyı ne zaman açsam orda.” cümlesinin yüklemi olan “*orda-Ø*”yı yüklem çekimine sokan yüklemselleştirici ek (*-{Ø}*) ve cümledeki “*ne zaman*” ifadesi, hep birlikte geniş zaman anlatımına katkıda bulunmaktadır. Bunların bir arada bulunmasından hareketle *-{yor}* ekinin geniş zamanı anlattığı anlaşılır.

Geniş zaman içinde süreklilik gösteren hareketlerin *-{yor}* ekiyle anlatıldığı diğer örnekler, aşağıdaki gibidir:

“Ben hep onları hareket halinde buluyorum.” (BR, Lokomotifler, s. 58)

“Erkenden kalkıp güneşin doğuşunu seyrediyorum bir süredir.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 67)

“Bu Çamlıca seyahatinden hâfizamın kuytu köşelerinden birkaç hâtıra parçası çıkarabiliyorum.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 85)

“Çocukluk yıllarım boyunca süren bu telâşlı, heyecanlı, umut içindeki didinmelerimizi şimdi acı bir sevinçle hatırıma getiriyorum.” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

“Bilmiyorum hangi tesadüfle aramıza karıştı.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 15)

“ Bu kadar çok lokomotifini bir arada görmem bunun için tuhafima gidiyor.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“Patron hâlâ ortalıkta dolaşıp duruyor. Gene öyle garip işler ardında. Zekâi bey ise kendi hesabına bir ‘din ve ahlâk’ dergisi çıkartıyor. Kaç tane basıyor, kaç kişi alıyor bilmem. Ama memnun halinden. Muhakkak ki bizim patronun yanında muhasebeci olarak çalıştığı günlerdekinden daha mutlu. Başyazardan son yazıya kadar hepsi Zekâi beyin kaleminden çıkıyor. Nerden bulmuşsa bulmuş adresimi, beni de abone yazmış. Hiç şaşmadan dergisi her ay eve gelir. Bir defasında açtım biraz inceledim. Patrondan ne duyduysa ne öğrendiyse hepsini gerçekleştirmiş ‘Ehli İman’ dergisinde. Kim bilir şimdi o da çevresindekilere başka bir bataklık gemisinin kaptanı olduğunu söylemektedir. Kendinden memnun geçinip gidiyor. Bazan sokakta rastlıyorum. Her defasında beni idareevine çağırıyor. Hiç gidemiyorum.” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 41-42)

“Aylarca o daracık oda içinde nasıl çıldırmadan yaşadım, şaşıyorum.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 64)

“Ara sıra yırtık aile albümünü sandıktan çıkarıp sayfalarını çevirdiğimde onun birinci dünya harbinin bıyıklı bir subayı olarak, yahut siyah avukatlık cübbesiyle, veya bir gazino sandalyesinde düşünürken, Tuna’da arkadaşlarıyla sandalda gezerken, yanında beyaz pantolonlu bir çocukla birlikte; çeşit çeşit fotoğraflarını seyrediyorum.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 84)

“Vitrine kondu konalı her gece tramvayı onun önünde bekliyoruz.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 25)

“Pazarları derin ve eşsiz bir hüznün bir elbise gibi beni baştanbaşa kaplıyor.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

“Evet uzaktaki insan, sen bende sokaklar boyunca sigara içerek, arada bir gölüşerek dolaşan halinle benimle yaşıyorsun...” (ÖEB, 2000, Sen, Uzaktaki, s. 88)

• **Bildirim cümlelerinde alışkanlık hâline gelmiş eylemlerin sürekliliğini anlatır:**

“Sabahları lokomotifler insanlardan önce uyanıyorlar.” (BR, Lokomotifler, s. 58) örneğinde uyan- eylemi, her sabah tekrarlanan bir alışkanlık olarak sunulmuştur.

Aşağıdaki örnekte eylem, koşula bağlı olarak gerçekleşmektedir. *Hatırla-* eylemi, eski pabuç görüldüğü zamanlarda alışkanlık hâlinde tekrarlanan bir harekettir. Eylemin başlangıcının ait olduğu geçmişten konuşma anına kadar geçen süre, “*bir süredir*” belirteciyle örtük bir biçimde verilmiştir. Hareketin geleceğe taşınması, olasılık olarak görülmelidir.

“*Ne zaman eski bir pabuç görsem bu olayı hatırlıyorum bir süredir.*” (TÖ, 2. bs., İnsanlar da Eskir, s. 89)

“*Her sabah vapurda yüzlere bakıyorum bakmıyor görünüp.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 107)

“*Sabah akşam işimize gidiyor-uz*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 10)

• **Çıkarım cümlelerinde genelleme anlatır:**

“*İnsan Şimal sokağının fırtınalı bir gecesini düşünmek bile istemiyor...*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 81)

“*Harp gazeteleri de ne korkunç oluyor.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9)

“*İlk kelimeyle nasıl da kaynaşveriyorlar,*” (BD, Gar, s. 37) cümlesinde olay zamanındaki bir görüntüden yola çıkılarak genelleme yapılmıştır.

“*Bizler, onlardan daha çok birer hayal yaratığına benziyoruz.*” (BD, Gar, s. 40-41)

“*Öğleye doğru kendimize geliyoruz, bir an, sonra yine günün yorgunluğu çöküyor.*” (KK, Sabah Sesleri, s. 48)

Yukarıdaki örnekte *kendine gel-* hareketinin öğleye doğru her zaman gerçekleştiği bilgisi verilmiştir. Eylem, bitiş ifade eder ancak kendine gelme durumu, eylemin etkisi olarak gerçekleşme anından sonra da devam eder. Cümlede bu durumun ne kadar sürdüğü bilgisi “*bir an*” belirteciyle verilmektedir. Dolayısıyla burada zaman ifade eden birim, eyleme değil eylemin sonucuna gönderme yapar.

“*Kişinin yaşadığını sandığı oluyor, mutlu çağlar, eşsiz serüvenler geçirdiğini sandığı oluyor.*” (BA, Gece Korsanları, s. 19-20)

“*Bataklık gemilerine insan bir kez binebiliyor ömrü boyunca. Yetip artıyor o da.*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 42)

“O eskidenmiş, şimdi kulak da, göz de gereğinden çok yoruluyor, acı çekiyor, çile dolduruyor. Güzellikler değil, çirkinlikler, acılar, kötülükler doluyor içimize kuktan, gözden, her yerden...” (TÖ, 2. bs., Kar Düşünceleri, s. 141)

“Akıl, ağır basıyor günümüzde.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 129)

- **Kişiyeye ait özellik bildirir:**

“Ben her Avrupa gezimde Londra'ya uğramasını seviyorum.” (İS, Güzel Yalnızlıklar Kenti, s. 150-151)

“Dostum; pazar günlerinden nefret ediyorum.” (ÖEB, İstasyon, s. 48)

- **Nesnel hareketleri anlatır:**

“Kendi kendine doğuyor güneş. Her sabah karşı tepelerden çıkıyor.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 66)

3.1.2.4.1.2. Birleşik yapılar

3.1.2.4.1.2.1. -{AcAktIr}

- **Geçmişteki deneyimlerden yola çıkarak her zaman zorunlu olarak gerçekleşmesi beklenen hareketleri anlatır.**

“İlle de ileri gidecektir toplum. İlle de o kayayı aşacaktır.” (İS, Bir Adım Daha, s. 77)

Yukarıdaki örnekte aş- eylemi, geleceğe yönelik bir zorunluluk olarak görülse de bunun her zaman böyle olacağı düşünülüyor.

Bu tür örneklerde geleceğe yönelik bir plan söz konusu değildir. Aslında bunlarda geçmişteki alışkanlıklara, yaşantılara, görülenlere gönderme yapılır. Onlardan hareketle her zaman olacaklar, tahmin edilir:

“Lâmbalar yanmadan hırsız gibi çıkıp gideceklerdir.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 24-25)

“Efsanenin Orpheus'la Eurydice'i ölümdede birleşeceklerdir ancak.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 67)

“Bile bile katlanacaksınızdır ona.” (KK, Karşı Kıyıları, s. 8)

“Sabahları evlerin kapıları açılır kapanır. İnsanlar çıkar içerden. İşlerine

gideceklerdir.” (HVT, Sokakta Bir İnsan, s. 32)

3.1.2.4.1.2.2. -{mAktAdIr}

-{mAktAdIr} yapısını “*çevrik kipler*”den sayan Banguoğlu, bu yapıları açıklarken -{mİştIr}, -{mAktAdIr}, -{AcAktIr} biçiminde verilen çevrik kiplerin eylem çekim cetvelinde gösterilen çekimli eylemler içinde yer almadığını ancak bunların da çekimli ve zamana bağlı şekiller oluşturduğunu belirtir. -{DIr} ekinin kullanıma bağlı olarak “*mutlaka, herhalde, muhtemelen, umulur, belki*” anlamlarını yüklediğini belirtirken -{mAktA} ekinin “*sürmekte hal kipi*” yaratma eğilimi olduğunu söyler (2007: 450-452). Ancak incelenen örneklerde -{mAktAdIr} biçimbiriminin geniş zamana yönelik kesinlik ya da olasılık da ifade edebildiği görülmüştür. Örnekler şöyledir:

• **Bildirim cümlelerinde zaman içinde ilerleyerek geliştiği için süreklilik özelliği gösteren eylemleri anlatabilir:**

“*O köyler de giderek kentleşmektedir. Kent alışkanlıkları oralara da yayılmaktadır.*” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 105)

• **Çıkarım cümlelerinde genelleme anlatır:**

“*Çünkü gerçek insan her an tetiktedir, her an uyanıktır, her an kendini ölçmekte-dir, biçmektedir.*” (İS, Bir Adım Daha, s. 77)

“*Bugünün bencil, gururlu, dünyayı yalnız kendi buyruğunda sanan şövalyesi ise Anadol’una, Murat’ına, Renault’suna kurulmuş direksiyon başında herşeyi ayakları altında gören kentlisidir. Çoğunun cebinde belki evini barkını geçindirecek para da yoktur, altındaki arabanın borcu da bir yanda beklemektedir!*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 78)

3.1.2.4.1.2.3. -{mAlIdIr}

Bu yapı, Delice tarafından “*varsayımlı gereklilik kipi*” olarak adlandırılır (2012). Ancak her zaman varsayım bildirmediği, kimi zaman kesinlik anlamı içerdiği görülebilir.

• **Çıkarım cümlelerinde her zaman zorunlu olarak gerçekleşmesi beklenen eylemlerin anlatımında kullanılır. -{DIr} ekiyle beklentinin kesinliği vurgulanır:**

“İnsanlar çabuk anlaşılmalıdır.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 66)

“Herkes haddini bilir, boyunun ölçüsünü. Bilmelidir.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 28)

“Sonra o toplumlar bir düzenlenme, bir durulma, bir anlaşma, bir hoşgörme dönemine girer. Girmelidir.” (L, İlk Yazın İlk Günü, s. 19)

• Her zaman gerçekleştiği tahmin edilen eylemleri anlatabilir. Tahmin anlamı, **-{DIr}** ekinin yanı sıra “*ol-*” eylemiyle verilir:

“Kimbilir yükünü aldıktan sonra ne tatlı tatlı öttürür düdüğünü, işletir silindirlerini. Dumanının rengi de bambaşka olmalıdır...” (BR, Lokomotifler, s. 60)

3.1.2.4.1.2.4. **-{mAz} oldu**

• Bu yapı, geçmişin tamamına yayılmayıp herhangi bir noktada başlayan, konuşma anında devam eden, yaşanmışlıklardan hareketle gelecekte de devam edeceği düşünülen hareketlerin anlatımında kullanılarak cümleye geniş zaman anlamı verebilir. Başlangıç sınırı, çeşitli sözcük ve ifadelerle belirtilebilir:

Delice, yapının geniş zaman anlatımına yönelik olarak “*Bu kiplik anlam -İr ol- ve -mEz ol- öbek-fiil yapılarıyla da kurulabilmektedir. Bu yapıda geniş zaman anlamı o kadar vurguludur ki, yardımcı fiile gelen ve bitmişlik ifadesi olan -DI- kip eki yapıyı geçmiş zamana dönüştürememektedir: ‘Biz bu elden gid-Er oldUk; kalanlara selam olsun.’, ‘İşit-mEz ol-mUş.’ örneklerinde olduğu gibi.*” (2002: 206) der.

Gülsevin, “**-{(I)r} oldu**” yapısı için “*(...) ‘eskiden olmayan fakat yeni başlamış ve devam etmekte olan bir alışkanlık’ bildiren kip görevindedir.*” (2000: 220) açıklamasını yapmaktadır.

Guzev, yapıyı görünüş ve kılımlı şekilleri içinde ele alır; “**-{(A)r} ol-**” yapısını “*başlama*”, “**-{mAz} ol-**” yapısınıysa “*eylemi kesme*” biçiminde tanımlar (2007: 699).

Aşağıdaki örnekte *hatırla-* eylemi, geçmişte başlayıp devam eden ve gelecekte de süreceği düşünülen bir alışkanlık hâlinde yansıtılmıştır, “*Tramvayı hatırlamayız / hatırlamıyoruz.*” anlamı sezilmektedir. Burada ayrıca bir sitem vardır; verici, durumdan memnun değildir:

“*Ne unutkan kişileriz, tramvayı hatırlamaz olduk!*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 66)

“Kendimi taşıyamaz oldum.” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 77)

“Uzun zamandır düşlerime de gelmez oldu.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)

3.1.2.4.1.2.5. -{mİş} değil

“Bizler, yarı barış, yarı harp insanları ümitlerimizi kaybetmiş değiliz.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 11)

Bildirimle çıkarımın birlikteliği görülen yukarıdaki örnekte zaman eki -{mİş} ile kişi ekinin arasına giren olumsuzluk koşacı “değil”in oluşturduğu yapıyla kişilere ait bir özellik sunulmuştur. Dolayısıyla bu da geniş zamanı anlatan bir yapı olarak düşünülebilir. Bu yapıyla reddederek olumsuzluğu öne çıkarmak hedeflenir. Sanki biri, daha önce “Siz ümitlerinizi kaybetmişsiniz.” demiştir. Yukarıdaki cümle, buna itirazı gösterir. Dolayısıyla “değil”in zaman ekiyle kişi ekinin arasına girdiği bu yapıyla cümleye itiraz, başkaldırı anlamları yüklenir. Örnekte “ümitlerimizi kaybetmedik” anlamı vardır. Ancak hareket, geçmiş zamanda son bulmuş değildir; konuşma anında sürmektedir. Bu açıdan geleceğe de taşınma olasılığı söz konusudur. Dolayısıyla cümleden geniş zaman anlamına ulaşılmaktadır.

3.1.2.4.1.2.6. -{mİştİr}

• Geçmişten konuşma anına uzanan alışkanlık nitelikli eylemlerin gelecekte de gerçekleşeceği beklentisiyle geniş zaman anlatabilir:

“Hep şaşımsımdır, zalimin zulmünden böylesine hoşlanışına.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 36)

“Şaşırmışımdır hep. Nasıl da kimseler görmez onları! ! Geçip giderler kendi dünyalarına insanlar. Tepelerinde kaynaşan yüzlerce kuşun panik havasına aldırmadan...” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 73-74)

Örnekte “hep” belirteci, süreklilik vurgusu yapmaktadır.

“Bakışlarım sokak kapısı önünde onu beklemeyi âdet edinmiştir.” (ÖEB, Semt, s. 16)

• **Bağlam içinde geçmişte alışkanlık hâlinde gerçekleştiği bilinen eylemlerin, deneyimlerden hareketle konuşma zamanında da gerçekleştiği varsayıldığında -{mİştİr} ekinden yararlanılabilir:**

Bu tür örneklerde yaşantılardan hareket edildiği için tahminden öte bir kesinlik anlamı sezilir. Bundan dolayı hareketin geleceğe de taşınması beklenir. Ancak daha çok konuşma anındaki durum, öne çıkarılır. Yani her zaman gerçekleşen eylemin konuşma anında gerçekleştiği varsayımı söz konusudur ve geniş zaman içinde bir şimdiki zaman anlamı sezilir. Örnekler her ne kadar çıkarım içerseler de daha önce görülen, bilinen eylemler anlatıldığı için bir anlamda bildirim cümlesi olarak düşünülebilir. Kesinlik anlamı, -{Dİr} ekiyle sağlanmaktadır.

“*Bu komşularımdan bir memurdur. Âdeti üzere bütün mahalleliden evvel uyanmıştır. Bakışlarımı ve bütün tecessüsümü o pencereden içeri gönderirim, o odaya dalarım.*” (ÖEB, Semt, s. 15) örneğinde her zaman olan, alışkanlık hâlini almış bir hareket (*uyan-*) anlatılır. Bağlamdan hareketle bu alışkanlığın geniş zamanı da kapsadığı ortaya çıkar. Tek başına alındığında geçmiş zamandaki bir alışkanlıktan söz edilir. Ama ardından geniş zamana gönderme yapan bir cümle gelirse bu alışkanlığın gelecek zamana da taşındığı anlaşılacaktır. Böylece -{mİştİr} ekinin her zamanki alışkanlıkları anlatan bir anlam kazandığı ortaya çıkar.

Aynı öyküde yukarıdaki cümlelerin devamında şöyle denir:

“*Komşum artık elini yüzünü yıkayıp, odasına girmiştir.*” (ÖEB, Semt, s. 15)

Burada da her zaman olan bir eylem söz konusudur ve alışılmış bir hareket anlatılır. Aslında söz söyleyen hareketin gerçekleştiğinden emindir çünkü komşu, geçmişte her sabah aynı şeyleri yapmıştır. Buna rağmen verici, bunu olasılık gibi vermeyi tercih etmiştir.

“*Karşığı kız da giyinmiştir.*” (ÖEB, Semt, s. 17) örneğinde de hareketin geleceğe taşınması söz konusudur. Verici, geçmişte yaşandığı bilinen alışkanlıklardan yola çıkarak bunun gelecekte de yapılacağını tahmin ediyor.

Aşağıdaki örnekte verici, *tara-* hareketinin gerçekleştiğini görmemektedir (Tarama anına tanık değildir.) ancak bunu sonuca bakıp anlamaktadır. -{mİştİr} ekinden hareketin alışkanlık hâlinde yapıldığı anlaşılır. Burada hareket, kesindir,

olasılık anlamı yoktur:

“Kızlar saçlarını itina ile ve son modaya uygun taramışlardır.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 54)

“Sanki bu koz helvacı köprüye ait bir parça olmuştur.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55) cümlesindeyse bir çıkarım söz konusudur. Anlatılan, vericinin kişisel düşüncesi olduğu için cümleden bir tahmin anlamı çıkarılır. Dolayısıyla -{mİştİr}'ın anlattığı kesinlik, “sanki” aracılığıyla olasılığa dönüşmüştür.

“Artık fabrika düdükleri semtin bütün sokaklarında inlemeye başlamıştır.” (ÖEB, Semt, s. 16-17) cümlesinde de deneyimlenen bir eylem anlatılmıştır.

3.1.2.4.1.2.7. -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI}

• Çıkarım cümlelerinde genelleme anlatır:

“Şu türküler olmasa yaşam geçer miydi? Türkü nedir, ne demektir, burda anlıyorum.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 27)

Yukarıdaki örnekte -{(A)rdI} eki, soru cümlesi içinde geniş zaman işlevi üstlenmiştir; “Şu türküler olmasa yaşam geçmez.” anlamı çıkmaktadır.

“Değer verdiğim nesnelere, bitmiyeceğine, tükenmiyeceğine inandığım şeylerin ne kadar boş ve çürük olduğunu anlamıştım, görmüştüm. Ne eşyalar **bir işe yarardı**, ne insanlar **bir işe yarardı**, ne de binlerce anı bir işe yarardı.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68) örneğinde geçmişte belli bir noktada fark edilen bir çıkarım anlatılıyor. Söz edilen, sadece geçmiş için değil konuşma anı için de geçerli bir durumdur; gelecekte devam etme beklentisi de sezilir. İfadeden “Eşyalar, insanlar, anılar işe yaramaz.” dendiği anlaşılmaktadır.

Bazı cümlelerde anlatılanlar, her ne kadar geçmişle ilgili bir duruma yönelik söylenmiş olsalar da sadece geçmişle sınırlı kalmamakta, konuşma anını da kapsamaktadır. Bunlar, çoğunlukla kişilere ait özelliklerle ilgilidir:

“İnsan çok defa aldanabilirdi.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

Verici, yukarıdaki eylemin kendisi için gerçekleşmediğini belirtiyor: “Fakat ben hiç aldandığımı sanmıyorum.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

“İnsan yalnız olamazdı istese de.” (BD, Parktaki Kanape, s. 52)

“Ama bu oyuncular insandılar. Kırıldıkları zaman ne yapıştırlabilir-ler-di, ne de tamir edilebilirlerdi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 9)

“Geçip giden zamanı kimse duymazdı bile. Zamansa onların farkına varmalarını zaten beklemezdi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 11)

3.1.2.4.1.2.8. -{rmIş} / -{(A)rmIş} / -{(I)rmIş}

• Her zaman gerçekleşen eylemlerin sonradan farkına varıldığını anlatabilir:

“Ne de sık geçermiş meğerse trenler!” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 12)

Burada geç- eyleminin sık gerçekleştiğinin sonradan fark edilmesi söz konusudur. -{mIş} eki, burada konuşma anında fark etmeyi anlatmakta; “meğerse” de anlama katkıda bulunmaktadır. Verici tarafından bilinmeyen ya da başka bir biçimde öğrenilen eylem, konuşma anında farklı şekilde algılanmakta ya da fark edilmektedir. Akşehirli, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Buradaki -miş eki bir söylem aktarımına işaret etmediği gibi bir rivayet görevinde de kullanılmamıştır. Kanımızca bu örnek, -mIş ekinin Türkçe’deki en sıra dışı kullanımlarından biridir. Burada hem konuşma zamanını hem de öncesini ve sonrasını kapsayan bir eylem söz konusudur; ayrıca bir referans zamanı da yoktur; yani konuşma ve olay zamanı ile özdeş, varsayım dayalı bir referans zamanı (‘şimdi’) vardır. Bu nedenle tıpkı -Er biçimbirimi gibi burada da bir zaman sıralamasından, daha doğrusu bir zamansallıktan söz edemeyiz.” (2010: 64)

• Her zaman gerçekleşen eylemlerin başka bir kaynaktan duyulduğunu, öğrenildiğini anlatabilir:

“Mahpuslar duvarlarda çizikler yaparlarmış.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüne Kapat, s. 12)

Örnekte, vericinin öğrendiği bir bilginin aktarımı vardır.

3.1.2.4.1.2.9. -{yordu}

• Geçmişle ilgili bir duruma yönelik söylenmiş olmakla birlikte genelleme içeren çıkarım cümlelerinde görülür:

“İnsanlar kolay kolay değişmiyorlardı.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 29)

“Hepside isteklerini, arzularını aynı şekilde tatmin ediyorlardı.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 31)

3.1.2.4.1.2.10. -{yordur}

• **Çıkarım cümlelerinde her zaman gerçekleştiği düşünülen eylemlerin verici tarafından tahmin edildiğini bildirir:**

Bu birleşik ek yapısında -{yor} eki, harekete her zaman gerçekleşme bağlamında geniş zaman anlamı verirken -{DİR} eki, tahmin kiplik anlamı katmaya yarar. Dolayısıyla -{yordur} ekinin her zaman gerçekleştiği tahmin edilen hareketleri anlattığı söylenebilir. Benzer, eklerdeki bu iş bölümünü “*Biçim zaman + kiplik olarak oluşmaktadır.*” (2012: 211) biçiminde açıklar. Ancak yapının geniş zaman anlamından söz etmez; şimdiki zamana gönderme yaptığı örnekleri sunar.

Aşağıdaki örneklerde -{DİR} ekinin cümleye kattığı tahmin, emin olmama anlamları, “*kimbilir, belki, herhalde*” sözcükleriyle pekiştirilmiştir. Cümlelerin, çıkarım cümlesi olduğu dikkati çekmektedir:

“*Kimbilir belki de böyle görünmek işine geliyordur!*” (L, Bir Otobüs Yolculuğu, s. 70)

“*Kediler de herhalde onun dilinden anlıyorlardır.*” (HK, Kediler Üstüne, s. 46)

“*Kar yağıyorsa gereği vardır da ondan yağıyordur.*” (İS, Anlamı Var mı?, s. 45)

“*Oysa hiçbir şey bilmiyoruzdur, ne kendimiz için, ne başkası için. Boşlukta yüziyordur. Buz dağları gibi kapılıp rastlantılara gidiyoruzdur.*” (İS, Sen Bunu Biliyor musun?, s. 57)

3.1.2.4.1.2.11. -{yormuş}

• **Her zaman gerçekleşen eylemlerin vericiye başka bir kaynaktan aktarıldığını bildirir:**

Bu yapıda da ekler arasında iş bölümü yapılmıştır. -{yor} eki, geçmişte başlayıp, konuşma anında devam eden, geleceğe de taşınacağı tahmin edilen hareketleri zaman çizgisi üzerinde geniş bir alana yayarken -{mİŞ} eki, bu hareketin verici tarafından aktarıldığını, yani bilginin konuşma anından önce bir başka kaynaktan öğrenildiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla yine eklerden biri zaman, diğeri kiplik anlamı üstlenmiş olur.

-{mİş} eki, dolaylı biçimde öğrenme zamanının geçmiş zaman olduğunu bildirir. Yani konuşmaya ait atif zamanı, geçmişin içinde bir noktadır.

Benzer, bu yapıda -{yor} ekinin bitmemişlik anlamında görünüş işlevi olduğunu belirtir (2012: 167). “*Dev kentlerde cana kıyma olayları gündün güne artıyormuş.*” (İS, Yaşama Sıkıntısı, 106) örneği değerlendirildiğinde *art-* eyleminin geçmişten geleceğe doğru uzanan bir çizgi üzerinde sürdüğü görüldüğünden bitmemişlik anlamı sezilir.

Aşağıdaki örnekte de geniş zamana yönelik bir hareket anlatılmaktadır. Aktarılan sözün kaynağı da cümle içinde geçer: *Le Monde*. Geçmişin bir diliminde *Le Monde*, “*Her yıl onbeş bin Fransız yaşamak sıkıntısından sıyrılmanın yolunu ölümde buluyor.*” demiştir. Bu cümle, geniş zamana gönderme yapar; “*her yıl*” belirteci de bu zaman anlamını destekler. Verici, okuduğu ya da duyduğu bu cümleyi, konuşma zamanında alıcıya aktarırken -{mİş} ekinden yararlanmaktadır:

“*Le Monde*’a göre her yıl onbeş bin Fransız yaşamak sıkıntısından sıyrılmanın yolunu ölümde buluyormuş...” (İS, Yaşama Sıkıntısı, 106)

3.1.2.4.2. Ad cümlelerinde geniş zaman anlatımı

3.1.2.4.2.1. Basit yapılar

3.1.2.4.2.1.1. -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{lAr}

• Nesnel durumları anlatır:

“*Aragon*’un bir kitabı vardır, ‘*Paris Köylüsü*’...” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 124)

“*Güneşin doğmasıdır sabah.*” (İS, Güneşli Sabah, s. 122)

“*Bir dürbün ne demektir?*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12) cümlesindeyse genelgeçer tanımı yapılması istenen bir nesnenin sorgulanması söz konusudur.

• Söz edilen durumların sürekliliğini bildirir:

“*Orada gördüğüm birkaç film hep belleğimde*dir.” (HK, Sinemalarda Yaşamak, s. 14)

“*Onlardan biri hep gözümün önündedir.*” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 63)

“*Kış sabahları kimseler yoktur.*” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“*Kışın küçük kahve tıklım tıklımdır.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37) cümlesinde her zaman olan bir durum anlatılıyor ancak bu durumun sürekliliği aralıktır: Her kış kahve tıklım tıklımdır. Söylemde olasılık değil kesinlik vardır.

“*Başı daima örtülüdür.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“*Lâkin ihtiyar koz helvacı günün her saatinde mevcuttur.*” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

“*O kitabın ardındaki sayfalar çoğu defa bembeyazdır.*” (BA, Gece Korsanları, s. 19)

“*Hâlâ bu şehrin şairleri gece gündüz düşünmekle meşguller.*” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52) örneğinde “*hâlâ*” belirteci, meşgul olma durumunun geçmişten konuşma zamanına kadar sürdüğünü anlatır. Geleceğe taşınacağı belli değildir ancak sanki burada şairlere ait bir özellik sunuluyor gibi olduğundan durumun geniş zamana gönderme yaptığı düşünülmektedir.

- **Bildirim cümlelerinde tespit bildirir, söylemlerde kesinlik vardır:**

“*Julien Green’in Günce’sinin dokuzuncu cildi çıkmış. İlk ciltleri vardır bende. Arasına açar ilgiyle okurum.*” (İS, Güneşli Sabah, s. 123)

“*Sokağın tam ortasında mahalle kahvesi vardır.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“*Orada da bekçi, kahveci, tütüncü, liseli kız, bekâr komşu ve sarhoşlar vardır.*” (ÖEB, Semt, s. 20)

“*Zaten o günler aşkın yeryüzünde saltanat sürdüğü günlerdir.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“*Herkes gibi benim de bu eski tangolarla birlikte gittiğim, sevdiğim, hatırladığım bâzı gizli duygularım, özlemlerim vardır.*” (BD, Kızkıran Haydar, s. 13)

“*Şimdi her şeye can sıkıntısı hâkimdir.*” (ÖEB, Semt, s. 17) cümlesinde “*şimdi*” belirteci, konuşma zamanına gönderme yapsa da burada geçmişteki yaşantılardan hareketle genele yayılabilecek bir durumun ifadesi söz konusudur. Yani geniş zamanı anlatırken konuşma zamanını odak noktası alıyor ve durumun her zaman o andaki gibi olduğunu ima ediyor.

• **Çıkarım cümlelerinde genelleme bildirir:**

“Her sabah yeni bir insan doğar bizimle. Uyanır, gerinir, kalkar. Yeni bir insandır o. Başka biri-dir. Bir gün önceki gitti, yepyenisı geldi. Hatırlar bazı şeyleri. Önce hiç hatırlayamaz. Her şey boştur, tertemizdir.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 8)

Burada anlatıcı, kendisinin her sabah yaşadıklarını bütün insanlar için genelleyerek vermektedir

“Bir de uçakla çıkın tepelerine görün ne zararsız şeyler! Uçakla o bulutları yakından seyretmek ne güzeldir.” (İS, Bir Sabahtı, s. 17)

“Caddeden gitmek daima hoştur,” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Tabii herkesin hayali kendi boyuna bosuna göredir.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Kâğıt, mürekkep insanlardan daha dayanıklıdir.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“Ne kadar çok kitabın varsa o kadar çok yalnızsın.” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 89)

“Kenar semtler tuhaftır.” (BD, Havuzlu Ev, s. 54)

“Eşit iki insanın birbirine yakınlık duymasıdır aşk.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 130)

“İnsan, üzerinde düşünülecek, düşündürecek bir varlıktır.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 66)

“Şu anın, şu saatin en hayati, en can alıcı meselesi budur.” (BR, Boşluk, s. 17)

Yukarıdaki cümle, aslında geçmiş zamanda yaşanmış bir olaya gönderme yapar. Ancak bu, genelleme yoluyla söylenmiştir. Yani o anki durum, söz konusu eylem (otobüste yolculuk eden kişinin tuvaletinin gelmesi) başka bir zamanda da gerçekleşse geçerli olacaktır.

“Her dünyanın, her kendine yeten ufak, büyük alemin derdi onlar için var oluşun en büyük dâvası, meselesi değil midir?” (BR, Boşluk, s. 17) cümlesinde soru yoluyla olumlu anlam verilmiştir (Her dünyanın, her kendine yeten ufak, büyük alemin derdi

onlar için var oluşun en büyük dâvası, meselesidir.). Verici, kendi düşüncesine paydaş arıyor gibidir.

Aşağıdaki örneklerde soru cümlelerinde de çıkarımın soru yoluyla genellendiği görülmektedir:

“Nedir sevi dediğimiz? Hiçbir önyargı, hiçbir gizli hesap, hiçbir özel düşünce olmadan, hiçbir yanımızı saklamadan, apaçık, bütün saydamlığımızla kendimizi bir ‘başka’ insana vermek, bağlamak.” (İS, Seviye Övgü, s. 18)

“İyi nedir, kötü nedir, güzel, çirkin, yanlış, doğru nedir? Bunları bilmek, yerinde zamanında davranışlarını, duygularını ayarlamaktır, kullanmaktır insanlık.” (İS, İnsan mısınız?, s. 119-120)

• **Çıkarım cümlelerinde ifade edilen durumlardan emin olunmadığını, bunların tahmine dayandığını bildirir:**

Vericinin düşüncelerini bildirdiği aşağıdaki cümlede -{DİR} eki, tahmin anlatır. Tahmin anlamını güçlendirmek üzere “belki” sözcüğünden yararlanılmıştır:

“Belki de otel odalarındaki insandır gerçek ‘ben’. O ‘gelip geçen her yüzdenden gizli bir akis kalmış küflü aynalar’da bana bakan yüz önceleri bir yabancı gibi gelse de, yabancı değildir. Kişinin kendisidir, özüdür, kendine yabancılaşmış yanıdır.” (TÖ, 2. bs., Otel Odaları, s. 87)

Aşağıdaki örneklerdeyse verici, kendine ait tahmin niteliğindeki düşünceleri “muhakkak” sözcüğüyle pekiştirmiş; tahminlerinin güçlü olduğunu ifade etmek istemiştir:

“İnsanların mayası muhakkak ki ekmektir.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 11) örneğinde verici,

“Bir bakışı, bir duruşu, bir sözcüğü uzatarak söyleyişi, bir dudak kıvrılışı, alnındaki iki çizgi, ne bileyim muhakkak bir şey vardır bir başkasında olmayan.” (İS, İnsan Yüzleri, s. 107)

• **Kişiye ait özellik, niteleme bildirir:**

“Bu komşularımdan bir memurdur.” (ÖEB, Semt, s. 15)

“O bize aşkı tanıtanlardan biridir.” (ÖEB, Semt, s. 18)

“Ben evde oturmayı, odama kapanmayı sevenlerdenim.” (HVT, İlk yaz Tutsaklığı, s. 62)

“Her sokağın kaldırımında, her eski duvarda, her arsada çocukluk günlerimden izler aramak âdetimdir.” (ÖEB, Semt, s. 18)

“Esmerliğinden, güzel bir vücudu iki derli toplu bacak üzerinde taşıdığını bildiğinden gururludur.” (ÖEB, Semt, s. 16)

“Ama ben tuhaf insanım.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

“Bu kalabalık şehrin herhangi bir kadınından farksızım.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 36) örneği, vericiye ait bir çıkarımdır.

3.1.2.4.2.1.2. *i-* + *-{DI}*

- **Genelleme bildirir:**

“Beşinci Mevsim diye bir şiir kitabı vardı dostum Sabahattin Teoman’ın.” (İS, Dostlarla Söyleşi, s. 142)

Yukarıdaki cümlede nesnel bir ifade söz konusudur. Ancak verici, *-{DI}* ekini kullanarak bu gerçeği unuttuğunu, konuşma anında anımsadığını anlatır.

Aşağıdaki örnekte bir çıkarım cümlesidir. Vericinin geçmişte genellemeyle verdiği bir düşünceyi içerir:

“Esasında yeryüzünün bütün insanları, zengin veya fakir, çirkin veya güzel, her yerde, her zamanda, her isim altında her milliyet, din ve ırkta birbirinden farksızdılar.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 31)

3.1.2.4.2.1.3. *(i-)* + *-{mİŞ}*

- **Genel bir durumun başka bir kaynaktan öğrenildiğini bildirir:**

“Annesi seslendi öte masadan, ‘İrep’ dedi, İrep miş adı.” (İS, İrep İçin, s. 55)

Yukarıdaki örnekte annenin “İrep.” biçimindeki cümlesinin aktarımı söz konusudur. *-{mİŞ}* eki, söylemin başkasından öğrenildiğini ve bu bilginin verici tarafından aktarıldığını bildirir. Öğrenme anı geçmişte kalmıştır ancak kızın adının İrep olması, geniş zamanı ilgilendirir. Cümlede kişiye ait, değişmez bir özellik sunulmuştur.

Dolayısıyla burada “(i-) + {-mİş}” yapısı, ifade edilen özelliğin başkasından duyulduğunu anlatır.

3.1.2.4.2.1.4. **-{Ø}** (yüklemselleştirici ek)

• **Bildirim cümlelerinde kesinliğe dayalı tespit bildirir. Sözü edilen durumlar, her zaman geçerlidir:**

“O trenlerin, hatların, rayların kavuştuğu istasyonda durup bekleyen başka lokomotifler de var-Ø.” (BR, Lokomotifler, s. 59)

“Dostum; pazar günlerini ne yapsam sevemiyorum, bu benim elimde değil-Ø..” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

• **Çıkarım cümlelerinde genelleme bildirir:**

“Hayatı ve insanları kirli bir kahve camından seyretmek hoş değil-Ø.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 36)

“Bu yüzden onun kaybolmasına şaşmak da lüzumsuz değil-Ø.” (BD, Parktaki Kanape, s. 51)

“O acılı günler unutulacak gibi değil-Ø!” (HK, Büyükbabam ve Ben, s.28)

“Kişi, gerçekte bir başkası-Ø, Herkesin gördüğünden başka biri-Ø.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 107)

“Öyle ya evde iki tane durup dururken para verip başkasını almak akıl mı-Ø?” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44) örneğinde soru yoluyla olumsuzluk anlamı verilmiş, cümleden “evde iki tane durup dururken para verip başkasını almak akıl değil” anlamının çıkarılması sağlanmıştır.

“Hayat yaşanılmaz **bir şey-Ø**, özlenilmez bir şey-Ø.” (BA, Dağınık Anılar, s. 70)

“Önyargıları yanılmamak gerek-Ø! Önyargılarla yaşamak gerek-Ø! Herkesin tanıdığı, bildiği adam olmak gerek-Ø! İç evrenimdeki çalkantıları, bende saklı yaşayan bir insanı, gerçek kendimi gizlemem gerek-Ø, başkalarını yalancı çıkarmamam gerek-Ø!..” (İD, Sabaha Doğru, s. 53)

Yukarıdaki cümlelerde vericinin her zaman zorunlu biçimde olması gerektiğini düşündüğü durumlara yer verilmiştir. Geniş zaman anlamı, yüklemselleştirici ekle sağlanırken gereklilik kiplik anlamı “*gerek*” sözcüğünden çıkarılmaktadır.

“*Kışta, güzde, o yağmurlar, karlar, soğuk rüzgârlar, işe koşarak gidiş gelişler, somurtkan kalabalıklar, yaşam kavgaları arasında neredede-Ø bir mutluluk anı, bir huzur izlenimini duymak, neredede-Ø!*” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 103-104) örneğinde soru yoluyla olumsuzluk sağlanmış, konuşma zamanının öncesini ve sonrasını da kapsayacak biçimde olmayan durumlardan söz edilmiştir.

- **Söz edilen durumların sürekliliğini bildirir:**

“*Dolaşıyorsun sokakta, yüzler geçiyor birbiri ardına. Tek, bir tanıdık yok-Ø, bildik yok-Ø, şöyle sana ‘birşeyler’ hatırlatan bir bakış yok-Ø, bir gülüş yok-Ø.*” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 123)

“*Kurtulmak yok-Ø benden. Yaşam süresince.*” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 55)

“*Oturuyorsam, karşı koltukda-Ø. Sokaktaysam, bir adım önümde-Ø.*” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 5)

- **Geçmişle kıyaslama yapıldığında değişerek sürdüğü görülen durumları anlatabilir:**

Bu tür cümlelerde “*şimdi*” belirteci, alıcıyı konuşma zamanına odaklamaz; geçmişle karşılaştırma yapıldığının ve geçmiş içinde değişen durumun ortaya konduğunun anlaşılmasını sağlar. Anlatılan durumlar, geçmiş içinde bir noktadan itibaren genelleşmiştir:

“*Bilerek aldanabilmek saadeti yok şimdi-Ø!*” (BD, Bizans Definesi, s. 11)

“*Eskiden boş zamanları da olurdu bu vapurların. Kişi kendisiyle başbaşa kalabilirdi. Şimdi her zaman dolu-Ø.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 81)

Yukarıdaki örnekte konuşma zamanının öncesinde başlayan ve gelecekte de geçerli olacağı düşünülen bir durumdan (vapurların dolu olması) söz edilmektedir. Dolu olma hâlinin geçmişin neresinde başladığı belli değildir. Ancak konuşma zamanında geçerli olduğu bilinmektedir. Aynı cümle içinde iki zaman belirtecinin yer aldığı

görülür. Bunlardan ilki yani “*şimdi*”, geçmişle konuşma anı arasındaki karşıtlığı öne çıkarmakta, “*her zaman*” ise durumun kesintisiz sürekliliğini vurgulamaktadır.

“*Şimdi ise ne başladığı var-Ø, şimdi ise ne bittiği var-Ø*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 28)

- **Kişiye ait özellik bildirebilir:**

“*Bu kadın, bizim biraderin sevdiği kızın anası-Ø!..*” (BD, Keçi, s. 77)

Yukarıdaki cümle, geçmişte kalmış bir olayın parçası olsa da buradaki durum, geniş zamana yöneliktir. Çünkü kadın, her zaman kızın annesidir.

3.1.2.4.2.2. **Birleşik yapılar**

3.1.2.4.2.2.1. **-{IzdIr}**

“*Kısa bir ân. Nedir bir ân? Belki bütün bir yaşama. O, bir ânda yoktur dün de, yarın da. Yeniyizdir, başkayızdır.*” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 8)

Yukarıdaki örnekte bir çıkarım söz konusudur ve her zaman geçerli olduğu düşünülen durumlar (yeni olma, başka olma) anlatılmıştır. Ancak -{DIr} ekiyle bunlara tahmin anlamı katılmıştır. Verici, kendisinin de bir üyesi olduğu insanlığın her gün yeni ve başka olduğunu dile getirmektedir. Kendi dışında herkes için bu, bir tahminden öteye geçemeyen bir düşünce olmalıdır.

3.2. ZAMAN BELİRTEÇLERİ

3.2.1. Tanım, İşlev:

Korkmaz tarafından “Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlere.” (2003a: 495) biçiminde tanımlanan zaman belirteçleri,²⁹ cümlede anlatılan soyut zamanı netleştirmeye yarayan dil birimleridir.

Zaman eklerinin somut zamanı vermede tek başına yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu noktada zaman belirteçleri adı verilen, yüklemle zaman ilişkisine giren dil birimleri devreye girer. Bu yapılar; yüklemdeki işin, oluşun, durumun, hareketin gerçekleşme ya da yapılma zamanı, yapılma sıklığı, süresi, bitmişliği ya da bitmemişliği hakkında bilgi vererek soyut olan zaman kavramını bir derece daha netleştirmektedir. Gencan, bu durumu “Görülüyor ki, bu belirteçlerin görevleri, eylemlerin sonsuz zamanlarını sınırlamaktır.” (2001: 444) sözleriyle belirtirken Demirci de “Dilde zaman yalnız dilbilgisel işlevi olan ekler tarafından gösterilmez. Zaman zarfı adı verilen kelimeler leksikal seviyede zamanı ifade ederken sentaktik seviyede ise daha fazla sayıdaki dil unsuru zamanı gösterir. Klasik olarak zarf tümleci diye adlandırılan sentaktik unsurlar da olayın zaman eksenli öğelerdir. Alabildiğine geniş olan zaman bu sayede daraltılarak algılanması kolay bir vaziyete indirgenebilir.” (2015: 149-150) der.

Zaman belirteçlerinin eklerin yansıttığı zaman anlamını daraltıp netleştirmesiyle ilgili olarak Demirgüneş de “Ahmet dün parkta yürüdü.” cümlesini örnek verip “Zamanın eylem ulamları ile aktarıldığı durumlarda, zamansal yerleşim zaman belirtecini ortaya çıkana kadar net bir durum sergilemez. Örneğin (1)’deki tümceden dün belirtecini çıkardığımızda zamansal yerleşimin geçmişteki alanı daha da genişler.” (2008: 283) açıklamasını yapar. Buna paralel olarak Akçataş, zaman ekleriyle birlikte zaman belirteçlerinin cümlede zaman anlamını veren asıl öğeler olduğunu ifade eder: “Cümlede zamanı düzenleyen asıl unsur olarak bilinen zaman eklerinin anlamını ve işlevini tamamlayan, açıklayan, sınırlayan en önemli unsur, zaman zarflarıdır. Zaman

---

²⁹ GTS’de “Bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime, belirteç” (e.t. 13.05.2015) tanımıyla verilen zarf kavramı, bu çalışmada “belirteç” terimiyle ifade edilmiştir.

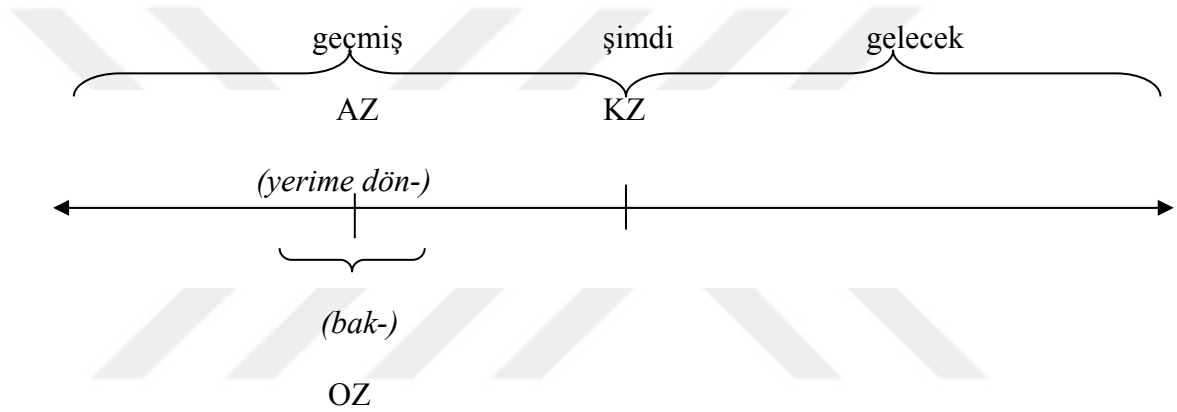
ekleri ve zarflarının cümle içinde kurduğu zarf tümleci ve yüklem arasındaki ilişki, cümlede zamanı belirler. Diğer zaman unsurları, çoğu kez bu belirlemenin tamamlayıcısı konumunda olur.” (2005: 39) Günay’ın “Söylem göstericisi (fr. embrayeur) olarak belirleyici (fr. dèictique), dilin özel zamansallığından doğar, herhangi bir süredizimden doğmaz. İki biçimde ortaya konulurlar: Bir yanda belirteç öğeleri ya da ilgeç dizimi (fr. syntagme prépositionnel) vardır (örneğin) yarın, iki dakika sonra vb.), diğer yandan fiil çekimindeki sonekler olabilir. Geçmiş, şimdi ve gelecek zamanla ilgili fiil çekim ekleri vb.” (2013: 240) biçimindeki sözleri de aynı görüşün yansıması olarak görülmektedir.

Belirteçlerin kipsel alandaki görünümünü inceleyen Hirik, bu konuda zaman belirteçlerinin durum belirteçleri kadar etkili olmadığını, genellikle bilgi kipi alanına yönelik işlev üstlendiklerini belirtir ve “Zaman zarflarının kipsel anlamda katkısı zamansal katkısından sonra ve ikincil, üçüncül düzeyde gelmektedir. Bunun sebebi ise zaman bildiren kipliklerin konuşurun duygu ve düşünce durumu hakkında bilgi verme işlevi bakımından daha zayıf kalmalarıdır. Bununla birlikte özellikle gelecek zaman anlamı içeren zarfların (yarın, ertesi gün, üç gün sonra, haftaya vb.) ise daha çok bilgisel alan içinde kesinliğin dereceleri, tahmin, varsayım, çıkarım gibi anlam alanlarını kodladıkları görülmektedir. Zaman zarfları cümleye zaman ve kipsel katkının yanı sıra görünüşsel katkı da sunmaktadır. Adam sandalyeye oturdu cümlesi ile Adam sandalyede iki saat boyunca oturdu cümlesi arasındaki eylemin yapılış şekli arasındaki fark ve sürecin vurgulanıyor olması iki saat boyunca zarfı ile ortaya konmaktadır.” (2015: 1375-1376) der.

Pilten Özel ise olay zamanı, konuşma zamanı, atıf zamanı ilişkilerine dikkat çekerek zaman belirteçlerinin atıf zamanını belirlemede etkin rol oynadıklarını şöyle ifade eder: “Zamanı geçmiş ve geleceğe doğru uzanan bir çizgi olarak düşündüğümüzde, olayları bu zaman çizgisine yerleştirmek için çeşitli referans noktalarına ihtiyaç duyarız. Fiil zamanları, bize bu referans noktalarını kısmen sağlar. Geçmiş zaman çekimli bir fiil, durumu, şimdiki zaman noktasının soluna, gelecek zaman çekimli bir fiil ise soluna [sağına] yerleştirir. Fakat fiil çekimleri bize kesin bir referans noktası veremez. Durumun zamandaki yerinin kesin olarak belirlenmesi zaman kelimelerinin görevidir. Özellikle gönderim noktası olarak şimdiki zamanın

alınamayacağı hikâye birleşik zamanı gibi izafî zamanlarda zaman zarfları bir gönderim noktası tayin ederler.” (2007: 111)

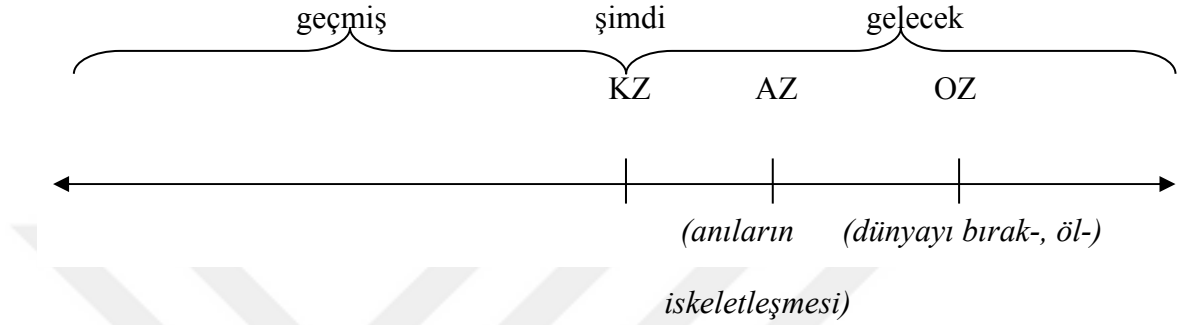
Örneğin “*Yerime döndüğümde herkes bize bakıyordu.*” (HVT, O Haziran Günü, s. 51) cümlesinde olay zamanını verebilmek için bir gönderim noktasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü burada geçmişte devam eden bir *bak-* eylemi söz konusudur. Dolayısıyla bu cümlede zaman, geçmişte şimdidir. Bu durumda geçmiş zaman içinde bir noktanın atıf zamanı olduğu anlaşılır. Bu da zaman belirteci konumundaki “*yerime döndüğümde*” ifadesiyle verilmiştir. Atıf noktası olarak alınacak *yerime dön-* eyleminin zamanıyla olay zamanını veren *bak-* eyleminin zamanının örtüştüğü, bunların eş zamanlı olduğu görülmektedir:

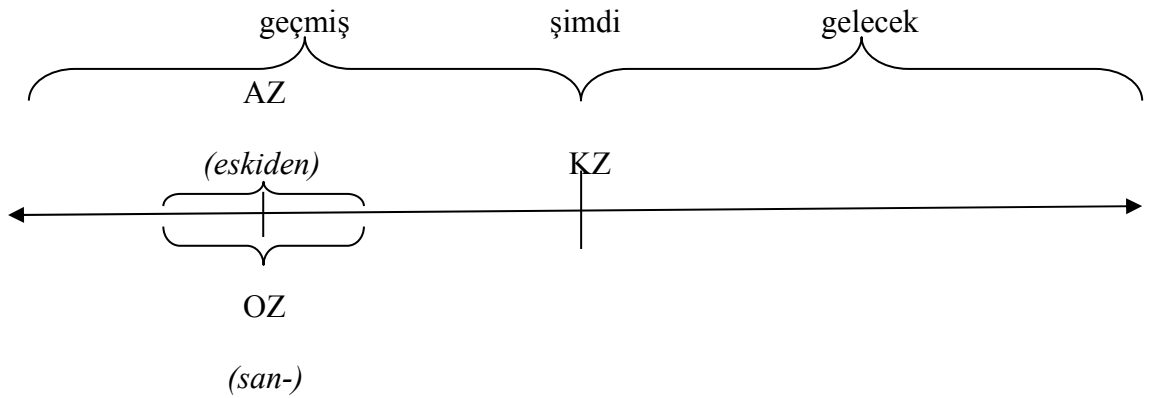
Akşehirli, bu durumu Uzun’un (1998a: 116-117) -{yor} ekini geçmişdışı zamanı yansıtan bir görünüş eki olarak gördüğünü hatırlatarak şöyle açıklar: “*Gerçekten de birinci ek, konuşma zamanı ile zamansal bir ilişki içinde olmadığı için görünüş eki olarak kabul edilebilir. Ancak bu ‘görünüş’, konuşucunun geçmişteki bir konuşma zamanını, yani geçmişteki bir ‘şimdi’yi merkez almasıyla mümkündür. Bir başka deyişle olayın bitmemişlik şeklinde görülebileceği bir zaman noktası gerekmektedir. İşte, herhangi bir görünüşün geçerli olduğu bu zaman noktası referans zamanıdır.*” (2010: 50)

Johanson da zaman belirteçlerine olana ihtiyacı “*Ahmet uyuyordu gramatikal açıdan eksiksiz olsa da, zaman zaman gerçekte eksik ve bir tamlama beklentisi uyandırmaktadır. Bu hissin daha lokalizasyon anının veya sınırlarının (saat birde, hikâyemizin başladığı noktada vb.) ortadan kaldırılabilmesi gerçeği, anın korrelat olarak düşünülmüş olabileceğini gösterir ve Dimitriev’in iyordu tanımına ‘togda’ (‘sonra, o zaman’) eklemesini açıklar*” (1971) biçimindeki sözleriyle ifade etmiştir.

“*Anılar iskeletleşince bırak şu dünyayı, öl!..*” (İD, Anlamı Yok, s. 81) cümlesinde de konuşma zamanına göre gelecekte gerçekleşecek *dünyayı bırak-* ve *öl-* eylemleri için atıf noktası olarak *anıların iskeletleştiği* zaman verilmiştir. Buna göre hem olay zamanı hem de atıf zamanı, konuşma anından sonradır. Ancak olay, atıf noktasında gerçekleşecek eylemin ardından yapılacaktır. Yani önce anılar iskeletleşecektir. Buna bağlı olarak da dünya bırakılacak ve ölünecektir:

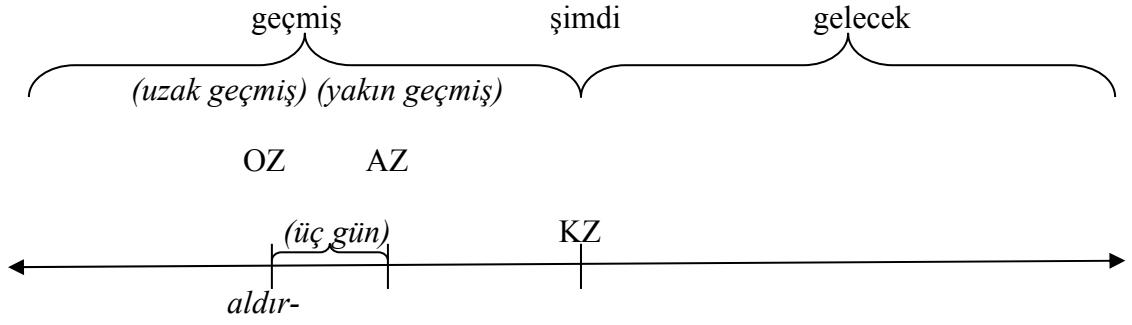

“*Hayatımda bu kadar çok lokomotifli bir arada görmedim. Meğer ne çok çeşidi varmış! Ben eskiden onların hepsini birbirinin eşi, benzeri sanırdım.*” (BR, Lokomotifler, s. 55) söylemindeyse geçmişte “*eskiden*” olarak verilen atıf zamanına göre devam eden *san-* eylemi söz konusudur. Ancak bu eylemin sona erdiği, konuşma anında sürmediği, atıf zamanıyla eş zamanlı olarak gerçekleşip bittiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla süreç belirteci olan “*eskiden*” ifadesi, atıf zamanını göstermekle görevlidir:

“*Üç gün önce babama zorla aldırmaştı.*” (İD, İpek Çorap Varsın Düşün, s. 83)

Yukarıdaki örnekte -{mİştI} ekiyle uzak geçmişe gönderme yapılmaktadır. Bu durumda “*üç gün önce*” belirteciyle atıf zamanı anlatılmak istenmiş, *aldır-* eylemine bunun gerçekleştiği zamanın üç gün sonrasında bakılmıştır:

Her ne kadar zaman belirteçleri, zaman anlamını daraltsa da çoğu kez bunlar da net zamanı vermeye yetmemekte, daha ayrıntılı bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü dil, bir sistem olduğu için dil birimlerini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin “Ziya Osman Saba 46 yaşında öldü. Yıl 1957. Karlı 29 ocak günü Eyüp’te toprağa verdik.” (HK, Ziya Bey, s. 49) söyleminde “29 ocak günü” belirteci, net bir tarih bilgisiyle *toprağa ver-* eyleminin zamanını doğrudan vermektedir. Ancak bu bildirimde içinde zaman bilgisi yoktur, buna daha önceki cümlelerden ulaşılabilmektedir.

Yukarıdaki örneğin nete yakın bir zaman bildirmesine karşılık aşağıdaki söylemde geçen “*dün*” belirteci, kesin bir zaman anlamı barındırmaz. Gazetenin hangi güne ait olduğu kesin olarak belirtilmedikçe yani konuşma zamanı bilinmedikçe “*dün*” biriminin zamanı somutlaştırmada etkisi olamaz:

“*Delikanlının elindeki gazetenin başlığını tersinden hecelemeye çalıştım. Biçimsiz bir cümle çıktı: ‘SEATO konferansı dün toplandı’ Kimdi, neydi bu Seato? Takvimdeki günlerin yarısını kırmızı bir kalem çizmiş. Demek ayın ortalarındayız. Kış olmalı. Cumartesi, pazar değil, herhangi bir gün. Belki perşembe. Saat dörtten biraz fazla.*” (BA, Berber Aynası, s. 6)

Bu durumda dil dışı göndermeler ve metin içi göstergeler yol gösterici olacaktır. “*Seato Konferansı*”nın toplandığı tarih, 06.03.1956 Salı günü olarak tespit edilmiştir. (http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_aAxxg4n8RhhkbJCq93EYg_x3D_x3D_, e.t. 14.05.2015). Böylece örtük bir dil birimi olan “*dün*”ün gönderme yaptığı zaman, ortaya çıkmış olmaktadır. Bunun dışında metin içindeki “*Takvimdeki günlerin yarısını kırmızı bir kalem çizmiş. Demek ayın ortalarındayız. Kış olmalı. Cumartesi, pazar değil, herhangi bir gün. Belki perşembe. Saat dörtten biraz fazla.*” biçimindeki bilgiler de öyküde konuşma zamanını verir. Aslında anlatıcı, günlerden

Perşembe olduğundan emin değildir ama yine de bu bilgiden hareketle anlatı zamanının 08.03.1956 Perşembe'ye denk geldiği düşünülebilir.

Görülüyor ki zaman belirteçleri, daima net zamanı vermemektedir. Bunun için bağlama başvurulur. Bağlam, yukarıda görüldüğü gibi bazen bir başka cümle ya da cümleler, dil dışı göndermeler olabildiği gibi bazen metnin tamamı olabilir, kimi zaman da başka metinlerden destek almak gerekebilir. Örneğin “*İlk o yıl uzun pantolon giyiyordum.*” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68) cümlesindeki “*o yıl*” ele alındığında şöyle bir çözümleme yapılır. Bu cümlenin geçtiği öyküde anlatıcı, babasının ölümünden sonra eve haciz için gelen memurlarını ve yaşadıklarını anlatır. Dolayısıyla “*o yıl*”, babasının öldüğü yıla gönderme yapar. Bu zaman ise öyküde açıkça verilmemektedir ancak öykülerin tamamı incelendiğinde metinlerarası ilişkilerin dikkate alınmasıyla bir başka öyküde zaman bilgisinin verildiği görülür. Babanın öldüğü yıl, “Ey Gece Kapını Üstüme Kapat” kitabındaki “Geçip Giden Yazlarda” adlı öyküde netleşmektedir. Baba, 1935 yılında ölmüştür: “*Haziran 1935. Babamın öldüğü gün.*” (EGKÜK, Geçip Giden Yazlarda, s. 75) Dolayısıyla “*o yıl*” belirteci, 1935 yılına gönderme yapar. Bu bilgi, bir başka öyküde geçen, şu cümleyle netleşir: “*İlk uzun pantolonu 1935'te giydim, ilkokul son sınıfa geçtiğimde..*” (KK, O Eski Sevinçler, s. 11)

3.2.2. Sınıflandırma

Kimileri tarafından ikiye, kimilerince dörde ayrılan zaman belirteçlerinin sınıflandırılması gereği, bütün yapıların zaman kavramına aynı şekilde katkıda bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

“*Ayşe, bize dün geldi.*” cümlesinde eylemdeki -{DI} eki, çok soyut olan geçmiş zamana gönderme yapar. “*Dün*” belirteci, geçmiş içinde zaman dilimini sınırlandırarak bu soyut zamanı bir ölçüde somutlaştırır. Fakat bu somutlaşma, ancak bağlamın bilinmesi, konuşma ya da yazma ortamının bir parçası olunmasıyla mümkündür. Çünkü “*dün*” de tek başına soyut bir dil birimidir; konuşma anı ne zamansa onun bir gün öncesinde gönderme yapar. Bu nedenle “*dün*”ün bildirdiği zamanın somutlaşması, netleşmesi; konuşma anının yani “*bugün*”ün ne zaman olduğunun bilinmesine bağlıdır. Bu bilinirse “*dün*” de netleşecektir. Bu örnek cümlede zaman belirteç tümleci olarak görev yapan “*dün*” belirteci, *gel-* eyleminin gerçekleşme zamanını odak noktası alırken “*Ayşe bize her gün geldi.*” cümlesindeki “*her gün*” belirteciyse *gel-* eyleminin geçmiş

içinde yapılma sıklığı hakkında bilgi verir. “Ayşe, bize iki saatliğine geldi.” biçimindeki bir başka cümlede de “iki saatliğine” belirteci, kılınış özelliği olarak bitiş bildiren *gel-* eyleminin ortaya çıkardığı durumun süresine gönderme yapar. *Gel-* eyleminin gerçekleşmesinin ardından bağlamdan çıkarılacak olan mekânda bir kalma, bulunma söz konusudur. Bu durumun süresi, “iki saat”tir. “Ayşe, bize sonunda geldi.” cümlesindeyse “sonunda” belirteci, hareketin tamamlanmışlığı, bitmişliği hakkında bilgi vermektedir. Örnek cümlelerden de anlaşıldığı üzere bir cümlede yer alan zaman belirteçlerinin hareketin, durumun, oluşun zamanına farklı yönlerden katkıda bulunduğu görülmektedir.

Birçok çalışmaya konu olmuş zaman belirteçleri, araştırmacılar tarafından çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaya çalışılmıştır:

Karpuz, zaman belirteçlerini iki grupta topladığını bildirir: “*Bunları fiilin gerçekleşme zamanına bağlı olarak belirlilik (belirlilik/belirsizlik) ve fiilin gerçekleşme süresine bağlı olarak süre zarfları diye ikiye ayırabiliriz.*” (2013: 214)

Korkmaz, “*Zaman kavramı başı sonu belli olmayan soyut ve göreceli bir süreci içine aldığından, dil bu sınırsız süreci birtakım parçalara bölerek adlandırmıştır: geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman gibi. Ayrıca, her bir zaman kesitini daha dar kapsamlı, sınırlayıcı, belirleyici anlamlara bağlayan ve dolayısıyla zaman kavramını çok değişik nitelik ve özellikleriyle anlatan sözler vardır. Bu nedenle zaman gösteren zarflar da taşıdıkları, belirtme, sınırlandırma ve kesinleştirme özelliklerine göre hayli çeşitlenmiştir.*” (2003a: 495) diyerek bir anlamda zaman belirteçlerini işlevlerine göre üç grupta değerlendirmiş olmaktadır.

Günay, tam bir sınıflama yapmasa da konuşma zamanıyla ilgili bazı belirteçlerin (*şimdi, şu anda, şimdilik, bugün*) eş zamanlılığı, bazılarının [*dün, önceki (gün, gece, hafta, çarşamba, ay, yıl, vb.), eskiden, geçen (gün, gece, hafta, çarşamba, ay, yıl, vb.), iki gün önce*] önceliği, bazılarının ise [*yarın, öbürü gün, az sonra, iki (saat, gün, ay, yıl/hafta) sonra, vb.*] gelecek zamanı bildirdiğini söyler. Ayrıca “*yarın*” kavramının sözcikleme durumuna gönderme yaptığını ama “*ara sıra*” yapısının bir oluşun sıklığını belirttiği için sözcikleme durumuyla ilgili olmadığını ifade eder. Bunların dışında yarı nesnel-yarı bağlamsal zamanlardan (*mayıs ayında, ilk baharda, o yaz, o kış*) ve yarı öznel-yarı nesnel zamanlardan (*çarşamba günkü gazete, temmuz ayında, sonbaharda,*

bu yaz, bu kış, vb.) söz eder. Yine bir tablo hâlinde “*olayların seyrek olduğunu belirten belirteçler*”, “*olayların seyrek olarak gerçekleştiğini belirten belirteçler*”, “*sıklık belirten belirteçler*”i sıralar (2013: 240-242).

Genellikle yabancı araştırmacılar tarafından yapılan sınıflandırmalarda şekil ya da anlam özelliklerinin ön planda tutulduğu görülmektedir. Pilten Özel, Binnick’e (1991) dayalı olarak yaptığı açıklamada zaman belirteçlerinin biçimsel olarak “*sözlüksel birimler*” (dün, bugün vb.) ve “*sözlüksel olmayan geçici belirteç yapıları*” (konuklar geldikten sonra vb.) olmak üzere iki şekilde kullanıldığını bildirir (2007: 89). Anlamsal özelliklerin esas alındığı sınıflandırmalardaysa birden fazla görüş ortaya çıkmıştır. Yine Pilten Özel³⁰, ilk sınıflandırmanın Bennett ve Partee (1978) tarafından yapıldığını ve zaman belirteçlerinin “*çatı zarfları*”, “*sayı ve sıklık zarfları*”, “*süreklilik zarfları*” olmak üzere üçe ayrıldığını; daha sonra Narbonne’un bunlara dördüncü bir grup olarak “*dönem zarfları*”nı eklediğini; bir başka araştırmacı olan Sauer’in (1984) ise “*geçici zarflar*” ve “*sayma zarfları*” olmak üzere iki grup oluşturduğunu bildirmektedir (2007: 90-91).

Göksel de dört tür zaman belirtecinden söz eder: “*zamanda yerleşim, süreç, sıklık, diğer zaman belirteçleri*” (2005: 220-232).

Konuyla ilgili bir diğer kapsamlı çalışma da Demirgüneş tarafından yapılmıştır. O da çalışmasında Smith’in (1991) hemen hemen bütün dillerde var olduğunu belirttiği dört tür zaman belirteci sınıflamasını esas almış ve Türkçedeki belirteçleri, buna göre sınıflandırmıştır (2012: 284-289). Demirgüneş’in sözünü ettiği dört tür şöyledir:

1. *Zaman odaklı belirteçler,*
2. *Süreç belirteçleri,*
3. *Tamamlama belirteçleri,*
4. *Sıklık belirteçleri* (2012: 284).

Bu sınıflandırmaya göre hareketin, işin, oluşun, zaman çizelgesindeki yerini gösteren belirteçler, zaman odaklı belirteç; süresini gösterenler süreç; yapıma ya da

---

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. PİLTEN ÖZEL, Şahru, “Türkmen Türkçesinde Zaman Kelimelerinin Zaman İfadesindeki Yeri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 4, S 4, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 2007, ss. 88-112.

olma sıklığını belirtenler sıklık; harekette son noktaya gönderme yapanlar da tamamlama belirteçleri olarak değerlendirilmektedir.³¹

Zaman belirteçlerinin zamanı farklı biçimlerde betimlemesi nedeniyle bir cümlede birden fazla zaman belirteci görülebilmektedir. Örneğin “*Aylin, Bursa’da kaldığı zaman hafta sonları iki saatliğine küçük bir çocuğa bakmıştı.*” cümlesinde *çocuğa bak-* hareketini zaman açısından niteleyen üç farklı zaman belirteci söz konusudur. “*Bursa’da kaldığı zaman*”, hareketin geçmiş içindeki gerçekleşme zamanını bir ölçüde netleştirirken “*hafta sonları*”, hareketin yapılma sıklığını, “*iki saatliğine*” ise düzenli aralıklarla tekrarlanan eylemin her defasındaki gerçekleşme süresini betimler.

Bu durum, cümle çözümlemelerinde ortaya çıkan bir terim eksikliğini gündeme getirmektedir. Örnekte yer alan üç belirteç de dil bilgisindeki cümle çözümlemelerinde zaman belirteç tümleci olarak adlandırılmaktadır. Oysa burada cümlede belirtilen hareketin zamanı hakkında farklı bilgiler sunan farklı işlevlerde üç ayrı dil birimi vardır. Öyleyse bunların farklı biçimlerde adlandırılması kaçınılmazdır. İşlevi esas alınarak yapılacak bir adlandırmada “*Bursa’da kaldığı zaman*” yapısına *zaman odaklı zaman belirteç tümleci*, “*hafta sonları*” birimine *sıklık bildiren zaman belirteç tümleci*, “*iki saatliğine*” öbeğine de *süreç bildiren zaman belirteç tümleci* denebilir. Bu şekilde yapılacak ayrıntılı bir adlandırmanın öğretimi kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Demir, konuyla ilgili bir sınıflandırma önerisi sunmuştur. Buna göre “*asırlarca, eskiden, o gün bu gün, tavında, erkenden*” birimlerine “*zaman tamlayıcısı*”; “*biraz, bin yıl, bir nefeslik*” ifadelerine “*ölçü tamlayıcısı*”; “*asla*”ya kesinlik tamlayıcısı; “*hep, yıllarca, sekiz saattir, bir zaman, artık*” birimlerine “*süreklilik tamlayıcısı*”; “*yine, ikide bir*”e “*tekrarlama tamlayıcısı*”; “*ilk olarak, ilk önce*”ye “*sıralama tamlayıcısı*” demeyi önerir (2007: 412-415). Bu sınıflandırmada zaman tamlayıcılarının ayrı olarak alındığı görülmektedir. Oysa diğerleri de zamanda sırayı, süreyi vb. gösterme bakımından zamanla ilgilidir. Dolayısıyla zaman konusuna bağlı olarak alt başlık hâlinde alınmaları daha uygun olabilir.

Öykülerden alınan aşağıdaki örneklerde cümleler, değişik türde birden fazla zaman belirteci içermektedir:

---

³¹ Bu türlere ilişkin açıklamalar, “İnceleme ve Bulgular” bölümünde ilgili başlık altında yapılmıştır.

“Bu ‘niçin’ in Zekâi beye göre neler olabileceğini merak ettiğimden hemen o gün broşürü okumuştum.” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 34)

hemen: tamamlama belirteci / *o gün*: zaman odaklı belirteç

“Artık o zamandan beri anasının yolundaymış..” (BD, Cambazlar, s. 34)

artık: tamamlama belirteci / *o zamandan beri*: süreç belirteci

“Sonra, sonra geceleri bir balkonda, bir deniz kıyısında evren kurlmalı.” (YBY, Aslı Çıkmazı, s. 75)

sonra sonra: zaman odaklı belirteç / *geceleri*: sıklık belirteci

“Ben geceleri okurum ötedenberi” (İS, Mum Işığında, s. 103)

geceleri: sıklık belirteci / *ötedenberi*: süreç belirteci

“Gece vakti bir kere daha nota çekmecesini ortaya çıkardık.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

gece vakti: zaman odaklı belirteç / *bir kere daha*: sıklık belirteci

“İlk defa olarak ‘Aşk’ kelimesini bir bahar akşamı işittik.” (ÖEB, Semt, s. 12)

ilk defa olarak: sıklık belirteci / *bir bahar akşamı*: zaman odaklı belirteç

“Kaç defa o rüzgârlı, yağmurlu, karlı, güneşsiz sabahlarda, hergün tekrar edegelen bu hali gördüm!” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51)

kaç defa: sıklık belirteci / *o rüzgârlı, yağmurlu, karlı, güneşsiz sabahlarda*: zaman odaklı belirteç

“*Sabaha karşı gittim hep onu seyrettim.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 20)

sabaha karşı: zaman odaklı belirteç / *hep*: sıklık belirteci

3.2.3. İnceleme ve Bulgular

Bu çalışmada Akbal’ın öykülerinden tespit edilen, zaman belirteci olup cümlede zaman belirteç tümleci görevi üstlenen dil birimleri, Demirgüneş’in sözünü ettiği sınıflandırmaya uygun olarak bağlam içindeki işlevlerine göre dört grupta ele alınmıştır. Daha sonra benzer yapıda ve benzer anlamda olanlar bir arada toplanarak aşağıdaki tablo elde edilmiştir:

ZAMAN ODAKLI BELİRTEÇLER	SIKLIK BELİRTEÇLERİ	SÜREÇ BELİRTEÇLERİ	TAMAMLAMA BELİRTEÇLERİ
1 akşam / sabah / akşam üstü / gece / gündüz / gece yarısı	1 ara sıra / arada bir / arada / bazan / bazen / zaman zaman / kimi kez / kimi zaman / kâh / kâh	1 ad + boyunca / ad + boyu	1 bir anda
2 bugün	2 asla / hiçbir zaman	2 ad + -{Dir} / ad + -{Ar} + -{Dir}	2 bir an önce
3 cumartesi / salı	3 bir daha bir daha / bir daha	3 biraz	3 birdenbire / ansızın / birden
4 demin	4 bir kez daha / bir kere daha	4 bir zamanlar / bir vakitler / vaktiyle	4 bundan böyle / artı
5 dün	5 daima / hep / sürekli	5 çoktan / çoktandır	5 derhal / hemen
6 erken	6 ekseriya / çokluk / sık sık	6 daha / henüz	6 en son
7 henüz	7 her defasında / her kez / her defa	7 hâlâ	7 ergeç / er geç
8 o zaman / o zamanlar	8 hiç / hiç mi hiç	8 kısa	8 son defa
9 önce / evvel / ilkin / evvelâ	9 ilelebet / sürgit	9 önceleri / daha önceleri / ilk önceleri / sonraları	9 son olarak
10 sonra / ardından	10 ilk defa / ilk defa olarak	10 Ad Tamlaması Kuruluşundaki Belirteçler	10 sonunda / nihayet
11 şimdi	11 ne zaman + [eylem + -{sA}]	10.1 bir cigara içimi	
12 vaktiyle		10.2 geceler	
13 yarın			
14 yeni			
15 Ad Tamlaması Kuruluşundaki Belirteçler			
15.1 mektep dönüşü			

<p>15.2 Haziranın ilk on günü</p> <p>16 Belirtisiz Sıfat Tamlaması Kuruluşundaki Belirteçler</p> <p>16.1 gece vakti / öğle vakti / sabah vakti / ikindi vakti / piyasa vakti</p> <p>16.2 pazar günü / hıdrellez günü</p> <p>17 Bitmiş cümle kuruluşundaki belirteçler</p> <p>18 Durum Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</p> <p>18.1 ad + -{A}</p> <p>18.2 ad + -{DA}</p> <p>18.2.1 ad + içinde</p> <p>18.2.2 bir keresinde / bir defasında</p> <p>18.2.3 [bu / şu / o / öyle + ad] + -{DA}</p> <p>18.2.4 en yakın zamanda</p> <p>18.2.5 eylem + -{DİK} / -{AcAK} + iyelik eki + “saat / dem / an / anlar / sıralar / günler” + -{DA}</p> <p>18.2.6 ileride</p> <p>18.2.7 saat öbeği + -{DA}</p> <p>18.2.8 sayı öbeği + -{DA}</p> <p>18.2.9 şu anda</p> <p>18.2.10 yakında /yakınlarda</p> <p>18.2.11 zaman adı + -{DA}</p> <p>18.2.12 diğer</p>	<p>12 pek az</p> <p>13 tekrar / tekrardan / yine / gene / yeniden</p> <p>14 Durum Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</p> <p>14.1 ad + - {DA}</p> <p>14.1.1 ayda bir / yirmi dakikada bir / haftada bir / iki bayramda bir / iki üç dakikada bir / haftada bir gün / haftada iki gün, ayda bir iki defa / günde birkaç defa / günde bir kez / günde bin kez</p> <p>14.1.2 bazı günlerinde / bazı soğuk gecelerde / bazı anlarda</p> <p>14.1.3 günün yirmi dört saatinde / günün her saatinde</p> <p>14.1.4 hayatımda</p> <p>14.1.5 her baharda / her geçişimde / her gelişimde/ her bayramda / her ay sonlarında</p> <p>14.2 [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}]</p> <p>14.3 [ad + -{lAr}] + -{DA}</p> <p>14.4 ad + -{lArI}</p> <p>15 İkileme Biçimindeki Belirteçler</p> <p>15.1 sabah akşam / kış</p>	<p>gündüzler dolusu</p> <p>11 Durum Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</p> <p>11.1 ad + -{A}</p> <p>11.2 ad + -{CA}</p> <p>11.3 ad + -{CIK}</p> <p>11.4 ad + -{DA}</p> <p>11.4.1 ad + içinde</p> <p>11.4.2 son aylarda / son zamanlarda</p> <p>11.5 ad + -{DAn}</p> <p>11.5.1. çocukluktan / daha ilk akşamdan / çocukluğumdan</p> <p>11.5.2. eskiden</p> <p>11.6 [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}]</p> <p>11.7 ad + -{lA}</p> <p>11.8 ad + -{lArcA}</p> <p>12 Edat Öbeği Kuruluşundaki Belirteçler</p> <p>12.1 ad + -{A} + kadar / ad + -{A} + dek</p> <p>12.2 ad + -{DAn} + beri</p> <p>12.3 ad + için</p> <p>13 İkileme Biçimindeki</p>
--	--	--

18.3 ad + -{DAn}	yaz / gece gündüz / gündüz gece	<i>Belirteçler</i>	
18.3.1 birazdan		13.1 [ad + -{Dan}] + [ad + -{A}]	
18.3.2 erkenden	16 <i>Kalıp Yapı</i> <i>Biçimindeki Belirteçler</i>	13.2 sabah sabah	
18.3.3 önceden	16.1 durmadan / durmaksızın / habire / boyuna	13.3 yıl yıl / an an	
18.3.4 sonradan	16.2 günü gününe	14 <i>Kalıp Yapı</i> <i>Biçimindeki</i> <i>Belirteçler</i>	
18.3.5 şimdiden	16.3 ikide bir	14.1 an be an	
18.4 ad + -{lA} , ad + -{lA} + beraber / birlikte	17 <i>Sıfat Tamlaması</i> <i>Kuruluşundaki</i> <i>Belirteçler</i>	14.2 bugünlerde / günümüzde / şimdilerde	
18.5 ad + -{lArİndA}	17.1 bir gün	14.3 giderek / gitgide	
18.6 ad + -{leyin}	17.2 bir kez / birkaç kere / iki kere / bir iki defa / kaç defa / kaç kez	14.4 o gün bugün	
18.7 ad + -{n}	17.3 çok defa / çok kere / çok zaman / çoğu defa / çoğu kez / çoğu zaman	14.5 ötedenberi	
19 <i>Edat Öbeği Kuruluşundaki</i> <i>Belirteçler</i>	17.4 çok geceler / çoğu geceler / birçok akşamlar	14.6 şimdilik	
19.1 ad + -{A} + doğru / karşı	17.5 her an	14.7 yıllar yılı	
20 <i>İkileme Biçimindeki</i> <i>Belirteçler</i>	17.6 her gün / her akşam / her hafta / her sabah / her yıl / her ay / her gün ve her gece / her gece / her Çarşamba günü /	15 <i>Sıfat Tamlaması</i> <i>Kuruluşundaki</i> <i>Belirteçler</i>	
20.1 bugün yarın	17.7 her zaman	15.1 bir an	
21 <i>Kalıp Yapı Biçimindeki</i> <i>Belirteçler</i>	17.8 kaç gece, kaç akşamüstü / kaç akşam	15.2 bir süre / bir zaman / bir müddet / bir fasıl	
21.1 çok geçmeden	17.9 kimi sabahlar / kimi geceler / kimi cumartesiler / bazı günler	15.3 beş saat / bir hafta / üç ay / birkaç dakika / bir iki gün vb.	
21.2 derken / ... derken		15.4 bütün gece / bütün gün	
21.3 evvelce			
21.4 geçenlerde			
21.5 günün birinde / günlerden bir gün / bir gün			
21.6 güpegündüz			
21.7 ilk olarak			
21.8 neden sonra			

<p>21.9 neredeyse / nerdeyse</p> <p>22 <i>Sıfat Tamlaması</i> <i>Kuruluşundaki Belirteçler</i></p> <p>22.1 bir ara / bir aralık</p> <p>22.2 bir cumartesi günü öğleden sonra / o gün öğleden sonra / ertesi gün öğleden sonra</p> <p>22.3 bir defa / bir kere</p> <p>22.4 bir gün / bir gece / bir akşamüstü / bir geceyarısı / bir akşam / bir akşamüzeri bir sabah / bir bahar akşamı / bir yaz akşamı / bir şubat gecesi vb.</p> <p>22.5 bu defa / bu sefer / bu kez</p> <p>22.6 bu gece / bu akşam / bu akşamüstü / bu yıl / bu pazar / bu sabah</p> <p>22.7 dün gece</p> <p>22.8 ertesi gün / ertesi sabah / ertesi akşam / ertesi yaz / ertesi günler ve geceler</p> <p>22.9 geçen gün / sene / yıl / hafta / yaz / akşam</p> <p>22.10 gelecek hafta</p> <p>22.11 ilk günler / ilk akşam</p> <p>22.12 o gün / o yıl / o akşam / o sabah / o güz / o gece / o an / o ara</p> <p>22.13 o sıra / o sıralar</p> <p>22.14 öbür gün</p> <p>22.15 yarın sabah / yarın akşam</p>	<p>/ bazı akşam üstleri bazı zamanlar / bazı anlar / kimi gece</p> <p>18 <i>Ulaç Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</i></p> <p>18.1 eylem + -{DİKÇA}</p>	<p>15.5 uzun seneler / uzun zaman / uzun süre</p> <p>16 <i>Ulaç Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</i></p> <p>16.1 eylem + -{AII}</p> <p>16.2 eylem + -{DİKÇA}</p> <p>16.3 eylem + -{IncAyA} + kadar / eylem + -{AnA} + kadar, eylem + -{IncAyA} + dek / eylem + -{AnA} + dek</p>	
---	--	--	--

<p>/ yarın gece</p> <p>23 Ulaş Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</p> <p>23.1 [eylem + -{DI}] + [eylem + -{mA} olumsuzluk eki + -{DI}]</p> <p>23.2 eylem + -{DI} + kişi eki + mI</p> <p>23.3 eylem + -{DIK} / -{AcAK} + iyelik eki + “zaman / an / gün / zamanlar”</p> <p>23.4 eylem + -{DIK} + -{DAn} + sonra</p> <p>23.5 eylem + -{DIK} + iyelik eki + -{DA}</p> <p>23.6 eylem + -{InCA}</p> <p>23.7 eylem + -{rken} / -{(A)rken} / -{(I)rken}, ad + iken</p> <p>23.8 [eylem + -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}] + [eylem + -{mAz}]</p> <p>23.9 eylem + -{mA} olumsuzluk eki + -{yor} + kişi eki + mI / eylem + -{mAz} + mI</p> <p>23.10 eylem + -{mAdAn}</p> <p>23.11 eylem + -{mAdAn} + önce / evvel</p>			
--	--	--	--

İstatistiksel bir çalışma hedeflenmediği için belirteç sayıları ve kullanım yoğunlukları üzerinde durulmamış, incelenen yapıların anlamsal özellikleri ve cümleye katkıları değerlendirilmiştir. Bunun için mümkün olduğunca çok cümle verilerek belirteçlerin farklı zamanlara gönderme yapan cümlelerde farklı zaman ekleriyle birlikte kullanımları örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Zaman belirteçleri incelenirken bağlam esas alınmış ve belirtecin geçtiği yerde üstlendiği görev göz önünde tutularak sınıflandırma yapılmıştır. Bunun sonucunda belirteçlerde de işlev çeşitlenmesi olduğu görülmüştür. Bu nedenle bir belirteç, bağlama göre başka bir grupta da değerlendirilebilmektedir. Aşağıda konuyla ilgili örnekler sunulmuştur:

“*Henüz*” belirteci, iki farklı cümlede iki ayrı işlevde kullanılmıştır. İlk cümlede zaman odaklı belirteç olarak kullanılan birim, çok yakın bir geçmişe işaret ederken ikinci cümledeyse süreç bildirmekte, geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden bir sürekliliğe işaret etmektedir:

“*Zil henüz çalınmıştır,*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“*Pencerelerden henüz birşey anlaşılıyor.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 72)

“*Bir gün*” belirteci de aşağıdaki üç söylemde farklı işlevlerdedir:

“*Bir gün sağdakini **tercih ederler**, bir gün soldakini **tercih ederler.***” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55) örneğinde “*bir gün*” belirteci aslında tek başına sıklık bildirmemekte; zamanı genelleyip soyutlaştırarak “herhangi bir gün” anlamı vermektedir. Ancak bağlamdan hareketin gınaşırı tekrarlandığı anlaşıldığında sıklık anlamı gündeme gelir. Dolayısıyla burada belirteç, hareketin gınaşırı tekrarlandığını anlatmaya yarayarak sıklık bildirir.

Aşağıdaki iki cümledeyse zaman odaklı belirteç görevindedir ancak bunlar arasında da anlamsal farklılık vardır. İlk cümlede geçmiş zamanda durumun gerçekleştiği güne belirsiz biçimde gönderme yapılırken ikinci cümlede belirteç, herhangi bir günü anlatmamakta “günün birinde” anlamıyla kullanılmaktadır. İkinci cümlede zaman anlamının birinciye göre daha soyut kaldığı dikkati çeker:

“*Bir gün bir daracık meyhanedeydim.*” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31)

“*Hatta o koca kaya bile ne denli dayansa dayansa bir gün çatlayacak.*” (İD, Köprünün Orta Yeri, s. 60)

“Zaman adı + boyu” yapısı da eylemin süresini anlatabilmektedir. Aşağıdaki örneklerde süreç belirteci olarak kullanılan belirtecin farklı sürelerle işaret ettiği görülür:

“*Bir an için bu duyguyu yaşayabilince sevinirdi gün boyu.*” (BA, Film Koptu, s. 13) cümlesinde *sevin-* eyleminin tekrarlandığı anlaşılıyor. Ancak bu tekrarı anlatan, *-{I}rdI}* ekidir. “*Gün boyu*” belirteci, tekrarlanan her *sevin-* eyleminin süresini bildirmektedir.

Aşağıdaki örneklerdeyse aynı yapı, yine tekrarlanan eylemlerle birlikte. Ancak burada tekrarlanan eylemlerin bir seferdeki gerçekleşme süresi değil toplam tekrar süresi verilir:

“*Dalıp gittim gün boyu.*” (L, Bir Yalnızlıkta, s. 23)

“*Bir ömür boyu hep bu kadınları, bu vitrinleri, bu dost yapıları seyretti.*” (BA, Film Koptu, s. 13)

Zaman belirteçlerinin işlevlerinin her zaman aynı olmadığı, kimi zaman bağlama dayalı olarak bu işlevlerin çeşitlenebildiği, işlevlerin iç içe geçtiği görülebilir. Bu durumda ön planda olan işlev esas alınmış ve sınıflandırma buna göre yapılmıştır. Örneğin çoğu kez okuyucuyu zamana odaklayan bir belirteç, bazen hareketin gerçekleşme sıklığına da gönderme yapıp her iki işlevi birden üstlenebilir. “*Güzel havalarda bahçelerine gider voleybol oynardık.*” (BA, Evden Kaçış, s. 44) cümlesinde yer alan “*güzel havalarda*” belirteci, bir taraftan hareketin geçmiş içinde gerçekleşme zamanını anlatırken diğer taraftan eylemin tekrarlandığını bildirerek sıklığı hakkında bilgi verir ancak alışkanlık anlatan *-{rdI}* ekinden de hareketle sıklık belirteci olarak değerlendirilmiştir. “*Ama o romandaki kişilerin hepsi 1940’ların ilk yıllarında o sokakta yaşadı.*” (HVT, Bir Romanda Yaşarcasına, s. 45) cümlesindeki “*1940’ların ilk yıllarında*” birimiyse hem okuyucuyu zamana odaklamakta hem de *yaşa-* eyleminin süresine ilişkin bilgi sunmaktadır. Ancak burada daha çok zaman bilgisi ön planda görüldüğünden zaman odaklı belirteç olarak alınmıştır. Bütün bunlardan hareketle Türkiye Türkçesinde zaman belirteçlerinin de çok işlevli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İşlevleri netleştiren, bağlamdır. Bu nedenle inceleme yapılırken belirtecin ait olduğu bütün içinde üstlendiği işlevi göz önünde bulundurulmalıdır.

Eylemlerin kılınış özelliklerinin dolayısıyla da zaman belirteçlerinin cümleye katkıları çeşitlenebilmektedir. “*Çocuk, iki saat önce uyudu.*” cümlesinde *uyu-*, başlangıç bildiren bir eylem olarak dikkat çeker. “*İki saat önce*” belirteci, alıcıyı hareketin başlama zamanına odaklayan zaman odaklı bir zaman belirtecidir. Hareket, geçmişte ve

konuşma anından iki saat önce başlamıştır. Aksi belirtilmediği, hareketin sonlandığı açıkça bildirilmediği ya da sezdirilmediği sürece konuşma anında hareketin sürdüğü anlaşılır. Yani *uyu-* eylemi iki saat önce başlamıştır ve hâlâ sürmektedir. Bu durumda *uyu-* hareketinin süresi, “*iki saat*”tir. Çocuk, “*iki saattir*” uyumaktadır. Böylece başlangıç bildiren eylemlerin yer aldığı cümlelerde hareketin başlangıç zamanını veren belirtecin, aynı zamanda devam eden hareketin süre bilgisini de ortaya çıkardığı görülmektedir. Oysa “*Son kez Kavaklara belki yirmi yıl önce gitmiştim.*” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 49) cümlesinde *git-* eylemi bitiş bildirdiği için burada “*yirmi yıl önce*” belirteci, süreç bildirmez; eylemin son sınırının aşıldığı zamana gönderme yapar.

“*Kadın kirayı alıp çıkarken ‘Birkaç gündür elektrikler bozuldu’ demişti.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79) söyleminde uzak geçmişe gönderme yapan iç cümlede (*Birkaç gündür elektrikler bozuldu*) yer alan “*birkaç gündür*” belirteci, bitiş bildiren *bozul-* eylemine değil, bu eylemin sonucunda ortaya çıkan duruma yani “*bozuk olma*”ya işaret eder. *Bozul-*, bitiş ifade eden bir eylemdir. Hareket, gerçekleşmiş; bitmiştir. Ancak birkaç gündür, bozuk olma hâli sürmektedir. “*Birkaç gündür köy yaşamını tadıyorum.*” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 66) cümlesinde de *tat-* eylemi, bitiş bildirmektedir. Ancak burada “*birkaç gündür*” belirtecinin farklı bir katkısı vardır. Bu süre içinde *tad-* eylemi, bitip tekrar gerçekleşmek biçiminde tekrarlanmaktadır.

“*Şimdi gözlerimiz karşılaştı.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 61) cümlesinde “*şimdi*” belirteci, *karşılaş-* eyleminin gerçekleşme zamanının çok yakın geçmiş olduğunu bildirir. Ancak burada da konuşma anında hareketin sonucunun, yani karşı karşıya olma durumunun sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu durumun süresi net olarak bilinmese de “*şimdi*”nin çok yakın geçmişi anlatmasından hareketle söz konusu durumun çok kısa bir zaman dilimini kapsadığı sezilir.

Süreklilik bildiren eylemlerde “-*{mAyA}* başla-” yapısı kullanılarak hem hareketin başlama zamanı hem de devam ettiği zaman boyunca kapsadığı zaman dilimi yani süresi belirtilebilir. “*Öğrenciler, on dakika önce kompozisyon yazmaya başladılar.*” cümlesinde hareketin başlangıç anına dikkat çekilmektedir. *Yaz-* eylemi, konuşma anından on dakika önce başlamıştır ve konuşma anında hareket sürmektedir. Bu durumda “on dakika önce yazmaya başladılar ve on dakikadır yazıyorlar” biçiminde anlaşılan cümlede *yaz-* eylemine ilişkin süre bilgisi de verilmiş olmaktadır. “*Öğrenciler,*

on dakikadır kompozisyon yazıyorlar.” cümlesindeyse hareketin süresi ön plana çıkarılırken hareketin başlama zamanına da dolaylı olarak dikkat çekilmektedir.

Zaman belirteçleri, bazen zaman eklerinin de katkısıyla görünüş özelliklerinin değişmesini sağlayabilmektedir. “*İki saat sonra kitap okuyacağım.*” cümlesinde *oku-* eylemi, süreklilik bildiren bir eylemdir. Ancak burada “*iki saat sonra*” belirteci, -{AcAK} ekiyle birlikte hareketin henüz başlamadığını, gelecekte gerçekleşeceğini bildirir. Dolayısıyla burada bir süreklilikten değil bitmemişlikten söz etmek gerekmektedir. Gökmen de “*Zaman belirteçleri herhangi bir eylemin gerçekleşme zamanını ve durumunu belirlemektedirler. Ayrıca, bu belirteçler, içinde yer aldığı tümcenin görünüş değeri ile de uyum sağlamakta olup çoğu zaman tümcenin görünüş değerini saptamada etkilidir.*” (2003: 83) biçimindeki sözleriyle zaman belirteçlerinin eylemlerin bitmişlik-bitmemişlik-sürme biçiminde verilen görünüş özelliklerinin saptanabileceğini bildirmektedir.

3.2.3.1. Zaman Odaklı Belirteçler

Gökmen’in “*Zaman odaklı belirteçler, gönderimsel zamanı ya da içinde bulunulan zaman anlamına gelen durum zamanını belirginleştirmektedirler.*” (2003: 84) biçiminde açıkladığı zaman odaklı belirteçler, cümledeki işin, oluşun, hareketin zamanını verir. Demirgüneş de bu yapıların daha çok gönderim anı ve durum anının belirginleşmesine yardımcı olduğunu ifade eder (2008: 284). Anılan çalışmalarda içinde sadece bir zaman odaklı belirteç bulunan tümcelerde gönderim zamanının vurgulandığı bildirilmektedir (Gökmen, 2003: 84; Demirgüneş, 2008: 284). Gökmen, belli bir zamana odaklanılmış olmanın eylemin belli bir zaman dilimi içinde gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirileceği anlamına geldiğini söyler (2003: 90).

Demirgüneş, çalışmasında en fazla kullanılan belirteçlerin, zaman odaklı belirteçler olduğunu belirtir ve bunun nedenini şöyle açıklar: “*Zaman odaklı belirteçlerin bu denli sık kullanılmasının nedeni, Türkçede dilsel zamanı net bir şekilde kodlayan ve bunu eyleme ulanarak gerçekleştiren biçimbirim(ler)in bulunmayışı gösterilebilir. Öyleki, her ne kadar tümceye getirilen eklentilerle çürütülebilse de, Türkçede sadece -DI biçimbirimi geçmiş gösterimsel olarak kodlayan bir yapıdır. Bunun dışındaki yapılar, dilsel zamanı bu biçimbirimin belirginleştirdiği kadar net*

ortaya koyamamaktadırlar. Bu türden biçimbirimlerin eksikliğini dil, zaman odaklı belirteçleri sıkça kullanarak gideriyor gözükmektedir.” (2008: 290)

Öykülerden tespit edilen zaman odaklı belirteçler aşağıda incelenmiştir:

3.2.3.1.1. *akşam / sabah / akşam üstü / gece / gündüz / gece yarısı*

Bu belirteçler, cümlede anlatılan hareketi ya da durumu, günün herhangi bir dilimine odaklayarak verir.

“*Akşam da yine bir yokuştan inip tramvay durağında ayrı ayrı istikametlere gitmek üzere ayrılırız.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 75)

“*Akşam babamla annem karpuzlara baktılar, bir şey demediler.*” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 29)

“*Akşam birlikte çıkalım?’ dedi.*” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 59)

“*Akşam lokantadaydılar bu kez,*” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 8)

“*Akşam sinemaya gidecekler.*” (İD, Anlamı Yok, s. 76)

“*Sabah, yatak beni bırakmıyor.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

“*Sabah erkenden iki araba geldi.*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 39)

“*Sabah gardan geçersin,*” (BD, Gar, s. 38)

“*Ben o sıralarda sabah erkenden sokağa fırlar-dı-m,*” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

“*Sabah girmeliyim ben,*” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25)

“*Sabah erkenden düşeceksiniz yollara.*” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

“*Sabah kalk, koş, birtakım uğraşlar ardında yıprat kendini. Akşam yorgun bitkin seril uykuya, o ölümün kardeşi olan uykuya...*” (İS, Bir Sabahtı, s. 15)

“*Sabah en erken ben kalkardım.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 34)

“*Akşam üstü çıkıyordum.*” (YBY, Dar Oda, s. 15)

“*Akşam üstü basımevine gelirlerdi.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 23)

“*Sonra akşamüstü yazlık köyün sokaklarında dolaşmıştık.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 18)

“Gece eve dönerken bir iki sarhoşa rehberlik eder-**im**.” (ÖEB, Semt, s. 19)

“Gece yine aynı yollardan arkadaşım ile döndük.” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“Gece çıkmalıyım.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25)

“Hava ıslak, sisli birazcık da. Gece de öyleydi.” (YBY, Pencere Önleri, s. 72)

“Uçak gece kalkacak.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 80)

“Gece o bir sokağa girince başka bir gölge o sokakta eriyiveriyordu.” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 49)

“‘Hem gündüz esmez bu rüzgâr. Her yerdeki rüzgâr vardır burda da.’ **dedi**.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 85)

“Gece yarısı, ıssız bir köprüünün biricik yolcusu olarak yürürken, gözümün önünde o soluk fotoğrafları görüyordum. sanki.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 41)

“İlle de geceyarısı olacaktı.” (YBY, Dar Oda, s. 14)

“‘Dönme geceyarısı evine,’ **dedi**.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 88)

“Babam sabahtan fırlar, gece yarısı dönerdi.” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 75)

“Sanki acı çeken ruhlar koro halinde bir garip türkü tutturmışlar geceyarısı.” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

“Birini getiriyorlar geceyarısı.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 41)

“Geceyarısı varacağım gideceğim yere.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 80)

3.2.3.1.2. **bugün**

GTS’de “1. İçinde bulunulan gün içinde” (e.t. 20.04.2015) karşılığıyla verilen belirtecin çeşitli zaman ekleriyle kullanımı, aşağıda örneklendirilmektedir. Ancak belirtecin bazı örneklerde içinde bulunulan yirmi dört saatlik zaman dilimine gönderme yaptığı görülürken kimi örneklerdeyse içinde bulunulan ve dar anlamda dünü, bugünü, yarını kapsayan zaman dilimi anlamıyla kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Aşağıdaki örneklerde konuşma zamanıyla olay zamanı örtüşür ve bunlarda verici, içinde bulunduğu güne gönderme yapar:

“Dostum, bugün her zamankinden berbat bir haldeyim sebepsiz.” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

“Bugün o çizgiler yok.” (YBY, Dar Oda, s. 13)

“**Dostum, bugün** gözümün önüne binbir istikametten gelen rayları, bir noktada birleştirmiş, hüznü bir istasyon geliyor.” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

“Bugün bir düğme yoktur,” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 147)

Olay zamanının konuşma zamanından önce olduğu, geçmişte yaşananların anlatıldığı cümlelerdeyse olayın ya da durumun gerçekleştiği gün vurgulanır:

“Güneş yoktu bugün.” (YBY, Pencere Önler, s. 72)

“Bugün gelecekti ordan.” (L, Paris’te Bir Sabah, s. 29)

“Bugün mektup almıştı..’ dedi” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“Bugün o kapatılmış bir başkasını susturmak istiyordum.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 109)

“Bugün keşfettim Raymon Carver’i.” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 70) örneğinde de -{DI} eki kullanılmıştır. Bunun tamamlanmış bir eylemi anlatarak geçmişe işaret ettiği ve olay zamanını anlattığı dikkati çeker. Hareketin gerçekleştiği zamansa “*bugün*” belirteciyle verilmiştir. Aslında burada “*bugün*”, hem konuşma zamanını hem de olay zamanını kapsar. Çünkü olay, konuşma zamanının ait olduğu gün içerisinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla cümlede bitiş bildiren bir eylemin son sınıra ulaştığı vurgulanırken “*bugün*” belirteciyle henüz hareketin gerçekleştiği yirmi dört saatlik zaman dilimi içerisinde bulunduğu, günün bitmediği belirtilir. Aynı durum, “*Dün de ülkücüler yürümüş TRT’ye, bugün de ya onlar ya da hak arayan başkaları yürümüş TRT’ye...*” (İD, Böyle Gençlik, s. 134) örneğinde de görülür. *Yürü-* eylemi, gerçekleşip bitmiştir ancak verici, konuşma zamanında henüz olayın gerçekleştiği gün içerisinde.

“Bugün Erol’a gideceğiz.” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 68) örneğinde de verici, yine yirmi dört saatlik zaman dilimine işaret eder. Ancak cümlede sözü edilen *git-* eylemi, konuşma zamanında henüz gerçekleşmemiştir; “*bugün*” denen dilim içerisinde gerçekleşmesi planlanmaktadır.

Yirmi dört saatlik zaman dilimine değil içinde bulunulan daha geniş bir zaman dilimine gönderme yapan belirtecin yer aldığı örneklerde geniş zamanı anlatan -{yor} ve -{r} eklerinin kullanıldığı görülür:

“Bugün yine kimya, cebir derslerinde aynı formülleri öğretmiyorlar mı?” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“O güzelim eski zaman mangalları! Bugün zengin evlerinin ‘şark odaları’nda süs diye durur!” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 20)

“Yaşamışlarsa, o erkek, o kadını bugün görse tanır mı?” (YBY, Dar Oda, s. 13)

“Bugün varsınız, **bugün** yaşıyorsunuz.” (İS, Sana Bana Ölüm Var, s. 89)

3.2.3.1.3. **cumartesi / salı**

Gün adları, belirteç olarak kullanılıp hareketin ya da durumun zamanını verebilir:

“Acaba salı ne yaptım?” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

“‘Korkma hiç’ dedi. ‘Tereyağından kıl çekercesine. Cumartesi her şey tamam’ dedi.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 119)

3.2.3.1.4. **demin**

Geçmiş zamana gönderme yapan cümlelerde kullanılan bu belirteç, hareketin konuşma anından kısa bir süre önce yapıldığını bildirir.

“Asaf Halet miydi demin yanımdaki?” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)

3.2.3.1.5. **dün**

Bu belirteç, içinde bulunulan günden bir önceki güne gönderme yapar. Ancak tek başına yine de soyut bir dil birimidir. Çünkü hangi güne gönderme yaptığı, ancak konuşma ortamının parçası olduğunda, bugünün ne zaman olduğu bilindiğinde anlaşılabilir. Bu noktada net zaman, bağlamdan çıkarılır.

“Dün, o kumral saçlı, rüyalarımızın kızını gördüm.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

“SEATO konferansı dün toplandı.” (BA, Berber Aynası, s. 6)

“Dün de erkenden kalkıp bir yerlere gitmek istemiştim.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

“Hele dün Kavaklıdere’ye doğru gittim **dedi**.” (BR, Boşluk, s. 21)

“*Dün de sopa çekiyordu keyifle,*” (İS, Hep İnsan için, s. 74)

“*Dün de ülkücüler yürümüş TRT’ye,*” (İD, Böyle Gençlik, s. 134)

Aşağıdaki örnekteyse bir önceki güne değil geçmişe gönderme yapılır; belirteç, “eskiden” anlamını taşır:

“*Dün köprü yoktu o boşlukta. Vapurlarla, motorlarla geçerdin altından. Şimdi köprü var.*” (İD, Köprü’nün Orta Yeri, s. 59)

3.2.3.1.6. *erken*

Akçataş, “*erken*” ve “*geç*” belirteçleri için “*Cümlelerin zamanını itibarî olarak belirlenen bir bitiş noktasına göre, zamanından önce veya sonra olmak üzere belirleyen zarflardır.*” (2005: 42) diyerek şu çizelgeyi verir:

“*Erken.....TamZamanı.....Geç*” (2005: 42)

Öykülerde “*geç*” belirtecinin tek başına kullanımına rastlanılmamış, “*erken*”se aşağıdaki cümlelerde tespit edilmiştir.

“*Erken gelirdim.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 53)

“*Ben erken gideceğim’ dedi.*” (YBY, Aslı Çıkma, s. 76)

“*Demek erken başlamış ilkokula,*” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 63)

3.2.3.1.7. *henüz*

Süreç belirteci olarak da görülebilen “*henüz*”, aşağıdaki cümlede “*Az önce, daha şimdi, yeni*” (GTS, e.t. 13.05.2015) anlamlarıyla hareketin çok yakın geçmişte gerçekleştiğini anlatarak zaman odaklı belirteç olarak kullanılmıştır:

“*Zil henüz çalınmıştır,*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

3.2.3.1.8. *o zaman / o zamanlar*

Çalışkan “*o zaman*” ifadesinin üstlendiği anlamsal işlevleri “*şart, çıkarım, sonuca varma, olay / duruma gönderim, tercih, sorgulama, zamansal gönderim*” olarak sınıflandırmış, bu yapının belirteç olabilmesinin yanı sıra bir söylem bağlayıcısı ve bağlaç olarak da çeşitli işlevlere sahip olduğunu belirtmiştir (2014: 124-126). Aşağıdaki örneklerde belirteç olarak kullanılan ve olay ya da durumunun zamanına gönderme yapan “*o zaman*” ifadesiyle birlikte aynı işleve sahip “*o zamanlar*” ve “*o zamanda*” birimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bunların gönderme yaptığı zaman, ancak diğer

cümlelerin varlığıyla bulunabilir. Örneğin “*Birde gece yarıları var. O zaman köprüünün insanları başkalaşılıyor.*” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55-56) örneğinde “*o zaman*”, bir önceki cümleye bağlı olarak zaman bildirmekte, bunun “*geceyarıları*” biriminin eksik tekrarı olduğu anlaşılmaktadır.³² Diğer örnekler aşağıdaki gibidir:

“*Bitirmemişim işi o zaman.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

“*O zaman zil yoktu.*” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 48)

“*Kenar Şehzadebaşı sokaklarında geçen çocukluğunu hatırladı. Filimlerle anlamca değişen, zenginleşen çocukluk oyunlarını. Taklit ettikleri bazı artistler vardı o zaman.*” (BA, Film Koptu, s. 14)

“*Hayallerimi durmaksızın besleyen bir şeyler vardı o zaman.*” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

“*Ben bu yeni neşe ve saadetin kapı önündeki babacan adamın dondurmasından geldiğini, o zaman anlamıyordum.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 8)

“*Ama ben o zaman bunları göremezdim,*” (BD, Keçi, s. 68)

“*O zamanlar Nuhun Gemisi demiyordum,*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

“*Bir 1929 yazını hatırlıyorum bu kasım akşamüstü. (...) O zamanlar ufaktı gemiler.*” (İS, İstinye Suları, s. 10)

“*O zamanlar tiyatrodan oynarmış...*” (BD, Cambazlar, s. 33)

“*O zamanlar ben çocuk muhayyeleme lokomotifleri canlı birer mahlûk olarak kabul etmiştim.*” (BR, Lokomotifler, s. 56)

Yukarıdaki örnekler, doğrudan yer aldıkları cümlelerdeki olay ya da durumların zamanına gönderme yaparken aşağıdaki örneklerde kendilerinden önce gelen cümle ya da cümlelerle bağlantılı olarak bir öncelik-sonralık ilişkisi görülmektedir. Söz konusu yapıların yer aldığı cümlelerdeki olay ya da durum, kendinden önceki cümlelerde verilenlerden sonra gerçekleşmektedir. Çalışkan, bu işlevi “*olay/ duruma gönderim işlevi*” olarak alır ve yapıya belirteç demeden şu açıklamayı yapar: “*Burada ‘o zaman’ birimi, yan cümle kurmakla görevli ‘-DIK-iyelik eki+zaman, -DIğIndA, -IncA’ gibi basit*

³² Eksik tekrar konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, “Eksik Tekrar”, *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2010b, ss. 9-14.

ve karmaşık yapılı bağlayıcıların rolünü üstlenmekte, geçmiş ya da gelecekte yaşanmış/yaşanacak bir duruma atıfta bulunarak olaylar arasındaki öncelik-sonralık ilişkilerini açığa çıkarmaktadır.” (2014: 125) Bu çalışmada söz konusu işlevdeki yapılar da belirteç olarak alınmıştır. Aşağıdaki örneklerde cümleler arasındaki öncelik-sonralık ilişkileri görülebilmektedir:

“Akşam üstleri ilk karanlıkta beraber garın uğultusu ve heyecanı dinmiş oluyor. Yer yer ışıklar düşüyor raylara. Ara sıra bir lokomotifin sesi geliyor derinden, uzak bir yerden. Son banliyö treni önümden ışıltılı bir tesbih böceği gibi kayıp rayların bittiği noktada siliniveriyor. İşte o zaman uzak bir sahil şehrinin insanı olan ben, önüm sıra uzanıp giden ıslak bir parıltıyla yanan rayların üzerine, o büyük şehre, çocukluğuma, kaybolmuş hatıralarıma ait, en uzun bir tren katarından daha sonsuz hayallerimi yerleştiriyor, az önce kaybolup giden banliyö treninin izinden gönderiyorum.” (BR, Lokomotifler, s. 60-61)

“Hep şairler karıştırır kafamızı Şiirlerle yaşanınca düş yaşam öyle güzelleşir öyle güzelleşir ki, gerçek yaşam katlanılmaz olur. O zaman hep kıyamete bir saat varmışcasına yaşarsın, bir öykümde yazdığım gibi...” (İS, Rumelihisarı İskeleyi, s. 27)

“Bugün attığımız her adım, ağızımızdan çıkan her söz, yaptığımız her davranış bizi bağlar, bizim içinde bulunmıyacağımız bir zaman süresinde bile sorumluluğumuzu sürdürür. Hele sözüümüz, davranışımız, yazımız başkalarının yazgılarını da çiziyorsa, etkiliyorsa, yön veriyorsa, o zaman daha çok...” (İD, Hep Geçip Gidilecek, s. 140-141)

3.2.3.1.9. önce / evvel / ilkin / evvelâ

Pek çok örnekte tespit edilen “önce” ve “evvel” sözcükleri, bağlam içinde edat, bağlaç ve belirteç olarak kullanılabilir. Bu sözcüklerin tek başına kullanıma çıktığı cümlelerin daha çok kendinden sonra gelen cümlelerle öncelik-sonralık ilişkisine girdiği, bu yüzden söz konusu biçimlerin bağlaç olarak görev aldığı görülmüştür. Ancak bu cümlelerde yine de bir zaman anlamı, zamanda sıra belirtme biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Örneğin “Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey **bozuldu.**” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 5), “Önce hiç konuşmamışlardı. (...) Sonra görünmiyen bir el onları birbirine itivermişti.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50), “Kitaplar anımsıyorum önce. (...) Sonra eski kâğıtlar **anımsıyorum.**” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 35), “İlkin o

*kuyruksuzu yok olmuş, kimse de nereye gittiğini anlayamamış... **Sonra** öteki de sonunda bir yabancıya satılmış...*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44) örneklerindeki “*önce*” ve “*ilkin*”ler, buldukları yapılardan sonra gelen cümlelerde yer alan “*sonra*”lardan anlaşıldığı üzere bağlaç olarak kullanılmıştır. “*Önce*” ve “*evvel*”, art arda gerçekleşen eylemlerden ilk sıradakine gönderme yapar. Bu bağlaçların kullanıldığı cümlelerin ardından ikinci sırada gerçekleşen bir eylemin bildirildiği cümlenin geleceği anlaşılır. Yine “*‘Evvelâ bunları okuyun, diğerlerini anlamak sizin için daha kolaylaşır.’ demişti.*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 34) örneğinde “*sonra*” söylenmese de “*diğerlerini anlamak sizin için daha kolaylaşır.*” cümlesinde bunun varsayıldığı sezilmektedir. Dolayısıyla bu bağlaçlar, hareketleri zaman sırasına sokarak cümleleri birbirine bağlar.

Cümlelerde zaman anlamını öne çıkaran ve zaman belirteci olarak kullanılan “*önce*” ve “*evvel*” sözcükleriye çoğunlukla bir sözcük öbeği biçiminde kullanıma çıkar. Üstünova da bu ayrımı “*Önce-sonra çiftinin, cümleleri zamanda sıra ilişkisiyle bağlaması, bu çiftin zarf olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bağlaçla zarf arasındaki şu ayrımı, öne çıkarmak, pek çok yanlışın önüne geçebilir. Bağlaç görevinde kullanılan önce, yüzey yapıda olsun ya da olmasın; kolayca kestirilsin ya da kestirilmesin çevresinde bağlanacağı ‘sonra’lı bir cümle ister. Zarf olarak kullanımında böyle bir durum söz konusu değildir. Cümleleri bağlamaksızın yalnızca zaman bildirme işlevi öne çıkmış olmalıdır. Bu arada ‘önce’nin tek başına zarf görevi üstlenmediğini, mutlaka bir sözcük öbeği içinde yer aldığını ya da başka dil birimlerinden yardım aldığını unutmamak gerekir.*” (2012: 366-367) biçiminde ifade eder. Belirteç olarak kullanılan “*önce*” ve “*evvel*” sözcüklerinin kendilerini tamamlayan “*az, birkaç yıl, ilk, daha, bir süre, yıllar*” gibi nicelik bildiren belirteç yapılarıyla birleşerek belirteç öbeği biçiminde kullanıma çıktığı görülür:

“Evet, az önce odamdan şeytan geçmiş.” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 77)

“Az önce başka bir evrendeydi.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 33)

“Bunu az önce anladım işte.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 83)

“Daha önce otomobilcilik oynamıştık.” (İD, Bir Kediyi Öldürmek, s. 130)

“Daha önce de böyle anılar anlatırdım.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 110)

“Daha önce Fransa’da yaşamış bir süre ailesiyle...” (HVT, O Haziran Günü, s. 50)

“Daha evvel orada duran bahriye teğmeni ile sevgilisinin yanı sıra durdular.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 33)

“Daha evvel neler neler yazmamış..” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Belki de bir iki saat önce bu yatakta bu kadınla sarmaş dolaştılar,” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 34)

“Eskiden, yani bir kaç yıl önce bizim taraflar böyle değildi.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

“Son kez Kavaklara belki yirmi yıl önce gitmişim.” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 49)

“Kaç yıl önce okudum bunları.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 116)

“Üç ay önce bir akşam konuşmuş ilk kez.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 23)

“Yıllar yıllar önce Orta Anadolu’nun bir kentinin ‘en iyi’ otelinde kalmıştım.” (TÖ, 2. bs., Otel Odaları, s. 85)

“Yıllarca önce bir defa içeri girdim o kapıdan.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

“Bir kaç gün önce yoktu biri bile.” (İD, Mayıs’ta Güller Açar, s. 70)

“Oysa bir süre önce öyle miydi?” (HK, Bir Büyük Adam, s. 85)

“Babam bir yıl evvel ölmüş-tü,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 57)

“Bu kahveyi üç sene evvel açmıştı.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 105)

“Harp ilk önce hayalleri mahvetti.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“İlk önce durak yerinde bir tabela taşıyan uzunx bir direk vardı, o kadar.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

“İlk önce bir pedal almıştı, sonra işi büyüttü.” (L, Zaman Denizinde Çağaloğlu, s. 66)

Bunlardan başka bir de durum eki almış ad değerindeki dil birimleriyle birleşen belirteç niteliğindeki “önce”, “evvel” sözcüklerinin kullanıldığı örnekler vardır.

Karahan, bu sözcüklerin edat değil belirteç olduğunu şöyle ifade eder: “*Sonuç olarak; -DAn sonra ve -DAn önce yapısı içindeki sonra ve önce kelimeleri, zaman, yer, sıra anlamlarını korudukları, isimlerle aralarına pekiştirici veya derece bildiren bir unsur alabildikleri, ortak bir isim etrafında art arda kullanılabildikleri örneklerde birer zarftır.*” (2007: 47) Üstünova da “*Edat olarak görev alan ‘önce’, gerideki ad değerinde dil birimine {-DAn} ekiyle bağlanır. Adla edat arasına herhangi bir unsur giremez. Ortaya çıkan edat öbeği, eylemle / yüklemele zaman ilişkisi kurmaz, tarz bildirir. Ancak durumla zamanın örtüştüğü, daha doğrusu iç içe geçtiği gözlenebilir. Hangisinin ön planda olduğu, bağlamdan çıkarılmakla birlikte genellikle durum, tarz bildirme işlevi öne çıkmaktadır.*” (2012: 368-369) biçimindeki sözleriyle aynı şekilde edat olarak kullanılan dil birimlerinin zaman anlamını yitirdiklerini ve belirteçlerin aksine edatla ad arasına dil birimi giremeyeceğini söyler. Buna göre aşağıdaki örneklerde geçen “önce” ve “evvel” sözcüklerinin belirteç olduğu düşünülmektedir:

“*Meselâ harpten önce bir insan işine gitmek için tramvay caddesine çıktığı zaman ilk olarak gök yüzüne bakar-**di***” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 5)

“*Öğleden evvel mahalle aralarında dolaşırlar-**di***” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 9)

“*Âdeti üzere bütün mahalleliden evvel uyanmıştır.*” (ÖEB, Semt, s. 15)

“*Filmin başlamasından önce kız arkadaşlarıyla gülüşerek bir şeyler konuşurdu.*” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 70)

3.2.3.1.10. sonra / ardından

Aşağıda kendinden önce gelen ve nicelik bildiren bir yapıyla öbekteleşen belirteç görevindeki “sonra”nın oluşturduğu belirteç öbeklerinin eylemle zaman ilişkisine girmesi, çeşitli zamanlara gönderme yapan cümlelerle örneklendirilmektedir:

“*Hizmetçi kadın gidip biraz sonra hırpanî kılıklı zayıf bir adamla geldi,*” (BD, Keçi, s. 77)

“*Az sonra Nelli görünürdü.*” (BD, Cambazlar, s. 33)

“*Az sonra gelir ekmeğini aramaya.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 27)

“*Az sonra uyanacaklardı.*” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 39)

- “Az sonra büsbütün kararıyor.” (YBY, Pencere Önleri, s. 68)
- “Bir an sonra başka birer insan oldular.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)
- “Bir kaç dakika sonra elimizde konuşacak mevzu kalmaz.” (ÖEB, Semt, s. 18)
- “Dut ağacının altı beş on dakika sonra karpuz kabuğu çöplüğüne dönmüştü.” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 28)
- “Bir hafta sonra çantasından bir paket çıkardı.” (L, Kırmızı Yoyo, s. 63)
- “Bir müddet sonra, kimlerin ne zaman yaptığı anlaşılmayan bu resim ve yazıları yine duvarlarda görmeye başladık.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.31)
- “Bir gece sonra ne mi olacaktı?” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 89)
- “Bir iki adım sonra, senelerdir bende yaşayan bir alem ya yıkılacak-tı, ya devam edip gidecekti.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 42)
- “Cenaze bir gün sonra kaldırılmış...” (EGKÜK, Babam Çıkıp Gelecek, s. 71)
- “Üç gün sonra nasıl olsa başlayacağız gene kaldığımız yerden, bıraktığımız acıları, ıstırapları, kırgınlıkları, öfkeleri yeniden duyup, yeniden yaşayıp, yeniden yazmaya, konuşmaya...” (İS, Bayram Günü, s. 148)
- “İki ay sonra bir ikindi vakti babam süklüm püklüm, bitkin bir halde küçük ağabeyimle eve geliverdi.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)
- “Beklesem, saatlerce sonra, günlerce sonra kımıldayacak.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 25)
- “Birkaç yıl sonra genç kız olacaktı.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 26)
- “İki dakika sonra Karaköydeyiz.” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 83)
- “Yarım saat sonra serildik yere.” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 28)
- “Yirmi yıl, kırk yıl sonra gidip aramalı onları bir bir.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)
- “Başkaları da on, on iki yıl sonra kendi serüvenlerini bu şarkılarla hatırlıyacak. **Başkaları da on, on iki yıl sonra kendi serüvenlerini bu şarkılarla duyacak.**” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

“Çok yıllar sonra bir gün şehrin uzak bir semtinde bir keçi sürüsüyle karşılaştığımda o kalabalık içinde bir tanesini gözüm ısırmişti..” (BD, Keçi, s. 79)

“Cervantes Şato’sundaki kopuşlarımı da yıllar sonra hatırlıyacaktım.” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 39)

“Bir insanı düşünerek yazılan bir mektup yıllar sonra belge oluveriyor.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 46)

“Yıllar sonra hemen bütün kitaplarımı bir araya toplayabildim.” (TÖ, Darmadağınık, s. 90)

“Uzun yıllar sonra yeniden Kavaklar’dayım.” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 50)

“Ancak uzun yıllar sonra, ben de baba olarak kızım ile gittim böyle yerlere...” (L, Lunapark, s. 8)

Üstünova, sözcüğün belirteç olarak kullanımını “Zamanda sıra, mekânda sıra, durumda süreklilik bildirme işlevleriyle kullanıma çıkan sonra, eylemle / yüklemle anlam ilişkisi kurduğundan zarf görevini üstlenir. ‘Siz gittikten sonra telefon etti.’, ‘Benden sonra İlgin okudu romanı.’, ‘Ormandan sonra bataklık başlar.’ cümlelerinde ‘sonra’nın yer aldığı sözcük öbeği, zaman zarfı / zaman zarf tümleci görevindedir ve yüklemle zamanda sıra ilişkisi kurmuştur. Bu örneklerde ‘sonra’nın yeri ardından sözcüğü ile doldurulabilir.” (2012: 377) biçiminde açıklar. Buna göre aşağıdaki öbekler de hareketin sonralığını anlatarak eylemin anlamını zaman yönünden tamamlamakta ve “sonra”, bu yapılarda belirteç olarak kullanılmaktadır:

“O günden sonra aşk avcılığına çıktık.” (ÖEB, Semt, s. 13)

“Leylâ o günden sonra aklımdan çıkmıştı.” (BA, Dağınık Anılar, s. 68)

“Öldüğü günden sonra başlar gerçek yaşaması.” (İS, İrep İçin, s. 56)

“O kapıyı kapattıktan birkaç dakika sonra, yandaki apartmanın orta katından bir pencere açılır.” (ÖEB, Semt, s. 16)

“Ama her numaradan sonra Matmazel Nelli kısa şortuyla bedavacılar arasına karışır-dı,” (BD, Cambazlar, s. 30)

“Uzunca bir ayrılıktan sonra bir gün sinemaya koştum.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

“Gece yarısından sonra o yollar korkunç derecede tenhalaşır.” (BD, Ester ile Roza, s. 24)

“Geceyarısından sonra ziyaretçi yasak.” (HK, Hücrede Karmen, s. 61)

“Yarıdan sonra bayram var, ona hazırlık.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 9) geçmiş zamanda gelecek

“Saat dokuzdan sonra yalnızlığım başlardı.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 23)

“1950'den sonra küçük bir ilçede Belediye Başkanlığı'na adaylığını da koymuş, ama kazanamamış.” (L, Eski Arkadaş, s. 53)

“Ancak öğleden sonra bir savaş meydanına dönmüş mutfağa girebilecek-ler-dir, ancak öğleden sonra o tarife sığmaz dağınıklığı düzeltebilmek için saatlerce didineceklerdir.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

“Senden sonra bu şehirde hiçbir değişiklik olmadı.” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52)

“Sonra” sözcüğü de “önce” de olduğu gibi, cümleler arasında öncelik-sonralık ilişkisi bağlamında kullanıldığında bağlaç görevini üstlenir. Karahan, bununla ilgili olarak “Bu kelimeler, Önce iyice inceledim, sonra da bunu hemen yapmaya karar verdim örneğinde cümleleri öncelik-sonralık anlamıyla birbirine bağlayan birer bağlama edatı yani cümle bağlayıcısıdır.” (2007: 41) der. Öykülerden alınan örnekler, aşağıdaki gibidir:

“**Önce** cadde birden kalabalıklaşır, sonra cadde birden tenhalaşır.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“Sanki **önce** şu esmerle bir tren istasyonunda tanışmıştım, sonra gölgesi bütün bahçeyi kaplayan bir ağacın altında buluşmuştuk.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 89)

“Dar oda genişliyecek önce, sonra daha da daralacak.” (YBY, Dar Oda, s. 15)

“İnsanların önce gözleri **görünmez olmalıydı**, insanların sonra bütün simaları görünmez olmalıydı.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 90)

Aslında burada tartışmalı bir durum ortaya çıkar. Şöyle ki, aşağıdaki cümlelerde de yukarıdaki gibi öncelik-sonralık ilişkisi görülmektedir. Bu durumda “*önce*” ve “*sonra*”lar bağlaç görevindedir denebilir. Ancak “*daha sonra*” yapısı ele alındığında burada “*sonra*”nın nicelik bildiren bir belirteçle nitelendiği, dolayısıyla bunun da belirteç olduğu görülür. Bu yapı, “*daha sonra*” yerine “*iki yıl sonra*”, “*beş dakika sonra*” vb. biçimde de olabilir. Böyle de olsa yine belirteçtir. Bundan başka “*İki saat önce geldi, sonra odasına çıktı.*” şeklinde de kullanımlar söz konusudur. “*İki saat önce*” yapısının da belirteç öbeği olduğu görülür. Ama öte yandan bunların cümleleri bağlama işlevi de dikkati çeker. O hâlde bunların belirteç öbeğinden oluşan bağlaç oldukları mı söylenmelidir? Ya da bunlar, belirteç olarak mı alınmalıdır? Biçim olarak bu birimler tartışmalı olsa da ortada net olan bir durum vardır ki o da bunların cümlede zaman anlamına katkıda bulduklarıdır. Çünkü bağlaç da olsalar cümleler arasında zamanda sıra bildirme biçiminde bir işlev üstlenmektedirler:

“*Önce bir an, yarım saatlik vakti nasıl öldüreceğimi düşündüm. Sonra, uzak ufuklardan kopup gelen nemli rüzgâra göğüs gererek durdum. Daha sonra tekrar bekleme yerine girdim.*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 22)

“*Öyle elbet, bir insan nasıl yapar bunu, **önce** sen on bir yaşındaki bir çocuğu al, **sonra** ırzına geç, **sonra** as, **daha sonra** usturayla doğra, **daha daha sonra** göm.*” (İS, İnsan mısınız?, s. 120)

“*Ardından*” sözcüğü de “*sonra*” gibi, zamanda sıra ilişkisine giren cümlelerden ikinci sırada gerçekleşeni bildirir:

“*Gök **önce** birden şiddetle homurdandı, ardından çatırtılarla ikiye bölündü,*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

“*Kahveci Ahmet sormaya gerek duymadan **önce** sade nohutlu kahveyi **önlere sürer**, ardından yarım düzine eskimiş gazeteyi önlere sürer.*” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 82)

“*Önce tombul bacaklarını titreterek Madam Anjel ortaya çıkar, iki tarafa selâm verir. Ardından Mösyö Aleksî fırlardı.*” (BD, Cambazlar, s. 32)

“*Önce babam ağabeylerimin odasında esaslı bir konferans vermişti, okul, vazife, ahlâk, aile, şeref, namus kelimelerini bol bol kullanarak... Kapının ardından*

konuşulanları gizlice dinlemiştim. O sessiz, neşeli adam nasıl kıpkırmızı oluvermişti! Odadan bir çıkış çıktı!.. Ardından büyük ağabeyim de kardeşine verip veriştiymişti.” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

Aşağıdaki cümlelerde ikileme biçiminde kullanılan “*sonra sonra*” belirteci, daha önceki cümlelerde belirtilen bir hareket ya da durumdan belirsiz bir süre sonra gerçekleşen eylemleri anlatmaktadır:

“*Sonra sonra onun gerçekliğine ben de inanacaktım.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 110)

“*Sonra sonra anladım işin içyüzünü.*” (İS, Ramazan Baklavası, s. 135)

3.2.3.1.11. şimdi

Öykülerde sık kullanılan belirteçlerden biri olan “*şimdi*”nin anlamsal katkılarının çeşitli olduğu, cümlelerde yer alan zaman eklerine ve diğer anlamsal özelliklere göre belirtecin anlamının değiştiği görülmektedir.

Şahin, zaman belirteçlerinin eklerin anlattığı zaman kavramına önemli ayrıntılar kattığını belirtirken aşağıda örnekleri görüleceği üzere aynı zaman belirtecinin farklı zaman ekleriyle kullanılabildiğini de ifade eder ve “*Söz konusu belirleyiciler olmadan genel olarak üstlendikleri zaman dilimini anlatan çekimler, -Zaman belirleyiciler olmadan da bu eklerin diğer zamanları ifade ettiği örnekler dilimizde yok değildir. - (Bk. Yaman 1999, Türkyılmaz 1999) başka zaman dilimlerini ifade eden belirleyicilerle kullanıldıklarında bazen ekin ifade ettiği zamandan farklı bir zamanı ya da bir durumu aktarabilirler. Geliyorum çekimi tek başına kullanıldığında şimdiki zamanı anlatırken bugün geliyorum veya biraz sonra geliyorum gibi kullanımlarda şimdiki zamanı değil açıkça yakın gelecek zamanı aktarmaktadır.*” (2005: 650) der. Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi zaman eklerinin mutlaka bağlam içinde diğer dil birimleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bütün zaman ekleriyle birlikte görülebilen “*şimdi*”, aşağıdaki cümlelerde içinde bulunulan anı gösterir:

“*Tarık nerededir şimdi?..*” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67)

“*Şimdi Nebiloğlu İsmail Hakkı Bey’in o unutulmaz şarkısı: ‘Gün batar kuşlar döner / Dönmez bu yoldan beklenen...’*” (EGKÜK, Geçip Giden Yazlarda, s. 74)

“Niye şimdi bu şarkının sözlerini hatırlıyor?” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

“Şimdi kucagında çocuğu ile soluk mantolu bir kadın, bastonuna dayanan bir ihtiyar, ağzında piposu ile bir delikanlı var.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 34)

“Bekçi şimdi onları düşünmektedir.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 41)

“İşte şimdi aynı istasyonu, gözlerimin önünde; saati lokomotif, vagonları, düdüğü, bekleme sıraları, yolcuları, kampanası ve bütün hüznü ile olduğu gibi kurdum.” (ÖEB, İstasyon, s. 49)

“Şimdi o başıboş bu sokaklarda dolaşmak isterdi,” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 87-88)

“Oysa şimdi, bir dar yerdeyim, B. I.'in bir hücrelerinde...” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüne Kapat, s. 15)

“Köylerine geri dönmeleri gerekiyormuş şimdi.” (İS, İki Çocuk, s. 22)

“Şimdi bütün öğrenciler ele geçirebildikleri yerlerde yemekleri başında beklerler.” (BA, Yabancı Okulda, s. 28)

Bazı örneklerde odak noktası, geçmişteki şimdidir:

“Geç kalanlar şimdi iskelede bezgin adımlarla dolaşıyor-**lar-dı**,” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 43)

“Şimdi Orta Anadolu'da hangi şehirdeydi arkadaşım!” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 64)

Bazen de hareketin çok yakın geçmişte gerçekleştiğini anlatır:

“Şimdi aklıma geldi.” (BR, Boşluk, s. 17)

“Tren istasyona şimdi girdi.” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

Kimi zaman da en yakın geleceğe işaret eder:

“Şimdi ampule konacak,” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

“Ben şimdi geliyorum' **deyip eve girerdi**” (BD, Bizans Definesi, s. 8)

“Ama şimdi herşey silinsin. ...” (BD, Parktaki Kanape, s. 52)

“Evet, bugün bayram: geçen bayramları bir bir hatırlasam mı şimdi?” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 112)

“Şimdi bana bütün bu eski şarkıları ve geceler, geceler ardında kalmış haziran günlerini hatırlatan insana gelelim.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 14)

“Ama şimdi hiç biri yanıma yaklaşmamalı.” (BR, Tedirgin, s. 80)

Bazen geçmiş içinde bir atıf noktasından en yakın geleceğe gönderme yapılır:

“Şimdi, çocukluğumun seneler ve seneler ardında kalan ve yağmurlu bir sabah son defa olarak çıktığım o sokağa girecektim.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 42)

“Sultanahmet’e varmak üzereydi şimdi.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 103)

“Vapur şimdi gelir, dedi.” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 46)

Birkaç örnekteyse konuşma anını vurgulamakla birlikte anlık bir durumu ya da hareketi değil yakın geçmişi, bugünü ve yakın geleceği içine alan sınırlı bir zaman dilimini anlatır. Bu özellik, daha çok geçmişle şimdi arasında bir karşılaştırmanın sezildiği, iki zaman arasındaki farklılıkların dile getirildiği cümlelerde göze çarpmaktadır:

“Bir anısı vardı hiç değilse! O da yok şimdi.” (HK, 2. bs., “Yalnızlık, Gittiğin Yoldan...”, s. 77)

“Şimdi ise ne başladığı var, şimdi ise ne bittiği var” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 28)

“Şimdi bile onu hatırladıkça gözümün önüne bomboş bir pencere gelir.” (BR, Bulutun Rengi, s. 74)

“Belki otuz kırk yıl öncenin o taze karanfili şimdi eski bir romanın sayfaları arasındadır.” (BA, Avuntu, s. 61)

“Bir bakarsınız **ve görürsünüz ki** on yıl önce falanca davaya hizmet eden, o yolda başkalarına yapmadığını bırakmayan bir yetkili şimdi tam tersi bir davanın emrine girmiş.” (İS, Hep İnsan için, s. 74)

“Şimdi ne radyolar çalıyor, şimdi ne gramofonlar çalıyor, şimdi ne de sahil kahvelerinin hoparlörleri çalıyor..” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12)

“Şimdi İstanbul, Anadolu’nun herhangi bir kentinden farksızdır.” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 125-126)

Aşağıdaki örneklerde kılınış bakımından bitiş bildiren eylemlerle kullanılan “şimdi”, tamamlanan eylemin konuşma anında devam eden sonucuna gönderme yapar:

“Patron da, Zekâi bey de bir masal oldu şimdi!” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 41)

“**Şimdi** bahçe kapısı kırılmış-tır, diye düşünüyordum” (Aİ, Ahşap Ev, s. 41)

“O çocuk şimdi ellisini aşmış!” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67)

“Şimdi herşey değişti.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

“Şimdi yüzlerindeki gülümseme silinmişti.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100)

“Hiç de uzak olmayan o barış günlerinin maceraları şimdi sisli ve karışık hatıralar arasında kaybolmuş;” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5)

3.2.3.1.12. **vaktiyle**

Hareketin bir süreç içinde tekrarlandığını, devam ettiğini anlatarak süreç belirteci olarak da kullanılan bu yapı, aşağıdaki örnekte geçmişte belirsiz bir zamana işaret ettiği için zaman odaklı belirteç olarak değerlendirilmiştir:

“Vaktiyle eline toplu bir para geçtiğinde Beyoğlundan güzelce bir piyano almak üzereymiş,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

3.2.3.1.13. **yarın**

Bu belirteç, konuşma zamanıyla olay zamanının örtüştüğü örneklerde içinde bulunulan günün ertesine gönderme yapar:

“Yarın onu göreceğim,” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 74)

“Yarın da alayım onu o evden.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 87)

“Yarın görürüm ben onu.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 118)

“Yarın yenilerini almalı.” (İS, Mum Işığında, s. 102)

“Yarın öğleye gene balık, gene şarap, gene rakı...” (İS, Beybabanın Balıkları, s. 118)

Olay ya da durum zamanının konuşma zamanından önce geldiği cümlelerdeyse “*yarın*”, geçmişte belirlenmiş bir atıf zamanına göre bundan bir sonraki gün gerçekleşmesi planlanan, beklenen hareketleri ve durumları anlatır:

“*Yarın okul açılıyordu.*” (L, Lunapark, s. 8)

“*Yarın güneş de doğmayacaktı.*” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 34)

“*Yarın özgürdüm ya!*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 119)

“*Yarın cuma’ dedi.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 118)

“*Yarın gelin size bir güzel çay yapayım’ dedi Faslı kahveci.*” (İS, Paris Sokakları, s. 60)

Aşağıdaki cümledeyse gelecek zaman kastedilerek “gelecekte” anlamında kullanılmıştır:

“*Belki de yarın mahallenin arka sokakları da olacaktı.*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104)

3.2.3.1.14. yeni

GTS’te “*Biraz önce, çok zaman geçmeden*” (e.t. 11.05.2015) açıklamasıyla verilen “*yeni*” belirteci, cümledeki hareketin yakın geçmişte gerçekleştiğini bildirmektedir.

“*Köşedeki postanede çalışma yeni başlamaktadır.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

“*Şehirden yeni çıkmışlardı.*” (BR, Boşluk, s. 16)

3.2.3.1.15. Ad tamlaması kuruluşundaki belirteçler

Ad tamlaması biçiminde oluşturulan yapılar da belirteç görevini üstlenerek yer aldıkları cümledeki hareketin zamanını bildirebilirler. Aşağıda bu yapıdaki belirteçler örneklendirilmiştir:

3.2.3.1.15.1. mektep dönüşü

Ad tamlaması biçimindeki yapı, aşağıdaki cümlede belirteç görevini üstlenmiştir ve *sark-* eyleminin zamanını vermektedir. Ancak bu zaman, yine de net değildir. Diğer

cümlelerden elde edilecek gün, yıl, saat gibi bilgilerle eylemin zamanı belirginleşecektir.

“Mektep dönüşü yolumuz üstündeki evlerin pencerelerinde bizim için çeşitli kumral veya esmer kız bakışları sarkıyor-**du**” (ÖEB, Semt, s. 14)

3.2.3.1.15.2. *haziranın ilk on günü*

“Atlas cambazhanesi Haziranın ilk on günü semtimizde temsiller verir-**di**,” (BD, Cambazlar, s. 31)

Örnekteki belirteç, biraz süreklilik anlamı da içermektedir ancak zaman odaklı işlevi daha ağır basmaktadır.

3.2.3.1.16. *Belirtisiz sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler*

3.2.3.1.16.1. *gece vakti / öğle vakti / sabah vakti / ikindi vakti / piyasa vakti*

Tamlama yapısındaki bu belirteçler, eylemin ya da durumun olma zamanını tamlayandaki zaman adına bağlı olarak verir ve hareketin / durumun günün hangi diliminde olduğunu açıklar:

“Unuttuğumu sandığım bazı şeyler gece vakti diriliveriyorlardı.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

“Kıpkızıl elbisesiyle o esmer işçi kız akşama kadar gözlerini yorduğu fabrika tezgâhını gece vakti asla hatırlamıyacak-**tır**,” (BD, Kızırgan Haydar, s. 14)

“Gece vakti, uzandığın kanepede, komşularının rahat ve huzurlu horultularını dinliye dinliye o bozkır şehrine doğru giderken o mahzun delikanlı için sakladığın bir damla yaş var mı?” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 65)

“Nihayet gece vakti kapı çalındı” (BD, Keçi, s. 76)

“Gece vakti bir kere daha nota çekmecesini ortaya çıkardık.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

“Bir öğle vakti Café de La Paix’de oturup seyrettim o paralı turistleri.” (İS, Paris Sokakları, s. 61)

“Ama kimi zaman yanılıyorlar, sabahın en civcivli saatlerinde kısa tren geliyor da, öğle vakti, kimseler yokken uzun mu uzun bir katar yolluyorlar!” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 11)

“O yirmibeş yaşındaki genç adam da bir öğle vakti çıkmış Galata Kulesine.” (İS, Galata Kulesinde Bir Ölüm, s. 156)

“Sonra bir sabah vakti kimsenin haberi olmadan çekip giderdi.” (BD, Cambazlar, s. 31)

“İki ay sonra bir ikindi vakti babam süklüm püklüm, bitkin bir halde küçük ağabeyimle eve geliverdi.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

“Cadde boyunca piyasa vakti bakışlarımız semtin kumral ve esmer her kızı üzerinde dolaştı.” (ÖEB, Semt, s. 14)

3.2.3.1.16.2. pazar günü / hidrellez günü

Tamlayanı bir gün, mevsim, ay ya da özel gün adından, tamlananı da bir zaman adından oluşan belirtisiz sıfat tamlaması³³ yapısındaki bu belirteçler, hareketin gerçekleşme zamanını mevsim, ay, gün gibi ayrıntılı bilgi sunarak vermektedir:

“Pazar günü, şehre ineriz.’ dedi.” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

“Pazar günü insanları caddeyi doldurmuştu.” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 73)

“Hidrellez günü mahalleli arabalara biner-di, hidrellez günü mahalleli kâğıthane yoluna düşerdi.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102)

3.2.3.1.17. Bitmiş cümle kuruluşundaki belirteçler

Dizdaroğlu, cümle konumundaki dil birimlerinin belirteç görevini üstlenebileceğini şu sözleriyle belirtir: “Çekimli eylemlerle, ekeylemlerle kurulu tümceler, tümce niteliğindeki sözler, bağımsız yargı bildirmeyen koşullu yantümceler, zaman belirteci olabilir.” (1976: 128) Aşağıdaki örneklerde de zaman ve kişi ekiyle çekimlenmiş bitmiş cümle özelliği gösteren altı çizili yapılar, belirteç görevini üstlenerek bir başka cümleye (temel cümleye) bağlanmakta ve bu cümlenin zamanını göstermektedir:

³³ Ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA, Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, Bursa, Sentez Yayıncılık, 2012, s. 97-98; 109-110.

“Günü gelecek askere alınacak, dağ tepe koşacak, Mehmetçik diyecekler, gerektiği anda sınırlarımızı koruyacak, canını verecek.” (TÖ, İnsan Hayvanı, s. 94)

“Haftasına kalmadı, bütün bir hayat sırtımıza yükünü yükledi.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 66)

“Tam daldınız, sesini duyuyorsunuz.” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

“Kalabalık mı istedin, gir bir yeraltı istasyonuna.” (İS, Güzel Yalnızlıklar Kenti, s. 151)

“Haydi, biraz sabır, saat beş olsun, elektrik gelsin, küçük soba yanar, ben de azıcık ısınırım.” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 21)

“Sonra bir an gelir ‘Düşman belli değil dost belli değil’ der...” (KK, Karşı Kıyıları, s. 9)

“Ne zaman bir minibüse binsem, hemen koyarlar bandı, ‘Kapat’ diyen çıkmaz, hele bir çıksın, şoförle bir olacak kimi yolcular, ‘Git taksi tut beyim’ diyeceklerdir.” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 75)

“Bir gün gelecek, deniz kıyısındaki sevinçli, gürültücü şu insanların biri bile buralarda olmayacak.” (HK, Birdenbire Başka Biri, s. 82)

“Yaşam uzun, gün gelecek, saklanacak yer de kalmayacak.” (HK, Bir Oyun muydu Saklambaç?, s. 91)

“O gelmese, o karşıma bu gece olsun çıkmasa.” (HK, Bir Büyük Adam, s. 87)

“Akşam olsun ben ona gösteririm, diyordum.” (BD, Keçi, s. 76)

Aşağıdaki örneklerde ardışık iki cümleden ilkinin, ikincisinin zamanını verdiği görülmektedir:

“Tam kapıdan çıkıyorduk, birden üst kata çıkıp unuttuğum mendilimi almak aklıma geldi,” (BD, Keçi, s. 76)

“Tam geri dönüyordum sokak kapısı müthiş bir gürültüyle kapandı.” (BD, Keçi, s. 76)

“Bir gün gelir kırılacak yanım kalmaz.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 52)

Bunlarda âdeta cümleleri birbirine bağlayan birer “ki” bağlacının varlığı hissedilmektedir. Bu nedenle iki ayrı cümle gibi görünen bu yapıların aslında tek cümle olduğu; ilk cümlenin temel önerme olan ikinci cümleye derin yapıda kalmış bir “ki” bağlacıyla ve zaman belirteç tümleci göreviyle bağlandığı kaynaşık cümleler olduğu düşünülmektedir:

1. tam kapıdan çıkıyorduk [ki] ... mendilimi almak aklıma geldi

zaman belirteç tümleci

yüklem

2. tam geri dönüyordum [ki] sokak kapısı müthiş bir gürültüyle kapandı

zaman belirteç tümleci

yüklem

3. bir gün gelir [ki] kırılacak yanım kalmaz

zaman belirteç tümleci

yüklem

3.2.3.1.18. Durum ekleriyle oluşturulmuş belirteçler

3.2.3.1.18.1. ad + {-A}

Zaman adlarına gelen {-A} zaman belirteç tümleci durumu ekiyle oluşan bu yapıda, söz konusu zamana kadar ya da o zaman içinde gerçekleşecek eylem ya da durumların anlatıldığı söylenebilir. Burada konuşma anından sonraki yakın olan zaman dilimine gönderme yapıldığı düşünülmektedir. Yani “akşama” diyen kişi, o günün akşamını kastediyor olmalıdır. Ediskun, bu yapıyla ilgili olarak “-e yapılı zarflar, çoğu kez, eylemin zamanda son sınırını gösterirler.” (2003: 274) der.

“Akşama denize doğru kanatlanacağız diyor gibidirler.” (BR, Lokomotifler, s. 59) (yan önerme içinde)

“Akşama bir şişe rakı açar, kızartır balıkları, oh!...” (TÖ, Köprüde Bir Adam, s. 86)

“Babam akşama geldi.” (L, Hasta Çocuk, s. 85)

“Kitapları eve götürüyorum, akşama yeni bir kitapla gelmeli.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 21)

“Yarın öğleye gene balık, gene şarap, gene rakı...” (İS, Beybabanın Balıkları, s. 118) geçmişte gelecek

“Öğleye varmam gerek.” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 13)

“Özgürlük sabaha geri gelecek.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 12) geçmiş

“Babam geceye çıkageldi.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 49)

“Kimi de bir görünür ertesi akşama kalmazdı, giderdi hemen.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 83)

“Pazara bekliyorlardı bizi.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 20)

“Pazara maç var.’ dedi.” (TÖ, Düş Sevi, s. 29)

“Birdenbire ertesi bahara onun genç bir kız olarak, ıslıklar çaldıran, iç gevşeten bir âfet halinde buluvermiştik.” (BD, Cambazlar, s. 30-31)

3.2.3.1.18.2. ad + {-DA}

Ad değerindeki bir dil biriminin üzerine {-DA} zaman belirteci yapan ek gelerek oluşan belirteçlerin, öykülerde yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Üstünova, bu yapıyla ilgili olarak “{-DA} eki alan adlar, eylemle / yüklemle zaman, tarz, nicelik vb. ilişkilere girdiklerinde zarf görevini üstlenerek cümlede zarf tümleci olurlar. Bu durumda, ekin görev değiştirici özelliği öne çıkar. Temel işlevi eylemin bulunduğu, kaldığı yeri, kişiyi, nesneyi göstermek olan {-DA} eki, kimi zaman da eylemle zaman ilişkisine girer ve eylemin söz konusu zamanda bulunduğunu belirtir; Eylemin gerçekleşme zamanını gösterir.” (2012: 225) der.

Aşağıda {-DA} ekiyle belirteç olan yapılar maddelenmiştir:

3.2.3.1.18.2.1. ad + içinde

Tamlayan görevini üstlenen ve içinde zaman adı barındıran ad değerindeki bir birimin “içi” tamlananyla birleşerek oluşturduğu ifadenin üzerine {-DA} zaman belirteci yapan ekin gelmesiyle ortaya çıkan yapı da yer aldığı cümlede belirtilen hareketin ne zaman yapıldığını, tamlayandaki zaman adına bağlı olarak vermektedir.

Bu örneklerde zaman, doğrudan değil dolaylı olarak verilir. Çünkü zamanı anlatan, yapının içindeki zaman adıdır. Bu da doğrudan belirteç olarak görev almamakta ancak belirteç görevi üstlenen yapının içinde zaman anlatımına katkıda bulunmaktadır. Bu yapılarda durum anlamı da sezilir. Hatta zaman anlatımı, ikinci planda kalır.

Örneğin “O sıcak yaz günlerinin birbirine benzeyen akışı içinde birden sanki her şey değişivermişti.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7) cümlesinde *değişiver-* eylemi, “*yaz günleri*”nde gerçekleşmiştir. Yine “*Haliçte büyüklü küçüklü gemilerin koyu gölgeleri aysız gece içinde belirirdi.*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 26) cümlesinde gemilerin gölgelerinin belirme zamanı, “*gece*”dir.

Diğer örnekler, aşağıdaki gibidir:

“Dondurucu, karlı gece içinde, itfaiye erleri ve bir avuç seyirci arasında, öyle sanıyorum ki bu yanan binayı eski bir dost, unutulmayan bir aşına gibi kendine yakın bulan benden başka kimse yoktu.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 31)

(gece)

“Sabahın sisi içinde iskelenin yolunu tutardım.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 49)

(sabah)

“Karanlık akşamın içinde kaleler boş,” (BA, Nelerden Sonra, s. 56)

(akşam)

“Gece içinde kaybolmuş gibiydik.” (BR, Tedirgin, s. 81)

(gece)

“Şarkıları karanlık gece içinde uzadıkça uzuyordu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

(gece)

“Koca şehrin teslim olduğu o yağmurlu gece içinde insanlardan uzak, bilmediğim yerlerden geçmeli-y-di-m,” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 91)

(gece)

“Göz alıyordu geceyarısı içinde.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 83)

(geceyarısı)

3.2.3.1.18.2.2. bir keresinde / bir defasında

Bu belirteçler, cümledeki hareketin, işin, oluşun belirsiz bir geçmişte gerçekleştiğini ifade eder:

“Bir keresinde onun öyle acı ve sert bakışlı bir resmi ile karşılaştım ki, şaşırđım.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 86)

“Bir keresinde onu da kızıldertililer yakalamıştı,” (BA, Film Koptu, s. 15)

“Bir defasında uzun boylu, kırmızı suratlı bir adam bütün gün sokak boyunca gezip dolaşmıştı,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 33)

“Örneğin bir defasında savaş vardı dünyada.” (BA, Berber Aynası, s. 8)

3.2.3.1.18.2.3. [bu / şu / o / öyle + adj] + -{DA}

Bazı cümlelerde -{DA} eki, “o, bu, şu, öyle” gibi sıfatların kullanıldığı yapıların üzerine gelir. Bu cümlelerde zaman, sıfatların gönderme yaptığı cümlelerin değerlendirilmesiyle anlaşılabilir.

Örneğin “*Saat dörtte çantalarımız koltuklarımızda, aynı semtte oturan sekiz on arkadaş güle, konuşa yürürdük. Şehir bu saatlerde kendine has bütün güzellikleri gösterir.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 8) söyleminde “*bu saatlerde*” belirteci, bir önceki cümlede verilen “*saat dörtte*” bilgisini içermektedir.

“*Kapalı dükkânlar, kapalı mağazalar, kahveler, meyhaneler, Ağustosta Paris... Aznavour’un ünlü şarkısını hatırladım birden. Paris başkaydı bu ayda.*” (İS, Paris Sokakları, s. 61) ifadesindeyse “*bu ayda*” belirteci, “*Ağustos*” ayına gönderme yapar.

“*Bir ara başımı çevirdiğimde Haydar’ın elini, komşu kızının bacakları üzerinde gördüm. Şaşkınlıktan hemen çukurdan fırlamışım. Tabii o anda, biz gansgterleri polisler enselediler.*” (BD, Kızkıran Haydar, s. 15-16) örneğinde de “*o anda*”, çukurdan fırlanan anı işaret etmektedir.

Bir başka örnek olarak “*Örneğin bir defasında savaş vardı dünyada. Gazete satıcıları çığlık çığlık savaş tehlikesini bağıryorlardı. Müşteriler sessizce gazetelerini okuyorlardı. Sonra gece bastırılmıştı birden. Berber ışıkları yakmıştı. Ampulün üstüne mavi bir kâğıt geçirmişlerdi. Sormuştum: ‘Neye böyle?’ Berber aynadan bana şaşarak bakmıştı: ‘Karartma yok mu beyim?’ İlk gençliğimi yaşıyordum o sıralarda.*” (BA, Berber Aynası, s. 8) söyleminde son cümlede geçen “*o sıralarda*” belirtecinin gönderme yaptığı zaman dilimi, daha önceki cümlelerde yer alan “*savaş, karartma*” sözcüklerinin yardımıyla anlaşılabilir. Dil dışı göndermeler devreye sokulduğunda bu sözcüklerle Türkiye’de hava saldırılarına karşı karartma uygulamasının yapıldığı İkinci Dünya

Savaşı yıllarına yani 1939-1945 arasına gönderme yapıldığı görülür (<http://tarihyerimiz.blogs.pot.com.tr/2014/04/ikinci-dunya-savasi-lise-4.html>, e.t. 04.05.2015).

Diğer örnekler şöyledir:

“*Ekseriya bu hayaller akşam üstleri kurulurdu. İnsanlar işlerinden çıkmış olurlar, mekteplerin boşanma saati gelmiş bulunurdu. İşte bu saatlerde aşksız ve aşkla dolu insanları birer birer seçerdim.*” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

“*Neden bu soğuk gecede Karmen zamanların dışından çıkıp gelmişti?*” (HK, Hücrede Karmen, s. 63)

“*Şapkasız, uçuşan saçlarım eski paltomla bu nemli Şubat akşamında bir başımaydım.*” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 43-44)

“*Ötekiler de, hepimizde o haziran gecesinde o yaşların kayıtsız neşesi içinde kendimizi unutmıya hazırızdır.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 14)

“*Taşıtlar geçiyor durmadan, bakmadan. İnsanlar birbirini görmeden koşuşuyorlar şu ekim gününde.*” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 106)

“*Senin istediğin, bu güzel Mayıs gününde taranmış saçları, ütülü elbisesiyle caddelerde dolaşan, kendisi için gülen, kendisi için ağlayan, herhangi bir insan olacaktır.*” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 95)

“*Pencereler sımsıkı kapalı bu ağustos akşamında.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 70)

“*Bu anda herşey benden uzak..*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 44)

“*O sabah ayazında sıra sıra dizilmiş insan zinciri bitip tükenmez bir sessizlikle ellerindeki çuvalla tozlu kömürden birer kürek doldurulmasını beklerlerdi.*” (BR, Çamurlu Yol, s. 53)

“*O kalabalık, atların birbirine girdiği, arabaların geçemez olduğu kış sabahlarında oradan kaybolmazlardı.*” (BR, Çamurlu Yol, s. 53)

“*Her yer kapalıydı bu saatte*” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 37)

“*Şu günlerde yok böyle şeyler.*” (İS, Mum Işığında, s. 103)

“O günlerde yalnızlığım saat dokuzdan sonra başlardı,” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 28)

“Yalnız o günlerde hava erkenden kararıyordu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

“O günlerde başka şarkılar vardı.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

“O günlerde babam annemin üzüntüsünü hafifletmek için: ‘Elbet biz de bir tane alırsız’ demişti.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

“Yaşam denen şey bu kadar sanıyordu o yıllarda.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 48)

“Daha çok genç olmalıydı o yıllarda.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 36)

“Hoş o yıllarda bu şarkı yoktu,” (BR, Bulutun Rengi, s. 75)

“O yıllarda dört köşe taksiler sıra sıra dururdu bu yolun başında.” (İD, Anılar da Ölür, s. 25)

“Bu yıllarda fakülte fakülte gezdi.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 48)

“O günlerde bir tanıdık geldi eve,” (TÖ, 2. bs., İnsanlar da Eskir, s. 88)

“Bugün bayram.. Bir bayram gününde daha yaşıyorum eski anıları.. Hep çocukluğa gitmemiz nedendir bu günlerde?” (KK, O Eski Sevinçler, s. 12)

“Bu günlerde bana garip bir sıkıntı, belirsiz bir korku, tuhaf bir üzüntü çöküyor.” (ÖEB, İstasyon, s. 48)

“Şu büyük, her katında birkaç ailenin barındığı apartmanın sakinlerinin bu karanlık gecelerde ne yaptıklarını merak ederdim” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 12)

“Saklambaçlı günlerimi düşünürdüm o kapkara gecelerde.” (HK, Bir Oyun muydu Saklambaç?, s. 91)

“Saat dörde doğru alırlardı yerinden. Koca bir çadırın içine sokarlardı. Zaten ben de odamda olmazdım o saatlerde.” (İS, Taşkentli Fil, s. 51)

“O semt tam da o saatte ne kalabalık, ne gürültülü olurdu!” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 25)

“Ne olduysa o sonbaharda oldu.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9)

“Bu sırada arkadaşım, ilerden geçen bir çifti gösterir.” (ÖEB, Semt, s. 18)

“Bu sırada bakışlarım **önce** bir demet kumral saç yığına **çarptı**.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 45)

“O sıralarda kimse dondurmali sinemanın farkında değildi.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

“Ben o sıralarda sabah erkenden sokağa fırlar-**dı-m**,” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

“O sıralarda gazetelerde savaşın adı sanı geçmezdi,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

“Ama o sıralarda benim o şarkıda kendimce bir anlam bulduğum olmuştu.” (BR, Bulutun Rengi, s. 71-72)

“Tam o sırada kolsuz patron radyonun düğmesini çevirdi.” (BA, Avuntu, s. 63)

“O sırada biri çıktı karşıma.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

“Kadın o sırada şöyle diyordu:” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 91)

“O sırada kötü bir vaziyetteydik.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 58)

“O sırada yine o ufacak vapurlardan biri iskeleye yanaşmıştı.” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 47)

“En üst katta, denize bakan bir odanın penceresiydi. Onu görebilmek için insanın başını geriye, tâ geriye atması gerekiyordu. Veya karşıdaki kaldırıma çıkıp, uzaktan seyretmesi. O zamanda pencereler küçülür küçülür noktalaşır.” (BR, Bulutun Rengi, s. 74)

“Başımıza büyük acılar, felâket diye tanımlanacak durumlar gelmiştir. Yakınlarımızın ölümleri, iyileşmeyecek hastalıklara yakalanmak, sevdiğimiz insanlarla aramızda kapanmaz uçurumların açılması, yoksulluklar, yoksunluklar, tutuklanmalar, hapisler, yazgı oyunlarında uçurumların dibine kadar düşüşler.. Bir dert ortağı aranır o zamanlarda.” (KK, Herşeye Sıfırdan Başlamak, s. 18)

“Oysaki o anda genç adam hayalindeki ekspresi İzmit civarında bir küçük istasyonda durdurmuş-**tu**,” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 67)

“Kimsenin bir şey düşündüğü yoktur şu anlarda.” (KK, Sabah Sesleri, s. 48)

“Öyle zamanlarda hep onu hatırlarım.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 30)

“Bir savaş alanı gibidir böyle anlarda odanın içi.” (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 25)

3.2.3.1.18.2.4. en yakın zamanda

Aşağıdaki cümlede geleceğe gönderme yapılmakta, “en yakın zamanda” belirteciyle, mümkün olan en yakın gelecekte eylemin gerçekleşeceği bilgisi verilmektedir. Bu nedenle belirsiz bir gelecek zaman söz konusudur:

“En yakın zamanda onu bulmalıyım,” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79)

3.2.3.1.18.2.5. eylem + {-DİK} / {-AcAK} + iyelik eki + “saat / dem / an / anlar / sıralar / günler” + {-DA}

Bu yapı da aynı cümle içinde temel cümlenin zamanının yan önerme niteliğindeki yapı aracılığıyla belirlenmesini sağlamaktadır. Belirteç bünyesindeki eylemin gerçekleşme zamanı, temel cümledeki hareket ya da durumun gerçekleşme zamanını verir:

“Kepenlerin indirildiği saatte dönerdim.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“Yerden bitme mahalle bekçisi heyecanın afaki sardığı bir demde kahveye yıldırım gibi girer.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38)

“Tam kendimi eski bir hatıranın akıntısına kaptıracağım anda alnıma düşen iri bir yağmur damlası beni bundan kurtardı.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

“Sesi yükseldiği anlarda bana kadar erişiyor.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

“Babacan iki dakika ötedeki şehre doğru düdüğünü öttürerek yola koyulduğu anda bütün zavallılığını, perişanlığını, ölgünlüğünü unuttur.”(BR, Lokomotifler, s. 58)

“Ne kadar benziyor dediğiniz anda bile bir ayırım bulursunuz.” (İS, İnsan Yüzleri, s. 107)

“Hayat o kırk derece ateşle yattığım sıralarda ne kadar başka türlüydü!” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67)

“Ama ay bulutlu gökyüzünde, ara sıra kaybolduğu sıralarda etraf kararıyordu.”
(BD, Kızkırın Haydar, s. 15)

“Mevsim sonbahara döndüğü günlerde ateşim düştü.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 68)

3.2.3.1.18.2.6. ileride

“İleride”, hareketin gelecekte, belirsiz bir zamanda gerçekleşeceğini anlatır:

“Bir mektubunda soruyordu. ‘Ben ileride çok kötü bir insan olsam, sen gene beni bugünkü gözünle görür müsün?’” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 52)

3.2.3.1.18.2.7. saat öbeği + {-DA}

Yüceol Özezen tarafından “saat öbeği” biçiminde adlandırılan “saat iki” gibi yapıların da {-DA} ekiyle zaman belirteci görevi üstlendiği görülmektedir.³⁴ Bu belirteçlerin yer aldığı cümlelerde zaman bilgisi, eylemin ya da durumun saati vurgulanarak verilir:

“Saat dörtte çantalarımız koltuklarımızda, aynı semtte oturan sekiz on arkadaş güle, konuşa yürürdük.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 8)

“Babamla büyük ağabeyim o gece saat on birde geldiler.” (BA, Evden Kaçış, s. 40)

“‘Anlarsın ya,’ dedi. ‘Saat dörtte kıracağım, sen de gel.’ dedi” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 60)

“Sabaha karşı saat birde bir vapur kalkar Kadıköy’den.” (İS, Ortak Yazgı, s. 70)

“İkide Beyazıt Meydanı’nda buldum kendimi...” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 80)

“Ben dört buçukta sinemadan çıkar bu kahvedeki yerimi alırdım.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 113)

“Akşam 5 de çıkardı.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 48)

---

³⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. YÜCEOL ÖZEZEN, Muna, “Türkiye Türkçesinde Saat Anlatımlarının Sözdizimsel Yapısı”, *Dil Dergisi*, S. 89, 2000, ss. 76-80; Balyemez, Sedat, “Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri ve Saat Grubu”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları, 2008, ss. 87-92.

3.2.3.1.18.2.8. sayı öbeği + {-DA}

-{DA} ekinin ad değerindeki sayı öbeklerinin üzerine geldiği örnekler de oldukça fazladır. Bu cümlelerde zaman, net tarih biçiminde verilir:

“Biz liseyi 1941’de bitirdik,” (İS, Osman Ölmez, s. 35)

“İslâmköy İlkokuluna 1930’da girmiş,” (İÇ, Sülü’nün Sınıfı, s. 63)

“Ziya Osman Saba, 1937’de böyle yazmıştı vakitsiz giden bir yazın ardından...” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 78)

“Sonra 1969’da bir on beş gün daha, daha daha sonra 1972 ve 1982’de ikişer hafta...” (L, Bir Adada Yaşamak, s. 77)

“Bir türkü vardı 1935’lerde, ‘Nisan, mayıs ayları — Gevşer gönül yayları — Çayır çimen bekliyor — Bayanları Bayları.’” (L, İlk Yazın İlk Günü, s. 18) cümlesindeyse -{lArDA} yapısıyla söyleme zamanda yaklaşıklık anlamı katılmıştır.

3.2.3.1.18.2.9. şu anda

“Şu anda” belirteciyse “Cümledeki hareketin içinde bulunulan anda gerçekleşmekte olduğunu bildiren bir zarftır.” (Dolunay, 2012: 187)

Aşağıdaki örneklerde konuşma zamanına işaret edilir:

“Esmer bir delikanlı var yanımda, gazetesindeki tefrikayı bıraktı, daldı gitti. Neler geçer aklından, belki de bu köprüünün orta yerinden ta aşağıya oltasını sarkıtmayı düşünür şu anda. Belki de sevgilisiyle birlikte dayanıp tepedeki parmaklığa bir sigara tütürmeyi...” (TÖ, 2. bs., Araba Sevdası, s. 95)

“Meselâ bütün bu acayip düşünceleri bir türlü kovamıyan ben bile, şu anda, bu kahvenin topal iskemlesinde neden oturduğumu **bilmiyorum**,” (ÖEB, Meydan, s. 60)

“Kimbilir şu anda sen, sen de acılarını kahkahaların perdesinde gizlemektesin.” (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 77)

“Şu anda eli dışarı sarkmıştır.” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

“Şu anda her yerde bu kuşlar mı var?” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 68)

Kimi örneklerdeyse geçmişte şimdi anlatılır:

“Şu anda onun nerde olduğunu **merak etmekteydim**.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 27)

“Su anda koca şehirde yalnızdım.” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 43)

“Su anda Beyazıt meydanında olmalıydım. Küllük’ün önünden geçerek Çarşıkapı’ya doğru yürümeliydim.” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 61)

3.2.3.1.18.2.10. yakında / yakınlarda

Yine -{DA} ekiyle yapılmış “yakında, yakınlarda” belirteçleri, cümleye yakın geçmiş ya da yakın gelecek anlamı katmaktadır. Aşağıdaki cümlelerde hareketlerin ileride, yakın bir gelecekte gerçekleşmesi söz konusudur:

“Yakında beraber gideceğiz’ dedi.” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“Belki yakında hepimiz birlikte bir konser verebilirdik.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

“Yakında evlenecekti.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 51)

“Yakında dizi halinde yapımına geçilecekmış,” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 40)

“Karısı yakınlarda ölmüş.” (L, Eski Arkadaş, s. 53) örneğindeyse öl- eyleminin yakın geçmişte gerçekleştiği bildirilmektedir.

3.2.3.1.18.2.11. zaman adı + -{DA}

Aşağıdaki örneklerde ek; doğrudan zaman adlarının veya mevsim, ay ya da gün bilgisi sunan tamlama biçimindeki adların üzerine gelmiştir:

“Sonbahar gecesinde Marmarada yolculuk ne güzeldi kimbilir!” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

“İlkyaz gecesinde bizim Gülsarı da koştu koştu...” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 97)

“Bir çay her şeydi gece yarısında.” (İS, Paris Sokakları, s. 60)

“Zülfü en şahane kavgalarına son baharda başlar-**dı**,” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 103)

“Sonbaharda tekrar meydana çıkıyordu.” (BD, Havuzlu Ev, s. 56)

“Akşamın bu vaktinde çamurlu yol dünyamızdan uzaklaşırdı.” (BR, Çamurlu Yol, s. 54)

“Işıkların söndüğü saatlerde ellerim cebimde semtin arka sokaklarında, ufacık ahşap evlerin pencerelerindeki kalın beyaz çarşaf perdelerin kenarlarından sızan ışık kırıntılarını, oynayan gölgeleri seyrededi-m,” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 12)

“Bir ağustos gününde Londra ’nın sana hiç bir ağırlık vermeyen, sana batmayan dostluğunu, yakınlığını duy.” (İS, Güzel Yalnızlıklar Kenti, s. 151)

“Bugün bayram.. Bir bayram gününde daha yaşıyorum eski anıları.. Hep çocukluğa gitmemiz nedendir bu günlerde?” (KK, O Eski Sevinçler, s. 12)

“İşte o simsiyah saçlıyı serin sonbahar sabahlarından birinde tanıdım.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51)

3.2.3.1.18.2.12. Diğer

Aşağıdaki cümlelerde de -{DA} eki, çeşitli sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin üzerine gelerek belirteç yapmış ve bu yapılar, cümlede zaman bildirme işlevini üstlenmiştir:

“Bir zamanlar, sanayileşmenin insanları birer görev çarkı haline getirmedeği, kentlerin milyonları milyonların üstüne yığmadığı, makinenin kişi üzerinde en kesin biçimde egemen olmadığı günlerde duyan, düşünen, yazan, yaratan seçkinlerin, şairlerin, yazarların, sanatçıların bildikleri tanıdıkları bir garip duyarlıktı bu.” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 104)

“Bir söz var, 15. yüzyılda Marguerite de Navarre söylemiş: ‘Çok yemin kuşku yaratır.’” (KK, Çok Bilmişlik, s. 43)

“Sülü ’nün sınıfı da hemen hemen aynı günlerde çektirmiş olmalı bu resmi.” (İÇ, Sülü ’nün Sınıfı, s. 64-65)

“Geç vakitlerde geçmezdim pek.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 105)

“Eski günlerde banliyö trenleri, dolmuşlar, vapurlar, otobüsler benim içindi.” (HK, İnsanlar Arasında, s. 58)

“Hemen hemen aynı yıllarda aynı sınıflardaymışız!” (İÇ, Sülü ’nün Sınıfı, s. 63)

“Ya da çeşitli çağlarda geldi, acılar çekti ve yok olup gitti.” (İS, Hep İnsan için, s. 74)

“Benim gençliğimde ‘M. Kemal’ adlı ünlü bir doktor vardı,” (İD, Gidiyoruz Hep Birlikte, s. 107)

“Gençliğinde oynamış mı ne!” (HK, Bir Büyük Adam, s. 85)

“Çocukluğumda da trenleri çok severdim.” (BR, Lokomotifler, s. 56)

“‘Gecenin bu geç saatinde ne gürültü-dür’ diye bağırır.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38)

“Bazan gecenin geç bir anında iki polis kahveye ani bir baskın yapar,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“Gecenin malûm bir anında genç gelinler günahkâr yatakları döşeme üzerine itina ile serer,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“O kırmızı, garip aydınlığın ötesinde karıncalar gibi çamur içinde durmaksızın bir şeyler arayıp duran mahlûklar gecenin bu saatinde esatirî bir hal alırdı.” (BR, Çamurlu Yol, s. 54)

“Gecenin üçünde bir adam.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 20)

“Akşamın ilk karanlığında inmişlerdi yola.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 37)

“Hafif ışık altında veya alaca karanlıkta karşıdan karşıya alçak sesle konuşulur.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“Sabahın en erken vaktinde kalktı,” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 83)

“Sabahın saat üçünde insansız, hayatsız şu meydanda böyle şeyler kuruyordum.” (BA, Gece Korsanları, s. 22)

“‘Soyut’un son sayısını okuyorum dönüşte...” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 50)

“Bense, ilk başlarda neler ummuştum.” (KK, Herşeye Sıfırdan Başlamak, s. 18)

“Vazgeçer, cayardı, son dakikada.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 17-18)

“Sabaha karşı saat birde bir vapur kalkar Kadıköy’den.” (İS, Ortak Yazgı, s. 70)

“Teneffüslerde arkadaşların ellerinde resimli, bol sayfalı mecmualar görülürdü.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Bir Nisan akşamının ilk karanlığında bulvara çıkmıştım.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.36)

“Kepenlerin indirildiği saatte dönerdim.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“Haziranın ilk haftasında gelirlerdi.” (BD, Cambazlar, s. 29)

“O resme her bakışında yeni ve taze hâtıraların, duyguların, içime dolduğunu hissedirim.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 87)

“İlk geçişlerinde iki yanı boştu.” (BR, Boşluk, s. 18)

3.2.3.1.18.3. ad + -{DAn}

Zaman adının üzerine gelen -{DAn} ekiyle oluşturulan yapı, eylemin yapılma zamanını verir. Bağlam çerçevesinde cümleye hareketin ya da durumun hedeflenen zamandan önce gerçekleştiği anlamını katar. Örneğin “İşim yoktu, derslerimi de akşamdan bitirmiştım.” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 90) söyleminde derslerin sabah bitirilmesi bekleniyormuş ama erkenden yapılarak akşam bitirilmiş olduğu biçiminde bir düşünce oluşmaktadır. Oysa aynı cümle, “İşim yoktu, derslerimi de akşam bitirmiştım.” şeklinde söylendiğinde erken yapılma anlamı çıkarılamamaktadır. Dolayısıyla bir sesin bile anlama katkısı olduğu sonucu, burada da ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde de benzer anlam sezilmektedir:

“Daha sabahtan belliydi zaten.” (BR, Boşluk, s. 18)

“Yağmur geceden yağmış; kokusu var, ıslaklığı var, rüzgârı var.” (İD, Anlamı Yok, s. 76)

Bu yapı, hedeflenenden önce gerçekleşme anlamının yanı sıra bir sürece işaret ederek aynı zamanda bir başlangıç noktasına da gönderme yapar:

“Ama ben sabahtan başlarım, telaşla, bir çeşit üzüntüyle...” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 80)

“Babam sabahtan fırlar, gece yarısı dönerdi.” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 75)

“Onlar da öylesine kalmışlar çeyrek yüzyıl ötesinden.” (İS, Ankara Günleri, s. 80) cümlesindeyse bir tamlama üzerine gelen ekle kurulu belirteç, eylemin başlama zamanını bildirmektedir.

“Leblebiler kalmış kimbilir hangi gündən.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 109) cümlesinde de *kal-* eyleminin başlangıç zamanına gönderme yapılır.

Aşağıdaki cümlede “*yıllar yıllar öteden*” belirteci, *geç-* eyleminin çok uzun zaman önce gerçekleştiği bilgisini sunmaktadır:

“Yıllar, yıllar öteden bir çocuk şu yağmurun düştüğü, şu sokaktan, şu meydandan sırtında o ufak çantasıyla geçiyor...” (BR, Tedirgin, s. 78-79)

-{DAn} ekiyle kurulmuş diğer belirteçler şöyledir:

3.2.3.1.18.3.1. birazdan

-{DAn} ekiyle yapılmış “*birazdan*” belirteci, hareketin yakın gelecekte gerçekleşeceğini anlatır:

“Birazdan kaçıp gidecek,” (İS, Güneşli Sabah, s. 123)

“Çıkacaktım birazdan, telefon edecektim.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 32)

“Birazdan çocuklar, gençler kadınlar, kızlar, delikanlılar, yaşlılar, zayıflar, göbekliler, ufaklar, iriler dolarlar buraya.” (İS, Denizde Bir Adam, s. 43)

“Birazdan odasına çekilip, yatağına girecek-tir,” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 26)

“Birazdan sokak, dolmuş, vapur; gene dolmuş, işyeri, masa, daktilo, kâğıt, gazeteler, kitaplar, insanlar, insanlar...” (İS, Sabah Çiyleri, s. 95)

3.2.3.1.18.3.2. erkenden

Aşağıdaki örneklerde “*erken*” sözcüğünün üzerine gelen -{DAn} eki, cümleye “çok erken” anlamı vermiştir:

“Bu olmayınca bir sabah erkenden kalkmış,” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Babam erkenden yattı,” (BD, Keçi, s. 76)

“Roza'nın ağabeyi gelip onu erkenden götürürdü.” (BD, Ester ile Roza, s. 23)

“Ben erkenden bir şeyler atıştırmıştım,” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

“Yarın sabah gene gelmeli. Erkenden.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 109)

“Sabah erkenden düşeceksiniz yollara.” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

3.2.3.1.18.3.3. önceden

“Önceden” belirteci, aşağıda “Başlarken, başlangıçta, daha önce, evvelce” (GTS, e.t. 08.05.2015) anlamıyla kullanılmıştır:

“Önümüzde iki adam zaten vardı önceden.” (İD, Anlamı Yok, s. 78)

3.2.3.1.18.3.4. sonradan

Aşağıdaki cümlede GTS’de “Konusulan zamanın ardından gelen zamanda, muahharan” (e.t. 08.05.2015) açıklamasıyla verilen -{DAn} ekiyle yapılmış “sonradan” belirteci kullanılmıştır. Cümlede *sevin-* eyleminin, gerçekleşip bittiği anlaşılır. Bu eylemin gerçekleştiğinin bilgisi, verici konumundaki kişiye, eylem bittikten sonra verilmiştir. Dolayısıyla *duy-* eylemi, *sevin-* eyleminden sonra olmuştur:

“Benden söz ediyordu ünlü bir eleştirmen, ilk kitabımdan. Sevinmişim, öyle dediler. Ben pek anımsamıyorum, sonradan duydum.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 14)

3.2.3.1.18.3.5. şimdiden

-{DAn} ekiyle yapılan ve GTS’te “İçinde bulunduğumuz zamandan başlayarak” (e.t. 05.05.2015) açıklamasıyla verilen “şimdiden” belirteci, hareketin ya da durumun başlangıç zamanına gönderme yapar ve konuşma anında hareketin başladığını bildirir:

“Henüz meçhul olan saadetlerinin huzurunu şimdiden hissediyorlardı.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100)

“Şimdiden duymaya başladım o sesleri,” (L, Bir Yalnızlıkta, s. 23)

Dolunay da belirtecin anlamına yönelik olarak şu bilgileri verir: “‘Şimdi’ zarfı gibi cümledeki hareketin içinde bulunulan zamanda gerçekleşmekte olduğunu, yakında gerçekleşeceğini veya kısa bir süre önce gerçekleştiğini ifade eder. Hareketin ne zaman başladığını veya başlayacağını bildirir.” (2012: 186)

Bu belirtecin aynı zamanda yer aldığı cümleye hareketin vaktinden önce gerçekleştiği ya da söz konusu zamanda hareketin ya da durumun olmasının beklenmediği biçiminde bir anlam kazandırdığı düşünülmektedir:

“Şimdiden iki ev vardı;” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104)

“Yakamı şimdiden kaldırmalıyım.” (BD, Gar, s. 40)

“Şimdiden ezberlemişti bile.” (BA, Dağınık Anılar, s. 68)

3.2.3.1.18.4. *ad + {-lA} , ad + {-lA} + beraber / birlikte*

“Kullanım sıklığı olmamakla birlikte *ile* edatının ekleşmiş biçimi olan {-lA} eki, zamanda birliktelik işleviyle geldiği sözcüğü eyleme bağlar. Zaman zarfı / zaman zarf tümleci olur.” (Üstünova, 2012: 230) Bu işlevle eyleme bağlanarak zaman bildiren belirteç görevindeki yapılar, aşağıdaki cümlelerde altı çizilerek gösterilmiştir:

“Apartıman sakinleri sabahla işlerine gider-ler, ilk karanlıkla dönerler.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“Önce karın yağmasıyla güvertenin zevki kalmadı.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53)

“Yaz sıcaklarıyla mahalle yine durgunlaşır-dı,” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102-103)

Bazı örneklerde bu yapının üzerine zamanda birliktelik işlevini açıkça gösteren “*beraber, birlikte*” sözcüklerinin geldiği görülmektedir. Üstünova, zaten “*ile*” edatından kaynaklanan bir birliktelik anlamı olduğu için aslında bu sözcüklere gerek olmadığını söyler ancak edatın bu anlamı henüz yazı dilinde oturmadığı için “*birlikte, beraber*” sözcüklerinin kullanıldığını belirtir (2012: 354).

“Akşamın ilk karanlığıyla beraber bütün dükkânlar kapanmış-tı,” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 62)

“İlk karanlıkla beraber bütün kepenkler iniyor-du,” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 11)

“O sıcak, rüzgârlı ağustos akşamlarının karanlığıyla birlikte içime bir sıkıntı, bir hüznü doluverirdi.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 23)

“Trenin kaybolmasıyla beraber orada duran insanlar kendi âlemlerine dalıverdiler.” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 60)

3.2.3.1.18.18.5. *ad + {-lArIndA}*

Geldiği yapıya zamanda yaklaşıklık anlamı katan birleşik {-lArIndA} eki için Üstünova, şu bilgileri vermektedir: “{-lAr} ekinin diğer ad işletme ekleriyle oluşturduğu

-lArIndA < {-lAr+I(n)+dA} kalıp yapısı, eklendiği adlara dolaylarında, civarında, yaklaşık anlamları katar. (...)

{-lArIndA}, civarında dolaylarında anlamlarıyla zaman ifade eden sözcüğe katkıda bulunur: Sabah saatleri civarında / dolaylarında kimsenin kapısı çalınmaz. Eki alan sözcük yaklaşık olarak zamanı bildirme ilişkisine bürünerek eyleme bağlanır. Bu durumda ek, zaman zarf tümleci durumu eki özelliği kazanır.” (2012: 401-402)

Bu yapının yer aldığı örnekler şöyledir:

“Günün ilk saatlerinde karşıımızdaki evin üst penceresindeki perdeleri acele ve ihmalcı bir el sıyrır.” (ÖEB, Semt, s. 15)

“Sabahın ilk saatlerinde bembeyazdı ortalık.” (TÖ, 2.b., Kar Düşünceleri, s. 139)

“Kapıcı görmeden çantaya tıkdım, eze büze, sonra akşam saatlerinde Şehzadebaşı’ndan Fatih’e şapkayı başıma geçirir yürürdüm.” (L, Baston ve Şapka, s. 56)

“Gecenin bu saatlerinde genç kızlar bu beyitlerle beraber derin göğüs geçirirler.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“Ama o romandaki kişilerin hepsi 1940’ların ilk yıllarında o sokakta yaşadı.” (HVT, Bir Romanda Yaşarcasına, s. 45)

“Ben barış günlerinde mektep talebesiydim.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Elektrik çocukluğumun ilk günlerinde gelmişti Şehzadebaşına.” (İS, Mum Işığında, s. 101)

“Şu yokuştan iner bahar öğlelerinde.” (TÖ, Yitip Giden, s. 47)

“Kalpleri olanlar harp senelerinde kalplerini kaybettiler.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 10)

“Sıcak yaz gecelerinde ana oğul küçük balkonlarındaki minderin üstüne oturur kavunlarını peynir ekmeklerini yerlerdi.” (BA, Nelerden Sonra, s. 54)

“Kış aylarında kavga pek az olurdu.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102)

3.2.3.1.18.5. *ad + {-leyin}*

Ediskun'un işlevini “-leyin yapım eki de ulandığı kelimeye ... vaktinde, ... zamanında, ... mevsiminde anlamlarını kazandırır.” (2003: 274) biçiminde verdiği {-leyin} birleşik eki, cümlede anlatılan hareketin yapılma zamanını vermektedir.

“*Kar yağmış geceleyin.*” (TÖ, 2.b., Kar Düşünceleri, s. 139)

“*Özdemir Asaf'ı okudum sabahleyin.*” (EGKÜK, Şubat'ta Bir Gün, s. 64)

3.2.3.1.18.6. *ad + {-n}*

Arkaik bir ek olan ve zaman bildiren sözcüklerin üzerine gelerek onların zaman belirteci olarak görev yapmasını sağlayan {-n} eki hakkında Üstünova şu bilgilere yer verir: “Yukarıda verilen örneklerde, bünyelerinde donuklaşmış {-n} ekini barındıran sözcükler (yazın, kışın, güzün, gündüzün), eylemle zaman ilişkisine girseler de {-n} eki, birliktelik işlevini tamamen unutmuş değildir. Sözcüklerde zamanda birliktelik anlamı vardır. Örneğin, ilk cümlede sözü edilen hareket, yaz mevsimi geldiğinde yaz mevsimi ile birlikte gerçekleşmek üzere tasarlanmıştır. Dolayısıyla yazın = yaz mevsimiyle birlikte / kışın = kış mevsimiyle birlikte / güzün = güz mevsimiyle birlikte / gündüzün = gündüz vaktiyle birlikte anlamlarını içermekle, {-n} ekinin bir ölçüde eski işlevine sadık kalabildiğini göstermektedir.” (2012: 229)

Öykülerden tespit edilen örnekler, aşağıdaki gibidir:

“*Kışın küçük kahve tıklım tıklımdır.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“*Çoğunu kışın gördüm.*” (TÖ, Haziran Öğlesi, s. 44)

“*Öyledir. Kışın bir de bize sor' dedi.*” (İS, Yahya Kemal'e Gidelim, s. 113)

“*Yazın bize gelir misin?' dedi.*” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 124)

“*Oysa yazın bile denizle o kadar başım hoş değildir.*” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 80)

“*Mektepte ders öğleyin kesilir-di*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“*Öğleyin eve gitmedim.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79-80)

“*Sen gir, uyu, yarın öğleyin seni meydan kahvesinde beklerim. Biletini alırsın, akşam treniyle dönersin. dedi*” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 88)

3.2.3.1.19. Edat öbeği kuruluşundaki belirteçler

3.2.3.1.19.1. ad + {-A} + doğru / karşı

Kendinden önceki ad değerindeki bir dil birimine {-A} durum ekiyle bağlanan “doğru” ve “karşı” edatlarının oluşturduğu edat öbeği yapısındaki birimler, bağlandıkları eylemin zamanını verirler. Üstünova da bu yapı hakkında “‘Ad + {-A} + karşı’ yapısında oluşan edat öbekleri, eylemle / yükleme zaman ilişkisi kurabilir. Bu anlatımlarda ‘karşı’ yerine ‘doğru’ da kullanılabilir.” (2012: 364) der. Edatın bağlandığı ad; gün, mevsim, saat, ay gibi zamana yönelik bilgi içerir:

“Geceye doğru yorgun ölgün, fakat bir dahaki pazara içimiz ümitle dolu olarak eve girerdik.” (BD, Bizans Definesi, s. 8)

“Yaz aylarında oturacak yer bulunmadığı halde Eylülün son günlerine doğru güverte tenhalaşırđı;” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51)

“Saat dörde doğru öğrenciler liseden çıkardı.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 113)

“Eylüle doğru, anneme ve babama göre pek çocukça, büyük ağabeyime göre sersemce, fakat benim için bir masal gibi, bir unutulmıyacak şarkı kadar eşi olmıyan bu macera, yavaş yavaş unutulmıya yüz tuttuğu sırada, ortanca ağabeyim o eski bohçası ve çantası elinde, perişan bir kılıkla, mahzun ve ürkek bir halde geri döndü.” (BD, Keçi, s. 78)

“Ancak gece yarısına doğru yatabilmiştik.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 39)

“Akşama doğru Küçüksu’lu bey çift kürekli bir sandala binip İstinyeli kızın penceresinin altından geçecekti.” (BA, Avuntu, s. 61)

“Öğleye doğru kendimize geliyoruz,” (KK, Sabah Sesleri, s. 48) geniş zaman

“Sabaha karşı gittim hep onu seyrettim.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 20)

3.2.3.1.20. İkileme biçimindeki belirteçler

3.2.3.1.20.1. bugün yarın

Gelecek zamana gönderme yapan cümlelerde kullanılan bu belirteç, cümleye çok yakın gelecek anlamı katmakta, hareketin en yakın zamanda gerçekleşeceğini ifade etmektedir:

“Bugün yarın bir kart alacaktım.” (EGKÜK, Babam Çıkıp Gelecek, s. 72)

“O uzun yolculuktan bugün yarın çıkıp gelecek.” (EGKÜK, Babam Çıkıp Gelecek, s. 72)

“Bugün, yarın bir kurşun hesaplarını görecek.” (İS, Vermeden Almak, s. 64)geçmiş zaman

“Yaşadıkça o sesi bekleyecekti, Bugün yarın.” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 52)

“Çoğu tomurcuk halinde, bugün yarın geldik geliyoruz der gibiler.” (İD, Mayıs ta Güller Açar, s. 70)

3.2.3.1.21. Kalıp yapı biçimindeki belirteçler

3.2.3.1.21.1. çok geçmeden

-{mAdAn} ulaç ekiyle oluşturulmuş kalıp yapı biçimindeki bu belirteç, “Kısa bir süre sonra” (GTS, e.t. 07.05.2015) anlamıyla daha önce belirtilen bir zamanın sonrasına gönderme yaparak iki eylem arasındaki sürenin kısalığını belirtir. Örneğin “Lâkin Zülfü ve coşmuş olanlardan iki kişi onu kolundan tuttıkları gibi bir sandelyeye oturturlar, önüne de bol şekerli bir fincan kahve dayarlar. Çok geçmeden bücür bekçi boyuna bosuna bakmadan şarkılara karışmaya **koyulur**,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38) söyleminde *oturt-* ve *kahve daya-* eylemlerinden kısa bir süre sonra *şarkılara karışmaya koyul-* hareketinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Öykülerden alınan diğer örnekler şöyledir:

“Arkadaşım çok geçmeden işini bıraktı.” (BD, Ester ile Roza, s. 27)

“Çok geçmeden gişe açıldı,” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 45)

“Çok geçmeden gazinonun gramofonu Alice Faye’in moda bir şarkısına başladyysa da birden susuverdi.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 97)

3.2.3.1.21.2. derken / ... derken

Belirteç, aşağıdaki örneklerde “Tam o sırada” (GTS, e.t. 07.05.2015) anlamıyla kullanılmıştır:

“Fıstıkları birer birer kırıp yerlere saçmak ne hoş! Derken ardımsıra bir tren olanca hızıyla kayıp geçti.” (BR, Bulutun Rengi, s. 73)

“Sirkeci’deki lokantadaydım. İki duble biradan sonra buharlı bakışlarla Almanya’ya giden işçileri seyrediyordum. Bavullar, çantalar, heybeler. Kadınli erkekli bir akış. Derken bir adamın sırtında o kırmızı yorganı tanıdım.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 83)

Bazı örneklerdeyse “*Hemen sonrasında*” (GTS, e.t. 07.05.2015) anlamındadır. Belirteç, bu anlamıyla kullanıldığında daha önce söylenen hareketin “*derken*”in yer aldığı cümlede belirtilen harekete kadar aynı şekilde devam ettiği yani “bu, böyle devam ederken” anlamının olduğu ya da arada gelişen başka olaylar ve durumlar da olduğu ama bunların atlanarak asıl söylenmek istenene gelindiği biçiminde bir düşünce de sezilmektedir:

“Özdemir Asaf’ı düşündüm durdum. Derken Suavi Koçer. Hastalandığını duyduğum, bir türlü görüşemediğim Orhon Arıburnu... 1940’ların yazar, şair dostları bir bir gelip gittiler yanıma. Derken Naim Tiralı, Paris’ten aramaz mı?” (EGKÜK, Geçip Giden Yazlarda, s. 76)

“Derken kırık masalı köftecinin önündeyiz.” (ÖEB, 2000, Sen, Uzaktaki, s. 87)

“Bir tek düğme eksildi mi onu ötekiler de izleyecek demektir. Derken ceket de gider elimizden, palto da...” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 148)

“Akşam olsun ben ona gösteririm, diyordum. Derken akşam oldu, gece oldu babam, büyük ağabeyim geldiler, yemek yendi..” (BD, Keçi, s. 76)

“Ertesi yaz Zeliha’ların oturduğu ahşap evde başkaları vardı. Neredeydi? Soracak kimse de yoktu. Derken yıllar geçti geçti geçti.” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 93)

“Doldukça doluyor taşıt. Derken yine duruyoruz,” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 74)

“Bana pek iş düşmezdi ya, ben de seyreder, heyecanlanırdım. Derken on dakika geçiverir-**di**,” (BD, Bizans Definesi, s. 8)

“Sandalda sevgiliyle gezen delikanlıyı, ağ toplıyan balıkçıları, uzaktan geçip giden bir şilepin dümen suyunu seyre daldardım. Derken o dümen suyu birden açılı açılıverir-**di**,” (BR, Bulutun Rengi, s. 75)

“Ama hep yapılacak o kırmızı yorganlar gene. Arka sokaklarda bir yerlerde. Bizlere de hayaller kurduracak. Umutlar yaratacak. Derken biri alıp götürecektir, onu yaşıntısının tanığı yapacak.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 85)

“Bir kapı açılır uzaktan. Biri geçer kapının önünden. Yan odadan bir öksürme gelir. Derken bir fısırtı, bir konuşma.” (TÖ, 2. bs., Otel Odaları, s. 87)

“Çok geçmeden bücür bekçi boyuna bosuna bakmadan şarkılara karışmaya, el şaklatmaya - göbekte atmak ister, ama bunu üniformasına yakıştırmaz - olduğu yerde sallanmaya koyulur. Derken, uzun bir seferden dönen çift beygirli, mavi manzaralarla süslü bir araba kahvenin önünde durur.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38)

Kendinden önce gelen bitmiş bir cümleyle birlikte kullanıldığı aşağıdaki cümlede “... diye düşünürken” (GTS, e.t. 07.05.2015) anlamı vardır:

“Yorgan gitti, düşler bitti derken otobüsle Tophane’den geçiyorum, bir de baktım gene o kırmızı yorgan...” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84-85)

3.2.3.1.21.3. evvelce

GTS’de “Önceden, eskiden” (e.t. 08.05.2015) anlamlarıyla verilen “evvelce” belirteci, “evvel” sözcüğünün üzerine gelen -{CA} ekiyle oluşturulmuştur. Eylemin geçmişte belirsiz bir zamanda gerçekleştiğini bildirir:

“Adam evvelce de bu parka gelmişti.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

“Belki sen evvelce o yolu bilmezdin,” (BR, Tedirgin, s. 80)

3.2.3.1.21.4. geçenlerde

“Geçenlerde” belirteci, geçmiş zamana gönderme yapan cümlelerde kullanılarak “Yakın bir geçmişte, yakında, geçende” (GTS, e.t. 11.05.2015) anlamıyla hareketin ya da durumun belirsiz ama yakın bir geçmişte gerçekleştiği, olduğu bilgisini sunar.

“Bir şair arkadaş geçenlerde ‘Kırk yıl önceye kadar inmeyi başardım’ demişti.” (L, Loş Oda, s. 41)

“Geçenlerde otobüste tanık oldum.” (TÖ, 2. bs., Araba Sevdası, s. 91)

“Geçenlerde babama liseden gelen mektupta ‘Mahdumunuz 39 Sahir efendinin tekdiri aleniye’ çarpıldığı yazılıydı.” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

3.2.3.1.21.5. *günün birinde / günlerden bir gün / bir gün*

GTS'te "*Bilinmedik bir zamanda*" (e.t. 05.05.2015) biçiminde açıklanan "*günün birinde*" belirteci, hareketin belirsiz bir zamanda gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini ifade eder:

"*Sonra günün birinde uçup gitmişti.*" (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53)

"*Günün birinde böyle bir gazinoya, sıkıntılarını, üzüntülerini yok etmeye gelecekler-di,*" (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100)

"*Günün birinde prensesin tabutunu da hazineyle birlikte bulacaktıız..*" (BD, Bizans Definesi, s. 10)

"*Günün birinde, ardına kadar yıkılan bir kapıdan, aşağılık gülüşleri, iğrenç halleri, tozlu şapkaları, binbir dalaverenin bıraktığı çizgilerle yüklü yüzleri, elleri, ayaklarıyla bir evi, bir yuvayı istilâ ediverirlerdi.*" (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 63)

"*Günün birinde bir gece delikanlı kapıya anahtar uydurmuş.*" (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 22)

"*Günlerden bir gün*" belirteci de aynı şekilde "*herhangi bir gün, önceden belli olmayan bir gün, vaktiyle*" (GTS, e.t. 05.05.2015) anlamıyla cümleye katkıda bulunur:

"*Günlerden bir gün saptım o yola, o eski kapıdan girdim içeri.*" (İS, Turgut'u Örnek Alsak, s. 126)

"*Bir gün*" belirteci de aşağıdaki örneklerde belirsiz bir zamana işaret ederek diğerleriyle benzer bir görev üstlenmiştir:

"*Belki çocuklara bu adı verecekler bir gün...*" (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

"*Bir gün seni olduğun gibi keşfedecek biri çıkacaktır.*" (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 66)

"*Bir gün şişirilmiş bir balon gibi söneceğim.*" (ÖEB, 2000, Şeytan Geçti, s. 77)

"*Bir gün akıl almadık bir yerde, bir görevde karşıma çıkar, tanımazlıktan gelir, baş çevirir, küçümser. Hatırlamaz eski günleri...*" (İS, Osman Ölmez, s. 36-37)

3.2.3.1.20.2. *güpegündüz*

“*Gündüz*” sözcüğünden yapılan ve pekiştirilmiş bir yapı biçiminde kullanılan bu belirteç, “*Ortalık iyice aydınlıkken, iyice gündüzken, dalgündüz*” (GTS, e.t. 07.05.2015) anlamıyla cümleye zaman bilgisi katar. Ayrıca hareketin söz konusu zamanda gerçekleşmesinin beklenmediği ve bu nedenle şaşkınlık yarattığı biçiminde bir anlamsal katkısı da bulunmaktadır:

“*Ben de güpegündüz, bulvarı dolduran bir sürü telâşlı insan arasında, gece yarısı duvar diplerine gizlenip, ay ışığından, yabancı gözlerden ürken kendi تنها, kimsesiz dünyasına doğru kaçan, o tanımadığım, bilmediğim şair dostum gibi, gizlenecek bir karanlık duvar köşesi bulamadan, bir sürü yeryüzü sakini arasında durup, onu, kendimi ve daha anlayamadığım bir çok şeyi düşünüyordum.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.36)

“*Diojen, gerçek adıyla Diogenes, çıplak ayakla sokak sokak elinde bir lamba ile dolaşmış. Hem de güpegündüz!..*” (HK, Diojen Kendini Arıyor, s. 31)

3.2.3.1.21.6. *ilk olarak*

“*İlk olarak*” belirteci, “*önce*” anlamıyla zamanda sıra ilişkisi içine giren hareketlerden ilk sırada gerçekleşeni bildirmektedir:

“*O gün ilk olarak Clark Gable'in bir filmi oynuyordu.*” (BD, Ester ile Roza, s. 23)

3.2.3.1.21.7. *neden sonra*

GTS'de “*Aradan bir hayli zaman geçince*” (e.t. 07.05.2015) açıklamasıyla verilen ve Akçataş tarafından da işlevi “*Fiilin uzun bir zamandan sonra gerçekleştiğini gösteren edat grubu yapısında bir zaman zarfıdır. Geçmiş zamanlı fiil cümlelerinin yüklemiyle oluşturduğu yapıyla, geçmişte bir süre bekledikten sonra gerçekleşip bitmiş fiilin zamanını belirler.*” (2005: 45) biçiminde açıklanan bu belirteç, daha önce belirtilmiş hareket ya da hareketlerin üzerinden belirsiz ama uzun bir zaman geçtikten sonra içinde yer aldığı cümledeki hareketin gerçekleştiğini belirtir.

“*Neden sonra birgün yolum o tarafa düştü.*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 41)

“Neden sonra bir gün o apartmanın tam karşısına geçip ufkun ötesine bakan pencereyi aradım.” (BR, Bulutun Rengi, s. 75-76)

“Neden sonra bir ikisi ardından atılmak istedi,” (BD, Keçi, s. 70)

“Neden sonra, ortalıkta kimseler kalmayınca, atların pislikleri, içi su dolmuş tekerlek ve ayak izleri arasında, nasılsa unutulup kalmış kömür taneciklerini toplamak için birbirlerine girerlerdi.” (BR, Çamurlu Yol, s. 53)

“Neden sonra geçen biri gelmiş ipi kesmişti.” (BA, Film Koptu, s. 15)

Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere bu yapı, Akçataş’ın belirttiğinin aksine sadece geçmiş zamanlı eylemlerin kullanıldığı cümlelerde kullanılmamaktadır. Geniş zamana gönderme yapan -{I}r} ekinin kullanıldığı bir cümlede de “neden sonra” belirteci kullanılmıştır:

“Neden sonra anlarız.” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 39)

3.2.3.1.21.8. nerdeyse / nerdeyse

Doğan ve Usta (2015: 177-178) tarafından sınır öncesi bakış işaretleyicilerinden sayılan bu belirteç, bazı örneklerde en yakın geleceğe gönderme yaparak hareketin gerçekleşmesine çok az kaldığını anlatır. Eylemin yapılıp yapılmadığı bağlamdan anlaşılır:

“Evden nerdeyse koptu kopacak.” (YBY, Gondol, s. 64)

“Nerdeyse elini uzatıp bir mavi boncuk takacak!” (TÖ, 2. bs., Sabah Düşünceleri, s. 95)

“Sokakta loşluk artıyor, nerdeyse lâmbalar yanacak.” (TÖ, Yitip Giden, s. 49)

“Hava kararıyordu nerdeyse.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 12)

Bazı örneklerdeyse -{AcAktI} ekinin de yardımıyla gerçekleşmesine çok az kala gerçekleşmeyen hareketleri niteler:

“Nerdeyse can sıkıntısı yakama yapışacaktı.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.32)

“Nerdeyse en son sayfa, bir dudak boyası ilânı da bitecek-ti ve iç sıkıntısına kendini terkedecekti.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 98)

“Neredeyse katar birinci perondan ayrılıp, yerini boş bırakacaktı.” (BD, Gar, s. 36)

3.2.3.1.22. Sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler

3.2.3.1.22.1. *bir ara / bir aralık*

Bu yapılar, “Cümledeki iş, hareket veya oluşun geçmişte ne zaman gerçekleştiğini veya gelecekte ne zaman gerçekleşeceğini belirsiz olarak bildiren zarflardır.” (Dolunay, 2012: 147)

“Bir ara gözleri yandaki kadına ilişti.” (ÖEB, Meydan, s. 61)

“Dostça bakıştık bir ara.” (KK, Odamdaki Serçe, s. 14)

“Bir ara sakallı adamla aynı yerleri seyrettiler.” (BR, Boşluk, s.20)

“Ağabeyimin arkadaşı bir ara kolunu dürter-di, bir ara rüzgârda kısa etekliği uçan Anjelin baldırlarını gösterirdi.” (BD, Cambazlar, s. 32-33)

“Vali yardımcısı dostumdu, bir ara ona uğrayayım dedim.” (İS, İki Çocuk, s. 23)

“Bir ara başka bir kız fırlamıştı ortaya.” (HK, Hücrede Karmen, s. 63)

“Bir aralık geçen gazete müvezzini çağırarak bir gazete aldı.” (ÖEB, Meydan, s. 61)

“Sinemalar dağıldığından bir aralık cadde kalabalıklaşır-di,” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 13)

“Bir aralık gülmüş-tü,” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66)

“Bir aralık ‘Niye elektrik yok’ diye soracak olmuş-tu,” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 78)

3.2.3.1.22.2. *bir cumartesi günü öğleden sonra / o gün öğleden sonra / ertesi gün öğleden sonra*

Tamlananı “öğleden sonra” olan sıfat tamlaması biçimindeki bu belirteç yapısında sıfat görevindeki tamlayan kısmında zamanla ilgili daha ayrıntılı bilgi verilmektedir. Ancak yine de net zaman, bağlamdan çıkarılır:

“Bu, bir Cumartesi günü öğleden sonra oldu.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 105)

“O gün öğleden sonra mektep tatildi.” (BD, Keçi, s. 76)

“Ertesi gün öğleden sonra köşeden dönecek kamyonu beklemeye başladık.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

3.2.3.1.22.3. *bir defa / bir kere*

Bu yapılar; hareketin, işin, oluşun zamanının belirsiz bir geçmiş olduğunu anlatır:

“Bir defa güzel bir çıplak kadın resminin altında okunaklı şekilde yazılmış şu kıt’ayı okudum.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.34)

“Bir defa annesi bize çamaşıra gelmişti.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 18)

“Bir defa da Aslı okul elbisesiyle gelmişti.” (BA, Avuntu, s. 63)

“Yapılacak iş doğruları, ya da doğru sanılan yalanları tartışmak değildi. Dosyayı, dosya yığınının en altına itmektir. Yıllar geçirdi alttaki dosyanın üste çıkabilmesi için. Bir kere alta indirdik. Gene üste çıktı.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 117)

3.2.3.1.22.4. *bir gün / bir gece / bir akşamüstü / bir geceyarısı / bir akşam / bir akşamüzeri bir sabah / bir bahar akşamı / bir yaz akşamı / bir şubat gecesi vb.*

Belgisiz sıfat görevindeki “bir” ile bir zaman adının birleşiminden oluşan sıfat tamlaması biçimindeki bu belirteçler, hareketin belirsiz bir zamanda, tamlananda belirtilen zaman diliminde gerçekleştiğini anlatır:

“Birgün de yargıcı, daktilosu, mübaşiri, tellâlinin ardı sıra o kapkara kılıklı, ceplerinde tomarla para taşıyan, gözleri etrafta dört dönen bir takım insanlar evimize doluverdiler.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 66)

“Yılların sayısı hatırlanmaz oldu bir gün.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 12)

“Bir gün sinemada o ön sıradayken filmde çok onu seyredişim...” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 69-70)

“Bir gün götürmüşlerdi onu sinemaya.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 84)

“Bir gün, yıllar yıllar sonra Ankara’da rastlaştık, dertleştik, konuştuk.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüne Kapat, s. 24)

“Bir gün bir daracık meyhanedeydim.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31)

“Ben mi yazdım bunları? demiş bir gün André Gide, eski kitaplarını yeniden okurken,” (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 26)

“Bir gün, bir sabah gelecek haber.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 20)

“Bir gece karanlık bir çukurun içine gizlenmiştik.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 15)

“Bir akşamüstü sinemada bir rezalet çıktı.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

“Bir akşam üstü sinemaya gitmişim.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 44)

“Bir geceyarısı sofada bitip tükenmez çıtırtılar duydum.” (YBY, Dar Oda, s. 15)

“Bir akşam ayrı tramvaylarla semte döndük.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 43)

“Bir akşam üzeri ağaçlı yol boyunca sadece saçlarının peşinden koştuğum bir kız beni bilmediğim, tanımadığım birçok sokaklardan geçirmişti.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 43)

“Bu olmayınca bir sabah erkenden kalkmış,” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Bir sabah merdivenden çıkarken kalbi durdu, **bir sabah merdivenden çıkarken** yıkıldı kaldı basamağa.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 36)

“Aslı bir kış, bir bahar, bir yaz, bir güz günü çıkıverecekti yeryüzüne.” (YBY, Boş Sevi, s. 99)

Bazı örneklerde sıfat tamlaması, ad görevini üstlenmiş ve bu yapı, zaman hakkında biraz daha ayrıntı veren başka bir sıfatla nitelenmiştir:

“Çok eski ve uzak bir gün seninle yine böyle bir tahta masanın başına oturmuştuk.” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 93)

“Sanki o resimler çekilirken bir gün, çok uzakta bir gün, yıllar yıllar sonra bir gün, o sevdikleri kadının yabancı bir erkeğin kollarında çırılçıplak halini görmüşlerdi.” (YBY, Dar Oda, s. 14)

“Sevmiş miydi onu? Uzakta kalmış bir gün, belki **sevmişti onu**” (HK, Bir Kapı Önü, s. 92)

“Lâkin çok geçmeden ünlü bir şehircilik mütehassısı, fazla kafa yormak istemediği bir gün burasının meydan olmaya en müsait yer olduğunu düşündü.” (ÖEB, Meydan, s. 59)

“İnsan böyle bir akşam üstü bunlardan birinin üzerine oturup bir sigara yaksa, içinde dünyanın mihnetinden; sıkıntısından sıyrılmış bir ferahlığın ürperişini duyardı.” (BD, Parktaki Kanape, s. 47)

“Karlı bir Mart gece yarısı Greenwich Village’a yolu düşen iki garip kişinin serüvenini dinliyecekti.” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 39)

“Güneşli bir mart sabahı havuzlu evin önünden geçmeyi bilinmeyen, önüne geçilmez bir istek halinde duyduğumu hissettim.” (BD, Havuzlu Ev, s. 57-58)

“Pazar olmayan bir günün akşamı seninle o istasyona gitmiş-tik.” (ÖEB, İstasyon, s. 49)

Aşağıdaki örneklerdeyse ayrıntılı bilgi, tamlananda verilmiştir:

“İlk defa olarak ‘Aşk’ kelimesini bir bahar akşamı işittik.” (ÖEB, Semt, s. 12)

“Hayalsever define avcısını bir kış sabahı omuzlar üstünde evden alıp çok uzaklara götürüp bıraktılar.” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

“İlk defa bir yaz akşamı Haliç’i kuşbakışı seyreden bir yokuştan aşağı inmiştik.” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

“Bir şubat gecesi o yüksekteki odasında soluk bir ışık altında kendinde yeni bir dayanma gücü arayan adam da, Aslı’nın gerçekten var olup olmadığını, onun halâ şehrin bir köşesinde yaşayıp yaşamadığını düşünüyordu.” (YBY, Boş Sevi, s. 98-99)

“Bir rüzgârlı akşam üstü şehrin en kalabalık caddesinden geçerken, bir mağaza vitrini bana ilk defa olarak yeni bir aşksız insanı tanıttı.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 63)

“Bir bayram günü Süheylâların evinde Leylâ’nın babasına rastladım.” (BA, Dağınık Anılar, s. 69)

“Bir sıcak yaz günü babamla kendimizi bu sinemaya attık.” (HK, Sinemalarda Yaşamak, s. 14)

3.2.3.1.22.5. *bu defa / bu sefer / bu kez*

“*Bu zarflarla daha önce gerçekleşen bir olaydan, yapılan bir iş veya hareketten farklı olarak meydana gelen veya gelecek olan olay, durum veya hareketler dile getirilir.*” (Dolunay, 2012: 154)

Aşağıdaki örnekler, aynı zamanda durum odaklı gibi de görünmektedir. Çünkü bunlarda daha önceki bir zamanda gerçekleşen hareket ya da durumlarla bir kıyaslama ve odaklanılan zamandaki eylemi ya da durumu öne çıkarma söz konusudur. Bu nedenle zamanla durumun iç içe geçtiği gözlenmektedir:

“*Yarım saat içinde, bir masal içindeymiş gibi geçip gittiğimiz yol bu defa sona ermiyor bir türlü.*” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 66)

“*Bu defa kimseden korkum yoktu,*” (BD, Keçi, s. 70)

“*Bu defa öpüşmüyorlardı,*” (BD, Keçi, s. 75)

“*Kirli aynadaki yüzü bu defa kendi içimde seyrettim.*” (BA, Berber Aynası, s. 5)

“*Bu sefer subay anlatıyor...*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 63)

“*Akşam lokantadaydılar bu kez,*” (İD, İlk yaz Devrimi, s. 8)

3.2.3.1.22.6. *bu gece / bu akşam / bu akşamüstü / bu yıl / bu pazar / bu sabah*

İşaret sıfatı “*bu*” ile bir zaman adının oluşturduğu sıfat tamlaması yapısındaki bu belirteçler, konuşma anı ya da olay anı odaklı aşağıdaki cümlelerde içinde bulunan zaman dilimine gönderme yapmaktadır:

“*Bu gece yeryüzü üstünde benden, daha dertli ve yalnız bir insan olamazdı.*” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 45)

“*Mathilda bu gece daha da korkunçtu.*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 40)

“*Bu gece yine oyun vardır arka çayırda.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 13)

“*Süheylâ yok bu akşam.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 106)

“*Bu pazar beni cebi boş buldu.*” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 82)

“*Kardeşi bu yıl okula başlıyor.*” (TÖ, 2. bs., Kara Önlükler, s. 157)

“*Biri ‘Bu yıl sağlam çakar’ dedi.*” (BA, Dağınık Anılar, s. 67)

“Bu sabah gündelik politika, toplum olaylarından sıyrılmak istiyorum.” (İD, Kar Yağıyor, s. 38) *geçmiş zaman*

Bazı cümlelerde de gelecekte gün içindeki zaman adının bildirdiği en yakın zaman dilimi anlatılır:

“Bu gece onu evine kadar ben götürmeliydim.” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“Bu gece yemeğe kalsanız. **Bu gece** telkadayı var’ dedi.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 19)

“*Haydi bu akşamüstü surlara çıkalım’ dedik.*” (HK, Surların Üstünde, s. 74)

Aşağıdaki örnekteyse zaman adına bağlı olarak geçmişte kalmış bir önceki zaman dilimine işaret edilir:

“Acaba bu gece bir odada mı yattılar?.” (BD, Keçi, s. 77)

“Bakın bu sabah bu yazıları yeni yazdı.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21)

3.2.3.1.22.7. *dün gece*

“*Dün*” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı bu belirteç yapısıyla hareketin konuşma anından bir gün önce tamlananda belirtilen zamanda gerçekleştiği anlatılır:

“Bir şiir antolojisini karıştırdım dün gece.” (İS, Dönme Dolap, s. 98)

3.2.3.1.22.8. *ertesi gün / ertesi sabah / ertesi akşam / ertesi yaz / ertesi günler ve geceler*

GTS’de “Bir günün, haftanın, ayın, mevsimin, yılın ardından gelen (gün, hafta, ay, mevsim, yıl), ferdası” (e.t. 04.05.2015) açıklamasıyla verilen “ertesi” sözcüğü, sıfat göreviyle kendinden sonra gelen bir zaman adını niteler. Belirtilen zaman, daha önce verilen bir başka cümle ya da cümlelerle ilişkilidir. Atıf zamanı olarak alınabilecek bir söylemin ardından “ertesi” sözcüğüyle kurulu belirtecin yer aldığı cümle gelir ve bu cümle, olay zamanını yansıtır. Dolayısıyla olay zamanını veren cümlede belirtecin gönderme yaptığı zaman, atıf zamanını veren cümleye göre belirlenir çünkü orada belirtilen zamanın ardından gelen bir başka zamandan söz edilmektedir. Örneğin “Bir Nisan akşamının ilk karanlığında bulvara çıkmıştım. (...) Ertesi gün bulvara koştum.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.36) bağlamında “ertesi gün” ifadesi, “bir Nisan akşamı”nın bir gün sonrasını anlatır. Dolayısıyla “Bir Nisan akşamının ilk karanlığında bulvara

çıkıyıtım.” cümlesi, “Ertesi gün bulvara koştım.” söylemi için atıf zamanını vermektedir.

Söz konusu yapıdaki diğere belirteç örnekleri, aşığıdaki cümlelerde görölmektedir:

“Ertesi gün bücür bekçi üzüntülü bir tavır ve ardında iki polisle sokağı girer.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“Ertesi gün gidiyorlardı görmeğıe.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 46)

“Ama ertesi sabah aynı yazıları yine yerli yerinde bulmuşlar..” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Keçiyi ertesi sabah fasulye ve domates sırıklarının içinde bulduk.” (BD, Keçi, s. 77)

“Ertesi sabah sinemanın yeri bir harabeden farksızdı,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 31)

“Ertesi sabah umutla yeniden girişiyorum düğme sayma işine,” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 147)

“Ertesi sabah Çinili fırının önünde beklerdim yolunu, birlikte inerdik yokuşu.” (L, Son Taş Kavgası, s. 36-37)

“Ertesi akşam diyordum, her şey meydana çıkar..” (BD, Keçi, s. 76)

“Ama ertesi akşam, güneş minarenin gölgesini avluya bütün uzunluğunca düşürdüğü sırada, benim elimde keçinin ipi, ağabeyimin elinde bir ders kitabı küçük kapıdan içeri giriyorduk.” (BD, Keçi, s. 70)

“Ertesi akşam ilk karanlıkla beraber gene yanacaktı,” (BA, Gece Korsanları, s. 19)

“Ertesi yaz Zeliha’ların oturduğu ahşap evde başkaları vardı.” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 93)

“Ama ertesi günler ve geceler görünmedi.” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 93)

3.2.3.1.22.9. *geçen gün / sene / yıl / hafta / yaz / akşam*

Sıfat tamlaması yapısındaki bu belirteçler, tamlanandaki zaman adına göre farklı özellikler göstermektedir.

Örneğin “*geçen yıl, geçen sene, geçen yaz, geçen hafta*” ifadeleri, içinde bulunulan yıldan, yazdan ya da haftadan bir öncekine gönderme yapar:

“*Geçen yıl o arsaya yeni bir sinema yaptılar.*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 35)

“*Geçen yıl ufacık ufacık şeylerdi.*” (İD, Anlamı Yok, s. 77)

“*Dediklerine göre, iki yıl önceye kadar tecrübesiz, saf bir kız olan Nelli meğer geçen sene birisini sevmiş,*” (BD, Cambazlar, s. 34)

“*Geçen yaz, üzüm kütüklerinin altında bu işi becermeliydim.*” (TÖ, Düş Sevi, s. 28)

“*Bir başka kedi vardı geçen yaz.*” (HK, Kediler Üstüne, s. 45)

“*Çardaş Fürstin’i geçen hafta ağabeyimle seyretmiştik.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 105)

Ancak aşağıdaki örneklerde “*geçen gün, geçen akşam*” belirteçleri, yakın geçmişte kalmış belirsiz bir zaman dilimine gönderme yapmaktadır:

“*Şiir kitaplarını altüst ettim geçen gün.*” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 81)

“*Geçen gün ‘Kavak yelleri esiyor başımda’ demişti telefonda.*” (BA, Avuntu, s. 62)

“*Geçen akşam TV’de seyrettik ‘Kara Orfe’ filmini...*” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 66)

3.2.3.1.22.10. *gelecek hafta*

Sıfat tamlaması yapısındaki bu belirteç, içinde bulunulan haftadan bir sonraki haftaya işaret eder:

“*Ama gelecek hafta gene koşacaklar akın akın.*” (İD, Futbolcuyuz Futbolcu, s. 144)

3.2.3.1.22.11. *ilk günler / ilk akşam*

Bu belirteçler de hareketin yine bağlamdan netleştirilecek bir zamanda gerçekleştiği bilgisini verir:

“*İlk günler ne kadar ürkmüştüm, yalnızlığımı nasıl duymuştum!*” (TÖ, Kara Önlükler, s. 159)

“*Daha ilk akşam başıma gelmedik kalmadı.*” (BD, Keçi, s. 70)

3.2.3.1.22.12. *o gün / o yıl / o akşam / o sabah / o güz / o gece / o an / o ara*

“O” işaret sıfatının nitelediği bir zaman adından oluşan bu belirteçler, bağlamdan çıkarılabilecek bir zamanda gerçekleşen eylemleri ya da oluşan durumları anlatır.

Örneğin “*İlk o yıl uzun pantolon giyiyordum.*” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68) cümlesinde “o yıl” söylemi, bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla, vericinin babasının öldüğü yıla gönderme yapar. Öyküde açıkça verilmeyen zaman bilgisi, metinlerarası ilişkiler yoluyla “Ey Gece Kapını Üstüme Kapat” kitabındaki “Geçip Giden Yazlarda” adlı öyküde netleşir: “*Haziran 1935. Babamın öldüğü gün.*” (EGKÜK, Geçip Giden Yazlarda, s. 75) Dolayısıyla “o yıl” belirteci, 1935 yılını anlatır. Bu bilgi, bir başka öyküde geçen şu cümleyle somutlaşır: “*İlk uzun pantolonu 1935’te giydim, ilkokul son sınıfa geçtiğimde..*” (KK, O Eski Sevinçler, s. 11)

Bir başka örnek olarak “Kara Kargalar Gibi” öyküsünde yer alan “*İlk o gün, o tereke günü, birer birer odalarımıza girilip, teker teker dolaplarımızın, sandıklarımızın açıldığı, herşeyin ortalık yere döküldüğü, babamın birkaç gün önce üzerinde taşıdığı elbiseye, kiravata, gömleğe, kaleme, saate, para çantasına kadar nesi varsa hepsinin haraç mezat, o karga insanlar sürüsünün yağmasına bırakıldığı gün, kafama bir şey dank deyivermişti.*” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68) söylemindeki “o gün”, yine vericinin babasının ölümünden sonra memurların eve geldiği günü anlatır. Bu da yine yukarıdaki bilgiler ışığında değerlendirildiğinde belirtecin gönderme yaptığı zamanın, 1935 yılının Temmuz’unda bir gün olduğu anlaşılır.

Aynı yapıdaki diğer belirteç örnekleri, aşağıda verilmiştir:

“*Şehir bana o gün her zamankinden daha küçük görünmüştü.*” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 43)

- “O gün bayram yeri yağmurluydu.” (BA, Nelerden Sonra, s. 57)
- “Her halde o gün canım sıkılıyordu,” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 18)
- “Konu komşu, dost, akraba çocukları davetlisidir o gün.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)
- “Ne annem, ne hizmetçi kadın o gün mutfağa adım bile atamazlar.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)
- “Luna Park’a gidecektik o gün.” (BA, Berber Aynası, s. 7)
- “O gün Leylâ ile biraz konuştum.” (BA, Dağınık Anılar, s. 68)
- “İlk defa o gün çamurlu sokağı her zamankinden başka bir ışık altında gördüm.” (BR, Çamurlu Yol, s. 52)
- “Yaşadığımı ilk o gün, o berber aynası karşısında duymuştum.” (BA, Berber Aynası, s. 7)
- “Her yaz başka bir bahçe sinemasında çalışan arkadaşım o yıl da bu sinemaya girmişti.” (BD, Ester ile Roza, s. 22)
- “Fakülteye o yıl girecektim.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 14)
- “İlk defa Roza’yı o akşam gördüm.” (BD, Ester ile Roza, s. 22)
- “İlk o akşam, o hafif sağnak altında tanıdın.” (BR, Tedirgin, s. 80)
- “Ablamın o sabah gözleri ıslaktı.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)
- “İlkokula o güz başlayacaktım.” (YBY, Gondol, s. 66)
- “O gece hepimiz merak ve telâş içindeydik.” (BD, Keçi, s. 76)
- “O gece hırsız-polis oyunu oynuyorduk.” (BD, Kızkıran Haydar, s. 15)
- “O gece yalnız piyanodan bahsettik.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)
- “Gitseydim o gece, bitmişti.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 44)
- “Gene de ilk o an kuşkulanmış.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 47)
- “Ben senin o an neler düşündüğünü anladım.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 35)
- “O an neler kuruyordu kimbilir?” (Aİ, Soluk Resimler, s. 86)

“O an seni, saçların ve gözlerinle içimde hissetmeliydim.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 90-91)

“O ara senin bir sevgilin vardı.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 43)

Aşağıdaki cümlede, belirteç verilirken ayrıntıya inilmiş, “soğuk, rüzgârlı bahar sabahı” olduğu söylenmiştir:

“O soğuk, rüzgârlı bahar sabahı, yıllardır tanıdığım, hakkında türlü hayallere, kötü düşüncelere kapıldığım insanı, bütün iç çıplaklığı, bütün insanlığı ile gördüğümü sanmıştım.” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

3.2.3.1.22.13. o sıra / o sıralar

“O” işaret sıfatının yer aldığı bu belirteç yapısında zaman, bağlama göre belirlenmektedir. Sıfatın gönderme yaptığı durum ya da zaman, diğer cümlelerden çıkarılarak belirtecin yer aldığı cümlede sözü edilen hareket ya da durumun olma, gerçekleşme zamanı anlaşılır. Bu zaman, bir süreci içerir. Örneğin “Ziya Bey’le 1947-50 arasında birlikte olduk. Milli Eğitim Basimevi’nin Düzeltme Bürosu şefiydi. O sıralar ben de Tercüme Bürosu’nun Klasik yayınlarında görevliydim.” (HK, Ziya Bey, s. 50) söyleminde son cümlede geçen “o sıralar” belirtecinin gönderme yaptığı zaman dilimi, daha önceki cümlelerde geçen “1947-50 arası”dır.

Diğer örnekler de aşağıdaki gibidir:

“Bir vapur geçmişti o sıra.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 37)

“Kırk yıllık meslek yaşamının anıları bir gazetede çıkardı o sıralar.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 25)

3.2.3.1.22.14. öbür gün

Aşağıdaki cümlelerde “Yarıdan sonraki gün” (GTS, e.t. 08.05.2015) anlamıyla sıfat tamlaması kuruluşundaki “öbür gün” belirteci kullanılmıştır. Cümlelerden de anlaşıldığı üzere belirteç, gelecek zamana gönderme yapan eklerle birlikte kullanılmaktadır:

“Olsun, öbür gün dönüyoruz nasıl olsa.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 41)

“Öbürgün üç düğme eksilir yavaş yavaş, farketirmeden,” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 147)

3.2.3.1.22.15. *yarın sabah / yarın akşam / yarın gece*

“Yarın” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı bu belirteç yapısında hareket ya da durumun içinde bulunulan andan bir gün sonra, tamlananda belirtilen zamanda gerçekleşmesi söz konusudur:

“Yarın sabah gene gelmeli.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 109)

“Yarın sabah okurum daha iyi.” (İS, Sıcak Haziran, s. 82)

“Yarın sabah yeniden istasyonda olacağız.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 72)

“Yarın akşam yaşadın öyleyse, ’ dedim.” (TÖ, Düş Sevi, s. 30)

“Bakarsınız **ve görürsünüz ki** yarın akşam minibüstedir,” (İD, Mercedes’te Giden Kadın, s. 64)

“Yarın, dedi, yarın gece sana getiririm.” (L, Kırmızı Yoyo, s. 62)

3.2.3.1.23. *Ulaç ekleriyle oluşturulmuş belirteçler*

3.2.3.1.23.1. *[eylem + -{DI}] + [eylem + -{mA} olumsuzluk eki + -{DI}]*

Aynı eylemin -{DI} ekiyle biri olumlu biri olumsuz biçimde olmak üzere iki kez çekimlenip art arda sıralanmasıyla oluşan bu belirteç de ulaç öbeği yapısındadır. Dolunay, belirtecin cümleye anlamsal katkısına yönelik olarak “*Bu yapı, zarf-fülin bildirdiği işle asıl fülde bildirilen işin hemen hemen aynı anda veya birbirlerine çok yakın bir zamanda meydana geldiği anlamını vermektedir.*” (2012: 233) der.

“Bir iki yıl geçti geçmedi bir davetiye geldi anneme.” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38)

3.2.3.1.23.2. *eylem + -{DI} + kişi eki + mI*

Dolunay’ın -{IncA} ulaç ekiyle benzerlik gösterdiğini söylediği (2012: 226) ulaç öbeği yapısındaki bu belirteç de temel cümlelerin eyleminin zamanını yan önermedeki eyleme bağlı olarak vermektedir. Burada da hareketler arasında bir ardışıklık söz

konusudur. Önce yan önermedeki eylem gerçekleşmekte, buna bağlı olarak temel önermedeki hareket ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla aralarında bir sebep-sonuç ilişkisi de dikkati çekmektedir. Örneğin “Düğmeyi çevirdin mi her şey aydınlanırdı.” (İS, Mum Işığında, s. 101) cümlesinde *aydınlan-* eyleminin gerçekleşmesi için önce *düğmeyi çevir-* hareketinin yapılması gerekmektedir.

Bu belirteç yapısı, aşağıda çeşitli cümleler içinde örneklendirilmiştir:

“Biri birazcık sevindi mi, içine bir mutluluk ışığı düştü mü, düşman oluruz ona.” (İS, Sana Bana Ölüm Var, s. 90)

“Bir eski şarkı duydum mu, bir bayram sabahında geçmiş yıllara doğru bir anlığına dalıp gittin mi, ipek gibi bir anı canlanıyor.” (İD, İpek Çorap Varsın Düşsün, s. 88)

“Bir de gazoz içtik miydi, diyecek yoktu keyfimize.” (İD, Tanımsız Acı, s. 89)

“Ama ben bayramlar geldi mi, onun bana verdiği o kırmızı ciltli Fransızca masal kitaplarını hatırlarım.” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 113)

“En iyisi yeni bir giysi almak, düğmeleri tamam bir giysi, ilk günden tetikte bulunmak, tek bir düğme sallandı mı hemen karınızı, kızınızı uyarmak, daha olmazsa alıp iğne ipliği kendi elinizle dikmek...” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 147)

“Bir tek düğme eksildi mi onu ötekiler de izleyecek demektir.” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 148)

“Masalarında o sesli yazı makinelerinin büyüğü, ceplerinde daha küçüğü, akıllarına bir şey geldi mi, yolda, taşıtta, kalabalıkta hemen söyleyiverecekler o maknieye, tamam!” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 40)

“Bir daha dolaştı mı kamyonetini alabilir.” (HVT, Bir Romanda Yaşarcasına, s. 47)

“Ay sonu geldi mi tüm sınıfı bir telâş, bir korku sarardı.” (HVT, O Haziran Günü, s. 49)

“Fırlayıverdi mi karşı yapının çöplüğüne ulaşıyordu.” (HVT, Atını Açık Kız, s. 55)

“Anılar birbirini izledi mi yandın, artık hepsini gözlerinin önünde canlandıracaksın bir bir!..” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81)

“Artık yağmur dedin mi, hep bu otel odasını, bu pencereyi, bu yatağı hatırlıyacağım.” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

“Bastın mı tuşa, içinden ne geçiyorsa çıkıyor kâğıda.” (İS, Beyaz Harflerle..., s. 140)

“Sıkıldın mı çevir beyazı, bir boşalma.” (İS, Beyaz Harflerle..., s. 140)

“Vurdun mu tuşa kapkara satırlarla her şeyini döküverir ortaya.” (İS, Beyaz Harflerle..., s. 141)

“Tam o köşeye geldik mi sıkı sıkı tutardı elimi.” (İD, Anılar da Ölür, s. 25)

3.2.3.1.23.3. eylem + -{DİK} / -{AcAK} + iyelik eki + “zaman / an / gün / zamanlar”

Ortaç ekleri olan -{DİK} ve -{AcAK} eklerinin iyelik ekleri ve “zaman / gün / an” gibi sözcüklerle birleşerek oluşturduğu zaman belirteci görevini üstlenen yapı, yer aldığı cümlede verilen eylemin zamanını kendi bünyesindeki eylemin zamanına bağlı olarak bildirir. Söz konusu belirteç hakkında Çalışkan, şu bilgilere yer verir: “Bağlam içindeki örnekler incelendiğinde ‘-DİK-iyelik eki +nb bgzaman’ dizisinin belirteç işlevli bitimsiz yan cümleler yaptığı görülmektedir. Sıfat işlevli ‘-DİK’ eylemsi eki genel olarak geçmiş ve mevcut duruma atıfta bulunurken bu ekle genişleyen belirteç işlevli yan cümle kurucuları, geleceğe de gönderimde bulunabilmektedir.” (2014: 156)

Örnekler incelendiğinde belirteç bünyesindeki eylemle temel cümledeki eylem arasında gerçekleşme zamanı bakımından eş zamanlılık ya da öncelik-sonralık ilişkisi olduğu görülmektedir.

Bazı örneklerde önce belirteçteki eylem gerçekleşmektedir. Temel cümlenin eyleminin gerçekleşmesi, bu eylemin yapılıp yapılmamasına bağlıdır:

“Gece yer yüzüne bir mendil gibi düştüğü zaman sahil kahvesinin âlemi başlamıştır.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 42)

“Büyüdüğüm zaman bir otomobilim olacaktı.” (İD, Bir Kediyi Öldürmek, s. 130)

“Elimi saçlarına değdirdiğim zaman parmaklarım ıslanmalıydı.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 90)

“Adam başını kaldırdığı zaman karşısında dost ve düşman geceyi buldu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 51)

Kimi örneklerdeyse tam tersi bir durum vardır. Temel cümledeki eylem, belirteçteki eylemden önce gerçekleşip bitmiştir ya da başlamış ve devam etmektedir:

“Kendimi yatakda bulduğum zaman ateşten yanıyordum.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

“Kendimi güvertede bulduğum zaman vapur epey yol almış-ti” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 27)

Bazı cümlelerdeyse eş zamanlılık söz konusudur. Belirteçteki eylem gerçekleşirken temel cümledeki eylem ya da durum da aynı anda aktif durumdadır:

“Tramvayların geçmediği zaman otomobiller, atlı arabalar, kamyonlar, güneş altında mendili ile terini kurutarak yürüyen şişman kadınlar, küçük çocuklar, erkekler, genç kızlar ve delikanlılar görüyorum.” (ÖEB, Gölge Durak, s. 33)

“Eve geldiği zaman küçük bir şeydi,” (BD, Keçi, s. 68)

“Hepside güneş şehrin tepesinden çekilmeye yüz tuttuğu an ortaya çıkarlar.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

“İlk buluşmalarına geldiği gün de böyleydi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 14)

“Çocuk ağlamağa başladığı an, gişenin aydınlığı altında kızıl saçlı bir kız gördüm.” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 45)

“İşim olmadığı zamanlar, avarelik olsun diye köprüye doğru giderim.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 56)

Aşağıdaki cümlelerde eylemlerin gerçekleşme sırasıyla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyulduğu görülür. Örneğin ilk cümle için “öldüğüm gün” derken *öl-* anının da kastedilip kastedilmediği belli değildir. Aynı şekilde üçüncü cümlede Atatürk görüldükten sonra mı yoksa görülmeden önce mi toplanıp konuşulduğuna dair netlik yoktur:

“Öldüğüm gün yağmur yağmalı.” (İD, Anlamı Yok, s. 79)

“Ölüm birşey yapamaz ona’ demiştim öldüğü gün.” (İS, İrep İçin, s. 55)

“Atatürk’ü ilk gördüğüm gün o duvarın dibinde toplanmış konuşmuştuk.” (KK, Gazi’yi Gördün mü, s. 53)

Bu yapı, geldiği cümleye bazen bir koşul anlamı da katar. Temel cümlede yer alan eylemin yapılması ya da yapılmaması, belirteç bünyesinde bulunan eylemin gerçekleşmesine ya da gerçekleşmemesine bağlıdır. Örneğin “Ve yine istediğim zaman seni bulabilir-im,” (ÖEB, Gölgeci Durak, s. 36) cümlesinde belirteç, eylemin gerçekleşmesini koşula bağlamaktadır. Verici, istediği zamanlarda *bul-* eylemini gerçekleştirecektir.

“Gerektiği zaman geriye de dönülür.” (İS, Bir Adım Daha, s. 76)

“Oturduğu yerden ancak ineceği zaman kalkardı.” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

“İstediği zaman ayrılıyor, üzülmeden, istediği zaman bir başkasını buluyor mutluluk bilmem ne aramadan!” (İS, Küçük Kadın, s. 49)

3.2.3.1.23.4. eylem + -{DİK} + -{DAn} + sonra

“Sonra” sözcüğü, “-{DİK} + -{DAn} + sonra” yapısındaki birleşik ulaç eki içinde de görülmektedir. Bu eki alan eylemin oluşturduğu ulaç öbeği de zaman belirteci göreviyle eylemle zaman ilişkisine girer. “*Buna göre, zarffiil cümlesinin olayı bittikten sonra, bir başka ifadeyle, zarffiil cümlesi olayının kritik sınırı aşıldıktan sonra üst cümle olayı başlamaktadır. Daha doğrusu iki olay arasında bir öncelik ilişkisi vardır; yani zarffiil cümlesinin olayı, üst cümle olayından öncedir ve olayların oluş süreçleri kesinlikle eş zamanlı değildir.*” (Aydemir, 2010: 78) Bu anlam özelliğini gösteren cümleler, aşağıda verilmektedir.

“İskeleyle bir göz attıktan sonra, boylu boyunca kanepeye uzanıvermişti.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

“Elden gittikten sonra tadı duyulur,” (İD, Böyle Gençlik, s. 136)

“Gecenin nemli havasını içimize çektikten sonra sinemaların karşılıklı uzandığı cadde boyunca yürümeye başladık.” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 13)

“Hele günün birinde cami avlusuna bir küçük kuzu ile iki kız çıkageldikten sonra, gözüm o kuzudan ve sahiplerinden başkasını görmez olmuştu.” (BD, Keçi, s. 72)

3.2.3.1.23.5. *eylem + -{DIK} + iyelik eki + -{DA}*

Eylemin üzerine gelen birleşik ulaç eki yapısındaki “-{DIK} + iyelik eki + -{DA}” biçimbirimi, ulaç öbeği kurar ve öbek, zaman belirteci göreviyle temel cümlelerin zamanını verir. Aydemir, temel cümleyle yan önerme arasında zaman bakımından çeşitli anlamsal ilişkilerin söz konusu olduğunu söyler ve bunları şöyle açıklar: “Örneğin bazen iki olay arasında bir öncelik ilişkisi vardır, yani ancak zarf cümlesinin kritik sınırı ulaşıldığında üst cümlelerin olayı başlayabilir. Diğer bir ifadeyle, üst cümle olayının başlayabilmesi için zarf cümlesi olayının kritik sınırının mutlaka aşılması gerekmektedir. (...) Ancak bazen de zarf cümlesi olayının kritik sınırı ulaşıldığında, üst cümlelerin olayı çoktan başlamış, devam ediyor olabilir. (...) Esas işlevi, bir olayı zaman çizgisinin belli bir noktasında sabitlemek olan -DXğXndA ekiyle kurulan zarf cümlesi ile bağlı olduğu üst cümle arasında daha değişik bir zaman ilişkisi de söz konusu olabilir. Mesela zarf cümlesi olayının kritik sınırı ulaşıldığında, üst cümle olayının kritik sınırı çoktan aşılmış ve olay kritik sınırın aşılmasından sonraki bir safhada bulunuyor olabilir.” (2010: 75-77)

Buna göre şu cümlede önce belirtecin yer aldığı yan önermede geçen eylem (uyan-) gerçekleşmekte, ardından temel önermedeki müjdeyi ver- hareketi yapılmaktadır:

“Sabah uyandığımda babam müjdeyi vermişti!” (L, Lunapark, s. 5)

Aşağıdaki cümledeyse temel önermedeki hareket, yan önermedeki eylemden önce başlamış ve onun gerçekleştiği sırada devam etmektedir:

“Yerime döndüğümde herkes bize bakıyordu.” (HVT, O Haziran Günü, s. 51)

Şu cümledeyse *otele dön-* eylemiyle temel önermedeki saatin bir olması durumu eş zamanlıdır:

“Saat birdi otele döndüğünde.” (L, Paris’te Bir Sabah, s. 31)

3.2.3.1.23.6. *eylem + -{IncA}*

Bu belirteç, -{IncA} ulaç ekinin yer aldığı ulaç öbeği yapısındadır ve temel önermedeki eylemin / durumun zamanını verir. Temel önermenin gerçekleşmesi için önce yan önermedeki hareket gerçekleşmelidir. Dolayısıyla aralarında bir öncelik - sonralık ilişkisinden söz edilebilir. Aydemir, bu durumu şöyle açıklar: “Buna göre, üst

cümlelerin olayı, ancak zarfîil cümlesi olayının kritik sınırı (bu sınır, başlangıç sınırlı ve süreçli eylemlerde başlangıç sınırı, bitiş sınırlı eylemlerde ise bitiş sınırı olarak kabul edilmektedir) ulaşıldıktan sonra başlayabilir, yani birinci olayın kritik sınırının ulaşılması ikinci olayın başlaması için bir önkoşuldur. Ayrıca burada, O₁ ile O₂ arasında belli bir öncelik ilişkisi (O₁ O₂'den öncedir) de söz konusudur.” (2010: 66)

Örneğin “Film başlayınca benim dünyam ışıklanır.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 23) cümlesinde önce film başlar, buna bağlı olarak da ikinci sırada dünya ışıklanır. Bunların arasında ayrıca bir sebep-sonuç ilişkisi de sezilmektedir. Dünyanın ışıklanmasının sebebi, filmin başlamasıdır.

Bu belirteç yapısının kullanıldığı farklı zamanlara gönderme yapan örnekler, aşağıda sıralanmıştır:

“Eve varınca büyük taşlıkta bana sarılıp birkaç defa döndü.” (BD, Keçi, s. 75)

“Yaz gelince baştanbaşa beyazlar giyiniyor-du,” (BD, Havuzlu Ev, s. 56)

“Ve odama girip de yatağıma uzanınca, şimdi onun da yatağına yattığını düşünürüm.” (ÖEB, Semt, s. 19)

“Bir çizgi çizilir günü gelince.” (İD, Hep Geçip Gidilecek, s. 141)

“Öteki Avrupa kentlerinin yalnızlığımızı kemiren gürültüsünden bıkınca Chanel'i aşmak bir mutlu dünyaya gitmek oluyor benim için.” (İS, Güzel Yalnızlıklar Kenti, s. 150-151)

“Sinemanın sahibinin madamı görününce hemen kalkar giderdi.” (BD, Ester ile Roza, s. 25)

“Sabah olunca karısı ve kızı hemen o yazıları silmişler,” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Zaten o da yitip gidecekti **günü gelince**, bir masal olacaktı günü gelince.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 14)

“Bir taksiye bindireyim tramvay yoluna çıkınca.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 87)

“Baklava tepsisi boş gelmeyecek bir gün... Ne zaman mı? Bilinçli, uyanık, devrimci kuşaklar toplum sorunlarını kökünden çözümleyince. Mutluluk payı topluma eşit olarak dağıtılınca.” (İS, Ramazan Baklavası, s. 135)

“Anılar iskeletleşince bırak şu dünyayı, öl!..” (İD, Anlamı Yok, s. 81)

“Uyanınca biri bile yok bellekte.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 31)

“Ancak gece yarısı olunca meydan onundu,” (BA, Gece Korsanları, s. 19)

3.2.3.1.23.7. *eylem + -{rken} / -{(A)rken} / -{(I)rken}, ad + iken*

Ulaç öbeği yapısındaki bu belirteç, zaman açısından nitelendiği temel cümledeki hareketin bünyesinde barındırdığı eylemle aynı zamanda gerçekleştiği bilgisini sunar. Yani yan önerme ve temel önermedeki hareketler, eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Aydemir, bu durumu “-(X)rken biçiminin temel sözdizimsel işlevini belirleyen bu zamansal belirteç ilişkisi, eş zamanlılık olarak nitelendirilebilir. Buna göre, zarfîil cümlesinin olayı ile üst cümlelerin olayı eş zamanlı olarak vuku bulmaktadır. Diğer bir ifadeyle üst cümle olayı, zarfîil cümlesinin olayı devam ederken gerçekleşmektedir.” (2010: 72) sözleriyle ifade eder. Ayrıca bu yapının görünüş özelliklerine de değinir ve “Bu perspektifle olay, oluş sürecinde, yani başlangıç sınırı ile bitiş sınırı arasında gözlemlenmektedir.” (2010: 73) der. Buna göre örneğin “Beyaz yalılar, ağaçlı bahçeler güneşin ilk ışıkları altında yıkanırken vapurumuz sahil insanlarının rüyalarından geçirdi.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53) cümlesinde yıkan- eylemiyle geç- eylemi, aynı anda gerçekleşmektedir ve bunlar, söz konusu süreçte henüz sona ermemiş, devam eden hareketlerdir.

Çeşitli zaman ekleriyle çekimlenmiş eylemlerin kurduğu cümlelerde görülebilen bu belirteç türüyle ilgili diğer örnekler şöyledir:

“Ona bakarken, sanki aynada, kendimi seyrediyormuşum gibi bir şeyler hissettim.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 26)

“Sırtımda okul çantamla o birbirinin içine girmiş sokaklardan geçerken onu ya bir apartman penceresinde görmüş olmalıyım, ya kapı önünde görmüş olmalıyım, ya bir nişan atma dükkânının tezgâhı arkasında görmüş olmalıyım.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 36-37)

“Yığın yığın insan, kişelerin önlerinde dalgalanırken sen ellerin cebinde ve dudaklarına yapışmış bir sigara ile bir kompartıman penceresini gözlüyorsun.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

“Vatman Rıza efendi arabasını sürerken rüya görmeye alışmıştır.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“Adam ilerde manevra yapan tramvaya doğru koşarken, korkunç bir iç ürpermesiyle başını birden geriye çevirdi,” (BD, Parktaki Kanape, s. 53)

“Güneş ışıklarını yeryüzünden yavaş yavaş toplarken semt yeniden dirilir,” (ÖEB, Semt, s. 17)

“Kızların peşinden siyah salona girerken dirsekleriyle birbirlerini dürtüyorlardı.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 30)

“Şarkının son kelimesi kulağımda erirken sahil kahvesiyle tanışmış oldum.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 43)

“Tam saçımı tararken birden belirirdi, tam traş olurken birden belirirdi, tam kravatımı bağlarken birden belirirdi.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 7)

“Dopdolu ve bol dumanlı kahvelerde genç âvâreler kâğıt oynar-ken, **ben bu buğulu camlar ardındaki aşına âlemi seyretmeliydim.**” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 88)

“Gecenin karanlığı içinde kaybolmuş semt caddesi boyunca yürürken o tangolardan birinden yükselen bir nağmenin insanın kalbinde ve ruhunda gizli, kapalı kalmış, belki eski ve uzak bir aşkın, belki gelecekte saklı bulunan bir maceranın özlemine hayal ettiren, tadını duyuran âhengini uyandırırverirdi.” (BD, Kızkıran Haydar, s. 13)

“Gün doğarken hesabı ödemiştin.” (İD, İlk yaz Devrimi, s. 8)

Bu yapı, aynı zamanda ek eylem olan i- üzerine gelip kendinden önce bir ada bağlanarak da zaman belirteci olur ve bağlandığı temel cümledeki eylemin ya da durumun zamanını verir. Eş zamanlılık özelliği, bu örnekler için de geçerlidir:

“Ta lisenin son sınıfındayken bir fötr şapka vardı.” (BA, Berber Aynası, s. 6)

“İlkokulda iken büyükbabam Fransızca, kırmızı ciltli romanlar verirdi.” (HVT, Yaşamda İlkler, s. 86)

“Kişi gençken anlayamaz gençliğini.” (İD, Böyle Gençlik, s.136)

“Çocukken oyuncak bir kum saati armağan etmişlerdi.” (L, Lunapark, s. 10)

3.2.3.1.23.8. [eylem + {-r} / -(A)r} / -(I)r}] + [eylem + {-mAz}]

-{r} / -(A)r} / -(I)r} eklerini almış bir eylemin olumsuzluk ekini barındıran {-mAz} ekini almış tekrarıyla oluşturduğu ulaç öbeği yapısındaki bu belirteç de temel cümlenin eylemini zaman yönünden niteler. Buna göre, yan önermedeki eyleminin gerçekleşmesinin hemen ardından temel cümledeki eylem gerçekleşmektedir. Dolayısıyla aralarında zaman açısından ardışıklık söz konusudur. Aydemir, bu ilişkiyi şöyle açıklar: “*Bu tür bir zarffil cümlesinin temel işlevi, bağlı olduğu üst cümleye zamansal bir arka plan oluşturmaktır. Böylece -(X)r/-Ar...-mAz, zarffil cümlesi olayının ‘bitişinden hemen sonra’ üst cümle olayının başladığını, yani ‘olayların aralıksız birbirini takibini’ bildirmektedir.*” (2010: 84)

“*Biletimi alıp salona girer girmez durakladım.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

“*Hava kararmaya yüz tutar tutmaz görünürdü.*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 38)

“*Nice anılarımı saklayan o kocaman binanın tutuştuğunu duyar duymaz, uzak kenar semtindeki evimden nasıl dışarı fırlamıştım!*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

“*Onu mırıldanır mırıldanmaz, mahallemin tam on yıl önceki hali içinde kendimi bir ortaokul öğrencisi kılığıyla hissediveririm.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 13)

“*Gün çekilir çekilmez sofa kapkara.*” (YBY, Dar Oda, s. 10)

“*İstinye şiiri vardır, açıp okusam eve döner dönmez.*” (İS, İstinye Suları, s. 11)

“*Hiç değilse kopar kopmaz yenisini dikmeli hemen.*” (İD, Kopuk Düğmeler, s. 147)

“*Sabaha karşı ikide, üçte, herkes işini bitirip evine gittikten sonra makine dönmeye başlar başlamaz dalmış uykusuna.*” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 55)

“*Ankara’dan gelir gelmez bir telefon.*” (L, Bir Dost, s. 46)

“*Dışarı adım atar atmaz akreple yelkovanın yarışı başlıyor.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 15)

“*Düğünden döner dönmez anneme sormalıydım, kitabı hemen bulup okumalıydım.*” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 88)

3.2.3.1.23.9. eylem + {-mA} olumsuzluk eki + {-yor} +kişi eki + mI / eylem + {-mAz} + {-mI}

Bu yapı da ulaç öbeği özelliği gösterir ve temel cümlenin eylemini zaman yönünden niteleyerek zaman belirteci görevini üstlenir:

“Hele saat dokuz olmuyor mu, aysız sonbahar gecelerinin nemli karanlığı, yapışkan hüznü çökmüyor mu, ben, bu şehrin eski bir sevdalısı olan ben, bu şehirden korkuyor-um,” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 28-29)

“Eylül yaklaşmaz mı içimde bir ürperme.” (EGKÜK, Eylül Ürperisi, s. 50)

3.2.3.1.23.10. eylem + {-mAdAn}

Ulaç öbeğinin belirteç görevini üstlendiği bu yapı için Korkmaz, şu açıklamayı yapar: *“Bu zarf-fiil, ‘-madan önce’ anlamıyla kullanıldığında, işlev bakımından asıl fiildeki hareketin, zarf-fiilin gösterdiği hareketten daha önce gerçekleştiğini bildirir:”* (2003a: 1011)

Bu yapının yer aldığı örneklerde 3.2.3.1.23.8. maddede [eylem + {-r} / -{(A)r} / -{Ir}] + [eylem + {-mAz}] yapısında verilen durumun tam tersi gerçekleşmektedir. Onlarda zaman sırası bakımından yan önermedeki hareket önde yer alırken aşağıdaki yapılarda önce temel önerme ardından yan önerme gerçekleşir:

“Daha güneş batmadan bir telâş başlıyor-du,” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 11)

“Onlar da gün batmadan evlerinde bulunur-lar-dı,” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102)

“Hem zaten biz daha hava kararmadan cami avlusunu terk ederdik.” (BD, Keçi, s. 71)

“Eşi, o görkemli günleri yaşayamadan öldü.” (HK, Bir Büyük Adam, s. 85)

3.2.3.1.23.11. eylem + {-mAdAn} + önce / evvel

Bu belirtecin yer aldığı cümlelerde temel önermedeki eylem ya da durum, yan önermedeki eylemden önce gerçekleşmektedir. Aydemir, bu durumu şöyle açıklar: *“-mAdAn önce'nin ifade ettiği bu zaman ilişkisi, bir sonrakiliktir; yani zarffiil cümlesi olayı üst cümle olayından sonradır. Daha doğrusu üst cümle olayı bitmeden zarffiil cümlesinin olayı başlayamaz. Dolayısıyla da olayların oluş süreçleri kesinlikle eş zamanlı değildir.”* (2010: 81) Yılmaz, edat grubu olarak değerlendirdiği bu yapıyla ilgili

olarak “Bu yapıda, ‘zamanda öncelik’ söz konusu olduğu için, sadece öncelik bildiren son çekim edatları kullanılmaktadır.” (2009: 25) der.

“Filmin başlamasından önce kız arkadaşlarıyla gülüşerek bir şeyler konuşurdu.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 70)

“Meydan, meydan olmazdan evvel bir yangın yeri idi.” (ÖEB, Meydan, s. 59)

3.2.3.2. Sıklık Belirteçleri

Sıklık belirteçlerini, hareketlerin yinelenme aralıklarını belirten yapılar oluşturmaktadır. Gökmen, bu belirteçlerin işlevlerini, “Sıklık belirteçleri, herhangi bir eylemin gerçekleşme zamanına işaret etmenin yanısıra, olay ya da durumun yinelenme ya da tekrar edilme özelliklerini yansıtmaktadırlar.” (2003: 91) biçiminde açıklar. Ayrıca “Ali evi topladı.” ve “Ali evi her gün topladı.” cümlelerinin karşılaştırılması sonucunda sıklık belirteci olan “her gün”ün alışkanlık gösterme özelliğinin anlaşıldığını belirtir (2003: 85).

Demirgüneş, Türkçede sıklık belirteçlerinin sayısal yoğunluğunun gerekçelerini “Sıklık belirteçlerinin sayısal çokluğuna bakarsak, her ne kadar süreç olarak farklılıklar olsa da, bu belirteçlerin çoğunluğunun aslında eş/yakın anlamlı sözcükler (çoklukla, sık sık, genellikle, adım bası...) olduğunu görürüz. Ayrıca, Türkçede alışkanlık (habitual) görünüşünü kodlayan biçimbirimler (-Ir ve -Iyor), eylemin sıklık süreci hakkında kesin bir bilgi vermekten yoksun olduklarından bu değerleri aktarmada bir sıklık belirtecine gereksinim duyarlar. Sıklık sürecinin her aşamasının ayrı ayrı belirteçlerle kodlanması da sıklık belirteçlerinin sıklık belirteç fazla olmasının yolunu açmış gözükmektedir.” (2008: 291) biçimindeki sözleriyle açıklamaktadır. Ayrıca belirtmiş olduğu sıklık sürecinin her aşamasının ayrı ayrı belirteçlerle kodlanması meselesi de öykülerden tespit edilen aşağıdaki örneklerde izlenebilmektedir:

“Karımla geziyorum caddede. Akşamları çokluk.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 31) örneğinde “sıklık belirteci + sıklık belirteci” yapısında belirteç öbeği olan “akşamları çokluk” ifadesi, eylemin “akşamlar” dışında da yapıldığını ancak en çok bu zaman diliminde gerçekleştirildiğini gösterir.

“Ben o yorgancının önünden geceyarıları geçmedim bir daha.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84) örneğinde de altı çizili sıklık belirteçlerinden “geceyarıları”, özel olarak,

hareketin tekrarlandığı zaman dilimini anlatırken “*bir daha*” yapısı, genel anlamda *geçme-* eyleminin tekrarlanmasına gönderme yapar.

Öykülerden tespit edilen sıklık belirteçleri aşağıda incelenmiştir:

3.2.3.2.1. *ara sıra / arada bir / arada / bazan / bazen / zaman zaman / kimi kez / kimi zaman / kâh / kâh kâh*

Bu belirteçler, hareketin ya da durumun sık sık gerçekleşmediğini göstermekte (Akçataş, 2005: 40), ayrıca hareketlerin ya da durumların yinelenme aralıklarının belirli bir düzen içinde olmadığını anlatmaktadır. Bir anlamda sıklığı derecelendirdikleri söylenebilir:

“*Ara sıra görürdüm..*” (BD, Keçi, s. 72)

“*Kumral saçlarını rüzgâr ara sıra dalgalandırıyor.*” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 97)

“*Ben ara sıra Nuhun Gemisini hatırlar-ım,*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“*Ara sıra hatırlıyorum;*” (BD, Bizans Definesi, s. 5)

“*Ara sıra duvarda başka kalemlerden çıkan yeni yazılar, beyitler okuyordum.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.34)

“*Arasına genç bir kadın çıkardı.*” (BA, Yabancı Okulda, s. 25)

“*Arada bir, önümüzden geçen kafayı çekmiş Sammy’ler, bize ellerini sallıyorlardı.*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 40)

“*Ellerini arada bir saçlarına götürüyor,*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 30)

“*Arada bir uzun uzun düdüğünü öttürür,*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 41)

“*Arada bir gözlerimiz birbirine geçerdi,*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 23)

“*Saatlerce süren ve sonu gelmez gibi görünen sessizliği arada bir cansız ve isteksiz çıkan ‘şekerli bir’ ve ‘gazoz’ sesleri bozmaya boşuna teşebbüs eder.*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 41-42)

“*Arada bir, ılık bir esinti yüzümü okşayıp geçiyor.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 60)

“Arada bir seni hatırıma getirmeliydim.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 89)

“Kişi arada bir gelmeli Boğazın bu küçük köylerine.” (İS, Kanlıca Yağmuru, s. 86)

“Kendimizle başbaşa kalmamız da gerek arada bir.” (EGKÜK, Şubat’ta Bir Gün, s. 63)

“Bir terli elin sıcaklığını duyar avucum arada.” (İD, Köprüünün Orta Yeri, s. 58)

“Bazan annem başına geçer-di,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

“Bazan ayağa kalkıp hora tepilir,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38)

“Bazen beni yerimden korkuyla sıçratacak kadar habersiz bir sesle düdüğünü öttürüyor.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

“Bazan bir mısra hatırlamalı-y-dı-m,” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 89)

“Bazan şu mavi şehirde yaşamış, caddelerinde gezmiş, denizlerini ağaçlarını, bulutlarını, çocuklarını seyretmiş, bir gülüşü, bir bakışı, bir hali için bir kızı sevmiş, hayatta bir şeyler yapmak istemiş, bir insanın son hayallerini kurduğunu sanıyordum.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67)

“Bazen daldığım olurdu bu anlarda...” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

“Bazan vagonlarını bırakıp geri geri gidiveriyor.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“Kişiler kendi yaşamlarında böylesine devrimler yaparlar bazan.” (İS, Birdenbire, s. 29)

“Bir saat bazan öyle uzaktır ki, hiç gelmez gibidir.” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 20)

“Sözcükler bazen anlamını yitirir.” (HK, Bir Kapı Önü, s. 92)

“Kişi zaman zaman yapmalı böyle bir ‘temizlik’i.” (TÖ, 2. bs., İnsanlar da Eskir, s. 89)

“Çehov’u açar okurum zaman zaman.” (İS, Anlamı Var mı?, s. 46)

“Zaman zaman biri çıkıyor öne, onun istekleri, düşünceleri ağır basıyor.” (İS, Mum Işığında, s. 102)

“Ama o böcek gelse zaman zaman şu kâğıtları, kitapları yemese de toplasa, bir yana yığsa, beni şu kâğıt kalabalığından kurtarsa!..” (İD, Kar Yağıyor, s. 39)

“Bir görevi yerine getirmemenin, bir işten sıyrılmanın, bir sorumluluktan kaçmanın, daha kötüsü çevrenize, yakınlarınıza, insanlara bilerek bilmeyerek kötülükler yapmanın acısı çökmedi mi üzerinize zaman zaman?” (İD, Sabaha Doğru, s. 55)

“Zaman zaman kırk yıllık valilik yaşantısından anılar anlatırdı” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 24)

“Kimi kez kuşlar konar, kimi kez buzlar dondurur onları.” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 6-7)

“İçkiler ne kolay gider ardı ardına kimi zaman.” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 7)

“Kimi zaman ben de arıyorum öyle bir böceği.” (İD, Kar Yağıyor, s. 39)

“Kimi zaman ben kazanırdım bu oyunda.” (KK, O Eski Sevinçler, s. 10)

“Kimi zaman camda sararmış eski bir dergiyi görmeyen satıcıdan o derginin parasını alışımdır.” (L, Loş Oda, s. 41)

“Kimi zaman da en acımasız düşmandır yalnızlık.” (EGKÜK, Şubat’ta Bir Gün, s. 63)

“Kimi zaman izlemişti.” (HK, Bir Kapı Önü, s. 93)

“Kâh adımlarımı sayar-**dt-m**, kâh benden önde giden adama kaç adımda yetişebileceğimi hesaplar-**dt-m**,” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 27)

“Onları katarın başında azametli, heybetli bir tavurla kâh durur-**ken görürdüm**, kâh koşarken görürdüm. (BR, Lokomotifler, s. 56)

“Kâh yanlış bağlanır bu parçalar.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 8)

3.2.3.2.2. **asla / hiçbir zaman**

Olumsuz cümlelerde görülen bu belirteçler, hareketin gerçekleşmediğini ya da gerçekleşmeyeceğini anlatırken eylemin yapılmama sıklığını zamanın bütününe yaymaktadır. Yani “Cümledeki hareketin geçmişte yapılmadığını, gelecekte de yapılmayacağını bildirir. Bir başka deyişle olumsuz süreklilik ifade eder.” (Dolunay, 2012: 173)

“Sen bu yeryüzünde asla yaşamadın.” (ÖEB, Gölgele Durak, s. 36)

“Onları tanımaya tenezzül etmeyen bu kimseler hiçbir zaman insanları anlyamamışlardır.’ dedi.” (ÖEB, Kıbrıt Alevi, s. 25)

“Sizi hiç bir zaman unutmyacağım,’ dedi, ‘Sizi hiçbir zaman **unutmyacağım,**’ dedi...” (ÖEB, Kıbrıt Alevi, s. 26)

“Sen hiç bir zaman şu anda kazandığın değeri bilmyeceksin;” (ÖEB, Gölgele Durak, s. 35)

“Ama, hiçbir zaman bisiklet sevdalısı olmadım.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 42)

“Benim bu kirli camın altında gördüklerim hiç bir zaman mevcut olmamıştı;” (ÖEB, Gölgele Durak, s. 36)

“Ama hiçbir zaman olduğun gibi gösterme.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 66)

“Anlayamıyacaktı hiçbir zaman.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 33)

“Pazarlıkta hiçbir zaman uyuşamıyorlardı.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 46)

“Düşen kalkar, ama sürünen hiç bir zaman ayağa kalkamaz.” (İS, Yerde Sürünen, s. 132)

“Hiç bir zaman fazla boğucu sıcak olmazdı tramvaylar,” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 76)

3.2.3.2.3. **bir daha bir daha / bir daha**

GTS’de “bir daha” belirtecinin üç farklı karşılığı verilmiştir: “1. İkinci kez, 2. Yeniden, tekrar, 3. Asla.” (e.t. 15.04.2015) Buna göre söz konusu belirteçle hareketin gerçekleşmesinin ardından yeniden gerçekleştiği bilgisi verilebilir:

“Bir daha gelir mi?” (KK, Odamdaki Serçe, s. 15)

“Şu karlı, buzlu günlerde de ortaya çıkmazsa, bir daha ne zaman, çıkar!” (L, Baston ve Şapka, s. 57)

“Yüksekkaldırımı, yağmurlu günlerdeki halini, mahzunluğunu bir daha görmeliydim.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 89)

Yukarıdaki ilk iki örnekte hareketin gelecekte yeniden gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorgulanmakta, üçüncü cümledeyse daha önce gerçekleşmiş bir eylemin gelecekte yeniden gerçekleşmesinin istendiği görülmektedir.

“Yazıları bir daha bir daha okudum.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 19) cümlesindeyse belirteç, ikileme biçiminde kullanılarak hareketin tekrar tekrar yapıldığı anlatılmıştır. Ancak *oku-* eyleminin kaç kez tekrarlandığı belli değildir.

“Bir daha ne Roza’yı **görebilirdim** ne Ester’i görebilirdim. **Bir daha** ne de bahçe sinemasını **görebilirdim** . **Bir daha** ne Arjantina plâğını **görebilirdim**. **Bir daha** ne Betty’nin filmini **görebilirdim**. O değişik, bambaşka âleme bir daha adım atamazdım.” (BD, Ester ile Roza, s. 27)

Aşağıdaki örneklerde hareketin daha önce gerçekleştiği, ancak daha sonra bir daha yinelenmediği anlatılmakta; belirteç, GTS’teki “*asla*” anlamıyla kullanılmaktadır:

“Bir daha gözüm görmesin.’ deyip evden çıktı.” (BD, Keçi, s. 77)

“Babam anneme ‘Bir daha bu eve adım atmayacak, emin ol.’ dedi.” (BA, Evden Kaçış, s. 42)

“Ben o yorgancının önünden geceyarıları geçmedim bir daha.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84)

3.2.3.2.4. *bir kez daha / bir kere daha*

Bu belirteç, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere daha önce gerçekleşen hareketlerin tekrarlandığını anlatmak için kullanılmaktadır. Eylemlerin daha önce kaç kere gerçekleştiği, ancak bağlamdan çıkarılır.

“Önümdeki yazıyı bir kez daha okudum,” (ÖEB, 2000, Yağmur Ahmakları İslatıyordu, s. 73)

“Gece vakti bir kere daha nota çekmecesini ortaya çıkardık.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

“Bir süre kalkamadı, yanına gitsem bir kez daha fırlayacak, belki ölecek.” (KK, Odamdaki Serçe, s. 14)

3.2.3.2.5. *daima / hep / sürekli*

Hareketin sürekli olarak yapıldığını veya yapılacağını ifade eden belirteçlerdir. (Dolunay, 2012: 175) Tekrarlanan her durumda aynı sonuç ortaya çıkmaktadır.

“*Caddeden gitmek daima hoştur,*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“*Daima yeni, başka, değişik yüzleri, gözleri, bakışları vardı.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 76)

“***Sizi daima düşüneceğim dedi***” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 26)

“*Daima güler,*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 58)

“*Daima iki film bir arada oynatacağık.*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“*Çünkü ben daima ondan önce inerdim.*” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

“*Hep gizli kaldım.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 66)

“*Her günkü ayak izlerine yenilerini ekleyerek hep aynı yollardan geçeceğim,*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

“*Mum ışığı oynuyor hep.*” (İS, Mum Işığında, s. 102)

“*Hep böyle papuçları severdi.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 8)

“*Kapıyı hep o kadın açıyordu.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 80)

“*Onu, hep ‘Mehtaplı bir gece’ ve ‘Kemanımla ona bir ses’ tangolarıyla birlikte düşünüyorum.*” (BD, Kızkıran Haydar, s. 14)

“*Hep eski evimizdeyiz.’ dedi.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10)

“*Onlardan biri hep gözümün önündedir.*” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 63)

“*Dükkânların kepenkleri inikti hep.*” (BA, Nelerden Sonra, s. 57)

“*Hep böyle durmalıyım.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 71)

“*Hep bu açıdan görecekti onu.*” (YBY, Boş Sevi, s. 97)

“*Bayraklı kapının ardındaki odalara hep girer çıkarmış.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

“*Hep severim sakız leblebisini.*” (TÖ, Haziran Öğlesi, s. 44)

“*Bu ölüm havası yağmurla gelir hep.*” (İD, Anlamı Yok, s. 79)

“Güneş hep doğacaktır, en umulmaz zamanda bile.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 68)

“Öyküsünü anlatmıştı hep.” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 93)

“Hep yirmisinde...” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 70)

“Şimdi zamanın geçişi eskisinden daha hızlı. Sürekli hızlanıyor, tıpkı bir motorun ağırdan başlayıp, coşkuyla, çığıncasına dönmesi gibi...” (L, Ağustos İkindsinde, s. 59)

3.2.3.2.6. *ekseriya / çokluk / sık sık*

Bu belirteçler, hareketin devamlı olmasa da sık sık tekrarlandığını belirtmektedir (Dolunay, 2012: 162).

“Fakat ekseriya vaziyetinin kıymetini bilmez.’ **dedi**.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

“Sık sık gazetelerde görünüyor.” (BR, Lokomotifler, s. 60)

“Sık sık bize gelirdi.” (BA, Evden Kaçış, s. 43)

“Eski Eylülleri sık sık hatırlarım nedense.” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104)

Aşağıdaki cümlelerdeyse “*çokluk*” ve “*ekseriya*” belirteçleri, yine sıklık belirteci olan “*akşamüstleri*” ve “*akşamları*” belirteçlerini niteleyerek belirteç öbeği içinde kullanılmıştır. Bu birimler, cümlelerdeki eylemlerin “*akşamüstler*” ve “*akşamlar*” dışında da yapıldığını ama en çok bu zaman dilimlerinde gerçekleştirildiğini bildirir:

“Ekseriya bu hayaller akşam üstleri kurulurdu.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 61)

“Karımla geziyorum caddede. Akşamları çokluk.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 31)

3.2.3.2.7. *her defasında / her kez / her defa*

Tekrarlanan eylem ya da durumun her yinelenişinde aynı sonucun ortaya çıktığına işaret eder:

“Fakat ben her defasında da eve mesut dönerdim.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“Her defasında da kestaneçiden kestane alıyor-**du-m**” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21)

“Her defasında o mahzun sima bana bir hayatın hikâyesini okutur.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 87)

“Her defasında bu böyleydi.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 46)

“Her defasında da her hayalin, her düşüncenin, her ümidin, boşluğa doğru açılan birer kapı olduğunu bilmiyor muydum?” (BR, Tedirgin, s. 78)

“Her defasında yeni buldu hepsini.” (BA, Film Koptu, s. 13)

“Dost meyhaneci her kez yeni şaraplar getirecekti.” (YBY, Bursa’da Toulouse Lautreç, s. 61)

“Her defa başka türlü anlattı o cinayet gecesini. Belki her defasında değişik biçimde yaşıyor, anımsıyor.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 32)

3.2.3.2.8. **hiç / hiç mi hiç**

Olumsuz eylemlerle kullanılan bu belirteçler, hareketin gerçekleşmediğini anlatarak bir anlamda sıklık belirtmiş olmaktadır³⁵:

“Lokomotifleri hiç mi hiç tek başlarına görmüş değilim.” (BR, Lokomotifler, s. 56)

“Hele yakınları, sözde dostları, sözde onu sevenler, sevdiklerini iddia edenler böyle bir seviye katlanamazlar hiç!” (İS, Seviye Övgü, s. 19)

3.2.3.2.9. **ilelebet / sürgit**

Hareketin ya da durumun belli bir noktada sonlanmayıp aralıksız olarak süresiz yani sonsuza kadar devam edeceğini ya da ettiğini anlatan belirteçlerdir:

“Fakat siz bende, ilelebet yaşıyacaksınız.’ **dedi.**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 26)

“Sürgit böyle olacak hep.” (İD, İlyaz Devrimi, s. 7)

“Sürgit yaşatılmaz gerginlikler.” (L, İlk Yazın İlk Günü, s. 19)

3.2.3.2.10. **ilk defa / ilk defa olarak**

³⁵ “Hiç”in kullanım alanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, AKKÖK Meral, “Hiç’in Yer Aldığı Yapılar ve Yüklendiği Anlamsal İşlevler”, *Dil Araştırmaları*, S. 4, Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları, 2009, ss. 25-35.

Bu belirteçler, cümledeki hareketin ilk kez yapıldığını söyleyerek daha önce gerçekleşmediği bilgisini verirler. Ancak daha sonra tekrarlanıp tekrarlanmayacağı, bağlamdan anlaşılır:

“*İlk defa* Roza 'yı o akşam gördüm.” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

“*İlk defa* görüyordum.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 64)

“*Bu muntazam aralıklarla dikili elektrik fenerlerinin yuvarlak aydınlıklarının düştüğü, bir sürü otomobil, tramvay, sayısız erkek, kadın, bir yığın insanın geçip döndüğü bir masal köprüsü üzerinde sanki ilk defa yürüyecektim.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 64)

“*Ama ben sizi ilk defa görüyorum dedi.*” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 46)

“*Bunu da ilk defa gene o söylemişti.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 11)

“*Bir kadınla ilk defa yatmış.*” (YBY, Dar Oda, s. 13)

“*İlk defa oluyor bu.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 70)

“*İlk defa olarak 'Aşk' kelimesini bir bahar akşamı işittik.*” (ÖEB, Semt, s. 12)

3.2.3.2.11. *ne zaman + [eylem + {-sA}]*

-{sA} ekiyle çekimlenmiş bir eylemin kurduğu yan önerme niteliğindeki yapının zaman belirteci olarak kullanıldığı yapılarda temel önermedeki hareketin, yan önermede belirtilen eylemin gerçekleştiği zamanla sınırlı olmak şartıyla tekrarlandığı görülmektedir. Yani temel önermedeki hareketin gerçekleşmesi, yan önermedeki eylemin gerçekleşmesine bağlıdır. Akçataş, “*şartlı alışkanlığa bağlı süreklilik*” başlığı altında değerlendirdiği bu yapı hakkında şu bilgileri verir:

“*Şartlı birleşik yapı, sürekliliği bir şarta bağlamaktadır. Böylece bir fiilin gerçekleşme zamanı, başka bir fiilin gerçekleşmesine bağlanmış. Cümlenin şart kısmı ise, bunu zaman ayrıntıları bakımından düzenlemiştir.*

‘*Ne zaman?*’ sorusu, alışkanlığa bağlı sürekliliğin ayrıntılarını bulmamızı sağlar. Bu ayrıntılar, şartlı kısımdadır. Zamanlama, tekrarlanan bir fiilin sonucu olarak oluşmuş alışkanlığa dayanır. Böylece süreklilik, geçici bir süreçle sınırlandırılmıştır.

Sınırlandırmanın şarta bağlanması, şartlı birleşik cümle yapısında kullanılabilir. Bu örnek, gösteriyor ki, şartlı cümlecik, şarta bağlı bir zamanlama ile

ana cümlelerin yüklemine zamanını belirleyebiliyor. Alışkanlığa bağlı süreklilik, işte bu ilişkiyle belirlenmiştir.” (2005: 129)

Çalışkan da yapıyla ilgili olarak “‘*Ne zaman*’ biriminin bir yan cümle bağlayıcısı olarak kullanıldığı bu cümlelerde de ‘*ne zaman+eylem-sA-kişi eki*’ örüntüsü belirteç görevinde kullanılacak bir belirteç yan cümlesi oluşturmaktadır. Bu örüntü içinde ‘*ne zaman*’, ‘*her ne zaman*’ anlamı kazanmaktadır.” (2014: 142) der.

Aşağıdaki cümlelerde bu belirteç yapısının alışkanlıkları anlatmaya yarayan eklerden -{yor} ve -{(A)r} / -{(I)r}’la birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir. Hatta ilk örnekte -{yor} ekinin geniş zamana gönderme yaptığı, tekrarlanan eylemleri anlattığı, belirteç yardımıyla anlaşılmaktadır.

“*Ne zaman radyoda oynak bir hava olsa dudaklarını oynatıyor hafiften.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 18)

“*Ne zaman bir otel odasında bulsam kendimi, harf harf dirilirler içimde.*” (TÖ, 2. bs., Otel Odaları, s. 85)

“*Ne zaman Eylül’e girsek kendimi o ilkokul günlerinde bulurum.*” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 77)

“*Ne zaman bir minibüse binsem, hemen koyarlar bandı,*” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 75)

Aşağıdaki cümlede de “*ne zaman*” ifadesi kullanılmadan aynı anlam verilmektedir:

“*Bir aynaya baksam gözlerimin içinde güldüğünü görüyordum.*” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 8)

3.2.3.2.12. pek az

“*Pek az*” ifadesi, “belirteç + belirteç” yapısında bir belirteç öbeği olan ve hareketin çok sık gerçekleşmediğini anlatan bir birimdir:

“*Ölüm pek az hatırlanır-dı,*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 103)

3.2.3.2.13. tekrar / tekrardan / yine / gene / yeniden

Akçataş tarafından “*Tekrarlanmış veya tekrarlanacak bir fiilin zamanını belirler. Böylece fiilin zamanı, daha önce de gerçekleşmiş olma bilgisiyle*

değerlendirilir.” (2005: 48) biçiminde açıklanan bu belirteçler, hareketin ya da durumun tekrarlandığını gösteren belirteçlerdir ancak bunların tekrarlanma sayısı ve sıklığı, bağlamdan çıkar.

“*Dönüp dolaşip tekrar o parka geldi.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 47)

“*Sonbaharda tekrar meydana çıkıyordu.*” (BD, Havuzlu Ev, s. 56)

“*Beş dakika içinde yağmur selleri bütün şehri baş tan başa katetmek için tekrardan yola çıkmış bulunuyordu.*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

“*Her şey, her şey yıllarca önceki o eylül günündeki gibi, o eylül gününün geç bir saatindeki gibi tekrardan dirilebilir...*” (BD, Parktaki Kanape, s. 48)

“*Yine tütünler ayıklanır,*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“*Yine gelir mi?”* (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 33)

“*Yine o çocuklar top oynuyor-**du***” (BD, Keçi, s. 70)

“*Ben yine evde pencereimin önündeyim.*” (ÖEB, İstasyon, s. 48)

“*Yine bir mehtap aydınlığı vardı.*” (BD, Kızkırın Haydar, s. 15)

“*Başka bir gün yine gelmişti.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66)

“*Yine caddeleri aşar-**dı-k**, yine başka vitrinler, başka mağazalar önünde dalar kalırdık:*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

“*İlkyaz geldi yine.*” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 9)

“*Gene arka taraftan sesler duyuyor-**du-m**,*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

“*Sakalları uzamış gene.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 48)

“*Gene tipi başladı.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 106)

“*Gene saraya doğru insanlar gidiyor.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 108)

“*Gene cam önündeyim.*” (TÖ, Yitip giden, s. 47)

“*Ama hep yapılacak o kırmızı yorganlar gene.*” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 85)

“*İsterse güneş de olmasın, kurşun rengi bir gökyüzü dursun tepenizde, hüüzün yoktur gene.*” (İS, Hyde Park’a Övgü, s. 154)

“Yeniden Beyazıt Meydanı ’ndaki o bildik akşam saatlerine dönmüştüm.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 81)

“Nelerden nelerden sonra yeniden o semte döndü.” (BA, Nelerden Sonra, s. 53)

“Deminki hayali yeniden yaşadım.” (BA, Berber Aynası, s. 5)

“Uzun yıllar sonra yeniden Kavaklar’dayım.” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 50)

“Batacak, doğacak yeniden.” (L, Bir Yalnızlıkta, s. 22)

3.2.3.2.14. Durum ekleriyle oluşturulmuş belirteçler

3.2.3.2.14.1. ad + - {DA}

3.2.3.2.14.1.1. ayda bir / yirmi dakikada bir / haftada bir / iki bayramda bir / iki üç dakikada bir / haftada bir gün / haftada iki gün, ayda bir iki defa / günde birkaç defa / günde bir kez / günde bin kez

Gencan’ın “-de takısı almış zamanla ilgili sözcükler, bir’le öbekleşince eylemin belirtilen zamanlarda yinlendiğini göstermeye yarar.” (2001: 449) biçiminde açıkladığı bu belirteç yapısında ad değerindeki iki birimin -{DA} bütün- parça ilişkisi bildiren tamlayan durumu ekiyle bağlandığı görülmektedir. Oluşan birim, -{DA}’lı sözcük öbeğidir. “{-DA} ekini alan ad, bütünü; bağlandığı ad da parçayı gösterir.” (Üstünova, 2012: 117) Dolayısıyla bu belirteçle cümlede anlatılan hareketin tamlayanda belirtilen zaman bütünü içinde kaç kere yapıldığı anlatılmış olmakta ve eylemin belirli aralıklarla yinlendiği ifade edilmektedir:

“Babası gemiciydi, ayda bir gelirdi.” (BA, Nelerden Sonra, s. 57)

“Ayda bir benim için giyin, benim için süslen, benim için sokaklardan geç, benim için çevrendeki insanların bakışlarından ürk, benim için uzun merdivenler çık, benim için, yalnız benim için bana gel’ demek istiyordu...” (YBY, Aslı Çıkmazı, s. 75)

“Her yirmi dakikada bir geçer.” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 11)

“Ben haftada bir kalemimi kaybederdim.” (BA, Yabancı Okulda, s. 27)

“Evlendiğinden beri ancak iki bayramda bir annesinin kapısını çalarmış oğlu...” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 66)

“Erkekse haftada bir, on beş günde bir geliyordu,” (İD, İlk yaz Devrimi, s. 8)

“İki, üç dakikada bir aynı şeyleri tekrarlıyorlar.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 61)

“Zaten haftada bir gün yaşıyoruz.’ **diyordu.**” (ÖEB, İstasyon, s. 51)

“Haftada iki gün gelir, geceyi orada geçirirdi.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 121)

Bazı örneklerdeyse parçayı gösteren tamlanan konumundaki birimde tekrarlanma bildiren “*kez, defa*” sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir:

“*Babam böylece ayda bir iki defa piyano hikâyeleriyle evi birbirine katar-dı, ayda bir iki defa hepimizi heyecandan heyecana sürüklerdi.*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 46)

“*Zaten günde birkaç defa aynı şeyleri başkalarına da anlatıyormuş..*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“*Bu mevsimde mahalle günde birkaç defa yerinden oynar-dı,*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 103)

“*Ağabeylerim günde bir kez ancak uğrarlardı odasına.*” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 75)

“*Şu dünyanın dertleri günde bin kez öldürür kişiyi.*” (İS, Galata Kulesinde Bir Ölüm, s. 156)

3.2.3.2.14.1.2. bazı günlerinde / bazı soğuk gecelerde / bazı anlarda

“*Bazı*” belirsizlik sıfatıyla tamlayan konumundaki zaman adlarının oluşturduğu sıfat tamlamaları, bu hâliyle belirteç olarak kullanılabilirdiği gibi aşağıda görüldüğü üzere bazen de ad görevini üstlenip üzerine -{DA} ekini alarak da zaman belirteci olabilirler. Bu örneklerde de eylemin ya da durumun tekrarlanma sıklığına gönderme yapılarak bunların her zaman değil aralıklarla gerçekleştiği anlatılır:

“*Kişi bazı günlerinde yüzlerledir, binlerledir.*” (İD, Ölü Dalgalar, s. 29)

“*Bazı soğuk gecelerde resimdeki alevlerden odaya bir sıcaklığın dolduğunu sandığı olurdu.*” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 48)

“Bazı anlarda da herşey o kadar kolay idi ki, yataktan ayağa kalkınca, odadan dışarı çıkınca, elbisemi giyince, sokakta bir iki titrek adım atınca herşey bitmiş, halledilmiş olacaktı, bazı anlarda da saadet öyle yakında idi ki! Yataktan ayağa kalkınca, odadan dışarı çıkınca, elbisemi giyince, sokakta bir iki titrek adım atınca herşey bitmiş, halledilmiş olacaktı.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 67)

3.2.3.2.14.1.3. günün yirmi dört saatinde / günün her saatinde

Aşağıdaki örneklerde altı çizili belirteçler, cümlelerde anlatılan eylemin ve durumun sürekli olduğunu anlatır ve “her zaman” anlamını taşır:

“Boylu boyunca denize yaslanmış olan bu toprak parçası, günün yirmi dört saatinde çeşit çeşit insan görür.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 42)

“Lâkin ihtiyar koz helvacı günün her saatinde mevcuttur.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

3.2.3.2.14.1.4. hayatımda

“Ad + -{DA}” yapısındaki belirteç, aşağıdaki cümlede görme- eyleminin tekrarlandığı zaman dilimini vermektedir:

“Hayıtımda bu kadar çok lokomotifini bir arada görmedim.” (BR, Lokomotifler, s. 55)

3.2.3.2.14.1.5. her baharda / her geçişimde / her gelişimde/ her bayramda / her ay sonlarında

Bu belirteçler, hareketin belirtilen zamanlarda düzenli olarak yinelenildiğini bildirmektedir:

“Her baharda genç kızların arttığı farkedilirdi. Her baharda genç kızların eksildiği de olurdu.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102)

“Her geçişimde yeni yeni simalar tanırım.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 54)

“Ben de her gelişimde bir adada yaşamının tadını, değişik anlamını duydum. Her gelişimde de bir daha yaşayacağım bütün bunları...” (L, Bir Adada Yaşamak, s. 79)

“Bana her bayramda bir gümüş lira verirdi babam.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 17)

“Her ay sonlarında karne dağıtma töreni eskisi gibi yapılmaktaydı.” (HVT, O Haziran Günü, s. 50)

3.2.3.2.14.2. [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}]

Öykülerde sadece aşağıdaki cümlede tespit edilen yapı, “*akşamdan akşama*” biçiminde kullanılmıştır. GTS’de “*Her akşam üst üste*” (e.t. 20.03.2015) tanımıyla verilen belirteç, hareketin sadece akşamları gerçekleştiğini anlatmaktadır:

“Akşamdan akşama görüyordum zaten. (L, Kırmızı Yoyo, s. 62)

3.2.3.2.14.3. [ad + -{Ar}] + -{DA}

Çokluk eki almış ad değerindeki bir dil birimiyle buna getirilen -{DA} zaman belirteci yapan ekten oluşan belirteç, söz konusu zamanın her seferinde eylemin ya da durumun tekrarlandığını bildirmektedir. Aslında bu belirteç, eylemin yapılma zamanını da verir. Bu bakımdan zaman odaklı belirteç olarak da düşünülebilir. Bu örneklerde zamana odaklama ve sıklık iç içe geçmiş durumdadır. Ancak sınıflandırma yapılırken eylemlerde tekrar ve alışkanlık anlatan -{r} / -{(A)r} / -{(I)r} ve -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI} eklerinin de kullanıldığı da göz önünde tutularak sıklık belirteci olarak alınmışlardır.

“Güzel havalarda sandalyalar sokağı boydan boya kaplar.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“İyi havalarda sıra sıra evlerin karşılıklı pencerelerinde çiftler çiftler başlar belirir.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“Güzel havalarda bahçelerine gider voleybol oynardık.” (BA, Evden Kaçış, s. 44)

Aşağıdaki örnekteyse “*daha çok*” biriminden hareketle cümledeki eylemlerin “*güzel havalar*” ve “*güneşli, iyi ılık günler*” dışında da gerçekleştiği ancak en çok bu zamanlarda yapıldığı belirtilmektedir:

“Öğretmene, kara tahtaya bakar gibi yapar, hep balkonu gözetledik. Ama bu daha çok güzel havalarda olurdu. Ama bu daha çok güneşli, iyi ılık günlerde olurdu.” (BA, Yabancı Okulda, s. 25)

3.2.3.2.14.4. ad + -{ArI}

Çokluk eki -{lAr} ve üçüncü teklik kişi iyelik eki olan -{I}'nın kalıplaşmasıyla oluşmuş -{lArI} eki, üzerine geldiği ad değerindeki dil biriminin zaman belirteci olarak görev almasını sağlamaktadır. Üstünova, bu yapıda görülen iyelik ekinin belirtme işlevinde olduğunu, eki alan dil biriminin geride bir tamlayana bağlanma gereksinimi duymadan kullanıma çıktığını belirtir ve “*Geceleri gözüme uyku girmiyor uzun zamandır.*” cümlesini örnek vererek birleşik ek olarak aldığı -{lArI} yapısının işleviyle ilgili şu açıklamaları yapar: “{-lArI}, ek kalıplaşması yaşayan birleşik ek görünümündedir: gece-leri {-lArI} < {-lAr}+{-I} eki, çokluk ekiyle, üçüncü teklik iyelik ekinin kalıplaşmasından oluşur. Çokluk eki, gecenin birden fazla olduğunu göstermekle birlikte iyelik eki geldiği adı geriye sahiplik ilgisiyle taşıma işlevini gerçekleştirmekten uzaklaşır. Bu durum, kalıplaşmaya yol açar ve ekler, başka bir işlev üstlenip geldiği adı eyleme zaman işleviyle bağlar. ‘Gece’ sözcüğü, addır ve {-lArI} ekini almadan eylemle zaman ilişkisine giremez, yani zamana zarfı ve zaman zarf tümleci olamaz.” (2014a: 901)

Zaman bildiren ad değerinde bir dil biriminin üzerine gelen -{lArI} ekiyle oluşan bu belirteç yapısıyla hareketin ya da durumun tekrarlanma aralıkları, zaman adına bağlı olarak verilmekte; belirtilen zamanlarda cümledeki işin, oluşun düzenli olarak yinelenildiği anlatılmaktadır. Akçataş, bu belirtecin işlevini “‘(Zaman İsmi + -lAr çokluk) + -(s)I İyelik’ yapısı, belirli zaman aralarında tekrarlanan fiillerin zamanlarını belirler. Bu tekrarlar, süreklilik anlamı da verir.” (2005: 46) biçiminde açıklamıştır.

“*Sabahları* semtin birbirine girift olan sokaklarından çıkan insan yığınları, muttasıl bir surette caddeye doğru akar.” (ÖEB, Semt, s. 15)

“*Sabahları* lokomotifler insanlardan önce uyanyorlar.” (BR, Lokomotifler, s. 58)

“*Sabahları* aynı otobüste, vapurda, dolmuşta beraber gidiyorsunuz-**dur**.” (KK, Karşı Kıyıları, 7)

“*Hatırlıyorum, sabahları* o sokaklar ağır bir uyku mahmurluğu içinde yüzerdi.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 37)

“*Ne yapardı gündüzleri*,” (BD, Ester ile Roza, s. 25)

“*Gündüzleri* mankendi sadece,” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 20)

“Gündüzleri bırakıyorlar özgürlüklere.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 15)

“Sonra, gündüzleri de geldi o eve Sevim.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 85-86)

“Gündüzleri aklıma gelmez böyle şeyler de hep geceyarıları gelir birden...” (İS, Ortak Yazgı, s. 70)

“Hiç değilse gündüzleri açık havada koşuyorlardı,” (L, Lunapark, s. 13)

“Ben o yorgancının önünden geceyarıları geçmedim bir daha.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84)

“Geceyarıları az çok mümkündür bu.” (İS, Uçurumun Kenarında, s. 137)

“Annemin yüzünü açık seçik görüyorum geceyarıları.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 14)

“Kadın akşamları onun görünmesini penceresinde bekliyecek...” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 99)

“Akşamları caddeden telâşlı telâşlı geçerken kahvenin penceresinden onu görürdüm.” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

“Akşamları başkent bulvarlarında satılır bu gazete.” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 12)

“Akşamları birbirimize gidip ders çalışıyorduk bütün çabamızda.” (HVT, O Haziran Günü, s. 50)

“Haydar’la akşam üstleri cadde boyunca uzak semtlere doğru açılırdık.” (BD, Kızkıran Haydar, s. 15)

“Köprü üstünün akşam üstleri hali böyledir.” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

“Akşam üstleri önünden geçerken içimde bir ferahlık hissediyor-du-m,” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

“Akşam üstleri ilk karanlıkta beraber garın uğultusu ve heyecanı dinmiş oluyor.” (BR, Lokomotifler, s. 60)

“Akşam üstleri sokağınızın başında karşılaşıyorsunuzdur.” (KK, Karşı Kıyıları, s. 7)

“*Bu kahvede, akşam üzerleri insanı çileden çıkaran hüznü plaklar çalınır.*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 42)

“*Geceleri de semtin sokakları bizim olmaya başlamıştı.*” (ÖEB, Semt, s. 12)

“*Ben geceleri okurum ötedenberi*” (İS, Mum Işığında, s. 103)

“*Sonra, sonra geceleri bir balkonda, bir deniz kıyısında evren kurmalı.*” (YBY, Aslı Çıkmazı, s. 75)

“*Geceleri büyük bir ay tepemde belirir-di,*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 64)

“*Geceleri ise bahçeye çıkmak imkânsızdı.*” (BD, Bizans Definesi, s. 6)

“*Geceleri bile yalnız kalamıyor kişi.*” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 105)

“*Öğleleri, akşamları yine aynı yoldan tepeleme yüklü döner.*” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“*Kışları kabuğuna çekilir-di,*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 102)

“*Bayramları sinema dolar-mış dolar-mış taşarmış...*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“*Tramvaylar, vapurlar sabahları, akşamları tıklım tıklım, daima aceleci, sinirli, telâşlı bir kalabalığı şehrin bir ucundan öteki ucuna taşıyıp duruyorlardı.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 5)

“*O ihtiyar muharriri, o bütün yaz mevsimi boyunca, sabah ve akşamları, güvertede karşılıklı oturduğumuz fena kadın rolleri ile meşhur film artistini, yakasına pembe bir gül takarak iskelenin üzerinde dolaşan esmer delikanlıyı görürdüm.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 50)

“*Dostum, ben pazar günleri yaşamak istemiyorum.*” (ÖEB, İstasyon, s. 48)

“*Cuma günleri gelirdi komiser.*” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 121)

“*Ayın son günleri koleksiyonlar kabarık olurdu.*” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 55)

“*Cumartesileri 1 matinesine giderdik.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 53)

“Pazarları derin ve eşsiz bir hüznün bir elbise gibi beni baştanbaşa kaplıyor.” (ÖEB, İstasyon, s. 50)

“Hele Cumartesi ve pazarları seyre doyum olmazdı.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 32)

“Pazar öğle sonları, ya onlarda **buluşurduk**, pazar öğle sonları ya bizde **buluşur-du-k**,” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

“O Eylül sabahları güneşin doğuşunu görmeden yataklarından fırlayan insanların uyku dolu gözlerini, donuk ve mahzun yüzlerini seyretmek ne tuhafdı!” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 50)

“Kış sabahları kimseler yoktur.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“Anılar canlıdır eylül sabahları.” (TÖ, Kara Önlükler, s. 159)

“Pazar sabahları buluşup uzun yürüyüşlere çıkarsınız.” (KK, Karşı Kıyıları, s. 7)

Aşağıdaki örnekte iki sıklık belirteci birlikte kullanılmıştır. Ancak bunlar, farklı kavramlara gönderme yapar. “Pazarları”, maç yapmanın sadece pazar günleri gerçekleştiğini gösterirken “*bazen*”, bu eylemin her pazar düzenli olarak gerçekleşmediğini anlatmaktadır:

“*Bazen* pazarları renkli formalar giyinmiş takımlar heyecanlı maçlar yaparlardı.” (BA, Nelerden Sonra, s. 55)

3.2.3.2.15. İkileme biçimindeki belirteçler

3.2.3.2.15.1. *sabah akşam / kış yaz / gece gündüz / gündüz gece*

Anlamca birbirine zıt iki zaman belirtecinin birlikte kullanımıyla oluşan ikileme yapısındaki bu belirteçler, hareketin ya da durumun sürekliliğine işaret ederek belirtilen zamanları kapsayacak biçimde sürekli gerçekleştiğine işaret etmektedir (Dolunay, 2012: 164).

“Onlar önünden geçip gittiler sabah akşam.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 17)

“*Bu süt arabasını çekiyor* sabah akşam.” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 93)

“Sabah akşam sokak sokak dolaşmış sebzelerle,” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 95)

“Bu çamurlu, daracık yoldan kış, yaz geçerdik.” (BR, Çamurlu Yol, s. 52)

“O yan sokaklar gece gündüz kalabalık-tı,” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

“Kent gece gündüz bombalandı.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 26)

“Bir yerlere doğru gidiyoruz gündüz gece.” (İS, Ortak Yazgı, s. 72)

“Gece - gündüz sokak sokak dolaşıp çöplüklerden çıkarırlar bu tenekeleri, bu kutuları, bu kırık dökükleri, bu kumaş parçalarını, kâğıtları, akla hayale gelmez binbir şeyi!..” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 55)

“Tek o kadınla sen beraber ol, ya da o kadın seninle olsun. Gecegündüz...” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 32)

3.2.3.2.16. Kalıp yapı biçimindeki belirteçler

3.2.3.2.16.1. durmadan / durmaksızın / habire / boyuna

Bu belirteçler, hareketlerin aralıksız olarak sürdüğünü anlatır.

Süreklilik bildiren eylemlerde hareketin başlayıp aralıksız devam ettiği anlamı çıkar. Aşağıdaki örneklerde hareket başlamıştır ve aralıksız sürmektedir:

“Ağzını durmadan oynatıyor.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 29)

“Oldukları yerde boyuna kımıldıyarak etrafi seyrediyorlar,” (ÖEB, Gölge Durak, s. 33)

“Vapur ise boyuna ilerlemekte.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

Ancak bazen bağlam, anlamı değiştirebilmektedir. Aşağıda örneklerde eylemler, süreklilik bildirmelerine rağmen başlayıp aralıksız devam eden hareketler olarak görülmemekte, zaman ekleri ve diğer birimlerden hareketle bunların sıklıkla tekrarlanarak gerçekleşen eylemler oldukları anlaşılmaktadır:

“Boyuna dilekçeler yazıyor, mektuplar gönderiyor, avukatını bekliyor bekliyor.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 25)

“Durmadan aralarında bir şeyler konuşurlar-dı,” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

“Habire tatlı hayaller kurarlardı.” (BD, Bizans Definesi, s. 7)

Bitiş bildiren eylemlerdeyse tamamlanma ve ardından tekrarlanma biçiminde bir döngü vardır: “*Herhangi bir fiil tabanına çok, çok fazla, sık sık, her gün, her zaman, sürekli, hep gibi tekrar veya süreklilik bildiren belirteçler bağlandığında fiildeki olay bir defada uzun süreli veya birden fazla ve tekrarlanarak gerçekleşir. Böyle bir durum [+SS]’ler için söz konusu olduğunda olay tekrarlanarak bir kereden fazla gerçekleşir. Bu durumda son sınır aşıldıktan sonra da olay tekrar tekrar gerçekleşmeye devam ettiği için son sınırın herhangi bir önemi kalmaz ve bir ‘sürek’ oluşur. Böylece fiil tabanındaki sonluluk metin bağlamında ortadan kalktığı için fiilin kılınışı da değişir ve [-SV]’ler grubuna geçer.*” (Karadoğan, 2009: 46)

“*Bana durmaksızın kendimi hatırlatmamalı.*” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s.

5)

“*Erkek anlattıyordu habire.*” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31)

“*Durmadan anlatıp durdu..*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 40)

“*Ester boyuna ikinci mevki biletleri satardı.*” (BD, Ester ile Roza, s. 23)

“*Boyuna sıçrıyıp duruyordu olduğu yerde.*” (BD, Keçi, s. 68)

“*Yolda arkadaşım boyuna anlatmıştı,*” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

“*Nimet boyuna bir şeyler anlattı babama.*” (L, Lunapark, s. 8)

3.2.3.2.16.2. günü gününe

“*Günü gününe*” yapısı, eylemin her gün düzenli olarak tekrarlandığını anlatır. GTS’de belirteç, “*Tam vaktinde, her gün, gününde, tam gününde*” (08.05.2015) biçiminde açıklanmaktadır.

“*Günü gününe her hafta yazmıştım.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 46)

3.2.3.2.16.3. ikide bir

Hareketin çok sık tekrarlandığını anlatan bir belirteçtir.

“*‘Ah, çocuk, senin için nelere katlanıyorum bak’ diyordu ikide bir.*” (İD, İpek Çorap Varsın Düşün, s. 84)

“*Yastığı iki kat yaptım, başım aşağı düşüyor ikide bir.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 42-43)

“İkide bir ‘Birlikte çikalım surlara’ demekteydi.” (HK, Surların Üstünde, s. 74)

“İkide bir Meliha’nın köyüne gelirdi.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 68)

3.2.3.2.17. Sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler

3.2.3.2.17.1. bir gün

Aşağıdaki örnekte “bir gün” ifadesi, sıklık bildirmekte, aynı hareketin gūnaşırını tekrarlandığını anlatmaktadır:

“Bir gün sağdakini **tercih ederler**, bir gün soldakini **tercih ederler.**” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 55)

3.2.3.2.17.2. bir kez / birkaç kere / iki kere / bir iki defa / kaç defa / kaç kez

Bu belirteçler, hareketin tekrarlanma sayısını gösterirler. Bazı örneklerde tekrar sayısı bellidir:

“Bir kez önümdeki koltuğa oturmuştu.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 70)

“Clark’in filmine belki gelir umuduyla iki kere gitmiştim.” (BD, Ester ile Roza, s. 25)

Bazılarındaysa net sayı söylenmemiştir:

“Mevsimler birkaç kere değişti,” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 62)

“Bir iki defa okula gelmişti.” (BA, Yabancı Okulda, s. 28)

“Kaç defa, kaç kez” belirteçlerinin kullanıldığı örneklerde “kaç” sözcüğüyle hareketin tekrarlanma sayısı sorgulanmamaktadır. Korkmaz’ın “Aslında bir soru sıfatı olan kaç, ‘çok, birçok, birçok defa’ anlamında bir belirsizlik sıfatı olarak da kullanılır.” (2003a: 397) biçimindeki açıklamasına uygun olarak gerçek soru cümlesi olmayan bu yapılarda “kaç” sözcüğü, hareketin belirsiz biçimde çok defa tekrarlandığını vurgulamaktadır:

“Kaç defa o rüzgârlı, yağmurlu, karlı, güneşsiz sabahlarda, hergün tekrar edegelen bu hali gördüm!” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51)

“Kaç defa o yüksek, kibirli apartıman sahipleri Belediyeye istidalar dayamışlardı, bu mahallenin kaldırılmasını istemişlerdi.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104)

“Kaç defa seyrettiğimiz filme baka baka konuşurduk.” (BD, Ester ile Roza, s. 25)

“Kaç defa apartmanın kapısı önünden geçtim,” (BR, Bulutun Rengi, s. 75)

“Eviden kaç kez kaçmış.” (HK, 2. bs., Deniz’le Che, s. 71)

3.2.3.2.17.3. **çok defa / çok kere / çok zaman / çoğu defa / çoğu kez / çoğu zaman**

Sıfat tamlaması yapısındaki bu belirteçler, hareketin veya durumun sıklıkla tekrarlandığını anlatmaktadır:

“Çok defa iskeleye ilk gelen ben olurdum.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 49)

“Ahşap evde geçirdiğim son gece çok defa rüyalarım girmiştir.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38)

“Çoğu defa bir tramvay durağında veya bir dörtyol ağzında cigaramı yakmaya çalışır **ken, o aşksız insanlarla karşılaştım.**” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 60)

“İnsan çok defa merak eder saadetlerinin sebebini o kenar semt Musevi kızlarının!...” (BD, Ester ile Roza, s. 20-21)

“Çok kere durakda bekleyenleri incelediğim **oluyordu,**” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.34)

“Çok kere, tesadüfen duyduğum o eski günlerin şarkılarıyla kendimi çok uzaklarda buluvermişimdir.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12)

“Çoğu zaman bu depoların önünde o lokomotiflerin en çirkini durur.” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“Çoğu zaman kimse durmazdı önünde, boş olurdu.” (BR, Bulutun Rengi, s. 74)

“Çok zaman annem ve ben caddenin ışıklarını gören pencereden gelip geçen tramvayları, ağaç altında dolaşan insanları seyred**-di-k,**” (Aİ, Ahşap Ev, s. 40)

“Çok zaman onun bu hallerini **düşündüm,**” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66)

“Çoğu kez bir kemancı yeni çıkmış bir alaturka şarkıyı çalıp, yanık bir sesle söylediğinde romantik yaradılışlıların gözleri pırıldar,” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 83)

“*Yersiz şeyleri kişi daha gerçek sanıyor çoğu kez.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 49)

“Çoğu kez dinlenme yerleri kentlerden gelen kalabalık kaçakları ile dolarak gene tıklım tıklım olmaktadır.” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 105)

“*Tramvaylar boştu çoğu kez.*” (KK, O Eski Sevinçler, s. 11)

3.2.3.2.17.4. çok geceler / çoğu geceler / birçok akşamlar

“Çok / çoğu / birçok + çoğul zaman adı” biçiminde sıfat tamlaması olarak kurulan bu belirteçler, tamlanan konumunda yer alan zaman adına bağlı olarak nitelediği eylemin bu zamanın her seferinde değil ama büyük bölümünde gerçekleştiğini bildirmektedir:

“Çok geceler bulvar boyunca tek başıma dolaşarak kahramanımın belirmesini bekledim.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.35)

“Çoğu geceler o kadın canlanıverirdi.” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 48)

“Birçok akşamlar beraber gider-**di-k** gelirdik.” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

3.2.3.2.17.5. her an

Cümledeki eylemin ya da durumun çok sık gerçekleştiği bilgisini sunar:

“*Oysa nice kıyametler her an kopmakta.*” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 14)

“*Çünkü gerçek insan her an tetiktedir, her an uyanıktır, her an kendini ölçmekte, biçmektedir.*” (İS, Bir Adım Daha, s. 77)

“*Kişi her ân bir şeyden kopar.*” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 34)

Bazı cümlelerde çok yakın gelecekte gerçekleşebilecek eylemleri anlatır:

“Her an her şey olabilir. Her an her felâket karşımıza dikilebilir. Her an yıkılabiliriz, çökebiliriz, ezilebiliriz...” (İS, Korkudan Yana Olmamak, s. 67)

“Her an kopacaktı.” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 11)

“Yanında bir film sahnesi; pantolonlu bir sarışın elinde makineli tüfek, göğüsler çıplak, bacaklarını iki yana açmış duruyor, her an ateş etti edecek.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 8)

3.2.3.2.17.6. her gün / her akşam / her hafta / her sabah / her yıl / her ay / her gün ve her gece / her gece / her Çarşamba günü /

“Her + zaman adı” yapısında sıfat tamlaması olarak kurulan bu belirteçler, hareketin düzenli aralıklarla tekrarlandığını anlatır:

“Bense her gün geç uyanırdım.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Her gün otobüse binmeden önce, sıkılmadan, utanmadan duvarları araştırıyor-
du-m,” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.34)

“Her gün yeni bir aşka başlanır,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“Her gün birimize annem ders verecekti.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

“Her gün bir yeni insan değil miyiz?” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 6)

“Her gün gençler ölüyor, **her gün gençler öldürülüyor, her gün gençler bir-
birini vuruyor.**” (İD, Böyle Gençlik, s. 136)

“**hayalen** her akşam da hâsılatı cebe atardık.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 44)

“Her akşam kahvede bezik oynamaya geliyordu.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 38)

“Her akşam bu saatte böyleydi.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 87)

“‘Her akşam viski içer.’ **diyor**” (KK, Çok Bilmişlik, s. 41)

“Artık her hafta filmin değişmesini sabırsızlıkla bekliyordum.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

“Günü gününe her hafta yazmıştım.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 46)

“Hiç gazete okumayanlar bile her sabah bir gazete satın alıyorlardı.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9)

“Sonra onu her sabah aynı yerde görmeye başladım.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52)

“Nereye giderdi her sabah böyle?” (BD, Havuzlu Ev, s. 55)

“Her sabah hep aynı duygularla uyanmak.” (YBY, Pencere Önleri, s.72)

“Kendi kendine doğuyor güneş. Her sabah karşı tepelerden çıkıyor.” (İD, Güneş Hep Doğar, s. 66)

“Her sabah vapurda, otobüste bir-iki dakikada binlerce sayfalık romanlar yazarsınız. Yazıldığı, duyulduğu anda unutulmuş...” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108) gelecek zaman

“Ben her yıl biraz daha dünyayı ve insanları tanıdım.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 41)

“Her yıl Pamuk iki yavru doğururdu.” (HK, Kediler Üstüne, s. 46)

“Mişel de, Sedat da her ay benden ileri derece alırlardı.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101)

“Siz bende her gün ve her gece mevcut bulunacaksınız.’ dedi.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 26)

“Her gece ayrı bir yerde konaklarlar,” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 44)

“Her gece arkadaşımınla birlikte o bir buçuk saatlik yolu aşardım.” (BD, Ester ile Roza, s. 25)

“Bunun için bekliyor her gece.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 18)

“Tahta kerevetin üstüne yayılmış yorganlar, her gece ayrı biçimde.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 83)

“Ve her Çarşamba günü, kapı önünde insanlara neşe ve saadet dağıtan babacan adamın elinden vişneli kaymaklı dondurma külâhını kapıtığım gibi salondaki yerimi alıyor-du-m,” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 7)

3.2.3.2.17.7. **her zaman**

Eylemin sürekli gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini, durumun sürekli aynı olduğunu anlatır:

“Lâkin şarkı bende her zaman yaşıyacak-tı,” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 47)

“Kahvemizin arka kapısı her zaman açıktır.” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 83)

“Her zaman bu kadar zalimdi o.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 8)

“Her zaman çıkmazdı karşıma.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 7)

“Her zaman hesap sorulabilir.” (İD, Sabaha Doğru, s. 54)

“Bir insanı sevmekle başlar, hiçbir şey bitmez, diyeceğiz. Her zaman.” (İS, Seviye Övgü, s. 20)

“Bahane de var her zaman, ideoloji maskesi altında, insanlık, özgürlük masallarıyla...” (İS, Vermeden Almak, s. 65)

“Her zaman da öyle oldu.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 129)

“Ben her zaman gençleri anlamak istedim.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 42)

“Yaşam ağır basmalı her zaman.” (KK, Herşeye Sıfırdan Başlamak, s. 19)

3.2.3.2.17.8. kaç gece, kaç akşamüstü / kaç akşam

“Kaç + zaman adı” yapısındaki belirteçler, hareketin belirtilen zaman diliminde çok fazla tekrarlandığını ancak tekrar sayısının bilinmediğini anlatır:

“Kaç gece, kaç akşam üstü, bu ağaçların altında semt caddesinin uzunluğu boyunca dolaşmış-**tı-m**,” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 12)

“Kaç gece o uzaktaki insanı yanı başımda sanmış-**tı-m**,” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

“Kaç akşam onu karşı kaldırımın oyuk duvar kenarlarına saklanmış seyretmişti.” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 34)

3.2.3.2.17.9. kimi sabahlar / kimi geceler / kimi cumartesiler / bazı günler / bazı akşam üstleri bazı zamanlar / bazı anlar / kimi gece

“Kimi, bazı” belirsizlik sıfatlarıyla nitelenen zaman adları, eylemin ya da durumun tekrarlanma sıklığına gönderme yaparak bunların söz konusu zamanın tamamında değil belli bir düzen içermeden bazı bölümlerinde gerçekleştiğini anlatır. Tamlanan konumundaki zaman adı, genellikle -{1Ar} çokluk eki almaktadır:

“Kimi sabahlar vakit geçsin diye yoldan geçen taşıtları sayarım.” (L, Bir Otobüs Yolculuğu, s. 69)

“Bir şişman delikanlıya rastlardım kimi geceler.” (KK, O Sokak, s. 23)

“Hisya, kimi cumartesiler erkenden gelirdi,” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 70)

“Herhalde bazı günler hatırlardı bu olayı.” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 63)

“Bazı günler istiyor insan.” (İS, Rumelihisarı İskelesi, s. 26)

“Fransızlar bazı günler hiç çalışmazlar, bazı günler her yeri erkenden kaparlar.” (İS, Paris Sokakları, s. 61)

“Bâzı akşam üstleri radyoyu açıyorlar.” (BD, Havuzlu Ev, s. 59)

“Ben bazı akşam üstleri şehrin geniş caddelerinden birinde bir kızı beklemeğe gidiyordum” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7)

“Bazı zamanlar yeşil mantosu ile belirirdi.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 62)

“Hatta bazı anlar utanıyor.” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 30)

Aşağıdaki örnekte zaman adı, çokluk eki almadan kullanıma çıkmıştır:

“Kimi gece, mezardaymış gibi susar sıbyanlar.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 20)

3.2.3.2.18. Ulaç ekleriyle oluşturulmuş belirteçler

3.2.3.2.18.1. eylem + -{DİKÇA}

Bir ulaç eki olan -{DİKÇA} ekiyle kurulan ulaç öbekleri, zaman belirteci göreviyle yer aldıkları cümlelerde hareketin koşula bağlı olarak gerçekleşen sıklığını anlatmaktadır. Aydemir, bu yapıyla ilgili olarak şu bilgileri verir: “*Bu biçimle kurulan zarffiil cümlesi, sözdizimsel olarak üst cümlesinin içeriğine ‘sıklık’ veya ‘derecelilik’ anlamında bir arka plan oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu tür zarffiil cümlelerinde bir kerelik olaylar değil, aksine ‘sıklıkla’ vuku bulan, yerine göre ‘tedrici’ olarak gerçekleşen olaylar söz konusudur. Dolayısıyla zarffiil cümlesi ile bağlı olduğu üst cümle arasındaki sözdizimsel ilişki şu şekilde özetlenebilir: Üst cümle olayı, zarffiil cümle olayının sıklığı ve tedriciliği oranında gerçekleşmektedir. Ayrıca -DXKÇA biçimi, zarffiil cümlesi ile üst cümle arasında bir eş zamanlılık da bildirir; yani zarffiil cümlesinin olayı ile üst cümle olayı eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir.*” (2010: 74)

Aşağıdaki örneklerde tekrarlanma biçiminde bir sürekliliğin ifade edildiği dikkati çekmektedir. Fırsat bulunan zamanlarda *tepeye bin-* hareketi, güneş vurduğu zamanlarda da *ter boşan-* hareketi tekrarlı biçimde sürmektedir. Yan önermedeki hareket, temel önermedeki hareketin gerçekleşmesi için koşul durumundadır:

“*Fırsat buldukça tepesine biner-di-m,*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

“*Güneş vurdukça ter boşanıyor.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 76)

3.2.3.3. Süreç Belirteçleri

Süreç belirteçleri, eylemin ya da durumun ne kadar sürdüğü bilgisini verir. Demirgüneş tarafından bu yapıların işlevi, “*Bir durumun zamandaki yerleşimine sürme bakımından yardım ederler. Ayrıca görünüşsel bir değere sahiptirler ve bir şekilde durumun sınırını da belirlerler. ±sonnokta'nın ayırımında son derece etkilidirler. (Smith, 1991)*” (2008: 286) biçiminde açıklanır.

Öykülerden tespit edilen süreç belirteçleri, aşağıda incelenmiştir:

3.2.3.3.1. ad + boyunca / ad +boyu

Bu belirteçler, hareketin veya durumun tekrarlandığı, devam ettiği sürenin bütününe vurgular. Bu süre, “*boyu*” sözcüğünün desteğiyle, yapıda yer alan zaman adının tamamını kapsayacak biçimdedir.

“ad + boyunca” yapısı, süreklilik bildiren eylemlerin gerçekleşme süresine dair bilgi verir. Karadoğan, bu tür eylemlerin “*x boyunca*” yapısıyla uyumlu olduğunu belirtir (2009: 14). Bazı örneklerde başlayan bir eylemin belirteçte bildirilen süre içinde kesintisiz sürdüğü anlaşılır:

“*Yıllar boyunca birbirlerini tanımadan yaşamıştılar, yıllar boyunca birbirlerine raslamadan yaşamıştılar.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 51)

“*Günler ve geceler boyunca odasının içinde güzelliğini, çirkinliğini ezberlediği bir takım aşına eşyaları seyretsin,*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 64)

“*Bir an boyunca iki insan yaşanmamış gerçekleri seyrediyorlardı kendi içlerinde.*” (BA, Nelerden Sonra, s. 58)

“*Dayağın, tokatın izi, etkisi geçer, ama haksızlıkların acısı sürer ömür boyunca.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 38)

“*Ve ben uzun dakikalar boyunca önümdeki kâğıdı karaladım karaladım durdum.*” (Aİ, Kendimden Bahsediyorum, s. 94)

Aşağıdaki örneklerdeyse süreklilik bildiren eylemler, aralıklarla tekrarlanma biçiminde kesintili bir süreklilik özelliği gösterir:

“*O ışısız geceler boyunca şehrin en arka sokaklarında, en ücra köşelerinde, tek masalı kenar mahalle meyhanelerinde, ıssız park kanapelerinde hep aynı şeyleri düşündüm.*” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 16)

“*İnsanoğlu hep karanlıkla savaşmış tarihi boyunca.*” (İS, Mum Işığında, s. 102)

Bitiş bildiren eylemlerde harekete tekrarlanma biçiminde süreklilik anlamı katar. Bu durum, Karadoğan tarafından eylemin kılınış değişikliği olarak yorumlanmıştır: “(…) [+SS]’ler çeşitli biçimlerde tekrarlanarak [-SV]’ler grubuna geçebilir. Bu durumda asıl kılınış [+SS] olan bir fiil x boyunca yapısıyla uyumlu olabilir.” (2009: 14)

“*Çocukluğum boyunca bir daha Lunapark’a gitmedim.*” (L, Lunapark, s. 8)

“*Zaten ömrüm boyunca tek başıma bu acayip nesneye bir kere olsun binmedim.*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 42)

“*Günler boyunca yüklerini boşaltırlar.*” (BR, Lokomotifler, s. 57)

“*Günler boyunca ölüm denen olayın korkunçluğunu tam olarak kavrayamayacaktım.*” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 27)

“Zaman adı + boyu” yapısı da -{CA} eki olmaksızın eylemin ya da durumun süresini anlatabilmektedir. Demirgüneş’in çalışmasında bu yapı, sıklık belirteçleri arasında görülmektedir (2008: 288-289). Bu çalışmadaysa süreç bildiren belirteçler arasında alınmıştır. Belirteç, hareketin - durumun kesintili ya da kesintisiz biçimde devam ettiği sürece işaret etmektedir.

Aşağıdaki örnekte *sevin-* eyleminin tekrarlandığı anlaşılıyor. Ancak bu tekrarı anlatan, -{(I)rdI} ekidir. “*Gün boyu*” belirteci, tekrarlanan her *sevin-* eyleminin süresini bildirmektedir:

“*Bir an için bu duyguyu yaşayabilince sevinirdi gün boyu.*” (BA, Film Koptu, s. 13)

Aşağıdaki cümlelerdeyse başlayıp kesintisiz olarak devam eden hareketlerin ya da durumların süresi verilmektedir:

“Ufacık çocuğun ilk izlenimleri yaşam boyu sürdü.” (L, Güz Rüzgârında, s. 88)

“Yaşam boyu benim olmalıydı.” (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 93)

“Canlı varlıkların etkisi belirli bir süre sonra geçer gider de cansız sandığımız bir nesnenin etkisi yıllar boyu kalır sizde..” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 39)

“Yoksa yaşam boyu Diojen gibi elimde fener olmadan aranıp duracağım...” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

“Derken biri alıp götürecektir, onu yaşantısının tanıdığı yapacak. En mutlu anlarından en bezgin anlarına dek. Çoğunlukla bir yaşam boyu.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 85)

“Acılarıyla sevinçleri sarmaş dolaştır yaşam boyu...” (HVT, Şu Bayram Sabahında, s. 58)

“Dalıp gittim gün boyu.” (L, Bir Yalnızlıkta, s. 23)

“Bir ömür boyu hep bu kadınları, bu vitrinleri, bu dost yapıları seyretti.” (BA, Film Koptu, s. 13)

“Bütün yıl boyu sınıfın en şişman ve en çalışkan öğrencisi, bir Yugoslav tüccarının oğlu Aleks, birinciliği; bir kunduracının oğlu Davit de ikinciliği kimseye kaptırmamışlardı.” (HVT, O Haziran Günü, s. 50)

“Yaşamın bambaşka bir yanının içindeyim şimdi. Geceler boyu yaşamın bambaşka bir yanının içindeyim şimdi...” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 44)

Aşağıdaki örnekteyse belirtilen süre içinde aralıklarla tekrarlanma vardır:

“‘Eşkal-i hayat’ kendimize ait bir ‘Havz-ı hayalin sularında’ çirpınır batar çıkar, durur. Bir yaşam boyu...” (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 25)

3.2.3.3.2. **ad + -{Dir} / ad + -{lar} + -{Dir}**

Bu yapı, “geçmişte başlayıp bakış noktasına kadar devam eden bir zamanın bilgisini taşır.” (Akçataş, 2005: 40) Ayrıca süreç bildirmenin yanında hareketin ya da durumun başlangıç zamanına da gönderme yapar.

-{1Ar} eki ya da “birkaç” gibi belirsizlik içeren ifade taşımayan ad değerindeki dil birimi, hareketin ya da durumun başlangıç noktası bilgisini vermektedir. Buna göre “İki yıldır sinemada çalışıyormuş,” (BD, Ester ile Roza, s. 22) cümlesinde çalış- eyleminin iki yıl önce başladığı ve konuşma anında devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak “Bir kaç yıldır İstanbul’dan uzaktaydım.’ dedi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10) cümlesinde “birkaç yıl” ifadesinde kaç yılın kastedildiği ancak bağlamdan çıkarılacağı için bu cümle, başlangıç noktası konusunda net bilgi vermemektedir. Aynı durum, “Ben dakikalardır yalnız kendimi aldattım,” (ÖEB, Gölge Durak, s. 36) cümlesi için de söz konusudur. “Dakikalardır” belirtecinin gönderme yaptığı zaman dilimi, belirsizlik anlamı veren -{1Ar} ekinden dolayı kestirilememektedir. “Ama bir süredir Ahmet, benim çocukluk arkadaşım Ahmet olmaktan çıkmıştı, bambaşka biri olmuştu.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 18-19) örneğindeyse “bir süre”nin ne kadarlık bir zaman dilimini kapsadığı bilinmediğinden süre, yine belirsizdir. “Kaç zamandır bir köşede duruyordu boynu bükük.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 38) örneğinde de “kaç zamandır” belirteci, soru amaçlı değil dur- eyleminin uzun zamandan beri gerçekleştiğini vurgulamak için kullanılmıştır, bu nedenle buradan da süreç tam olarak anlaşılmamaktadır.

Bazı örneklerde belirtilen zaman dilimi içinde kesintisiz bir süreklilik vardır:

“İki yıldır sinemada çalışıyormuş,” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

“İki yıldır şehre dönmemiş.” (YBY, Dar Oda, s. 13)

“Bir kaç yıldır İstanbul’dan uzaktaydım.’ dedi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10)

“On beş yıldır sürüyor bu, sabah gitmek akşam dönmek, çilesi.” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

“Yağmur iki gündür dinmemişti.” (YBY, Pencere Önleri, s. 72)

“İstiyordun bunu bütün gündür, istiyordun.’ dedi.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 87)

“Gemiler sanki yüzlerce yıldır kıpırdamamışlar yerlerinden.” (İD, Bay Thoreau ile Yolculuk, s. 45)

“Müzeyyen abla üç aydır bizdeydi,” (HVT, Müzeyyen Abla, 37)

“Şöyle böyle yirmi beş yıldır böyle.” (L, Zaman Denizinde Cağaloğlu, s. 65)

“Üç gündür dağıtıcı ortada yok!” (EGKÜK, Güneşli Günleri Özleyerek, s. 54)

“Bir haftadır evlere kapandık.” (EGKÜK, Güneşli Günleri Özleyerek, s. 56)

“Bir saattir bekledim be,’ dedi.” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 64)

“Beş dakikadır arabanın kalkmasını bekliyorum.” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 81)

“Saatlerdir kaptı kaçtı oynuyorduk.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 39)

“Beklememişti beni saatlerdir. Ayna karşısında kendini seyrederek.” (YBY, Dar Oda, s. 14)

“Saatlerdir denizdeyim.’ dedi.” (İS, Beybabanın Balıkları, s. 116)

“Saatlerdir sürüyor.” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25) olay anı odaklı

“Mağazanın kepenkleri inikti günlerdir.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 26)

“Günlerdir yağmur yağdı.” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 69)

“Nasıl durmuştu anlatmadan haftalardır!” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 49)

“Sağ kolum haftalardır alçı içinde.” (HK, Yaşam Bir Karabasan, s. 10)

“Bu odayı senelerdir tanır-dı-m ve severdim.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 64)

“Günlerdir deftere bir şey yazmamışım.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

“Birkaç besteci var ki yıllardır benimle birlikte yaşar,” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 66)

“Aylardır ölüm hücresinde.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 25)

“İnsanoğlu da yüzyıllardır öyle!...” (HVT, Haziran Gülleri, s. 7)

Aşağıdaki örneklerdeyse bağlamdan kesintili bir süreklilik anlamı çıkarılmaktadır:

“Birkaç gündür köy yaşamını tadıyorum.” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 66)

“Bir yıldır öyle az kullandım ki yeni makinemi!” (İS, Uçurumun Kenarında, s. 140)

“İki gündür Ali’yi çok savundum.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 83)

“Ne zaman eski bir pabuç görsem bu olayı hatırlıyorum bir süredir.” (TÖ, 2. bs., İnsanlar da Eskir, s. 89)

Bazı örneklerde zaman bilgisi, ancak bağlamdan çıkarılabilmektedir. Aşağıdaki örnekte “o gün” ifadesi, daha önce ya da daha sonra belirtilen bir zamana gönderme yapar ve bu cümlede *kal-* eyleminin başlangıç noktasının bilinebilmesi, metnin bilinmesine bağlıdır. Bağlamdan bunun anlatıcının babasının öldüğü güne karşılık geldiği anlaşılmaktadır: “Birden herşey altüst oldu. Haziranın ilk günleriydi. Babam kısa bir hastalıktan sonra sessizce aramızdan ayrıldı.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 27)

“Bir sızı kaldı yüreğimde o gün bu gündür.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 27)

Aynı şekilde aşağıdaki örneklerde de başlangıç net değildir, süreç bilgisine ancak bağlamdan ulaşılabilir:

“Bunca zamandır yerinden kıpırdamadı,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 55)

“Nuhun Gemisine uzun zamandır gitmiyor-du-m,” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 57)

“Uzun zamandır onu görmemiştim.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 57)

“Bunca yıldır büyük bir şehirde yaşamışlardı,” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 100)

“Kaç yıldır bir hafta süreyle kalmamıştım Ankara’da.” (İS, Ankara Günleri, s. 80)

“Uzun zamandır düşlerime de gelmez oldu.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13)

“Uzun zamandır roman okumuyorum.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 80)

“Ne kadar da olsa bunca senedir yüz yüze bakıştık,” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

“Uzun süredir toplum yaşamından uzaktayım.” (HK, İnsanlar Arasında, s. 58)

3.2.3.3.3. *biraz*

Hareketin çok kısa bir süreyle gerçekleştiği bilgisini sunan bir belirteçtir. Örtük bir dil birimi olduğundan net süre bildirmez:

“*O gün Leylâ ile biraz konuştum.*” (BA, Dağınık Anılar, s. 68)

3.2.3.3.4. *bir zamanlar / bir vakitler / vaktiyle*

Geçmiş zamana gönderme yapan cümlelerde görülen bu belirteçler, “*Belirsiz bir geçmişte yapılan iş, hareket veya oluşun tekrar edildiği zaman bilgisini cümleye verir.*” (Akçataş, 2005: 40)

Aşağıdaki örneklerde tekrarlanan ya da kesintisiz devam eden eylemin ya da durumun süresi, belirsiz biçimde verilmektedir:

“*Bir zamanlar aşksız bir insan nasıl yaşar **diye merak ederdim,***” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 60)

“*Bir zamanlar beni çok sevmiştii, dedi.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 46)

“*Tarzan da gençti bir zamanlar.*” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 7)

“*Bir zamanlar kızılıyordum, **bir zamanlar** sinirleniyordum okurken.*” (İS, İstinye Suları, s. 9)

“*Bir zamanlar bilirdilerdi belki, şimdi unutmüşlardır!*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 73)

“*Bir zamanlar inanır gibiydim bu söze.*” (L, Bir Dost, s. 48)

“*Bir zamanlar, sanayileşmenin insanları birer görev çarkı haline getirmediği, kentlerin milyonları milyonların üstüne yığmadığı, makinenin kişi üzerinde en kesin biçimde egemen olmadığı günlerde duyan, düşünen, yazan, yaratan seçkinlerin, şairlerin, yazarların, sanatçıların bildikleri tanıdıkları bir garip duyarlıktı bu.*” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 104)

“*Oysa bir vakitler baston satan özel dükkânlar vardı.*” (L, Baston ve Şapka, s. 55)

“Sonra: ‘Biz de vaktiyle bu mağaradaki defineyi çok aradık.’ **derdi.**” (BD, Bizans Definesi, s. 6)

“Vaktiyle bu cadde Batılı bir kentin havasını taşırdı.” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 126)

“Vaktiyle babasının bilmem hangi taşra şehrinde işlettiği büyük bir sineması varmış,” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43)

3.2.3.3.5. çoktan / çoktandır

“Çoktan” belirteci, hareketin gerçekleşme zamanıyla konuşma zamanı arasındaki sürecin uzunluğuna dikkat çekerek eylemin çok uzun zaman önce yapıldığı bilgisini sunar. Demirgüneş, bu belirteci sıklık belirteci olarak almıştır (2008: 288). Ancak burada hareketin tekrarlanması öne çıkarılmadığı, bir süreç bilgisi verildiği düşünüldüğü için bu çalışmada süreç belirteci olarak işaretlenmiştir.

“Kadın çoktan bir bahane ile yanımızdan sıvışmış olurdu.” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 15)

“Güneş çoktan çekildi,” (İD, Kar Yağıyor, s. 39)

“Biz o mahalleden çıkmıştık çoktan.” (HVT, Sizler Yaşadınız mı, s. 17)

“Çoktandır” da Demirgüneş’in çalışmasında sıklık belirteci olarak görülür (2008: 288). Aslında aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere olumsuz eylemlerle birlikte kullanılan belirtecin cümlede anlatılan hareketin uzun süredir gerçekleşmediğini anlatması bakımından bir anlamda sıklık anlattığı da düşünülebilir. Yani gerçekleşmemenin tekrarlanması olarak alınabilir. Bazen belirteçlerin aynı birden fazla işlevde kullanılabildiği görülmektedir. Burada da süreç ve sıklık iç içe geçmiş gibidir. Ancak öne çıkan işlev, süreç anlatmaktır. Hareketin uzun zamandan beri gerçekleşmediği, asıl anlatılmak istenendir. Süreç bilgisi, beraberinde bir anlamda sıklık bilgisi de getirmiştir.

“Çoktandır Ada’lara gitmemiştim.” (HVT, Hey Vapurular, Trenler, s. 81)

“Çoktandır düş kurmuyorum.” (İD, Anlamı Yok, s. 74)

“Çoktandır görmedim hiç.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 81)

3.2.3.3.6. daha / henüz

GTS’de “*Henüz*” (e.t. 12.02.2015) anlamıyla verilen “*daha*” ile “*Daha, hâlâ*” (e.t. 12.02.2015) tanımı yapılan “*henüz*” belirteci, konuşma anından önce başlayıp sürekliliği o anda devam etmekte olan eylem ve durumları anlatır:

“*Daha kimse kimseyle konuşmadı. Kimse kimseyi tanımadı daha.*” (BR, Boşluk, s. 16)

“*Anlamıyorlardı daha.*” (TÖ, Kara Önlükler, s. 158)

“*Günün ilk sisleri dağılıyor daha.*” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

“*Güneş yok daha.*” (İS, Bir Sabahtı, s. 15)

“*Yeni evliyediler daha.*” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 8)

“*Kurşun rengi bulutlar, kül rengi günler sürüp gidecek daha.*” (İD, Bütün Susmalar, s. 122)

“*Herhalde yedi buçuktur daha!*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

“*Pencerelerden henüz birşey anlaşılmıyor.*” (YBY, Pencere Önleri, s. 72)

“*Henüz Eylülün ilk günlerindeydik.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51-52)

Gencan “*henüz*” belirtecinin kullanım alanını açıklarken “*Olumsuz tümcelerde eylemin -umulduğu, beklendiği hâlde- daha olmadığını anlatır.*” (2001: 448) der. Belirteç bu işleviyle kullanıldığında “*hâlâ*” ile örtüşmektedir:

“*Kimi pencerelerde perdeler daha kalkmamıştır.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

3.2.3.3.7. *hâlâ*

“*Daha, henüz, hâlâ*” belirteçlerini birlikte alan Akçataş, bunların işlev olarak örtüştüğünü “*Bu çeşit zaman zarfları, geçmişte başlamış sürekliliğin bulunulan âna kadar devam ettiğini bildirir. Bu sürekliliğin gelecekte devam edip etmeyeceği ise sonraki cümlelerde verilir.*” (2005: 44) açıklamasıyla ifade etmektedir. Ancak “*hâlâ*” belirteciyle konuşulan zamanda süresi dolan, buna rağmen gerçekleşmemiş ya da gerçekleşmekte olan eylemlere vurgu yapılmaktadır. Yani beklentilerin karşıtı olan durumlar söz konusudur. Bu anlam, “*daha, henüz*” belirteçlerinde hissedilmemekte, bunların kullanıldığı yapılarda süre konusunda henüz son sınıra ulaşılmadığı sezilmektedir. Buna göre “*Hâlâ o işsiz güçsüzler oturdukları sandalyelerden*

kıpırdamadılar;” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52) cümlesinde konuşma anından önce *kıpırda-* eyleminin gerçekleşmesi beklenmekte ancak süre geçtiği hâlde eylemin gerçekleşmediğinden söz edilmektedir. Oysa “*Anlamıyorlardı daha,*” (TÖ, Kara Önlükler, s. 158) cümlesinde *anla-* eyleminin gerçekleşmesi için daha zamanın olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda “*hâlâ*” belirtecinin çeşitli zaman ekleriyle kullanımı örneklendirilmiştir:

“*Hâlâ şehrin bir yerinde mevcut mu?*” (BR, Tedirgin, s. 81)

“*Nuhun Gemisi hâlâ eski yerindedir.*” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

“*Hâlâ altmış altı oyuncular küfür savurmakta berdevamdırlar; hâlâ öbek öbek birikmiş avareler havadan sudan lâf etmekte; hâlâ o işsiz güçsüzler oturdukları sandalyelerden kıpırdamadılar; ve hâlâ meydanı ikiye bölen her çift bu dünyanın kendilerine yetmediğinden şikâyetçidir.*” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 52)

“*Hâlâ şu karanlığın ötesinden, o bozkır ortasında koşan ekspresten düdüğü sesi duyuluyordu sanki..*” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 61)

“*Dünya hâlâ masmavi idi.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9)

“*Hâlâ fıstık yemekteydiler.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

“*Yağmur hâlâ dinmemiş olmalı-y-dı,*” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 90)

“*Ama hâlâ, yolda, bakkalda, berberde, nerede beni görse öfkeli, kızgın bakardı.*” (BD, Havuzlu Ev, s. 58)

“*Bir gece içinde, koskoca sinema nasıl yanıp kül oldu, hâlâ şaşarım.*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

“*Sıcak izi duruyor mu hâlâ yanağımda?*” (HK, 2. bs., “Yalnızlık, Gittiğin Yoldan...”, s. 78)

3.2.3.3.8. *kısa*

Sürekliliği çok geniş bir zaman dilimini kapsamayan hareketleri anlatan belirteç, örtük bir birim olarak dikkati çekmektedir. Ne kadarlık bir süreyi anlattığı, ancak bağlamdan çıkarılabilir. Aşağıdaki örnekte belirtecin anlamını netleştirmek için devam eden cümlelerde “*bir iki gün / bir iki saat*” biçiminde açıklama yapıldığı görülür:

“*Kısa sürer bayram mutlulukları, sevinçleri. Hem de çok kısa sürer! Bir iki günlüktür. Hatta bir iki saatlik!*” (KK, Bayram Düşünceleri, s. 31)

3.2.3.3.9. önceleri / daha önceleri / ilk önceleri / sonraları

“Zaman adı + {-lAr} çokluk eki + {-I} iyelik eki” yapısındaki bu belirteç, eylemin ya da durumun belirsiz bir süreç içinde tekrarlanarak gerçekleştiğini göstermektedir. Demirgüneş, belirteçleri sınıflandırırken “önceleri”ni sıklık, “sonraları”nıysa süreç belirteci olarak değerlendirmiştir (2008: 287, 289). Ancak bu iki yapı arasında ulam bakımından fark olduğu düşünülmemektedir. “Önceleri”, bir atıf noktasının öncesinde tekrarlanarak gerçekleşen hareketleri anlatırken “sonraları”, atıf zamanının sonrasına gönderme yaparak yine tekrarlanan eylemlerin anlatımına katkıda bulunur. Ancak tekrarlanma süresi, net değildir. Dolunay, “akşamları, sabahları, geceleri” biçiminde aynı yapıda kurulan belirteçleri değerlendirirken “önceleri” ve “sonraları”nı da almış ancak bunların diğerlerinden farklı olarak cümleye süreklilik anlamı vermediğini ifade ederek “*Bunlar daha çok cümledeki hareketin gerçekleşme zamanını belirsiz olarak bildirir.*” (2012: 199) demiştir. Söz konusu belirteçlerin bu çalışmada sıklık değil süreklilik belirteci olarak alınmasında bunların eylemlerin hangi sıklıkta yapıldığından çok belirsiz bir süreçte tekrarlandığını göstermeleri etkili olmuştur.

“*Ahmak ıslatandı önceleri.*” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 69-70)

“*Bir yokuştan inerdim her sabah, karda, yağmurda, rüzgârda. Önceleri annemle, ağabeyimle.*” (TÖ, Kara Önlükler, s. 158)

“*Önceleri bir ‘din ve ahlâk’ dergisi yayınlamaya kalkışmış, sonra da birtakım broşürler çıkarmıştı.*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 34)

“*Önceleri duvarlardaki bu resim ve yazıları siliyor-lar-dı,*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.31)

“*Önceleri herkes o cesetten söz etti, çevresine birikti, itişe kakışa...*” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 49-50)

“*Önceleri harp insanlara bir yabancı gibi geldi,*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 10)

“Sonraları bu yitik geceyi düşünerek kendimi yediğim oldu.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 44)

“Sonraları, çok sonraları bu ağaçları seyrederken gözlerime inanamamıştım.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 11)

“Sonraları, çok sonraları o boş anı kendi kendime doldurdum.” (TÖ, Düş Sevi, s. 29)

Bazı örneklerde “ilk”, “daha” gibi nicelik bildiren sözcüklerin belirtecin yapısına eklenebildiği görülmektedir:

“İlk önceleri rüyalarımız asla inhisar altına girmedi,” (ÖEB, Semt, s. 14)

“Daha önceleri yolum hiç düşmemiştir.” (TÖ, Düş Sevi, s. 25)

3.2.3.3.10. Ad tamlaması kuruluşundaki belirteçler

3.2.3.3.10.1. bir sigara içimi

Örnekte başlangıç bildiren eylemde ikinci olaya, yani oturmanın devam etmesine gönderme yapar ve bunun kısa bir zaman diliminde gerçekleştiğini bildirir:

“Bir sigara içimi şu kanapeye oturmuştum.” (BA, Gece Korsanları, s. 20)

3.2.3.3.10.2. geceler gündüzler dolusu

Bu yapı, hareketin ne kadar sürdüğünü anlatan bir belirteç olarak kullanılmaktadır:

“Geceler, gündüzler dolusu onu yaşamış değil.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 7-8)

“Geceler gündüzler dolusu yaşıyacaktım.” (BA, Gece Korsanları, s. 21)

“Hepsini istiyordu. Geceler gündüzler dolusu istiyordu. Yıllarca süren bir zaman için..” (YBY, Aslı Çıkma, s. 78)

3.2.3.3.10. Durum ekleriyle oluşturulmuş belirteçler

3.2.3.3.10.1. ad + {-A}

Üstünova'nın süreç zarf tümleci durumu eki olarak ele aldığı ve işlevini “{-A} ekini alan dil birimi, eylemin yapılma süresini gösterir.” (2012: 263) biçiminde açıkladığı -{A} eki, aşağıdaki cümlelerde geldiği sıfat tamlaması yapısındaki dil birimlerinin zaman belirteci olarak görev almasını sağlamıştır. Oluşan zaman belirteci de eylemin gerçekleşme süresine dair bilgi vermektedir:

“Belki bir iki haftalığına kendinizle, sevdiğinizle başbaşa kalmak fırsatını bulursunuz,” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 103)

“Bayramlar bir iki günlüğüne eşit kılar insanları.” (KK, Bayram Düşünceleri, s. 32)

“Zaten Müzeyyen abla bir süreliğine ailesinin yanına gitmişti o sıra.” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38)

“Serçeyle koncanın konuşmasına bir anlığına kulak vereceksin,” (İD, Mayıs'ta Güller Açar, s. 73)

“Bıraktım Gülsarı'yı bir anlığına,” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 95)

Ad cümlelerinde de durumun süresini anlatır:

“Bir iki haftalığına Ören'deydim.” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 78)

3.2.3.3.10.2. ad + {-CA}

Ad değerindeki dil birimlerine eklenerek onların belirteç görevini üstlenmesini sağlayan -{CA} eki, eylemin belirteç bünyesindeki adın bildirdiği süreye denk miktarda yapıldığını bildirerek süreç ifade eder.

Aşağıdaki örneklerde hareket ve durumların süresi, söz konusu yapıyla bildirilmektedir:

“Kurtulmak yok benden. Yaşam süresince.” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 55)

“Yaşamınca o görevi yapacaksın,’ **derdim kendi kendime**.” (KK, Gazi'yi Gördün mü, s. 53)

“Hatta yaşamımca sürüp gitti okul korkusu.” (HVT, O Haziran Günü, s. 49)

“Konuşmuyor kadınlar kısa bir an süresince.” (KK, Sabah Sesleri, s. 49)

3.2.3.3.10.3. ad + {-CIK}

Eylemin gerçekleşme süresini bildirmekle görevli ad değerindeki bir yapının üzerine gelen -{CIK} eki, süreyi kısaltma işlevini üstlenir. Üstünova da ekin işlevini “{-CIK} eki alan dil birimi, bağlandığı eylemin yapılma sürecini küçülterek gösterir. ‘Lütfen birazcık bekleyin.’ örneğinde bekleme süresi, birazdan daha az olarak gösterilerek derecelendirilmektedir.” (2012: 259) biçiminde açıklar ve belirtilen yapının nicelik belirteci olduğuna değinir.

“Hepsi kahvedeydi, yalvardım, gelin 5 dakikacık, ne olur.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 17)

“‘İşte Mişel de geldi’ dedi. ‘Bekleyelim azıcık.’ dedi.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101)

3.2.3.3.10.4. ad + -{DA}

-{DA} ekiyle oluşturulan ve “ad + içinde” yapısıyla işlev olarak örtüşen bu belirteçler, cümlede anlatılan hareketin kapsadığı sürenin bütününe vurgular. Bazı örneklerde hareket, bu süreye yayılmıştır:

“Bütün bildiklerimi, öğrendiklerimi silmek, unutmak zorunda kalmıştım bir iki günde.” (L, Bir Adada Yaşamak, s. 77)

“Falanca iki yılda milyonları cebe indirmiş,” (KK, Çok Bilmişlik, s. 42)

“Beş on dakikada onu avucumun içine almıştım.” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79-80)

“Küçük bir yokuşu tırmanıp okula gidecekler beş dakikada.” (TÖ, 2. bs., Kara Önlükler, s. 157)

“Beş dakikalık yolu on beş dakikada aştım.” (EGKÜK, Güneşli Günleri Özleyerek, s. 54)

“Atladın mı otobüsüne, yarım saatte Yahya Kemal’desin.” (İS, Yahya Kemal’e Gidelim, s. 114) örneğinde otobüse atla- ile Yahya Kemal’e var- arasında geçen süre, “yarım saatte” belirteciyle verilmiştir.

Bazı örneklerdeyse belirtilen süre içinde tekrarlanan eylemler vardır:

“Ama o sokaktan günde kaç kişi geçerdi ki!..” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Tekel yılda kaç bin şişe viski getiriyor dışardan, karaborsada daha kaç bin şişe elden ele geçiyor?” (KK, Çok Bilmişlik, s. 42)

“Bir iki yılda olur bunlar.” (L, Bir Otobüs Yolculuğu, s. 69)

“Ben kısa zamanda hepsiyle ahbap oluvermiştim.” (BD, Keçi, s. 72)

Aşağıdaki örneklerde yer alan [“sıfat” + “zaman” sözcüğü + -{DA} eki] yapısında oluşturulmuş “*bir sigara içimi zamanda, tramvayla eve geldiğimiz bir saatlik zamanda*” belirteçleri, eylemin ne kadar sürdüğü bilgisini verir. Bu bilgi, sıfat görevindeki ifadenin içinde yer alır. Örneğin aşağıdaki cümlelerin ilkinde *yaşa-* eylemi, bir sigara içimi ne kadar sürüyorsa o kadar sürmüştür; ikinci cümledeyse *kur-* ve *düşün-* eylemleri bir saat devam etmiştir:

“Bir sigara içimi zamanda bütün maceralarını yaşamıştı.” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79)

“Tramvayla eve geldiğimiz bir saatlik zamanda neler kurdum, **tramvayla eve geldiğimiz bir saatlik zamanda neler düşündüm!**” (HVT, Yaşamda İlkler, s. 87)

Aşağıdaki örnekteyse süreklilik ifade eden *yaşa-* eyleminin ne kadar süreyle devam ettiği, yıl bilgisinin de açıkça verildiği “ad tamlaması + -{DA}” biçimindeki “*1949-51 arasında*” belirteciyle sunulmuştur. Eylemin, aralıksız üç yıl sürdüğü anlaşılmaktadır:

“Ankara’da 1949-51 arasında yaşadım.” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80)

3.2.3.3.10.4.1. ad + içinde

Bu yapıda “*bir an, beş dakika, on gün, bir yaz, birkaç yıl vb.*” gibi süreç bildiren bir zaman ifadesi, “*içinde*” sözcüğüyle birleşerek eylemin / durumun gerçekleşme / olma süresini vermektedir.

Karadoğan, “*x içinde*” yapısının başlangıç ve bitiş bildiren eylemlerle uyumlu, süreklilik bildirenlerleyse uyumsuz olduğunu bildirir (2009: 14-17). Ancak bazı durumlarda süreklilik bildiren eylemlerin kılınış tipini değiştirerek bitiş bildirdiğini ve bu durumda “*x içinde*” belirtecini alabildiğini “*Ali iki saatte (içinde) kitap okudu*” ve “*Ali iki saatte (içinde) kitabı okudu.*” örneklerini kullanarak şöyle ifade eder: “*Yukarıda oku- fiili (51)’de kitap oku- asıl kılınış tipiyle kullanıldığı için x içinde yapısıyla uyumsuzdur. Ancak (2)’de kitabı oku- bağlamında asıl kılınış tipini değiştirerek*

[+SS]'ler sınıfına geçmiştir. Bu yüzden (52)'deki oku- fiili *x içinde* yapısıyla uyumludur.” (2009: 18) Demirgüneş de süreklilik bildiren bazı eylemlerde de bu belirtecin kullanılabilirdiğini “*beş dakika içinde şiir yazmak*” örneğiyle belirtmektedir (2008: 287).

Belirteç, bitiş bildiren eylemlerle birlikte kullanıldığında eylemin son sınıra ulaşmadan önce hazırlık aşamasının ne kadar sürdüğünü anlatır:

“*Banlıyö istasyonunun heyecanı bir an içinde silindi.*” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 60)

“*Bir gece içinde, koskoca sinema nasıl yanıp kül oldu,*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30)

“*Üç dört yağız amele tembel tembel çalışarak on gün içinde bu ufacık yeri kuruverdiler.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s. 31)

“*Bir yaz içinde değişivermişti.*” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 16)

“*İki üç gün içinde küçük kızla kırk yıllık ahbablara döndük.*” (BD, Keçi, s. 73)

Başlangıç bildiren eylemlerde ise ön sınırın aşılması için gerekli olan süreyi vurgular, sınır aşıldıktan sonraki süre durumuna gönderme yapmaz:

“*Beş dakika içinde yağmur selleri bütün şehri baş tan başa katetmek için tekrardan yola çıkmış bulunuyordu.*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 32)

Bazı süreklilik bildiren eylemlere hizmet ettiğinde de hareketin ne kadar sürdüğünü anlatır:

“*Belki bir an içinde, karanlık bir köşede yolunu kesip bir takım saçma lâflar mırıldanabilirdim.*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 43)

“*Bu yüzden herkes özel araba almaya saldırdı bir kaç yıl içinde.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 73)

Yukarıdaki örnekte *saldır-* eylemi, bitiş bildirmesine rağmen cümle içinde zaman belirtecinin de katkısıyla kılınıp tipini değiştirmiş, tekrarlanarak süren bir eylem görünümü kazanmıştır. Dolayısıyla *birkaç yıl içinde* birden fazla *saldır-* eyleminin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

“*Daha nice şeyler kırıldı, tuz buz oldu zaman içinde.*” (L, Hasta Çocuk, s. 86) cümlesindeyse net olmayan bir zaman dilimine yayılan ve bu süreç içerisinde tekrarlanarak gerçekleşen bir hareketten söz edilmektedir. Aslında diğer örneklerde de zaman çok net değildir ancak onlar, yine de bu cümleye göre daha somut bir zaman anlamı taşımaktadır.

3.2.3.3.10.4.2. son aylarda / son zamanlarda

Bu yapı, içinde bulunulan zaman dilimine yakın bir süreçte başlamış, devam eden bir süreklilik anlatmaktadır (Akçataş, 2005: 46). Buna göre aşağıdaki örneklerin ilkinde yakın geçmişte başlamış *yalnız yaşa-* eyleminin konuşulan anda sürekliliği söz konusudur. İkinci örnekteyse *değiş-* eylemi, yakın geçmişte gerçekleşip bitmiştir ancak konuşma anında bu eylemin durağan sonucu yani değişik olma hâli sürmektedir:

“*Yalnız yaşıyor şu son aylarda.*” (İS, İnsan Yüzleri, s. 108)

“*Son zamanlarda değişti bu düşüncem.*” (İS, İstinye Suları, s. 9)

3.2.3.3.10.5. ad + {-DAn}

3.2.3.3.10.5.1. çocukluktan / daha ilk akşamdan / çocukluğumdan

“-den yapıtlı zarflar, çoğu kez, eylemin başlangıç zamanını gösterirler.” (Ediskun, 2003: 274) aşağıdaki cümlelerde de altı çizili belirteçler, cümledeki eylemlerin ne zaman başladıklarını anlatmaktadır:

“*Çocukluktan başlar, en yaşlılık çağıımıza kadar sürüp gider.*” (İS, Korkudan Yana Olmamak, s. 68)

“*Daha ilk akşamdan şaşakalmıştım.*” (BD, Ester ile Roza, s. 22)

“*Çocukluğumdan tanırdım onları.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 111-112)

3.2.3.3.10.5.2. eskiden

Bu belirteç, belirsiz bir geçmiş zaman dilimine ait hareketleri ya da durumları anlatır. Konuşma zamanında bunların devam edip etmediği bağlamdan anlaşılır. Örneğin “*Hayatımda bu kadar çok lokomotifli bir arada görmedim. Meğer ne çok çeşidi varmış!. Ben eskiden onların hepsini birbirinin eşi, benzeri sanırdım.*” (BR, Lokomotifler, s. 55) söyleminde hareketin belli bir süre devam ettiği ve sona erdiği anlaşılmalıdır.

“*Eskiden*” sözcüğünün geçtiği diğer örnekler şöyledir:

“*Eskiden, yani bir kaç yıl önce bizim taraflar böyle değildi.*” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.30)

“*Eskiden zenginmişler,*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 42)

“*Hepsini çalabilirmiş eskiden.*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 45)

“*Eskiden orada çalışmış.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 115)

3.2.3.3.10.6. [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}]

Bu yapı içerisinde -{DAn} ekli ad, hareketin başlangıç noktasını; -{A} ekli adsa bitiş noktasını göstererek belirtilen sınırlar içerisinde bir süreklilik ifade eder. Yapı, “*kadar, dek*” edatlarının düşürülmüş biçimi olarak düşünülebilir.

“*Bataklığın içindesin, çırpınıyorsun. Gecedен sabaha çırpınıyorsun. Duyuyorsun sesleri, acıları, vurmaları, tokatları, tekmeleri.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 42) örneğinde, bağlamdan çıkarıldığı kadarıyla *çırpın-* eylemi, iki tür süreklilik göstermektedir. Birincisi, bu eylemin birden fazla kez tekrarlanması biçiminde, diğeri de her defasında gecedен sabaha kadar sürmesi biçimindedir.

Aşağıdaki örneklerde de konuşma anına kadar tekrarlanarak süren hareketler anlatılmaktadır:

“*O zamandan bu yana bu kalelere kimbilir kaç yüzlerce, binlerce defa şüt çekildi,*” (BA, Nelerden Sonra, s. 56)

“*Sigara içişini seyretmek hoşuma giderdi. İlk karşılaştığım günden bu yana.*” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 85)

“*Neler seyretti bu gözler? Ta, o Tarzan filmlerinden bu yana. Ta, sur dibindeki arsada Tarzancılık oyunlarından bu yana.*” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 9)

3.2.3.3.10.7. ad + -{LA}

“*Kullanım sıklığı olmamakla birlikte ile edatının ekleşmiş biçimi olan {-LA} eki, zamanda birliktelik işleviyle geldiği sözcüğü eyleme bağlar. Zaman zarfı / zaman zarfı tümleci olur.*” (Üstünova, 2012: 230) Bu belirteç, hareketin ya da durumun bir süreç içinde ilerleyerek gerçekleştiği bilgisini sunar.

Aşağıdaki örneklerde “yıllarla” belirteci, eylemin zamanına “yıllar içinde, zaman içinde” biçiminde anlamsal katkıda bulunmaktadır:

“Meliha öğretmen yaşlandı, kurudu yıllarla.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 71-72)

“Yıkılışlar zamanla birbirini izledi.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 49)

“Bakıyorum, İstinye koyu küçülmüş zamanla.” (İS, İstinye Suları, s. 10)

“İnsanoğlu zamanla kendine de yabancılaşır.” (İD, Anılar da Ölür, s. 23)

“Zamanla ölçüler daralıyor.” (İS, Turgut’u Örnek Alsak, s. 126)

Şu örneklerdeyse “bir hafta süreyle” yapısı, tasvir ettiği eylemin ya da durumun gerçekleşme ya da olma süresinin bir hafta olduğunu bildirir.

“Bir hafta süreyle Taşkent’te sabahın ilk aydınlığında, gece yarısının ışığında o vardı hep.” (İS, Taşkentli Fil, s. 52)

“Kaç yıldır bir hafta süreyle kalmamıştım Ankara’da.” (İS, Ankara Günleri, s. 80)

3.2.3.3.10.8. ad + {-lArcA}

-{lArcA} ekinin zaman adlarına eklenerek süreç bildirme işlevini üstlendiği bu yapılar için Üstünova şu bilgileri vermektedir: “{-lAr}+{cA} > {-lArcA} eki, zamanda ve nicelikte belirsiz süreklilik, süreklilikte abartı işlevlerinde kullanıma çıkar. Hafta, gün, yıl, ay gibi zaman ifade eden sözcükler, {-lArcA} ekini aldıklarında geldiği sözcüğün ifade ettiği zamanla eylemin gerçekleşme / gerçekleşmeme zamanını karşılaştırarak söz konusu iki zamanın süre bakımından birbirine yakın, denk olduğunu ifade ederler. Böylece ekin işlevi, zamanda sürekliliği göstermek olur. Fakat bu sürekliliğin, belirsiz bir süreklilik olduğunu ve bunun da {-lAr} ekinden kaynaklandığını belirtmeliyiz. {-lArcA} ekini alan dil birimleri, cümlede süreklilik zarfı / süreklilik zarf tümleci görevini üstlenirler.” (2012: 276)

Aşağıdaki örneklerde {-lArcA} ekinin kattığı belirsizlik anlamından dolayı bağlamdan çıkarılacak süre içinde kesintisiz devam eden hareketler söz konusudur. Bunlarda bir tekrarlanma yoktur; hareketler bir defalığına belirtilen süre içinde gerçekleşip bitmiştir ya da bitecektir:

“Aylarca orada kalmış.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Aylarca o daracık oda içinde nasıl çıldırmadan yaşadım,” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 64)

“Ben, aynı iskemlede yarım saat oturamıyan; akşam üstleri, gece yarıları arka sokaklarda dolaşmayı, insanları, bulutları seyretmeyi, yağmura elleriyle dokunmayı seven insan; kirli beyaz duvarın dibindeki yatağından aylarca çıkmasın;” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 64)

“Buna bir sebep bulmak için saatlerce kafa yoracağım,” (ÖEB, Semt, s. 16)

“Yatağımda saatlerce ağabeyimin kaçtığı evi hayalimde kurmaya çalıştım.” (BD, Keçi, s. 76)

“Saatlerce uğraşmıştı,” (BA, Film Koptu, s. 15)

“**Ancak öğleden sonra** o tarife sığmaz dağınıklığı düzeltebilmek için saatlerce didineceklerdir.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

“Yalnız aşına kapı yıllarca tek başına dayandı,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

“Gerçekteki kişiler çoktan çürümüşlerdir mezarlarında, ama kitap yapraklarındaki benzerleri yaşayacak daha yıllarca yıllarca...” (HVT, Bir Romanda Yaşarcasına, s. 44)

“Bu yosma ile günlerce gecelerce beraber kalmış işte.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 22)

“O kırmızı yorgan gecelerce durdu orda.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84)

“Sanki hep böyle sürüp gidecek, kar, tipi, soğuk sürecek günlerce!” (İD, Kar Yağıyor, s. 37)

“Haftalarca sürdü bekleyişlerim.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 53)

Bazı örneklerdeyse, bağlamdan çıkarılmak kaydıyla, hareketlerde tekrarlanma söz konusu olduğu için her defasında belirteç yardımıyla belirtilen süre içinde gerçekleşen eylemlerin tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Ancak bunlarda da farklı anlamsal özellikler görülür. Bir grup örnekte tekrarlanan eylemin her defasında “saatlerce, aylarca, yıllarca” sürmesi söz konusudur:

“*Hep şaşarım bazen saatlerce yağar yağmur da niye taşmaz şu deniz?’ dedi.*” (İS, Beybabanın Balıkları, s. 117)

“*Kantinde saatlerce otururdu.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 48)

“*Her gördüğümüz kızın peşinden dakikalarca gidiyor-duk*” (ÖEB, Semt, s. 13)

“*Dakikalarca ne olduğunu araştırdım,*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 40)

“*Üstüste altalta bağırsırlar dakikalarca.*” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 73)

“*Aylarca bir daha kapağını açmazdık.*” (Aİ, Soluk Resimler, s. 87)

“*Susup kalırlar aylarca, bazan da yıllarca.*” (İS, Bayram Günü, s. 146)

“*Gecelerce işi gücü bırakıp yalının kayıkhanesinden, denize bakan geniş taraçasından bahsederdi.*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 47)

“*Ama nasıl heyecan ve umut içinde günlerce didinir dururduk!*” (BD, Bizans Definesi, s. 5)

Bazı örneklerdeyse zaman adına bağlı olarak verilen süreç içerisinde tekrarlanan hareketler anlatılır. Örneğin “*İngiliz düşünürleri, şairleri, yazarları ‘ada’ kavramını işlemişler yüzyıllarca...*” (L, Bir Adada Yaşamak, s. 78) cümlesinde “*yüzyıllarca*” denen, en az iki yüzyıl olduğu bilinen süre içinde işle- eyleminin birden fazla kez tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde de süreç içinde tekrarlanma söz konusudur:

“*Günlerce hikâyesi evde bir eski zaman masalı gibi anlatıldı.*” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

“*Senelerce o ahşap eve giden sokağın önündeki caddeden geçtim,*” (Aİ, Ahşap Ev, s. 41)

“*Kalabalık dakikalarca önümden geçti.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 26)

“*Yurt içinde, yurt dışında yanımda taşıdım yıllarca.*” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 38)

3.2.3.3.11. Edat öbeği kuruluşundaki belirteçler

3.2.3.3.11.1. ad + -{A} + kadar / ad + -{A} + dek:

Üstünova, “*değın, kadar, dek*” edatlarının işlevsel benzerliğine değınırken oluşan edat öbeklerinin zamana katkısını şu sözlerle belirtir: “‘*Değın*’ ve ‘*kadar*’ edatlarıyla benzer işlevde kullanılan ‘*dek*’ de gerideki ada {-A} ekiyle bağlanır; eylemin işaret ettiğı hareketin, başı belirsiz, sonu belli olan zaman dilimine denk bir süreçte gerçekleştiğini anlatır; hareketin sona erdiği zamanı, yeri-yönü süreç bağlamında gösterir.” (2012: 311-312)

Buna göre edatın bağlandığı adda belirtilen zaman kavramı, hareketin / durumun ne kadar sürdüğünü anlatarak bitiş noktasına işaret etmektedir:

“*Sabaha kadar başka ses çıkmazdı.*” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 78)

“*Akşamlara kadar önündeki mangalda boyuna çaydanlık fokurdar dururdu.*” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 65)

“*Ama bu geceye kadar sürerdi ancak.*” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 89)

“*Sabaha kadar binlerce sorgu içimde yılanlar gibi kıvrandı durdu.*” (BD, Keçi, s. 77)

“*Zülfü dudaklarında sigarası, başında dallı örtüsü ile memur gibi akşama kadar vazife başındadır.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

“*Çocuklar akşama kadar sokak sokak gezer,*” (HVT, Sizler Yaşadınız mı, s. 15)

“*Gazete satar akşamlara kadar.*” (BA, Yabancı Okulda, s. 27)

“*Gece ikiye kadar çalışacağım.*” (BA, Berber Aynası, s. 10)

“*Sabaha kadar geceye hâkim olacaktı bu ses.*” (BA, Gece Korsanları, s. 19)

“*Geceyarılarına kadar ayakta dikilirim.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 22)

“*Işıklar sabaha kadar yanıyor.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 29)

“*O akşama kadar hep şiirden, gazelden, Divan ve Halk şiirinden edebiyatından konuşurduk.*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 37)

“*O zamana kadar saadete, yaşama sevinciyle hikâyeler anlatılabilirdi.*” (BR, Boşluk, s. 21)

“*Yakın zamana kadar köşkün alt salonunda bir köşede dururdu.*” (BR, Hayaller Hayaller, s. 43)

“Sabahlara kadar bekliyordu baş ucumda.” (L, Uzak bir Temmuz, s. 26)

“Akşama kadar serbestim.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 15)

“Gece yarısına kadar sürmüştü gürültüleri...” (HK, 2. bs., “Yalnızlık, Gittiğin Yoldan...”, s. 76)

“Babamın ölümüne kadar bu evin başkalarının olabileceğini aklıma bile getirmemiştim,” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38)

“Eylüle kadar Meclis’i tatil etmeli,” (KK, Odamdaki Serçe, s. 15)

“Kızlara karşı olan düşüncelerimiz ve temasımız şimdiye kadar bu kabil hisleri aklımıza getirmemişti.” (ÖEB, Semt, s. 13)

“Beklerdi akşamlara dek kapısının açılıp gelininin, torunlarının, oğlunun içeri girmesini.” (İS, Bayram Günü, s. 146)

“O kırmızı ciltli kocaman kitaplar yakın günlere dek dururdu odamda.” (KK, O Eski Sevinçler, s. 12)

“Şimdiye dek hiç sesini duymadım.” (HK, Kediler Üstüne, s. 45)

“Bugüne dek ne çok hapisane öyküsü okudum.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 10)

“Ama burda açık bir pencere, kırık cam, parmaklıklı kapı, ve mazgal deliklerinden gelen pis hava akımının ortasında yatıyorum sabahlara dek...” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 32)

“O zamana dek, siz de yemeyin içmeyin alın bir araba kurulun direksiyona, ortaçağın zırhlı şövalyeleri gibi atılın meydana.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 85)

“Gece sabaha dek düzeltmenlik, sabahtan öğleye dek ilkokul öğretmenliği.” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 55)

“O güne dek hiçbir erkek bana böyle bakmamıştı.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 28)

“Sabaha dek sürmüştü.” (İD, İlkyaz Devrimi, s. 7-8)

“Hepsini bugünedek yaşattı.” (YBY, Bursa’da Toulouse Lautreç, s. 61)

“Arkadaşımın karısıydı. Arkadaşımdı. Kadınlığı değildi önemli olan, dostluğu. O güne dek, az önceye dek.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 85)

“Kent haziran dışına çıkacak. Yarına **dek**, yarının öğlesine dek.” (TÖ, Haziran Öğlesi, s. 46)

“Kurtulmamışsın benden sabaha dek.” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 55)

“Bu akşama kadar ondan hiç söz açmamıştık.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 51)

Hareketin / durumun başlangıç zamanı da verilmek istenirse -{DAn} eki almış bir addan yararlanılmaktadır:

“O yaz akşamları saat dokuzdan gece yarısına kadar hep böyle geçti.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 28)

“İlk karanlıktan, ilk aydınlığa kadar onun bana verdiği ümitli saadetli, bol ve geniş hayaller arasında kaybolurdum.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 28)

“Sabahtan akşama kadar kahvenin içindedir.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 37)

“Zaten bu köşede sabahtan akşama kadar yalnız bu ses duyulur.” (BA, Dağınık Anılar, s. 67)

“Sanki Eylül ayı Ağustos’un ortasından Eylül ayının ortasına kadar sürer.” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104)

“Çocukluktan başlar, en yaşlılık çağıımıza kadar sürüp gider.” (İS, Korkudan Yana Olmamak, s. 68)

Aşağıdaki örnekteyse “kadar” edatı kendinden önceki ada eksiz yani sıfır biçimibirimle (-{Ø}), adı edata bağlayan durum eki) bağlanmıştır:

“Ne kadar sürerse o kadar sürsün!.,” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 50)

3.2.3.3.11.2. ad + -{DAn} + beri:

Üstünova'nın “Hareketin başlangıç noktasını zaman açısından gösterir ve başlangıçtan bu yana, buraya, bana doğru anlamlarında eyleme / yükleme bağlanır. Ancak bitiş noktası belli değildir. İşte ‘-DAn beri’ yapısı, bilinen bir zaman diliminden sözün söylendiği ana kadar olan süreyi kapsar.” (2012: 302) biçiminde işlevini

açıkladığı edat öbeği yapısındaki bu zaman belirteci, süreklilik ve başlangıç bildiren eylemlerin başlangıç zamanına dikkat çekerek hareketlerin gerçekleşme süresine dair bilgi verir.

Örneklerde “*beri*” edatının, kimi zaman bağlandığı ada bitişik yazıldığı kimi zaman da ayrıldığı görülmekte, yazarın ikili kullanımları dikkati çekmektedir:

“*Bunca zamandan beri sahil bana böyle sevimli görünmemiştii.*” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52)

“*İlk görüşümden beri onunla beni bağlayan eski bir aşinalığa inanmıştım. İlk görüşümden beri sezmiştim aramızda bir şey olduğunu.*” (BR, Matmazel Mathilda, s. 38-39)

“*İki tekerlek üzerinde yuvarlanmadan gidişine tâ çocukluğumdan beri şaşır kaldım,*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 42)

“*Bir kere son buluşmalarından beri neler olmadı, bir kere son buluşmalarından beri neler geçmedi.*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10)

“*Sabahtan beri gözüne görünmemeye çalışıyordum.*” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 59)

“*Deminden beri bana bakıp içten içe eğleniyorlar.*” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 91)

“*Ta ilk çağlardan beri böyle olmalıydı.*” (BR, Boşluk, s. 16)

“*Deminden beri sesleniyormuş, duymamışız.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 101)

“*Deminden beri hep aynı vaziyette mi durmuştu.*” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 61)

“*Evlendiğinden beri ancak iki bayramda bir annesinin kapısını çalarmış oğlu...*” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 66)

“*Ta çocukluğumdan beri trenleri gören bir yerde yaşamayı özlerdim.*” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 11)

Ad cümlelerinde de durumların başlama noktalarına ve sürelerine açıklık getirerek başı belli, sonu belirsiz bir süreci işaret eder. Karadoğan da bu tür belirteçler için “*son noktası / ucu açık zaman belirteçleri*” ifadesini kullanmaktadır (2009: 85).

“Ölü bir noktada sanki doğa dünden beri.” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

“Artık o zamandan beri anasının yolundaymış..” (BD, Cambazlar, s. 34)

Ancak bazı yapılarda beri edatından önce gelen adın belirsizliğinden dolayı başlangıç zamanı da kestirilemeyebilir. Örneğin aşağıdaki cümlelerde “dakikalar”, “kaç gün”, “yıllar”, “çok”, “günler”, “saatler”, “öte” ifadelerinden kaynaklanan bir belirsizlik söz konusudur ve başlangıç da net değildir:

“Gözleri denizde, dakikalardan beri.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 60)

“Kaç gündenden beri Şimal sokağındaydı!” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79)

“İçimde yıllardan beri, bu hazirana ait on günü, belki de isteğime uygun, hatırama sadık bir şekilde yaşattım.” (BD, Cambazlar, s. 32)

“Oradaki küçük dostlarımı, ilk sevgililerimi çoktan beri görmüyordum.” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 57)

“Günlerden beri karla karışık pis bir yağmur yağıyordu.” (BA, Dağınık Anılar, s. 65)

“Şimdi herbiri ayrı ayrı yerlerde olan bu insanlar bir an süren birleşmelerinin huzurunu yıllardan beri devam ettirebiliyorlar.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 86)

“İki duvarda eski zaman adamları yıllardan beri hep aynı anı yaşamakta.” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25)

“Saatlerden beri yazıyorum, yazıyorum.” (KK, Ordan Burdan, s. 34)

“Ama ben öteden beri her yolculuk öncesi böyle duygularla içiçeyimdir.” (EGKÜK, Kendi Kendime, s. 81)

“Ben geceleri okurum öteden beri” (İS, Mum Işığında, s. 103)

3.2.3.3.11.3. ad + için

“İçin” edatı, bağlandığı adla birlikte bir edat öbeği ortaya çıkarır ve “İçin, oluşturduğu öbeği zamanda süreç ilişkisiyle eyleme / yüklem bağlayabilir.” (Üstünova, 2012: 351) Aşağıdaki örneklerde belirtecin, bitiş bildiren eylemlere hizmet ettiği ve eylemlerin sonuçsal durumlarının süresini anlattığı görülür. İlk cümlede “birkaç dakika

için ayrı olma”, ikincide “*beş dakika için kesik olma ve durma*”, üçüncüdeyse “*belli olmayan bir müddet için kapalı olma*” durumları vurgulanmıştır:

“*Birkaç dakika için yerinden ayrılır-**dı**,*” (BD, Ester ile Roza, s. 25)

“*Filmdeki o hayat, o serüven, o aşk, beş dakika için duruverir, **filmdeki o hayat, o serüven, o aşk, beş dakika için kesiliverir.***” (BR, Karanlık Benim Ülkemdir, s. 25)

“*Kahve belli olmıyan bir müddet için kapatılır.*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 39)

Aşağıdaki örnekteyse altı çizili zaman belirteci, yüklemsiz kesik cümle kurgusu içinde süreç işlevi üstlenmiştir:

“*Hepsini istiyordu. Geceler gündüzler dolusu. Yıllarca süren bir zaman için..*” (YBY, Aslı Çıkmazı, s. 78)

3.2.3.3.12. **İkileme biçimindeki belirteçler**

3.2.3.3.12.1. **[ad + -{Dan}] + [ad + -{A}]**

Akçataş’ın “(...) cümledeki hareketin hangi zaman aralığında yapıldığını veya hareketteki tedricî değişikliği gösterir.” (2005: 43) biçiminde açıkladığı bu yapı, hareketin ilerleyerek, derece derece gerçekleştiğini gösterir:

“*Dakikadan dakikaya bu siyahlık arttı*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 22)

“*Seneden seneye boyumla beraber dünyayı görüşüm de değişti.*” (ÖEB, Semt, s. 12)

“*Dev kentlerde cana kıyma olayları günden güne artıyormuş.*” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 106)

“*Hayat denen şey çetinleşiyor günden güne.*” (İD, Bütün Susmalar, s. 120)

“*Günden güne daha çok dolacak yollar, caddeler, sokaklar.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 83)

3.2.3.3.12.2. **sabah sabah**

Aynı zaman adının tekrarlanmasıyla oluşturulan bu belirteç için Akçataş, şu bilgileri verir: “*Fiilin gerçekleşme zamanını vakit birimini vurgulayarak belirleyen zarflardır. Zaman isimleriyle yapılan aynen tekrarlar ile bu zaman zarfları kurulur.*

Burada pekiştirmeli bir zaman belirleme vardır.” (2005: 42) Bu belirtecin kullanıldığı cümlelerde, hareketin vurgulanan zaman dilimine yayıldığı görülmektedir.

Süreklilik bildiren eylemlerde hareketin sürdüğü zamanı anlatır:

“Ama araba, taşıt, motor sesleri kulaklarda uğulduyor sabah sabah.” (TÖ, 2. bs., Kar Düşünceleri, s. 139-140)

Başlangıç bildiren eylemlerde ikinci olaya yani gerçekleşen hareketin sonucuna gönderme yaparak bunun süresini bildirir:

“Adam kıyıda oturmuş sabah sabah, almış eline bir dürbün açıklara bakıyor.” (İS, Dürbünle Bakan Adam, s. 12)

Karadoğan, başlangıç bildiren eylemlerin kurduğu cümlelerde yer alan süreç bildiren zaman belirteçlerinin, ikinci olayın yani başlangıçtan sonraki durum ya da eylemin süresini bildirdiğini şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Bir [+ÖS]’ye hâlâ, sürekli, durmadan, iki dakika, üç saat, bir süre gibi süreç bildiren çeşitli zaman belirteçleri [O1] ile uyumsuzdur, dolayısıyla [O2]’ye bağlanırlar. Zaten [+ÖS]’lerdeki iki olay gerçekleşme biçimi olarak birbirinden farklı olduğu için bu iki olayın tamlayıcıları da genellikle birbirinden farklıdır. Aynı tamlayıcı hem [O1] için hem de [O2] için kullanılamaz.

*Bir [+ÖS]’deki [O2]’ye vurgu yapan tamlayıcılar bağlandığında [O1] atıf zamanının öncesinde kalacağı için hem dil dışı hem de dilsel zamanın doğal akış yönü sebebiyle gerçekleşme imkânı kalmaz. Böylece fiil tabanında sadece [O2] kalır. [+ÖS]’lerde zaten son sınır bulunmadığı için fiil tabanı kılınış tipini değiştirerek [-SV]’ler grubuna geçer.”*³⁶ (2009: 50-51) Buna göre başlangıç bildiren *otur-* eyleminin yer aldığı yukarıdaki örnekte birinci yani ön sınırdaki olay, *otur-* eyleminin gerçekleşmesi ve başlaması; ikinci yani sürekteki olaysa bunun sürmesi yani ayağa kalkana kadar oturma hâlinin devam etmesidir. Örnekteki “*sabah sabah*” belirteci, birinci olaya yani olayın başlangıç zamanına gönderme yapmaz. O, konuşma zamanından önce tamamlanmış ve bitmiştir. Cümlede, konuşma anında söz konusu edilen hareket, oturma hâlinin sürmesidir. Bunun zamanı da “*sabah sabah*” belirteciyle

³⁶ Alıntındaki kısaltmaların açıklamaları şöyledir: [+ÖS]: ön sınırı vurgulayan fiil; [O1]: ön sınırı vurgulayan fiillerde ön sınırdaki olay; [O2]: ön sınırı vurgulayan fiillerde sürekteki olay; [-SV]: sınır vurgulamayan fiil (Karadoğan, 2009: IV).

süresi bildirilerek verilmektedir. Dolayısıyla aslında kılınış özelliği başlangıç bildirmek olan *otur-* eylemi, bu cümlede zaman belirtecinin etkisiyle kılınış tipini değiştirerek süreklilik bildiren bir eylem olarak kullanılmaktadır.

Ad cümlelerinde de durumun sürekliliği söz konusudur:

“*Ne işleri var sabah sabah!*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 67)

3.2.3.3.12.3. *yıl yıl / an an*

İkileme yapısındaki bu belirteç, hareketin derece derece, ilerleyerek gerçekleştiği bilgisini sunarak süreç bildirir:

“*Yıl yıl büyüyeceksin, anlayacaksın birçok şeyi, öğrenmeyi, duymayı, karşı koymayı, kabul etmeyi, etmemeyi, dünyanın kaç bucak olduğunu, yurdunu, dünyayı, olayların içyüzünü... demektir!*” (TÖ, Kara Önlükler, s. 158)

“*Güneş batıyor karşıda, an an iniyor her geceki yerine.*” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 50)

3.2.3.3.13. *Kalıp yapı biçimindeki belirteçler*

3.2.3.3.13.1. *an be an*

Demirgüneş (2012: 287) tarafından tamamlama belirteçleri arasında alınan bu belirteç, hareketin bir süreç içerisinde ilerleyerek gerçekleştiği bilgisini sunduğundan bu çalışmada süreç bildiren belirteçler arasında alınmıştır.

“*Üstat onlarla beş, on dakika konuşurdu. ‘Bir bataklık içindeyiz, ortalık zifiri karanlık. Ne bir ses, ne bir ümit. Boyuna dibe gömülüyoruz. An be an ölüme gidiyoruz.*” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 38)

3.2.3.3.13.2. *bugünlerde / günümüzde / şimdilerde*

Ediskun, bu yapıdaki belirteçleri “-lerde yapıları zarflar” ve “-de yapıları zarflar” başlıkları altında ele almakta ve bunların eylemin yapılma zamanını belirsiz biçimde anlattığını ifade etmektedir (2003: 274-275). Söz konusu yapılar, aşağıdaki cümlelerde konuşma zamanı civarında net olarak kestirilemeyen bir sürece işaret etmektedir:

“*Bugünlerde hiç oralı değil’ derdi.*” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“*Karım gelecek bugünlerde demişti Cezayirli işçi.*” (İS, Paris Sokakları, s. 63)

“Bugünlerde bir arkadaşla konuştum buna benzer şeyleri..” (KK, Herşeye sıfırdan Başlamak, s. 19)

“Bugünlerde bir gazetede Nazım Hikmet’le ilgili bir yazı dizisini okuyorum.” (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 26)

“Akıl, ağır basıyor günümüzde.” (İS, “Ağlama, Ağlat!...”, s. 129)

“Şimdilerde kimse bu adı kullanamıyor.” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 74)

“Bir de ‘ekspres’ler var şimdilerde.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 78)

3.2.3.3.13.3. *giderek / gitgide*

Bu belirteçler, eylemin bir süreç içerisinde gerçekleştiğini gösterirler:

“Giderek aynalara bakmaz oldum.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 7)

“Gitgide içimde yerleşiyordu.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 7)

3.2.3.3.13.4. *o gün bugün*

Dolunay’ın “Cümledeki hareket, iş, oluşun veya bir durumun değişmeden devam ettiğini bildiren kalıplaşmış bir zaman zarfıdır. Hareketin başlama zamanı bellidir ve içinde bulunulan zamana kadar devam etmektedir.” (2012: 179) biçiminde açıkladığı bu yapı, sadece bağlamdan çıkarılacak bir başlangıç noktasından konuşma anına kadar süren hareketleri anlatmakta kullanılır.

“Eski bir arkadaş çıkageldi geçen gün. Tam kırk iki yıl geriden... O gün bugün karşılaşmamıştık.” (L, Eski Arkadaş, s. 52)

“O gün bu gün bir daha ağzını açmadı.” (HK, Kediler Üstüne, s. 47)

“O gün bu gün Güzide Hanım yeni bir kişilik edinmiş, gerçek yaşamdan uçmuş gitmiş.” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 90)

3.2.3.3.13.5. *ötedenberi*

GTS’de “Geçmişten bugüne kadar, başlangıçtan beri” (e.t. 03.04.2015) anlamlarıyla verilen belirteç, hareketin geçmişte başlangıcı belli olmayan bir zamandan konuşma anına kadar sürdüğünü anlatır. Bazen hareket, bu zamanda başlayıp aralıksız devam eder. Bazen de yine “öte” denen zamanda başlayıp aralıklarla tekrarlanarak gerçekleşir. “Ötedenberi”, örtük biçimde süre bildirmekle birlikte hareketin tekrarlanma

sıklığına dair bilgi vermez. Bu bilgi, başka birimlerle desteklenir. Örneğin aşağıdaki cümlede geçmişten bu yana sürekli yapılan *oku-* eyleminin tekrarlanma zamanının “*geceleri*” olduğuna dair ayrıntılı bilgi verilmiştir:

“*Ben geceleri okurum ötedenberi*” (İS, Mum Işığında, s. 103)

Demirgüneş, “*ötedenberi*” belirtecini, sıklık bildiren belirteçler arasında alır (2008: 289). Ancak yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere bu yapı, sıklık bildiren bir başka belirteçle kullanılmaktadır. Dolayısıyla “*ötedenberi*”, hareketin tekrarlanma sıklığına işaret etmediği, başlangıçtan konuşma anına kadar sürdüğünü anlattığı için süreç bildiren belirteç arasında değerlendirilmiştir.

3.2.3.3.13.6. *şimdilik*

Ediskun’un “*-lik yapılı zarflar, eylemin yapılışındaki uygun zamanı ya da süreyi anlatırlar.*” (2003: 275) biçiminde tanımladığı belirteç, Akçataş tarafından “(Şimdi Zaman İsmi + *-lik i.i.y.e.*) yapısındaki zaman zarfı, cümledeki hareketin veya durumun bulunulan anda gerçekleşmeyeceğini gösterir. Ancak hareket veya durum, ertelenmiştir ve gelecekte gerçekleşme olasılığına sahiptir. Bu olasılığın oranı, cümlenin diğer unsurlarından anlaşılır.” (2005: 47) sözleriyle açıklanmıştır. Ancak bu belirteç, Akçataş’ın belirttiği gibi sadece konuşma anında gerçekleşmeyen hareket ya da durumları değil o anda gerçekleşmekte olan eylem ve durumları da anlatabilir. “*Sonuç: Kara bir çıkmaz! Şimdilik.*” (KK, Kalabalıktaki Yalnızlık, s. 30) örneğinde konuşulan anda sonucun bir kara delik olduğu söylenmektedir. Ancak bu durumun geçici olduğu ve ilerde değişebileceği düşünülmektedir.

Aşağıdaki örneklerdeyse içinde bulunulan anda geçerli durum ve hareketlerden söz edilir:

“*Onun bu çabasını öven, sayan, yüreklendiren, ölmezleştiren şairleri de yok şimdilik.*” (İS, Yahya Kemal’e Gidelim, s. 115)

“*Senden daha çoğunu daha ötesini istemezler şimdilik.*” (İS, Dostlarla Söyleşi, s. 144)

3.2.3.3.13.7. *yıllar yılı*

Aşağıdaki cümlelerde belirteç, eylemin belirli olmayan bir zaman dilimi boyunca ancak uzun bir süre devam ettiğini anlatmaktadır. Akçataş da yapının, uzun bir süreklilik bildirdiğini ifade eder (2005: 48).

“*Yıllar yılı Haydar'ı göremedim.*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 18)

“*Ama o yıllar yılı kıpırdamamış Rumelihisar'dan.*” (İS, Rumelihisarı İskelesi, s. 25) cümlesinde eylemin ne kadar sürdüğü, bağlamdan çıkarılabilmektedir: “*Levent'i beş yıldır görmedim' dedi.*

Rumelihisarlıydı. Yarım saat, hem de ağır ağır tırmansa yokuşu, Etiler'e varabilirdi. Ama o yıllar yılı kıpırdamamış Rumelihisar'dan. İskele yanına, kanapelerin önüne çekmiş sandığını, yazgısını yaşamış.” (İS, Rumelihisarı İskelesi, s. 25-26)

Aşağıdaki cümlede de “*yıllar yılı*” biçiminde belirtilen süre boyunca tekrarlanarak devam eden *uyutul-* eylemi görülmektedir:

“*Her yerde uyutuluruz kolayca. Yıllar yılı.*” (İS, İstinye Suları, s. 16)

3.2.3.3.14. *Sıfat tamlaması kuruluşundaki belirteçler*

3.2.3.3.14.1. *bir an*

Bu belirteç, cümlede sözü edilen eylemin çok kısa bir süreyle gerçekleştiği bilgisini sunar (Dolunay, 2012:147).

“*Bir an sustu.*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 25)

“*Bir an saçlarından bacaklarına beline kalçasına kadar hepsi bende yaşadılar.*” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 58)

“*Bir an hiçbir şey seçmeden oldukları yerden Boğazı seyretmişlerdi.*” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

“*Bir an kendimi dinleyemiyorum.*” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 29)

“*Önümde bir an duruyor.*” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 108)

3.2.3.3.14.2. *bir süre / bir zaman / bir müddet / bir fasıl*

Aşağıdaki cümlelerde altı çizili belirteçler, eylemlerin belirsiz bir süre içinde gerçekleştiğini anlatmaktadır:

“Bir süre kalkamadı,” (KK, Odamdaki Serçe, s. 14)

“Bir süre öyle sanacaktık.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 53)

“Gıcırtı sürüyor bir zaman.” (YBY, Pencere Önleri, s. 68)

“Bir süre tek başıma olmanın güzelliğini duyuyorum.” (İS, İstinye Suları, s. 9)

“Bir süre dargınlık yaşanırdı.” (HK, Büyükbabam ve Ben, s. 25)

“Bir süre ara vermelilerdi hükümet kurma işlerine, pazarlıklarına, hesaplarına...” (KK, Odamdaki Serçe, s. 15)

“Yere serili durdu bir zaman da...” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 84)

“Sokak bir müddet sahipsiz kalır.” (ÖEB, Semt, s. 17)

“Kahveyi bir müddet Fahri işletti.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 105)

“Bir müddet birbirlerinin olarak yaşıyacaklar,” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 99)

“Bir fasıl hayale dalar-ım,” (ÖEB, Semt, s. 17)

3.2.3.3.14.3. *beş saat / bir hafta / üç ay / birkaç dakika / bir iki gün vb.*

“Ay, yıl, hafta, gün, dakika, saat vb.” dil birimleri, sayı adlarıyla birlikte sıfat tamlaması kurarak zaman belirteci görevini üstlenir ve eylemlere zaman bakımından sınırlama getirerek hareketin ne kadar süreyle gerçekleştiği bilgisini sunabilirler. Karadoğan, bu yapılarla başlangıç ve süreklilik bildiren eylemlerin kılınıp tipini değiştirerek artık bitiş bildiren eylemler grubuna geçtiğini ifade etmektedir: “[-SV]’lerde veya [+ÖS]’lerdeki [O2]’de olayın gerçekleşme süresini ‘iki saat’, ‘üç gün’, ‘on yıl’ gibi ucu açık olmayan zaman belirteçleriyle sınırlanabilir. Bu durumda olayın gerçekleşmiş sayılabilmesi için söz konusu sürenin son noktasına kadar ulaşılmış olması gerekir. Belirtilen zamanın son noktasına ulaşılmadan olay gerçekleşmiş sayılmaz. Bunun sonucunda fiil tabanındaki olayın gerçekleşme biçiminde ‘sürek’ önemsizleşir, ‘son sınır’ önemli duruma geçer. Böylece zaman belirteçleriyle sonluluk kazandırılan [-SV] veya [+ÖS], kılınıp tipini değiştirerek [+SS]’ler sınıfına geçer.” (2009: 44)

Aşağıdaki örneklerde altı çizili belirteçler, süreklilik bildiren eylemlere hizmet etmekte ve hareketin ne kadar süreyle devam ettiğini anlatmaktadır:

“Gerçek kişiliğimin aksini yarım saat, bir saat karşı aynadan seyrediyordum.”
(BA, Berber Aynası, s. 8)

“Açacağz kitapları okuyacağz. İkidenden beşede dek, üç saat kitapları okuyacağz.”
(İD, Kıyamete Bir Saat, s. 13)

“Sonra bir hafta ona görünmedim.” (YBY, Dar Oda, s. 15)

“Tam üç ay kalmıştık İstinye’de.” (YBY, Gondol, s. 64)

“Bir yol tutardım, bir saat, iki saat giderdim.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 6)

“Yirmi beş gün sürmüş direnişi.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 38)

“Arka hücreye yeni gelen sesleniyor, gardiyanı çağırıyor. Beş dakika on dakika sesleniyor, beş dakika on dakika gardiyanı çağırıyor.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 43)

“Ağabeysi ile bir yıl Bursa’da kalmıştı.” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 45)

“Ama fare bilmiş gibi iki gece çöp tenekesine uğramadı.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 17)

Başlangıç bildiren eylemlerdeyse bu yapı, hareketin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan olaya gönderme yapar ve ikinci olayın süresini bildirir:

“Çünkü orada beş kuruşa beş saat oturabilinir.” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 82)

“Tam iki yıl toplumdandan kopmuş, doğayla başbaşa kalmış.” (İD, Bay Thoreau ile Yolculuk, s. 43)

Aşağıdaki örnekteyse bitiş bildiren bir eyleme bağlanan “üç yıl” belirteci, hareket gerçekleştikten sonra ortaya çıkan durumun yani “kapanık olma” hâlinin süresini bildirmektedir:

“Ama üç yıl odalara kapandım.” (HK, İnsanlar Arasında, s. 58)

Bazı örneklerde tamlayandaki “birkaç, bir iki” gibi birimlerle, sürenin tam olarak bilinmediği anlatılır:

“Birkaç dakika sandalyesinde oturmuş-tu,” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 79)

“Küçük aynasının karşısında bir kaç dakika siyah saçlarını tel tel dağıtır,”
(ÖEB, Semt, s. 16)

“Birkaç yıl da bu yaşlı adamla olacak o küçük kadın.” (İS, Küçük Kadın, s. 49)

“Orada birkaç dakika durdu.” (BA, Nelerden Sonra, s. 55)

“Kıymalı makarnayı bir kaç dakika pişirirdi.” (L, Bir Dost, s. 46)

“Bir iki gün kullanırım ben bu eski makineyi.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 40)

“Bir iki gün okula gitmedim.” (L, Son Taş Kavgası, s. 38)

Aşağıdaki örnekteyse “daha” sözcüğü kullanılarak daha önce yapılmış eylemin ilave süreyle bir kez daha gerçekleşeceğini bildirmiştir. Daha birimi, âdeta bir bağlaç olarak görev yapmakta, daha önce belirtilen süreye ek olarak bu cümledeki eylemin süresini belirtmekte ve cümleleri birbirine bağlayıcı görev üstlenmektedir:

“İki saat daha yaşayacağız bu trende.” (İD, İlyaz Devrimi, s. 21)

3.2.3.3.14.4. **bütün gece / bütün gün**

Hareketin belirtilen sürenin tamamında gerçekleştiğini anlatır.

“Bütün gece eşyalarımızı toplamakla uğraşmış-tı-k,” (Aİ, Ahşap Ev, s. 39)

“Bütün gece uykusu kaçtı.” (Aİ, Şimal Sokağı, s. 82)

“Bütün gece sofayı adımladı,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 48)

“Bütün gün grup halinde dolaşmıştık.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 83)

“Ben oturup kitap okuyacağım bütün gün.” (İS, Bayram Günü, s. 147)

“Erenköy’deki köşkün büyük bahçesinde dolaştım durdum bütün gün.”
(EGKÜK, Babam Çıkıp Gelecek, s. 71)

3.2.3.3.14.5. **uzun seneler / uzun zaman / uzun süre**

Sıfat tamlaması yapısındaki bu belirteç, “uzun” sözcüğünün örtüklüğünden dolayı ancak bağlam içinde netleşecek bir süre içinde gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen hareketleri anlatmaktadır:

“Uzun seneler bu semt bizim dünyamız oldu.” (ÖEB, Semt, s. 14)

“Uzun zaman aşksız yaşadım.” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 60)

“Soğuk kış günlerinde yolumu değiştirip daha kestirmeden gidip geldiğim için uzun zaman havuzlu evi ve mesut sakinlerini kendi âlemlerine terk etmiş-ti-m,” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

“O yeni makine daha uzun zaman kullanılmadan kalacak yerinde.” (İS, Beyaz Harflerle..., s. 141)

“Uzun süre Üsküdar’a gidemedik.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 17)

3.2.3.3.15. Ulaş ekleriyle oluşturulmuş belirteçler

3.2.3.3.15.1. eylem + -{All}

Korkmaz’ın “-(y)All eki, başlangıcı geçmişe dayanan ve devamı asıl fiille bütünleştiği için ‘bir zamandan beri’ anlamıyla, zamanda süreklilik gösteren zarf-fiiller türetir.” (2003a: 1009) biçiminde işlevini açıkladığı -{All} ulaş eki, bağlandığı eylemle birlikte oluşturduğu ve zaman belirteci görevini üstlenen ulaş öbeği içinde temel cümlede anlatılan hareketin / durumun başlangıç zamanına dikkat çekerek süreklilik bildirmektedir.

“Ama o geleli hepsi değişti.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 22) örneğinde *değiş-* eylemi, kişinin gelişiyile gerçekleşmiştir. Hareketin sonucunun yani değişik olma durumununsa konuşma anında sürdüğü anlaşılmaktadır.

“Bizler mektebi bitireli yıllar oluyor.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 10)

Yukarıdaki cümledeyse asıl söylenmek istenen eylem, yan önerme konumunda olan mektebi bitirmektir. Burada temel önerme, aslında yan önermenin zamanına hizmet etmektedir. Cümleden anlaşılan “Bizler, mektebi yıllar önce bitirdik.”tir. Böyle söylenseydi *bitir-* eyleminin son sınırı vurgulanmış olurdu. Ancak cümle, yukarıdaki gibi kurgulanarak mektebi bitirdikten sonra konuşma zamanına kadar geçen süre öne çıkarılmış, bu sürenin “yıllar” denen belirsiz bir süreye denk geldiği ifade edilmiştir.

Korkmaz bu yapı için şöyle der: “Başlangıcı zarf-fiille dayanan ve sürekliliği asıl fiile uzanan hareket, çok kez belli bir zaman çerçevesi içine alınmıştır.” (2003a: 1009)

Aynı durum, aşağıdaki örnekte de vardır. Okuldan çıkıldığı zamanla konuşma arasında geçen süre, yarım saattir:

“Okuldan çıkmalı yarım saat geçmişti.” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 100)

3.2.3.3.15.2. eylem + {-DİKÇA}

“-DİK/-DUK görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile +ÇA eşitlik durumu ekinin birleşmesinden oluşan bu ek, genellikle asıl fiildeki hareketin süresini kendisindeki hareketin süresiyle denkleştiren ve ‘-dığı sürece’ anlamıyla zamanda devam, zamanda süreklilik ve sık sık oluş gösteren zarf-fiiller yapar.” (Korkmaz, 2003a: 1023)

Bazı örneklerde sıklık anlamıyla hareketin tekrarına gönderme de yapabilen bu yapı, “Boğaz kaldıkça bu şiirler de yaşayacak.” (İS, İstinye Suları, s. 10) cümlesinde kal- eylemiyle yaşa- eyleminin eş zamanlı olarak gerçekleşeceğini, birinin sürmesi durumunda diğerinin de devam edeceğini anlatmaktadır. Dolayısıyla cümlede koşula bağlı olarak sürecek bir hareketten ve bunun süresinden söz edilmektedir.

Bazı örneklerdeyse yapı, Aydemir’in “Bu biçimle kurulan zarffiil cümlesi, sözdizimsel olarak üst cümlesinin içeriğine ‘sıklık’ veya ‘derecelilik’ anlamında bir arka plan oluşturmaktadır.” (2010: 74) biçimindeki sözleriyle belirttiği üzere hareketin ilerleyerek gerçekleştiği bilgisini verir. Burada sıklık değil eylemin bir süreç içerisinde adım adım gerçekleşmesi söz konusudur:

“Sonra, günler ve geceler geçtikçe, olup bitenleri birbirine karıştırmaya başladım.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65)

“Yaşım ilerledikçe lokomotifin bende uyandırdığı duygu da değişti,” (BR, Lokomotifler, s. 56)

“Aslı çıkmazı hep sürüp gidecekti. **Aslı çıkmazı düşler durdukça sürüp gidecekti.** Kısacası, **Aslı çıkmazı kişi var oldukça sürüp gidecekti.**” (YBY, Aslı Çıkma, s. 80)

“Yaşlar ilerledikçe içimizdeki çocuk ölüyor, **yaşlar ilerledikçe** içimizdeki çocuk uzaklaşıyor bizden. **Yaşlar ilerledikçe** katılaşıyoruz, **yaşlar ilerledikçe** kendimize bile benzemez oluyoruz. **Yaşlar ilerledikçe** bir fille dostluk etmenin saçma bir şey olduğunu tekrarlıyoruz kendimize.” (İS, Taşkentli Fil, s. 52)

“Ama gün geçtikçe, bu çekingenlik ve ürkme duyguları hafifledi,” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

“Günler geçtikçe durak yeri de değişmeye başladı.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.31)

“Gün geçtikçe gözle görülür bir şekilde büyüyor-du.” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 104)

“Anılarımın aynası dakikalar geçtikçe saydamlaştı.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 69)

3.2.3.3.15.3. eylem + -{IncAyA} + kadar / eylem + -{AnA} + kadar, eylem + -{IncAyA} + dek / eylem + -{AnA} + dek

Bazı cümlelerde, dek ve kadar edatlarının birleşik ulaç eklerinin içinde yer aldığı ve oluşan ulaç öbeğinin zaman belirteci işlevini üstlendiği görülmektedir:

“Vapur iskeleden kalkıncaya kadar bekledim.” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 47)

“Yokuşun tepesine varıncıya kadar Roza’yı da Ester’i de, içinden geldiğimiz o bambaşka dünyayı da unuturduk.” (BD, Ester ile Roza, s. 24)

“Ona çaresiz kendimi güneş batıncaya kadar teslim ederim.” (ÖEB, Semt, s. 17)

“Sabahtan güneş batıncıya kadar en sakın anlarını gün ışığı altında yaşar.” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 42)

“Yazacağız çizeceğiz, duyuracağız. Duyana, anlayana dek. Bir toplumda bu yalnızlığın, bu insan acımasızlığının katılığını duyurana dek...” (İS, Ağustos Pazarı, s. 41)

“Köşeyi dönene kadar havuzlu evin kapısı ile adamın purosunun dumanı arasında görünmeyen bir bağ vardı sanki.” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

“Caddeye doğru yürüyeceğim. Işıklı caddelerde vitrinleri seyretmeli. Ta o bir başkasını içimde susturana dek.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 109)

“Belli bir saate geriye dönene kadar serbestim. Burası kesin mi kesin! Bir kural bir yasa: Geceleri yediden sabah yediye kadar.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 15)

Yukarıdaki örneklerde altı çizili belirteçler, işlev olarak farklılık göstermese de yapı bakımından ada eklenen edatlarla oluşturulan edat öbeklerinden ayrılmaktadır. Bu

örneklerde “-{AnA} kadar”³⁷, “-{IncAyA} kadar”³⁸ birleşik ulaç eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu örneklerde zaman belirteci, ulaç öbeklerinden oluşmuştur.

3.2.3.4. Tamamlama Belirteçleri

Diğer belirteçlere göre daha az kullanıldığı görülen tamamlama belirteçleri, “*Bir zaman aralığındaki sonnoktalı bir olayı tamamlanış-bitiş noktasına yerleştirir.*” (Demirgüneş, 2008: 287) Demirgüneş, tamamlama belirteçlerinin sayısının az olmasını -{DI} ekinin bitmişlik görünüşünü rahatlıkla kodlayabilmesine bağlamakta, bu nedenle tamamlama belirteçlerine çok fazla ihtiyaç duyulmadığını belirtmektedir (2008: 290-291).

Öykülerden tespit edilen tamamlama belirteçleri aşağıda incelenmiştir:

3.2.3.4.1. *bir anda*

“*Bir anda*” belirteci, hareketin çok kısa bir süre içerisinde, çabucak gerçekleşip tamamlandığını bildirmektedir:

“*Bir anda bütün gazeteler kapışılır..*” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 40)

“*Sanki koca denizin üzerine bir anda aydınlık bir köprü kuruluvermişti.*” (ÖEB, Sahil Kahvesi, s. 45)

“*Bir anda gerilerde bıraktı tüm kovalayanları.*” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 95)

3.2.3.4.2. *bir an önce*

GTS’de “*Hemen, olabildiği kadar ivedi, bir an evvel, bir gün evvel, bir gün önce, bir ayak önce, bir ayak evvel*” (e.t. 13.05.2015) açıklamasıyla verilen “*bir an önce*” belirteci, hareketin hızlı bir biçimde tamamlandığına ya da tamamlanacağına işaret eder:

“*Bir an önce bitsin bu gece, bu köprü, bu yol...*” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 82)

---

³⁷ “{-AnA} < {-An} + {-A} yapısındaki ek, dek ve kadar edatlarıyla birlikte ulaç eklerini oluşturur.” (Üstünova, 2012: 426)

³⁸ Korkmaz, -{InCA} ekinin Eski Anadolu Türkçesinde “bir zaman kadar” anlamı vererek sınırlandırma işleviyle de kullanılabilirdi ancak Türkiye Türkçesinde bu işlevinin kaybolduğunu, söz konusu anlamı verebilmek için ekin dek ve kadar edatlarıyla genişletilerek kullanıldığını ifade eder (2003a: 1008).

3.2.3.4.3. *birdenbire / ansızın / birden*

Tamamlanma bildiren bu belirteçler, hareketin ani bir şekilde gerçekleştiğini ifade ederler (Dolunay, 2012: 143).

“*O birdenbire yanımdan uzaklaştı,*” (Aİ, Haliç İskelesi, s. 47)

“*Birdenbire uçup gidecekler,*” (ÖEB, Gölge Durak, s. 34)

“*Birdenbire aklına gelen bir şeyi kendine özgü sözlerle anlatmaya başlıyorsun.*” (ÖEB, 2000, Sen, Uzaktaki, s. 86)

“*Sanki birdenbire eski tereddütlerden, alışkanlıklardan, ümitsizliklerden kurtulacaktım.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 68)

“*Akşam karanlığı yolun bitiminde çöküverirdi, ansızın.*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 23)

“*Herşey birden değişivermişti.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 9)

“*Üzüm gözlü kızın bakışları altında sıkılarak kendimi birden dışarı atabilirim.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68)

“*Birden ışıklar caddeleri korkunç bir loşluğa boğar-**dı**.*” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 46)

“*Birden dünyadan, insanlardan, yağmurdan nefret etmeliydim.*” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 91)

“*Radyoyu açmalı birden.*” (TÖ, Benden Kurtulmak, s. 57)

“*Bir sırtın üstünden beliriyor birden.*” (İS, Güneşli Sabah, s. 122)

3.2.3.4.4. *bundan böyle / artık*

Eylemin, durumun bağlamdan çıkarılacak bir noktada sonlandığı bilgisini verir. Belirtilen noktada eylemin ya da durumun sonuna ulaşılmıştır. Belirteç, bir anlamda süre bilgisi de vermektedir. Son noktaya ulaşan eylem ya da durumun belirtilen zaman diliminden itibaren kendisinin veya sonucunun devam ettiği ya da edeceği anlaşılmaktadır. “*Ölümsüzdür o yazar artık.*” (İS, İrep İçin, s. 56) cümlesinde konuşma anında yazarın ölümsüz olma süreci tamamlanmıştır, bu noktadan sonra durum bu şekilde sürecektir. “*Artık şehrin ışıkları yanmıyordu.*” (Aİ, Şehrin Işıkları Söndü, s. 11)

cümlesinde de ışıkların sönmesi tamamlanmıştır ve bu noktadan itibaren *yanma-* eylemi devam etmektedir.

Johanson da “*artık*” belirtecinin kullanımına dair şu bilgileri verir: “*Artık zarfının işlevlerinin belirlenmesi, gramercilere görüldüğü kadarıyla güçlük çıkarmaktadır. G. L. Lewis (1967, 203) haklı olarak, artık bir ‘turning-point’ gösterir der; ancak bu dönüm noktasının eylem öbeğinin türüne göre değişebildiği ilave edilmelidir. Sd-aksiyonel di-aspekt öbeklerinde artık, eylemin sonlandırılmasını gösterir, örn. Türkçeyi artık öğrendim. Öd-aksiyonel di-aspekt öbeklerinde ise sözlüksel anlamın ö-basamağı (başlangıç fazı) kast edilmektedir: Artık oturdu. (N-eylem öbekleriyle artık çok seyrek durumlarda ortaya çıkar, bunlarda olay momentandır, ve bu durumda elbette bütün olayla ilgilidir.) Artık’ın iyordu-aspek öbekleriyle kombinasyonu diğer taraftan intraterminal bir ‘dönüm noktası’ ifade eder.*

Artık kendi kendimden utanıyordum. (SA, Yeni Dünya, 72).” (1971)

Diğer örnek cümleler şöyledir:

“Artık, bu sıkıntılı bozkır şehrinin upuzun asfaltında bomboş, yapıyınız değilsin.” (BD, Gar, s. 41)

“Atatürk yoktu artık.” (KK, Gazi’yi Gördün mü, s. 53)

*“Artık sigaralar tatsız-**di**,” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 63)*

“Kocaman bir şey olmuştu artık..” (BD, Keçi, s. 69)

“Harp içinde doğan çocuklar artık yürüyorlar,” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 10)

“Onlar, artık gençliklerinin sonuna yaklaşmış savaş öncesi çocuklarının hayallerine karışmış bulunuyor.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 12)

“İşte artık bütün mahalle uyumakta,” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 41)

*“O, artık istediği gibi düşünebilir-**di**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 27)*

“Bekçi artık eğlenceye son vermenin icabettiğini düşünür.” (ÖEB, Gariplerin Geceleri, s. 38)

“Akşam oldu, gece oldu, geceyarısı oldu. Hüznün hafif kalır artık. Hiç kalır.” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 44)

“Artık hislerimin ihtilâlinden, onların sana karşı ayaklanmasından korkmamalısın.” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

“Artık insanların yüzlerinden, dış görünüşlerinden, bir iki bakışta tanınmayacağını öğrenmeliydim.” (BD, Havuzlu Ev, s. 57)

“Artık hep uzaktan, ama çok uzaktan baktı.” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 81)

“Uyku kaçmıştır artık.” (İS, Gece Canavarı, s. 110)

“Yollar benim, kaldırımlar benim, yasa benim, kafasıyla uçacak, geçecek ezecektir artık!...” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 78)

“Dostu, arkadaşı ve bundan böyle sevgilisi yoktu.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.33)

“Bizim yerimiz bundan böyle oraları.’ **dedi.**” (HK, 2. bs., Deniz’le Che, s. 71)

3.2.3.4.5. **derhal / hemen**

Çabukluk bildiren bu belirteçler, “(...) hareketin hiç vakit geçirmeden yapıldığını veya yapılacağı bilgisini taşırlar.” (Akçataş, 2005: 44) ve böylece bir tamamlanmışlık ifade ederler:

“Derhal baş kaldıran eski hatıraların dizginlerini tutar-ım,” (ÖEB, Semt, s. 18)

“Derhal merdivenlerden tırmanıp sınıfa koşardım.” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Fakat derhal başka bir sayfa açtı.” (Aİ, Kadın ve Erkek, s. 97)

“Hemen merdivenlere fırladım.” (BD, Keçi, s. 76)

“Hemen kalabalığa dalmalıyım. Hemen radyoyu açmalıyım. Hemen biriyle konuşmalıyım.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 5)

“Bu ‘niçin’ in Zekâi beye göre neler olabileceğini merak ettiğimden hemen o gün broşürü okumuştum.” (TÖ, Bataklık Gemisi, s. 34)

“Bir yeni yolda mısın hemen en çirkin engeller diker önüne.” (İS, Bir İnsanı Tanımak, s. 94)

3.2.3.4.6. **en son**

“*En son*” belirteci, aşağıdaki cümlede daha önce farklı kişiler tarafından tekrarlanan *kalk-* eyleminin son kez gerçekleştiğini ve tamamlandığını anlatmaktadır:

“*en son ben kalktım.*” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 65)

3.2.3.4.7. *ergeç / er geç*

“*Cümledeki fiilin mutlaka gelecek bir noktada yapılacağını ifade eder.*” (2005: 42) diyerek bu belirtecin gelecek zamana gönderme yapan cümlelerde kullanıldığını belirten Akçataş, ifadenin mutlak gelecek zaman bildirdiğini söyler:

“*Olacaktı bu. Ergeç.*” (BA, Kapısı Çalınacak, s. 49)

“*Ama, o bağlar koparılıp atılır bir gün, toplumlar doğru nedir, yanlış nedir görürler er geç...*” (TÖ, 2. bs., Sabah Düşünceleri, s. 96)

3.2.3.4.8. *son defa*

Bu belirteç, birden fazla defa gerçekleşen hareketin sonuncusuna işaret eder ve eylemin artık tamamlandığını anlatır:

“*Etrafını çeviren itfaiye erlerinin çemberi dışında durarak onu son defa seyrettim.*” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 31)

3.2.3.4.9. *son olarak*

“*Son olarak*” belirteci, çeşitli biçimlerde tekrarlanan hareketin sonuncusuna işaret ederek tamamlandığını bildirir:

“*Bakışlarım son olarak genç kızın eline değdi,*” (ÖEB, Yağmur Altında İnsanlar, s. 29)

3.2.3.4.10. *sonunda / nihayet*

Bu belirteçler, “*Uzun süredir beklenen fiilin uzun süre sonrasında gerçekleştiğini göstermektedir.*” (Akçataş, 2005: 45)

“*Sonunda telefonla konuştum.*” (KK, Ordan Burdan, s. 35)

“*Ama sonunda ben yine yoktum.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 66)

“*Sonunda ana cadde, gürültüleri, insan selleri, taşıtları, tramvayları ile beni karşılayacak.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

“Sonunda zavallı kemancının topladığı para on beş yirmi kuruşu geçmez.” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 83)

“Sonunda karısı ve kızı onu eve getirmişler,” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

“Sonunda büyük babam bir kaşlarını çatardı,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

“Sonunda bana hiç te yabancı olmıyan bu çamurlu yola geliverdik.” (BR, Çamurlu Yol, s. 52)

“Havagazı ocağı bile sonunda o korkunç bakışlı yabancılardan birine satılmıştı.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67-68)

“Yaşam, düş oluyor sonunda tümüyle.” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 31)

“Nihayet rengi değişti.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.31)

“Nihayet içindekileri oracığa döker-di,” (BD, Bizans Definesi, s. 8)

3.3. ZAMANLA İLGİLİ BİLGİ VEREN DİĞER DİL BİRİMLERİ

Zaman belirteci olmadığı hâlde cümlede veya öyküde başka görevler üstlenen bazı dil birimlerinin zamanla ilgili bilgi içerdikleri ve cümlede ya da metindeki zaman anlatımına katkıda buldukları görülebilir. Bunların bazıları, cümle içinde zaman belirteç tümleci dışında görev üstlenen sözcük ve sözcük öbeği görünümündeki diğer ögeler ya da bu ögelerin içindeki parçalar olabilir. Örneğin “*Eylül geldi.*” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104) cümlesinde sözcük görünümündeki “*Eylül*”, ad olarak kullanılmıştır ve birincil özne görevini üstlenmesine rağmen cümledeki geçmiş zaman anlatımını ayrıntılandıran bir birim olarak dikkati çeker. “*Dışarda binlerce ağustos böceği yaz gecesini doldurmuş.*” (İD, Odamda Ağustosböceği, s. 99) cümlesinde de ikincil özne görevindeki “*yaz gecesini*” birimi, ad değerinde belirtisiz sıfat tamlamasıdır ve cümledeki zaman anlatımını zenginleştirir, okuru geçmiş zaman içinde bir yaz gecesine götürür. “*1930’ların o sayılı taşıtları biz çocukların gözünde erişilmez nesnelere.*” (KK, O Eski Sevinçler, s. 10) cümlesindeyse “*1930’lar*” ifadesi, yüklemdeki -{DI} ekinin işaret ettiği geçmiş zaman anlatımını somutlaştıran bir veri olarak okurun karşısına çıkar. Bu birim, cümlede belirteç olmadığı gibi, tek başına herhangi bir öge görevini de üstlenmez; birincil özne işlevindeki ad tamlamasının içinde ad değerinde tamlayan olarak yer alır:

Birincil Özne

1930’ların   *o sayılı taşıtları*   *biz çocukların gözünde erişilmez nesnelere.*
-----
tamlayan   tamlanan
-----
ad tamlaması

Bunların dışında metin içinde âdeta zaman belirteci gibi davranan ve başka cümleleri zaman bakımından niteleyen cümlelerin de zaman anlatımına katkılarının olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ayrıntılı bir zaman incelemesi için cümlelerde zaman belirteci görevindeki yapıların yanı sıra zaman hakkında bilgi içeren söz konusu dil birimleri de dikkate alınmalıdır.

Aşağıda öykülerden seçilen bu yapıdaki örnekler verilmektedir:

3.3.1. Sözcükler

Akçataş, aşağıdaki yapılarla örneklendirildiği üzere, adların özne, nesne ve yüklem olarak zaman belirleyici unsur olduklarını ifade eder (2005: 24).

“Geceyi o sesle geçirecektim.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 32)

(gece: ikincil özne görevinde ad)

“Yaz geçti,” (BD, Keçi, s. 78)

(yaz: birincil özne görevinde ad)

“Kış böyle geçer-**di**,” (Aİ, Aşksız İnsanlar, s. 62)

(kış: birincil özne görevinde ad)

“*Birden kahvenin eski duvar saati dördü vurdu.*” (ÖEB, 2000, Yağmur Ahmakları İslatıyordu, s. 73)

(dört: birincil nesne görevinde ad)

“*Mevsim de bahardı.*” (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 105)

(bahar: yüklem görevinde ad)

“*Ama şimdi sabah.*” (İS, Bir Sabahtı, s. 16)

(sabah: yüklem görevinde ad)

“*Sabah oluyordu hafif hafif.*” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 89)

(sabah: birincil özne görevinde ad)

Bu birimlerin çoğu zaman metin içinde diğer cümlelerin de zamanını bildirdiği görülür. Örneğin “(...) ‘Çıkalım, çıkalım’ dedim. Duymadı. ‘Haydi, haydi’ diye bağırdım. Duydu o zaman. ‘Hava soğuk dışarda’ dedi. Oysa eylûldü. Sıcaktı. Terliyordum. Yoksa kışta mıydık? Soba yanıyordu. Paltolar çivilere takılmıştı. ‘Burası iyi. Dışarda donacağız’ dedi. Olsun olsun, çıkalım. Kalktım, dalları iteledim. Sokağa fırladım. Soğuktu, üstelik de yağmur. Herkes paltolu. Yakalarımı kaldırdım gene. Bekledim. Ardımdan geldi, sağa sola baktı. Sessizce yürüdük. ‘Bu soğuk da nerden çıktı be’ dedi. Soğuklardan söz etti. Dolmuşa bindik. Bir adres söyledi. Çamurları sıçratarak araba ilerledi. Baktım, şoförle tanış çıktı. İhtiyar yolcuyla tanış çıktı. (...)” (YBY,

Bayraklı Kapı, s. 111) metninde altı çizilerek işaretlenmiş yüklem görevinde ad olan “*eylül*” sözcüğü, metinde anlatılanları zaman bakımından niteleyici bir özelliğe sahiptir.

3.3.2. Sözcük Öbekleri

Aşağıdaki örneklerde ad tamlaması, sıfat tamlaması, belirtisiz sıfat tamlaması, iyelik öbeği, ulaç öbeği biçiminde kurgulanmış ve zaman belirteç tümleci dışında başka öge olarak kullanıma çıkan ya da tek başına öge olmayıp bu yapıların içinde yer alan zamanla ilgili dil birimleri işaretlenmiştir. Özellikle “*akşam*” sözcüğünün, sözcük öbekleri içinde sıklıkla yer aldığı dikkat çekicidir. Sözcük, “*o akşam kalabalığı içine, akşamın ilk karanlığı, akşamın loşluğu, akşamın yedisi, bir İstanbul akşamı, yaz akşamı, Mayıs akşamı*” vb. biçimde çeşitli öbeklerde kullanılmış, aşağıda bunlardan bazıları örneklendirilmiştir:

“*O akşam kalabalığı içine elimde bir mısır koçanını kemirerek karışmak isterdim.*” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 25) cümlesinde de altı çizili dil birimi, geçmişte sürekli gerçekleşen eylemin zamanını akşama yerleştirmektedir.

(*akşam*: ikincil nesne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayanın ad değerinde parçası)

“*İnsana yalnızlığını büsbütün hissettiren bir İstanbul akşamıydı.*” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 43)

(*akşam*: yüklem görevindeki sıfat tamlamasının içinde tamlananın ad değerinde parçası)

“*Esmer bir genç kız gülümsüyordu yaz akşamına.*” (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 34)

(*yaz akşamı*: ikincil nesne görevindeki ad değerinde belirtisiz sıfat tamlaması)

“*Mayıs akşamı birden inmişti.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 42)

(*Mayıs akşamı*: birincil özne görevindeki ad değerinde belirtisiz sıfat tamlaması)

“*Üç kez vurdu çanı, demek akşamın yedisi.*” (YBY, Bir Şeyler Kırılacak, s. 42)

(*akşamın yedisi*: yüklem görevindeki ad değerinde ad tamlaması)

“Yeni ayakkabı ve elbiselerini üzerlerine geçirmiş bu insanlar, haftada bir defa ellerine geçirdikleri pazarın sevincine ortak olmak için gezmeğe çıkmışlar.” (ÖEB, İstasyon, s. 49)

(*pazar*: nedenlik belirteci görevindeki ulaç öbeğinin ad değerinde parçası)

“Garın sabah kalabalığını şehir emiyor-du.” (BD, Gar, s. 36)

(*sabah*: birincil nesne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlananın ad değerinde parçası)

“İnce hafif bir ses gecenin içine yayıldıkça yayılıyor.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 63)

(*gece*: ikincil nesne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayan)

“Haziran ötesindeyiz sanki.” (TÖ, Haziran Öğlesi, s. 44)

(*Haziran*: yüklem görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayan)

“Mavi bir gök, altın bir güneş, pazar gününün sevincini bir kat artırıyor.” (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 82)

(*pazar günü*: ikincil özne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayan)

“Çocukluğumun eski âşinalarındandı.” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44)

(*çocukluğum*: yüklem görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayan)

Yukarıdaki örnekteki “*çocukluğum*” sözcüğü, zamanı dolaylı yoldan veren bir dil birimidir. Metinlerarası ilişkiler yoluyla, bu birimin gönderme yaptığı zaman diliminin 1930’lar olduğu çıkarılır.

“Beyoğlunda tam bir Haziran öğlesi yaşanıyor.” (BA, Film Koptu, s. 13)

(*Haziran öğlesi*: birincil nesne görevindeki sıfat tamlamasının içinde tamlanan)

“Ufak bir mangalın üstüne eğilip o Ağustos sıcağında mısırları kızartır-di.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 25)

(*Ağustos*: durum belirteci görevindeki sıfat tamlamasının içinde tamlananın ad değerinde parçası)

“Saat öğleden sonra üç.” (L, Trende Bir Iago, s. 33)

(*öğleden sonra üç*: yüklem görevindeki ad değerinde sıfat tamlaması)

“Önleri sıra akşam üstünün coşkun bir şehir akıntısı vardı.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 87)

(*akşam üstü*: birincil özne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayan)

“Gözlerinde bu kış gününün bütün hüznü bulunmalıydı.” (Aİ, Yağmur Rüzgârı, s. 88)

(*kış günü*: birincil özne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayanın ad değerinde parçası)

“Gece yarısı vapurunun güverte yolcuları bunlardı.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 60)

(*gece yarısı*: birincil özne görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayanın sıfat görevinde parçası)

“Güverteye baş taraftan gelen sabah rüzgârı saçlarını geriye uçuruyor-du,” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52)

(*sabah*: birincil özne görevindeki sıfat tamlamasının içinde tamlananın sıfat görevinde parçası)

“‘Una Bianco’.. Ufacık şişeler. Diziliyorlar yanyana. Birer tanık bunlar da. Venedik’te bir nemli öğle sonunun tanıkları **bunlar da.**” (YBY, Gondol, s. 66)

(*öğle sonu*: yüklem görevindeki ad tamlamasının içinde tamlayanın ad değerinde parçası)

“Temmuz güneşini oracıkta bırakıp gündelik gerçeklere dönmek.” (L, Kumsalda, s. 17)

(*Temmuz*: durum belirteç tümleci görevindeki ulaç öbeğinin içinde birincil nesnenin sıfat görevinde parçası)

“Şubat ayındaydık.” (YBY, Pencere Önleri, s. 72)

(*Şubat ayı*: yüklem görevindeki ad değerinde belirtisiz sıfat tamlaması)

“Mahmut bey ve gazetesi, sonbahar yağmuru altında dolaşan bezgin bir insanın, sıkıntısı, ümitsizliği içinde teselli aramak için yarattığı bir hayal miydi;” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 22)

(*sonbahar*: yüklem görevindeki sıfat tamlamasının içinde tamlayanın ad değerinde parçası)

“Haziran günleri iyice sıcak.” (İS, Sıcak Haziran, s. 81)

(*Haziran günleri*: birincil özne görevindeki ad değerinde belirtisiz sıfat tamlaması)

“Atlıyorum bir vapura Sirkeci’den, doğru Boğaz’a. Öğle vapurlarında kimseler yok. Ne tanıyan, ne ilgilenen. Tek tek geziyorum Boğaz iskelelerini.” (İS, İstinye Suları, s. 9)

(*öğle*: ikincil nesne görevindeki belirtisiz sıfat tamlamasının içinde tamlayan)

“Gececekti bu günler. Bu düşler, düş seviler. Çirkin sevgililer, yalan sevgililer. Hepsi, hepsi geçecekti. Yalnız seviler değil, yaşam da bir düştü. Ağustos gecesinin tek gerçeğiymiş bu. Bir düş gerçeği...” (TÖ, Düş Sevi, s. 31)

(*Ağustos gecesi*: yüklem görevindeki ad tamlamasının içinde ad değerinde tamlayan)

“İyisi mi şu dört yol ağzına bakan tozlu camın ardında geceyi, gece insanlarını, karşı apartmanın içini seyretmeli...” (BR, Matmazel Mathilda, s. 39)

(1.*gece*: birincil nesne görevinde ad / 2. *gece (insanları)*: birincil nesne görevindeki belirtisiz sıfat tamlamasının içinde tamlayan)

Belirteç dışındaki bir öge olarak görev alıp zaman bilgisi içeren bu yapıların da çoğu kez sadece ait olduğu cümleye hizmet etmediği, öyküyü zaman yönünden bir çatı gibi altına alarak metinde anlatılanların zamanını verdiği görülmektedir. Aşağıdaki yüklemsiz kesik cümlede ad tamlamasının içinde tamlayanda yer alan ad değerindeki “*ekim akşamüstü*” ifadesi, öyküdeki bütün eylemlerin zamanını vermektedir.

“İşte size bir ekim akşamüstünün darmadağınık ama sizde bir şeyler değiştirmeye yönelik izlenimleri, duygulanmaları...” (KK, Yaşamın Biçimleri, s. 27)

Öykünün en sonunda verilmiş bu cümle, bir çatı misali bütün eylemleri zaman yönünden içine almakta, sözü edilen eylemlerin ve durumların zamanını, bir ekim akşamüstüne yerleştirmektedir. Bu, aynı zamanda konuşma zamanı olarak dikkat çeker.

“Bir gece içinde, koskoca sinema nasıl yanıp kül oldu, hâlâ şaşarım. O karlı, fırtınalı geceyi hatırlıyorum. Galiba tipi de vardı. Nice anılarımı saklayan o kocaman binanın tutuştuğunu duyar duymaz, uzak kenar semtindeki evimden nasıl dışarı fırlamıştım! Kızıl alev dilleri içinde can çekişen, yıkılıp giden binanın bu halini görmek ne acıydı. Sanki bir çocukluk arkadaşını kaybediyormuşum gibi derin bir hüznü duymuştum. O büyük balkon, o daima gürültü içindeki paradı, o içine girenlerin gözden kaybolduğu ufacık localar, daracık koridor, geniş merdivenler miydi alevden sütunlar halinde yıkılanlar.. Dondurucu, karlı gece içinde, itfaiye erleri ve bir avuç seyirci arasında, öyle sanıyorum ki bu yanan binayı eski bir dost, unutulmıyan bir aşına gibi kendine yakın bulan benden başka kimse yoktu.” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30-31)

Yukarıdaki örnekte “O karlı, fırtınalı geceyi hatırlıyorum.” cümlesinde geçen sıfat tamlaması olarak kurgulanmış birincil nesne görevindeki “o karlı, fırtınalı gece” ifadesi, metinde anlatılan yan- eylemine hizmet etmekte ve hareketin zamanını vermektedir. Bu yönüyle sinemanın yandığı zamanı anlatan diğer cümlelerin zaman belirteci gibi davranmaktadır.

“Bir zaman makinesi olsa da o 1943’den bir ilkyaz gününü bana yeniden yaşatsa. Bir nisan günüdür, Fatih’ten yola çıkmış ağır ağır yürüyerek, Şehzadebaşı, Beyazıt, Kapalıçarşı, Nuruosmaniye yoluyla Ahmet İhsan Basımevine gelmişimdir. Yaş on dokuz - yirmi... Yanımda kumral bir genç kız. Yolda çevirmiş, adımı söyleyip ‘siz misiniz?’ demiş. Daha Lisenin ikinci sınıfında, saçları gözlerine düşen... O loş odanın havasını bir kez tatmış, bir daha ayrılmak istememiş... Derken bir şair arkadaş Karadeniz kıyılarından gelivermiş. Kızı görüvermiş. Koca kentte yalnızdır, arkadaşsızdır, bir kadın yüzüne eline, sesine özlemle doludur. Bırakmışım ikisini birlikte gitmeye, birlikte dolaşmaya...” (L, Loş Oda, s. 41)

Yukarıdaki örneğin ilk cümlesinde geçen birincil nesne görevindeki ad değerinde “o 1943’den bir ilkyaz günü” sıfat tamlaması da bulunduğu cümlenin ardından gelen ve söz konusu ilkyaz gününde yaşananların anlatıldığı cümlelere zaman

yönünden hizmet etmektedir. Örneğin ikinci cümlesinde verilen “*bir nisan günü*” ifadesiyle zaman biraz daha somutlaştırılmıştır.

Aşağıdaki metinde de sıfat tamlamasının tamlananının parçası olan “*Haziran*” ve yüklem görevini üstlenen ad değerindeki “*senelerce senelerce evvel*” ifadeleri, diğer cümlelerde anlatılanların zamanını vermektedir:

“*Ahşap evi bir Haziran yağmuru altında terkedişimizi hatırlıyorum. Senelerce, senelerce evveldi. (...)*

Sabah erkenden iki araba geldi. Eşyalarımızı yüklettik. Annem mantosunu giydi, eline çantasını aldı. Ben iki elimde birer büyük bavulla sokak kapısından son olarak çıktım. Yağmur hâlâ yağıyor, atlar soğuk damlalar altında kişniyordu. Evden ayrılışımız merasimsiz ve hazin oldu. Annem kapıyı kilitledi, anahtarı komşuya bıraktı. Ben kapı önünde üstünden yağmur suları akan penceremi seyrettim. O camın ardında bana selâm veren, gülümseyen bir çocuğu görür gibi oldum. Annem kolumdan çekti. Atlar bir kamçı darbesiyle yürüdü, tekerlekler döndü. Başımı döndürüp döndürüp ayrıldığımız eve ve sokağa bakıyordum. Fakat ağlamıyordum. bu aklıma bile gelmiyordu, hem artık koskoca adam olmuştum, gözyaşı bana yasaktı.

Önde eşya yüklü iki araba, arkada biz ana ve oğul sinsi bir yağmur altında mahallemizi sessiz sedasız gerimizde bıraktık. Bir gök gürültüsüyle kendimizi caddede yeni bir hayata, yeni bir mücadeleye doğru ilerliyor bulduk. Ardımızda kalan ev ve hatıraları mazi olmuştu. Sokağımızdan caddeye olan mesafeyi sanki bir yılda almıştık, herşey o kadar yeni ve değişikti.

Ahşap evden şehrin en uzak semtlerinden birindeki kira katına böyle taşınmıştık.” (Aİ, Ahşap Ev, s. 38-40)

Aşağıda örnekte de ilk cümlenin birincil nesnesi olan sıfat tamlaması kuruluşundaki “*aylarca önceki bir pazar günü*” ifadesi, kendinden sonraki cümlelerde anlatılanları zaman bakımından kapsayıcı bir niteliğe sahiptir:

“*Aylarca önceki bir pazar gününü yaşamaya başlıyordum birden. Çevremdeki yabancı yüzler siliniyor, ortalıkta kimseler kalmıyor. Alt üst edilmiş eşyalar yerli yerine gidiyor. Havagazı fırını yıllardır durduğu yerde, üstünde iki kaynıyan tencere, fırında da pişmek üzere bir börek tepsisi... Babam, etrafını alan biz çocuklara birşeyler*

anlatarak eserinin olmasını bekliyor. Bu pazar böreğidir. O kadar alışık olduğumuz, bize herşeyden daha tatlı, daha güzel gelen pazar böreği. Sabah olur olmaz mutfağı zapteden babam tek başına günün bütün yemeklerini yapmış, sonunda da ünlü böreğini pişirmektedir. Konu komşu, dost, akraba çocukları davetlisidir o gün. Nar gibi kızarmış çıtır çıtır börek dilimlerini bizler atıştırırken, o dünyanın en dertsiz, en gamsız insanının neşeli kahkahalarını atacaktır. Ne annem, ne hizmetçi kadın o gün mutfağa adım bile atamazlar. Yasaktır onlara... Ancak öğleden sonra bir savaş meydanına dönmüş mutfağa girebilecek, o tarife sığmaz dağınıklığı düzeltebilmek için saatlerce didineceklerdir. Ama, bahçeye bakan yemek odasında babamın eliyle pişirdiği, eliyle kesip dağıttığı o böreği yiyenler onu bir daha unutmıyacaklardır. Her ısırılan lokma çocukluğun bütün saadetiyle birlikte ağızda erir.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 67)

Aşağıda ilk cümlenin birincil nesnesi konumundaki “birbirine benzeyen o güz sabahları içinde biri” yapısı içinde ad değerindeki “güz sabahları içinde biri” ifadesi, diğer cümlelerde anlatılan olayların zamanının bir güz sabahı olduğunu bildiriyor. İlerleyen cümlelerde biraz daha ayrıntıya inilmiş ve zamanın Eylülün ilk günleri olduğu söylenmiştir:

“Aradan bunca zaman, macera, insan, karmakarışık olarak geçip gittiği halde birbirine benzeyen o güz sabahları içinde birini hatırlıyorum. Hafif bir yağmur altında gelmiş, iskelede bekleyen vapura binmişim. Henüz Eylülün ilk günlerindeydik, hava sıcak, yakalar açıldı. Güverteye çıkmış, en gerideki sıraya kadar yürümüşüm. O benden bir kanape önde ve sol taraftaydı. Sahile o kadar yakın geçiyorduk ki onun dağılan saçları beyaz yalının pencerelerine sürünüyor gibiydi. İlk bakışta onun profilini sahilin evleri, bahçeleri, ağaçlarından ibaret bir fon üzerinde keskin çizgilerle çizilmiş olarak görmüştüm. Bunca zamandanberi sahil bana böyle sevimli görünmemişti. Genç kızın sade bir robu, gözlerinde siyah gözlükleri, elinde ciltli kitabı vardı. Ayaklarını boyuna oynatıyor, sanki içinden bir şarkı söylüyordu. Güverteye baş taraftan gelen sabah rüzgârı saçlarını geriye uçuruyor, eteklerini kaldırıyordu. Gözlerim denize, ardımızda kalan köpüklere, yalılarının yeni kalkan pancurlarına, dumanın havada kayboluşuna, martilerin kanat çırpışına, uzaktan geçen bir balıkçı kayığına dalyordu. (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51-52)

“İlkyaz bir devrimdir, kendi başına.” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 93)

“Koparacaksın Zincirleri” adlı öyküde bir atın, sahiplerinin elinden kaçması anlatılır. Burada verilen olayların zamanı, öykünün başlarında sunulan yukarıdaki cümleyle sezdirilir. Cümlede birincil özne görevini üstlenen ad değerindeki “*ilkyaz*”, zamanda kapsayıcı bir rol oynamakta ve diğer cümleler için zaman belirteci gibi davranmaktadır. Böylece öyküde anlatılanların zamanı, bir anlamda netleşmektedir.

(...) Çağırıyor ‘diplomacı’ yı, bir tane alıyor, Neler yok bu diplomada. Çocuk bakmak, bulaşık yıkamak, söz dinlemek... Oltayı ben tutuyorum, o parayı verirken. Denizle aramda bir bağ var şu anda. Bir takım sesler duyuyor gibiyim. Birisi çekiyor suyun içine beni. Garip titreşimler yayılıyor vücuduma. Bir kez sandalda balık tutmuştum. Kocaman bir balık. Korkmuştum o balıktan, çirkin bir şeydi. Değerli bir balıkmış!.. Bana kötü kötü bakmıştı balık. Bırakıyorum oltayı delikanlının eline ‘Haydi eyvallah’ deyip, yürüyorum Eminönü’ne doğru...

Bir ilkyaz günündeyiz. Denizin üstünde sandallar, parmaklıklara dayanmış balık tutanlar... Geçip dönen turist kızlar. Yaşıyoruz işte! (...) (TÖ, Köprüde Bir Adam, s. 86-87) örneğinde altı çizili cümlenin yüklemdeki “*ilkyaz günü*” birimi, öyküde anlatılanları zaman yönünden tamamlamaktadır.

Aşağıdaki örnekte ad tamlaması kuruluşundaki “*mayısın nemli bir sabahı*” birimi, ikincil nesne görevini üstlenmesine rağmen zaman bilgisi sunarak diğer cümleleri de bu anlamda nitelemektedir:

‘Sabaha karşı uyandım birden. Biri dürtmüş gibi... Saat üçtü. Bir düş görmüştüm, onu hatırladım. (...)

Pencereyi açtım sabahın ayazında. Uykuda her şey. Uyumayanlar da var elbet. Bir yerlerde birşeyler hazırlayanlar. Birtakım işlere başlayanlar, başlatanlar, bitirenler. Son soluğunu verenler, verdirenler. Şu anda o uçuruma düşenler, düşmek üzere olanlar ne kadar çok kimbilir. Huzursuzluk canlı bir varlıkta odamda. Biçimlenmiş bir insan olmuş, yanıma gelip yerleşmiş. İkide bir yumruğunu duyuyordum kafamda. ‘Hâlâ uyuyor musun diye alay eden sesini. ‘Kalk, bak, gözünü aç, gerçek nedir düş nedir gör artık’ deyişini.

(...)

İşte mayısın nemli bir sabahına böyle çıktım. Bitkin, yıkılmış, yorgun.. Gazeteleri bekledim. Her gün altıda kapıda bulurdum. Yoktu. Radyoyu dinledim, ölenler, yok olanlar, acılar, ıstıraplar. Güneş açmadı bir türlü. Yağmur duruyor kentin üstünde. Kurşun rengi bulutlar bastırdıkça bastırıyor. Bir boşanacak, dayanmak zor olacak. Sokağa çıkmamalı. Evde nasıl durulur? Sabahın ilk aydınlığında bile çekip gitmedi o huzursuzluk, acı, korku canavarları. Canlı birer kişi gibi oturuyorlar odanın bir köşesinde. Biri kitapların tepsine sinmiş. Biri yazı makinemin tuşlarında. Başka biri son yazdığım yazıyı almış eline okuyor: Alayla, acımayla.” (İS, Uçurumun Kenarında, s. 136-138)

“‘Valiyi göreceğiz’ dediler boyunlarını bükerek. Sivas vilâyet konağının önündeydik. Eski, ahşap bir yapı. Halil Paşa zamanında yapılmış. Hani şu ‘gitmediğin yer senin değildir’ özdeyişini söyleyen vali. Yolumu kestiler, daha doğrusu iricesi, kabacası kesti. ‘Valiyi göreceğim amca’ dedi. Beni kim sandı bilmem, belki vali, ya da yardımcısı, herhalde önemli bir kişi. Esas duruştaydı karşımda. Yanında, elinden tuttuğu bir başka çocuk. İki üç yaş ancak fark var aralarında. ‘Kardeşimle valiyi göreceğiz amca’ dedi. Sustu sonra.

Bir eylül yağmuru vardı o sabah Sivas’ta. (...)” (İS, İki Çocuk, s. 21)

Yukarıdaki metinde birincil özne olan “*bir eylül yağmuru*” ifadesindeki “*eylül*” sözcüğüyle öyküde anlatılanların geçmişte bir eylül ayı içinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

3.3.3. Cümleler

“Bir cümlelerin veya sıralı yapıda bir cümlecğin açık olmayan zaman bilgisi, başka cümle veya cümleciklerin verdiği ek bilgilerle açıklanabilir: ” (Akçataş, 2005: 26) Aşağıdaki örneklerde altı çizili cümlelerin, metin içinde âdeta zaman belirteç tümleci gibi görev yaptığı ve içerdikleri zaman bilgisiyle diğer cümlelerin ya da metnin bütününde anlatılan olayların zamanını netleştirmede rol oynadıkları görülmektedir.

Aşağıdaki örnekte altı çizili cümle, kendinden önce anlatılan olaylarla bundan sonra anlatılanların arasında birkaç gün olduğunu ifade ederek zaman anlatımına katkıda bulunur ve diğer cümlelerin zaman belirteç tümleci gibi görev yapar:

“Derken bir gün iki araba bir sürü eşyayla tıklım tıklım bir halde bizim sokağı geçip o havuzlu evin önünde durunca iş anlaşıldı.. Neler neler inmedi o arabadan, hepsi yeni alınmış koltuklar, yatak odası takımı, halılar, büfe, yazı masası, insana şaşkınlık veren bir sürü şey.. Aradan birkaç gün geçti, sabahın dondurucu ayazı içinde yeni açılan o yoldan caddeye doğru havuzlu eve baka baka giderken, o şişman, purolu adamın, her zamanki kılığı, hali, paltosu, çantası ile bahçe kapısından çıktığını gördüm. O sarışın kadın da alt pencereden bakıyor, gülümsüyordu. O sert bakışlı, kalın kaşlı adamın yüzünde bir rahatlık, bir saadet izi vardı. Gene o kocaman purolardan birini yakmış tütürüyordu. İki adımda bir geri dönüp elini sallıyordu karısına. Köşeyi dönene kadar havuzlu evin kapısı ile adamın purosunun dumanı arasında görünmeyen bir bağ vardı sanki. O soğuk, rüzgârlı bahar sabahı, yıllardır tanıdığım, hakkında türlü hayallere, kötü düşüncelere kapıldığım insanı, bütün iç çıplaklığı, bütün insanlığı ile gördüğümü sanmıştım.” (BD, Havuzlu Ev, s. 56-57)

“O işten dönüşün civcivli saatiydi. Tramvaylar dolu dolu geçiyorlardı. Hiçbir şey düşünmek istemeden yürüdü.” (BA, Nelerden Sonra, s. 55)

Özne ve yüklemden oluşan ve bunların eksik tekrar olarak aynı dil gerçeğine gönderme yaptığı altı çizili yukarıdaki cümle, kendinden sonra gelen iki cümlenin zamanını bir dereceye kadar somutlaştırmaktadır.

Aynı durum, aşağıdaki örnekte de vardır. “**O** = sıcak, rüzgârsız günlerden biri” kuruluşundaki ilk cümle, diğer cümleleri zaman yönünden çatısı altına alır:

“Sıcak, rüzgârsız günlerden biridir. Şehir uyuşmuştur. Tramvaylar yokuşlardan inliyerek çıkar, insanlar canlarından bezmiştir. Aydınlık vitrinler, gürültülü sesler; vapur dumanı, Köprü, Galata; seyyar satıcılar, simitçiler, merdivenli sokak; nişan atma yerleri, kafası elli kilo gelen adam, siyah elbiseli bir kız bağırır. Bir manken bebek elindeki trampete üç defa vurur. Bir oyuncak tren bir yandan öbür yana geçer. Daha ileride bir çadır, giriş beş kuruş. Marmarada yakalanan deniz kızı. Sıcak günlerin cansız kalabalığı, terli, yorgun, işsiz güçsüzler arka sokak kadınları... Adam boru gibi sesiyle öter. Küfecileri küfürle kovalar. Öteden bir plâk rumca bir tangonun melodisini serin bir rüzgâr gibi hayallerimize karıştırır.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 45)

“Kalabalığa karıştırmıştım. Arabalar, vagonlar, insanlar gözümün önünde sis içinde gibiydiler. Sanki bütün bunlar benim var olmadığım bir dünyada olup bitiyordu.

Yer yüzünden, kişiöğlundan el etek çekip, kendimi sıyırmak istediğim günlerimden birindeydi.” (BR, Çamurlu Yol, s. 51) örneğinde de metin sonundaki cümle, zaman bilgisi sunar.

“Gecenin üçüydü. Daha doğrusu sabahın üçüydü. Meydanda tek insan bendim. Havuzun önündeki kanepelerden birine oturmuştum. İnsansız görmeye, alışmadığımız kapalı durakları, dolmuş istasyonlarını, rayları, kaldırımları seyrediyordum. Kendi dışıma çıkmıştım. Islak bir kanapenin üstünde oturan garip bir adamı uzaktan seyrediyorum. Ta karşıdan. Trençkotunun yakalarını kaldırmıştı. Şapkası alnındaydı. Ayaklarını üst üste atmış herhangi bir adamdı bu. İşsiz güçsüz biri işte. Sabahın ilk tramvayını bekleyen bir gece yolcusu. Kişi uzaktan seyredilince yazılmamış bir romana benziyordu. (...)” (BA, Gece Korsanları, s. 19)

Yukarıdaki cümlelerle, öyküde anlatılan olayların zamanı, “gecenin üçü”, “sabahın üçü” ifadeleriyle saat bilgisi verilerek sunulmuştur.

Şu metindeyse zaman, iki cümle içinde aşamalı biçimde somutlaştırılarak anlatılmıştır:

*“Akşam üstüdür. Sıcak bir haziran akşamı-**dır**. Eve doğru ilk yaz hülyaları içinde yürümüş, o bol gülüslü çapkın kadının penceresi önünden geçmiş, mahalledeki aşına çehrelerle selâmlaşmış, karşı evlerdeki genç kızlardan birinin penceresinden yaza, yaz akşamına kopmaya hazır bir haziran yemişi gibi sarktığını görmüşümdür. Penceresimin önüne geçmiş, okul heyecanını, imtihan telâşını bir yana atıp, yazın heyecanını, iksirini duymak üzereyimdir. Sokak toz içinde, gürültülü, kalabalık. Kahvenin penceresi açık, ardında iki kişi görünmektedir. İleriki evin penceresinden iki kızkardeşin neşeli, hayata, kendi hayatlarının durgunluğu, sıkıcılığı, boşluğuna rağmen dost gözlerle bakmak isteyen bakışları ve gülümsiyen yüzleri. Ellerimizi sallarız, bu gece yine oyun vardır arka çayırda. Ya saklambaç, ya başka bir şey. Her gece, her yaz gecesi böyle geçerdi. Mahalle çocukları, en büyükleri benimle o iki kızın, bir de amca oğullarının teşkil ettiği kalabalık bir sürü çocuk, kimi yalın ayak arabacı, kimi manav çırağı, kimi karamelâ satıcısı, kimi ilkokul öğrencisi, kızlı erkekli bir kalabalık...*

*Kıpkızıl elbisesiyle o esmer işçi kız akşama kadar gözlerini yorduğu fabrika tezgâhını gece vakti asla hatırlamıyacak-**tır**, dolgun göğsüne, tombul vücuduna bakmadan bizlerle, daha bir sürü yumurcakla beraber kayaların, harabelerin,*

çukurların içine saklanacak, koşacaktır. Ötekiler de, hepimizde o haziran gecesinde o yaşların kayıtsız neşesi içinde kendimizi unutmıya hazırızdır.” (BD, Kızırgan Haydar, s. 13-14)

Örnekte metin başında verilen zaman bilgisi, diğer cümleleri kapsayıcı niteliktedir.

Akbal’ın zaman anlatımı yönünden tercih ettiği yöntemlerden biri de bazı cümlelerde anlatılanların zamanını yüklemsiz kesik cümle olarak ayrıca vermek ve diğerlerinde varsaymaktır. Aşağıdaki örneklerde altı çizilerek işaretlenen yüklemsiz kesik cümle yapısındaki ifadelerin, diğer cümleler için zaman belirteç tümleci gibi davrandığı görülür:

“Bitip tükenemez bir yolculuktu, çok çok uzaklara gidiyordum. Yıl 1929, ilkokula başlamamdan önceki yaz. Boğaziçine ilk gidişim miydi? Belki.” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 47)

“Beş yerden birden geliyordu ses. Ses değil sesler. Bir uğultu daha çok! İnceli kalınlı dalga dalga... Tam orta yerde durdum. Bir dakika, iki dakika. Her işportacı açmış hoparlörü, dayamış mikrofonu bir adamın ağzına, ya da teype bağlamış, gürültüyü veryansın ediyor alana. Dinledim dinledim tek sözcük çıkaramadım. Ne isterler, ne satarlar, ne diye durmadan bağırlar? Gürültü yaşamın kaçınılmaz bir yanı. Sessizlik ölümdür. Gürültü yaşamaktır. Bu yaz sıcağında özdeyişler kuruyorum ayak üstü. Bu cehennem gürültülerinin ortasında yitip gitmiş bir insan. Pazar kalabalığında geçip dönenden omuz yiyen bir bunalmış kişi...”

Ağustos’ta bir pazar günü...” (İS, Ağustos Pazarı, s. 38)

“Daldım Sıhhiye’nin oralardaki sokaklardan birine. Sanki yılların yılların ötelerindeyim. Bir 1950 temmuzunu... Asfalt ateş gibi yanıyor. Bir dolmuştan inmiş eve gidiyorum. İşte Serçe sokak. İşte Atatürk lisesi. İşte yirmi yedi yaşımın geçmişte kalmış, ama eskimemiş duyguları...” (İS, Ankara Günleri, s. 79)

Aşağıda anlatıcının okula geldiği ilk gün anlatılmıştır. Zaman, işaretlenen kesik cümlede verilmiş, diğerlerinde varsayılmıştır:

“İlk defa bu yemekhaneyi gördüğüm gönü hatırlıyorum. Ne korkunç, ne kocaman, ne tahammül edilmez bulmuştum. Uzun cüppeli papazlar da çocuk dünyama

ne kadar yabancı yaratıklardı. O ilk gün, annemin beni müdürün odasına bırakıp gittiği, o yağmurlu gün... Sırtımda yepyeni önlük, elimde ufacık çantam, sefertasım, içimde buruk, acı bir korku, bir heyecan. Bilinmedik bir dünyada yapayalnız bırakılmış, unutulmuş bir insanın duyacağı cinsten bir korku. Bilmediğim, anlamadığım konuşmalar, gürültüler, garip garip insanlar, çocuklar arasında kaybolan yedi yaşında bir çocuk... Papaz beni elimden tutup bir odaya sokmuştu. Matmazel Anna; ince yüzlü, zayıf bir genç kadındı ilk gördüğüm öğretmen. Beni ön sıraya oturttu. Adımı sordu. Tahtada yazılar vardı. Kocaman, çirkin çirkin harfler. Sonra birdenbire çalan zil. Koşuşan, itişen, tüküren, su içen, tekmeleşen çocuk yığını, Okul denen korkunç devle tanışmıştım. Ama o gün beni en çok ürküten, içime garip bir yalnızlık, bir çeşit terk edilmiş insan hissi veren bu loş, kasvetli yemekhane olmuştu. Yüz çocuk arasında yalnız, dostsuz, düşman bakışlar altında, tekme, tokat yemek, alay edilmek korkusu içinde. Sefertasımı bile açmadan salonun en karanlık köşesinde idim. Herkes etrafımda yemeği ile boğuşuyordu. Ben ise kopuveren hayallerimin uzaklaşıp giden çocukluk saadetimin yokluğu içinde ağlamıştım. Gözlerden uzak, içime kapanık. Bir el saçlarına değmişti. Birden Matmazel Anna'yi görmüştüm. Yanıma oturmuş, benimle konuşmuştu. Etraftaki çocuklar gülmeye başlamışlardı. Matmazel, siyah gözlerini dikerek: 'Benim arkadaşım olmak istemez misin' demişti. 'Ağlama ama'. İşte dört yıl önce şu köşede bir küçük çocuk evinden, ailesinden uzaklaşıp, odasını, bahçesini, kedisini, civcivlerini terkedip, bir sürü yabancı arasına karışmanın hüznünü ta içinde duymuştu." (BA, Yabancı Okulda, s. 30-31)

Bir diğer örnek, aşağıdaki gibidir:

"Şu küçük yollardan ilk defa bu parka girdikleri akşam... Hiç değişiklik yok zaten. Yalnız bâzı çiçekler kurumuştur, ama, ağaçlar yerli yerinde. Asfalt yokuşu tırmanmışlardı. Kolkolaydılar, tek bir insan, tek bir gölge gibi. Geceydi, ama, saat şimdiki saatti. Yalnız o günlerde hava erkenden kararıyordu. Mevsim icabı. Uzak bir yoldan yürüyerek geçmişlerdi. Keten bir elbisesi vardı onun sırtında. Beyaz pabuçları. Telâşlı, ürkek hali. Seker gibiydi her adımda. Avuçları iç içe. Aysız bir gece, şehri yutmuştu, denizi, tepeleri, binaları, insanlarıyla. Bir an hiçbir şey seçmeden oldukları yerden Boğazı seyretmişlerdi. Lükslerden düşen ışıklar daireler halindeydi. Karanlık denizin ötesinde berisinde yer yer projektörler parlayıp söniyordu. Gazinonun radyosu da birden susmuştu. Yalnız bulvar boyunca piyasa eden semt delikanlılarının, genç

kızlarının neşeli sesleri... Son moda filim şarkularıyla kızlı erkekli bir grup önlerinden geçip gitmişti. Şarkıları karanlık gece içinde uzadıkça uzuyordu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

“1938-40 arası... Ortaokul lise sıraları. Bir arkadaşımın mahalle arkadaşıydı o. Bizden büyük, irice bir çocuk. Sert mi sert! Belliydi kavgacı olduğu, yürekli bir kişi gibi görünürdü İnceciktim, dal gibiydim o günlerde, yeni bir hastalıktan kalkmışım. Belki de aynı yaştaydık, o bizden yalnız sınıfça ileriye, bilmiyorum. Davranışları, konuşmaları tepeden bakar havadaydı. Örneğin beğenmezdi bizim tuttuğumuz filmleri. Başka şey arardı, az konuşur, az gülerdi. Özel yaşamını bilmezdim hiç, mahalle arkadaşı da anlatmazdı. O benim cumartesi saat ikibuçuk matinelерinin arkadaşıydı, o kadar...” (İD, Tanımsız Acı, s. 89-90) örneğinde, “1938-40 arası” yaşananlara yer verilmiştir.

“Çok değil bir ay önceydi. Evin düzeni yıllardır süregeldiği gibiydi. Babam, annem, kardeşlerim, akrabalar, dostlar, komşular... Yağmurlu, güneşli günler, neşeli, mesut bir ilkokul çağı. Bir okul dönüşüydü. Bir perşembe günü. Eve geldiğimde babamı yatağında bir gün önceki insandan tamamiyle farklı bulmuştum. İçi hayatla, belirsiz bir saadetle dolu insan gitmişti. Sonra bir taksi o insanı gözümün önünden uzaklaştırdı. Ardı sıra sokak köşesinden bakakaldığımı hatırlıyorum. Koşup gitmek, evimizden kaçıp giden çocukluk saadetini, sevincini gerisin geriye getirmek istemişim. Bir iki adım atmışım ileriye. Otomobil çoktan caddeye çıkmış, hastahanenin yolunu tutmuştu.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 65-66)

Yukarıdaki örnekteyse iki farklı zaman diliminde gerçekleşen olaylara yer verilmiş ve bunların zamanı, anlatımdan önce belirtilen bir cümleyle okura sunulmuştur. “Bir okul dönüşüydü.” cümlesi, zaman bakımından metni ikiye ayırır. Bu cümleden sonra anlatılanlar, işaretlendiği üzere “bir perşembe günü” gerçekleşir. Öncekilerse bundan “bir ay önce”dir.

3.4. DİL DIŞI GÖNDERMELER

3.4.1. Tanım, işlev

Gösterenle gösterilen arasındaki ilişki, “gönderme” olarak adlandırılır. Gönderme, bazen söylemle sınırlı kalabilir, yani göstergenin gösterilen yanı, söylem içinde anlaşılabilir. Örneğin, “Ayşe ve annesi bize geldiler. Onlara kek yaptık.” ifadesinde geçen “onlar” zamiri, bir göstergedir ve bunun göndermesi, “Ayşe ve annesi” öbeğinedir. “Yaptık” biriminde kullanılan $\{-k\}$ birinci çoğul kişi eki, “Onlara kek yaptık.” cümlesinin yüzey yapısında yer almayan “biz” zamirine; “annesi” birimindeki $\{-s\}$ üçüncü tekil kişi iyelik eki de derin yapıdaki “Ayşe'nin” sözcüğüne gönderme yapmaktadır. Metin içindeki birimlerle sağlanan bu ilişkiler, dil içi göndermelerdir. Bazı göstergelerinse dış dünyada karşılıklarının olduğu görülür. Dolayısıyla bunları çözebilmek için söylemin dışına çıkıp dış dünyayla ilgili bilgileri devreye sokmak gerekir. İşte bu tür göstergeler de dil dışı göndermeleri gerçekleştirmektedir.

Çeşitli göstergelerin bir araya gelmesiyle oluşan yazınsal metinler, bu göstergelerin gönderme yaptığı birimlerin çözümlenmesiyle anlamlandırılır. Erkman Akerson ve Karakuş, yazın yapıtlarında kullanılan göstergelerin ancak okurun yorumuyla oluşturulabileceğini söyleyerek “Yazınsal yapıtlardaki göstergelerin anlamı ve sınırları her seferinde okurun yaratıcı bir hamlesi ile yeniden somutlanır. Böyle yaratıcı yorumlar, anlaşılmaları okurun katkısını gerektiren sanat yapıtları için bir zorunluluktur.” (1993: 110) biçimindeki sözleriyle okurun, metinlerin anlamlandırılmasında etkin bir rol üstlendiğine dikkat çekmektedirler. Ancak okura yol gösterecek olan, metindeki göstergelerdir. Yine de bazen bilgilerin soyut kaldığı, metin içinde kullanılan göstergelere somut bir anlam yüklenemediği görülür. Bu durumda alıcı, *dil dışı gönderme* adı verilen bilgileri devreye sokacaktır. Bu durum, Erkman Akerson ve Karakuş tarafından şöyle ifade edilir: “Gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiyi okurun kendisi kuracaktır. Ancak bazen metni tüketici bir biçimde anlamak için, yalnızca metin içinde, metin-içi bağlamda (Kotext) kalmayıp, metin-dışı bağlamı (Kontext) da göz önünde bulundurmak gerekebilir. Metnin örgüsünde, kişisel yorumu sınırlayan, gösterileni metnin dışında kalan göstergeler olabilir. Örneğin, metnin mitolojiden kaynaklanan bir anlamı olabilir ya da metin yazıldığı dönemdeki bazı olaylarla yakından ilişkili olabilir. Böyle durumlarda zaman zaman metnin dışına çıkıp

metnin anlaşılmasına yardımcı olacak öğeleri incelemek gerekebilir.” (1993: 110) Burada “metin-dışı bağlam” olarak ifade edilen dil dışı göndermeler, alıcının yaşam tecrübesi, kültürel birikimi, edindiği ansiklopedik bilgiler, gelenek ve görenekler gibi konularla beslenmektedir. Alıcı, okuduğu yazınsal yapıtta geçen ve metin içindeki göstergelerle somutlaştırıp anlamlandıramadığı bir konuyu, dış dünyada karşılıkları olan birimleri değerlendirmek suretiyle söz konusu bilgileri devreye sokarak belirli kılabilir.

Metin üretiminde dil dışı göndermelerden yararlanmanın nedenini, dildeki en az çaba ilkesinde aramak gerekir. Metin üreticiler, alıcıya bilgi sunma işini aşama aşama gerçekleştirmeyi tercih ederler. *“Kimi zaman açık ifadeler kullanmayıp dil dışı göndermelerle sezdirme yoluna gider ve böylece alıcının, deneyimleri, okudukları, gördükleri sonucu edindiği bilgileri kullanarak bazı birimleri anlamlandırmasını isterler. Tüm bunlar, dildeki tasarruf ilkesi, az sözle çok şey anlatma çabası ve estetik kaygılardan kaynaklanmaktadır.”* (Aydın, 2011: 4-5) Böylece okur, metnin anlamlandırılması aşamasında etkin bir rol üstlenmiş olacaktır. Üstünova, *“Metin üretenin metin dışı gönderimle devreye sokabileceği bir bilgiye CBB’de yer vermemesi okuyucu / dinleyiciye düşünme fırsatı tanıma ve seçim alanı bırakma olarak değerlendirilebilir.”* (1998: 356) diyerek dil dışı göndermelerin, okuru düşünmeye sevk etme niteliği üzerinde durmuştur.

Kıranlar’ın *“Dil dışı gerçek göndermeler sözcenin oluşmasında işlev kazanır, dil içi dünya ile dil dışı dünya gerçekliği arasında bağlantı kurarlar. Dil dışı gerçek göndermeler arasında ansiklopedik olarak nitelendirilen, dış dünyadaki kişileri (Atatürk, Berke Vardar, Murathan Mungan, Arthur Rimbaud...), yerleri (Ankara, Bozcaada, Fransa...), zaman ve olayları (19 Mayıs 1919 Atatürk’ün Samsun’a çıkışı, 1453 İstanbul’un fethi) bildiren göndermeler de bulunmaktadır. Dil dışı göndermeler, bu zenginliğiyle konuşan insanın dış dünyayla bilgi alışverişini, bu dünyayı değerlendirmesini, dil içinde yeniden oluşturmasını sağlar. Böylece metin dışı göndermeler, metin içi göndermelerle yorumlanır, metin düzeyinde işlev kazanırlar. Örneğin, gerçek dünyayı hareket noktası alan metinlerde dil dışı göndermeler neredeyse bir üst dil işlevi kazanırlar.”* (2007: 130-131) biçimindeki sözleri, dil dışı göndermelerle ilgili bilgi vermekte ve bunların önemini vurgulamaktadır.

Metin çözümlemede dil dışı göndermelerin etkin bir rol üstlendiği dikkat çekmektedir. Erkman Akerson ve Karakuş, “*Metnin iç öyküyü taşıyan katı da, metnin dışına gönderme yapan başka katlarla, düzlemlerle çevrelenmiş ve donatılmış olabilir. Bu düzlemlerdeki ipuçları, dışarıyla bağlantılı göndermeler, metnin iç öykü düzlemini açmakta yararlı ve gerekli olabilirler.*” (1993: 113) diyerek metin içindeki göstergelerin dil dışı göndermelerle beslendiğini ifade etmektedir.

Erden de Van Dijk ve Kintsch’e (1983: 47-54) dayalı olarak verdiği bilgide okurun söylem çözümlemesinde dış dünyayla ilgili birikimlerini de kullanması gerektiğini şöyle ifade eder: “*Metnin büyük ölçekli yapısı, önermelerden oluşur ve aslında metnin içerdiği genel konudur. Metindeki büyük ölçekli yapının okur tarafından anlaşılmasında dış dünya ile ilgili birikimlerinden yaptığı çıkarımlar önem kazanır. Çıkarımlar, okur, metindeki büyük ölçekli yapıyı oluştururken sözü edilmeyen ek bilgilere gereksinim duyduğu zaman yine okur tarafından gerçekleştirilirler. Ayrıca, metni kendi içinde bulunan iletişimsel mesaja indirger. Araştırmacı ise, metindeki bilgilerin yanısıra, dünya ile ilgili bilgilerden gerekli ve metne uygun olanları [olanları] saptayıp, söylemin anlambilim stratejilerinden yola çıkacaktır.*” (2002: 147-148)

Yazınsal metinlerde özellikle zaman, mekân ve kişilerle ilgili konularda, dil dışı göndermelerin devreye girdiği görülür. Yazarlar, eserlerini oluştururken bazen zamanı ve mekânı net olarak belirtmez, metin kişilerinin tüm özelliklerini açıkça vermezler; gerekli ipuçlarını sunup alıcının, o güne kadar edindiği bilgileri kullanarak metni çözmesini sağlarlar. İşte metindeki bilgilerin yeterli olmadığı durumlarda dil dışı göndermeler aracılığıyla anılan konularda netlik sağlanabilmektedir.

3.4.2. İnceleme ve Bulgular

Öykülerde zaman konusu incelenirken zamanın tespit edilmesinde dil dışı göndermelerin de dolaylı olarak rol aldığı görülmüştür. Konuyla ilgili olarak öykülerden seçilen bazı örnekler, aşağıda gerekli açıklamalarla sunulmaktadır:

Dil dışı göndermelerin zaman çözümlemesindeki rolünü görebilmek adına “Hayri Bey’li Üsküdar” adlı öyküye bakılabilir. Bu öyküde anlatıcı, olayların gelişme zamanını açıkça vermemektedir. Ancak metindeki bazı göstergeler, dış dünyaya gönderme yapmakta ve dil dışı göndermelerin devreye girmesiyle öykü zamanı ortaya

çıkılmaktadır. “*Bana her bayramda bir gümüş lira verirdi babam. Üç gün harcardım tüketemezdim. O manda gözü yirmibeşlikler erimezdi ne alsan! Salıncaklar, atlar, eşekler, niyetler, şekerler, çikolatalar, dergiler!*” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 17) cümlelerinin yer aldığı bu bölümde dış dünyada gerçekliği olan ve o dönemde tedavülde olan paralar söz konusu edilmiştir. Eğer gümüş lira ve yirmi beş kuruşların tedavülde olduğu dönem bilinirse olay zamanı ortaya çıkacaktır. Türk madenî paralarının tarihine bakıldığında halk arasında mandagözü olarak bilinen nikel yirmi beş kuruşların 1925’te, bir liranınsa 1934’te piyasaya sürüldüğü görülür. (bk. <http://www.darphane.gov.tr/tarihce/tarihce.html>, e.t. 14.02.2008) Ayrıca burada babanın sağ olduğu görülüyor. Onun 1935’te öldüğü düşünülürse [“*Haziran 1935. Babamın öldüğü gün.*” (EGKÜK, Geçip Giden Yazlarda, s. 75)] olay zamanının 1935’ten önceki yıllar olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra “*Kız çıkarken ben girdim. ‘Amca bir çikolata’ dedim. Anlamadı ilkin. Bir melba uzattı.*” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 19) cümlelerinde geçen “*Melba*” sözcüğü de dönem hakkında fikir edinilmesini sağlayan bir başka birimdir. “*Melba*” adlı çikolataların hangi dönemde piyasada olduğu öğrenilirse zamana ait net bilgi sağlanabilir. Bu durumda söz konusu dönem, 1930’lu yıllara denk gelmektedir. (bk. http://www.thy.com/tr-TR/skylife/archive/tr/2001_1/konu10.htm#1, e.t. 09.02.2009) Örneklerde görüldüğü gibi belirsiz zamanı netleştiren, dil dışı göndermeler, yani ansiklopedik bilgilerdir.

“*Kitabı raftan çıkardı, kaç para, yirmi beş kuruş: Tam da o hanımın düğünde cebime soktuğu manda gözü!*” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 89) söyleminde “*manda gözü*” ifadesi, yine aynı öyküdeki “*Yirmibeşlik bana bakıyor, ben ona! Neler yapılmaz ki, liranın dörtte biri!..*” (HK, “Evrak’ı Metrûke”yi Kim Yazdı?, s. 87) “*yirmibeşlik*” birimi, yukarıdaki bilgiler ışığında öykü zamanını vermektedir.

Kıranların “*Gerçeklikten hareket edilen anlatıda, yazar olayları, belli bir zamana, saate (sabah 7:15), mevsime (kışın), döneme (Cumhuriyet dönemi) oturtmaya özen gösterir ve bu dönemin çeşitli özelliklerini verir. Bunun için de kimi zaman, ansiklopedik göndermeler kullanılmadığında, kişilerin giyimlerine, kullandıkları dile, günün koşullarına ilişkin zamansal bilgiler verilir.*” (2007: 61) biçimindeki açıklamalarına uygun olarak “Hayri Bey’li Üsküdar” adlı öyküde yukarıda belirtilen ifadelerden başka “*Köşe sedirinde gizlice birşeyler okurdu.*” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 16) cümlesinde geçen “*köşe sediri*” de zamana yönelik bilgi sunar. Bu eşya,

alıcıyı uzak geçmişe götürür. Aynı sezdirim, “Hayri *bey amcanın oturduğu ev bir akrabasınındı...*” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 16) cümlesindeki “*bey amca*” sözüyle de yapılmaktadır. Bu ifadeler, dönemin dil kullanımı hakkında bilgi vermektedir. Dolunay, bu bilgilerin “*leksikolojik zaman*” ifadeleri olduğunu belirtir ve çalışmasında leksikolojik zamanı; “*filolojik zaman*” ve “*etnografik zaman*” olarak ikiye ayırır (2012: 33). Metinde kullanılan dilin dönem özelliklerini yansıtmaması olarak tanımlanan filolojik zaman için Dolunay, “*zira kullanılan dil, o metnin hangi yüzyıla veya hangi döneme ait olduğunu gösterir.*” der ve kullanılan seslerin, eklerin, sözcüklerin zamanla ilgili ipucu verdiğini belirtir (2012: 33-34). Etnografik zamansa metinde geçen ve dönemle ilgili bilgi veren eşya, araç gibi etnografik unsurların yansıttığı zamandır (2012: 34). Buna göre, “Hayri Bey’li Üsküdar” öyküsünde geçen “*mandagözü, yirmibeşlik, köşe sediri, Melba*” birimleri, etnografik zaman unsurlarıyken “*bey amca*” sözü de filolojik zaman unsuru olarak dikkat çekmektedir.

“*Bakkalın önünde durarak bekledim. İçmediğim halde bir Yenice aldım, birini dudaklarıma sıkıştırdım.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79) cümlesindeki “*Yenice*” de etnografik zaman unsuru olarak kullanılmıştır. Bu bilgidен hareketle öykünün 1980’lerden önceye ait olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu sigaranın 80’li yıllarda üretimden kaldırıldığı bilgisine ulaşılmıştır [http://webcache.googleusercontent.com/search?hl=tr&rlz=1T4GGLS_trTR402TR402&q=cache:n15d0vzD4f4J:http://ya2001.yeniasir.com.tr/05/22/index.php3%3Fkat%3Dana%26sayfa%3De kon4%26bolum%3Dgunluk%2Btekel+yenice+sigara&gs_l=hp....0.0.2.351843.....0.PhL8sg8R25g&ct=clnk] (önbellek), e.t. 08.08.2014].

“*Örneğin bir defasında savaş vardı dünyada. Gazete satıcıları çığlık çığlık savaş tehlikesini bağıryorlardı. Müşteriler sessizce gazetelerini okuyorlardı. Sonra gece bastırılmıştı birden. Berber ışıkları yakmıştı. Ampulün üstüne mavi bir kâğıt geçirmişlerdi. Sormuştum: ‘Neye böyle?’ Berber aynadan bana şaşarak bakmıştı: ‘Karartma yok mu beyim?’ İlk gençliğimi yaşıyordum o sıralarda.*” (BA, Berber Aynası, s. 8) söyleminde zaman, “*savaş, karartma*” sözcüklerinin yardımıyla anlaşılmaktadır. Dil dışı göndermeler devreye sokulduğunda bu sözcüklerle Türkiye’de hava saldırılarına karşı karartma uygulamasının yapıldığı İkinci Dünya Savaşı yıllarına yani 1939-1945 arasına gönderme yapıldığı görülür. (<http://tarihyerimiz.blogspot.com.tr/2014/04/ikinci-dunya-savasi-lise-4.html>, e.t. 04.05.2015) Türkiye’de

söz konusu tarihler arasındaki uygulama, Sınar tarafından şöyle anlatılır: “*Doğusu, batısı, kuzeyi, güneyi ile Türkiye’nin her tarafı savaştan etkilenmekle birlikte başta İstanbul olmak üzere ana hedef konumundaki büyük şehirlerde savaş tehlikesi daha yoğun yaşanır. Öncelikle pasif korunma tedbirleri alınır ve geceleri karartma uygulanır.*” (2003: 116)

Aşağıdaki söylemde de karartma uygulamasının yapıldığı yıllara işaret edilmektedir:

“*Benim uzun savaş yıllarında; karanlık gecelerde, ekmezsiz fırınların önünde, insanlardan, onların büyüklüğünden, iyiliğinden ümidimi kestiğim, yaşamaya olan sevgimin eksildiğini duyduğum anlarımda; geçip gitmiş uzak günlerin izlerini, çocukluğumun renkli dünyasında yer etmiş büyük balkonlu, o geniş sinemanın yaşayan hatırası ile avunduğum oluyordu.*” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5-6)

“*Şimdi Paris Büyükelçimiz olan Bulak’ın kulakları çınlasın...*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80) cümlesinden hareketle dil dışı göndermeler yardımıyla öykünün anlatı zamanı belirlenebilmektedir. Cümlede sözü edilen Adnan Bulak, 26.11.1970-11.03.1974 yılları arasında büyükelçilik yapmıştır (<http://tunus.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, e.t. 17.11.2014). Dolayısıyla öyküde anlatı zamanı, 1970-74 yılları arası olmalıdır.

“*Ankara’da 1949-51 arasında yaşadım. O günlerin Ankara’sı daha mı başkaydı, hayır, hep aynı sert iklimli kent. Hep aynı politika çalkantıları, politikayı aşan daha büyük bir politikanın hesapları, umutları... O yıllarda, bir iktidar değişmesinin havası vardı. 14 Mayıs seçimlerinden önce kimileri böyle bir değişmeyi kesinlikle bekliyordu. Ama çoğunluk ‘hiçbir şey değişmez’ kanısındaydı. Anımsarım o 14 Mayıs gününü, oyumu Atatürk Lisesindeki sandığa attıktan sonra Kızılay’da dolaşmaya çıkmıştım.*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80)

Yukarıdaki örnekte altı çizili cümlede geçen *oyu sandığa at-* ve *dolaşmaya çık-* eylemlerinin gerçekleşme zamanı, hem dil içi hem de dil dışı göndermelerle açığa çıkmaktadır. “*Ankara’da 1949-51 arasında yaşadım.*” ve “*Anımsarım o 14 Mayıs gününü*” cümlelerinde geçen tarih bilgisi, eylemlerin zamanını 14 Mayıs 1949-1951 olarak belirlemeyi sağlarken “oy” sözcüğünden hareketle yıl da netleşmektedir. Çünkü 14 Mayıs 1950’de genel seçim yapıldığı bilinmektedir (http://tr.wikipedia.org/wiki/1950_

T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri, e.t. 17.11.2014). Dolayısıyla söz konusu eylemlerin gerçekleşme zamanı, 14 Mayıs 1950'dir.

Aynı öyküde “*Akşam radyo haberlerinde DP'nin seçimlerde üstünlük sağlayarak iktidara geldiğini öğrendik.*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80) biçiminde devam eden cümledeki *öğren-* eyleminin zamanı da yukarıdaki bilgilerden hareketle 14 Mayıs 1950 akşamı olarak belirlenmektedir.

“*Birdenbire ölüverdi sonra. Ölmek ve Atatürk!*” (KK, Gazi'yi Gördün mü, s. 53) söyleminde dil dışı göndermelerden hareketle *öl-* eyleminin zamanı, 10 Kasım 1938, saat 09:05 olarak belirlenmektedir.

“*Necatigil kırk yıllık şiirlerinden seçmeleri 'Sevgilerde' adıyla topladı.*” (İD, Kar Yağıyor, s. 40)

Yukarıdaki cümlede geçmiş zaman, dil dışı göndermeler aracılığıyla netleşmektedir. Buna göre -{DI} eki, Behçet Necatigil'in “Sevgilerde” adlı şiir kitabını yayımladığı tarih olan 1976'ya gönderme yapmaktadır: “*Necatigil'in eserleri ölümünden sonra Bütün Eserleri (hzl. Ali Tanyeri, Hilmi Yavuz, 1981-1985) başlığı altında yayımlandığı gibi, kendisi de ölümünden az önce şiirlerinden bir seçme yapmıştır: Sevgilerde (1976).*” (Enginün, 2005: 91)

“*‘Yarın gelin size bir güzel çay yapayım’ dedi Faslı kahveci. Berbattı o gece sunduğu çay, rezil bir şey. Ama gece yarısıydı, üşümüştük, ürpertiler duymuştuk içimizde. Bir çay her şeydi gece yarısında. Az önce bir sinemadaydım. ‘Z’ filmini görmüştük. Vasilikos’un ünlü romanı ‘Ölümsüz’ü... Montand’ı seyretmiştik. Bir gerici iktidarın tertibine kurban giden namuslu bir aydının öyküsünü görmüştük perdede.*” (İS, Paris Sokakları, s. 60) söyleminde adı geçen film, “Z”, 1969 yapımıdır [[http://tr.wikipedia.org/wiki/Z_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Z_(film))], e.t. .01.07.2014]. Dolayısıyla öyküde 1969 yılına ait olaylar anlatılmaktadır. Metnin devamında da 1969 yılının Ağustos'u olduğu anlaşılır: “*Ağustos Paris'i Herkes tatilde mi nedir? Kapalı dükkânlar, kapalı mağazalar, kahveler, meyhaneler, Ağustosta Paris...*” (İS, Paris Sokakları, s. 61)

“*Buck Jones'in 'Ak Kartal' filmi oynuyordu.*” (TÖ, Akkartal Buck Jones, s. 64) cümlesinde adı geçen “*Ak Kartal*” filminin 1932 yapımı olduğu bilgisinden (<http://www.sinemalar.com/film/44587/beyaz-kartal> e. t. 29.04.2014) hareketle öyküdeki olaylar, bu yıla yerleştirilebilir.

“Babamın getirdiği gazetelerde hep Habeşistan meselesi: Haile Selase'nin, Musolini'nin, Hitler'in boy boy resimleri. İlk sınır çarpışmaları. Yunanistanda Venizeloscuların isyanı. Siyasetten usanınca spor sütunlarına geçiyorum: Fener 0, Galatasaray 4... Sonra sinemalar: Tangolita, Gita Alpar-Hans Jaray... Marlene'in Kızıl Kraliçesi.” (BA, Dağınık Anılar, s. 65) söyleminde de zamana yönelik pek çok bilgi bulunmaktadır. “Habeşistan, Haile Selase, Musolini, Hitler” ifadeleriyle 1935-1936 yıllarında yapılmış olan II. İtalya-Habeşistan Savaşı'na dikkat çekilir (http://tr.wikipedia.org/wiki/II._%C4%B0talya-Habe%C5%9Fistan_Sava%C5%9F%C4%B1, e.t. 20.05.2015). “Yunanistan'da Venizeloscuların isyanı” sözü de Venizelos taraftarlarının Mart 1935'te Girit'i ele geçirmek üzere yaptıkları darbe girişimine gönderme yapar (<http://okulkaynak.com/venizelos-kimdir>, e.t. 20.05.2015). Dolayısıyla öyküde zaman, 1935 olarak belirlenmektedir.

Aşağıdaki söylemdeyse buradaki bilgilerden hareketle vericinin babasının ölüm tarihine ulaşılmaktadır:

“Semt sinemasının ışıkları yandı birden. Program değişmişti. Clark Gable, Franchot Tone ve Charles Laughton'un resimleri vardı. Bir korsan filmiydi. Renkli afişlerde 'Bounty'de İsyân' başlığını okudum.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 125)

Burada sözü edilen “Bounty'de İsyân”ın 1935 yapımlı bir film olduğu bilgisine ulaşılmıştır (<http://www.sinemafilm.org/gemide-isyân-mutiny-on-the-bounty-1935-filmini-720p-1080p-turkce-dublaj-altyazili-full-hd-izle/27398/>, e.t. 27.03.2014). Aynı öyküde babanın bir yıl önce öldüğü söylenir: “Babam bir yıl önce ölmüştü.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 121) Öyküde anlatılanların, filmin tarihinden hareketle 1935 yılına ait olduğu düşünüldüğünde babanın da 1934'te öldüğü bilgisine ulaşılır. Ancak daha önce verilen örnekte [“Babamın getirdiği gazetelerde hep Habeşistan meselesi.” (BA, Dağınık Anılar, s. 65)] 1935 yılının anlatıldığı görülmekte ve babanın bu tarihte hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla buradan filmin gösteriminin 1936'da yapıldığı, babanın da bundan bir yıl önce, 1935'te öldüğü sonucuna ulaşılır. Böylece zaman bilgisine hem dil dışı göndermeler hem de metinlerarası ilişkiler bağlamında yapılan bir değerlendirmeye ulaşılmış olmaktadır.

“Yan masalardan birinde biri feryadı bastı: ‘Yaşa be aslan’ Üç delikanlı hararetle tartışıyorlar: ‘Fener'in Vefa'yı yenmesi yüzde yüz.’ ‘Bugünkü maç ne oldu?’

'Cihat oynayacak mıydı?' Öteden yüzünü seçemediğim bir gölge treni soruyor: 'Saat kaçta?' 'On buçukta.'

Demek benim bineceğim tren çoktan gitti ha!. Demek on buçuğa kadar... Niye trençkotu çıkarmadım sırtımdan? Şu birinci sigaralar da ne kadar berbat! Kibrit de kalmamış... 'Ahbap sigaranı lütfeder misin?' 'Eyvallah.' Şu gençlerle konuşsam mı? Vefa'yla da Fener'le de bir ilgim yok, yok ama Cihad'ı methedebilirim, uçan kalecidir, müthiştir diye... Ya, şu tek başına kederli kederli rakı içen taşralı. Muhakkak Orta Anadolu'dandır, Konyalı, Niğdeli.. Onlarla da ahbap olabilirim... Ekmeğin fiyatından, Vişinski'nin nutkundan, D.P.nin kongresinden, seçimlerden..." (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 64-65)

Yukarıdaki metinde adı geçen *Cihat*, 1939-1953 yıllarında Fenerbahçe takımında kalecilik yapmış olan Cihat Arman'dır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Cihat_Arman, 08.11.2013). Buradan öyküdeki olayların 1939-1953 yılları arasında geçtiği anlaşılır. Zamanı daha da sınırlandıran diğer ifadelerse "*D.P.nin kongresi*" ve "*seçimler*"dir. Demokrat Parti, 1946'da kurulmuş, 1960 yılında kapanmıştır [[http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrat_Parti_\(1946\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrat_Parti_(1946)), 08.11.2013]. İki verinin birleşmesiyle olay zamanı, 1946-1953 yılları arasına sıkıştırılmaktadır. Anlatıcının gençlerle konuşmayı düşündüğü "*seçimler*"se zamanı biraz daha netleştirmektedir. Çünkü Türkiye tarihinde 1946-1953 yılları arasında 21 Temmuz 1946 ve 14 Mayıs 1950'de seçim yapılmıştır (Bulut, 2009: 75-76). Bunlardan hangisinin kastedildiği, başka ipuçlarıyla anlaşılmaktadır. Verici, bir başka öyküde 1949-51 yılları arasında Ankara'da yaşadığını bildirir: "*Ankara'da 1949-51 arasında yaşadım.*" (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80) Oysa bu öyküde geçen "*Haydarpaşa, Tuzla*" gibi mekân adları ve "*Bu sokak sahile doğru uzanır, orada birkaç yazlık gazino vardır.*" (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 62) ifadesindeki "*sahil*" sözcüğü, onun İstanbul'da olduğunu bildirir. Bu durumda 1946 seçimlerinden söz ediyor olmalıdır. "*D.P.nin kongresi*" sözü de bunu destekler. Çünkü Demokrat Parti, ilk kongresini 7 Ocak 1947'de, ikinci büyük kurultayını da 20 Haziran 1949'da gerçekleştirmiştir (Taşpınar Dağcı, 2005: 16-17). Bu durumda olaylar, 1947 yılında geçmelidir. Böylece sadece dil dışı göndermelerden yararlanarak değil metinlerarası ilişkiler de değerlendirilerek zaman bilgisine ulaşılmıştır.

“Hangi yıldaydık? Ay hangi ay, gün hangi gündü? Delikanlının elindeki gazetenin başlığını tersinden hecelemeye çalıştım. Biçimsiz bir cümle çıktı: ‘SEATO konferansı dün toplandı’ Kimdi, neydi bu Seato? Takvimdeki günlerin yarısını kırmızı bir kalem çizmiş. Demek ayın ortalarındayız. Kış olmalı. Cumartesi, pazar değil, herhangi bir gün. Belki perşembe. Saat dörtten biraz fazla. Okul öğrencileri tramvay bekliyor çünkü.” (BA, Berber Aynası, s. 6)

Bu durumda dil dışı göndermeler ve metin içi göstergeler yol gösterici olacaktır. “Seato Konferansı”nın toplandığı tarih, 06.03.1956 Salı günü olarak tespit edilmiştir (http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_aAxxg4n8RhhkbJCq93EYg_x3D_x3D_, e.t. 14.05.2015). Böylece örtük bir dil birimi olan “dün”ün gönderme yaptığı zaman ortaya çıkmış olmaktadır.

“Gazetelerde bir zamanlar hep okurduk, Pan Mun Jom ’da mütareke görüşmeleri hızlandı falan diye, işte orası.” (İS, Vermeden Almak, s. 65)

“1950 Haziranında başlayan Kore Savaşı, 1953 Temmuzunda Panmunjom mütarekesinin imzası ile neticelenmiştir.” (<http://tarih.sitesi.web.tr/kore-savasi.html>, e.t. 01.07.2014) bilgisinden hareketle mütareke görüşmelerinin hızlandığı bilgisi de göz önünde tutularak yukarıdaki cümlede “bir zamanlar” belirtecinin ve cümledeki geçmiş zamana gönderme yapan -{I}rdI} ekinin göndermesinin 1952-53 yıllarına denk geldiği anlaşılmaktadır.

“Özdemir, aramızdan gideli 7 yıl mı oldu? Ne çabuk! 1943’te ilk karşılaşmamız Tophane rıhtımında olmuştu. Adı Özdemir Arun’du. Şair adı olur muydu bu ad? Biz babasının adını ekledik, Özdemir Asaf oldu.” (EGKÜK, Şubat’ta Bir Gün, s. 64) örneğinde de Özdemir Asaf’ın ölüm tarihi bilinirse anlatı zamanı ortaya çıkacaktır. Asaf’ın 1981’de öldüğü bilindiğine göre (http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zdemir_Asaf, e.t. 20.05.2015) öykü, 1988 yılına aittir.

“O sırada yaz geldi. Okullar kapandı. Meliha eve dönmüştü. Annesiyle bir süredir bizde kalıyorlardı. Bu serüveni o savaş öncesinin yaz ayında yaşadık beraber.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 68)

“Yarım Ay adlı bir dergi çıkardı o yıllarda. Kadın yazarların ‘hissi’ öykülerini okurduk.” (TÖ, Fallardaki Erkek, s. 69)

Yukarıdaki örnek cümleler, aynı öyküden alınmıştır. Bunlarda dil dışı gönderme olarak değerlendirilebilecek altı çizili birimler, birlikte ele alındığında 1930’lu yılların ikinci yarısının anlatıldığı görülür. Çünkü “savaş” sözcüğü, alıcıyı İkinci Dünya Savaşı yıllarına (1939-1945) götürürken “*Yarım Ay*” adlı derginin de 1935’te çıkmaya başladığı bilinmektedir (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d280124>, e.t. 21.05.2015 Her iki bilgi birleştirildiğinde 1939 yılına gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgi, bir başka öyküde netleşir:

“Ne zaman bu dizeleri okusam, 1939 ağustosunu, eylülünü anımsarım. Erenköy’de geçen bir yazdı. Savaş öncesi günler. Savaş ha çıktı ha çıkacak!.. Askerlik kampından dönmüştüm, saçlarım kesikti, komşu kızların yanına çıkamıyordum, utanacak bir şey varmış gibi başımı beyaz kasketle saklıyordum. Radyolarda öfkeli sesler duyuyorduk. Derken eylül girdi. Bizlerse, çocukluktan ilköğretiliğe geçişin coşkulu anlarını yaşıyorduk. Birden savaş patladı. Yine de aldırmadık o kadar. Kaç gün sürerdi ki? Hem yirminci yüzyılın 39’uncu yılında savaş olur muydu hiç? Dünya 1914-18 savaşından yeterince ders almamış mıydı! Ama her şey değişti o eylülün sonra, bir daha dönemedik o 1939 eylülünden önceki umursamazlığa, avareliğe...” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 78)

“Az önce korkunç bir tipi vardı,” (İD, Kar Yağıyor, s. 37) cümlesindeyse “*tipi*” sözcüğü kullanılarak dil dışı göndermelerle mevsimin kış olduğu bilgisine ulaşılır. Aynı şekilde *“Ay ışığında birşeyler görmeye çalıştı.”* (BA, Ayakları Dibinde Gökyüzü, s. 32) cümlesindeki “*ay ışığı*” ifadesi de zamanın gece olduğuna işaret eder. *“İlk karanlık iniyor sokağa.”* (YBY, Pencere Önleri, s. 68) örneğinde de “*ilk karanlık*” sözü, akşamın olmak üzere olduğunu anlatmaktadır.

Aşağıdaki cümlede “*batan güneşin ölgün ışıkları*” tamlaması içinde yer alan “*batan güneş*”, okura zamanın net olarak vermesi de bir akşamüstü olduğunu sezdirmektedir:

“Gökte pırıl pırıl uçuşan bir şeyler vardı. Ne hostu batan güneşin ölgün ışıkları içinde çırpınan ufacak ufacak kâğıt parçaları.” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 85)

“Keten pantolon, incecik bir gömlek, güneş gözlüğü, elinde sabah sigarası.” (HVT, Sokakta Bir İnsan, s. 31) örneğindeki dil birimleriyle sabah bilgisi ve sıcak bir hava sezdirimi yapılmıştır. Alıcı, dil dışı göndermelerle zamanın yaz mevsimi olduğunu

düşünebilir. Ancak metnin ilerleyen bölümlerinde zaman bilgisi açıklanır: “*Hele bu eylül sabahları!*” (HVT, Sokakta Bir İnsan, s. 33) Dolayısıyla dil dışı göndermeler, burada görüldüğü üzere, bazen metin içindeki diğer bilgilerle desteklenmelidir.

3.5. METİN İÇİ BAĞLAM

Günay'ın “*Fiillerde zaman anlamlandırılması çekimli fiilin ifade ettiği anlamın yanı sıra sözcüde yer alan olayların ve olaylar arası ilişkilerin betimlenmesi esasına da dayanır. Bağlamdan kopuk bir olayı ve olayın zamanını anlamlandırmak çoğu zaman mümkün olmaz.*” (2012: 296) biçimindeki sözleriyle zaman değerlendirmesinde gerekliliği belirtilen bağlam kavramı, birbiriyle bağlantılı birimlerin oluşturduğu bütünü ifade eder. Bir sistem olan dili oluşturan parçaların birbirinden bağımsız olmaması, bu nedenle dilin bir bütün olarak değerlendirilme zorunluluğu, zaman incelemelerinde de göstergelerin metin içinde bütün olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü “*Bağlam dilde anlamın kaynağıdır. Dilde anlam her aşamada bağlama ihtiyaç duyar.*” (Çetin vd., 2011: 1370)

Metin içi bağlam; zaman eklerinin, zaman belirteçlerinin ve diğer zaman göstergelerinin işlevlerinin belirlenmesinde, cümleler arasındaki bağlantıların saptanarak zaman anlatımının netleşmesinde, tek başına ele alındığında zaman açısından soyut olan yapıların değerlendirilmesinde, olay zamanı ve konuşma zamanı ilişkilerinin görülmesinde etkin bir role sahiptir.

Aşağıda, metin içi bağlamın zaman tespitindeki rolü, maddeler hâlinde sıralanarak çeşitli örneklerle değerlendirilmiştir:

1. Zaman ekleri ve zaman belirteçleriyle bir dereceye kadar somutlaşan zaman kavramı, metin içindeki başka göstergelerle birleştirilerek değerlendirildiğinde daha da netleşebilmektedir. Dolayısıyla zaman kavramı, bazen metin içine yayılmış olarak verilebilir.

Örneğin “*Başka bir kez Küçükyalı'ya gitmiştik büyükbabamla.*” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 13) cümlesinde *git-* eyleminin zamanı değerlendirilmek istendiğinde *-{mİştI}* ekinin bu eylemin uzak bir geçmişte yapıldığını, tamamlanıp bittiğini anlatmaktan öteye gidemediği görülür. “*Başka bir kez*” belirteciyse eylemin tekrarlandığı bilgisini sunar. Ancak bu cümle, bağlam dikkate alınarak ardından gelen “*1939 savaşının ilk günleriydi.*” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 13) cümlesiyle birlikte değerlendirildiğinde eylem zamanı, somutlaşmaktadır. Buna göre *git-* eylemi, 1939 yılında gerçekleşmiştir.

“Kuş bile uçmuyor. (...) Şimdi biri bile yok-Ø. Ne kanat sesleri var-Ø, ne ötüşleri var-Ø... Kent suskunluk içinde-Ø. Karşı yoldan bir tek araba geçmiyor. Ne de denizden gemi geçiyor. Ne de havadan uçak geçiyor... Ne de yoldan bir insan geçiyor. Ne de yoldan bir çocuk geçiyor.. Ne de yoldan bir bisiklet geçiyor.. Ne de yoldan bir bebek arabası geçiyor..” (HVT, İlkyaz Tutsaklığı, s. 61) örneğinde yüklemdeki şimdiki zamanı işaret eden -{yor} ekleri ve ad soylu yapılarda yüklemleştirici eklerle (-{Ø}) sağlanmış konuşma zamanı odaklı bir anlatım söz konusudur. “Şimdi” belirteci de alıcıyı konuşma zamanına çeker. Ancak alıcının konuşma ortamının parçası olmadan zamanı kestirebilmesi mümkün değildir. Metnin ilerleyen bölümlerinde verilen “Oysa bugün bayram... Güneşli, mavi, aydınlık bir gün. 1 Mayıs 1979...” (HVT, İlkyaz Tutsaklığı, s. 61) ifadesi, konuşma zamanını doğrudan ortaya çıkarır. Buna göre yaşananlar, 1 Mayıs 1979’a aittir. Aynı öykünün devamında geçen “Bülent’i de bir gün önce toprağa verdik.” (HVT, İlkyaz Tutsaklığı, s. 64) cümlesindeki toprağa ver- eyleminin geçmişte kaldığı, -{DI} eki ve “bir gün önce” belirteci ile anlaşılmaktadır. Ancak geçmişin hangi diliminin söz konusu edildiği belli değildir. Bunun zamanı da yine metin içinde yukarıdaki ifadeyle netleşmektedir. Buna göre toprağa ver- eylemi, 30 Nisan 1979’da gerçekleşmiştir.

“Vapur köprüye gelinceye kadar onun, hayatına, maceralarına kadar bütün hikâyesini içimde yaşatıyordum.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 52)

Yukarıdaki cümlede -{yordu} eki, geçmişte süreklilik anlatır ancak bu zaman bilgisi, oldukça soyuttur. Çünkü ne geçmişin hangi diliminden söz edildiği ne eylemin ne kadar sürdüğü ne de sona erip ermediği bellidir. Zaman bilgisi, metin içi bağlamda biraz daha netleşir. Hareket, belli bir süre içinde (Eylül başlarından kar yağmaya başlayıncaya kadar) her gün düzenli olarak gerçekleşmiştir: “İşte o simsiyah saçlıyı serin sonbahar sabahlarından birinde tanıdım. Aradan bunca zaman, macera, insan, karmakarışık olarak geçip gittiği halde birbirine benzeyen o güz sabahları içinde birini hatırlıyorum. Hafif bir yağmur altında gelmiş, iskelede bekleyen vapura binmişim. Henüz Eylülün ilk günlerindeydik, hava sıcak, yakalar açıktı.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51-52), “Yandan çarklıya, insanlarına, düdüğüne, dumanına, sahillere, esmer güzeline öylesine alışmışım ki bir gün bütün bunları kaybedeceğim aklıma bile gelmiyordu. Önce karın yağmasıyla güvertenin zevki kalmadı. Dar ve dumanlı bir kamarada sabahları gazete okuyarak şehre inmek tatsız bir hal almıştı. Sahili, bulutları

seyredemiyor o esmer güzelini göremiyordum. Birdenbire yok oluvermişti.” (Aİ, Yandan Çarklı, s. 53) Yine bağlamdan anlaşılmaktadır ki *yaşat-* eylemi, konuşma anına taşınmamış, geçmişte belli bir süre devam edip sona ermiştir.

“Bugün varız, bugün yaşıyoruz, bugün konuşuyoruz, bugün yazıyoruz, bugün buyuruyoruz, bugün boyun eğiyoruz, bugün karşı koyuyoruz, bugün iç çekiyoruz, bugün üzülüyoruz, bugün seviniyoruz, bugün kızıyoruz, bugün ağlıyoruz, bugün bağı- rıyoruz.” (İD, Hep Geçip Gidilecek, s. 139)

Yukarıdaki örnekte *-{yor}* ekleri ve ilk cümledeki *-{Iz}* ekiyle konuşma zamanına gönderme yapılmış, *“bugün”* belirteciyle zaman bilgisi desteklenmiştir. Bu hâliyle eylem ve durumlar, yirmi dört saatlik bir zaman dilimi içerisinde sürüyor gibidir. Ancak bu cümlelerin ardından gelen *“Yalnız bugün oluyor bütün bunlar. Bugün, yarın, bir yıl, on yıl, yirmi yıl, haydi haydi otuz yıl.”* (İD, Hep Geçip Gidilecek, s. 139) ifadesiyle konuşma anı ve civarından söz edildiği anlaşılır. Bu durumda zaman, yirmi dört saatin ötesine geçer. Sözü edilen eylemler, bilinmeyen ama çok da uzak olmayan bir geçmişte başlamıştır; konuşma anında da sürmektedir. Gelecekte de gerçekleşeceği beklentisinin olduğu görülmektedir. Bağlamda gelecek için bir sınır koyulduğu görülür. En çok otuz yıl daha bu hareketlerin gerçekleşeceği düşünülmektedir. Böylece zaman, metin içi bağlamda netleşmektedir.

2. Bazen zaman bildiren ifadelerin örtük olduğu, metin içinde belirtilen başka göstergelerle ilgili olarak kullanıldıkları için bunların gönderme yaptığı zamanın bağlam içinde ortaya çıktığı görülür. Üstünova tarafından *“Aslında zaman ifade eden sözcüklerin somutlaştırma işi, çok da açık değildir. Bunların işlevleri zamanı somutlaştırmaktır ama her zaman gerçek bir somutlaştırma sağladıkları söylenemez. Bir ölçüde kapalı kalabilmektedir. Eğer konuşma ortamının bir parçası isek, dün, yarın, iki sene sonra vb. yapıların işaret ettiği zamanı net olarak kavrayabiliriz.”* (2004: 681) biçiminde dile getirilen bu durumu Günay, *“Bağlama göre kullanılan zaman belirleyicileri gerçek dünyaya gönderimde bulunmaz. Bu tür zamanları değerlendirebilmek için, söylemin ya da metnin daha önceki kısımlarına bakmak gerekir. Yani bağlama göre bir zaman kullanımı söz konusudur. Daha önce söylemde geçen bir zamana göre bir başka zamandan söz edilmektedir. Örneğin ‘o gün’ (daha önce sözü edilen gün), ‘-nın arifesinde’ (daha önce sözü edilen günden bir önceki gün),*

'ertesi günü' (belirtilen bir günü izleyecek gün), üç gün sonrası (geçmişteki bir güne bağlı olarak gelecekteki bir zamansal belirleme), -nin iki ay öncesi, o zaman vb." (2013: 238) diyerek açıklar.

Bu tür yapılarda zamanla ilgili göstergeler arasında genellikle eksik tekrar ilişkisinin olduğu dikkati çeker. Aşağıdaki örnekte "o yıl" belirteci, daha önce verilen bir başka cümledeki "1933 yılı" ifadesiyle aynı zamana gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla ikinci cümlenin zamanının belirlenmesi, ilk cümlenin görülmesine bağlıdır:

"O, 1933 yılında ben dördüncü sınıftaydım." (HVT, O Haziran Günü, s. 49)

"O yıl ilkyaz biraz erken gelmişti." (HVT, O Haziran Günü, s. 50)

Aşağıdaki örneklerde de altı çizili birimler arasında eksik tekrar ilişkisi vardır:

"Zülfü en şahane kavgalarına son baharda başlar-**dı**," (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 103)

"bu mevsimde mahalle günde birkaç defa yerinden oynar-**dı**," (Aİ, Zülfü ve Garipler, s. 103)

"Ankara'da 1949-51 arasında yaşadım." (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80)

"Dil Kurumu o yıllarda Sıhhiye'deydi." (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81)

Aşağıdaki örneklerdeyse "ertesi, gelecek, yarın" gibi sıfatlarla nitelenen zaman adlarından oluşan belirteçlerle "dün, yarın" gibi zaman belirteçleri, daha önce belirtilen bir atıf zamanından hareketle olay anını yansıtır. Bu sözcükler, metin içi bağlamdan tespit edilebilecek diğer cümlelerdeki zaman kavramlarıyla anlamlandırılır.

"Ertesi sabah sinemanın yeri bir harabeden farksızdı," (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 31) cümlesinde yer alan "ertesi sabah" ifadesi, daha önce verilen "Bir gece içinde, koskoca sinema nasıl yanıp kül oldu, hâlâ şaşarım. O karlı, fırtınalı geceyi hatırlıyorum." (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 30) söyleminde geçen "o karlı, fırtınalı gece"nin ardından gelen sabaha gönderme yapar.

"Bir maç dönüşü bu. Rüzgâr, soğuk binlerce insanı yuttu sanki. Ama gelecek hafta gene koşacaklar akın akın." (İD, Futbolcuyuz Futbolcu, s. 144) örneğindeyse "gelecek hafta" belirtecinin yer aldığı cümle için atıf zamanını, öyküde anlatılan bir maç

dönüşü yaşananların anlatıldığı cümleler verir. Dolayısıyla “gelecek hafta”, öyküde verilen ve geçmişte kalmış bir maçtan sonraki haftayı anlatır.

“Şimdi gidiyoruz. Pencereleler sımsıkı kapalı bu ağustos akşamında.” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 70) ifadesinden sonra söylenmiş “*Yarın sabah yeniden istasyonda olacağız.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 72) cümlesindeki “yarın sabah” da ilk bölümde geçen “bu ağustos akşamı” birimiyle açıklanabilmektedir. *İstasyonda ol-*eylemi, yer aldığı cümle içinde olay anında gerçekleşen bir eylemdir ve bunun zamanını veren “yarın sabah” belirteci, “bu ağustos akşamı”ndan sonraki sabahı anlatır. Yani olaya, “ağustos akşamı”ndan bakılmaktadır. İlk bölümde geçen “şimdi” belirteci de aslında çok net bir zaman ifadesi değildir. Bu belirtecin gönderme yaptığı zamanın belirlenebilmesi için alıcı ile vericinin aynı konuşma ortamının parçası olması gerekir. Bu durum, anlatı metinlerinde farklı bir görünüm sergiler. Metinlerdeki sözce göndermelerini “söylem” ve “anlatı” bağlamında ele alan Günay, söylem zamanıyla anlatıdaki dilbilgisel zamanı birbirinden ayırmakta ve anlatıdaki zamanlara yönelik şöyle demektedir: “Diğer yanda ise anlatıya ait şimdiki zaman, geçmiş zaman ya da gelecek zaman vardır. Bu ayırmadan yola çıkarak, ikincilerini anlatsal şimdiki zaman, anlatsal geçmiş zaman ya da anlatsal gelecek zaman olarak tanımlıyoruz. Anlatsal şimdiki zaman, sözceleme öznesinin (yani bir sözceyi üretilip alıcıya aktaran kişinin) konuşma zamanına değil, anlatı içindeki herhangi bir noktayı merkez alan bir zaman tanımdır (bir romandaki ‘şimdi gidiyorum’ diyen öznenin ‘şimdiki zamanı’, ne yazarın yazdığı ‘şimdiki zaman’ dilimini belirtir, ne de okuyucunun içinde bulunduğu zaman dilimini. Buradaki ‘şimdi’ bütünüyle kurmaca dünya içindeki bir zamansal noktadır. Bu noktaya bağlı olarak anlatıdaki bir kişi ‘yarın gideceğim’ ya da ‘dün geldim’ diyebilir. ‘Dün’ ya da ‘yarın’ zaman belirleyicileri de anlatı kişinin kurmaca yapı içinde belirlediği bir zamansal noktaya uygun belirlemelerdir).” (2007: 98) Yukarıdaki örneğin yer aldığı öyküde konuşma zamanı odaklı bir anlatımın tercih edildiği ve konuşma zamanıyla olay zamanının örtüştüğü görülür. Ancak bilinmektedir ki bütün metinler, aslında geçmiş zamana aittir. Buna göre bu cümledeki “şimdi” zaman belirleyicisi de söylem anına değil anlatı içindeki kuramsal bir zamana işaret etmektedir. Yani metin için ele alınması gereken bir konuşma zamanı söz konusudur. Metin içindeki kuramsal zaman bağlamında ele alındığında “şimdi” belirteci, metin içi

bağlamda kendinden sonra belirtilen cümlede geçen “*ağustos akşamı*”na işaret etmektedir.

“*Dün, o kumral saçlı, rüyalarımızın kızını gördüm.*” (ÖEB, İstasyon, s. 50) cümlesindeki “*dün*” belirteci de tek başına ele alındığında son derece belirsiz bir zamana gönderme yapar. Konuşma anından bir gün öncesine işaret eden bu belirtecin anlattığı zamanın belirlenebilmesi, konuşma anının bilinmesine bağlıdır. Buna göre öyküde daha önce söylenmiş “*İşte bugün yine pazar.*” (ÖEB, İstasyon, s. 48) cümlesinde geçen “*pazar*” birimi, konuşma anını yansıtırken buna bağlı olarak “*dün*”ün bunun bir gün öncesine yani cumartesi gününe işaret ettiği görülür. Ancak hangi cumartesi olduğu kesin olarak yine bilinmediğinden zaman bilgisi, soyutluğunu korumaktadır. Bunun için dil dışı göndermeler ve metinlerarası ilişkiler aracılığıyla ulaşılabilecek daha ayrıntılı bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır.

“*Günlerden cumartesiydi.*” (L, Lunapark, s. 5) cümlesi de “*Yarın okul açılıyordu.*” (L, Lunapark, s. 8) cümlesindeki “*yarın*” belirteci için açıklayıcı bir görev üstlenmiştir. Metin içi bağlamda “*yarın*”, “*cumartesi*”den bir gün sonrasına yani geçmişte kalmış bir pazar gününe gönderme yapar.

3. Pek çok öyküde zaman bilgisinin öykünün bir bölümünde tek seferde ya da metin içinde parçalara ayrılmış olarak sunulduğu ve bu bilginin öyküde anlatılan olay ve durumları kapsayıcı bir nitelikle konuşma ya da olay zamanını verdiği görülmüştür.

Aşağıdaki metinde ilk cümlede geçen zaman belirteç tümleci görevindeki “*bir Nisan akşamının ilk karanlığında*” ifadesi, ardından gelen cümleleri de zaman yönünden tamamlamakta ve olay zamanını vermektedir:

“*Bir Nisan akşamının ilk karanlığında bulvara çıkmıştım. Sigaram yoktu, elim cebimde eski ve uzak bir takım hayalleri arıyor gibiydim. Bir takım günlük olayları aklımdan çıkarmıştım. Ekmek derdini, para sıkıntısını unutmak, eski aşklarımın geçtiği, kaybolduğu yerleri, bitmiş tükenmiş rüyaları, unutilan ümit kırıntılarını bulmak istiyordum. Nasıl oldu bilmem, birden bizim ufacak durağı yanibaşımda gördüm. Camın ardında bir gölge var gibiydi. Bulvar ay ışığında parlıyor, otomobiller tek tük geçip gidiyordu. Biraz yanaşınca birisinin sigara içtiğini farkettilim. Işığı bir yanıp bir sönüyordu. Bulanık camı silip içeri baktım, bir adam duvara bir şeyler yazmakla*

meşguldü. Öylesine dalmıştı ki yüzüne çarpan bir otomobil ışığı altında bir an şaşkın şaşkın bakakaldı. İşte o zaman yüzünü ve karanlık gözlerini seçebildim. Temiz giyinmişti, kravatlı ve şapkalydı. Başını döndürünce beni gördü, ışıktan korkan bir vahşi hayvan gibi geri geri çekildi, sigarasını yere attı ve bulvarın kenarındaki arsaya doğru kaçtı. Bir kedi gibi duvarın dibinden, bulvarın lambalarının ışıklarının düşmediği yerlerden, adeta kendi kendinden gizlenerek kayboldu. Ay ışığında görünmesini bekledim, belirmedi bile. Rüyalarımızda bir görülüp, bir kaybolan, gerçek olup olmadığından şüphe ettiğimiz bir hayal yarattığı gibi ışıktan, yabancı gözlerden ürkip kendi dünyasına kaçırılmıştı.” (Aİ, Bulvardaki Durak, s.35-36)

“Bir gün bir daracık meyhanedeydim. Kendi ölü denizimin ölü dalgalarını da beraber getirmiştım. Nereye gitsem gelirdi onlar. Donmuş dalgaları. Kaskatı. Bir yerden doğarlardı, yaklaşır yaklaşırlar, donup kalırlardı bana tam çarpacakları anda. Dört yanımı alırdı o donmuş, o ölü dalgalar. Köpükleri beyaz kar tanecikleri gibi havada kalakalmış. Bir yerlerden kopmak istiyordum. Bıkmıştım, son damlasına gelmişti bardak. O damla da düştü düşecekti.

Bir kadınla bir erkek geldi yan masaya oturdu. Ben taburedeydim, rakımı yudumluyordum ağır ağır. Pasaj dolup taşıyordu. Neden boştu yanımdaki tabureler? Pazar olmalıydı. Yağmur düşüyordu ara sıra. Bir ekim günü. Ne güz, ne kış. Öyle bir garip gün. Kadın hiç konuşmuyordu. Erkek anlatıyordu habire. Ne anlatır? Meyhanenin tek kadınıydı bu esmer. Kimseyi, hiç kimseyi görmüyordu sanki. Kapatmış koca bir dalga dört yanını. Bir o var, bir de sevdiği. Hep susuyor. Bir benim susan, bir o. İkimizde de birer dalga var. Benimki donmuş, onunki durmadan bir inip bir kalkan. Nerdeyse göreceğim o dalgaları. Köpükleri saçışları, kıyıya vuruşları, yükselip alçalışları...

(...)

Üç delikanlı geldiler, taburelere yerleştiler, Maçtan çıkmışlar. Ne varsa ne yoksa, oynanan oyundu. ‘Ne takım şu Fenerbahçe,’ diyordu biri ‘Aman Allah, dalgalar gibi akıp durdu boyuna,’... Koca bir dalga indi. Sildi onları gözümden. Karardı ortalık. Şişeler, bira dubleleri yitip gitti, sürükledi o dev dalga hepsini. Süpürdü meyhaneyi, Beyoğlu’nu, akşam sarhoşlarını önüne katarak...” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31-32)

örneğinde verici, geçmişe döner ve bir ekim gününü hatırlayarak o Pazar gününe dair

anılar paylaşır. Zaman bilgisi, metnin ortasında üç ayrı cümle içinde verilmiştir: 1. *Pazar olmalıydı.* 2. *Bir ekim günü.* 3. *Ne güz, ne kış.* Bu cümlelerde geçen ve olay zamanına gönderme yapan “*Pazar, ekim, güz, kış*” sözcükleri, diğer cümleleri zaman bakımından kapsayıcı nitelik gösterir.

“*Işıkları yanmış bir Beyoğlu akşamı... Bir İstanbul cumartesi. İnsanlar sığmıyor kaldırımlara.*” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 123) cümlesinde de zaman, ardışık iki ayrı cümle içinde veriliyor. Önce akşam olduğu söylenip diğer cümlede günlerden cumartesi olduğu belirtiliyor ve bu bilgi, bağlam çerçevesinde değerlendirildiğinde konuşma zamanını veriyor. Dolayısıyla zaman incelemesinde iki cümlenin birlikte değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bir araya getirilen bu cümleler, aynı zaman diliminde gerçekleşen olayların anlatıldığı konuşma zamanı odaklı diğer cümleler için de kapsayıcı niteliğe sahiptir. Metnin devamında konuşma zamanında görülen bazı film afişlerinden söz ediliyor: “*Sonra sinemalardaki çekici resimler, çağrışımlar. Adları bile birbirinden daha anlamlı: Kürtaj, Şeytan, Belâli Dilber, Çapkın Kızlar, Aşkın 69 Çeşidi, Rio’da Aşk, Soysuzlar, Bar Piliçleri, Çinli Bakire, Cıvıv Çıkacak Kuş Çıkacak, Hep Bakire mi Kalacaksın... Koca koca afişler, sıra sıra fotoğraflar. Alt alta, üst üste, çıplak vücutlar!...*” (İD, İstanbul Öyküsü, s. 123-124) Bu filmlerin yapım yıllarına ulaşılabilirse zaman biraz daha netleşecektir. Buna göre “*Cıvıv Çıkacak Kuş Çıkacak*” filminin 1975 yapımı olduğu (<http://www.sinematurk.com/film/2652-civciv-cikacak-kus-cikacak/>, e.t. 21.08.2015), “*Hep Bakire mi Kalacaksın*” filminin de 1976 yılında gösterimde olduğu (<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arkin%20Allen/>, e.t. 21.08.2015) bilgisinden hareketle konuşma zamanı, 1970’ler olarak belirlenmektedir.

Aynı metne ait “*Bir haziran günüydü.*” (HVT, O Haziran Günü, s. 48) ve “*O, 1933 yılında ben dördüncü sınıftaydım.*” (HVT, O Haziran Günü, s. 49) cümlelerinde de zamanın metin içi bağlamda aşamalı olarak netleştiği görülmektedir. Önce “*Bir haziran günüydü.*” cümlesiyle geçmişte yaşanmış olayların zamanı ay bilgisi sunularak kapsayıcı şekilde verilir. Daha sonra “*O, 1933 yılında ben dördüncü sınıftaydım.*” cümlesiyle Haziran ayının ait olduğu yıl da bildirilip söz konusu geçmiş zaman dilimi kesinleştirilerek alıcının zamanı daha net biçimde algılaması sağlanır.

“*Ziye Bey’le 1947-50 arasında birlikte olduk. Milli Eğitim Basimevi’nin Düzeltme Bürosu şefiydi. O sıralar ben de Tercüme Bürosu’nun Klasik yayınlarında*

görevliydim. Haftanın üç dört günü çoğunlukla aynı odada çalışırdık. Öğle vakti birlikte çıkardık Sultanahmet'e. Bir küçük lokanta vardı, oraya giderdi. Ayasofya çevresinde, parkta bir süre dolaşırdı. Yedi Meşale günlerinin anılarını dinlerdim. Hiçbir arkadaşı için eleştirici bir sözü duymadım. Kızgınlığını, öfkesini belli etmedi, böyle ilkel duygular ona yaklaşmıyordu. Şiirlerindeki, öykülerindeki kadar içtenlikle bakıyordu kişilere, olaylara..." (HK, Ziya Bey, s. 50) örneğinde de ilk cümledeki zaman belirteç tümleci olan "1947-50 arasında" ifadesi, diğer cümleleri de zaman yönünden tamamlamaktadır. Aynı şekilde "Gittim yıllar gerisine. Yıl 1955 - 60 arası. Gece yarısından sonraki saatler. Gazetede işimizi bitirip durağa, son tramvaya yetişmek için koşuşmamız... Dizici, yazıcı, sekreter tüm arkadaşlar. Öteki gazetelerin gece çalışanları. Geceyarılarının o tadına doyumaz ayaküstü söyleşileri. Seviler mi, serüvenler mi anlatılmaz! Ama o geceki haberler, yazılar bir yana itilmiştir, unutulmuştur. İşte o yorgancı dükkânı bizleri kendi evrenine çeker de çeker. Beş on dakika o yorganların anımsattığı nice çağırışım bir gelir bir gider..." (L, Zaman Denzinde Çağaloğlu, s. 65-66) örneğinde de "Yıl 1955 - 60 arası." cümlesi, bir çatı görevi üstlenerek metni oluşturan cümleleri, zaman bakımından kuşatmakta ve olay zamanını vermektedir.

"Karlı günler." (EGKÜK, Güneşli Günleri Özleyerek, s. 54)

Yukarıdaki cümle, öykünün ilk cümlesidir ve "kar" sözcüğünden hareketle dil dışı göndermeler aracılığıyla alıcıya kış mevsimini düşündürerek konuşma zamanını verir. Bu da âdeta bir çatı misali öykünün konuşma anı odaklı diğer cümlelerini zaman yönünden kapsamakta, içine almaktadır.

"Bir 1929 yazını hatırlıyorum bu kasım akşamüstü. (...)

Kasım'ın bilmem kaçı. Yıl 1972. Kendime gelmeliyim, bu ana dönmeliyim. Gerçek olan anlardır. Yaşadığımız, ya da yaşadığımızı sandığımız. Geceyle günün birleştiği çizgideyim şimdi. Hem gündüz, hem akşam bir arada." (İS, İstinye Suları, s. 10) metninde altı çizili birimler de konuşma zamanını vererek kapsayıcı rol oynamaktadır.

"Günün her saatinde tıklım tıklım olan sokakları var 1981 İstanbul'unun..." (L, Ne Yazmalı Derken, s. 73)

Bu örnekten anlaşılmaktadır ki her ne kadar anlatıcı, öyküyü "şimdi"yi esas alarak kurgulamışsa da metindeki "1981" biçimindeki yıl bilgisi, aslında öykünün

zamanını geçmişe yerleştirmekte, konuşma zamanının 1981 olduğunu belirtmektedir. Öyküde anlatılanlar, bugün için bitmiştir, geçmişte kalmıştır.

Aşağıda ilk cümlenin birincil nesnesi konumundaki “birbirine benzeyen o güz sabahları içinde biri” yapısı içinde ad değerindeki “güz sabahları içinde biri” ifadesi, diğer cümlelerde anlatılan olayların zamanının bir güz sabahı olduğunu bildiriyor. İlerleyen cümlelerde biraz daha ayrıntıya inilmiş ve Eylül’ün ilk günleri olduğu söylenmiştir:

“Aradan bunca zaman, macera, insan, karmakarışık olarak geçip gittiği halde birbirine benzeyen o güz sabahları içinde birini hatırlıyorum. Hafif bir yağmur altında gelmiş, iskelede bekleyen vapura binmişim. Henüz Eylülün ilk günlerindeydik, hava sıcak, yakalar açıktı. Güverteye çıkmış, en gerideki sıraya kadar yürümüşüm. O benden bir kanape önde ve sol taraftaydı. Sahile o kadar yakın geçiyorduk ki onun dağılan saçları beyaz yalının pencerelerine sürünüyor gibiydi. İlk bakışta onun profilini sahilin evleri, bahçeleri, ağaçlarından ibaret bir fon üzerinde keskin çizgilerle çizilmiş olarak görmüştüm. Bunca zamandanberi sahil bana böyle sevimli görünmemişti. Genç kızın sade bir robu, gözlerinde siyah gözlükleri, elinde ciltli kitabı vardı. Ayaklarını boyuna oynatıyor, sanki içinden bir şarkı söylüyordu. Güverteye baş taraftan gelen sabah rüzgârı saçlarını geriye uçuruyor, eteklerini kaldırıyor. Gözlerim denize, ardımızda kalan köpüklere, yalılarının yeni kalkan pancurlarına, dumanın havada kayboluşuna, martilerin kanat çırpışına, uzaktan geçen bir balıkçı kayığına dalyordu. (Aİ, Yandan Çarklı, s. 51-52)

“Çini soba yanardı çıtır çıtır. Pamuk, yavrularıyla yan gelmiş sıcakta. Sedirde açmışım önüme çocuk dergilerini, ‘Philips 1933’ radyoda bir alaturka hava. Sokaktan gelen sesler. Geçen satıcılar. Akşam karanlığının kente ağır ağır çöküşü...

Sobanın demirine bir kağıt yapıştırdın mı daha güzel çeker. Kağıt hafiften hafiften kızarır. Annem girer çıkar çabuk çabuk. Akşam hazırlığındadır, yemek pişmiş, sofraya kurulacak... Babam az sonra gelir. Kimbilir hangi davanın üzüntüsüyle yorgun. Belki Yo-Yo getirir bu akşam. Ya da bir küçük tavla... Pencereden az sonra başlayacağım yolu gözlemeye. Alacakaranlıkta seçilmez olana kadar. Zaten daha önce babam gelecektir ya...

1930’lar... İlkokul yıllarım...” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 19)

Yukarıdaki örnekte anlatılanların, vericinin ilkokul yıllarına (1930'lar) ait olduğu anlaşılmaktadır. Verici, o ana geri dönmüş ve geçmişin içine girmiştir. Örnekte geçmişin hayali kurulmaktadır. Dolayısıyla metindeki eylemler ve ekler, geçmiş zaman bağlamında değerlendirilmelidir.

“*Bir gün başlıyor... Daha karanlıktı sokağa çıktığımda. Altı buçuk otobüsü duraktaydı. Ben biner binmez kalktı.*” (İD, Bir Gün Başlayacak, s. 115) cümlesinde de zaman, metin içi bağlamda netleşmektedir. Önce zamanla ilgili bilgi veren bir birim olarak “*karanlık*” sözcüğünün dolaylı yoldan zaman bilgisi sunduğu, ardından saatin “*altı buçuk*” olduğu bilgisinin verildiği görülür. Daha sonra zaman ilerler, otobüs gideceği yere vardığında saat artık yedidir: “*Saat yedi, aydınlıktan iz yok.*” (İD, Bir Gün Başlayacak, s. 117)

Aşağıdaki örnekte önce saat ve vakit bilgisi (*sabahın sekizi*) verilmiş, daha sonra “*kar*” sözcüğünün yardımıyla kış mevsimi olduğu sezdirilmiştir. Metnin ilerleyen bölümlerindeyse kış mevsimi içinde “*Şubat*” ayı olduğu bildirilmiştir. Böylece zaman, metin içinde vakit, saat, mevsim, ay biçiminde aşamalı olarak somutlaşmakta, bütün bunlar ele ele vererek öykü zamanını ortaya koymaktadır. Öykü (son altı cümle hariç), anlatıcının bir Şubat sabahı saat sekizde bir arabanın içinde beş dakika içinde gördüklerini, düşündüklerini anlatmaktadır.

1. “*Sabahın sekizi.. Karlı bir İstanbul günü başlamış.. Çamur, rüzgâr, soğuk. Tüneldeyim. Beş dakikadır arabanın kalkmasını bekliyorum.*” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 81)

2. “*Şubat ayının bir karlı günü.*” (TÖ, Şubat Sabahı, s. 83)

“*Deniz benimdi. Gözlabildiğine uzanan bütün sular benim... Tek kişi yok görünürde. Evlerindeler daha. Kahvaltıdalar, uykudalar. Gazetelerini okuyorlar, çocuklarıyla, karlılarıyla konuşuyorlar. Saat sekiz. Güneşi ufak bulutlar örtüp kayboluyor. Cam gibi deniz. Ayaklarımın bastığı kumları görüyorum, taşları, ne var ne yok hepsini! Doğa'nın ilk günü sanki. (...)*”

“*Yirminci yüzyılın yetmiş ikinci yılının bir temmuz sabahındayım.*” (İS, Denizde Bir Adam, s. 42) örneğinde de yüklem görevindeki “*yirminci yüzyılın yetmiş ikinci yılının bir temmuz sabahındayım*” birimiyle metinde anlatılanların zamanı verilmiştir.

Aşağıdaki örnekte öykünün başlığıyla birlikte bazı cümleler, öyküde geçen olayın net zamanını vermektedir: 1935’in bir şubat akşamı, saat beş civarı.

“1935 DE BİR AKŞAM

“*Buz tutmuştu yokuş. Adım başında düşer gibi oluyorduk. Sokak köşelerinde şubat rüzgarı tokadını yapıştırıyordu.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 100)

“*Hava iyice kararmıştı. Evde merak etmeye başarlardı nerdeyse. Muhallebicinin saati beşi geçiyordu.*” (YBY, 1935 de Bir Akşam, s. 105)

Aşağıdaki öyküde anlatılanların zamanı, yüklem görevindeki “*temmuz güneşinin sıcaklığında*” ifadesinde yer alan “*temmuz*” biriminden hareketle ortaya çıkmakta, -{DI} ekiyle de bunun geçmişte kaldığı anlaşılmaktadır:

“*Bir kapının önündeydiler. Bir otel kapısı. ‘İçki dokundu sana,’ dedi. İki dublecik. Girsek mi? Bir sigara daha yaktı. Bu üçüncüsü. Bir şey söylemeli. Ne? (...)*”

Bağdat Caddesi, temmuz güneşinin sıcaklığında. Uzun bir yürüyüş. Birbirlerine dokunmadan. İsterdi elini tutmayı, parmaklarını sıkmayı.” (HK, Bir Kapı Önü, s. 92)

Görüldüğü gibi, kapsayıcı nitelikte olan dil birimleri, daima zaman belirteç tümleci göreviyle yer almamakta, diğer ögeler ya da cümleler de öyküde metin bağlamında zamanın belirlenmesine yardımcı olmaktadır.³⁹

Kimi zaman verici, zaman bilgisini metin içinde dolaylı olarak sunar. “Evden Kaçış” adlı öyküde ağabeyinin evden kaçtığı günü öyküleyen anlatıcı, olayların da bir Cuma günü gerçekleştiğini şu cümlelerle verir:

“*Yarın gene okul, öbür gün pazar neyse.*” (BA, Evden Kaçış, s. 45)

“*İstanbul insanı, 1977 yılının kentlisi, hele biz İstanbul köylülerinin yaşamı, hep böyledir.*” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 83) cümlesinde dolaylı olarak konuşma zamanının 1977 yılı olduğuna işaret edilir. Akçataş, “*Bazen metnin tamamının okunması, metindeki herhangi bir cümlenin zaman bilgisini anlamımızı kolaylaştırır. Örneğin olayın gerçekleştiği devir bilgisi, böyle bir açıklama sağlar.*” (2005: 26) der. Yukarıdaki örnek cümle de metnin tamamı için zaman açısından çatı görevi

³⁹ Belirteç dışındaki birimlerin zaman anlatımına katkıda bulunmasıyla ilgili örnekler için bk. 3.3. Zamanla İlgili Bilgi Veren Diğer Dil Birimleri ss. 554-569.

üstlenmiştir. Diğer cümlelerin zamanını doğru biçimde belirlemek, öykünün bütününe ele alınmasına ve bu cümlede belirtilen kapsayıcı zamanın diğer cümleler için de geçerli sayılmasına bağlıdır.

Aşağıdaki cümlelerde, öyküde anlatılanların kesin tarihi dolaylı biçimde veriliyor. Bu, 1890'a ait bir şarkının 75 yıl sonra dinlendiği söylenerek yapılmıştır. Buna göre dinleme zamanı, $1890+75=1965$ olarak belirlenir. Yani anlatıcı, geçmişte Bursa'da geçirdiği zamanları anlatırken aşağıdaki cümlelerde o zamanın içine giriyor ve olay anıyla konuşma anını birleştiriyor. Dolayısıyla olay zamanı, 1965'e denk gelmekte, anlatıcı o yıl Bursa'da bulunmaktadır.

“Alaturka havayı duymuyorum, yalnız 1890 dan gelen Can Can var. Olanca hızıyla başlayan dans 1890 ın bir kış gecesinde yaşatıyor beni. Kişi ölmeli mutluyken şarkısı Toulouse-Lautrec için mi? Bütün o insanlar için mi? Benim için mi yetmiş beş yıl sonra?” (YBY, Bursa'da Toulouse Lautreç, s. 62)

“Bir şiir yayınladım 1940'da kendi adımla. Yayımlanmış tek imzalı şiirim, adı “O Sokaklar”... Bulmak mümkün değil şimdi, otuz beş yıl geride kalmış bir anı.” (İD, Anılar da Ölür, s. 23)

Yukarıdaki örnekte “1940” ve “otuz beş yıl geride kalmış” ifadeleri bir araya getirildiğinde öyküde anlatılanların 1975 yılına ait olduğu, “şimdi” sözcüğünün o yıla yani konuşma zamanına gönderme yaptığı anlaşılmaktadır.

“Gazeteler, dergiler, kitaplar. Kitaplar, dergiler, gazeteler... Bir de filmler, oyunlar... Tüm yaşamı bunlar doldurdu. Ta 1930'lardan bu güne kırk yıldan çok...” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 21) örneğinde de tarih bilgisinden hareketle konuşma zamanına ulaşılabilmektedir.

Aşağıdaki metinde önce bir bayram gününden söz edilir. Sonra verici, otuz kırk yıl önceki bayram günlerini hayal eder ve geçmişte 1930'lara gittiğini bildirir. Dolaylı olarak alıcı, zaman hakkında verilen parçaları birleştirerek öykünün anlatı zamanını oluşturan şeker bayramının 1960 ya da 1970'ler olduğu sonucuna varır:

“Bugün Şeker Bayramı... Şu bayram sözünde bile bir sevinç var. İnsanın içi bir hoş oluyor, çocuklaşıyor, eski günlerine dönüyor. Otuz kırk yıl önceki bayram yerlerine gidiyor düşlerinde... Çamurlar içinde bir yağmurlu günü hatırlıyorum. Bayram yeri

vıcık vıcık. O yeni giysiler sırlıklam olmuş. Bir kuklacı dükkânına giriyoruz bir iki arkadaş. Sonra atlıkarıncaya binmek, sonra ata... Cebimizdeki bir lira bitmek tükenmek bilmez. Bozdur bozdur harca: 1930'larda o gümüş liralara üç bayram günü dayanırdı. Herşeyi karşılardı. Bugünün yüz lirası gibi bir şey!..” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 111-112)

Aşağıdaki örnekte de konuşma zamanı (1980’de bir akşamüstü) dolaylı olarak veriliyor:

“Yıl 1930 olmalı. Ne kadar geçmiş? Yarım yüzyıllık bir uzaklık... (...) Sanki biliyor gibi elli yıl sonra bir akşam üstü yaşlı bir kişinin, kendisinin bu resme baktığında her şeyi yeni baştan yaşayacağını.” (L, Hasta Çocuk, s. 83)

Bazen de zaman, doğrudan tarih verme yöntemiyle sunulur ve diğer cümleler için de kapsayıcı özellik taşır:

“Oysa bugün bayram... Güneşli, mavi, aydınlık bir gün. 1 Mayıs 1979...” (HVT, İlkyaz Tutsaklığı, s. 61)

“Ne dersiniz, kuruşun ne olduğunu mu sordunuz? Öyle ya yıl 1992. Bense 1930’ları, 40’ları anlatıyorum size.” (HK, Sinemalarda Yaşamak, s. 13)

“Uzak Bir Temmuz” adlı öyküde hem olay hem de konuşma zamanı bilgisi doğrudan verilmektedir:

“Kaç yıl geçti? 1946’dan 1983’e!” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 27)

Aynı durum, “Orhangazi’de Bir Çocuk” adlı öyküde de görülür. “Nerde 25 Mayıs 1933, nerde 13 Mayıs 1983.” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 44) Öyküde verici, geçmişe gitmekte ve 25 Mayıs 1933’te babasıyla Orhangazi’deki bir kahvede kiraz yediklerini anlatmaktadır. Konuşma zamanı da 13 Mayıs 1983’tür. Buradan da anlaşıldığı üzere her ne kadar konuşma zamanı şimdi olarak değerlendirilse de öykünün anlatma anı da aslında geçmişte kalmıştır. Dolayısıyla bütün öykülerin zamanı, temelde geçmiş zamandır.

Zaman bilgisinin kapsayıcılığı, metin içindeki cümlelerin birbirine bağlanmasını sağlarken zaman ortaklığıyla bir araya gelen cümleler, cümle üstü birimleri⁴⁰ oluşturur.

⁴⁰ Cümle üstü birimlerle ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümleden Büyük Birimler”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. II, S. 600, Ankara, TDK Yayınları, 2001a, ss. 786-797; ÜSTÜNOVA Kerime, “En Büyük Dil Birimi Cümle midir?” *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. I, S. 590, Ankara,

Yücel, “Uygulamada bir söylemin anlatı düzeyine erişebilmesi için, en azından belli bir yerde ve belli bir zamanda bir söyleme, düşünme ya da yapma edimiyle donatılmış bir kişiyi içermesi gerekir.

Öyleyse, deney de bize bu üç ulamdan birinde gerçekleşen herhangi bir dönüşümün ötekilerin şu ya da bu biçimde bir dönüşümüne yol açtığını gösterdiğine göre, bu üç ulam ve aralarındaki bağıntılar üzerinde yeterince derinleştirilmiş bir araştırmanın anlatıyı yalnızca en anlamlı yanında değil, bütününde, yani tüm yapısı içinde kavraması çok güçlü bir olasılık.” (1993: 19) diyerek bir anlatıda zaman, mekân ve kişilerin en önemli öğeler olduğunu; bunlardaki değişikliklerin diğer özellikleri de değiştirdiğini belirtmektedir.

Örneğin “Geçmiş Zamanı Ararken” adlı öyküde zaman değişikliğiyle metnin bölümlenebileceği görülmektedir.

“Gündelik yaşam nedir? Koşuşma, didişme, çalışma, bir dışlinin sürekli dönüşü... Sabah kalk, sokağa fırla, taşıtlar, kalabalıklar, ana cadde, bir işyeri, bir masa, bir tezgâh, kâğıtlar, bilmem neler... ‘Yaşadım’ de elindeyse, ‘yaşıyorum’ de!... Yıllar geçer kendini bitmiş tükenmiş bulursun bir ayna karşısında.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58) biçimindeki çıkarım cümleleriyle başlayan öykü, ilk başta geniş zamana yönelik cümleleri içerirken ve bunlar, kendi içinde bir bütün oluştururken “Ortaokulda bir arkadaşım vardı.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58) cümlesiyle geçmişe, anlatıcının ortaokul yıllarına gidilerek bu bölümde o yıllara ait bir arkadaştan söz edilir: “Ortaokulda bir arkadaşım vardı. Bir iki yaş büyüktü benden. Koca defterler doldururdu o güzel el yazısıyla. Romanlardı bunlar! O günlerde ‘Yarımay’ adlı bir dergi çıkardı, orada okuduğumuz ‘aşk ve ihtiras’ öykülerine pek benzeyen şeyleri yazdıkları. Karakurt’un, Mükerrerem Kâmil’in, Kerime Nadir’in etkisinde birtakım yapay, yaşanmamış olaylar, aşklar, tutkular, serüvenler... Ah bir de bu yazdıkları basılsaydı! Sınıfın iki edebiyatçıydık. Ben ve Nuri. Ama ben bu tür yazıların ‘edebiyat’la ilgisiz şeyler olduğunu sezmeye başlamıştım. O günlere dek gazetelerin öykü sütunlarına durmadan öyküler gönderirdim. Kimileri çıkardı Nuri’nin bir tek

---

TDK Yayınları, 2001b, ss. 181-185; ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümle Çözümlemelerine Farklı Bir Yaklaşım”, *Dil Yazıları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011b, ss. 191-205; AYDIN Hasene, *Oktay Akbal’ın Hayri Bey’li Üsküdar Adlı Öyküsünde Cümleler Arası Anlam İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa, 2009.

parçası yayınlanmadı. Hep o güzel defterlerde kaldı.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58) “Ortaokulda” zaman belirtecinin çatısı altında toplanan bu cümleler de kendi içinde öbeklenmiştir.

Daha sonra “*Bir gün bir çocuk dergisine gittik birlikte.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 59) cümlesiyle başlayan bölümde geçmişte ortaokul yıllarına ait “bir gün” anlatılır: “Bir gün bir çocuk dergisine gittik birlikte. İkimiz de sıkılığandık. Bir gazetenin, derginin, yazı işlerine gitmek, konuşmak, yazı bırakmak dünyanın en güç işleriydi. Yine de kalktık ‘Ateş dergisine gittik. O günlerin çok satışlı bir çocuk dergisiydi. Korku, serüven öyküleri, resimli romanları basılırdı burda. Biz de o öyküler gibi bir şeyler yazdık, ‘Hayaletin Dönüşü’, ‘Ölü Bakıyor’, ‘Maskeli Yüzler’ gibilerden... Kalktık indik Babıâli caddesine elimizde yazılarımızla. Orta ikide okuyan on dört, on beş yaşlarında iki çocuk. Vitrinlere baka baka, kitapları seyrede seyrede... Dergide kimse yoktu bir dağıtıcıdan başka. O da aldı bizi karşısına, gazetecilik, yazarlık üzerine bir söylev çekti. Gazeteciliğin çileli yanlarını, bu alanda her işi yapmak gerektiğini... Sonra abone ya da bayi defterlerini çıkarıp gösterdi. Bunları yeni defterlere geçirtmek gerekliymiş... Böyle böyle başlanırmış gazeteciliğe, yazarlığa!... Nuri iki kocaman defteri kaptı hemen ‘Biz bunları pazartesine kadar yazar getiririz’ dedi. İki defteri de koltuğumun altına sıkıştırmaya kalktı. Ama ben gazeteciliğin, yazarlığın abone ya da bayi defterlerini temize çekmek olmadığını seziyordum. ‘Yok, ben istemem, hem benim el yazım okunaksızdır’ dedim. Nuri dışarda çok kızmıştı bana, ‘Sen bu işin adamı olamayacaksın! Böyle böyle başlanır bu işe.’” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58-59)*

Ardından “*Kimin ne olacağı, ne olmayacağı önceden bilinmez. Ortaokul sıralarında ne ‘parlak’ zekâlar vardı, ne çalışkan, değerli çocuklar! Bir düşünün, nerde şimdi onlar? Yaşamın ileri noktalarında mı? Yoksa yitip gittiler mi daha ilk adımda? Garip şeydir şu yaşam dediğiniz! Kimse bilemez ne olacağını, ne yapacağını? Esen rüzgârlarda savrulur gideriz çoğunlukla. Yalan yanlış işlere doğru. Hayal ettiğimiz, kurduğumuz bir yaşam, bir düş kimi zaman anılarda bile kalmaz.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 59) biçimindeki bölümde yine çıkarım cümlelerine yer verilir.*

Bir sonraki bölümde yine zaman bilgisi, kapsayıcı bir rol oynayarak ilgili cümleleri içine alır. “*Yirmi otuz yıl sonra*” belirteciyle ortaokul yıllarından yirmi otuz yıl sonrasına gidilen bu bölümde verici, eski arkadaşına rastladığı bir günde yaşananları

anlatır: “Nuri’yi yıllardır göremedim. Okullarımız ayrılmıştı, yaşam yollarımız, arkadaşlarımız, yazgımız... Yirmi otuz yıl sonra rastladım Şehzadebaşı caddesinde. O, beni tanıdı. Başlı dazlak, buruşuk giysili bir orta yaşlı... Hani resmî dairelerde kendinden geçmiş görevliler vardır, onlardan biri. Hoş beş ettik, ne yapıyorsun, çoluk çocuk var mı? Varmış, üç çocuk. Biri liseyi bitirmiş, kız nişanlanmış. Vergi dairesinde şefmiş. Emekliliğine bir yıl kalmış. ‘Yazılarını görüyorum’ dedi. ‘Kitaplarını da...’ Ama o, Karakurt’ların hayranı olduğumuz dönemin insanı olarak kalmıştı. Beğenisi bir karış ileri gitmemişti. Belliydi beğenmiyordu ne yazdıklarımı, ne de savunduklarımı... Yerinde saymış çeyrek yüzyıldır. Ortaokulda sevdiği şeyleri yine seviyor. ‘Yazmayı bıraktın sen.’ dedim. ‘Yok, dedi, o roman vardı ya, onu bitirdim, bastırdım, görmedin mi? Çok beğendiler.’ Adlar verdi, en değersiz, edebiyatla en ilgisiz birtakım kimseler...

Bakıştan o ortaokul günlerinin coşkusuyla parladı bir an. ‘Senin ‘Karayürek’ romanın ne oldu?’ dedi. Belleğimde izi kalmamış bir şeydi bu: Karayürek çetesi! Bir serüven romanıydı, ilk yazdığım roman! ‘Çok güzeldi, onu bastırmadın da...’ Demek istediği niye değiştin, niye o günlerdeki gibi kalmadın, niye başkalaştın? Uzak, çok uzak bir yerden bakıyordu bana. O değişmemiş, bense değişmiştim.” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 59-60)

Öykünün sonunda yine konuşma zamanına dönülür: “Öldü mü kaldı mı? Emekli olmuştur herhalde. Kayınpeder, dede olmuştur. Yaşından çok daha yaşlı bir yaşam yorgunu! Kahve köşesinde, elinde ortaokuldan kalan romanları, yine çalاکalem yazmakta, yazmakta mıdır? Ateşli Geceler, Yakan Buseler, Ben Seninim gibi ‘aşk ve ihtiras’ öyküleri, romanları!... Bizim ‘edebiyat’ dediğimiz şeylere burun kıvrıp, ‘Bu çocuk kendine yazık etti’ diyerek bana da arada bir acıyarak!..” (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 60)

Böylece zaman bilgisinin, cümleler için kapsayıcı özellikte olması ve metin içindeki zamanların değişmesinin, cümleler arasındaki bağlantıların görülebilmesine olanak sağladığı ve cümle üstü birimlerin sınırlarının belirlenmesine yardımcı olduğu görülmektedir.

4. Metin içi bağlantılar doğrultusunda cümlelerdeki eksiltelerin tamamlanması, zaman ilişkilerinin doğru tespit edilmesini sağlar.

Kimi cümlelerde zaman kavramı, bazen metnin tamamına gereksinim duyulmadan metin içinde bu cümlelerin kendinden önce ya da sonra gelen, anlamsal ve biçimsel bağ kurduğu diğer cümlelerle birlikte ele alınmasıyla da bir dereceye kadar netleşebilmektedir. Bu anlamda zamanın doğru belirlenebilmesi için cümlelerdeki eksiltelerin de metin bağlamı doğrultusunda tamamlanması gerekmektedir.⁴¹ Böylelikle örneğin yüzey yapıda geçmişe göndermede bulunan herhangi bir ek ya da ifade taşımayan cümlelerin, derin yapıda barındırdıkları dil birimleri dikkate alındığında geçmiş içinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılır.

“*Ablamın o sabah gözleri ıslaktı. Annem üzgün, babam hiddetli.*” (BA, Evden Kaçış, s. 41) örneğinde ikinci ve üçüncü cümlelerin, yüzey yapıya “*Annem üzgün, babam hiddetli.*” biçiminde çıktığı görülür. Bu hâliyle cümleler, şimdiki zamanı yansıtıyor gibidir. Oysa ardışık cümleler birlikte ele alındığında ilk cümledeki “*o sabah*” belirteci ve yüklemdeki -{DI} ekinin bunlarda eksiltiye bırakılıp ortak kullanıldığı dikkati çeker: *Annem o sabah üzgün-dü, babam o sabah hiddetli-y-di.* Böylelikle bağlam içinde incelendiğinde bu cümlelerin de geçmiş zamana işaret ettikleri görülür.

Geniş zamana gönderme yapan aşağıdaki cümlelerde eylemlerin tekrarlanma zamanları, bağlamdan çıkarılmaktadır. İlk cümlede “*günün ilk saatlerinde*” belirteci verilip, diğerlerinde varsayılıyor. Böylece diğer cümlelerde verilen eylemlerin her sabah gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Burada görüldüğü gibi bir cümlede verilip diğer cümlelerde derin yapıda bırakılan zaman belirteçleri, zamanda kapsayıcı bir görev üstlenebilmektedir:

⁴¹ Eksilti konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ÜSTÜNOVA Kerime, “Eksilti ya da Sıfır Tekrar”, *Dil Yazıları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011a, ss. 124-134; ÜSTÜNOVA Kerime, “Metin İncelemelerinde Eksilti- Eksiklik Ayrımı”, *Dil Araştırmaları*, Bursa, Sentez Yayıncılık, 2014b, ss. 43-49; ÜSTÜNOVA Kerime, “Yüzey Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 5/4, 2010a, ss. 697-704; AYDIN Hasene, “Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 7/2 Spring 2012, Ankara, 2012, ss. 169-181; KÜLEBİ Oya, “Türkçede Eksilti Tümceleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1-2, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1990, ss. 117-137; ERENOĞLU Dilek, “Derin Yapı, Yüzey Yapı”, *Türkoloji Kültürü Dergisi*, S. 1, Erzurum, 2008, ss. 5-14.

“Günün ilk saatlerinde karşımızdaki evin üst penceresindeki perdeleri acele ve ihmalcı bir el sıyrır.

Günün ilk saatlerinde iki uykulu göz sokağı, semayı süzer.

Günün ilk saatlerinde iri bir ağız açılıp, kapanır.

Günün ilk saatlerinde bakışlarımı ve bütün tecessüsümü o pencereden içeri gönderirim.

Günün ilk saatlerinde o odaya dalarım.

Günün ilk saatlerinde yavaş ve sessiz adımlarla yürür.

Günün ilk saatlerinde elbiselerini giyer.

Günün ilk saatlerinde saçlarını tarar.

Günün ilk saatlerinde tekrar pencereye yaklaşır.

Günün ilk saatlerinde camın buharını elile siler.

Günün ilk saatlerinde açılan berrak delikten benim pencereye bakar.

Günün ilk saatlerinde bazan beni görürse güler.

Ve günün ilk saatlerinde geri çekilir.

Günün ilk saatlerinde kaybolur.” (ÖEB, Semt, s. 15-16)

“İstiyordum ki önce o bana gelsin, istiyordum ki benimle ilkin o konuşsun!..”
(ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 71)

Yukarıdaki örnekte de bazen bir cümlenin bağlam olabileceği görülmektedir. Temel önermenin yüklemine (*istiyordum*) görülen -{DI} eki, bu cümlelerin zamanının geçmiş zaman olduğunu göstermektedir. Örnekte temel önermeye hizmet eden iki iç cümle bulunmaktadır: “*önce o bana gelsin*”, “*benimle ilkin o konuşsun*”. İç cümleler, -{sIn} ekiyle çekimlenmiş yüklemeler içermekte ve anlatıcıya ait bir isteği ifade etmektedir. Dolayısıyla bunların geleceğe gönderme yaptığı anlaşılır. Gelme ve konuşma işi, sözün söylendiği andan sonra yapılacaktır. Ancak temel önermenin geçmiş zamana ait olması, iç cümlelerin de geçmiş içinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle iç cümlelerdeki gelecek, geçmişte kalmış bir geleceği anlatır. Hareketlerin geçmişte gerçekleşip gerçekleşmediği, diğer cümlelerden anlaşılır. Bunların ardından

gelen “*Bu, bir türlü olamadı.*” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 71) cümlesi, söz konusu hareketlerin “*istiyordum*” eyleminden hareketle geçmişte geleceğe yönelik bir istek olduğunu ancak gerçekleşmediğini anlatmaktadır.

Aşağıdaki cümleler de bağlam içinde değerlendirilip gerekli eksilteler tamamlandığında söz konusu cümlelerin, aslında derin yapıda bırakılmış “*dedi*”, “*düşündü*” ya da “*diyordu*” yüklemelerine hizmet eden birer iç cümle oldukları, bu yüklemelerdeki -{DI} ekinden hareketle geçmiş zamanı anlattıkları anlaşılır. Çünkü kaynaşık cümlelerde zamanı belirleyen, temel önermenin kendisidir. İç cümlelerin yüklemeleri, temel önermede verilen zaman çerçevesi içinde geçmiş zamanı, geniş zamanı, geleceği ya da şimdikiyi gösterebilir. Aşağıdaki örneklerde geçmiş zaman bildiren -{DI}, -{yordu} ve -{rdi} ekleriyle kurulmuş “*dedi*”, “*derdi*”, “*diyordu*”, “*düşündü*” yüklemelerini barındıran temel önermeler görülmektedir. Bunlara hizmet eden iç cümlelerde geçen zaman ekleri de temel önermelerden hareketle geçmiş içinde alınmalıdır. Bazen temel önermenin geçmiş zamana gönderme yapan yüklemi, yüzey yapıda da olabilmektedir:

Geçmiş zaman içinde şimdiki zaman:

“*Vapur bekliyorsunuz, değil mi dedi*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 23)

“*Biraz geciktiğiniz için üzülüyorsunuz, şu anda, değilmi dedi*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

“*Telâşlısınız dedi*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

Geçmiş zaman içinde geniş zaman:

“*Herşeyden bahseder, ’ diyordu*” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 21)

“*En çok hangi kelimeleri kullanıyor düşündüm*” (ÖEB, Gölge Durak, s. 34)

“*Geceleri mektup atıyor, derdi*” (BD, Kızırgan Haydar, s. 16)

“*Roza kimseyle dolaşmaz’ dedi.*” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“*Vapur beklemek sıkıntılıdır dedi*” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

“*Hep eski evimizdeyiz. ’ dedi*” (BR, Yitirdiğimiz, s. 10)

“*Bugünlerde hiç orali değil’ derdi.*” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

Geçmiş zaman içinde gelecek zaman:

“Akşam olsun ben ona gösteririm, diyordum.” (BD, Keçi, s. 76)

“Fakat siz hiçbir şey söylemeyin **dedi**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

“Ben tahmin etmeye çalışayım **dedi**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

— “Vapur ne zaman gelir? dedim.

— **Vapur şimdi gelir, dedi.**” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 46)

“‘Ama’ derdi ‘o koca sandığı ufacık kapıdan nasıl çıkaracağız?’” (BD, Bizans Definesi, s. 8)

“‘Ben de bir gün oraya gideceğim’ dermiş.” (BD, Ester ile Roza, s. 24)

Bazen hem iç cümlede hem de temel cümlede geçmiş zamana işaret edildiği görülür. Ancak bağlam içinde değerlendirildiğinde iç cümledeki hareketlerin uzak geçmişe, temel cümlede ise yakın geçmişe gönderme yaptığı anlaşılır. Aşağıdaki örneklerde iç cümlelerde anlatılanlar, temel cümlelerdeki hareketlerden önce gerçekleşmiştir. Dolayısıyla temel cümle, yakın geçmiş; iç cümle, uzak geçmiş içinde değerlendirilebilir:

“**Bir vakitler** benim de yolum beklenirdi **dedi**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

“Artık hakikî sevginin, büyük aşkın ne olduğunu anladım **dedi**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 25)

“Onları tanımaya tenezzül etmeyen bu kimseler hiçbir zaman insanları anlayamamışlardır **dedi**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 25)

“Bugün mektup almıştı.. **dedi**” (BD, Ester ile Roza, s. 26)

“‘Ne saçma konuştum’ dedi.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 14)

“**Bir vakitler** beni de sevenler, arıyanlar vardı **dedi**” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

Aşağıdaki örnekte de diyaloga ait parçalar, bağlamdan hareketle geçmiş içinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla “Kızı gördün mü?” ve “Gördüm.” cümleleri, uzak geçmişe işaret ederken “Gelecek.” cümlesi, geçmiş içinde gelecek zamana gönderme yapmaktadır:

“Yanım sıra yürüyen iki delikanlının konuştuıkları kelimelerden bir kaçını bende kaldı:

— Kızı gördün mü? **dedi**

— Gördüm **dedi**

— Gelecek. **dedi**” (ÖEB, Köprü Üstü, s. 58)

Aşağıdaki örnekte, gerekli eksilteler tamamlandığında bir yanlışlık olduğu görülür. İkinci ve üçüncü cümledeki “*merak eder-im*” biçiminde görülen yüklem, aslında “*merak ettim*” olmalıdır. Çünkü cümlelerde zaman bildiren bir ifade olarak “*ömrüm boyunca*” yapısı kullanılmıştır ve bu ifade, $-(I)r$ ekiyle örtüşmemektedir. Ayrıca ardışık bu cümlelerin yüklemlerindeki zaman eklerinin de ortak olacağı düşünüldüğünde dördüncü cümledeki $-{DI}$ geçmiş zaman ekinin diğer cümlelerdeki yüklemlerde de yer alması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla yüklem, “*merak ettim*” olarak düzeltilmelidir. Bu durumda cümlelerin geçmiş zamana gönderme yaptığı görülür. Ancak “*ömrüm boyunca*” ifadesinden dolayı söz konusu hareketlerin tamamlanmadığı, geleceğe de taşınması gerektiği düşünülebilir. Bu durum, bağlama göre değerlendirilmelidir. Daha sonra kullanılan “*Hiç zannetmiyorum*” (ÖEB, Meydan, s. 60) ve “*Merak ve tecessüs içinde bekliyordum.*” (ÖEB, Meydan, s. 62) cümleleri, bu hareketin sonlanmadığını, devam ettiğini, geleceğe de taşındığını göstermektedir.

“*Hele insanlar...*

Ben bütün ömrüm boyunca onların niçin böyle sağa sola atıldıklarını merak eder-im [merak ettim],

Ben bütün ömrüm boyunca onların niçin böyle koşuştuklarını merak eder-im [merak ettim],

Ben bütün ömrüm boyunca onların bu daimi telâşlarına bir sebep aradım.

Acaba bir gaye, bir düşünce peşindemi bütün kuvvetlerini harcarlar?

Hiç zannetmiyorum” (ÖEB, Meydan, s. 60)

Eksiltelerin tamamlanması, cümleler arasındaki öncelik-sonralık ilişkilerini de yüzey yapıya çıkarır. Böylece cümleler arasındaki zaman bağlantıları, daha net bir biçimde görülebilir:

“**Önce** büyük parmaklıklı kapısının önünde sigaramdan bir nefes çeker-**im**; (1)

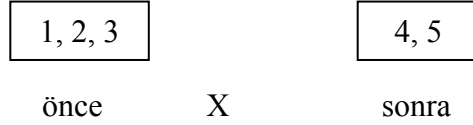
Önce buradan yıpranmış ceketli, ütüsüz pantolonlu, üzgün bakışlı bir çocuğun ümitle girişini **görür gibi olurum**, (2)

Önce buradan yıpranmış ceketli, ütüsüz pantolonlu, üzgün bakışlı bir çocuğun ümitsiz çıkışını **görür gibi olurum**. (3)

Sonra cigaramı yere atar-**ım**, (4)

Sonra yıllar ve yıllar ötesinden, o eski günlerden gelmiş benzeyen eski bir şarkıyı düşünerek yürür-**üm** giderim. (5)” (Aİ, Nuhun Gemisi, s. 59)

Yukarıdaki örnekte ardışık cümlelerdeki eksilteler tamamlandığında ilk üç cümlenin zaman sırasında önceyi, diğer iki cümleninse sonrayı anlattığı görülür. Dolayısıyla bu cümlelerin, öncelikle kendi aralarında zamanda ortaklık açısından birbirlerine bağlandıkları; daha sonraysa oluşan grupların öncelik-sonralık karşıtlığıyla ikinci bir bağlantı içine girdiği anlaşılır. Böylelikle eksiltelerin tamamlanması, bir metni oluşturan cümleler arasındaki bağlantıların görülebilmesine olanak tanımaktadır:

“**Önce** pencereden halka nutuk vermeye kalkışmış, / **sonra** bu olmayınca bir sabah erkenden kalkmış, / **sonra** eve bir merdiven dayayıp, elinde tebeşirle ver yansın etmiş yazıları, tefrikaları, açık mektupları...” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 20)

Yukarıdaki örnekte de geçmiş zamanda yaşanmış ve bağlamdan anlaşıldığına göre başkasından duyulan hareketleri anlatan -{mİş} ekinin, cümlelerarası ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde, her cümlede geçmişin aynı dilimine gönderme yapmadığı görülür. “**Önce**” ve “**sonra**” belirteçlerinin de yardımıyla cümleler arasında konuşma zamanına göre yakın geçmiş ve uzak geçmiş ayırımından söz edilebilir. “**Önce**” belirtecinin yer aldığı cümledeki nutuk vermeye kalkışma hareketi, “**sonra**”nın geçtiği cümlelerde anlatılan erkenden kalkma ve yazıları veryansın etme hareketlerinden önce gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bir derecelendirme yapılırsa birinci cümlenin, uzak geçmişi; ikinci ve üçüncü cümlelerinse yakın geçmişi anlattığı söylenebilir.

Eksilteleri tamamlanan yüklemli kesik cümleler de metin bağlamı içinde zaman yönünden incelenebilir.

“*Kitaplar, sıralar, sınıflar, kara tahta, tebeşir hayır..*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7) örneğinde zaman bildiren herhangi bir dil birimi olmamasına rağmen cümleden zaman anlamı çıkarılabilmektedir. Yüzey yapıda kurucu öge olan yüklemi bulunmayan cümle, bu açıdan aslında bir kesik cümle özelliği göstermektedir. Burada belirteç görevinde kullanılan ve bir reddetme sözü olan “*hayır*”, okura cümlede olmayan yüklemi hissettirmektedir. Tek başına ele alındığında bir yargı içermeyen bu cümle, bağlam dikkate alınıp kendinden önceki cümleyle birlikte değerlendirildiği zaman yüklem ne olduğu anlaşılmaktadır. “*Hocalar ve talebeler değiştiler.*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7) cümlesinin ardından “*Kitaplar, sıralar, sınıflar, kara tahta, tebeşir hayır..*” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 7) deniyor. İki cümle birlikte ele alındığında aralarında bir karşıtlık ilişkisi olduğu, hocalar ve talebelerin değişmesine karşın kitapların, sıraların, sınıfların, kara tahtanın ve tebeşirin değişmediği anlaşılakta ve aslında iki cümle arasında ortak yüklem kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu, farklı bir kurguda yapılmıştır. İlk cümlenin yüklemi, ikinci cümleye olumsuz biçimde yerleşmektedir. Bu olumsuzluğu yaratan da “*hayır*” sözüdür:

Hocalar ve talebeler değiştiler.

*Kitaplar, sıralar, sınıflar, kara tahta, tebeşir **değişmediler.***

Böylelikle “*hayır*”ın âdeta çekimli bir eylemi (*değişmediler*) karşıladığı görülmektedir. Söz konusu özelliğiyle farklı bir yapı sergileyen bu cümlede yüklem kestirilebilir olması, bunun yüklemli kesik cümle olarak alınabileceğini düşündürmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde cümlede bir zamandan söz edilebilir. -{DI} ekinden hareketle bu cümlede de zaman, geçmiş zamandır denebilir.

Cevap cümlelerinde kullanılan “*hayır*” sözü, burada ikinci cümleye sanki bir cevap cümlesi havası vermiş ve cümledeki yüklemi hissettirmiştir:

— *Hocalar ve talebeler değiştiler. Peki kitaplar, sıralar, sınıflar, kara tahta, tebeşir değiştiler mi?*

— *Kitaplar, sıralar, sınıflar, kara tahta, tebeşir hayır **değişmediler***

Aşağıdaki örnekte yüzey yapıda sadece “şimdi” sözcüğünü barındıran yani bir zaman ifadesi içeren iç cümle konumundaki yüklemli kesik cümlenin, eksilteleri tamamlandığında geçmiş içinde çok yakın geleceğe işaret ettiği görülür.

— “*Vapur ne zaman gelir? dedim.*”

— *Vapur şimdi gelir, dedi.*” (Aİ, Haliç İskeleyi, s. 46)

“*Kocaman kürkünün yakalarını kaldırıp titriyordu. Önümde gazete sergisi var. (...) Sağ tarafta bir tartı makinesi var.*” (BD, Gar, s. 37) örneğinde de altı çizili cümle, yüklemli kesik cümle özelliği gösterir. Bağlamdan hareketle kurucu ögesi olan yüklemi tamamlandığında cümlenin, geçmişte şimdiye gönderme yaptığı anlaşılır.

“*Bu çamurlu, daracık yoldan kış, yaz geçerdik. Biz, ben birkaç memur, odacı, asker, tren işçisi bu çamurlu, daracık yoldan kış, yaz geçerdik.*” (BR, Çamurlu Yol, s. 52) örneğinde de eksilteleri tamamlanan “*ben birkaç memur, odacı, asker, tren işçisi*” biçimindeki yüklemli kesik cümlede bağlamdan hareketle yerleştirilen “*kış, yaz*” belirteci ve “-{{A}}rdI}” ekiyle geçmişte düzenli olarak gerçekleştirilen *geç-* hareketini yapanlar öne çıkarılmıştır.

“*Bir kilo şeker, iki bira aldı. Manavdan da domates, biber, patlıcan aldı.*” (BR, Dünya Cümbüşü, s. 84) ifadesinde altı çizili yapı, yüklemli kesik cümledir ve bunun kendinden önce gelen cümleden hareketle “*aldı*” ortak yüklemine barındırdığı anlaşılır. Buna göre cümle, -{{DI}} eki sayesinde geçmişe işaret eder.

Yüklemsiz kesik cümleler de metin içi bağlamda diğer cümlelerle birlikte değerlendirildiğinde bu cümleler için de zaman kavramından söz edilebilmektedir. Bu da onların ilişki kurdukları cümlelerle birlikte alınmalarını, cümleden büyük birliklerin parçası olarak görülmelerini zorunlu kılar.

“*Bazı anlar elle dokunacak kadar diriliyor. Bir gün sinemada o ön sıradayken filmde çok onu seyredişim...*”

Cumartesi günlerini ipe çekerek onu görmek istemişlerim... O arkadaşlarıyla Milli Sinema'nın balkonuna gelirdi, ben de iki buçuk matinesinde orada hazır beklerdim.

Hisya, kimi cumartesiler erkenden gelirdi, filmin başlamasından önce kız arkadaşlarıyla gülüşerek bir şeyler konuşurdu.” (ÖEB, 2000, Anıların Aynası, s. 69-70)

Yukarıdaki metinde yüklemsiz kesik cümleler görülmektedir:

Bir gün sinemada o ön sıradayken filmde çok onu seyredişim...

Cumartesi günlerini ipe çekerek onu görmek istemişlerim...

Bu cümlelerin “*bir gün, cumartesi günleri*” biçiminde zaman bildiren ifadeler içermelerine rağmen tek başına ele alındıklarında zaman çizgisi üzerinde hangi dilime girecekleri belli değildir. Ancak bunlar, ilişki kurduğu diğer cümlelerle birlikte değerlendirildiklerinde geçmiş zamana ait oldukları anlaşılır. Daha sonra verilen cümlelerin yüklemelerinde kullanılan -{rdI} / -{(I)rdI} eki, bunların da geçmiş zamana ait olduğunu gösterir. “*Bir gün sinemada o ön sıradayken filmde çok onu seyredişim...*” cümlesi, geçmiş zaman içinde noktasal bir görünüm sergilemekte; süreklilik göstermeyen, bir defalığına gerçekleşmiş bir hareketi işaret etmektedir. “*Cumartesi günlerini ipe çekerek onu görmek istemişlerim...*” cümlesiye geçmişte aralıklı bir süreklilik göstermekte; her cumartesi gerçekleşen bir eylemi anlatmaktadır. Tabii bunların geçmişin hangi diliminde gerçekleştiği, tam olarak belli değildir. Bunun için daha net bilgilere ihtiyaç vardır.

“*Bir insanı seven ve bekliyen, her hareketi üzerinde düşünen başka insanların varlığı... dedi*”

Pencereden yolu gözleyen bir çift gözün sizi arıyan bakışları... dedi,

Her kelimenizden mâna çıkaran kimseler.. dedi

Bu insan elbette mesuttur. dedi

Fakat ekseriya vaziyetinin kıymetini bilmez. dedi.” (ÖEB, Kibrit Alevi, s. 24)

Yukarıdaki altı çizili iç cümleler, yüklemsiz kesik cümle konumundadır. Bunların hizmet ettiği temel cümleler de “*dedi*” yüklemelerinin eksiltiye bırakıldığı birer yüklemli kesik cümledir. Kesik cümle olarak kurgulanmayan son iki cümlelerin önermesinin (iç cümle), geniş zamana gönderme yaptığı görülmektedir. “*Bu insan elbette mesuttur dedi*” ifadesinde “*bu insan*” denen kişi, önceki kesik cümlelerde anlatılan “*bir insanı seven ve bekliyen, her hareketi üzerinde düşünen başka insanlar, pencereden yolu gözleyen bir çift gözün sizi arıyan bakışları, her kelimenizden mâna çıkaran kimseler*”e sahip kişidir. Bu insanın her zaman mesut olduğu söyleniyor. Buradan hareketle söz konusu yüklemsiz kesik cümlelerin dolaylı olarak geniş zamana gönderme yaptığı söylenebilir. Temel cümlelerin yüklemelerindeki -{DI} geçmiş zaman

ekinden dolayı geçmiş içinde geniş zamandan söz edilebilirse de cümlelerden çıkarılan anlam; bunun geçmiş, bugün ve geleceği içine alması gerektiğini düşündürmektedir. Çünkü söz konusu değerlere sahip insanın her zaman mutlu olması gerekmektedir. Dolayısıyla diğer cümlelerden hareketle olay anında genelleme ifade eden bir geniş zamana işaret edildiği görülür.

“Karşımdaki ufacık ev bir gazete sayfasına benziyordu. Hani şu gece yaruları beş kuruşa satılan bol cinayet haberleri ile yüklü gazeteler gibi... Evin yüzü bir gazetenin ilk sayfası.. Sütun sütun yazılar, manşetler, tefrikalar, fıkralar, haberler ve nihayet ilânlar.” (Aİ, Mahmut Beyin Gazetesi, s. 19) örneğindeki üç yüklemsiz kesik cümle de ilk cümlenin geçmiş zamana gönderme yapmasından dolayı geçmişe işaret eden yapılar olarak değerlendirilebilir.

Aşağıdaki kesik cümlelerin geçmişte geleceğe yönelik istekler barındırdığı anlaşılmaktadır:

“O nekahat günlerindeki can sıkıntısı, dışarıdaki hayata hasret o sırada başladı. Bol güneş altında caddeye çıkmak, bir otobüse binmek, kalabalık arasında dolaşmak, bir sinemaya girmek... veya onu bulmak, sarsak adımlarımla gezmek, bir gazinodan denizi seyretmek rüzgârda dağılan saçlarının tellerine bakmak, onları okşamak, öpmek...” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 69)

Akbal’ın, öykülerinde sıklıkla konuşma anından olay anına geçtiği, yaşananları âdeta o anın içine girerek vermek istediği görülür. Böyle durumlarda etkiyi artırmak ve okurun hayal gücünden yararlanmak için yüklemsiz kesik cümleleri kullanabilmektedir.

“Bir kenara çekilip garı seyre daldım. Sabahtı. Ayaz zehir gibi. Koca koca katarlar peronlar boyunca dizilmiş duruyordu. İstanbul’dan gelen yataklının yolcuları eşyalarını hamallara yükletmekteydiler. Garın sabah kalabalığını şehir emiyor, tüketiyordu. (...)

Çömelenler, yere bağdaş kuranlar, sigara telliyenler. Yanlarında olmak, uzak evlerin, uzak insanların, uzak havalının rüzgârlarını, kokusunu onlarla beraber duymak... Gişe önünde birikenler çoğaldı.” (BD, Gar, s. 36-37)

Yukarıdaki metinde konuşma anından olay anına dönüş yapılmıştır. “Çömelenler, yere bağdaş kuranlar, sigara telliyenler” yüklemsiz kesik cümlesinde

geçmiş içinde şimdiye ait gözlemlerin verildiği, “Yanlarında olmak,” “uzak evlerin, uzak insanların, uzak havaların rüzgârlarını, kokusunu onlarla beraber duymak...” cümlelerindeyse geçmiş içinde geleceğe yönelik isteklerin anlatıldığı görülür.

“Sonra yorulunca, kendi kendimize hülyalar kurardık. (...)

Daima iki film bir arada oynatacaktık. Ya Metro Goldwyn, ya Paramount malı, arasına RKO, ötekilere fazla önem vermezdik. Biri aşk, biri sergüzeşt filmi olacaktı. Gişede plâtin saçlı, Beyoğlu sinemalarındaki gibi bir matmazel... Kıpkızıl dudaklı iki tane de yol gösterici kız. İkisi de esmer mi esmer. Sinema böylece balkonu, paradisi, locaları, memurları, simitçisi, gazozcusu, seyircileri ile içimize yerleşirdi.” (BD, İlk Gençlik Sevdaları, s. 43-44)

Yukarıda altı çizilerek işaretlenen yüklemsiz kesik cümlelerin metin bağlamından hareketle geçmişte geleceğe yönelik kurulan bir hayalin parçaları olduğu anlaşılmaktadır.

“Tam bir İstanbul akşamıydı doğrusu. Kıpkızıl bir ufuk. Lâciverde doğru giden bir gökyüzü Martılar. Ufak motorlar. Tren sesleri. Isıkla çalınan havalar. Aşına insan gülüşleri.” (BR, Yitirdiğimiz, s. 13) söyleminde bağlamdan hareketle geçmişte kalmış bir akşama ait olduğu anlaşılan parçalar, okurda daha etkili bir iz bırakmak için yüklemsiz kesik cümle olarak verilmiştir.

“Ertesi sabah sinemanın yeri bir harabeden farksızdı, hâlâ yer yer duman tüten bir yığın...” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 31) örneğinde ilk cümledeki “ertesi sabah” belirteci ve -{DI} eki, yüklemsiz kesik cümle olan ikinci cümlenin de zamanına ışık tutmuştur.

“Yaşama sıkıntısı... Şairlerin ‘Spleen’ dedikleri duygu. Nedeni bilinmeyen acı. Bir zamanlar, sanayileşmenin insanları birer görev çarkı haline getirmediği, kentlerin milyonları milyonların üstüne yağmadığı, makinenin kişi üzerinde en kesin biçimde egemen olmadığı günlerde duyan, düşünen, yazan, yaratan seçkinlerin, şairlerin, yazarların, sanatçıların bildikleri tanıdıkları bir garip duyarlıktı bu. Şiirler yazılırdı, bir şeyler aranır bilinmezdi ne olduğu, en iyi, en rahat, en mutlu durumlarda bile kendini gösteren bir eksiklik, bir doyumsuzluktu. Mutlu bir seçkinler azınlığının bir çeşit lüksüydü bu spleen, bu yaşama sıkıntısı.”

Şimdi yağınlar çekiyor, duyuyor bu sıkıntılı duyguyu.” (İS, Yaşama Sıkıntısı, s. 104)

Yukarıdaki üç yüklemsiz kesik cümlede bir terimden söz edilmiştir. Dolayısıyla geniş zaman olarak değerlendirilebilir. Zaten metinde bu duygunun geçmişte var olduğu gibi bugün de hissedildiğine değinilmiştir.

Aşağıdaki örnekte yüklemsiz kesik cümle biçiminde verilenler, ilk cümlede geçen “*İkinci Dünya Savaşı yılları*”na ait anılardır:

“İkinci Dünya Savaşı yıllarına geri dönsen... Bir arkadaşıyla tavla oynayarak geçen bir öğle sonunu... Bir akşam üstü bir kıızı gözleyerek bekleyişimi... Bir masa başına çöküp durup dinlenmeden bir şeyler yazışımı... Bir aşkı bitirişimi... Bir aşka yeniden başlamak denememi...” (İD, Anlamı Yok, s. 78)

“‘Servetifunun — Uyanış’ dergisinin yönetim yeri idi bu loş arka oda. Yıl 1900-44 arası... Gavsi’ler, Cavit’ler, Suavi’ler, Cahit’ler, Orhon’lar, İlhan’lar, daha sonraki gençler; Özdemir, Kenan, Naim... Her hafta yeni bir dergi çıkarmak, her gün o odada çay içerek tartışmak, şiirler öyküler okumak.” (L, Loş Oda, s. 40) örneğinde de 1900-44 yılları arasına ait anılar, yüklemsiz kesik cümle biçiminde sunulmuştur.

Aynı durum, aşağıdaki metin parçasında da görülür. Anlatılanlar, “*1944 günleri*”ne aittir:

“1944 günlerini gel de canlandırma! Gözünün önünde bir bir görme o coşkulu anları!.. Sedvetifunun’un yeni sayısı koltuk altlarımızda Cavit, Fahir, Özdemir ve ben... Çağaloğlu’ndaki tütüncüden başlayıp; Eminönü, Sirkeci, Karaköy; oradan Yüksekaldırım’dan Beyoğlu’na, Taksim’e kadar dergileri üçer beşer dağıtarak çıkışımız. Eski satılmayan sayıları alıp, yerlerine yenilerini verişimiz. Kimi zaman camda sararmış eski bir dergiyi görmeyen satıcıdan o derginin parasını alışıımız. Bir dahaki hafta o satılmamış dergiyi geri alacağımızı bile bile...” (L, Loş Oda, s. 41)

“Yıl 1933. Bir ilkyaz günü. Babamla Orhangazi’ye geliştiz. Alana bakan bir kahvede, onun Adliye’den dönüşünü bekleyişim. Bir sıcaklık, bir ter... Başımnda kasket, ayağımnda golf pantolon.” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 43) örneğinde de aynı yöntemle “*Yıl 1933. Bir ilkyaz günü.*” biçiminde önce zaman bilgisi verilir. Ardından okur, kesik cümlelerle o anın içine çekilir ve söz konusu tarihe ait anı parçaları sunulur.

“Eylül yaklaşmaz mı içimde bir ürperme. (...) Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende.” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 50) örneğindeki kesik cümlede geçmişte başlayıp devam eden bir durumun bilgisi verilmiştir. Dolayısıyla kesik cümlenin zamanı, zaman çizgisinde başlangıcı belli bir biçimde geniş zaman olarak yansıtılabilir.

-{sA} ekinin yer aldığı yüklemelerin kurduğu yapılar da yan önerme oluşturur. Aşağıda bu tür yapıların bağlandığı temel önermelerin yüzey yapıda olmayışı, ayrıca bunları tamamlamak için metin içinde herhangi bir ipucu verilmeyişi, yüzey yapıdaki ifadelerin yüklemsiz kesik cümle görünümü sergilemelerine neden olmaktadır. Bunların zamanı da bağlam içinde değerlendirilebilir.

“Hem de ne kadar âdi bir keçiydi! Bari, başımıza açtığı bunca dertlere göre, biraz güzel ve sevimli olsa...” (BD, Keçi, s. 68) örneğinde bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla geçmiş içinde bir dileğin ifadesi söz konusudur.

*“Bu bakış ilki değildi. Oysaki ilk defa karşılaşmış gibiydiler. Yer üstünde bu gözleri, saçları, dudağın şu kıvrık halini sanki binlerce defa seyretmiş değil. (...) Şimdi on, on iki yıl öncenin gene böyle bir nisan öğle sonundaki, güneşin çekilmek üzere olduğu bir andaki halini, gene o bakışlarla seyredebilse. **Şimdi** saçlarının beyaz telleri azalsa, **şimdi** yüz çizgilerindeki acılar, kırışıklar, hayalsizlikler silinse gitse. **Şimdi** onu yirmi yaşın büyük aşkı olarak görebilse.”* (BR, Yitirdiğimiz, s. 7-8) örneğinde altı çizili yüklemsiz kesik cümlelerde geçmişe ait bir zamanda vericinin aklından geçenler sunulmuştur. Bunlar, olay anında gerçekleşmesi beklenen dileklerdir. Bu cümlelerde geçen “*şimdi*” belirteci, geçmiş içinde olay anını yansıtmaktadır.

“‘Geçer birazdan’ dedi. ‘Köprüünün parmaklıklarına dayansak biraz...’ dedi” (YBY, Haliç Rüzgarı, s. 81) örneğinde de geçmiş içinde geleceğe yönelik dile getirilen bir istek söz konusudur.

Aşağıdaki örnekteyse konuşma anında dile getirilen yüklemsiz kesik cümlelerde geleceğe yönelik bir zorunluluk sezilmektedir:

“Kendi iç evrenini bir çirkin giysi gibi bırakmak istiyor insan. Bu işsizler kalabalığı, bu sessiz bekleşen, gözle görülürcesine her gün büyüyen yığını gördükçe... Bir şey yapamamanın utancını duydukça... Yanyanayız onlarla, ama ne denli uzağız onlardan! Okumasız yazmasız insanlarımız on üç milyonmuş, nüfusun üçte biriymiş! Bunların çoğu, okur yazardır belki, ama ne okur, ne yazar, nasıl okur, nasıl yazar?”

Girip aralarına sorsak dertlerini, derman arasak, bulsak. Bir bilince kavuştursak onları. Sorunlarını çözsük bir hekimin yansız, soğukkanlı sevgisiyle, ilgisiyle, her şeyi teşhis etsek, ortaya koysak ya...” (İS, Sabah Çiyleri, s. 96)

“Şuracıkda karşılaşırsek, diyordum.” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 70)

Yukarıdaki örnekte iç cümlede yer alan -{sA} eki, geleceğe gönderme yapar. Ancak bağlamdan hareketle geçmişe ait olduğu, geçmişte kalmış bir isteği anlattığı anlaşılır. Metinde bunun gerçekleşip gerçekleşmediğine dair herhangi ipucu yoktur.

“*Şu gençlerle konuşsam mı?*” (BD, Sonra Tren Kalktı, s. 64) örneğinde de bağlamdan geçmişte kaldığı anlaşılan bir dilek söz konusudur. Dilek, geleceğe yöneliktir. Soruyla beraber dilekte kararsızlık öne çıkarılmıştır.

5. Zaman eklerinin işlevlerinin doğru biçimde tespit edilebilmesi için ekler, bağlam içinde değerlendirilmelidir. Bağlam; bazen bir sözcük, bazen bir cümle, bazen de metindir.

Zaman ekleri, zamanı belli ölçüde somutlaştırırlar. Örneğin, “*Biliyorum, Ayşe gelecek.*” cümlesindeki -{AcAK} eki, geleceğe gönderme yapar ya da “*Ayşe geldi gelecek.*” söyleminde “...-{DI} ...-{AcAK}” yapısıyla en yakın gelecek anlatılır. Bunlarda gelecek zamana işaret edildiği anlaşılabilir ancak geleceğin hangi dilimi olduğu kestirilemez. Bunun için zaman belirleyicisi olarak zaman bildiren sözcükler devreye girer. “*Ayşe yarın akşam gelecek.*” cümlesi, zamana yönelik daha net bir bilgi sunmaktadır. Ancak “*Ayşe gelecek dedi ama gelmedi.*” bağlamında -{AcAK} eki, geçmişte planlanan ama gerçekleşmeyen bir hareketi anlatmaktadır. -{AcAK} ekinin konuşma zamanı odaklı cümlelerde temel olarak geleceğe gönderme yaptığı görülse de “*Ayşe geliyor.*” cümlesinin tek başına hangi zamana işaret ettiği, hareketin sürdüğü ya da henüz gerçekleşmediği mi anlatılmaktadır bilinemez. -{yor} ekinin işlevinin belirlenebilmesi, cümlelerin ait olduğu bütünün bilinmesiyle mümkün olabilmektedir. “*Ayşe yarın geliyor.*” cümlesinden hareketin henüz başlamadığı, “*yarın*” adı verilen zaman diliminde gerçekleşeceği anlaşılırken “*Az önce gördüm, Ayşe geliyor, yolda.*” yapısında hareketin başladığı, sözün söylendiği anda gerçekleşmekte olduğu anlaşılır. Yine “*Ölü bir ağaç olacak bu.*” cümlesinde de -{AcAK} ekinin bağlama göre konuşma anında bir tahmin bildirdiği ya da gelecekte gerçekleşecek bir eylemi anlattığı söylenebilir. Örneğin “*Rüzgâr sertleşmiş geçen haftalara göre, yaprakları*

koparırcasına sallıyor. Ölü bir ağaç olacak bu. Sönen bir insana dönecek.” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 105) söyleminde ikinci seçenek geçerliken “*Tam göremiyorum ama ölü bir ağaç olacak bu.*” bağlamında tahmin bildirilmektedir.

Akerson’un “*Bir eki tek bir işleve bağlamanın anlamsızlığı, tüm eklerin çok işlevli olduğu, seçilecek işlevi ise ağırlıklı olarak bağlamın belirlediği anlaşılıyor.*” (2007: 270) biçimindeki sözleri de göstermektedir ki bağlam, bütün dil birimlerinde olduğu gibi zaman ekleri incelemesinde de dikkate alınması gereken bir konudur. Üstünova da konuyla ilgili olarak “*Dil birimlerinin birbirlerinin varlık nedeni olduğu, birbirlerine can verdiği, ruh verdiği tezinden yola çıkarak işlevlerinin sağlıklı olarak belirlenmesi için, ait olduğu bütün içinde ele alınmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Ekleri sözcükler içinde ele alıp değerlendirmek, beklenen sonucu vermeyebilir. Eklerin değerlendirileceği dil biriminin en az cümleyle sınırlı olması gerekmektedir. Hatta bazen cümle bile, bir dil biriminin gerçek anlamına ulaşmada yetersiz kalmaktadır.*” (2012: 39) demektedir.

Aynı şekilde “görünüş” başlığı altında değerlendirilen ve hareketlerin zaman çizgisi üzerindeki sürecine gönderme yapan durum da ancak bağlam içinde netleşir. Özellikle kılınış bakımından başlama bildiren eylemlere getirilen, bitmişlik anlatan eklerin gerçekten hareketin bittiğini mi anlattığı yoksa söz konusu hareketlerin sürmekte mi olduğu bilgilerine bağlam değerlendirmesiyle ulaşılabilir. Bu nedenle “*Çocuk uyudu.*” cümlesi, çocuğun uyandığı bilgisi verilene kadar *uyu-* hareketinin sürdüğünü anlatır.

“*Sinek gelip burnuma konmaz mı? Sonra gitti defterin üstüne çıktı.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 78)

Yukarıdaki örnekte “*Sinek gelip burnuma konmaz mı?*” cümlesi, tek başına ele alındığında geniş zamana gönderme yapan bir soru cümlesi özelliği göstermektedir. Ancak kendinden sonraki cümleyle birlikte yani bağlam içinde değerlendirildiğinde bunun bir soru anlamı taşımadığı, geçmişte gerçekleşen ve bu nedenle anlatıcının şaşkınlık içinde kaldığı bir eylemi anlatmak üzere kullanıldığı görülür. Dolayısıyla “-{mAz} mI”, bağlam çerçevesinde geçmiş zamana gönderme yapan bir yapı olarak dikkat çeker.

“*Şu cümle ile her şey belirlendi: ‘Sizden bana çok bahsettiler’*” (ÖEB, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79) örneğinde her iki cümlede de -{DI} eki kullanılmıştır ve ikisi de geçmiş zamanı işaret eder. Ancak iki cümle birlikte değerlendirildiğinde bunların geçmişte aynı zaman dilimine gönderme yapmadıkları, birinin uzak geçmişi anlatırken diğerinin daha yakın geçmişe işaret ettiği, dolayısıyla aralarında bir öncelik-sonralık ilişkisi olduğu görülmektedir. “*Sizden bana çok bahsettiler*” cümlesi, “*Şu cümle ile her şey belirlendi:*” cümlesindeki hareketten daha önce gerçekleşmiş bir eylemi anlatmaktadır. Bahsetme işi, belirlenme işinden önce gerçekleşmiştir. Bu nedenle, ilk cümledeki -{DI} yakın geçmişi, ikinci cümledekiyse uzak geçmişi anlatıyor denebilir.

Demirci, “*On yıl önceyi de on gün önceyi de on dakika önceyi de bir veya iki morfeyle işaretlemek yaşanan zamanın çok detaylı, onun dilbilgisel temsilinin çok kabaca olduğunu gösterir.*” diyerek dillerin zaman çizgisi üzerinde her bir noktayı gösterebilecek zaman işaretleyicisine sahip olmadıklarını, bu nedenle zengin sayılamayacaklarını, her zaman bu eksikliği giderme çabasının devam ettiğini belirtir (2015: 149). Bu nedenle yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere zaman belirleme işi, cümle sınırlarını aşarak daha geniş bağlamlar dikkate alınarak yapılmalıdır.

“*Bir iki yıl geçti geçmedi bir davetiye geldi anneme. Müzeyyen abla. bir davetiye geldi anneme. Müzeyyen abla, Üsküdar Halkevinde evleniyormuş. Gitmeliydik, gittik de... Annem, babaannesinden kalan yarım ay elmas iğnesini, küpelerini taktı, ben iki yıl önce dikilmiş giysimi giyindim, kalktık Üsküdar’a gittik. Damat Zeki bey miydi? diyordum içimden. Ama şaşırıp kaldık, düğün salonuna girer girmez!.. Yakışıklı bir deniz subayının kolundaydı Müzeyyen abla.*” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38)

“*Nerdeydi o? Nereye gitti? Masadan çoktan inmiş, balkon kapısına doğru yürüyormuş. Sanki özgürlüğe gitmenin yolunu biliyor.*” (HVT, Özgür Karınca, s. 42)

Yukarıdaki örneklerde -{yormuş} ekinin bağlam içinde biçimlenen iki farklı işlevi söz konusudur. Sadece cümleler dikkate alındığında eklerin gönderme yaptıkları zaman, doğru anlaşılmaz. Oysa bağlam dikkate alındığında ilk örnekte geçmiş içinde gelecekte gerçekleşmesi planlanan bir eylemin sonradan öğrenilmesi söz konusuysen ikinci örnekte geçmişte başlayıp sürmekte olan bir eylemin fark edilmesi söz konusudur. Buna göre ilk örnekteki eylem henüz başlamamıştır, ikincisindeyse başlamıştır ve sürüp gitmektedir.

“Kahveci bir gazoz getirdi. Dışarısı çok güzel görünüyordu. Belki Hisya durağa birazdan gelir!” (ÖEB, 2000, Yağmur Ahmakları İslatıyordu, s. 73) örneğinde yer alan “Belki Hisya durağa birazdan gelir!” ifadesinde -{(I)r} ekinin gelecek zamana gönderme yaptığı görülüyor. Diğer cümlelerin geçmiş zamana gönderme yapmasından dolayı bu cümle de geçmiş içinde ele alınmalıdır. Dolayısıyla burada geçmiş zamanda geleceğe işaret edildiği anlaşılır. -{(I)r} eki, anlatıcının dâhil olmadığı, geleceğe yönelik bir planı anlatmaktadır. Bu cümle, “Hisya durağa birazdan gelecek.” biçiminde söylenmiş olsaydı anlatıcının planın bir parçası olduğu anlaşılırdı. Oysa metinde kararlaştırılmış bir durumdan söz edilmemekte, anlatıcının Hisya’nın geleceğine dair tahmini verilmektedir. “Belki” sözü de bunun bir tahmin olduğunu güçlendirmiştir.

“Onu düşünür, şimdi evindedir, yemeğe oturmuştur, annesi ve kardeşi ile yan yanadır, gizli bir heyecan içinde onları seyrediyor, birazdan odasına çekilip, yatağına girecek-tir, bir kitap okuyacaktır: belki bir an dalıverecek-tir; birşeyler hatırlıyacak-tır, şehrin o tenha köprüsünde benim yayan, hülya içinde geçişimi hayalinde görecektir.” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 25-26)

Yukarıdaki cümleler, bağlam [“Gerçekten ben bu hayallerle o oturduğum ağaç altındaki kanapeden kalkar-dım,” (Aİ, Saat Dokuzdan Sonra, s. 26)] içinde değerlendirildiklerinde bunların aslında geçmiş zamanda anlatıcının düşünceleri oldukları görülür. Olay zamanı odaklı cümlelerde -{AcAK} eki, geçmiş içinde gelecek zamana gönderme yapar; -{mİş} eki, olay anına göre daha eski bir geçmiş zamana (hayal kurma işinden önce gerçekleşmiş bir harekete); -{(A)r} eki, hayal anı için geçerli olan bir geniş zaman işaret ederken -{Dİr} eki de söz konusu hareketlerin gerçekleşmesine olasılık anlamı katar Yani buradaki hareketler, geçmiş içinde alınması gereken tahminler olarak değerlendirilmelidir. Hayal olduğu için gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgili bir bilgi yoktur.

“Yarın onu göreceğim, daireden girer girmez beni selâmlıyacak. Belki de yolda tesadüfen karşılaşırız. O kendisine söylemek isteyip de söyleyemediğim sözleri anlar, fakat belli etmez. Şirketin işlerinden bahsediyor. Son dedikoduları anlatıyor. Havadan sudan bahsederekten merdivenleri çıkarıyor. Sonra o kendi işine ben kendi işime koyuluyoruz. Önümdeki kâğıtları akşama kadar doldurur dururken onun da içerde bir takım hesaplarla uğraştığını, benim gibi bu kâğıt yığınlarından, rakkamlardan,

kalemlerden, memurlardan, hademelerden uzakta bir hayat özlediğini bilirim. Koridorda tesadüfen karşılaşırsak gözlerimiz bir şeyler anlatır, dudaklarımız susar. Akşam da yine bir yokuştan inip tramvay durağında ayrı ayrı istikametlere gitmek üzere ayrılırız. Onun arabası hareket ettikten sonra peşinden atlamak, ona yetişmek isterim ama iş işten geçmiştir. Onun son gülümseyişi hayalimde kalır, araba geçer, gider....

Az daha otomobil ona çarpıyordu.” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 74-75)

Yukarıdaki örnekte geçmiş zamana gönderme yapan son cümle (*Az daha otomobil ona çarpıyordu.*), metindeki diğer cümlelerin zamanı konusunda yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Bu cümleden hareketle diğer cümlelerde anlatılanların geçmiş içinde geleceğe yönelik tahminler olduğu anlaşılır. Bunlar, kuvvetli birer tahmin özelliği gösterir. Çünkü hayal edilenlerin daha önce de alışkanlık hâlinde gerçekleştiği, bu nedenle geçmiş içinde hayal kurulan zamanın sonrasında da gerçekleşme olasılığının yüksek olduğu sezilmektedir.

Eylemlerin gerçekleşme süreleri, bitmişlik ya da bitmemişlik durumlarını tespit edebilmek için sadece zaman ekleri yeterli değildir. Bu özellikleri doğru olarak belirleyebilmek, metin düzeyinde yapılacak bir değerlendirmeye mümkündür. Akçataş da bu konuyu şöyle ifade eder: “*Pekiye tek başına bir yüklemden oluşan cümleleri, nasıl değerlendiririz? Burada fiilin taşıdığı kılınış anlamı devreye giriyor. Örneğin ‘aldım’ yüklemi, gerçekleşip bitmiş bir fiili gösterir. Tamamlayıcı unsur yoksa bu fiil bulunulan zamandan önceki zaman diliminde gerçekleşmiştir. Ancak zaman belirleyici unsurların eklenmesi, kılınışı da bakışı da değiştirebilir. Örneğin ‘iki saatte’ zarfi, yükleme süreklilik anlamı kazandırır ve süreklilik sonucu bitmişlik oluşur. ‘şimdi’ zarfı ise, fiilin zamanını bulunulan âna taşır.*” (2005: 8)

“*Senin için herşeyi göze alabilirdim,*” (ÖEB, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53) örneğinde -{(I)rdI} eki, geçmişte geleceğe yönelik yapılmayan bir hareketi anlatıyor. Ancak hareketin gerçekleşmediğini ek tek başına vermiyor; bu, bağlamdan çıkarılıyor: “*Oh; çok şükür ki bitti. İşte bir macera daha böylece sona ersin.*” (Akbal, Bir Mektuptan Üç Parça, s. 53)

“*Benim uzun savaş yıllarında; karanlık gecelerde, ekmeksiz fırınların önünde, insanlardan, onların büyüklüğünden, iyiliğinden ümidimi kestiğim, yaşamaya olan sevgimin eksildiğini duyduğum anlarımda; geçip gitmiş uzak günlerin izlerini,*

çocukluğumun renkli dünyasında yer etmiş büyük balkonlu, o geniş sinemanın yaşayan hatırası ile avunduğum oluyordu.” (Aİ, Dondurmalı Sinema, s. 5-6)

Burada geçmiş içinde zaman sınırlandırılmıştır. Cümlede -{yordu} ekiyle sağlanan geçmişte süreklilik anlamı vardır ama bu süreklilik, sadece “uzun savaş yılları”nı kapsamaktadır. Daha sonra bu hareketin sona erdiği anlaşılıyor.

“Kahveden adım atar atmaz birinin şiir okuduğunu gördüm. Bu bizim Esat’tı, Arap Esat...Masaya yanaşım. Dağınık saçlarını toplayarak: ‘Dostlara şiir okuyordum,’ dedi.” (ÖEB, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 83)

“İlk o yıl uzun pantolon giyiyordum. Hayatın katılığını daha duymuyordum. Herşey, her olay bana yalan gibi geliyordu.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68)

Yukarıdaki örnekte hayatın katılığını duymama ve her şeyin yalan gibi gelmesi, bağlamdan [*“İlk o gün, o tereke günü, birer birer odalarımıza girilip, teker teker dolaplarımızın, sandıklarımızın açıldığı, herşeyin ortalık yere döküldüğü, babamın birkaç gün önce üzerinde taşıdığı elbiseye, kıravata, gömleğe, kaleme, saate, para çantasına kadar nesi varsa hepsinin haraç mezat, o karga insanlar sürüsünün yağmasına bırakıldığı gün, kafama bir şey dank deyivermişti.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68)]* anlaşıldığı kadarıyla bir süre devam ettikten sonra belli bir noktada sona ermiş hareketlerdir. Ancak uzun pantolon giymenin sona erdiğine dair bilgi yoktur. Bu durumda birinci cümledeki -{yordu} eki, geçmişte belli bir noktada başlamış ve devam eden bir hareketi, diğer cümlelerdeki eklerle belli bir noktada sona ermiş hareketleri anlatır. Bu durum, aynı ekin bildirdiği sürekliliğin, bağlam çerçevesinde değişebildiğinin bir kanıtıdır.

-{DI} ekinin konuşma zamanına gönderme yaptığı yukarıdaki örnekte “*Dostlara şiir okuyordum,*” cümlesi, olay zamanında söylenmiş ve konuşma zamanında okura aktarılan bir cümledir. Burada -{yordu} eki, sözün söylendiği anın öncesine yani geçmişe ait bir durumu anlatmaktadır. Hareketin sona erip ermediği belli değildir. Aydemir, -{yordu} ekiyle ilgili olarak Johanson’a dayalı olarak aktardığı bilgide bu ekin yer aldığı yapılarda olayların konuşma anından önceki bir zamanda oluş sürecinde yansıtıldığını ve bu süreçte bitişe henüz ulaşılmadığını bildirmektedir (2010: 49). Burada gerçek bir bitmişliğin söz konusu olup olmadığı, bağlamdan anlaşılabilir. Yukarıdaki örnekte, devam eden şiir okuma hareketine, anlatıcının gelmesiyle sanki bir

mola verilmiş gibi görünmektedir. Konuşmanın ardından hareketin devam edeceği izlenimi uyanmaktadır. Nitekim metnin devamında yer alan “*Esat, yeni şiirlerini okudu.*” (ÖEB, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 84) cümlesi, bu görüşü doğrular. Böylelikle burada -{yordu} eki, geçmişte bir süre devam eden ve tamamlanan bir eylemi değil geçmişte başlayıp sözün söylendiği anın sonrasına da taşınan bir hareketi anlatmaktadır.

Aşağıdaki örnekte verici, geçmiş zamanda tekrarlanan hareketleri (*dalıp git-, dur-*) anlatıyor. Bu tekrarlanma bilgisine ilk cümledeki alışkanlık anlatan “*kimi geceler*” belirteci ve -{(A)rDI} ekinden hareketle ulaşılmaktadır. Tek başlarına ele alınan cümleler, geçmişte bir seferlik gerçekleşen eylemleri anlatıyor gibidir. Oysa bağlam içindeki değerlendirme, tekrar bilgisini açığa çıkarır:

“*Bir şişman delikanlıya rastlardım kimi geceler. Bir pencereye dalıp gitmişti açıkça. Şişman bir kadın vücudu. Karşılıklı durmuşlar öyle. Bakmadan geçerdim, daha doğrusu bakmaz gibi yaparak.*” (KK, O Sokak, s. 23)

Zaman eklerinin işlevlerinin belirlenmesinde eylemlerin anlam özellikleri ve cümle içinde kullanılan dil birimlerinin kimi özellikleri de etkili olmakta, buna göre bir ekin işlevinin belirlenmesinde kimi zaman cümledeki dil birimleri bağlam görevini üstlenebilmektedir. Örneğin “*Ayşe şimdi geliyor.*” cümlesi, bir zaman belirteci de barındırmasına rağmen tek başına geleceği de anlatabilir konuşma zamanını da. Çünkü “*şimdi*” belirteci de -{yor} eki gibi çok işlevlidir ve bu cümle içinde konuşma zamanına ya da en yakın geleceğe gönderme yapabilir. Anlamın netleşmesi için daha geniş bir bağlama ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak “*Ayşe şimdi kitap okuyor.*” cümlesinde gelecek zaman düşünülmez, bunun konuşma zamanına gönderme yaptığı açıktır. Burada “*kitap oku-*” eylem öbeğinin zaman anlamını sınırlandırdığı düşünülmektedir. “*Ayşe şimdi kitabı okuyor.*” cümlesininse içerdiği “*kitabı*” ekli nesnesinden dolayı geleceğe de gönderme yapabileceği düşünülebilir.

“*Öyle dalmışım ki az daha imzayı atıyordum.*” (ÖEB, 2000, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 80)

“*Az daha otomobil ona çarpıyordu.*” (Aİ, Kalabalıktan Biri, s. 75)

Yukarıdaki örneklerde *at-* ve *çarp-* eylemleri, kılımış özelliği olarak bitiş ifade etmektedir. Ancak cümle içinde hareketin gerçekleşmesi için gerekli olan son sınıra ulaşamadığı, dolayısıyla eylemin gerçekleşmemiş olduğu, sadece hazırlık aşamasının

tamamlandığı görülmektedir. Böylece örneklerdeki -{yordu} eki, “az daha” ifadesiyle birlikte hareketin gerçekleşmesine çok az kala gerçekleşmediğini anlatmaya yaramakta, eylemin kılınış özelliğini değiştirmektedir.

Aşağıdaysa bağlamdan kaynaklanan kesintili süreklilik / kesintisiz süreklilik farkı vardır. *Dayan-* eylemi, başlamış ve yıllarca kesintisiz devam etmiştir. Ancak *taşı-* eylemi, aralıklarla sürmüş bir hareketi anlatmaktadır:

“Yalnız aşına kapı yıllarca tek başına dayandı,” (BR, Sinemanın Arka Kapısı, s. 34)

“Yurt içinde, yurt dışında yanımda taşıdım yıllarca.” (KK, Kendimle Söyleşi, s. 38)

Eylemlerin anlam özellikleri nedeniyle aynı belirtecin yer aldığı cümlelerde bile süreklilik açısından farklılık görülebilir. Aşağıdaki örnekte “*bir ara*” belirteci, eylemlerin gerçekleşme zamanına yönelik bilgi verir. Ancak *iliş-* eylemi, bitiş bildiren bir eylem olduğu için eylem, bir anda olmuş ve bitmiştir. *Bakış-* ise süreklilik içerdiğinden hareketin bir süre devam ettiği ve sona erdiği anlaşılır:

“Bir ara gözleri yandaki kadına ilişti.” (ÖEB, Meydan, s. 61)

“Dostça bakıştık bir ara.” (KK, Odamdaki Serçe, s. 14)

6. Zaman belirteçlerinin ait olduğu ulamın belirlenmesinde de metin içi bağlam etkilidir:

Örneğin “*henüz*” belirteci, iki farklı cümlede iki ayrı işlevde kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk cümlede zaman odaklı belirteç olarak kullanılan birim, çok yakın bir geçmişe işaret ederken ikinci cümledeyse süreç bildirmekte, geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden bir sürekliliğe işaret etmektedir:

“Zil henüz çalınmıştır,” (ÖEB, Önce Ekmekler Bozuldu, s. 6)

“Pencerelerden henüz birşey anlaşılmıyor.” (YBY, Pencere Önleri, s. 72)

Yine “Yaşım ilerledikçe lokomotifin bende uyandırdığı duygu da değişti,” (BR, Lokomotifler, s. 56) örneğinde süreç belirteci olan “eylem + -{DİKÇA}” yapısı, “Fırsat buldukça tepesine biner-**di-m**,” (BR, Hayaller Hayaller, s. 44) cümlesinde *bin-* eyleminin yapılma sıklığını anlatan bir sıklık belirteci olarak görev almıştır.

7. Metin içi bağlam, olay zamanı ve konuşma zamanı ilişkilerinin belirlenmesini sağlar.

Akbal'ın öykülerinde dikkat çekici noktalardan biri, olay zamanı ve konuşma zamanı odaklı cümlelerin iç içe kullanılmasıdır. Akbal, çoğunlukla konuşma anındaki bir nesneden, bir olaydan, bir durumdan hareketle geçmişe gider ve okuru o anın içine çekmek, geçmişte yaşananları daha etkileyici bir biçimde vermek için olay anı odaklı anlatımı tercih eder. Bu nedenle özellikle olay anı odaklı cümlelerde zamanı doğru belirleyebilmek için metin içinde cümleler arasındaki bağlantıları iyi değerlendirmek; nerede olay anı odaklı, nerede konuşma anı odaklı anlatım yönteminin seçildiğini belirlemek gerekir.

Aşağıdaki ardışık cümlelerde geçmiş zamana gönderme yapıldığı ancak her cümlenin geçmişi doğrudan vermediği, bağlam içinde değerlendirildiğinde geçmiş zamana ulaşıldığı görülmektedir. -{DI} ekinin kullanıldığı ilk iki cümlenin, geçmişi anlattığı açıktır. Bu cümleler, konuşma zamanı odaklıdır. Üçüncü ve dördüncü cümlelerde geçmişe ait olmakla birlikte olay zamanı odaklı bir anlatım içermektedir. Bu, yüklemelerde -{yor} eki kullanılarak sağlanmıştır. Aynı şekilde beş ve altı numaralı cümleler de bağlamdan hareketle geçmiş zamanı anlatmaktadır. Ancak bu cümlelerdeki -{(A)r} eki, geçmiş içinde dünü, bugünü ve geleceği içine alan bir geniş zaman ifadesi taşımaktadır.

“İnsanlar kaldırımlara sığmamaya başladı. (1)

Tramvay durağı son haddine kadar doldu. (2)

Yan sokaklardan oluk oluk bir sel caddeye boşanıyor. (3)

Nerden gelip nereye gidiyorlar? (4)

Ne isterler? (5)

Ne ararlar? (6)” (ÖEB, Meydan, s. 60)

Yukarıdaki cümlelerin geçmiş zaman içinde değerlendirilmesi gerektiği, metnin ilerleyen bölümlerinde yer alan aşağıdaki cümlelerden de anlaşılmaktadır:

“Meydanın muhtelif yerlerine bakışlarımı dağıttım. Her insan benim için üzerinde dikkatle durulacak bir bütündü. Gelip geçen süratli tramvaylar, yer yer duyul-

lan mesut kakhahalar, radyonun avaz avaz feryadı, insanı müthiş bir dağınıklığa sevk ediyordu.” (ÖEB, Meydan, s. 60)

Aynı metne ait şu cümleler de geçmiş içinde olay zamanı odaklıdır:

“Meselâ bütün bu acayip düşünceleri bir türlü kovamıyan ben bile, şu anda, bu kahvenin topal iskemlesinde neden oturduğumu **bilmiyorum, meselâ bütün bu acayip düşünceleri bir türlü kovamıyan ben bile, şu anda, meydanı niçin tecessüsle seyrettiğimi bilmiyorum.**” (ÖEB, Meydan, s. 60)

“Canım sıkılıyordu. Mektuba birkaç satır daha eklemek istedim olmadı. Ne selam, ne de başka şey... Şimdi güzel bir yazıyla süslenmiş zarf önümde... Gidip postaya atmalı. Kalkıp giyindim, saçımı taradım.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67)

Yukarıdaki metinde yer alan “Gidip postaya atmalı.” cümlesindeki -{mAll} eki, geleceğe yönelik bir düşünceyi anlatmaktadır. Ancak cümle, ilişki kurduğu diğer cümlelerle birlikte değerlendirildiğinde bu düşüncenin geçmişe ait olduğu anlaşılır. Yani burada geçmişte geleceğe yönelik bir plan, bir zorunluluktan söz edilmektedir. Hareketin yapılıp yapılmadığı da yine bağlamdan anlaşılır. Metinde postaneye gidilip mektubun gönderildiğine dair bilgi yoktur. Ancak mektubu yazan kişinin bu harekete yönelik hayaline rastlanmaktadır:

“Az sonra mektubu cebime koyup sokağa çıkacağım. Her günkü ayak izlerine yenilerini ekleyerek hep aynı yollardan geçeceğim, kimi pencerelerde perdeler daha kalkmamıştır, çocuklar ellerinde çantaları, genç kızlar ceylan yürüyüşleriyle sağımdan solumdan geçecekler; köşedeki evin penceresindeki genç kadın beni görünce saçlarını dağıtır gibi yapacak, bütün vücuduyla gülümseyecek. Ona, ya bakacağım, ya da şimdiki gibi bakmadan uzaklaşacağım. Sonunda ana cadde, gürültüleri, insan selleri, taşıtları, tramvayları ile beni karşılayacak.

Köşedeki postanede çalışma yeni başlamaktadır. İnce, uzun boylu posta müdürü kara bıyıklarını tararken ben elimdeki mektubu üzüm gözlü memur bayana uzatıp ‘Şehir,’ diyeceğim.

(...)

Üzüm gözlü kız yirmi beş kuruşun üstünü verdi. Pulları tek tek yapıştırdım. Zarfın üstündeki adı yan gözle okudu mu, niye gülümsercesine bakıyor? Mektubu

uzatınca 'Lütfen kutuya,' diyecek. Ama bana kalmış bir şey bu, ya kutuya atarım, ya atmam. Üzüm gözlü kızın bakışları altında sıkılarak kendimi birden dışarı atabilirim.” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67-68)

Yukarıda söylenenlerin hayal olduğu “*Elim şakağında bütün bunları bir film gibi seyrediyordum.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68) cümlesiyle anlaşılmaktadır. Demek ki anlatıcı, daha önce de mektuplar yazmış ve aynı yollardan geçerek aynı postaneye gitmiş ve mektuplarını postalamıştır. Bu nedenle yaşantılarını düşünerek hayal kuruyor. Metinde “*Bizim sokaktan haftada bir geçen kalın sesli gazete satıcısı önemli gerçeği bana öğrettin, bugün pazar...*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 68) cümlesiyle günlerden Pazar olduğu söylenmiştir. Bu da mektubun postaya verilmediğine dair bir ipucudur denebilir. Çünkü dil dışı göndermelerden hareketle pazar gününün devlet daireleri için resmi tatil olduğu düşünülürse anlatıcının sözünü ettiği postanenin o gün açık olmadığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla mektubu postaya atma eylemi, bu metinden anlaşıldığı kadarıyla gerçekleşmemiştir. Ancak Türkiye’de pazar tatili uygulaması, 1935 yılında yürürlüğe girmiştir.⁴² Eğer metindeki olay, bu tarihten önce gerçekleşiyorsa pazar gününün tatil oluşuyla ilgili yukarıda söylenenler geçersiz olacaktır. Bu nedenle konuyu netleştirmek için zamanı tam olarak veren başka bilgilere ihtiyaç vardır. Bu da bağlamın ne kadar önemli olduğunu, bazen metinlerin bile net anlam sağlama konusunda yetersiz kalabildiklerini göstermektedir.

Aynı metinde geçen “*Köşedeki postanede çalışma yeni başlamaktadır.*” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor, s. 67) cümlesindeki -{mAktA} eki de bağlam dolayısıyla geçmiş zaman içinde değerlendirilmesi gereken bir şimdiki zaman ifadesi içermektedir. Anlatıcı, hayal kuruyor ve hayalinde evden çıktığını, mektup atmak üzere postaneye gittiğini söylüyor. Söz konusu anda da postanedeki çalışmanın yeni başladığını ifade ediyor. Burada olay anı odaklı bir anlatım görülmektedir. Ancak bunların gerçekten olmadığı, bir hayalin içinde yer aldıkları dikkate alınmalıdır.

“*Hemen yanıtlamalıyım. Sonra vazgeçtim.*” (ÖEB, Herkes Gibi Bir İnsan, s. 79) örneğinde de -{mAll} ekiyle bağlamdan hareketle geçmişte geleceğe yönelik bir zorunluluk anlatılmaktadır.

---

⁴² “*Türkiye’de ilk pazar tatili uygulamasına, 29 Mayıs 1935 yılında yürürlüğe giren yasa ile başlandı. bu yasa çıkmadan önce, hafta sonu dinlenme tatili cuma idi.*” (<http://www.bilgiara.com/tarihte-ilkler/tezsiz-ilk-pazar-tatili-uygulamasi.html>, e.t. 09.11.2012).

“Yarın sabah kalkıp okula koşacağım.” (L, Hasta Çocuk, s. 85) cümlesi, tek başına değerlendirildiğinde henüz gerçekleşmemiş bir eylemin anlatıldığı düşünülebilir. Oysa cümlede anlatılan hareket, 1930’da gerçekleşmiştir. Yani artık geçmişin bir parçasıdır. Okuyucuyu bu bilgiye ulaştıran bağlamda verilen bilgilerdir. Öykü bütünü göz önünde tutulduğunda bu cümlelerin konuşma zamanı değil olay zamanı odaklı olduğu sezilmekte, vericinin geçmişe dönerek olayı canlı tutmak istediği anlaşılmaktadır.

“Bayraklı Kapı” öyküsünde ilk cümleler, bağımsız değerlendirildiğinde konuşma zamanı odaklı olarak algılanmaktadır: “Deniz var karşıda. Gemiler çakılmışlar suyun üstüne. Ayakkaplarım boyasız. Yuvarlak bir çakıl taşına vuruyorum. Taş uçuyor. Yolun sonunda bir eski zaman sarayı. Yokuşun altında bayraklı kapı. Taşı buluyorum. İte ite sarayın önüne kadar götürüyorum. Gelip geçenler bakıyor. Aldırmıyorum. Tek işim taşı koşturmak. Uzun yol bitiyor. Kapı yaklaşıyor, büyüyor. İnsanlar var önünde. Sarayı gezecekler. Sessiz sessiz duruyorlar. Taş bir çukura girdi. Başka taşlar arasında şimdi. Arıyorum. Elimden kaçmaz. Yok. Bu, o taş değil, bir başkası. Deminki taş yok şimdi. Bu taş gerçekten başka taş.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 107) Ancak ilerleyen bölümlerde “Bugün o kapatılmış bir başkasını susturmak istiyordum.” (YBY, Bayraklı Kapı, s. 109) cümlesiyle öykünün geçmişi anlattığı, dolayısıyla ilk cümlelerde konuşma zamanıyla olay zamanının birleştiği görülmektedir. Bu da bağlamdan ayrı olarak yapılan zaman değerlendirmesinin hatalı sonuçlara yol açacağını bir kez daha göstermektedir.

“İnsanlar Arasında” adlı öykü, ilk başlarda konuşma zamanıyla olay zamanının örtüştüğü izlenimini vermektedir: “Yeşilköy Havalimanı’nın iç hatlar salonundayım. Yolcu bekleyen bir kalabalık. Güzel düzenlenmiş bir yer. Çevreme bakıyorum, herkes ya birbiriyle konuşuyor, ya sessizce bekliyor. Kimsenin elinde kitap, gazete yok! Ama cep telefonlarıyla konuşanlar var. Kimi hafifçe, kimi de bağıra bağıra sesleniyor karşısındakine:” (HK, İnsanlar Arasında, s. 57) Ancak daha sonra verilen bir cümleden anlaşılıyor ki, aslında verici, daha önce yaşadıklarını, gördüklerini aktarmaktadır. Yani olay zamanı, konuşma zamanından öncedir:

“Bu yüzden Yeşilköy Atatürk Havalimanı’ndaki bekleme salonunda karşılaştığım kadın erkek, çoluk çocuk her yurttaş ilgimi çekiyordu.” (HK, İnsanlar Arasında, s. 58)

Aşağıdaki örneklerde vericinin eski fotoğraflara baktığı ve fotoğraflardaki anları anlattığı görülmektedir. Geçmişte kalmış bu anları anlatan altı çizili cümleler, olay zamanı odaklıdır. Bağlamdan kopuk tek başına değerlendirildiklerinde bunlardaki eylem ve durumların geçmişe ait olduğu anlaşılamayacak, olay zamanı odaklı anlatımın olduğu fark edilemeyecektir:

“Çekmeceyi çektim, bir dosya. İçinde resimler. Masaya döktüm hepsini. Sonra da kitaplığın ilk rafına dizdim yanyana. İşte bir plajda yanyanayız. Sıcak bir öğle vakti. Kim çekmiş bunu? Belki bir çocuk. Sarılmışım kolumla, mayosunun omuz askısı düştü düşecek. Gülüyoruz.” (L, Bir Yalnızlıkta, s. 22)

“Anılar gelip gidiyor yağmur damlalarıyla. Bir akşamüstü dirildi birden. Gittim gerilere, o akşama... Sabahın insanı yok oldu: Soğuk bir oda. Resimlerine bakıyorum. Karşımdasın. Elinde şarap bardağı bir genç kadın. O kıyı köyündeki ufak katın balkonu. Yaşadık mı, o günleri? Başka bir resimde bir kıyı kahvesi. Elim omuzunda. Gülüyorsun bana. Bir kumsal. Sıcak. Sıcak bir öğle saati. Mutlusun, mutluyum. O kadar belli ki benim mutluluğum! Hiçbir zaman olmadığım kadar mutluyum... Nedir mutluluk? İşte bu resimde yaşanan an... Başka birinde yabancı bir kentte, havuz başındayız. Yine elim omuzunda, sıkı sıkı tutmuşum. Gözlerimde bir korku var. Seni yitirmek korkusu.” (EGKÜK; Bir Yalnızlıkta Dağıtmak Kendini, s. 57-58)

Görülüyor ki *“Dilin zamanı algılama ve ifade etme biçimi, derin yapıya ait bir olgudur. Dolayısıyla bu analizde sadece zaman ekleri değil, bu eklerin, kullanıldıkları cümlelerin içinde yer aldığı bağlamda hangi zamansal ilişkiyi ifade ettiği de önemlidir. Bazı cümlelerin ifade ettiği zaman, o cümlelerin içinde yer aldığı dil içi ve dil dışı bağlamla anlaşılabilir.”* (Akşehirli, 2010: 33) Bu nedenle bağlamdan kopuk zaman çözümlemesi yapmak, sağlıklı sonuçlar vermemektedir.

3.6. METİNLERARASI İLİŞKİLER

3.6.1. Tanım, İşlev

Aktulum tarafından “(...) kabaca iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır.” (2014: 16) biçiminde açıklanan metinlerarasılık ya da bir diğer ifadeyle metinlerarası ilişkiler terimini, ilk kez 1966’da Mikhail Bakhtine’nin çalışmalarından esinlenen Julia Kristeva’nın kullandığı bilinmektedir [Kıran ve (Eziler) Kıran, 2007: 360]. Daha sonra Roland Barthes, Harold Bloom, Gerard Genette, Mary Orr, Michael Riffetterre, Laurent Jenny gibi araştırmacılar tarafından da işlenip geliştirilen kavram, bir metnin doğrudan ya da dolaylı olarak başka metinlerle bağlantılı olması anlamına gelmektedir (Gökalp-Alpaslan, 2007: 9; Aktulum, 2014: 17-66). Dolaysız olarak hemen anlaşılabilen ilişkiler, açık metinlerarası ilişki; derin bir bilgi birikimiyle fark edilebilecek türden ilişkilerse kapalı (örtük) metinlerarası ilişki olarak adlandırılır (Gökalp-Alpaslan, 2007: 16).

Erden, Orhan Kemal’in üç öyküsünü (Marilyn, Yerli Turist, Yaşlı kadın) metinlerarasılık çerçevesinde değerlendirirken söz konusu kavramı “*Metinlerarasılık, öyküyü oluşturan bölümlerin birbirleriyle olan ilişkilerine ve içerdikleri bilgilerin birbirlerine gönderimde bulunmasına işaret etmektedir.*” (2002: 214) biçiminde açıklar.

Coşkun Ögeyik’in (2008: 21) metinlerin iş birliği olarak nitelediği metinlerarası ilişkilerin, metnin anlam dünyasını genişletmesi, Gökalp Alpaslan tarafından “*Suya atılan taşın oluşturduğu dalgalar gibi, metinlerarası ilişkiler aracılığıyla bir metnin anlam evreni genişler, yayılır ve üstelik derinleşir. Her yazarın bir ya da birkaç metinle açık ya da kapalı bağ kurarken amaçladığı, bu anlamsal yayılımdır.*” (2007: 9) biçiminde ifade edilmiştir.

Metinlerarasılık kuramına göre dünyada saf metin yoktur. Üretilen her metnin kendinden öncekilerden mutlaka izler taşıdığı benimsenir (Gökalp-Alpaslan, 2007: 9).

Coşkun Ögeyik, metinler arasındaki bağlantıların belirlenebilmesinin, okurun dünya bilgisiyle doğrudan ilişkili olduğunu belirtir ve bunu “*Çünkü bazı yazın metinleri neredeyse bir kütüphane yapıtı gibi ele alınabilir. Bu bağlamda yazarın veya şairin özgün tercihi ile kaleme alınan ve yapıtın içine yerleştirilen metinlerarası ilişkiler ancak okuru ile bulunduğu zaman bir kütüphane yapıtı niteliği kazanır.*” (2008: 49) biçiminde açıklar.

Metinlerarasılığı konu edinen çalışmalarda verilen örneklerden hareketle metinlerarası ilişkilerin, farklı eserler arasındaki bağlantılar olarak yorumlandığı görülmüştür. Bu ilişki biçimleri, genel olarak, şu başlıklar altında değerlendirilmektedir:

1. Alıntı
2. Gönderme (Atıf)
3. Anıştırma
4. Yansılama (Parodi)
5. Öykünme (Pastiş)
6. Kolaj
7. Montaj
8. Yeniden Yazma (Gökalp-Alpaslan, 2007: 17-21).

Coşkun Ögeyik, metinlerarasılığı beş başlık altında inceler:

1. Yazarlararası Göndermeler
2. Eserlerarası Göndermeler
3. Türlerarası Göndermeler
4. Açık Göndermeler
5. Örtük Göndermeler (2008: 50).

3.6.2. İnceleme ve Bulgular

Metinlerarasılık kuramında verilen bilgilerden farklı olarak bu çalışmada bir yazarın farklı eserleri arasında da bağlantılar, ortak konular ve açıklamalar olabileceği, bunların da metinlerarası ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bilindiği gibi bağlam, bazen bir sözcük bazen bir cümle bazen de metin olabilir. Ancak bazen bir metnin bütününde bile net anlama ulaşılamadığı görülür. İşte bu durumda o metnin bağlantı kurduğu diğer metinlerden yararlanılarak daha geniş bir bağlam sağlanır. Çalışmada bu bağlam, metinlerarası ilişkiler olarak adlandırılmıştır. Yukarıda anılan gönderme, anıştırma, kolaj vb. yöntemler söz konusu olmadığında da ortak konular aracılığıyla metinler arasında bağlantı kurulabilmektedir. Dolayısıyla

metinlerarası ilişkiler terimi, burada öyküler arasındaki anlamsal bağlantılar olarak “metinlerarası bağlam” anlamıyla kullanılmaktadır.

Metinlerarası ilişkiler yoluyla zamanın ortaya çıkması, netleşmesi konusunda Akbal’ın öyküleri, dikkate değer pek çok örnek barındırmaktadır. Öykülerde yukarıda belirtilen metinlerarası ilişki biçimlerinden çok ortak konulardan söz edilmesi dikkati çeker. Öykülerinde kişisel yaşamından kesitler de sunan Akbal, öykülerarası bir bağlam sunarak zamanın netleşmesini çoğu kez bu yolla sağlamıştır. Bu nedenle zaman konusunda ayrıntılı bir inceleme yapabilmek için metinlerarasılık kuramında öne sürülen saf metin olmadığı düşüncesine paralel biçimde öyküleri birbirinden bağımsız parçalar biçiminde değil bir bütün olarak görmek gerekmektedir.

Konuyla ilgili çeşitli örnekler, açıklamalarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur:

Verici, pek çok öyküde çocukluğunun Şehzadebaşı’nda geçtiğini belirtir ve o yıllarda yaşadıklarını anlatır. “Baston ve Şapka” adlı öyküde bu zamanı net olarak ifade etmekte ve 1930’lu yıllar olduğunu söylemektedir:

“Şehzadebaşı geceyarılarını anımsıyorum. Konukları babamla birlikte evlerine kadar götürüşümüz. Bu fildişi saplı, fildişi uçlu baston o 1930’lu yılların tanığıdır.” (L, Baston ve Şapka, s. 55)

Dolayısıyla vericinin çocukluk yıllarını ve Şehzadebaşı’nı anlattığı öykülerinde zaman, 1930’lar olarak düşünülmelidir. Gündüz; “Cambazlar”, “Tarzan Öldü”, “Osman Ölmez”, “Turgut’u Örnek Alsak”, “Kızkıran Haydar”, “Havuzlu Ev”, “Nuh’un Gemisi”, “Ahşap Ev”, “Semt”, “Anıların Aynası”, “Sen Uzaktaki”, “Akkartal Buck Jones”, “Gazi’yi Gördün mü?”, “O Eski Sevinçler”, “Son Taş Kavgası”, “Lunapark”, “Bir Araba Karpuz”, “Bir Kediyi Öldürmek”, “İpek Çorap Varsın Düşsün”, “Matmazel Mathilda”, “Sinemanın Arka Kapısı”, “Karanlık Benim Ülkemdir”, “Dondurmalı Sinema”, “Surların Üstünde”, “Sinemalarda Yaşamak” adlı öykülerde 1930’lu yılların İstanbul’unun anlatıldığını belirtir (2003: 70). Ancak sadece bunlarda değil okulunu, ailesini anlattığı daha pek çok öyküde de zaman, vericinin çocukluk yıllarıdır.

“Turgut’u Örnek Alsak” adlı öyküde de anlatıcı, çocukluğunda Şehzadebaşı Camii’nin avlusunda futbol oynamalarından söz ediyor:

“Biz Şehzadebaşı Camiinin avlusunda oynardık çift kalemizi. Uçsuz bucaksız gelirdi orası. Uçurtma uçurulur, kuzu otlatılır, futbol, saklambaç, koşmaca, uzun eşek oynanır. Büyükler bir yanda küçükler bir yanda meşin top ardında koşulurdu.” (İS, Turgut’u Örnek Alsak, s. 126)

“Bizans Definesi” öyküsünde de aynı yıllarda surlara çıkmalarından söz eder:

“Çocukluk yıllarım boyunca süren bu telâşlı, heyecanlı, umut içindeki didinmelerimizi şimdi acı bir sevinçle hatırıma getiriyorum.” (BD, Bizans Definesi, s. 10)

“Cambazlar” öyküsünde çocukluğunda Şehzadebaşı’na her yıl belli dönemlerde gelen cambazlar vardır:

“Atlas cambazhanesi Haziranın ilk on günü semtimizde temsiller verir; sonra bir sabah vakti kimsenin haberi olmadan çekip giderdi.” (BD, Cambazlar, 31)

Bu yıllar, aynı zamanda onun ilkökul yıllarına denk gelir:

“Daldım, zaman makinesine takılıp gittim 1930lara, ilkökul yıllarım.” (İD, Anılar da Ölür, s. 26)

“Otuz’lu yıllardaydık. İlkokul sıraları... Yaşamı daha çok pencereden izlediğim yıllar.” (HVT, Sizler Yaşadınız mı, s. 16)

“1930’lar... İlkokul yıllarım...” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 19)

“Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende. İlkokula girdiğim yıl.” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 50)

“1930’lar... İlkokul yıllarım... Atatürk’ün yaşadığı, yönetimin başında bulunduğu yıllar. Hele 1933, 1934, 35... Bir de günce tutardım daha o yaşta. Küçük bir deftere neler yazardım? Kedilerim, okul olayları, mahalle arkadaşları, sinemalar, Şehzadebaşı, ‘Çocuk Sesi’ dergisi, kendime, geleceğe ait özlemler... Anı bile sayılmayacak anılar!.. Nerde o defterler, nerde o zaman parçası, nerde 1930’ların kendi evreninde yaşayan çocuğu!..” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 19-20)

“O, 1933 yılında ben dördüncü sınıftaydım.” (HVT, O Haziran Günü, s. 49)

İlkokulu yabancı bir okulda okumuştur. Tarih bilgisi verilmesi de bu öykülerde zaman, 1930’lardır:

“Ağustosun ortasına gelir gelmez içimi bir korku kaplardı. Garip bir duyguydu bu. Günler, geçmesin isterdim. Saatler ilerlemesin... Dakikalar uzasın... Oysa hızla giderdik bir yerlere doğru. Eylüldü o yer... O eylül ki, acılar, hüznler, korkular, garip duygular mevsimidir. Okullar açılacak, dersler başlayacak. Kişi, kendini yeni bir dönemin içinde bulacak.

“İlkokulu bir yabancı okulda okudum.” (L, Güz Rüzgârında, s. 87)

“Bir haziran günüydü. Bütün haziranlar birbirine benzer. Yılların çok gerisinde kalanlar da... Güneşli, aydınlık, sıcak, sevinç dolu bir gün. İlkokul öğrencisiydim.” (HVT, O Haziran Günü, s. 48)

“Okuldan çıkalı yarım saat geçmişti. Ne uzun yoldu bu! Her zaman güle konuşa tırmandığımız yokuş on dakika sürmezdi bile. Çantalarımız omuzlarımızda, itişerek, gülüşerek, sefertaslarımızı tokuşturarak, pencerede bizi seyredenlere, yokuşun ta altında yeni yola koyulanlara bağırarak.

Sınıf ne kadar sıcaktı! Bir düşte gibiydim. Mösyö Prim’in asık suratı nasıl aydınlanıvermişti!” (YBY, 1935’te Bir Akşam, s. 100)

“Benim okulum Kumkapı’daydı, bir Fransız okuluydu. Koskoca bir yokuşu tırmanırdık saat dörtten sonra.” (L, Son Taş Kavgası, s. 36)

“Surların Üstünde” adlı öyküde verici, surların dibindeki evinden, okul yıllarından söz eder. Dolayısıyla zaman, yine 1930’lu yıllara denk gelmektedir.

“Evimiz surların dibindeydi. Ta Bizans’tan kalmış bu surların dibinden geçerdik okul dönüşlerinde. Hep merak ederdim, ne var bu surların üstünde? Uzaktan otlar, küçük ağaçlarla sarılmış görünürdü. Bir gün bile görmedim bir insanın orada dolaştığını.” (HK, Surların Üstünde, s. 73)

“Şu Bayram Sabahında” öyküsünde çocukluğunun bayramlarından birini anlatır:

“1930’larda bir bayram sabahı diriliyor birden. Dut ağacına bağlı bir koç. İpin uzunluğunca saldırıyor yaklaşıp... Sonra durup bakıyor, oyun yapıyorum sana dercesine... Bu, babamın aldığı kurbandır. Eli bıçaklı bir adam yaklaşıyor. Koşup itiyorum, bağırıyorum, ağlıyorum. Alıyor içeri sokuyorlar beni. Kıyameti koparıyorum. Yararsız, sonuçsuz. Yaşamımın acı bir sabahı. Yağmurlu, kurşun rengi bir sabahı...” (HVT, Şu Bayram Sabahında, s. 59)

Aşağıdaki ifadelerde yabancı okulda okuduğu yıllarda sefertası taşıdığını söyler:

“Benim de yepyeni bir sefertasım var aşağıda.” (BA, Yabancı Okulda, s. 28)

“Karanlık bir yerdi yemekhanemiz. Herkes sefertasını açar hızla atıştırır ve getirdiklerini. Bir şapırtıdır giderdi. Ben herkes gibi bir köşeye çekilir sefertasındaki meyveyi dişlerdim, varsa çikolatayı atıştırırdım.” (HK, Sefertası, s. 41)

Babanın henüz hayatta olduğu 1935’ten önceki çocukluk yıllarında ailesiyle birlikte bayramlarda dedesinin elini öpmeye gidişlerini çeşitli öykülerinde anlatır:

“Benim çocukluğumda Haydarpaşa’dan Erenköy’e, Bostancı’ya, Göztepe’ye ancak trenle gidilirdi. Biz, Kurban ve Şeker Bayramlarında büyükbabamın elini öpmeye Erenköy’ün yolunu tutardık. Şehzadebaşı’ndan tramvaya biner, sonra Karaköy’den vapura, Haydarpaşa’dan da trene... Ne uzun bir yolculuktu, ne bitmez tükenmez bir geziydi! Bitmezdi o kadarla da... Erenköy istasyonundan da süslü bir at arabası... Kamçısı kurdelelerle süslü bir yağız delikanlı tıngır mıngır bizi götürürdü Taşlıtarla’ya dek...” (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 66)

“1930’ların o sayılı taşıtları biz çocukların gözünde erişilmez nesnelere. (...)

O bayram sabahları!.. Erkenden kalkmak gerekirdi ilk gün. Şehzadebaşı’ndan Erenköy’e gidecektik. Büyük bir yolculuk! Yılda iki kez yapılan bir dünya gezisi! (...)

Ne olursa hep Şehzadebaşı’nın köşesinde olurdu, tam Çinili Fırın’ın karşısında.. Babamı taşıtlara doğru birdenbire itişim, annemin elimden sertçe çekişi, babamın gülerek ya taşıtın kapısını açışı, ya da arkamızdan sessiz sessiz gelişi.. Tramvaylar boştu çoğu kez. Bayram sabahlarında bile oturacak yer bulurduk. Ben ayakta durmayı severdim. Önceleri üzgün, canı sıkın! Öyle ya otomobile binmedik. Tramvay uçardı bayram sevinciyle.” (KK, O Eski Sevinçler, s. 10-11)

“Evden Kaçış” ve “Keçi” adlı öykülerde vericinin ağabeyinin evden kaçmasından söz edilmektedir. Bu söylemlerde babanın sağ olduğu görülür. Diğer öykülerden elde edilen bilgilerden hareketle onun 1935’te öldüğü bilindiğine göre bu olay, 1935’ten önce gerçekleşmektedir. Ayrıca iki yıl sonra ağabeyin bir daha evden kaçtığı öğrenilir. O zaman da baba sağdır. Bu durumda anılan olay, en geç 1933’te gerçekleşmiş olmalıdır. Zamanı daraltan bir başka bilgi, vericinin okula gittiği bilgisidir. “Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende. İlkokula girdiğim yıl.” (EGKÜK, Eylül

Ürperişi, s. 50) ifadesinde okula başlama yılının 1929 olduğu görülür. Böylece ağabeyin evden kaçış tarihi ve bu öykülerde gönderme yapılan zaman, 1929-1933 arasında bir sonbahar akşamı olmalıdır:

“Uzun yıllar sonra anladığıma göre, bir gün babamın yazıhanesine süslü püslü bir hanım gelmiş.. Babamla konuşmuş... Bu kadın, bizim biraderin sevdiği kızın anası!.. Babam gayet ciddi, mahdum beyin daha ortayı bitirmediğini, kendisinin bu sevda macerasını pek komik bulduğunu, fakat kız tarafı isterse, onların evinde kalması şartıyla razı olacağını, fakat kendisinden hiçbir maddi yardım beklememelerini söylemiş. Bunun üzerine süslü püslü hanım hiddetle kalkıp gitmiş... Gitmiş doğru eve, bizim biraderi bohçası ve çantasıyla misafir edildiği odadan doğru kapı dışarı.. Meteliksiz damadı ne yapsın? Kim bilir kumral kız ne yapmıştır, bilmiyorum, ama, bizim ağabey sokak ortasında yapayalnız kalınca ne yapacağını şaşırılmış.. Eve geri dönmiye de yüz ister.. Binmiş bir vapura Bursaya gitmiş... Birkaç ay bir akraba yanında kalmış..

Tabii o yıl sınıfta çaktı, hem de ikmalsiz... Yaz geçti, eylüle doğru, anneme ve babama göre pek çocukça, büyük ağabeyime göre sersemce, fakat benim için bir masal gibi, bir unutulmıyacak şarkı kadar eşi olmıyan bu macera, yavaş yavaş unutulmaya yüz tuttuğu sırada, ortanca ağabeyim o eski bohçası ve çantası elinde, perişan bir kılıkla, mahzun ve ürkek bir halde geri döndü.” (BD, Keçi, s. 77-78)

“İki yıl öncesinin bir sonbahar akşamını yaşıyordum. O geceki telâşın, korkunun yanında bu neydi ki? Gene böyle okuldan döndüğüm bir gündü. Evi birbirine girmiş buldum. Kimsenin ağzı açılmıyordu. Herkes düşünceliydi. Ara sıra babam beceremediği bir takım küfürleri ağzında geveliyor, ablam ağlıyordu. Küçük ağabeyim yoktu ortada. Ne olduğunu kimse bana uzun boylu anlatmadı. Ama belliydi: küçük ağabeyim o gece eve gelmemişti. Gelmiyeceğini, artık okula gitmiyeceğini, Bursadaki akrabaların yanına gittiğini bir arkadaşına bıraktığı bir mektupla bildirmişti.” (BA, Evden Kaçış, s. 41)

“Hasta Çocuk” adlı öyküde verici, tarih bilgisiyle birlikte kuş palazı geçirdiği günleri anlatır. Yıl, 1930 olarak verilir:

“Yıl 1930 olmalı. Ne kadar geçmiş? Yarım yüzyıllık bir uzaklık... Sekiz-dokuz yaşlarında bir hasta çocuk bakıyor o resimde, elini yastığa dayamış, öteki eli şakağında, doğrulmuş zamanların ötesinden kendini seyrediyor, yani beni. Sanki biliyor gibi elli yıl sonra bir akşam üstü yaşlı bir kişinin, kendisinin bu resme baktığında her

şeyi yeni baştan yaşayacağını. Bu resim olmasa, unutmuş gitmişim her şeyi. Ne iyi, resimler çekiyorlar da, geçmiş zamanlardan bir şeyler kalıyor ilerdeki günlere...

Hastaydım, okula gitmiyordum günlerdir. Her zamanki doktor tatile çıkmış, bulamadılar. Başka bir doktor geldi, esmer, uzun boylu, sert bakışlı. Korktum birden, ne ağzımı açtım, ne de sözünü dinledim. İteledi, kakaladı, bağırdı, söylendi. Annem yalvardı, 'hadi oğlum söz dinle.' Zorla ağzımı açtırdı, zorla karnıma baktı, zorla nabzımı tuttu. Sonra bir şeyler söyledi, gitti, Ağabeylerim gelmişti, annem ağlıyordu, 'kuş palazı' diye bir söz duydum. Nedir bu, hastalık mı? Acır gibi bakıyorlardı bana. Kuş palazı? Ne biçim hastalık, hiç de korkulur bir şeye benzemiyor. (L, Hasta Çocuk, s. 83-84)

“Kırmızı Yoyo” öyküsünde de bu hastalık günleri verilmektedir. Ancak burada geçmiş zaman net değildir. Zamanı somutlaştırmak için, yukarıdaki bilgiler kullanılabilir:

“Ağır hastaydım. Her zamanki doktorumuz geziye gitmiş, hemen bir başkasını çağırdılar. Gençten bir adam. Ben ateşler içinde hayal meyal görüyorum bu yabancıyı. Bakıyor bakıyor 'Kuş Palazı' gibi bir söz duyuyorum. Aman! Büyük iğnelerle serum yapılır. Duymuşluğum var, istemem, istemem- Gelsin benim doktorum! Bitkinim, üzgünüm. Korkular içinde çırpınıyorum. Sonra bizim doktor geliveriyor ertesi akşam. Gececek diyor, iğneye gerek yok. Oh, ne güzel. Düşler kuruyorum yatakta. Dışarda ilk yazın yaklaştığını gösteren ağaç dalları. İlaçlar, limonatalar. Yatakta keyif çatismalar.” (L, Kırmızı Yoyo, s. 61-62)

Bir fotoğrafa bakılarak geçmişin anlatıldığı “Başka bir resimde babamla bir masa başındayız, kiraz yiyoruz. Sırtımda golf elbisem var, ayak ayak üstüne atmışım. Artık büyümüş, kravat da takmışım.” (Aİ, Soluk Resimler, s. 85) cümlelerindeki geçmiş zaman bilgisine, bu fotoğrafın çekildiği günü anlatan “Orhangazi’de Bir Çocuk” adlı öyküden hareketle ulaşılmaktadır. Burada, söz konusu günün 25 Mayıs 1933 olduğu açıkça verilmiştir:

“Yıl 1933. Bir ilkyaz günü. Babamla Orhangazi’ye gelişimiz. Alana bakan bir kahvede, onun Adliye’den dönüşünü bekleyişim. Bir sıcaklık, bir ter... Başımda kasket, ayağымda golf pantolon. Bir de resim çektirmiştik. Ayakayak üstüne atmış, kasketi yana yıkmışım. Bir elim masada, bir elim sandalyenin arkalığında. Babamsa, arkasına

dayanmış. Masanın üstünde bir çift kiraz. Belli ki babam dönene kadar ben o kirazları yiyip bitirmiğim.” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 43-44)

“Nerde 25 Mayıs 1933, nerde 13 Mayıs 1983.” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 44)

“1938-40 arası... Ortaokul lise sıraları.” (İD, Tanımsız Acı, s. 89) cümlesindeki 1938-40 biçimindeki zaman bilgisi, “ortaokul” biriminin ortaklığı dolayısıyla başka öykülerden alınan aşağıdaki cümlelerin zamanını belirlemede kullanılabilir:

“Ortaokulda bir arkadaşım vardı. Bir iki yaş büyüktü benden. Koca defterler doldururdu o güzel el yazısıyla. Romanlardı bunlar! O günlerde ‘Yarımay’ adlı bir dergi çıkardı, orada okuduğumuz ‘aşk ve ihtiras’ öykülerine pek benzeyen şeyleri yazdıkları. (KK, Geçmiş Zamanı Ararken, s. 58)

“Yıllar sonra bir daha gördüm Müzeyyen ablayı. İki çocuğuyla Fatih’teki evimize gelmişti. Kavgacı gürültücü çocuklardı. Biri kız bir oğlan. Şişmanlamış, iri yarı, kalın sesli bir tanınmaz Müzeyyen hanım olmuş... Bize de baklava getirmiş. Oturduk yedik, en çoğunu o yedi. Güldük, ağladık, eski günleri andık. Ölmüştü benim Müzeyyen ablam. Bu kadın başka biriydi. Ortaokula gidiyordum. Yeni düşler, serüvenler arıyordum. Ortaokula gidiyordum.” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38-39)

“Ben, yazın dünyasına —Bir bakıma basın dünyasına— neredeyse ortaokul sıralarında girdim. İlk yazılarım dergilerde, gazetelerde çıktığında on altı, on yedisindeydim. Yirmi yaşında da bir ünlü dergiyi yönetiyordum.” (EGKÜK, Haendel’li Bir Sabah, s. 67)

Aşağıdaki metinde anlatılanlar da “lise” ifadesinden hareketle 1938-40 yıllarıdır:

“O günlerde!.. Erenköy’deydik. Bir köşk birden belleğimde kuruldu. Beyaz bir yapı. Büyük bir bahçe. Meyva ağaçları. Gözalabildiğine bağ. Kocaman kocaman taneli çavuş üzümleri. Bir saklambaç oyunundaydık. Geceydi. Birkaç çocuk saklanacak yer arıyorduk. Lise sıralarında kızlı erkekli bir gruptuk. Bir Ayşe vardı, bir de Zeliha. Biri peşimdeydi hep, ama kaçıyordum ondan. Zeliha, sessizdi, ürkekti. Ayşe zengin bir ailenin kızı. Zeliha ise tam tersi. İkisi de aynı okulda, aynı sınıfta, Ama ne denli aykırı birbirine! Saklanacak yer arıyorduk. Ayşe elimden tutmuş sürüklüyordu. Nereye? Herkesten uzak bir yere. ‘Dur Ayşe’ dedim. ‘Bir dakika bekle.’ Kaçmak istiyordum.

Gidip Zeliha'yı bulmak, onunla saklanmak, kaçmak, çevremizdekilerden kurtulmak." (L, Hem Ilık Hem Soğuk, s. 91)

"Sineğin Kızı ve İnsanlar" öyküsünde bir kahveden, kahvede şiir okuyan Esat'tan söz ediliyor. "Ey Gece Kapını Üstüme Kapat" adlı öyküde de Esat'ın vericinin lise arkadaşı olduğu belirtiliyor. Buna göre zaman, yine 1938-40'lardır:

"Kahveden adım atar atmaz birinin şiir okuduğunu gördüm. Bu bizim Esat'tı, Arap Esat... (...) Esat, yeni şiirlerini okudu. Saatler akıp geçti." (ÖEB, 2000, Sineğin Kızı ve İnsanlar, s. 83-84)

"Bizim Esat'ı anımsadım. Lise arkadaşım Urfalı Esat. Şiirler yazardı. En ünlü dizeleri: 'Her kafa bir dünyadır — Benim dünyamdan kaç tane var?' gibi... Kavgacıydı, saldırgandı, her sözden alınırdı, yumruğu basardı, sık sık Müdürün dayacağını yerdi. Yine uslanmazdı. Nasıl arkadaş olduk, o ve ben, iki uyuşmaz kişi! Zamanla yumuşadı, hoşgörülü oldu, şairliği ortaya çıktı. Birlikte daktilo ile haftalık bir dergi çıkarırdık. Sınıftaki arkadaşlara yergili dörtlükler yazardı. (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 24)

Bazı öykülerinde gazetede çalışırken gece işten çıktıktan sonra eve tramvayla gidişinden, arkadaşlarıyla birlikte tramvay beklemelerinden ve bu bekleyişlerde yaşadıklarından söz eder. Ancak burada iki farklı zaman bilgisiyle karşılaşılır. "Zaman Denizinde Cağaloğlu" öyküsünde 1955-60 yılları arasında yaşadıklarını anlatır:

"Hep duruyor yerli yerinde. Bir o kalmış. Bir yorgancı. Bir kısa öykümde anlattığım o 'Kırmızı Yorgan' sanki hep eski yerinde... Nedense kırmızı rengi çok sever yorgancılar. Belki de yeni evliler... Geceleri güzel görünür yorgancı dükkânı. Renkler neon ışıklar altında daha belirgin, daha çarpıcı, daha göz alıcıdır. Düşlere sürükler insanı... Gittim yıllar gerisine. Yıl 1955 - 60 arası. Gece yarısından sonraki saatler. Gazetede işimizi bitirip durağa, son tramvaya yetişmek için koşuşmamız... Dizici, yazıcı, sekreter tüm arkadaşlar. Öteki gazetelerin gece çalışanları. Geceyarılarının o tadına doyulmaz ayaküstü söyleşileri. Seviler mi, serüvenler mi anlatılmaz! Ama o geceki haberler, yazılar bir yana itilmiştir, unutulmuştur. İşte o yorgancı dükkânı bizleri kendi evrenine çeker de çeker. Beş on dakika o yorganların anımsattığı nice çağırışım bir gelir bir gider..." (L, Zaman Denizinde Cağaloğlu, s. 65-66)

Bu durumda aşağıdaki metinlerde de zaman, 1955-60 arasıdır:

“Vitrinleri seyrederdik. En çok seyrettiğimiz yerlerden biri yorgancının vitriniydi. Düşlere daldık. Pembeli mavili yorganlar, yastıklar hep de açık saçık düşlere sürüklerdi. Neon ışıklar gecenin ikisinde, üçünde ne hoştu!” (YBY, Canlılar Cansızlar, s. 24)

“Geceyarısından saatlerce sonraydı. Sabaha az kalmıştı. Bir tramvay bekliyorduk, gecenin son, ya da sabahın ilk tramvayı. Daha Sirkeci’den çıkarken yola sesini duyardık burdan. İki dakika sonra da önümüzde dururdu. Bomboş sokaklardan yıldırım gibi çıkardı. Hep o beş dakikalık bekleyişte seyrederdik yorgancının vitrinini, akşama kadar çalışılmış, sonra derlenip toparlanıp, ışıkları yakılıp bırakılmış bir dükân içi.” (İS, Kırmızı Yorgan, s. 83)

Aşağıdaki örnekteyse düzeltmenlik yapan anlatıcının gece yarısı tramvayına bindiği yıllar, 1950-53 olarak verilir.

“O, 1950-53 yıllarını anımsadım birden. Hocayla karşılıklı düzelti yaptığımız geceler... Öztürkçenin öncülerindendi Hoca. Bir de dil dergisi çıkarmış 1930’larda. Her zaman anlatmazdı, arada bir... Anılar anılar... Ne de çok gelir, üşüşür gece yarısına doğru! Bir kahve, bir çay içimi zamanda, düzeltmeye ara verir, odamızda gelen dizmenlerle başlardık her akşamki takımalara. Yalnız olunca, sorardı özel yaşantımı. Uzaktaydı evim, dönemezdim saat ikiden sonra oraya. Kadıköy, Levent, Arnavutköy. Nedense çalıştığım yere yakın bir yerde hiç oturmadım! Bilinçli olarak mı, yoksa yazgı oyunu mu? Neyse ki annemin evi Fatih’teydi. Saat iki, üç tramvayına yetişirdik sekreter, dizici, düzeltmen, yazar hep birlikte. Başka gazetelerin emekçileri de bizimle olurdu o gece yarısından sonraki tramvaylarda...” (KK, Yazmasam Deli Olacaktım, s. 55-56)

Bu beklemeleri anlatan başka öyküler de vardır. Ancak bunlarda 1955-60 mı yoksa 1950-53 yıllarının mı anlatıldığı belirsizdir. Bu yüzden tarih aralığı, 1950-60 olarak düşünülebilir. Aşağıda farklı öykülerde bu zamanları anlatan bazı örnekler verilmiştir:

“İstanbul’da oturduğum semtleri, sokakları düşünüyorum. Şehzadebaşı, Fatih, Erenköy, Levent, Göztepe, Yeniköy, daha başka yerler... Bütün bu yerlerden işime gidip gelmek güçlüklerini bir bir yaşıyorum. Tramvaylardı en büyük dostumuz. Özellikle geceyarısı tramvayları... O zamanlar gazetelerde iş geceyarısından sonra saat ikilerde üçlerdi biterdi. Koşa koşa son tramvaya yetişirdik. Bizler, Babiâli gazetelerinin

tüm gece işçileri. Bir bölüğümüz Fatih'e, Edirnekapı'ya, bir bölüğümüz de Beyoğlu tarafına doğru..." (HVT, Hey Vapurlar, Trenler, s. 76)

"Sabahın saat üçünde insansız, hayatsız şu meydana böyle şeyler kuruyordum. (...)

Bir tanesi uzaktan seslendi:

'Boş yere beklemeyin' dedi 'Bu gece tramvay yok, tabanvay var.'" (BA, Gece Korsanları, s. 22-23)

"Ama 40 derece ateşle yatıyorum cibinliğin altında. Gözlerim kapanıyor zaman zaman. Düşler görüyorum. Neler neler! Sonra açıyorum, bakıyorum, tanıdık yüzler, sisler içinde beliriyor. Arkadaşlar, tanıdıklar, sevdiğim insanlar. En başta da annem..."

Yıl 1946. Bir temmuz günü... Sıcak mı sıcak. Belki de benim ateşimden... Tifo geçirmişim, tam iyileşti derken, ateş yine yükselmiş." (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25) söyleminde vericinin 1946 Temmuz'unda tifoya yakalandığı bildirilir. Bu tarih bilgisi, başka öykülerde de zamanı netleştirir. "Ey Gece Kapını Üstüme Kapat" adlı öyküde de bu hastalık dönemine gönderme yapılır:

"Tifo olmuştum sıcak bir Ağustos ayında. Seçimler vardı dışarda. Ateşim kırkı geçmişti. Seslerini duyuyordum seçimi kazananların. Bizim mahallede demokratlar ezici üstünlük sağlamışlardı. Davullar zurnalar çalıyordu. Demokrasinin zaferi! Annem üzgündü, Halk Partisi'ne oy vermişti. Paşanın partisi. Ama Paşa yenilmişti. Sokakta halay çekiyordu Siirtliler. Annem bana soğuk limonata hazırlıyordu. Karpuzun suyunu sıkıyordu tülbentten geçirerek. Doktor Ali Bey'e geceki durumu anlatıyordu. Sabahlara kadar uyumuyordu. Alnıma sirkeli tülbentler koyuyordu. Yaşım yirmi iki... Askerlikten tecil almışım. Fakülteye o yıl girecektim. Önümde uzun yıllar vardı. Neler yapacaktım, neler yazacaktım! İki arkadaş gelmişti, ellerinde gazeteler, dergiler. Benden söz ediyordu ünlü bir eleştirmen, ilk kitabımdan. Sevinmişim, öyle dediler. Ben pek anımsamıyorum, sonradan duydum." (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 14) Burada yukarıdakinin aksine Ağustos ayı olduğu söylenmektedir. Ancak 21 Temmuz 1946'da seçim yapıldığı bilindiğinden (Bulut, 2009: 75-76) doğru tarihin Temmuz 1946 olduğu anlaşılakta, böylelikle metinlerarası ilişkiler aracılığıyla bir öyküdeki yanlış bilgi de açığa çıkmış olmaktadır.

“Bir Hastalıktan Sonra Dünya” adlı öyküde de bu hastalık dönemi anlatılır: “*Macera şiddetli bir baş ağrısı ile başladı. Kendimi yatakda bulduğum zaman ateşten yanıyordum. Hastalığın o ilk günlerini iyice hatırlıyorum.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 65) Uzun süren bu hastalık döneminde sevdiği biri, onu ziyarete gelmiştir. Bu bilgi verilirken aylardan Ağustos olduğu söylenir: “*İşte o da bu sıralarda uzaktan gelmiş, yatağımın ucuna oturmuş, beni seyretmiş, eliyle alınma, yüzüme değmiş; bunları sonradan öğrendim. Çok zaman onun bu hallerini, o Ağustos sıcağında evin kapısını çalmasını, merdivenleri çıkışını, beni seyredişini, üzülüşünü düşündüm.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 66) Hastalık uzun sürmüştür. Verici, hastalık döneminde ilk defa Eylül ayında dışarı çıktığını belirtir: “*Bir Eylül akşamı ilk olarak sokağa çıktım.*” (Aİ, Bir Hastalıktan Sonra Dünya, s. 69)

Babasının ölümünden söz ettiği cümlelerde zaman, aşağıdaki söylemlerle netleşmektedir:

“*Haziran 1935. Babamın öldüğü gün.*” (EGKÜK, Geçip Giden Yazlarda, s. 75)

“*Nerde 25 Mayıs 1933, nerde 13 Mayıs 1983. Elli yıl mı geçmiş! Nasıl geçmiş? Babam iki yıl sonra bu dünyadan ayrılacak mıymış, o resimdeki ‘filozof’ duruşlu genç adam?’*” (L, Orhangazi’de Bir Çocuk, s. 44)

“*Haziranın ilk günleriydi. Babam kısa bir hastalıktan sonra sessizce aramızdan ayrıldı.*” (HK, büyükbabam ve Ben, s. 27)

Burada verilen net zaman, babanın ölümünden söz eden söylemlerde zaman belirlemek için kullanılabilir. Örneğin “*Babamın hastalanması, sonra olmayacak bir şey, ölüvermesi!..*” (HVT, Müzeyyen Abla, s. 38) söyleminde iki yüklemsiz kesik cümle söz konusudur:

1. *babamın hastalanması*
2. *sonra olmayacak bir şey, ölüvermesi*

Bu yapılar, kesik cümle olmalarına rağmen babanın ölüm tarihinin bilinmesiyle zaman çizgisi üzerinde geçmişte belirli bir zaman dilimine yerleştirilebilmektedir. Böylece metinlerarası ilişkilerin zaman belirleyici olarak önemli bir görev üstlenmiş olduğu görülür.

“O yıldız: Bir kol saati almıştı babam. Son armağanı.” (HK, 2. bs., “Yalnızlık, Gittiğin Yoldan...”, s. 77) cümlesinde “son armağan” dediğine göre babasının ölümü yakın bir tarihtedir. Bu durumda “o yıl”, 1935’e işaret eder.

“Nelerden Nelerden Sonra” adlı öyküde de babasının ölümünden söz etmektedir. Yeni eve taşınmalarından bir yıl önce öldüğünü söyler. “Bir yıl olmuştu babası öleli. Bu ufacık evin üst katına yeni taşınmışlardı. O kocaman evden sonra bu iki oda nasıl dar, sıkıntılı bunaltıcı gelmişti onlara. Evin çevresi boştu. Karşıda bir bakkal vardı. Okul dönüşü uğrayıp, eve gereken şeyleri almak onun işiydi. Sıcak yaz gecelerinde ana oğul küçük balkonlarındaki minderin üstüne oturur kavunlarını peynir ekmeklerini yerlerdi.” (BA, Nelerden Nelerden Sonra, s. 54) Bu durumda yeni eve 1936’da taşınmışlardır. Bu bilgi sayesinde öyküde anlatılanların, geçmişin belirsiz bir diliminde değil 1936’da gerçekleştiği anlaşılır. Aynı bilgi, bir başka öyküde de kullanılır: “Biz de ana oğul kentin uzak bir semtindeydik.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 22)

“Fehmiye Hanımla Oğlu” öyküsünde de babasının bir yıl önce öldüğünü söylemektedir. Öyleyse öyküde olay zamanı, 1936 olmalıdır:

“Babam bir yıl önce ölmüştü.” (YBY, Fehmiye Hanımla Oğlu, s. 121)

“Hayri Bey’li Üsküdar” adlı öyküde de olay zamanı, babanın ölüm tarihinin bilinmesiyle ortaya çıkar. Bu öyküde önce babanın ölümünden önce yaşananlar anlatılır. Bu, 1935’ten önceye denk gelir. Öykünün ikinci yarısında babanın öldüğü bilgisi verilir: “Gidemedik kadayıf yemeğe. Zaman da öyle çabuk geçiyordu ki! Geçen zaman içinde neler de olmuyordu! Annemin hastalıkları, sonra babamın ölüm denen bir kapıdan çıkıp gidişi, evimizin yıkılışı, çocukluğun birden kopuşu.” (TÖ, Hayri Bey’li Üsküdar, s. 21) Bu cümlelerdeyse 1935 Haziran’ı sonrası anlatılmaktadır.

“Babam Çıkıp Gelecek” öyküsünde de aşağıdaki cümlelerde babanın ölümünden bir gün önce ve öldüğü gün yaşananlar anlatılır. Bu da 1935 Haziran’ındaki iki güne karşılık gelir:

“Yataktaydı. Beni tanıdı mı, anlamadım. Elimi sıktı. İyice sıktı. Baktı gözlerimin içine. Sonra biri çekti omuzumdan, annemdi; gel dışarı diyordu... Kapının aralığından bir daha baktım. Yüzü bana dönüktü. Hiçbir anlamı yoktu bakışının. Bu dünyadan çoktan ayrılmıştı sanki. Ne gülegüle, ne allahaismarladık demeden...”

Bir tramvaydaydık annemle.

Gözleri yaşlıydı. Niye ağlıyordu? Bir şey olmayacak, babam yaşayacak, daha çok genç o, diyordum. Ama içimden onu çok yaşlı buluyordum. Kırk altı yaşındaydı. Benim gözümde ihtiyar bir adamdı. Yaş kırk olunca kişi ölüme yaklaşırdı! Şehzadebaşı'na kadar annemi avutmaya çalıştım. Sanki olgun yaşta biriydim de anneme güç vermeye çalışıyordum!.. O gece uykularım kaçtı. Bir ara karabasanlarda yaşadım. Bağırarak uyanmışım. Annem yanımdaydı. Saçlarımı okşuyordu. Sarıldım, ağladım. Bir şey beni dürtmüştü. Gizli bir haber gelmişcesine...

Ertesi sabah öğrendik, babam ölmüş... Tam da benim ağlayarak uyandığım saatte..." (EGKÜK, Babam Çıkıp Gelecek, s. 70)

Aynı olaylar, "Yaşamda İlkler" adlı öyküde de geçer:

"Babamın ölmeden önceki son günü, belki de son akşamı. Şişli'de bir özel hastane odasıydı. Kırk altı yaşında genç bir adam yatağında güliyordu bana. Öleceği hiç aklıma gelmemişti. Hiç hastalanmamıştı o güne dek. Nasıl olsa çıkacaktı, eve gelecekti bir iki günde... Sonra annemle Şişli'den tramvaya bindik. Şehzadebaşı'na döndük. Yolda annem hiç konuşmadı. Üç gündür babamın yanında kalmıştı. Bir geceliğine eve dönüyordu. İşte o gece babam ölmüş. Yalnızken... Tramvayla eve geldiğimiz bir saatlik zamanda neler kurdum, düşündüm! Yaşamı, babamı, annemi, yarınları, kendimi. Ölüm denen bir gerçeği. Yine de yaklaştırmadım yanıma, yanımıza. Ne var ki ölüm kapımızın önündeymiş..." (HVT, Yaşamda İlkler, s. 87)

"Kara Kargalar Gibi" adlı öyküde anlatıcı, babasının ölümünden kısa bir süre sonra miras paylaşımı için Şehzadebaşı'ndaki eve gelen memurları anlatır. Bu olayın tarihi de 1935 olarak belirlenmektedir:

"Çok değil bir ay önceydi. Evin düzeni yıllardır süregeldiği gibiydi. Babam, annem, kardeşlerim, akrabalar, dostlar, komşular... Yağmurlu, güneşli günler, neşeli, mesut bir ilkokul çağı. Bir okul dönüşüydü. Bir perşembe günü. Eve geldiğimde babamı yatağında bir gün önceki insandan tamamiyle farklı bulmuştum. İçi hayatla, belirsiz bir saadetle dolu insan gitmişti. Sonra bir taksi o insanı gözümün önünden uzaklaştırdı. Ardı sıra sokak köşesinden bakakaldığımı hatırlıyorum. Koşup gitmek, evimizden kaçıp giden çocukluk saadetini, sevincini gerisin geriye getirmek istemiştım. Bir iki adım atmıştım ileriye. Otomobil çoktan caddeye çıkmış, hastahanenin yolunu tutmuştu.

Haftasına kalmadı, bütün bir hayat sırtımıza yükünü yükledi. Babam gerçekten aramızdan geri dönmemesiye uzaklaşmıştı. Yalnızdık, kimsesiz bir ev, açık bir şehir gibi, her yandan gelecek saldırılara karşı. Birgün de yargıcı, daktilosu, mübaşiri, tellâlinin ardı sıra o kapkara kılıklı, ceplerinde tomarla para taşıyan, gözleri etrafta dört dönen bir takım insanlar evimize doluverdiler. Babamın terekesiydi bu. Ne varsa satılacaktı haraç mezat.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 65-66)

Baba, 1935 Haziran’ında öldüğüne göre *“En çok babam için korkuyordum. Sağlamdı, mutluysa, sevinç dolu bir kişiydi. Ne bilecektim beş-altı ay sonra öleceğini...”* (L, Lunapark, s. 7) söyleminde anlatılanların 1935 yılı başları olduğu anlaşılır.

“İlk uzun pantolonu 1935’te giydim, ilkokul son sınıfa geçtiğimde..” (KK, O Eski Sevinçler, s. 11) ifadesinde verici, ilk uzun pantolon giydiği yıl bilgisini 1935 olarak vermektedir. Bu bilgi, aşağıdaki cümleler için zaman belirleyici unsur olarak kullanılabilir:

“Aynalarda beyaz pantolonlu bir çocuk beliriyor birden. Bol paçalı bir pantolon. İlk uzun pantolonunu giyen bir çocuk.” (TÖ, Tarzan Öldü, s. 8)

“Ufacık bir çocuktum. İlk o yıl uzun pantolon giyiyordum.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 68)

Aşağıdaki metinde bir başka öyküsünde anlatılanların zamanını açıkça vermektedir. *“Bulvardaki Durak”* adlı öyküde anlatılanlar, 1943 yılına aittir:

“Saraçhanebaşı’nda indim. Şimdilerde kimse bu adı kullanamıyor. Belediye diyorlar. Belediye Sarayı. Otuz yıl kadar önce burda bir küçük durak vardı, duvarlarına dizeler, şarkılar, küfürler yazılı bir durak. Bulvar yeni açılıyordu, evler, bahçeler yıkılmış, Aksaray’dan Unkapanı’na kadar upuzun, geniş bir cadde oluşturulmuştu. Benim çocukluğumun Saraçhanebaşısı ortadan kalkmıştı. Bunları ‘Bulvardaki Durak’ adlı bir öykümde anlatmıştım. Yıl 1943.” (L, Yoksulluk Çirkindir, s. 74)

“Bayram Günü” adlı öyküde babaannesinin ölümünden söz eder:

“Adı da eskidi şimdi yok oldu. Mahinur hanım. Az mı konuşurdu ne, hiç sesi kalmamış belleğimde. Daha ben ilkokula başlamadan öldü bir gün. Bir gece yattı sabaha çıkmadı. Odasındaydım ölüm sabahı.” (İS, Bayram Günü, s. 146) Babaanne, verici daha ilkokula başlamadan ölmüştür. *“Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende.*

İlkokula girdiğim yıl.” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 50) ifadesinden hareketle, onun 1929’dan önce öldüğü anlaşılır. Bu durumda babaanneden, onun evinden, mangalından söz eden metinlerde de zaman, 1929’dan önce olmalıdır. Ancak aşağıdaki örnekte 1930 yılında babaanne sağ görünmektedir:

“1930 yılıdır, ninem mangalı başındadır, cezvesinden kahve kokusu gelir, gidip eli öpülecek, duası alınacak. Şimdi çoktan yıkılmış bir ahşap evin en alt katındaki bahçeye bakan odasında, kedisiyle birlikte. Dedemse bahçesindeki ağaçları tek tek inceleyecektir bayramın ilk günü. Hiç önem vermez bayrama, ramazana. İnsanın içindedir bayramlar. Tepeden bakar böyle duygulara, sevinçlere. Ama ben bayramlar geldi mi, onun bana verdiği o kırmızı ciltli Fransızca masal kitaplarını hatırlarım. Kekeleye kekeleye bir iki sayfa okuyuşumu...” (İD, Mutlu Olmak Vardır, s. 112-113)

Aşağıdaki örneklerde de babaannenin hayatta olduğu yıllar anlatılır. O dönemde babaannenin vericinin ve ailesinin oturduğu Şehzadebaşı’ndaki evde kaldığı anlaşılmaktadır:

“Mangalı hep korlu olurdu. Ne derdim ona? Nine babaanne... Hayır, hiç bir şey söylemezdim. Bilmiyorum ne dediğimi! Anne sözcüğü yoktu içinde muhakkak. Duymamıştı anne sözünü belki de ömrünce. Oğlu bile anne dememişti. Abla derdi babam öz anasına. Otururdu akşama dek alt katta, bahçeyle bir odasında. Koca bir sedir, yerde kalın bir minder, bir gömme dolap. Soba yoktu odada, mangal yetiyordu. Sigara dumanı. Mangala sürülmüş cezve. Kahveyle sigaraydı tutkusu. Hep beklerdi. Oğlu gelsin “nasılsın abla” desin. Abla kahve içip sigara tüttürerek günleri geçirirdi bekleyerek. Minderinde kedisi kucığında otururdu. Arasına bir komşu hanım gelirdi. Kapanırlardı saatlerce. Geçmişlerini o odaya, o mangal başına getirirlerdi. Annem kendi işleriyle uğraşırdu üçüncü katta, pek az inerdi aşağıya. Babam sabahtan fırlar, gece yarısı dönerdi. Ağabeylerim günde bir kez ancak uğrarlardı odasına. Parasız kaldıklarında! Bir bendim o evrenin insanı. Nine bile demediğim ninemin yaşam yoldaşı.” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 75)

“Büyük annem bu sedire oturur, bahçeye bakarak sabah akşam çay içerdi. Akşamlara kadar önündeki mangalda boyuna çaydanlık fokurdar dururdu. Bir eliyle mangalı eşeler, bir eliyle fincanına şeker koyardı. Bu raflarda ona ait bir sürü eşya sıra sıra dururdu.” (BR, Kara Kargalar Gibi, s. 65)

“Hey Vapurlar, Trenler” adlı öyküde verici, annesinin ölüm tarihine gönderme yapar: “*Son gelişlerimi hatırladım. 1970 yazıydı, annemi getirmiştım, ölümünden bir kaç ay önce.. Şu gazinoda oturmuştuk, yemek yemiştik.*” (HVT, Hey Vapurlar, s. 81-82)

Buna göre anne, 1970 yılının sonbaharında ölmüş olmalıdır. Bu bilgi, aşağıdaki cümlelerin de desteğiyle “Ey Gece Kapını Üstüme Kapat” adlı öyküde anlatılanların zamanını verir: “*Yaşa yaşa, gör temaşa! derdi annem. Neler görmemiş seksen yıllık yaşamında? Annem... Bugünlerde yaşasaydı ne derdi acaba? Yüz yaşında falan olacaktı.*” (EGKÜK, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, s. 13) Anne 1970’te seksen yaşında öldüğüne ve öykünün anlatıldığı zaman yaşasaydı “*yüz yaşında falan*” olacağına göre vericinin hapisshanede geçirdiği günleri anlatan öykü, 1980’lerde geçiyor olmalıdır. Aşağıdaki örnekte de hapisshane günleri anlatıldığı için burada da zamanın, 1980’ler olduğu sonucuna ulaşılır:

“*Sonra yaşlandım! Bir andı geçen zaman! Çok kısa bir an... Bir de baktım bir tahta ranzanın üstündeyim. Tepemde hiç sönmeyen bir lamba. Duvarda çirkin resimler. Benden önce burda yatmışların çizdiği. Demir parmaklıklı kapının üstünde koca bir kilit. Gürültülü bir yankılanma ile açılıp kapanan...*” (HK, Bir Oyun muydu Saklambaç?, s. 90-91)

4. ZAMAN ANLATIMINDA SOYUTTAN SOMUTA GEÇİŞ

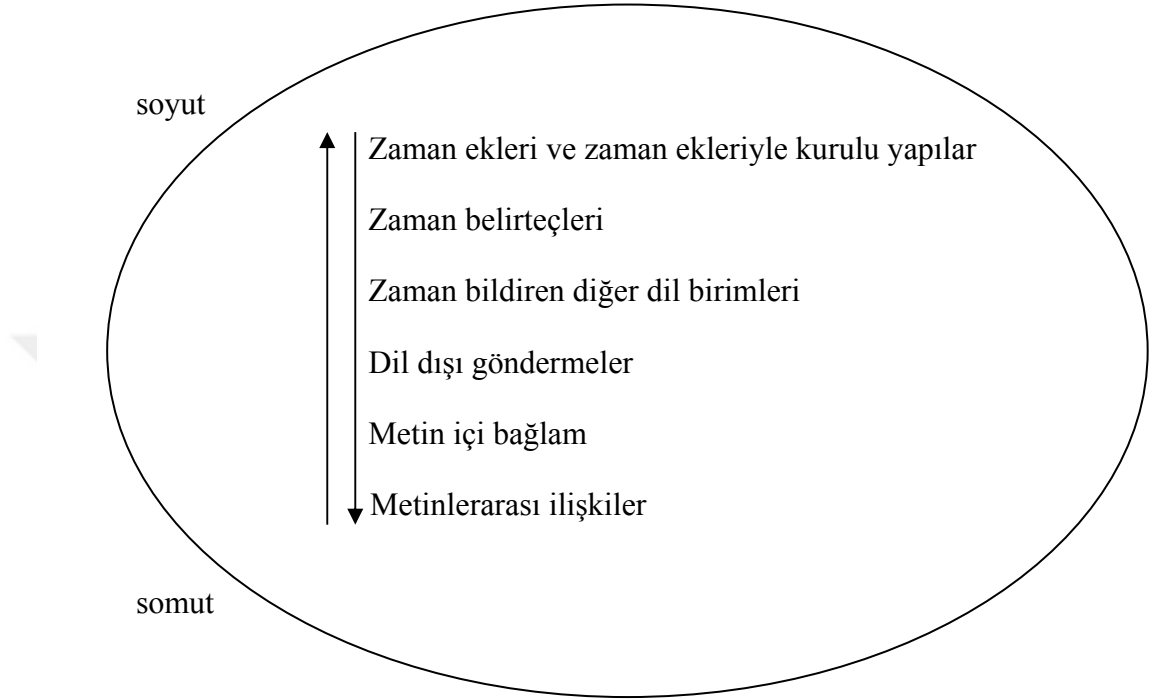
Dilin dizge olması, sistemi çalıştırmak için hareket eden bütün yapıların birlikte değerlendirilmesini gerektirir. Çünkü dil birimleri, bağlamdan bağımsız tek başlarına ele alındıklarında dilin temel işlevi olan iletişim sağlamayı yetkin bir biçimde yerine getiremeyebilir; alıcı ile vericiyi aynı düzlemde buluşturamayabilirler.

Zaman anlatımında da durum böyledir. Verici, zamanla ilgili bütün bilgileri, her zaman açıkça ve tek seferde vermeyebilir. Alıcının doğru bir zaman bilgisine ulaşabilmesi için, vericinin doğrudan ya da dolaylı olarak sunduğu bütün ipuçlarından yararlanması ve parçaları birleştirmesi gerekir. Böylece parçaların tek başına sunduğu soyut anlamdan bütününe ortaya çıkardığı net anlama ulaşılabilir. “*Sonuçta sistemin etkin kullanımında, sağlıklı iletişimin kurulmasında dil birimlerinin somutlaşmasının rolü yadsınamaz.*” (Üstünova ve Güllülü Akkök, 2011: 24)

Üstünova, eylemin zamanının soyuttan somuta doğru bir akış içinde olduğunu, dil birimleri bir araya gelip anlam genişledikçe zaman anlatımının da netleştiğini belirtir (2004: 680). Buna göre “*Her eylemin -ister bitmiş / çekimli, ister bitmemiş / eylemsi olsun- bir yapıma zamanı bir de yaparı olmak zorundadır. Bu; bir iş, oluş, kılıştan söz edebilmek için olmazsa olmaz türünden bir koşuldur. Çünkü bir işin, oluşun kılıştın var olabilmesi; iki şeye bağlıdır. İlki hareketin yapıcısı, ikincisi hareketin yapıma zamanı. Bu nedenle -ister eylem kökü, ister eylem gövdesi, isterse bileşik eylem tabanı olsun- tüm eylemler, içinde bir zaman kavramı taşırlar ve edilgenlik eki almamış tüm eylemler etkendir. Yani öznelere vardır. Ne var ki, eylem tabanlarında zaman da, kişi de çok soyuttur. İşte eylemlerin aldıkları zaman ve kişi eklerinin temel görevleri; bir yandan bağımlı biçimbirim olan eylemi bağımsızlaştırmak, tek başına kullanıma çıkarmak, diğer yandan eylemde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktır. (...)* Ancak bu somutlaştırma, çok net olmadığından onu da somutlaştıracak zaman bildiren sözcük ya da sözcük öbekleriyle sözlüksel öznelere devreye girer.” (2005: 188-189)

Ancak zamanda somutlaşma işi, her zaman burada bitmemekte; daha geniş bağlamlarda daha ayrıntılı değerlendirmelerle zaman anlatımındaki incelikler yakalanabilmektedir. Zaman ekleri ve zaman belirteçleriyle bir dereceye kadar somutlaşan zaman kavramı, cümle içinde zaman bildiren diğer birimlerle zenginleşmekte, daha sonra metin içi bağlamda verilen metin içi ve dil dışı göndermelerle nete yakın bir anlama ulaşmakta;

kimi zaman da metnin içinde dahi somutlaşamayan zaman bilgisi, metinler arasındaki ortaklıklar çerçevesinde netleşebilmektedir. Dolayısıyla zaman kavramı, dil birimleri genişledikçe soyuttan somuta doğru bir geçiş sergiler:

Ad cümleleri için de durum aynıdır. Bir durumun dile getirildiği ad cümlelerinde de zaman, ad soylu yükleme eklenen i- eyleminin üzerine getirilen zaman ekleriyle verilmekte ancak zamanda somutlaşma işi, yukarıdaki biçimde dil birimlerinin genişlemesiyle mümkün olmaktadır.

Akbal'ın öyküleri zaman anlatımı bakımından incelenirken zaman bilgisinin soyuttan somuta geçişine dair çeşitli biçimlerde pek çok örnek gözlemlenmiştir. Aşağıda öykülerden seçilen söylemler, bu bağlamda incelenmiştir:

“İlk defa olarak ‘Aşk’ kelimesini bir bahar akşamı işittik.” (ÖEB, Semt, s. 12) cümlesinde *işit-* eylemi üzerine gelen -{DI} eki, geçmiş zamanı bildirmektedir. Ancak ek, tek başına ele alındığında alıcı tarafından tam olarak kestirilemeyen belirsiz bir geçmişe gönderme yaptığı için *işit-* eyleminin geçmişin hangi diliminde gerçekleştiği net olarak kestirilemez. Bunun için cümlede zaman belirteci olarak görev yapan “*bir bahar akşamı*” ifadesinin de -{DI} ekiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece vericinin ilk defa olarak *aşk* kelimesini işittiği zaman, geçmiş içinde biraz daha

sınırlandırılmış olur ve hareketin geçmişte bir bahar akşamında gerçekleştiği anlaşılır. Ancak bu da cümlede zamanı netleştirmeye yetmemekte, başka dil birimlerinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle belirli bir zaman ifadesine ulaşabilmek için zaman ekinin içinde yer aldığı yapının bağlantı kurduğu diğer sözcükler, cümleler de dikkate alınmalı; gerekirse metin ve hatta metinlerarası ilişkiler çerçevesinde inceleme yapılmalıdır. Bu bağlamda cümlenin ardından söylenmiş “*Mahalle çocuklarından biri bize aşka tutulduğunu bildirmişti; bakkalın üstündeki evde oturan kızı seviyordu.*” (ÖEB, Semt, s. 12) ifadesinden hareketle eylemin vericinin çocukluk yıllarında gerçekleşmiş olduğu sezilir. Ancak çocukluk yıllarına dair zaman bilgisi, metin içi bağlamda verilmez. Bunun için başka öykülerden destek alınır: “*Otuz’lu yıllardaydık. İlkokul sıraları... Yaşamı daha çok pencereden izlediğim yıllar.*” (HVT, Sizler Yaşadınız mı, s. 16), “*Daldım, zaman makinesine takılıp gittim 1930lara, ilkokul yılları.*” (İD, Anılar da Ölür, s. 26), “*Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende. İlkokula girdiğim yıl.*” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 50). Dolayısıyla cümlede zaman kavramı, metinlerarası ilişkiler yoluyla ortaya çıkar: 1930’lu yıllar. Yine de hangi yıl, hangi ay, hangi gün olduğunun bu geniş bağlama rağmen anlaşılamadığı da dikkat çekicidir.

“*Elektrik çocukluğumun ilk günlerinde gelmişti Şehzadebaşına.*” (İS, Mum Işığında, s. 101) cümlesinde de böyle bir durum vardır. -{mİştI} eki, uzak geçmişe gönderme yapar. Ancak bu geçmiş, belirsizdir. “*Çocukluğumun ilk günlerinde*” belirteciyle zaman, bir derece daha somutlaşır. Yine de tarih bilinemez. Öyküde çocukluk yılları verilmemektedir. Bu nedenle bağlam, biraz daha geniş tutulmalı, çocukluk yıllarını netleştiren diğer metinlerden destek alınarak metinlerarası ilişkiler bağlamında değerlendirme yapılmalıdır. Böylece “*1930’lar... İlkokul yılları.*” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 19) ve “*Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende. İlkokula girdiğim yıl.*” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 50) cümlelerinden hareketle 1920’lerin sonlarının kastedildiği anlaşılır ve zaman bilgisine aşamalı biçimde ulaşılır.

“Uzak Bir Temmuz” adlı öyküde de verici önce, “*Sokaktan çiğlikleri geliyordu. Alkışlar, ‘yaşa’ sesleri geliyordu. Sonra davulla zurna çalmaya başladılar.*” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25) biçiminde -{yordu} ve -{DI} eklerinden yararlanarak üstü kapalı bir şekilde geçmişte kalmış olaylardan söz eder. Metnin devamındaysa “*Yıl 1946. Bir temmuz günü.*” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25) diyerek ay ve yıl bilgisi sunar. Öykünün

sonuna doğru verilen “21 Temmuz 1946.” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 26) cümlesiyle zaman, en somut hâline ulaşmış olur.

“İkinci Dünya savaşı’nda kaldı gençliğim. / Üssüne geri dönmeyen savaş pilotları bombalarıyla yok etti gençliğimi.” (İD, Anlamı Yok, s. 79) örneğinde -{DI} eki, ikinci cümledeki bitiş ifade eden *yok et-* eyleminin geçmişte kaldığını soyut olarak anlatırken ilk cümledeki “İkinci Dünya Savaşı” ifadesi, zaman belirteci görevinde olmasa da hareketin gerçekleşme zamanını somutlaştırmıştır. Hareket, İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşmiş ve bitmiştir. Dil dışı göndermelerle zamanın 1939-1945 yılları arası olduğu anlaşılır (<http://tarihyerimiz.blogspot.com.tr/2014/04/ikinci-dunya-savasi-lise-4.html>, e.t. 04.05.2015).

“Bizim sokaktan haftada bir geçen kalın sesli gazete satıcısı önemli gerçeği bana öğrettin, bugün pazar...” (ÖEB, 2000, Diojen Kendini Arıyor s. 68) örneğinde “öğrettin” yüklemine yer alan -{DI} eki de bağlamdan hareketle geçmiş içinde bir pazar gününe gönderme yapmaktadır. Burada “Pazar” sözcüğü, zaman belirteci olarak kullanılmamış ancak zamanı bir derece somutlaştırma işlevini üstlenmiştir. Buna rağmen yukarıdaki bağlam içinde geçmişteki hangi pazardan söz edildiği belli değildir.

“Yarın okul açılıyordu.” (L, Lunapark, s. 8)

Yukarıdaki örnekte okulun açılması, geçmiş içinde henüz gerçekleşmemiş bir eylem olarak verilmekte, hareketin “yarın” denen zamanda gerçekleşeceği bilgisi sunulmaktadır. Dolayısıyla burada geçmiş içinde geleceğe gönderme yapılmakta; gelecek bilgisi, “yarın” belirteciyle somutlaştırılmakla birlikte burada tam bir somutlaşma söz konusu değildir. Çünkü “yarın”, örtük bir dil birimidir ve zamanı bu cümleden önce verilmiş bir başka cümle ya da cümlelere göre belirtmektedir. Bu nedenle metin bağlamında bu cümle için atıf noktası olarak alınacak başka bir söylemin dikkate alınması gerekir. Cümlede *açıl-* eyleminin gerçekleşeceği zamana yani olay zamanına öyküye konu olana lunaparka gitmenin gerçekleştirildiği günden (cumartesi, bir bayram günü) bakılmakta, atıf noktası olarak bu zaman alınmaktadır: “Sabah uyandığımda babam müjdeyi vermişti! ‘Lunaparka gideceğiz’. (...) Günlerden cumartesiydi. Ama bir bayram günüydü,” (L, Lunapark, s. 5) Buna göre *açıl-* eylemi, cumartesinin ertesi gerçekleşecektir. Bu durumda olay zamanı, geçmişte bir pazar günüdür.

Verici, zaman bilgisini metin içinde parçalara ayrılmış olarak verebilir:

“Az önce korkunç bir tipi vardı,” (İD, Kar Yağıyor, s. 37)

Yukarıdaki cümlede zamanla ilgili üç gösterge vardır:

1. “-*{DI}*” : Doğrudan bilgi verir. Geçmiş zamana gönderme yapar.
2. “*az önce*” : Doğrudan bilgi verir. Zamanı, olay anına göre yakın geçmiş olarak belirler.
3. “*tipi*” : Dolaylı yoldan bilgi verir. Dil dışı göndermelerle mevsimin kış olduğu bilgisine ulaşılır.

Aynı öykünün ilerleyen kısmında yer alan “*Pazar sabahıydı,*” (İD, Kar Yağıyor, s. 37) cümlesiyle zaman biraz daha somutlaşmakta, gün bilgisi de ortaya çıkmaktadır.

“*Yaz bitti.*” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 103) cümlesinde de zaman dolaylı yoldan verilmiş, sonbahar olduğu sezdirilmiştir. Öykünün ilerleyen bölümlerinde bu bilgi somutlaşmaktadır: “*İşte bitti bir yaz daha. Eylül geldi.*” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104) Daha da ilerlendiğinde sabah olduğu anlaşılır: “*İşte gene bir Eylül sabahı. Çok erken daha.*” (İD, Eylül Diye Bir Mevsim, s. 104-105)

Aşağıdaki örnekte zaman bilgisi, soyuttan somuta doğru ilerliyor. İlk cümlede “*karanlık*” sözcüğüyle dolaylı yoldan zamanın gece olduğu sezdirilirken metnin ilerleyen cümlelerinde doğrudan “*gece*” olduğu bildiriliyor:

“*Uyandığımda daha karanlıktı. / Pencereyi ardına kadar açtım. / Yaprak kıpırdamıyordu. / Gecenin serinliği odanın içine girdi. / Gece de girdi sanki.*” (İD, Sabah Doğru, s. 52)

Aşağıdaki üç ardışık cümlede de küçükten büyüğe doğru bir gidiş vardır: *gün < nisan < ilkyaz*:

“*Gün battı batacak. Nisan akşamının olanca tatlılığı... İlkyaz bir devrimdir, kendi başına.*” (İD, Koparacaksın Zincirleri, s. 93)

“*Odamdaki Serçe*” adlı öyküde verici, konuşma zamanı odaklı bir anlatımı tercih eder. Buna göre zaman, önce “*Sabahın olanca maviliği doldu odaya.*” (KK, Odamdaki Serçe, s. 14) cümlesiyle soyut bir biçimde geçmişte bir “*sabah*”tır. Metnin devamındaki “*Üç beş satır yazdım böyle... Sıcak bastırıyor. Camı kapatmak en iyisi. İşte gazeteler...*”

Koalisyon hazırlığı. Yok, çatıyı çatıyorlarmış! Temeli ne zaman attılar ki çatıyı çatsınlar? Çatı dedikleri bakanlıkların paylaşılması! Doğrusu bu sıcakta böyle konular hiç çekilmiyor. Bir süre ara vermelilerdi hükümet kurma işlerine, pazarlıklarına, hesaplarına... Eylül'e kadar Meclis'i tatil etmeli, Demirel gidip denize girsin, serinlesin, şöyle azıcık düşünsün tek başına, birşeyler okusun, içi açılsın, dünyası değişsin.” (KK, Odamdaki Serçe, s. 15) ifadesinde geçen “sıcak, denize gir-” sözcükleriyle yaz mevsimi olduğu sezdirilir. Buradaki “koalisyon hazırlığı” birimi de dil dışı göndermelerin devreye gireceği, zamana yönelik bir söylem olarak dikkati çekmektedir. Daha sonra verilen “Koalisyon kuruldu çözüldü yok kuruldu. Türkeş şu kadar bakanlık istedi, Erbakan bu kadar gibi sözler boş yere yoruyor kafamızı!..” (KK, Odamdaki Serçe, s. 16) cümlelerinden hareketle 1975 ve 1977 yıllarında iki kez kurulan Demirel-Türkeş-Erbakan koalisyonlarına (<http://haber.sol.org.tr/turkiye/iste-turkiyede-kurulan-koalisyon-hukümetleri-122602>, e.t. 21.08.2015) dil dışı göndermelerle atıf yapıldığı görülür. Böylece zaman 1975 ya da 1977 yılı olarak somutlaşır.

“Kazlıçeme'den binmiş olmalılar. Kente gidiyorlar. Günlerden pazar. Bir konukluğa... Belki de çalışmaya... Ana-kız birlikte, bir zengin evini silecekler, süpürecekler, temizleyecekler. Pencereden denize bakıyor şimdi. Kıyıda gezinenler var, kahvelerde oturanlar, taşıtlarda geçenler... Mayıs'ta bir yaz günü.” (KK, Bir Ana, Bir Kız, s. 44) örneğinde de zaman, metin içinde parçalara ayrılmış olarak verilir: *pazar, mayıs, yaz.*

Aynı durum, şu cümlede de vardır: “Cağaloğlu sokaklarında dolaşıyorum. Erken bir sabah saati. Haziran 81.” (L, Zaman Denzinde Cağaloğlu, s. 65) Konuşma zamanı, iki ayrı cümleden hareketle 1981 yılının Haziran'ına ait bir sabah olarak anlaşılıyor.

Aynı durum aşağıdaki örnekte de görülür. “Ne Yazmalı Derken” adlı öyküde anlatıcı, olay anıyla konuşma anının örtüştüğü bir anlatımı tercih etmiştir. Bu öyküde zaman, metin içinde üç aşamada somutlaşmaktadır. Önce gün içindeki vakit verilir, daha sonra dolaylı olarak ay bilgisi sunulur, en son da net olarak yıl bildirilir:

“Sabah.” (L, Ne Yazmalı Derken, s. 71)

“Yürüyüşe çıkmalı. En boş sokaklardan —kaldı ise— geçerek, bir kıyı boyunca bu ekim güneşi altında geze geze giderek...” (L, Ne Yazmalı Derken, s. 72)

Aşağıdaki örneklerde de zaman bilgisi, metin içinde soyuttan somuta, küçükten büyüğe doğru genişletilerek veriliyor:

“Yağmur yağıyor. Kuşlar kaçıştılar. Damlalar camdan süzülüyor. Bach’ın Largetto’su radyoda... Sabah. İlk sabahı sanki yeryüzünün. Her şey yeniden kurulacak. Daha iyi, daha güzel, daha sağlam. Bu yağmur damlaları sellere dönüşecek, kötü, çirkin ne varsa yok edecek, aklayacak, aydınlatacak, karanlığı silip süpürecek.

Düşler. Güz sabahının düşleri.” (EGKÜK, Bir Yalnızlıkta Dağıtmak Kendini, s. 57)

sabah

güz sabahı

“Sabahın yedisi. Bugün güneş var. Bahçede dolaşıyorum. Şimdilik yağmur yok. Havada nem kokusu. Mayıs ayı, işte!” (HK, Boynu Süslü Serçeler, s. 69)

1. sabah

2. Mayıs ayı

“Pencereye koştum. Sabah oluyordu hafif hafif. Sisler üflesen dağılacak gibiydi. Bir süre odada dolaştım. Ne yapacağımı bilmek istiyordum. Pazardı günlerden. Öyle hatırlıyordum. Pazar olmalıydı. Öyle istiyordum. Pazardı evet. Öyle karar vermişim. Dünyanın her yerinde pazardı. Sabahtı.” (YBY, Kitaplar Yalnızlığı Çoğaltır, s. 89-90)

1. sabah

2. pazar

Aşağıdaki örneklerdeyse büyükten küçüğe, genelden özele doğru bir gidiş görülmektedir:

“Büyükbabam ne güzel gözlerin var, hareli demişti. Ne zaman? Sayılamayacak kadar eskide. Savaşın çıktığı yıl. Bir eylül öğlesi.” (HK, Yaşam Bir Karabasan, s. 10)

1. eski

2. savaşın çıktığı yıl

3. bir eylül öğlesi

“*Ağustos başladı, yaz gelmedi daha. (...) Saat altısı sabahın...*” (İD, Bütün Susmalar, s. 119-120)

1. *ağustos*

2. *sabahın altısı*

“Uzak Bir Temmuz” adlı öyküde net zaman bilgisi, metin içi bağlamda dört aşamalı olarak verilmekte; zamanın mevsim, yıl, ay, gün biçiminde genelden özele doğru bir gidişle somutlaştırıldığı görülmektedir:

“*İyice sıcak bir yazdı. Annemle yalnız yaşıyorduk. Başka kimsemiz yoktu.*” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 26)

“*Yıl 1946. Bir temmuz günü...*” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 25)

“*21 Temmuz 1946...*” (L, Uzak Bir Temmuz, s. 26)

1. *yaz*

2. *1946*

3. *temmuz*

4. *21 Temmuz*

5. ZAMAN ANLATIMINDA VURGU

Öykülerde zamanın çeşitli yönlerinin türlü biçimlerde vurgulandığı tespit edilmiştir. Bu yöntemler, aynı zamanda Akbal'ın üslubuna ilişkin bilgi de vermekte; onun zaman işaretleyicilerini kullanma biçimini göstermektedir. Bu nedenle üslup çalışmalarında zaman bilgilerinin kullanılmasının da incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Dil birimlerini yineleme, zamanı vurgulama yollarından biridir. Erden, anlatı metinlerinde yinelenen öğelerle ilgili olarak “*Anlatı metinlerinin içinde konu olma özelliğini taşıyan dil öğelerinin saptanmalarında, söz konusu öğelerin gönderimde buldukları ve metin dışı dünyada var olan nesne ve olguların belirlenmeleri yararlı olmaktadır. (...) Anlatı metinlerinde konu olma özelliği taşıyan ve bir ya da birden fazla paragrafta, kimi zaman da metnin tümünde süreklilik göstererek ortaya çıkan bu tür dil öğeleri söz konusu metinlerde odaklama olgusunu oluştururlar.*” (1998: 26) der. Verici, zamansal unsuru vurgulayarak alıcının zamana odaklanmasını sağlayabilir.

Aşağıdaki ardışık cümlelerde “*ilkyaz*” sözcüğü tekrarlanarak zaman vurgusu yapılmış; verici, alıcının mevsime odaklanmasını istemiştir:

“*İlkyaz sokaktaydı. Bütün o çöpler, o artıklar, o kağıt parçaları, o paçavralar hep ilkyazdı. Kent ilkyazın elindeydi.*” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 53)

Daha sonra metin içinde mevsim, yine verilir: “*Evet, ilkyaz heryerdedi. Özellikle çingene kızının çöp arabasında!... Bu araba ilkyazın ta kendisiydi.*” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 55)

Ayrıca öykü, “*ilkyaz*”la başlamış, “*ilkyaz*”la bitmiştir. Yukarıda verilen ilk bölüm, öykünün girişine aittir. Son bölümde de yine “*ilkyaz*” pek çok kez geçer:

“*İşte ilkyazdan bir görüntü... İçim ısındı. Yaşam güzelleşti. Herşey umutlu, güven verici, aydınlık, güneşli... Çöplerin kokusu korkunç değildi artık. İlkyazın kokusuydu bu. İstanbul'un bir sokağındaydı ilkyaz.*” (HVT, Atını Öpen Kız, s. 56)

Aynı durum, aşağıdaki öyküde de vardır. “*Sabah*” öne çıkarılmıştır:

“*Bir sabah... Bayram olsun olmasın bir sabah... Yeryüzünde bir sabah.*” (HVT, Şu Bayram Sabahında, s. 57)

İlerleyen bölümlerde zaman hatırlatılır: “*Bir bayram sabahının güneşi...*” (HVT, Şu Bayram Sabahında, s. 58) Alıcı zamanı unutmaya yüz tutar tutmaz bilgi tekrarlanır: “*Sanki dünyamızda ilk sabah...*” (HVT, Şu Bayram Sabahında, s. 59)

Aşağıdaki öykü de zaman bilgisiyle açılmış ve kapanmıştır. Bu da zaman bilgisinin önemsendiğini gösterir:

“*Yaz bitti mi? Eylülün ilk günündeyiz.*” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 77)

“*Eylülün ilk günündeyiz. Bu eylül sıcak geçecek.*” (EGKÜK, Yaz Biterken, s. 79)

“*Bir balıkçı motoru geçiyor. Ardında dümdüz bir çizgi bırakarak... Tek bir dalga yok. Tek bir esinti... Sanki dünyanın ilk sabahı.*” (HK, Derken Gazeteler Geldi, s. 37)

Yukarıdaki zaman bilgisiyle açılan öykü, yine zaman bilgisiyle kapanmaktadır: “*Dünyamızın herhangi bir sabahı... Kişiyi ‘Daha kaç saatim kaldı?’ diye düşündüren ekim sabahı...*” (HK, Derken Gazeteler Geldi, s. 38)

“Bir Ankara Sabahı” adlı öykü de konuşma zamanı bilgisiyle açılır ve kapanır:

“*Çamur, soğuk, rüzgâr... Ankara’da bir şubat sabahı...*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 80) / “*Sonra bu yazı bir şubat sabahından bir sesleniş...*” (L, Bir Ankara Sabahı, s. 81)

Bazen de öyküde anlatılanların zamanı, kesik cümlelerde verilerek öne çıkarılır:

Gittim yıllar gerisine. Yıl 1955 - 60 arası. Gece yarısından sonraki saatler. Gazetede işimizi bitirip durağa, son tramvaya yetişmek için koşuşmamız...” (L, Zaman Denizinde Cağaloğlu, s. 66)

Tüm yaşamı bunlar doldurdu. Ta 1930’lardan bu güne kırk yıldan çok...” (HVT, Yanardı Çini Soba, 20)

“*Bitip tükenemez bir yolculuktu, çok çok uzaklara gidiyordum. Yıl 1929, ilkokula başlamamdan önceki yaz. Boğaziçine ilk gidişim miydi? Belki.*” (İD, Kavaklara Hiç Gittiniz mi?, s. 47)

Zaman, Akbal’ı öykü yazmaya sevk eden unsurlardan biridir. Önemli bir gün, anılarında yaşattığı güzel ya da kötü zamanlar, onu yazmaya yöneltmiştir. Bu nedenle pek çok öykünün başlığının zamana yönelik bilgi verdiği görülmektedir. Bu da söz konusu öyküleri yazmasının nedeninin, önemli bir zaman dilimi olduğunu gösterir.

Öykülere konan başlıklar, ya geçmişte kalmış bir anıya ait zamanı ya da konuşma anına ait zamanı vermektedir. Aşağıdaki öykülerde zamanla ilgili bilgi içeren başlıklar görülmektedir:

Aİ: *Saat Dokuzdan Sonra.*

BA: *Gece Korsanları.*

YBY: *1935'de Bir Akşam.*

TÖ: *Haziran Öğlesi, Şubat Sabahı, Sabah Düşünceleri.*

İS: *Bir Sabahtı, Ağustos Pazarı, Ankara Günleri, Sıcak Haziran, Sabah Çiyleri, Gece Canavarı, Güneşli Sabah, Ramazan Baklavası, Bayram Günü.*

İD: *İlkyaz Devrimi, Sabaha Doğru, Mayısta Güller Açar, Eylül Diye Bir Mevsim, Bir Gün Başlayacak.*

İÇ: *Bayram Günü, 1935'te Bir Akşam.*

KK: *Bayram Düşünceleri, Sabah Sesleri, Geçmiş Zamanı Ararken.*

HVT: *Haziran Gülleri, O Haziran Günü, Şu Bayram Sabahında, İlkyaz Tutsaklığı.*

L: *İlk Yazın İlk Günü, Uzak Bir Temmuz, Paris'te Bir Sabah, Ağustos İkindisinde, Bir Ankara Sabahı, Güz Rüzgârında.*

EGKÜK: *Eylül Ürperişi, Güneşli Günleri Özleyerek, Şubat'ta Bir Gün, Haendel'li Bir Sabah, Geçip Giden Yazlarda, Yaz Biterken.*

HK: *Karlı Günlerde, Geçip Giden Yazlarda, Bir Yaz Sabahı.*

Buradan hareketle vericinin, özellikle zamanı öne çıkarmak istediğinde başlıkta bununla ilgili ipucu verdiğini söylemek mümkündür.

Aşağıdaki cümlelerde zaman bildiren birimlerde küçükten büyüğe bir sıralama söz konusudur: “*Gece gündüz. Hep. Süresiz.*” Böylelikle verici, alıcının kısa süreyi görmesini sağlayarak uzun süreye odaklanmasını sağlamıştır.

“*İçinde başı ezilmez bir duygu yetmez diyordu, seviye yetmez bunlar, sevi olamaz, sevi yaratılamaz bu kadarcıkla. Kişi yetinemez bu kadarcık şeyle. O senin olmalı. Gece gündüz. Hep. Süresiz.*” (YBY, Aslı Çıkmazı, s. 75)

Bazen aynı işlevdeki dil birimleri, bir arada kullanılarak zaman öne çıkarılabilir:

“*Çoğu tomurcuk halinde, bugün yarın geldik geliyoruz der gibiler.*” (İD, Mayısta Güller Açar, s. 70)

Yukarıdaki örnekte iç cümlede (*bugün yarın geldik geliyoruz*) en yakın gelecek, hem “...- $\{DI\}$ ...- $\{yor\}$ ” yapısıyla hem de “*bugün yarın*” belirteciyle vurgulanmıştır. Her iki yapı da aslında en yakın geleceğe işaret etme bakımından işlev olarak örtüşür. “*Bugün yarın*” söylemi, eklerin anlattığı gelecek zamanın en yakına taşınmasına hizmet eder. Ancak bu cümlede “...- $\{DI\}$ ...- $\{yor\}$ ” yapısı, zaten bu işlevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla en az çaba ilkesine aykırı bir durum oluşturan bu örnekte aynı işlevli yapıların bir arada kullanılmasının amacının, zamanda vurgulama olduğu düşünülmektedir.

Akbal, zaman belirteç tümleçlerini çoğu zaman cümleden sonraya bırakarak ikinci bir cümle gibi kurgulamakta; böylece aynı cümle, ikincisinde zaman bilgisi öne çıkarılarak tekrarlanmaktadır. Bu da hem zaman vurgulama yöntemi hem de üsluba dair bir gösterge olarak alınabilir:

“*Sigara içişini seyretmek hoşuma giderdi. İlk karşılaştığım günden bu yana.*”
(YBY, Haliç Rüzgarı, s. 85)

Yukarıdaki cümlelerin eksilteleri tamamlandığında ilk cümlelerin, ikinci cümlede zaman belirteç tümleci eklenerek aynen tekrar edildiği görülmektedir:

sigara içişini seyretmek hoşuma giderdi (1)

sigara içişini seyretmek ilk karşılaştığım günden bu yana hoşuma giderdi (2)

“*Kıyamete bir saat vardı. Tam bir saat.*” (İD, Kıyamete Bir Saat, s. 11)
örneğinde de benzer bir durum vardır. Ancak belirteç, ilk cümlede de verilerek yüzey yapıda tekrarlanmıştır:

kıyamete bir saat vardı (1)

kıyamete tam bir saat vardı (2)

Öykülerde sürekliliğin de çeşitli yollarla vurgulandığı dikkati çekmektedir. Bunlar, şöyle açıklanabilir:

• Süreklilik vurgusu için cümle tekrarlarının sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Akbal, sadece cümlelerin kurucusu olan yüklemi yüzey yapıda kullanıp diğer öğeleri derin yapıda bırakarak bazen eylemlerin sürekliliğini artırmış, bazen de onlara süreklilik kazandırmıştır:

“Ağabeyimin hayallerinde ise, Matmazel Nelli'nin kıvrak bacakları gergin bir ipin üzerinde gezinir durur, **ağabeyimin hayallerinde ise, Matmazel Nelli'nin kıvrak bacakları gergin bir ipin üzerinde gezinir durur...** Sonra bu ip birdenbire kopar ve o yaz geceleri gibi taze, ılık, esmer vücut, yağlı, şişman, kanlı gözleri parıl parıl yanan semt bakkalının kucığına düşüverirdi...” (BD, Cambazlar, s. 35)

“Acılar bir okyanusun dalgaları gibi gelir yurur da yurur...” (HVT, Yanardı Çini Soba, s. 21)

“Rumca bir şarkının anlaşılmaz sözleri rüzgârda uzamış-tı, **Rumca bir şarkının anlaşılmaz sözleri rüzgârda uzamıştı**.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 41)

“Elimde buzlu bir limonata bardağı, masada kâğıtlar, yazıyor yazıyorum.” (HVT, Trenlere Bakmak, s. 13)

“Ortalık aydınlanmadı, aksine karardı, karardı.” (BA, Film Koptu, s. 17)

“Hele Aritmetik sınavlarında. Önümdeki kağıt büyür-dü büyürdü. Satırlar uzar-dı uzardı.” (BA, Yabancı Okulda, s. 26)

“Umutla bekler bekler bekler...” (HK, Hücrede Karmen, s. 62)

“Birden kapıyorum onu arkadaşımın elinden, koparıp atıyorum, atıyorum...” (BA, Yabancı Okulda, s. 31)

“Minibüs kuyruğu uzamış uzamış.” (HVT, Hey Vapurular, Trenler, s. 72)

“Babam anlattı da, anlattı.” (L, Kırmızı Yoyo, s. 62)

Aşağıdaki örnekteyse çekimli üç eylemin bir araya gelerek oluşturduğu üç sözcüklü yüklem (durur-**du** durur-**du** derdi, düşünür-**dü-m** düşünür-**dü-m** sezerdim) görülmektedir. Bunlarda eylemlerden biri, iki kez tekrar edilerek hareketin sürekliliği artırılmak istenmiştir:

“Ağabeyim durur-du durur-du, birden ‘Hey kahpe dünya..’ derdi. Bu sözü neye söylediğini düşünür-dü-m düşünür-dü-m, birtakım şeyler sezerdim.” (BD, Cambazlar, s. 34-35)

• Ters tekrarlar da eylemlerin sürekliliğine ve zaman içindeki tekrar durumlarının anlatımına katkıda bulunmaktadır:

“Kopar bağlanır, bağlanır bağlanır koparız.” (YBY, Cervantes Şatosu, s. 40)

“Gazeteler, dergiler, kitaplar. Kitaplar, dergiler, gazeteler... Bir de filmler, oyunlar... Tüm yaşamı bunlar doldurdu. Ta 1930’lardan bu güne kırk yıldan çok...” (HVT, Yanardı Çini Soba, 20)

- Süreklilik vurgusu için *git-*, *dur-* eylemlerinden de yararlanılmaktadır:

“Bir gülmedir gidiyordu.” (HVT, Bir Araba Karpuz, s. 27)

“Bir şapırtıdır giderdi.” (HK, Sefertası, s. 41)

“Suçlu suçlu uzaktan bakıp durdu. Hep öyle bakıp durdu.” (HK, Sefertası, s. 43)

Aşağıdaki örnekteyse hem *dur-* eyleminden yararlanılmış hem de eylem tekrarlanmıştır:

“Anlattı, anlattı durdu.” (EGKÜK, Hep O Dar Kapı, s. 48)

- -{DİKÇA} eki de süreklilik anlatımına katkı sağlamasıyla dikkat çekmektedir:

“Sıcak bastırıkça bastırıyor.” (EGKÜK, Eylül Ürperişi, s. 51)

“Şarkıları karanlık gece içinde uzadıkça uzuyordu.” (BD, Parktaki Kanape, s. 50)

- “...-{İp} ...-{yor}” yapısı da sürekliliğe katkıda bulunmaktadır:

“Anılar gelip gidiyor yağmur damlalarıyla.” (EGKÜK, Bir Yalnızlıkta Dağıtmak Kendini, s. 57)

“Büyüklüğü şurdan, hep iki korumasıyla gidip geliyor.” (HK, Bir Büyük Adam, s. 85)

- “*Boyuna, durmadan, durmaksızın, habire*” gibi sözcüklerle de süreklilik anlamı artırılabilir:

“Vapur ise boyuna ilerlemekte.” (ÖEB, 2000, Son Vapur, s. 62)

“Bana durmaksızın kendimi hatırlatmamalı.” (YBY, Yalnızlık Bana Yasak, s. 5)

“Erkek anlatıyordu habire.” (İD, Ölü Dalgalar, s. 31)

“Durmadan anlatıp durdu.” (BR, Matmazel Mathilda, s. 40)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışmada dilbilgisel zaman konusu ele alınmış, bu bağlamda Oktay Akbal'ın öykülerindeki zaman işaretleyicileri ve cümlede zaman belirleme ölçütleri, dilbilgisel açıdan değerlendirilmeye çalışılmış, zaman belirleme konusunda bağlama dayalı bir yöntem denemesi yapılmıştır.

Değerlendirilen iki yüz yetmiş yedi öyküde yer alan örneklerden hareketle genel olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Gerçek zamanın dil birimleriyle kodlandığı dilbilgisel zaman, sadece ekler ve belirteçlerle işaretlenmeyen karmaşık ve bütünsel bir düzeneğe sahiptir. Ayrıca belli kalıplara sığdırılmayacak, belirgin kurallara bağlanması zor bir sistemdir. Bu bakımdan zamanın net olarak algılanabilmesi için zaman belirleyen tüm unsurların birlikte değerlendirilmesi, incelemenin mutlaka bir bütün içinde yapılması, bağlamın göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

- Çalışmada dilbilgisel zaman kavramı, her ne kadar geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman bağlamında değerlendirilse de bir anlatı metni için aslında tek bir zaman olduğu sonucuna varılmıştır, o da geçmiş zamandır. Çünkü her şey yazılıp anlatılmış, bitmiş; konuşma zamanı da geçmişte kalmıştır. Ancak verici, geçmiş öykülemesinin yanında anlatım sırasında geniş zamana yönelik çıkarımlarını, geleceğe yönelik beklentilerini, isteklerini, zorunlulukları da verebilmektedir.

- İncelenen örneklerden hareketle anlatımın olay zamanı ya da konuşma zamanı odaklı oluşuna dikkat edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Akbal'ın öykülerinde olay ya da durumların iki farklı bakış açısıyla anlatıldığı saptanmıştır. Bunlardan biri, konuşma zamanıyla olay zamanının bütünleştiği durumdur ve odak noktası olarak konuşma zamanı yani “şimdi” esas alınır. Anlatılanlar, “şimdi” yaşananlar, görülenlerdir. Bu tip cümleler, konuşma zamanı odaklıdır. İkinci tür öykülerdeyse konuşma zamanıyla olay zamanı, farklı zaman dilimlerini işaret eder. Olay zamanı, konuşma zamanından öncedir. Yani anlatı sırasında olaylar ve durumlar, yaşanmış; geçmişte kalmıştır. Ancak bu ikinci tür öykülerde anlatıcı, olayları ya da

durumları her zaman sırayla vermez. İleri gidişler ya da geri dönüşlerle bu düzeni kırabilir. Zamanı hızlandırabilir, yavaşlatabilir. Bu nedenle zaman ilişkilerini, dil birimlerinin işlevlerini doğru belirleyebilmek için vericinin anlatım özellikleri dikkatle takip edilmelidir. Akbal, sık sık konuşma anından geçmişe gider ve okuru da “*şimdi*”den kopararak geçmişin içine sürükler. Geçmiş içinde diğer zamanlar kullanılarak anlatımın monotonluktan kurtarıldığı, renklendirildiği bu örneklerde konuşma zamanından önce yaşananları canlı tutmak ve o anları yeniden yaşatırcasına anlatabilmek için okur, geçmişe götürülmektedir. Böylece metin, onu kendi dünyasına çeker. Okur, anlatılanların âdeta gözünün önünde cereyan ettiğini düşünürken kendini sessizce olup biteni seyreden bir kahraman gibi hisseder. Bu tip öykülerde anlatılanların çoğu, geçmişteki bir “*şimdi*” odak noktası alınarak, olay zamanı öne çıkarılarak sunulur. Böylece okur, geçmişteki bir “*şimdi*”yle karşı karşıya kalır. Söz konusu örnekler de olay zamanı odaklı cümleleri oluşturmaktadır. Eklerin ve diğer dil birimlerinin işlevlerini belirlemeden önce söylemin olay zamanı odaklı olup olmadığı kontrol edilmelidir. Çünkü bağlamdan bağımsız olarak değerlendirildiğinde konuşma zamanına gönderme yaptığı düşünülen bir cümle, aslında vericinin yaşananları canlandırmak için olay zamanı odaklı olarak kurguladığı bir söylem olabilir.

- Zaman incelemesi yapılırken cümleler arasındaki zaman sırasının da dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü öykülerde olayların anlatımında zaman bakımından ardışık bir sıra her zaman görülmemektedir. Bazen zaman sırası değişebilmekte, çeşitli sıçramalarla ileri gidişler ya da geriye dönüşler yaşanabilmektedir. İncelenen öykülerde dikkat çekici bir özellik olarak yaşanan olayların benzerliğinden hareketle geçmişe dönüldüğü görülür. Özellikle bu yöntemle pek çok öyküde uzak geçmişe dönüşler yapılmıştır. Öykülerde olay anlatımı olsa bile, öykünün bütününe her zaman bir olayı anlatarak geçtiği görülmez. Pek çok öyküde olay ya da durum anlatımı sürdürülürken aralara geniş zamana gönderme yapan düşünceler, öneriler, çıkarımların serpiştirildiği; soruların sorulduğu dikkati çekmektedir. Aynı zaman diliminde gerçekleştiği söylenen eylem ve durumlar, kendi içinde bir öncelik-sonralık ilişkisi içerebilir. Bu ilişki, kimi zaman “*önce, sonra, ardından*” gibi sözcüklerle verilir. Bazen de eylem ve durumlar, ardışıktır ancak bu durum, belirteçlerle somutlaştırılmamıştır. Öykülerde cümle toplulukları arasında zaman bakımından ardışıklık görüldüğü durumlarda bile her zaman her olayın ya da

durumun tek tek anlatılmadığı; eksilti, hızlandırma, özetleme gibi anlatım teknikleri kullanılarak bazılarının atlandığı, bazılarının da kısaca verilerek geçildiği ya da kimilerinin tüm ayrıntılarıyla sunulduğu dikkati çeker. Bunlar, anlatıcının belirlediği önem derecelerine göre öyküde yerini bulur.

• Çalışmadan ulaşılan bir diğer sonuç da zaman incelemesi yapılırken olay zamanı, atıf zamanı, konuşma zamanı ilişkilerini belirlemenin kaçınılmazlığıdır. Özellikle olay ya da durumun konuşma zamanına göre belirlenmediği, geçmiş ya da gelecekte atıf zamanı olarak adlandırılan göreceli bir başka zamanın odak olarak alındığı durumlarda eklerin, belirteçlerin ve diğer zaman işaretleyicilerinin işlevlerini belirlemek için bu zamanlar mutlaka değerlendirilmelidir. Öyküleri oluşturan cümlelerde olay zamanı, konuşma zamanı ve atıf zamanı ilişkileri; zaman sırasında öncelik-sonralık ilişkilerine göre ve zaman ekleri, zaman belirteçleri, zamanla ilgili bilgi veren diğer birimler (zaman belirteci dışındaki sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler) ile bağlam dikkate alınarak aşağıda görüldüğü üzere on biçimde belirlenmiştir. Bunlardan dördü, geçmiş zamanı; ikisi, şimdiki zamanı; dördü de gelecek zamanı anlatmaktadır. Geniş zaman, zaman çizelgesinin tümüne yayılması bakımından bu formüllerin dışında bırakılmıştır:

$$\left. \begin{array}{l} 1. AZ < OZ < KZ \\ 2. OZ < AZ < KZ \\ 3. OZ = AZ < KZ \\ 4. OZ < AZ = KZ \end{array} \right\} \text{geçmiş zaman}$$

$$\left. \begin{array}{l} 5. OZ = AZ = KZ \\ 6. OZ < AZ = KZ \end{array} \right\} \text{şimdiki zaman}$$

$$\left. \begin{array}{l} 7. KZ < AZ < OZ \\ 8. KZ < OZ < AZ \\ 9. KZ < OZ = AZ \\ 10. KZ = AZ < OZ \end{array} \right\} \text{gelecek zaman}$$

Eğer olay zamanı konuşma zamanından önceyse ($OZ < KZ$) geçmiş zamandan; sonraysa ($KZ < OZ$) gelecek zamandan söz edilir. Bunların eş zamanlı olması durumundaysa ($OZ = KZ$) şimdiki zaman kastedilir. Atıf zamanı (AZ) ise olay ya da

durumun gerçekleştiği zamanın zaman çizgisi üzerinde işaretlenen bir başka noktaya göre belirlenmesini sağlar. Atıf zamanı da olay zamanıyla öncelik-sonralık ilişkisine girebilir ya da eş zamanlı olabilir. Atıf zamanı olarak belirlenen nokta, özellikle birleşik yapıllı eklerin işlevlerini açıklamada etkili olmaktadır. Sadece konuşma zamanı olan “şimdi”nin değerlendirilmesi, olay zamanının bunun önüne ya da ardına konuşlandırılması veya bunların eş zamanlı olarak alınmasıyla zaman ilişkilerini açıklamak, eklerin ve diğer dil birimlerinin işlevlerini belirlemek, her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle zaman incelemesinde olay zamanı, konuşma zamanı, atıf zamanı ilişkileri mutlaka değerlendirilmelidir.

- Türkiye Türkçesinde zaman konusu, dil bilgisinde “eylemde zaman”, “eylemde kip” başlıkları altında ele alınmış ve çoğunlukla bildirme kipleri olarak alınan görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman ekleriyle sınırlı tutulmuştur. Ancak çalışma sonucunda görülmüştür ki sadece zaman eklerinin değerlendirilmesiyle cümlede zaman hakkında yeterli bilgi elde etmek mümkün değildir. Zaman, ekler dışında başka pek çok unsuru içine alan geniş bir kavramdır. Yetkin bir zaman incelemesi için değerlendirilmesi gereken zaman belirleyici unsurlar, çalışmada şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar
2. Zaman belirteçleri
3. Zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri
4. Dil dışı göndermeler
5. Metin içi bağlamdan elde edilen ipuçları
6. Metinlerarası ilişkiler

- Zaman belirleyen unsurların bütüncül biçimde, birbirleriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmesi ve zaman konusuna cümle üstü birim düzeyinde yaklaşılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

- Çalışmada dilbilgisel anlamda zaman işaretleyicileri değerlendirilirken ilk olarak zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar ele alınmış ve yapılan incelemede eklere bugüne kadar yapılan çalışmalardan farklı bir bakış açısıyla yaklaşmak gerektiği sonucuna varılmıştır. Bilinmektedir ki Türkçede gösterenleri aynı, gösterilenleri farklı

dil birimleri vardır. Dolayısıyla biçimleri aynı ama işlevleri farklı pek çok zaman ekiyle karşılaşmak mümkündür. Bu nedenle zaman ekleri incelemesinde zaman kayması, anlam kayması, temel işlev / yan işlev ayrımı gibi anlayışlardan sıyrılarak işlevsel bir yaklaşım tercih edilmeli; biçimleri aynı, işlevleri farklı eklerin varlığı kabul edilerek ekler, bağlam içindeki işlevleriyle değerlendirilmelidir. Dil bilgisinde tasarlama kipleri içinde değerlendirilen $\{-mAll\}$, $\{-AyIm\}$, $\{-Allm\}$, $\{-\emptyset\}$, $\{-sIn\}$, $\{-In\}$, $\{-InIz\}$, $\{-sInAr\}$ eklerinin zorunluluk, istek, emir, rica, yasak, tahmin, olasılık gibi anlam özellikleri yansıtmasının yanı sıra bağlam içinde zaman da gösterebildiği saptanmış ve bunlara da zaman anlatan ekler içinde yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca zaman anlamını çeşitlendiren, zaman ekleriyle kurulu “ $\{-mIş\}$ bulundu”, “ $\{-mAz\}$ oldu”, “... $\{-DI\}$ ... $\{-AcAK\}$ ”, “ $\{-mAyA\}$ yüz tutmuştu”, “ $\{-mAyA\}$ koyuldu”, “ $\{-AcAK\}$ gibi”, “... $\{-sAyDI\}$ ... $\{-AcAktI\}$ ” gibi yapılar da dikkat çekmiştir. Bunların da zaman ekleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylelikle geleneksel olarak yapılan çalışmaların aksine eklere sabit adlar vermek yerine zaman anlatan ek ve yapıların işlevlerine göre değerlendirilmesi, sınıflandırılması, adlandırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü zamanları belli eklere bağlamaktansa o zamanı anlatan bütün ekleri ve yapıları aynı başlık altında toplamak, Türkçenin zaman anlatımıyla ilgili olanaklarını ortaya koymak demektir.

Aşağıdaki tabloda tespit edilen zaman anlatan ek ve yapılar gösterilmektedir:

ZAMAN ANLATAN EKLER VE EKLERLE KURULU YAPILAR			
GEÇMİŞ ZAMAN	ŞİMDİKİ ZAMAN	GELECEK ZAMAN	GENİŞ ZAMAN
<p><i>Konuşma zamanı odaklı eylem cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-AcAK\}$ • $\{-DI\}$ • $\{-mIş\}$ • $\{-r\} / \{-\{A\}r\} / \{-\{I\}r\}$ • $\{-sIn\} / \{-\emptyset\}$ • $\{-yor\}$ <p><i>Olay zamanı odaklı eylem cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-Allm\}$, $\{-AyIm\}$ • $\{-AcAK\}$ • $\{-DI\}$ • $\{-mAktA\}$ • $\{-mAll\}$ • $\{-r\} / \{-\{A\}r\} / \{-\{I\}r\}$ • $\{-sIn\} / \{-\emptyset\}$ • $\{-yor\}$ 	<p><i>Eylem cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-DI\}$ • $\{-mAktA\}$ • $\{-mAll\}$ • $\{-mIş\}$ • $\{-r\} / \{-\{A\}r\} / \{-\{I\}r\}$ • $\{-sIn\}$ • $\{-yor\}$ <p><i>Eylem cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-mAktAdIr\}$ • $\{-mAz\}$ oldu 	<p><i>Eylem cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-AcAK\}$ • $\{-AyIm\}$, $\{-Allm\}$ • $\{-DI\}$ • $\{-mAll\}$ • $\{-mIş\}$ • $\{-r\} / \{-\{A\}r\} / \{-\{I\}r\}$ • $\{-yor\}$ • $\{-\emptyset\} / \{-sIn\} / \{-In\} / \{-sInAr\}$ <p><i>Eylem cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-AcAktIr\}$ • $\{-mAktAdIr\}$ 	<p><i>Eylem cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-AcAK\}$ • $\{-DI\}$ • $\{-mAktA\}$ • $\{-mAll\}$ • $\{-r\} / \{-\{A\}r\} / \{-\{I\}r\}$ • $\{-sIn\} / \{-\emptyset\}$ • $\{-yor\}$ <p><i>Eylem cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • $\{-AcAktIr\}$ • $\{-mAktAdIr\}$

<p><i>Konuşma zamanı odaklı eylem cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{AcAkmİş} • -{AcAktI} • -{AcAktIr} • -{DIydI} • -{mAktAdIr} • -{mAdI} değil • -{mAktAydI} • -{mAlIydI} • -{mAlIymİş} • -{mAz} değildi • -{mİş} değil • -{mİş} değildi • -{mİşmİş} • -{mİştI} • -{mİştIr} • -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI} • -{rmİş} / -{(A)rmİş} / -{(I)rmİş} • -{sIndI} • -{yordu} • -{yormuş} • ...- {DI} ...- {AcAktI} • ...- {mİştI} ...- {yordu} • ...- {sAydI} ...- {AcAktI} • ...- {sAydI} ...- {(I)rdI} • ...- {sAydI} ...- {mİştI} • ...- {yor} ...- {DI} • -{AcAK} gibiydi • -{mAyAyIm} mI • -{mAz} mI • -{AcAK} olmuştu • -{mAyA} başladı • -{mAyA} başlamıştı • -{mAyA} başlıyordu • -{mAyA} koyuldu • -{mAyA} yüz tutmuştu • -{mAz} oldu • -{mAz} olmuş • -{mAz} olmuştu • -{mİş} bulundu • -{mİş} bulunmalıydı • -{mİş} bulunurdu • -{mİş} bulunuyordu • -{mİş} bulurdu • -{mİş} gibiydi • -{mİş} olabilirdi • -{mİş} olacaktı • -{mİş} oldu • -{mİş} olmalı • -{mİş} olmalıydı • -{mİş} olurdu • -{r} gibiydi 	<ul style="list-style-type: none"> • -{mİştIr} • -{mİş} bulunuyor • -{yordur} • -{yor} olmalı <p><i>Ad cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{Ø} (yüklemselleştirici ek) • -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{Iz}, -{sInIz}, -{DIrIAr} 	<p><i>Eylem cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{AcAK} gibi • -{AcAkmİş} • -{AcAktIr} • ....- {DI} ....- {AcAK} • ...- {DI} ...- {yor} • -{mAktAdIr} • -{mİş} olacak • -{mİştIr} • -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI} <p><i>Ad cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{DIr}, -(I)z <p><i>Ad cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{mAk} üzere + -{Ø}, -{mAk} üzere + -{sInIz} 	<ul style="list-style-type: none"> • -{mAlIdIr} • -{mAz} oldu • -{mİş} değil • -{mİştIr} • -{rdI} / -{(A)rdI} / -{(I)rdI} • -{rmİş} / -{(A)rmİş} / -{(I)rmİş} • -{yordu} • -{yordur} • -{yormuş} <p><i>Ad cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{IAr} • (i-) + -{DI} • (i-) + -{mİş} • -{Ø} (yüklemselleştirici ek) <p><i>Ad cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{IzdIr}
---	--	--	--

<ul style="list-style-type: none"> • -{yor} gibiydi • -{yor} olmalıydı <p><i>Olay zamanı odaklı eylem cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • ...-{DI} ...-{AcAK} • -{mAktAdIr} • -{mİş} olmalı • -{mİştIr} • -{yor} olmalı <p><i>Konuşma zamanı odaklı ad cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • (i-) + -{DI} • (i-) + -{mİş} <p><i>Konuşma zamanı odaklı ad cümlelerinde birleşik yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{mAK} üzere + (i-) + -{DI} • -{mAK} üzere + (i-) + -{mİş} <p><i>Olay zamanı odaklı ad cümlelerinde basit yapılar</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • -{Im}, -{sIn}, -{DIr}, -{Iz}, -{sInIz} • -{mAK} üzere + -{DIr} • -{mAK} üzere + -{Ø} • -{Ø} (yüklemselleştirici ek) 			
--	--	--	--

• Zaman ekleri değerlendirilirken tartışmalı konular olan kılınış, görünüş, kiplik kavramlarından da yararlanmak gerektiği; zaman konusunun bunlardan bağımsız biçimde değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Zaman, kılınış, görünüş, kiplik; kesin sınırlarla birbirinden ayıramamaktadır. Bu nedenle söz konusu konular, iç içe alınmalı; zaman eklerinin ve diğer zaman işaretleyicilerinin işlevlerini değerlendirmede göz önünde tutulmalıdır.

• Çalışmadan elde edilen sonuçlardan biri de zaman belirlemede etkili olan kılınış, görünüş, kiplik konularının da bağlama dayalı incelenmesi gerektiğidir.

• Zaman eklerinin sağladığı zaman anlamının sınırlı ve çoğu kez belirsiz oluşunun zaman belirteçlerinin önemini artırdığı bilinir ancak incelemede zaman belirteçlerinin hepsinin zaman anlamına katkısının aynı olmadığı sonucuna varılmıştır. Kimi, zamanı odak olarak betimleme yaparken kimi eylemin ya da durumun süresini, sıklığını ya da tamamlanmışlığını anlatır. Bu açıdan belirteçlerin de işlevlerine göre -zaman odaklı belirteçler, sıklık belirteçleri, süreç belirteçleri, tamamlama belirteçleri gibi- sınıflandırılması gerektiği düşünülmektedir. Belirteçlerin zamanı farklı betimlemesinden dolayı bir cümlede birden fazla zaman belirtecini görmenin mümkün

olduğu gözlemlenmiştir. Cümle çözümlerinde zaman belirteç tümleçlerinin de bu işlevlere göre ayrıntılı olarak adlandırılması (*zaman odaklı zaman belirteç tümleci*, *sıklık bildiren zaman belirteç tümleci*, *süreç bildiren zaman belirteç tümleci*, *tamamlama bildiren zaman belirteç tümleci*) önerilmektedir.

Aşağıdaki tabloda öykülerden tespit edilen zaman belirteçleri verilmektedir:

ZAMAN BELİRTEÇLERİ			
ZAMAN ODAKLI BELİRTEÇLER	SIKLIK BELİRTEÇLERİ	SÜREÇ BELİRTEÇLERİ	TAMAMLAMA BELİRTEÇLERİ
1 akşam / sabah / akşam üstü / gece / gündüz / gece yarısı	1 ara sıra / arada bir / arada / bazan / bazen / zaman zaman / kimi kez / kimi zaman / kâh / kâh	1 ad + boyunca / ad + boyu	1 bir anda
2 bugün	2 asla / hiçbir zaman	2 ad + -{Dir} / ad + -{IAr} + -{Dir}	2 bir an önce
3 cumartesi / salı	3 bir daha bir daha / bir daha	3 biraz	3 birdenbire / ansızın / birden
4 demin	4 bir kez daha / bir kere daha	4 bir zamanlar / bir vakitler / vaktiyle	4 bundan böyle / artı
5 dün	5 daima / hep / sürekli	5 çoktan / çoktandır	5 derhal / hemen
6 erken	6 ekseriya / çokluk / sık sık	6 daha / henüz	6 en son
7 henüz	7 her defasında / her kez / her defa	7 hâlâ	7 ergeç / er geç
8 o zaman / o zamanlar	8 hiç / hiç mi hiç	8 kısa	8 son defa
9 önce / evvel / ilkin / evvelâ	9 ilelebet / sürgit	9 önceleri / daha önceleri / ilk önceleri / sonraları	9 son olarak
10 sonra / ardından	10 ilk defa / ilk defa olarak	10 Ad Tamlaması	10 sonunda / nihayet
11 şimdi	11 ne zaman + [eylem + -{sA}]	10.1 bir sigara içimi	
12 vaktiyle	12 pek az	10.2 geceler gündüzler dolusu	
13 yarın	13 tekrar / tekrardan / yine / gene / yeniden	11 Durum Ekleriyle	
14 yeni	14 Durum Ekleriyle	Oluşturulmuş	
15 Ad Tamlaması	14.1 ad + - {DA}	Belirteçler	
Kuruluşundaki Belirteçler	14.1.1 ayda bir / yirmi dakikada bir / haftada bir / iki bayramda bir / iki üç dakikada bir / haftada bir gün / haftada iki gün, ayda bir iki defa / günde birkaç defa / günde bir kez / günde bin kez	11.1 ad + -{A}	
15.1 mektep dönüşü	14.1.2 bazı günlerinde / bazı soğuk gecelerde / bazı anlarda	11.2 ad + -{CA}	
15.2 Haziranın ilk on günü	14.1.3 günün yirmi dört saatinde / günün her saatinde	11.3 ad + -{CIK}	
16 Belirtisiz Sıfat Tamlaması	14.1.4 hayatımda	11.4 ad + -{DA}	
Kuruluşundaki Belirteçler	14.1.5 her baharda / her geçişimde / her	11.4.1 ad + içinde	
16.1 gece vakti / öğle vakti / sabah vakti / ikinci vakti / piyasa vakti		11.4.2 son aylarda / son zamanlarda	
16.2 pazar günü / hıdrellez günü		11.5 ad + -{DAn}	
17 Bitmiş cümle kuruluşundaki belirteçler		11.5.1. çocukluktan / daha ilk akşamdan / çocukluğumdan	
18 Durum Ekleriyle		11.5.2. eskiden	
Oluşturulmuş Belirteçler		11.6 [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}]	
18.1 ad + -{A}		11.7 ad + -{IA}	
18.2 ad + -{DA}		11.8 ad + -{IArcA}	
18.2.1 ad + içinde		12 Edat Öbeği	
18.2.2 bir keresinde / bir defasında		Kuruluşundaki	
18.2.3 [bu / şu / o / öyle + ad] + -{DA}		Belirteçler	
18.2.4 en yakın zamanda		12.1 ad + -{A} +	
18.2.5 eylem + -{DIK} / -{AcAK} + iyelik eki + “saat / dem / an / anlar / sıralar / günler” + -{DA}			
18.2.6 ileride			
18.2.7 saat öbeği + -{DA}			
18.2.8 sayı öbeği + -{DA}			

<p>18.2.9 şu anda 18.2.10 yakında /yakınlarda 18.2.11 zaman adı + -{DA} 18.2.12 diğer 18.3 ad + -{DAn} 18.3.1 birazdan 18.3.2 erkenden 18.3.3 önceden 18.3.4 sonradan 18.3.5 şimdiden 18.4 ad + -{lA} , ad + -{lA} + beraber / birlikte 18.5 ad + -{lArIndA} 18.6 ad + -{leyin} 18.7 ad + -{n} 19 <i>Edat Öbeği Kuruluşundaki Belirteçler</i> 19.1 ad + -{A} + doğru / karşı 20 <i>İkileme Biçimindeki Belirteçler</i> 20.1 bugün yarın 21 <i>Kalıp Yapı Biçimindeki Belirteçler</i> 21.1 çok geçmeden 21.2 derken / ... derken 21.3 evvelce 21.4 geçenlerden 21.5 günün birinde / günlerden bir gün / bir gün 21.6 güpegündüz 21.7 ilk olarak 21.8 neden sonra 21.9 neredeyse / nerdeyse 22 <i>Sıfat Tamlaması Kuruluşundaki Belirteçler</i> 22.1 bir ara / bir aralık 22.2 bir cumartesi günü öğleden sonra / o gün öğleden sonra / ertesi gün öğleden sonra 22.3 bir defa / bir kere 22.4 bir gün / bir gece / bir akşamüstü / bir geceyarısı / bir akşam / bir akşamüzeri bir sabah / bir bahar akşamı / bir yaz akşamı / bir şubat gecesi vb. 22.5 bu defa / bu sefer / bu kez 22.6 bu gece / bu akşam / bu akşamüstü / bu yıl / bu pazar / bu sabah 22.7 dün gece 22.8 ertesi gün / ertesi sabah / ertesi akşam / ertesi yaz / ertesi günler ve geceler 22.9 geçen gün / sene / yıl / hafta / yaz / akşam 22.10 gelecek hafta 22.11 ilk günler / ilk akşam</p>	<p>gelişimde/ her bayramda / her ay sonlarında 14.2 [ad + -{DAN}] + [ad + -{A}] 14.3 [ad + -{lAr}] + -{DA} 14.4 ad + -{lArI} 15 <i>İkileme Biçimindeki Belirteçler</i> 15.1 sabah akşam / kış yaz / gece gündüz / gündüz gece 16 <i>Kalıp Yapı Biçimindeki Belirteçler</i> 16.1 durmadan / durmaksızın / habire / boyuna 16.2 günü gününe 16.3 ikide bir 17 <i>Sıfat Tamlaması Kuruluşundaki Belirteçler</i> 17.1 bir gün 17.2 bir kez / birkaç kere / iki kere / bir iki defa / kaç defa / kaç kez 17.3 çok defa / çok kere / çok zaman / çoğu defa / çoğu kez / çoğu zaman 17.4 çok geceler / çoğu geceler / birçok akşamlar 17.5 her an 17.6 her gün / her akşam / her hafta / her sabah / her yıl / her ay / her gün ve her gece / her gece / her Çarşamba günü / 17.7 her zaman 17.8 kaç gece, kaç akşamüstü / kaç akşam 17.9 kimi sabahlar / kimi geceler / kimi cumartesiler / bazı günler / bazı akşam üstleri bazı zamanlar / bazı anlar / kimi gece 18 <i>Ulaş Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</i> 18.1 eylem + -{DikçA}</p>	<p>kadar / ad + -{A} + dek 12.2 ad + -{DAn} + beri 12.3 ad + için 13 <i>İkileme Biçimindeki Belirteçler</i> 13.1 [ad + -{Dan}] + [ad + -{A}] 13.2 sabah sabah 13.3 yıl yıl / an an 14 <i>Kalıp Yapı Biçimindeki Belirteçler</i> 14.1 an be an 14.2 bugünlerde / günümüzde / şimdilerde 14.3 giderek / gitgide 14.4 o gün bugün 14.5 ötedenberi 14.6 şimdilik 14.7 yıllar yılı 15 <i>Sıfat Tamlaması Kuruluşundaki Belirteçler</i> 15.1 bir an 15.2 bir süre / bir zaman / bir müddet / bir fasıl 15.3 beş saat / bir hafta / üç ay / birkaç dakika / bir iki gün vb. 15.4 bütün gece / bütün gün 15.5 uzun seneler / uzun zaman / uzun süre 16 <i>Ulaş Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</i> 16.1 eylem + -{AlI} 16.2 eylem + -{DikçA} 16.3 eylem + -{IncAyA} + kadar / eylem + -{AnA} + kadar, eylem + -{IncAyA} + dek / eylem + -{AnA} + dek</p>
---	--	---

<p>22.12 o gün / o yıl / o akşam / o sabah / o güz / o gece / o an / o ara</p> <p>22.13 o sıra / o sıralar</p> <p>22.14 öbür gün</p> <p>22.15 yarın sabah / yarın akşam / yarın gece</p> <p>23 <i>Ulaç Ekleriyle Oluşturulmuş Belirteçler</i></p> <p>23.1 [eylem + -{DI}] + [eylem + -{mA}] olumsuzluk eki + -{DI}]</p> <p>23.2 eylem + -{DI} + kişi eki + mI</p> <p>23.3 eylem + -{DIK} / -{AcAK} + iyelik eki + “zaman / an / gün / zamanlar”</p> <p>23.4 eylem + -{DIK} + -{DAn} + sonra</p> <p>23.5 eylem + -{DIK} + iyelik eki + -{DA}</p> <p>23.6 eylem + -{InCA}</p> <p>23.7 eylem + -{rken} / -{(A)rken} / -{(I)rken}, ad + iken</p> <p>23.8 [eylem + -{r} / -{(A)r} / -{(I)r}] + [eylem + -{mAz}]</p> <p>23.9 eylem + -{mA} olumsuzluk eki + -{yor} + kişi eki + mI / eylem + -{mAz} + mI</p> <p>23.10 eylem + -{mAdAn}</p> <p>23.11 eylem + -{mAdAn} + önce / evvel</p>			
---	--	--	--

Çalışmada Türkiye Türkçesinde zaman belirteçlerinin de çok işlevli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşlevleri netleştiren, bağlamdır. Bu nedenle inceleme yapılırken belirtecin ait olduğu bütün içinde üstlendiği işlevi göz önünde bulundurulmalıdır.

- Zaman belirteçlerinin cümleye katkılarının, eylemlerin kılımsız özellikleriyle de çeşitlenebildiği görülmüştür. Bu nedenle belirteçler değerlendirilirken kılımsız konusu da göz önünde bulundurulmalıdır.

- Çalışma sonucunda zamana yönelik olarak kullanılan her sesin, her ekin, her sözcüğün zaman anlatımına mutlaka katkısının olduğu görülmüş; ayrıntılarla zaman anlamının çeşitlendiği gözlemlenmiştir.

- Öykülerde zaman belirteci görevini üstlenmeyen çeşitli sözcük, sözcük öbeği ve cümlelerin de zaman anlamına katkısının olduğu saptanmıştır. Böylelikle cümlelerde özne, nesne, yüklem gibi öğelerin içindeki zamana yönelik dil birimleriyle diğer

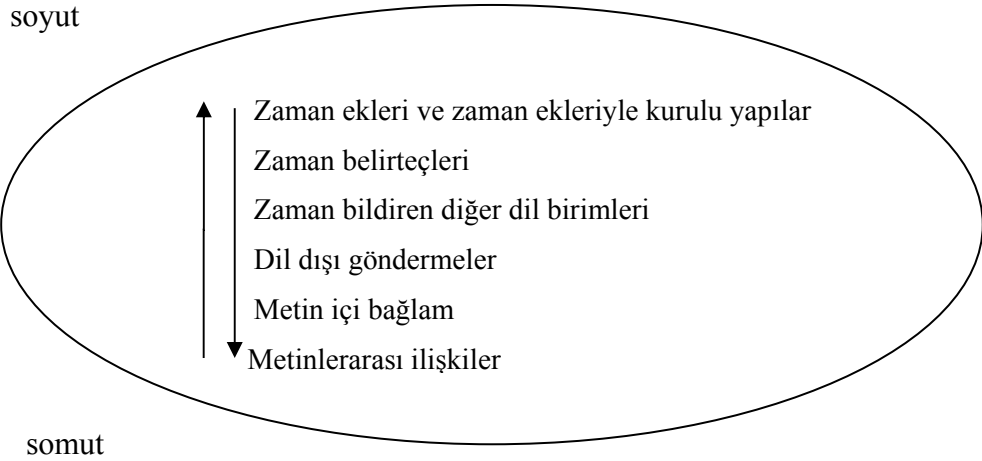
ifadeleri zaman yönünden etkileyen cümleler de zaman incelemesinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır sonucuna ulaşılmıştır.

- Zaman ekleri ve zaman belirteçlerinin anlattığı zaman kavramının dil dışı göndermelerle çoğu kez daha da netleşebildiği görülmüştür. Alıcı konumundaki okur; gördüklerinden, okuduklarından, yaşadıklarından elde ettiği bilgilerle, deneyimleriyle, metindeki dil dışı gönderme adı verilen ipuçlarını değerlendirip zaman konusunda daha somut bilgilere ulaşabilmektedir.

- Bir metinde yer alan dil birimlerinin birlikteliklerini, aralarındaki ilişkileri ve bunların oluşturduğu bütünü anlatan metin içi bağlam unsurunun da zaman belirlemede, zamanın somutlaşmasında etkin rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Metin içi bağlam; zaman eklerinin, zaman belirteçlerinin ve diğer zaman göstergelerinin işlevlerinin belirlenmesinde; zamanı soyut biçimde bildiren dil birimlerinin göndermelerinin netleşmesinde; kesik cümlelerin zamanının ortaya çıkarılmasında; cümleler arasındaki bağlantıların saptanarak zaman anlatımının değerlendirilmesinde; olay zamanı ve konuşma zamanı ilişkilerinin görülmesinde önemli bir göreve sahiptir. Bu nedenle metin bağlamı, zaman incelemesinde mutlaka dikkate alınması gereken bir unsurdur.

- Bir yazarın farklı eserlerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesiyle metinlerarası ilişkilerin, metinler arasındaki ortak konular ve söylemlerin saptanabileceği görülmüş ve bu saptamanın bir öykü içinde netleşmeyen zamanı somutlaştırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle metinlerarası ilişkilerin, yazınsal metinlerde zaman belirleme konusunda önemli bir rolü olduğu ve zaman incelemesinde etkin biçimde kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

- Böylelikle zaman anlatımında, sözü edilen unsurların değerlendirilmesiyle soyuttan somuta, belirsizden belirliye doğru bir gidişin olduğu görülmüştür. Zaman ekleri ve zaman belirteçleriyle bir dereceye kadar somutlaşan zaman kavramı, cümle içinde zaman bildiren diğer birimlerle zenginleşmekte, daha sonra metin içi bağlamda verilen metin içi ve dil dışı göndermelerle nete yakın bir anlama ulaşmakta; kimi zaman da metnin içinde dahi somutlaşmayan zaman bilgisi, metinler arasındaki ortaklıklar çerçevesinde netleşebilmektedir. Dolayısıyla zaman kavramı, dil birimleri genişledikçe soyuttan somuta doğru bir geçiş sergiler:

- Dil bilgisinde eylemle ilişkilendirilen zaman konusunun i- ek eylemiyle yüklem çekimine giren adların kurucu olduğu cümlelerde de incelenebileceği, bu cümlelerde de zamanın ek eylemin üzerine gelen zaman ekleri, cümlede kullanılan zaman belirteçleri, zaman anlatan diğer birimler ve eylem cümlelerinde olduğu gibi metin içinde ve metinlerarası ilişkiler bağlamında elde edilen ipuçlarından hareketle çözümlenebileceği görülmüştür. Dolayısıyla ad cümleleri üzerinde de zaman incelemesi yapılması gerektiği düşünülmektedir.

- Vericinin zamanı öne çıkarmak istediği durumlarda çeşitli vurgulama yollarına başvurabildiği tespit edilmiştir. Bunlar; dil birimlerini yineleme, zaman bilgisi içeren söylemleri kesik cümle biçiminde verme, öykü başlıklarında zamana yönelik dil birimleri kullanma, metni zaman bilgisiyle başlatma ve bitirme, aynı zamana gönderme yapan farklı yapı ve görevdeki dil birimlerini bir arada kullanma, zaman ifade eden dil birimlerini küçükten büyüğe ya da büyükten küçüğe doğru sıralama, zaman belirteç tümleçlerini cümleden sonra verme biçiminde olabilmektedir. Sürekliliğin de yineleme; -{DİKÇA}, "...-{Ip} ...-{yor}" gibi yapılardan yararlanma; *git-*, *dur-* eylemlerini kullanma; "*habire, boyuna, durmadan, durmaksızın*" gibi ifadelere yer verme, ters tekrar yapma gibi yollarla öne çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Farklı eserlerden elde edilecek örneklerle konu genişletilip Türkiye Türkçesinde zaman anlatımında vurgunun nasıl yapıldığı belirlenebilir.

- Zamanı vurgulama yöntemlerinin, aynı zamanda Akbal'ın üslubuna ilişkin bilgi de verdiği, onun zaman işaretleyicilerini kullanma biçimini gösterdiği düşünülmektedir. Bunlardan başka yazarın, geçmişe sık sık dönüşler yapması; olay zamanıyla konuşma anını çoğu kez birleştirerek olay zamanı odaklı cümleler kurması;

zaman bilgilerini metnin içine dağıtması; dil dışı göndermelerden yararlanması; ek tercihi; metinlerde ortak konular kullanarak zamana ait bilgiler açısından metinler arasında bağlantı kurması; zamanda soyuttan somuta geçiş biçimleri gibi özellikler, Akbal'ın üslubunu belirleyen unsurlardır. Ayrıntılı bir zaman incelemesiyle bir yazarın üslup özellikleri de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle üslup çalışmalarında zaman bilgilerinin kullanımının da incelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

- Türkiye Türkçesindeki zaman işaretleyicileri ve bunların işlevleri, elbette ki çalışmada saptananlarla sınırlı değildir. Bu çalışma, sadece Oktay Akbal'ın öykülerinden elde edilen örnekler değerlendirildiği için Türkiye Türkçesinde zaman incelemesi açısından bir genelleme değil örnek teşkil etmekte ve zaman incelemesiyle ilgili bir yöntem denemesi özelliği göstermektedir. Farklı eserlerin taranması ve incelenmesiyle zamana yönelik kullanımların belirlenebileceği ve bunların birleştirilmesiyle Türkiye Türkçesinde zaman konusunda genelleme yapılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ADALI Oya, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, 2. bs., İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2004.
- AKARSU Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 3. bs., Ankara, Savaş Yayınları, 1984.
- AKÇATAŞ Ahmet, *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman -Bakışta Kılınış-*, 1. bs., Afyonkarahisar, Afyon Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayını, 2005.
- AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 4. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- AKSAN Doğan, *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi)*, 4. bs., Ankara, Engin Yayınevi, 2009.
- AKTULUM Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, 1. bs., Ankara, Kanguru Yayınları, 2014.
- ASLAN DEMİR Sema, *Türkçede İsteme Kipliği - Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, 1. bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2008.
- ASLAN DEMİR Sema, *Görünüş Kategorisi Türkmence Örneği*, 1. bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2014.
- ATABAY Neşe, KUTLUK İbrahim, ÖZEL Sevgi, *Sözcük Türleri*, (yöneten ve yayıma hazırlayan: Prof. Dr. Doğan Aksan), 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- BACANLI Eyüp, *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Füller*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- BENZER Ahmet, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 1. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012.
- BİLGEGİL M. Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2014.
- BOZ Erdoğan, *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, 2. bs., Ankara, Gazi Kitabevi, 2013.
- COMRIE Bernard, *Aspect*, New York, Cambridge University Press, 1976.
- COMRIE Bernard, *Tense*, New York, Cambridge University Press, 1985.
- COŞKUN ÖGEYİK Muhlise, *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*, 1. bs., Ankara, Anı Yayıncılık, 2008.
- ÇALIŞKAN Nihal, *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcükbiçimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme (Eşdizimlilikler, Biçimbirim Dizileri, Dilbilgisel Örüntüler ve Semantik Prozodi)*, 1. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2014.

- ÇETİŞLİ İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş/2 (Hikâye-Roman-Tiyatro)*, 1. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
- ÇÜÇEN A.Kadir, *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, 2. bs., Bursa, Asa Kitabevi, 2000.
- DEMİRCİ Kerim, *Türkoloji için Dilbilim - Konular Kavramlar Teoriler*, 3. bs., Ankara, Anı Yayıncılık, 2015.
- DİZDAROĞLU Hikmet, *Tümcebilgisi*, 1. bs., Ankara, TDK Yayınları, 1976.
- DOLUNAY Salih Kürşad, *Türkiye Türkçesinde Zaman*, 1. bs., Ankara, Berikan Yayınevi, 2012.
- EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi*, 8. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
- EKER Süer, *Çağdaş Türk Dili*, 2. bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2003.
- ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 6.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005.
- ERDEN Aysu, *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*, 1. bs., İstanbul, Gendaş Kültür Yayınları, 2002.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, 2002.
- ERKMAN AKERSON Fatma, *Dile Genel Bir Bakış*, 2. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2007.
- ERKMAN AKERSON Fatma, OZİL Şeyda, *Türkçede Niteleme - Sifat İşlevli Yan Tümceler*, 1. bs., İstanbul, Simurg Yayınları, 1998.
- FLEISCHMAN Suzanne, *Tense and Narrativity*, 1. bs., Austin, University of Texas Press, 1990.
- GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, 1. bs., Ankara, Ayraç Yayınevi, 2001.
- GÖKALP-ALPASLAN Gonca, *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları*, 1.bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2007.
- GÖKSEL Aslı, KERSLAKE Celia, *Turkish: A Comprehensive Grammar*, 1. bs., New York, Routledge Yayınevi, 2005.
- GÜNAY V. Doğan, *Göstergebilim Yazıları*, 1. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2002.
- GÜNAY Doğan, *Metin Bilgisi*, 3. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2007.
- GÜNAY V. Doğan, *Söylem Çözümlemesi*, 1. bs., İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2013.
- GÜNDÜZ Osman, *Düş ile Gerçek Arasında Oktay Akbal'ın Öykücülüğü*, 1. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.
- HENGİRMEN Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, 1. bs., Ankara, Engin Yayınevi, 1997.
- JAHN Manfred, *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı*, 1. bs., çev. Bahar Dervişoğlu, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012.
- JOHANSON Lars, *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*, Studia Turcica Upsaliensia 1. Uppsala: Almqvist & Wiksell. [=Türkçede Görünüş, Çev. Nurettin Demir, Baskıda], 1971.

- KARADOĞAN Ahmet, *Türkiye Türkçesinde Kılınış*, 1. bs., Ankara, Divan Kitap, 2009.
- KARAHAN Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
- KARPUZ Hacı Ömer, *Türkçe'de Zarflar - Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelemesi*, Denizli, Ege - Doğuş Yayınları, 2013.
- KERİMOĞLU Caner, *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, 1. bs., İzmir, Dinozor Kitabevi, 2011.
- KIRAN Zeynel, (Eziler) KIRAN Ayşe, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, 3. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.
- KOÇ Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, 2. bs., İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1996.
- KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, 2003a.
- KORKMAZ, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, 2003b.
- ÖZÜNLÜ Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, 1. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2001.
- TORUN Yeter, *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*, 1. bs., Adana, Karahan Kitabevi, 2013.
- Türk Gramerinin Sorunları - Bildiriler*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 600, 2004.
- TÜRKYILMAZ Fatma, *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- SINAR ÇILGIN Alev, *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, 1. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2003.
- UZUN N. Engin, *Dilbilgisinin Temel Kavramları*, Türkçe Üzerine Tartışmalar, Ankara, 1998a.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, 1. bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 1998.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, 1. bs., Bursa, Sentez Yayıncılık, 2012.
- YAMAN Ertuğrul, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 730, 1999.
- YAZICI ERSOY Habibe, *Başkurt Türkçesinde Kip*, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- YILDIZ İslam, YILDIZ Funda Uzdu, GÜNAY V. Doğan, *Biçimbirimler - Türetim ve İşletim Ardullarının Sözlü Dildeki Kullanım Sıklığı*, 1. bs., İstanbul, Papatya Yayıncılık, 2014.
- YÜCEL Tahsin, *Anlatı Yerlemleri (Kişi-Süre-Uzam)*, 1. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Makaleler ve Bildiriler

- ABİK Ayşehan Deniz, “Emrin Hikâyesi ve Rivayeti mi?”, *Dil Dergisi*, S. 96, Ankara, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, ss. 64-80.
- ACAR Kenan, “A Başla-”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 21-31.
- ACARLAR Kevser, “Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. XX, S. 213, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969, ss. 250-254.
- AHMED Oktay, “/-mAlİ/ Ekinin Morfosentaksı: Bilgisayar Derlem Bazlı Araştırma”, *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, S. 24, Gostivar, Makedonya, Adeksam Yayınları, 2014, ss. 10-27.
- AKASLAN Talat, “-mAktA (ve -Iyor)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, 2011, ss. 331-352.
- AKASLAN Talat, “Sözceleme Belirticileri Olarak -Iyor ve -Makta”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, 2012, ss. 47-73.
- AKÇATAŞ Ahmet, “Türkiye Türkçesinde Zaman Belirleme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/16, 2015, ss. 17-72.
- AKSAN Yeşim, “Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış”, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 68-81.
- AKŞEHİRLİ Soner, “Türkçe’de Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/4, 2010, ss. 15-73.
- ASLAN Cumhuriyet, “Muhafazakârlık-Modernlik Geriliminde Oktay Akbal Öykücülüğü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 29, Prof. Dr. Zeki Başar Özel Sayısı, Erzurum 2006, ss. 117-133.
- ASLAN Sema, “Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri”, *Bilig*, S. 63, Ankara, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, 2012, ss. 11-30.
- ASLAN DEMİR Sema, “Gelecek Zaman-Kiplik İlişkisi ve -AcAk’ın Emir Kipliği İçindeki Yeri”, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-25 Ekim 2008)*, C. 2, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1067 / 2, 2013a, ss. 1207-1214.
- ASLAN DEMİR Sema, “Türkçede Anafirik Zaman İfadeleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, http://turkishstudies.net/Makaleler/1802041397_071DemirSemaAslan-1099-1109.pdf, (07.11.2014), 2013b, ss. 1099-1109.

- ASLANKARA M. Sadık, “Oktay Akbal Öykücülüğü Üzerine Yaklaşımlar”, *Oktay Akbal - Önce Ekmekler Bozuldu*, İstanbul, Can Yayınları, 2000, ss. 108-137.
- AYDEMİR Mustafa, ERKAL Metin, “Sanatsal Anlatımla Psikolojik ve Eğitsel Mesajın Sunumu: ‘İlk Cinayet’”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 8/6 Spring 2013, Ankara, 2013, ss. 69-81.
- AYDIN Hasene, “Dilde En Az Çaba İlkesi Üzerine”, *IJSES (International Journal of Social and Economic Sciences) Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 1 (1), ISSN: 2146-5843, (1. Uluslararası Türkçe Konuşan Öğrenciler Kongresi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 12-14 Mayıs 2011, Karaman), 2011, ss. 1-6.
- AYDIN Hasene, “Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirim Kullanımı”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 7/2 Spring 2012, Ankara, 2012, ss. 169-181.
- AYDIN Hasene, “Türkiye Türkçesinde Zaman Ekleri ve Bağlam İlişkisi Üzerine”, *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 4-7 Aralık 2013, Uludağ Üniversitesi - Bursa, C. 1, Bursa, Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti., 2014, ss. 787-799.
- AYDIN Özgür, “Türkçede Üçüncü Kişi Buyrum Yapıları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 47, 2007, ss. 151-163, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/919/11470.pdf>, e.t. 25.02.2014.
- BACANLI Eyüp, “Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, Ankara, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 2006, ss. 35-47, http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/III-1_Mart2006/05_MTAD_3-1_EBacanli.pdf, e.t. 12.03.2014.
- BACANLI Eyüp, “Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 44, Ankara, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., 2008, ss. 1-24.
- BALYEMEZ Sedat, “Türkiye Türkçesinde Dakikalık Saat İfadeleri ve Saat Grubu”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları, 2008, ss. 87-92.
- BALYEMEZ Sedat, “Bildirme Ekinin Dil Bilgisi Öğretimindeki Yeri Üzerine”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, (22-24 Aralık 2011 Muğla), C. II, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012, ss. 339-344.
- BAYDAR Turgut, “+DİR Bildirme Eki Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 32, Konya, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü, 2012, ss. 37-54, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s32/3.%20tbaydar.pdf>, e.t. 27.03.2014.
- BAYRAKTAR Fatma Sibel, “‘-Mış Bulunmak’ Yapısı Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8, [http://www.turkishstudies.net/Makaleler/467286094_42-bayraktarfatmasibel1813\(D%C3%BCzeltme\).pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/467286094_42-bayraktarfatmasibel1813(D%C3%BCzeltme).pdf), e.t. 13.09.2012, 2009, ss. 699-709.

- BULUT Sedef, “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, Isparta, 2009, ss. 73-90.
- CANBULAT Mehmet, “Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-26 Eylül 2004)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 855 / I, 2004, ss. 563-572.
- ÇETİN Mustafa, YİĞİT Murat, KARLI Elçin, “Dilde Anlam ve Bağlam”, *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, May 5-7 2011, Sarajevo, 2011, ss. 1368-1372, http://eprints.ibu.edu.ba/688/1/FLTAL%202011%20Proceed%20Book_1_p1368-p1372.pdf, e.t. 25.10.2013.
- ÇETİNTAŞ YILDIRIM Filiz, “Zamansal İçerme İlişkilerini Belirginleştiren Ulaş Eklerinin Belirteç Tümceciklerinde ve Temel Tümcedeki Eylem Kılımları ile Etkileşimleri”, *Dilbilim Araştırmaları*, 2011 / II, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2011, ss. 17-30.
- DELİCE H. İbrahim, “Yüklem Olarak Türkçede Fiil”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, No: 2, Sivas, 2002, ss. 185-212.
- DELİCE H. İbrahim, “Türkçede Fiil Çekimlerine Yeni Bir Bakış”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 24-28 Eylül 2012, Ankara, 2012, (yayımlanmamış bildiri), file:///C:/Users/ayd%C4%B1n/Downloads/Turkcede_Fiil_Cekimlerine_Yeni_Bir_Bakis.pdf, e.t. 03.03.2016.
- DEMİR Celal, “Türkçe Öğretiminde Gramer Terimler İle İlgili Bazı Düşünceler (Zarf ve Zarf Tümleçleri Üzerine)”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 391-415.
- DEMİR İmdat, “Türkiye Türkçesinde -dlydI ve -mİştI Biçim Birimleri Üzerine”, *TÜBAR - Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 37, Niğde, Bizim Büro Matbaası, 2015, ss. 97-117.
- DEMİR Nurettin, “Kıbrıs Ağızlarında İmiş Hakkında”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 425-430.
- DEMİRGÜNEŞ Sercan, “Türkçedeki Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme Çalışması”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2, Spring 2008, 2008, ss. 278-293. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1949540832_demirg%C3%BCne.pdf, (e. t. 07.03.2015).
- DENİZ YILMAZ Özlem, “Türkçe Kelime Çekimi Ulamları Dizgesi Üzerine: Fiil Çekimi Ulamları”, *Dil Araştırmaları*, C. 2, S. 11, Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları, 2012, ss. 105-129.

- DİLÂÇAR Agop, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi", *TDAY Belleten*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971, ss. 83-145.
- DİLÂÇAR Agop, "Türk Fiilinde 'Kılınış'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız", *TDAY Belleten 1973-74*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974, ss. 159-171.
- DOĞAN Talip, USTA Çiğdem, "Türkiye Türkçesinde Sınır Öncesi Bakış Açısı ve Yaklaşma", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015, ss. 167-192.
- EFENDİOĞLU Süleyman, SOLMAZ Ali Osman, "Birleşik Zamanlar Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, Erzurum, 2007, ss. 49-58.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi" konulu tartışma, *Türk Gramerinin Sorunları II (26 Haziran 1994)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, ss. 45-112.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, "Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine", *Türk Gramerinin Sorunları, Bildiriler*, Birleştirilmiş 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, ss. 61-66.
- ERENOĞLU Dilek, "Derin Yapı, Yüzeysel Yapı", *Türkoloji Kültürü Dergisi*, S. 1, Erzurum, 2008, ss. 5-14.
- ERGUVANLI TAYLAN Eser, "Türkçe'de Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi", *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri (22-23 Mayıs 1997)*, Ankara, ODTÜ Yayınları, 1997, ss. 1-11.
- ERK EMEKSİZ Zeynep, "Negation in Turkish", *Dilbilim Araştırmaları*, 2010 / 2, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010, ss. 45-56.
- ERKMAN AKERSON Fatma, KARAKUŞ Mahmut, "Yazın Yapıtlarında Göstergeler", *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara, Hitit Yayınevi, 1993, ss. 109-118.
- ERKMAN AKERSON Fatma, "Türkçe Yüklemde Görünüş, Zaman ve Kip". *VIII. Dilbilim Kurultayı*, İstanbul, İletişim Fakültesi Yayınevi, 1994, ss. 79-88.
- ERTEN Münir, "Kip de İfade Eden Fiil +Makta, Fiil +Mada (Şimdiki Zaman) ve Fiil +Ma + İyelik Gerek, Fiil + Şart Gerek, Gerek Fiil + İstek (Gereklik) Yüklemli Cümlelerin Tahlili Üzerine", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-25 Ekim 2008)*, C. 2, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1067 / 2, 2013, ss. 1699-1703.
- FİLİZOK Rıza, "Her Cümlede Üç Zaman Vardır", <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1642>, e.t. 17.02.2015.
- GÖKMEN Seda, "Görünüş Kuramı Çerçevesinde Zaman Belirteci - Hal Türü Etkileşimi", *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, 1. bs., İstanbul, Multilingual Yayınları, 2003, ss. 82-97.
- GUZEV Victor G., "Teorik Türk Gramerinden: Fiilin Beş Genel Çekimleme Ulamı Üzerine", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 697-703.

- GÜLMEZ Gülnihal, “Dolaylı / Dolaysız Anlatım ve Ötesi”, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, S. 10, Ankara, Dil Derneği Yayınları, 1988, ss. 486-491.
- GÜLSEVİN Gürer, “Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1997*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 774, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, ss. 215-224.
- GÜLSEVİN Gürer, “Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-26 Eylül 2004)*, C. 1, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 855 / I, 2004, ss. 1267-1284.
- GÜNAY Nesrin, “Çekimli Fiillerin Zaman Bildirimini Belirlemede Etken Olan Unsurlar”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, (22-24 Aralık 2011 Muğla), C. I, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012, ss. 295-304.
- GÜNAY Nesrin, “Türkçe’de -(A/I)r Biçimbiriminin Kiplik Anlam Alanları”, *International Journal of Language Academy*, Volume 2/4, 2014, ss. 529-545, http://www.ijla.net/Makaleler/1086980475_31.pdf, e.t. 21.02.2015.
- HİRİK Seçil, “Zarfın Kipsel Alandaki Görünümleri”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 10/8 Spring 2015, Ankara, 2015, ss. 1365-1382, http://turkishstudies.net/Makaleler/100991994_67HirikSe%C3%A7il-tde_S-1365-1382.pdf, e.t. 22.02.2016.
- KARAHAN Leylâ, “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi” konulu tartışma, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 718, 1999, ss. 45-112.
- KARAHAN Leylâ, “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine” konulu tartışma, “*Türk Gramerinin Sorunları*” Toplantısı (22-23 Ekim 1993), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 66-72.
- KARAHAN Leylâ, “‘Sonra, Önce’ Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları, 2007, ss. 39-48.
- KAYA Nesrin, “Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 2, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 89-98.
- KÜLEBİ Oya, “Türkçede Eksilti Tümceleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1-2, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1990, ss. 117-137.
- MALKOÇ Muzaffer, “-DI’lı ve -miş’li Geçmiş Zaman”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 2, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, ss. 107-116.
- MALKOÇ Muzaffer, “Dil Biliminde Zamanın Tanımı ve İşlevi Nedir”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 6/3, 2011, ss. 1075-1081.
- MALKOÇ Muzaffer, “Dil Biliminde Görünüş (Aspekt) ve Kılımlı (Aktionsart)”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 359-366.
- OKUMUŞ Ejder, “Zaman Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2, 2010, ss. 121-174.

- ÖZDEMİR Emin, “Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten / 1967*, 2. bs., C. 2, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 266, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, ss. 177-203.
- ÖZMEN Mehmet, “Olmak Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiil Çekimleri Üzerine”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 2, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 1417-1426.
- PİLTEN Şahru, “Türkmen Türkçesinde Söylem ve Zaman Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Konya, 2010, ss. 113-130.
- REICHENBACH Hans, “The Tenses of Verbes”, *The Language of Time: A Reader*, (Editör: Inderjeet Mani, James Pustejovsky, Rob Gaizauskos), New York, Oxford University Press, 2005, ss. 71-78, <http://derczynski.com/sheffield/tsie/Reichenbach%20-%20tenses%20of%20verbs.pdf>, e.t. 23.10.2015.
- RUHİ Şükriye, ZEYREK Deniz, OSAM Necdet, “Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara, Kebikeç Yayınları, 1997, ss. 105-111.
- SEBZECİOĞLU Turgay, “Türkçede Kip Kategorisi ve -yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri”, *Dil Dergisi*, S. 124, Ankara, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, ss. 18-33.
- SMITH Carlota S., “Time with and without Tense”, *The International Round Table on Tense and Modality*, Paris, 2005, ss. 1-34, <http://uts.cc.utexas.edu/~carlota/papers/Paris%20article%208-18-06.pdf>, e.t. 07.03.2015.
- SÖZER Emel, “Türkçe ve Almancada Kip - Zaman”, *Bağlam*, S. 1, İstanbul, Formül Matbaası, 1979, ss. 9-26.
- ŞAHİN Hatice, “Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, Yıl: 4, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 157-168.
- ŞAHİN Hatice, “Türkçede Zaman Belirleyicileri ile Kip ve Zaman Eklerinin Uyumu”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, Kanyılmaz Matbaası, 2005, ss. 649-654.
- ŞAHİN Hatice, “Gel- ve Git- Fiillerinin Birleşik Yapılarda Sergilediği Durumlar”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 2, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 1645-1650.
- ŞAHİN Hatice, “Türkçede Şimdiki Zaman Ekleri ve Zaman Belirleyicilerle Kullanımı”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-26 Eylül 2004)*, C. 3, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, ss. 3491-3498.
- TAŞPINAR DAĞCI Gül Tuba, “Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisi'nin Yeri”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 8, İstanbul, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 2005, ss. 15-29.

- TİKEN Servet, “Fakir Baykurt’un Yılanların Öcü Adlı Romanına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım”, Erzurum, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, S. 1, 2009, ss. 43-56.
- TOPAKKAYA Arslan, “Zaman Kavramı Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 13, 2012, ss. 219-231.
- TURAN Zikri, “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, C. 2, 1. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 856 / II, 2007, ss. 1835-1844.
- TURAN Zikri, “Zaman Eki Unsurunun Tayinine Ağızlardan Tanıklar”, *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, S. 1, 2013, ss. 133-144.
- TURGUNBAYER Çaşteğin, “Kırgız Türkçesinde Fiilin Kılınış Özelliklerine Göre Geniş ve Geniş Zaman Eklerinin Görünüş Değişimleri”, *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2014 / 27, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 59-68.
- TÜRK Vahit, “Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri”, *TDAY Belleten-1996*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, ss. 291-340.
- UĞURLU Mustafa, “Türkiye Türkçesinde ‘Bakış’ (‘Aspektotempora’)”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, 2003 / 5, Ankara, Öncü Basımevi, 2003, ss. 124- 133.
- UZUN N. Engin, “Türkçede Görünüş / Kip / Zaman Üçlüsü”, *Dil Dergisi*, S. 68, Ankara, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 1998b, ss. 5-22.
- ÜSTÜNOVA Kerime, GÜLLÜLÜ AKKÖK Meral, “Türkçede Dil Birimlerinin Soyuttan Somuta Geçiş Üzerine”, *Bilkent Üniversitesi VI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 25-28 Eylül 2011- Erzurum, Ankara, Uzerler Matbaacılık Ltd. Şti., 2011, ss. 17-25.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümleden Büyük Birimler”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. II, S. 600, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001a, ss. 786-797.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “En Büyük Dil Birimi Cümle midir?” *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. I, S. 590, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001b, ss. 181-185.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Dilek Kiplerinde Zaman Kavramı”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. LXXXVIII, S. 635, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004a, ss. 678-686.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Soru ve Cevap Cümlelerinin Çözümü”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 853, 2004b, ss. 425-433.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 9, Yıl 6, 2005/2, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2005, ss. 187-201.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “-EcEkmiş gibiyim Yapısının Düşündürdükleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 27, İstanbul, Maestro Danışmanlık A.Ş., 2006, ss. 49-60.

- ÜSTÜNOVA Kerime, AKKÖK Meral, “‘Hiç’in Yer Aldığı Yapılar ve Yüklendiği Anlamsal İşlevler”, *Dil Araştırmaları*, S 4, Ankara, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları, 2009, ss. 25-35.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Yüzey Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 5/4, 2010a, ss. 697-704.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, “Eksik Tekrar”, *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2010b, ss. 9-14.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Eksilti ya da Sıfır Tekrar”, *Dil Yazıları*, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2011a, ss. 124-134.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümle Çözümlerine Farklı Bir Yaklaşım”, *Dil Yazıları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011b, ss. 191-205.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Birleşik Ekler Üzerine Birkaç Söz”, *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Uludağ Üniversitesi 4-7 Aralık 2013, C 2, Bursa, Star Ajans, 2014a, ss. 899-906.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Metin İncelemelerinde Eksilti- Eksiklik Ayrımı”, *Dil Araştırmaları*, Bursa, Sentez Yayıncılık, 2014b, ss. 43-49.
- YILMAZ Engin, “-mAdAn Zarf-fiil Eki Sadece Olumsuzluk mu Bildirir?” *Türkiye Türkçesine Üzerine Araştırmalar*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2009, ss. 22-46.
- YILMAZOĞLU Fikriye, “Türkiye Türkçesinde Geniş Zamana Anlambilimsel Bir Yaklaşım”, *Dil Dergisi*, S. 159, Ankara, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, ss. 62-68.
- YÜCEOL ÖZEZEN Muna, “Türkiye Türkçesinde Saat Anlatımlarının Sözdizimsel Yapısı”, *Dil Dergisi*, S. 89, Ankara, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, ss. 76-80.
- ZEYREK Deniz, “-mİş’in Masallardaki İşlevi Üzerine”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara, Hitit Yayınevi, 1990, ss. 79-84.

Tezler

- AKKUŞ Cüneyt, *Sevinç Çokum’un Romanlarındaki Fiillerin Görünüş ve Kılıf Yönünden İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon, 2006.
- AYDIN Hasene (2009), *Oktay Akbal’ın Hayri Bey’li Üsküdar Adlı Öyküsünde Cümleler Arası Anlam İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa, 2009.
- BENZER Ahmet, *Fiilde Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, (Yayımlanmış doktora tezi), İstanbul, 2008.

GÜLER Esra Birsen, *Birleşik Zamanlı Fiillerin Zaman Dışı Anlatımları*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006.

ÖZTÜRK Kadriye, *Henri Bergson'da Süre*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 2007.

UZUN Mehmet, *Tahsin Yücel'in Kumru ile Kumru ve Dönüşüm Eserlerinde -(°)yor Eki*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Adana, 2009.

İnternet Kaynakları:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arkin%20Allen/>, e.t. 21.08.2015.

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_aAxxg4n8RhhkbJCq93EYg_x3D__x3D_, e.t. 14.05.2015.

<http://haber.sol.org.tr/turkiye/iste-turkiyede-kurulan-koalisyon-hukumetleri-122602>, e.t. 21.08.2015.

<http://okulkaynak.com/venizelos-kimdir>, e.t. 20.05.2015.

<http://tarih.sitesi.web.tr/kore-savasi.html>, e.t. 01.07.2014.

<http://tarihyerimiz.blogspot.com.tr/2014/04/ikinci-dunya-savasi-lise-4.html>, e.t. 04.05.2015.

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zdemir_Asaf, e.t. 20.05.2015.

http://tr.wikipedia.org/wiki/1950_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri, e.t. 17.11.2014.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Cihat_Arman, e.t. 08.11.2013.

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrat_Parti_\(1946\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrat_Parti_(1946)), 08.11.2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/II._%C4%B0talya-Habe%C5%9Fistan_Sava%C5%9F%C4%B1, e.t. 20.05.2015.

<http://tunus.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, e.t. 17.11.2014.

http://webcache.googleusercontent.com/search?hl=tr&rlz=1T4GGLS_trTR402TR402&q=cache:n15d0vzD4f4J:http://ya2001.yeniasir.com.tr/05/22/index.php%3Fkat%3Dana%26sayfa%3Dkonu%26bolum%3Dgunluk%2Btekel+yenice+sigara&gs_l=hp...0.0.2.351843.....0.PhL8sg8R25g&ct=clnk (önbellek), e.t. 08.08.2014.

<http://www.darphane.gov.tr/tarihce/tarihce.html>, e.t. 14.02.2008.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d280124>, e.t. 21.05.2015.

<http://www.sinemafilm.org/gemide-isyan-mutiny-on-the-bounty-1935-filmini-720p-1080p-turkce-dublaj-altiyazili-full-hd-izle/27398/>, e.t. 27.03.2014.

<http://www.sinematurk.com/film/2652-civciv-cikacak-kus-cikacak/>, e.t. 21.08.2015.

http://www.thy.com/tr-TR/skylife/archive/tr/2001_1/konu10.htm#1, e.t. 09.02.2009.

Diğer:

ÜSTÜNOVA Kerime, 2005-2006 akademik yılı TDE 4034 Cümle Tahlilleri IV ders notları.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar:

- AKBAL Oktay, *Önce Ekmekler Bozuldu*, 1. bs., İstanbul, F-K Basımevi, 1946.
- AKBAL Oktay, *Aşksız İnsanlar*, 1. bs., İstanbul, Varlık Yayınları, 1949.
- AKBAL Oktay, *Bizans Definesi*, 1. bs., İstanbul, Yeditepe Yayınları, 1953.
- AKBAL Oktay, *Bulutun Rengi*, 1. bs., İstanbul, Yenilik Yayınları, 1954.
- AKBAL Oktay, *Berber Aynası*, 1. bs., İstanbul, Yenilik Yayınları, 1958.
- AKBAL Oktay, *Yalnızlık Bana Yasak*, 1. bs., İstanbul, Set Kitabevi Yayınları, 1967.
- AKBAL Oktay, *Tarzan Öldü*, 1. bs., İstanbul, E. Yayınları, 1969.
- AKBAL Oktay, *İstinye Suları*, 1. bs., İstanbul, Sander Yayınları, 1973.
- AKBAL Oktay, *İlkyaz Devrimi*, 1. bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977.
- AKBAL Oktay, *İki Çocuk*, 1. bs., İstanbul, Abece Yayınları, 1979.
- AKBAL Oktay, *Karşı Kıyıları*, 1. bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1979.
- AKBAL Oktay, *Tarzan Öldü*, 2. bs., İstanbul, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1979.
- AKBAL Oktay, *Hey Vapurlar Trenler*, 1. bs., İstanbul, YAZKO Yayınları, 1981.
- AKBAL Oktay, *Lunapark*, 1. bs., İstanbul, Varlık Yayınları, 1983.
- AKBAL Oktay, *Ey Gece Kapını Üstüme Kapat*, 1. bs., İstanbul, Can Yayınları, 1988.
- AKBAL Oktay, *Hücrede Karmen*, 1. bs., İstanbul, Papirüs Yayınları, 1998.
- AKBAL Oktay, *Önce Ekmekler Bozuldu*, İstanbul, Can Yayınları, 2000.
- AKBAL Oktay, *Hücrede Karmen*, 2. bs., İstanbul, Can Yayınları, 2003.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Hasene AYDIN		
Doğum Yeri ve	Bursa / 1984		
Bildiği Yabancı	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1998	2002	Bursa Nilüfer Anadolu Ticaret Meslek Lisesi
Lisans	2002	2006	Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	2006	2009	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D.
Doktora	2009	2016	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D.
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2006	2009	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
2.	2009	---	Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Üye Olduğu Bilimsel ve			

Katıldığı Proje ve Toplantılar	<ol style="list-style-type: none"> 1. “Bursa’daki İş Yeri, Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Türkçenin Kullanımı”, U. Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri, Proje No: 2007 / 8. Yardımcı araştırmacı. (2010’da tamamlandı.) 2. “Uludağ Üniversitesinde Çocuklarla Masal ve Dil Yolculuğu”, U. Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri, KUAP(F)-2015/62. Yardımcı Araştırmacı. (Devam ediyor.) 3. “Yükseköğrenime Başlayan Öğrencilerin Türkçeyi Nasıl Kullandıkları Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, 27-28 Mart 2008, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, K.K.T.C., <i>I. Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu Bildirileri</i>, 2009, ss. 367-376. 4. “Dil Dışı Göndermelerin Metin Çözümlemedeki Rolü”, II. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı, 2-4 Temmuz 2009, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümü, Nevşehir / Ürgüp-Göreme, <i>II. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı Bildiri Özetleri</i>, 2009, ss. 35-36. 5. “Orhan Gazi Döneminde Türk Dilinin Genel Görünümü-Beylik Dilinden Devlet Diline Geçiş”, Uluslararası I. Orhan Gazi ve Dönemi Sempozyumu, 8-9 Nisan 2011, Bursa, <i>Orhan Gazi ve Dönemi</i>, Gaye Kitabevi, Bursa, 2011, Editör: Yrd. Doç. Dr. İsmail Selimoğlu, 2011, ss. 287-303. (Ortak yayın: K. Üstünova, H. Aydın) 6. “Türkiye Türkçesinde Zaman Ekleri ve Bağlam İlişkisi Üzerine”, VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 4-7 Aralık 2013, Bursa, <i>VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri Kitabı</i>, C. 1, Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti., Bursa, 2014, ss. 787-799. 7. “Oktay Akbal’ın Gözünden Türkçede Zaman Bursa”, Uludağ Üniversitesi Bilgilendirme ve Ar-Ge Günleri, 12-14 Kasım 2013, Bursa. (poster bildiri) 8. “Bursa’da Tanınmış Kişi İsimleriyle Oluşturulmuş Cadde Adları”, Uludağ Üniversitesi IV. Bilgilendirme ve Ar-Ge Günleri, 11-13 Kasım 2014, Bursa. (poster bildiri) 9. “Dilin Dizge Olarak Algılanması, Dil Bilgisi Çalışmalarına Nasıl Yön Verir?”, X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 28.09.2015 -01.10.2015, Saraybosna / Bosna Hersek, <i>X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri</i>, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Tic. İşl., Ankara, 2015, ss. 635-645.
---------------------------------------	---

Yayınlar:	<p>1. “Bağlaç Görevinde Kullanılan ‘Ya’nın Anlamsal İşlevleri”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, S. 14, 2008 / 1, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, ss. 215-227.</p> <p>2. “İş Yeri Adlarında Kısaltmaların Kullanımı”, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, 4 / 8, 2009, s. 395-411. (ortak yayın: Üstünova M., Üstünova K., Aydın H., Akkök M., Çetinoğlu Berberoğlu G., Akgün N.)</p> <p>3. “İş Yeri Adlarında Eksilteli ve Ters Yapıların Kullanımı” Dil Araştırmaları, S. 4, 2009, s. 57-66. (ortak yayın: Üstünova M., Üstünova K., Aydın H., Berberoğlu Çetinoğlu G., İnceman Akgün N., Güllülü M.)</p> <p>4. “İş Yeri Adlarında Türkçenin Kullanımı” Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları S. 5/1, 2010, s. 1390-1419. (ortak yayın: Üstünova M., Aydın H., Berberoğlu Çetinoğlu G., Üstünova K., Güllülü Akkök M., İnceman Akgün N.)</p> <p>5. “Bursa’daki Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Türkçenin Kullanımı”, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, S. 5 / 4, 2010, s. 1222-1543. (ortak yayın: Aydın H., Üstünova M., İnceman Akgün N., Güllülü Akkök M., Üstünova K., Berberoğlu Çetinoğlu G.)</p> <p>6. “Dilde En Az Çaba İlkesi Üzerine”, IJSES (International Journal of Social and Economic Sciences) Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, S. 1, 2011, s. 1-6.</p> <p>7. “Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı”, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 7 / 2, 2012, s. 169-181.</p> <p>8. “Bursadaki Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Birleşik Yapılı Tamlayanlar Üzerine”, Turkish Studies /</p>
Diğer:	
İletişim (e-posta):	hasenek@uludag.edu.tr
	<p>Tarih 17.05.2016</p> <p>İmza </p> <p>Adı Soyadı Hasene AYDIN</p>

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Hasene AYDIN
Tez Adı	Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman –Oktay Akbal Öyküleri Örneği–
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü	Doktora Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17.05.2016

İmza :

